3976

AZ ORSZÁGOS

# KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

# KÖZLÖNYE.

FELELŐS SZERKESZTŐ

NÉVY LÁSZLÓ,

A BUDAPESTI KERESK. AKADÉMIÁBAN A MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM RENDES TANÁRA.

TIZEDIK ÉVFOLYAM $187^{6}/_{7}$.

BUDAPESTEN.
AZ EGYLET TULAJDONA.
1877.

BUDAPESTI K.M.
TUDOM.EGYETEMI
KÖNYVTÁR

Budapest, 1877. Nyomatott Fanda József könyvnyomdájában.

# TARTALOMJEGYZÉK.

## Értekezések.


Lap.

A középiskolai rendtartásról. Névy László. . . . . 1
A földrajz tanítása, tekintettel az új tantervre és az eddig tapasztalt nehézségekre. Dr. Brózik Károly. . . . . 65
A növénytan tananyagának felosztása az V. osztályban. Dr. Roth Samú. . 73
Svájc középiskolái, az u. n. canton-iskolák. Téglás Gábor. . . . 75., 103., 164
„Nehány szó“. . . . . 97
A vallás- és közokt. m. kir. miniszterium 1877. évi költségvetése . . . . 100
A fegyelmi büntetésekről. Névy László. . . . . 129
A geometriai diszítményekről. Dr. Császár Károly . . . . . 134
Az 1876. évi jul. 6. és következő napjaiban tartott erd. róm. kath. státusgyülés tanügyi mozzanatai. Ávéd Jakó. . . . . 137
A középiskolai törvényjavaslat tárgyalása. Ő. . . . . 161
Egy félreértet pont T. Livius XXI-ik könyvében. Zsoldos Jenő. . . . . 171
Tanügyi politikánk. Névy László. . . . . 193
A hasonlító nyelvészet és a latin meg görög elemi nyelvoktatás. V. . . . 197
A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter ötödik jelentése. N. 201., 233., 269
A francia nyelv középtanodáinkban Tölgyi Gyula. . . . . 225
Egy kis statisztika. Malmosi Károly. . . . . 236
A középiskolai rendtartás tárgyalása. Névy László. . . . . 257
A hazai unitáriusok középtanodái. Téglás Gábor. . . . . 260
A tankönyvek reviziója. Névy László. . . . . 289
A mértan és szabadkézi rajz a középiskola első osztályában. Landau Alaj. 293
A tárgyalás végén. Öry. . . . . 321
Némi adatok a helyesírásról különös tekintettel a német helyesírásra. Tiber Ágost. . . . . 323., 359
A magyar nemzeti verselésről. Tomor Ferenc. . . . . 353., 397., 492., 484
Shakspere Coriolanusa az iskolában. Névy László. . . . . 385
Az ág. hitv. evang. egyetemes bizottság részéről kiküldött albizottság véleményes jelentése a középtanodai törvényjavaslat iránt Zs. M. . . . 402
A földrajzi tananyag megválasztásáról. Dr. Brózik Károly. . . . . 421
Az ifjúsági véderő Svájcban. Téglás Gábor. . . . . 427
Egy új perje-faj — Poa — hazánk flórájában. Dr. Borbás Vince. . . . . 432
A legujabb miniszteri rendelet. Erythros. . . . . 449
A növénytani munkálatok hazánkban 1875. évben. Dr. Borbás Vince. 460., 489
A francia nyelv a reálisk. érettségi vizsgálaton. Névy László. . . . . 481
Az erd. r. kath. középiskolák életéből. Ávéd Jákó. . . . . 580
Körültekintés a magyar verstani Bábelben. Torkos László. . . . . 532

Megjegyzések a helyes értelmezések (különösen a phisikai és chemiai helyes értelmezések) ügyében. . . . . 553
Észrevételek Tomor Ferencnek „A magyar nemzeti verselésről“ című értekezésére. Torkos László. . . . . 564
A titkolózás rendszere. Névy László. . . . . 585
Az iskolai kirándulások és szünidői utazások kérdéséhez. Téglás Gábor. . . 587
A módszer fogalma. Suppan Vilmos. . . . . 593

## Irodalom.

Gregguss Ágost: Arany János balladái Őry . . . . . 22
Iskolai programm-dolgozatok repertoiruma $187^5/_6$-ról Dr. Károly Gy. H. . 25
Cox-Komáromy: Görög regék. Névy László . . . . . 84
Dr. Heinrich: Deutsches Lehr- und Lesebuch. Tiber Ágost . . . . . 86
Molnár Aladár: A nőképzés hazánkban és a budapesti állami felsőbb leányiskola. Dr. Károly Gy. H. . . . . 109., 213
Requinyi Géza: Európa földrajza az osztrák-magyar monarchia kivételével. Dr. Brózik Károly . . . . . 115
Kriesch János: A természetrajz vezéfonala· Első rész Allattan Dőry 139., 175
Hoffer Endre: Görög nyelvtan. Brassai Sámuel . . . . . 207., 240
Requinyi Géza: Válasz dr. Brózik Károly birálatára . . . . . 217
Maczke Valér: Költészettan. Torkos László . . . . . 249
Kriesch János: Nyilt levél a természetrajz tanáraihoz . . . . . 251
Dr. König Gyula: Bevezetés a felsőbb algebrába. Dr. Császár Károly . . . 272
Hoffer Endre: Észrevételek Brassai Sámuel „Görög nyelvtan“-omra írt birálatára . . . . . 175., 304
Dr. W. F. L. Schwartz: Der Organismus in seiner praktischen Gestaltung V. . . . . 300
Dr. Császár Károly: Geometria a középiskolák felső osztályai számára. Éberling József . . . . . 328
Lévai István és Vida Aladár: Magyar-görög szótár. Pecz Vilmos . . . . 338
Dr. Szemák István: Német olvasókönyv a közép. alsó osztályok számára. Vida Aladár . . . . . 340
Programmszemle . . . . . 343., 375, 411., 438., 473., 389., 544
Dr. Roth Samú: Ásvány- kőzet- és földtan. Paszlavszky József . · 363, 406
Brassai Sámuel: Észrevételek Hoffer E. úr észrevételeire . . . . . 369
Beőthy Zsolt.: A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. Névy László . . . . . 434
Dr. Roth Samú: Észrevételek Paszlavszky József „Ásvány-, kőzet- és földtan“ című könyvem feletti birálatára . . . . . 485
F. Feinzer: Lehrbuch des Zeichenunterrichtes an deutschen Sulen. Ádám Iván . . . . . 495
Dr. Staub Mór: Megjegyzések dr. Borbás Vince cikkére . . . . . 540
Mihálka-Madaras: Az ásványtan elemei középtanodai alosztályok számára: Dr. Roth Samú . . . . . 569
Dr. Szabó József: Ásványtan a szemléleti és gyakorlati módszer alapján Dr. Roth Samú . . . . . 574

Névy László: Coriolanus. R. F. . . . . 575
Ujváry Béla: A francia nyelv reáliskoláinkban. Névy László . . . . . 579
Dr. Borbás Vince: Megjegyzések a 17. számbeli „Megjegyzések"-re . . . 596
Dr. Simonyi Zsigmond: Magyar nyelvtan. Komáromy Lajos . . . . . 599
Heiling Károly: Német nyelvtan középt. használatára. Jónás János . . . 605

## Egyleti élet.

Az orsz. középtanodai tanáregylet 1876. jul. 5—6-án tartott közgyülésének jegyzőkönyve. . . . . 32
Az orsz. középt. tanáregyletnek a Rendtartás ügyében 1876. dec. 12-én és 1877. január 2., 9., 16., 23. és 30-án tartott összes üléseiről szóló jegyzőkönyvei. . . . . 253., 281., 302
Az orsz. középt. tanáregyletnek a nm. vallás- és közokratásügyi miniszterhez intézett emlékirata a középiskolai Rendtartás ügyében . . . . 617
Tudósítás minden szakosztályi és választmányi ülésről a Közlöny minden számában.
Az 1877. é. julius hó 5—6-ki közgyülés tervrajza. . . . . 631

## Közlemények a közigazgatás köréből.

Középiskolai rendtartartás. . . . . 8
Az állami felsőbb leányiskola tanterve . . . . . 145., 182
Miniszteri rendelet a módszeres értekezletekről. . . . . 417

## Mellékletek.

Gyertyánffy István: „Észrevételek a „Magyar Tanügy"-nek az „Ellenzéki szellem az iskolában" című röpirat fölött írt bírálatára. A Közlöny 1—2. számához.
Tankó János: Válasz dr. Ribáry Ferencnek. A Közlöny 12. számához.

## Vegyesek.

Kiválóbb közlemények e rovatban:

Gróf Mikó Imre † 59. — A m. k. honvédelmi min. körrendelete az egy évi önkéntességre vonatkozólag. 60. — A m. k. középt. tanárképezde tudósítása az intézet $187^5/_6$. tanévi működéséről. 61. — Az iskolai takarékpénztárak ügye Franciaországban 62. — Mikó Imre végrendelete, 91 — A németség Elszász-Lotharingiában. 92. — Utasítás az isk. takarékpénztár könnyű kezeléséhez 92. — Adatok a polytechnikum $187^5/_6$. évi tevékenységére vonatkozólag. 93. — Az állami felsőbb leányiskola II. osztályának megnyitása 93. — Az ág. evang. egyház 1876. évi okt. hó 12-én Budapesten tartott egyetemes közgyülése 93. — A fővárosi közoktatásügyi bizottság szervezete. 95. — A vallás- és közoktatási

m. kir. miniszterium jelentése a budapesti m. k. tudomány egyetem állapotáról, működéséről és haladásairól az $186^{7}/_{8}$—$187^{4}/_{5}$, tanévek alatt 95., 125. — A közokt. budget a pénzügyi bizottsag előtt 119. — A vallás és közokt. m. k. miniszter rendelete a polg. isk. tanulóknak a középtanodákba való átlépése körül követendő eljárásra nézve. 124. — Egyesületünk választmánya az országos közokt. tanács elnökénél. 152. — A középiskolai tanárképző intézetről. 153. — Egyetemes philologiai közlöny. 157 — Az Eötvös-alap. 158. A budapesti keresk. akadémia ifjúsági könyvtára 158. — Ajándék a műegyetemnek. 159. — Kolozsvár iskolái. 159. — Glossa a II. szakosztály ülésének jegyzőkönyvéhez. 191. — A fővárosi középisk. tanulóinak száma. 191. Az igazság szava. 221. — Gyakorló tanárjelöltek. 222. — Philosophiai társaskör alakulása a fővárosban. 222. — Az iskolalátogatás itthon. 255. — Philadelphiai és egyéb diplomák. 256. — Toldy F. könyvtára. 284. — Tanító-strike Svájcban. 285. — Népkönyvtárak. 787, — A természettudományi társulat közgyülése 314. — Magyar földrajzi társulat. 317. — Mily hosszú a tudós élete? 318. = † Dr. Tavaszi Lajos. 347. — A Feszl-Kovács-féle iskolai tábla. 348. — Egy röpirat Dévárol. 351. — A középtanodai törvényjavaslat az ágost. hitv. ev. egyetemes bizottság előtt 383. — A paedagogia a németországi egyetemeken. 384. — A porosz tanító-képzők népessége. 384. Gr. Kun Kocsárd alapítványa. 415. — Hol nincs felsőbb népoktatási intézet? 416. — Pályázati hirdetés a kelet történelmét tárgyazó munkára. 445. — A polgári iskolákról. 446. — A légfütésről. 446. — London népiskolái. 447. — Háver Mihály isk. alapítványa. 541. — A nemzetgazdasági egylet és az isk. takarékpénzt. 478. — Osztrák gymnasiumok. 827.— Legyünk ovatosak a tanszerek megszerzésénél. 579. — A néptanítók egy. gyülésének határozatai. 581. — A nép- és polg. isk. reorganisatiója. 582. — Budapest iskoláinak statisztikája. 584. A m. kir. hovédelmi miniszter körrendelete az egy évi önkénytesi kedvezmény elnyerhetése céljából teendő vizsgálat szabályozására vonatkozólag. 610. Nehány szó Torkos ur észrevételeire Tomor Ferenctől. 633. — † Pintér Endre. 634.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 1. 2. szám. $187^{6}/_{7}$.

# A középiskolai rendtartásról.

A »Rendtartás«, melynek szövegét alább egész terjedelmében közöljük, egyike a középiskolai ügy rendezésére célozó legfontosabb miniszteri kibocsátványoknak. Ujabb időben sok oly felsőbb rendelet lőn foganatosítva, melyek a régi eljárást az ügykezelésben részint módosították, részint gyökeresen megváltoztatták, s az így már gyakorlatban érvényesített elveknek összefüggő »rendtartás«-ba foglalását tovább halasztani nem is lehetett. Mindaz, a mi e tekintetben régi és új, sőt legújabb, csak ily formában itélhető meg egészen, s bizonyosak vagyunk benne, hogy a tanférfiak a legnagyobb érdeklődéssel vizsgálják a régi (gymnasiumi) és új középiskolai rendtartás érintkező pontjait, különbségeit, az újnak szükségszerű haladását stb. Hogy mi is hozzá szólunk a dologhoz, s bár nem minden részletre kiterjedő kritikával, de legalább tárgyhoz szóló észrevételekkel kisérjük a »Rendtartás« közzétételét: az is csak ama bizonyosan helyes fölfogásnak következménye, mely szerint a közoktatási legfelsőbb hatóság e legújabb szervező intézkedését igen-igen fontosnak tartjuk.

A szöveg olvasása első pillanatra is arra az észrevételre készteti az embert, hogy itt jóformán szakítás történt a régi rendtartás amaz elvével, mely szerint a pontos, egyöntetű eljárás a különféle intézetekben csak úgy lehetséges, ha az eljárás módját épen a rendtartás határozza meg minden pontban és részletben. Szakítás történt az Organisations-Entwurfnak ide vonatkozó részével, mely pedig a legújabb fejleményekig több volt előttünk, mint idegen minta. A kérdés csak az: vajjon előnyére van-e az új Rendtartásnak az a takarékosság a szóban, mely sok mindent az egyes intézetek bölcseségére látszik bízni, vagy legroszabb esetben ismét új meg új pótló rendeletek szükségességét állapítja meg?

Mindjárt a 2. pont pl. a tanulók »szabályszerű« felvételének idejét határozván meg, elfeled, vagy nem akar intézkedni a nem szabályszerű felvételről, a milyen pedig volt, van és lesz mindenkor. Nem így a »Gymnasiumi rendtartás«, mely az időpontokat és az illető forumokat elsorolja. Az új »Rendtartás« a 9. pontban csak »bizonyítvány nélkül jelentkező« tanulók felvételéről szól, de sehol sem a rendkívüli tanulókéról, a miből természetesen csak az következhetik, hogy ily tanulók nem is létezhetnek. Ámde véleményünk szerint az új intézkedésnek nem volna szabad a legközelebbi állapotokat ignorálnia, s határozmányaiban világosan ki kellene mondania azt is, a minek e z e n t ú l nincs helye.

Uj az az intézkedés, mely szerint az első osztályba 12 évesnél idősebb tanuló felvétele felett a tanár-testület határoz. De kifogás alá eshetik a pont stilusa, mely az ismeretek mértékének meghatározásánál egyenesen a 12 évnél idősebb fiúkra látszik vonatkozni, holott tényleg minden belépő tanulóra nézve áll a határozmány. E határozmány szerint minden az első osztályba jelentkező tanuló külön felvételi vizsgálatra van kötelezve. Tudvalevőleg az OE. a tanár-testület belátására bízza az ügyet, míg a »Gymnasiumi rendtartás« már megkivánta a felvételi vizsgálatot. Nem is lehet ez ellen senkinek is kifogása, a ki népiskoláink viszonyaival ismerős. De ha megengedjük is, hogy a népiskolák megfelelnek a maguk speciális feladatának, fenn kell tartanunk a középiskolák ama jogát, hogy oly tanintézetből, melynek nem közvetlen rendeltetése a fiút a középiskolák számára előkészíteni, ne kelljen feltétlenül felvennie, a kit amaz intézet »elégséges« eredménynyel bocsát ki kebeléből. Más kérdés aztán: mit követeljen a középiskola a beléje lépni kivánótól? Az új rendtartás kellő jártasságot kíván tőle a népiskola negyedik osztályának tananyagában. A »Gymnasiumi rendtartás« specificálta a követelményeket, a mi nézetünk szerint megint többet ér, mint ez az általánosság, mert meg vagyunk győződve, hogy ez úton egy kis szigorral nem épen nagy percent válik be a jelentkezők közül.

Világos és minden sorában helyeselendő, a mi a 6. pontban a felsőbb osztályokba való felvétel feltételeiről van mondva. A »Gymnasiumi rendtartás« e tekintetben kevésbbé correct, mert nem utal okiratra, melyből az elvégzett tananyagot hitelesen meg lehetne ismerni. A bizonyítvány, melyre a GR. utal, soha sem nyujthat e tekintetben felvilágosítast. Az új Rendtartás a bizonyítványon kívül az évi Értesítőt (Programm) is okirattá teszi, s

ezzel az utóbbinak kiváló fontosságot ád. Ehhez képest az 53. pontban arról is rendelkezik, mit foglaljon magában az Értesítő? Kétségkívül sokan vannak a tanárok s egyszersmind tudománybarátok közt, kik örömmel fogadják a miniszter úr rendeletét, mely szerint az Értesítő a tisztán tanügyet érdeklő közleményeken kívül más egyebet is tartozik adni; de aligha fognak megnyugodni a feldolgozható tárgyak azon sorozatán, melyet a fennebb idézett pont bekezdése felállít. Nekünk e pontra nézve két megjegyzésünk van. Az első az, hogy bár kivánatos valami tudományos értekezés közlése, de ilyent határozottan követelni nem tanácsos. Németországban részint felsőbb hatósági rendeletek értelmében, részint régi hagyományos szokás alapján az Értesítők legújabb korig szabályszerüen meghozták a tudományos, még pedig sokszor igen nagybecsű értekezéseket; és most ott is facultatívvá van téve e rovat betöltése. A tudományt, legalább annak irodalmi müvelését nem lehet kényszer alá vonni. Második megjegyzésünk az, hogy ha már jónak látta a legfelsőbb hatóság az értekezést megkivánni, hagyta volna meg az illető tanárnak azt a szabadságot, hogy tudományának azon részébe vágó dolgozatot adjon, a melyre tanulmányai, kutatásai vezérlik. Egyébiránt azt mi sem tagadjuk, hogy a programmok leginkább akkor felelnek meg feladatuknak, ha a Rendtartás által megvont körben mozognak. Alig hihető, mily tudatlan vagy indifferens a szülők roppant tömege a nevelés-oktatás kérdései iránt azon az egyen kívül, hogy gyermekeik a legközelebbi legolcsóbb iskolának minden osztályából meghozzák évenkint a felebbmenésre jogosító bizonyítványt; ideje volna, hogy a tanárok programmok útján sok mindenfélében mélyebb belátásra vezessék az érdekletteket.

A 11. pont azt mondja, hogy »a középiskola egy-egy osztályába r e n d s z e r i n t 50 nyilvános tanulónál több nem vehető fel;« a »Gymnasiumi rendtartás« k i v á n a t o s n a k mondja, hogy egy-egy osztályba 60 tanulónál több fel ne vétessék, a hol azonban számnál állandóan többen jelentkeznek, ott párhuzamos osztályok felállítását rendeli el. Igaz, hogy e rendeletnek igen kevés sikere volt, de ez a végrehajtás hibája, míg az elv maga szabatosan van kimondva; az új rendtartás az előbb idézett tételhez ezt függeszti: »kivévén, ha az intézetben elég a helyiség párhuzamos osztályok felállítására, s a tanár-testület ezek tanítását is kellő módon szabály szerint láthatja el.« Ez más szóval annyit tesz, hogy ha van elég hely, a 12 rendes tanár a maga szakállára

munkájának megkettőzésével állíthat párhuzamos osztályokat, vagy ha ez nem tetszik neki, renden kívül felvehet egy osztályba 100—125 tanulót (a minthogy történik is ilyen dolog); vagy végre felvesznek 60 tanulót s a többit elutasítják. Ugy hiszszük, hogy a rendtartásnak e pontra nézve másként, határozottan, a méltányosság és közműveltség ajánlotta szempontok szerint kellett volna intézkednie.

Feltünő, hogy az új rendtartás a büntetések megállapításában még a »Gymnasiumi rendtartás« szabványait is keményeknek látszik tartani.

Az a hat pont, melyekben a büntetések fokozatai el vannak sorolva, valóban oly humánusak, hogy a leglágyabb vérű philantrop sem tehet ellenök kifogást. Most már a bezáratás iszonyai sem kerülgetik a tudomány göröngyös útján megcsökönösödött ifjú magyart; hogy jól van-e így, azt megmutatja a jövő.

Az eddig szokásos szünnapokból el vannak vonva a farsangi napok, az év utolsó napja, az igazgatói négy napból egy; viszont új szünnapul van adva ő felségének koronázási napja, melyről, valamint születése és nevenapjáról, az van mondva, hogy »külön iskolai ünneppel ülendők meg.« Kevesen fogják határozottan megmondani tudni, mit kell e külön iskolai ünnep alatt érteni. A Rendtartás azt kívánja továbbá, hogy a vasárnapi és egyéb szokásos ünnepi szüneten kívül más egész napi szünet ne szakaszsza félbe a tanulmányozást. Azt hiszszük, hogy mai nap Magyarország sok középiskolája kénytelen lesz a rendtartástól eltérni, ha tekintetbe veszszük, minő óriási percenteket szolgáltatnak középiskoláinknak Mózes-vallású polgártársaink. Különben véleményünk szerint az is beletartoznék a rendtartásba, minő szünetek tartassanak az egyes óraközökben; mert ennek megállapítása nélkül az igazgató felelőssége nagyon problematikus lesz.

Talán fel fog tünni a 24. pont második és harmadik bekezdése, különösen pedig az utóbbi, mely kivánatosnak mondja, hogy a tantárgyak felosztása évek igen hosszú során át ne legyen állandó. Az okot nem mondja meg a rendtartás; hiszen mindenki elgondolhatja, miért kivánatos a váltakozás. A stagnatió elkerülése végett. A »Entwurf der Organisation . . . .« erre nézve így szólott: »Es ist für thätige Lehrer in der Regel wünschenswerth und geisterfrischend, wenn die Vertheilung der Lehrgegenstände nicht durch eine lange Reihe von Jahren unverändert bleibt, sondern innerhalb des Kreises ihrer Befähigung wechselt.« Ha a

váltakozás ily értelemben történik, — a minthogy nem is történhetik másként — e kívánság teljesítése tanárra és tanítványra nézve bizonyára csak hasznos lehet. Ép így helyeselnünk kell azt az intézkedést is, mely szerint az alsó osztályokban működő tanárokra — tudományos haladásuk szempontjából — a felsőbb osztályok valamelyikében szintén bizandó egy-egy szak. Az »Entwurf« viszonylagosságot kívánt, kikötvén, hogy a felsőbb osztályok tanárainak az alsóbbakban is jusson valami, a mire természetesen már nem lehet más argumentumot felhozni, mint azt, hogy a tanár a tudománynak didaktikai kezelésében a növendékek fejlettségéhez képest más-más módszert tanuljon alkalmazni. Elméletben ez sem rosz; de bizony sokszor előfordult már az az eset, hogy a felső osztályok tanára nem tudta magát alant megtagadni, s a ki megszokta az előadást, annak a Schulmeisterkedés sehogy sem akart sikerülni. Meglehet, hogy a rendtartás ezért nem fogadta el az »Entwurf« második tételét.

Szükséges volt végre annak kimondása, hogy a középiskolai oktatás mulhatatlanúl tankönyv alapján nyujtandó, s e szerint »a tananyag tollba mondása minden esetre tilos.« Ezzel a még napjainkban is nem egy helyütt divatos könnyű tanításmód, jobban mondva, a tanóra kényelmes kitöltése meg lesz szüntetve, s aligha fordul elő többé az az eset, hogy közkézen forgó tankönyvek másolásával kell a tanulónak az iskolában gyötrődnie. De az állami ellenőrzés tekintetéből is szükséges, hogy tankönyv szolgáljon az oktatás alapjául, a »kéziratok« nehezen levén vizsgálat alá vonhatók. A mennyiben pedig e rendtartás az ország nem minden középiskolájára nézve lesz kötelező, oly esetekben, midőn más intézetből akar a tanuló átlépni valamely államiba, — a tanári kar élni fog jogával, melyet neki a rendtartás a növendékek felvételénél nyujt. — Feltétlenül helyeseljük s örömmel üdvözöljük a rendtartás azon szabványát is, mely a tankönyvek gyakran önkényes csereberélésének végét veti.

A 28. pont az ifjúsági könyvtárakról és az önképző körökről intézkedik. Az ifjúsági könyvtár létesítése és gyarapítása a tanulók befizetéseiből történik; a megszerzendő műveket illetőleg azon elv határoz, hogy a könyvtár »az iskolai oktatással kapcsolatos, azt kiegészítő olvasmányt nyujtson.« Nagyon üdvös lett volna, ha a rendtartás még arról is intézkedik, ki állapítsa meg a bevásárlandó műveket? Ha az igazgató, vagy könyvtárőr a maga hajlamait vagy ízlését követi, félő, hogy nem minden

szaknak jut kellő méltánylat. Ellenben tanári értekezlet tárgyává tétetvén az ügy, a szaktanárok ajánlatai alapján teljes, a tanulmányok minden ágára kiterjedő gyüjteményt lehet berendezni. Igen természetes, hogy az illető tanároknak kötelességök volna figyelemmel kisérni a maguknak való tudományos literaturán kívül azon törekvéseket is, melyek jóravaló ifjúsági olvasmányok előteremtésére irányulnak.

Az önképző körök vezéreül eddig az igazgató volt állítva, ki a szabály értelmében esetről-esetre helyettesíttetheté magát. Legalább így emlékszünk rá. Tudunk azután olyan esetet, hogy a helyettesítésre felszólított tanár »nem ért rá« olyan körbe lépni, melynek munkásságát egész folyamában nem ismeri. Hogy a dolog magában legalább is esetlen volt, mutatja ama csaknem általános intézkedés, mely szerint az önképző körök vezetésével valamelyik tanár, legtöbbször a magyar irodalom tanára bizatott meg a rendelet ellenére. Feltétlenül helyes a rendtartás intézkedése, mely a vezetést és felügyeletet a könyvtárőrre vagy egyes szaktanárokra bízza, míg az igazgatónak állásához képest a szigorú ellenőrzést teszi kötelességévé, jogot adván az osztályfőnököknek is az iskolai tanulmányok érdekeinek megóvására. Azt sem lehet eléggé dicsérnünk, hogy önképző kör alakítása csak a két legfelső osztály tanulóinak van engedve, s hogy az önképző kör munkálatainak nyilvánossá tétele, illetőleg nyomatása tilos. Eleget »bimbó«-zik a literatura ilyen zsengék nélkül is.

Megengedi a rendtartás egyéb egyesületek alakítását is, de csak »oly módon és azon feltét alatt, hogy működésöket egyedül és kizárólag az intézet körére szorítsák, s a nyilvánosságot soha igénybe nem veszik.« Ez a határozmány is azok közé tartozik, melyeket igen sokan nem, vagy félre, vagy roszul fognak érteni. Ha szó szerint veszszük a szöveget, nem érthetünk belőle mást, mint hogy a rendtartás az eddig szokásos gyüjteséket, akadémiai productiókat stb. meg akarja szüntetni, a melyek pedig a tanári kar felügyelete alatt rendezve, épen nem veszélyeztették a nevelésoktatás érdekeit, és bizony szép jövedelmet szoktak hozni évenként, pl. a segélyző egyesületeknek. Ha nem ez a rendtartás intentiója, kár volt világosabban nem nyilatkoznia.

Gondosan körülírja a »Rendtartás« a tanárok kötelességét, az igazgatói felügyeletet, s intézkedik a középiskolai oktatás sikerére nézve oly fontos tanácskozmányokról. Uj e tekintetben az, hogy az osztálytanári tanácskozmányok nem havonként, ha-

nem csak az időszakok közepén, s a két első időszak végén, tehát összesen ötször tartatnak. A módszeres tanácskozmányokról részletesebben a kiadandó »Utasítás« fog szólani. Kell is, hogy mentől részletesebben legyen szó. Ugy hiszszük, hogy a közoktatásügyi miniszteriumnak elég alkalma volt meggyőződést szereznie, hány intézet nem fogta fel, vagy magyarázta félre a módszertani értekezletek feladatát. Mi magunk is láttuk ezt egyik-másik programmban. Meddő fáradozásban töltötték sokan az időt eddig; óhajtandó, hogy e szépen gondolt tanácskozások gyakorlatiabban és a várt eredménynyel folyjanak le.

A bizonyítványi jegyek ismét egyszerűsítve vannak, s ezentúl általános osztályozás nem lesz. A magaviselet jelzésére elég a három jegy; de a tanulmányi előmenetel fokozatainak reducálását sajnáljuk. A »kitünő« és »jeles« között nagyon is meg lehetett a különbséget tenni, s az utóbbi az elsőt egyáltalában nem pótolhatja. A »kitünő« elhagyása csak azért történhetett, mert a tanulót nem tartják képesnek e nagyon sokat mondó jegy kiérdemlésére. Magunk is ismertünk olyan tanárt, a ki soha sem adott »kitünőt«, mert mint mondá, ennyit ő maga sem érdemel meg. Pedig nagyon derék, tudós férfiú volt. Hanem persze ez esetben hamis szempontból itélt, mint téved a »Rendtartás« is, ha ilyen okból ejtette el ama jegyet.

A 46. pont szerint oly tanulóknak, kik egy tárgyból nyertek elégtelen osztályzatot, a tanári kar megadhatja a jogot, hogy a jövő iskolai év kezdetén javító (nem pótló) vizsgálatra jelenkezzenek. Arról az esetről, ha több tárgyról bukott a tanuló, a »Rendtartás« nem szól. Az eddigi eljárás szerint egy tantárgyból az igazgató, kettőből a tanártestület adhatta meg az engedélyt a javító vizsgálatra. Mi kivánatosnak tartjuk a szigort; de sajnos volna, ha aztán a felsőbb hatóság kivételeket tenne a bizonyosan sürűen érkező folyamodványokért. Különben e rendelkezésben egy kis merevséget is látunk, melynek káros következményei lehetnek. A tanárok, tudván hogy két elégtelen jegygyel ismételnie kell a tanulónak, könnyen elnézőkké lehetnek egyik vagy másik tárgyban, a mi talán a fiúnak sem lesz hasznára; míg ha két tantárgyból lehetne szabályszerűen javítania: a szünidő alatt üdvös kényszert lehetne rá gyakorolni a másik tárgyban történt mulasztások pótlása érdekében is.

De bezárjuk immár hosszúra nyúlt észrevételeinket, azon reménynyel, hogy a hiányok érzete bizonyosan nemsokára recla-

matiókat fog előidézni, s a pótlandók, magyarázatok stb. lassankint olyanná teszik a »Középiskolai rendtartás«-t, hogy hosszú időkön biztos útmutató és vezér lesz a teendőkben.

*Névy László.*

---

# Középiskolai rendtartás.*)

## I. Az iskolai év.

1. Az iskolai év kezdődik september 1-én, és tart a következő junius hó végeig.

## II. Tanulók fölvétele. Ideje.

2. A tanulók szabályszerü fölvétele az iskolai év megkezdése előtt augusztus hó utolsó napjaiban történik; mindenik tanintézet igazgatósága a beiratások idejét és körülményeit a szülék tudomása végett kellő módon közhirré teszi.

### *A beiratás.*

3. A beiratást az összes ifjuságra nézve az igazgató, ezenkivül az egyes osztályra nézve az illető osztályfönök végzi. A beiratás az I. alatti minta**) szerint eszközlendő; a beiratási ivek, mint a statisztikai adatok forrásai, az igazgatóság irattárában tartandók.

### *Dijak.*

4. Minden tanuló, ugyanazon tanintézetnél, csak egyszer fizet beiratása alkalmával fölvéti dijat; azonkivül minden évben az iskolai ifjusági könyvtárra és az iskolai Értesitőre külön meghatározandó mérsékelt járulékot fizet. A tanulók azonfölül tandijt is fizetnek ott, a hol az iskolafentartó hatóság azt megszabja, s azon időben, mely a helyi viszonyok tekintetbe vételével arra kitüzetik.

### *Az I. osztályba való fölvétel.*

5. A középiskola első osztályába szabályszerüen csak oly tanuló léphet, ki a 9 évet betöltötte, s 12 évnél nem idősebb,

---

*) Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1876-ik évi julius hó 22-én 12,787. sz. a kelt rendeletével. Budapest. Nyomatott a m. k. egyetemi könyvnyomdában. 1876.

**) E minta lenyomatása nem látszik szükségesnek e helyütt; de ide irjuk rovatait: I. Sorszám. II. A tanulók vezeték- és keresztneve, születésének éve, napja. III. Vallása. IV. Minő nyelveket beszél? VI. Minő alapon vétetett fel? VII. Atyja vagy anyja, gyámja vagy gondviselője? Ezek polgári állása és lakása. VIII. Kinél és hol van szálláson? IX. Tandíjfizető vagy tandíjmentes-e? X. Ösztöndíjas-e? XI. Tanul-e rendkívüli tárgyakat, és melyeket? XII. Díjak: 1) beiratási és felvételi, 2) könyvtári. XIII. Egyéb észrevételek.

mely körülmény keresztlevél, illetőleg hiteles születési bizonyitvány alapján igazolandó. — Tizenkét évnél idősebb fiú fölvétele fölött a tanártestület határoz. Ismereteinek mértékére nézve megkövetelendő, hogy a népiskola negyedik osztályának tananyagában kellő jártassággal birjon; ez ismereteit külön fölvételi vizsgálattal igazolja.

*A felsőbb osztályokba való fölvétel.*

6. A felsőbb osztályokba való fölvétel a megelőző osztálynak sikeres végeztétől függ, és vagy arról tanuskodó nyilvános iskolai okmányok (Bizonyitvány és Értesitő), vagy ezek hiányában külön vizsgálat alapján történik. Ha ez okmányokból (Bizonyitvány és Értesitő, mely utóbbi a végzett tananyagról ad felvilágositást) az következtethető, hogy a fölvétetni kivánó tanulónak előmenetelét azon osztályban, melybe fölvétetni kiván, alig remélhetni, — jogában áll minden tanintézetnek, az illető tanulót fölvételi vizsgálat alá vonni, s annak eredményéhez képest alsóbb osztályba is sorozni. (L. az 53. sz.)

*Fölvételi vizsgálat.*

7. A fölvételi vizsgálatokat az igazgatónak, vagy helyettesének elnöklete alatt az illető osztály tanárai tartják.

a) Dijmentes.

8. Az első osztályba jelentkező tanulók, továbbá azok, kik a 6. pont értelmében bizonyitványuk elégtelensége miatt tesznek egyes tantárgyakból vizsgálatot, nem fizetnek a fölvételi vizsgálatért külön díjt.

b) Dijas.

9. A bizonyitvány nélkül jelentkező tanuló rendszerint csak abból az osztályból bocsájtatik vizsgálatra, melybe koránál fogva helyezhető. A vizsgálat ily esetben irásbeli és szóbeli, s oly módon tartandó, hogy a tanulónak a megelőzött osztályok összes tanulmányaiban való jártassága kellőleg kitünjék. Az ily vizsgálat díja a tandíjon felül, 10 frt az igazgató számára, s öt-öt frt. minden tantárgyért, melyre a vizsgálat kiterjesztendő.

*Évközben való fölvétel.*

10. Évközben az iskolát fontos ok nélkül változtatni nem szabad; a fölvétel azért csakis a változtatás okának pontos igazolása mellett s oly bizonyitvány alapján érhető el, melyből kitünik, hogy az illető az utolsó ideig szabalyszerüen látogatta az osztályt, melybe rendes tanulónak fölvétetni kivánkozik. Ismereteinek mértékét illetőleg támadt kétség esetében a 6. pont határozata érvényes.

*Tanulók száma.*

11. A középiskola egy-egy osztályába rendszerint 50 nyilvános tanulónál több nem vehető fel, kivévén, ha az intézetben elég a helyiség párhuzamos osztályok fölállítására, s a tanártestület ezek tanítását is kellő módon s szabályszerint láthatja el.

*Szülők, gyámok vagy azok helyettesének jelentkezése.*

12. Minden tanuló első fölvételre személyesen és rendszerint atyja, anyja vagy gyámja, illetőleg azok valamely külön megbizottja kiséretében tartozik az igazgatóságnál jelentkezni. Azon szülék vagy gyámok, kik nem laknak az intézet helyén, gyermekük, vagy gyámfiuk fölvételekor alkalmas helyettest kötelesek bemutatni, kire a házi felügyelet és nevelésre nézve kötelességüket és jogukat átruházzák, hogy a gondviselésére bizott tanulóra nézve az igazgatóság értesitését elfogadhassa. A szülék és gyámok e részben minden változtatást személyesen vagy irásban tartoznak bejelenteni az igazgatónál; ennek viszont joga és kötelessége ott, hol alapos oknál fogva a gondviselést elégtelennek vagy a befolyást épen károsnak tartja, megkövetelni, hogy e tekintetben célszerü változás történjék.

## III. Fegyelmi szabályok.

13. Minden egyes intézet feladatához és helyi körülményeihez képest egybefoglalja azon szabályokat, melyeket az iskolai rend, a jó szokás és nemes erkölcs ápolására alkalmasnak tart, s azokat egy-egy nyomtatott példányban a beiratás alkalmával a szülék vagy helyettesök kezébe juttatja, s egyuttal a vallás- és közoktatásügyi ministeriumhoz fölterjeszti. A szülék vagy helyettesök ezuttal egyszersmind kötelezettséget vállalnak saját gondviselésökkel gyámolitani az iskola törekvését.

*Szülök közremüködése.*

1. Iskolai látogatás.

14. Különösen felelősek a szülék vagy helyetteseik az iránt, hogy a tanulók a szükséges könyvekkel és taneszközökkel ellátva, minden tanórában pontosan részt vegyenek. Kötelezett tantárgy tanitásában való részvétel alól egy tanuló sem menthető fel; kivételt e tekintetben csupán a rajz és torna tesznek, melyekben, ha testi fogyatkozása miatt részt nem vehet, ideiglenesen fölmenthető; a fölmentést az igazgató adja a törvényhatósági orvos hiteles bizonyitványa alapján.

Betegség vagy egyéb fontos okból eredő minden iskolamulasztás még annak tartama alatt bejelentendő az igazgatónál, a ki ezen jogát a körülményekhez képest az osztályfőnökre ruházhatja, s utólag kellő módon igazolandó. Különösen figyelmeztetendők a szülék vagy helyetteseik, hogy oly tanulót, ki igazolat-

lanul, habár szakadozottan is, annyi órát mulaszt, a mennyi a heti órák száma, az intézetből kilépettnek tekintenek; különben az osztályfőnök tiszte minden igazolatlan óramulasztásról a szüléket vagy helyettesöket értesiteni, ha a szüléktől vagy helyettestől nem jő tudósitás.

2. Erkölcsi magaviselet.

15. A szüléknek vagy helyettesöknek kötelessége a tanulóknak az iskolán kivül való erkölcsös magaviselete fölött őrködni. Az iskola elvárja a szülék vagy helyettesök gyámolitását az irányban, hogy a gondjukra bizott tanulók megmaradnak az illedelem határaiban, elkerülnek magukviseletében mindent, a mi korukkal, a tanulói pályájukkal meg nem fér, az iskola jó szellemének árt, botránvt okoz, vagy netalán a tanulók erkölcsiségét is veszélyezteti.

*Tanárok közreműködése.*

1. Erkölcsi érzet ápolását.

16. Az ifjúság erkölcsi érzésének ápolása, az iskola jó szellemének megőrzése az összes tanári testület hivatása. Mindegyikök kötelességének fogja tekinteni nemes példaadás, mivelt bánásmóddal odahatni, hogy az ifjúságban a kegyelet és engedelmesség erényei gyökeret verjenek; főleg tiszte ez az egyes osztályfőnököknek, kik a vezetésök alatt álló osztály növendékeinek már az év elején a szükséges utmutatást adva, őket jóakaratulag folyvást segíteni és támogatni tartoznak.

2. Iskolai épület stb. tiszteletben, rendben tartását illetőleg,

17. A tiszteletnek és kiméletnek, melylyel az ifjuságnak minden iránt viseltetni kell, mi erkölcsös mivelődésére befolyással van, ki kell terjeszkedni magára az iskolai épületre is, minden egyes taneszközre és butorra. Az osztályfőnökök az év elején az ebbeli kötelességökre is figyelmeztetik az ifjuságot, szükség szerint részletes utbaigazitást adva a taneszközök használatára; alsóbb osztályokban saját tankönyveik és füzeteik kellő megóvására is.

*Fegyelmi büntetések.*

1. Fokozatai.

18. Az iskolai fegyelem gyakorlatában a tanári kar figyelmébe fogja venni, hogy a gyermekies könnyelmüség s pajzánsággal szemben büntető hatalma kellő mérséklettel gyakorlandó, és a mennyire csak célt érhetni velök, a fenyités enyhébb módjait alkalmazza.

A büntetések fokozata a növendékek erkölcsi magaviseletét tekintve:

1) a tanár által való magános figyelmeztetés és intés, a tanuló hibájának kellő megvilágitásával;

2) a tanuló hibájának szigoru feddése az osztályfőnök által;

3) az osztály előtt való nyilvános megdorgálás; ez különben minden oly esetben már előbb is alkalmazandó, a hol az ifju magaviselete közbotrányt okozott;

4) az igazgató elé idézés, ki ez alkalommal, ha szükségét látja, ajánlhatja a tanuló csendes eltávolitását az intézetből.

5) A tanári szék elé idézés avval a figyelmeztetéssel, hogy nem javulás esetében kizárják az intézetből.

6) A kizárás az intézetből, mely fölött a tanári szék dönt. A kizáratási határozat megerősités végett a felsőbb tanhatóságnak terjesztendő fel.

Minden ily büntetés alkalmazásáról a tanuló szülei, vagy ezek helyettese azonnal értesitendők. A kizárás esetében, valamint már csendes eltávolitáskor, az elmeneti bizonyitványban eltávolitása vagy kizárásának oka is kiteendő.

### 2. A kitiltás.

19. A tanári testület jogában áll oly esetben, a hol félreismerhetlen az erkölcsi romlottság, s az bármely intézet erkölcsiségét veszélyeztetné, az illető tanulónak az ország összes iskoláiból való kitiltását is javaslatba hozni a fensőbb hatóságnál, illetőleg a vallás- és közoktatásügyi ministernél.

Ily esetben a büntető eljárás egész folyamáról részletes jegyzőkönyv veendő fel, melyben a büntény a tanuvallomások s egyéb bizonyitékok alapján pontosan megállapitandó s a tanári testület határozata kellően indokolva, azon megjegyzéssel, hogy egyhangulag, vagy szótöbbséggel hozatott-e, beigtatandó.

## IV. Tanulmányi rendtartás.

20. Az iskolai évet september 1-én nyitja meg az igazgató az alkalomhoz mért ünnepélyes iskolai beszéddel.

### *Az évi tanfolyamnak kezdete. Időszakok.*

21. Az évi tanfolyam a tanulmányok rendje szempontjából három időszakra oszlik, melyek számára külön-külön részletes tanterv, és a mennyiben módositása kivánatosnak látszik, órarend is állapitandó meg.

Az első időszak september 1-től december 23-ig, a második január 2-tól virágvasárnapig, a harmadik husvét szerdájától junius 30-ig tart.

### *Szünnapok.*

22. Ez időszakokban általános iskolai szünnapok: pünkösd vasárnapja s hétfője, továbbá a király Ő Felségének születése-, neve- s koronázási napja külön iskolai ünneppel ülendők meg. Azonfelül az igazgató, tekintettel, a helyi viszonyokra s az eddig

fenállott gyakorlatra, három, nem egymás után eső napot, engedélyezhet szünetelő, illetőleg mulató napul.

*Heti szünet.*

23. A heti órarend és egyéb, a tantárgyak sajátosságára való tekinteteken kivül ugy állapitandó meg, hogy más egész napi szünet, mint a vasárnapi és egyéb szokásos ünnepi szünet, ne szakaszsza félbe a tanulmányozást.

*Tantárgyak beosztása a tanárok közt.*

24. Az iskolai tanulmányok kellő vezetése az intézeti igazgató tiszte; ő osztja be minden év végén előzetesen a jövőre nézve a tantárgyakat az egyes tanárok között, kellő tekintettel az oktatás érdekeire, valamint az egyes tanárok képesitésére, hajlamaira s kivánságaira.

Nevezetesen köteles ugy intézkedni, hogy az alsóbb osztályokban lehetőleg egy kézben csoportosittassanak a rokon szakok; és célszerü leend a tanárok tudományos haladása szempontjából mindegyikére a felsőbb osztályok valamelyikében is bízni egy-egy szakot.

Szem előtt tartandó az is, hogy a tantárgyak felosztása évek igen hosszú során át ne legyen állandó, hanem némi kivánatos váltakozás történjék.

*Osztályfőnök.*

25. Az igazgató azonfelül az osztályok közvetlen gondozása és vezetése végett minden egyes osztály számára külön főnököt rendel, többnyire azon tanárt, kinek legtöbb az órája az illető osztályban; a főnöknek tiszte a gondjára bizott osztályban a fegyelemnek, a tanitás és nevelésnek egységes szellemben való kezelését minden módon ápolni és elősegiteni.

*Tanterv részletezése. Módszeres tanácskozások.*

26. A fennálló átalános tanterv részletes kidolgozása, a tananyagnak módszeres felosztása, a tanitás egybevágó alakitása és kezelésének pontos megbeszélése valamint az órarend célszerű megállapitása végett minden időszakot megelőzőleg, nevezetesen: augusztus hó utolsó hetében, a karácsonyi és a husvéti szünnapokban külön tanári, ugynevezett módszeres tanácskozmány tartandó, melyben minden tanár elejétől végig részt venni köteles. Az igazgató a tanácskozások vezetésében szem előtt fogja tartani, hogy a hol, mint középiskoláinkban, a tanitás szakok szerint több tanár közt oszlik meg, a szükséges egyöntetűség, a kellő összefüggés és egybevágás csak akkor érhető el, ha minden egyes tanár a végzendőket illetőleg nemcsak átalában, hanem azok részleteire, sőt a követendő eljárásra nézve is, kellő módon tájékozva van. Különösen megkövetelendő, hogy minden egyes

tantárgy a fennálló tanterv értelmében és keretében kezeltessék, és kiváló gond forditandó a tanulók házi munkásságának, a házi feladatok terjedelme és minőségének célszerű megállapitására és felosztására. (Ezen tanácskozásokra nézve részletesebben a kiadandó »Utasitás«-ban lészen szó.)

*Tankönyvek.*

27. A középiskolai oktatás mulhatatlanúl tankönyv alapján nyujtandó; a tananyag tollbamondása minden esetre tilos.

Tankönyvül csupán a közoktatásügyi minister által, különösen iskolai használatra engedélyezett könyv alkalmazható. Valamely intézetben egyszer engedély folytán alkalmazott tankönyvek változtatása csak egy uj tanév kezdetével eszközölhető, még pedig csakis a tanártestület indokolt fölterjesztése alapján, melyben a változtatásnak, illetőleg az uj tankönyvnek előnyeit behatóan előadni köteles. Oly esetekben, a hol a használt régi tankönyv több évi tanulmányozásnak szolgált volna alapul, s a behozandó uj tankönyv a már megindult tanfolyamot megszakitaná, mindenkoron külön bevárandó az állami közigazgatás elhatározása.

*Ifjusági könyvtár s egyesületek.*

28. Minden intézetben ifjusági könyvtár rendezendő, mely az iskolai oktatással kapcsolatos, azt kiegészitő olvasmányt nyujtson.

A könyvtárral kapcsolatban a felsőbb két osztály tanulói önképző kört is alakithatnak, a könyvtárőr vagy egyes szaktanárok vezetése s felügyelete és az igazgató szigoru ellenőrzése alatt, magán szorgalmuk és munkásságuk gyarapitására. — Azonban kiváló gond forditandó, főleg az osztályfőnökök részéről arra, hogy az ily körök működése a tanulók házi, önálló munkásságát az iskolai tanulmányoktól el ne vonja, vagy talán egyoldalu s ferde irányba ne terelje; kötelessége azért egyrészt tudomást szerezni, minő könyveket olvasnak osztálya tanulói, másrészt az oly tanulókat, a kik iskolai kötelességöknek meg nem felelnek, az olvasókörben való részvételtől egyszerüen eltiltani.

Az önképző kör munkálatainak nyilvánossá tétele, illetőleg nyomtatása, tilos.

29. Az igazgató vagy megbizottjának vezetése, felügyelete s ellenőrzése mellett alakulhatnak az intézet kebelében másnemű, pl. ének vagy egyéb gyakorlatokra szánt, valamint szegény tanulókat segélyző egyesületek is, oly módon és azon föltét alatt, hogy működésöket egyedül és kizárólag az intézet körére szoritják, s a nyilvánosságot soha igénybe nem veszik. Középiskolai tanuló semminemű, az intézeten kivül fenálló társulatnak vagy egyesületnek tagja nem lehet.

*Tanárok kötelessége.*

1. A tanitást,

30. Minden egyes tanár kötelessége elvállalt tanszakát a módszeres tanácskozások megállapodása szerint pontosan, a menynyire lehetséges, elvégezni, a közös oktatás minden segédeszközét felhasználva, mi által az elvégzett tananyag minden tanulónak sajátos képességéhez mérten biztos birtokává válhatik. Minden tanórára való beható, tudatos előkészület ép oly mulhatatlan követelménye hivatásának, mint a kiszabott tanóráknak rendes időben való megtartása és lelkiismeretes felhasználása. Az iskolai jó rend érdekében minden akadályoztatása esetén az igazgatót értesiteni fogja, hogy idejekorán gondoskodhassék kellő pótlásról.

2. Az órában,

31. A tanitás közben a jó fegyelem fentartására célzó külön intézkedések minden egyes tanár körébe esnek; kötelessége azonban minden fontosabb intézkedését az osztálynak a mellékelt minta szerint szerkesztendő naplójába, mely azon fölül a hiányzó tanulók nyilvántartására is szolgál, bejegyezni, és az osztály többi tanárainak tudomására juttatni. Ha valamely intézkedés az egész osztályra vonatkozik, ide értve egyes tanulók ülő helyének megváltoztatását is, ahhoz mindenkoron az osztályfőnök előleges beleegyezése szükséges.

3. Az óraközben való fegyelmet illetőleg.

32. Az óraközben való csend s illedelmes magaviselet fentartására rendszerint az a tanár ügyel, a kire a következő tanóra tartása jut.

4. Osztálykönyvbe jegyzés.

A fennálló minta.

33. Minden egyes tanóra végén az illető tanár az arra szánt, a fennálló minta szerint szerkesztendő osztálykönyvbe, tantárgya rovatába bejegyzi, a mit az órán át elvégzett, és pedig lehetőleg érthető teljességgel, úgy, hogy a bejegyzés minden más tanárnak kellő fölvilágositásul szolgálhasson. Kivánatos azonfölül, hogy főleg a rokon szakok tanárai egymás tanitását meglátogatva, közvetlen tudomást is szerezzenek a tanulmányok kellő haladásáról.

*Az osztályfőnök kötelessége.*

34. Az osztályfőnöknek ez állásánál fogva feladata az osztálykönyvek s naplók alapján, és ha szükségét látja, többszörös látogatás utján folytonos tudomást szerezni az oktatás állapotáról, különösen figyelve a tanulók házi munkásságára bizott feladatok és gyakorlatok minősége s mennyiségére.

Jóakaró megyjegyzéseit kellő alkalommal, minden esetre négy szem közt, teszi meg; a hol különös intézkedés szüksége mutatkozik, az igazgatóhoz fordul.

*Az igazgatói felügyelet.*

35. Az igazgató gyakorolja a közvetlen felügyeletet tanulmányi és fegyelmi tekintetben az egész intézet fölött. Tiszte mindarra ügyelni, a mi a növendékek erkölcs- és tudománybeli haladására befolyással van. Szemmel tartja tehát, hogy mindegyik tanár pontosan teljesitse kötelességét, hogy az oktatás a különböző szakokban a megállapitott terv értelmében s keretében kezeltessék; e célból minden egyes tanár tanóráit több izben, havonkint legalább egyszer, meglátogatja, figyelemmel kisérve tanitása módját s eredményét; — tudomást szerez a házi feladatokról s azok javitása módjáról, a tanév minden időszakában legalább egyszer átnézvén a tanulók kijavitott irásbeli dolgozatait. Ott, a hol mulasztást, vagy hiányt vesz észre, utólagosan, semmi esetre sem a tanuló ifjuság előtt, megteszi jóakaró észrevételeit és a szükséges intézkedéseket.

*Ellenőrző tanácskozások.*

1. Ideje.

36. Az iskolai oktatás összes menetének s eredményének közös ellenőrzésére minden időszak közepén, u. m. október, február és május havában, — továbbá a két első időszak végén a rendes tanórák fentartása mellett, kettős tanári tanácskozás tartandó, u. m. osztálytanári és tanártestületi. E tanácskozások ne tartassanak vasárnapokon- és ünnepeken, legalább ne főbb ünnepeken.

Osztálytanári tanácskozás.

37. Az osztálytanári tanácskozmány feladata az egyes osztály állapotának ellenőrző konstatálása, oly módon, hogy az intézet tanárai az osztályfőnökök felváltott elnöklete alatt számot adnak a tanitás menetéről. Az osztályfőnök végig menve osztálya névsorán, megyjegyzi mind saját, mind az osztályában működő szaktanárok észrevételeit; ez eljárással lehetővé téve azt, hogy egy tanuló se maradjon figyelmen kivül, és hogy azon esetben, ha talán egyes tanárok valamely tanulóra nézve nagyon is eltérő véleményben volnának, az eltérést a tanuló fejlődése érdekében mielőbb kiegyenlíthessék, vagy annak okát biztosan megállapíthassák. A dicséretre vagy megrovásra méltók száma, vagy általában a tapasztalt kisebb vagy nagyobb eredmény után ki fog derülni az osztály jelleme s állása az intézet keretében, és meg lesz adva az alap arra is, hogy az osztályokat egymásközt össze lehessen hasonlitani és megitélni. Az osztálytanári tanácskozmányokban alkalom nyílik azonfölül szükség szerint a tan-

anyag beosztása, a szorosabb egybefüggés, s kölcsönös támogatás létesitése körül a módszeres tanácskozások megállapodásait módositani vagy pótlólag javitani.

3. Általános (tanártestületi) tanácskozás.

38. Az osztálytanári tanácskozás után, melyben az igazgató is mint szaktanár vesz részt, tartandó az általános tanácskozmány. A tanári kar ez ülésében az igazgatót illeti az elnökség; itt összefoglalandó s tárgyalandó az egyes osztálytanácskozásokban megállapitott eredmény, s határozandó el az eredményhez képes az eljárás egyes tanulók vagy osztályok irányában, u. m. dicsérés, intés, jegyzőkönyvi kivonat felolvasása.

*Időszaki értesitő.*

A fennálló minta.

39. A karácsonyi s husvéti időszakok végén tartott ellenőrző tanácskozásoknak az egyes tanulókra vonatkozó megjegyzéseiről a fennálló minta kitöltése utján a szülék vagy ezek helyettesei is értesitendők. Az értesités az esetben, ha a fiú magaviselete vagy szorgalma s az egyes tanulmányokban való haladására nézve a tanári kar hiányt tapasztal, e körülmények a megjegyzések rovatában különös kiemelésével teendő, úgy, hogy alkalom nyiljék annak idején, a szülői ház segitségével egy vagy más uton a bajt orvosolni.

40. Az értesitőt az osztályfőnök osztja ki december 23-án s virágvasárnap előtti szombaton az utolsó előadási órában; mindegyik tanulónak kötelességévé tevén, hogy atyjának vagy atyja helyettesének azonnal átadja, vele aláirassa, s mihelyt ismét iskolába jő, a főnök kezéhez visszaszolgáltassa.

41. A visszakerült értesitőket az igazgató helyezi el irattárában; oly esetekben, ha a tanuló az iskolai év alatt hagyja el az intézetet, ez értesitő szolgál, törvényes bélyeggel, pecséttel s uj kelettel ellátva, elmeneti bizonyítványul.

*Év végi intézkedés.*

42. Minden év végén nyilvános vizsgálat tartatik, részben hogy a szülői ház s a társadalom érdeklődő képviselői közvetlen tudomást szerezhessenek az iskolai oktatás szelleméről s módjáról, de főleg azért, hogy a tanuló ifjuság annak tudatában, hogy tanulmányainak egy nagyobb egységes részét befejezte, ösztönzést és alkalmat nyerjen a tanultaknak különböző pontokból kiinduló áttekintésére.

1. Az ismélés.

43. E cél szempontjából az év vége felé minden egyes tantárgyban a tanár vezetése alatt, iskolai óráiban általános ismétlés tartandó, melynek azonban nem a tananyag részleteinek

ujolag gyors átfutása, hanem kiválólag a főbb fogalmaknak helyes ismeretét s a rendszer értelmes belátását elősegíteni tulajdonképi föladata.

2. Utolsó ellenőrző tanácskozás.

44. Az ismétlés bevégeztével a nyilvános vizsgálatok előtt tartandó az év utolsó, az iskola állapotának s az oktatás eredményének ellenőrzésére szánt kettős tanácskozása, melynek a tanulók évi bizonyítványainak elkészitése a főtárgya.

a) Bizonyitványi jegyek megállapítása.

45. Az osztálytanári értekezlet ezuttal megállapítja az egész évi tapasztalat alapján minden egyes fiúnak mind magaviseletére, mind az egyes tantárgyakban való előmenetelére vonatkozólag bizonyitványa jegyét. Magaviseletök jelzésére három fokozat használandó:

jó, szabályszerű, rosz;

az utolsó esetben annak pontos kitétele mellett, a miért e gáncsolást magára vonta. A tanulmányi előmenetel jelölésére négy fokozat alkalmazandó:

jeles, jó, elégséges, elégtelen.

Az átalános osztályozás, valamint a szám szerinti sorozás megszüntetendő.

b) Haladók és ismétlők, valamint pótvizsgálatra jogosultak megállapitása.

46. Az átalános tanári tanácskozás ezután az osztályértekezletek határozatai alapján az osztályfőnökök inditványára lelkiismeretes határozatot hoz az iránt, mely tanulók léphetnek át a felsőbb osztályokba. Az igazgató kötelessége őrködni a fölött, hogy mig egyrészt valóban csak oly tanulók bocsáttassanak át, kik megfeleltek az osztály követelményeinek, s minden egyes kötelezett tantárgyból legalább elégséges osztályzatot nyertek, másrészt osztály ismétlésére csupán azok kényszerittessenek, kik állandó hanyagság következtében maradtak el, ugy, hogy mulasztásuk pótlása a jövő osztályban önszorgalmuktól nem remélhető. Oly tanulóknak, kik egy tárgyból nyertek elégtelen osztályzatot, és kiket a tanári tanácskozás képeseknek tart arra, hogy a szünidő alatt önszorgalmukból pótolhatják mulasztásukat, megadhatja a jogot, hogy a jövő iskolai év kezdetén pótló vizsgálatra jelentkezzenek, de csupán azon intézetnél, a hol tanultak.

Ezen pótló vizsgálatért nem jár semminemü dij.

c) Hittani jegyek.

47. Azon hitoktatókra nézve, kik nem rendes tanárai az intézetnek, az igazgató intézkedni fog, hogy a vallásukbeli tanulók névjegyzéke osztályonként az iskolai év kezdetén kezükhöz jusson s hogy ők viszont, mind az időszaki értesitő, mind a bizonyit-

vány megállapitása idejéig pontosan beszolgáltassák jelentésöket a tanulók elömeneteléről s hatáskörükbe vágó egyéb adatokról.

### 3) Iskolai bizonyitvány.

A fennálló minta.

48. Az iskolai bizonyitványt a fennálló minta szerint az osztályfönök állítja ki és irja alá, és az igazgató hitelesiti saját aláirásával s az intézet pecsétjével.

### 4. Nyilvános vizsgálatok.

49. A nyilvános vizsgálatok osztályonkint junius hó második felében tartatnak meg. A tárgyi anyaguk vagy alapfogalmaik s rendszerük tekintetében rokon szakok az alsóbb osztályokban két, a felsöbbekben három csoportba egybekapcsolva teszik egy-egy napon a vizsgálat tárgyát, s föleg oly tételek és feladatok tüzendök ki, melyek alkalmat szolgáltassanak arra, hogy a tanuló nyert ismeretéről nagyobb összefüggésben adhasson számot, s kivánatos, hogy minden tancsoportból jusson minden egyes tanulóra egy-egy fökérdés. — A vizsgálatokon, melyek több osztalyban különböző tancsoportokból egyszerre is tarthatók, az igazgató, vagy annak megbizottai elnökölnek, ezek neki a vizsgálat menetéről s különös tapasztalataikról utólag adván jelentésöket.

*Magánvizsgálatok.*

### a) Ideje s módja.

50. Magántanulók, kik nem vevén részt az intézet oktatásában, magán uton készültek, de elömenetelök igazolására nyilvános vizsgálatot tesznek, csak az éretlségi vizsgálatok idejében s lehetöleg a föigazgató közbenjárásával tehetnek vizsgálatot. E vizsgálatokat az igazgató tartja azon osztály tanáraival együtt, a melyből a magántanuló megvizsgálandó. A vizsgálat irásbeli s szóbeli, s oly esetekben, ha a szülék kivánsága szerint alsóbb osztályok mellözésével egyszerre valamely felsöbb osztályból tétetik, oly módon ejtendö meg, hogy a tanulónak a megelözött osztályok összes tananyagában való jártassága kellöen kitünjék. Ugyanezen szabály alkalmazandó azon tanulókra nézve, kik a nyilvános intézetet oda hagyva, a magántanulás utját választották, s kiknek a felsöbb hatóság a tanári kar meghallgatásával osztályösszevonásra adott engedelmet. A magánvizsgálatokról szóló jegyzökönyvek a készitett irásbeli dolgozatokkal együtt föl-terjesztendök a föigazgatósághoz.

### b) Dijak.

51. A magánvizsgálatokért a tandijon kivül 40 frt., és ha alsóbb osztályok mellözésével történik a vizsgálat, mindegyik tárgyért, melyre az, minthogy már az elöbbi osztályokban befe-

jeztetett, az 50. pont értelmében kiterjesztendő, külön 5—5 frt jár. A dijképen fizetendő összeg annyi egyenlő részre osztandó fel, a hány a tantárgy, hozzá véve még két részt az igazgató számára.

*Zárünnep.*

52. Az iskolai év végén, junius 30-án, zárünnepet rendez az intézet; ez alkalommal osztatnak ki a bizonyitványok, netaláni jutalmak és a szokásos évi Értesítő.

*Évi Értesitő.*

53. Az évi Értesítő (Programm, Zárjelentés) nyilvános számadásra levén szánva, egy, a nevelés és oktatás valamely kérdéséről, a helyi körülmények tekintetéből, egyenesen a fiúk szüléinek szánt, valamint esetleg helyi érdekü tudományos értekezésen kivül a következő rovatokat tartalmazza;

I. Az intézetnek története, különös tekintettel a tanári karnak a nyilvánosságot érdeklő személyes viszonyaira, irodalmi és közmüvelődési tevékenységökre is, s a felsőbb hatóságnak ily nemü rendeleteire.

II. A bevégzett tananyagot osztályonkint, a tanár, tankönyv s heti óraszám pontos kitételével.

III. A tanulók névjegyzéke osztályonkint. (Classificatio, érdemsorozat).

IV. Statisztikai táblázat a mellékelt minta*) szerint.

V. A jövő tanév megkezdésére vonatkozó értesités.

*Tanári végjelentés.*

54. Mindegyik tanár az év végével számadó jelentést teszen intézeti működéséről; e jelentés, állása szerint, vagy szak- vagy osztályjelentés. Hasonló jelentéstételre köteles a tanár akkor is, ha talán évközben valamely okból az intézettől eltávozik.

a) Szakjelentés.

55. A szakjelentés az egyes tantárgyban való oktatásnak részletesebb képét adja, kiterjeszkedve szükség szerint a módszer s kezelés fejtegetésére is. Ez utóbbira minden esetre köteles mindegyik tanár, a ki valamely intézetben első izben tanitja tárgyát. Ha valamely tanár több tárgyban, vagy több osztályban tanit, összefüggésben adhat jelentést működéséről, de mindenesetre oly módon, hogy az egyes szakok s osztályok tanmenete s haladása pontosan fölismerhető legyen.

b) Osztályjelentés.

56. Az osztályjelentés első pontja a tervszerüen bevégzett

*) Három st. tábla van. I. A tanulók általános áttekintése. II. A tanulmányozás eredményének áttekintése osztályonkint. III. Az érettségi vizsg. eredményének áttekintése.

tananyag, lehetőleg részletesen a mellékelt minta*) szerint kitöltve a tanár, tankönyv s heti óraszámmal együtt, továbbá a tanulók gyakorlatai s feladatai szám s tárgy szerint. Kiterjeszkedik az osztályjelentés továbbá az év folytán előfordult fontosabb jelenségekre, melyek a napló s osztálykönyv alapján pontos időrendben közlendők. Különösen fölemlitendők a tanitásban beállott netaláni szünetek, a tanárok esetleges akadályoztatása és helyettesitésöknek módja, vagy a netán elmaradt órák száma, a tanulók mulasztásai, az igazgatói látogatások, revisiók s vizsgálatok eredményei. — Külön melléklendő e jelentéshez az osztály tanulói névkönyvének másolata. — Végre előadhatja az osztályfőnök jelentésében az intézet berendezésére s fölszerelésére, az oktatás tervezetére vonatkozó netaláni kivánságait, kellően indokolva s lehetőleg határozott inditványba foglalva. Oly esetben, ha azok mielőbb való teljesitését s elintézését fontosnak tartja, külön beadványban terjesztendők fel.

c) Igazgatói jelentés.

57. Az igazgató saját áttekintő jelentését, mely főleg saját eljárását s intézkedéseit, és tekintettel a szak- s osztályjelentésekre, az intézet összes, anyagi s szellemi állapotát tárgyalja, a tanárok osztály- s szakjelentéseivel együtt terjeszti fel a közoktatásügyi ministeriumhoz.

## V. Igazgatóság tiszte.

58. Az igazgató a vezetése alatt álló intézetben végrehajtója levén az átalános törvényes szabályoknak s rendeleteknek, a rendes tanári tanácskozásokban gondoskodni fog arról, hogy a felsőbb hatóság rendeletei a tanárok kellő tudomására jussanak, sőt szükség esetén e végből rendkivüli tanácskozmányt is köteles egybehivni. Az igazgató felelős továbbá az iroda szabályszerü vezetése, valamint az intézet állapotát s az oktatás haladását nyilvántartó könyvek rendes vezetéséért. Kötelessége arról gondoskodni, hogy a rendes tanári tanácskozásokban a tanári testület egyik tagja által pontos jegyzőkönyv vezettessék, hogy a jegyzőkönyvek hiteles másolatai, a szabályszerü jelentések, a kivánt statistikai jelentések a felsőbb hatósághoz kellően s ideje korán fölterjesztessenek. Egyátalán tiszte, külön megbizás és felszólitás nélkül is, egyedül az intézet javát és érdekét tartva szem előtt, a körébe eső minden fontosabb esetről a felsőbb hatóságot értesiteni, illetőleg az iránt inditványt tenni. Az intézet tanárainak testületi, vagy magán beadványai is az igazgató utján s véleménye hozzácsatolásával terjesztendők fel, kivévén oly eseteket, hol netalán maga az igazgatóság ellen emelnének panaszt.

---

*) A minta rovatai: I. Tárgy. II. Heti óraszám. III. Egész évi óraszám. IV. Tanár. V. Tankönyv. VI. Bevégzett tananyag. VII. Iskolai irásbeli dolgozatok (száma, tárgya.) VIII. Házi feladatok (száma, tárgya.)

# Irodalom.

**Arany János balladái.** Magyarázza Greguss Ágost. [Jeles írók iskolai tára. Az orsz. középtanodai tanár-egylet megbizásából szerkeszti dr. Kármán Mór. I.] Budapest, 1877. Franklin-társulat. Ára 50 kr.

Nagy örömmel teszünk jelentést e könyvecskéről, nemcsak azért, mert a »Jeles írók iskolai tára« egyletünk megbizásából készül, s így e könyvecske az egylet munkásságát egy új irányban jelezi; hanem főkép azért, mert maga a mű teljes dicséretet érdemel. E vállalatnak célja, mint már néhány ízben magunk is elmondtuk, középiskolai irodalmi oktatásunk emelése, mi úgy lesz elérhető, ha a szakadozott irodalmi szemelvények helyébe összefüggő, az író egyéniségét feltüntető olvasmányok lépnek. Az iskolai célokra feldolgozandó művek sorát pedig bármely tekintetben kiválóbbakkal lehetetlen volt volna megkezdeni, mint a minők Arany balladái. Nincs itt helye, hogy e nagy költőnk költészetét akár általában, akár paedagogiai szempontból jellemezzük; talán lesz idő, mikor ez utóbbi szempontnak megfelelő részletes, beható munkával kiséreljük meg az eddigi mulasztások pótlását: de annyit a köztudalomra hivatkozva elmondhatunk, hogy a nyelvkezelés és műalkotás e nagy mesterétől ifjaink egy kis műben többet tanulhatnak, mint sok más egyébként jeles író egész kötetéből, s hogy épen azért az ő balladáinak teljes, magyarázatokkal ellátott gyüjteménye a legszebb ajándék a tanférfiaktól az ifjuság számára. Greguss neve kezeskedik azért, hogy a magyarázat behatol a művek szellemébe, s egyuttal olyan, hogy a középosztályok növendékei is gyönyörrel és könnyen használhatják. E tény megkönnyíti ismertetői tisztünket, úgy, hogy eleget teszünk feladatunknak, ha röviden bemutatjuk a könyv tartalmát, s Greguss úr eljárását a commentatióban.

Bevezetésül Gr. a ballada fogalmát magyarázza, s e célból tájékozást nyujt az ifjúnak az összes költészet birodalmában; különválasztja a bel- és külvilág költészetét, s ez utóbbiban, melyet »eseményes«-nek nevez, az elbeszélő (epikai) és beszélgető (drámai) költészetet. A balladát, mint az epikai költészet műfaját, de vegyes fajt a töle oly szerencsésen formulázott értelemben határozza meg: drámai dal, tragédia dalban elbeszélve, s előadja főbb jellemvonásait, különösen a románccal állítva szemközt, melylyel annyiszor felcserélik. Futó pillantást vet azután a magyar ballada fejlődési történetére, s megállapodik Aranynál, az igazi magyar balladának a népballada alapján megteremtőjénél.

Első helyen tárgyalja a »Hunyadi ballada-kört«, melynek tagjai: Both Bajnok özvegye, Szibinyáni Jank, V. László, Mátyás anyja; ezután következnek Rákóczyné, Rozgonyiné, Török Bálint, Az egri leány, Ágnes asszony, Árva fiú, Bor vitéz, Zács Klára, Szondi két apródja, A walesi bárdok.

Minden egyes balladát rövid bevezetés előz meg, mely megjeleli a költemény tárgyát, eszméjét és szerkezetét, ismerteti a versalakot, figyelmeztetvén a tanulót a kevésbbé feltlő sajátságokra, alliteratióra, gondolati rhythmusra stb. Azután következik a szöveg. Tudvalevőleg kevésbbé fejlett ifjaknak nem kis nehézséggei jár a balladák megértése azon szakgatottságnál és drámai fejlődésnél fogva, mely e műfaj lényegéhez tartozik. A monologok és dialogok, meg a költő közbeszólása legtöbbször minden figyeltető utalás nélkül váltják fel egymást, s értelmes olvasónak kell annak lennie, a ki a sokszor mozaikszerűen egymás mellé sorolt szólások közt a szerkezeti összefüggést azonnal felismeri, s e felismerés által zavartalanul tudja élvezni a tömött compositiójú előadást. Arany János balladáinak népiessége egyebeken kívül abban is határozottan nyilvánúl, hogy a szerkezet eme takarékossága legtöbb e nemű művében feltalálható; de épen e takarékosság, ez öntudatosan művészi tömöttség könnyen nehézkessé, sőt legalább finom részletekben érthetetlenné teszi az olvasmányt oly növendéknek, ki egész figyelemmel nem tapad a költemény menetéhez, s nem észleli a szerepek és a hangulat váltakozását. Természetes tehát, hogy a magyarázó a balladák szövegét úgy tagolja, a mint a személyek beszéde és a költő leíró vagy elbeszélő közbeszólása következik, s e részeket a beszélőnek megnevezésével különválasztja. Oly balladák pl., minő »Török Bálint«, ily feltagolás nélkül mint magánolvasmányok, tanuló ifjaknak szépségök század részét sem tárnák fel, sőt valószinűleg fárasztók, mert jóformán érthetetlenek volnának. Midőn tehát Greguss úr e tagolást következetesen alkalmazta, dicséretes paedagogiai tapintattal járt el.

A szöveg után vannak illesztve a tárgyi és nyelvi szükséges jegyzetek, mindarra kiterjeszkedők, a mi csak némi nehézséget okozhatna, — feltéve, hogy az ifjak különben jól tudnak magyarúl. Mert olyan helyen, a hol a magyarság nem erős, a tanárnak még számtalan magyarázni valója lesz, lévén Arany Jánosnak nyelve a népies szók és szólásmódok miatt a tanult magyarnak, vagy a városi gyermeknek sok tekintetben új, ismeretlen. Tapasztalásból tudjuk, mily kevéssé lehet bízni ifjaink szóbőségében, s ha a nyelvbeli oktatás kezdettől fogva súlyt nem fektet arra, hogy a gyermek ne csupán formákat, hanem tartalmat, fogalmakat is tanúljon, akkor a költői magánolvasmány aránylag kevésnek lesz vonzó és gyümölcsöző. Ime pl. »Szibinyáni Jank«-hoz Greguss 12 szám alatt tesz felvilágosító jegyzetet; de értelmezésre szorúl a vendéglátás, a hajtó vadászat (»szorúl a rés«) csikasz vad, szűköl és nyí és

még egyebek. Egyébiránt Greguss úr megjegyzései legnagyobb részt kifogástalanúl helyesek és tanulságosak. A »Mátyás anyjá«-hoz irottak közt az 5-ikben tollcsuszamodás mondja csak, hogy a görögök Hephaistost képzelték szárnyas lábúnak, mint az istenek hírvivőjét. A »Rozgonyiné« című balladához írt 3. jegyzetben Rozgonyiné e szavait

„Uram király, Zsigmond király! nem oly divat már ma
Nyillal lőni, mint felséged fiatal korába."

úgy értelmezi Greguss úr, hogy a háborúban a magyar sereg először használt ágyút a törökség ellenében, s Rozgonyiné a nikápolyi vereségre céloz, a mikor még nyilaztak. Mi azt tartjuk, hogy Rozgonyiné a király faggatozó megszólítására finom gúnynyal válaszol és Zsigmondnak fiatalkori kalandjaira vonatkozik.

Mi mindenesetre csak szerencsét kivánunk a szerkesztőnek, hogy a vállalat számára oly férfiú közreműködését is megnyerte, mint Greguss Ágost. Reméljük, hogy a következő füzetekben is találkozunk e névvel. Egyszersmind kifejezzük abbeli óhajtásunkat is, vajha nagyobb tűzzel folyna a munka a további kötetek kiállításánál. Szellemi erőkben nem lesz hiány, s nagyon kellemetlen volna, ha a tanterv foganatosítása a segédkönyvek hiányában válnék lehetetlenné, vagy legalább nehézzé.

Meg kell még említenünk, hogy a szóban forgó kötetecske igen célszerűen használható segédkönyve lehet a IV. és V. osztálybeli stilisztikai oktatásnak. Amott a románcok és balladák levén előírva, Arany J. balladáinak teljes gyüjteménye a legkivánatosabb anyagot nyujtja; itt a szerkezet szabályainak feltüntetésére lehet őket a prózai és drámai olvasmányon kívül használni. E magyarázatos kiadás nagyban meg fogja könnyíteni a tanár teendőjét, mert legalább a tiszta magyar iskolák növendékei előre készülhetnek. Különben is oly kincseket tartalmaz e kötetecske, hogy a tanárok buzdítása mellett, a ki csak teheti, mindenik tanuló sietni fog azt megszerezni. És e buzdítás szükséges is. Az egész vállalat jövője attól függ, hogyan karolják fel a tanférfiak saját ügyüket. Ha valaki azt hiszi, hogy elég az ifjúsági könyvtár számára megvenni egy példányt, — pro forma, az irodalmi oktatás egyik legfontosabb kérdését érti félre. Arra kell törekednünk, hogy a jeles írók iskolai tárával és a már szintén megindult »Ifjúsági iratok tárá«-val minden jóravaló növendékünknek egy kézi könyvtárt nyujtsunk, melynek használása az iskolai oktatást hathatósan támogatja, s így nevelő és tanító munkánknak sikerét biztosítja. *Őry.*

## Iskolai propramm-dolgozatok repertoriuma 187⁵/₆-ról.

A lefolyt tanév végével szokás szerint nagy mennyiségben jelentek meg ismét az iskolai tudósítványok, melyek az intézet bel- s külületének egy évi lefolyásáról igyekeznek többé-kevésbbé sikerülten beszámolni a közönségnek. Tudvalevőleg ez intézmény Németországból származott át Ausztriába, onnét, a Thun-rendszer alatt, hazánkba. A hatvanas évek elején, egy-két intézet kivételével, nálunk megszüntek. Hazafisági kérdést csináltunk ebből is; a német hozta be, mint ily intézménynek pusztulnia kellett, midőn magunk urai kezdtünk lenni. De az akkori kormányhatóság (m. k. helytartótanács) által a felügyelete alatt állott intézetekre parancsolt érdemsorozatok meddőségüknél fogva mindinkább célszerűtleneknek bizonyulván be, a teljes szerkezetű tudósítványok önmaguktól fölelevenedtek, s most már nemcsak a középtanodák, de a mindkét nemű népiskolai hatóságok is évről-évre nagyobb számban adják ki. S e buzgalom annál nagyobb elismerésre méltó, mert a közoktatási kormány a középtanodák számára csakis legújabban kiadott rendtartási szabályaiban emlékezik meg ez iskolai nyomtatványok kiadásának kötelező voltáról.

Már több ízben volt alkalmunk ez iskolai tudósítvány-halmaz felett egyenkint s egyetemben szemlét tartani, s összehasonlítva azokat belsőleg s külsőleg egymással s a haladottabb külföld hasonnyomtatványaival, helyeslő, tanácsadó vagy megrovó észrevételeinket megtenni. Igazságtalanok lennénk, ha ezeknek nyomait több példányon föl nem ismernők. De még azért igen sokhoz fér kifogás. Nézetünk szerint e kifogások megszüntetésére s a lehetőleg egyöntetű tökély elérésére legtöbbet tehetne a tanáregyesület oly módon, hogy füzeteiben egész éven át minden tanintézet figyelemre érdemes tudósításáról jóakaratú szakértelemmel kölcsönös tanulság végett bíráló ismertetést ad. Ámde mikép lehetséges ez? Nincs meg hozzá a legelső kellék: a példányok teljes birtoka sem. Évek óta sóvárog ezek után a szerkesztő-bizottság, hogy már tegyen valami nyomatékos lépést ez érdemben, s bár több ízben történtek fölszólítások az intézeti igazgatóságokhoz, csak innét-onnét kapott a szerkesztőség egy-egy küldeményt.

Megvan ennek is a maga oka. Sajnos, de e nyomtatványokat valóságos irodalmi Tisza-virágnak tartja még sok tanférfiú is: ma van, holnap nincs. Tudok rá esetet, hogy irodalmi kutatásaim közben még ugyanazon tanintézet egy évtizeddel azelőtt megjelent tudósítványainak sem találtam az intézet körében semmi nyomára, pedig igen becses, s másutt alig található irodalom- s művelődéstörténelmi adalékok foglaltattak bennök. E bajon is a tanár-egyesület segíthetne, ha a régibb, újabb s jövőben megjelenő tudósítványokból egy teljes gyűjteményt állítana egybe s őrizze meg a jövő nemzedék számára. Erre annyival is inkább szükség lenne, mert minálunk semmi kilátás arra, még ha oly erélyesen lépne is föl a kormány, hogy Németország példájára

ez iskolai kiadványoknak hivatalos könyvkereskedő bizományosa legyen, hova minden intézet igazgatósága meghatározott mérsékelt áron nehány példányt tartozik beküldeni az érdeklődő venni akarók számára s megőrzés végett. Az meg még kevésbbé fog bekövetkezni, hogy a lipcsei Wagner- s Teubner-féle kiadói cégek példájára valamelyik könyvárusunk proprio marte teljesen összegyűjtse minden évben az iskolai programmokat, azokat rendesen hirdesse, árúlja, s így üzletileg is irodalmi értékkel lássa el.

Ezekről nekünk még csak álmodozni is alig lehet. Tennünk azonban mégis kell annyit, mennyit tehetünk. Első sorban is a hazai tanügy fejlődési történetének érdekében fölkérjük az egyes tanintézetek igazgatóságait, hogy a mennyiben hiányos lenne, igyekezzenek saját tanintézeteik programmjainak teljes letéteményéről gondoskodni. A tanár-egyesület választmányának pedig az lenne feladata, hogy lassankint fogjon hozzá az iskolai programmértekezések teljes repertoriumának elkészitéséhez, mert az általam ismert enemű kül- s belföldi dolgozatok, még a Szinnyey-féle repertorium is, hazai tanintézeteinket illetőleg igen hiányos. Azt hiszem, hogy a mennyiben az egyesület saját gyüjteményéből nem szedhetné össze teljesen az adatokat, szivesen beküldenék a kiegészitéseket az igazgatóságok.

Hogy az ilyen bibliographiailag szerkesztendő programm-repertorium a komoly tanférfiakra s irodalom-barátokra nem érdektelen, hadd mutassa az alábbi sorozat, melyet a szerkesztőséghez beküldött, de nagyrészt fáradságos magán utánjárással szerzett példányok nyomán az értekezők abc rendje szerint készítettem.

1) **Agáczy Norbert.** Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet. Nagy-Várad, prém. r. főgymn. 8. r. 36—54. l.

2) **Ambrus Mór.** Ráday Pál, XVIII. századbeli lantos költő. Losonc, m. kir. államgymn. 8. r. 3—15. l.

3) **Arányi Antal.** Az iskolai takaréktárak. Modor, állami tanítóképezde. 8. r. 5—14. l.

4) **Dr. Balázs Ferenc.** Latin alagya Deák Ferenc halálára. Nagy-Szeben, kir. főgymn. 8. r. 4. l.

5) **Bauer Simon.** Gondolkodás és tudás. Szeged, állami főreált. 8. r. 1—20. l.

6) **Beczner Frigyes.** A magyar nyelv és irodalom tanításáról. Debrecen, városi főreált. 8. r. 3—23. l.

7) **Benyák Ottó.** A földrengésről. Komárom, Sz.-ben r. kisgymn. 4. r. 3—5. l.

8) **Bellaagh Aladár.** Milyen olvasókönyvet használjunk a francia nyelv tanításánál? Sümegh, városi reált. 8. r. 3—15. l.

9) **Ifj. Berndorfer Miksa.** A kereskedelem szerepe a világtörténelemben. Székesfehérvár, keresk. közép- és vasárnapi tanoda. 8. r. 3—9. l.

10) **Bertalan Alajos.** A selmecbányai kir. kath. nagygymnasium rövid története. Selmecbánya, kir. kath. nagygymn. 8. r. 3—18. l.

11) **Bihari István.** Zárbeszéd, az iskolai zárünnepélyen. Békés, helv. hitv. VI. oszt. reálgymn. 4. r. 3—11. l.

12) **Bokor Ferenc.** Emlékbeszéd a Deák Ferenc gyászünnepély alkalmával. Pécs, állami főreált. 4. r. 5—14. l.

13) **Bolkai Vilmos.** Az emberi nem őskora. Kassa, prém. r. főgymn. 8. r. 1—29. l.

14) **Dr. Bozóky Alajos.** Gyászbeszéd Turcsányi Vince tanár felett. Nagyvárad, kir. jog- s államt. kar. 8. r. 17—18. l.

15) **Dr. Brózik Károly.** A család és a vérbosszú a kezdetleges művelődés korában. Budapest, II. ker. állami főreált. 8. r. 4—14. l.

16) **Cebecauer János.** Görög alagya Deák Ferenc halálára. Nagy-Szeben, kir főgymn. 8. r. 3. l.

17) **Chorin Emil.** A folyóvizek munkaképességének kiaknázása Svájcban. Kassa, állami gépészeti fels. ipartanoda. 8. r. 3—12. l.

18) **Cserhalmy József.** A tatai gymnasium tanárai s a convictus. Tata, kegy. r. kisgymnasium. 4. r. 3—12. l.

19) **Eitner János.** Deák Ferenc halálára. Énekmű négy vegyes hangra) Felső-Lövő, ág. hitv. evang. nyilv. tanint. 4. r. 5—6 l.

20) **Dr. Emericzy Géza.** A kézimunka tanítás és a tanítóképezde. Igló, m. k. áll. tanítóképezde. 8. r. 3—10. l.

21—22) **Dr. Entz Géza.** a) Rectori programm beszéd a tanév ünnepélyes megnyitásánál. b) A kolozsvári m. kir. tudomány egyetem üdvözlő irata a cernovitzi Ferenc József egyetemhez, ennek 1875. okt. 4. történt megnyitása alkalmából. (Latin.) Kolozsvár, kir. tudományegyetem. 8. r. 37—54. l.

23) **Erődi Dániel.** »Buda halála« a magyar eposz-költészetben és irodalomban. Esztergom, Sz.-ben. r. főgymn. 8. r. 3—34. l.

24) **Eberling József.** Két tétel a sorok összehajlóságáról. Budapest, VIII. ker. városi főreált. 8. r. 3—14. l.

25) **Falaky Károly.** Emlékbeszéd Szeberényi Lajos felett. Pozsony, ág. hitv. evang. főisk. 8. r. 21—24. l.

26) **Fazekas Elek.** Mikép kezeltetett gymnasiumunkban a latin nyelv s miket tartok általában szükségeseknek annak sikeres tanításához? Fehértemplom, m. k. államgymn. 8. r, 1—25. l.

27) **Finály Henrik.** A kolozsvári egyetem története. Beszéd, melylyel a szónok mint volt rector az egyetem igazgatóságáról lelépett. Kolozsvár, kir. tudományegyetem. 8. r. 5—20. l.

28) **Ferenczy Alajos.** A logica történelmi fejlődésének főbb mozzanatai. Kolozsvár, kegy. r. főgymn. 8. r. 1—35. l.

29) **Freh Alfonz.** Kőszeg viránya. Kőszeg, Sz.-ben r. kisgymn. 8. r. 3—33. l.

30) **Frölich Róbert.** A dór vándorlás. Budapest, ág. hitv. evang. főgymn. 4. r. 3—14. l.

31) **Füredi Albin.** A spanyol inquisitio vázlatos története. Pápa, Sz.-ben r. kisgymn. 4. r. 3—14. l.

32) **Garda József.** Tanévet bezáró beszéd. Nagy-Enyed, ref. főtanoda. 4. r. 23—31. l.

33) **Golenich Károly.** Philosophiai reflexiók. Jászberény, kath. főgymn. 8. r. 3—31. l.

34) **Hantz Gyula.** Költészetünk története. Nagy-Becskerek, kegy. r. algymn. 4. r. 3—15. l.

35) **Herczl Márk.** Járadék és életbiztosítás. Debrecen, keresk. szaktanoda. 8. r. 3—19. l.

36) **Hoffmann Mór.** A költészet a polgári iskolában. Nagy-Kanizsa, polg. fiúisk. 8. r. 5—19. l.

37—38) **Horváth Zsigmond.** a) A légtünettan (meteorologia fejlődése és vívmányai. b) Adatok az egri főgymn. 1875-iki meteorologiai észleleteiből. Eger, cist. r. főgymn. 8. r. 14—35. l.

39) **Héjja Endre.** Iskolánk Deák-gyászünnepe. Székely-Udvarhely, áll. főreálisk. 8. r. 76—97. l.

40) **Jakobovics Dezső.** Miért nem voltál iskolában? Nagy-Várad, r. kath. népisk. 8. r. 5—16. l.

41—42) **Jámbor Pál.** a) Odi profanum. Horác III. könyvéből az I. ódaműfordítása. b) Aeneis I-sö énekének ismertetése. Szabadka, városi főgymn. 8. r. 3—11. l.

43) **Kassay Sámuel.** A statisztika fogalmáról. Debrecen, ref. főisk. 8. r. 53—68. l.

44) **Kavalszky Ágoston.** Az opál és válfajai, különös tekintettel a vörösvágási nemes opálra. Eperjes, kir. kath. főgymn. 1—24 l.

45) **Kiss János.** Pantheismus és theismus. Pápa, helv. hitv. főisk. 8. r. 3—7. l.

46) **Klimstein (Köhalmi) József.** A gyökökről. Nagyszombat, érs. főgymn. 8. r. 3—14. l.

47) **Kolossváry Kálmán.** A vegytörvények fejtegetése. Székes-Fehérvár, cist. r. főgymn. 8. r. 3—22. l.

48) **Kolozsváry Lajos.***) Megnyitó beszéd a Toldy-ünnepély alkalmával. Nagy-Várad, prém. r. főgymn. 8. r. 32—36. l.

49) **Dr. Kovács Sándor.** Az európai államok törvény-gyűjteményei, történetileg tekintve, a legrégib időktől a legujabb korbeli codificátionalis munkálatokig. Debrecen, ref. főisk. 8. r. 37—52. l.

50) **Körösi Sándor.** A bünvádi eljárás alapelvei, és főbb alakjairól. Debrecen, ref főisk. 8. r. 3—19. l.

51) **Kövessy Kálmán.** A Hunyadiaknak az állam körül szerzett érdemeik s elkövetett hibáik. Kecskemét, kegy. r. főgymn. 4. r. 3—14. l.

52) **Köfalvi Vidor.** A megelégedés fő tényezői. Szombathely, prém. r. főgymn. 8. r. 3—19. l.

53) **Krinitzky Ferenc.** Petrarka és kora. Tanulmány a classikai tudományok újra-felélesztése idejéből. Temesvár, r. kath. főgymn. 4. r. 3—9. l.

54) **Lábos Imre.** A népiskolai anyanyelv tanításnak az életre kiható hasznai. Szombathely, községi néptanoda. 8. r. 3—7. l.

---

*) Nem tanár; az intézet VIII. oszt. tanulója.

55—56) **Lewin Jakab.** a) Jelentés a halandósági táblák kiszámítása érdekében a statisztika részéről teljesítendő követelmények iránt. 5—78. l. Függelékül egy ábrás lap. b) Az iskolai takarékpénztár és a paedagogia. 83—102. l. Budapest, kereskedelmi akad. 8. r.

57) **Légárd József.** A milkói püspökség eredete s egyházjogi hatásköre a nagy hitujításig, erdélyi Dáciában. Brassó, r. kath. főgymn. 8. r. 3—24. l.

58) **Liszka Nándor.** A szabadságról, mint az állam végcéljáról s különösen az egyházi tanítás szabadságáról. Debrecen, ref. főisk. 8. r. 20—36. l.

59) **Löte Lajos.** A Foucault-féle ingakisérletről Nagy-Enyed, ref. főtanoda. 4. r. 12—22. l.

60) **Dr. Lúcz Ignác.** A cozmikus hőről és annak okairól. Kassa, állami főreált. 8. r. 3—13. l.

61) **Majer Alberik.** A Faust-monda a népköltészetben Göthenél és Lenaunál. Eger, cist. r. főgymn. 8. r. 1—13. l.

62) **Makróczy G. F.** A trigonometriának alkalmazása az algebrára. Nagy-Várad, prém. r. főgymn. 8. r. 4—31. l.

63) **Makkai Domokos.** Emlékbeszéd Deák Ferenc fölött. Nagy-Enyed, ref, főtanoda. 4. r. 3—11. l.

64) **Martin Péter.** Az emberi lélek anyagtalansága és egysége. Szeged, kegy. r. főgymn. 8. r. 1—29. l.

65) **Maywald József.** Vagyon és birtok a régi Attikában. Nagy-Kanizsa, kegy. r. főgymn. 4. r. 3—24. l.

66) **Mendlik Alajos.** A távozó igazgató bucsúszava. Székes-Fehérvár, városi reált. 4. r. 2. l.

67) **Méry Etel.** Arrabona temetői. Győr harmadik római temetőjének ásatása alkalmából. Győr, Sz.-ben.-r. főgymn. 8. r. 3—73. l.

68) **Mihálfi József.** A földrajz fontossága. Szarvas, ág. hitv. evang. főisk. 8. r. 3—15. l.

69) **Moller Ede.** Toldy Ferenc emlékezete. Sopron, állami főreált. 8. r. 1—8.

70—71) **Molnár Károly.** Tusnád, a) a sz.-Annató és a torjai kénbarlang, geologiai tekintetben. Székely-Udvarhely, áll. főreál-isk. 8. r. 65—70. l. b) Az előkészitő osztály. U. o. 71—75. l.

72) **Nátafalussy Kornél.** Adalékok a rozsnyói középtanodák keletkezésének történetéhez. Rozsnyó, kath. főgymn. 4. r. 3—21. l.

73—75. **Ney Ferenc.** a) Emlékbeszéd, Deák Ferenc fölött. b) Egy koszorú. (Költemény.) c) Emléksorok. (Költemények.) Budapest, IV. ker. közs. nyilv. főreált. 8. r. 3—18. l.*)

76) **Névtelen.** Az állatgyógyászat és annak tanítása hazánkban. Budapest, m. kir. állatorvosi tanintézetben. 8. r. 3—10. l.

77) **Névtelen.** Negyedszázados kimutatás a Szegedi reáltanoda tanárai- s tanulóiról. Szeged, állami főreált. 8. r, 21—22. l.

*) A tudósítvány előtt pár hónappal jelent meg önálló füzetben.

78) **Névtelen.** Figyelmeztetések a szülőkhöz gyermekeik érdekében. Budapest, kir. egyet. főgymn. 4. r. 3—6. l.

79) **Okányi Pál.** A római irodalom elterjedésének tényezői és a Dodwell-féle töredékek. Lőcse, kir. kath. főgymn. 3—29. l.

80) **Pachinger Alajos.** Az állati psychologia fejlődése, s az állatok kedélyállapotai. Vác, kegy. r. nagygymn. 8. r. 3—26. l.

81) **Pap János.** A rovarrendszer vázlatos története. Budapest, kegy. r. főgymn. 4. r. 3—20. l. Egy ábrával.

82) **Pásthy Károly.** Irányelvek a nőnevelésben. Kecskemét, közsg. polg. leányisk. 8. r. 3—15. l.

83) **Pottokár Endre.** A rokonsági jogviszony az atheneieknél. Zombor, állami főgymn. 8. r. 3—24. l.

84—85) **Révész Bálint.** Püspöki a) megnyitó, b) záróbeszéd 4 uj jogtanár beiktatása alkalmával. Debrecen, ref. főiskola. 8. r. 1—3. s 70—72. l.

86) **Rosenauer Károly.** A besztercebányai ág. h. ev. gymnasium története. II. rész. Besztercebánya, ág. h. ev. gymn. 8. r. 1—67. l.

87) **Róth Endre.** Ének az iskolában. Szeged, városi polg. fiúisk. 8. r. 5—6. l.

88) **Dr. Roth Samu.** Lőcse városa és környékének geotektonikai és hydrographiai viszonyai. Lőcse, állami főreált, 4. r. 5—19. l. Közben egy ábrás lappal.

89) **Schultz Antal.** Rousseau »Emil«-je, vagy a nevelésről írott könyve. Munkács, állami gymn. 8. r. 3—13. l.

90) **Solcz Frigyes.** A szepesi szászok bevándorlása. Késmárk, evang. lyceum. 8. r. 1—10. l.

91) **Spitko Lajos.** A latin nyelv a rokon nyelvek körében s történetének forrásai. Arad, 8. r. 1—37. l.

92) **Stoczek József.** Műegyetemi rector székfoglaló beszéde az $187^5/_6$-diki tanév megnyitásakor. Budapest, kir. József-műegyetem. 8. r. 27—40. l.

93) **Stofán Győző.** A Pascal-féle hatszögről. Nagy-Várad, állami főreált. 8. r. 1—9. l.

94) **Straub József.** Néhány görög alaktani részletnek tudományos álláspont szerinti fejtegetése s iskolai kezeléséről. Pozsony, kir. kath. főgymn. 8. r. 3—16. l.

95) **Straubert Ödön.** Műtörténelmi vázlatok a szabadkézi rajz tanításához különös tekintettel Görögországra. Gyula-Fehérvár, r. kath. nagygymn. 8. r. 3—23. l.

96) **Suppan Vilmos.** A középiskolai didaktika alapvonalai. Székely-Udvarhely, áll. főreálisk. 8. r. 3—64. l.

97) **Szabó Ferenc.** Vilany. Phosphorus. P=31. Veszprém, kegy. r. nagygymn. 4. r. 3—10. l.

98) **Szabó József.** A másodrendű felületek értntő síkjairól. Győr, állami főreált. 8. r. 3—25. l. Végén négy ábrás lap.

99) **Dr. Szalay Alfréd.** A jellem és jellemtelenség, kapcsolatban a neveléssel. Pécs, cist. r. főgymn. 4. r. 3—14. l.

100) **Dr. Személy Kálmán.** Az államtudományok tanúlmányozásáról. Nagyvárad, kir. jog- és államtudományi kar. 8. r. 8—14. l.

101) **Szigethy István.** A vízpárák feszerejének meghatározása. Székely-Udvarhely, r. kath. főgymn. 8. r. 3—14. l.

102) **Takács István.** *) Bucsúbeszéd Turcsányi Vince tanár felett. Nagyvárad, kir. jog- s államt. kar. 8. r. 18—19. l.

103) **Tamásovich Timót.** Érsekújvár, korszaki jegyzékekből, Foglár után. Érsekujvár, kath. algymn. 8. r. 3—8. l.

104) **Tarnóczy Tivadar.** Eszmecsere a magyar irodalomtörténeti oktatás felett középtanodáinkban. Sárospatak, ref. főisk. 8. r. 29—44. l.

105) **Tóbiás Endre.** Őszinte szó a szülőkhöz. Kassa, községi polg. isk. 8. r. 3—7. l.

106) **Tóth Sámuel.** Igazgatótanári üdvözlő beszéd 4 uj jogtanár beiktatása alkalmával. Debrecen, ref. főisk. 8. r. 70—72. l.

107) **Újvári Béla.** Deák Ferenc emlékezete. Óda. Székely-Udvarhely, áll. főreálisk. 8. r. 97—98. l.

108) **Vágó Ferenc.** Emlékbeszéd Deák Ferenc felett. Szolnok, kath. kisgymn. 4. r. 4—12. l.

109) **Veress Dezső.** A tápcső összehasonlító bonctana. Nagy-Szeben, kir. főgymn. 8. r. 5—25. l.

110) **Dr. Verédy Károly.** A kézi munka tanítása a népiskolában. Modor, állami tanítókpz. 8. r. 15—26. l.

111) **Vész János Ármin,** mint a kir. József-műegyetem az idő szerinti rectorának szónoki beszédben tartott zárjelentése az $187^4/_5$. tanévről. Budapest, kir. József-műegyetem. 8. r. 5—22. l.

112) **Zachar János.** A rovarok gondoskodása utódaikról. Nagy-Károly, kegy. r. nagygymn. 4. r. 3—6. l.

113) **Zanbauer Ágoston.** A német drámai költészet története a legrégibb korszaktól Lessing felléptéig. Ujvidék, kir. kath. magy. főgymn. 4. r. 3—13. l.

114) **Zékány Lajos.** Meteorologiai észleletek az 1875. évről. Ungvár, kir. kath. főgymn. 8. r. 34—37. l.

115) **Zoltsák János.** Deák Ferenc emlékezete. (1803—1876.) Ungvár, kir. kath. főgymn. 8. 1—33. l.

116) **Zsasskovszky Ferenc.** Hymnus. O Deus ego amo te. (Énekmű.) Eger, cist. r. főgymn. 8. r. 77—78. l.

Repertoriumunk e 116 értekezése nemcsak középtanodai, de tudomány- s műegyetemi, akademiai, képezdei s népiskolai programmokból is van merítve, melyeket a teljesség végett vettünk figyelembe. Lehet, hogy néhány kimaradt. Nem rajtunk múlt. Bárki is küldje be a hiányzókat, szivesen veszszük be sorozatunkba, s ugyanakkor osztályozzuk az értekezéseket tudományszakok szerint. Az idegen nyelvűek közül (fájdalom! még ilyenek is vannak) egyet sem tudtunk kezeinkfiez keríteni. Azt hiszem,

*) Nem tanár; IV. évi joghallgató.

hogy a szerkesztő-bizottság nagy köszönettel venné, ha valamelyik vidéki tagtársunk, kinek ez könnyebben sikerülhet, utánok néz s »Közlöny«-ünk számára teljes repertoriumot állít össze rólok.

*Dr. Károly Gy. Hugó.*

---

# Egyleti elet.

## Az országos középtanodai tanáregylet

*1876. évi julius 5., 6. Budapesten, az ágost. helv. hitv. egyházközség nagytermében tartott közgyülésének*

## JEGYZŐKÖNYVE.

### I. NAP.

Elnök: Berecz Antal; jegyző Köpesdi Sándor.

Jelen van mintegy 80 tag.

1) Az elnök a tagokat melegen üdvözölvén, kiemeli, hogy egyleti életünknek egyik legfontosabb mozzanata ez évenkint történni szokott összejövetel, közelről és távolról sereglenek itt egybe a tagtársak, hogy baráti kézszorítással ujitsák meg a köztök levő benső viszonyt; hogy eszmecsere alapján tapasztalatukat bővítsék s igy hazai oktatásügyünket elémozdítsák. Megérinti ezután röviden, hogy a lefolyt iskolai évben az egylet haladt, — bizonyítja ezt az iránta tanusított részvét s hogy az egylet állami segély nélkül is fenn birt maradni; de nemcsak anyagilag, hanem az arra hivatottaknak szellemileg is kell az egyletet támogatni, — igaz ugyan hogy az egyleti élet ez évben ez irányban is sokat mutat föl, ami azonban inkább egyesek buzgalmának, mint a közös együttmüködésnek tulajdonítható, s még ez sincs arányban ama nagy szellemi erővel, mely az egyletnek rendelkezésére áll.

Munka és egyetértés a mi jelszavunk! Önzetlen törekvés a közös cél felé!

Ezzel a közgyülést megnyitván, Köpesdi Sándor egyleti első titkár az egyletnek ez évi müködéséről az A) mellékletben alább látható részletes jelentését terjeszti a közgyülés elé.

### Titkári jelentés.

A közgy. jegyzőkönyv A) melléklete.

Tisztelt közgyülés!

A lefolyt év középiskoláink szervezetére vonatkozólag nem sokat, de fontosat mutat föl, értem különösen a tanárvizsgálati szabályzatot és a középiskolai törvényjavaslatot; mindnyájan tudjuk, hogy ezek az előbbi évek

alatt folyt eszmecseréknek, vitatkozásoknak alapján, iskoláink szervezetének és tanításának régi bajainak orvoslására szánvák; egyletünk tagjai ez intézkedések fontosságának ismeretében nem is késtek azokat részint a szakülésen vitatkozás tárgyaul fölvenni, részint véleményüket azokról a közlönyben kinyilatkoztatni; elvben a választmány is mindkettőt kitűzte e közgyülés tárgyául, de — mint az előttünk fekvő tervrajzból láthatni — a sürgős tárgyak nagy halmaza miatt csak az egyiket, a törvényjavaslatot vehette föl.

Mielőtt azonban ez évben tovább mennék, a mult közgyülésre kell visszatekintenem, mert az a választmányra egyleti életünkben nevezetes pontokat képező teendők végrehajtását bízta, mint 1) a módosított alapszabályoknak megerősités végett a magas kormány elé terjesztését; 2) a jeles irók iskolai tára és az ifjusági iratok tervszerű kiadásának eszközlését; 3) a rajztanárok értekezése alapján kidolgozott memorandumnak a nm. vallás- és közoktatásügyi minister elé terjesztését; 4) annak kérelmezését, hogy a közoktatási tanács a reáliskolák képviselőivel egészíttessék ki; 5) hogy a reáliskolák érettségi vizsgálatának tárgyai közé a leirati mértan is vétessék föl; 6) hogy a reáliskolát végzett s ott érettségi vizsgát tett tanulók a tud. egyetem orvosi és bölcseleti karának rendes hallgatói lehessenek: midőn szerencsés vagyok a t. közgyülésnek tudomására hozni azt, hogy a választmány e fontos teendőknek végrehajtását első kötelességének tartá, megemlítem egyszersmind, hogy a vál. a 3., 5. és 6-ik pontokra vonatkozólag a magas kormányhoz külön-külön indokolt fölterjesztést tett, a többire vonatkozólag pedig a közgyülési jegyzőkönyv pontjait küldötte föl; iskoláink szervezetének és a serdülő nemzedék tudományos kiképeztetésének érdekében tett tehát annyit, a mennyi hatáskörébe vág, a további helyes intézkedéseket közoktatási kormányunk bölcseségétől várjuk.

A jeles irók iskolai tára és az ifjusági iratoknak tervszerű kiadása többszörös tanácskozást kivánván — a vál. erre bizottságot nevezett ki, mely dr. Kármán Mór vezetése mellett Berecz Antal, Komáromy Lajos, Mayer József, Névy László, Szarvas Gábor és Volf György tagtársakból állott, hogy az a kiadás módozatainak és föltételeinek megvitatása után tanácskozásainak eredményét a vál. elé terjeszsze; ennek megtörténte után szerkesztővé 3 évre dr. Kármán Mórt s e mellé, hogy a szaktudományokban segitségére legyenek, Berecz Antal és Névy László tagokat választá, a kiadásra nézve pedig szerződést, az egyletre is előnyös feltételek mellett, a Franklin-társulattal kö ött s örömmel jelenthetem, hogy mindkét irányu vállalatból az érdekes és tanulságos tartalmú első kötet rövid idő mulva megjelenik.

A vál. az egylet szellemi és anyagi értékének növelésére 9 rendes és 3 rendkivüli ülést tartott, melyeken az egyetértés egy pillanatra sem zavartatott meg, a buzgóság egy pillanatra sem csökkent; de ez szükséges is volt, mert a most sokfelé mutatkozni szokott anyagi kérdés réme fejét már a mi első ülésünkön is fölütötte, a midőn igen tisztelt elnökünk arról értesité a választmányt, hogy az orsz. pénzügyi bizottság a 800 frtnyi segélyt az állami költségvetésből kitörölte; a vál. fölmerült nézetek közül azt fogadá el, hogy az elnök kéressék föl — tegye meg a segély megmentésére a közoktatási ministeriumnál a szükséges lépéseket, de minthogy e kisérlet sikertelen maradt, a megtakarításra kellett módot keresnie: ekkor mondotta ki, hogy a közlöny ez évben csak 40 ivnyi legyen és az irói díj is lehetőleg

alább szállíttassék ; a választmánynak arra kellett törekednie, hogy ily módon 4—500 frtot megtakarítson, s ez sikerült is.

A választmány, hogy e közgyülést a tanügyi és tudományos tekintetben minél érdekesebbé tegye, erre vonatkozó működését már f. hó 8-án megkezdé, fölszólítván a tagokat, hogy a kérdéseket, melyeket itt megvitatni óhajtanak, a titkárhoz küldjék be ; a tagok azonban teljes bizalmukat a vál. buzgalmába helyezték, a mire az a közgyülést előkészitő munálatok végzésére Felsmann József, Köpesdi Sándor és Névy László tagokat kéré föl, kik is a vál. elé az előttünk fekvő tervrajzot terjeszték.

A választmánynak fennebb jelzett intézkedése szerint a Közlöny ez évben 19. számban 40 iven jelent meg, s ez — a mellett, hogy más egyesületek közlönyének terjedelmét igy is megüti — hogy azokkal a versenyt szellemi értéke is kiállja, az igen nagyrészt szerkesztőnk tapintatos eljárásának s buzgó működésének tulajdonitható, a kinek nevét — a vegyesek gazdag rovatát nem is véve — irányczikkek, értekezések s könyvismertetések alatt 14 szer találjuk ; szerkesztőnk e két sajátságának köszönhető, hogy a közlöny a lefolyt évben a legpontosabban és mindig értékes tartalommal jelent meg. Van a Közlöny ez éví folyamában 37 irányczikk és értekezés s 30 műnek ismertetése ; terjedelmes, változatos és tanulságos tartalmú a vegyesek rovata is. Közlönyünk értékét munkálataikkal a szerkesztőn kivül kiválólag emelék még Téglás Gábor, továbbá Ábel Kár., dr. Erődi Béla, Lewin Jakab, Roth Samu és Volf György ; köszönet nemes fáradozásukért.

A szakosztályok működéséről sziveskedjék a t. közgyülés tudomásul venni, hogy az alakuló összes ülésen az első szakosztály elnökévé Petrovich Fer., s ennek sok oldalú elfoglaltsága által támogatott lemondása után Károly Gy. H., jegyzővé Lintner Laj., a második szakosztály elnökévé pedig dr. Say Móric és jegyzőjévé dr. Wohlrab Flóris lőn megválasztva, a kiknek buzgólkodása eszközlé, hogy a szakülésekre folyton érdekes kérdések valának kitűzve és tárgyilagosan vizsgálva ; köszönet fáradozásukért.

A közoktatási ministerium egyletünket az idén ismét megtisztelé azzal, hogy számra nézve középiskolai használatra szánt 10 művet küldött le hozzá megbiráltatás végett s igy a szakosztályi ülések jó részét ezek tölték be ; de a buzgalom elég időt talál vala egyéb tudományos foglalkozásra is ; igy az első szakosztálynak 11 ülésén egy módszertani s öt szakértekezésen kivül még 6 mű fölött 12 bírálat lőn felolvasva, a hat mű közül a szakosztály a birálók egyhangú véleményezése alapján kettőt — u. m. Graf Jak. Német nyelvtan-át és Schwiedland Frigy. Francia nyelvtan-át — középiskolai használatra nem ajánlott. A második szakosztálynak 8 ülésén két módszertani és 9 szakértekezés mellett 5 mű fölött 11 bírálat lőn megvitatva, a melyeknek alapján a szakosztály két művet — Erődi J. Földrajzára és Hajdu vegytanára — mondotta ki, hogy a középiskolai követeléseknek meg nem felel.

Egyletünknek vagyoni állásáról részletes adatokat a pénztárnoki kimutatás nyujt ugyan, de már én sem hagyhatom említés nélkül azt, hogy a tagok legnagyobb száma iparkodék leróni az önként magára vállalt kötelezettséget ; meg másrészt a választmány és buzgó pénztárnokunk is egész éven át azon volt, hogy a mult évekről megiehetős számban künn levő tagsági dijakat minél inkább behajtsa s ez is jó mértékben járult ahhoz, hogy a jelen évet — az állami segély elvesztése mellett is — nem tartozással, ha-

nem szép megtakarítással zárhatjuk be, a miben hogy Mayer József fáradhatlan pénztárnokunknak mennyi érdeme van, ismételve kiemelni el nem mulaszthatom.

A halál ez évben egyletünktől sok és nagy áldozatot kivánt; elragadott körünkből 13 tagot, a kik között első helyen kell említenem a tudományos világ nagy halottját, egyletünk tiszteletbeli tagját Toldy Ferencet, a kinek gyászoló özvegyéhez a vál az egylet nevében részvétiratot intézett; elhunytak továbbá tagtársaink közül Rannicher Jakab, közoktatási miniszt. osztálytanácsos, Nedoly Ján selmeci, Vince Viktorin pápai, Könnye Alajos máramarosszigeti, Vashegyi Alajos magyaróvári középiskolai igazgatók, s még Kracz Ambró szathmári, Sütő Fer. miskolci, Szilágyi Laj debreceni, Hartberger Máty. kaposvári, Lefrank Adolf dévai, dr. Hampel Antal nagyszebeni s Fuchs Pál pécsi középiskolai tanárok; e tagtársaink és barátaink elveszte fölött érzett fájdalmunkat enyhítse az a tudat, hogy a nemes fáradozásuk által elvetett mag gazdagon fog gyümölcsözni országszerte az ujabb nemzedék kebelében. Béke poraikra!

Egyesületünk tagjainak száma a mult év végén volt 726, az évben belépett 78, más pályára lépésük és egyéb okoknál fogva kilépett 24 tag; ezeknek s a megholtaknak számát az ez évi összes 797-ből levonva, kijő, hogy egyesületünknek van jelenleg 760 tagja, s így az ez évi valóságos szaporodás 34; szaporodást mutat a Közlönyre előfizetők száma is, mennyiben az a mult évben 80 volt, jelenleg 90. Látszik e számokból, hogy a középiskolai tanítással foglalkozó férfiaknak nagy része ismeri az egyesületi élet szükségességét, az együttműködés fontosságát; látszik, hogy legtöbben a középiskoláink helyes szervezetének s tanitásunk sikerességének munkálására szánt fáradozást képesek fölé rendelni a kicsinyes érdekeknek; de hányan vannak, a kik a nemes célunk elérésén munkálkodókhoz még nem csatlakoztak. Engedje a t. közgyülés ez évi jelentésemet — annak fölemlitése mellett, hogy ezt tudomásul venni sziveskedjék — úgy hiszem, mindannyiunknak ama közös óhajtásával fejeznem be, hogy jövő ilyenkorra a még távollevő középiskolákat és középiskolai tanárokat is vajha sorunkban láthatnók!

**Köpesdi Sándor,**
egyl. titkár.

E jelentést a közgyüles örvendetes tudomásul vevén utána:

2) Mayer József az egyletnek anyagi állapotjáról értesíti a közgyülést, mely szerint ez évben a tartozások kifizetése után még szép összeg marad az egyletnek rendelkezésére. (A részletes kimutatást l. alább B.).

A közgyülés a pénztárnoki kimutatást örömmel vevén tudomásul,

Az elnök a választmánynak a) abbeli indítványát terjeszti elő, hogy a megmaradt összegből tartalékalapul egy 500 frtos névleges értékü magyar földhitelintézeti záloglevél vásároltassék; b) hogy a Közlöny szerkesztője és az egyleti pénztárnok 100—100 frt jutalomdíjban részesüljenek.

A közgyülés ez indítványokat elfogadja.

Ezután a pénztárnok folytatja a jövő évi költségvetést tárgyaló előterjesztését, mely szerint a valószinű bevétel 4258 frt 73 kr, a kiadás pedig 3770 frt; valószinű maradék tehát 488 frt 73 krajcár.

A közgyülés ezt az előirányzatot tudomásul veszi.

3) A könyvtárnok jelentése tévedésből nem levén kéznél, az a közgyülés beleegyesésével a megállapított renden kívül holnap olvastatik föl.

4) Az elnök a) a pénztár megvizsgálására Kuncz Elek, Stöhr Sziárd, dr. Say Móric, b) a könyvtáréra Hofer Károly, dr. Kuhn Lajos és Vojnits Nándor, c) a titkári irattárnak megvizsgálására dr. Kuncz Adolf, Gresits Miksa és Rajz Ferenc, a közgyülési jegyzőkönyvnek hitelesítésére pedig d) dr. Károly Gy. Hugó és Volf György tagtársakat kéri föl, a kik e megbízást magukra is vállalják.

5) A tankönyvek revisiója, előadó dr. Kármán Mór. Röviden ismerteti a közoktatási kormánynak a tankönyvek revisióját célzó intézkedését, mely eszközlé, hogy e tárgy a közgyülés tervrajzába fölvétessék, hogy így az egylet tagjai erre vonatkozó nézeteiket kifejezhessék, mert szerinte »a tanügy terén a tanárok nézetének meghallgatása nélkül semmi sem történhetik.« — Nem tartja céljának azt, hogy e tárgyról terjedelmesen beszéljen, azért idevágó nézetét röviden inkább csak azért adja elő, hogy azzal e kérdésben a vitát megindítsa. Futó pillanatot vet tankönyvirodalmunk hiányosságára; fölemlíti, hogy a most használatban levő iskolai könyvek legnagyobb része a Thun-féle rendszerből kilépéskor gyorsan, a pillanatnyi szükségnek megfelelőleg készült, s hogy legtöbbnyire fordítás, mely a mi sajátságos viszonyunkat, igényünket figyelembe nem veszi, innen van, hogy a tanár az iskolai könyveket oly gyakran kénytelen változtatni; szükséges tehát, hogy a közokt. kormány az iskolai könyvek revisióját eszközöltesse. — Sokkal fontosabb azonban az, hogy mily irányú legyen a revisió. Ha ez csak abban állana, hogy a már meglevő könyvek paedagogiai és tudományos szempontból vizsgáltassanak át, ez célhoz nem vezetne, mert így a revisió rövid idő múlva ismét szükségessé válnék; szerinte a kormánynak csak arra kellene ügyelnie, hogy egyik-másik iskolai könyvben nincs-e valami államellenes, az engedélyezést tehát ne előre a kormány mondja ki, hanem esetről-esetre a tanárok nyilatkozata alapján, a kik külön vagy testületileg valamely mű paedagogiai és tudományos értékéről jelentést tesznek; mert arra, hogy valamely mű megfelel-e egyik vagy másik középiskola speciális céljának, legilletékesebb bírák azok, a kik a művet használni akarják, azok fejtik ki, hogy a kérdéses művet mily jó tulajdonainál fogva akarják használni: az ily fölterjesztés alapján történjék az engedélyezés; ez a nézete a jövőre. A multra vonatkozólag pedig állíttassék össze ama már meglevő könyvek jegyzéke, a melyek mind paedagogiai, mind tudományos szem-

pontból a mai kor kivánatának megfelelnek; az ily eljárás mellett nehány rosz mű el lesz vetve, s az ezekre vonatkozó nézetüket kijelentők elveket is állítanak föl, melyek az iskolai könyvirodalom terén irányadókul szolgálnak; mindezeknek alapján indítványozza tehát: »Mondja ki a közgyülés, hogy 1) a használatban levő iskolai könyveknek revisióját szükségesnek tartja; 2) óhajtja, hogy a revisió a tankönyvek engedélyezésétől el legyen választva.

Kuncz Elek, tekintve azt, hogy az előadó 20 éves iskolai könyvirodalmunkat vette föl, minthogy az ez idő alatt megjelent könyvek között már sok elavult van, a revisiót ő is szükségesnek tartja, de a Kármán módján engedélyezéstől nem várja azt, a miről a lelkiismeretes, szakértelmi bíráltatás alapján történő engedélyezés — mint az most van szokásban — kellő biztosítékot nyujt, az engedélyezésnek többek kezébe letételét tartja helyesnek, mert félő, hogy ama módon majd a reálista a nyelvvel, a nyelvtanító ismét a tárgygyal keveset vagy épen semmit sem törődik, miért indítványozza, hogy »A revisió a már meglevő iskolai könyvekre nézve megtörténjék, jövőben pedig az engedélyezés a tanár-egylet szakosztályainak meghallgatása mellett gyakoroltassék, a mely célra az egylet szakosztályaiban működő bizottságok alakuljanak.«

Volf György: a mai engedélyezés módja nem célszerű, mutatja azt az is, hogy több gyönge mű lőn engedélyezve, sőt használnak oly műveket is, melyek engedélyezve nincsenek, az engedélyezés módjára nézve az előadó mellett van. Kuncz Elek nyilatkozatára pedig megjegyzi, hogy minden tanárban föltételez oly általános képzettséget, hogy egy szaktanár okadatolt fejtegetése után valamely mű fölött helyes itéletet mondhat.

György Aladár Kuncz Elek álláspontján van; fölhozza, hogy az előadónak indítványa nem elég világos, arra vonatkozólag kellett volna nyilatkoznia, hogy az eddig divott engedélyezésmód helyett jövőre legyen-e a kormánynak ajánlási joga, — gyakorolja azt akár egyes testületek, a tervben levő országos tanári értekezlet, a közoktatási tanács vagy a tanár-egylet véleményezése alapján — ő a mellett van, hogy a kormány nagyobbszámú könyveket ajánljon. Ha a kormány mellett valamely véleményező testület áll fenn, attól tart, hogy előbb-utóbb monopolium fejlődik ki, már pedig a tankönyvirodalom terén az őszinte véleménynyilváníthatás érdekében a legnagyobb szabású szabadságot tartja szükségesnek, dr. Brozik K., Névy L., Németh Vilm., Rajz Fer. és Fendler Józs. tagokkal egyetemben indítványozza tehát »A közgyülés a múltra nézve a tankönyvek revisióját elvileg helyesli, azonban úgy a revisió, mint az engedélyezés és ajánlásnak módozatai fölött most nem nyilatkozik, hanem a jövő választmányt bízza meg azzal, hogy e kérdést tanulmányozván az erre vonatkozó elvekről és az eljárás részleteiről a jövő közgyülés elé határozott és részletes indítványt terjeszszen.«

Dr. Erődi Béla a revisió szükségessége és az engedélyezésnek az előadó által fejtegetett módja mellett van annál inkább is, mivel az engedélyezés mai módja mellett sokkal több pajtáskodás fordulhat elő, a mi gyakran jó könyvnek is útját vágja; abban, hogy az illető tanár, ha valamely könyvet a vezetése alatt levő osztályba behozni akar, a felől okadatolt véleményét köteles fölküldeni, míg egyrészt szabadabb eljárásmódot lát, másrészt azt közoktatásügyünk egyik reformjának tekinti; csak még arra vonatkozólag kellene tisztába jöni, hogy a beküldött véleményezés helyességét ki bírálja fölül.

Szamosi János. A nem engedélyezett könyvek használata mindaddig meg nem akadályozható, míg közoktatási törvényünk nem lesz, minthogy a közoktatási kormány a felekezeti iskolákra jelen állapotunkban ide is kiterjedő befolyást nem gyakorolhat, ha pedig a kormány fölügyelete alatt álló iskolákban is vannak ily könyvek használatban, az közokt. kormányunknak hibája. Szerinte mint eddig, úgy ezután is a kormány kezelje az engedélyezést oly módon, hogy a hozzá beküldött iskolai könyvet adja ki bírálatra két szempontból, először hogy abban van e valami államellenes, másodszor hogy szaktudományi szempontból megfelel-e a mai kor követelésének: birálók akár a közoktatási tanács, akár a tanár-egylet tagjai, akár más egyesek lehetnek; ha valamely testület a már engedélyezett és használt könyv helyett másikat fogad el, kötelessége ennek jobb voltáról indokolt véleményt terjeszteni föl.

Magát a revisiót irodalomtörténeti szempontból is helyesli, hogy együtt lássuk, milyen és hány iskolai könyvünk van, de kiemelendőnek tartja azt, hogy a revisió csak a határozottan roszat itélje el, a gyöngébbeknek pedig emelje ki hiányait, mert ha a revisió nem ez elv szerint történnék, a monopoliumtól tart; a jó tankönyv különben is útat tör magának. Ki által, hogyan és minő terjedelemben történjék tehát a revisió, ez a leglényegesebb, a legkényesebb kérdés.

Németh Vilmos a revisiót szükségesnek tartja, csak azt az aggodalmát szeretné eloszlatva látni, hogy az egylet ez ügyben teendő lépéseinek eredménye is lesz.

Névy László említi, hogy a hallottak után itélve — a revisiót félreértik; fejtegeti ezután, hogy ő a revisiót szükségesnek tartja azért, hogy ki legyen mondva: mely könyvek felelnek meg a szaktudományok mai fejlettségének és a jelenben irányadóul szolgáló tantervnek. A megbírálás módjára vonatkozó nézete az, hogy azt ne meghatározott bizottságok vagy testületek kezeljék, hanem hogy a véleményadásra a kormány esetről-esetre egyes férfiakat szólítson föl.

Felsmann József először azokat az elveket tartja meghatározandóknak, a melyeket a revisiónál irányadókul kell tekinteni. Igazat ad azoknak, kik azt mondják, hogy sok iskolai könyv van, úgy a régiebbek, mint az újabbak között is, melyek a szerényebb

követeléseknek sem felelnek meg, de ennek oka jó részben a közoktatási kormány, mivel a tantervvel együtt nem adta ki ahhoz egyszersmind az utasítást is; ennek létezésében mind az író, mind a bíráló tudna, hogy kell eljárnia, hiányában pedig mindkettőnek irányadója a saját subiectiv nézete, mely — mint tapasztaljuk — sokszor igen elütő: ezért a magas kormányt arra kellene fölkérni, hogy a tantervhez szükséges utasítást minél előbb adja ki.

A tárgyhoz szólásra más följegyezve nem levén, az előadó dr. Kármán M. szólal föl és igazat ad annak, a ki a kérdés tárgyalásában az ő véleménynyilvánítását homályosnak mondotta; bizonyságul szolgálhat erre nézve az, hogy őt némelyek félreértették, azért kellő tájékoztatásul elmondja röviden ismét e tárgyra vonatkozó nézetét. Ő abból indult ki, hogy a közoktatási kormány az iskolai könyvek revisióját elrendelte; a választmány e tárgyat fölvette a közgyűlés tervrajzába azért, hogy e kérdésben az egylet is nyilatkozhassék. Érinti ezután a tárgyalás folyama alatt hallottakat, mely szerint a revisió szükségessége ellen egy hang sem hallatszott; az ő előadása szerint az engedélyező a revisió alapján a kormány volna; szerinte jövőre nézve nem lenne előleges approbátió, — mint az most szokás — hanem ha valahol az addig használt helyett más könyv vétetnék be, arról a szaktanárnak alaposan okadatolt fölterjesztést kell tennie, a mit a tanári testület is magáévá tesz: és ennek alapján történnék az engedélyezés; hangsúlyozza, hogy szerinte a revisiónak semmi összefüggésben sem kellene lennie az engedélyezéssel; fentebbi indítványát ismét fölolvassa, s azt a közgyűlés pártolásába ajánlja.

Az elnök az indítványok foglalatjában kiemeli, hogy azok a revisiónak szükségességét általában hangsúlyozzák; de az előadó nyilatkozata szerint a kormány erre vonatkozólag már intézkedett, e szerint az egyletnek e tárgyban teendő nyilatkozata csak arra szolgálna, hogy a közoktatási kormánynak ez intézkedését pártolná s annak foganatosítását siettetné.

Ezek után az elnök szavazásra bocsátván az indítványokat.

A közgyűlés dr. Kármán M. és György Aladár indítványának egyértelmű első részét egyhangulag helyesli, a módozatokra nézve azonban György Al. és társai indítványának 2-ik felét fogadja el. — Helyesli továbbá Felsmann J. indítványát is, hogy a magas kormány az utasításoknak minél előbb kiadására kéressék föl. Az ily értelmű határozatok után Kuncz El. indítványa elesett.

6) Névy L. a szakiskolákról szóltában először általános pillanatot vet hazánk szakiskoláinak, különösen pedig a kereskedelmieknek nagy részt gyarló szervezetére; sajnálattal említi, hogy a kormány e tekintetben igen keveset tesz; a közoktatási kormány 1872-ben közzé tett ugyan egy — a 3 osztályú kereskedelmi középiskolák szervezetére vonatkozó — rendszabályt, de az érvényesítve nem lőn; kimondja a jó szervezetnek általános kellékét, mely szerint minden iskolának úgy kell szervezve lennie,

hogy az a kormány által megállapított föltételeknek megfeleljen; futó pillanatot vet itt sok kereskedelmi iskolának beléletére s ama jogok és kiváltságokra, melyeket azok érdemetlenül élveznek, p. o. az egyéves önkéntesség stb., de e gyarló szervezet egyik oka az is, hogy magas kormányunk a kereskedelmi iskolákat majd a közoktatási, majd a kereskedelmi miniszterium körébe tartozóknak tekinti: ő mélyebb tanulmányozás alapján szerzett meggyőződését abban fejezi ki, hogy a kereskedelmi iskolák szervezését és vezetését a közoktatási miniszteriumnak kell átvennie; hogy a most létező ilynemű iskolák még jobb szervezet mellett sem volnának elegendő számmal, s hogy a még szükségeseknek fölállításáról a közoktatási kormánynak kellene gondoskodnia, egyébiránt a helyes szervezés és vezetésre vonatkozó nézeteit a következőkben foglalja össze:

»Az orsz. középt. tanár-egylet a szakiskolák rendezését sürgősnek tartja, s erre vonatkozólag szükséges, hogy:

1. Vagy a régi, vagy egy újabban kidolgozandó szervezet foganatosíttassék, s nyilvánossági jog csak oly intézeteknek adassék, melyek a törvényes föltételeknek megfelelnek.

2. Ezek fölött szakszerű fölügyelet szerveztessék.

3. A tanárok megvizsgálására külön bizottság alakíttassék.

4. A közoktatási tanácsban a kereskedelmi oktatás képviselve legyen.

Dr. Say M. a külön vizsgáló bizottságot szükségesnek nem tartja, inkább a mellett van, hogy ha a vizsgáló bizottságban jelenleg oly tagok nem volnának, kik e követelésnek megfelelni képesek: akkor az egészíttessék ki.

Dr. Kármán M. a külön vizsgáló-bizottságot épen szükségesnek tartja, mert a szakiskolák a középiskolákhoz nem tartoznak; más a céljuk, más taníttatik bennük, másnak kell tehát lennie a képesítésnek is: különben a közoktatási tanácsra megjegyzi, hogy abban jelenleg minden szaktudomány képviselve van.

György Aladár azt tartja helyesnek, hogy mindennemű iskola egyenesen a közoktatási miniszterium alá legyen helyezve. Valószinű, hogy a jelen közoktatási tanácsban az ipar-, kereskedelem- és földmüveléshez értő tagok nincsenek, az tehát egészíttessék ki; a szakiskolák leendő tanárait pedig vizsgálja a netalán szükséges szakférfiakkal kiegészítendő középiskolai vizsgáló-bizottság.

Felsmann J. a 3 évi folyamból álló kereskedelmi iskolákat középiskoláknak nem tartja, s így a kérdés tulajdonkép egyletünk körébe nem is tartozik, de ha már a közgyülés annak tárgyalásába bocsátkozott, ő is kifejezi nézetét, mely szerint a szakiskolák tanárait külün bizottságnak kellene vizsgálnia.

Az így fölmerült ama kérdésre, hogy a közgyülés ez ügyben, különösen pedig az indítvány egyes pontjaira nézve akar-e nyilatkozni, a nagy többség »igen«-nel válaszolván, az elnök az

indítvány egyes pontjait szavazásra bocsátja, melyben a többség az indítvány három első pontját helyesléssel fogadja.

Az indítvány negyedik pontját az előadó, dr. Kármán M. fölvilágosítására, visszavonta.

Ezzel a közgyűlés az első nap délelőttjére kitűzött kérdések fölött határozván, az elnök hivatkozik ama nehézségekre, melyeket az idézett elé, hogy a tisztviselők választása — bevett szokás szerint — a közgyűlés végén eszközölteték; azokat úgy tartja elháríthatóknak, ha a választás a holnapi gyülés elején történik meg, s annak eredménye — a gyülés folyama alatt működő szavazatszedő-bizottság jelentésének alapján — a többi tárgyak elintézése után azonnal ki lesz hirdetve.

A választás ily módosítására vonatkozó indítványt a közgyülés egyhangú helyesléssel fogadja. Az elnök ezután a tagokat még a délutánra kitűzött szakosztályi ülésekre teszi figyelmesekké s a gyülést bezárja.

## II. NAP.

Az elnök 9½ órakor megnyitván az ülést, jelenti, hogy a tegnapi határozat értelmében a mai ülés első teendője az egylet tisztviselőinek, különösen az elnök, alelnöknek és a választmánynak megválasztása, minthogy a titkárok, pénz- és könyvtárnok három évre vannak választva, kiknek e közgyüléssel a második évük kezdődik. A szavazatszedő bizottságban részvételre Mayer Józs., Németh Vilm. és Klimkovits Fer. kéretvén föl, az elnök a szavazatok beadására hívja föl a tagokat, a minek megtörténteig a tárgyalást fölfüggeszti.

7) A szavazatok beadása után az elnök újra megnyitja az ülést és jelenti, hogy a tervrajznak mára eső első része »A középiskolai törvényjavaslat némely hiánya«, előadó Köpesdi Sándor, mire ez a törvényjavaslat fölött kifejlett vitatkozást a következő általános bevezetéssel kezdi meg:

Ha közelebbről veszszük szemügyre azt a nagy mozgalmat, mely 10—12 év óta főleg a középiskoláknak állandó és korszerű alapon szervezése körül Európaszerte vehető észre, — szerénytelenség nélkül szólva — nem az szolgál ugyan dicséretünkre, hogy ama mozgalomból mi sem hiányoztunk, hanem az, hogy abban néha az első helyen is állottunk.

E jelzett idő alatt nálunk a tanférfiaknak a szervezkedés körül tanusított ernyedetlen buzgalma folytán tanterv- és törvényjavaslat nem egyszer dönték meg egymást és pedig nem haszon nélkül, mert a hosszú időn át folyt vitatkozásokból kivettük azt, hogy minek kell és minek nem kell benn lennie egy magyar középiskolai jó tantervben vagy törvényjavaslatban: ama hosszú időn át folyt eszmecseréknek, a javaslatok szakértelmű bírálgatásának eredménye a most előttünk fekvő középiskolai törvényjavaslat is.

Célomhoz mérten most e törvényjavaslatról, különösen pe-

dig annak némely hiányáról kell szólanom: engedje meg azonban a t. közgyülés, hogy fölemlíthessem előbb annak némely jó tulajdonságait is.

A ki e törvényjavaslatot tárgyilagosan, a mellékes érdekek figyelembevétele nélkül vizsgálja át, annak meg kell győződnie arról, hogy e törvényjavaslat orsz. oktatásügyünket határozottan állandó és korszerű alapra iparkodik fektetni: a mellékes érdekeknek nemcsak számbavevése, hanem előtérbetolása vezérelheti tehát azokat, a kik e törvényjavaslat ellen minden kigondolható fegyverrel oly elkeseredett harcra kelnek.

Engedje meg a t. közgyülés, hogy itt a tárgytól még egy pillanatra eltérjek.

Vannak emberek, kik nagyon szeretik azt hányni föl, hogy egyletünk működésének oktatásügyünk körül alig van valami érdeme; ezek előtt nem hagyhatom itt említés nélkül azt, hogy e törvj. a nem-állami iskoláknál töltött éveket épen úgy beszámítja, mintha azok állami intézetekben töltettek volna (37. §.); a helyettes tanári éveket nemcsak a nyugdíjba, hanem az ötödéves pótlékba is betudja; hogy a gymnasium és reáliskola között eddig volt merev határt eltávolítani törekszik, a reáliskolai tanulónak is alkalmat nyujt arra, hogy klassikai müveltségre tegyen szert; a görög nyelvet a gymnasium kötelezett tantárgyai közé veszi, stb. — kérdem tőlük: mindezeknek szükségességéről nem előbb szólott-e egyletünk, mint bárki más? Mindezek nem egyletünknek kérelmezése, ismételt sürgetése alapján jöttek-e e törvényjavaslatba? — Ezekkez hasonló jó tulajdonsága e törvényjavaslatnak továbbá az, hogy az igazgatókat nem teszi egyenesen csak administrationális személyekké, a tanári kart nem köti a törvény betüihez, hanem nekik több oldalú önálló intézkedhetést biztosít; ilyennek tartom én a tanintézeti, tankerületi és országos értekezletek behozatalát; ilyennek azt, hogy a kormány fölügyeleti jogát a középiskolákra kivétel nélkül kiterjeszti, s ennek kapcsán az állami vizsgáló-bizottság fontos állását is hangsúlyozza; hogy a szerzetrendek tanárai csak a közoktatási miniszter beleegyezésével tehetők egyik helyről a másikra; ilyennek végre a főigazgatóságoknak és az érettségi vizsgálatoknak már oly rég általánosan óhajtott rendezését.

Láthatja ezekből az oktatásügy magaslatjára lépő bíráló, hogy ez magasan áll mindazon törvényjavaslatok fölött, melyek eddig elénk kerültek; de mindezen sok jó tulajdonsága mellett vannak e törvényjavaslatnak még hiányai is, a melyeket közoktatásügyünk érdekében jóvá kell tennünk; és én bizton hiszem, hogy oktatásügyünk fölvirágzását szívén hordozó magas kormányunk, a tanár-egyletnek szavát ez ügyben is meg fogja hallgatni: ép e reményben élve nem szalaszthatta el egyletünk sem az alkalmat, hogy e javaslathoz még annak törvénynyé válása előtt hozzászóljon, s így a t. közgyülésnek szakértelmű nyilatkozatával oktatásügyünknek használjon.

Többször átvizsgálván e törvényjavaslatot, azt találtam, hogy ennek hibái két osztályba sorozhatók; hogy nagyobb azoknak száma, a melyeket egyszerűleg csak határozottabb, világosabb kifejezéssel ki lehet javítani, s hogy csak igen csekély rész az, a hol maga az oktatásügy-, többféle iskoláink vagy az azokban működő tanároknak az ügygyel közvetlen összefüggésben levő érdeke nagyobb módosítást kiván.

E törvényjavaslat hibájának tartják némelyek azt, hogy nem vág össze mindenben a tantervvel, p. o. hogy a reáliskolában a bölcseleti előtant a VII. osztályba teszi, holott a tanterv csak a VIII. osztálytól kívánja; hogy ez a francia nyelvet az V. osztálytól, a tanterv pedig a II. osztálytól kezdi; hogy a VIII. osztályba fölveszi a nemzetgazdászatot, a miről a tanterv semmit sem tud: én úgy gondolom, hogy mindezek nem a törvényjavaslatnak hibái, hanem hibái a tantervnek, illetőleg hibái azoknak, a kik a reáliskolára tantervet, még pedig — a mint beszélik — hosszabb időre megállapított tantervet tettek közzé akkor, a midőn közoktatásügyünk helyes elveit tartalmazó törvényünk még nem volt, a mihez a tantervet alkalmazni, a mi szerint ezt készíteni kellett volna: e hiányokon a törvény megalkotása után könnyű lesz segíteni.

Egyik nagyobb hibája e javaslatnak — főleg az V. fejezettől kezdve — a határozatlanság; tehát az, a mi a legüdvösebb eszmékkel telt törvénynek is nagy kárára szolgál: összefoglalva találjuk e fejezettől kezdve mindazokat az eszméket, a melyek a szervezés körül hosszú időn át folyt vitatkozások alatt hasznosaknak találtatának: de épen azért, mivel ezek az eszmék sok oldalról s nem ritkán személyes érdekű színezetben nyilvánultak, nehéz volt azokat határozott egészbe önteni, a korral már elmállott — képzelt — kiváltságok élét a jelenkor nevelésoktatási elveivel kellett itt megacélozni, s ez nem könnyű dolog.

Előadó ezután a javaslatot §-onkint veszi, kiemeli annak hibáját s előadja, hogy gondolja azt kijavíthatónak.

A 9. §. »a hittan tanitása iránt intézkedik«, máshol »gondoskodik« helyett határozottság kedvéért, hogy az ily változó kifejezések félremagyarázásra ne adjanak alkalmat, ajánlja mindenütt a világos és határozott »gondoskodik« szónak megtartását s ezzel együtt a hittanárok fizetésére vonatkozó azt a módositást, hogy azoknak »dijazásáról az illető egyházközség gondoskodjék.« Ha a t. közgyülés e módosítást helyesli, akkor ezzel összvágólag kell módosítani a 32., 50. §§-at is.

A 23. §. A javaslat 8. §-a, meg az indokolás 19. l. szerint »a tanterv részleteit időről időre a közokt. minister határozza meg.« Ez a helyes elv meg is van tartva az egész javaslaton át, csak a testgyakorlatnál van ettől eltérés, a hol (23. §.) az áll, hogy abban »mindegyik tanuló hetenként négyszer legalább egy-egy óráig részesüljön« e meghatározás a mellett, hogy a

tantervbe tartozik, úgy hiszem, sokat is mond, teljesen elegendőnek tartom az eddig szokásban volt két órát.

Ugyanaz a §. az 5-ik osztálytól kezdve a testgyakorlat mellé még fegyvergyakorlatokat is ad; vagy az egyik vagy a másik, mert a kettő együtt már csakugyan nem középiskolai tanulónak való.

Az 53. §. második fele határozottabb így »Ezen tanintézetek igazgatóinak és tanárainak fizetését és nyugdíját ugyanazon határozatok szabják meg, melyek« stb. Egyöntetűség kedvéért v. ö. az 58. §.

A javaslat V. fejezete az, a melyről fennebb említém, hogy nyiltan »zavart«-nak mondható, és ez nem csoda, mert e fejezetben a javaslat készitőjének nagy nehézségekkel kelle megküzdenie, felekezeti érdekeket s néha talán saját hajlamát is a közjónak kelle alárendelnie: a mi nem mindig sikerül.

Mindjárt a fejezet cimében álló »magánosok« h. helyesebbnek tartom a szövegben is legtöbbnyire használt »egyesek«-et, s viszont a szövegben álló »testületek« h. a javaslatban is ennél gyakrabban használt »társulatok«-at: egy és ugyanazon fogalomnak megnevezésében legyen a törvény egy.

A javaslatnak ez a fejezete az, a mely ellen már oly sok tinta folyt, pedig ennek a fejezetnek célja országos oktatásügyünk emelésére a legjobb, a legönzetlenebb és csak szük keblü megátalkodottak láthatnak benne veszedelmet.

E fejezetek »törvényhatóságok, községek által fenntartott nyilvános gymnasiumokat és reáliskolákat« a hitfelekezetek, társulatok és egyesek által föntartottaktól határozottan megkülönbözteti, a mennyiben azokat egyenesen az állami intézetekre szóló §§. alá helyezi, emezeknek pedig messze terjedő önkormányzati jogot és szabadságot ad s magának csak annyi felügyeleti jogot köt ki, a mennyivel meggyőződhetik arról, hogy ezek az iskolák is a törvény értelmében működnek: a mennyi tehát a középiskolai tanítás érdekében okvetlenül szükséges; ezzel szorosan összefügg a tanárok képesítése is.

Sokan azt hiszik, hogy e javaslat a felekezeti iskolák jellegét és számát veszélyezteti, épen nem: célja csak iskoláinkat mind anyagi, mind szellemi tekintetben oly állapotba hozni, hogy azok a mai kor követelésének megfeleljenek; a magy. kormány sohasem hagyja megsemmisülni az oly tanintézetet, a melynek fönnállását orsz. müveltségi vagy fontos helyi érdek kivánja, sőt azt segélyezi s felekezeti jellegétől meg nem fosztja (l. 59. §. második fele, 60., 63., 64., 66., 80. stb.) Célját tehát ezekből világosan látjuk, de kifejezései, elrendezése oly homályosak, hogy ebben sok nem annyira elvi, mint inkább kifejezési módosítás szükséges.

Az 58. §. világosabban kifejezve e javaslatot jobbá, a minimumot általánosságban meghatározó kifejezés betoldásával pedig azt tanszervezetünk nagy baján segítővé teszi, így »A hitfelekezetek, társulatok és egyesek által fenntartott tanintézet fölött az

illetők maguk gyakorolják az igazgatási jogokat a jelen törvény értelmében: ennélfogva gondoskodnak a tanintézet vagyonának kezeléséről, a tanerők alkalmazásáról és fizetéséről, mely azonban a hasonnemű állami intézetekben megállapított rendes tanári alapfizetésnél kisebb nem lehet; gondoskodnak továbbá azoknak nyugdíjazásáról.

Az 59. §. második fele »időről időre a közoktatási minister állapítván meg — az 58. §-ban említett intézetek — ahhoz alkalmazkodva maguk állapítják meg tanrendszerüket, tantervüket és tankönyveiket.«

Az utolsó pontban »azaz« h. »és az« teendő.

A 60. §. második sorában »s az ezeken« h. kell »de kötelesek azokon«; a jobb rend kedvéért pedig a 2. pont a 3. után teendő: különben ilyféle javítás még igen sok szükséges volna.

A 63. §. első pontja törlendő, mert a mi ebben áll, az meg van világosabban az 58. §-ban.

A 67. §. »E célból: 1. A hitfelekezetek, társulatok és egyesek kötelesek az általuk ujonnan felállítandó tanintézet szervezeti alapszabályait, tantervét és a tanerők kimutatását az intézet megnyitása előtt a közoktatási miniszternek fölterjeszteni.« A 2. p. »állami, tankerületi« mint nemcsak fölösleges, hanem mint zavaró rész kitörlendő. A 3. p. »a használt tankönyvek jegyzékét . . . . a tanfelügyelőnek fölküldeni . . . . s a miniszternek jogában álland . . . .«

A 83. §-ból »s fizetését« mint egészen magánegyezmény tárgyát mellőzendőnek tartom.

A 78. §. ilyszerű módosítása fontos »Tanfelügyelők csak a tanári pályára képesített s azon már működött szakférfiak lehetnek, a kiket . . .«

A 81. §. kezdete világos igy »Az egész tanfolyamot vagyis a nyolc osztályt bármely gymnasiumban vagy reáliskolában.«

A 82. §. A »még legalább egy« után okvetlenül kellene »szakértő« vizsgálati biztos; mert hogy e hozzátétel nélkül, hogy lesz nevetségessé téve e törvény, azt a budapesti tanintézeteknek már előre volt szerencséjük tapasztalni.

A 85. §. »A vizsgálati utasítást a közoktatási tanács fölterjesztése alapján a miniszter állapítja meg.«

E mondottak alapján a következőt indítványozza:

»Az országos középtanodai tanáregylet ‚A gymnasiumi és reáliskolai törvényjavaslat'-ot — mint a mely oktatásügyünket állandó és korszerű alapra fekteti — elveiben örömmel fogadja, s a leendő választmányt azzal bízza meg, hogy annak hangsulyozása mellett, a középiskolai törvénynek minél előbb meghozatala mily fontos orsz. közoktatásügyünk érdekében, folyamodjék mind a közoktatási miniszter ő nméltóságához, mind az országgyüléshez, hogy e javaslatnak tárgyalás alá kerültekor a leendő törvényt az e közgyülésen helyesléssel fogadott nézetek értelmében szövegezzék.«

Ney Fer. a mondottakat általában helyeseknek találja, ellenmegjegyzést csak az előadónak a hittanárra vonatkozó a »gondoskodik« és »intézkedik«-féle észrevételére tesz, mely szerint a javaslatban mindkettő megállhat, a nélkül, hogy fogalomzavart idézne elő s ezt a tanügy teréről vett példával is megvilágítja. A javaslatban a testgyakorlatra szánt időt ő is sokalja s az eddig arra fordított 2 órát elegendőnek tartja; hangsulyozza, hogy a különnemü középiskoláknál működő helyettes tanárok éveinek beszámítására nézve a reciprocitast a törvény mondja ki; helyesnek találja az előadónak a 85. §-ra nyilvánított nézetét, annál inkább is, minthogy a közoktatási tanácsban egyetemi, müegyetemi és középiskolai tanárok együtt működhetnek.

Dr. Say M. Aggodalmát fejezi ki a fölött, hogy a már megállapítottnak gondolt reáliskolai tanterven e javaslatnak törvénynyé válása után ismét változtatni kell. E javaslat egyik nagyobb hibája az, hogy a didaktikába is belevág — jóval csekélyebb mértékben ugyan mint előbbi törvényjavaslataink — de mégis a 23. §. a testgyakorlatot oly részletesen határozza meg, a mint az a tantervnek kötelessége; azután meg az arra kiszabott időt tulságosan is soknak tartja s általános helyeslés közepett mondja »hát olyan inaszakadt apáknak satnya gyermekei vagyunk mi, hogy valami tornamesternek hetenkint 4 óráig kell tagjainkat egyengetnie,« az ily mértékben tornászást valamint a katonai gyakorlatokat is fölöslegesnek tartja. Hibája továbbá a javaslatnak az, hogy a francia nyelvet az 5. osztályba teszi, míg a tanterv a 2.-ba, e jav. szerint a kivánt eredmény el nem érhető, »vagy — mondja — attól tartottak talán e javaslat készitői, hogy tanulóink valahogy még franciául is megtanulnak.« Ismétli azt, hogy a törvényben ne legyen semmi olyas, a mi a didaktikába vág.

Dr. Erődi B. Az előadónak a torna- és a katonai gyakorlatok együttesége fölött nyilvánított aggodalmát eloszlatandó megjegyzi, hogy a katonai gyakorlatok kezdete után a tornázás elmarad; ezután a közgyülés helyeslése között fejtegeti, hogy a katonai gyakorlatoknak a középiskolába behozatala teljesen fölösleges.

Az elnök megjegyzi, hogy a tagok a katonai gyakorlatokat illető kérdésbe bővebben ne bocsátkozzanak, minthogy az egylet erre vonatkozólag már külön memorandumot terjesztett a magas kormány elé.

Dr. Erődi B. folytatja észrevételeit s azután — ha a katonai gyakorlatok mégis behozatnának — a következő inditványt adja be:

»Mondja ki a közgyülés, hogy az 5-ik osztálytól kezdve javaslatban levő katonai gyakorlatokat szükségeseknek nem tartja; ha mindamellett az országgyülés a katonai gyakorlatok behozatala mellett volna, akkor azok a közoktatási miniszteriumnak főfelügyelete alatt hetenkint kétszer egy órában — a tornagyakorlatok helyettesitésekint, magyar vezényszóval végzendők; azoknak vezetésével mindig az intézetnél levő katonai képzettségü tanár s csak

ilyennek hiányában tisztirangú más katonai férfiú bizassék meg, a ki mindig az intézet igazgatója alá lesz helyezve. Az oktatási és egyéb a gyakorlatoknak vezetésére vonatkozó módozatok és szabályzatok készítése magyar honvédelmi és tanférfiakból egyenlő számmal összeállított vegyes bizottságra ruháztassék.«

Hlatky Mikl. a nm. miniszterium az egyletnek előbbi fölterjesztését figyelmen kívül hagyván ajánlja, hogy az egylet a katonai fegyvergyakorlatok ellen ismételten tegyen fölterjesztést. A nem-állami iskoláknál töltött (37. §.) és a helyettes évekre (39. §.) nézve azt óhajtaná, hogy a törvény ez intézkedésének visszaható ereje legyen.

Az elnök az újabb fölterjesztés ellen van, mert azt hiszi, hogy ha az első fölterjesztésekkel ellenkező értelemben szerkesztetett e javaslat, az egyletnek ismételt fölterjesztésére a miniszter újabb törvényjavaslatot kidolgoztatni nem fog: e bajon csak az orsz. gyülés segíthet.

Ney Fer. az ismételt felterjesztést nem tartja helytelennek, az újabb emlékeztetés használhatna.

Lévay Istv. szintén az újabb fölterjesztés mellett van; általános helyeslés között fejtegeti, hogy az állami intézetbe lépő tanár előbbi éveinek, mind a nyugdíjba, mind az ötödéves pótlékba beszámítása méltányos.

Más a tárgyhoz szólani nem akarván, az elnök előbb az előadónak, azután dr. Erődi B.-nak indítványát bocsátja szavazásra:

A közgyülés mindkét indítványt elfogadta.

8) Az első titkár fölolvassa a könyvtárnoknak a tegnapi ülésről elmaradt jelentését.

Kitünvén ebből az, hogy nehány mű elvesztének oka az, hogy a könyvtár idegenek hozzáférhetésétől el nem zárható: a jelentést tudomásul veszi és a könyvtárnokot az elveszett könyvekért felelősség alúl fölmenti.

9) Fölolvastatnak ezután a kiküldött többi bizottságoknak jelentései is, a melyeknek tudomásul vétele után a közgyül. a lefolyt évre vonatkozó felelősség alúl fölmenti még az első titkárt és a pénztárnokot is.

10) A tegnap d. u. tartott szakosztályi ülések jegyzőkönyvei mutattatván be, ezeket l. eredeti mellékletben C) D) E) alatt.

C) melléklet.

*Az 1-sö szakosztály f. hó 5-én délután 3 órakor tartott üléséről vezetett*

## JEGYZŐKÖNYV.

Jelen voltak: Szegedi Sándor, Madarász Gusztáv, dr. Szombathy Ignác, Torkos László, Névy László, Lévay, dr. Erődi Béla, Balugyánszky József, Fendler József, Rajz Ferenc, Rózsaági Antal, dr. Bánóczi József,

Iványi István, Péterfy Sándor, dr. Fischer Lajos, Gyulay Béla, Garami Rikárd, Köpesdi Sándor, Volf György.

A rendes szakosztályi elnök s jegyző jelen nem létében az osztály elnökül Szegedi Sándort, jegyzőül dr. Fischer Lajost kéri fel.

Előadatott: „A magyar nyelvi oktatás tananyagának részletezése. Előadó: Volf György.

Előadó az oktatásnál tárgyi s elméleti részt különböztet meg; az elméleti részre elég utasítást ad a tanterv, de nem a tárgyi részre nézve. A tárgyi oktatásnak meg kell előzni az elméleti oktatást. A felső osztályokban intézkedik a tanterv kellő olvasmányok iránt, de nem az alsó osztályokban. Szerinte az alsó osztályokban legcélszerűbbek volnának a mondai s történeti olvasmányok, ezekből megtanulja a gyermek a magyar nemzet gondolkozása módját. A magyar nyelvi oktatás az irodalomra alapítandó, s e célból szükséges az olvasmányok canonja. A következő indítványt adja be:

Mondja ki az osztály:

1. Hogy a magyar nyelvi oktatás főfeladata a tanulókat bevezetni a magyar nemzet gondolkozása módjába, a mennyiben az nyelvbeli előadásban jelenik meg;

2. hogy ennél fogva a magyar nyelvi oktatás az egész középiskolán át, a legalsó osztálytól fogva a legfelsőig az irodalomra alapítandó; végre

3. hogy szükséges e szempontból az egyes osztályok számára az olvasandók kijelölése, az olvasmányok canonja."

Bővebben szóltak a tárgyhoz: dr. Erődi Béla s Névy László; felszólaltak még: dr. Fischer Lajos, Torkos László s dr. Kármán Mór; ezután az osztály következő határozatot hozott:

Az indítványban kimondott elveket a szakosztály elfogadja s felkéri Volf György, dr. Erődi Béla s Névy László tagtársakat az olvasmányok canonja kidolgozására; továbbá felhívja az irodalmi tanárokat, miszerint nyujtsanak segéd-kezet a megbizott tagok munkájának minél nagyobb sikeréhez.

Kelt Budapesten, 1876. jul 5-én.

**Szegedi Sándor,**
elnök.

**Dr. Fischer Lajos,**
v. jegyző.

---

D) melléklet.

## JEGYZŐKÖNYV

*az orsz. középtan. tanáregylet II. szakosztályának 1876. julius 4. tartott üléséről.*

Ezen ülésen dr. Say Móric ajánlatára dr. Kuhn Lajos kéretik fel az elnöki tisztség elfogadására; jegyző dr. Wohlrab Flóris.

Jelen voltak: Németh Vilmos, Kuncz Elek, György Aladár, Lechner László, Hlatky Miklós, Mayer József, Gresits Míksa, Fillinger Károly, Berecz Antal, Wissinger Károly, Paszlavszky József, dr. Say Móric, dr. Szombathy Ignác, dr. Kármán Mór, Sebestyén Dávid, dr. Brozik Károly.

A z ű l é s t á r g y a:

Dr. Brózik Károly értekezése: „A földrajz tanítása — tekintettel az uj tantervre és az eddig tapasztalt nehézségekre."

Előadó elfogadja az uj miniszteri tantervet irányadóul s részletesen felsorolja egyrészt az alsó 4 osztályban szerinte felveendő propaedeuticus tananyagot, másrészt a felső 4 osztályban tanítandó systematicus tananyagot. Előadó szerint a 8. osztály tantervében előforduló „összehasonlító politikai földrajz" kifejezés határozatlan, alatta — mivel még senki sem használta — senki sem érthet valami határozottat. Mint a legfőbb nehézségeket, melyekbe az uj tanterv ütközni fog, felemlíti előadó 1) a tanszerek, 2) a tankönyvek és 3) a tanterv szükségelte utasítás hiányát.

A felolvasást követő élénk megbeszélésben — mely szerint a tananyag kezelésére, részint a systemának felállítására, részben pedig a 8. osztályú tananyag mennyiségére vonatkozott — részt vettek: Berecz A., György A., dr. Kármán M., és Kuncz Elek.

Végre abban állapodott meg a szakosztály, hogy előadó felkéretik, hogy értekezését az egylet „Közlönyének" tegye közzé, miután a revisiónál különös tekintettel lesz azon pontokra, melyek eszmecserére nyujtottak alkalmat, hogy így majd többen is hozzá szólhassanak a kérdéshez.

Paszlavszky József ezen értekezés kapcsán figyelmezteti a szakosztályt arra, hogy k e v é s azon osztályok és órák száma, melyekben a természetrajz az uj tanterv értelmében tanítandó.

Az okadatolt részletes indítványt a közgyűlésen fogja írásban beterjeszteni.

Budapest, 1876. julius 4.

**Dr. Kuhn Lajos,**
a II. szakosztály elnöke.

**Dr. Wohlrab Flóris,**
a II. szakosztály jegyzője.

---

E) m e l l é k l e t.

## INDÍTVÁNY.

*beadja Paszlavszky József reáliskolai tanár Budapesten a II. kerületben.*

Tekintettel arra, hogy:

a) alig van oly tantárgy, mely a gyermeki szellem szemlélő tehetségét és önmunkálkodását annyira és oly hathatósan elősegítené mint a természetrajz;

b) hogy a természetrajz mint önálló tudomány jelenleg igen magas fokon áll, nagy mennyiségű anyagot kell feldolgoznia, fontos és felvilágosító igazságokat hirdetnie és megértetnie;

c) hogy az uj tanterv által igen helyes irányba terelt földrajzi oktatás a természetrajzi ismeretekre van fektetve, úgy, hogy a földrajz gyümölcsöző tanítása a faunistikai, floristikai és petrographiai ismeretektől tételeztetik fel;

d) hogy a természetrajznak ezen szerepe folytán sokkal nagyobb terjedelemben kell anyagát felölelnie:

mondja ki a közgyűlés, hogy a természetrajznak a reáliskolában nagyobb tért óhajtana, illetőleg kívánatosnak találná, hogy a természetrajz a reáliskola III. és IV. osztályában is folytatólagos propaedeuticus irányban tanittassék.

## Indokolás.

a) A természetrajznak elmeképző s az önmunkálkodásra serkentő erejét a mai korban nem szükséges bizonyítgatni Nem említek itt fel mást, mint a rovar- és növénygyüjtés előnyeit, mely hacsak egy kis érdekkeltés járul hozzá, a tanulónak egész lelkét megragadja. A gyüjtött anyagban csakhamar felismeri a tanuló a hasonlókat és különbözőket, összehasonlításokat tesz, rendezget sat. önálló szellemi tevékenysége — úgy szólván — evvel kezd tulajdonképen ébredni.

b) Midőn azt mondom, hogy a természetrajz mint önálló tudomány magas fokon áll s nagy mennyiségű anyagot kell felölelnie, nem akarom azt érteni, mintha én a középtanodában annak összes anyagát fel akarnám dolgoztatni. Ki gondolna erre! Hanem igen is óhajtom, hogy annyit öleljen fel, amennyi szükséges mind azon elvek, igazságok és felvilágosító nézetek levonására és megállapitására, melyek e tudománynak legujabb és legnemesebb vívmányai. A létért való küzdelmet — például nem adhatjuk elő mint elméletet, mert ez élettelen volna, hanem számos példát kell felhoznunk az állatok és növények életéből a közöttük levő ellenséges viszonyokról stb. mig a tanuló az erősebb és gyengébb fegyverek értékét s ez által az erősebb és gyengébb állatok létének biztossági fokát maga meg nem értette, míg egy általános képet nem alkotott magának, melyre a tanár rámondja, hogy ez az a létért való küzdelem. Hány különböző állatot kell részletesen leírni, míg a végtagoknak a munkához és a közeghez, vagy a fogaknak az eledelhez s a szineknek a környezethez való alkalmazkodását levonhatjuk! — Ezen elveket pedig csak be kell venni jelenleg a természetrajzi tanításába, mert hiszen ezek azok, a melyek a szellemet képezik, felvilágosítják, nem az állatok vagy növények puszta ismerete; ezek azok, melyek a term rajznak philosophiáját képviselik. Ily értelemben óhajtom én az anyag szélesebb körből való merítését.

Az ujabb földrajz természetrajzi ismeretek nélkül nem is tudomány. Mindenki tudja, hogy a világrészek forgalmát a különböző Flóra és Fauna állapítja meg. Hogy Uj-Hollandot nem soroljuk Ázsia szigetei közé, hanem külön világrésznek nevezzük, azt tisztán különálló Flórája és Faunája határozza meg. És vajjon az éghajlatoknak, hegyeknek, fennsíkoknak, völgyeknek, prärieknek, pusztáknak nincsen e meg jellemző állat- és növényviláguk? — Mind ezen jellemző alakokról képet nyujtani a természetrajz feladata. Mert hogy a földrajz tanára a tárgyak vagy képek egyszerű bemutatása által (ha egyáltalában bemutat valamit) nagyon kétes eredményt ér el, azt könnyen átláthatjuk. Le kell ezeket irni és összehasonlítani a természetrajzi órában, hogy a földrajz tanára már kész és feldolgozott anyagot kapva, az egészet saját szempontjából tárgyalhassa.

Hogy a természetrajz a középiskolában elmeképző erejét kifejthesse, elveit és felvilágosító igazságait gyümölcsözővé tehesse s a természeti viszonyokat illetőleg a földrajznak igazi szolgálatot tehessen, ahhoz mindenek

előtt idő, állandó és szakadatlan munka szükséges. A legcsekélyebb megszakítás is vétek, mely romba dönti azt is, a mit eddig épitettünk.

A reáliskolában a term. rajz propaedeuticus cursusa az I. és II. osztályra szoritkozik. E két osztályban az imént előterjesztett szempontokból vett nagy mennyiségű anyagot átldogozni nem lehet. Ez már tapasztalat. Ha mégis meg akarunk felelni a követelményeknek, akkor abba a hibába esünk, hogy egymásra halmozzuk az anyagot, teletömjük a tanuló fejét hazai és mindenféle idegen állatok és növények hiányos képével s lesz belőle: Ex omnibus aliquid, ex toto nihil.

De az észszerű tanítás is azt követeli, hogy egy ilyen fontos tárgyat folytonosan tanítsunk s ha már bizonyos tekintetben más tárgygyal kapcsolatban áll, kezeljük azt evvel párhuzamosan.

A természetrajz a maga teljességében csak úgy fejtheti ki, ha folytonosan, s a geographiának segítségére csak akkor lehet, ha vele bizonyos párhuzamban kezeltetik. Ezen feltételek pedig követelik, hogy az a III. és IV. osztályba is felvétessék.

Mindezeknél fogva ajánlom indítványomat a t. közgyűlés figyelmébe és pártfogásába.

Budapest, 1876. jul. 5.

**Paszlavszky József.**

A közgyűlés az azokban fejtegetett eszméket tanügyünk emelésére alkalmasaknak találván, helyesléssel fogadja, valamint Paszlavszky Józsefnek ez alkalommal a 2-ik szakosztály elé terjesztett okadatolt indítványát is.

11) A beadott indítványok tárgyalásán levén a sor, az elnök a) Tiber Ágostont hívja föl indítványának fölolvasására: e szerint a német nyelvi tanítás megkönnyebbítése, illetőleg abban nagyobb eredmény elérhetése érdekében oda kellene törekednünk, hogy egyöntetűleg irjunk; e célból ajánlja a német tudósok által megállapított elvek elfogadását, indítványának két pontja ez: »1. Szükségesnek tartja-e az orsz. középt. tanár-egylet, hogy összes tanintézeteinkben a német helyesirás egy elv szerint tanittassék, és ha igen 2. gondoskodjék, hogy tanférfiaink a német nyelvi oktatásnál a német kormánytól kiküldött szaktudósok által elfogadott elvekhez ragaszkodjanak, a tankönyvek revisiója és szerkesztésénél ez elvek mérvadók legyenek.«

Dr. Lechner L. nem akarja a dolgot fejére állítani, azért véleménye az, hogy amaz elveket fogadják el előbb a németek, s ha ők helyesnek találják, mi azután is átvehetjük.

Komáromy Laj. az indítvány kezdetétől azt gyanította, hogy a magyar helyesirásba akar egyöntetűséget behozni, a mi nagyon óhajtandó lenne; nem akarja, hogy németebbek legyünk a németeknél, azért oda nyilatkozik, hogy a közgy. ez indítványt ne is tárgyalja.

Dr. Kármán M. hasonló értelemben szól.

Tiber Ag. az indítvány ellen fölhozottakra megjegyzi, hogy nem a németek megelőzéséről van itt szó, hanem arról, hogy a

miben az említett tudósok megegyeztek, azt fogadjuk el: befolyása lenne ennek amaz általános baj elhárítására is, hogy tanulóink helyesen írni egyáltalában nem tudnak; ennek okát indítványozó abban találja, hogy egyöntetű helyesirásban nem történt megállapodás.

Az elnök szavazásra tűzvén ki az indítványt, a nagy többség ellene van.

b) Dr. Kuhn Laj. indítványozza: »Minthogy egyletünk célja a tanügyet minden kigondolható módon és bármely célszerű eszközzel elömozdítani és a célszerű eszközök sorában kétségkívül a tanszerkiállítások a legelső helyen állanak; mondja ki az egylet, hogy minden közgyülés alkalmával kiállítást fog rendezni legalább oly tanszerekből, melyek bármely szakban mint ujdonságok merültek föl az utolsó közgyülés óta: Az ily kiállítás nem sokba kerül és igen érdekes. Kiállíthatók volnának még oly becsesebb tanszerek is, a melyeket a vidékieknek látni vagy megszerezni lehetetlen, míg a főváros valamely közép- vagy főiskolájából vagy maguk a kereskedőktől is könnyen megkaphatók.«

Dr. Kuncz Adolf az indítványt tanügyi szempontból igen fontosnak tartja, de a mellett van azért is, mivel az ily kiállítás sok tagban érdekeltséget kelt a közgy. iránt.

György Al. az inditványt nagyon helyesli és azt csak azzal óhajtja kiegészíttetni, hogy a kiállítás kisérletekkel legyen egybekövetve.

A közgyülés ezt az indítványt egyhangú helyesléssel fogadja.

c) Wagner Lajos indítványa: »Az orsz. középiskolai tanár-egyesület hasson oda, hogy az úgynevezett correpetitió (ismétlési v. privátórák) úgy a gymnasiumban, mint a reáliskolában végkép megszüntettessenek.« Ennek káros hatása általában ismert levén, az indítványozó fölöslegesnek tartja okadatolását.

Dr. Kármán M. azt óhajtaná, hogy ez a házi tanítókra is kiterjesztessék.

A közgyülés a correpetitiót a tanári tekintélylyel össze nem férőnek, a tanítás általános sikerességére nézve károsnak tartja; úgyszintén a tanulóra nézve nem kis mértékben veszedelmesnek a házi tanítókat is.

d) Wagner Laj. interpellátiója: »Salamin Leo soproni főreáliskolai igazgató tavaly tett indítványának eredménye — az orsz. könyvtárakat illetőleg — sem a Közlönyben, sem a lapokban közzétéve nem levén, bátorkodom azt a kérdést intézni a t. választmányhoz, mit tett ez ügyben, s milyen stádiumban van az most?

Az elnök erre azt a fölvilágosítást adja, hogy a vál. az indítvány értelmében a magas miniszteriumhoz fölterjesztést tett, de arra eddig még válasz nem érkezett.

Szpák Laj., minthogy ama fölterjesztésre válasz már nem is várható, a mellett van, hogy a jövő választmány e kérdésben a fölterjesztést újítsa meg.

A közgy. a fölterjesztés megujitását elfogadja, kiemeltetni kivánván ama viszásságot, hogy a bécsi és graci könyvtárakból a magy. tanárok kellő biztositék mellett kapnak könyveket házi használatra, a pestiekből pedig nem.

11) Az elnök jelenti, hogy az egylet a IX. statisztikai kongressusra, mely ez évben Budapesten tartatik, meg van hiva, s azt ott az elnök fogja képviselni.

12) Az elnök azokról emlékezvén meg, a kik e közgyülés megtartását egy vagy más módon elősegitették, felhivja a közgy., hogy szavazzon köszönetet a) a budapesti ágost. evang. egyházközségnek azért, hogy az e nagy termet a közgyülés megtartására átengedte; b) a közlekedési vonalok igazgatóságainak, mivel a közgyülésre utazó tagokat árleengedésben részesitette.

A közgy. ezen inditványokat egyhangú helyesléssel fogadta.

13) Ezzel a közgyülés tárgysorozata ki levén merítve, az elnök még csak arra kéri a jelenlevő tagokat, hogy a szavazatszedő bizottságnak a választás eredményéről szóló jelentését hallgassák meg; ezután megköszöni azt a bizalmat, a melylyel a mult közgyülés őt és tiszttársait megajándékozá; a közgy. korelnök választására kéri föl s elnöki székéről azzal az óhajtással lép le: vajha a jövő közgyülésen az egyletnek tagjai számosabban jelennének meg!

14) A korelnök Szegedy Sándor a szavazatszedő bizottságnak a választásról fölvett következő jegyzőkönyvét olvassa föl:

Jegyzőkönyv az orsz. középt. tanáregyletnek 1876. évi julius hó 6-án tartott tisztujitásáról.

Az elnökre, alelnökre, a budapesti és vidéki választmányi tagokra beadatott összesen 61 szavazat, ebből a) az elnökségre nyert: Berecz Antal 58, dr. Ribáry Fer. 2 és Hofer Károly 1-et.

Elnökké tehát Berecz Antal választatott.

Az elnök örömmel fogadja az iránta ismételten tanusított bizalmat; az egyl. érdekében eddig tánusított buzgalma oda irányult, hogy az egyletet fejleszsze; hiszi, elérjük azt, hogy az egyl. szava az illető helyen meg fog hallgattatni; jelszavunk jövőre a munka és összetartás legyen: kéri a t. tagtársakat vigyék ezt meg honn levő társaiknak.

b) Az alelnökségre nyert: Hofer Károly 59, dr. Károly Gy. H. 1, dr. Say M. 1-et.

Hofer Károly alelnök szive mélyéből köszöni a bizalmat; a legkészségesebben teend az egyl. érdekében mindent, a mi tehetségében áll: magát a t. tagtársak szives barátságába ajánlja.

c) A budapesti választmány a következőleg alakult meg: 1. Dr. Bihari Péter 61, 2. Király Pál 61, 3. Komáromy Laj. 61, 4. Pfeiffer Ant. 61, 5. Torkos László 61, 6. dr. Károly Gy. Hugó 60, 7. Paszlavszky Józs. 60, 8. dr. Lechner László 60, 9. Névy László 60, 10. dr. Say Móric 60, 11. Volf György 60, 12. Krisz Fer. 59, 13. Felsmann Józs. 58, 14. György Aladár 58, 15. dr. Kármán M. 58, 16. Abel Károly 57, 17. Szarvas Gáb. 57,

18. Vidéky Ján. 58 19. dr. Ribáry Fer. 56, 20. Tomor Fer. 56, 21. Petrovich Fer. 49, 22. Sajóhelyi Frigy. 43, 23. dr. Brozik Kár. 42, 24. Müller Józs. 40.

Ezeken kivül szavazatot nyertek még: Heller Ág. 35, Tiber Ág. 23, Garami Rik. 8, Fendler Józs. 7, dr. Wohlrab Flór. 5, Mihalovics Mór 5, Landau Al. 6, dr. Császár Kár. 3, dr. Erődi B. 2, Köpesdi Sánd. 1, Klimkovics Fer. 1, dr. Cherven Flór. 1, dr. Corzan Gáb. 1.

d) Vidéki választmányi tagokká lettek: 1. Balázs Árpád 61, 2. Fehér Ipoly 61, 3. Fehér Péter 61, 4. Halász László 61, 5. Téglás Gábor 61, 6. Kuncz Elek 51, 7. dr. Lucz Ign. 61, 8. Mauritz Rezső 61, 9. Porcs János 61, 10. Rejtényi Józs. 61, 11. Salamin Leo 61, 12. Straubert Öd. 61, 13. Szabó Ign. 61, 14. Szamosi Ján. 61, 15. Szieber Ede 61, 16. Nátafalusy Korn. 61, 17. Stöhr Sziárd 61, 18. Benedek Fer. 60, 19. Gresics Miksa 60, 20. Iványi István 60, 21. dr. Kuncz Ad. 60, 22. dr. Margalits Ede 60, 23. Schröder Kár. 60, 24. Avéd Jákó 60, 25. Wagner Laj. 60, 26. Hehelein Kár. 59, 27. Nuber Sánd. 59, 28. Vész Albert 59, 29. Abday Asztrik 58, 30. Barlanghy Adorj. 58, 31. dr. Schenek Istv. 57, 32. Tóth Józs. 56, 33. Wiedermann Kár. 52, 34. Lasztókay László 51, 35. Veres Ign. 50. 36. Szegedi Sándor 38.

Ezeken kivül szavazatot nyertek még: Hemmen Fer. 26, dr. Fischer Laj. 25, Rajz Fer. 11, Balugyánszky Józs. 6. Békéssy Gyula 5; egy-két szavazatot kaptak: dr. Kuhn Laj., Lévay Istv., dr. Szalay Alfr., dr. Szombathy Ign., Imrey Ján., dr. Szemák István.

Ezzel a szavazatszedő-bizottság működését befejezvén, a jegyzőkönyvet hitelesíti.

Budapesten, 1876. julius hó 6-án.

A közgyülés által kiküldött szavazatszedő bizottság tagjai: *Németh Vilmos* m. k., *Mayer József* m. k., *Klimkovics Ferenc* m. k.

*Berecz Antal*,
egyl. elnök.

Közli: *Köpesdi Sándor*,
egyl. első titkár.

Közgyülési megbizásból hitelesítik:

*Dr. Károly Gy. Hugó.* *Volf György.*

---

**— Az egylet szept. 15-én választmányi, szept. 19-én összes ülést, szept. 26-án vál. ülést tartott, melyekről legközelebbi számunkban referálunk.**

---

# Pénztárnoki jelentés $187^{5}/_{6}$-ról.

Az $187^{4}/_{5}$-iki egyleti évet összes tartozásaink törlesztése után 393 frt 57 kr. plussal zártuk be és a múlt évi közgyülés által elfogadott $187^{5}/_{6}$-iki költségvetés előirányzatában mint valószínű fölösleg 606 frt 77 kr. mutattatott ki. A később részleteiben közlendő zárszámadás szerint a most rendelkezésünkre álló készpénz 1003 frt 29 kr., mely összeg az előlegesen kimutatott fölösleget még 396 frt 52 krral haladja meg.

Ez minden tekintetben örvendetes tény, mert ezáltal újból bebizonyúlt, hogy egyletünk minden államsegély nélkül önállóan is meg tud élni, ha tagtársaink lehető pontosan teljesítik az egylet iránt önként magukra vállalt kötelezettségöket.

Az előbb említett kedvező eredmény létesítésében sok helybeli és vidéki tag engem erélyesen támogatott; fogadják azok mindannyian egyletünk hálás köszönetét és engedjék meg reménylenem, hogy terhes hivatalomban ezentúl is fognak támogatni. Köszönetet mondok továbbá mindazon tagoknak, kik tagdíjaikat pontosan beszolgáltatták, ők ezáltal bebizonyították, hogy egyletünk ügyét igazán szívükön hordják, jól tudván, hogy valamely egyesület csak akkor tud megakadás nélkül működni, ha tagjai jókor és pontosan fizetik be az alapszabályokban kitűzött tagdíjakat.

Tagdíjakat fizetett összesen csak 81·79% és így még mindig meglehetős nagy azok száma (144), kik dacára a többszöri figyelmeztetésnek, sőt személyes felszólításnak is a tagdíjat mindeddig még sem küldték be; a tagdíjhátralékok száma a befolyt egyleti évben jelentékenyen emelkedett, ezen cím alatt tagtársainktól 920 frtot követelünk.

Végül még bemutatom a lefolyt egyleti évre szóló részletes pénztárnoki kimutatást és a jövő évi költségvetés- előirányzatát, amazt alapos megvizsgáltatás végett, emezt pedig szíves elfogadásra ajánlván.

## Az országos közép-

bevételeinek és kiadásainak átnézetes

| | Bevételek: | frt. | kr. |
|---|---|---|---|
| 1. | Egyenleg az $187^4/_5$. kimutatás szerint . . . . . | 393 | 57 |
| 2. | Kamatok a takarékpénztárban elhelyezett volt pénz után . . . . . | 43 | 75 |
| 3. | Bartal Antal úr alapítványának kamatja . . . . . | 10 | — |
| 4. | A magy. vasúti kötvény szelvénye . . . . . | 6 | 21 |
| 5. | Az 1875-re utalványozott államsegély két utolsó részlete . . . . . | 400 | — |
| 6. | A múlt évi rajzkiállításra a nm. miniszterium részéről utalványozott . . . . . | 150 | — |
| 7. | Miniszteri engedély alapján ugyanezen célra fordítatott is a bécsi világkiállítás alkalmából utalványozott államsegélyből még fennmaradt . . . . | 44 | 59 |
| 8. | Tagsági díjak és előfizetések . . . . . | 3252 | 44 |
| 9. | Hirdetések és a Közlöny egyes füzeteinek eladásaért | 115 | 70 |
| 10. | Megtérített postaköltség . . . . . | 42 | 77 |
| 11. | Megtérített perköltség . . . . . | 8 | — |
| | Összesen | 4467 | 03 |

Megvizsgáltuk és rendben találtuk:

**Kuncz Elek, Klimkovics Ferenc, Dr. Say Móric.**

# tanodai tanár-egylet

## kimutatása az $187^{5}/_{6}$-iki egyleti évről.

| | Kiadások: | frt. | kr. |
|---|---|---|---|
| 1. | Az $187^{5}/_{6}$. Közlöny költségei: | | |
| | a) Nyomdaköltség 40 ív à 26 frt . . . frt 1040.— | | |
| | b) Boriték . . . . . „ 102.— | | |
| | c) Irói díjak . . . . . „ 598.30 | | |
| | d) Szerkesztői tiszteletdíj . . . . . „ 300.— | | |
| | e) Hajtogatás, bélyeg, expeditió . . . . „ 290.70 | 2331 | — |
| 2. | Névy Lászlónak közgyülésileg megszavazott . . . . | 100 | — |
| 3. | Egyéb nyomdaköltségek . . . . . | 103 | 24 |
| 4. | A múlt évi rajzkiállítás költségei . . . . . | 305 | 23 |
| 5. | Szaklapokra és könyvekre (Aigner és Kókai számlái) | 143 | 68 |
| 6 | 350 db. postautánvételi jegy a megfelelő bélyegekkel | 56 | — |
| 7. | Az első titkár tiszteletdíja . . . . . | 100 | — |
| 8. | Elnöki kiadások . . . . . | 15 | 50 |
| 9. | Az első titkár apró kiadásai . . . . . | 22 | 25 |
| 10. | A szerkesztő apró kiadásai . . . . . | 23 | 50 |
| 11. | A pénztárnok apró kiadásai . . . . . | 18 | 82 |
| 12 | A szolgák díjazása . . . . . | 30 | — |
| 13. | Perköltségek . . . . . | 5 | 90 |
| 14 | Egyéb apró kiadások . . . . . | 39 | 71 |
| 15. | A pénztárnoknak jutaléka 3378·14 frttól 5% . . . . | 168 | 91 |
| 16. | Egyenleg az $187^{6}/_{7}$-iki évre . . . . . | 1003 | 29 |
| | Összesen | 4467 | 03 |
| | A kimutatott egyenleget födözi: | | |
| | a) A takarékpénztárba betett . . . . . frt 850.— | | |
| | b) Készpénz . . . . . „ 153.29 | | |
| | Összesen „ 1003.29 | | |
| | Az egylet vagyona az $187^{5}/_{6}$-iki év végén: | | |
| 1. | Papi Balogh Péter úr alapítványi kötvénye . . . . | 100 | — |
| 2. | Sz. k. Pestvárosa alapítványa . . . . . | 100 | — |
| 3. | A magyar nevelési társaság alapítványa . . . . . | 100 | — |
| 4 | Görög Imre alapítványának névértéke (12,078. sor 10. sz. magy vasúti kötvény) . . . . . | 120 | — |
| 5. | A takarékpénztárban betett . . . . . | 850 | — |
| 6. | Készpénz . . . . . | 153 | 29 |
| | Összesen | 1423 | 29 |

Budapest, 1876. julius 4-én.

**Mayer József,**
egyleti pénztárnok.

# Az országos középtanodai tanár-egyletnek

## $187^{6}/_{7}$-iki költségvetési elöirányzata.

| | | Bevétel: | | Kiadás: | |
|---|---|---|---|---|---|
| | | frt. | kr. | frt. | kr. |
| 1. | Készpénz az $187^{5}/_{6}$-iki kimutatás szerint . . . . . | 1003 | 29 | | |
| 2. | 758 tagdíj à 4 frt = 3032 frt, melynek 80% . . . . . | 2425 | 60 | | |
| 3. | 80 előfizető à 4 frt . . . . | 320 | — | | |
| 4. | A kimutatott 920 frt tagdíjhátralékból talán csak befoly . . | 400 | — | | |
| 5. | Kamatok és az alapítványok jövedelmei . . . . . | 60 | — | | |
| 6. | Hirdetésekből . . . . . | 50 | — | | |
| 7. | Az $187^{6}/_{7}$-iki Közlöny költségei: 40 ív à 26 frt . . frt 1040.00 Boriték és hajtogatás „ 150.00 Irói díjak . . . . „ 600.00 Szerkesztői díj . . „ 300.00 Ujságb. és expeditió „ 310.00 | — | — | 2400 | — |
| 8. | Egyéb nyomdaköltségre . . . | — | — | 100 | — |
| 9. | Egy db. 500 frtos magy. földhitelint. záloglevélért . . . . . | — | — | 430 | — |
| 10. | Az első titkárnak tiszteletdíja . | — | — | 100 | — |
| 11. | A pénztárnoknak jutalékdíja kerékszámban . . . . . | — | — | 160 | — |
| 12. | Elnöki, titkári, szerkesztői stb. kiadások . . . . . | — | — | 120 | |
| 13. | Szaklapok és könyvekre . . . . | — | — | 100 | — |
| 14. | Szolgák díjazása . . . . . | — | — | 60 | — |
| 15. | Előre nem látott kiadásokra . . | — | — | 300 | — |
| | | 4258 | 89 | 3770 | — |
| | Tehát lesz valószinű fölösleg . | — | — | 488 | 89 |
| | Összesen | 4258 | 89 | 4258 | 89 |

Budapest, 1876. julius 4-én.

**Mayer József,**

egyleti pénztárnok.

# Vegyesek.

**A hivatalos lapból.**

Rendelet. A vallás és közokt. m. kir. miniszter a Budapesten fenálló és az orsz. köznevelési egyesület által szellemi vezetésére nézve átvett magán-főgymnasiumot „az országos köznevelési egyesület nyilvános minta-főgymnasiuma s nevelő intézete“ cím alatt $187^{6}/_{7}$ tanév kezdetétől két egymást követő tanév tartamára ideiglenesen a nyilvánossági joggal ruházta fel. (14.003. sz. rendelet.)

Kineveztettek: Dr. Láng István jászberényi gymn. tanár a temesvári áll. főreáltanodához r. tanárrá. (15,598. sz.) — Petricskó Jenő, Prámer Elek és Bergmann Ágoston a zombori állami főgymnasiumhoz r. tanárokká. (16,651. sz.) — Gönczy János, a kassai gépészeti szaktanoda h. tanára az ujvidéki kath. főgymnasiumhoz r. tanárrá. (16,225. sz.) — Kurovszky Adolf h. tanár a lőcsei főreáltanodához rendes tanárrá (11,694. sz.) — Ujvári Béla sz.-udvvarhelyi hely. tanár ugyanoda r. tanárrá (14,586. sz.) — Putnoky Miklós és Szilágyi Gyula tanárjelöltek a nagyszebeni áll. főgymnasiumhoz rendes tanárokká. (14,735 sz.) — Forbergr Vilmos nagykállói reált. h. tanár ugyanoda rendes tanárrá. (15,680. sz.) — Kriesch Mihály temesvári főreált. r. tanár hasonló minőségben a budapesti VI. ker. áll. főreáltanodához (16,047. sz.) — Szól Sándor paksi r. kath. segéd-lelkész a zombori áll. főgymnasiumhoz rendes tanárrá. (15,811. sz.) — Dr. Várady Antal a budapesti II. ker. áll. főreáltanodához rendes tanárrá. (16,046. sz.) — Willer József és Utri János pancsovai főreált. h. tanárok ugyanoda rendes tanárokká. (15,926. sz.) — Huzsik Jakab dévai reált. h. tanár ugyanoda rendes tanárrá (14,478. sz.) — Király ő felsége által dr. Pauler Tivadar egyetemi ny. r. tanár és a m. k. akademia tagja az orsz. közokt. tanács elnökévé. (14.756. sz.) — Dr. Benedek Aladár a dévai áll. reáltanodához rendes tanárrá. (15,800. sz.) — Dr. Versényi György a körmöcbányai áll. főreáltanodához rendes tanárrá. (19,818. sz.) — Darvay Móric a pécsi állami főreáltanodához rendes tanárrá. (18,865. sz.) — Gebe János és Szegfi Mór a lőcsei áll. főreáltanodához rendes tanárokká. (19,010. sz.) — Moser József az ujvidéki kath. magyar főgymnasiumhoz rendes tanárrá. (17,628. sz.) — Nesnera Aladár és Zaka Gyula az aradi áll. főreáltanodához rendes tanárokká. (17,864. sz.) — Horváth József az ujvidéki magy. kath. főgymnasiumhoz rendes tanárrá. (18,608. sz.) — Dalmartello Arthur fiumei állami felsőbb középtanodai helyettes tanár ugyanazon tanintézethez rendes tanárrá. (19,575 sz.) — Rózsaági Antal a kassai áll. főreáltanodához rendes tanárrá. (19,826. sz.) — Berecz Antal a budapesti állami felsőbb leányiskolához rendes tanárrá.

† Csak későn van alkalmunk a kegyelet adóját rövid emlékezéssel leróni tagtársunknak s egyszersmind választmányunk vidéki buzgó tagjának Fehér Péternek ravatala felett. Julius 13-án Budapesten húnyt el hosszas betegség után az érdemes férfiú, özvegyet és három gyermeket hagyva maga után, 46 évet élt, 19-et töltvén tanárságban Kecskeméten, hol a ref. főiskolában a magyar irodalmat tanította lelkesen és sikerrel. A gyászjelentést a családdal együtt a főiskola tanári kara adta ki. A boldogult hült tetemeit julius 15-én tették örök nyugalomra Budapesten, a kerepesi temetőben. Nyugodjék békében!

† A magyar Pantheonba ismét egy fenséges alak lépett: gróf Mikó Imre. Szeptember 16-ikán húnyta örök álomra szemeit Erdély „Széchényi“-je s

Kolozsvárottt, s ugyanott temették el érdemeihez méltó fénynyel és részvét mellett szept. 21-én a családi sirboltba. Sirjánál a családi címert megfordították, mert a nagy férfiúban a Mikó-család utolsó sarjadéka halt el. 1805. szept. 4-én született, s így a sors 71 évet engedett neki, hogy szellemi erejét s nemes érzelmeit kifejtve, tettekben gazdag, áldozatban ki nem fáradó, gyümölcsöző életet éljen, melynek emlékét az idő nem törli el. Jegyezze fel a történet államférfiui munkásságát, hódoljanak neki a tudomány emberei mint tudósnak: e helyütt a közmüvelődés bajnokára mondunk a szív mélyéből fakadó áldást, azokra a tettekre gondolva, melyekkel a cultura történetében, mint egy fejedelmi jóltevő, örök fénynyel övözte körül nevét. A függetlenségi harc leveretése után visszavonulva, irodalmi munkássága közepett a nagy-enyedi híres collegiumnak hamvaiból feltámasztása foglalkodtatá lelkét, s csakugyan az ő pártfogásá alatt volt csak lehető, hogy e jeles intézet osztályról osztályra ismét teljes gymnasiummá, majd akadémiává emelkedett, s régi fényét visszanyeré. S mindehhez könytárt is alapított. Ő volt alapitója a kolozsvári szinháznak, melynek biztositására részvénytársaságot toborzott össze. Még nevezetesebb tette volt az erdélyi muzeum alapitása, az eszmének megvalósulását úgy tevén lehetővé, hogy Kolozsvárott levő diszes angolkertjét palotájával együtt a múzeumnak ajándékozta. Ő fedezte fel és adta ki Debreczeni Márton nagy eposzát, a „Kievi csatá"-t, valrmint Kriza „Vadrózsái" is az ő költségén jelentek meg. Nem sokkal halála előtt a sepsi-szent-györgyi ref. főiskolának 60,000 frtot ajándékozott, s ezzel e nagy fontosságú tanintézetnek óhajtott felvirágzását lehetővé tette. Az iskola felvette Maecenásának nevét, s üdvös hatásával örök bizonyságot fog tenni Mikó nagy lelkéről. Áldott legyen emléke közöttünk!

— A „Budapesti Közlöny" 181. száma aug. 9-éről a honvédelmi miniszter következő körrendeletét hozta·

A magyar királyi honvédelmi miniszter f. évi 7940. szám alatt, a következő körrendeletet intézte valamennyi vármegye közönségéhez.

A cs. és kir. közös hadügyminiszterrel egyetértőleg történt megállapodások folytán, a védtörvény végrehajtása tárgyában kiadott „utasítás"-nak 125-ik, 126-ik, 130-ik és 138-ik szakaszai, a melyek az egy évi önkéntesség intézményére vonatkoznak, a következőkben módosittattak: ugymint:

### I. Az „Utasitás" 125-ik szakasza 1-sö pontjának módositása.

Az egy évi önkéntesi szolgálat kedvezményében, a megszabott tanulmányok bevégzése előtt, és föltételesen, jövőre nézve, csak is a főgymnasiumoknak és főreáliskoláknak, és nem egyszersmind az ezekkel egyenjogu más tanintézeteknek, utolsó két évfolyambeli tanulói részesitendők.

Ehez képest, az „utasítás" 125-ik szakasza 1-sö pontjának 1-sö és 2-ik sorából ezen szavak: „vagy ezekkel egyenjogú tanintézet (126. §.)" kitörlendők.

### II. Az utasítás 126-ik szakaszának módosítása.

Egy évi önkéntesekül, jövőre nézve, a főgymnasiumokkal és főreáliskolákkal e tekintetben egyenjoguaknak nyilvánított szakiskoláknak csak azon végzett tanulói veendők fel, a kik, az illető szakiskolákba lett belépésök előtt, legalább az algymnasiumot vagy az alreáliskolát, vagy a magyar korona ország-

gaiban a polgári iskolának négy alsó osztályát, a főgymnasiumba vagy a főreáliskolába való átlépésre feljogositó sikerrel, végezték be.

### III. Átmeneti intézkedés az „utasítás“ 125-ik és 126-ik szakaszainak módosítása folytán.

Azok részére, a kik, a védtörvényi „utasítás“ 125-ik és 126-ik szakaszainál fogva korábban fenállott szabályok alapján, egy évi önkéntesek gyanánt már besoroztattak, vagy az egy évi önkéntesség kedvezményért már korábban folyamodtak, és testi fogyatkozásaik miatt alkalmatlanoknak nyilváníttattak, e részbeli igényeik teljes épségökben tartatnak fenn.

### IV. Az „utasítás“ 130-ik szakasza 2-ik pontjának módosítása.

A megszabott tanulmányokat nem végzett, s így az egy évi önkéntesség kedvezményében csakis külön fölvételi vizsgálat alapján részesíthető ifjaktól, a védtörvényi utasítás 130-ik szakasza 1-sö pontjában jelzett vizsgálati tantárgyak ismerete, ezentúl azon terjedelemben követelendő, a mely a végzett főgymnasiumi vagy főreáliskolai tanulmányoknak felel meg.

### V. Az „utasítás“ 138-ik szakasza 1-sö pontjának módosítása.

Az egyévi önkéntesi szolgálat megkezdése jövőre nézve, a védtörvény 21-ik szakasza 1-sö pontjának értelmében, legfölebb azon évi október hava 1-sö napjáig halasztható el, a mely évben az illető egyévi önkéntes életkorának 25-ik évébe lép.

Felhivom tehát a vármegye közönségét: hogy ezen körrendeletemet, saját területén, kellőleg tegye közhirré.

Kelt Budapesten, 1876-ik évi julius 18-án.

**Szende Béla, s. k.**

— A m. k. középtanodai tanárképezde igazgatósága a következő tudósítást adta ki a nevezett intézet $187^5/_6$. tanévi működéséről:

A budapesti m. kir. középtanodai tanárképezdében az $187^5/_6$ tanévi oktatás, mint az előző években, ugy most is, három szakosztályban eszközöltetett; és pedig:

1. a nyelvészet-történelmi szakosztályban az ó-classicai, modern philologiai és történelem-földrajzi tancsoportokkal;

2. a mennyiségtan-természettudományi szakosztályban a mennyiségtani, ábrázoló mértani, természettani, vegytani és természetrajzi tancsoportokkal;

3. a nevelés-oktatástani szakosztályban az úgynevezett gyakorló iskolával.

A két első szakosztály egy évi előkészítő és két évi rendes tanfolyamra terjed; a nevelés-oktatástani szakosztály tanfolyama pedig egy éves.

Az előkészítő tanfolyam tagjainak száma volt a tanév végén 48., — a nyelvészet-történelmi szakosztály tagjainak száma 36., — a mennyiségtan-természettudományi szakosztályé 35., — a gyakorló iskolában pedig 18 tag vett részt. Az összes tagok száma tehát: 137.

Évközben hanyagság miatt kitörültetett: 20.

Kitünő szorgalmuk és jeles dolgozataik alapján jutalomra érdemeseknek

itéltettek: a nyelvészet-történelmi szakosztályban: négyen; a mennyiségtan-természettudományi szakosztályban: négyen; összesen nyolc tag.

A tanfolyamot bevégezték: a nyelvészet-történelmi szakosztályban: 11; — a mennyiségtan-természettudományi szakosztályban: 16; — összesen tehát 27.

Budapesten, 1876. évi aug. 26-án.

— A dévai főreáliskola.

Mi is irtuk annak idejében, hogy a dévai reáliskola derék tanárai nagy áldozattal tették lehetővé ez intézet ötödik osztályának megnyitását, a mennyiben az uj osztály óráit díj nélkül vállalkoztak betölteni. A dévai iskolának Hunyadmegyében, az oláhság között nagy missiója van, s örömmel halljuk, hogy a megye minden részéből csoportosulnak oda a tanulók. Az idén csaknem két ánnyi a tanuló, mint taval, az öt osztályban 110. A társas körök nemes buzgalma is gyámolítja az iskolát, s így igyekszik lehetővé tenni, hogy a legszegényebb gyermek is élvezhesse a tanulás jótéteményeit. Ily szép tett, hogy 62 család szövetkezett szegény tanulók ingyen ellátására, s így 10 szegény tanuló látogatja ez iskolát. Szereday Ignácné urhölgyet említik, ki házról-házra járva buzdított az aláirásra, s ezáltal ki tudja, hányaknak alapította meg jövőjét. E téren látni a magyar nőt igazán gyönyörüség.

— A budapesti egyetemen az 1875/6. tanév folytán következő alap- és államvizsgálatok tartattak: I. Alapvizsgálat: I. f. é. tartatott 123 vizsgálat: ebből sikerült 75, felfüggesztetett 28, visszautasíttatott 23. II. f. é. tartatott 244 vizsgálat: ebből sikerült 151, felfüggesztetett 46, visszautasíttatott 47. Pótvizsga volt 20, sikerült 17, visszavettetett 3. — II. Alapvizsgálat: I f. é. tartatott 42, sikerült 31, felfüggesztetett 7, vissyaveretett 4. II. f. é. 146, sikerült 104, felfüggesztetett 25, visszavettetett 17. Pótvizsgálat tartatott 43, sikerült 29, visszavettetett 14. — Jogtudományi államvizsgálat: I. f. é. tartatott 8, sikerült 6, visszautasíttatott 2. II. f. é. tartatott 25, sikerült 20, felfüggesztetett 2, visszautasíttatott 3. — IV. Államtudományi államvizsgálat: I. f. é. tartatott 8, sikerült 6, visszautasíttatott 1. II. f. é. tartatott 130, sikerült 111, felfüggesztetett 12, visszautasíttatott 7.

— Az iskolai takarékpénztárak ügye Franciaországban.

Az ellátási intézetek társasága, Passy I., Roy, Levasseur, Malarce és 24 más ismeretes nemzetgazdától, államtanácsostól és miniszteri hivatalnoktól vezetve, legközelebb tette közzé munkálatairól az első jelentést. Az igazgató-tanács előkészíti az 1878-iki párizsi kiállításra az ellátási intézet szervezetét, mely oly egyének megjutalmazásával lesz összekötve, a kik ez ügynek a legnagyobb buzgósággal szentelik vala magukat. Az igazgató-tanács legközelebb körözvényt bocsátott ki a vezértanácsosok elnökéhez az iskolai takarékpénztárakat illetőleg, melyből közzéteszszük a következőket: „Elnök úr! Van szerencsénk Önnek társaságunk első munkálatainak „szemlé"-jét, továbbá „az iskolai takarékpénztárak kézikönyvét" megküldeni, mely pénztárakkal társaságunk épen most behatólag foglalkozik. Ez intézmény a gyors, szabályszerű és a közvélemény által örvendetes módon támogatott fejlődés utján van. Franciaországnak 53 departement-ja van, melyekben az iskolai takarékpénztárak intézménye be van hozva, és pedig

önkéntesen buzgó és önzetlen derék férfiak által; több mint 2300 iskola létesítette már az iskolai takarékpénztárakat, és 155,000 tanulónál többen vannak e módon a nagy takarékpéztári könyvbe bejegyezve. Több vezértanács becsülni tanulván az iskolai takarékpénztáraknak már megállapított eredményét, a keresztülvitelök könnyűségét, jótékonyságát és népszerűsítését, hitelt szavazott meg ez intézmény terjesztésére, azaz hogy departement-jaik iskoláit a szükséges nyomtatványokkal ellássák, és a tanítókat meg az iskolai takarékpénztárak tisztviselőit megjutalmazzák. (Aisne, Aute, Gironde, Herault, Puy de Dome, Somme stb. departement-ok vezértanácsai egyenkint 800—1800 frankot szavaztak meg.) Midőn e tényeket együttesen említjük, és a tisztelt vezértanácsokat kérjük, hogy departement-juk iskolai takarékpénztárait továbbra is, vagy mostantól kezdve hathatósan támogassák, „az ellátási intézetek társasága" csak saját alapelvének hódol, mely így hangzik: „A különböző országok tapasztalatainak összehasonlító tanulmányozása által az ellátási intézeteket, eljárásmódjokat és sikereiket megismerni; a rendelkezésére álló eszközökkel a leghasznosabb intézményekül és a legjobb s különösen leggyakorlatiabb eszközökül megismerteket a nyilvánosságnak ajánlani és azokat terjeszteni." Kérjük Önt, Elnök úr, közölje ez iratot hivatalbeli társaival. A társaság sietni fog Bulletinje hasábjain Önnek minden ez ügyet érdeklő közleményét nyilvánosságra hozni, s levéltárát mindazon vezértanácsok számára, kik ez oly általános érdekű kérdésről bővebb felvilágosítást akarnak nyerni, nyitva tartani."

— Beküldött könyvek.

Jelentés a halandósági táblák kiszámítása érdekében a statisztika részéről teljesítendő követelmények iránt. Az előkészítő bizottság megbizása folytán a Budapesten gyülekező nemzetközi IX. statisztikai congressus elé terjeszti Lewin Jakab, a budapesti ker. akadémia igazgatója. Budapest, 1876.

Irodalmunk története 1711—1772. Irta ifj. Szinnyei József Budapest, Aigner Lajos. 1876.

Zeitgerechte Reform der Filosofie. Ein Zukunftsprogramm von dr. L. v. Wekerle. Leipzig 1876. Erich Koschny.

A vasmegyei régészeti-egylet évi jelentése 1876. szerkeszté Lipp Vilmos prém. kanonok, főgymn. ny. r. tanár, egyl. titkár. IV. Évfolyam. Szombathely.

Magyar nyelvtan. A gymnasiumok, reál-, polgári- és felső népiskolák I. és II. osztályai számára. Irta Mártonfy Márton. Ára 1 frt o. é. Kassán. Maurer Adolf bizománya. 1877.

Vegytan. A legujabb elméletek alapján középtanodai és magánhasználatra irta Bierbauer Lipót főgymn ny. r. tanár. Győr. Gross Gusztáv. 1876. I. II. Rész.

Deutsches Lesebuch für Volks- und Bürgerschulen in Ungarn. Unter Mitwirkung nahmhafter Schulmänner herausgegeben von Georg Jausz Dritter Theil. Mit zahlreichen Original-Illustrationen. Budapest, 1876. L. Aigner.

Ásvány- kőzet és földtan. Gymnasiumok és reáliskolák felsőbb osztályai számára. Irta dr. Roth Samu lőcsei főreáliskolai tanár. Budapest, 1877. Franklin-Társulat. Ára 1 frt 60 kr.

Arany János balladái. Magyarázza Greguss Ágost. (Jeles irók

iskolai tára. Az orsz. középtánodai tanáregylet megbizásából szerkeszti dr. Kármán Mór. I.) Budapest, 1877. Franklin-Társulat. Ára 50 kr.

Ásványtan a szemléleti és gyakorlati módszer alapján középtanodai alosztályok számára. Irta dr. Szabó József m. ak. tag s az ásvány- s földtan tanára az egyetemnél Budapesten. Budapest, 1877. Franklin-Társulat. Ára 40 kr.

Európa földrajza az osztrák-magyar monarchia kivételével. A középtanodák V. osztálya számára. Irta Requinyi Géza főreáltanodai tanár. Budapest, 1877. Franklin-Társulat. Ára 80 kr.

Geometria a középiskolák felső osztályai számára dr. Császár Károly budapesti reáliskolai tanártól. 207 a szöveg közé nyomatott fametszésű ábrával. Budapest, 1877. Franklin-Társulat. Ára 2 frt 40 kr.

Kereskedelmi számtan. Kereskedelmi-, polgári- s ipartanodák számára valamint magántanulásra. Szerkesztette: Novák Sándor tanár. I. Rész. Budapest, Grill K. 1877.

Babérok. Magyar költészeti gyüjtemény. Szerkesztette: Gáspár Imre. Budapest, Grill K. 1877.

Das Eigenthümliche der deutschen Sprache. Kurzgefasstes Lehr- und Handbuch für Schule und Haus von Julius Nordheim, Professor an der Budapester Handelsakademie. (A kereskedelmi akadémia tankönyvei. II.) Budapest, 1876. Lafite és Elsner. Ára 1 frt 20 kr.

Test- és egészségtan. Képezdék, polgári iskolák, tanítók és szülők számára. Számos, a szövegbe nyomott magyarázó ábrával. Irta dr. Schermann Adolf. Budapest, 1876. Bolti ára 2 frt. Tanítók számára kik közvetlenül a szerzőnél (Budapest, király-utca 39. szám.) rendelik meg, 1 frt 50 kr.

Német olvasókönyv, a magyar középtanodák felsőbb osztályaira. Szerkeszté Gebaur Izor, a német irodalom és nyelvészet rendes tanára. Második javított kiadás. Budapest, 1876. Stolp K. Ára 2 frt.

Vezérfonal a mértani szabadkezű rajzolás tanításánál. Hazai középtanodák alsó osztályai számára. Irta Schröder Károly. 11 könyomatú táblával és 41 fametszvénynyel. I. II. Rész. Harmadik tetemesen bővített kiadás. Budapest, 1876. Lampel R. Ára 1—1 frt.

Egyetemes földirati tankönyv. Középiskolák használatára. Hauke-Környei nyomán, a legujabb politikai változások s a méterrendszer tekintetbe vételével a nmlt. vallás- és közokt. m. k. min. által 1875. évben kibocsátott középiskolai tantervhez alkalmazottan átdolgozta dr. Cherven Flóris főgymn. tanár. II. kötet. Európa. (Második osztály számára.) Budapest, 1876. Lampel R.

Térmennyiségek, vonalok, síkok és testek, méterrendszerbeni számítása. Tanodai és magánhasználatra közzéteszi Horváth Zsigmond, egri főgymnasiumi tanár. Budapest, 1876. Tettey és Társa.

---

**Hibaigazítás.** Az első cikkben tévedésből az elesett szünnapok között az év utolsó napját írtuk a pünkösdi ünnepeket megelőző és követő nap helyett.

# Észrevételek

## a „Magyar Tanügy“-nek az „Ellenzéki szellem az iskolában“ című röpirat fölött irt bírálatára.

A »Középt. tanár-egylet Közlönye« szíves volt az »Ellenzéki szellem az iskolában« című kis röpiratomat sok jó indulattal ismertetni f. é. 16. számában. Minthogy hazai szak- és napilapjaink nagy része többé-kevésbbé szintén elismeréssel nyilatkoztak e kis mű felett, mindez fölingerelte egy kissé a »Magyar Tanügy« szerkesztői táborkarát, művem, illetőleg személyem ellen, s egy Magyar (?) Pál nevezetű egyéniség, ki az álnév maszkjáról megfeledkezve, mindjárt kezdetben elszólja magát és »szerkesztői eljárásunk«-ról beszél; 14 sürü oldalon gyakorolja a mün és íróján kritikusi vitézségét. — A szünidőnek nagy részét félre eső vidéken töltvén, csak nehány héttel ezelőtt juthattam a »M. T.« illető füzetének birtokába, körmömre égett irodalmi és soknemü hivatalos teendőim pedig csak most engedik, hogy meg tegyem észrevételeimet e bírálatra. A t. szerkesztő úr szíves lesz egy kis tért juttatni a jogos önvédelemnek, a mit annyival inkább remélek, minthogy a bírálatból elég világosan kitünik, hogy főleg az ezen Közlönyben megjelent kedvező bírálat kavarta fel ellenem Magyar Pál úr epéjét.

A hosszú bírálat rövid alapgondolata a következő — szórólszóra idézett — szavakban van kifejezve: »Nincs szerzőnek abban a cikkben egy árva önálló gondolatja . . . az előttünk fekvő füzet nem egyéb rút plagiumnál, nevetséges humbugnál . . . . Minden gondolat, minden szó, mely e füzetben az ellenzéki szellem tárgyalására vonatkozik, a Schmidt-féle Encyclopädiának »Oppositionsgeist« című cikkének nem átdolgozása, hanem szó szerinti kiírása!«

Ez aztán meg van mondva elég magyarmiskásan. Nevetséges dolog volna tőlem a fölött pörölni, hogy igaz-e, nem-e a vád; ott az a bünös röpirat, ott a Schmidt-féle Encyclopädia is, tessék bárkinek lelkiismeretesen, aprajára utána nézni a dolognak. A dolog úgy áll (mert a vád kihivó modora kényszerített részletesen utána néznem), hogy a 47 oldalt tevő röpiratban 12—13 oldal a Lange cikkéből van véve, s így a M. P. úr állításának több mint kétharmada — valótlanság. »Tehát az egyharmad mégis csak plagium! fogja mondani a t. bíráló. Nem tudom, hogy ő

miként értelmezi e szót, de ha az olyatén felhasználása valamely műnek, a midőn ennek szerzőjét nyiltan megnevezzük (l. Ellenzéki sz. 6. lap) plagium, úgy elfogadom a bélyeget. Jellemző az egészben az, hogy Magyar úr nem akarván tudomásul venni a plagium kérdésében ama nyomtatott tényállást, 14 sűrű oldalon lovagol ezen a themán, párhuzamosan egymás mellé állított szövegekkel demonstrálván ad oculos, hogy Langét felhasználtam, a mit pedig a füzet minden olvasója amúgy is tud — tőlem. Igy döngeti M. úr nagy vitézséggel azt az ajtót, melyet magam nyitottam ki előtte.

Még a példáimnak sem kegyelmez. A melynek eredetiségét elismeri (pedig ha kimondott vádjához következetes akar lennie, úgy ezt az engedményt sem teheti vala), az nem ér semmit, a melyik jó, az nem eredeti. Lange elbeszél egy száz évvel ezelőtt megjelent pamphlet után egy kis iskolai történetet, melynek az a veleje, hogy egy új tanár üres phrasisaitól megcsömörölt tanulók elkezdenek demonstrálni, mire a tanár indulatoskodása által provokálva oly meggondolatlanságot követnek el, a mit később csak az igazgató tapintata tud elenyésztetni. »Eine alte Geschichte, welche ewig neu bleibt.« Hányszor ismétlődhetett azóta a Spitzbart úr esete! Melyik iskola, sőt korosabb tanár nem beszélhetne el akárhány ilyen esetet, melyek a jelentéktelen mellékkörülményeken kívül úgy hasonlítanak egymáshoz, mint tojás a tojáshoz. Csak nekem nem volt szabad tudnom ilyet, ha én mondom, akkor már plagium. Legyen neki mindenben az ő hite szerint. Én a M. P. úr végtelen fitymálásával szemben elvégre is megnyugvást fogok találni a »Középtanodai tanár-egylet Közlönye«, a »Pesti Napló«, »Vasárnapi Ujság«, »Ung. Schulzeitung«, »Család és Iskola«, »Erdélyi prot. egyh. és isk. lap« stb. elismerő bírálataiban, és pedig annyival inkább, minthogy rólam még a rosz akarat sem mondhatja, hogy a nevezett lapok szerkesztői és írói személyzetével holmi clique-féle viszonyban állanék, míg ellenben tény az, hogy sokan és sokfelé mondogatják a »M. T.« embereiről, hogy kritikáikból egy bizonyos clique lólábai szoktak kilógni. Hogy mi igaz ebben, mi nem, ahhoz semmi közöm; tőlem lóghatnak azok a lábak kedvük szerint. Azért a cliqueszerűen űzött eljárást ostorozni fogom, a hol csak lehet, s ha a Magyar Pálék magukat ez által találva érezik — úgy annál jobb.

**Gyertyánffy István.**

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 3. szám. $187^{6}/_{7}$.

# A földrajz tanítása, tekintettel az új tantervre és az eddig tapasztalt nehézségekre.

*(Felolvastatott a közgyülésen a második szakosztály előtt.)*

T. szakosztály!

Érzem a feladat nehézségét, melylyel a földrajz tanítási módjának előadása jár. Nehéz az azért rám nézve, mert nem folyván be a tanterv készítésébe, a tantervek szokásos rövidsége mellett utasítások hiányában a tantervkészítők intentióit nem ismerem; mert a földrajzi műszavak ingadozó volta miatt a földrajznak mint tudománynak, illetőleg az úgynevezett összehasonlító földrajznak, melyet a tanterv felkarol, módszere, céljai és feladata iránt, végmegállapodás nincs. Mégis elvállaltam, mert éreztem magam is élénken szükségét annak, hogy a fennforgó körülmények között, midőn egy tantervet utasítások nélkül léptetnek életbe, különösen oly tantárgy előadására nézve, melyben a magyarországi tanárvilág nagy része egyetemi kiképeztetést nem nyerhetett, s mely mindeddig csak mellékes tantárgynak tekintetett — a tanárok maguk állapítsanak meg bizonyos elveket, melyek mellett a legalább némileg egyöntetű eljárás lehetséges legyen.

---

A miniszteri tanterv a földrajzra vonatkozó célját, »a föld, természeti és állami viszonyainak alapos ismeretét«-t, mint minden tantárgynál, kettős cursus által akarja elérni, egy propaedeutikus és egy systematikus által. Megvallom, hogy a földrajznál e két cursust oly élesen megkülönböztetni, mint p. a természetrajz vagy más tárgynál nem tudom. Az I—IV. tanfolyam határozottan propaedeutikus a VII. VIII, határozottan systematikus. Az V. és VI. évi tanfolyam részben systematikus, részben pro-

paedeutikus, systematikus, a mennyiben az előbbi osztályokban foglalt politikai földrajzi részeket összefoglalja részben propedeutikus, a mennyiben előkészít a VIII. osztályra.

A propedeutikus cursusnak szoros összefüggésben kell lennie a systematikussal, s ebből vonható le azon elv, mely a propaedeutikus cursusban az anyag megválasztására vonatkozik. Csakis azon tananyagot nyujtsuk a gyermeknek, melyet a felsőbb cursusban szükségel. A propaedeutikus cursus menetét illetőleg a tantervkészítők intentióit megismerteti Hunfalvy úr tankönyve. E szerint a tanmenet alapját a világrészek politikai felosztása képezi; e tankönyv megismertet az egyes országok politikai vagy történelmi felosztáson alapuló részeivel, és pedig annak úgy természeti mint néprajzi, ipar, kereskedelmi stb viszonyait tekintve, ezekből azután a gyermek megalkothatja magának az egész ország felületének képét, az egyes országokból azután az egyes világrészek és így a föld felületének képét. E módszer a tanterv szellemében kétségkivül az egyedül helyes. Egyetlen óhajom van e módszerre nézve, az, hogy ne a politikai illetőleg történelmi, hanem a természeti részek vétessenek alapul. Már Ritter mondja »Einige Bemerkungen über den methodischen Unterricht in der Geographie« értekezéseben, hogy ha a természeti viszonyok vétetnek alapúl, »Der Schüler wird sich an den philosophischen Geschichtspunkt gewöhnen, dass nicht das Land an den Staat, sondern der Staat an das Land gebunden ist.« Ellenkczik ez természetesen a tankönyvirók által rendesen követett szokással és sokban megnehezíti azt a tanterv azon hallgatag követelménye, hogy a földrajztanítás az alsóbb osztályokban megismertessen az ugyanazon osztályokban előadott történeti események színhelyével. Mindamellett nem volna az keresztülvihetetlen.

Elfogadva Hunfalvy úr tanmenetét, az ügyes, tapintatos tanárnak még sok olyasmit kell beszőnie előadásába, a mi egy földrajzi tankönyvbe fel nem vehető.

Helyes didaktikai elv, hogy a földrajz tanításának az otthon részletes megismertetésével kell kezdődnie, a melyet a térkép-olvasással kell egybekötni. Jogosan megvárhatnók ezt már az elemi iskolától, de hol az azt nem teszi, pótolnia kell a középiskolának. A gyermek, a mennyire lehet, a szabad természetben megismerkedik a földrajzi typusokkal, maga látja a dombot, hegyet, patakot, a folyót, síkságot stb. a szabadban vagy az isko-

lában tájékozódni tanul a világtájak szerint, egyszersmind azzal összekötve megismerkedik azon móddal, mely szerint ama typusok a térképen megjelöltetnek; itt van egyszersmind alkalom, a mennyire a helyi viszonyok engedik, megismertetni a gyermeket a társadalmi osztályokkal, az ipar nemeivel, a közhivatalnokok hatáskörével stb. Miután a tanuló a legszükségesebb földrajzi fogalmakkal bír s miután a térkép-olvasásban némi ügyességet sajátított el, neki magának tétessék kötelességévé mindazt, mi a jó térképen található, leolvasni, a tanár e tekintetben csak kiegészít vagy kijelöli a lényegesebbet s mellőzteti a kevésbbé lényegeset. E tekintetben a tanár tapintatosságának a közönségesen használt tankönyvek mellett sok teendője marad. Élénk ugyanis a panasz, hogy a gyermekek túl vannak halmozva teendőkkel; a geographiának ebben úgy a mint sok helyen taníttatik, nem csekély része van. A végtelen sok város, hegy, folyó, tó stb. név a tanulónak csak nehezen vésődik emlékébe, s ha egyszer bele is vésődött, könnyen elrepül s ilyenkor megtörténik, hogy olyas valami is a mire szüksége volna a gyermeknek a felsőbb tanfolyamban, azzal együtt, a mire majdan nem lesz szüksége, elpárolog. A tanár tehát már ez alsó tanfolyamban legyen tekintettel a felsőbbre s lehetőleg csak is azt taníttasa, a mire a systematikus cursusban is szükség van. Továbbá ne elégedjék meg azzal, ha a tanuló meg tudja nevezni a geographiai typicus alakokat, ha meg tudja a térképen mutatni, ha képes megjelölni határait, kiterjedését stb., hanem irja le a tanár azok felületét kissé részletesebben, ismertesse meg különösen azon életet, a mely azokon található; így a gyermek azon név alatt, melyet nagy nehezen megtanult, nem csak bizonyos alakot, de egyszersmind valamely concret tágyat fog képzelni, továbbá mutassa ki, a mennyire a gyermek előképzettsége engedi, azon tényezőket, melyek az életet (növényit, állatit, emberit) lehetővé teszik. Itt lesz helye eleget tenni a tanterv azon követelményeinek is, a mely szerint az 1-ső osztályban a közettani s a második osztályban meteorologiai ismeretek sajátítandók el. Az életnek kiválóan föltételezői a talaj s a kellő légmérsék. Ha mi tehát a föld természeti viszonyaival meg akarjuk ismertetni a tanulót, lehetetlen, hogy a földet, mint egy száraz élet nélküli tömeget mutassuk be; és ekkor kell, hogy a rajta levő élettel s az élet kiválóbb feltételezőivel is megismertessük. De miként történjék ez? Megjegyzem itt is, hogy a felsőbb cursusra tekintettel levén a tanár csak azon ta-

lajnemek ismertetésére szorítkozzék, a melyeket okvetlenül kell ismerni, a melyek a föld életében fontosabb szerepet játszanak. A talajnem ismertetése ép úgy történjék, hogy a tanár a talajt alkotó kőzetet a geographiai egyed leirása közben mutatja be, s ismerteti meg annak jellemző tulajdonait. Ha feldolgoztuk a tananyag geographiai részét, elmondhatjuk a tanulónak a kőzetek képződését, azon erőket, melyek arra hatnak, azok viszonylagos korát stb. Épen igy járhatunk el a második osztályban a meteorologiával, t. i. midőn az egyes országok vagy tartományok légmérsékleti viszonyait ismertetjük, megmondjuk azon módokat a melyek által ezen viszonyok támadnak s melyek által mi azok meghatározásához jutunk.

Az első és második osztályban tehát meglehetősen egyformának kell lennie az eljárásnak. A térképpel kezében a tanuló leolvassa a megye, tartomány vagy ország határait s igy viszonylagos nagyságát, dombozati, öntöztetési viszonyait, egyáltalán azt, a mi arról leolvasható; a tanár azután azt kiegészíti a rajta levő növényi, állati és emberi életnek és feltételezőinek a gyermek felfogásához mért leirásával. Ennek elsajátíttatása után a gyermek lehetőleg maga erejéből az elszórt részeket összefoglalja s a térkép útmutatása szerint, az összetartozó részeket összefoglalja s megalkotja maga előtt az egésznek képét. Ily módon jut aztán a szélesebb körü geographiai fogalmaknak is, mint hegyláncok, hegyrendszer, folyamvidék stb. birtokába. Hasonló eljárást kell követni a tanárnak a 3-ik és 4-ik osztály tananyagának feldolgozásánál is; csakhogy a 3-ik osztályban a mathematikai földrajz elemei Ázsia és Afrika geographiájával össze nem csatolhatók, hanem egészen külön tárgyalandók; a 4-ik osztályban pedig a fölfedezések és gyarmatosítások történetét úgy vélem beleszőni, hogy a fölfedezések történetével kapcsolatosan az ország természeti s állami, illetőleg ethnographiai viszonyai is tárgyaltassanak. Például Mexico felfedeztetése, a tartomány természeti tulajdonai, elfoglaltatása a spanyoloktól, gyarmatosítása, jelenlegi ethnographiai s állami viszonyai.

Az V. és VI. osztály tananyaga által tulajdonképen a történelmi tananyag a középiskolákban betetőztetik. A történelem nemzetgazdasági és müveltségi viszonyok fejlődését adja elő, a politikai földrajz azoknak jelenlegi állapotát irja le. A politikai földrajz tehát nemcsak a politikai felosztással fogja megismertetni a tanulót, de el fogja neki mondani Európa egyes országaiban

az államkormányzati módot, el az ipar, kereskedés, vagyonosság állapotát, el a közmüvelődés helyzetét s mindazt, a mi az egyes országok állami s társadalmi életét jellemzi, azaz az emberi életet fogja e földön leirni, tekintet nélkül arra, mily tényezők által jött az létre. Miután a fentebb említett viszonyok leginkább számokban nyernek kifejezést, nem mulaszthatom el erre nézve is megjegyezni, hogy lehetőleg kevés részletet, hanem csak általános valóban jellemző számokat és pedig nem absolut, hanem százalékban kifejezett nagyságokat tanultassunk be tanítványainkkal; mert azonkivül, hogy a tanulók a kisebb számokat könnyebben sajátítják el, ezen számok minden évben vagy legalább minden statisztikai kimutatás folytán vagy apadást vagy növekvést mutatnak; míg a százalékok nem lesznek ugyan oly szabatosak, de nem is lesznek oly nagy fluctuatiónak alávetve

A VII. osztályban előadandó az »egyetemes összehasonlító földrajz. A föld természeti viszonyainak rendszeres tárgyalása, mindig tekintettel hazánk hasonló viszonyaira.« A VIII-ban összehasonlító politikai földrajz, különösen az európai és amerikai államok viszonyainak tárgyalása, szintén főtekintettel hazánkra. Először tisztába kell jönnünk azon kérdéssel, mi az összehasonlító földrajz? Őszintén megvallom, alig van kérdés, melyre nézve a vélemények jobban szétágaznának, mint épen erre nézve; részben maga az összehasonlító elnevezés okozza azt. Igy némelyek összehasonlitó földrajzot vélnek tanítani akkor, ha a földrajzi alakokat vagy két országot csupán azért hoznak párhuzamba, hogy kitünjék, melyik a nagyobb területű, melyik a népesebb, jobban öntözött stb. Nem régen volt kezemben egy tankönyv birálat végett; szerzője az által akarta könyvét összehasonlító földrajzzá tenni, hogy majd minden városnak lakossági számát összehasonlította a magyar városok lakossági számával; pl. Melbourne olyan mint Szeged vagy Adelaide olyan, mint Kecskemét stb.

Az összehasonlító földrajz névleg és tényleg a jelen század terméke. Humboldt és Ritter, habár nem is úttörők nélkül, minő d'Anville, Forster stb. voltak, alapították azt meg. Az előbbi »Reisen in den Aequinoctialgegenden« »Naturgeschichten« »Kosmos« stb. által, az utóbbi kisebb értekezései s kiválólag »die Erdkunde im Verhältniss zur Natur und zur Geschichte des Menschen oder allgemeine vergleichende Geographie« címet viselő munkája által. Peschel az előbb említett két tudós által megkezdett irányt tovább fejlesztette; illetőleg új módszert követett

»Neue Problemen der vergleichenden Erdkunde« munkájában; ez eljárást azonban, mivel igen széles természettudományi ismeretkört tételez fel, nem tartom a középiskolába felvehetőnek.

Az összehasonlító természettani földrajz a földgömb jelenével foglalkozik, (»la geographie physique se bornant à l'époque actuelle décrit seulement la terre telle, qu'elle existe aujourd'hui« mondja Reclus), szerinte a földrajzi egyedek rendszeresen egymáshoz való viszonyukban, mint egymás föltételezői tárgyaltatnak; a föld organismusnak tekintetik, melyben minden résznek az egész életére nézve bizonyos hivatása van.

Az egyetemes összehasonlító földrajz nem elégszik meg a természeti viszonyok rendszeres tárgyalásával, hanem azon viszonyt is vizsgálja, mely létezik a természeti viszonyok és az ember között, kimutatja e két tényező kölcsönös hatását. «Ha egy felsőbb hatalom a jelenlegi földrészeket más helyzetbe hozná, az emberiség fejlődése más irányt venne« mondja Ritter a »Vorlesungen«-ben. Hogy Ritter csakugyan ily módon kívánta az egyetemes összehasonlító földrajzot tárgyaltatni, kitünik nem csak saját irataiból, hanem abból is, hogy miként nyilatkoznak más földrajzi tekintélyek Ritter tudományáról. Elég legyen egyet, Peschelt idéznem, a kivel, úgy látszik, tökéletesen egyetért hazai tudósunk Hunfalvy úr is. (l. Földrajzi közlemények 1873-ik folyamában). Peschel a már egyszer idézett művében reflectál Ritter »Einleitung«-jában mondott szavaira, melyekkel az egyetemes összehasonlító földrajz elnevezést indokolja, s melyek közt a következők is előfordulnak: »Összehasonlítónak nevezem (t. i. a földrajzot) ugyanabban az értelemben, melyben előtte már más tudományágak oly tanulságosakká lőnek, mint pl. az összehasonlító bonctan.« — Tagadja az »összehasonlító« elnevezés jogosultságát; »mert — mondja — az anatomus ép úgy, mint az összehasonlító nyelvész bizonyos morphologiai láncolatot, az alak vagy a hangok lassanként való módosulását kutatják, a mennyiben a módosulás egyes fokozatait hasonlítják össze. Már pedig az, a mit Ritter Károly írt, nevezhető-e ily értelemben összehasonlító földrajznak? Ritter a többi közt nagy súlyt fektetett ugyan arra, hogy a földrészek kisebb vagy nagyobb mérvű tagozottságának kitüntetésére a parthosszúság a területtel összehasonlíttassék, de nem tette azt azért, hogy valamely kezdetleges alakból az átmeneteket keresse, hanem tette azért, hogy az alakok különféleségét éreztesse és kimutassa, mennyire kedvezőbb az emberiség fejlő-

désére a szárazföldnek erősebb, mint kevésbbé erős tagosultsága. Ő tehát a szárazföld vizszintes és függélyes tagosultságának befolyását az emberiség fejlődésére kutatta. Tudománya valódi földrajzi teleologia« stb.

Az összehasonlító földrajz, tehát legyen az természettani, egyetemes vagy politikai, jobban mondva történeti, nem csupán azért hasonlít össze, hogy az egyes földrajzi typusok hasonlóságát vagy hasonlótlanságát kimutassa, hanem, mint minden tudomány egybevet, hogy a törvényességet, szabályosságot, s így bizonyos rendszerességet ismerjen fel az óriási anyagban, melyet fel kell dolgoznia, továbbá, hogy új igazságok birtokába jusson, s végre, hogy a földelemek befolyását az emberiség fejlődésére kimutassa. Igy kell tehát a középiskolában is tanítanunk a földrajzot, ha összehasonlító földrajzot akarunk tanítani.

A rendszert illetőleg, mely szerint tárgyaljuk a VII. osztályban a természeti viszonyokat, tökéletesen szakítanunk kell a multtal. Határozottan helytelen azon mód a systematikus cursusban, mely szerint a természeti viszonyok a politikai felosztás keretébe szoríttatnak; a természet a jellemző bélyeget műveire rányomta, mielőtt a jelenlegi politikai határok léteztek volna, s nekünk, ha rendszerbe akarunk valamit szedni, olyformán kell azt tennünk, a mint a tárgy maga sajátosságánál fogva megkívánja. A rendszeres természetrajzokban sem találunk már ilyféle osztályozást: franciaországi állatok, növények, ásványok; olaszországi állatok, növények, ásványok stb. A systematikus természetrajzokban az egyedek jellemző tulajdonaik szerint osztályoztatnak, s ily eljárást kivánnék én összehasonlító földrajzban is. A propaedeutikus cursusban a gyermek megtanulta fekvését, alkatát a földrajzi egyedeknek úgy, a mint azok a természetben egymás mellé vannak helyezve, a systematikus cursusban rendszerbe állítva fogja azokat megismerni. Például a propaedeutikus cursusban megtanulta a tengeráramlatok irányát, kiterjedését stb., a systematikus cursusban előadjuk létokukat, leírjuk alkatát, sajátságait, s azután osztályozzuk a szerint, a mint meleg vagy hideg áramlatok, s elősoroljuk mindkét osztálybelieket; végre kimutatjuk, mily hatással vannak a többi földrajzi typusokra, az égalji viszonyokra, az állati, növényi s emberi életre. Hasonlóképen járunk el más typusokkal, pl. a fennsíkokkal; előrebocsátjuk közös tulajdonaikat, származásukat, azután osztályozzuk sajátos tulajdonaik szerint, elősoroljuk az egyes egyedeket; végre kimutatjuk,

mily hivatással bírnak a föld oeconomiájában. Ily módon kívánnám én tárgyaltatni a typusokat egyenként; még pedig kezdhetnők a földségekkel, azután tárgyalnók a hegységeket, vulkánokat, földrengéseket, a fennsíkokat, mélysíkokat, a folyamokat, jégfolyókat, tavakat, a tengereket általában, a tengeráramlatokat, az árapályt, a szigeteket, a szeleket, az égaljakat, végre az állati és növényi életet a természeti viszonyokhoz való lekötöttségében. Igy taníttatván a földrajz, azon szárazságot, mely gyülöletessé tette az ifjúság előtt, elveszti, gondolkozásra, egybevetésre fog ösztönözni; nem lesz többé egyszerű nomenclatura, mely csak az emlékezetnek válik terhére, hanem élénk képét fogja nyujtani a földnek, mint organismusnak, melyen az egyes részek élettel s az egészre nézve fontos hivatással bírnak.

A VIII. osztály tananyagát illetőleg, hogy mit kell érteni összehasonlító politikai földrajz alatt, sokáig kétségben voltam; miután számbavehető tudományos munkát nem ismerek, melyben ezen elnevezés előfordul, csakis a tanterv szelleme és azon körülmény, hogy csupán Európa és Amerika állami viszonyai tárgyalandók, nyujtott útmutatást; a tanterv szelleme a módra nézve, az összehasonlító politikai földrajz körülírása pedig a tananyagra nézve. Nézetem szerint tehát a VIII. osztályban azon államoknak, melyekben a modern állameszme kifejezést talál, kormányformái, közigazgatási, közművelődési és nemzetgazdasági viszonyai rendszeresen tárgyalandók, s a fontosabb, jelenleg uralkodó államtani, közigazgatási és nemzetgazdaságtani elvek és alaptanok levonandók. Ennyit kíván meg okvetlenül a tanterv. Nem vélek azonban vétení a tanterv szelleme ellen, sem pedig nagyobb megterheltetést a tanulóra nézve előidézni, ha javaslatba hozom, hogy a VIII. osztályban, mintegy a VII. osztály tananyagának folytatásaul, a földalkat befolyását az emberi kultura fejlődésére is kimutassuk. Nem tartozom ugyan az újabb Ritter-iskola azon híveihez, a kik minden fontosabb kulturális mozzanatot a lakhely alkatából kivánnának leszármaztatni, sőt határozottan azok közé sorakozom, kik ezen befolyásnak az újkori történelemben helyt nem adnak, mégis mind a történelmi, mind a földrajzi tanítás érdekében helyet kivánnék szoríttatni a geographia ezen philosophiájának. Ha e tekintetben a kellő rövidséggel járunk el, — mert úgy is csak a legfeltünőbben nyilatkozó befolyásokra kell szorítkoznunk, — még mindig marad elég idő elvégezni a szorosan előirt tananyagot.

A főbb nehézségek, melyeket jelenleg a földrajz tanítására nézve fennállónak tartok, a következők: 1) a kellő tanszerek hiánya. Az első osztály tananyaga megkívánja, hogy ne csak egy vidék kőzetfajait bírjuk, hanem rendszeres kőzetgyüjteményt, melyben a legnevezetesebb fajok képviselve legyenek; alig hihető, hogy az ország nagyobb részében az intézetek ilyennel el legyenek látva. Fali térképpel, hiszem, az ország minden iskolája bír; de e mellett szükség volna Magyarország domború térképére, melynek az első osztályban oly igen hasznát lehet venni; 2) a tankönyvek hiánya; a reáliskolákban már egy éve tanítják az összehasonlító földrajzot, de azért még maig sincs sem rendszeres természettani, sem úgynevezett összehasonlító politikai földrajzunk; már pedig ismerve a különféle felfogást, mely az összehasonlító földrajzra nézve az országban fennáll, e hiányt igen nagynak tartom; 3) az utasítások hiánya; miután jó tankönyveknek, melyek a tanterv igényeihez volnának mérve, birtokában nem vagyunk; azért a baj enyhítésére szükségesnek tartanám legalább az utasításoknak mielőbb való elkészíttetését. Addig is azonban, hogy minél előbb egyöntetüleg járjunk el, iparkodjunk a földrajz tanításának elveire nézve megállapodni.

*Dr. Brózik Károly.*

---

## A növénytan tananyagának felosztása az V-ik osztályban.

A tantervben az V-ik osztályban előadandó növénytanban feladatul van kitűzve: »A növények rendszeres ismertetése boncs- és élettani alapon, tekintettel alkalmazásukra és elterjedésükre.« Ezen kitüzött célt elérendők, elkezdtük a tanítást a sejtekkel, átmentünk a szövetekre és edényekre; azután megismerkedtünk a növények tagjaival alak- és élettani tekintetben; végtére áttértünk a rendszertanra. A tanítás ilynemű lefolyásánál igen gyakran volt alkalmunk tapasztalni, hogy a tanulók semmiféle alappal nem bírnak, melyen a rendszert fel lehetett volna építeni; tapasztaltuk, hogy azt a keveset, a mit az első és második osztályban tanultak, vagy teljesen elfelejtették, vagy hogy arról csak igen homályos képzetök van. E ténynyel szemben nem maradt volna egyéb hátra, mint növények leirásával elkezdeni a tanítást, hogy legalább az alapfogalmakat elsajátíttattuk volna a tanulókkal, és hogy ilyképen némi alapot és kiindulási pontot szerezve, hozzáláthattunk volna a rendszeres tanításhoz. De az nem volt lehetséges, mivel a téli, illetőleg a késő őszi idő ily-

nemű tanításra nem volt alkalmas; hiányoztak az élő növény példányok és ezek nélkül alapos ismereteknek, természethű képzeteknek megszerzése nem gondolható. Nem maradt tehát egyéb hátra, mint a fent vázolt utat követve, a növendéket uszásra tanítani, a nélkül hogy vízbe ment volna. Ezen félszegség leginkább a morphologiában az egyes növénytagok leirásánál és azok különböző nemeinek összehasonlításánál mutatkozott. Itt tünt ki leginkább az előismeretek elégtelensége és az élő növény-példányokra való szükség. Most az által, hogy a tanév kezdete september hó kezdetére van téve, némileg segítve van a bajon. September hóban még minden vidéken dús növényzet található; számos növény a virágzás stadiumában van, más megint már elvirágzott, megint más már érett terméssel bír. Ha a fejlődés különböző stádiumában levő növényeket leiratjuk, visszaidézzük a homályos képzeteket és bővítjük a tanulók ismeretkörét. A tanításnál itt hasonlóképen járunk el mint az alsóbb osztályokban, a leirással az összehasonlítást és a különböző szempontból való csoportosítást kapcsoljuk össze. Az összehasonlításoknál, de még inkább az összefoglalásoknál addig le nem írt, de egyik vagy másik tekintetben fontos növényekre is lehetünk tekintettel. Ez által már a rendszertannak is megvetjük alapját.

Ha a tanítás ilyen értelemben október közepéig, vagy ha lehetséges, október végeig folyt, megkezdhetjük a szövettant és ennek befejezte után áttérhetünk az élettanra, vagy más szóval mondva: az élő növénypéldányokon tett észleletek és tanulmányok után, mely alkalommal egyes elszórt és egymással gyakran semmiféle vagy csak igen csekély összefüggésben levő tényeket emlékezetébe vésett a tanuló, áttérünk a rendszeres tanításhoz miután az alak-, élet- és rendszertan tanításánál kiindulási pontúl szolgáló szilárd oszlopokat a természeti tárgyak közvetetlen szemlélete alapján már felállítottuk.

Az alaktan tárgyalásánál az őszszel történt összefoglalások alkalmával nyert csoportok egymáshoz hozatnak viszonyba; ez alkalommal egyszersmind alaktani tekintetben fontos külföldi növényekre lehetünk figyelemmel, bemutatván őket természethű rajzokban. Itt a rajz megteszi a szolgálatát, miután nem uj képzetek megszerzése, hanem csak a meglevő képzet egyik vagy másik tekintetben módosítása illetőleg bővítése céljából használtatott.

Az élettan tanításánál szintén az őszszel szerzett tapasztalatok szolgálnak kiindulási pontúl. Azonban itt ki nem kerülhető, hogy egyes folyamatoknak kisérleti úton való bemutatását a tavaszra ne hagyjuk. De mind a mellett lehetséges, sőt szükséges, hogy a tanítást olyképen intézzük, miszerint a tanulónak a növény testében végbemenő folyamatokról tiszta fogalma legyen és hogy a tavaszszal bemutatandó kísérletek az a priori szerzett elméletnek csak támaszául szolgáljanak. Az így történő tanítás ellenkezik ugyan a természettudományokban dívó inductiv mód-

szerrel és lesz talán kartárs, a ki az ügy elméleti oldalát tekintve, indítványomat elvetendőnek fogja találni. Ennek megnyugtatására azonban a következőket bátorkodom felemlíteni: én csak azon kisérleteket vélem a tavaszra halasztani, melyek télnek idején az élettan tanítása alkalmával egyáltalában nem vihetők véghez; ezek száma tehát nem lesz valami igen nagy, annál is inkább, mivel intézeteinknek szegényes felszerelése folytán az élettan tanításánál egyáltalában csak kevés kisérletet tehetünk. Igen számos tüneménynek csak elméletét mondjuk el, a nélkül, hogy módunkban állana azt valaha kisérleti úton bebizonyítani. Itt a tanulónak hinnie kell; hinnie kell fáradhatlan buvárok felállította tételekben. És hite csak erősbödni fog, ha legalább egyes tételeknek kisérletek által történt utólagos bebizonyítását fogja látni. És ez egyszersmind az egyedüli lehetséges út, mely kedvező eredményre vezethet, mert ha mi szigorúan, egészen a végletekig az inductiv módszerhez ragaszkodnánk, nem volna szabad valamit a tanulóval közölni, a mit legalább kisérletek útján be nem mutattunk, és miután számtalan dolog van, mely a fent említett körülményeknél fogva be nem mutatható, azokat mind el kellene hagyni, de akkor megint lehetetlen volna a tanulónak egy teljes képet nyujtani a növényországról, vagy más szóval mondva, nem érnők el a növénytan tanítása elé kitüzött célt.

A növények elterjedéséről, valamint az ipari tekintetben való használatáról az élettan befejezte után lehetne szó, míg legvégül a rendszertan következnék. Ennek tanításánál — a mi már tavaszon esik — az őszszel fektetett alapköveken tovább építünk, külföldi növényeket is vevén fel a rendszer keretébe, de még is főgondot az itt előfordulókra fordítván. Itt egyszersmind helyén van, hogy a tanulókat bevezessük legalább a virágos növények determinálásának mesterségébe. Ezáltal az előbb tanultak egészen önkénytelenül ismét előkerülnek, és a tanuló ilyképen ismételve, egy kerekded egészszé egészíti ki azt a hézagos képet, melyet a növényországról az idő folyamában nyert.

*Dr. Roth Samú.*

---

## Svájc középiskolái, az u. n. canton-iskolák.

I.

Bármennyit emlegessük a szabadság dicső honát, a touristák vágyainak Mekkáját, azt a kies országot, mely óriás nagy államok irigylését is felkelteni képes népének anyagi és értelmi jóllétével: mégis annyi sajátos eredetiség honol az óriás bércek honában s főleg középiskolai tanemberre nézve annyi alkalma nyílik itt az ujabb meg ujabb észleleteknek, hogy távolról sem mondhatjuk a svájci közoktatás szervezetét irodalmunkra nézve kimerítettnek, sőt az odavaló gymnasiumi és reáliskolai oktatás

szakközleményeinkben nagyon is gyéren vala szellőztetve, úgy hogy e folyóirat nagyrabecsült olvasóinak hasznos szolgálatot vélek tenni, midőn uti jegyzeteim, és közvetlen szemléleten után e tanodákról az eddigieknél teljesebb képét igyekszem adni. A középiskolai oktatás ujjászervezésének munkája különös alkalomszerüséget kölcsönöz minden ilyen munkálatnak; de egyébként is érdekeinkben is áll közelebbről szemügyre venni — a közoktatás terén átalában mintaszerünek elismert Svájc kipróbált iskoláit, mint a melyeket hosszú idősoron át sajátos szervezetükben az élet már eléggé kipróbálhatott. Fokozza ezen iskolák érdekét a svájci népéletnek a magyaréhoz meglepőleg hasonló számos jellemvonása, s az a körülmény, hogy több általunk tervezett intézmény, mint például az ifjúsági véderő, ott az iskolákkal kapcsolatosan nagy idők óta életbe vannak léptetve, sőt a középiskolák reál és gymnasiális ágában egyaránt érettségi vizsgának vetik alá a kilépő ifjakat. Miután azonban a svájci cantonok iskolaügyöket egymástól független önállósággal s teljesen helyi viszonyaiknak megfelelő alakban szervezték: vegyük az ismertebb cantonokat rendre, s tüntessük fel külön saját tantervében mindeniknek jellemző sajátságait.

## I. Zürich canton.

Zürich cantonnak két városát szokták a tanférfiak gyakrabban meglátogatni. E két város Zürich és Winterthur, mindakettő nemcsak fejlett iparáért, kiterjedt kereskedelméért, de főleg rendezett jó hírű iskolái miatt különösen méltó a feléjök irányuló nagy figyelemre.

A zürichi canton-iskola két tanfolyamban gymnasiumra és u. n. ipariskolára (Industrieschule) oszlik. Ez utóbbi azonban nem annyira gyakorlati irányú ipartanoda, mint inkább a mi reáliskoláinknak megfelelő intézmény.

A gymnasium ketté tagozottsága el van ismerve, noha a tantárgyak elosztásánál a végével, t. i. a classicai tanulmányok segélyével felsőbb tudományos intézetekre való képesítettés forog szem előtt. Az algymnasiumi osztályok száma 4, a felsőké 3, illetőleg csak $2^1/_2$, miután a középiskolai tanév husvét hétfőjén veszi kezdetét, míg az egyetemek már őszszel megnyilnak.

Az Industrieschule felsőbb iparos vagy kereskedelmi pályára készülő ifjak előképzője, minélfogva növendékeit részben a gyakorlati életre, részben a polytechnicumra és felsőbb keresk. akadémiákra vezeti.

A gymnasium kezdő osztályába csak 12. életévüket a legalább folyó évi május 1-én betöltött, 6 népisk. osztályt végzett ép testű növendékek léphetnek. Különös esetekben az iskolai hatóság korengedélyt is adhat. Minden felső osztálynál megfelelő életkor kívántatik az előírt képzettség mellett. Jelentkezni azonban csak tanév kezdetével lehet. Időközben kivételes körülmények alapján a felügyelő bizottság veheti be a tanulókat. A felvétele-

ket szintén ez a bizottság intézi a tanári testület három tagjával együttesen. A jelentkezés irásbeli kérelemmel történik, s felvételnél ezek a követelmények:

a) Németny. Értelmes olvasás, könnyebb elbeszélésnek vagy előmondatolásnak feltünőbb helyesirási hiba nélkül való leirása. Szóalaktan: az egyszerű mondat; összefüzött mondat és részei.

b) Földrajz. Hazai földrajz részletesen, Európa többi országai vázlatosan.

c) Számtan. Közönséges törtekkel való műveletek. Egyenes vonalú idomok. Területkiszámítás.

Gymnasiumoknál egyes tárgyakra hallgatói (auditor) minőségben nem vesznek fel senkit. A mely tanuló azonban a jósikerű felvételi vizsga dacára sem mutat elég szorgalmat, 4 hét múlva elbocsáttatik, minek következtében csupán a teljesen arravalók maradnak meg rendes minőségben.

Az Industrieschule tulajdonképen a felső népiskola továbbképzője, s első osztályába a felső népiskola 2-ik osztályából 14. életévvel lehet lépni. A felvételi vizsgálatnál valamely könnyű tételről irálytani és helyesirási hiba nélküli fogalmazást kell tanusítni. A mondattanban teljes otthonosság kívántatik. Franciából az alaktan, történelemből az ó-kor nevezetesebb mozzanatai képezik a vizsgálat tárgyát. Minden tárgyból egyébként a legutóbbi tanév anyagának kellő elsajátítását tartoznak a tanulók felmutatni. Önként érthetőleg két gymnasiumi osztályt végzett tanulók is szoktak az Industrieschulebe átlépni, s ámbár az ilyenek részére franciából és számtanból külön tanórákat ad a lelkes tanári testület: ritka évben mutatkozik velök mégis kielégítő eredmény. Ez a tapasztalat tehát nem igen biztató, s mégis részemről nem tartom lehetetlenségnek, hogy a II-ik gymnasiumi oszt. végzett növendék az ipariskolában ne haladhasson. Zürich közoktatási kormányának évi jelentéseiből ugyanis kitetszik, hogy a felvételi vizsgálat nagy szigora és a 4 heti próbaidő sem képesek egyes korosztály középszerűségét elhárítani, sőt az $187^3/_4$. tanévben csupán a VII. gymn. osztály érdemelt teljes megelégedést. Meglehet azért, hogy ilyen kevésbbé megáldott tanulókkal tettek idáig kisérletet, mert csupán a francia nyelv alig okozhatta az eddigi lehangoló eredményeket. Hisz ezen osztályok tantervében sincs valami nagy különbség, s a mennyiségtani ismeretek épen nem kivánnak sok utánpótlást.

Egyébként Zürich cantonban a felső népiskolák akkora bőségben fordulnak elé, hogy ha csupán azokra volna is szorítva a felvétel, ipariskoláik mindig nagy látogatottságnak örvendenének. Ezeknek lehet tulajdonítni a korábbi alsóbb ipariskolai tanfolyam megszüntetését is. Jelenleg tehát csak a $3^1/_2$ évre terjedő 4 osztályos felső tanfolyamból áll az Industrieschule, míg a 3 éves alsó cursus feleslegessé vált.

Ezen ipariskola az első éven közös oktatásban részelteti ta-

nítványait, a második osztálytól kezdve pedig egy technikai és kereskedelmi szakra oszlik fel. A technikai csoport a 3-ik osztályban megint oszlik, a mennyiben ott már külön van választva a mathematikai és chemiai csoport, minélfogva az egész berendezés szakiskola jellegét ölti fel. Ily szervezet mellett igen természetesen a tudományos készültséget s általános müveltséget igénylő pálvák előképző iskolája az Industrieschule nem lehet, s arra egyesegyedül a gymnasium van jogosítva. A kik azért a mi reáliskoláinkkal merőben egyenértékű tanodának tekintik az ipariskolát, azoknak figyelmébe kivánom ajánlani, hogy a magyarországi reáliskolák Trefort kultusminiszter úr ápoló keze alatt külső és belső elrendezés tekintetében egyaránt felülmúlják a svájciakat, s az Industrieschuleval nem azonosítható középtanodák. Van Svájcnak reáliskolája is, a mint tanulmányom folyamában szerencsém lesz felmutatni, de az sem felel meg a mi értelmezésünknek. Még Bern reálgymnasiumában sem fogunk a miénkhez hasonló szervezetü reáliskolát találni. De lássuk most a zürichi Industrieschule tervét.

I. oszt. Általános előképző oszt. 1) Vallás. 2 ó. Az új testamentumi iratok ismertetése. Az ó-kereszténység története. Taneszköz: az új-test. zürichi fordítása.

2) Németny. 6 ó. Nyelvtan. a) A mondattan áttekintése. Szóképzés. b) Olvasási gyakorlatok egyes mintaszerü olvasmányok alaki és tartalmi fejtegetésével. Költemények emlézése. Gyakorlatok a szóbeli eléadásban. c) Irásbeli. d) A nyelvtanra, olvasó könyvre támaszkodólag. Később adott tételekről. Elbeszélések. Leirások stb.

3) Franciany. 6 ó. A szó- és alaktan részletes áttekintése. Egyszerü mondat. Folytonos gyakorlat a szó- és irásbeli eléadásban, a jó kiejtés és eléadásbeli készség elsajátítása végett.

4) Történet. 3 ó. Ó-kor ismétlése. Középkor. (Scheuermann, kleines Atlas für die alte Geogr. und Geschichte. Nebst Anhang für das Mittelalter.)

5) Földrajz. 3 ó. Európa részletes földleirása, különös tekintettel Svájcra. Ázsia, Afrika népisméje.

6) Természetrajz. 3 ó. Nyáron növénytan. A növények szembeötlőbb alaki sajátságai és részei. Linné rendszerének alapvonalai. A természetes rendszer főbb csoportjai. A legfontosabb hazai növények. Télen állattan. Az emberi és állati test leirása. A fontosabb állatosztályok.

7) Mennyiségt. 3 ó. Geometria, a síkmértan kiegészítő ismétlése. Az algebra alkalmazása síkmértani feladatok megfejtésére. Által. arithmetika és algebra. A 4 alapv. egyszerü és összetett mennyiségekkel. Arányok. Első fokú egy ismeretlenü egyenletek.

Gyakorlati számvetés. (Télen 2, nyáron 1 ó.) Közönséges és tizedes törtek ismétlése. Az arányok alkalmazása. Lánc-szabály. Másod és harmadr. gyökvonás. Főbeli számvetés.

Geometriai rajz. Combinált síkalakzatok.

8) Szépírás. 2 ó. Német és angol folyóírás.

9) Szabadk. rajz. Nyáron 4, télen 2 ó. Geometriai testek, és fa- vagy gypsminták rajzolása.

10) Ének. 1—2 órán. 4 hangú dalok begyakorlása, a közönségesebb zenei értelmezések megadásával.

11) Torna. 2 ó.

A II-ik osztály már két csoportra különül. Az egyik technikai csoport, a másik kereskedelmi. A technikai ez osztályban még közös, de a III. és IV. osztályban két felé szakad terve.

1) Vallás. 2 ó. A valláserkölcsi eszmék fejlődése. Nyári szünidő után karácsonig a confirmálandók oktatása.

2) Németny. 4 ó. Nyelvt. a) Mondat és szóképzés ismétlése. b) Olvasás, emlézés, szavalás, egyes darabok alaki és tartalmi elemzésével. c) Szó- és irásbeli gyakorlatok, melyeknél a kifejezés és elrendezés esik kiválóan szigorú bírálat alá.

3) Franciany. 5 ó. A coniugatió áttekintése. Összetett mondatok. Folytatása az olvasási, nyelvtani és irálygyakorlatoknak.

4) Angolny. 5 ó. Az oktatás teljesen alapvető tekintet nélkül arra: bírnak-e egyesek előismeretekkel vagy nem. Szó- és irásbeli gyakorlatok. Könnyebb prózai és kötött darabok emlézése.

5) Történet. 3 ó. Uj-kor 1700. Hazai történet a köztársaság kezdetétől 1700-ig.

6) Geographia. 2 ó. (Nyáron). Amerika, Ausztrália. Mathematikai, physiko-geographiai.

7) Természetrajz. 2 ó. (Téli félév). Állattan, az I. osztályban tanultak ismétlése.

8) Mennyiségtan. 7 ó. a) Geometria. Síkmértan. Stereometria. Goniometria. Síkháromszögtan és alkalmazása a gyak. mértan, négyszög és kör tételeinek megoldására.

b) Algebra. Egész, tört, positiv, negativ és imaginális mennyiségekkel való feladatok megoldása. Logarithmusok s azok alkalmazása a gyak. számvetés (kamatszámítás) megoldására. Arith. és geometr. progressió s azok alkalmazása törlesztés és évjáradékszámításra. Lánctörtek. Első és másodrangú egy-két ismeretlenű egyenletek. Logarith. egyenletek.

9) Geometriai és technikai rajz. 4 ó. Algebra. Kifejezések mértani szerkesztése. Egyes testek vetülete. Egyszerű fa, vas, köszerkezetek, géprészek rajzolása gyakorlati minták után.

10) Szabadk. rajz. 2 ó. Díszitések. Figuralis rajz árnyalva vagy vázlatosan a tanulók képességéhez képest.

11) Ének. Együttesen het. 1 órán.

12) Torna. 2 ó.

A III-ik osztálynál a technikai osztály két csoportra válik, s ez az elkülönítés innentúl állandó lesz. Egyikben a mennyi-

ségtan foglal nagyobb terjedelmet, s azért mathematikai csoport; a másikban a vegytan uralkodó, minélfogva chemiai csoportnak nevezik. Lássuk tantervüket.

a) *Mathematikai csoport.*

1) Németny. 2 ó. Egyes műremekek emlézése, különösen foglalkoznak a classicus drámatermékekkel, miközben a legszükségesebb irodalomtörténeti adatokat is összegyüjtik. Szó- és irásbeli gyakorlatok.

2) Franciany. 5 ó. Télen csak 4 ó. Az előbbi tananyag bővítése. Irálygyakorlatok.

3) Angol nyelvt. 5 ó. Télen 4 ó. Bővítése az eltanultaknak.

4) Történet. 2 ó. Hazai történet.

5) Physika. 2 ó. A testek ált. tulajdonságai. Az egyensúly szilárd, cseppfolyó és gáznemű testeknél; acustica. Hőtan. A tanítás kisérleti és mennyiségtani alapon volt keresztülvive.

6) Chemia. Nyáron 3, télen 4 ó. Szervetlen elemző vegytan. (Roscoe sz.)

7) Mennyiségtan. Combinatió. A determinansok tana. Szorzási törvénye x+a binomképletnek. Egész functiók legnagyobb közös részei. Végtelen sorok, s azok össze- és elhajlása. Binomtétel. Exponent., logarith. és trigonometriai sorok. Csoportos számok log. kiszámítás, s bármely gyök értékének eléállítása.

Geometria. Gömbháromszögtan. Elemző és összetevő mértan. Derékszögű, ferdeszögű és sarki coordinatió a síkban. Egyenes vonal és kör.

8) Erőműtan. 3 ó. Egyenesvonalú egyforma mozgása egy pontnak, ilyen mozgások szerkesztése. Erő. Egy pontra ható erők összetétele és felbontása. Az erők egyensúlya emeltyüknél. Párhuzamos erők összetétele, s az eredő meghatározása.

9) Leíró mértan és ipari rajzolás. 4 ó. Ebből elmélet 2 ó. A pont, vonal, sík vetülete. A vonal és sík metszete és szöge. A testháromszög graphikai felbontása. Sík alakok vetülete. Hasábok, gulák származása, átmetszete. A fontosabb görbék érintőik szerkesztésével. Különböző görbe felületek előállítása. Sík és görbe felületek egymásközötti metszetei.

Gyakorlatok. 2. ó. Az elméletileg tanultak kifejtése. Egyszerű épület és gépszerkezetek rajzolása.

10) Gyakorlati mértan. 1 ó. (Télen.) A leggyakoribb hosszszög- és magasságmérő-eszközök ismertetése. Póznák kitűzése, láncmérés, szögmérés egyszerű szögmérővel, pontok kitűzése, egész síkok felvétele különböző módon. A nivellirozás elemei.

11) Szabadkézi rajz. 4 ó. (Télen 2 ó.) Folytatólagos gyakorlatok figuralis, tájkép és építészeti rajzolásban krétával, tussal, szinezéssel, többnyire természet után.

12) Torna. 2 ó. — 13) Ének. (1—2 ó.)

b) *Chemiai szakosztály.*

Német, francia, angol nyelv, történet, physika, chemia, mennyiségtan az előbbi szakosztálylyal közös órákon.

1) Növénytan. 4 ó. (Nyáron.) A rendszertan áttekintése. A virágos növények fontosabb rendjei tüzetesen. Gyakorlatok a növények meghatározásában.

2) Ásványtan. 3 ó. (Télen.) Bevezetés. Crystallographia; a legfontosabb ásványok és sziklanemek jellemzése és physiographiája.

3) Gyakorlatok a vegyt.-laboratoriumban. 4 ó. (Télen.) A szervetlen vegytan alapkisérleteinek gyak. ismétlése a tanulók által.

11) Szabadkézi rajz. 2 ó. Együttesen az előbbi szakosztálylyal.

12) Torna. — 13) Ének. Ismét közösen.

IV-ik osztály egészen hasonló beosztással, mint az előbbi.

a) *Mennyiségtani szakosztály.*

1) Német nyelv. 2 ó. Irodalomtörténet.

2) Francia ny. 3 ó. Társalgás és olvasási gyakorlatok. Irásbeli dolgozatok fokozottabb igényekhez képest.

3) Angol ny. 3 órán. Ép úgy.

4) Történet. 2 ó. Ó-kor, a műveltségtörténeti mozzanatok kiemelésével.

5) Physika. 4 ó. Optika. Érintési villámosság. Delejesség, villanyosság.

6) Mennyiségtan. 6 ó. A magasabb okszerű 3. rangú egyenletek. Egyenletek feloldása a regula falsi tétel útján.

Geometria. Az elemző és összetevő mértan. Másodrangú vonalok, s némely más görbe vonalok.

7) Chemia. 2 ó. A szervetlen vegytan befejezése.

8) Erőműtan. 3 ó. Egy pont egyforma mozgása a körben. Annak ív- és szöghajlása. Központfutó ereje és nyugalmi mozzanata egy olyan pontnak. Egy forgó test tömegének reductiója. Az erők munkájáról. Egyszerű gépek mozgási ereje. Emelty. Egyszerű kerék. A kerék hullámok közt. Csiga.

9) Leiró mértan és technikai rajz. 4 ó. Árnyalt constructiók. Atonometricus vetülettan. Gyakorlati munkálatok.

10. Gyak. mértan. 4 ó. Gyakorlati felvételek Zürich közeléből, hol különböző módszerek gyakoroltatnak be. A felvett területek lerajzolása.

11) Szabadkézi rajz. 2 ó. Mint az előbbi osztályban.

12) Torna. 2 ó. Ének 1—2 ó.

b) *Chemiai szakosztály.*

Legtöbb tárgyai közös órákon adatnak elé. Külön ezeket hallgatja:

Növénytan. 3 ó. A rendszertan további folytatása. A cryptogam növényrendek. Folytonos gyakorlat növények meghatározásában. Nehány kirándulás.

Ásványtan. 2 ó. Az ásványtan befejezése. A kőzettan alapvonalai tekintettel Svájcra. Az egész áttekintése.

Chemia. 5 ó. A szerves és szervetlen vegytan kiegészítése. Elemző vegytan különös tekintettel az ásványokra. Gyakorlatok a laboratoriumban 6 ó. A legegyszerűbb minőleges elemzések.

Mennyiségtan. 3 ó. Felsőbb r. egyenletek feloldása a regula falsi útján. Kitevő sorok log. és egyszerű trigonometr. sorok.

Elemző mennyiségtan: kupszeletek elemzése.

A II-ik osztálynál külön vált kereskedelmi tanfolyam csak két osztályból (II. III.) áll. Németet, franciát, angolt, éneket, tornát közösen járnak a technikai osztálylyal.

Különbség ezekben van:

Olasz ny. III. oszt. 8 ó. Nyelvtan folytonos irásbeli gyakorlatokkal.

Történet. II. oszt. 3 ó. Uj-kor 1750-ig a kereskedelmi szempontból fontos részletek kiemelése. Hazai történet. III. oszt. 2 ó. A világkereskedelem történeti áttekintése, annak hatása a a népek mivelődésére.

Földrajz. II. oszt. 2 ó. Mint a technikai osztály. III. oszt. Európa államai kereskedelmi szempontból. A rájuk vonatkozó adatok összeállítása.

Physika. II. oszt. 2 ó. Egyszerűbb mennyiségtani alapon.

Chemia. II. oszt. 3 ó. Szervetlen kisérleti vegytan. III. oszt. (nyáron 2, télen 1 ó.) folytatása a szervetlen vegytannak. A szerves vegytan alapvonalai.

Árúisme. III. oszt. (télen 1 nyáron 2 ó.) A gyarmati, szárazföldi termények kereskedelmileg osztályozva. A portékák ismertető jelei. Fontos osztályozás, célszerű elhelyezés, szállítás, termelési és fogyasztási statisztika. Lehetőleg minták- vagy eredeti mutatványokon.

Algebra. II. oszt. 2 ó. (nyáron) Hatványozás, gyökvonás. Logarithmusok arithm. és geometriai haladványok alkalmazva kamat és évjáradék számításra.

Keresked. számtan. II. oszt. 4 ó. Százalékszámítás. Egyszerű rövidítések pénz- és váltószámitolás s azok összefüggése a kereskед. üzletekkel. Főbeli számvetés.

III. oszt. 4 ó. Az előbbiek bővítése mellett arany- és ezüstpénzek, állam- és részvénypapirok.

Árútan. II. oszt. 2 ó. A kereskedés különb alakjai, segédeszközei és a segédiparok. III. oszt. 2 ó. A bankisme. A bank és ipar nemzetgazdászati jelentősége. Váltóképes személyek jogi viszonyai; váltóviszonyok tekintettel a német-svájci váltóegyezményre.

14) Könyvviteltan. II. oszt. 2 ó. (télen) Egy rendszeres könyvvezetés célja és berendezése. A rendszerek ismertetése. Az egyszerű könyvviteltan begyakorlása üzletágakon.

III. oszt. 2 ó. Több összefüggő észletek könyvelése egyszerű és kettős könyvvitellel. Egyszerűbb és bajosabb ellenőrizési munkálatok.

Calligraphia II. oszt. 2 ó. német és angol folyóirás.

Ének. II. oszt. 1—2 ó. s a III. oszt. 1—2 ó.

Torna. II. s III. oszt. 2 ó.

Minthogy pedig Svájc iskoláiban a fegyvergyakorlat is kötelező, az Industrieschule osztályai 2—2 csoportban következő oktatást nyernek abból: I—II. oszt gyalogsági szolgálat, III., IV. oszt. tüzérségi és hadmérnöki szolgálat.

A teljes tanfolyam befejezése után ép úgy elbocsátó (érettségi) vizsgának vannak alávetve, mint a gymnasisták. A kiállott vizsgáról három osztályzatot adnak: első fokú (I.) vagyis jeles, s másodfokú (II.) vagy jó és harmadfokú (III.) kielégítő. A három minősítés bármelyikével minden különös vizsga nélkül polytechnicumba léphetnek. Hogy a többiek uj vizsgát álljanak-e vagy pedig végleg visszautasíttassanak: mindig a politechnicumi vizsgáló bizottság elhatározásától függ. Ha azonban két egymásután következő évben sem felelt meg valaki a bizottság kivánalmainak, akkor teljesen elzáratik a továbbhaladástól. Ezen vizsgálatot a felügyelő bizottság intézi, melyben a főtanodák tanárai is képviselve vannak. Minősítés alkalmával az illető osztályban működő tanárok szavazati joggal birnak. A vizsgálat jegyzőkönyvét a tanári szék jegyzője vezeti.

A többi osztályok vizsgálatai tavaszszal, rendesen april közepén történnek meg. Minden osztály legalább egy fél napig vizsgáltatik. A felügyelő bizottság minden tagja jogosítva van főiskolai (egyetem polit.) tanárokat vinni magával, ki aztán a felmutatott eredmény feletti megelégedését vagy rosszalását ki is fejezheti.

Ezen vizsgálatok szolgálnak irányadóul a növendékek feljebbvitelére nézve is. Közbenső osztályokat átugrani határozottan tiltva van s azt a nyomorúságot sem igen ismerik Svájcban, mint nálunk a szülői majomszeretet s ferde felfogás magántanulóság neve alatt egészen rendszeres intézménnyé gédelgetett. A vizsgálatok befezése után a felügyelő bizottság és tanári kar együttesen megállapítják a tanulói érdemrendeket is.

Olyan rendes tanulók vagy vendégek (auditor), kik minden alapos ok nélkül elmulasztották vizsgálatra állani, magasabb osztályba nem vihetők. De az ilyeneknek sem lehet az iskolát csak úgy szeszélyök szerint odahagyni, hanem kötelesek szüleik indokolt kérelmével igazolni lépéseiket s a rectortól függ, hogy adjon-e nekik valamely igazolványt elvégzett iskolai tanulmányukról vagy ne.

Az Industrieschule felügyelő bizottsága a népesség számarányához és a területhez képest s több kevesebb tagból áll. Elnöke a legfőbb tanhatóság (közoktatási tanács) vezetője, jelenleg Sieber K. kormánytanácsos. Zürichben 8 tag van, köztök találjuk a rectort s conrectort, egy tanárt, két felső népiskolai tanítót, egy kereskedőt, egy polit. tanárt és az államügyészt. Ha a közoktatásügyi tanács elnöke nem vezetheti a bizottságot: akkor a közokt. tanács valamelyik kebli tagja helyettesíti, a bizottságok jegyzője is mindig egy közoktatásügyi titkár.

*Téglás Gábor.*

---

# Irodalom.

**Görög regék.** Cox György után az eredeti angol második kiadás szerint magyarra fordította, s bevezetéssel ellátta Komáromy Lajos, tanár. Első füzet. Budapest, 1877. Franklin-társulat. Ára 70 kr. [Ifjúsági iratok tára. Az orsz. középtanodai tanáregylet megbízásából szerkeszti dr. Kármán Mór.]

A vállalatnak, melyből e füzettel az első darabot adja egyletünk az érdeklett közönség kezébe, az a célja, hogy idővel elégséges magánolvasmányt nyujtson a középiskolai ifjúságnak, és pedig olyat, mely az iskolai oktatással párhuzamosan haladva, a tananyagot kibővítse, ifjaink látás- és tapasztaláskörét szélesbítse. Az alapelv, melyből a szerkesztőség kiindul az, hogy az ifjúság kezébe csak az való, a mi igazán remek, s az emberiség szellemi fejlődésében már megadta jelentőségének próbáját. Mennyire felel meg e feltételnek Cox műve, azt kifejteni legközelebb épen az a toll fogja, melytől e kitünő fordítást kapja az olvasó; mi ez alkalommal csak arra szorítkozunk, hogy a magyar művet néhány szóval bemutassuk tisztelt kartársainknak.

E 118 lapra terjedő füzet, mint a fordító rövid utószavában maga mondja, körülbelül csak egy negyedét teszi Cox »Tales of ancient Greece« című könyvének. Itt csak az »Istenek«-ről van szó, míg a következő 2. és 3. füzet tartalmát fogják tenni: A hősök. A trójai háborúról való regék. Thebei regék. Vegyes regék. Szintén a fordító mondja el, hogy az eredeti angolt, egynémieket kivéve, a miben nagyobb világosság kedveért a görög forrásokhoz tért vissza, pontosan követte a regék áttételénél; de a magyarázatokat, melyek a szöveg után XXII. szám alatt állanak, eredetijénél sokkal önállóbban állította össze. A lényeget ugyan itt is megtartotta, de mellőzte azon polemikus részleteket, melyeket Cox más írók, különösen Grote, Gladstone és Mure mythologiai felfogásának cáfolatául vett fel. A magyarázatok összeállításánál a fordító a Baudry által tett francia fordítást is felhasználta, s ugyancsak ettől vette át ama források

megnevezését is, melyekből Cox merített. Mondanunk sem kell, hogy e pótlás az egész dolgozatnak értékét kiválóan emeli. Használta még ezenkívül Komáromy Coxnak »Manuel of Mythology« című munkáját, s itt-ott Preller »Griechische Mythologie« című könyvét is.

Ebből látható, hogy a fordító kellő apparatussal fogott munkájához, s itt nem egyszerű gépies fordítással, hanem öntudatosan, paedagogiai tapintattal készült olvasmánynyal van dolgunk, melynek becsét egy tárgyszerű, könnyeden írt, az ifjú olvasók értelméhez alkalmazott bevezetés jelentékenyen emeli.

E bevezetés tulajdonkép a mythosok eredetét magyarázza, miben nagyon helyesen a magyar e nemű nyelvkincsre is utal, s kiemeli, hogy Cox György volt az első, ki megpróbálta visszavinni, a mennyire lehetséges, a görög mythosokat eredeti, népies, egyszerű, gyermekded alakjokra, ama cifrázatok ellenében, melyekbe az ős regéket későbbi költők és regegyüjtők mesterkélt hozzáadásokkal öltözteték, s így eredeti kellemökből kivetközteték. Kimutatja, a mint kell is az ifjú olvasó számára, hogy a mese nem a légből kapott alaptalan mese, melyet csak unaloműzés céljából találtak fel; sőt nyilván való, hogy a mythos az ős emberiségnek igazi gondolatvilágát tárja elénk ama képekben, melyeket az emberek a fejlődés kezdetleges fokán a természet tárgyairól és jeleneteiről alkottak maguknak. És »azon gyönyörűség mellett, mit egy mythos olvasása magában is nyujt, épen ez utóbb említett oldala a mythosnak képezi annak legnagyobb becsét. A mythologia megbecsülhetetlen kalauz, mely visszavezet bennünket az emberiség bölcsője közelébe; megmutatja fajunk fejlődésének azon vidékeit, melyekre a történetírás még világot nem vethet.«

A mű tartalmát önálló, kedves elbeszélésekben 22 mythos képezi, névszerint: 1. A delosi Apollon. 2. A pythoi Apollon. 3. Niobe és Leto. 4. Daphne. 5. Kyrene. 6. Hermes. 7. Demeter keserve. 8. Az alvó Endymion. 9. Phaethon. 10. Briareos. 11. Semele. 12. Dionysos. 13. Pentheus. 14. Asklepios. 15. Ixion. 16. Tantalos. 17. Herakles fáradozásai. 18. Admetos. 19. Epimetheus és Pandora. 20. Jo és Prometheus. 21. Deukalion. 22. Poseidon és Athene.

A fordítás nyelvéről csak dicsérteteset mondhatunk. Komáromy, mint fennebb mondottuk, élénken érezte, hogy Cox kiváló érdeme abban a törekvésben áll, mely szerint a regéket eredeti, népies alakjokra igyekezett visszavinni. E törekvésnek a magyar szövegben is megfelelni, nem kis avatottságot kívánt. Komáromy, mint a »Nyelvőr«-nek ismert szorgalmas munkatársa, minden affectálás nélkül érvényesítette nyelvében azt, a mit a közérthetőség, tősgyökeres magyarság megkíván, hogy dolgozata a külső alak tekintetében is nagy hasznú olvasmány legyen. Az orthographiában fennmaradt némely egyenetlenségeket kivéve, alig tudnánk valamit felhozni ellene; úgy foly, mintha eredeti volna. És ez mai napság nem utolsó érdem.

A könyvet legmelegebben ajánljuk kartársaink figyelmébe; csak azt az egyet sajnáljuk, hogy a kiadó társulat ilyen nagy elterjedésre számított műnél sem szabott olcsóbb árt, mely lehetségessé tenné szegényebb ifjaknak is megszerzését!

*Névy László.*

---

**Deutsches Lehr- und Lesebuch** für höhere Lehranstalten, insbesondere für Obergymnasien und Oberrealschulen von Dr. Gustav Heinrich. III. Band. Mit einem Grundriss der Literaturgeschichte. I. Theil. Preis 1 fl. Budapest, Lampel's Verlagsbuchhandlung. 1877.

A fennebbi cím alatt szerző középtanodáinkban széltiben használt olvasókönyveinek folytatását, illetőleg — az elméleti részt tekintve — kiegészítését adja, a mennyiben a német irodalomtörténetet vázlatosan, de rendszeresen ismerteti.

Mielőtt a mű becséről néhány szót szólnék, azon kérdés merül fel: megfelel-e a nevezett tankönyv az új középtanodai tantervnek, és ha igen, hol használandó? Ezen mű tudtommal kéziratban készen volt már akkor, midőn olvasókönyvének két első kötete megjelent, de bizonyos akadályok miatt sajtó alá nem került, mit eléggé sajnáltunk mi, — reáliskolai tanárok — mert akkor az irodalomtörténet rendszeres előadása a felsőbb osztályokra elő volt írva, s alkalmas tankönyv Riedl-ét kivéve nem igen volt; akkor ezen művet, mint minden tekintetben megfelelőt, bizonyára örömmel fogadtuk és iskoláinkba behoztuk volna tankönyvnek ép úgy, mint olvasókönyveit; de azóta változtak a viszonyok, különösen a reáliskoláknál, és tantervünk is változott. A mai középtanodai tanterv szerint a német irodalomtörténet nem tárgya az oktatásnak, hanem csak segédeszköze, a mennyiben az egyes olvasmányok megértetésére irodalomtörténeti magyarázatok bocsáttatnak elő vagy adatnak hozzá olyformán, hogy a tanuló mindazonáltal is tiszta áttekintéssel bírjon az irodalmi élet nevezetes mozzanatairól, és ismerje a költészet fokozatos fejlődését és annak kiválóbb íróit és nevezetesebb műveit. Ezekből látható, hogy ezen mű directe nem felel meg a tantervnek, mert a VIII. osztályban költői és prózai olvasókönyv, főleg Goethe és Schiller műveiből van előírva a költői műfajok elméletével; a VIII. osztályban pedig prózai olvasókönyv, főleg a német tudományos stilus megismertetésére. Tehát egyik osztályban sincs szó irodalomtörténetről, de azért nem következik, hogy absolute nem alkalmazható az iskolában, sőt igenis alkalmazható mint igen hasznos segédkézikönyv, főleg a VIII. osztályban, hol az érettségi vizsgálatra való tekintetből is nagy hasznát vehetik a tanulók. De ha már az anyag össze van gyüjtve és rendezve, és előrelátható lag olvasókönyveiből újabb kiadás lesz szükséges, egy szerény

tanácscsal szolgálnék szerzőnek és ez: hogy olvasókönyveinek egész anyagát másként oszsza be és a jelen tantervhez alkalmazza következőleg: a II. kötet elméleti részével az V. és VI. osztály részére könnyebb prózai és költői olvasmányok volnának egybekapcsolandók, és pedig elbeszélések, leirások, mesék, mondák, regék, balladák, románcok, költői elbeszélések s effélék lehetne egy kötet. A mostani I. kötet, úgy a mint van, megmaradna a VII. osztály részére és a mostani II. kötet olvasmányai elé a III. kötet elméleti része volna teendő, csakhogy rövidítve, és csak a 12. század költészete lenne bővebben tárgyalandó és inkább az újabb kor irodalmára lehetne kiterjeszkednie. De térjünk vissza a III. kötetre.

Szerző ezen munkában is, habár külön előszóban nem mondja is, nem tart igényt az eredetiségre; csak a legjobb művek és legtekintélyesebb szerzők műveinek felhasználásával állította össze művét, melynek methodikus berendezése az ő érdeme. Rendszeres összeállítása a főbb momentumoknak; az egyes korok és korszakok tüzetes jellemzése, melyben összefoglal mindent, a mit csak azon kor vagy korszak előnyöset vagy hátrányosat feltüntet; magyarázó jegyzetekkel ellátott mutatványok minden korszak után; tiszta, értelmes nyelvezet: ezek fő jellemvonásai ezen műnek, melynek bővebb ajánlását fölöslegessé teszik szerző paedagogiai szakavatottsága és a tankönyvirodalom terén szerzett jó neve. Kívánatos lett volna azonban, ha magának a nyelvnek, különösen a középfelnémetnek jellemzetes ismertetése bővebben adatott volna, hogy a tanulónak az irodalom fejlődése mellett egyszersmind a nyelv fejlődéséről vagy elkopásáról is fogalma legyen annál is inkább, mert a felsőbb osztályokban már a hangtörvényekről is hall egyet-mást. Hasonlóan célszerű lett volna a középkori leghasználtabb vers-fajokat és stropha-alakokat legalább névleg megemlíteni.

A műnek eddig csak első része jelent meg, mely az irodalom ismertetésében Klopstockig jut, de ezen első rész már elég biztosítékot nyujt arra nézve, hogy a második rész is oly gonddal lesz szerkesztve. — Ugyanez alkalommal megemlíthető, hogy ugyanazon szerzőnek olvasókönyvéből az első kötet harmadik kiadásban jelent meg. A harmadik kiadás olvasmányai tetemesen szaporíttattak. Különösen előnyére válik az új kiadásnak az, hogy több prózai darab vétetett fel, miben az első kiadás hiányt szenvedett, és ugyan-e célból a regény, novella és elbeszélés fejezete alatt több hosszabb olvasmányt szött be, nem különben a drámai költészet megismertetésére is néhány, részint prologot, részint egyes jeleneteket, melyek azonban el is maradhattak volna, mert rendszerint egész, teljes drámai művek olvastatnak. Hanem egyre nem fordított szerző — különben mintaszerűen szerkesztett — olvasókönyvében elég gondot és ez az orthographia. Egy és ugyanazon olvasmányban olvasható: speculiren és specülieren; studiren és regieren; wohl és wol; Mut és Wirth; erschrack;

Führnehmen stb., mire a jövő kiadásban szinte gond fordítandó. Végül kiemelendő még ezen műnek csinos, igazán díszes kiállítása.

*Tiber Ágost.*

---

# Egyleti élet.

— A választmány szept. 15-én tartotta első rendes ülését.

Elnök: Berecz Antal, jegyző: Köpesdi Sándor.

Jelen vannak: dr. Károly Gy. H., dr. Bihari Péter, Müller József, Hofer Károly, Tomor Ferenc, Mayer József, Paszlavszky J., dr. Brózik Károly, dr. Erődi Béla, Névy László, vendégképen Rajz Ferenc.

Az elnök a tagok üdvözlésével nyitja meg az ülést, s előadja az ülés tárgyait. Fő teendő volna a Közlöny szerkesztőjének megválasztása. Minthogy azonban e szokatlan időre összehívott ülésen — több intézetben conferentia is levén — nem jelenhettek meg a tagok nagyobb számmal, indítványozza, hogy a végleges választás a legközelebbi ülésre halasztassék, s a választmány ideiglenesen Névy Lászlót bízza meg az első füzet szerkesztésével. Az indítvány elfogadtatik.

A másik teendő a szakosztályok alakulására, elnökök és jegyzők megválasztása céljából összehívandó összes ülés napjának meghatározása. A választmány szept. 19-ikét tűzi ki. Helyiségül a II. kerületi főreáliskolát.

A vál. és szakoszt. ülések helyiségeül a f. évre az erzsébet-téri felsőbb leányiskola szemeltetett ki, s miután az intézet igazgatója az egyleti elnök ebbeli kérelmére a legszívesebben megadta az engedélyt, az üléseknek e-helyen való tartása elhatároztatott.

Ezután Mayer J. pénztárnok adja elő jelentését. Ugyanő indítványozza, hogy a tanintézetek külön körözvény által szólíttassanak fel az előfizetésre, egyszersmind a könyvárúsok figyelme a Közlöny boritékára eszközlendő hirdetésekre irányoztassék a hirdetések díjának megemlítésével. (Egész oldal 8 frt, fél oldal 4 frt.) A választmány elfogadja az indítványt, s meg bízza a titkárt, hogy a körleveleket, illetőleg felszólításokat készítse el.

Az elnök jelenti még, hogy a statisztikai congressuson, — meghívás folytán — az egyletet képviselte, s hogy igyekezett az ott kiosztott becses munkákat az egylet könyvtára részére megszerezni. A választmány e jelentést örömmel veszi tudomásul, s az elnöknek köszönetet mond.

Tagul felvétetett: Schmidt Sándor, a IV. ker. főreáliskola id. tanára, s múzeumi segédőr Bpesten.

— Az orsz. középt. tanár-egylet szept. 19-én összes ülést tartott.

Elnök: Berecz Antal, jegyző: Köpesdi Sándor.

Jelen van 17 tag.

Az elnök megnyitván az ülést, előadja, hogy a teendő a szakosztályi elnökök és jegyzők megválasztása. Tájékoztatásul felolvassa az alapszabályok

erre vonatkozó intézkedését, azután az ülést néhány percre felfüggeszti, a szavazatszedésre Felsmann J. és Tomor F. tagokat kérvén fel.

Az első szakosztály elnökévé szavazattöbbséggel (11) dr. Károly Gy. Hugó, jegyzőjévé (13) Lintner Lajos, a második szakoszt. elnökévé dr. Say Móric (15), jegyzőjévé (14) Paszlavszky József választattak.

Az elnök üdvözli a megválasztottakat, s kéri őket, hogy állandóan tanúsított buzgalmukkal a most kezdett év munkásságát is élénkíteni és hasznosítani szíveskedjenek. Egyúttal kéri a tagok részvétét.

Felemlíti azután, hogy dr. Pauler Tivadar egyetemi tanár, s volt közoktatásügyi miniszter úr az orsz. közokt. tanács elnökévé neveztetvén ki, ezen méltóságra való tekintetből, de azon szíves hajlamért is, melyet ő egyletünk irányában mindig tanúsítani kegyes volt, indítványozza, hogy az egylet nála tisztelegjen. Az ülés elfogadja az indítványt, s abban állapodik meg, hogy a választmány tagjai egy meghatározandó és később közzé teendő napon a tisztelgés céljából mentől számosabban gyüljenek össze.

— A választmány szept. 26. ülést tartott.

Elnök: Berecz Antal, jegyző Köpesdy Sándor.

Jelen vannak: dr. Kármán M., Müller J., Volf György, Mayer J., Ábel Károly, Petrovich Ferenc, Tomor Ferenc, dr. Say Mór, Hófer Károly, dr. Brózik Károly, Paszlavszky J., dr. Lechner L., dr. Bihari P. Pfeiffer Antal, Névy L., dr. Károly Gy. H., Landau Alajos.

A múlt v. ülés jegyzőkönyve felolvastatván hitelesíttetett.

Az elnök bemutatja azon művek jegyzékét, melyeket a statisztikai congressus alkalmával az egylet könyvtára számára megszerzett. A választmány köszönettel vesz tudomást az elnök buzgóságáról. A jegyzék a Közlönyben ki fog nyomatni, ha a könyvtárnok a műveket átvette és vele összehasonlította. A jegyző felolvassa továbbá a szakosztályokat alakító összes gyűlés jegyzőkönyvét, mely szintén hitelesíttetik.

Az elnök felhívja a választmányt, hogy a folyó évre válaszsza meg a Közlöny szerkeztőjét. Az alapszabályok értelmében titkos szavazás történt. Beadatott 20 szavazó lap. 19 szavazatot kapott Névy László, 1-et Károly Gy. H. — Szintén titkos szavazással választottak meg a szerkesztő bizottság tagjai. Beadatott 20 szavazó lap. Paszlavszky József kapott 19, Ábel Károly 18, Komáromy Lajos 16, Landau Alajos 19, Károly Gy. Hugó 17-et.

Kármán Mór bemutatja az ifjúsági iratok és jeles írók tárának megjelent első füzeteit: Arany balladáit, és Cox Gy. görög regéinek első füzetét. A választmány örömmel veszi tudomásúl a vállalat tényleges megindulását, s kötelességének ismeri terjesztésére közrehatni. Erre nézve ajánltatott, hogy a művek ö exellentiájának, a közokt. miniszter úrnak is beküldessenek s nála a vállalat ajánlása kérelmeztessék. A választmány elhatározta, hogy ez értelemben fog cselekedni.

Uj tagokul felvétettek: Gerevics Emil polg. isk. t. Alsó-Lendván, Kovács Mihály II. ker. főreált. t. Budapesten.

— Az I. szakosztály f. hó 3-án, mely, mint a hónap első keddje, az ülés rendes napja lett volna, nem tartotta meg ülését a tagok csekély száma miatt. Az elnökön és jegyzőn kivül t. i. csak három tag, név-

szerint dr. Erődi Béla, dr. Brózik Károly és Névy László jelentek meg. E sajnos esetnek oka egyfelől az lehetett, hogy az uj helyiséget a legtöbben nem ismerik, másfelől talán az, hogy a meghivók nem jutottak el a kellő helyekre. Mindenesetre szomorú jelenség volna, ha a minden szépnek örök ellensége, a közöny hatalmasodott volna el annyira a tanárok közt, hogy ilyesmi megtörténhessék.

— A választmány október 10-én ülést tartott.

Elnök: Berecz Antal, jegyző: Köpesdi Sándor.

Jelen vannak: Mayer József, Ábel Károly, Müller József, dr. Erődi Béla, Sajóhelyi Frigyes, Paszlavszky József, dr. Lechner László, Tomor Ferenc, dr. Brózik Károly, dr. Károly Gy. Húgó, Névy László.

A múlt ülés jegyzőkönyve hitelesíttetvén, az elnök sajnálattal említi fel, hogy az érdeklődés az egyleti élet iránt nagyon csökkent. Ennek egyik okát abban látja, hogy a tanárok mindennapi elfoglaltságuk mellett más ujonnan alakult társaságok tagjai is, melyek a munkásságot szétforgácsolják; továbbá szerinte talán az is előfordúl, hogy a meghivók vagy későn vagy épen nem érkeznek meg az egyes intézetekhez. Mindenesetre szükséges, hogy a választmány módokról gondoskodjék, melyekkel a szellemi működést fel lehetne élénkíteni. Ő maga indítványozza, hogy egy ívet kell küldeni az intézetekhez indokolt felhivással, melyre a tanárok szakosztályok és csoportok szerint bejegyeznék neveiket. E jegyzék nyomán fognak a személyekre szóló meghivók szétküldetni, a mennyiben azon csoporthoz tartoznak, melynek körébe a tartandó előadás vág. Ezenkivül a Közlöny útján felszólítandók a vidéki tagok is közreműködésre. Indítványozza továbbá, hogy külön ív köröztessék a szakosztályokba beírt tagok között is, melyre az illetők az év folyamába tartani szándékolt előadás tárgyát feljegyzik. Ez szolgálhat aztán alapúl a szakosztályi elnökök további eljárásának, s a maga tájékozásának.

A kérdéshez többen hozzá szóltak, valamennyien melegen óhajtván az egyleti élet felélesztését. Az elnök propositiói elfogadtatnak.

Ugyancsak ő teszi fel a kérdést: szükségesnek tartja-e a választmány az új középiskolai rendtartás tárgyalását, s ha igen, minő formában, a szakosztályokban, vagy összes ülésen-e? A választmány szükségesnek tartja a tárgyalást, és pedig összes ülésben, melynek napjául december második keddje, vagyis 12-ike tüzetik ki. Előadónak Névy László választatik. A tagtársakhoz a titkárság a Közlönyben fog eziránt felhivást intézni.

Uj tagokúl felvéttek: dr. Péterffy Jenő budapesti VIII. kerül. főreáliskolai tanár; Kaszap Antal, tanár ugyanott; Karlovszky Adolf főreált. t Lőcsén; Hlatky József főreált. tanár Körmöcbányán; Streitmann Antal, rajztanár Radna-Lippán.

# Vegyesek.

**A hivatalos lapból.**

Kineveztettek: Szőke Gyula, nagy-váradi gymn. rajztanár a kecskeméti állami reáliskolához rendes tanárrá. (20655. sz.) — Szirtes Ignác műegyetemi tanársegéd a pancsovai áll. reáliskolához rendes tanárrá. (20,527. sz. — Ábray Lajos hely. tanár az aradi áll. reáliskolához rendes tanárrá. 21,134. sz. — Kováts Mihály a budapesti II. ker. állami főreáliskolához rendes tanárrá. (20,654. sz.) — Aliquander Ádám tanárjelölt a nagy-váradi áll. főreáliskolához rendes tanárrá. (17.229. sz.)—Várallyai Sándor a pancsovai áll. főreáliskolához rendes tanárrá. (22,089. sz.) — Barna Mihály ungvári főgymn. hely. tanár ugyanazon tanintézethez rendes tanárrá. (21,188. sz.) — Szukovszky Mihály oklev. tanárjelölt és Szentimrey Tamás főgymn. rendes tanár a nagy-kállói állami főreáliskolához rendes tanárokká. (21,363. sz.) — Laky Mátyás jászberényi gymn. igazgató a székes-fehérvári községi főreáliskola igazgatójává. (22,548. sz.) — Ferenczy István jászberényi főgymn. tanár a n.-szebeni áll. főgymnasiumhoz rendes tanárrá.

— „Aere perennius.“

Az „Erdélyi protestans Közlöny“ szept. 28-iki száma közli a fennírt cím alatt néhai gr. Mikó Imre azon végrendeleteit, melyekben közművelődési célokra tett hagyományai foglaltatnak. A elsőt a hagyományozó sajátkezűleg irta és irta alá f. é. március 19-én, s szól a sepsi-sz.-györgyi főiskolának hagyott 60,000 frról, és így kezdődik: „Életem egyik főtörekvése oda irányult, hogy forrón szeretett szülőföldemen a közmiveltség és vallásos érzület emelésére, székely hazámfiai szellemi fejlődésére és így közvetve anyagi jólléte öregbítésére is hozhassak bármi csekély áldozatot. — Midőn ezért az események ujabbi fordulata megszokott és kedvessé vált magányon nyugalmából életem alkonyán ismét kisodort, itt elfoglalt állomásaim jövedelmét, u. m. három évig folytatott miniszteri hivatalom után járt fizetésemet, és képviselői napidíjaimat félretéve, egy kis tőkét gyüjtöttem, mely jelenleg a magyar földhitelintézetnél van letéve, öt darab tízezer frtos — —, továbbá 10 darab egy ezer frtos, — — összesen 60,000 frt névértékű záloglevelekben.“ Ezután következnek a feltételek, melyek szerint az illető iskolának csakis a hagyomány felének 5%-a fog kiadatni évenként; a fennmaradt $^1/_2$%, valamint a másik 30,000 frt $5^1/_2$%-ából félévenként m. földhitelintézeti záloglevelek vásárlandók, s ezek a tőkéhez csatoltatván, kamatjaik az eredeti tőkével hasonló módon kezelendők, míg az egész érték tőzsdei közép árfolyam szerint 100,000 frtra emelkedik. Ekkor az egész tőke 5%-os kamatai az iskola használatába bocsátandók. A megmaradt $^1/_2$% kamat bentartva, oly tartaléktőkévé alakitandó, mely összetett kamatozás után folyvást növekedjék, míg 100,000 frtra gyarapodik. Az így felgyarapodott tőkének 4%-ra a sepsi-sz.-györgyi tanodának félévenként kiadandó, a megmaradt $1^1/_2$% kamatokból, új tartaléktőke alakitandó, mely, ha hasonlólag 100,000 frtra gyarapodott, ennek 4%-a is az iskola használatába bocsátandó, a megmaradt % kamatok újból tartaléktőkévé alakittatván, és így tovább. — Kezeléssel az erdélyi ev.

ref. egyházkerület állandó igazgató tanácsa, vagy ennek szervezete változása esetében, a helyébe állítandó kormányzó testület bizatott meg. Az iskolának kiszolgáltatandó kamatok „tanári fizetésekre és a szükség szerinti tancélokra fordítandók.“ — Ha az iskola valamikor megszünnék, az egész alapítvány a Sepsi-Szent-Györgyön felállítandó székely-árvaház alapjául fordítandó. — A második rendelettel 6000 frtot hágy az erd. ev. ref. egyházkerület házi pénztárának; a harmadikkal ugyanannyit a Kolozsvárott felállítandó thel. fakultás részére.

— A németség Elszász-Lotharingiában.

A strassburgi felsőbb iskolákban folyvást szaporodik a tanulók száma. A lefolyt tanévben a császári lyceumnak és a protestans gymnasiumnak egyenkint 600 növendéke volt, s a két év óta fennálló városi reáliskolának több mint 500, mig az egy év előtt felállított városi felsőbb leányiskolának 296. Ugyanaz arányban szaporodik a látogatók száma a tartomány többi felsőbb, közép- és népiskoláiban. A kormány egész erélylyel lép fel a francia sympathiák ellen, s mivel még sokan vannak, kik gyermekeiket franciaországi intézetekbe küldik, ujabban rendeletet bocsátott ki, mely rendkivül kellemetlenül hatott a lakosságra, még a német érzelmüekre is, mert attól tartanak, hogy az erőszakoskodás tovább megy, mint kellene. Erre vonatkozólag olvassuk, hogy a kormány az 1871. april 8-án kiadott rendeletre támaszkodik, mely minden gyermek számára a nyilvános iskolák tantervének megfelelő oktatást kiván. A hatóság most azt állítja, hogy az oktatás a francia tanintézetekben, különösen a német nyelvben való oktatás nem éri el a szükséges tancélt, s azért oly szülőket és gyámokat, kik gyermekeiket vagy gyámoltjaikat francia iskolákba küldik, büntetésre méltóknak tartja. E szerint elrendeltetett: „oly gyermekek szülői és gyámjai ellen, kik tényleg elégtelen oktatásban részesülnek, meghatározott büntetés alkalmazandó; még ideiglenes tartózkodása is oly gyermekeknek, kik formalisan kivándoroltak és a német nemzetiséget elvesztették, csak egyes esetekben és a ker. igazgató külön engedélyével türendő, a Franciaországban szokásos tanulói egyenruha viselése pedig meg nem engedhető.“

— Schröter Carina, községi tanítónő Temesvárott egy felszólítást küldött be hozzánk „Az iskolai takarékpénztárak barátjaihoz“ cím alatt, melynek teljes szövegét, sajnos, helyszüke miatt közzé nem tehetjük ugyan, de lényegét megismertetni hasznosnak tartjuk, hogy kartársaink, a mennyiben ők is ama barátok közé tartoznak, társadalmi uton hathassanak a takarékpénztárak kezelésének megkönnyítésében. Schröter C. k. a. azt a módot ismerteti meg, a melyet saját osztályában 3 hónapig gyakorlatban sikerrel alkalmazott. Hogy a tanítónak kevesebb időt kelljen a pénz beszedésére fordítania, megválasztat az osztályban hétről-hétre egy minden tekintetben jó magaviseletü gyermeket, a ki óra előtt beszedi a pénzeket. E pénztárnok a beszedett összeget elzárt pénztárba rakja egy nyiláson át, (a kulcs a tanítónál van,) a betevőnek pedig saját aláirásával ellátott cédulát ad, melyre a betevő nevét, s az átvett pénz mennyiségét jegyezte. Ugyancsak a pénztárnok könyvet vezet arról, a mit beszed. Szombaton, a tanítási idő után a tanító átveszi a cédulákat, s minden gyermeknek nyugtát ad az egész héten át betett összegről, a pénztárt saját kezeihez vevén. Schröter C. k. a. állítja, hogy a pénztár mindig rendben volt; ha azonban hiány mutatkoznék, a pénztárnok felelelős. Annyi bizonyos, hogy jól fegyelmezett iskolában

egyszerű és olcsó kezelési mód. Ugy halljuk, hogy Schröter C. kisasszony jelenleg egy művön dolgozik, mely az iskolai takarékpénztárak történetét fogja tárgyalni.

— A polytechnikumból.

Ama beszédből, melylyel Stoczek József rector ur a polytechnikumban a folyó tanévet sept. 14-én megnyitotta, kiemeljük az intézet mult évi tevékenységére vonatkozó következő adatokat: A tanári testület ellene nyilatkozott bármely szakosztály eltörlésének. Ugyszintén nem ajánlotta egy nemzetgazdasági szak felállítását; míg egy erdészetiét pártolta. Az intézetben működött 25 rendes tanár, két helyettes és 5 magántanár, kik együttvéve 95 tárgyról tartottak előadást. A könyvtár jelentékenyen gyarapodott, s ma már több mint 3000 kötet és 225 folyóirat van benne. Hallgató volt 862, 44-gyel több, mint a megelőző évben. Ezek közöl 816 magyar, 21 német, 10 szerb nemzetiségű. Ösztöndíjképen 13,500 forint osztatott ki. Jutalmat nyertek: Zipernovszky Fülöp, Gonda Béla, Borbély, Végh, Katona hallgatók. Az előadások iránya és szelleme a tudomány színvonalán állott. Ez évben a tanári testület egy régi óhajtása ment teljesítésbe, hogy t. i. az üléstermet Ő Felsége, a király arcképével díszithesse.

Midőn e nyilatkozatnál a rector a szószék felett függő, Vastag György által festett képet megmutatta a hallgatóságnak, mindenki felállt. A szónok emelkedett, meleg szavakban, általános éljen-kiáltások között kivánt Ő Felségének hosszú életet és dicső uralkodást.

Az ünnepen számos tanáron kívül a közoktatásügyi miniszter úr is jelen volt.

— Szerzetes növendékek az egyetemen

A kegyes-tanítórendiek 1876. jul. 18—23-ig tartott tartományi nagygyülése a rend növendékeinek kiképeztetésére vonatkozólag határozta, hogy azok az érettségi vizsgálat letétele után a theologiai cursusra küldetnek, innen pedig Budapestre az egyetemi tanfolyamok hallgatására, melyek végeztével a tanári vizsgálatot letegyék; a tanítási téren ezeknek helyét világi tanerőkkel fogja pótolni a rend; — s így az 187$^{0}/_{7}$. tanévre már 13 világi tanárt nevezett ki. Az érdemes tanítórend ez intézkedésével ismét bebizonyitotta, hogy tud és akar a korral haladni. Reméljük, hogy a többi gazdagabb tanítórend nem marad hátra.

— Az állami felsőbb leányiskolában a beállott új tanévvel a középiskolai tanfolyam II-dik osztálya is megnyílt. A növendékek igen nagy számmal jelentkeztek, úgy, hogy szeptember utolsó napjait folytonosan a felvételi vizsgálatok vették igénybe. Okt. 3-dikáig összesen 157 növendék jelentkezett, és pedig az előkészítőbe 39, a középiskolai I-ső osztályba 79, a II-dikba 39 = 157. Ebből felvétetett s beiratott olyan, ki tavaly is itt tanúlt 40, új tanuló 103 = 143. E számból az előkészítőre 38 esik, tehát 3-al több, mint a szabályzat megállapítja. A középiskolai tanfolyam I. osztályába 71 növendék vált be, a II-dikba 34. Az I. osztályt a nagy létszám miatt a miniszter úr párhuzamosítani rendelte. A növendékek nemzetiség szerint mind magyarok s csak 1 iratta be magát németnek. A művelt közép osztály gyermekei; 1 főrangú. Vallás szerint így oszlanak meg: izr. 85, r. kath. 44, ág. hitv. 8, helv. hitv. 6.

— A. ág. ev. egyház egyetemes közgyűlése.

F. hó 12-ikén volt Budapesten az ágostai ev. egyház egyetemes közgyűlése, melyen Zsedényi Ede és Geduly Lajos elnököltek. A gyűlést Zsedényi Ede világi felügyelő nyította meg beszéddel, mely ismét érdekes documentum ama korlátolt felfogásra nézve, melyet e különben jeles hazafi az iskolaügyekben merev protestans álláspontjánál fogva az állammal szemközt már több ízben nyilvánitott. — Beszéde elején kegyelettel emlékezik meg Székács Józsefről, s indítványozza, hogy az elhúnytnak emléke jegyzőkönyvileg is megörökíttessék. Indítványát zajos helyeslés követi. Ezután áttér a tanügyi állapotok rajzolására. Mint „gyászesetet" jelenti be a közgyülésnek, hogy az eperjesi collegiumban létezett jogakadémia megszüntettetett, a vallás- és közokt miniszternek azon szabályrendelete folytán, hogy négy évi tanfolyammal, és 8 megnevezett szakbeli tanszékkel látandó el. Az átalakításra a kormány egy évet engedett, mivel azonban az egyház kerület nem volt képes a szükséges „roppant" költséget megszerezni, az iskola, mely még Thun alatt is fenntarthatá magát, a parlamentaris miniszter alatt, az úgynevezett culturállam nevében eltöröltetett." Zsedényi ezután jónak látja polemizálni a modern felfogás ellen, s nagyobb hatás kedveért szemközt állítani, bár részletes adatok híján, a kassai állami és az eperjesi felekezeti jogakadémiából kikerült tanítványok által letett államvizsgák sikerét, a mi természetesen az utóbbiak javára szolgál. Beszédének e része is élénk helyesléssel találkozott. Zsedényi folytatja: „Egyébiránt a vallás és közoktatásügyi miniszter úr által, a gymnasiumi és reáliskolai tanításról szóló, a múlt év végével beadott másod rendbeli törvényjavaslat tárgyalása alatt lesz alkalmam egyházunk sérelmeinek előadására, bár ezen javaslat már kimélőbben rendelkezik a valásfelekezetek által fenntartott középtanodákra nézve, mint a múlt országgyülésnek benyujtott javaslata; reménylem, hogy ezen iskolai sérelmeink terén kedvezőbben fogunk állani, mint ez évben a tanfelügyelőkről szóló szerencsétlen törvényjavaslat tárgyalása alkalmával." Még néhány más ügy közlése után kijelenti, hogy 32 felekezeti szegény néptanító segélyezésére 1600 frtot ajánl fel, mindegyik egyházkerületnek 400—400 frtot, mely összegek 50 frtos részekben osztandók ki november 1-jén. Ezzel a gyülést megnyitottnak nyilvánítja.

A gyülés folyamában Péchy Tamás (a miniszter) felhivandónak tartja a közoktatásügyi minisztert, hogy a középtanodai törvényjavaslatot a prot. egyház viszonyaihoz alkalmazni törekedjék. Az indítvány elfogadtatott.

Az egyetemes tanügyi bizottság jelentéséből (előadó Batizfalvy István) kiemeljük a következőket:

Volt összesen 19 középtanoda és 8 theol. akadémia és tanítóképezde, 150 röndes tanár, 237 tanférfi a melléktanárokkal együtt; legnagyobb tanári fizetés 1600, a legkisebb 200 frt. A tanulók száma 4077; 74 hittanhalgató; tanítóképezdében 125 hallgató. A gymnasiumi tanulók 30% a kitünő szorgalmat fejtett ki. A népiskolai adatok mindig egy évvel később lesznek előterjesztendők.

Felolvastatott két leirata a közoktatási miniszternek, valamely tantárgy alóli felmentés és valamely osztály átugrása ügyében, melyben a miniszter ezeknek végleges elintézését a kormány főfelügyeletével járó jognak jelenti ki. E tárgyban Bánó József azt indítványozza, hogy az egyetemes gyülés jelentse ki, miszerint a felmentések az egyház autonom belügyei, melyeket jogköréből kibocsátania nem lehet. Határoztatott, hogy ezen ügy a tanügyi bizottságnak

felirat készítése végett átadassék, a felirat pedig a sérelmi bizottság útján fog a miniszter elé terjesztetni.

A Pozsonyban felállítandó theologiai akadémia ügyében nyilatkoznak az egyes egyházkerületek.

A Dunántúl azt óhajtja és javasalja, hogy a terv pártoltassék azon megszorítással, hogy az egyetemes egyház bizassék meg az intézet kormányzával; kívánja továbbá, hogy 600 frtnál kevesebbel terheltetnék meg, mert Sopronban önmaga is fenntart egy theol. intézetet

A Dunáninnen elfogadja, az ágostai hitvallásból folyó tanok fenntartása mellett.

A bányakerület elfogadja, egyuttal kívánja, hogy az akadémiát létesítendő bizottság az eltérő véleményeket egyeztesse össze.

A tiszai egyházkerület a központban Budapesten kíván theologiát felállíttatni.

Ily eltérő vélemények mellett határoztatott, hogy az egyetemes bizottság vegye tekintetbe az eltérő véleményeket és eshetőleg egy Pesten felállítandó theologiára legyen tekintettel, jelentése a jövő egyetemes gyülésig elváratván.

— A fővárosi közoktatásügyi bizottság szervezete fölött a kiküldött bizottság okt. 10-én állapodott meg. E szerint a bizottság 30 tagból fog állani a fővárosi tanügyi tanácsos (ez i. sz. Békey Imre) elnöklete alatt. Ezek közül a fővárosi képviselő testület saját kebeléből választ 26-ot, egyet-egyet a reáltanodák, polgári iskolák, népiskolák tanítói s egyet az országos kisdedóvó egyesület bizottsága. A néptanítók választása másodfokú lesz oly módon, hogy ezek előbb egy 30 tagból álló választó testületet alkotnak s ez Békey tanácsos elnöklete alatt választja az illető kiküldöttet. Vajjon a tanítónők választók s választottak lehetnek-e, az a tantestületre magára bizatott, habár az új törvény határozottan elismeri a tanítónők választási jogát. A közoktatásügyi bizottság havonként rendes ülést fog tartani s ezenkivül 4 albizottságra oszlik a reáltanodák, polgári iskolák, néptanodák s kisdedóvodák szerint. Minden ily bizottság 7 tagból áll s azonkívül azon iskolák igazgatói is meghallgatandók, a melyek ügyei fölött tanácskoznak.

— A budapesti egyetemről.

A vallás- és közoktatási magy. k. miniszterium kiadásában terjedelmes mű jelent meg következő címmel: „Jelentés a budapesti m. k. tudományegyetem állapotáról működéséről és haladásairól $186^{7}/_{8}$—$187^{4}/_{5}$. tanévek alatt. A jelentések I. Része szól az „egyes karok"-ról, II. Része „az egyetemről", név szerint a tanulmányi és vizsgálati rendről, a középtanodai tanárképző intézetről, a tanári személyzetről, építkezések- és felszerelésekről. — Egyes bennünket legközelebbről érdeklő dolgokat bővebben fogván a jövő alkalommal megismertetni, most csak a karokat illető jelentésből veszünk ki néhány adatot.

I. A hittani karban ez idő szerint 8 tanszék van rendszeresítve. A felvett időkörben 87 szigorlat tétetett le, tudorokká 13-an avattattak.

II. A bölcsészeti karban 22 rendes, 8 rendkívüli és 3 évdíjas magántanár. Összesen 33 működött a felvett időközben. Névszerint:

1. Dr. Budenz József az altaji összehasonlító nyelvészet rendes tanára. A tanszék 1872-ben állíttatott. Hallgató volt 8—10—12.

2. Dr. báró Eötvös Lóránd az elméleti természettan r. tanára az $187^{1}/_{2}$ nyári félév óta. A hallgatók száma 10 és 30 közt váltakozott.

3. Dr. Fischer Lajos az anthropologia magántanára $187^{2}/_{3}$ óta. Hallgatták 5—12-en.

4. Ferencz József a szláv nyelvek rendk. tanára nem adott be semmi jelentést.

5 Dr. Goldzieher Ignác a sémi philosophia magántanára. Hall. száma 8 és 18 közt váltakozott.

6. Dr. Greguss Ágost a széptan rendes tanára $18^{69}/_{70}$ óta. A tanszék ő előtte 24 éven át állott üresen. 10 féléven át 24 collegiumra 640 hallgató volt beírva.

7. Haberern Jonathán a görög bölcsészet történelmének magántanára. Önkéntes hallgatóinak száma az utolsó féléven 12.

8. Dr. Hatala Péter a sémi nyelvek és irodalmak rendes tanára. A hittani karból 1874-ben helyeztett át a bölcsészetibe. Hallgatói száma 2—6.

9. Dr. Henlszmann Imre a képzőművészetek történetének rendkívüli tanára $187^{3}/_{4}$ óta. Hallgatói száma egyetemi polgárok átlag 20, az orsz. rajztanoda növendékei átlag 30.

10. Dr. Horváth Árpád, az oklevél- és címertan rendes tanára. 14 félévben összesen 384 hallgatója volt.

11. Dr Horváth Cyril, a bölcsészet rendes tanára. A kimutatott 7 félévben 1649 hallgatója volt, kölösök colloquált 169. A jelentés ezzel végződik : Rendszeres dolgozataival a szerző nem látta még eddig időszerűnek a közönség elé lépni."

12. Dr. Hunfalvy János, a földrajz rendes tanára $187^{0}/_{1}$ óta. A hallgatók száma fokozatosan emelkedve az érdekön végin 74 volt.

13. Dr. Jedlik Ányos, a kisérleti természettan rendes tanára s e minőségében a term.-tani műszertár igazgatója. A hallgatók száma az előadások 3 csoportja szerint különfélekép változik, legkevesebb 12, legtöbb 74. A math. alapokra fektetett kísérleti tant (I. csoport.) és a ttani gyakorlatokat (II. csop.) nagyobb részt tanárságra készülők hallgatták. A képesítő vizsgálatot $187^{7}/_{8}$-tól $187^{4}/_{5}$-ig 187-en tették le. Bölcsészettudori szigorlatot ugyanazon idő alatt 24-en.

14. Dr. Zuányi Lajos, a növénytan rendes tanára s a növénytani intézet igazgatója. A növények szövet és élettanát hallgatták $186^{6}/_{7}$ óta 1961-en ; a növények idom- és rendszertanát 1753-an ; gyakorlatokat a növények leirásában és meghatározásában 1070-en ; górcsői növ.-tani gyakorlatokat 358-an ; a kryptogamok idom- és rendszertanát 22-en. Növénytani kirándulások tartattak évenkint 50—60 hallgatóval.

15. Dr. Kerékgyártó Árpád a magyar történelem rendes tanára. 15 félév alatt összesen 35 collegiumot tartott. Az előadások hallgatói részint a bölcsészeti, részint a jogi kar hallgatóiból valók, és pedig ez utóbbiakból túlnyomólag nagyobb számmal, ugymint a hallgatók összes számából 4607-ből 996, a bölcs., 3641 a jogi karból. 1871-ben 483 hallgató csak 42 collegiumot tartott, $187^{4}/_{5}$-ben 425 hallgató már 213-at, de e haladó arány túlnyomó része már nem a joghallgatókra, hanem a bölcselet-hallgatókra esik, lévén a tanárjelöltekre nézve Magyarország történelme vizsgálati tárgy.

(Folytatjuk.)

☞ Lakhelyváltoztatások és reclamatiók a kiadó-hivatalnál (a pénztárnoknál II. ker. áll. főreált.) jókor bejelentendők.

☞ Megjelenik, a nagy szünidöt kivéve, minden hó 1. és 15-én.

2001 LEÍT.

# AZ ORSZÁGOS KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET KÖZLÖNYE.

FELELŐS SZERKESZTŐ
NÉVY LÁSZLÓ,
A PESTI KERESK. AKADÉMIÁBAN A MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM RENDES TANÁRA.

TIZEDIK ÉVFOLYAM 1876/7.

4. szám.

KIADATOTT 1876. NOVEMBER 1.

TARTALOM:

„Néhány szó“ . . . . . Névy L. — A közoktatásügyi miniszterium költségvetése 1877-re. — Svájc középiskolái. II. Téglás G. — **Irodalom.** Molnár Aladár: A nőképzés hazánkban és a budapesti állami felsőbb leányiskola. I. Dr. Károly Gy. H. — Requinyi Géza: Európa földrajza az osztrák-magyar monarchia kivételével. Dr. Brózik K. — **Egyleti élet.** A II. szakosztály okt. 17-én tartott ülése. — **Vegyesek.** A hivatalos lapból. — A közokt. budget a pénzügyi bizottság előtt. — Min. rend. a polg. isk. tanulóknak középiskolákba átlépése iránt. — A budapesti kir. egyetemről. (Folytatás.) — A bölcs. kar kívánalmai.

BUDAPESTEN,
AZ EGYLET TULAJDONA.
1876.

A szerkesztő lakása: Pest, váci-boulevard, a keresk. akadémiában.

# Névsora

**azon tagoknak, kik a tagdíjat 1876. szept. 23-tól 1876. okt. 25-ig lefizették.**

$187^{3}/_{4}$-re: Hattala Péter (3 frt), Schultz Ferenc.

$187^{4}/_{5}$-re: Schultz Ferenc.

$187^{5}/_{6}$-ra: Kalyávszky János. Hátralékban van még 118 tag.

$187^{6}/_{7}$-re: Ábel Károly, Bárány Lukács, Beck József, Ferenczy Zs. Jakab, Görög Gyula, Kádas Rudolf, Kalyávszky János, Károly Gy. Hugó, Kändl János, Köpesdi Sándor, Krinitzky Ferenc, Lewin Jakab, Maicz Antal, Merényi Lajos, Névy László, Novák Gerő, Reif Jakab, dr. Say Móric, Schauer Ipoly, Schehák Imre, Schmidt Sándor, Suppan Vilmos, Szonngott Kristóf, Vagács Caesar, dr. Waldfogl Károly, Wargha Samú, Zsoldos Benő. Összesen fizetett 27 tag.

Előfizettek $187^{5}/_{6}$-ra: Bokor Imre tanár Békésen.

$187^{6}/_{7}$-re: Békési reálgymnasium, Budapesti kereskedelmi akadémia, Budapesti II. ker. állami reáltanoda, Debreceni főreáltanoda, Dévai állami reáltanoda, Érsekujvári gymnasium, Fehér János tanár Pozsony-Szt.-Györgyön, H.-M.-Vásárhelyi főgymnasium, Komáromi szt. Benedek-rendi székház, Kőszegi kath. kisgymnasium, Kőszegi magy. polgári iskola, Nagy-Becskereki főgymnasium, Oravicabányai polg. iskola, Rimaszombati egyesült prot. gymn. tanári kar, Székely-Kereszturi középtanoda, Trencséni kath. főgymnasium, Zilahi ref. főtanodai tanári kar.

Budapest, 1876. október 25-én.

**Mayer József,**
egyleti pénztárnok.
(II. ker. állami reáltanoda, Budán.)

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 4. szám. 187⁶/₇.

## „Néhány szó“ . . . . . .

Joggal tettük idéző jel közé a címet, mert magunk is elégszer használtuk; ez esetben pedig azért is kell használnunk, mert nehezen találnánk alkalmas feliratot annak, a miről szólani fogunk. Keserűség és kötelességérzet tusáznak belsőnkben, ha meggondoljuk helyzetünket: keserűség, hogy szólnunk kell, és a kötelesség érzete, mely nem enged hallgatnunk. »Szóból ért a magyar ember.« Tehát elmondjuk, a mi szívünket a folyó egyleti év rövid szakaszában megfeküdte.

A tisztelt tagtársak figyelmét bizonyosan nem kerülte el a Közlöny 3. számának »Egyleti élet« c. rovatában az a közlemény, mely az október 3-án tartandó I. szakosztályi és a 10 én tartott választmányi ülésekről szól. Láthatták onnan, hogy olyasmi is bekövetkezett, a minek eddig nem volt praecedense, hogy t. i. részvéthiány miatt nem lehetett megtartani a szakosztályi ülést; továbbá azt is, mint fogadta a választmány a szakoszt. elnöknek erre vonatkozó referatumát.

Nem egyedüli eset a társadalmi életben, hogy nagy lelkesedés zaja között született egyesületek nyomorúltan tengődnek, s arra, hogy »szalmatűzünk« közmondásossá váljék, csakugyan sok érdemet szereztünk; de hogy az ily jelenségek az életrevalóság bizonyítékai volnának, azt aligha fogja valaki állítani. Nem tagadjuk, hogy a régi, a megszokott, kevébbé vonzza a változatosság gyönyörét életelvvé proklamáló embert; azt is megengedjük, hogy ha bizonyos téren a siker nem felel meg a munkáló tényezők iparkodásának, könnyen megbénúl az erő; sőt arra is lehet eset, hogy maga a társulás elhibázott, indokolatlan, mit a részvevők az alapítás lázának megszüntével észrevevén, csak »becsületből« tartják fenn az elfoglalt álláspontot; de ha mindez megeshetik is, szabad-e a tanáregyletnek a hanyatlás útjára sü-

lyednie? Egyletünk mint országos egyesület egy decennium óta működik, mely idő, bár absolute véve nem sok, relatíve elég arra, hogy ne ma született gyereknek nézzék. De én úgy hiszem, hogy a becsülettel leélt tíz évi élet nemcsak hogy elavulttá nem teszi, sőt életerejének határozott criteriuma, s jogalap arra, hogy a tanárok tömeges részvétét követelje. Nem az egyesülés divatja, vagy egyesek érdeke adott neki létet, hanem közszükség, a tanügy felvirágoztatásának forró óhajtása; elvek képezik alapját, tehát támogatást kíván mindenkitől, ki embere hivatásának. Ily intézménynyel szemben az a dolog rendje, hogy az idő csak erősítse hozzá való ragaszkodásunkat, s ha hiányokat tapasztalunk, egész lélekkel iparkodjunk azokon segíteni, s így az egyesületet oda fejleszteni, hogy feladatán mentől sikeresebben munkálhasson.

De sokan talán azzal akarják indokolni visszavonulásukat, hogy mindeddig kevés eredményt tudunk felmutatni. A kormány tényleg kevesebbre méltatja fáradozásainkat, mint óhajtandó volna; de míg egyrészről határozottan tagadjuk, hogy figyelembe nem venné működésünket, másrészről feltétlenül hibásnak tartjuk azt a felfogást, mintha az egylet létének csak az adna jogosultságot, vajjon fenn észre veszik-e, kikérik-e véleményét, vagy épen az ő szava tekintetik-e döntőnek? Megirtuk már máskor is, hogy épen működésünk nyilvánosságánál fogva, nem csupán a közvetlen jelenre kell hatnunk; a tanügy fejlesztésére nézve üdvös eszmék később is gyümölcsözhetnek, s mindenesetre jobb a meggyőződést meghallgatatlanul is kimondani, mint félre vonulva, összefont, avagy zsebre dugott kezekkel, souverain mosolylyal nézegetni a dolgok hullámzását. Azonban a tanügyi politikába gyakorolható befolyásnál is sokkal fontosabb az a nyereség, mely a többszörös együttlétből, a tudományos és tanári foglalkozás solidaritásának fenntartásából háramlik az egyesekre. Én nem tudom, van-e abban valami lealázó, ha egyik tanár a másiktól tanul valamit, de annyit tudok, hogy egy ügyesen dolgozott értekezés vagy referatum előadása alkalmával még szakférfiú is mindig nyerhet valamit, míg a laikus sokszor könnyű szerrel szerezhet oly ismereteket, melyekhez különben talán csak nehezen juthatott volna. A szakosztályok szervezete a rokon tudományoknak csoportosítása által alkalmat nyújt a tanárnál annyira fontos sokoldalúság megszerzésére, vagy legalább arra, hogy valaki a maga szakmáján kívül eső dolgokról, a tudomány fejlődéséről, avagy

paedagogiai kezeléséről tudomást vehessen, s ezáltal tanítói látáskörét szélesítse. Sőt e szempontból a másik szakosztály látogatása is óhajtandó az egyiknek tagjaitól. A mennyire szükséges lehető mélyen hatolnia a tanárnak szaktudományába, oly veszedelmesnek látszik az a separatismus, melyet a maguk dolgába beleszerelmesedett oktatók más tudomány irányában sokszor tanusítanak. A természettudományok lenézik a philologiát, a történelem a mathesist, s a játékosnak tetsző versengés, mely egyes collegiumokban szinte napi renden van az ellenkező szaktanárok közt, igen gyakran komoly meggyőződést leplezget, s talán az sem épen ritka eset, hogy az illetők elfogultsága az iskolában is elárulja magát, — természetesen a tanulók épülésére. — Az egyleti életet gyümölcsözőbbé tenni tehát egyenesen és csupán csak tőlünk függ, s ha részint munkálódva, részint okulási hajlammal és akarattal buzgón felkeressük a kölcsönös érintkezések helyét, tapasztalni fogjuk mindenekelőtt magunkon, hogy igenis van az ilyen foglalkozásnak sikere!

Ezek után, úgy hiszem, szükségtelen a fenebb felvett három lehetőség utolsójáról szólanom. Ha constatálva van, hogy az egylet elveken nyugszik, s hogy az egyleti élet eredményessé tétele tőlünk függ, az is meg van mutatva, hogy a tanár-egyletet nem csak amúgy »becsületből«, hanem a becsület szónak tiszta, eszményi jelentése szerint kell fenntartanunk, s lehető legszebb virágzásra emelnünk. A székhely Budapest levén, a dolog természetéből következik, hogy első sorban, és legfőkép a budapesti tanférfiaknak kötelességök meleg részvéttel támogatni az ügyet. A nagy »elfoglaltság« ugyan plausibilis mentségül szolgálhat a következetes visszavonulásra, de nekünk az a meggyőződésünk, hogy nincs az a nagy elfoglaltság, mely a komolyan akarónak havonként néhány órát ne engedhetne ily hivatásbeli foglalkozásra; meggyőződésünk, hogy teendőink között nem áll épen legutolsó helyen az, minek közvetlen hasznát a jövödelem adatai közé nem lehet sorolni.

A választmánynak kötelessége élénk érzetében itt is példát kell mutatnia; de reményünk van arra is, hogy az október 10-iki ülésben hozott határozatnak meg lesz óhajtott eredménye. A buzgó tagoknak társadalmi úton, a collegiális érintkezések alkalmával kell oda hatniok, hogy az érdeklődés mentől szélesebb körben felébresztessék.

Mindent azonban nem tehetnek a fővárosiak. Az egylet tag-

jainak roppant többségét vidéki társaink teszik, kiknek solidáris kapcsolatban kell velünk lenniök. A szellemi együttmunkálás lehetősége megvan, s akár tudományos, akár tanügyi kérdésekben mindig fenntartható az érintkezés azzal a hatalmas eszközzel, melyet t o l l n a k neveznek. Nemcsak a Közlöny áll nyitva minden jóravaló dolgozatnak, hanem szakosztályi discussiók tárgyaul is szívesen fogad az egylet olyan előterjesztéseket vagy munkálatokat, melyek az egylet törekvéseinek előmozdítására szolgálnak. Az egylet mindig és egyedül csak a tanügy érdekeit tartja szem előtt, s a fővárosi vagy vidéki tagok munkásságának becsét csak az határozza meg, mennyit képes lendíteni a közös szent ügyön. Minden más felfogás nem egyéb chimaeránál, vagy a mi még roszabb, ráfogásnál, melyről tovább beszélni tilt a magunk iránt tartozó becsülés.

*Névy László.*

---

# A vallás- és közokt. m. k. miniszterium 1877. évi költségvetése.

Azon helyzetben vagyunk, hogy a közoktatásügyi miniszterium költségelőirányzatát főbb tételeiben bemutathatjuk. A részletes előirányzatot kísérő »Indokolás« figyelmeztet bennünket, hogy mint a múlt évben, úgy most is két fontos elv vezette a közoktatásügyi kormányt. Ezek egyike a lehető legnagyobb takarékosság létesítése, másika a szervezetükben még be nem végzett tanintézetek okszerű és mellőzhetlen továbbfejlesztésének meg nem akasztása. És ez elvek alkalmazása mellett is javulás mutatkozik, ha az 1877-ik évi előirányzat végeredményeiben az 1876. évi költségvetéssel egybevettetik. Míg t. i. 1876-ban az összes rendes és beruházási (rendkivüli) kiadások a nyugdíjakat beleértve 4,126.444 frtra rúgtak, addig az 1877. évi kiadások összege, jóllehet a fejlődésben levő tanintézetek költségei 26,410 frttal növekedtek, 4,111.200 frtra apadt, mi a kiadásban 15,244 frtnyi megtakarítást tüntet fel.

Még kedvezőbb a viszony, ha az 1876-ban a kincstárból pótlandó összeget az 1877-ben pótlandóval összehasonlítjuk. Az 1876. költségvetésben a kincstárból pótlandó fedezet összege 3,673.536 frt volt; 1877-ben pótlandó 3,647.188 frt vagyis 26.348 frttal kevesebb, mint a megelőző évben.

E kedvezőbb eredmény csak úgy volt elérhető, ha egyrészről a rendes fedezet szaporíttatik, másrészről a tovább fejlesztett tanintézetek szaporodott költsége ellenében más címeknél megtakarítás eszközöltetik. Ilyen megtakarítást látunk a »központi igaz-

gatás«-nál 5,824 frtban; a tanulmányi ügyek igazgatásánál 1400 frtban, a budapesti egyetemnél 8,571 frtban, a férfi elemi és polgári tanítóképezdéknél, főkép az előbb külön levő két intézet egybekapcsolása következtében 10,250 frtban, a tanítóképezdék közös költségeinél 2000 frtban, a néptanítók nyugdíjintézetének segélyezésénél 28,905 frtban; tovább kisebb-nagyobb összegekben egyébb intézeteknél.

Lássuk már most az egyes tanintézetek költségeit fő összegekben.

Felsőbb tanintézetek.

1. A budapesti kir egyetem, 434.439 frt. (Az 1876. évre megszavazott hitel 443.010 frt.)

2. A budapesti középtanodai tanárképezde változatlan, tehát mint a múlt évben: 34,000 frt*)

3. A kolozsvári egyetem, 175,651 frt (1876-ban 175,384 frt).

4 A kolozsvári középtanodai tanárképezde 15,000 frt.**) Változatlan tétel.

5. A József-műegyetem 190,000 frt. Változatlan tétel.

6. Országos rajztanárképezde és az ezzel kapcsolatos mintarajztanoda, 39,640 frt. Változatlan tétel.

7. Nagy-szebeni jogakadémia 21,035 frt. (1876-ban 19,835 frt).

Középtanodák.

Mind a gymnasiumoknál, mind a reáliskoláknál jelentékenyen szaporodnak a kiadások. Igy a gymnasiumoknál 124,630 frt van előirányozva, 8817 frttal több, mint az 1876-iki költségvetés. E többletet a már fennálló intézetek tovább fejlesztése, ugymint: a fiumei, losonci, zombori és fehértemplomi gymnasium új tanárainak illetményei, s a losonci gymnasium házbére (1900 frt) okozza. Állami költségen hét gymnasium tartatik fenn.

A reáliskoláknál az előirányzat 402,489 frt, 28,374 frttal több az 1876-iki költségvetésnél. E többletet indokolja a reáliskoláknak kiegészítése a 7. és 8. osztályokkal. Állami költségen 17 reáliskola tartatik fenn.

Fel vannak még véve a segélyezési összegek: a pozsonyi főreáltanodának 4000 frt; a sümegi főreáltanodának 4000 frt, a székesfehérvári főreáltanodának 4000 frt, a nagy-szebeni főreáliskolának 5000 frt. A »középtanodák közös költségei« címen 6000 frt van felvéve, 2000-rel több, mint 1876-ban.

Szaktanodák.

E címen a pozsonyi, nagy-váradi, nagy-szebeni bábaiskolák, meg a kassai gépészeti ipartanoda vannak felvéve; összesen 21,625 frttal, 900 frttal kevesebbel a múlt évinél.

---

*) Ez összegből személyi járandóságok 23,100 frt. 20 növendék, mint tanárjelölt részére ösztöndíj 400 frttal = 8000 frt, kitünőbb képezdei munkálatok díjazására 400 frt. A többi dologi kiadás.

**) Személyi járandóságok 6,800 frt, 20 növendék, mint tanárjelölt részére ösztöndíj 300 frttal = 6000 frt, kitünőbb képezdei munkálatok díjazására 400 frt. A többi dologi kiadás.

Férfi elemi és polgári tanítóképezdék.

A férfi tanítók nevelésére és tanítására állami költségen fenntartott teljesen kifejlett tizenhat elemi tanítóképezde költség előirányzata hasonló a múlt évihez, mely együtt 313,000 frtot tesz; ehhez adatik a budapesti férfi polgári tanítóképezde költsége is, mely intézet az elemi tanítóképezdével egyesíttetett. A teljes költség tehát 318,000 frt.

Elemi és polgári tanítónőképezdék.

Előirányzott összeg 214,000 frt, 24,800 frttal több mint 1876-ban. A költség szaporodását az intézetek tovább fejlesztése okozza. Állami költségen hat tanítónőképezde tartatik fenn.

A tanítóképezdék közös költségei 8000 frt, 2000-rel kevesebb mint a múlt évben.

Tornatanítók kiképzésére 9000 frt. Változatlan tétel.

Népnevelési szükségletre elő van irányozva 721,095 frt, a néptanítók nyugdíjintézete segélyezésére 50,000 frt, összesen 771,095 frt, tehát 28,905 frttal kevesebb, mint az 1876. évre népnevelési célokra megszavazott 800,000 frtnyi hitel.

A néptanítók lapjára marad a múlt évi 10,000 frt.

A budapesti felső leányiskolára elő van irányozva 16,542 frt, 6742 frttal több, mint a múlt évi kiadás. A többletet az intézet fejlődése indokolja.

A siketnémák váci intézete számára 35,000 frt, 964 frttal kevesebb van felvéve, mint 1876-ban. — A vakok országos intézetének Budapesten 32,000 frt, 1470 frttal kevesebb a múlt évinél.

»Az ösztöndíjak és egyéb tanulmányi célok« cím alatt 76,191 frt van előirányozva.*)

»Közművelődési célok« cím alatt a magyar nemzeti muzeumnak (95,268 frt), az országos képtárnak (20,000 frt), a központi meteorologia intézetnek (13,400 frt), az országos zeneakadémia és színitanoda számára (29,790 frt), a képzőművészetek céljaira (15,000 frt), a történelmi műemlékek javadalmául (18,000 frt), a magyar történelmi források és emlékek kiadására (10,000 frt), a m. t. akadémia könyvtárának gyarapítására (4000 frt), a m. t. akadémia math. és természettudományi osztálya számára (4000 frt), a m. k. természettudományi társulatnak (3000 frt), az elszegényedett hazai írók segélyezésére (2500 frt), a tornamesterek kiképzésére (5000 frt), többnyire leszállított összegek vannak előirányozva. Végül állanak az »Egyházi célok«, »Nyugdíjak«, és »Beruházások«, melyeket itt mellőzhetünk.

Az országgyülésnek lesz teendője bírálat alá venni e tervezetet, s nem kételkedünk benne, hogy lesznek, kiket a miniszter

*) Ebből utazási ösztöndíjak felsőbb és középtanodai tanárok és tanárjelöltek számára 20,000 frt, mint a múlt évben; a magyarországi középtanodákba járó 15 horvátországi tanuló számára 200 frttal = 3,000 (mint a m. é.); egyetemi magántanárok jutalmazására 4,000 frt, (m. a m. é.); különféle ösztöndíjak a határőrvidék számára 3,100 frt, (m. a m. évben.)

úr gazdálkodási törekvései sem elégítenek ki, viszont mások, kik a szűk időben is tele marokkal nyujtanák a pénzt »ideális« célokra. A miniszter úr iparkodik mindenkit meggyőzni indokolásában, hogy a tételek szükségesek, sőt nélkülözhetetlenek, mint viszont teljes önuralommal teszi félre az oly culturalis ügyeket, melyek rendes körülmények közt felkarolandók volnának, de mai nap mellőzhetők. Igy pl. a magyar t. akadémia felajánlta az országos képtár használatára 1000 frtnyi bérért azt a helyiséget, melyet eddig a képzőművészeti társaság bírt; s jóllehet azonban e helyiség különösen a kézirajzok és rézmetszetek élvezhetőb használatára és tanulmányozására szükséges volna, a kibérlés takarékossági szempontból mellőztetett. Uj intézmény életbe léptetését meg sem kísérli; a szaktanodák címe alatt, tekintve az országos szükségletet, számba alig vehető összeget kíván; az országos zeneakadémia fenntartásához nem kér többet 8790 frtnál. A mi ez utóbbi intézetet illeti, emlékezhetünk ama a kellemetlen jelenetre, mely a múlt évi költségvetés tárgyalása alkalmával kifejlett. A miniszter úr sejteni látszik, hogy a hangulat ez idén sem igen lesz kedvezőbb iránta, azért hivatkozik az intézet eddigi sikereire, sőt a fővárosi sajtó érdeklődő figyelmére is. Vajjon megnyugtatja-e ezzel Zsedényi urat, nem tudjuk.*)

---

## Svájc középiskolái, az u. n. canton-iskolák.

II.

Tekintsük meg most nagy röviden a (zürichi) Cantonschule másik tagját, a gymnasiumot. Ennek tagozatáról már volt szó. Felvétetnek teljes 6 oszt. népiskolát végzett ép testű növendékek, ha a német nyelvből, földrajzból, számtanból jó sikerű vizsgát állnak. Nyelvtanból a körmondatokig, földrajzból különösebben honisme és Európa többi államainak bár névleges tudása kivántatik. Számtanból közönséges törtekig terjed a kivánalom, könnyű feladványokat kell megfejteni a gyakorlati életből. Egyenesvonalú idomok területszámítása. Vendégek (auditor) nem látogathatják a gymnasiumot. Fakultativ tárgyak ezek: vallás, görög a II. osztálytól, héber nyelv, francia nyelv olyanokra, kik a héber nyelvre iratkoztak be; fegyvergyakorlat a főgymnasiumi III. (VII.) osztályra. A kik ezek bármelyikét nem látogatják, kötelesek még a tanév megkezdése előtt, de az első negyedben mindenesetre szüléik vagy gyámjaik által

---

*) „Vegyes“ rovatunkban közöljük a p. ü. bizottság tárgyalásainak főbb és érdekesebb mozzanatait, melyekből láthatja az olvasó, hogy ez a mostoha gyermek, t. i. a zeneakadémia, már ezen az első forumon elvesztette ügyét.

arról a rector előtt nyilatkozni. A rendes tárgyak következő terjedelemben adatnak elé:

1) Német nyelv. I. oszt. 4 ó. Szó és alaktan. Egyszerű és összetett mondatok szórendje, vonzati viszonya szó- és irásbeli gyakorlatok alapján. A tanítás anyagával összefüggő olvasmányok elemzése. Hetenkint egy szakasz könyvnélkülözve. Az eltanultak szó- és irásbeli előadásában folytonosan gyakorolják magukat. — II. oszt. 4 ó. Kiegészítése az előbbieknek a szóképzés és összetett mondat tanával. Het. emlézés. Hav. 1 házi dolgozat. — III. oszt. 2 ó. Válogatott darabok tartalmi és alaki elemzése. Emlézés. Szó- és irásbeli gyakorlatok. Hav. irásbeli dolg. — IV. oszt. 2 ó. Az előbbiek folytatása. Mint minden osztályban, itt is iskolai dolgozatok tekintettel a gyakorlati életre.

Főgymnasiumi első vagyis V. oszt. 3 ó. Közép felnémet nyelvtan, tekintettel az ó-felnémet alakokra. Olvasás, közép felnémet írók egyes darabjainak értelmezése irodalomtörténeti magyarázatokkal. Ha az idő engedi, a XIV. századtól Klopstockig felmerült nevezetesebb irodalomtörténeti mozzanatok. Továbbá 1 órán szabad előadás a tanulónak alakilag legalább. De ha lehet, tartalmilag is saját dolgozata alapján, többször a gondolatok feltevésében gyakorolják magukat, röviden ki is dolgozzák azokat. Évnegyedenkint egy nagyobb feladat (leírás, vizsgálódás stb.) — VI. oszt. 4 ó. Klopstock, Lessing, Herder, Goethe, Schiller egyes irodalomtörténetileg fontos darabjai. 1 órán szabad gyakorlatok saját dolgozataikból. Folytatása az irásbeli dolgozatoknak. — VII. oszt. 2 ó. Folytatása az említett írók tanulmányozásának. Több gond fordítandó olyan művekre, melyek nagyobb érettséget kivánnak. 1 órán szó- és irásbeli gyakorlatok. (Wackernagel altdeutsches Lesebuch. Martin mittelhochdeutsche Gramm.)

2) Latin nyelv. I. oszt. 10 ó. Az alaktan begyakorlása szó- és irásbeli fordításokon latinból németre s megfordítva. — II. oszt. 8 ó. Ismétlés. A latin mondattan alapvonalai. Szóképzés a tanulók rendelkezésére álló szókészlet felhasználásával. Fordítások szóval s irásba, két hetenk. egy házi dolg.; hetenkint emlézés. — III. oszt. 6 ó. A latin syntaxis részletes betanulása. Esettan, névmások, igealakok. Fordítás, emlézés mint elébb. — IV. oszt. 7 ó. Az eltanultak ismétlése. Fordítás, emlézés. Ovid Matamorphosisából egyes részek. — V. oszt. 7 ó. Livius XXI., XXII. és Virgil Aeneis III., Cicero de imperio Cn. Pompei. — VI. oszt. 7 ó. Sallust Jugurtha Cicero pro Sulla, Horatius ódái és satirái válogatva. Orelli Ecclogae poetarum latinorum című könyvéből. — VII. oszt. 7 ó. Cicero pro Milo. Tacitus Annal. II. Horatius epistolái válogatva. Plautus Menaechmi. Mind 3 osztályban het. egyszer fordítás németből latinra s viszont, és pedig majd otthon írva iskolai előleges megbeszélés után vagy a nélkül, majd szóval az iskolában otthon történt előkészület után. Két hetenk. emlézve egy korábban kezelt részlet. Fél évenkint, sőt a kik görögöt nem tanulnak negyed évenkint, beszámolnak a magántanul-

mányról, mihez a tanító utasítással tartozik járulni.

3) Görög ny. (facultativ t.) II. oszt. 7 ó. Alaktan atticai kiejtés szerint a μι végzetű igékig. Folytonos gyakorlat és fordítás. — III. oszt. 7 ó. A rendhagyó igék és begyakorlása az elébb tanultaknak. Olvasmányok Schenkel olvasójából, ráutalva a szóképzésre s a német szórendnek a görögtől elütő sajátságaira. — IV. oszt. 7 ó. Ismétlés. A joniai szójárás. A görög mondatfűzés és szóképzés folytatása. Jakob Elementarbuch. Mindenütt het. egy irásbeli (helyesirás és fordítás felváltva). — V. oszt. 7 ó. Xenophon Arabasisanak IV-ik, Herodot VII. — Az eposi sajátságok begyakorlására Homer Odyssea B. I., II., III., IV. — VI. oszt. 7 ó. Lysias beszédei (XII., XVI., XIX., XXX., XXXI.) Plato védirata Socrates mellett. Homer Illias VI—IX. és XXIV. könyv. — VII. oszt. 7. ó. Sophocles Aritigone. Demosthenes első és második beszéde. Fülöp ellen és a békéről tartott beszéde. Thukydides I. könyvéből. Két hetenk. mindenütt irásbeli dolgozat a görög szó- és mondatformák begyakorlása végett. Két hetenk. elemzése vala, mely eltanult résznek. Félévenkint beszámolás a magánolvasmányokról.

4) Francia ny. III. oszt. 6 ó. Alaktan a mondattan fontosabb részei, szó- és irásbeli gyakorlatokon. — IV. oszt. 6 ó. A mondattan rendszeres áttekintése példákon és gyakorlatokon. Olvasmányok. Het. fordítás. — V. oszt. 3 ó. Olvasás, emlézés. — VI. oszt. 3 ó. A fr. irodalom képviselői a XVII., XVIII. században. — VII. oszt. 3 ó. Az előbbi oszt. tananyagának tovább bővitése. Két hetenk. irásbeli. Az utolsó három osztályban francia társalgás, s az előadás is ezen a nyelven történik.

5) Héber ny. VII. oszt. (Főgymnasiumi II. oszt. 3. ó.) Alaktan és a syntaxis lényegesebb részei. A genesis olvasása. — VIII. oszt. 3 ó. Sámuel I. k. a királyok I. könyve. Folytonos irásbeli gyakorlatok.

6) Mennyiségtan. I. oszt. 4 ó. A 4 számt. művelet egész számokkal és köz. törtekkel. Tizedes törtek. Ezek alkalmaz. a polg. életre, s a méter és svájci mértékekkel való számításra. — II. oszt. 4 ó. Arányok alkalmazva a gyakorlati életre. Ezen feladatok általánosítása a betűszámtan behozatalával. Alaktan. A körző és vonalzó alkalmazása. — III. oszt. 3 ó. Algebra. A 4 arithm. művelet. Első, egy, több ism. egyenletek. Találó feladatok. Mértan. A háromszög, négyszög. — IV. oszt. 3 ó. Hatványozás, gyökvonás. Másodfokú, egyismeretlenű egyenletek. Sokszög, kör. — V. oszt. 4 ó. Az eltanultak ismétlése. Télen arithm. és geomet. haladványok, lánctörtek, logarithmusok. Csoportulatok tana. Mértan. Síkmértan. — VI. oszt. 4 ó. Binom-tétel, a regula falsi, exponentiális és trigonometr. sorok. Ürmértan, befejezve a gömbháromszögtannal. — VII. oszt. 4 ó. Felsőbb fokú egyenletek. Elemző mértan.

7) Történet. I. oszt. 2 ó. Görögország t. a peloponne-

susi háborúi. — II. oszt. 2 ó. A gör. t. befejezése. A rómaiak története a királyok elüzetéséig. — III. oszt. 3 ó. Folytatása a római történetnek. — IV. oszt. 3 ó. Középkor a reformátióig. — V. oszt. 3 ó. Svájc őskori tr. Alt tört. a XVI. századig. — VI. oszt. 3 ó. A XVII., XVIII. század világt. tekintettel Svájcra. — VII. oszt. 3 ó. Ujkor a II-ik francia császárságig és Svájc újabb alkotmányáig.

8—9) Földrajz és természetrajz. I. oszt. 3 ó. A földr. fogalmak. Bevezetés a térkép használatába. A continensek, óceánok áttekintése, a klimáról. Alt részl. földleirása Ázsia, Afrika és Ausztráliának. — II. oszt. 2 ó. Európa, Amerika. — 9) Természetrajz. III. oszt. 2 ó. (Nyáron.) Egyes typicus növényeken a szerv- és alaktan. Téli félév. Az állatország képviselői; az emberi test részletes leirása. — IV. oszt. 3 ó. (Nyáron.) Zoologia és embertan. Télen ásványtan, s a geologia alapvonalai. Nyáron nehány kirándulás.

10) Physika. V. oszt. 3 ó. A testek ált. tulajdonságai. Mértan. Egyensúly, a mennyire a tanulók mathem. előismeretei megengedik. Hőtan, hangtan. — VI. oszt. 3 ó. Villanyosság, delejesség. A szervetlen vegytan alapvonalai. — VII. oszt. 3 ó. Mennyiség és természett. földr. A naprendszer, föld, természet-mennyiségtani viszonyai. A leggyakoribb jelenségek.

11) Bölcsészeti előtan. VII. oszt. 3 ó. Logica.

12) Rajz. I. oszt. 2 ó. Egyenes és görbe vonalokból álló rajzok díszitményekről. A fej rajzolása. — II. oszt. 2 ó. Egész fejek, fejrészletek és árnyalt fejmintákról. Tájképek. Geometriai testek rajzolása. — III. oszt. 2 ó. Árnyalt fejek és egész alakok. Tájképek. Folytatólagos rajzolása a mért. alakoknak.

13) Irás. I. oszt. 2 ó. Német, latin, görög betük tekintettel a betanult alakoknak gyors irásnál való alkalmazására.

14) Ének. I., II. oszt. 1—1 óra.

15) Torna. I—IV. oszt. 2 ó. hetenként.

16) Fegyvergyakorlat. III—IV. oszt. Nyáron hetenként legalább 2, vagy legfeljebb 3 ó. — V—VI. oszt. het. egyszer. Nyáron gyalogsági, tüzérségi szolgálat, télen katonaszervezet és tereprajzolás.

E szerint az algymnasiumi heti tanórák mennyisége 34—36 és a főgymnasiumi 36—39 között váltakozik.

Érdekes volna a tantervet behatólag szemügyre venni, de a rendelkezésemre álló tér alig engedi meg azt, s így csak a nyelvtani oktatás tervszerüségére utalok, hol a szó és irásbeli eléadás biztosságára ép annyi alkalom van nyújtva, mint az értelem fejlődésére s az öntevékenység épen utánzásra méltó fejlesztésben részesül. Nálunk is próbálgatják a privatstudiumok meghonosítását, az irásbeli dolgozatok anyagának előleges elmélkedés céljából napok előtt való kitüzését; de fájdalom, általános érvényt nem tudánk még e gyakorlatnak szerezni.

Az sem kerülheti el figyelmünket, hogy az iskolai ok-

tatásra van helyezve a fősúly, s a tanuló iskolán kívül alig van iskolai teendőkkel elfoglalva. Hogy pedig az iskolai oktatás eredménye még biztosabb legyen, arra nézve a párhuzamos osztályok nyitása által történik gondoskodás. A túlnépes iskolák ott nem keltik fel annyira a közbizalmat, mint a kevésbbé látogatottak, s nincs eset, hogy bár 40 tanuló szorongjon egy terembe. A múlt tanév folyamában Zürich Industrieschulejainak első osztályát 45 tanuló látogatta, kik mégis két csoportban nyertek oktatást. Igy érik el, hogy az iskola elmeképző hely és nem unalmat gerjesztő börtöne a tanuló ifjúságnak. A naponkénti felelés a tanár szakadatlan ellenőrző kikérdezése teszi a svájci tanulókat annyira biztosakká, s eredményezi azt a fokozott tevékenységet, munkakedvet, mely egyik nemzeti tulajdon ott.

Minálunk rögtön pálcát törnek a kevésbbé látogatott iskola felett, tekintet nélkül annak mostoha körülményeire, s íme Svájc egyik központja s népesebb városa csupán 185 gymnasiumi, 155 Industrieschulebeli tanulót mutatott $187^4/_5$-ben fel! És e 340 tanulóért még sem sajnálta senki ott, hogy a rendes szakokat a gymnasiumban 14, az ipariskolában 10 rendes tanár adta elé, s azonkívül vallást 4, melléktárgyakat 3 tanár tanított. Minálunk épen megfordítva a 6—700-as tanodák nyerik ki a közönség elismerését, holott azokban physikai képtelenség odáig vezetni minden egyes tanulót, mint egy kevésbbé látogatott tanodánál, hol minden egyesre elég időt és gondot fordíthat a tanár.

A tanárok óramennyisége körülbelől megfelel a miénknek. Egy tanárra 15—22 óra esik. Az igazgató mellett van helyettes is (prorector), kik kevesebbet tanítnak. Hivatali minőségökre nézve rendes, rendkívüli, ideiglenes és segédtanítók vannak. A véglegesen alkalmazott canton-iskolai tanító címe: főtanító. Tudományos vagy gyakorlati működés által szerzett érdemek elismeréseül osztja a közokt. kormány a professori rangot. Meghatározott évi javadalmazás helyett a teljesített szolgálat s heti órák arányában fizetik a tanítókat. Ezen díjazás 1868 óta átlagosan 170 frt 1—1 heti óráért, de kivételesen 200 frtig is emelhető, minélfogva a fizetés nagy ingadozásnak van alávetve s többnyire 2500 frt körül áll. Ehez kell azonban vennünk a tandíjakat, melyeknek fele ismét a tanítószemélyzetet illeti. De miután csak a vidékiek fizetnek tandíjt, sőt azok egyrészét is mentesítik: fényesebb jutalékra csak az alsóbb osztályokban lehet számítni. Algymnasiumban félévenként 15 frt, felső gymnasiumban 24 frt, az Industrieschuleban 25 frt a tandíj. A chemiai gyakorlatok részesei két heti óráért 10 frtot fizetnek félévenként. Belépésnél minden tanuló 6 frt beiratási díjat fizet, de ha azt más cantonnál már kifizette, akkor csak 3 frt jár tőle a tanszeralapra.

Az iskola közvetlen igazgatását intézik a gymnasium és In-

dustrieschule rectorai, prorectorai, a külön külön működő tanári testület és a hármas felügyelő bizottság. Ezek egyike a gymnasium, másika az Industrieschule és harmadik a fegyvergyakorlat ellenőrizője. Az Industrieschule egyes szakosztályainak tanulmányi és erkölcsi előmenetelét időnként még egy u. n. specialis convent veszi bírálat alá.

A rectorok vezetik a canton-iskolák kettős tagjait, hajtják végre a hatósági rendeleteket. Az Industrieschule rectora ezenkívül kimutatást készít a növendékek közbenső üres óráiról s a tanulmányi felügyelő (Erziehungsdirect.) által gondoskodik a tanulók foglalkoztatásáról. Minden rector köteles hetenként 4 órán inspiciálni s tapasztalatait egy látogatási könyvben jegyzi fel. A prorectorok is kötelezvék időnként hospitálni. A rector két napra terjedő szabadságidőt adhat s év végén részletes jelentést tesz a tanév lefolyásáról. A rendes szünidőkön kívül még nehány szünnapot adhat, s erre nézve a két rector közös megállapodásra kell hogy jöjjön, különben közoktatási tanács elnöke dönt.

Az intézet rendtartása szigorú pontosságot s szerény munkásságot követel. Minden tanuló köteles saját előírt tantárgyain kívül még két más nyelvet és legalább egy olyan tárgyat tanulni, mely az általános műveltség szélesbítésére befolyással bír. Tanulói kihágások büntetésére a rendreutasításon, más helyre ültetésen s a szülék értesítésén kívül még következő fokozatok vannak: a) Büntetési jegy. b) Kiutasítás a tanóráról az igazgatóhoz tett utólagos jelentés mellett. c) Bezáratás foglalkozással, melynek kivitele az igazgatót illeti. d) Felterjesztés a felügyelő bizottsághoz megintés, kitiltással való fenyegetés vagy végleges kitiltás végett. A két elsőt minden tanár kiszabhatja, a harmadikat a rector intézi s mindhárom büntetés felett tanácskozhatik az osztály-értekezlet. (Special-Convent).

A tanulók fegyelemellenes viselete miatt szükséges hirdetésekért 20, a börtönbüntetés felügyeletéért 30 rapp jár a pedellusnak.

Minden negyed évben vizsgálatot tartanak s annak eredményét értesítőben közlik a szülékkel.

Az iskolaépület szellős domb oldalon, mindenfelé nyílt helyen fekszik. Közepén szűk udvara van, de annál téresebb tornahelye, az épület homloka előtt, hol délelőtt, délután lehet a vidám fiúk gyakorlatait szemlélni. Padjai többnyire 4 ülésűek, az asztallap kétrét hajtva olvasó asztal is. Az ülődeszka célszerűen van kiidomítva. Az egyes termek világosak s gőzfűtéssel ellátvák. Iskolai táblában fösvények, ugyanazon egy táblán foly többnyire a tanár graphikai előadása, melyen a tanulóknak kell dolgozni. A gyüjtemények nem nagyon gazdagok, de a mijök van, nagyon instructiv. Külön physikai cabinet, vgyt. laboratorium és természetrajzi muzeum áll a tanárok rendelkezésére. Igen szép s az állatok életmódját híven ábrázoló természetrajzi képekkel bírnak.

Bonn Verlag von Henry. A physikai cabinetben a rendes eszközök mellett jókora gépmintagyüjteményt is bírnak. De Zürich e tekintetben irigylésreméltó előnyökkel bír, hisz alig nehány meternyire következik a polytechnicum az ő rendszeres gyüjteményeivel s hátrább ott van a nagyszerű gyártelep, hol az erőműtan minden tételét valóságban levezetve szemlélhetik a növendékek.

*Téglás Gábor.*

---

# Irodalom.

**A nőképzés hazánkban és a budapesti állami felsőbb leányiskola.** Irta Molnár Aladár. Budapest, 1877. Tettey Nándor és társa. Kzp. 8. r. XII. 183 l. Ára 1 frt 60 kr.

I.

A tanügyi munka, melyet ismertetni akarunk, épen az új tanév kezdetén jelent meg. A napi sajtó szine-java lelkesen fogadta, tanügyirodalmunkra nagy nyereménynek, »korszakalkotónak« mondotta. Az érdeklődést a fölvett kérdés nagyobb szabású, behatóbb, s minden eddiginél szakértőbb tárgyalása miatt is megérdemli, nem is említve az újabb nézőpontokat, melyekből azt tekinti, a legalább nálunk kevésbbé ismert szinezetet, melyben föltünteti. A miket irodalmuuk e téren eleddig felmutatni képes: csak kezdetlegességek, dilettans belépkedések a még csak művelni is alig kezdeményezett tanügyirodalom talajára, szóáradattal fülleresztett compillátiók a kül- s belföldi írók munkáiból, egy-két tanférfiú futólagos s épen azért nyomtalanul elmúlt elmélkedésbe öntött lelkes érdeklődése. Ilyenek a század elejétől korunkig megjelent e nemü munkácskák, melyeket régebben Takács Éva s Fáy András, újabban Jósika Julia, Illéssy György, Szerényi Ede, Szabó Rikárd, Szemák István s mások önálló füzetekben írtak; ilyenek a régibb s újabb divat- s női-lapok cikkei, melyek közül vajmi keveset állíthatunk ama nagybecsü közlemények mellé, melyek a nem rég elhunyt gr. Mikó Imre tollából, ha jól emlékezünk, az ötvenes években, származtak, s a női kötelességekről bő tanulsággal szóltak. De ez irodalmi művek legtöbbje is nem annyira tans nevelésügyi, mint inkább társadalmi oldaláról tekinté a kérdést, s a legtöbb esetben nem tudtak megszabadulni okoskodásaik, tervezeteik s megállapodásaik közepette az olyas aberratiók nyügétől (korlátolt vagy korlátlan nő-emancipátió), melyeknek valósítására a mi társadalmi életünkben még nincs biztos talaj, nincs tisztult légkör. Ismertetésünk fonalán ki fog derülni, hogy az előttünk fekvő munka nem ily téveteg ösvényen indul s halad célja felé, s a helyett hogy a nőt a társadalmi munkakörökben

minden előkészítes nélkül egyenesen a férfi mellé helyezné, nevelés s tanítás által igyekszik őt oly álláspont felé vezérelni, mely egyéniségét a művelt társadalomban méltán megilleti.

S ezzel felmutattuk a célt, melynek megoldására e könyv írva van. Ebből világos, hogy ha valakit, a középiskolai tanárt s tanügybarátot különösen érdekelheti ez irodalmi dolgozat, mert itt a cél a nőnemnek nem elemi, mint inkább középiskolai képzése felé irányul. Amarról kellőleg gondoskodott népiskolai törvényünk, az utóbbi még parlagon hever. Az irodalom, társadalom s törvényhozás van hivatva érdekében kezdeményezőleg fellépni s tenni. Az első megpendíti, megmagyarázza, kifejti a kérdést, a második üdvösen izgat mellette, a harmadik érvényre emeli. A ki azonban ez áldásos üzelmekbe irányadólag akarja ártani magát, annak mindhárom téren jól tájékozott, illetékes s közbizalommal bíró egyénnek kell lennie.

Ilyennek ismeri a magyar tanügyi, tudományos s társadalmi világ országszerte Molnár Aladár, országgyülési képviselőt. Alkotmányos életünk újabb aerájának beállta óta nem indult meg közoktatásunk terén mozgalom, melyben ő tevékenyen részt nem vett volna. Nem egynek ő volt megindítója. Igy, midőn az 1873-dik évre szólott közoktatásügyi költségvetés általánosan tárgyaltatott, a képviselőház 1873. febr. 25-diki ülésében egy méltán feltünt beszédet tartott, melyben a népoktatás után a ház s a közoktatási miniszter figyelmébe ajánlotta a felsőbb leánynevelés ügyét, melyről Magyarországban eddigelé sem törvényhozás, sem kormány nem intézkedett. A nélkül, hogy a nő-emancipátió híve gyanánt tüntetné fel magát, már t. i. azon értelemben, hogy a nőknek joguk legyen mindazon munkára s társadalmi állásra, melyet a férfiak elfoglalnak, — meggyőzőleg mutatta ki, hogy a nőnek ép úgy joga van neveltetését, illetőleg az állam gondoskodását igénybe venni, mint a férfinak. A népoktatás körében fiúk s leányok számára egyaránt szolgálnak az iskolák, de a népoktatás körén felül nincs számukra középiskolai irányú tanintézet. Nincs gondoskodva az olyan leányok kiképzéséről, kiknek családja nem képes külön nevelőnőt tartani a háznál, de másfelül magasabb műveltségre van szükségük annál, mit a népiskolában elsajátíthatnak. Addig is tehát, míg az országgyülés törvény által elrendelhetné az ország nagyobb városaiban a női középiskolák állítását, legalább az olyan nő-egyletek segélyeztessenek államilag, melyek e hiányon az általuk létrehozott s gondozott ily irányú iskolákkal igyekeznek segíteni.

A képviselőház élénk helyesléssel fogadta az eszmét, a szónok pedig felszólalása után két megtisztelő felhívást kapott. Az egyik az országos nőképző-egylet elnöke, Veres-Beniczky Hermin asszonyságtól jött, kit a magasabb nemzeti nőnevelés terén hazánkban a kezdeményezés és ép oly fáradhatatlan, mint sikeres tevékenység érdeme illet. E lelkes úrnő helyesen fogta föl a megpendített eszmét s hazai viszonyokat, midőn annak bővebb kifej-

tése s a legilletékesebb művelt női körökben való terjesztése végett arra szólítá fel Molnár Aladárt, hogy a nőképző-egylet által 1873. március havában rendezett estélyeken ez érdekes s fontos tárgyról egy pár előadást tartson. Ez előadások képezik, némi előszó-féle rövidebb részletek előrebocsátása után, a munkának első nagyobb közleményét, mely »A nőképzés és annak feladata hazánkban« címet visel. (3—44. l.)

Mint ismertetésünk második közleményéből kíderül, de mint különben is mindnyájan tudjuk, a szerzőnek imént említett országgyűlési felszólalása azóta megtermette üdvös gyümölcsét. A törvényhozáz segélyt nyújt néhány nő-egyletnek, olyanoknak, kik a felsőbb nőnevelés érdekében fáradoznak, az 1875-diki költségvetésbe pedig fölvette a Budapesten felállítandó s azóta gyors fejlődésnek indult állami felsőbb leányiskolát. Figyelmesen átolvasva ez előadásokat, úgy találjuk, hogy a felsőbb »magyar nemzeti nőnevelés« hiányainak társadalmi úton való javítását célozzák azok, de alapul szolgálnak egyszersmind az állam által a magasabb nőnevelés terén célba vett kezdeményezéseknek is. A történelmi háttér, a külföldi s hazai tapasztalások élénk felsorolása, az ügy-, lélek- s neveléstan illustrátiói lépten-nyomon ezt bizonyítják.

Különös érdeket s becset ad e részleteknek a tárgyias s igazságos felfogás. Tudvalevőleg az újabb korban, a mint tágabb körben kezdték érezni a nők nagyobbmérvű kimüvelésének szükségét, kath. országokban és vidékeken a nőnevelő zárdák, prot. országokban s vidékeken pedig az u. n. pensionatusok jöttek létre. Igaz világításban tüntetvék föl mindkét intézménynek előnyei s hátrányai. A nőnevelő zárdákban méltánylást érdemel a női kedélyhez annyira illő vallásos érzület gondos ápolása, meg hogy nem nyerészkedésre alapított vállalatok. Nem lehet azt sem elvitatni tőlük, hogy falak között vannak kitünő apáca-tanítónők, kik a nevelésnek sok fényes eredményeit mutathatják fel. De vannak árnyoldalaik is, melyeket mindnyájan ismerünk, s melyeket legélesebb pillantással Fenelon, e lánglelkű kath. főpap már a múlt században felismert, midőn egy úrhölgyet arra kért, hogy leányát nevelje maga mellett, s ne vigye zárdába, mert innét neveltetésének befejezése után »úgy lép ki, mint kit mély pince sötétben tápláltak, s egy pillanat alatt teljes napfényre hoznak. Sokkal jobb, hogy a leány egy kegyes s óvatos anya oldala mellett lassankint legyen a világhoz szoktatva; ez a gondos anya csak azt mutatja meg neki, mit látnia kell s illik; alkalomszerüleg fölfedezi előtte az élet hiányait s veszélyeit, s példát ad az örömöknek mértékletes és szükséges élvezésére. Sokra becsülöm — fejezi be nyilatkozatát — a jó zárda nevelését, de sokkal többre a jó anyáét.« A francia társadalmi s családi élet története eléggé bizonyítja, hogy Fenelonnak minden szava arany igazság. Kicsiben a mi társadalmunk is szolgáltathat ez igazsághoz bizonyítékot, sőt felmutathat még egy igen elszomorító árnyoldalt is, azt t. i., hogy

hazánk legtöbb nönevelő-zárdájában a magyar ajkú apácák hiánya miatt egészen idegenek vannak alkalmazva a nemzeti nevelés s magyar nyelv érzékeny rovására. Szerettük volna, ha e meg nem említett körülmény is ráutalást s a többihez hasonló bővebb kifejtést nyer vala szerzönk irányadó munkálatában.

A nönevelő-intézetek másik neme az úgy mondott pensionátusok. Ezek magánvállalkozók által fenntartott oly intézetek, hova a leánynövendékek nem csak tanításra, hanem élelmezésre, lakásra, egész ellátásra s egész nevelésre vétetnek fel bizonyos díjakért. Nagy számmal vannak Németországban; mi sem szenvedünk bennök hiányt. Az ilyes intézeteknek a zárda fölötti előnye abban áll, hogy a növendéket a világtól nem zárja úgy el, és (főleg, ha az igazgatónő maga is feleség és anya) a családéletet jobban pótolhatja a növendékek számára. De, nagyon kevés tiszteletes kivétellel, egy nagy hibában leledznek: nem a növendékek minél jobb s célszerűbb kiképzése, de az anyagi nyereség bennök a praedominans cél. Senkinek nincs jogában, legyen az egyes, állam, felekezet, község vagy társulat, tiltólag vagy akadályozólag lépni föl, hogy arra termett, képzett s törvényesen képesített egyén a neveléstanítással ne szerezhessen vagyont, ha azt lelkiismeretesen s hivatással kezeli. A lelketlen anyagi speculatiók ellen azonban a legerélyesebben föl kell szólalnunk s minden követ megmozdítanunk, hogy e téren a bűnös üzelmek véget érjenek. Elég csak a belőlük származó káros következésekre mutatni, melyek ez előadások fonalán egész általánosságban vannak ugyan tartva, de oly híven fényképeznek le némely fővárosi s vidéki tényleges állapotokat is, hogy jónak látjuk sokaknak okulása végett azokat a következő három pontban t. olvasóinknak bemutatni.

a) Míg az ilyen üzletre alapított pensionátusok s magánneveldék a szülőkkel drága tandíjakat fizettetnek, nem a legjobb, hanem a legolcsóbb tanerőket szerzik össze, s azokat is nem állandóan alkalmazzák, hanem a városból órákat adatnak velük nyomorult díjazásért. Reclamenak azután néha egy pár fényes irodalmi vagy tanári nevet is szereznek, de ezek tulajdanosai tesznek legkevesebb szolgálatot az intézetben.

b) A növendékek hibáit, a helyett hogy kiírtani törekednének, takarják vagy dédelgetik. A fődolog, hogy a szülőknek az igazgatónő mindig a növendékek szép haladásáról írjon, a növendék pedig arról, hogy mily elégedett, mily jól érzi magát stb. Még a lakásnál s élelmezésnél is az egészségi s nevelési tekintetek alárendeltek; a növendék elégültsége s a külső látszat a fő dolog.

c) A tanításnál legfőbb cél a fényes vizsgálat, pergő feleletek betanítása. Általában az egész képzésnél a külső ügyességekre, nyelveken való folyékony beszélésre s azon tulajdonok elsajátítására törekednek, melyekkel rövid idő alatt sokat lehet mutatni, s a melyek az avatatlan szemek előtt is meglátszanak és tetszenek.

Gyakran az ily nevelő-intézetek annál kapósabbak, minél rövidebb idő, egy-két év alatt képesek a legsilányabb előkészültséggel beadott leánykákat csillogó ügyességekre betanítani, s így a társaságban megjelenésre vagy épen a férjhezmenésre szellemileg kistafirozni.

Ezen s hasonló bajokon segíteni kellett. A segítséget meghozta korunk democraticus iránya, mely míg egy felől szívesen beismeri, hogy a társadalom női tagjainak ép oly joguk van egyéniségük kiművelteté sére mint a férfiaknak, másrészt teljes készséggel arra törekszik, hogy a magasabb műveltség forrásait s eszközeit necsak az előkelőknek s gazdagoknak, de lehetőleg mindenkinek hozzáférhetővé tegye. Igy jöttek aztán létre az utolsó 20—25 év alatt a nők számára is az elemi oktatáson felül állított nyilvános tanintézetek, melyeket kezdetben Svajcban és Németországban magán társulatok buzgalma állított s tart fenn, majd később városi községek köztörvényhatósági s állami közegek állítanak s támogatnak ilyeneket az imént említett államokon kívül Amerikában s Oroszországban.

A nyilvános női felsőbb oktatásra szolgáló eme sokféle tanintézetek két irányt képviselnek, melyek egymástól az ellentétességig különböznek. Az egyik az angol-amerikai, a másik a svájc-németországi. Mindegyik irány a legbensőbben összefügg azon eltérő fogalmakkal s irányokkal, melyek a nőknek a társadalomban való állását s az úgymondott nőemancipatiót illetőleg egyfelől Angliában s főleg Amerikában, másfelől Svájcban és Németországban terjesztetnek. Mindkettő a nőemancipatió körül forog. Az első egyenjogosítja a nőt mindenben a férfival s a közéletben osztoztatja ennek teljes munkakörében, s azt hiszi, hogy ha erre ki van tanítva s nevelve, a még hiányzó erőket s ügyességeket a gyakorlat által utólagosan szerzi meg. A másik nézet e munkakört még mindig a családéletben látja concetrálva; a női erőket s tehetségöket nevelés s oktatás által képzi, melyek ha megedződnek s kellőleg kifejlődnek, megszerezhetik a nagyobb jogokat s megtalálják azt a munkakört, melyre képesekké váltak s bizonyúltak. E két irány szerint legfőbb vonásokban de érdekesen s tanúlságosan ismertetvén a sokféle és több fokozatú angol-amerikai s svájc-németországi tanintézeteket, hazánk felé fordúl, s fölveti a fontos kérdést, mely nálunk viszonyaink- s körülményeinknél fogva a fensőbb nőképzést illetőleg szóba jöhet, hogy. t. i. miképpen lehetne hazánkban a nő egész lényének kiképzéséről, mind értelmi, mind erkölcsi tevékenységéről, mind pedig érzületének harmonicus kifejtéséről s kiműveléséről gondoskodni? E feladat megoldása mindenek fölött kettőtől függ, u. m. 1) a női egyéniségtől és 2) azon társadalom szerkezetétől, melyben majd élniök kell, vagyis a nők társadalmi helyzetétől s állásától.

A női egyéniségnek hivebb feltüntetése végett párhuzamot vonván a két nem között, a különbséget nem abban látja, hogy a nőknél ugyanazon tehetségek kisebb mennyiségben s tökéletle-

nebb mérvben volnának meg, mint a férfiakban, hanem abban, hogy ugyanazon általános emberi tulajdonok s tehetségek a nőben a női alkatnak megfelelőleg más arányban s más módon fejlenek ki. Innét önként következik, hogy a nők számára egészen más nevelés-tanítási módozatokra van szükség, mint a férfiaknak. A physiologiai, lélektani, történelmi s társadalmi érvek, melyek az e különbségből származott neveléstanítási módozatok szükségessége s célszerűsége mellett felhozvák, annál inkább érdekelnek minden ügybarátot, minél bizonyosabb az, hogy legalább a nyelvünkön megjelent tan- s nevelésügyi irodalmi munkálatok s tankönyvek a dolognak még mindig könnyebb oldalát veszik: általánosságban beszélnek. A gyakorlatban sincs e szempontra kellő gond fordítva. Derüre-borura alkalmaztatnak a leányiskolákban olyanok, kik inkább megfelelnének a fiúknál, s viszont. Pedig ha minden kifogás nélküli a kívánalom, hogy mind a nevelés s oktatás biztosabb sikereért, mind a véghetetlen becsű női jellem megóvása, sőt kifejtése érdekében a nők saját egyéniségüknek megfelelő módon s legalább is a 13—14. évtől fogva lehetőleg külön intézetekben képeztessenek: akkor, igénytelen nézetünk szerint, nem maradhat figyelmen kívül a női egyéniség sem, úgy a neveléstanítási módozatokban, mint a tankönyvek készítésében s tanerők alkalmazásában.

A másik feltétel, melytől a magyar nőképzés miként szervezése függ, azon állás, melyet elfoglalhat, s azon munkakör, melyet betölthet a nő társadalmunkban. A kik a fensőbb nőképzést nálunk perhorrescálják, azt hiszszük, tisztább szinben fogják látni a dolgot (hacsak az önérdek vagy előitélet hályogot nem vont szemeikre), annak tudomásúl vétele után, hogy szerzőnk a legszilárdabb meggyőződés hangján kimondja, miszerint a nő számára ha nem is kizárólagos és egyedüli, de legtermészetesebb munkakör s legüdvösebb életpálya a családi élet, illetőleg az, hogy a családéletet mint feleség és anya vezesse. Ha azonban tőle nem függő okokból e munkakört nem választhatja, joga s kötelessége van magának oly életpályát biztosítani, melyen munkaerejét s képzettségét a társadalom javára érvényesítheti. Csakhogy e munkakör egyéniségének megfelelő legyen. Olyan lesz pedig az, hol a cselekvő egyén subjectivitásának s egyéni érzelmeinek tér nyílik a cselekményekbe való bejátszásra. Ahol ezeknek helye nincs, az oly munkakörben a nő sincs helyén. Igy pl. nem neki valók lennének a katonai, törvényhozási, politikai, ügyvédi stb. szolgálat izgalmai, melyek kihoznák őt jelleméből. Ellenben sikerrel állhatják meg helyöket az oly pályákon, melyek szenvedélytelen csendes foglalkozással járnak, vagy szeretetteljes bánásmódot, fürge, körültekintő gondosságát igényelnek. Ezek a távirdai, postai, bizonyos vasuti s kereskedelmi állomásokon, némely ipar körében, a gyermeknevelésnél s oktatásnál, beteg ápolásnál sőt még a gyógyításnál is várakoznak reájok. Sok sikert érhetnek el a művészet különféle ágaiban; az irodalmi működéstől, a

tudományos foglalkozástól, sőt a tudományok művelésétől is egyáltalán semmi okunk sincs őket visszatartani.

Az utóbbi munkakörök egynémelyeinek betölthetése végett a már meglévő tanítónőképző-intézetek mellett ipar- s kereskedelmi s egyéb szakiskolák felállítására lenne szükség. De ezekről más alkalommal, tudomásunk szerint egy tervezet alatt s talán már munkában lévő könyvben fog szerzőnk szólani. Ez intézetek leendő növendékeinek általános műveltségét nyújtó előképzettségre van szükségök, olyanra, mihelyt a fiúk a gymnasiumok- és reáliskolákban szereznek. Ugyanilyet igényelnek a nemzet zömét s törzsét képező vagyonos s művelt középosztály leánygyermekei, kiknek oktatása a népiskolai fokozatokba már be van fejezve, de ennél még több s mélyebb képzettségre van szükségök, hogy egykor a művelt társadalomban helyöket méltólag megállhassák. Első szükség tehát, hogy a nők számára az ország minden nagyobb városában s vidékén, társadalmi s állami uton oly nyilvános középiskolák állíttassanak fel, mint a fiúk gymnasiumai s reáliskolái, melyektől azonban lényegesen különbözniök kell az által, hogy szervezetök, nevelési s oktatási rendszerök a nők egyéniségét s hivatását tartja mindenütt, mindenben szem előtt.

E női középiskolák szervezetét, kellékeit s várható üdvös eredményeit legfőbb vonásokban rövideden előadásának végén érinti. Mi térkimélésből ezúttal hallgatunk rólok. Újfent s bőven kifejtvék azok a munka második nagyobb részében, amaz »Emlékirat«-ban, melyet szerzőnk Trefort Ágoston vallás- s közoktatási miniszter úr megtisztelő megbizása folytán »a nők számára hazánkban szükséges közoktatás szervezése érdekében« hozzá benyújtott. Ez emlékiratot s az elvei szerint készült tanterv-javaslatot (a budapesti állami felsőbb leányiskoláét) második közleményünkben fogjuk ismertetni.

*Dr. Károly Gy. H.*

---

**Európa földrajza az osztrák-magyar monarchia kivételével.** A középtanodák V. osztálya számára, írta Requinyi Géza. Budapest, 1877. Franklin-társulat. Ára 80 kr.

Az új miniszteri tanterv új szülötte; nem viseli ugyan nyiltan homlokán édes anyjának nevét, de kora szülöttsége — 1877 ben született — s azon körülmény, hogy a középtanodák V. osztályában keresi otthonát — azt elárulja. Mindazon tankönyv, mely az új miniszteri tanterv szerint iratott, legalább annyiban felelt meg, hogy azon ismeretkört ölelte fel, melyet a tanterv előír; jelen munkában más jelenséggel találkozunk. Jogosult és gyakori volt a panasz a régibb tankönyvek ellen, hogy azok a természettani részt elhanyagolják s kizárólag a politikait helyezik előtérbe; szerző ezt annyira lelkére vette, hogy még akkor, midőn kizárólag politikai földrajzot teremthetett volna, — a tanterv t. i. az

ötödik osztály számára azt kiván — a tudomány éles megsértését látta volna abban, ha nem bocsát előre egy terjedelmes »természeti viszonyok leirását.« Az új tanterv pedig nem hiába kivánt tágabb tért engedni a politikai földrajznak; a tanuló, a ki ezelőtt elvégezte a középiskolát, ismerte talán az ó-kori, a középkori, újkori államok szerkezetét a történelemből; de a jelenkori államok és a modern társadalom szerkezetét csak annyiban ismerhette, a mennyiben tapasztalattal bírt. A történelem a napoleoni háborúkkal bezáródott előtte; a földrajz pedig nem nyilt meg előtte oly mérvben, hogy csak homályos fogalmakat is szerezhetett volna abból a kérdéses tárgyra nézve. E bajon kivánt segíteni az új tanterv; de szerző ezt semmibe sem veszi, miként az munkája felosztásából kitünik. Sz. munkáját két szakaszra osztja fel, az elsőben 1—121 l. Európa természeti viszonyai tárgyaltatnak a következő sorrendben: Európa világhelyzete, Európa vízszintes tagozata, kiterjedése, talajrajza, folyói és tavai, égalja, növény- s állatvilága, a balkáni, az apennini, a pyrenei félsziget, Nagybritannia s Irhon (sic!), a skandinaviai félsziget, végre Európa törzse. Mindezeknél megkülönbözteti sz. a vízszintes tagozatot, a talajrajzot s a vízrajzot. A második szakaszban 121—189 l. Európa politikai viszonyai vannak leírva, és pedig, miután sz. Európa népeiről általánosságban szólott oly sorrendben, mint az első szakaszban, bemutatja az egyes államok politikai viszonyait. 121 lapot szán tehát olyasmire, a minek a tanuló hasznát nem veszi; 68 lapon azután elvégzi az előírt tananyagot. Megsérteni vélném szerzőt, ha ily körülmények között azt mondanám, hogy az, a mi könyvében az ötödik osztály számára való, a jogos és méltányos igényeknek megfelel.

Azon rendszer által, melyet szerző könyvében követ, a tanuló öntevékenységre nem buzdíttatik; a helyett, hogy a részletek előrebocsátása után nyujtaná Európa politikai képét, előbb szól Európa népeiről általánosságban s azután részletez.

Az emberi fajokra nézve Blumenbach felosztását fogadja el; régen elavult már.

Nyelvök szerint Európa népeit három családra s több ágra osztja, helyesen, csakhogy a baszkok nem tartoznak a kelta nyelvághoz, legalább Whitney szerint. Az uralaltáji nyelvcsalád részletezésénél helyesebb lett volna, ha szerző Castrén után indul, továbbá, ha már a letteket, walesieket felsorolja szerző, miért hagyja ki a mi nyelvrokonainkat a mordwin, cseremisz, csuvas stbeket az általános részből?

125 l. szerint a tótok katholikusok; talán még sem mindnyájan?

Sz. a phrasisokat is kedveli, így 126 l. »ezen (az európai civilizált) népek .... országuk kedvező fekvését .... felhasználják, hogy saját céljaikat s általános rendeltetésöket elérjék.« A gyermek megtanulja, de meg nem érti, levén az utóbbi kifejezés logikai absurdum; ép így a 127 l. »De ezen

külső egység dacára minden államban más és másképen fejlődött ki az alkotmányos élet, minden nép mintegy saját jellemének bélyegét nyomta alkotmányművére.« Tessék ezt kimutatni a gyermeknek, különben csak üres s rá nézve értelem nélküli szavakat fog betanulni.

127 l. »a fejedelem akarata Oroszországban a közvélemény által korlátoztatik, előttem naiv felfogásnak tünik fel. Oroszország szabad közvéleményéről általában szólani, hát még oly közvéleményről, mely a fejedelem akaratát korlátozza! Valamivel több igazságot tartalmaz azon állítása sz.-nek, hogy Törökországban a fejedelmi önkénynek a koran szab határt; de ha teljesen igazat akarunk mondani, ki kell ezt egészítenünk azzal, hogy Törökország tényleg az európai hatalmak gyámsága alatt áll.

A mi az egyes államok állami viszonyainak ismertetését illeti, azok általában igen hiányosak, a mennyiben szerző leginkább a topographiára fordít figyelmet, mellőzvén, illetőleg csak nehány szóval érintvén a kormányformát, a közigazgatási, nemzetgazdasági viszonyokat; s e fölött legkevésbbé sem csodálkozom, mert szerző, mint mindjárt eleinte említém, szem elől tévesztette azt, hogy az V. osztály számára kizárólag a politikai földrajz van előírva. Ezért is szerző munkájának legjobb részét a physikai földrajz képezi; e tekintetben említés nélkül nem hagyhatom, hogy abban sok oly vonás van, mely határozott javítást tartalmaz a földrajzi tankönyvirodalmunk terén.

A topographiai rész hibátlan, csakhogy a felvett anyag megválasztásában sz. nem elég következetes. Ha Kalis-ot, Lodz-ot mint iparos városokat felveszi könyvébe, úgy az európai városok sorába még nehány tucatot felvehetett volna.

Az egyes országok topographiájánál alapul szerző a történelmi felosztást veszi; nincs kifogásom ellene, csakhogy ne keverjen össze különböző korszakokból származó felosztást; így, ha Olaszországban Latiumról beszél, szóljon Etruriáról, Gallia Cisalpináról stb., vagy ha a nápolyi királyságról szól, ne említse mellette Latiumot.

Végre figyelmeztetem szerzőt, hogy kifejezéseiben nagyobb szabatosságra törekedjék, különben nem fordulhatna munkájában ilyesmi elő: »e hegységekben h i d e g h i d e g f ö l é r a k o d n é k stb.,« és hogy a magyar orthographia nem egészen titokteljes szabályai szerint a melléknevek kis kezdőbetűvel irandók.

*Dr. Brózik Károly.*

# Egyleti élet.

— A II. szakosztály okt. 17-én tartott szakosztályi ülésének jegyzőkönyve.

Elnök: dr. Say Móric, jegyző: Paszlavszky József.

Jelen voltak: Berecz Antal, Mayer J., dr. Károly Gy. H., Violich K., Heller Ág., Kreybig L., Cseörgheő Aladár, Tankó J., dr. Brózik K., dr. Erődi B., Jablonszky J., Tiber Ágost.

Elnök üdvözli a szakosztályt.

Dr. Császár Károly akadályozva levén, értekezését „A geometriai diszítményekről" Kreybig Lajos olvassa fel. Értekező Krisz Ferenc a középtanoda I. osztálya számára írt „Síkalaktan"-a nyomán mutatja ki, hogy lehet a mértant és diszítményi rajzot szoros kapcsolatba hozni, s illustráló például a szabályos sokszögekből mozaikszerűen összeállított diszítményeket hozza fel. Az eljárást mindenkinek ajánlja. (Az értekezés a Közlönyben megjelenik.)

Dr. Brózik Károly „A földrajzi tananyag megválasztásáról" értekezik. A földrajz tananyagát illetőleg különböző mérvben óhajtja Európa és a többi négy világrész földrajzát tárgyalni. A négy világrészre nézve csak azon nagyobb földrajzi typusokat és egyedeket tartja felveendőknek, melyek a föld organismusára és különösen az emberre határozottan befolynak. A hegységeknek kiterjedését és középmagasságát tartja célszerűnek felvenni a részletezés és csúcsok megnevezése helyett. A folyóknál hasonlóképen területök nagysága, valamint hajózhatásuk viszonyaira óhajtja a fősúlyt fektetni A geologiai viszonyokat illetőleg csak a fontosabb földrajzi egyedeknek szabad tekintetbe jönniök, s akkor is csak azokat a kőzeteket és rétegeket kell kiemelni, melyek az egészben uralkodók. Az állatok és növények közül csak azok emelendők ki, melyek az emberrel kiválóan összefüggnek: gyógynövények, eledelül szolgálnak, vagy a kereskedelemben szerepelnek. Az állatok és növények elterjedési határa a systematikus cursusnak feladata. — Európa s hazánk földrajzát részletesebben tartja tárgyalandónak, kiterjedvén még a bányászati viszonyok, gyógyforrások s a ritkább természeti szépségekre is.

A tárgyhoz hozzá szóltak, többé-kevésbbé eltérő véleményt fejezvén ki: Berecz Antal, Tiber Ág., Tankó J., dr. Say Móric, Paszlavszky József, Heller Ág.

A tárgy egyelőre ki levén merítve, elnök a szakosztály véleményét gondolja kifejezni, midőn előadót, az imént fejtegetett elveknek rövid kidolgozására kéri fel, hogy a Közlönyben megjelenvén, többen is hozzá szólhassanak e mai nap igen fontos tárgyhoz.

Berecz Ant. dr. H. Wagner „Umrisskarte“ című hat lapból álló térképeit mutatja be, melyek a tanításnál célszerűeknek bizonyultak be. Ára az egésznek 1 frt 50 kr.

Több tárgy nem levén, elnök a tagokat a szakülések buzgó látogatására serkenti és munkálkodásra szólítja fel; az ülést ezzel berekeszti.

Jegyzette: **Paszlavszky József.**

---

# Vegyesek.

**A hivatalos lapból.**

Kineveztettek: Sinkovics József okl. tanárjelölt a nagy-váradi áll. főreáltanodához rendes tanárrá. (23,852. sz.) — Ballenegger Henrik okl. tanárjelölt a temesvári állami főreáltanodához rendes tanárrá. (23,489. sz.) — Melhard Gyula veszprémi egyházmegyei áldozár és barcsi káplán a kaposvári állami gymnasiumhoz rendes hittanárrá. (23,991. sz.) — Talapkovics Antal, nagy-kállói reált. helyettes tanára ugyanoda rendes tanárrá. (24,394. sz.) — A vallás- és közokt miniszter Wertheimer Edét a világtörténetből kolozsvári egyetemi magántanárrá lett képesítése folytán ezen minőségben megerősítette.

Pályázat. 21,634. szám. A fiumei állami felsőbb középtanodánál egy rendes tanári állomás töltendő be, melyen a bármely gymnasiumi vagy reáliskolai szakcsoportra képesített tanár szaktárgya mellett a magyar nyelvnek tanítására is kötelezve leszen. Ezen tanszékkel 1200 frtnyi évi fizetés, 200 frtnyi évi szállás pénz és az ötödéves évi 100 frtnyi pótlékra való igény van összekapcsolva. Az előadási nyelv az olasz, felhivatnak a pályázni óhajtók, hogy olasz nyelven szerkesztett kérvényeiket a vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszteriumhoz címezve f. évi november 15-ig a Fiume város hatóságához küldjék be. Az állomás elnyerhetésére okvetlen szükséges, hogy a pályázó a tanári vizsgálatot az osztrák-magyar birodalom valamelyik illetékes tanár vizsgáló bizottsága előtt a teljes gymnasiumra vagy reáliskolára nézve sikeresen letette, s a magyar nyelvet tökéletesen, az olasz nyelvet pedig a tanítási célnak megfelelő mérvben bírja. Azért a kérvényben ezen kellék, valamint a folyamodónak vallása, állapota, nyelvismeretei, úgyszinte eddigi netán már teljesített szolgálata okmányilag igazolandó és a kérvény, ha folyamodó szolgálatban van, az illető elöljárósága útján a minősítvényi táblázattal együtt, különben közvetlen az illető helyre eljuttatandó. Budapest 1876. évi október 10-én. A vallás- és közoktatási m. k. miniszteriumtól.

— A közokt. budget a pénzügyi bizottság előtt.

A pénzügyi bizottság október 19. és következő napjain tárgyalta a közoktatásügyi költségvetést. Előadó dr. Kautz Gyula volt, ki csaknem egészen a miniszteri indokolás szerint tette meg előterjesztését. A tárgyalásból csak a jelentősebb mozzanatokat emeljük ki.

A budapesti egyetemnél Kautz Gy. azt hiszi, kogy ha pénzügyi helyzetünk engedné, a bölcsészeti kar legalább is egy-két tanszékkel volna szaporítandó. Trefort miniszter megjegyzi, hogy alkalmas tanerők hiányában, habár szükséges, tanszékek felállítását el kell halasztani.

Zsedényi a homeopathiai tanszéket oknélkülinek tartja, mert nincs hallgatója. Helfy nem szeretné a felsőbb oktatást a népnevelés rovására emelni. Súlyt fektet oly nyelvészeti tanításra, mely által a magyar consulok ne-

velése segíttetnék elő. Trefort min a felső és alsó oktatást parallel kivánja fejleszteni. Helfy óhajtását csakis pénzügyi helyzetünk akadályozza. Csengery nem szeretné azon irányt elősegíteni, mely a felsőbb oktatás rovására akarja a legelemibb ismereteket terjeszteni. Ő ugy fogja fel a műveltséget, hogy az fölülről lefelé terjedjen s azért az egyetemnek, főleg alkalmas tanerők nevelése által sok mulasztást kell helyrehoznia.

Az egyetem szükségleteit a bizottság megszavazza.

A középtanodai tanárképezde költségei szintén vita nélkül fogadtatnak el.

A kolozsvári egyetemnél Hegedüs a román nyelv tanárának magyarellenes viseletére hívja fel a miniszter figyelmét Trefort miniszter igéri, hogy az ügyet figyelme tárgyává teszi. Az előirányzat meghagyatik.

A kolozsvári tanárképezdénél Wahrmann az ösztöndíjasok iránt tesz kérdést. A miniszter és Mészáros tanácsos azon felvilágosítást adják, hogy a vizsgálatok az ösztöndíjasok nagy részénél jól sikerülnek. Pulszky a tanárképesítés szempontjából tartja szükségesnek az ösztöndíjak fenntartását, Trefort miniszter felhozza, hogy az ösztöndíjak csak oly növendékeknek osztatnak, kik a tanárok által arra képességük által kijelöltetnek. Az előirányzat különben meghagyatott.

A műegyetemnél Hegedüs több kérdést vet föl, melyekre Trefort miniszter előadja, hogy a műegyetemi oktatás hiányosságának főoka abban rejlett, hogy a reáliskolák eddig nem feleltek meg a várt célnak. Ez indította a miniszteriumot a reáliskolák újjászervezésére, melynek sikeréről meg van győződve. Azon tanszakok, melyek az egyetemen, valamint a műegyetemen is előadatnak, a két különböző intézetben másnemű előadást igényelnek, s ez főoka annak, hogy eddig az egynemű tanszékek nem egyesíttettek. Ezentúl a reáltatanodai növendékek magasabb képzettséggel lesznek ellátva, mi által a tanárok számának apasztása lehetővé tétetik. Csengery szintén helyesli azon irányt, mely a műegyetemet nem akarja szakiskolává tenni, hanem felső tanintézetül megtartani.

Erre a személyi kiadások megszavaztatnak.

A dologi kiadásoknál Kautz a házbért magasnak tartja. Trefort min. a téves rendszerben keresi a rosz következményeket, mely az állam által való épités helyett bérházakban helyezi el úgy a hivatalokat, mint más intézeteket.

Somssichnak nem volna kifogása az építkezés ellen, mert nem ez a baj, de az. hogy egyszerű épületek helyett palotákot emelnek. Az ügy mindaddig felfüggesztetik, míg a házbér iránti szerződés meghosszabitása fog előterjesztetni.

Az országos rajztanárképezde és mintarajztanoda tételénél Trefort min. előadja, hogy a tanulmányi alap tőkéjéből alkalmas házat építtett, melyért több bér nem fizettetik, mint az eddigi rosz helyiségért. Zsedényi ezen eljárás alkotmányosságát vonja kétségbe. Trefort azt tartja, hogy csak saját jogkörében cselekedett, különben minden esetre jelentést fog tenni ez ügyben. Pulszky a füvész-kertben hír szerint építendő üvegfestészeti műterem iránt tesz kérdést.

Trefort miniszter valónak mondja a tervet, de megjegyzi, hogy ha megtörténhetik, nem az ország költségén fog épülni. Csengery azt hiszi,

hogy a tervezett épület voltaképen nem az egyetem telkére való. A házbér iránt a bizottság határozatát függőben tartja a miniszter jelentéséig, — az előirányzatot azonban megszavazza.

A nagyszebeni jogakadémia költségének megszavazása után az ülés véget ért.

Okt. 20-án a bizottság folytatta a tárgyalást:

Trefort miniszter bemutatja a műegyetemi házbérletének meghosszabítása iránt kötött szerződést. E szerint a bérlet 5 évre hosszabbíttatik meg, tehát 1882-ig tart 46,800 frt eddigi árért. Wahrmann nem képes felfogni, hogy e kedvezőtlen szerződés negyedfél évvel a lejárat előtt az eredeti áron meghosszabíttatott. Trefort min. azon felvilágosítást adja, hogy a műegyetem elhelyezéséről idején kellett gondoskodnia és az átköltözés más épületbe igen költséges. Csengery azt hiszi, hogy ily esetekben csak úgy lehet segíteni, hogy az állam a bérösszegeknek megfelelő tőkével alkalmas házat emel. A jelen idő épen alkalmas arra, mert kellő elővigyázattal olcsón lehet építkezni. Ez iránt a minisztert a jelentéstétellel bízná meg. Trefort min. eljárásáért teljesen magára vállalja a felelősséget. A jövőre nézve belátja szükségét annak, hogy az előtte szólott által felemlített módon kezdeményezés történjék. Helfy azt tartja, hogy ha a bérlet olcsó lett volna, érteni lehetne a bérlet meghosszabbításának siettetését, de így meg nem érthető a dolog s azért nem veszi azt tudomásúl.

Pulszky elismeri, hogy az 1874-iki viszonyok közt nem lehetett építkezési tervekkel előállni. Hozzájárúl Csengery indítványához.

Simonyi Ernő úgy vélekedik, hogy a szerződést csak a törvényhozás hagyhatja helyben, s így az oda terjesztendő. Somssich sajnálatát fejezi ki az iránt, hogy a szerződés előlegesen a ház elé nem terjesztetett, mint ezt egyik határozata rendeli. Azonban most elvetni lehetetlen, mert egy év alatt építeni nem lehet, s így a kényszerhelyet a szerződés elfogadását kívánja. A bizottság abban állapodik meg, hogy a szerződést a ház elé terjeszti és a minisztert felhívja, hogy idejében adjon jelentést az intézetnek állandó elhelyezéséről.

Ezután Mészáros miniszteri tanácsos a tanárképezdék növendékeinek előmenetele iránt tesz jelentést. Wahrmann szerint az eredmény nem nyújt biztosítékot arra, hogy a növedékek hasznavehető tanárokká váljanak. Pulszky azt hiszi, hogy egy kimutatás után nem lehet még itéletet hozni valamely intézet eredménye fölött; az, hogy kevés kitünő bizonyítványt ad ki, csak az intézet mellett bizonyít.

A bizottság a jelentést tudomásúl veszi, a minisztert pedig felhívja, hogy jövőre a növendékek előmeneteléről a költségvetés indokolásában tegyen említést, illetőleg azt ott tüntesse ki.

A középiskolák költségei megszavaztatnak. A szaktanodáknál Wahrmann kérdést tesz az iránt, hogy a kassai gépész-iskolának hány hallgatója van jelenleg; mire Gönczy min. tanácsos válaszolja, hogy a múlt évihez képest hárommal szaporodtak, s jelenleg 24 hallgatója van.

Zsedényi ismétli azon véleményét, hogy az állam terhét ezen iskola átvételével nem kellett volna növelni, — az előirányzat különben meghagyatik.

A férfi elemi és polgári tanítóképezdéknél Lukács felhozza, hogy a dévai képezde a dotatiót meg nem érdemli, mert ott nem

magyarokat, hanem dako-románokat nevelnek. Gönczy jelenti, hogy ez ügyben a miniszterhez történt feljelentés után vizsgálat tartatott, mely az igazgató elmozdítását eredményezte, s egyszersmind elrendeltetett, hogy románul egyedül a román nyelv taníttassék.*)

Simonyi Ernő azon tanítókat, kik a magyar nemzet ellen demonstrátiókat űznek, rögtön elbocsájtandóknak tartja; mire Gönczy miniszteri tanácsos kijelenti, hogy az illető tanító el is mozdíttatott. Szontagh Pál ezt azon megjegyzéssel toldja meg, hogy nem tartja elégnek egyes emberek elmozdítását.

A községi- és magániskolák fenntartására előirányzott összeg megszavaztatik, azon módosítással, melyet a címre nézve Zsedényi ajánlott, hogy t. i. a fenntartás helyett segélyezés tétessék.

A néptanítók lapjára előirányzott összeg Simonyi E. felszólalása ellenére, ki semmit sem szavaz meg, megadatik. A budapesti felső leányiskola költségvetésénél Csengery a tanterv közöltetését s az évi jelentésbe befoglaltatását kéri, egyszersmind nem helyesli, hogy ilyen intézetnél óraadó tanárok vannak.

Trefort miniszter jelenti, hogy a tanterv készen van, s a jelentésbe be is fog vétetni, csupán pénzügyi szempontból nem lehetett eddigelé állandósítani bizonyos tanári állomásokat, a mint azonban az intézet fejlődik, a kinevezések is rendszeresen megtörténnek. Erre az előirányzat megszavaztatott, valamint megszavaztatott a váci siketnémák intézetének előirányzata is, mire az ülés eloszlott.

Október 22-én folytatólagosan tárgyaltatott a közokt. költségvetés. Következett a vakok intézete Pesten.

Szontagh, Csengery, Helfy a mostani helyiség ellen szólalnak

---

*) Az „Ellenőr" okt. 26-iki számában Sándor Domokos kép. igazgató nyilt levelet intéz L. B. képviselő úrhoz, melyben határozottan ellent mondván a fennebbi állításnak, felhívja a nev. képviselő urat, hogy személyesen győződjék meg a dolog állásáról. De ugyane számban közöl az „Ellenőr" egy más (p. a.) jegyű cikket „a legbefavatottabb kézből", mely nemcsak Lukács Bélának ad igazat, hanem megtámadja Gönczyt, mint a ki helytelenül referált a kérdéses ügyben, s célzatával méltatlanságot követett el Madzsar János volt igazgató ellen, kinek hazafiasságát még eddig senki kétségbe nem vonhatta. A cikkíró Gönczy úr nyilatkozata ellen „egy szeplőtlen jellemű hazafi becsülete érdekében" tiltakozik, s azt határozottan visszautasítja. Ellenben a dako-román törekvések súlyos vadját a jelenlegi tanfelügyelőre, Réthy Lajosra hárítja, hivatkozván a legközelebbi években folyt hirlapi detectiókra, s a képezde $187^3/_4$. évi értesítőjére. Elmondja ezután a cikkíró, hogy bizony még most is sokat tanítanak oláhul, s hogy tulajdonképen eddig egy oláh tanítót sem bocsátottak el. — Az „Ellenőr" nem gondolja, hogy Réthy legyen a bűnös, s a cikkíró ellenében azt állítja, hogy igenis mozdítottak már el román tanítókat Mindenesetre érdekes kérdés R-méljuk, hogy egy szigorú vizsgálat világot gyújt a chaoszban, kormányunknak pedig lesz elég ereje a netaláni üzelmeket gyökerestől kiírtani. Ha igaz volna, a mit Gönczy úr mondott, nem értjük, hogy lehetett volna Madzsar urat állami szolgálatban újra alkalmazni. Ő t. i tudtunkra a fehértemplomi főgymnasiumban működik, pedig ott is kipróbált hazafias tanárokra van szükség. — Az „E." okt. 28. számában nyilatkozik G. úr is, közölvén egy 1874. okt. 21-én kelt min. rendeletet, mely a kormány magatartását tanusítja. G. úr kimondja, hogy M. úr nem dako-románságért helyeztetett át máshová. Szerk.

föl. A bizottság megbízta a minisztert, hogy az intézet olcsóbb és alkalmasabb helyre áthelyezése iránt javaslatot tegyen.

Közművelődési célok. A nemzeti muzeumnál az előirányzott 90,000 frt átalányban megszavaztatik. Országos (Eszterházy-féle) képtár. Trefort min. előadja, hogy miután a műcsarnok rövid időn elkészül, s az országos képzőművészeti társulat azon helyiséget, melyet eddig az akadémia épületében a képtár mellett bírt, odahagyja, e helyiséget az országos képtár számára szükségesnek tartaná kibérelni.

Csengery Antal támogatja a miniszter előterjesztését, megjegyezvén, hogy az említett termek folytatását képezik a képtár helyiségeinek, s miután az országos képtár nagybecsű metszet- és kézirajz-gyüjteménye alkalmas helyiség hiányában a közönség előtt zárva, s így a közönség részére élvezhetetlen volt: a hazai műérzék és művészet fejlődése érdekében célszerű lenne e termeket a metszetek és kézirajzok kiállíthatása végett kibérelni. Az akadémia kész is azokat átengedni, mintsem idegen kézbe kerüljenek, az eddigi bérnek majdnem feléért, 1000 frtért. Miután Trefort miniszter hozzátette vala, hogy az e célra megkivántató 1000 frt többletet tárcája más tételeinél kész megtakarítani, a bizottság az előirányzatot megszavazza.

Hosszabb vita fejlődött az országos zene-akadémia és szini tanodánál. Az előirányzat itt 8790 frt többletet mutat fel. A többlet ellen felszólal Zsedényi Ede, Helfy és Simonyi Ernő. Kautz előadó erre azt jegyzi meg, hogy e többlet nélkül az intézetet meg kellene szüntetni, mert az fenn nem állhat. Végre a bizottság többsége a többletet megtagadva, csak a múlt évi összeget szavazza meg. Trefort miniszter kijelenti, hogy ez intézet fennállása érdekében kénytelen lesz a házhoz felebbezni. Képzőművészeti ösztöndíjakra és segélyezésekre előirányzott 15,000 frt, valamint a történelmi müemlékekre felvett 18,000 frt változatlanul megszavaztatik.

A magyar történelmi források és emlékek kiadására, melyre a múlt évben 15,000 frt volt megszavazva, az idén 5000 frttal kevesebb vétetett fel.

Csengery Antal hibáztatja azt, hogy itt tétetett megtakarítás, általában helytelennek tartja, hogy a szellemi productió megszorításával takarékoskodjunk, de épen helytelen az a mai és a mi viszonyaink közt, midőn a könyvárúsok általában nem vállalkoznak tudományos mű kiadására. A tavalyi összeget ajánlja megszavaztatni. Horváth Lajos, Simonyi Ernő hasonló szellemben érvel, Szontagh Pál és Szapáry Gyula ellenben nem akar praecedens esetet teremteni, nehogy más tételnél is többet szavazzon meg a bizottság.

Végre az előirányzat változatlanul szavaztatik meg.

Hazai irók segélyezése. Az előirányzott 2500 frthoz Kautz előadó, Toldy Ferenc özvegye számára 1500 frt többletet javasol felvétetni, Horváth L. és Wahrmann pártolják és Simonyi Ernőnek sincs kifogása a lényeg ellen, de azt kivánná, hogy a miniszter tegye meg az indítványt. Szontagh P. a miniszterrel, Helfy a bizottsággal kivánja az indítványt megtétetni. Trefort miniszter formulázván indítványát, 1000 frttal javasolja a 2500 frtot felemeltetni, mi elfogadtatik.

Az egyházi céloknál Wahrmann Mór elvileg kimondatni

kivánná, hogy évenkint levonások fognak történni, s a most előirányzott 5% helyett 10% vonassék le.

Somssich és Kautz felszólalásaik után azonban az előirányzat változatlanul hagyatik.

A nyugdíjak változatlanul megszavaztatnak; a miniszter igéri, hogy a névsort elő fogja terjeszteni. A beruházások változatlanul megszavaztatván, a közoktatási tárca költségvetése befejeztetett.

— A hivatalos lap 243. száma közli:

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter f. évi 21056. sz. a. a következő rendeletett bocsátotta ki:

A polgári iskolai tanulóknak a középtanodákba való átlépése körül követendő eljárásra nézve múlt évi 25183. sz. a. egy felmerült eset alkalmából a következő rendeletet bocsátottam ki:

„1. A polgári fiiskoláknak a középtanodához való viszonyát, szervezet tekintetében, az 1868. évi XXXVIII. t. cikk 76. §-a határozza meg, a mennyiben a fiúk számára eddigelé felállított polgári iskolákban a tanterv úgy állapíttatott meg, hogy a polgári iskola első négy évi folyama alatt — habár kimerítőbben — ugyanazon tantárgyak taníttatnak, a melyek a középtanoda (reáliskola és gymnasium) négy alsó osztályában adatnak elő, a latin illetőleg francia nyelv kivételével. A többi tantárgy a tanfolyam első négy évében legfölebb megkezdetik s főleg a polgári iskola két utolsó évi folyamában adatik elő.

2. Eme általános szervezettől csak annyiban térnek el a feloszlatott magyar határőrvidékbeli karansebesi, titeli és pancsovai nyolcz osztályú polgári fiiskolák, a mennyiben azok a feloszlatott magyar határőrvidék polgárosítására vonatkozó 1871. évi szabályrend szerint aként vannak szervezve, hogy azoknak négy alsó osztálya megfelel az elemi négy osztályú népiskolának, míg a négy felsőb — vagyis tulajdonképeni polgári iskolai — osztályban alkalmazásban lévő tanterv az ország többi hasonszervezetű 4 osztályú polgári fiiskolákéval azonos lévén, ezekre nézve is ugyancsak az áll, a mi a polgári iskolák szervezetére és a középtanodákhoz való viszonyaira nézve az 1ső pontban elmondatott.

3. Az itt előre bocsátottaknál fogva tehát a karansebesi, titeli és pancsovai polgári fiiskolák V. VI. VII. és VIII-ik osztályainak tanítványai, nemkülönben az ország többi polgári iskolái I. II. III. és IV-ik osztályainak tanítványai azon esetben, ha a középtanoda folytatólagos 2., 3, 4-ik osztályába akarnak lépni, azt akadálytalanul tehetik, ha a latin esetleg francia nyelvből szükségesnek mutatkozó fölvételi vizsgálatot leteszik; ezen vizsgálatnak azonban nem kell a megelőző középtanodai osztály tananyagán kívül, az előbbi osztályokéra visszaterjedni.

4. Egyéb itt meg nem érintett esetekre nézve a „gymnasiumi“ rendtartás 6-ik §-ának c) pontja a polgári iskolai tanulókra is alkalmazandó, mely szerint a gymnasiumi felsőbb osztályokba való fölvétel az az előtti osztályról legalább első rendű bizonyítványtól tételeztetik fel. Az ismeretek mérvét a tanterv határozza meg, s ha e tekintetben oly tanulóknál, kik az előbbi osztályt más tanodában végezték, a felmutatott bizonyítvány a tanterv követelményeinek meg nem felelne, szabadságában áll a tanári karnak az illető tanulót felvételi vizsga alá venni, s őt annak eredményéhez képest alsóbb osztályba is sorozni.“

Ezen rendeletemet oly módosítással, hogy a régi rendtartásból hivatko-

zott 6. §. c) pontja helyett az újabban életbeléptett rendtartás 6. §-a alkalmazandó,*) — a főigazgatósággal általánosan követendő szabályképen ezennel közölvén, felhivom, hogy azt a kerületében lévő középtanodák igazgatóságának miheztartás végett tudomására hozza.

Budapesten, 1876. évi szeptember hó 28-án.

**Trefort Ágoston**, s. k.

— A budapesti kir. egyetemről. (Folytatás.)

16. Dr. Kondor Gusztáv, az elemi mennyiségtan rendes tanára az $187^{1}/_{2}$. tanév óta. A hallgatók száma 20 és 60 közt váltakozott. Az előadások három éves cyclusokra vannak osztva.

17. Dr. Lengyel Béla, az alkalmazott vegytan nyilv. rendkívüli tanára 1871. óta. A hallgatók túlnyomó száma gyógyszerész-növendék; az összes szám 57—90.

18. Lubrich Ágoston, a neveléstan rendes tanára $187^{0}/_{1}$. óta. A hallgatók száma 11 és 77 között váltakozik.

19. Dr. Margó Tivadar, az állattan rendes tanára s e minőségben az egyetemi állattani intézet és múzeum igazgatója. Jelentése szól az intézet állapotáról, az $186^{7}/_{8}$. tanév óta tett haladásról is. 8 évi időszakban az általános állattanból 1784, a szövettanból 136, összesen 1920 hallgatója volt a téli félévekben; míg a nyáriakban a rendszeres állattanból 2056, a kifejlődéstanból 452; összesen 2508. Érdekes a jelentésnek következő adata. „Mi a tanulók szorgalmát illeti, azoknak 60—70 százaléka kitünő szorgalmúnak mondható. Minthogy azonban a tanterem csak 120 hallgatót fogadhat be, a beirott hallgatók száma pedig állandóan meghaladja a 200-at, s így azok egy részének physikai lehetetlenség a tanterembe jutni, tehát kin szorul: a tanulók szorgalmát csak általában is meghatározni teljes lehetetlenség." Az intézetben végzett gyakorlatoknak számos látogatójok — főkép orvosnövendékek — volt. $187^{0}/_{1}$. óta az állattani intézet a tanárképezdével is össze van kötve. Dr. Margó jelentése végén 10 pontban foglalja össze azon kivánalmakat, melynek teljesültétől függ, vajjon az intézet megfelelhet-e feladatának. E kivánalmak egy csúcsban érnek össze: az új állattani intézet felépítésének szükségességében.

20. Dr. Mayr Aurél, az indogermán összehasonlító nyelvészet nyilv. rendkívüli tanára. Hallgatói száma 1—4.

21. Messi Antal, az olasz nyelv és irod. rendk. tanára. Hallgatói száma az utolsó három évben 6, 4, 3.

22. Dr. Petzval Ottó, a felsőbb mennyiségtan rendes és a csillagászat helyettes tanára. A hallgatók száma a felső mennyiségtanból 18—50 közt váltakozott; a csillagászatból 16—31 között.

23. Rákosy Sándor, a francia nyelv és irod. rendk. tanára $187^{2}/_{3}$. óta (előbb mint magántanár működött). Hallgatói száma 11-ről azóta növekedett, mióta ($187^{3}/_{4}$-ben) a középtanodai tanárképezde azon növendékei, kik a modern nyelvészeti csoportban vannak, mint kötelezett tantárgyra vannak utalva a franc. nyelvre. Így emelkedett a szám $187^{4}/_{5}$-ben 56-ra.

---

*) Lásd „Az orsz. középt. tanár-egylet Közlönyének" jelen évi 1. 2. számának 9. lapján.

24. R o m á n Sándor, a román nyelv és irod. rendk tanára. Hallgató száma 2—14 közt váltakozik.

25. Dr. R ó m e r Flóris, az archeologia és éremtan rendes tanára, s az érem- és régiségtár igazgatója. E tudománynak rendes tanszéke csak $187^{9}/_{1}$. óta van. Hallgatói száma 4—37 közt váltakozik.

26. S a l a m o n Ferenc, a magyar történelem rendes tanára $187^{1}/_{2}$. óta. Hallgatói száma 12 és 42 közt váltakozik. Magyarország nagy embereiről az $187^{4}/_{5}$ tanév II. felében ingyenes előadásokat tartott heti 1 órában, melyet 93-an látogattak.

27. Dr. S o m h e g y i Ferenc, az egyetemes történelem rendes tanára $187^{1}/_{2}$. óta. Hallgatói száma 20 és 126 közt váltakozik.

28. Dr. S z a b ó József, az ásványtan rendes tanára és az ásványtani intézet igazgatója Hallgatói összes száma a kimutatott időkörben 4218, köztük 77 tanárképezdei tanuló. A fő összegből a 4 első évre 1463, a másik 4-re 2755 esik; a szaporodás tehát az utóbbi négy évben 1292-t tesz. A tanulóktól beadott dolgozatok száma az első 4 évben 4, a második 4 évben 159. A jelentés szavai szerint „igen meglátszik az egyetemre feljötteken, hogy minő tanár keze alatt voltak a középtanodában. Valamint általában mondhatni, hogy azon javításoknak eredménye, melyek a középoktatásban életbe vannak léptetve, az egyetemre feljött hallgatókon is mutatkozik.“ Dr. Szabó is kifejezést ád több rendbeli kívánalomnak, melyek szintén célszerű helyiségek építésének szükségességében tetőznek.

29. Dr. T é l f y Iván, a görög cl. philologia és a bölcsészeti erkölcstan rendes tanára. A hallgatók száma a philologiai előadásokon $186^{7}/_{8}$-tól $187^{4}/_{5}$. első feléig bezárólag összesen 1430. Tanári vizsgálatot tettek 36-an. Az ethikai előadásokra be volt írva 1180 hallgató, többnyire a jogászok közül; 250-en részint kitünőleg, részint jól colloquáltak.

30. Dr T h á n Károly, a vegytan rendes tanára és az egyetem vegytani intézetének igazgatója. A vegytan tanítása új aerába lépett az új vegytani intézet felállításával, mely az $187^{1}/_{2}$. tanév elején nyilt meg, de a belső felszerelés és a szervezet hiányosságánál fogva tulajdonkép csak $187^{3}/_{4}$-ben kezdette meg működését teljes sikerrel. Az intézetben a tanáron kívül egy adjunctus, két assistens, két műszolga, egy gépész vannak alkalmazva. A jelentés részletesen ismerteti az oktatás módját, kiemelvén különösen, hogy a dolgozdákban (sic!) 70 asztal van felszerelve egyformán úgy, hogy midőn az intézet teljes tevékenységében van, egyidejüleg ugyanannyian dolgozhatnak benne és nyerhetnek gyakorlati oktatást. A jelentés szerint ez új intézet az illetékes körök által nemcsak a létező legjobbak közé soroztatik, hanem számos ujonnan alakuló intézeteknek, a többek közt névleg Birmingham, Champaigue (Amerika, Illinois állam), Velence, Flórenc, Róma, Grác, Aachen, Drezda, Strassburg, Moszkva stb. hasonló intézeteinél nagyobb részt mintául fogadtatott el. Előadásokat a rendes tanáron kívül dr. Lengyel Béla, br. Eötvös Lóránt, dr. Plósz Pál mint magántanár, dr. Hidegh Kálmán szintén mint magántanár tartottak benne. A hallgatók száma az egész időkörben az általános kisérleti vegytani előadásokon 218 és 325 közt váltakozik. A gyakorlati munkákban a kezdők száma 38—71, a haladottaké és önállóké 6—14. „A vegytanban beható és sikeres gyakorlati tanításnak legfőbb nehézségeül mutatkozik egészben véve a hiányos középtanodai előképzettség, melylyel a gyakornokok egy része az intézetbe lép . . . . A tu-

dományos kérdések tanulmányozásához szükséges módszer a tanulók nagy része előtt egészen ismeretlen, sőt a középtanodai képzés nagy hiányánál fogva sok esetben a módszer iránt az érzék egyáltaljában nincs kifejlődve, ámbár a szorgalom és iparkodás egészben véve nemcsak kielégítőnek, de jónak mondható."

31. Ponori Thewrewk Emil, a cl. philologia rendkívüli tanára $187^{4}/_{5}$. óta. Hallgatói száma 31, 42. „Hallgatói figyelme, szorgalma, az előadások utánjegyzése stb. nem is hiányzik, de kivált a vidéki gymnasiumból jövőknél olykor megdöbbentő hiánya mutatkozik az előkészületnek. Ehhez járul, a haladást nehezítő akadályként, hogy könyvtáraink a legújabb philologiai irodalmat illetőleg igen hiányosak."

32. Dr. Toldy Ferenc, a magyar nyelv és irodalom rendes tanára. Jelentése $187^{1}/_{2}$—$187^{3}/_{4}$-re terjed. Tárgyai voltak: a magyar történeti nyelvtan (hallgatók 36, 38, 51, 73, 75), az ó-magyar nyelvemlékek elemzése (hallg. 43), a m. irodalomtörténet (hallg. 26 és 60 közt). Ezeken kívül a m irod. történeti kör kiegészítésére több rendbeli specialitások feletti ingyenes tanfolyamok szolgáltak. Néhai jeles tudósunk dícséri a hallgatók szorgalmát, de egyet nem hagyhat megjegyzés nélkül, mire a felsőbb forum figyelmét is kikéri. T. i. a gymnasium széptanilag nem eléggé előkészített ifjakat bocsát az egyetemre, mióta a Thun-rendszer által a Rhetorika és Poetika rendszeres és teljes előadása gymnasiumainkból kitiltatott, mit az irodalom-tanár az irodalom-történetben kénytelen feltenni, s így kielégítőleg nem pótolhat.*)

33. Vámbéry Ármin, a keleti nyelvek és irodalmak rendes tanára. Módszere nem előadó, hanem közvetlen tanító volt. Hallgatói száma nincs kitéve.

---

A részletes jelentésekből általános eredményekül a miniszteri kiadványban a következők vannak elvonva: „A tanárok tudományos működése nem szorítkozik kizárólag tanszékeik s ahhoz kötött előadó vagy gyakorló óráik betöltésére. Kiváltkép egyetemi tanároknak a tudomány, s jelesen saját tanszakuk önálló művelése s lehetőleg tovább vitele levén feladatuk: a tanárok szakirodalmi munkássága (melyet a jelentés megismertetett) legbiztosabb mutatója a tanárok hivatottságának és haladásának.

A bölcsészetkari hallgatók tudományos haladására is számos jel mutat Ilyenek:

a) a hallgatók által nyert pályadijak, kiválóbb tudományos dolgozatokért: igy az $187^{3}/_{4}$ tanévben a bölcsészetkari hallgatók közül heten nyertek ötven forintos pályadijt, nevezetesen: bölcsészetből, neveléstanból, magyar történelemből, latin philologiából; az $187^{4}/_{5}$. tanévben egy bölcsészethallgató nyert 180, három pedig 50—50 frtos pályadijt;

b) az évenként kiosztatni szokott szorgalmi dijak, milyenekben a bölcsészeti kar átlag 10 hallgatót szokott részesiteni évenként, de csupán azért csak

---

*) Ezt nem lehet érteni. B. e. tudósunk jelentése $187^{1}/_{2}$-től indul ki; de ha az egész időkört átölelné is, nagy tévedés a hiányokért a Thun-rendszert felelőssé tenni. 1861. óta buzgón foglalkoztunk a rhetorika és poetika előadásával, s ha az egyetemre került tanulóknak még sem volt előképzettségök, annak valami más, nem a Thun-rendszer volt az oka. Szerk.

ennyit, mert e célra több eszköz nem áll rendelkezésre, holott a hallgatók közt arra érdemes sokkal is több találkoznék;

c) a különféle ösztöndijak is mindig érdemeseknek jutnak, de nem juthatnak valamennyi azokra érdemesnek;

d) bár a hallgatott tantárgyakból való colloquálás, csak az ösztöndijért, vagy a tandijak elengedésért való folyamodásnak elengedhetetlen feltétele, arra mindazáltal nemcsak azok jelentkeznek, kik az érintett kedvezményekben részesülni kivánnak, — hanem, mint a részletes jelentések mutatják, — felette számosan azokon kivül is, csaknem minden tantárgyból;

e) mióta az általános „bölcsészettudorság" helyett szaktudorság hozatott be, a tudorrá avatottak száma szembeötlőleg nevekedett. Az $187^3/_4$. és $187^4/_5$., két utóbbi tanév alatt huszonketten avattattak a bölcsészeti karban tudorokká, holott az előtt két év alatt átlag alig jelentkezett egy a bölcsészettudori szigorlatra;

f) a gyógyszerészeti I. szigorlatot $186^7/_8$. és $187^4/_5$ közötti időszakban 542 en tették le.

Hogy azonban a bölcsészetkarban, a kimutatott haladás mellett is vannak még hiányok, azt az egyes tanárok által, jelentéseikben előadott következő kivánalmak is tanusítják:

a) b. Eötvös Loránt kivánja, hogy az elméleti természettan a tanárvizsgálat tárgyát képezze, s hogy a bölcsészeti tanfolyam 4 évig tartson;

b) Henszlmann Imre művészet-történelmi seminariumot kiván;

c) Jedlik Ányos új természettani épületet, egy állandó praeparatort és a tanintézeti szolga számára jobb fizetést kiván;

d) Jurányi Lajos a növénykertben cactusházat és aquariumot, valamint új növénytani épületet kér;

e) Kerékgyártó Alajos azt inditványozza, hogy Magyarország államéleti és müvelődési történelme egy éven át a joghallgatókra nézve kötelező vizsgálati tantárgy legyen,

f) Margó Tivadar kiván nagyobb tantermet, külön helyiségeket a gyakorlatok, a bonctani, górcsői vizsgálatok s egyéb teendők számára; egy 3-ik tanársegédet és egy praeparatort és sürgeti az új állattani intézet fölépitését;

g) Petzval Ottó kivánja a csillagda mielőbbi fölállitását;

h) Römer Flóris a régiség-gyüjtemény gyarapitására nagyobb dotatiót és helyiséget kiván;

i) Somhegyi Ferenc egyöntetü tanrendet kiván a történelem előadásra nézve az egész országban;

k) Szabó József kiván az ásványtani intézethez dolgozó és vegytani helyiséget, átalában célszerűbb új épületet s 600 frtnál nagyobb átalányt;

l) Télfy Iván 300 frtnyi évi átalányt kér a görög philologiai muzeum számára;

m) Toldy Ferenc kivánja, hogy a középiskolákban a rhetorika és poetika rendszeresen és teljesen adassék elő.

---

**Sajtóhibák.** A 3. füzet 90 lapján Karlovszky h. Kurovszky, a 96. lapon Zuányi h. Jurányi olvasandó.

---

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 5. szám. $187^{6}/_{7}$.

# A fegyelmi büntetésekről.

Azon észrevételek közt, melyeket az új »Középiskolai rendtartás« néhány pontjára vonatkozólag tettem, bizonyosan a legáltalánosabb és így legkevesebbet mondó a fegyelmi büntetéseket illető. A dolog azonban sokkal fontosabb, hogy sem ily könnyedén át lehessen rajta siklani. Kötelességemnek is tartom azt, a mi akkor tollamban maradt, ez alkalommal elmondani, s nézeteimet bizonyos »felelősség« iránt bővebben kifejteni.

»Az a hat pont, melyekben a büntetések fokozatai el vannak sorolva, valóban oly humánus, hogy a leglágyabb vérű philanthrop sem tehet ellene kifogást. Most már a bezáratás iszonyai sem kerülgetik a tudomány göröngyös útján megcsökönösödött ifjú magyart; hogy jól van-e így, azt megmutatja a jövő.«

Ezek előbbi szavaim, melyeket ki kell egészítenem.

Csakugyan az a hat pont humanitás szempontjából semmi kívánni valót sem hagy hátra. A haladás kétségtelen. Az 1849-ben kelt »Entwurf der Organisation. . . .« a megrovás fokozatain kívül csupán fegyelmi kihágásokra degradatiót, carcert, sőt testi megfenyítést is ismer, a kizáratást nem tekintve; az alkotmányos gymnasiumi rendtartás már semmit sem tud a testi fenyítésről, de meghagyja a degradatiót és bezárást, és pedig az utóbbit az Entwurf szellemében nemcsak kihágások büntetéseül, hanem mint correctivumot a hanyagság ellen. A 82. §. d) pontja t. i. így szól: »A hanyagság büntetésére kivált az alsóbb osztálybeli tanulóknál ajánltatik: a tanári felügyelet mellett előadás után iskolában való marasztás, hogy a hanyag tanuló ezalatt elmulasztott feladványait pótolja.« Ma már a hanyagság ellen nincs más javító eszközünk az atyai rábeszélésnél, s ha ez nem talál használni, megakadályozhatjuk a növendék feljebb lépését.

Mint mondók, az új rendtartásban kétségtelen a haladás. Még árnyéka is el van kerülve annak, hogy valaki a paedagogia terén barbárságról vádolhasson bennünket. Ellenkezőleg mintaszerű gyengédséggel még ott is csak »az osztály előtt való nyilvános megdorgálás«-t fogunk alkalmazni, »a hol az ifjú magaviselete közbotrányt okozott.« Ha azután ilyen szigor sem használ, tanári szék elé idézzük, s végül kizárjuk az illetőt.

Úgy általánosságban semmi kifogásunk sincs ez intézkedés ellen. Csak nem maradhatunk azok mögött, a kik a rablók és tolvajok büntetésére sem használják többé a botot. Elég szégyen, hogy még 1849. óta is megtörtént, és pedig nem egyszer, és nem egy helyen, hogy pater-professorok is szent hidegséggel tudták a gyönge gyermekre ráméretni az olvasatlan korbács- vagy virgácsütéseket; mai nap, ha privatim, egy-egy keserű pillanatban visszakivánnók is az ősi szigor vesszejét javíthatatlan fickók fékezésére, alig akadna közöttünk valaki, a ki a végrehajtó szerepére vállalkoznék, sőt mint nevelők meg vagyunk győződve az iskolai fegyelmi szigor túlzásának minden tekintetben haszontalan voltáról, s a mi legfőbb arról, hogy az iskolának nem feladata a javító házakat pótolni. Azonban értsünk szót. Az, hogy a durvaság bármely tényét kárhoztatnunk kell, egyáltalában nem egy jelentőségű azzal, hogy akár fegyelmi, akár tanulmányi dolgokban korlátlan mezőt adjunk a növendékek kényének, s a balul magyarázott humanitás kedveért annyira engedékenyek legyünk, hogy végre a gyeplőnek se lehessünk urai. A skutikáig és virgácsig, vagy a kizárásig még nem egy fokozat van a büntetésben, melyek sem az oktatás méltóságát, sem a nevelés szelidségét nem alterálják, s mégis nagyobb nyomatékot adnak a tanár jogos követelményeinek a puszta f e d d é s alsó, közép és felső fokánál.

Általános és épen nem alaptalan a panasz, hogy ifjaink képzettsége épen nincs arányban a középiskolákban töltött idővel s ama számtalan tantervbeli, paedagogiai és methodikai gyötrelemmel, melyet a tanügy vezetői és a tanítók akarva és akaratlan szenvednek a dolog javítása céljából. Kísérlet kísérletet ér, elmélet elméletre halmozódik; egyik a csúcsán, másik a fenekén keresi a baj okát; hajlandók vagyunk meggyalázni a múltat és jelent a jövő kedveért; felelőssé teszszük azokat a tanárokat, kik korábban születtek, hogy sem a paedagogium és gyakorló iskola titkos mesterségét is eltanúlhatták volna, — de arra alig gondolunk, hogy az erkölcsi derékség és tanulmányi előmenetel nem

csupán a tanterv és módszer jóságától s egyéb ismert feltételtől, hanem igen nagy mértékben függ a fegyelem szigorától, mely a mint egyrészről büntető, másrészről kényszerítő is lehet, sőt kell, hogy legyen.

John Stuart Mill, ki ugyan nem alapított paedagogai iskolát, de azt hiszszük, hogy minden tekintetben eléggé tekintélyes férfiú, e kérdésre vonatkozólag félre nem érthetőleg ezeket mondja önéletrajzában: »Nem hiszem, hogy gyermekeket csupán rábeszéléssel és jó szavakkal rá lehetne bírni, hogy elszántsággal, és a mi sokkal nehezebb, kitartással adják magukat száraz, fáradságos tanulmányokra. Gyermekeknek sokat kell dolgozniok és sokat tanulniok, mire nézve a szigorú fegyelmet és az eshetőleges fenyítéket mint ösztönző eszközöket lehetetlen mellőzni. Kétségkívül elismerésre méltó, hogy az újabb nevelési módokban iparkodnak az ifjúságnak lehetőleg könnyűvé és érdekessé tenni a tanulást; de ha az elvet odáig viszszük, hogy csak azt kell megtanulniok, a mi könnyűvé és érdekessé tétetett nekik, akkor a nevelés egyik fő célját áldozzuk fel. Örülök, hogy ama régi brutalis, zsarnoki tanítási rendszer — melynek mindazáltal megvolt az az előnye, hogy a gyermeket szorgalomhoz szoktatta, — kiveszőben van; de félek, az ujabbnak az lesz a következése, hogy oly nemzedék növekedik fel, mely képtelen lesz neki kelletlen dolgokban valami sikereset tenni. Én nem hiszem, hogy a nevelésben mellőzni lehessen a félelem elemét, csakhogy ezt nem szabad főelemmé tenni; mert ha a félelem oly mértékben uralkodik, hogy kiöli a gyermek szeretetét és bizalmát azok iránt, kiknek tanácsára még későbbi években is tartózkodás nélkül kellene támaszkodhatnia, s talán elhallgattatja a gyermeki természet nyílt és tartózkodás nélküli közlékenységét, oly baj születik, mely nagyon csökkenti mindazon erkölcsi és intellectualis jótéteményeket, melyek a nevelés bármely más részéből származnak.«

Érthető ez őszinte szavakból, hogy Millnek a nevelés-oktatás mindkét foruma, az iskola úgy, mint a szülői ház szeme előtt lebegett. Valóban nem is lehet a kérdést gyökerében megragadnunk, a nélkül, hogy az iskola teendői mellett a szülői ház, vagy ennek helyettesítője kötelességét is megérdemlett figyelemre méltassuk. Ha az iskola, a mint hogy helyesen nem is tehet másként, felmenti magát bizonyos, csakis a szülők hatáskörébe és lelkismeretéhez tartozó tények alól, minő pl. a gyermek testi fenyítése, ezzel csak azt bizonyítja, hogy hivatását jobban

megérti, mint akkor, midőn minden eszközt felhasználhatónak tartott céljai elérésére; de viszont azt állítani, sőt a rendtartás elvévé emelni, hogy tanulásra vagy törvényszerű viseletre nem lehet senkit szorítani, az nagyon veszélyes lehet különösen ott, hol a növendékek nagy száma miatt a könnyelműségnek tág tér nyílik, és akkor, midőn az iskola törekvéseit épen nem, vagy csak lazán támogatja a másik forum: a szülői ház. Az a gyengeséggel határos gyengédség, melyet rendtartásunk az ifjúság irányában tanusít, csak akkor volna indokolva, ha legalább a növendékek legnagyobb részénél tapasztalhatnók a feltételezett házi nevelést és lelkiismeretes gondozást in spiritualibus; ha ez előfeltétel hiányzik, a kimélet csak a rakoncátlanságot, a szilajságot növeli, mint ennek nagyon is korai, elszomorító példáját épen e sorok irása közben olvassuk.*) Nagyon szép az, a mit a »Rendtartás« a szülők és ezek helyetteseinek kötelességeiről mond: »A szülék vagy helyettesök kötelezettséget vállalnak saját gondviselésökkel gyámolítani az iskola törekvését«; »A szüléknek vagy helyettesöknek kötelessége a tanulóknak az iskolán kívül való erkölcsös magaviselete felett őrködni. Az iskola elvárja a szülék vagy helyettesök gyámolítását az irányban, hogy a gondjukra bizott tanulók megmaradnak az illedelem határaiban, elkerülnek magukviseletében mindent, a mi korukkal, tanulói pályájukkal meg nem fér, az iskola szellemének árt, botrányt okoz, vagy netalán a tanulók erkölcsiségét veszélyezteti.« Szép, mint mondók, mindez; de nyujtanak-e garantiát eddigi tapasztalataink az iránt, hogy a mit az iskola vár, az meg is fog történni? Nem látjuk-e ellenkezőleg mindennap, hogy szállásadók üzletök érdekében egész rafineriával játszszák ki az iskola őrködő szemét? Nem tudjuk-e, hogy sokszor művelteknek látszó apák sem vesznek tudomást az iskolai rendtartásról, egyáltalában nem érintkeznek a tanárokkal, sőt hogy gyermekeik élhetetlenségét és saját bünös mulasztásaikat takargassák, ha nem is nyilt homlokkal, de annál több malitiával iparkodnak a felelősséget amazokra hárítani? És az a meghatározhatatlan valami, a mit társadalomnak neveznek, melyet annyiszor hív fel birónak, védőnek, s tudja ég, minek a jámbor jóhiszemüség, a társadalom, mondjuk, legalább a mienk, szintén nem ritkán foglal el ellenséges állást

*) A „Pesti Napló"-nak egy lőcsei tudósításában, mely szerint egy tanárnak kissé szigorúbb feddése valóságos lázadást idézett elő a tanulók között; de az igazgatóság semmit sem tehetett megbüntetésökre.

az iskola irányában, ha ez véletlenül egy-két hangadó ínye ellen mer cselekedni.

Már most az a kérdés: mit remélhetünk e helyzetben? Várhatjuk-e, hogy erkölcsileg és tudományos képzettség tekintetében jobban fog haladni ifjúságunk oly rendtartás mellett, mely kiveszi a tanárok kezéből az oly fenyítő eszközöket is, minők az iskolában marasztás, a carcer-büntetés? S ha az enyhe eljárás szaporítani fogja a burjánokat; ha az évről-évre kórszerüebben terjedő dologtalanság, az erkölcs és tudomány iránt való közöny még nagyobb hódításokat tesz az ifjúság között: elég lesz-e azt kiabálni, hogy a tanárok nem tudnak sem nevelni, sem tanítani? A tanárok fogják-e a felelősség egész súlyát viselni? —

A tanárok érzik és kötelességükhöz híven hordják a felelősségnek rájok eső részét; kétségtelen tény, hogy az oktatás módjának sok tekintetben gyökeresen meg kell változnia, s mi nem tudunk tanférfiút képzelni, a ki a jobbat, még ha megcsontosodott szokással ellenkeznék is az, szívesen ne karolná fel, s így ne iparkodnék a tanügyi kormány nemes intentióit megvalósulásra segíteni; de ábránd lesz az a hit, hogy csupán e factorok, s különösen az ép most foganatba vett rendtartás hézagos intézkedései mellett képesek lesznek átható reformokat létesíteni, ha a család, a társadalom nem siet a nevelés munkájából azt a nagy és jelentős részt elvállalni, s véghez vinni, melyet az iskola kénytelen nekik átengedni. Ez mindazok meggyőződése, kik nemcsak elmélkednek, de tapasztalnak is. Csakhogy, midőn e tételről gondolkodunk, egész nagyságukban ötlenek elénk mindazok a nehézségek, melyekkel mai nap az iskolának és a nevelés egyéb tényezőinek szerves, egészséges egybekapcsolása járna. Mindenekelőtt a közönséget kellene nevelni. Ki vállalkozik e nagy és nehéz munkára? Az irodalom? De ki olvas minálunk olyan könyvet, vagy csak cikket is, mely neveléssel foglalkozik? . . . Bizony, ha folytatni akarnók, szomorú dolgokból kellene deductiónk láncát összefűznünk. Hagyjuk is ezt; inkább térjünk vissza a »Rendtartás«-hoz, mely, dicséretére legyen mondva, szintén nem hagyta figyelmen kívül a nevelés-oktatás eredményeinek ezt a fontos feltételét. Az évi Értesítőre nézve t. i. úgy intézkedik, hogy az a nyilvános számadás adatain kívül »egy, a nevelés és oktatás valamely kérdéséről, a helyi körülmények tekintetéből, egyenesen a fiúk szülőinek szánt, valamint esetleg helyi érdekű tudományos értekezést tartalmazzon.«

Előbbi cikkünkben elmondottuk e pontra vonatkozó észrevételeinket, s most sem tehetünk egyebet, mint ujolag hangsúlyozzuk a tanárok abbeli kötelességét: használják fel az »Értesítő« lapjait nevelés-oktatási elvek terjesztésére, s különösen azon tudat felébresztésére a közönségben, hogy az iskolát a maguk és gyermekeik érdekében épen a szülők tartoznak gyámolítani. Talán akadnak, a kik elolvassák és okulnak belőle. Az Értesítőnek azonban nagy baja, hogy évenkint csak egyszer jelenik meg. Az ügy fontosságánál fogva egy alkalmat sem szabad elszalasztanunk, hogy a közönség tájékozhassa magát az iskola kérdéseiben. Vegyük igénybe a nyilvánosságot, valahányszor tapasztalataink alkalmat nyujthatnak másoknak a tanulásra. Használjuk fel a helyi lapokat a paedagogia szent céljaira; a vidéki lapok ez irányban sokat tehetnek, s a mire már is vannak dicséretes példák, azt hiszszük, hogy a tanárok munkássága maguknak e vállalatoknak is emelni fogják jelentősségüket. A munka itt is főkép a mienk; de ha buzgók és kitartók leszünk, az elmaradhatatlan siker érdeme is.

*Névy László.*

## A geometriai diszítményekről.*)

A szemléltető geometria oktatása reáliskoláinkban a geometriai rajzzal szoros kapcsolatban áll, mindkettő a geometriai sík-diszítmények szerkesztésével leli az első osztályban befejezését. Az nem szenved kétséget, hogy a helyes vezérelvek szerint kezelt oktatás a geometriai igazságok könnyebb átértését eszközli, midőn a tanulót rögtön arra utalja, hogy a fölismert igazságokat rögtön gyakorlatilag — geometriai sík-diszítmények szerkesztésében — alkalmazza. Azonban meg kell vallanunk, hogy az ily oktatás vezérelveinek megállapítása meglehetősen nehéz föladat; azért tapasztaljuk, hogy általában — tisztelet a kivételeknek, és ilyenek akadnak — nem foly kapcsolatosan a geometriai alaktan és a geometriai rajz oktatása; sőt volt alkalmunk tapasztalni, hogy az egyik vagy másik tanító kettős föladatát csakugyan külön választja: függetlenül tanít geometriai alaktant és geometriai rajzot. Mióta a reáliskolák reformja megindult, tehát innen-onnan már negyedik éve, egyre igérgetik azokat az »utasításokat«, melyek majdan biztos iránypontokat jelölnek ki a követendő módszer dolgában; a legutóbbi időben kiadott középiskolai rendtartás is emlegeti ez utasításokat, de annyi tény, hogy mindeddig nélkülök kell ellennünk és így mindegyikünk tetszésére vagy belá-

*) Felolvastatott a II. szakosztály okt. 17-iki ülésén.

tására van bízva, hogy a tanterv követeléseinek megvalósításában azt az útat kövesse, melyen célt ér vagy érni vél. Midőn tehát oly utasítások nem lételében elmondom, mikép vélem összekapcsolhatni az első osztálybeli geometriai alaktant és a geometriai sík-diszítmények szerkesztését, oly pontra irányozom az érdekeltek figyelmét, mely eddigelé meglehetősen el volt hanyagolva.

A következőkben azoknak a geometriai sík-diszítményeknek szerkesztésével foglalkodom, melyek szabályos sokszögekből mozaik módjára együvé rakhatók és igyekszem megmutatni, mikép fűződhetik a diszítmény szerkesztése az elméleti oktatáshoz.

Krisz Ferenc könyvének I. részében*) tűzetesen foglalkodik a szabályos sokszögek szerkesztésével (75. §.) és a kerületszögek nagyságával (72. §.); az ott tárgyalt geometriai igazságokat a tanító rögtön fölhasználhatja a geometriai diszítmények szerkesztésénél, de oly módon, hogy ez által maguknak a geometriai igazságoknak alaposabb ismeretét eszközölheti.

Legelőbb is arra a körülményre figyelmezteti a tanulókat, hogy csupa összeillő szabályos háromszögekkel, vagy csupa összeillő négyzetekkel, de meg csupa összeillő szabályos hatszögekkel a síkot be lehet tölteni; ellenben e célra az ily ötszögek vagy a hatnál több oldalú szabályos sokszögek nem alkalmatosak. Az elméleti oktatásban mondottak után bízvást megkövetelhetjük a tanulóktól, hogy önmaguk adjanak számot ez állítás igazságáról; ezt jó fölfogású növendékek minden nehézség nélkül, nehezebb fölfogásúak pedig némi útbaigazítással meg is teszik: ily útbaigazítás a hivatkozás Krisz könyvének 38. §-ra, hogy valamely pont körött a szögek összege 360°; ennek fölemlítésével világossá válik a tanuló előtt, hogy 6 összeillő szabályos háromszög, 4 összeillő négyzet, 3 összeillő szabályos hatszög egy pont körött a tért tökéletesen és pontosan elfedi, mert $6\times60^0$ (a szabályos háromszög egy-egy kerületszögének nagysága) $= 360^0$, $4\times90^0 = 360^0$ és $3\times120^0 = 360^0$; ellenben a szabályos ötszögnél egy-egy kerületszög $108^0$, $3\times108^0 = 324^0$, $4\times108^0 = 432^0$, és így ez idommal nem tölthetjük be pontosan egy pont körött a tért; ez áll a szabályos hét-, nyolc-, kilencszögről stb.

Midőn ekkép a növendék fogalmat nyert arról, hogy ugyanazon nemű sokszögekkel betölthetni egy pont körött a tért, ha az egy pontba összeérő kerületszögek pontosan $360^0$-ot tesznek, föladatúl nyerheti, hogy a tért szabályos nyolcszögekkel és négyzetekkel betöltse. E föladat megbeszélésénél arra kell a figyelmet fordítani, hogy a nyolcszög és négyszög-oldaloknak egyenlőknek kell lenniök, mert oldal oldalhoz csatlakozik; arról a tanulók csaknem minden útmutatás nélkül szereznek maguknak meggyőződést, hogy a szabályos nyolcszög két kerületszöge (egy-egy

*) Szemléleti mértan a középiskolák alsóbb osztályai számára, Krisz Ferenc tanártól. — Ez az egyetlen magyar geometriai alaktan, mely tankönyvül szolgálhat.

135°) és a négyzetből egy kerületszög együtt véve 360°-ot tesznek; ugyanis

$$2 \times 135^0 + 90^0 = 360^0;$$

ha tehát egy négyzet köré négy szabályos ugyanakkora oldalú nyolcszöget rakunk, a tért pontosan betöltjük. Ily úton mozaikszerű sík-diszítményt nyerünk, melynek szerkesztése nem jár nehézséggel.

Hasonló föladatok a következők:

Szerkeszszünk mozaikszerű sík diszítményt egyenlő oldalú háromszögek, és szabályos tizenkétszögekből, és szerkeszszünk ugyanily diszítményt szabályos öt- és tizenkétszögekből. Mind a két föladat igen alkalmatos eszközöket szolgáltak a tanítóknak, hogy a geometria igazságok alkalmazását mutassa a tanulónak. Az egyenlő oldalú háromszögek- és szabályos tizenkétszögekből összerakott mozaiknál a szerkesztést például egy háromszöggel meg lehet kezdeni, e háromszögben az oldalakat felező általvetők (transaversálisok) a csúcspontokon túl meghosszabbítva a három szomszédos tizenkétszög hét-hét szögét adják; ha a szögek száraiból a háromszög oldalokkal egyenlő darabokat elmetszünk, e három tizenkétszögnek három-három oldalát kapjuk; megszerkesztvén most e három oldal végpontjainál, a három egyenlő oldalú háromszögöt, a három tizenkétszögnek már öt-öt oldalát kapjuk stb. Látni való tehát, hogy föladatunkat megoldhatjuk, a nélkül, hogy a tizenkétszögeket közvetlenül kellene szerkesztenünk.

De nem fűzöm tovább e fejtegetéseket: a gondolkodó tanító a mondottakból könnyen megérti, mily módon lehet a geometriai alaktan oktatását a geometriai rajz gyakorlásával egybekapcsolni; de belőlük azt is láthatja, hogy az ekkép kezelt oktatás nagyban mozdítja elő a mértani igazságok intensívebb felfogását. Alig merem azt föltenni, hogy mai nap is van tanító, ki kötelességének eleget vél tenni, midőn a tanuló elé mintát rak lemásolás végett; mert azt már mindegyikünk belátja, hogy a geometriai rajznak csak akkor van értéke, ha a növendék a szerkesztést előleges megbeszélés után maga eszközli: másrészt azonban még nagyon sok a kívánni való ez oktatást illetőleg kivált a gymnasiumokban, mert igen csekély az oly tanítók száma, kik a geometriai diszítmények szerkesztésében az aesthetikai szempont mellett a tisztán geometriait is figyelmükre méltatják. A föntebbiekben csak annak példáját kivántam adni, mikép válhatik ez oktatás is, nemcsak izlésnemesítővé, hanem egyszersmind elmeművelővé is. Praxis est multiplex! azért megeshetik, hogy mások ugyane célt más módon is érik el, mindazonáltal úgy vagyok meggyőződve, hogy például a szabályos sokszögekről tanultak sokkal biztosabban vésődnek növendékeink emlékezetébe, és a különös viszonyok világosabban állanak szemeik előtt, ha arra kényszerítjük, hogy önállóan gondolkodjanak róluk, és azok számbavételével szerkeszszenek rajzokat. Ha a tanító ily módon

kezeli a tantárgyat, kimondhatatlan örömöt szerez növendékeinek, mert az önállóság érzetét ébreszti föl bennük; de maga is örömet érezhet munkájának sikerén.

*Dr. Császár Károly.*

---

## *Az 1876. évi jul. 6. és következő napjaiban tartott erd. róm. kath.* státus-gyülés tanügyi mozzanatai.

Az erd. róm. kath. iskolaügy az előbbi évek státus-gyüléseinek határozatai és más egyéb mozzanatai folytán feljogosítva volt a jelen évi státus-gyülésnek nagy reményekkel nézni eléje. Hiszen ezen mozzanat ezelőtt két évvel, midőn Erdély római katholikusainak szine-java minden ellenmondó hang nélkül ismeré be azon javítni valókat, melyek halasztást nem türnek, s ennek folytán azon határozat, mely megbízta az igazgató-tanácsot nyugdíj-alap tervezetének készítésével, és egyszersmind azzal is, hogy gondoskodjék módozatról, miként lehetne vagy az alapok jövedelmeinek emelésével vagy valamely segély-alap beállításával annyi bevételhez jutni, hogy a gymn. tanárok és elemi tanítók gyenge fizetése javítható legyen, már elégséges alapul szolgált e státus-gyüléshez kötött reményeink jogosságára.

Bátran bevallhatjuk, hogy bár minden oldalról nem teljesültek is óhajaink, melyek teljesíthetők lettek volna: e státus-gyülés egymaga iskolai tekintetben örvendetesebb eredményekre jutott, mint az eddigiek összesen véve. Igy azon alkalomból, hogy a magas miniszterium a nagy-szebeni Teréz-árvaház elhúzott javadalmazását ismét folyósítni törekszik és e célból már törvényjavaslatot is készített nemcsak, de a javadalom egy részét utalványozta is, határoztatott, hogy az igazgató-tanács a nagy-szebeni Teréz-árvaház részben elavult szervezetének módosításáról a jövő státus-gyülés elé kész munkálatot adjon be, mely érintkezésben a cultusminiszteriummal készíttetnék el, s az iparos oktatásra különös gond fordíttatnék, kiváló tekintettel a székely nép igényeire.

Megállapíttatott továbbá a gymn. tanárok és néptanítók nyugdíjalap-szabályzata, mely tökéletesen azonos az állami néptanítók érvényben levő nyugdíjazási szabályzatával nehány csekélyebb és az erd. róm. kath. egyházmegye sajátságos viszonyaiból folyó változtatás kivételével. Ebben a gymn. tanárokat érdeklőleg különösen határoztatott, hogy azok nem 40, hanem 35 évi szolgálat után, de mindenesetre csak 65 éves korukban részesülnek teljes nyugdíjban.

Az alap jövedelmeit képezik a) az erd. róm. kath. elemi iskolatanítók 80,000 frtot meghaladó nyugdíj-alapjának k. b. 4200 frt kamatja, b) a püspök-megyei kántor-tanítók nyugdíj alapjának

800 frt kamatja, mindkettő csak addig használtatván fel a gymn. tanárok nyugdíjazásánál is, míg ezek nyugdíj-alapja annyira kinőheti magát, hogy azon alapok igénybe vevése nélkül is a szükségelt kiadásokat hordozhatja, c) 287 világi elemi tanító évi 5 frt befizetése, összesen 1435 frt, d) 20 világi tanítónő évi 5 frt befizetése, összesen 100 frt, e) 83 gymn. tanár évi 18 frt befizetése, összesen 1494 frt, f) 28 szerzetes tanító évi 5 frt befizetése, összesen 140 frt, g) az igazgató tanács hivatalnokainak és az uradalom tisztségének évi befizetése, összesen 198 frt, végül h) az iskola-fenntartó egyházközségektől összesen évenkint 2741 forint. Összes évi bevétel 11,108 frt. Ezenkívül a nyugdíj-alap emelésére minden gymn. és képezdei tanár hivatalba lépése alkalmával a neki utalványozott fizetés $^1/_5$ részét fizeti be és az erd. római kath. tanulmányi alapból évi 1000 frt törlesztéssel 20 ezer frt szakíttatott ki.

További határozatok 1) hogy a gymn. tanárok fizetése 1877. évtől kezdve 600 frtról 800 frtra emeltessék fel, melyhez minden 10 év után még 100 frt csatoltassék, 2) hogy az igazgató-tanács a közalapok 907,800 frt értékű papirjait gyümölcsözőbb papirokkal cserélje ki, 3) hogy a tanárok kinevezésének practicumára nézve az igazgató-tanács a következő útat tartsa meg: Mihelyt valamely tanári állomás megürül, az igazgató-tanács pályázatot hirdet, a pályázók okmányait átveszi és azokról véleményét kimondja, s azt, valamint az okmányokat a megyés püspökkel hasonló véleménye kicserélése végett közli. A vélemények kölcsönös kicserélése után az igazgató-tanács a kinevezendő személyekre nézve megállapodását határozatilag kimondja és azt a püspökkel közli, ki ennek nyomán a tanárt ezen záradékkal: »egyetértőleg az erdélyegyházmegyei róm. kath. igazgató-tanácscsal« kinevezi és 4) hogy az igazgató-tanács a tanári fizetések segély-alapját gyüjtés útján még ezen évben alapítsa meg.

Ha mindezekhez hozzászámítjuk, hogy nyomatékosan meghagyatik az igazgató-tanácsnak, miszerint az iskolák állapotáról minden tekintetben pontos tájékozást szerezvén, a hiányok pótlására jelentését és ajánlatát a jövő státus-gyülés elé megtenni el ne mulaszsza: bizton elmondhatjuk, hogy a státus-gyülés a haladás terére lépett, s lehet biztosan reménylenünk, hogy a mit annyira óhajtott minden tanár, a gymn. tantervezetet is jövőre az állami tanterv keretéhez mérten összes gymnasiumainkban egységesíteni fogja, mit ez alkalommal azért nem tett, mert a közoktatási miniszterium ilynemű törvényjavaslatainak törvénynyé emelését várja, — csak aztán sokáig ne kelljen várnia!

Örömmel jeleztem a haladás e mozzanatait, remélvén, hogy nem fognak rajtam, s azokon, kik a dolgok ily fordulatán örvendeznek, teljesülni a vers szavai:

Vae tibi ridenti, quia mox post gaudia flebis!

*Áved Jákó.*

# Irodalom.

**A természetrajz vezérfonala.** Első rész. **Állattan.** Irta Kriesch János műegyetemi tanár. Negyedik átdolgozott kiadás. Budapest, Kiadja Nagel Bernát 1877. Ára 1 frt. 60 kr.

Kriesch János tankönyvében ama fehér hollók egyikét üdvözölhetjük, melyek a negyedik vedlés után a negyedik, uj, talán a legujabb divatú ruhában voltak szerencsések megjelenhetni a tankönyvirodalom mezején.

E tágas mezőn számos, közönséges holló is megjelenik első gyermeki köntösében, hogy egyet-egyet károgjon a mozgalmas élet zsivajába, s hogy szemeket keressen a szabados téren. Az ilyen fiatal hollókat felvont fegyverekkel fogadják a különböző táborok vérmes vadászai, s a kritika fegyverével, legalább is jól megsrétezik, ha az élők sorából ki nem törlik.

A mi fehér hollónkat is ismerik mindnyájan; hiszen már rég ideje szállong, s azt is tudják róla, hogy minden harmadik, negyedik évben uj ruhát vált. Ha uj köntösében megjelenik, beszélnek róla, emlegetik, még az ujságok verebei is csevegnek róla, s megdicsérik tollait, ékeit és hangját saját nyelvükön, a mint azt már megszokták, a nélkül hogy közelebbről megtekintenék, hogy tollai között is keresgélnének s figyelembe vennék, hogy a negyedik átöltözködés után, a hibátlanság minő fokát szabad követelni a toiletteben.

Legyen szabad e tekintetben egyet-mást elmondani.

---

Az említett tankönyvben, általán véve sok, többé-kevésbbé előnyös változtatás történt, melyeket kiemelni s első sorban regisztrálni kedves kötelességünknek tartjuk.

A harmadik kiadásban a zoologia egyes ágainak elősorolása után egy fejezet következik, melyben az állatok életműködése van vázolva, röviden, de elég értelmesen. Az egyes szervek bonctana és működése az ember bonctanának bővebb tárgyalásában nyer kifejezést, mely az emlősöket megelőzi. Ilyen divat volt ez, ezelőtt pár évvel. Most az ember anatomiája- és physiologiájának nagyobb tért engedett az uj tanterv, azért ez, mint egy egész évet igénybe vevő tudomány, nem foglalhat többé helyet mint kivánatos Appendix a gerincesek mellett. Az ember

bonctanának kiszakításával más alakot kellett tehát adni a berendezésnek, mely abban áll, hogy a negyedik kiadásban a részletes állattant megelőzi egy 22 lapra terjedő, s az állatok szövet- és élettanának elemeit tárgyaló általános rész. A felfogás minden esetre igen helyes. És ez uj kiadásban ez az első és legnagyobb változás.

Második igen-igen előnyös változás a könyvben, a számos új és valóban instructiv ábra.

Harmadik eléggé nem dicsérhető és kellően nem becsülhető érdeme ez uj kiadásnak az, hogy szerzője végre — talán nagy vajudás után — szakított azokkal a nyakatekert állatnevekkel, és gyomorháborító elnevezésekkel és helyettök nagyrészt vagy magyaros elnevezést használ, vagy a tudományos nevet tartja meg.

Negyedik előnyös változásnak kell tekintenünk, a rendszertanban az ujabb elvek és beosztások keresztülvitelét.

Lássuk e pontokat részletesebben:

Az általános résznek célja volna megismertetni a tanulóval az állati test állományát képező anyagokat, elemi részeket, az állati szöveteket s az ezekből alakult szerveket működésökkel egyetemben; továbbá hivatása volna megértetni azon törvényeket, melyek az állatok életében általános érvénynyel birnak.

Fájdalommal kell constatálnunk, hogy ezen rész nemcsak hogy nem sikerült, hanem sok helyen zavart gondolatmenete, pongyolasága, homályos és helytelen kifejezései sőt positiv hibái miatt méltó az elitélésre. Rosz fa, mely gyümölcsöt nem terem.

Már az első két sor oly égbekiáltó hiba, a minőt tankönyvben még alig olvastunk. Ez első két sor így hangzik: »Az állati test többféle, szerves, azaz **szénsavtartalmu** és szervetlen, azaz **szénsavmentes** alkatrészből áll.«

Megdöbben az ember, és egy percre néma lesz. Nem tudja mit szóljon. Ha a könyv szerzője ismeretlen egyéniség, vagy valami ujonnan fellépő fiatal óriás volna, egyenesen rányomná a kritikus a »vastag tudatlanság« soha le nem mosható bélyegét; de egy ily veterán író, s hazánk tudományos világában oly magas polcon álló, s országszerte ismert tudós irányában — a toll sem akarja fekete tartalmát e szavak leirására kiönteni. De mit mondjunk hát e végzetes két sorra? Talán »lapsus calami«! — Csak az a két ellentétes kifejezés annyira ne támogatná a tudatosságot! No de ne fejtegessük; ha ez a két sor mindjárt csak lapsus is, elég kövér arra, hogy nagyot essék.

A második pontban el vannak számlálva az állati testben eddig talált elemek mind; nincs kifelejtve még a réz, mangan, brom, ólom, titán, ezüst és az »arsenik« sem.

Egy tudományos könyvben ily részletességek mindenesetre helyén vannak, de egy középtanodákra való tankönyvben ez egészen felesleges, annál is inkább, mivel sehol sincs megmondva, hol, minő állatokban és milyen körülmények között lehet találni a rezet, ezüstöt, mangant, »arsenikot.« A tanulót észjárása

és felfogása oda vezetheti, hogy ezen csak kivételes ritkaságképen előforduló elemeket a legközönségesebb állatokban is elképzelje.

A harmadik pont így hangzik: Mindezen elemek ritkán találtatnak szabadon a testben, hanem majdnem kizárólag vegyületekben. Folytonos mozgásban is vannak, (már t. i. az elemek) »amennyiben folytonosan ujból meg ujból vegyületekké egyesülnek, a meglevő vegyületek pedig ismét szétbomlanak. Az állati test folytonosan vesz fel anyagot kivülről, s más anyagokat ismét kiválaszt. Az anyagnak ezen körútját anyagcserének mondjuk. Az állati testben tehát folytonos az anyagcsere.«

Nem hiszszük, hogy ebből valaki az anyagcsere fogalmát megértené. Már azt sem lehet mondani, hogy az elemek majdnem kizárólag vegyületekben jönnek elő, mert szabad éleny, szabad köneny és szabad légeny is előfordul az állati szervezetben, bár többnyire vegyületeket képez. Más viszonyt fejezünk ki, a »majdnem kizárólag«, és mást a »többnyire« szócskával. Azt sem lehet állítani, hogy az elemek folytonos mozgásban vannak; mi legalább nem tudjuk elképzelni az elemek eme mozgását. Mert azt a folyamatot p., midőn az állati szövetek az éleny behatása következtében élenyulnek, mi által szénsav és hugyany képződik, nem lehet, legalább nem szoktuk mozgásnak s legkevésbbé az elemek mozgásának nevezni. Azt lehet mondani, hogy az állati test állománya, anyaga, soha sincs nyugalomban, hanem folytonos változásban és átalakulásban; de a nyugalom hiánya még nem mozgás. Különben másban van itt a bökkenő. Ne tartózkodjunk a gyermeket saját nevén megnevezni. K. elővette a Schmarda zoologiáját, annak rendkivül nagybecsű általános részéből kikapott nehány pontot s a mi ott kitünő világossággal van megirva, azt ő lefordította igen homályosan. — Az épen tárgyalt pont Schmardánál két külön pontot képez, s egyik szól az elemekről, (Elemente) másik pedig az állati szervezet anyagairól (Stoffe). Szerző ezek egy köpönyeg alá fogásával lötte meg az egyik s hibás lefordításával a másik bakot. Ám álljon itt az eredeti szöveg szóról szóra:

»Diese Elemente kommen im Organismus nur selten frei vor, sondern meist in Verbindungen mit einander . . . . .« (Zoologie von L. K. Schmarda. Wien 1871. I. k. 5. l. 2. pont.)

»Die Stoffe, welche sich im Organismus befinden, sind nie im Zustand der Ruhe, sondern in fortwährender Bildung neuer Gruppirungen und im Zerfallen der alten begriffen. Der Organismus nimmt fortwährend Stoffe von der Aussenwelt auf, verändert sie, und gibt andere Stoffe ab, so dass der Kreislauf der Materie im Organismus als Stoffwechsel erscheint.« (U. o. I. k. 4. lap 1. pont.) A mit K. előbb mond, az Sch-nál hátrább van, tehát megfordítva. Sch. előbb szól általában az állati test anyagáról, s csak azután részletezi elemeiben. K. előbb sorolja el az eleveket, azután ezekre vonatkoztatja azt, a mit Sch. az anyagokról mond.

Igy vette át szószerént még a következőket:
K. 4-ik lapján a 6-ik pont = Sch. I. k. 14. l. 8. p.
K. 4. l. 7. p. = Sch. I. 15 l. 5 p.
K. 4. l. 8. p. = Sch. I. 15 l. 6. p.

Ezt nagyobb hitelesség kedvéért közöljük: »A zsir az egyes szerveknek védelmül szolgál, különösen mint rosz melegvezető védi a testet a közeg hőmérsékének káros behatása ellen, de egyszersmind az állat testének hőkisugárzását akadályozza. A szövetek hajlékonyságát fokozza, a téli álmot tartó állatoknak mintegy tartaléktápszerül szolgál, minden időben mint lélekzési szer, végre pedig mint szövetképző anyag is nagy szerepet játszik (leginkább talán a rovarok átalakulásánál.)«

»Das Fett schützt einzelne Organe gegen Druck, als schlechter Wärmeleiter gegen die Einwirkung äusserer Temperaturextreme und verhütet zugleich die Wärmestrahlung des eigenen Körpers. Es erhöht die Geschmeidigkeit der Gewebe, es dient bei den in Winterschlaf fallenden Thieren als eine Art Reservenahrung, dient zu allen Zeiten als Respirationsmittel und spielt eine grosse histogenetische Rolle, am meisten wohl bei der Metamorphose der Insecten.«

A szolgai fordítást (leszámítva a csekélyebb rontásokat) alig árulja el valami jobban mint: »dient zu allen Zeiten als Respirationsmittel« — fordítva: »szolgál, minden időben mint lélekzési szer.« Tessék, értsd meg, rágodjál rajta középtanodai tanár és tanuló! — Schmarda, egy tudományos könyv irója odaírhatta röviden »dient — als Respirationsmittel« annál is inkább mert a 43-ik lapon, hol a táplálékokról szól, magyarázatát is adja e fogalomnak »Respirationsmittel«; de egy középtanodai tankönyvben oly meztelenül odadobni valamit, nem szabad még akkor sem, ha a »lélekzési szer«-nél valami jobb szavat gondolt volna ki szerző a fogalom kellő kifejezésére. De nem is szükséges mindent ily szűk keretben elmondani; hanem, mivel már benne volt a fordításra kiválasztott pontban, hát csak lefordították, isten nevében.

A fordításnál azonfelül többször megesett, hogy néhány fölöslegesnek látszó szó, kihagyatott, mely önkényes eljárás némelykor igen lényeges hibáknak lett a szülője. Igy K. 5. lapon a vérről szóló pontban a többi közt ez áll: ». . . (a vérfolyadék tartalmaz) továbbá élenyt, szénsavat, légenyt, albumint, zsírt, alkaliákat, szőlőcukrot, kalit, natront, meszet és magnesiát.« Itt furcsának tünik fel, hogy a kalit, natront, meszet és magnesiát a vér — az előadottak szerint — mint elemeket tartalmazza, épen úgy, mint az élenyt és a légenyt. A tévedés csak egyes szavak kihagyásában rejlik. A Schmarda könyvében ez így van: »Die Blutflüssigkeit enthält . . Sauerstoff, Kohlensäure und Stickstoff, Albumin, Fette, „**fettsaure**“ Alkalien . . . . . „**phosphorsaures, schwefelsaures** und **kohlensaures**“ Kali, Natron, Kalk und Magnesia.«

Hogy ez nem mindegy, talán nem szükséges bővebben fejtegetnünk.

Az általános rész elején, a 3-ik lapon a 4-ik pont is merő hiba. Azt mondja: »Az állati állománynak forrása a növényország, a mennyiben az állati testnek szövetképző anyagai (a fehérnye és a zsirok) vegytanilag alig különböznek a növényekétől.« Itt először is nem értjük az összefüggést. Azért, mert a növényi fehérnye és a zsirok vegyileg nem nagyon különböznek az állatiaktól, azért a növényország forrása az állati állománynak. Furcsa. Azután talán az sem igaz, hogy az állati állománynak általában forrása volna a növényország. Mert a ragadozó, tisztán húsevő állatok csak nem onnan szerzik állati állományukat! — Vagy nem ezt a viszonyt akarja kifejezni? Őszintén meg kell vallanunk, hogy a legjobb akarat mellett sem vagyunk képesek felfogni, mit akar itt szerző tulajdonképen mondani; de úgy látszik, hogy egész határozottsággal el akarja a jámbor hivőkkel hitetni, miszerint az állati test állománya kizárólag csak a növényország útján épülhet fel, a mennyiben az idézett szavak után még ugyanazon pontban utána teszi: »Csakis a növények birnak azon tulajdonsággal, hogy szerves anyagot képezhetnek.«

Ha ezen az uton szerecznők »állományunkat«, nem lennénk olyan jó húsban. — No de szerencsére nem igaz, hogy csakis a növények bírnak szerves anyagot képezni. Képez szerves anyagokat az állat is; csakhogy míg a növény a szerves vegyületeket szervetlenekből képezi, addig az állat csak a meglevő szerves vegyületekből képez másokat. Sajnos, hogy épen e charakteristikus szónak »szervetlenekből« kellett a mondatból kimaradnia.

Igaz, hogy a következő pontban elsorolja a szervetlen vegyületeket, melyekből a növény életfolyamata szerveseket képez, de ez az előbbi kifejezés correctséget nélkülöző tulajdonán már nem segít. Különben itt is hibát követ el, midőn azt mondja, hogy a növények a talajból légenysavat is felvesznek. — Légenysavas sókat akart mondani; megbotlott.

Mert hiszen a légenysav, mint ilyen, nincs is jelen a talajban s ha volna, ugyancsak megjárná az a növény, a mely légenysavat venne fel!

Ugyancsak ebben a pontban mondja, hogy ezek a sók részint megmaradnak, részint szerves savakat kapnak. Már mint a sók.

A következő pontban szervezetlen sókról beszél, mintha szervezett sók is volnának!

A 4-dik lapon az utolsó sorban elszámlálja melyek a szervetlen vegyületek közül az állati testben a legfontosabbak s a szénsavas meszet, mely, kezdve a legalsóbbrendű állatoktól, a Foraminiferáktól, az Echinodermák, korallok, csigák, kagylók és gerinceseknél is oly nagy szerepet játszik, meg sem említi; ha-

nem a konyhasót, sósavat, fluorcalciumot elsorolja. Minden esetre vétkes gondatlanság, mely megrovást érdemel.

És több ilyen gondatlanság-, figyelmetlenség- és pontatlanságból származó részint hibás, részint zavart helyeket lehetne még felemlíteni. Ilyenek: »A vértestecsek igen sokféle alakú vörös-sárga vagy szintelen korongocskák.« (6-ik lap). A vértestecsek először is általában nem is igen sokféle alakúak, másodszor, ha korongocskák, nem is lehetnek olyan sokféle alakúak, és harmadszor a szintelen vértestecsek nem korongocskák, hanem gömböcskék, melyek alakjokat is változtatják.

A csontszövetnél a »kemény alapanyagba be vannak a sejtek fektetve, melyeket itt csonttestecseknek nevezünk.« (8. l.) Talán csontsejteknek?

Az epithel-szövetnél »a sejtek az állati test belső üregeit bástyaszerűen bélelik ki — epithelium, belhám — vagy pedig a sejtek elszarusodtak és a test külső mezét képezik — epidermis külhám.« — Az epidermist nemcsak az elszaruosodott sejtek képezik, hanem a nedvdús Malpighi réteg is.

Az »izomszövet a .... mozgásoknak közvetitője« (8. l.) Valóságos, activ véghezvivője bíz az!

Hiányos az idegszövet magyarázata is. A ki már ismeri ezen szövetet, az megérti, de a kezdőben nem kelt fel tiszta képet.

Ez sem correct: »Azon idegek, melyek érzékeinknek szolgálnak, melyek tehát a külbenyomásokat tudtunkra adják, a test felületén, az izmokba való végződésöknél apró rostocsokká oszlanak . . . .« Azon idegek, melyek a külbenyomásokat tudtunkra adják, az érzékszervekben és a bőrben (a tapintás szerve) végződnek. Az izmokban par excellence a mozgató idegek végződnek.

»Az idegnek vége soha sem lép a haránt csíkos izomrost belsejébe.« (9. l.) Ez sem igaz. Többen bizonyították már be, hogy az ideg — legalább igen sok esetben belép a harántcsiku izomrost állományába és ott saját végkészülékkel bír. Ezt szerzőnek annál inkább illett volna tekintetbe vennie, mert egy magyar tudós volt az első, ki ezt bebizonyította.*) Ugyancsak ezt találták Kühne, Key és újabb időben mások is.**)

»Az állatok életműködései: az érzés, mozgás, táplálkozás és szaporodás vagyis tenyésztés.« — A szaporodás és tenyésztés nem mindegy. Az állatok szaporodnak; az ember tenyészti

---

*) Dr. Margó Tivadar: „Az izomidegek végződéséről." 1861. „Über die Endigung der Nerven in der quergestreiften Muskelsubtanz." Pest, 1862.

**) R. Arndt: Untersuchungen über die Endigungen der Nerven in den queergestreiften Muskelfasern. (Archiv für mikr. Anatomie. IX. 3. 1873.) Ugyszólván az egész világra kiterjedő vizsgálatai után ezeket mondja: „Wir haben ferner auch für Margo's Angaben Stützen gefunden, ja, ohne Rückhalt gesprochen, wir sind eigentlich ganz und gar zu seinen Resultaten gekommen." 565. l. Ugyanily értelemben szól 567. l. is.

E. Calberla. (Arch. f. mikrosk. Anat. 1875. XI. 3.)

a hasznos állatokat és növényeket. Más a barom-szaporodás és más a baromtenyésztés.

»A légi lélekzésnél a lélekzésre rendelt bőrfelületek a test belsejébe való türemlése által tüdőkké alakúlnak . . . . a vizi lélegzésnél a lélegzési felületnek kifelé való türemlése által keletkeznek a kopoltyúk . . . . .» Hiszi-e sz., hogy ezt a tanuló, ki a szervek kifejlődéséről még mit sem hallott, megérti? Higye el, hogy ez nem is szükséges a középtanodában; elég ha a tanuló ismeri a légzőszervek bonctani alkatát és élettani szerepét.

»Az érzési idegek a kívülről jövő ingereknek fölvételére különös készülékekre szorúlnak: az érzéki szervekre.« Talán érzékszervek Sinnesorgane. Érzéki, az sinnlich, sensualis. Egy magyar könyv negyedik kiadásában ilyet nem volna szabad találni.

(Befejezés következik.)

*Döry.*

---

## Az állami felsőbb leányiskola tanterve.

»A nőképzés hazánkban és a budapesti állami felsőbb leányiskola« című tanügyi könyv (írta: Molnár Aladár) ismertetését, mely a múlt számban volt megkezdve, nem folytathatjuk, illetőleg nem fejezhetjük be addig, míg a munkának legfontosabb részét, a nők oktatását reformálandó tantervet be nem mutatjuk. Közöljük tehát azt egész terjedelmében, megjegyezvén, hogy e tantervet az áll. f. leányiskola tanártestülete a lefolyt tanévben többszörös tanácskozmányban állapította meg, s kiterjesztvén az egész intézetre, javaslatképen benyujtá a nm. vallás- és közoktatási m. k. miniszter úrnak, ki azt egy pár hely némi módosításával helyben hagyta. Az ismertetés befejező része jobbára e tantervvel foglalkozik, oly módon, hogy annak teljes ismeretét tételezi föl az olvasótól.

---

## Előkészitő tanfolyam tanterve.

(Tanitási idő 1 év.)

Az előkészitő tanfolyam áll egy egy éves osztályból, mely megfelel az elemi népiskola hatodik osztályának.

**Tantárgyak.** 1. Hit- és erkölcstan, hetenként 2 óra. A. róm. katholikusoknak: Bibliai történet. B. Ágost. evangelikusoknak: Bibliai történetek ó és új szövetségből. C. Izraelitáknak: Az izrael. ünnepek, fél ünnepek és bőjtnapok. 2. Magyar nyelv, het. 4 ó. Mondattani alapon a magyar nyelvtan elemei, az egyszerű és bővitett mondatnak s a beszédrészeknek ismertetése az olvastatásokból. — Olvasmányok: költemények és próza: a magyar irodalomból, főleg a hazai történetből, néhány vers betanulása és elmondatása. Fogalmazás (főleg

táblai gyakorlatok folytonosan.) 3. Ének het. 2 ó. Mint a középiskola I-sö osztályában, de a növendékek képességéhez mérten. 4. Rajz és mértan, het. 3 ó. Tömegtanitás — Mértani alapfogalmak. — A tetőirányos, vizszintes, ferde és párhuzamos vonalak. 5. Történet, földrajz, het. 4 ó. A magyar történetek a legujabb időig (főleg életrajzi elbeszélések.) Kapcsolatosan a magyar állam földrajza. 6. Számtan, het. 3 ó. A négy alapműveletnek egész számokkal, tizedes és közönséges törtekkel alapos ismertetése és sokoldalú gyakoroltatása. 7. Természetrajz, het. 3 ó. A nmlt. miniszterium által az elemi népiskoláknak kiadott tanterv szerint. 8. Természettan, het. 2 ó. A miniszteri tanterv alapján a legfeltünőbb és leggyakrabban tapasztalható természeti tünemények megmagyarázása, kisérletekkel. 9. Testgyakorlat, het. 2 ó. Oly beosztással, mint a középiskolai tanfolyamban. Szabad gyakorlatok járásban, állásban és ugrásban. 10. Női kézi munka het. 2 ó. A kézi munkák elemei részint pótlólag, részint az eddig tanultakat összefoglalva; kötés, horgolás, az öltések fokozata. A kötött és horgolt minták gyakorlati felhasználása.

## Középiskolai tanfolyam tanterve.

(Tanitási idő 4 év.)

1. **Kötelezett tantárgyak.** 1. Hit- és erkölcstan. I., II. és III. oszt. heti 1 órán. A. Róm. katholikusoknak: I. oszt. szertartástan, II. oszt. hit- és erkölcstan, III. oszt egyháztörténelem. B. Ágost. hitvallásuaknak: I. oszt. káté. II. oszt. hit- és erkölcstan, III. oszt. a reformatio története. C. Izraelitáknak: I. oszt. heti 1 ó. Az izraelita szent irodalom s ezzel együtt az izrael. története. (Mózes V könyve s az előbbi próféták.) II. oszt. heti 1 ó. Az előző osztályban tanultak folytatása. (A későbbi próféták és Hagiographák.) III. oszt. heti 1 ó. A szentirás utáni szent irodalom s történet. Erkölcstan.

2. Magyar nyelv és irodalom. Az I., II. és III. osztályban 4. — a IV. osztályban 6 órán hetenként.

Cél: a. A nyelvtan öntudatos és alapos ismerete, és a növendék azon képessége, hogy magyarul világosan, szabatosan, tisztán és stiláris ügyességgel beszélni és irni tudjon.

b. Irodalmi művek olvasásán, széptani alapfogalmak fejtegetésén, és a műfajok elméletén alapuló ismerete a magyar irodalom főbb iróinak és műveinek.

Az irodalom megismertetése s a kiválóbb irodalmi termékek olvasása, fejtegetése és átértetése által a növendéket mintegy beavatni a nemzet szellemi életébe, s ez uton is fejleszteni ugy nemzeti érzületét, mint erkölcsi érzését.

Az olvasmányok fejtegetése és irásbeli dolgozatok által képezni a növendéknek ugy aesthetikai érzékét, mint logikai gondolkodását.

Végül cél még: az erkölcsi, aesthetikai és logikai képzés érdekéből, a mennyire az idő engedi, a világirodalom némely remekeit alkalmas műforditásokban olvastatni és fejtegetni. E célra a magyar órákon oly művek veendők, melyeket eredeti nyelven a növendékek az iskolában nem olvashatnak.

I. oszt. heti 4 ó. A nyelv alaktana mondattani alapon. Értelmes és kellően hangsulyozott olvasás, különös gondot forditva a helyesirásra.

Mondattan, az irásjelek használatára való különös figyelemmel. Válogatott példányok mondattani fejtegetése.

Mind az alaktan, mind a mondattan tanításánál az olvasmánydarabok tárgyilag is kezeltetnek.

Egyes kisebb önálló dolgozatok, elbeszélések, könnyen felfogható költemények olvasása. Némely költeményeknek könyv nélkül betanitása és előadattatása.

Olvasmányokul és betanitásra a lehetőségig a Kisfaludyak, Czuczor, Tompa, Petőfi, Arany, Jókai s egyéb jelentékenyebb irók kisebb művei, de minden esetre olyanok választandók, melyek önmagukban is nagyobb becsüek.

A jelentékenyebb irók műveinek olvasása alkalmával ugy ezen, valamint a következő osztályokban maguk az illető irók is röviden ismertetnek.

Az alak- és mondattant folytonosan kiséri gyakorlati feladatoknak részint táblán, részint irásban kidolgoztatása.

---

Az irásbeli dolgozatokat illetőleg, ugy ezen, mint a következő osztályokban következő szabályok tartandók meg:

1. A kidolgozandó feladatok mindig az azon idő szerint folyamatban levő nyelvtani, illetőleg irálytani oktatásnak legyenek megfelelők, s a lehetőségig az olvasottakhoz is alkalmazandók.

2. Otthon kidolgozásra csak az iskolában jól előkészitett feladatok adhatók.

3. Otthon kidolgozásokkal nem szabad a növendékeket elhalmozni, bár irásbeli munkákban egyéb elfoglaltságukhoz mérten folyton gyakorolandók.

4. A dolgozatok letisztázása nem engedtetik meg.

II. oszt. heti 4 ó. Irálytan, különös tekintettel a költői irályra. Verstan (hangsulyos és időméretes)

Az irálytanra s főleg a költészettanra tekintettel válogatott kisebb — verses és prózai — olvasmányok Vörösmartytól, Kölcseytől (a „Mohács“ cimü prózai műve is), Petőfitől, Eötvöstől, Kisfaludy Károlytól, Szemerétől (görögországi utazásaiból), Arany „Toldi“-ja egészen (de Toldi estéje nélkül), a növendékek felfogásához mérten fejtegetve, mint előkészület a III. osztály tanulmányaira.

Az irálytani oktatást párhuzamosan kiséri irásbeli feladatok kidolgozása. Az olvasottakhoz alkalmazott elbeszéléseknek, leirásoknak és a közéletben szükséges különféle ügyiratoknak önálló fogalmazása.

Költői darabok szavalása.

III. oszt. heti 4 ó. A kisebb nagyobb irásművek és műfajok elmélete, megfelelő olvasmányokkal.

A költői műfajokból az elbeszélő (epikai) és az alanyi (tágabb értelemben vett lyrai) költészet.

Olvasmányok:

a) k ö l t ő i m ű v e k b ő l: „Két szomszéd vár“ Vörösmartytól: Zrinyiász, gr. Zrinyi Miklóstól (egészen a mennyire lehet, az iskolában, a mennyire ez nem lehetne, részben otthon olvastatva, de ugy, hogy az olvasott rész tartalma az iskolában elmondatik). Berzsenyitől (főleg ódák), Vörösmarty (Szózat minden esetre), Kölcsey (hymnus), Petőfi, Eötvös, Tompa s Arany lyrai költeményeiből. (A műfajok elméletéhez a már előzött osztályokban olvasottakból is ismételve olvastatandók).

b) P r ó z á b a n: Gyulay Pál: „Vörösmarty élete“ cimü művéből;

Kölcsey emlékbeszéde Berzsenyi felett; Eötvös: „Nővérek" cimü regényéből, s ennek meséje is ismertetendő a regény elméleténél. Irásbeli dolgozatokban folytonos gyakorlás. Szavalás.

IV. oszt. heti 6 ó. A műfajok elméletének folytatása. Költői műfajokból a dráma. Ehhez olvasmányul: az antik drámából: Sophokles Antigone-ja, és Euripidestől Iphigenia Taurisban (összehasonlitva a német órákon forditott Göthe Iphigeniájával, és Racine Iphigeniájával, ha az idő engedi, vagy ez a francia órákon fordittatik; a keresztény drámából Coriolan Shakspeare-től.

Prózai olvasmányok: Kölcsey „Parainesise," Eötvös emlékbeszéde Kölcsey felett. Kemény Zsigmondtól vagy a két Vesselényi, vagy Széchenyi István.

Prózai olvasmányok veendők még a magyar történetirók műveiből a magyar történeti órákon (lásd IV. oszt. történet). A prózai olvasmányok fejtegetése alkalmával és az irásbeli dolgozatoknál a legfontosabb logikai ismeretek a fogalomról, meghatározásról, itéletről, okadatolásról és következtetésről.

Irásbeli dolgozatokban folytonos gyakorlás.

A tanév vége felé a magyar irodalomtörténet főbb vonalaiban összefoglalva és áttekintve.

---

A III. és IV-ik osztályokban a műfajok elméleténél a tanár magyarázatait kiterjeszti azon idegen irodalmi művekre is, melyeket egyidejüleg vagy előzőleg a német, francia, s esetleg az angol órákon fordítanak. Igy p. o. az elbeszélő költészet elméleténél Göthe Herman és Dorotheájára, Schiller, Uhland balladáira; majd a forditott német lyrákra; a dráma elméleténél Lessing Nathanjára, a vigjátéknál Molière tudós nőire stb.

---

3. Német nyelv és irodalom. Hetenként I., III. és IV. osztályban 4, a II. osztályban 3 órán.

C é l: a Biztos nyelvtani ismereten alapuló megértése és megismerése az ujabb német irodalom kiválóbb classicus műveinek; s ezeknek aesthetikai, erkölcsi s általában szellemképző eszközül felhasználása.

b. A lehetőségig megszerzése azon képességnek, hogy a tanuló németül helyesen és szabatosan irni és beszélni tudjon.

1. oszt. heti 4 ó. Olvasás. Hangtan (a német nyelvet jellemző hangtörvények röviden, példák alapján). Alaktan (mondattani alapon), az igék hajlitása, a névszók ejtegetése, beszédrészecskék.

A nyelvtani oktatáshoz, és a tanulók előhaladottságához verses és prózai olvasmányok, s pedig a lehetőségig olyanok, melyek nem csupán nyelvtani példákul szolgálnak, hanem önmagukban is becsesek.

Megfelelő gyakorlatok táblán és irásban.

Néhány kisebb költemény betanulása és elszavalása.

II. oszt. heti 3 ó. Mondattan. Egyszerü, bővített, összevont mondat, a mellékmondatok képzése; többszörösen összetett hiányos és rövidített mondatok.

Prózai és költői szemelvények olvasása, fordítása és fejtegetése. Kisebb

költemények Schillertől, s Uhland balladáiból. Herder „Cid"-je, vagy legalább belőle néhány ének.

Koronként az olvasottaknak saját szavaival német nyelven előadása.

Feladatok kidolgozása táblán és irásban.

Kisebb költemények betanulása és elszavalása.

III. oszt. heti 4 ó. Az I. és II. osztályban szerzett alak- és mondattani ismeretek ismétlése, azokban folytonos gyakorlás és azok bővítése.

Miután a magyar irodalmi órákon a verstant tanulták, a sajátlagos német verstan elemei.

Nagyobb költői és prózai művek olvasása u. m. Göthetől: Herman und Dorothea egészen. Humbold V. „Ueber Goethes Herman und Dorothea" cimü tanulmányából alkalmas szemelvények. Goethe: „Aus meinem Leben (Dichtung und Wahrheit)" művéből egy pár fejezet. Humboldt S. „Ansichten der Natur" cimü művéből egy vagy két fejezet.

Irásbeli dolgozatokban folytonos gyakorlás.

IV. oszt. heti 4 ó. A szerzett nyelvtani ismeretek folytonos gyakorlata mellett nagyobb olvasmányok és azok tárgyi kezelése, jelesen:

Lessing „Nathan der Weise" drámája, fejtegetve, s ezzel kapcsolatban olvastatnak Kuno Fischer „Lesings Nathan der Weise, die Idee und die Charactere der Dichtung" cimü művéből egyes fejezetek, a tanulók felfogásához alkalmazott magyarázatokkal.

Göthe Iphigeniája, összehasonlitva Euripides és Racine Iphigeniáikkal.*)

---

4. Francia nyelv és irodalom. II., III. és IV. osztályokban heti 4 ó.

Cél: a. A francia nyelvnek, főleg a nyelv szerkezetének alaktani és mondattani alapos megismerése, a nyelv alakjainak képzésében uralkodó törvények és szabályok megértése, és a mennyire az idő engedi, a nyelv gyakorlati használatára is képesités.

b. Biztos nyelvtani ismereten alapuló megértése és megismerése a francia irodalom kiválóbb remekeinek; a mennyire lehet, ilyenek már az iskolában ismertetendők.

II. oszt. heti 4 ó. Egyszerü mondat, mondatrészek. Mondattan alapján az alaktan a rendhagyó igékig.

A tanult nyelvtani ismeretekhez mért könnyebb olvasmányok, de ugy, hogy az olvasott darabok itt ne csupán nyelvtani példákul szolgáljanak.

Irásbeli dolgozatok táblán és irásban.

III. oszt. heti 4 ó. A bővitett, az összetett és összevont mondat; a hatá-

---

*) Az $187^{5}/_{6}$-ik tanévben az I. osztály megmaradt 31 növendéke között csak 3 volt olyan, ki belépésekor nem tudott németül, s igy egészen kezdő volt; a többi mind beszélt és olvasott németül. Ezen tapasztalásra van alapitva a tantervben kimért tananyag. De épen ezen tapasztalás folytán szükséges lenne az igazgatót felhatalmazni, illetőleg utasitani:

1-ör. hogy ha az osztályba jönek egészen kezdők, azok külön oktattassanak, és 2-or, hogy a fent irt tananyagból évenként csak az legyen elvégezve, illetőleg olvastatva, a mit az osztály növendékeinek előhaladottságánál fogv alaposan elvégezni, illetőleg olvastatni és megtanitani lehet.

rozók tana. A függő mondat; mód- és időtan. Az alaktan folytatása és bevégzése. (Az u. n. rendhagyó igék is).

Olvasmányok. Lafontaine meséiből, Lamartine és Béranger könnyebb költeményeiből. Egyes magukban érthető részek. „Guizot: L'histoire de la France, racontée à mes petits enfants" című művéből; tekintettel Franciaországnak ezen osztályban tanitott történeteire.

Irásbeli gyakorlatok.

IV. oszt. Az előzött osztályokban szerzett nyelvtani ismeretek folytonos ismétlése és tökéletesitése. Synonymák és gallicismusok. A sajátos francia verstan elemei olvasmányok alkalmával tanitva.

Olvasmányok: Molière Les femmes savants, és prózában: Fénélon: De l'éducation des filles, egészen. Ha idő engedi, Racine Iphigeniája.

Végül a francia nyelvtan rendszeres áttekintése; s ezután néhány kiváló francia iró ismertetése, tekintettel a női olvasmányokra.

---

5. Ének hetenként az I. osztályban 2, a II., III. IV. osztályban 1 ó. Cél: A mell testi erősitése s fejlesztése. A hallásnak meg a hangnak kiképzése. A zenei szépnek élvezetére képesités. A kedélynek és érzelemnek művelése s finomitása, főleg pedig az összhangnak és összhangzatosságnak megszerettetése.

I. oszt. heti 2 ó. A zene első emélete; kótaismeret; kótabeosztás; szünetjel és ütenyismertetés és ezeknek hangok eléneklése által gyakorlati kivitele. Hangképzés; helyes lélekzetvétel. Egy szólamu szöveg nélküli gyakorlatok, különös figyelemmel a hallás, hang, valamint a lélekzés fejlesztésére.

Egy szólamu kisebb dalok és népdalok szöveggel.

II. oszt. heti 1 ó. A különböző hangnemek elméleti és gyakorlati ismerete. Hangközök ismerete. Hangközök gyakorlati eltalálása. Ismerete mindazon jeleknek, melyek az ének kifejezésére és helyes előadására vonatkoznak.

Egy és két szólamu dalok és népdalok.

III. oszt. heti 1 ó. Nagyobb és nehezebb dalok 1, 2 és 3 szólamokban, melyeknél a tanitott elmélet minden része fokozatosan előjön.

Gyakorlatok az u. n. á vista olvasásból. A zenei és szépérzék további fejlesztésére a jobb hazai mesterek dalai, ugy szintén a külföld jobb és klassikus termékei, ugymint: Mozart, Beethoven, Schubert, Mendelssohn stb., egyes, a szövegre nézve is megfelelő dalai magyar szöveggel.

IV. oszt. heti 1 ó. Karéneklés. Egy és két szólamu női párdalok. Egy kis elméleti accord-ismertetés.

Az énekre fent irt tanterv azonban inkább csak a haladás sorrendjét mutatja. Hogy az itt előirányzottakból az egyes osztályokban mennyit lehet végezni, az a növendékek képzettségétől és képességétől függ.

---

6. Rajz és mértan. Hetenkint az I. osztályban 3, a II. és III. oszt. 2 ó. és a IV-ik-ben facultative 2 ó. Cél: A nézlelő tehetségnek, a szép alakok és idomok iránti érzéknek kimüvelése. A megfigyelt alakok szabad felfogása mér-

tani, távlattani és ásványtani alaptételek szerint. Az észlelés által nyert alakokat vagy képzeteket szabatosan ábrázolni biró képesség kifejtése. A mértani idomok s alakok szabatos megismerése és előállitása. Általában: a tágabb értelemben vétt képzelet szabatositása, a szépérzéknek s izlésnek kiképzése; a természeti és művészeti szép szeretetének felébresztése.

I. oszt. heti 3 ó. Tömegtanitás, sikalaktan. Vonalok, szögek, háromszögek, sokszögek, kör, kerülék, csigavonal. Ezen idomok és az ide vonatkozók szerkesztése vonalzóval és körzővel. Szabadkézi, diszitményi rajz, egyenes vegyes és görbe vonalu síkdiszitmények görög, góth, mór és renaissance stylban a tanárnak a táblán készitett s magyarázattal kisért rajza szerint.

A szinek s a szinharmonia ismertetése, és a sík diszitmények festése. Tanult és ismert alakok combinálása után készült rajzfeladványok.

II. oszt. 2 ó. Tömegtanitás. Téralaktan. A vonalak és síkok térbeli és viszonylagos helyzete, a köbegyenközények, gula, henger, kúp, gömb ismertetése. A távlattan alaptörvényeinek gyakorlati magyarázata és a bemutatott idomok szemléleti uton való távlati rajzolása. Az árnytan alapelveinek gyakorlati, magyarázta; a vetett és a saját árnyék, a direct és indirect világosság, a rajzolt tárgyak árnyékolása.

Kevésbbé domboru gypszdiszitmények, ugy szinte természetes levelek és virágok rajzolása és árnyékolása.

III. oszt. heti 2 ó. Domborubb gypszdiszitmények, természetes levelek és virágok rajzolása, árnyékolása és festése. A fej arányainak magyarázata és annak rajzolása általános méretek szerint. A férfi, nő, gyermek, öreg férfi és asszonyfej, körrajzban rajzolása en face és profilban.

A diszitményi és épitészeti főbb stylnemek ismertetése. A fővárosban levő képtárakban s a muzeumban teendő látogatások alkalmával egyes plasztikai és festészeti remekművek ismertetése.

(Folytatás következik.)

# Egyleti élet.

— Az I. szakosztály november 7-én ülést tartott. Elnök: dr. Károly Gy. Hugó; jegyző: Lintner Lajos.

Jelen vannak: Tomor Ferenc, dr. Lederer Ábrahám, Komáromy Lajos, dr. Lechner László, dr. Brózik Károly, Malmosi Károly, Pfeiffer Antal, Tölgyi Gyula, Torkos László, dr. Bihari Péter, dr. Bánóczy József, Névy László, Tiber Ágoston, Palóczy Lipót. Vendégül: Szőcs Sándor.

Az elnök örömét fejezvén ki a felett, hogy a jelen alkalommal már nagyobb érdeklődés mutatkozik a szakosztályi ülés iránt, kéri a tagtársakat, hogy részvétöket az év folyamán se vonják meg az ügytől. Ezzel az ülést megnyitja s felkéri Tomor Ferencet, hogy bejelentett értekezését „A magyar nemzeti verselésről“ előadja.

Tomor Ferenc felolvassa értekezését, melyben bírálat alá veszi az eddigi (főkép tankönyvekben) kifejtett elméleteket a „hangsúlyos“ verselés-

ről, tagadja ennek jogosultságát, s a verselés alapjául csupán a időmértéket ismeri el. Előadásának folytatását igéri.

A kérdéshez szólt Torkos László. Kijelenti, hogy a felolvasónak a hangsúlyos verselés ellen felhozott állításai tisztán tévedésen alapszanak, a mennyiben felolvasó és vele mások is azt hiszik, hogy a szóbeli hangsúly azt követeli, hogy minden szó súlyos szótagja egyenlőkép kiemeltessék; Névy László különösen az elbeszélő és lyrai formákra nézve tesz megjegyzést. Amazok a dolog természeténél fogva szabadabbak, annyira, hogy az alexandrinnak a középmetszetnél nincs is más törvénye, emezekben szigorú műgondot kíván már a tartalom (hangulat) zenei természete is. Bánóczi Józsefet nem elégíti ki az értekezés, mert figyelmen kívül hagyja azokat (Fogarassi, Arany,) kiknek főérdemök a hangsúly tanának megállapítása; továbbá azért, mert az előadó nem tárgyalta a class. versnemek viszonyát a nemzeti verseléshez. Komáromy Lajos a görög-római versnemnek idegenszerűségét s a nemzeti idomok fontosságát emeli ki. — A felolvasó mindenik észrevételre megteszi megjegyzését, kijelentvén, hogy többre azok közől értekezésének második része fog feleletet adni. — Az elnök hasznosnak tartaná az értekezésnek a Közlönybe való felvételét, de mivel tudomása szerint sok munka vár közlésre, kéri a szerzőt, hogy lehetőleg rövidítve adja át művét a szerkesztőnek.

Tölgyi Gyula „a francia nyelv tanításáról a középiskolákban" értekezett. Előadása felkarolta az egész anyagot, kiterjeszkedvén némely tankönyv és a tanterv bírálatára, és a tanítás módszerére is. Különösen hangsúlyozta egy francia chrestomathia szerkesztésének szükségességét. Óhajtja, hogy a felső osztályokban az oktatás nyelve is francia legyen. Olvasmányok ne csak a XVII. századból vétessenek. Tervet adott az olvasmányok kiszemelésére is osztályonkint. — Az értekezéshez hozzá szóltak Palóczi Lipót és Bánóczi József. Palóczi Hofernek az előadó által megdícsért tankönyve ellen tesz többféle kifogást, s a gallicismusok tanítását két élű fegyverként mutatta be. Bánóczi védte Hofert, s érdemlegesen szólt a felolvasás egyes pontjaihoz, különösen kiemelvén, hogy a chrestomathia ne több író töredékeiből, hanem egy íróból legyen összeállítva. — Az elnök óhajtja az értekezés közzétételét, de ez csak úgy történhetik meg, ha a tisztelt szerző jelentékeny rövidítéseket tenne benne.

# Vegyesek.

**A hivatalos lapból.**

Pályázat. A lőcsei állami főreáliskolánál betöltendő francia nyelvi tanszékekre. Szabályszerű illetékek. A folyamodványok a vallás- és közokt. miniszteriumhoz címezve f. évi november 20-ikfg a kassai tankerületi főigazgatóságnál nyujtandók be.

— Az orsz. közoktatási tanács elnökénél.

Egyesületünk választmánya korábbi határozat szerint október 28 án fejezte ki tiszteletét egy küldöttség által dr. Pauler Tivadar úr ő excellentiá-

jánal, kit a király Ő Felsége Horváth Mihály visszalépése után az orsz. közokt. tanács elnökévé nevezett ki. A küldöttség Berecz Antal elnökön, és Hofer Károly alelnökön kívül a szakosztályi elnökökből: dr. Say Móric és dr. Károly Gy. Húgo urakból, Köpesdi Sándor titkárból, a Közlöny szerkesztőjéből, Torkos L., Müller József és Vidéky János vál. tag urakból állott. A fogadás szíves és lekötelező volt. Berecz Antal egyl. elnök következőleg üdvözölte O excellentiáját: „Kegyelmes úr! Az országos középtanodai tanáregylet örömmel vette tudomásul, hogy Ő csász. és apostoli királyi Felsége Nagyméltóságodat méltóztatott az orsz. közoktatási tanács elnökévé kinevezni.

Örvendünk egyrészt azért, hogy Ő Felsége választása a leghivatottabb s legérdemesebb férfiúra esett, de örvendünk másrészt azért is, mivel e férfiúban egyszersmind orsz. egyletünknek bebizonyúlt jóakaróját s mindnyájunk által nagyrabecsült tiszteletbeli tagját van szerencsénk tisztelni.

S mivel élénken emlékezünk vissza ama szíves jóakaratra, melylyel Nagyméltóságod az országos tanügy élén állván, a középtanodai tanárok, s különösen ezen országos egylet ügyét felkarolta: csak sziveink legbensőbb sugallatát követjük, midőn Nagyméltóságodat e téren ujabb megtisztelteletés érvén, az alkalmat megragadjuk, hogy Nagyméltóságod iránti határtalan tiszteletünknek kifejezést adjunk s az országos közoktatási tanács elnöki székén üdvözöljük!

Emez üdvözletünk mellett egyszersmind őszinte szívből kivánjuk, hogy Nagyméltóságod a hazai tanügy javára és egyletünk díszére még igen sokáig éljen!“

A közoktatási tanácselnök úr válaszában kiemelvén a rokon elemek egyesülésének szükségességét a nagy munkák végrehajtására, elismerését fejezte ki az orsz. középt. tanáregylet iránt, melynek törekvéseit figyelemmel kíséri, s melynek szavát közoktatásügyi miniszter korában is szívesen hallgatta meg, sőt neki annyi befolyást engedett, a mennyi a szakértelmet megilleti. Ő tudja, hogy a tanáregylet buzgón és hivatással működik a tanügy érdekében, s miként megtiszteltetésnek tekintette annak idejében tiszteletbeli taggá választatását, úgy ez alkalommal is köszönettel veszi az egylet figyelmét és jó kivánatát. Óhajtja az egylet mentől nagyobb virágzását, s mint eddig, úgy jelen új állásában is méltányolni fogja a tanférfiak egyesületének igyekezeteit.

Néhány percig tartó társalgás után O excellentiája lekötelező nyilatkozatának és nyájasságának hatása alatt távozott a küldöttség azzal a meggyőződéssel, hogy szavai többek a puszta udvariasságnál, s hogy nagy jelentőségü állásában nem vonja el egyletünktől azt a részvétet és figyelmet, mely újabb buzdításul szolgálhat kötelességeink teljesítésében.

— A középiskolai tanárképző intézetről.

A budapesti m. kir. tudomány-egyetemről kiadott jelentés külön szakaszt szentel a fenntírt intézet állapotának. A tudósítás megismerteti az intézetet első berendezése szerint, a mint azt az 1870. évi május 3-án kelt 4701. sz. a. kibocsátott rendelet szervezte. E szerint tudvalevőleg az egyetem és műegyetem mellett állottak fenn tanárképzők, s a jelentés feladatához képest csak az egyetemiről emlékszik meg. Első szervezete szerint az egyetemi tanárképző három évig állott fenn. Ez idő alatt összesen 133 tagja volt, s a gyakorló iskolában 17 tanárjelölt működött. A 133 tag évenkint következőleg oszlik meg:

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| 187⁰/₁-ben: | | | | | |
| Classica philologia . . . . | 7 | rendes,*) | 4 | rendkívüli | tag. |
| Földrajz, történet . . . . . | 2 | „ | 8 | „ | „ |
| Mennyiség-természettan . . | 5 | „ | 5 | „ | „ |
| Természetrajz . . . . . | 4 | „ | 2 | „ | „ |
| Összesen: . . . . | 37. | | | | |
| 187¹/₂-ben: | | | | | |
| Classica philologia . . . . | 5 | „ | 5 | „ | „ |
| Földrajz, történet . . . . . | 6 | „ | 6 | „ | „ |
| Mennyiség-természettan . . | 6 | „ | 6 | „ | „ |
| Természetrajz . . . . . | 5 | „ | 4 | „ | „ |
| Összesen: . . . . | 43. | | | | |
| 187²/₃-ban: | | | | | |
| Classica philologia . . . . | 5 | „ | 14 | „ | „ |
| Földrajz, történet . . . . . | 6 | „ | 5 | „ | „ |
| Mennyiség-természettan . . | 7 | „ | 5 | „ | „ |
| Természetrajz . . . . . | 7 | „ | 4 | „ | „ |
| Összesen: . . . . | 53. | | | | |

Jeles dolgozatokért jutalmat kaptak összesen 20-an. A fenntartási költség a három évben összesen 72,500 frt.

A tanárképezdének három első éve alatt szerzett tapasztalásokból kitünt, — mondja a jelentés — hogy a két külön intézetben, t. i. a tudomány- és a műegyetemek kebelében fennálló két képezdétől egyöntetü működés nem várható; a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a törvényhozás beleegyezésével, a két tanárképezde egyesítését határozta el, s ezen egyesítés az 187³/₄. tanév kezdetével tényleg meg is történt.

Azóta az egyesített középtanodai tanárképezde három szakosztályból áll, u. m. nyelvészettörténelmi, mennyiségtan-természettudományi és nevelés-oktatástani szakosztályból.

A tanárképezdében az oktatás rendes kötelezett tanterv alapján történik, melyhez a képezdei növendékek alkalmazkodni tartoznak, szabadságában állván a tanártestületnek egyes kiváló növendékek számára ezek képességének, hajlamának s netáni külön tudományos irányának megfelelő, külön tantervet is megállapítani.

A tanterv annyi ágra oszlik, a hány tanulmányi csoportot foglal magában az illető szakosztály. Ilyen csoport a nyelvészet-történeti szakosztályban: 1. Az ó-classicai nyelvészeti, 2. a modern nyelvészeti, 3 a történelmi csoport.

A mennyiségtan természettudományi szakosztályban: 1. A mennyiségtan, 2. ábrázoló mértani, 3. a természettani, 4. a vegytani és 5. a természetrajzi csoport.

Ezen csoportok mindegyikére, figyelemmel arra, hogy mindegyik növendék a középtanodának legalább két tantárgyára képeztessék, s az ezekre vonatkozó segédtudományokkal megismerkedjék, a tantervet a képezdei tanártestület állapítja meg, s a közoktatási miniszter hagyja helyben.

---

*) A rendes tagok mind 4—400 frt ösztöndíjat kaptak, s csak olyanok lehettek, kik az egyetem bölcs. karán már legalább egy évet sikerrel töltöttek.

A tanárképezde a tudomány-egyetemet és műegyetemet saját oktatási céljaira annyiban használja fel, a mennyiben

a) azon előadások hallgatására nézve, melyek az egyetemi vagy mű-egyetemi időszaki tanrendből a képezdei tanterv követelményeivel megegyeznek, az illető főtanintézethez utalja növendékeit, s a képezdében csak ezen előadások netán szükséges kiegészítéséről vagy a kivánt gyakorlatokról gondoskodik, és

b) az elméleti, s magasabb irányú egyetemi s műegyetemi collegiumok hallgatására kötelezi növendékeit.

Mindegyik fő tanszakot legalább egy külön tanár képviseli. A fő tanszakok a következők: latin, görög, magyar, német philologia, francia nyelv s irodalom, világtörténelem és archaeologia, a magyarok története, földrajz, mennyiségtan két tanárral, ábrázoló mértan, elméleti természettan, kísérleti természettan, mechanika, általános vegytan, ipar-vegytan, ásvány- és földtan, növény- és állattan.

A nevelés-oktatástani szakosztálynak szervezete, az abban működő tanárok száma és tanköre ugyanaz maradt, mint ezt az eddigi szabályzat megállapítja.*)

A képezdei tanulók rendes tagjai száma, kik egyenkint évi 400 frtnyi díjt húznak, 31-ben állapíttatott meg.

c) A rendkívüli tagok számát, kik díjt nem élveznek, a körülményekhez képest időszakonkint a tanártestület határozza meg.

Ezekben foglaltatnak az egyesített középtanodai tanárképezde szervezetének alapelvei, mikhez hozzájárúl az, hogy a nevelés-oktatástani szakosztállyal összekötött gyakorló iskola elé egy előkészítő osztály állíttatott fel, mit, egyéb evvel járó előnyöktől eltekintve, már azon körülmény is ajánlott, hogy ily előkészítő iskola felállítása egyébként is több helyütt szóba hozatott, s így a gyakorló iskola némileg útmutatást szolgáltathatna az iránt: miben különbözzék a gymnasiumi előkészítő osztály a megfelelő népiskolai osztálytól, s egyszersmind tájékozást nyujthatna specialist antárgyainak felosztási és oktatási módjára nézve.

A tanárképezde egyesítésének ezen első $187^3/_4$-diki tanévében következő volt a tanári személyzet:

I. A nyelvészet-történelmi szakosztályban: Télfy Iván, görög philologia, Szepesi Imre, latin phil., Bartal Antal, latin phil., egyszersmind osztályelnök, Greguss Ágost, magyar —, Heinrich Gusztáv, német —, Rákosy Sándor, francia nyelvészet és irodalom, Ribáry Ferenc, egyet. történelem, Salamon Ferenc, magyar történelem, Hunfalvy János, földrajz.

II. A mennyiségtan-természettudományi szakosztályban: Vész János, Hunyady Jenő és König Gyula, mennyiségtan; Fölser István, ábrázoló mértan, b. Eötvös Loránt, elméleti természettan; Schuller Alajos, kisérleti természettan, Sztoczek József, műszaki természettan, egyszersmind osztályelnök, és a képezde igazgatója, Szily Kálmán, elemző mechanika, Than Károly, általános vegytan, Wartha Vince, műszaki vegytan, Margó Tivadar, állattan, Szabó József ásványtan, Jurányi Lajos, növénytan.

A két szakosztály közös tanára, mint a paedagogiai szakosz-

---

*) E szerint a paedagogiai szakosztályba rendes tagokúl csak az egyetemi vagy műegyetemi tanfolyamot bevégzett növendékek vétethettek fel.

tály képviselője, Kleinmann Mór, a neveléstan és tanítástan tanára. A képezdei tanárok összes száma tehát 23.

A képezde tagjai:

a) rendesek, vagyis azok, kik fölvételi vizsgálat, vagy a megelőző években felmutatott szakosztálybeli tanulmányaik alapján vétetvén fel, évi 400 frt ösztöndíjban részesültek, és

b) rendkívüliek, vagy is azok, kik egyetemi tanulmányaik alapján vétetnek föl, de ösztöndíjban nem részesülnek

Számukat, a tanév végén, a következő táblázat mutatja:

| Szakosztály | Csoport | Rendes | Rendkívüli |
|---|---|---|---|
| I. | Ó-clasicai philologiai csoport . . . . | 4 | 10 |
| I. | Modern philologiai csoport . . . . . | 2 | 4 |
| I. | Földrajz-történelmi csoport . . . . . | 2 | 9 |
| II. | Mennyiségtani csoport . . . . . | 2 | 5 |
| II. | Ábrázoló mértani csoport . . . . . | 2 | 1 |
| II. | Természettani csoport . . . . . | 1 | 4 |
| II. | Vegytani csoport . . . . . | 2 | 11 |
| II. | Természetrajzi csoport . . . . . | 5 | 13 |
| | Összesen | 24 | 56 |

E tancsoportok tagjai közül a Kleinmann Mór által tartott paedagogiai előadásokat: „Az oktatás psychologiai alapjairól“:

| | |
|---|---|
| Az I. szakosztályból . . . . . | 15-en |
| a II. „ . . . . . | 7-en |
| összesen | 22-en |

látogatták.

Az előkészítő tanfolyamot pedig, melynek célja a tanév végén tartatni szokott tanárképezdei fölvételi vizsgálaton megkivánt ismeretek megszerzésére alkalmat nyujtani az érdekelt első éves egyetemi, illetőleg műegyetemi hallgatóknak,

| | |
|---|---|
| Az I. szakosztály tantárgyait illetőleg . . . . . | 15-en |
| a II. szakosztálybelieket . . . . . | 25 en |
| összesen | 40-en |

látogatták.

A képezdei tagok szorgalmát és előmenetelét illetőleg:

a rendes tagok, colloquiumokon és gyakorlatokon tanusított előmenetelét feltüntető minősítvényi táblázatokból kitünik, hogy szorgalom tekintetében sem egyik, sem másik szakosztály tagjai komolyabb kifogásra vagy épen megrovásra okot nem szolgáltattak; tanulmányozásaik sikere pedig, a tanárjelöltek többségénél, a középszerűség fokát, kisebb-nagyobb mértékben, meghaladja, s alig van egy-kettő, kinek előmenetele, a tanári hivatásra megkívántató képzettség szempontjából tekintve, a középszerűség szinvonalán alúl maradt volna.

Jelesebb dolgozataik alapján jutalomban részesíttettek:

az I. szakosztályból öten 30—30, ketten pedig 25—25 forint jutalomban,

a II. szakosztályból négyen részesültek 50—50 frt jutalomban.

A rendkívüli tagok közül is többen vannak, kik dícséretes szorgalommal s megfelelő eredménynyel látogatták a magok elébe tüzött előadásokat.

Az előkészítő tanfolyamot látogató 40 tanárjelölt közül, a tanév végén

tartott felvételi vizsgálatnak csak 11 vetette alá magát, de ezeknek is alig fele tanusított a rendes tagok sorába fölvételre kielégítő készültséget.

A tanárképezdi tanfolyamot ez évben

| | |
|---|---|
| az I. szakosztályból . . . . . | 2-en |
| a II. szakosztályból . . . . . | 10-en |
| fejezték be, s így a képezdéből összesen | 12-en léptek ki. |

Az $187^{4}/_{5}$. tansvben (melynek ugyan csak I. fele tartozik szorosan ezen jelentés keretébe, de a képezdei zárjelentés az egész tanévről szólván, a félév el nem különíthető)

a tanári személyzetben az előbbi tanévhez képest csupán annyi változás történt, hogy Szepesi Imre egyetemi tanár, a classikai (latin) philologia tanára, 1875. januárban elhalván, helyét Ponori Thewrewk Emil, akkor főgymnasiumi r. tanár, utóbb egyetemi rendkívüli tanár töltötte be.

A rendes és rendkívüli tagok száma volt

| | rendes | rendkívüli |
|---|---|---|
| I. a classica phil. csoportban . . . . . | 3 | 7 |
| I. modern nyelvi csoportban . . . . . | 4 | 8 |
| I. történelem-földrajzi csoportban . . . . | 3 | 4 |
| II. mennyiségtani csoportban . . . . . | 1 | 9 |
| II. ábrázoló mértani csoportban . . . . . | 2 | 4 |
| II. természettani csoportban . . . . . | 1 | 6 |
| II. vegytani csoportban . . . . . | 2 | 5 |
| II. természetrajzi csoportban . . . . . | 3 | 12 |
| összesen | 19 | 55 |

Az előkészítő tanfolyamot, az I. szakosztályban 30-an, a II. szakosztályban 27-en, összesen 57-en látogatták.

A rendes tagok közül, kitünő szorgalmuk és jeles irásbeli munkálataik alapján külön jutalomdíjban részesíttettek, és pedig az I. szakosztályban ketten 20—20, egy 25 frt, a II. szakosztályban hárman 50—50 frt jutalomban.

A rendkívüli tagok közül ily jutalomban, és pedig az I. szakosztályban ketten 20—20, négyen 25—25 frt; a II. szakosztályban pedig egy részesült 50 frt jutalomban.

A tanárképezdei tanfolyamot ez évben bevégezték, s az intézetből kiléptek:

| | |
|---|---|
| az I. (nyelv.-tört.) szakosztályból . . . . . | 8-an |
| a II. (mathm. term. tud.) szakosztályból . . . . | 3-an |
| összesen | 11-en |

— Egyetemes philologiai közlöny.

Örvendetes mozgalom indult meg a budapesti egyetem tanárai között, minek bizonyítéka egy, a philologiai tudomány emelését célozó vállalat megindítása. E vállalat megindulásával a philologiai társulat élete is új stádiumba lép, a mennyiben, bár nem hivatalos jelleggel, kétségkívül közlönye lesz az új folyóirat ama dicséretes törekvéseknek, melyeket a nevezett társulat már két év óta kifejtett, s jövőre bizonynyal még nagyobb erővel kifejteni fog. Ajánljuk t. tagtársaink figyelmébe a következő előfizetési felhívást:

A budapesti m. k. tudom. egyetem tanári karának alúlírt tagjai, egy hová-tovább érezhetőbb szükségen akarván segíteni, „Egyetemes philologiai Közlöny“ kiadására vállalkoznak. E folyóirat általában mindazon

nyelvek és irodalmak tanulmányának akar rendelkezésére állani, melyeket az egyetemen s a középiskolában tanítanak; de, a legnagyobb szükséget tartván szem előtt, főleg a görög, latin, magyar, német és francia philologiának akar ismertető és nyomozó segéde lenni. A közlöny januárban indul meg, s a szünidőket kivéve, havonként 3 ívnyi füzetekben fog megjelenni.

Minden füzet két főrészre oszlik: I. része: Értekezések. II. része: Ismertetések, úgy mint: a) Belföldi irodalom. Figyelembe vétele mind annak, mit a philologia terén hazánkban közre bocsátanak. b) Külföldi irodalom. A legújabb philologiai munkáknak rövid ismertetése, az iskola szempontjából érdekesebb és tanulságosabb műveknek bővebb tárgyalása. c) Vegyes apróságok. Hírek philologiai nyomozásokról, fölfedezésekről stb. Végül d) Jelentés tudományos intézeteinknek a philologia körébe vágó működéséről. A közlöny egy évi folyamára való előfizetés 5 frt. Az előfizetési díjak a m. tudom. akadémia könyvkiadóhivatalába (az akadémia bérházában), Knoll Károly úrhoz küldendők. — Bálint Gábor, Bartal Antal, dr. Bászel Aurél, dr. Budenz József, dr. Goldziher Ignác, dr. Greguss Ágost, dr. Gyulai Pál, dr. Hatala Péter, dr. Heinrich Gusztáv, dr. Mayr Aurél, dr. Pasteiner Gyula, dr. Télfy Iván, Ponori Thewrewk Emil, Vámbéry Ármin.

— Az Eötvös-alap.

Bizonyosan tudomást vettek t. tagtársaink arról, hogy több lelkes néptanító, élökön a fáradatlan Péterffy S., Eötvös-alap címen oly tőke összeszerzésén fáradozik, melynek kamataiból, s részben magából a tőkéből néptanítók gyermekeinek magasabb kiképeztetése lehetővé tétessék. Az idők ugyan nem kedveznek ily törekvéseknek, mindazáltal, hála a derék férfiak buzgólkodásának és a tanférfiak áldozatra kész voltának, annyi sikere már is van, hogy az Eötvös-alap a jelen tanév végén már több ösztöndíjt és segélyt nyujthat felsőbb tanintézeteinkben tanuló néptanítók gyermekei számára. Ámbár még a vidéki tanegyletek tagdíjaikat csak nehány helyről küldték be, s a legtöbb helyről csak decemberben küldetnek be azok, mégis a központi bizottság már 1213 forintot gyüjtött össze ez ideig, s így a szabályok értelmében már is jut egy 200 frtos ösztöndíj egy egyetemi hallgatónak, két száz-száz frtos ösztöndíj felsőbb fiskolába járóknak, s egy száz frtos segély egy elnyomorodott szegény tanítónak. Az év végéig ezen ösztöndíjak és segélypénzek összege jóval növekedhetik, minthogy több helyről nagyobb összegeket remélhet a bizottság a nagyobb tantestületektől, s minthogy a minden nemest és jót pártoló főpapság is nagyobb mérvben kezdi támogatni az alapot. Eddigelé mintegy 12 főpap részesítette az intézetet kegyes adományban. Legújabban arról is értesültünk, hogy gr. Karácsonyi ajánlatára a Rudolf-alapból is fog az Eötvös-alap némi támogatásban részesülhetni.

— A budapesti keresk. akadémia ifjúsági könyvtára.

A bp. k. akadémia ifjúsága házi használatra kinyomatta könyvtárának könyvjegyzékét. E könyvtár, mely csak 1872-ben alapíttatott, jelenleg mintegy 2000 kötetből áll. Tanárok és ifjak ajándékain kívül a legnagyobb rész az olvasó ifjak befizetéseiből szereztetett. A könyvek $^5/_6$-od részben magyarok. Feltalálható köztük valamennyi classicusunk, s nemcsak a szépirodalom, hanem a tudományos irodalom is kellőkép van képviselve. Igy egyebek közt ott látjuk a

jegyzékben a tudományos akadémia és a természettudományi társaság kiadványait is. E könyvtár legszebb bizonysága annak, hogy a kereskedői osztály lelkes magyar sarjadékot várhat az intézettől.

— Ajándék a műegyetemnek.

Az osztrák állami vasuttársaság nagyon szép ajándékot adott a műegyetemnek. Oda ajándékozta ugyanis a szegedi kiállításon bemutatott becses gyüjteményét, sőt késznek nyilatkozott azt még annyira kiegészíteni, hogy a tanulmányi célokra teljesen alkalmas legyen. A műegyetem ezáltal oly gyüjtemény birtokába jutott, mely ritkítja párját, s egybegyüjtéséhez sok idő és nagy költség kellene. Erdészeti, bányaipari, vas- és fémipari, cement, nyerskő, s egyéb tárgyakban gazdag összeállításu gyüjtemény ez, melyért az osztr. állami vasuttársaság mély hálára kötelezte nevezett műegyetemet.

— Kolozsvár iskolái.

Kolozsvár érdemes polgármestere, Simon Elek úr nyomatott jelentést tett közzé a város önkormányzati igazgatásáról, anyagi és szellemi állapotáról 1875-ben, mely örvendetes képét adja a közművelődés folyton haladó ügyének. Van tudniillik Kolozsvárott 3 gyermek-kert, árvaleányház, 23 nép- és elemi iskola, felső leány- és polgári fi-iskola, kereskedelmi és ipariskola, 3 gymnasium, 1 egyetem 4 karral, gazdasági akadémia, együtt 40 tanintézet! A gyermek-kertekben és óvodákban tanúl 230 tanuló, nép és elemi iskolákban 2028 t., felsőbb nép-, ismétlő, továbbképző és szakiskolában 619 t., képezdékben, papneveldékben 227 t.. középiskolákban 807 t., tudomány-egyetemen 417 t., összesen 4328 tanuló.

Érezhető szükség — jegyzi meg a jelentés — egy pár községi, elemi népiskola, egy felső leányiskola s a polgári iskolának betetőzésére vagy ennek átalakításával egy főreáliskola.

A jelentés melegen emlékszik meg a különböző vallásfelekezetek egyetértéséről s ezt mondja: „Polgártársaink ezen jó egyetértésének s békés együttmegférésének köszönheti a város községe azt, hogy nem kellett községi iskolákat állíttatni, hanem egyenlő bőkezűséggel segítette a hitvallások csaknem kizárólag felekezetiség nélküli iskoláit, s oly virágzó állapotra emelte általa a nevelés- és oktatásügyet, hogy az kívánni valót alig hagy fenn; s míg ez fennál, iskoláink a közbuzgólkodás jótékony hatása alatt fejlődni és virágozni fognak továbbra is, a nélkül, hogy a városi közpénztárra deficittel s kölcsönnel is alig foltozgatható túlterheltetést rónának!"

— Amerikából.

New-Yorknak, mint az Unio legtöbb államának iskoláiban tilos a tanulókat testileg megfenyíteni, s ha a tanító mégis megtenné, kiteszi magát annak, hogy assault and battery (tényleges bántalmazás) vádját emelik ellene. A fiatal Amerikát azonban nem oly könnyű féken tartani, minek következtében a tanórákon nem egy titkos ilyen művelet történik. A tanítók egy része azonban méltóságán alulinak tartja az ily alattomos verekedést, s hogy ebbeli passióját összhangzásba hozza a törvénynyel, soknak az a gondolat jutott eszébe, hogy a szülőktől irásbeli nyilatkozatot kérjen, vajjon gyermekeik testi fenyítésébe beleegyeznek-e vagy nem? E szerint jövőben csak oly gyermekeket fognak elpáholni, kiknek ezen jeles nevelési módszer ellen semmi kifogásuk sincs.

— Beküldött művek.

Symbolae ad „Caryophilleas“ et „Mailanthaceas“ Florae Crvaticae. Auctore dr. Vincentio de Borbás. Zágráb 1876. Az adatok és phytografiai megjegyzéseken kivül két új Dianthus — faj van benne leirva, a Dianthus Vukotinovicii képével. Borbásnak a Dianthusokról irt egy másik cikkét „Conspectus Dianthorum dubiorum et eis affinium“ a tekintélyes Bot. Zeitung át hozta.

A népiskola módszertana. Dr. Dittes Frigyes után szerkesztették Gyertyánffy István és Kiss Áron. Ára 2 frt. Budapest, 1876. Megrendelhető a fent irt szerkesztőknél. Budapest, I. ker. országház útca 117. sz.

Buckle rendszere. Tanulmány. Irta Korény-Scheck Vince. Ára 1 frt 20 kr. Budapest, Zilahy S. bizományában 1876.

Magyar olvasókönyv. Dr. Kármán Mórtól. III. Rész. A gymnasium és reáliskolák harmadik oszt. számára. I. (Középiskolai tankönyvek tára). Ára 1 frt 50 kr. Budapest, 1876. Eggenbergerféle könyvkereskedés.

A m. n. irodalom történetének vázlata, irod.-történeti olvasókönyvvel. A középtanodák legfelső osztálya számára. Irta és szerkesztette Névy László. Második jav. és bőv. kiadás. Budapest, 1877. Eggenbergerféle könyvkereskedés. Ára 2 frt.

Honfiúi kegyelet repkénye D. e. József Főherceg Magyarhon nagy nádorispánya születésének százados évfordulóján a főváros főnséges jótevője áldott emlékezetének szenteli Ney Ferenc. 1876. szeptemberhó 3. Budapest. Ny. Rudnyászky A. 1876.

Az Irásművek elmélete. Irta Névy László. 5. kiadás. Budapest, Eggenbergerféle könyvkereskedés. 1877.

— Tárgyhalmaz miatt kénytelenek voltunk Téglás Gábor úr dolgozatának (Svájc középiskolái) közlését megszakasztani. Jövő számunkban következik a folytatás. Kérjük ez alkalommal igen tisztelt tagtársainkat, hogy közlés végett beküldött dolgozataikat már ezek hatásának érdekében is lehető rövidre szabni sziveskedjenek. Sok dolog van, a mit figyelemmel kell kísérnünk, s a heti két ív nem nyujt akkora tért, hogy a Közlönyt változatossá és érdekessé tehessük, s e mellett ivekre terjedő munkákat is felvehessünk. Szerkesztő.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 6. szám. 187⁶/₇.

# A középiskolai törvényjavaslat tárgyalása.

Nincs igazok a pessimistáknak. Pedig nem ok nélkül vesztették el abbeli reményöket, hogy a középiskolai törvényjavaslat egyhamar országgyűlési tárgyalás alá kerüljön. A közoktatási kormány, mintha nem is tartotta volna a dolgot sürgősnek, tért engedett halogatásával a legfurcsább combinatióknak, s tekintve azt a körülményt, hogy Trefort úr ő excellentiája nem jelentéktelen engedményeket tett legújabb javaslatában a felekezeti követeléseknek, sokan már-már azt hitték, hogy még többet is szándékozik engedni, sőt a mi legegyszerűbb, feláldozza az egészet, hogy újból tünődhessék olyan alapról, melyen sikeres tárgyalásokat és végleges határozatokat remélhet.

Csalódásunk, valljuk meg, bizony kellemes. A ki egyletünk álláspontját a kérdésben ismeri, tudja, mit tettünk, írtunk és beszéltünk a javaslatnak törvénynyé emeltetése érdekében, s most, midőn óhajtásunk a valósulás küszöbén áll, lehetetlen legmelegebb elismerésünket ki nem fejeznünk azon férfiú iránt, ki a reform e nehéz munkáját magára vállalta és, mint hiszszük, dicsőséggel be is fogja fejezni.

A képviselőház közoktatási bizottsága Várady Gábor elnöklete alatt november 20-án ült össze. A kormány részéről a miniszteren kívül Mészáros Ferenc, Szász Károly és Kárffy Titus voltak jelen. Az elnök előadta az okokat, melyek miatt a középiskolai oktatásról szóló törvényjavaslat mideddig tárgyalás alá nem kerülhetett; felhozta, hogy ez a harmadik idevágó javaslat: első az Eötvös-féle, mely nem került a ház elé; a másik az 1873-ban tárgyalt és a háznak is bemutatott javaslat, mely a közbejött miniszteri válság miatt nem vált törvénynyé; végre a harmadik a mai, mely sokban összevág az előbbivel, de sok igen fontos kérdésben el is tér tőle. Kérdi aztán, akarja-e a bizottság

általánosságban tárgyalni az új javaslatot, vagy egyenesen a részletes tárgyaláshoz fog? A miniszter úr a dolog sürgős voltát hanysúlyozta, minek következtében úgy látszik egyszerre a részletes tárgyalást fogja megkezdeni a bizottság. Nem is gondolnók, hogy az ügy mai állásában célhoz vezetne egy újabb discussio általánosságban, mert a javaslat alapelvei ellen egy felvilágosodott parlament közoktatási bizottsága kifogást nem tehet.

Különösen érdekes ránk nézve az, hogy a bizottság a tárgyalásnál figyelembe veszi egyletünknek ez ügyben a képviselőházhoz benyujtott kérvényét. Hegedüs László irányozta rá a tagok figyelmét, Csengery indítványára pedig elhalaszták a tárgyalást hétfőig, azaz november 27-éig, hogy addig munkálatunkat a kérvényi bizottságtól átvenni, többszörösíteni lehessen.

E kérvény tulajdonképen legutóbbi közgyülésünk jegyzőkönyvének az a része, melyben a törvényjavaslat felett folyt tárgyalás foglaltatik, s melyet egyletünk elnöke a legkedvezőbb alkalmat iparkodván felhasználni, néhány nappal ezelőtt terjesztett be a képviselőházhoz.

Szeretnők ugyan, ha az igen tisztelt bizottság tagjai egyéb munkálatainkról is tudomást vettek volna, melyekben a törvényjavaslat elveiről mondók el nézeteinket, mire nézve nagyon célszerű lett volna kimerítő memorandumot terjesztenünk elő; de most, elkésvén egy ily nyomatékosabb dolgozat készítésével, meg kell elégednünk azzal, hogy a közgyülési tárgyalás jegyzőkönyve képviselje véleményünket és óhajtásainkat a közokt. bizottság előtt. E jegyzőkönyben is van elég, a mi javitólag folyhat be a törvény szövegzésére, sőt némely fontos intézkedés szükséges módosítására; nem különben ki van mondva benne az is, hogy mi, mint tanáregylet, a javaslatot egészben véve jónak, törvénynyé emeltetését szükségesnek és sürgősnek tartjuk. És ez, ha a memorandumok szokásos részletező és pompázó előadása nélkül van is kimondva, elég arra, hogy a törvényhozás szakértő férfiai tájékozhassák magukat álláspontuk iránt a lényegre nézve.

Eddig tehát köszönettel tartozunk a bizottságnak az ügy nevében, s ismerve a benne működő igazán szabadelvű szakértő férfiakat, abbeli reményünket sem hallgathatjuk el, hogy az, a miben a középiskolai tanárok országos egyesülete gazdag tapasztalatok és komoly megfontolás után adott kifejezést óhajtásainak, a tanügy felvirágoztatására célozó törekvéseinek, érvényre fog

emelkedni a törvényhozók meggyőződésében és határozataiban is.

A középiskolai törvényjavaslat abban, a mi sajátságos felekezeti viszonyainkban jogosan követelhető tekintetet, vagy kiméletet kiván, a méltányosság szélső határaig megy; de viszont ott, hol az oktatás viszonyának gyökeréről, az oktatás síkerének lényeges feltételeiről van szó, sok létező intézmény romjaira akarja felépíteni az ujat. És ez a törekvés sokaknak fáj, — nemcsak fáj, de ellentmondásra, harcra ingerli azokat, a kik az autonomikus jogokat még akkor sem áldoznák fel egy eszmének vagy elvnek, ha ez nyilván a világ haladását mozdítja elő.

Meg van már fújva »a harcok harsány trombítája.« Emlékezzünk csak vissza Zsedényi Edének Budapesten az ág. ev. egyház egyetemes közgyűlésen okt. 12-én mondott megnyító beszédére. Minő szépen be van ott pl. bizonyítva, a mit különben még senki sem tagadott, hogy t. i. a nagy fizetés nem teszi a jó tanárt, a miből aztán természetesen következik, hogy a világért sem kell törvényben kimondani a tanári fizetések minimumát. Minő határozott hang emelkedik benne az állam centralizáló törekvései ellen, melyek az »egyház«-nak annyi sérelmet okoznak! Meg van igérve, hogy a szónok a törvényjavaslat tárgyalása alkalmával elő fogja adni ezeket a sérelmeket, s reméli, hogy orvoslatot is talál. Küzdelem tehát bizonyosan lesz; de mi nem tudjuk azt az esetet elgondolni, hogy mai nap akadhasson parlamenti többség, mely azért tartózkodik korszerü reformoktól, mert felekezeti előítéletekbe ütközhetnék, — s igy a harc kimenetele iránt sem lehet kétségünk. A tárgyalások maguk is bizonyosan tanulságosak lesznek, s e szempontól magunk is a legélénkebb figyelemmel fogjuk őket kisérni.

*Ő.*

# Svájc középiskolái, az u. n. canton-iskolák.

## III.

És most nézzünk át Winterthur u. n. felsőbb iskoláihoz*), melyekről előre megjegyzem, hogy középiskoláknál nem egyebek, állván Industriesch. és gymnasiumból. Az Industrieschule abban különbözik itt a zürichitől, hogy teljes hat osztályból áll, illetőleg a 3 első osztályt képező felsőnépiskola (Secundarschule) összeköttetésben áll vele. Ennélfogva a kétfelé tagozás (általános és technikai szak) a IV. osztálynál veszi kezdetét. Az V. és VI. osztályban nincs külön chemiai szakosztály. Az ipariskola felső osztályainak látogatói többnyire már évközben gyakorlati szakpályára lépnek ki, sőt tanulásuk mellett is a winterthuri virágzó üzletek valamelyikében szereznek mellékes alkalmazást. A gymnasiumi népesség 105, az ipariskoláé 152 volt a legutóbbi ($187^4/_5$ tanévben). Ezekből 75 gymn. és 134 iparisk. tanuló Winterthurban helyben lakott szüleinél s csak 65 tanuló keresett u. n. pensiókat. Tandíjat 68 fizetett akkora összegekben, mint Zürichben láttuk. A felügyelő bizottságok külön elnökök alatt működtek. Az iskolai gyüjtemények közől különösen a természetrajzi felette gazdag s városi muzeumként a közönség előtt is nyitva van időnként. A palotaszerű szép épület önkénytes adakozásokból keletkezett s alant a szép lépcsőház falán arany betűkkel márványba vésve olvashatók a nagylelkű alapitók nevei buzdító példáúl a fel s alá hullámzó ifjúságnak, hogy ez már a tanoda falai közt tanulni tudja, miszerint a polgári erények legszebbike, mikor közügyekért s épen a népműveltségért áldozunk.

Az Industrieschule tantervének vázlatát ezekben adhatom:

IV-ik osztály a) Közös szakosztály. Németnyelv 3 ó. Vegytan. Franciany. 5 ó. Angolny. 4 ó. Mindkettőből az egyszerű mondat. Történet 2 ó. A spanyol örökösödési háborútól az első francia császárságig. Földrajz 2 ó. A föld nevezetesebb országainak keresk. földr. Physica 3 ó. A testek ált. tulajdonságai egyensúly, mértan. Chemia 4 ó. Szervetlen v. Szabad. rajz gypsmintákról. Gy. Schreiber mintáiról és testekről távlattan. Ének 2 ó. Négyszólamú vegyes karok. Torna 2 óra.

---

*) Ismertette Molnár Aladár is jeles tanügyi tanulmányaiban (Svájcban és Bajorországban).

b) Technikai szakoszt. Algebra 4 ó. Másodfokú 2 több ismeretlenü egyenletek. Logarithm. mért. sorok, kamatos kamat, évjáradék. Lánctörtek. Geometria 3 ó. Síkháromszögtan és stereometria. Leíró mértan 2 ó. Technikai rajz 2 ó. Egyszerü géprészletek. c) Keresk. szakosztály. Arithmetika 3 ó. A hármasszab. ismétlése, százalékszámítás, nyereség, veszteség, százalék, váltószámítolás. Könyvvitel és váltóisme 3 óra.

V. oszt. a) Közös szakosztály. Németny. 3. ó. Franciany. 4 ó. Történet 3 ó. Mindezek u. mint az V. gymn. osztályban. Chemia 4 ó. Elemek és összeköttetései. Chemiai gyakorlatok 6 ó. Physica 2 ó. A sugártörés és visszaverödés. Optic. eszközök. Dörzsvillanyosság. Szabadkézi rajz 2 ó. mintákról. Távlattan. Ének 2 ó. Torna 2 ó.

b) Technikai szakoszt. Mennyiségt. geographia 2 ó. Algebra 3 ó. Combinatio. Binomtétel. Harmadr. egyenletek. Végtelen sorok kitevői sorok trigon. és logaritm. sorok. A magasabb rangú egyenletek. Mértan és gömb-háromszögt. Az alsóbb geodosia eszközei. Algebrai kifejezések szerkezete. Egyenes és körszeletek elemző tárgyalása. Erőműtan 3 ó. Az erők szétbontása és összetétel. Súlypont. Guldim. szabály. Munka. Leíró mért. 2 ó. Technikai rajz 3 ó. Perspectivaí gyakorlatok. Géprészek.

Kereskdelmi szakoszt. Angol nyelv 3 ó. Olasz ny. 2 ó. Keresk. földrajz 1 ó. Könyvvitel 3 ó. Szépírás 2 ó.

VI. osztály. Németnyelv (3 ó.), francia (3 ó.), angol (4 ó.), olasz (3 ó.), történet (3 ó.), algebra (2 ó.), geometria (5 ó.), erőműtan (3 ó.), leíró mértan (2 ó.) physica (3 ó.), vegytan (6 ó,), technikai rajz (3 ó.).

A gymnasium terve lényegében egyezik a zürichivel. Nincs ketté tagozva s az osztályok folyó számmal jelölvék I—VII ig.

## II. St.-Gallen canton.

A kies fekvésü St.-Gallen nemcsak kiterjedt iparával teszi magát messzi földön ismeretessé, hanem iskolaügye is olyan kitünő, hogy Svájcba látogató tanember úti tervéből ki nem hagyhatja, noha nem esik a Zürichbe vezető fővonalba. A város egyik emelkedetebb helyén tágas kertek viruló zöldje közt találjuk fel a cantonschule díszes épületét. Mint a svájci iskolaházak rendesen, ez sem cikornyás palota. Nemes egyszerüséggel van egészen épitve, de azért előtte szökőkut vize mérsékeli a levegőt s zárt és téres folyósóin a tanuló sereg még felső ruháit is bizton lerakhatja.

Az épületnek nyugati bejáratánál földszinten van az u. n. reáliskola, emeletén a gymnasium és jobbra az Industrieschule.

A reáliskolai elnevezés azonban csak puszta külsőség, mert alatta felső népiskolai nevezettel bíró népiskolát találunk, s melynek tovább képzője az Industrieschule. E két iskola együttvéve felel meg tehát a winterthuri középtanodának.

A reáliskolába 11 életévvel, s az V. népisk. osztály befejezés után léphet be minden tanuló. Ismereteit még ekkor is felvéti bizonyítvánnyal tartozik igazolni a számtan, földrajz és nyelvtanból. Jelentkezni csakis tanév elején szabad s időközben senki engedély, vagy bejelentés nélkül nem távozhatik el, ellenkező esetben kilépettnek tekintetvén. Évenként 5 fc. jár minden tanulótól könyvtára és a tanszergyüjtemény költségeire. Nem cantonbeliek 60 fc. tandijat fizetnek, de ha szüleik St.-Gallen cantonban telepedtek le, felényire (30 fc.) szállítható a tandíj összege. A tanfolyam 3 év s a kerületi iskolatanács vezeti a tanodát.

A cantoniskola kettős irányánál fogva itt is gymnasium és Industrieschule.

A gymnasium ketté van tagozva, al- és főgymnasiumra. Az algymnasium köteles tárgyai: vallás, német, latin, görög, francia, történet, földrajz, mennyiségtan, természetrajz, természettan, kaligraphia, rajz, ének, zene, torna, fegyvergyakorlat, mind olyan terjedelemben a mint elébb láttuk.

A főgymnasium tárgyai: vallás (Calvin és rom. kath.) német, latin, görög, francia, héber, történet, földrajz, mennyiségtan, mértan, természetrajz, természettan, vegytan, népszerü csillagászat és meteorologia, bölcsészet, rajz, és górcsövi vizsgálatok. Mindezek a héber, rajz kivételével köteles tárgyak. Felső osztályokban a górcsövi vizsgálódás, chemia és physica sincs kötelezve. A VII. osztály azon tanulói, kik vegyt. gyakorlatokra járnak, 2—2 görög és latin óra alól mentesíttetnek. Angolt, olasz nyelvet az Industrieschule tanulóival együttesen tanulnak, csakhogy e két tárgyat egyidejüleg meg nem kezdhetik.

II. Industrieschule olyanok előképzője, kik technikai vagy kereskedelmi pályára készülnek. Ehhez képest két szakosztályból áll: u. m. egy technikai és egy kereskedelmiből. Amaz 4, emez 3 évi tanfolyamot tesz. Növendékeit a 3-ik reálosztályból veszi fel a felügyelő bizottság jelenlétében tartott vizsgálat alapján.

A technikai szakosztály köteles tárgyai: vallás, német, francia, angol nyelvtan és irodalom, történet, földrajz, mennyiségtan, erőműtan, géptan, mért. és iparműt. rajz, természettrajz, természettan, vegytan, erőművi és vegytani technologia, szabadkézi rajz, szépirás, mintázás, ének és zene, torna, fegyvergyakorlat.

A kereskedelmi tanfolyam következő tárgyakat ölel fel, vallás, német, francia, angol, olasz, (II. oszt.) földrajz, történet, számtan, algebra, kereskedelmi üzlettan, könyvvitel, mértan, természetrajz, természettan, rajz, szövés (II. osztálytól), chemia, (III. oszt.), csillagászat, iparműtan.

A reáliskola terve azt hiszem, inkább érdekli tisztelt kartár-

saimat. Lássuk tehát nagy röviden, mit értenek e nevezet alatt Svajcban. Tanterve ím itt következik.

Vallás. I. oszt. 2 ó. R. kath. Az ó testamentom nevezetesebb alakjai. Ref. Jézus élete. II. oszt. 2 ó. R. kath. Az evangelium tárgyalása. Ref. Rövid kathekizmus. III. oszt. 2. ó. R. kath. Az apostolok története. Ref. A 3 kiválóbb apostol; Péter, János és Pál. A kathekizmus folytatása. IV. oszt. 2 ó. R. kath. a kathekizmus befejezése, r. keresztény hiterkölcstan valamely nagyobb tankönyv szerint. Ref. Joseas, Jeremiás, Dániel és ezekkel az ó testamentomi iratok az emberiség és isten országának történetére való szempontból tárgyalva.

Német nyelv. I. oszt. 5. ó. a) olvasmányok tárgyi és nyelvtani magyarázatokkal. b) Szótan, egyszerü mondat. c) Beszélgetési gyakorlatok, a helyesirás és interpunctio begyakorlása. Könnyebb elbeszélések és leirások. Kötött darabok áttétele kötetlenbe. II. oszt. 5 ó. a) Értelmes hangsulyozott olvasás. Az olvasottak elbeszélése. b) Igeragozás foglaló, feltételes és határozatlan módban. Mondatkötés. c) Helyesirási gyakorlatok. III. oszt. 4 ó. a) Olvasmányok, azok emlézése. b) Szó- és mondattan. Fogalmazás egész a levelekig. IV oszt. 4 ó. a) Nehezebb olvasmányok. b) A mondattan befejezése. Verstan. Ügyiratok fogalmazása.

Francia nyelvtan I. oszt. 6 ó. Kiejtés. Alaktan az első igeragozás. Szó- és mondatemlézés. II. oszt. 5 ó. Rendes igeragoz. Gyakoribb rendhagyó igék. Emlézés. III. oszt. 4 ó. Az alaktan befejezése. Társalgás. Énektan. IV. oszt. 4 ó. Mondattan. Az igeidők és módok használata. Participe passé, participe present. Fordítások, irálygyakorlatok.

Angol nyelvtan. III. oszt. 3 ó. Igék, főnév, névelő. Egyszerü és összetett mondatok olvasása, fordítása. Könnyebb olvasmányok. Emlézés, irálygyakorlatok. IV. oszt. 4 ó. a) Az egyes szóalakok tüzetes tárgyalása. Fordítások szó- és irásban. b) Olvasmányok. Költemények emlézése.

Számtan. I. oszt. 3 ó. A négy alapmivelet ismétlése nevezett és nevezetlen mennyiségekkel. Számolási rövidítések. Közönséges törtek. Az eltanultak alkalmazása. II. oszt. 4 ó. Tizedes törtek. Svajc mértéke, pénznemei. Hármasszabály. Az eltanultak alkalmazása, társasági és százalékszámításokra. III. oszt. 3 ó. Arányok és láncszabály s azok alkalmazása a polgári életre. IV. oszt. 4 ó. A méter mérték. Pénznemek s árúszámítás. Conti correnti. Egysz. könyvvitel. Minden osztály gyakorolja a főbeli számvetést.

Geometria. I. oszt. 2 ó. Mért. alaktan Bizonyító mértan a háromszögek összeillőségéig. II. oszt. 2 ó. Egyenes vonalu idomok ellentétes szögeinek, csúcsainak viszonya. Ezek kiszámítása a körrel együtt. III. 2 ó. A vonalak viszonya és síkidomok hasonlósága. Körtan. A legegyszerűbb testalakok kiszámítása. IV. oszt. 3 ó. nyáron gyak. mértan. Télen az eltanultak ismétlése, s a stereometria főbb vonalai.

Algebra. III. oszt. 2 ó. A 4 alapmiv. egy és többnevü mennyiségekkel. A számok mértéke, legnagyobb közös osztó, legkisebb közös többes. A 4 mivel. törtekkel. Első foku egyismeretlenü egyenletek. IV. oszt. 3 ó. Köbvonás. Első foku több ismeretlenü egyenletek. Hatványok. Második foku könnyebb egyenletek. Arithmetikai haladványok. Valami a logarokról s azok alkalmazásáról.

Természetrajz. I. oszt. 2 ó. Állattan. Bevezetés. A gerincesek ált. és különös leirása. A környék ipari jelentőséggel biró állatai szolgálnak anyagul. II. oszt. 2 ó. Nyáron növénytan. A külső szervek. Linné rendszere. Télen állattan. Befejezése a részletes állattannak ugyanazon szempontból mint a gerinceseknél. III. oszt. 2 ó. Nyáron növénytan. A természetes rendszer fontosabb növény családjai. Hazai, mérges és gyógynövények. Télen ásványtan. Az ásványok külső, belső tulajdonságai. Részletes ásványtan. Az életre fontos ásványokon szemléletileg mutatandók be a tulajdonságok. IV. oszt. 1 ó. Embertan. Az emberi test szerkezete.

Physika. III. oszt. 2 ó. Fontosabb jelenségei, Chemia. IV. oszt. 1 ó. A chemia legfontosabb tudnivalói, tekintettel a mindennapi életre. Könnyebb kisérletek.

Földrajz. I. oszt. 2 ó. Általános fogalmak. Hazai földleirás átalában. Az egyes cantonok. Térképrajzolás. II. oszt. 2 ó. A mathem. és physik. geographia alapvonalai. Európa földleirása. III. oszt. 2. ó Európa kivül levő földrészek. IV. oszt. 2 ó. Svajc földleirása tekintettel talajára, terményekre és míveltségre. Alkalmilag ismétlése a többi résznek. Minden osztály általános és részletes térképeket rajzol az eltanult országokról, földrészekről.

10) Történet. I. oszt. 2 ó. N.-Károlyig. II. oszt. 2 ó. Folytatás az uj korig. III. oszt. 3 ó. Svajc története 1798-ig. IV. oszt. 2 ó. Befejezése a honi történetnek. Svajc és Szt.-Gallen alkotmánya.

11) Rajz. I. oszt. 2 ó. Egyenes vonalu idomok különböző helyzet- és csoportozatban. Ivek gyakorlása. Levélalakok s azok összeillesztése rosettakká stb. minták és kivágott alakok után. II. oszt. 3 ó. Diszítményi levélalakok. Diszítmény részletek és egész diszítmények nagy minták után tábláról, vagy egyes minták megnagyobítása által.III. oszt. 2 ó. Vázlatok. Árnyalás fejér és sárga papiron. Főszöntvényekről rajzolás. Állatalakok és a fejrajz megkezdése a mennyire csak vele lehet jutni. IV. oszt. 4 ó. Távlattan alkalmazva a természet után felvett mért. testekre. Dísz és fejrajz. Vonalzóval mért. szerkezetek. Egyenes vonalu és ivezett díszitmények, alaprajzok.

12) Irás. I. oszt. 2 ó. német és francia folyó betük. II. oszt. 2 ó. U. az. Az u. n. angol irás. III. oszt. 2 ó. U. en. Angol, köz. fractur betük. Üzleti irások gyakorlása.

13) Ének. I. oszt. 2 ó. a C és G körben hanggyakorlatok, hangisme, ütem, rythm.-melodik. gyakorlatok. A legfontosabb

ütemek gyakorlása. Karének a templomi énekeskönyvből és énekgyüjteményből. II. oszt. 2 ó. folytatása a hanggyakorlatnak. A dur hangnemek, kulcs. Salmisatió-karénekek mint elébb III. oszt. 2 ó. A moll hangok. Közösök karének. IV. oszt. 2 ó. Az előbbi osztálylyal együtt. Minden osztály háromszóllamu dalokat énekel.

14) Torna. I. oszt. 2 ó. Szabad rendgyakorlatok. Játékok. Szergyakorlatok. II. oszt. 2 ó. Tovább folytatása a sor- és szabadgyakorlatoknak. Ugrások akadályokon át. Mászás, függések, hintázás, létrán, korláton. III. oszt. 2 ó. A sor- és rendgyakorlatok folytatása tekintettel a futás- és ugrásra, közgyakorlatok, játékok. IV. oszt. Mint az előbbi osztályban. Egyes tornaórák megfelelő órákon korcsolya- és uszásgyakorlatokra fordítandók.

E tantervet 1867-ben állapitá meg a kerületi iskolatanács, s a reáliskolát, Knaben-Realschule-nak nevezi, mintegy jelezni akarván, hogy az Industrieschule a felső reáltanodának felel meg.

A reáliskolai tanitó jelöltek egy 1871. augustus 10-én kelt szabályzat értelmében, az Industrieschule technikai csoportjának két felső osztályát, a gymnasium alsó felső osztályait látogathatják, a mint humaniorakra, természettudományokra, vagy az összes reálisk. szaktárgyakra készülnek. Ha gymnasiumot látogatnak, a görög nyelv alól mentességet nyernek; mig ellenben a IV. oszt. leirati mértana, s a II-ik technikai osztály iparműtani rajza, a technikai szakosztályra készülőknél feltétlenül kötelező. Az angol és olasz nyelv azonban a IV-ik osztályban szabad választásukra van bízva. Ez osztályban már választaniok kell a vegy- és iparműtani szak között, s a tanfolyam befejezése után egy kizárólag reáliskolai tanító jelölteknek szánt külön cursus szolgál továbbképzésükre, melynek rendeltetése a paedagogiai és módszertani képzettséget biztosítni különösen. Itt heti 27—28 órán elő van irva, neveléstan (2--3 ó.), németnyelv (3 ó.), francia ny. (3 ó.), számtan (3 ó.), leirati mértan és technik. rajz (3 ó.), gyakorlati mértan (2 ó.), természetrajz (3 ó.), chemia, physika (2 ó.) szabadkézi rajz (2 ó.) torna (1—2 ó.) Technikai szakosztályt absolvált hallgatókra nem kötelező a gyakorlati mértan, leirati mértan és technikai rajz. A többiek együtt járják a gyak. mértant a VII. osztály növendékeivel. Ha az ilyen hallgatók tanítására kijelölt tanárok heti óra mennyisége, a maximumnál többre menne, akkor egy-egy heti óráért 100 frc. külön jutalomdíjban reszesülnek az illetők.

Létezik még egy ismétlési tanfolyam is olyanok részére, ki a IV-ik technikai osztályt végezték meg, s a polytechnikumba kivánnak felvétetni. Ennek tárgyai következők: arithmetika és algebra (3 ó.), mértan (3 ó.), leirati mértan (3 ó.), erőműtan (3 ó.) Mindezek oly mérvben adatnak elé, minőben a felvételnél követelik s különös gond van példák folytonos dolgozása által a számolási készség elsajátitására fordítva.

## III. Bern canton.

Ezen cantoniskola is, mint a többi, gymnasiumra és reáltanfolyamra oszlik. A reáliskola nevezet helyett reálgymnasiummal élnek, de azért a beosztás, tanterv lényegében megegyezik a többivel. Az osztályok elnevezését felülről kezdik, vagyis a VIII. oszt. az első reálosztály. A négy alsó osztály egységesen halad; a négy magasabb osztály kereskedelmi és ipari tanfolyamra oszlik. A kereskedelmi csak 3 évre terjed; a technikai pedig $3^1/_2$-re terjed s a polytechnikum előkészitője. Mind a gymnasiumba, mind a reáltanodába 10 életévvel lépnek be a tanulók.

Mind a gymnasiumi, mind a reáltanodai végzett növendékek szeptember közepén érettségit tesznek. A vizsgáló bizottságot a főiskolai küldöttek alkotják a tanári testület nehány képviselőjével. Az igazgató hivatalból van jelen, elnöke közoktatásügyi tanácsos. Szabályzat szerint csak rendesen végzett tanulók jogosultak érettségi vizsgára, de kivételesen magántanulók is jelentkezhetnek. Tárgyai: a német, francia nyelv, tiszta mennyiségtan, erőműtan, leiró és gyakorlati mértan, természettan, vegytan, leiró természettudományok, történet és technik. rajzolás. Szóval és irásban vizsgálják a jelenkezőt. Az irásbeli tételeket a 3 felső osztály tananyagából kell venni, s rendes tanár legalább 14 nappal elébb köteles benyujtani. Irásbelit adnak 1) mennyiségtan, 2) leiró mértan, 3) erőműtan, 4) physika és németből. A tanjegyzéket minden kérdező tanár maga hozza javaslatba s számjegyekkel 6—1-ig iktatják be. Általános osztályzatul kitünő, jó és elégséges szolgál. Elégtelen osztályzattal visszautasítják a tanulót. Nők is tehetnek érettségit.

A szorgalom és tudományos önképzés élesztésére a legfelső két osztályban pályakérdéseket tüznek ki 40 és 20 frcos jutalomtételekkel. Tájékozásul közlöm egy tanév kérdéseit a gymnasiumból és realiskolából külön.

A gymnasium legfelső osztályában forrásszerü előadása a római történet azon részének, mely Tacitus Annal. B. V. hézagánál elmaradt. A VII. (illetőleg náluk II. oszt.) Odysseus jellemzése beszédei alapján, különösen az Odyssea VI., XIII., XIV., XIX. és XXIV. könyveit tekintve.

I. oszt. Mivel járult III. Vilmos Anglia polgári szabadságának kivivásához?

II. oszt. Goethe Hermann és Dorotheajának alakjai.

Reálgymnasium I. oszt. 1) Don Carlos Filep spanyol király trónörököse a történet és költészet világításában. 2) Stereographikai térképrajzolás.

III. oszt. A lefolyt évben végrehajtott földmérések részletes leirása. I. oszt. a) Szabadon átfordítva Schiller harangja franciára b) Az erőműtan graphikai módszerei. II. oszt. a) Az éjszakamerikai szabadságharc hősei. b) A gula.

E tanoda belügyeiből kiváló érdeket tulajdonítok a rend-

szeres szemvizsgálatoknak. Dr. Dor egyet. t. Bern összes iskoláiban rendszeres vizsgálatokat tett s tapasztalatait egy röpiratban. (Die Schule und die Kurzsichtigkeit) ki is adta. A cantoniskolai növendékeinél tett vizsgálataiból arra az eredményre jutott, hogy a kezdő gymnas. osztályban (VIII.) 14% rövidlátó volt, mig a legfelsőbb osztályban már 53%-ra emelkedett az ilyenek száma. A reáliskolában még kedvezőtlenebb számok kerekednek ki, mert 10%-ról 60%-ra emelkedett a rövidlátóság. Legnagyobb részint az igaz az öröklékenység oka e bajnak (42-ből 25 vagyis 59%), de azért kétséget nem szenved, hogy a myopsist a tantermek fekvése, világítása, szellőztetése stb. nagy mértékben fokozza, kívánatos tehát, hogy jövőre nagyobb gondot fordítsunk ezekre. E megjegyzés statistikai adatok nélkül is illik, azt hiszem a mi viszonyainkra szintén.

A fennebbi sorokban összefoglalva találják tisztelt kartársaim, a svajci középiskolák jelenlegi szervezetét. A mint magától kitünik, csak a gymnasiumot tekintik a magasabb tudományosság előkészítőjének, mig a reáliskola többé kevésbbé gyakorlatias irányu s a szakiskolákat van hivatva pótolni, a mennyiben kereskedelmi és ipari pályákra minősíti tanítványai túlnyomó részét s csak egy jelentéktelen százalékot küld belőlük a polytechnikumra. E szervezet tagadhatatlanul kevésbbé alkalmas az egységes képzésre s olyannyira sajátos, hogy más államokban való elterjedésre alig számíthat. Ott azonban hosszú idő óta sikerrel alkalmazzák, s a mult évtized folyása alatt rendre-rendre a legtöbb canton magáévá tette ezt a szervezetet. Ez tehát magában elég ok, hogy mi is kiterjeszszük azokra figyelmünket s mennél többet foglalkozzunk velők.

*Téglás Gábor.*

## Egy félreértett pont T. Livius XXI-dik könyvében.

A legsúlyosabb vád egy íróra nézve, ha azt mondjuk, hogy előadása folyamán elfeledte azt, hogy előbb miféle nézetet fejezett ki, hogy egyik vagy másik állításával egyenes ellenmondásba keveredett. Livius legújabb magyarázóinál több oly megjegyzés található, melyek a gondolkozó olvasót e terhelő vád kimondására egyenesen felhívják. Egy ily megjegyzést szándékozom ez alkalommal bemutatni, s annak alapos vagy alaptalan voltát kinyomozni.

A W. Weissenborn-féle jegyzetes kiadásban*) a XXI-dik könyv 16-dik fej.-nek ezen mondata: »nec rem Romanam tam

*) Az egész könyv címe: Titi Livi ab urbe condita libri. Erklärt von W. Weissenborn. 4-ter Band: Buch XXI—XXIII. 5 te verbesserte Auflage. Berlin, Weidmann'sche Buchhandlung. 1872.

desidem umquam fuisse atque imbellem«, a következő megjegyzéssel van kisérve: »Die Behauptung selbst ist übertrieben, und stimmt nicht zu c. 1, 2: neque his etc.« (e pont egészen így hangzik: neque his ipsis tantum umquam virium ac roboris fuit.)

Az Iványi J. által magyarázott Livius-kiadásban*) az említett pont alatt a következő megjegyzés olvasható: »tam desidem; ez túlozott állítás és e könyv elején mondottakkal (neque his ipsis tantum umq. virium aut roboris fuit) ellenkezik.«

E megjegyzésekhez, úgy hiszem, nem kell commentár.

Igen természetes, s eme megjegyzések is csak azon feltevésen alapulhatnak, hogy az a vád, a melyet az írót illetőleg magukban foglalnak, csakis abban az esetben tartható fenn, ha az író a vádnak alapul szolgáló mindkét mondatban a saját nézetét fejezi ki.

A mi az elsőt: »neque his ipsis tantum umquam virium aut roboris fuit« illeti, arra nézve, vajjon az író saját nézetét fejezi-e ki? kétséget formálni nem lehet. A XXI-dik könyv 1. fej. elején, ott, a hol ezen pont áll, az író, mielőtt a második pún háború előadásába belekezdene, bevezetésképen a saját nézeteit mondja el az egész hadjárat fontosságára, s a hadviselő felekre, a római és pún népre vonatkozólag.

A második ponttal: »nec rem Romanam tam desidem umquam fuisse atque imbellem« azonban másképen áll a dolog. Ezen pont, a mint mondattani szerkezetéből is sejthető, egy viszonyított beszédnek (oratio obliqua) egyik mondatát képezi. Ezt nem felvilágosításul mondom. Az »oratio obliqua« meg van említve a viszonyított beszédet képező mondat-csoportnak elején mind a két jegyzetes kiadásban, igaz, hogy meglehetős határozatlan kifejezések kiséretében. De mindegy; tudjuk, hogy az oratio obliqua »olyan beszéd, melyben az író vagy beszélő másnak szavait magára viszonyítva, a maga szempontjából mondja el.« Csak azért hoztam fel, hogy az »oratio obliqua« felemlítésével az idézett pontnál levő megjegyzés alaposságát maguk az írók ingatták meg.

A félreértés teljes kiderítése céljából igyekezem ezen pontot, általában az egész »oratio obliquát«, a melyhez e pont tartozik, kellő világításba helyezni.

Livius történelmi művében igyekszik nemcsak történeti eseményeket előadni, hanem a népélet összes nyilatkozatait is visszatükrözni. A nép életét szorosan az egyes ember életének analogiájára fogván fel, elénk tárja azon indulatokat, érzelmeket, melyek ellenállhatatlan hatása alá került bizonyos körülmények között — hogy úgy fejezzem ki magamat — a nép szelleme, s azon gondolatokat, melyek ez indulatok, érzelmek befolyása alatt támadnak.

---

*) T. Livi ab urbe condita. Liber XXI. Magyarázta Iványi István, főgymn. r. tanár. Ára 60 kr. Budapest. Lampel R. könyvkiadása. MDCCCLXXV

Felvett tárgyamhoz az író álláspontjának jellemzéséből ennyi elegendő. Annak fejtegetése már, hogy azon gondolatok, mint az emberi tettek rúgói, irányozói, a történeti események fejlődésére a nép életének Livius által nyujtott rajza szerint, mennyiben vannak, mennyiben lehetnek befolyással, tárgyam körébe nem tartozik.

A XXI-dik könyv 16-dik fejezete szerint a római senatus, miután a békére való minden kilátás megsemmisült, s egy súlyos csapásról, Saguntum leromboltatásáról értesült, kellemetlen érzelmek hatása alá kerül. Ezen érzelmek közül egyik, s majdnem leghatásosabban nyilatkozó a »metus.« Tudjuk, hogy erős érzelmek hatása alatt — legyenek azok akár kellemesek, akár kellemetlenek — higgadt, a helyzetet és viszonyokat helyesen mérlegelő itélet sem egyes embernél, sem egész testület kebelében nem létesülhet. A fenyegető nagy veszélytől való félelem hatása alatt álló ember nagyon hajlandó a veszélyt nagyítani, s saját erejét, a rendelkezésére álló segédeszközöket csekélyleni. A római senatus tagjainak ily gondolatait foglalja magában az az »oratio obliqua«, melynek egyik mondata ez a már többször említett, s az idézett magyarázók részéről kifogás alá eső mondat: »nec rem Romanam tam desidem umquam fuisse atque imbellem.«

Ily értelemben készségesen aláírhatjuk azt a megjegyzést, hogy »ez túlozott állítás«, mivel másképen nem is lehet. Az író felhozta azt, általában előadta az egész »oratio obliquát« a senatus hangulatának jellemzésére.

Liviusnak az általa rajzolt népélet mindennemű nyilatkozataival szemben meg vannak a maga nézetei; művének maradandó becséről meg levén győződve, mintha talán tartott volna attól, hogy évszázadok hosszú sora elteltével félreértéseknek lesz kitéve, kimondja azokra a saját itéletét egyik vagy másik helyen, s ez által mintegy igazolja azon eljárást, melyet követett a népélet nyilatkozatainak rajzolása közben. Nézzünk utána, vajjon nem fogunk-e a fenyegető veszélyekkel szemben nyilatkozó néphangulatra nála valami megjegyzést találni?

De igenis!

A második pún háború alatt 207-ben K. e. M. Livius (a későbbi Salinator) és C. Claudius Nero viselik a konzuli hivatalt. Ezen évben nyomul Hasdrubal, a Hannibal testvére, Italiába. M. Livius Hasdrubal elé megy, C. Claudius pedig Hannibal ellen vezeti a hadműveleteket. Midőn Hasdrubal és M. Livius közt már-már csatára kerül a dolog, C. Claudius hirtelen, a nélkül, hogy Hannibal ennek neszét vehette volna, válogatott katonasággal konzultársának segélyére távozik, Hanniballal szemben Q. Catius legatust hagyván serege maradványával.

A vállalat sikere attól függött, hogy azt Hannibal meg ne tudja; mert ha ő a Nero visszatérése előtt arról értesül, hogy az ellentáborban ő vele szemben nem a kitünő hadvezér, Nero, hanem csak egy legatus áll, s nem egy erős konzuli hadtest, hanem

csak annak az árnyéka, a vállalat nagyon gyászos következményeket vonandott maga után.

A vakmerő vállalkozás híre Rómában igen nagy rémületet idézett elő, s ott azon napok alatt, a melyeken a bátor konzul konzultársával az egyesülést végrehajtotta, sőt egészen addig, míg a Hasdrubal seregét a két konzul egyesült erővel meg nem semmisítette, kétségbeesett hangulat uralkodott. A római nép ezen hangulatát az általa előidézett nyilatkozatoknak »oratio obliquában« való előadása által ismerteti, s e nyilatkozatokat a következő megjegyzéssel kíséri Livius:

»Omnia maiora etiam vero praesidia hostium, minora sua, metu interprete semper in deteriora inclinato, ducebant.«*)

Úgy hiszem, ez eléggé felvilágosítja azt, minő nézete van az írónak az efféle nyilatkozatokkal szemben, vagy helyesebben: minő nézet vezérli őt a nagy veszélytől való félelem hatása alatt álló kedélyállapot rajzolásánál.

Ezek után kimondhatom fejtegetésem végeredményét.

Van-e alapja azon vádnak, hogy Livius előadása folyamán egy állításáról megfeledkezett, sőt azzal ellenmondásba keveredett, akkor, midőn a vád alapjául szolgáló két pont közül csak az egyik tekinthető az író saját nézetének, a másik pedig a római senatus tagjainak egy olyan gondolata, mely egy nagy veszélytől való félelem hatása alatt keletkezett?

Nyugodt lélekkel kimondhatjuk, hogy nincs.

Ennélfogva T. Livius XXI-dik könyvének 16-dik fejezetében az említett pontnál a magyarázó a leghelyesebben jár el, ha hallgat.

— Magyarázatos kiadás szerkesztésénél csak az egész mű tanulmányozása után, annak helyes szempontok szerint való felfogása s elemzése vezet kellő sikerhez; az az eljárás ellenben, mely szerint egyes pontokat mintegy üstökön ragadva, összefüggésükből erőszakosan kirántva egymással szembe állítunk, semmit sem magyaráz, hanem csak inkább zavart támaszt. Ideje volna már e téren az eddiginél helyesebb módszer életbe léptetésének. E nélkül a magyarázatos kiadások irodalma folyvást abban az állapotban fog tengeni, a melyben az legnagyobb részt — tisztelet az elismerést érdemlő csekély számú kivételeknek — jelenleg stagnál.

*Zsoldos Benő.*

---

*) Az érintett történeti eseményt l. Liv. XXVII. k. 43—49. fej. — Livius szó szerint idézett nyilatkozatát l. Liv. XXVII. k. 44. fej. végén.

# Irodalom.

**A természetrajz vezérfonala.** I. rész. **Állattan.** Irta Kriesch János müegyetemi tanár. Negyedik átdolgozott kiadás. Budapest, kiadja Nagel Bernát, 1877. Ára 1 frt 60 kr. (Vége.) *)

Eddig tartott az általános résznek első szakasza, melyben szó volt — a mint láttuk — az állati test vegytani és szövettani elemeiről, nemkülönben az ezekből alkotott szervekről. Mennyi zavaros és hibás pont kinyomatására pazarolták itt a nyomdafestéket, láttuk; de az egésznek szakadozottsága- és pongyolaságáról csak az nyerhet kellő fogalmat, ki az egészet átolvasva, magát egy kezdő tanuló helyzetébe képzeli és kérdezi magától, hogy mit is tanult hát ezen 13 lapról. Elmosódott minden; ki nem domborodik semmi. Látszik az egészen, hogy valami magasabb felfogásból akart kiindulni, s az állati test összetétele és szerkezetére nézve magasabb gondolatkörbe akarta vonni a tanulót, de ez teljességgel nem sikerült. Cifra rongyokból, pávatollakból összetoldozott új kapút, melyen a lyukak nagyok. Higye el sz., hogy a harmadik kiadásban »Az állatok működéseiről« című szakaszban sokkal teljesebb, világosabb és élénkebb képet nyujtott három lapon, mint itt 13-on. Úgy látszik, mintha ezt valami fiatal egyén, s nem egy praktikus író és tanár dolgozta volna ki, ki egy pár nagyobb munka felosztásán és tárgyalásmódján lelkesülve, kiollózta azokat a pontokat, a melyeket jónak látott és elhelyezte kénye-kedve szerint. A tárgynak önálló felfogása, a tanulók felfogásához való alkalmazása és az a megállapodott gondolatmenet, mely összefüggése s a gondolatok egymásból való folyása által oly jól hat az értelemre és felfogásra, nagy részben hiányzik itt. Egy oly egyéntől, mint szerző, kinek tudományos képzettségéről sokszor meggyőződtünk és tiszteletére gerjedtünk, s kinek didaktikai tapintatában sem kételkedhetünk, jogosan várhattunk volna valami tökéletes munkát, melyről példát vehettek volna más tankönyvíróink is. Ne vegye azért rosz néven tőlünk, hogy eme jogos várakozásunkban csalatkozván, kifejezést adunk rosszalásunknak, s kimondjuk, hogy az ilyen negyedik kiadás nem válik díszére a magyar irodalomnak.

E helyen adtunk eme véleményünknek kifejezést, minthogy ez a nehány lap az különösen, mely új és a megrovást leginkább megérdemli. Különben sok szó fér ám a többi részhez is.

*) Az előbbi közleménybe köv. értelemzavaró sajtóhibák csúsztak be: 144. l. fel. 15. sor. bástyaszerüen, e h. hártyaszerüen; 144. l. al. 5. sor. az egész világra, e h. az egész állatvilágra.

A szervek felemlítése után következik egy szakasz cím nélkül. Ebben szó van a létérti küzdelemről, az állatok táplálékának minőségéről, a szaporodás módjairól, a kifejlődésről; továbbá az állatok szellemi működéséről s különböző tulajdonairól. Sokkal helyesebb lett volna ezen cím nélküli szakaszból több címet viselő fejezetet alkotni, hogy a figyelmet minden egyes mozzanatra lekösse. A »létért való küzdelem«, »a szaporodás és kifejlődés« s »az állatok szellemi működése« megérdemlették volna, hogy mint külön-külön fejezetek szerepeljenek. — Igy világosabban és kerekdedebben is lehetett volna előadni.

»Az állatok elterjedése földfelületünkön a jelenben és a múltban« cimű fejezet igen gyarló. A III. kiadás hasonló fejezetéből többet lehet tanulni, mint ebből. A III. kiadásban sokkal helyesebben van e fejezet a könyv végére téve, midőn már számos állat hazáját ismeri a tanuló, s e tekintetbeli ismereteit csak össze kell foglalnia.

Az általános részt, végre, »az állatok felosztása« fejezi be, mely egészen azonos a III. k. hasonló fejezetével. A csoportosítást nem fejti ki teljesen. Megállapítja a faj fogalmát, fajnak nevezvén azon állatokat, melyek alakra és életmódra tökéletesen megegyeznek, s a melyek a nemzési folyam következtében egymással szakadatlanul összefüggnek. Ez épen a 16—17 éves fiúknak való meghatározás! A mellett nem is egészen helyes. A fej fogalmáról azután egyenesen átmegy a typus fogalmára, mondván: »Egy második ép oly fontos elv, vagy elmélet a nagyszámú fajokat csoportokba összefoglalni tanít bennünket; ezek egész szervezetükben különböznek egymástól, s azon alaptervek-nek tekinthetők, melyek szerint az egész állatvilág alkotva van.« Ebből azután következtet: »Az állatország alkotásában tehát bizonyos alaptervezetek, szabányok (typus) ismerhetők fel.« Meg kell vallanunk, hogy ezt a lehozást nem értjük; pedig szeretnők érteni.

Ugyanezen fejezetben szól a homolog és analog szervekről, melyek a tudományos állattanban fontosak, de a középtanodában mellőzhetjük e fogalmakat, a mennyiben a kifejlődési viszonyok ismerete nélkül nem is érthetők. — Itt egy nagy értelemzavaró hiba is van a nyomtatásban, »vagyis« van alkalmazva a »vagy pedig« helyett. A tanulóval szemközt ez nagyon lényeges.

---

A systematikus rész nagyobbára azonos a harmadik kiadás megfelelő részével.

Eltérés van mindjárt a gerinceseknél, a mennyiben bonctani szerkezetük tárgyalására nem az ember bonctani viszonyai vannak alapul véve, hanem általánosságban elmondva, körülbelül mind az, a mi valamennyiről elmondható. Ez oknál fogva hibának mondható, hogy valamely gerinces csontvázának ábráját e részből kihagyta. Feltünőbb tévedés, (26. l.) hogy a nyirkot

— lympha — és a tápnyát — chylus — összezavarja, egyenértékűnek és azonosnak tartja, épen úgy, mint a harmadik kiadásban, (20. l.) holott az új kiadás 6-ik lapján azokat egymástól helyesen megkülönbözteti.

Az emlősök bonctani viszonyai ugyancsak általánosságban vannak tartva, bár mindenütt az ember szervei vannak kiindulás-pontul véve, valamint a magyarázó ábrák is az ember szerveit tüntetik elő.

Nem lehet célunk a systematikus résznek minden egyes pontját bonckés alá venni, mert hiszen akkor nagyon sok időt kellene rá szentelnünk és íveket írnunk, azért e részt illetőleg csak a változtatásokra s már az egyszerű lapozgatásnál is szembeötlő hibák registrálására fogunk kiterjeszkedni.

A 30. lapon — a visszeres vér . . . . »a tüdőütéren át a tüdőhöz jut, hol az által, hogy élenyt vesz fel, szénenyt pedig kiad, üteres vérré változik.« A széneny helyett talán szénsavat kellett volna mondani.

A Malpighi-réteget »nyálka-rétegnek« nevezi. (34. l.) Azért hogy egyes németek Schleimnetz-nek mondják, nem következés, hogy ez jó, és hogy magyarra is így kell fordítani; annál is inkább, minthogy mindenki tudja, hogy a M.-réteg lágy sejtekből és nem nyálkából áll. — Az írha alatt nem »bőralatti sejtszövet«, (34. l.) hanem bőralatti kötszövet van. Ennek már ez a neve. »Subcutanes fetthältiges Bindegewebe unter der Cutis« van Schmarda könyvében is, a honnan szerző a ló bőrének átmetszetét és elnevezéseit vette. (Sch. I. 62. l.)

»A köröm ugyanazon sejtanyagból áll, mint a külhám.« (34. l.) A külhám — epidermis — áll a felső szarú-réteg és a Malpighi-rétegből, a köröm pedig szarúból. A szarút még senki sem nevezte sejtanyagnak.

Az emlősök osztályozását illetőleg bevette a fő emlősök — Primates — rendjét, melybe befoglalja az embert is, mint külön állatcsaládot. Külön rendet képeznek a félmajmok, — Prosimii — melyekhez odacsatolja a Galeopithecust is; tehát nem a kézszárnyukhoz, mint azelőtt. A rend kategoriájának fokára emeli az orrmányosakat, melyeket azelőtt a sokcsülkűek vagy vastagbőrűek közé sorozott.*)

A páros- és páratlan ujjúakat patások — Ungulata — rendbe foglalja össze, s csak mint alrendeket különbözteti meg. E változtatások, melyek az újabb elvek érvényesítéséről tanuskodnak, mindenesetre előnyére válnak a könyvnek.

Az emlősök (és madarak) egyes családjait rövid jellegző tu-

*) Kár, hogy az alsóbb osztályokra szóló könyvében nem volt erre tekintettel. Ebben t. i. még a régi osztályozás van alapul véve, minek következtében kisül, hogy a disznónak rokona az elefánt. Persze, hogy akad tanuló, a ki ezt sehogy sem hiszi el.

lajdonaikat kitüntető átnézetes táblákba foglalja össze, mi az egyes családok közti különbségek felfogását határozottan elősegíti.

A madaraknál nem történt nagy változás. A verébfélék — Insessores — rendbe egyesítette a harmadik kiadás énekelőit és rikácsolóit. A középtanodai növendékek felfogásbeli képessége szempontjából e változást nem lehet előnyösnek mondani. Mert valóban nehéz felfogni, hogyan tartozhat egy rendbe a veréb, a kolibri, a varjú és a Buceridák. Igaz, hogy e tekintetben még nincs megállapodás; de a cél tekintetéből mégis lehetett volna könnyebben felfogható beosztást követni, annál is inkább, mert szerző maga is mondja, hogy az e rendbe tartozó madarak »oly annyira különböző szervezetüek, hogy e rend számos családjának pontos jellegzése igen nagy nehézségekkel jár.«

A hüllőket négy rendre osztja, mint az előbbi kiadásban, csakhogy a krokodilokat nem nevezi a rend címében vizi gyíkoknak, hanem krokodiloknak. A megkülönböztetés igen óhajtandó volt, minthogy a krokodilokat mai nap már senki se tartja azonosaknak a gyíkokkal; kár azonban, hogy e megkülönböztetés csakis a címre terjedt ki, a mennyiben a szöveg szó szerint van átvéve a harmadik kiadásból, melyben az első sor azt mondja, hogy a krokodilok . . . »mind jelentékeny nagyságú vizi gyíkok.« — A mi gyík az nem krokodil, a mi krokodil az nem gyík.

A kétéltüek ritkított betűkkel szedett characteristiconja, dacára annak, hogy a harmadik kiadással összehasonlítva javítást tüntet elő, mégis rendkívül hiányos, s a pontatlanság bélyegét viseli. Az mondatik róluk, (mint a 3-ik kiadásban) hogy ».....tüdők és kopoltyúkkal lélekző gerincesek.« A hiba itt csak szókimélésből származott; azt kellett volna ugyanis mondani, hogy a kétéltüek fiatal (álca) korban kopoltyúkkal, kifejlett korban pedig tüdőkkel légzenek. A Perennibranchiáták nem képezhetnek szirtet, melyen e kitételünk megtörnék. Továbbá, ugyancsak a characteristiconból kimaradt a kétéltüek igazán általános érvényű tulajdona, hogy t. i. átalakulók. A 3-ik kiadásban ez meg van.

A puhányok annyiban módosultak, hogy hozzájok lettek csatolva a Tunicáták és Bryozoák, melyek a harmadik kiadásban a férgek mellett szerepeltek. E változás csak helyeselhető, a mennyiben nagyon kevés állat-búvár van, ki ez állatokat ma is a férgekhez sorolná.

A zsák-állatok (nem zsákoncok többé) Tunicata-jellemzése következőkben van adva: »Teljes köpenybe zárt, soha héjakkal nem bíró állatok.« A következő sorban pedig az mondatik, hogy »ezen állatok nevüket azon körülménynek köszönik, hogy testök egy porcos héjba van zárva.« Ez utóbbi helyen zsákalakú köpenyt kellett volna használni, s az ellenmondás nem született volna meg. A tanulót ez zavarja.

A moh-állatok (nem mohócok többé) Bryozoa »apró, oda

erősített nem ízelt állatok, melyeknek teste mintegy köpenybe van burkolva.« — Ez alatt bármit képzelhet az ember, csak egy moh-állatot nem. Az az »oda erősített« sem jó kitétel; mert bizony azokat senki sem erősíti oda, hanem maguktól tapadnak oda a szilárd tárgyakhoz. »Minden állatka egy szabályos alakú sejtben ül.« Talán tokban. A sejt szónak a szerves világban határozott értelme van, azért azt a tok elnevezés helyett soha sem szabad használni.

»Az ízlábúak testét egy különös szarunemű anyag a chitin veszi körül . . .« (145. l.) A chitin lényegesen különbözik a szarútól — keratin. Az első a gerincteleneknél, az utóbbi a gerinceseknél uralkodó. Qui bene distinguit, bene docet. Kár a kettőt úgy összeállítani, hogy a fogalmak kölcsönös felcserélésére vagy azonosítása származhat a tanuló felfogásában.

A rovarok rendekre való osztásában élesebben különböztette meg a teljesen átalakuló recésröpüeket és a félig átalakuló vagy át nem alakuló egyenesröpüeket.

A sugárkák — Radiolaria — jellemzésénél ugyanazt a hibát követi el mint a mohállatoknál. Azt mondja, hogy »testök egy hártya által körülzárt sejtből az u. n. központi hólyagból áll, mely sejt- s magnemű képződményeket . . . . . foglal magában.« A sejt helyett itt is tokot kellett volna használni s akkor mondhatta volna, hogy ebben sejtek stb. foglaltatnak. Különben az egész pont olyan, hogy világos fogalmat nem nyújt.

Határozott hibának kell mondanunk, hogy az Amoebaféléket a Foraminiferák rendjében tárgyalja. Az Amoebák a Rhizopodák osztályában a csupasz gyöklábuak rendét képezik minden munkában. Ezeknek idesorolása ellenkezésben van a Foraminiferák általános jellemzésével, melyben az mondatik, hogy »héjas gyöklábuak;« (229. l.) az Amoebák mind csupaszok.

Az Amoebák közé sorolja a Bathybiust s »az Amoebák közé tartoznak a Haeckel által 1864-ben felfedezett Monerek is.« A Monerák (Haeckel) csupasz gyöklábuak, melyek teljesen homogen sarcode állományból állanak*) és a maggal ellátott tulajdonképeni Amoebáktól épen ezáltal különböznek.**) Tehát Haeckel a Monerákat megkülönbözteti az Amoebáktól, azért, azt hisszük, hogy ha Haeckel Monerái-ról mint ilyenekről beszélünk, nem szabad azokat az Amoebákhoz sorolni. Továbbá azt sem mondhatjuk, hogy a Monerákat Haeckel fedezte fel. Haeckel csak különbséget tett a homogen protoplásmából álló, és a maggal ellátott gyöklábuak között s amazokat Monerák-nak, emezeket pedig Amoebáknak nevezte. Igaz, hogy a Monerák fogalmának megállapításához önmaga fedezte fel a legnagyobb tömeget, de azért a Max Schulze által 1854-ben leírt Amoeba porrec-

*) E. Haeckel: Biologische Studien. Leipzig, 1870.
**) E. Haeckel: Generelle Morphologie, I. 133 és következő lapok.

ta-t Schulze (Protamoeba Hek.*) az Ehrenberg által 1838-ban leírt Bacteriumokat és Vibriokat**) és az 1857-ben feltalált és Huxley által tanulmányozott Bathybiust sőt az Actinophryst is ezek közé sorolja.***) Ezek közül szerző a Vibriokat és Bacteriumokat az ázalagokhoz a Bathybiust »valószínüleg« az Amoebákhoz s az Actinophryst egyenesen az Amoebákhoz csatolja; nem volt tehát jogos a Haeckel Moneráit külön csoportban említeni, mint ilyeneket, miután e csoport egyes tagjait már más csoportba foglalta.

Az ilyen subtilis dolgokat a középtanodában elhagyjuk, vagy helyes jellemzéssel precisióval adjuk. Mit használ, ha a tanuló tudja e nevet Moner, és nem tudja, mit kell alatta érteni.

---

Az új képek mindenesetre emelnék a munka becsét, ha a szöveg is egészséges újszülött volna. Igen csinosak és értelmesek a szövettani képek, a denevér, fóka és egy madár csontváza; a Histrix, zerge és a csörgőkígyó fejváza és a béka átalakulása. A kiadó áldozatkészsége és a szerző gondos választása egyaránt elismerést érdemel. Annál kirivóbb azonban, a mi az ujra dekorált teremben a régi szemétből maradt. Ez a lófej p. sehogy sincs arányban sem nagysága sem világossága tekintetéből a zerge fejvázával. A delphin koponyáját akár kacsafejnek is nézheti az ember; az a bálnakoponya is elmaradhatott volna, de még a szila is! Egy kép alá az van írva, hogy »a gavial feje«, de »szivarszipka« is lehetne. Nagyon gyöngék volnánk, ha egy könyvben, mely a negyedik kiadást elérve, szerzőjének elég babért s kiadójának elég jövedelmet hozott, az ilyen fukarságot meg nem rónánk.

A haladás legnagyobb fokát az idétlen szavak kikűszöbölésében látjuk, és ezt melegen üdvözöljük. Látszik, hogy zoologiai irodalmunk pár év óta csakugyan haladt s a magyar tudományosság bajnokaiban a nemzeti érzület és a nyelvérzék kezd öntudatos lenni. Igy mondja szerző zsákoncok helyett zsákállatok, mohócok helyett mohállatok, izgoncok helyett kőrisbogarak, feketélyek helyett gyászbogarak, zomángyosak helyett aranybogarak, szövönczök helyett szövőlepkék, tollancok helyett tollas pillék és a többi. Kár azonban, hogy az új szór között a régi kócból mégis sok maradt meg. Az állkapocs helyett sokszor használja az állat (Kinn); örlecs (tengeri malac) sziklár (Saxicola), álláb (Pseudopus) hagymár (Pelobates) bábnemzők, bábszülők helyett stb. Igen furcsa a magyar fülnek mikor azt hallja, hogy a rovarok

---

*) Max Schulze: Über den Org. der Polythalamien. Leipzig, 1854.
**) Ehrenberg: Infusionsthiere. Leipzig, 1838.
***) E. Haeckel: Gen. Morph. II. XXIII.

»l ö d ö r ö k (így nevezi a tracheát) által lélekzenek. E szó eredetét nem ismerjük, de a rokonhangzást »l ö d ö r ö g« tudjuk mire használják. Nem jobb ennél a l é g c s ö v e k szó?

M a g á t a n y e l v e t, a nyelv kezelését illetőleg rendkívül sok kifogást tehetünk; s különösen azon hanyagságot, melylyel a III. kiadás nyelvi, mondatszerkezetbeli hibái a negyedikbe is bőségesen átvitettek, hazafiui kötelességünknek tartjuk érdeme szerént megróni. Ilyenek: érzési idegek, é r z é k i látási hallási stb. szervek. (13. l.) A petében van egy táplálási és egy képelési szik. »Képelni«, »felképelni« egészen mást tesz mint a Bildungsdotter (talán képző szik) (17. l.) Az állatok magoknak k é p z e l e t e k e t alkotnak«, — »az állat két k é p z e l e t ö s s z e h a s o n l í t á s a által különböztetéseket tesz s ítél.« Nyilván k é p z e t e k e t vagy képeket akart mondani, mert hiszen a p h a n t a s i á r ó l más külön pontban szól. (18. l.) »Ugyanazon képzettségi fokozat más szabány mellett is é r h e t ő el. (23. l.)« »koponyájok két bütyök által ö s s z e v a n kötve a gerincoszloppal.« (28. l.) (Itt a bütyök lényeges.) »Valamennyi emlősnél a mellűr a hasürtől a rekeszizom által e l v a n választva.« (29. l.) A bőr »verejtékmirigyekkel i s v a n e l l á t v a.« (34. l.) »Sokan meszes héjakkal bírnak . . . . másokat kovavázak vagy kovatük támasztják.« (IV. kiad. 228. l. III. kiad. 238. l.) És így tovább. — Sőt a pongyolaság annyira megy, hogy a harmadik kiadásnak még sajtóhibái is megmaradtak mind, pedig némelyek a tanulóra nézve igen értelemzavarók. »Az agyon megkülönböztetjük a (nagy) agyat és az a g y c s o n t o t (agyacs h.) (IV. k. 30. l.) »lyük« e h. hüvelyk (IV. k. 38. l.) »pneumacitas« e h. pneumaticitas (IV. k. 65. III. k. 67.) »a pödörnyelv kevésbbé kifejlett; ostromba potroha . . .« (IV. k. 178. III. k. 161. l.) »Aulostomum« e h. Aulacostomum (IV. k. 209. l. III. k. 218. l.) »rendesen oldaerősített ürbelűek« (IV. k. 221. l. III. k. 232. l.) És talán volna még több is!

Ezen sajátságokon kívül vannak még mások is, melyeket csak a »furcsa« fogalma alá egyesíthetünk s annyit mondhatunk rólok, hogy bár olykor ártatlanok, értelmök többnyire nem igen sok van:

»Az itt kiválóan kifejlett sejtközti anyag hullámos vonalak gyanánt egymás mellett fekvő szállakként (fibrillae) tünik elő.« (IV. k. 7. l.) Tessék elmondani!

»A nyelv, a száj takhártyája által beborított igen mozgatható edény- és idegdús h u s s z e l e t« (IV. k. 33. l. III. k. 30.) Igen, az ember kétlábú tollatlan állat! Homo Platonis!

»A rovarevők »talponjárók, o r r m á n y a l a k u l a g m e g n y ú l t f e j j e l.« (IV. k. 40. l. III. k. 38 l.)

A fókák »többnyire társasan a t e n g e r e k b e n z a j o n g n a k« (IV. k. 46. l. III. k. 44. l.) Majdnem költői! Ugy el tudja az ember képzelni ezt a zajongást.

A halaknál »a t o r o k t á j á n s z o r o s a n a f e j e n f e k v ő

szivök csupán egy kamarából s egy pitvarból áll.« (IV. k. 116. III. k. 118. l.) Tessék ezt elképzelni!

A Flustránál »a szarúféle pergamentnemű állattörzs levélalakú, hajlékony . . .« (IV. k. 145. l. III. k. 221. l.) Ugy elnézem ezt a kulacsot, azt gondolom hogy kenyér, hát a pedig sajt.

Ime, a negyedik toiletteben megjelenő fehér holló! Milyen borzas; milyen kuszált; milyen pongyola s mennyi élősdi tanyáz tollai között! Kár, hogy ezektől gondosabban nem tisztitotta meg magát, mielőtt a világ előtt megjelent volna; akkor nem kellett volna ezt a kis »schmierkúrát« alkalmazni. — Sajnáljuk, őszintén sajnáljuk, hogy e hibákra rámutattunk; de hazai irodalmunk, tanügyünk iránti őszinte buzgalmunk nem engedé szó nélkül hagyni, az ilyen pongyola könyv-szerkesztést. A mai korban, oly egyénnel szemközt, mint szerző, s egy könyv negyedik kiadásánál még szigorúbb mértéket kellene alkalmaznunk, mint alkalmaztunk. Mi megvagyunk győződve, hogy szerző volna hivatva hazánkban a legjobb középiskolai tankönyvet szerkeszteni; de ha ilyet dob ki a könyvpiacra s önmaga nem féltékeny hirnevére s nem ambitiosus ama magaslaton, melyre sorsa és érdeme felvezette, megmaradni: ám érezze a kritika súlyát s szünjék meg azon tudata, hogy pusztán neve is elég egy könyv absolut jóságához.

*Döry.*

---

## Az állami felsőbb leányiskola tanterve.

(Vége)

7. Történet. Hetenként I., II., III. és IV. osztályban 3 óra. Cél: A világ- és a magyar történetet kifejlődésének főbb vonalaiban megismertetni, ugy, hogy a növendékek helyes képzetet szerezzenek róla, és benne a lehetőségig tájékozva legyenek.

Kiválóan gondot fordítani az egyes korszakokban a társadalom ugy alsó, mint felsőbb köreiben létezett családi, társadalmi, értelmiségi s egész müveltségi állapotok megismertetésére.

Végre a nemzet, s illetőleg a nemzetek erkölcsi s szellemi kifejlődésének, és kiemelkedő történeti alakoknak megismertetése által hatni a növendékek nemzeti érzületének és jellemének a fejlesztésére.

I-sső osztály heti 3 órán. Világtörténet. Ázsia és Afrika azon népeit, melyek az emberiség müvelődésében jelentékenyebb részt vettek, érintve, ez európai népek történelméből Görögország és a római birodalom története a keresztény császárság keletkezéseig.

Mivel ezen korban a rómaiak alapitottak oly birodalmat, melynek élete egy időben az egész világtörténetet magába foglalá, s melybe alig egy pár ázsiai nép történetének kivételével minden korábbi történeti fejlemény mintegy összefolyt, s melyből kifejlett egész Európa későbbi története: ezért a

történeti oktatás központja is Róma. A többi népek történetei is nagy részben Rómával érintkezéseikben tanítandók, s Rómát előzőleg csupán a görög nemzetnél, mint az európai polgáriasodás alapvetőjénél kell huzamosabban időzni.

Időközben Plutarch párhuzamos életrajzaiból Székács fordításában válogatott szemelvények olvastatnak.

II-ik osztály, heti 3 órán. A keresztény császárság; a népvándorlás, és az ugynevezett középkor a 16-ik századig, folytonos tekintettel Magyarország és a magyar nemzet történetére.

A keletrómai birodalom. A frank birodalom. A szász császárok. A frank császárok. A középkor jelleme. A hűbéri viszonyoknak a növendékek felfogásához mért ismertetése A Hohenstaufok. A császárság hanyatlása. Végül azon államok és nemzetek története, melyek vagy legalább részben a római birodalomhoz tartoztak, vagy legalább mindnyájan többé-kevésbbé római befolyás alatt állottak. A renaissance ismertetése.

Mihelyt a hunnok és magyarok Európában feltünnek, attólfogva különösen kiemelendők azon mozzanatok, melyekben az európai államokkal érintkeznek; s általában az oktatás a magyar történetre folytonos vonatkozással történik. Igy p o. a keletrómai császárság történeteinél ismertetendő, s a mennyire idő engedi, az iskolában olvastatandó Szabó Károly közleménye: „Priszkosz szónok és bölcsész életéről s történetirata töredékeiről"; és Biborban született Konstantinnak a „Birodalom kormányzásáról" írt munkájából (XVII-ik kivonat) az avarokra s magyarokra vonatkozó adatok; valamint később is a byzanti udvarnak az Árpádházzal érintkezései és az Anjouk korában és Zsigmond uralkodása alatt a magyar történeteknek az európai történetekkel összefüggése.

III-ik osztály heti 3 órán. A 15-ik század végén s a 16-ik kezdetén történt felfedezések és létrejött találmányok. A vallási ujraalakulások. A 30 éves háboru. Spanyolország nagyságában. Franciaország fénykora. Angolország a 16-ik század óta lefolyt történeteinek legnevezetesebb mozzanatai. Az északamerikai egyesült államok keletkezése. Oroszország emelkedése. A francia forradalom. Német- s Olaszország egyesülése.

E korszakban is kiemelendők a magyar történeteknek Európa többi történeteivel érintkezési pontjai.

A mennyire idő engedi, az illető időszak tanítása alkalmával a tanár egyes fejezeteket olvastat és magyaráz Maculay Anglia történetéből II. Jakab korától Csengery A. fordításában, és Carlyle: „A francia forradalom" című művéből.

IV-ik osztály heti 3 órán. Magyarország egész története oknyomozólag, és tekintettel az európai történetekre és müvelődésre.

E közben, a mennyire idő engedi, a kiválóbb magyar történetirók műveiből egyes szakaszok olvastatnak. P. o. a tatárjárás történeténél Szalay L. a „Tatárjárásról" irott kisebb művéből, Hunyady János és I. Mátyásnál gr. Teleky József „Hunyadiak koráról;" később Salamon Ferenc „Magyarország a török hódítás korában" című művéből különösen a bevezetés. Majd Horváth Mihály Zrinyi Ilonájából és „25 év Magyarország történetéből" című művéből p. o. Deák Ferenc jellemzését.

8. Földrajz. Az I. II. osztályban 2, a III. és IV. osztályban 1 óra. Cél: A föld természeti s állami viszonyainak a növendékek fejlettségéhez és a tanítási időhöz mért kiterjedésben való megismertetése, különös sulyt fektetve hazánkra. Kiváló gond fordítandó a föld állandó (azaz természeti) viszonyaira.

I-ső osztály, heti 2 óra. Hazánkból kiindulva Európa földrajza. II-ik osztály, heti 2 órán. Afrika, Ázsia Amerika és Ausztrália áttekintő leirása. III-ik osztály, heti 1 órán. A magyar birodalom leirása, lehető tekintettel a statistikai viszonyokra. IV-ik osztály heti 1 órán. A föld természeti viszonyainak rövid összehasonlító áttekintése.

A topographiai jártasság tökéletesítésére, s egyszersmind a geographiai képzetek szabatosítására vak térképek (cartes muettes) is használtatnak, és koronként a növendékekkel térképvázak készíttetnek.

---

9. Számtan. Hetenként az I., II., III. és IV. osztályban 2 órán. Cél: Biztosság és ügyesség a számműveletek végrehajtásában, és jártasság a mindennapi életben előforduló feladatok megfejtésében.

I-ső osztály heti 2 órán. A tizes számrendszer alapos ismertetése. A négy alapművelet ismétlése egész- és törtszámokkal. Időszámolás. Számolási rövidítések. Az arányosság fogalmának megállapítása után egyszerü és összetett hármasszabály. Egyszerü kamatszámítás. Feladatok megfejtése egyszerü következtetés utján.

II-ik osztály, heti 2 órán. Az olasz számolási mód. Határidőszámolás. Arányos osztás. Társaságszabály. Láncszabály és elegyités szabály. Első foku egyenletek egy ismeretlennel.

III-ik osztály. heti 2 órán. A hazai és legfontosabb külföldi pénznemek s mértékek ismerete, s ezek átszámítása.

Leszámitolás. Nevezetesebb értékpapirok. Négy alapművelet általános számokkal.

Hatvány és gyök (a mennyiben a kamat-kamat és az évjáradék számítására szükséges). Az első rendü egyenletek fejtegetése s alkalmazása két ismeretlennel.

IV-ik osztály, heti 2 órán. Viszonyszám. Kamat-kamatszámolás. Haladvány. Évi járadék.

A tanultak áttekintő ismétlése és gyakorlati alkalmazása: alkalmazása különösen a háztartásra.

Mind a 4 osztályban a példák a lehetőségig a háztartás köréből veendők.

---

10. Természetrajz vegytan és embertan. Az I., II., III. és IV. osztályban heti 2 órán. Cél: Az emberi, az állati meg a növényi szervezetnek és életfolyamatnak megértésére a jelentékenyebb állat, és növénycsoportoknak szemléleten és összehasonlításon alapuló ismerete.

A fontosabb ásványok és kőzetek tulajdonságainak, az elemeknek és a háztartásban fontosabb vegyeknek ismertetése.

I-ső osztály heti 1 órán. Állattan. Az ember, és az emlősök sorából

oly állatok tárgyalandók, melyek által minden rend képviselve legyen. Az ezekkel rokon állatok csak röviden ismertetnek meg.

Növénytan. Egyes vagy élő növénypéldányok megismertetése által vagy a Brändel-féle kaucsuk növényminták s részben fali táblák segélyével a növények alaktana taníttatik, a terminologia gyakoroltatik be, és a növények életfolyamata ismertetik.

II-ik osztály, heti 2 órán. Állattan. A fent jelzett módon több madár, hal, hüllő, izállat, puhány, féreg és sugárállat tárgyalandó.

Növénytan. A fent előadott módon néhány növényt ismernek meg, tekintettel a háztartásban használt növényekre és a ház körül előforduló mérges növényekre. Végül néhány fontosabb rovar.

A növények mindkét osztályban a lehetőleg természetes példányokban mutatandók be. Az állatok közöl pedig csak olyanok tárgyalandók, melyek vagy természetes példányokban vagy jó ábrákban előmutathatók.

III-ik osztály, heti 2 órán. Vegytan és ásványtan

A közéletben előforduló anyagokból (u. m. levegő, viz, só mészkő. kőszén stb.) kiindulva, az elemek s ezek fontosabb vegyeinek ismertetése.

Ezzel kapcsolatban a nevezetesebb ásványok és sziklafajok.

IV-ik osztály, heti 2 órán. Vegytan és embertan.

A szerves vegyek közül a vér, lúgsó, borecet, szappan, növényrost, keményítő, cukor. Egyes fejezetek a háztartás vegytanából.

Végül az egészség fentartása érdekéből legszükségesebb embertani ismeretek, az I. osztályban tanultakra alapítva.

11. Természettan. Hetenként I., II., III. és IV. osztályban 2 órán. Cél: A természeti tünemények kísérletek alapján megérthető törvényeinek megismerése, különösen tekintetbe véve a kiválóbb kosmikus tüneményeket.

I-ső osztály, heti 2 órán. A természettani alapfogalmek megismertetése után a melegről s annak hatásáról. A nap, mint hő- és fényforrás. A fény visszaverődése és törése.

II-ik osztály, heti 2 órán. Láttani eszközök. Delejesség és villanyosság. A víz és légköri levegőből kiindúlva, a folyós és légnemü testek természettanának sarkalatos tételei.

III-ik osztály, heti 2 órán. A testek mozgása. Az erők és azok súlyegyene. Munka. Gépek. Hang. (Mindez csak szemlélet és kísérlet alapján.)

IV-ik osztály, heti 2 órán. A kosmographia elemei.

12. Testgyakorlat. Mindegyik osztályban naponként fél óra, a tanórák közben, tehát p. o. ha a tanórák 8—1-ig tartanak, $9^3/_4$ órától $10^1/_4$ óráig. Cél: a. A test élettevékenységét kellő élénkségre izgatni, az általános testi erőt fejleszteni, és az aránylag gyengébb egyes tagok erősítését eszközölni.

b. Az ügyesítés, a test hajlékonyságának kiképzése s annak eszközlése, hogy a test tagjai szép idomokban s összhangzatos arányokban fejlődjenek.

A gyakorlatok módozatai és szabályai:

1. A gyakorlatok szigorúan a női alkathoz és életmódhoz alkalmazottak.

2. Szabad gyakorlatok alkalmaztatnak. Az eszközökkel gyakorlatokból inkább csak a bottal vagy pálcával való gyakorlatok; — egyéb eszközök csak nagy gonddal és orvosi tanácskozás folytán választhatók kivételesen.

3. A gyakorlatok szigorúan az illető növendék egyéniségéhez mértek. Ezért nem osztályonként, hanem egyénileg, és csoportokban gyakorolnak.

4. A gyakorlatok a rend- és u. n. szabad gyakorlatokból a tartás, járás, különféle lépés-módok, ismét sokféle változattal és taktusra; hajlongások, ugrások, futás, egyes tagok, (p. o. derék, fej és ujjak, karok, lábak, stb. gyakorlása.

Táncszerű lépések. Némely gyakorlatok vezényletre, csoportokban eszközöltetnek.

12. N ő i m u n k á k. Hetenként az I., II., III. és IV. osztályban 2 órán. C é l: Nyilvános tanintézetben a női kézi munkák tanításának célja kell hogy legyen, hogy a növendékek a háztartás körében szükséges minden kézi munkát értsenek, s pedig úgy, hogy munkáikat értelemmel s ízléssel tudják elkészíteni, és a célszerűt s hasznosat a csinossal tudják összekapcsolni.

Ennélfogva a tanítás bármely fokán első feladat az anyagnak, az anyag minőségének, mennyiségének és beszerzési módjának a célszerűség és gazdálkodási szempontból való megismertetése és a második feladat a gyakorlati ügyesség kifejtése.

Az úgynevezett fényűzési munkák a tanítás köréből ki vannak zárva.

1-ső osztály, heti 2 órán. Kötés, horgolás, hurkolás (de finomabb anyaggal és összetettebb mintákkal, mint az előkészítőkben); és ezeknek egyes ruhadarabokra felhasználni tudása.

II-ik osztály, heti 2 órán. A hurkolás kivarrása és nehezebb hurkolások és kivarrások begyakorlása és ezek gyakorlati felhasználása; a szines és fehér hímzés alapja.

III-osztály, heti 2 órán. A fehérneműek szabása és varrása, valamint foltozása és beszövése; a fehér hímzés begyakorlási és gyakorlati felhasználása a készített fehérneműekre.

Munka közben a háztartástanból legszükségesebb némely ismeretek közlése; különösen a ruhafélék, ágyneműek és bútorok beszerzéséről, elrendezéséről és gondozásáról.

IV-ik osztály, heti 2 órán. A felső ruhák s öltönyök szabása és varrása. A kalap, fejdísz és főkötő készítése s mindezeknek izléssel, csinnal és egyszerűséggel kiállítása.

Háztartástanból legszükségesebb ismeretek közlése, folytatásául a III. osztályban kezdetteknek.

---

II. **Rendkívüli tantárgyak.** I A n g o l n y e l v é s i r o d a l o m. I. oszt. 3, II. és III. oszt. 2, IV. oszt 3 óra hetenként. Azok tanulhatják, a kiknek a német nyelvben már bizonyos előhaladottságuk van. C é l: a. Az angol nyelvnek oly mértékben megtanultatása, hogy a tanuló az angol irodalom termékeit eredetiben olvashassa; sőt a mennyire az idő rövidsége engedi, angolul beszélni, és a mit mond, azt leírni is tudja.

b. Az angol irodalom néhány kiválóbb termékének olvastatása s fejtegetése (Az olvasmányok itt is a magyar irodalmi oktatásnál kitűzött célnak és a tanítás ottani menetének megfelelőleg válogatandók ki) Az angol irodalom legnevezetesebb iróinak és műveinek irodalom történeti rövid ismertetése, természetesen inkább csak a nőknek alkalmas olvasmányokra szoritkozva.

I-ső osztály, heti 3 órán. A kiejtés begyakorlása, olvasás, helyesírás, szobeli és írásbeli fordítás. Nyelvtanból a rendhagyó igékig.

II-ik osztály, heti 2 órán. A tanultak ismétlése. A rendhagyó igék. Mondattan. Szóbeli és írásbeli fordítás. Kisebb olvasmányok szabad elbeszélése. Olvasmányokúl itt már oly darabok is választandók, melyek nem csupán nyelvtani példákúl szolgálnak.

III-ik osztály, heti 2 órán. A tanúlt nyelvtani ismeretek folytonos ismétlése. Az irálytanból angol művek megértésére legszükségesebb ismeretek. Olvasmányok: Francis H. Underwoods „A Hand-Book of english literature. British Authors" című gyüjteményéből, nevezetesen: Dickens K. „A christmas Carol" című beszélye (a hogy szerző maga rövidíté). Wordsworth és Moor Tamás egy pár költeménye. Macaulay Anglia történetéből: „Society and manners in the time of Charles the second" (megfelel az azon évbeli történetnek.)

Irásbeli gyakorlatok.

IV-ik osztály, heti 3 órán. A szerzett nyelvtani s irálytani ismeretek folytonos ismétlése mellett olvasmányok az említett gyüjteményből. p. o. Burns és Tennyson költeményeiből, Carlyle Burnsről írt essay-iből, Gibbon E. a római birodalom hanyatlása s bukása című művéből „The overthrow of Zenobia" és Lecky W.-től „Some of the differences of sex as affecting moral character" stb.

Végül tájékoztató ismertetése az angol irodalom kiválóbb íróinak.

Irásbeli gyakorlatok.

Az olvasmányokul kijegyzett darabok csak az irány megjelölésére vannak megemlítve. Ha Underwoods említett gyüjteményének (amerikai kiadás) megszerzése nehézséggel járna, használható volna Herrig-é „The British Classical Authors," vagy lehető, hogy 1877 őszig még célszerűbb gyüjtemény is fog megjelenni.

---

2. Rajz, heti 2 órán. Az eddig tanultak folytatólagos és tüzetesebb gyakorlása. Azután áttérnek relief fejeknek, esetleg mellszobroknak gypszminták után rajzolására és árnyékolására.

---

# Az összes tanórák átnézete.

| Osztályok | Hit- és erkölcstan | Magyar nyelv és irodalom | Német nyelv és irodalom | Francia nyelv és irodalom | Ének | Rajz s mértan | Történelem | Földrajz | Számtan | Természetrajz | Természettan | Testgyakorlat | Női munkák | Angol nyelv | Az egyes osztályok összes tanóráinak száma |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **Elökészitö tanfolyamban** | | | | | | | | | | | | | | | |
| I. | 2 | 4 | — | — | 2 | 2 | 3 | 1 | 3 | 3 | 2 | 2 | 2 | — | 26 |
| **Középiskolai tanfolyamban** | | | | | | | | | | | | | | | |
| I. | 1 | 4 | 4 | — | 2 | 3 | 3 | 2 | 2 | 2 | 2 | 3 | 2 | 3 | 33 |
| II. | 1 | 4 | 3 | 4 | 1 | 2 | 3 | 2 | 2 | 2 | 2 | 3 | 2 | 2 | 33 |
| III. | 1 | 4 | 4 | 4 | 1 | 2 | 3 | 1 | 2 | 2 | 2 | 3 | 2 | 2 | 33 |
| IV. | — | 6 | 4 | 4 | 1 | 2 | 3 | 1 | 2 | 2 | 2 | 3 | 2 | 3 | 33+2=35* |
| A középiskolában, az egyes tantárgyak óráinak összege | 3 | 18 | 15 | 12 | 5 | 7 | 12 | 6 | 8 | 8 | 8 | 12 | 8 | 10 | |

*) Ha az összes tanórák, ugy miként az $187^{5}/_{6}$. tanév nyári időszakában célszerűnek bizonyult, egész éven át ebéd előtti időre tétetnek (p. o. előkészítőben 8—12, középiskolában 8—1-ig), akkor voltaképen az előkészitőben csak 24, a középiskolában csak 30 órát töltenek az iskolában, mert a testgyakorlat a szünetekbe (p. o. $9^{3}/_{4}$—$10^{1}/_{4}$-ig) beoszthatö, és délutánra csak a IV. osztályban marad 2 órán a facultativ rajztanulás.

# Egyleti élet.

— A választmány nov. 14-én ülést tartott.

Elnök: Berecz Antal; jegyző: dr. Erődi Béla.

Jelen vannak: dr. Say Móric, Petrovich Ferenc, Mayer József, Köpesdi Sándor, Volf György, dr. Lechner László, Komáromy Lajos, Vidéky János, Paszlavszky József, dr. Brózik Károly, dr. Károly Gy. H., dr. Bihari Péter, Felsmann József Torkos László, Krisz Ferenc, Tomor Ferenc, Pfeiffer Antal, Müller József, Névy László, György Aladár, dr. Ribáry Ferenc, dr. Kármán Mór.

A jegyzőkönyv felolvastatván, hitelesíttetik azzal a módosítással, hogy a felszólításnak és íveknek az egyes intézetekhez leendő küldését Tomor Ferenc indítványozta.

Az elnök jelenti, hogy ő nagyméltóságánál dr. Pauler Tivadar úrnál, mint az orsz. közok. tanács elnökénél 9 választmányi tag tisztelgett, s hogy a legnyájasabb fogadtatásban részesült.

Ezután felkéri azon tagokat, kiknek a fenn is említett íveket megküldötte, adják be a bejegyzéseket. A 17 szétküldött ívből egyelőre 8 adatott be, szép számú aláírásokkal és ajánlatokkal a tartandó előadásokat illetőleg. A többi ív legközelebb az elnöknek lesz átadandó.

Kármán Mór átad az elnöknek 3—3 példányt a megjelent ifj. iratokból. Ezekből 1—1 példány a miniszteriumhoz fog felterjesztetni.

A jegyzőkönyvek kivonatai a lefolyt közgyülésről elkészültek, s legközelebb hasonlókép fel fognak terjesztetni a nm. miniszteriumhoz.

Következik a pénztárnok jelentése. Kiemeljük ebből, hogy 100 olyan intézethez küldött felhivást előfizetésre, melyekhez eddig a Közlöny nem járt. A 100 közül eddig csak 4 előfizető jelenkezett.

Új tagokul felvétettek: Bacsa József és Ullerich Gyula polg. isk. tanárok Budapesten, Hahóthy Sándor polg. isk. tanár Budapesten, Sonnenfeld Zsigmond áll. felsőbb leányiskolai tanár Budapesten, Kiss Sándor, dr. Stirling Sándor, Skvarenina József és Harsányi Ferenc, mindannyian reáliskolai tanárok Sümeghen.

A jövő választmányi ülés ½ órával előbb fog megtartatni a szokott napon dec. 12-én az összes ülést megelőzőleg. Helyiséget ez alkalomra a belvárosi főreáliskolában fog kérni az elnök.

— A II. szakosztály nov. 21-én tartott ülésének jegyzőkönyve.

Elnök: Müller J.; jegyző: Paszlavszky J.

Jelen voltak: Mendlik F., Kreybig L., Heller Ág.

Elnök szomoruan tapasztalja, hogy a szakosztály igen gyéren van képviselve, s midőn e feletti elszomorodásának kifejezést ad, különösen kiemeli, hogy a kitűzött előadások iránt semmi érdeket sem lát, a mennyiben sem mathematikus, sem rajztanár nincs jelen.

Elnök felszólítja Mendlik Ferenc tanárt, nyilatkozzék, megtartható-e a Szedlacsek módszeréről kitűzött előadás vagy nem.

Mendlik F. kéri a szakosztályt, hogy bejelentett előadását halaszsza

máskorra ; a helyett a jelen alkalommal egy más, oly tárgyról akar szólani, mely a jelenlevő mértani és physikai tanárokat is érdekli.

Az ajánlat helyesléssel fogadtatott.

Mendlik F. erre szóbeli előadást tart „Az ábrák szabatosságáról a mennyiségtanban és physikában", melyben azon elvnek igyekszik támogató példákkal érvényt szerezni, hogy a mathematikában ne rajzoltassanak szabatos ábrák, hanem csak tételeztessék fel azoknak szabatosságuk. Ennek támogatásául a többi közt azt hozza fel, hogy egyes mértani tételek bebizonyítása egészen illusorius a tanuló előtt, ha szabatos ábrákat rajzolunk, (pl. hogy egy pontból egy síkra csak egy függélyes vonható.)

Heller Ág. némely esetekben alkalmazhatónak véli ez eljárást, de általában nem helyesli.

Kreybig általában a szabatos ábrák használatát védelmezi.

Vidéky J. előadását „a szabadkézi rajz tanításáról a középtanodákban" betegsége miatt nem tarthatta meg.

Több tárgy nem levén, a gyülés feloszlott, s tagjai azon reményben távoztak, hogy a következő ülésen számosabb tagot lesz szerencséjök tisztelhetni.

Jegyzette : **Pasztavszky József.**

---

# Vegyesek.

## A hivatalos lapból.

Kineveztetett: Polgár János aradi reálisk. helyettes tanár eddigi állomására rendes tanárrá. (24,776. sz.)

Pályázat. A nagyváradi tanintézeti alaphoz tartozó alapítványoknál $187^{6}/_{7}$. tanév kezdetétől következő ösztöndíjállomások jöttek üresedésbe : nevezetesen : Az Alapyféle alapítványnál : 7 állomás egyenként évi 210 frttal. Ezen állomások közül 4 a vallás és közokt. magy. kir. miniszterium adományozásához, 2 állomás a nagyváradi latin szert. káptalan adományozásához tartozik, 1 állomás pedig Pest város közönségének kijelölésére a miniszterium által osztatik ki. Ezeknek betöltésére pályázat hirdettetik következő megjegyzések és feltételek mellett : Az Alapyféle ösztöndíjakra kath. vallású tanulók és mindenekelőtt tiszántúli származásúak tarthatnak igényt, ha az első gymnasiumi vagy reálosztályt valamennyi tantárgyból jeles eredménynyel bevégezték. A pályázók kötelesek 1876. évi december 25-ig mint ezennel kitűzött határnapig folyamodványaikat az illető pártfogókhoz, illetőleg a fentebbi kitételek szerint a vallás és közoktatási m. k. miniszteriumhoz, vagy a nagyváradi latin szert. káptalanhoz, vagy Budapest főváros közönségéhez — kellően címezve azon tanintézeti igazgatóságoknál, hol tanulmányaikat folytatják — benyújtani. A benyujtandó folyamodványok következő kellékekkel szerelendők fel : 1) a legközelebb lefolyt $187^{5}/_{6}$. tanévről szóló iskolai bizonyítványnyal ; 2) a folyamodó tanuló erkölcsi magaviseletéről, szorgalmáról és tehetségeiről szóló az illető tanári testület által kiállított bizonyítványnyal ; 3) a szülőknek nemesi vagy polgári állását, netáni érdemeiket, vagyoni állapotjukat ; továbbá a családtagok létszámát valamint azt is, bír-e esedező vagy egyik testvére ösztöndíjt és mily alapból, végül a születés helyet igazoló hatóságilag kiállított hiteles bizonyítványokkal. 4) Megemlítendő a folyamodványban azon kir. pénztár, a melynél adományozás esetében az ösztöndíj illetmény felvétetni kivántatik. Az ekképen felszerelt folyamodványokat az illető tantintézeti elöljáróságok kötelesek a szabályszerűen kiállított minősítvényi táblázatok kiséretében a fentnevezett pártfogókhoz 1877. évi január 15-ig vagy közvetlen, vagy a tank. főigazgatóságok útján bemutatni, az utóbbiak hatásköréhez tartozván azokat haladék nélkül, mindenesetre pedig 1877. évi február 15-ig rendeltetésük helyeire eljuttatni. A

fennt kitűzött határnap eltelte után, vagy az illető tanintézeti igazgatóságok mellőzésével közvetlen a vallás és közoktatási m. kir. miniszteriumhoz benyújtott kérvények egyszerűen visszautasíttatni fognak. Budapest, 1876 november 14-én. — A vallás és közoktatási magy. kir. miniszteriumtól.

— A II. szakosztály ülésének jegyzőkönyvéhez kaptuk a következő glossát, mely jogos méltatlankodással fakad ki a tagok közönyössége ellen. Élesebb helyeit kiméletből mellőzve, szót engedünk az illetőnek, s óhajtjuk, hogy legalább a keserűség e hangja nyomuljon odáig, a hová hatni akar:

Exempla trahunt! A II. szakosztály tagjai nem akarván hátrább maradni az első osztály tagjainál, megtették, hogy mint azok okt. 3-án, úgy ezek nov. 21-én nem jöttek el a szakosztályi ülésbe.

Szakasztott mása, festői pendant-ja volt ez ülés amannak. Az elnökön és jegyzőn kívül itt csak három szál tanár kongott a fényesre kivilágított teremben. Olyan lélekemelő látvány volt az az arányosság, mely a négy asztalból összetett, téntatartókkal, lámpákkal és gyergyatartókkal felszerelt s 18—20 székkel körülkoszoruzott hosszú asztal és a megjelent tagok száma között. Az előre hirdetett mathematikai és szabadkézrajzi előadások iránt úgy tüntették ki a tagok érdekeltségőket, hogy Budapest négy reáliskolájából és öt gymnasiumából egyetlen mathematikus s egyetlen rajztanár sem jelent meg.

Fel merem rá tenni az összes ismert continenst, hogy erre az apathiára példa nincs.

Beszélhet a mi népünknek a választmány, a szerkesztő a szivéhez, nem fog azon semmi.— Minden másra gondolnak inkább, mint az egyesület tekintélyének emelésére. Azt mindenki széltében hangoztatja, hogy a tanáregyesületnek szavára semmit sem adnak az illetékes helyeken, (a mi persze nem igaz. Sz.); de az egyesület tekintélyét emelni s szavának értékét emelni senki sem tartja kötelességének . . . Hogy a tényleges munkás kevés, azon már nem is csudálkozunk, de hogy még a passiv hallgatók, hozzászólók száma is ily csekélyre tud apadni, azt a legszélsőbb pessimismussal sem mertük volna gondolni. Igy öletik meg a munkakedv még azokban is, kik a szakosztálynak buzgó munkásai voltak. Mert hiszen nem is lehet gondolni, hogy valaki érdemesnek tartson valamit kidolgozni, ha minden pillanatban arra az eshetőségre kénytelen gondolni, hogy hátha még csak nem is lesz, kinek elmondani, hosszas fáradozásának eredményét. Szomorú jelenség! Hej, ha úgy titkon be lehetne pillantani a tagtársak működésébe akkor, mikor a szakosztályi ülés ideje van, de sokat lehetne akkor a „fontos okok“ és elháríthatlan akadályok“-ról írni! . . (Itt aztán a glossa írója részletezi az okokat és akadályokat, végül travestálván a „Magyar nemes“-nek egyik strófáját, mely így kezdődik; „Tán a tudománynak éljek? Nem szükséges, hogy az egészet lenyomassuk; könnyű a csattanóját kitalálni. Szerk.) y—

— A fővárosi középiskolák tanulóinak száma.

A fővárosi középiskolák t. igazgatóinak szivessége módot nyujtott arra, hogy a folyó tanév elején beírt növendékek számát, a múlt évivel összevetve közölhessük. Bizonyára érdekes lesz egy kis tájékozás már most is azon áramlatra nézve, melynek a reáliskolák reorganisatiója után okvetetlen be kell következnie. Minthogy azonban az összevetésnél a helybeli polgári iskoláknak is jelentékeny szerepe van, iparkodni fogunk pótlólag az idevágó adatokat is összegyüjteni és közzé tenni. A zárójel közt levő számok a múlt évre vonatkoznak.

I. **Gymnasiumok.**

a) I. kerületi (budai) főgymnasium: Beiratott összesen 324 (289); katholikus 239, gör. k. 1; g. kel. 16; ág. h. h. 16; ref. 22; anglikán 1; mózesv. 29. Nyelvi viszonyokra nézve magyar 76, magyar-német 180, a többi magyar és még más egy v. két nyelvet beszél.

b) IV. ker. kegyesrendi főgymn. Beiratott összesen 449 (471); kath. 368; gör. kath. 1, g. kel. 1, ág. h. h. 3, ref. 9, mózesv. 65. Magyar 128, magyar-német 291, a többi magyar és más nyelvű.

c) Ágostai hitv. ev. főgymnasium: Beir. összesen 408 (355). Ágostai hitvallású 93, ref. 20, kath. 30, gör. kel. 5, mózesvallású 260.

d) V. ker. (állami) főgymnasium a Lipótvárosban: Beiratott összesen 474 (368). R. kath. 128, g. kath. 4, ág. 9, ref. 6. gör. kel. 1, mózesvallású 326. Magyarnak 461 van írva.

e) Helv. h. ref. főgymnasium: Beiratott összesen 331 (304). Reform. 139, ág. h. 12, r. kath. 81, gör. kel. 3, mózesv. 96. Magyarnak 328 van bejegyezve.

f) Az egyetemi gyakorló iskolának I. III. V. VII. osztálya van megnyilva. Ezekbe beiratott összesen 96 tanuló. (A m. évben volt egy előkészítő osztály 30 növendékkel.) II. IV. és VI. osztály összesen 62 növendékkel, tehát összesen 92.) R. kath. 49, g. kath. 1, ág. h. 10, ref. 11, mózesv. 25. Magyarnak 93 van bejegyezve.

Beiratott tehát a folyó tanév elején 5 teljes, és egy még ki nem egészített tanintézetben **2082** gymn. növendék. (A m. évben **1879**). A szaporodás tehát **203**. Vallás szerint rom. kath. 895, gör. kath. 7, görög keleti 26, ág. hitv. 143, reformatus 207, angl. 1, mózesvallású 801.

Nemzetiség tekintetében a túlnyomó magyar elemen kívül csak a magyar-német jelentékeny.

II. **Reáliskolák.**

a) II. ker. (budai) főreáliskola: Beiratott összesen 409 (504.) R. kath. 324, gör. kath. 1, gör. kel. 7, ág h. 18, reform. 18, mózesv. 41.

b) IV. ker. (belvárosi) főreáliskola: Beir. összesen 601 (676). R. kath. 323, g. kel. 7, ág. h. 42, ref. 24, mózesv. 205. Magyar 598.

c) VI. ker. főreáliskola: Beir. összesen 577 (571) R. kath. 152, gör. kel. 1, ág. h. 24, reform. 8, mózesvallású 392. Magyar 541, német 25.

d) VIII. ker. főreáliskola: Beiratott összesen 414 (428). R. kath. 280, gör. kel. 5, ág. h. 16, ref. 32, mózesv. 81. Magyar 393, német 12.

E szerint a 4 teljes intézetbe beiratott összesen **2001** reáliskolai növendék. (A múlt évben **2182**) Az apadás tehát **181**. Vallás szerint r. kath. **1079**, gör. kath. 1, gör. kel. 20, ág. hitv. 100, ref. 82, mózesvallású 719. A magyar elem mellett a többi nemzetiség elenyésző.

Mind a két nemű középiskolába tehát beiratott a folyó tanévben összesen **4083** (4061) tanuló, vallás szerint 1974 r. kath., 8 g. kath., 46 gör. kel., 243 ág. hv., 289 reform., 1 angl., 1520 mózesvallású.

---

## A szerkesztő üzenete.

R. A. Kassán. Szerencsét kívánok a vállalathoz. — V. N.-Szeben. Legközelebb. — R. G. N.-Várad. Válaszát tárgyhalmaz miatt csak a jövő szám hozhatja.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 7. szám. 187⁶/₇.

# Tanügyi politikánk.

December másodikán kezdődött meg a közoktatásügyi miniszterium költségvetésének tárgyalása, s öt napon keresztül foglalkozott vele az országgyülés általánosságban. A vitát nyomról nyomra csak a napilapok követhetik; de a mi a dologban lényeg, ahhoz napok, sőt hetek mulva is szólhatunk, sőt kötelesség szólanunk, mert az országházban elvileg érvényre emelkedett eszmék vagy az intéző forum elvei nem ephemer értékűek; azoknak messzeható jelentésök van, s míg valóságba mehetnek át, az illetékes körök javaló, vagy roszaló nézeteinek befolyása alatt módosulhatnak.

A jelenlegi vita élesebb és tartósabb volt, mint bármikor. Hogy, hogy sem, már a megelőző napokban kiszivárgott a közönségbe a hír, hogy a közoktatási miniszter ellen erős támadások fognak intéztetni, a mi annyival valószinübb volt, mert már a közoktatási bizottságban léptek fel differentiák a miniszter ur és a tagok között. E helyzetben mondotta a miniszter ur az országgyülési tárgyalás előtt ama rövid beszédet, melyben tekintve az előirányzat didaktikus vagy szellemi oldalát, »a közoktatási kormány politikája tükröződik vissza.« E beszéd eszméi a következőkben foglalhatók össze:

A kormány, bár nem ismeri félre a népoktatás jelentőségét, nagy súlyt fektet a felsőbb oktatásra s a felsőbb tanintézetekre, mert »azok felvirágzásától függ összes művelődési állapotunk.« A felsőbb oktatás biztossága és fejlettsége nélkül nincs tudományos szellem, nincs magasabb müveltség az országban; az emeli a középiskolákat, az a népoktatást. A miniszterium tehát kiváló gondot annak rendezésére forditott. Az orvosi tudományok számára épületek emeltettek, mások készülőben és tervben vannak; a jogakadémiák reformáltattak; a müegyetem jeles tanerőket nyert,

s hogy a külföldi intézetekéhez hasonló eredményeket nem tud felmutatni, annak az ifjak csekély előképzettsége és a rosz (bérlett) hely az oka. A középiskolák közől a reáliskolák teljes reformon mentek át, s az uj tanrendszer nagy előhaladás jelének tekintendő. A gymnasiumok közt vannak igen jók és igen gyengék, »melyeknek tökéletes átalakítása igen kivánatos volna.« A szakoktatás az ipar mezején még parlagon hever; e téren csak a kezdetnél vagyunk. A népoktatás, melynek fejlődése főkép a községektől függ, nagy ellenséget talál szegénységünkben. A kormány az administratio utján iparkodik lendületet adni az ügynek. A nőnevelés terén sikeres a kezdet, de az államnak tovább kell mennie, mert »socialis állapotaink javulása főleg a tényezőtől van feltételezve.« A mi a ressort egyik ágát, a művészetet illeti, nagyon sajnos, hogy Magyarországban még mindig luxuscikknek nézik, s nem látják be, hogy az hatalmas művelődési eszköz az egész nép számára; sőt az ipar- és kézmü tökélyesitője. »De nálunk, valamint a társadalom, úgy az állam is nagyon keveset tesz a müvészet érdekében, sőt azok, kik mernek valamit tenni, nem igen számíthatnak elismerésre«. Egyebek elmondását a miniszter ur a részletes tárgyalás alkalmára igéri.

Az egész beszéd rövid, egyszerü, annyira, hogy a kormány tanügyi politikáját igazán csak vázlatban tüntethetik elő. Nem is tartózkodunk nyiltan kimondani, hogy a kik tájékozatlanok voltak e téren, édes-keveset okulhatnak belőle; a kik pedig ismerik a dolgok folyását, s tudják, hogy oktatásügyünk fejlődésének egyik fő akadálya az elvszerü eljárás hiánya, azok egyáltalában nem találják meg benne azokat az eszméket, melyeknek erejétől rend, szervesség, vagyis a fejlődés biztossága volna várható. A budget tárgyalásakor ugyan már kezökben volt a képviselőknek a miniszter ur ötödik jelentése is s ez sok tekintetben kiegészíthetné ama vázlatos beszédet, de mig egy részről a jelentés később jött napvilágra, hogy sem a tanügyhöz értő törvényhozóink alaposan tanulmányozhatták volna a kérdéseket, más részről a jelentés is sok mindenfélében tájékozatlanul hagyja az érdekelteket.

Az országházban különösen két képviselő, u. m. Rónay István, és Molnár Aladár foglalkozott behatóbban a dolog elvi oldalával.

Rónay István a felsőbb népiskolákat és polgári iskolákat veszi kritika alá. Elismeri, hogy a törvény intézkedésének elve

szép, csakhogy nagyon theoretikus. Ezt bizonyítja az a körülmény, hogy nincs életbe léptetve, a mint hogy nem is lesz egy könnyen életbe léptethető. Az intézmények nem a társadalom közvetlen intentióinak, hanem a külföld utánzásának köszönik lételöket. A felsőbb népiskola nem kötelező, s így alig remélhető, hogy céljának valaha megfelelhessen; különben is a községek egyáltalában nem sietnek törvényszabta kötelességöknek megfelelni az iskolák felállításában, s ha a kormánynak valaha eszébe jutna, a mint ezt az 1874. évi julius 15-én 19.425 sz. a. kibocsátott rendeletében megkisérlette, a mondott (1868. VI. tc.) szakaszt szó szerint foganatosítani, könnyen megeshetik, hogy a sok költséggel létesített iskolák üresen állanak a legtöbb helyen.

A t. képviselő ur, egyszerüen a helyzetet adta elő, melynek bővebb illustratióját egy részről Molnár Aladár beszédében találjuk a felsőbb népiskolákra nézve, melyeknek tantervét teljesen elitéli, más részről abban a mozgalomban, mely a polgári iskolák tanárai közt főkép az utolsó évben folyvást erősbödik, s melynek oka épen az, hogy ez intézetek mindeddig nincsenek úgy beleillesztve a tanügyi politika által követelt elvszerü eljárás tervkörébe, hogy virágzásukat, theoretice megszabott feladatuk teljesíthető voltát remélhetnők. Mi e helyütt nem ereszkedhetünk bővebben a kérdés vizsgálatába, de semmiesetre sem hathagyjuk megjegyzés nélkül, hogy ez oldalról nagy hézag tátong a tanintézetek rendjében; egyuttal pedig abbeli reményünknek adunk kifejezést, hogy a polgári iskolai tanitó-egyesület buzgó munkásságának sikerülni fog a közoktatási kormányt a végleges és korszerü rendezésben ösztönözni, kellő támogatást nyujtván neki e nem könnyü munkában.

Tanügyi politikánknak egyetemesebb és behatóbb kritikáját találjuk Molnár Aladár szép beszédében, mely uj tanubizonysága annak, hogy e férfiu gazdag tapasztalataival, alapos tárgyismeretével, lelkes buzgalmával, egyik legkivâlóbb és leghivatottabb szószólója a tanügynek törvényhozásunk terén is. Soha sem mulasztotta el az alkalmat közoktatásunk hiányának felderítésében, s ez esetben is határozottan megmondja, hogy nálunk folyvást csak a foltozgatás járja; az oktatásügynek iskolák állításában teendő lépéseit nem elvek, hanem egyesek buzgósága, a véletlen határozza meg, a helyett, hogy tervszerü rendezésre és vezetésre, az oktatásügynek kevesebb pénzbe kerülő intensiv kifej-

lésére törekednénk. A részleteket mellőzhetjük; de kiemeljük előadásának azt a részét, melyben a népoktatást a felsőbb oktatás különös gondozása ellen pártfogása alá veszi, mert ez a rész az, mely bennünket is legközebbről érdekel. Elismeri, hogy a miniszter ur a felsőbb oktatás érdekében sok jót művelt; de nagyon tévesnek tartja azt az egy idő óta irányadónak látszó tant, mely szerint a közép és felsőbb oktatást jól lehetne szervezni és fejleszteni a népoktatás kellő fejlesztése nélkül. Hivatkozik a tanférfiak tapasztalataira, melyek azt bizonyítják, hogy a középiskolákat épen a népiskolák fejletlensége miatt nem lehet a kellő szinvonalra emelni. Hogy pedig e hivatkozásban, valamint az állapotok rajzolásában teljesen igaza van a t. képviselő urnak, azt mi is egész meggyőződéssel állítjuk.

Nem látszik szükségesnek, hogy ezer meg ezer bajunkat ismételve emlegessük; de appellálunk a köztudalomra, mely a középiskolai oktatás eredménytelenségének egyik legfőbb okát csakugyan a népiskolákból átlépő gyermekek készületlenségében és fejletlenségében ismeri fel, s így nagyon természetes, ha tanügyi politikánknak a miniszter ur által jelzett irányát szintén tévesnek, sőt veszedelmesnek tartjuk, annyival inkább, mert pl. a felsőbb oktatás terén sem látunk oly elvszerű, biztosan haladó reformokat, s úgy látszik, az ingadozás, az experimentatio itt is hagyományos bajunk.

Lehetetlen elhallgatnunk, mennyire roszúl esett, hogy a miniszter ur a kormány tanügyi politikáját jelezve, érintetlenül hagyta a középiskolák végleges szervezésére célozó törvényjavaslatot, sőt mondhatjuk, fájdalom fogott el bennünket ama néhány szóra, melyeket a gyenge gymnasiumok ujjáalakitásának »kivánatos« voltára nézve kockáztatott. Eszünkbe jutott, hogy nem rég a közoktatási bizottságban sürgősnek mondotta a törvényjavaslat tárgyalását; visszaemlékeztünk arra — hisz csak minap történt, — hogy a bizottság tárgyalása az első §-nál megakadt, a mi a folytatást talán ismét ad Graecas Calendas halasztja el, s úgy éreztük, hogy szomorú dolog az állapotok ily gyors és pedig in peius változása. Tudjuk mi azt, hogy minálunk nagy akadályokba ütközik minden liberalis intézmény tervezése; de mikor lehet remélni a koreszmék győzelmét, ha a most uralkodó párt, mely liberalisnak nevezi magát, helyesléssel fogadta egy szónoknak a foltozgatást elitélő beszédét, azonban a dolog gyökeréhez nyúlni nem akar? Valami ösztönöz rá, de még nem

merjük egész határozottsággal kiirni multkori cikkünk kezdő szavainak visszavonását, mely így hangzanék: Mégis igazuk van a pessimistáknak.

*Névy László.*

---

# A hasonlító nyelvészet és a latin meg görög elemi nyelvoktatás.

Mai nap a haladás korszakában, midőn gondolatjainkat a szélnél is gyorsabb távirat továbbítja, utazásunkat a csoda-sebességü gőzerő közvetíti, lehetetlen volt, hogy fel ne tünjék a gymnasiumban nyolc éven csigalassusággal folytatott latin nyelvoktatás. S a fiu a nyolcadik év végén, heti 5—6 órányi latinizálás mellett annyit se tudott latinul beszélni, mint a mennyit az apja tudott a kigúnyolt 48 előtti rendszer mellett. Csak Salamon közoktatási reformja világosított fel, hogy tulajdonképen a gymnasiumi latin nyelvoktatásnak célja nem is a latin beszélés és hogy ugyanazzal a mértékkel, a melylyel a többi nyelvek oktatását mérjük, nem mérhetjük a latin meg görög nyelvoktatást is. Fel lett végre találva egy olyan eszköz, mely, ha nem is tölcséralakban,*) de még is okszerü úton kivánja megrövidíteni az ó remek nyelvek tanitásának idejét. Ennek a századnak a vívmánya volt a hasonlító nyelvészet is, mint a táviratozás és a gőzmozdony, mely gyorsító erővel akar lendíteni a latin meg görög elemi nyelvoktatáson is.

Nem titok, hogy a külföldön az elemi nyelvoktatás terén egy reform van keletkezőben, mely hazánkba is beszivárgott. A philologusok nagy tömege két táborra szakadt, vagy jobban mondva, ebből a nagy tömegből egy csoport vált ki, a szakadárok, kik az uj iskolát vallják. Ezek a reform terére lépvén, maguknak észszerü modort tulajdonítanak, míg az ó iskola embereinek emle- és gépszerüséget vetnek szemére.

Megérdemli a dolog, hogy utána lássunk, mennyire alaposak ezek a vádak; mert mi egyenesen vádaknak tekintjük a régi iskolának tulajdonított ama sajátságokat; elavult, elkopott, lélekölő, esztelen modort sejtünk benne, a fentebbi szemrehányások után itélve, míg az uj iskola modora lélekfejlesztő és észszerü kellene hogy legyen. Melyikünk volna oly konok, hogy magát és a tanuló nemzedéket a haladás elől elzárva egy túlélt és elavult rendszer mellett harcolna? Ha a haladás, a melyet a hasonlító nyelvészet hirdet, oly világos és oly meggyőző, mint a minőnek azt hiresztelik, kiki örömmel fog hódolni tanainak; hisz

---

*) Ilyennek tekinthetjük az Ahn- vagy Ollendorfféle módszerek alkalmazását a latin elemi oktatásra. Nálunk az ilyen törekvés is útat törhet.

önnönmagát tenné ez esetben a tanár lehetetlenné, ha az uj iskola elveit elismerni tovább is vonakodnék.

Előre kijelentjük, hogy mi a hasonlító nyelvészet vívmányairól csak annyiban akarunk szólani, a mennyiben ezek a latin és görög elemi nyelvoktatást a gymnasiumban illetik. Azért legelőször is azt kell kérdenünk, hogy a gymnasiumban a latin és görög nyelvoktatásnak mi a *célja*? Ez pedig nem lehet egyéb mint *bevezetni a tanulót a latin és görög irodalom termékeibe*. Miután pedig a mi gymnasiumaink időtolyama csak nyolc évből áll és a latin meg görög nyelvoktatásra jelenleg kiszabott heti órák száma a célhoz képest csekély, meg kell elégednünk, ha a fontosabb remekirók müveit válogatott részekben mutathatjuk be nekik. Távol vagyunk attól, hogy már a gymnasiumban óhajtanánk philologusokat nevelni; ezt ép oly kevéssé akarjuk, mint pl. a természettan tanára sem követelheti, hogy a gymnasiumi érettséges kész physikus legyen. De ha a gymnasium előkészítsen tudományos pályára, a tudományos egyetemre; ha továbbá általános míveltségü ifjakat képezzen: akkor a gymnasiumi oktatás magvát csak a latin és görög nyelvoktatás képezheti, és annak végcélja csak a latin és görög remekirók olvasása lehet.

Igy fogva fel a dolgot, azt kérdhetjük, hogy a hasonlító nyelvészet mennyiben közelíti meg ezt a célt. Annyira beavatva a hasonlító nyelvészet tanaiba nem vagyunk, hogy kifogástalan itéletet mondhatnánk róla, de azt határozottan állíthatjuk, hogy a hs. nyelvészetnek a gymnasiumban csak *alaktani* jelentősége van. *A szóalakok képzésére hasonlítás folytán törvényeket állít fel.* Tehát csak az alaktan oktatásához fogjuk, a hol lehet, ezeket, és ezek közül is csak a megbízható eredményeket, igénybe venni. Igy pl. fel fogja ismertetni a tanár a hangtörvények alkalmazásában a szigoru következetességet az ejtegetésnél és hajlításnál; fel fogja tárni, hogy a négy- és ötféle ejtegetési és hajlítási minta visszavezethető kettőre, ön- és mássalhangzóira, a hanghasonulás és pótnyujtás szabályossága számos tüneményről felvilágosít és a »kivételek« számát tetemesen csökkenti. A szabálytalan igék időképzését a különféle törzsek által fogja megmagyarázni. Az egész alaktanhoz pedig befejezésül a szóképzést csatolja, mely az eddigi hangtani szabályok ismétlését foglalja magában és egyszersmind az egész alaktan szerves összefüggésének ismeretét fogja öntudatunkban felébreszteni. A tapintatos tanár tekintetbe fogja venni tanítványainak szempontját is, és nem fog ismeretlent ismeretlen által magyarázni; sőt elő fog fordulni, hogy ezeknek a tanoknak csak egy kis részét fogja használhatni az alsó osztályokban, s csak az osztályok haladtával, leginkább pedig a görög nyelv elemi tanitásakor fogja ezek nagyobb részét alkalmazhatni. A latin és görög nyelv határán túl terjeszkedni és pl. sanskrit alakokhoz nyulni, sem nem szükséges, sem nem jó. Ha tovább üznők a hs. nyelvészetet, ki-

fogynánk az e tárgyakra szánt csekély időből; az alaktan tanítása túlsulyt nyerne az irók müveinek olvasásán.

Ha megengedtük, hogy a hs. nyelvészet alkalmazása a latin és görög alaktan oktatását megkönnyíti az által, hogy számos alaktani »kivétel« magyarázatát leli, nem osztjuk azok nézetét, a kik az alaktan tanításának a hs. nyelvészet hozzájárulása folytán szellemi képzőséget tulajdonítanak. Az alaktan megtanulása egy szükséges rosz, melyen a tanuló keresztül kell hogy menjen, és akár így, akár ugy az alakokat a legnagyobb biztonsággal el kell hogy sajátítsa. Képző erőt mi csak a mondattannak tulajdonítunk. Itt vannak lerakva ama törvények, melyeket a latin és görög szellem magának alkotott, midőn gondolatainak életet adott. Ezeknek felismerése van feltételezve saját szellemi tevékenységünktől, melylyel az ó-kor örökszép müveinek titkaiba hatolunk.

Érintettük, minő előnyöket nyujt a hs. nyelvészet; említjük, minő nehézségek állanak utjában akkor is, ha tanárainknál a »jó akaratot« felteszszük.

A hs. nyelvészetnek legnagyobb fortélya a törzs- vagy gyökelmélet.*) Ezelőtt, ha meg akartuk tudni, hogy a főnév melyik ejtegetésü, a sajátitóját kérdeztük, hogy az ige melyik hajlításu, határozatlanját kérdeztük. Az uj iskola embere ezek helyett a törzsét kérdezi. Igen, de itt ám aztán a bökkenő: ki mondja meg, hogy melyik szónak mi a törzse? A régi iskola embere így tanított, hogy »az a gyök, a mi hátramarad, ha a sajátitó ragját elmetszszük.» «Nem mindig igaz«, mond a hasonlító; »sermo-é (sermon-is) sermon, caput-é (capit-is) capit, res-é (re-i) re, vox-é (voc-is) voc ugyan, de sensus-é nem sens (bár sjtója sens-us) hanem sensu, arx-é nem arc (-is) hanem arci, mons-é nem mont (-is) hanem monti, puer-é nem puer hanem puero, dominus-é nem domin(-i) hanem domino, mensa-é nem mens (-ae) hanem mensa, mely nem azonos sem az alanyeseti mensa-val, sem a határozó mensa-val. Nem akarjuk az uj iskola tanaitól elvitázni az igazságot, megengedjük, hogy a nyelv természeténél fogva csak *a, o, i, u* és mássalhangzós törzsekről lehet beszélni. De azért a régi iskola, ha a sajátitóban kereste a törzset, ezzel nem azt akarta mondani, hogy ez a szónak eredeti gyöke, hanem csak rá akart mutatni a szóalkat azon részére, mely valamennyi esetben keresztül állandó. És ha az uj iskola követői történeti alapon állanak, a régiek sem tudománytalanok. A »szabálytalanság« fogalma is a két iskolánál csak abban különbözik, hogy amazok mindent megmagyarázhatónak vélnek és valódi szabálytalanságot el sem ismernek, emezek pedig az alakok többségéből egyet-egyet mintául állitván fel, mind azt szabályosnak mondják, a mi rá illik,

*) Ők külömbséget tesznek „törzs“ és „gyök“ közt és azt mondják, hogy pl. laudabilis törzse laudabilis és gyöke laud; de laus-nak törzse és gyöke is laud.

és szabálytalannak, a mi ettől eltérő. Ha az uj iskola alaposan fel akarja velünk találtatni a szók törzsét vagy gyökét, kénytelen oly messze nyulni, a hová nem követhetik gymnasiumi tanulóink. A mi egyedül lehetséges, az, hogy oly szótárakat alkossanak, a melyek a sajátító és határozatlan helyett vagy mellett a törzset és gyököt tüntetik elő; ettől azonban még messze vagyunk.

Azzal dicsekszik az uj iskola, hogy, a mit a régi emléztetve és gépszerü uton tanított, azt ő történeti alapon ugy megvilágítja, hogy az emlézést feleslegessé teszi. Elhiszem, csak ne volna az ő modora oly felette körülményes. Meg akarja pl. magyarázni βασιλεύς eseteit. A gyöke, ugy hallja tanitványa, βασιλευ; sajátítóját attikailag ő csak így fogná képezni; βασιλεῦ-ος. A tanuló téved; mert sajátitója βασιλέ-ως. Honnan származott ide egyszerre ez az -ως? Ennek magyarázatául a tanuló meg kell hogy tanulja az υ és a kettős gamma közti rokonságot; tehát hogy βασιλεῦ-ος = βασιλέ-F-ος. Ezután a F kiesik; kieste után a megelőző ε pótlólag megnyúlik: βασιλῆ-ος. Ez nem elég: az összetalálkozó hangzók minősége felcserélődik és lesz η-ból ε, ο-ból ω, és végre valahára megszülemlik az attikai βασιλέως. Az ilyen magyarázat, a hol két és három közbeeső alakot kell hogy megtartson és a végén el ne feledje, hogy csak az utóbbit használhatja, szerintünk bonyolult; rövidebbnek pedig ez a modor épen nem mondható, mint a puszta emlézés. Hagyján, ha csak a többi eseteit hasonlóan képezné; de mindjárt a tulajdonító egy lépéssel tovább megy t. i. nem βασιλεΐ, hanem βασιλεῖ. Továbbá a kettős számu alanyesetnél, ha tanitványa ezt az egyes sajátító mintájára képezné, ezt mivelné; βαιλέFε, βασίλῆε, βασιλέη; ujra csalódnék, mert attikailag igy hangzik: βασιλέε, és ez nem származott βασιλῆε-ből, mint βασιλέως βασιλῆος-ból, hanem egyszerüen elvesztette kettős gammáját minden pótnyujtás nélkül. Megengedem, hogy a hasonlító nyelvész eme látszólagos következetlenségeknek is megtudja adni okát; de attól tarthat, hogy akkor még körülményesebb lesz magyarázata. A latin ejtegetésnél, pl. az uj *a* vagy a régi elsőnél oda vannak iktatva alakok, melyeknek gyakorlati haszna annyi mint semmi, pl. többes d o l i mellett*) zárjelben: d o l o-i s, d o l o-i, d o l e i, a l a e mellett; a l a-i a l a-i s. Itt is azt hinné az ember, hogy ai mindenütt = ae, azonban azt látja,**) hogy a m a-i m nem a m a e m hanem a m e m Hasonlóan sántikál a magyarázat a hangsuly kérdéseinél: ha νομφῶν = νομφάων, mért nem λογόν = λογόων hanem λόγων?

A hol a hs. nyelvész rendelkezésére alakok nem állanak, ott ilyeneket készít magának. Mi a nem létező alakok alkalmazását a fennirt célra vezetőnek épen nem tartjuk. Die Erlernung der Deklination oder der Conjugation, mondja Bonitz, bei den

*) L. Bartal és Malmosi, latin alaktan. 1875. 5. és 6. l.
**) U. o. 58. l.

Schülern dadurch erreichen zu wollen, dass man die so nicht existirenden Endungen mit den so ebenfalls nicht existirenden Stamm nach den Lautgesetzen verbinden laesst, ist eine ganz nutzlose Verzögerung, eine ganz überflüssige Qual, welche man in den Unterricht hineinwirft, um sich selbst die angenehme Taeuschung beizubringen, dass die Schüler durch solche Synthesis von Stamm und Endungen deklinirten und conjugirten. Die Schüler merken doch die Endungen erst sicher an dem Paradigma.«

Eme vázlatos cikkecskével a tárgyat fontosságához képest ki nem meríthettük. De látva ezen irány elterjedését hazánkban is, nem tehettük, hogy ne figyelmeztessük honi tanárainkat a fennforgó nehézségekre. Figyelmeztetesünkkel útját állani épen nem akartuk, sőt meg vagyunk győződve, hogy a mi jó, utat fog törni maga magának.

A fentebbiek kiegészitéseül meg akarjuk említeni ama nyelvtanokat, melyek az uj irányban szerkesztvék és hazánkban is elterjedvék: Curtius görög nyelvtana, ford. Kiss; Szénássy latin nyelvtana, alaktan Elischertől; Bartal és Malmosi latin alaktana.*) Hogy melyik minő értékkel bír, azt elmondani nem a jelen cikk feladata. *V.*

---

## A vallás- és közoktatási m. k. miniszter ötödik jelentése.**)

468 nagy 4-ed rétü lapot foglal magában e mü, s hozzá van csatolva egy a m. k. államnyomdában készült csinos térkép, mely az 1874-ik évi tankötelesek iskolába járó százalékát tünteti elö. Ily nagy terjedelmü jelentéstől méltán sok és részletes adatot várunk már csak azon oknál fogva is, mert az eddigi mi-

---

*) Bővebb tájékoztatást nyujtanak a német irodalomban következő értekezések:

Herzog. Das Recht der traditionellen Schulgrammatik gegenüber den Resultaten der vergl. Sprachforschung Inanguralrede. Stuttgart, 1867

Stier, Ueber Recht und Unrecht der traditionellen Schulgrammatik etc. Zeitschrift f. d. Gymn. W. 1869, p. 97—135.

Perthes. Zur Reform des latein. Unterrichts. Berlin, 1874.

Röhrig. Das Latein in Sexta. Programm, Zeitz 1874.

Steinke. Ueber die Ergebnisse der vergl. Sprachforschung, welche schon beim ersten Unterr. im Griech. verwerthet werden können. Prog. Elbing, 1872.

Roeder. Zum Griech. Sprachunterr. Progr. Guesen 1872

Eichler. Der Unterricht ind. griech. Formenlehre. Zeischr. f. d. Gymn. W. 1876. p. 529—540.

**) A v. és k. m. k. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az országgyülés elé terjesztett ötödik jelentése. Budapesten. Nyomatott a m. k. egyetemi könyvnyomdában 1876.

niszteri jelentések mindeddig éles megrovást vonván magukra tökéletlenségök miatt, remélnünk lehet, hogy a kezdet nehézségei lassanként megszünnek, s a miniszter úr tud is, akar is közegeire annyi hatást gyakorolni, hogy nem kell miattok szemrehányásokat tűrnie. És valóban, bár e jelentés is sok tekintetben hiányos még,*) az előbbiekhez képest, különösen a népoktatásról szóló részben eléggé áttekinthető képét adja oktatásügyünk ez ágának. Sajnos, hogy ugyanezt nem mondhatjuk a középiskolai részről is. Hogy miben érezzük a hiányosságot, azt alább meg fogjuk mondani. Most megkíséreljük az egésznek tartalmát nagy vonásokban megismertetni.

A jelentés tulajdonkép az $187^3/_4$. tanévről akar képet adni, de csakis a népoktatásra vonatkozó adatokban szorítkozik ez időszakra; már a közép- és felsőbb iskolák állapotának kimutatásában kiterjeszkedik a következő $187^4/_5$. tanévre is, míg az emberbaráti és közművelődési intézetekről szóló szakaszban az $187^5/_6$. év is fel van ölelve. A miniszter úrnak t. i. az a szándéka, hogy jelentésében lehetőleg az idővel tartson, s a hol az adatok egybegyűjtése kevesebb nehézséggel jár, ott siet az eredményt lehetőleg az utolsó időpontig kimutatni.

E szándékot feltétlen elismeréssel kell fogadnunk, s óhajtjuk, hogy valósulhasson is; mindazáltal nem tartjuk szerencsésnek a gondolatot, hogy minden a tanügyre vonatkozó adat így egy csomóban kerüljön a világ elé. A miniszter jelentései nagyfontosságú statisztikai adatokat foglalnak magukban, melyeknek használhatósága jelentékenyen nagyobb, ha az évrend külön meg van tartva, s külön füzetek- vagy kötetekben állíthatók össze az oktatás egyes ágairól szóló jelentések. Módot kellene aztán nyujtani minden tanintézetnek is, hogy e jelentéseket különösen a nép-, közép- és felső oktatásról szólókat — évsor szerint rakhassák le könyvtáraikban.

---

Az I. Szakasz a népoktatási intézetekről szól. A kimutatás megyénkint történik, egyéb okokon kívül »azon lélektani hatásnál fogva is, hogy, midőn azon megyéket, melyeknek közbejárásával illető községeik, a népnevelés érdekében tetemes áldozatokat hoztak, a megyénkinti kimutatás ékesen szóló számtételei az ország színe előtt megdicsérik, ugyanekkor a késedelmezőket figyelmeztetik, s egyszersmind előre törekvésre ösztönzik . . .« Mi e helyütt természetesen csak a végeredményt tüntethetjük elő. A tanköteles gyermekek száma a kérdéses évben 17,787-tel szaporodott; összesen volt 2.139,207 tanköteles; az iskolát látogatók

*) Vannak adatok, melyeknek megbizhatatlanságát a miniszter úr is kimondja. Abaujmegyében pl. 97-tel kevesebb iskola, és 138 kevesebb tanító volna 1874-ben, mint volt 1873-ban; a budapesti jelentés szerint 259 tanítóval volna kevesebb, mint 1873-ban.

száma egy év alatt 2%-kal emelkedett; a közelebb lefolyt öt év alatt pedig 22.10%-kal.

A községek száma 11,743, melyekben összesen 15,387 népiskola találtatott, ezek közöl községi és állami 1,556, felekezeti 13,831. — 13.455,030 lakos közöl minden 871.44 lakosra esett egy népiskola. A m. birodalom területe 4926.89 □ mf., e szerint egy □ mfdre 3.08 iskola jut. Az iskolák száma az 1873-iki kimutatáshoz képest 58-cal fogyott, a mit a jelentés lehetlennek tart, mert folyton épülnek új iskolák; tehát vagy előbb, vagy most hibásak az adatok. A tanköteles gyermekek összes száma a lakosságnak 15.89 százalékát tette, vagyis minden 6.28 lélekre esik egy tanköteles gyermek.

Iskolába nem járt 642,063 gyermek; a tanköteleseknek tehát majdnem 70 százaléka járt iskolába. Tulajdonkép azonban nem is járhatna mindenik iskolába a jelen körülmények között, hiányozván mind az iskolahelyiségek, mind a tanítók. A miniszterium adatai szerint, 80 tanulót számítva 1 tanítóra (a mi magában is a képtelenséggel határos) 26,740 tanítóra volna szükség; tényleg azonban csak 19,610 tanító van; a hiány tehát 7130. A tanítók száma 1874-ben csak 12-vel szaporodott. A 19,610 tanító között oklevele van 15,375-nek, nincs oklevele 4235-nek; rendes tanító volt 17,754, segédtanító 1856. Egy tanítóra átlag 60.9 tanuló jutott.

---

Az iskolaépületek száma 15,390, melyek közöl az iskola tulajdona 13,792, 1598 pedig bérelt épület. Faiskola 6457 volt, iskolakert 10,018, 4—500-zal több, mint a megelőző évben, de még mindig sokkal kevesebb, mint a mennyinek lenni kellene. Bámulatos, hogy egy földmüvelő országban mily lassan fejlődik ki a községek érzéke az oktatás e fontos eszköze iránt. Iskolai könyvtár csupán 1801 helyen volt, 373-mal több mint 1873-ban, testgyakorló eszközök pedig 1378 iskolában, 221-gyel több, mint 1873-ban.

Az iskolák jövedelme 7,488,243 forint; a gyarapodás 478,350 frt. Az évi tandíjakból 948,382 frt jött be, 168,256 frttal több, mint a megelőző évben; e tandíjból az 1.497,144 iskolás gyermekek egyikére 63.34 krajcár esik.

Az iskolák évi összes kiadása 7.848,243 frtot tett, mely összegből a tanítók összes fizetésére 6.256,244 frt ment, egy-egy tanítóra 319 frt esvén. (Az osztrák örökös tartományokban 1875-ben 467 frt jutott egy tanítóra.)

Tanítóképezde 58 volt, köztök 48 férfi-, 10 nőtanító-képezde; állami 20. (16 férfi-, 4 nőt.-k.) Valamennyiben összesen 158 osztály, 2651 növendék, 486 tanár volt. A növ. közöl 1905 férfi, 746 nő. Egy osztályra 15.76 növendék esik.

Az 1874. év folytán az állami intézetekben képesítő okle-

velet nyert 178 elemi, 38 felső nép- és polgári iskolai tanító, 129 elemi, 18 f. n. és p. iskolai tanítónő, összesen 363.

---

Ugyane szakasz szól a szakoktatás állapotáról is, de csak általánosságban; a mint hogy maga az oktatás ez ága, főkép a mezei, gazdasági és ipari oktatás teljes szervezése még ezután fogna bekövetkezni. Már szervezve vannak: a zay-ugróci és hosszúfalvi műfaragó, a somorjai vesszőfonó iskolák; szervezés alatt állanak: a kézdivásárhelyi, trencséni, rajeci és privigyei iskolák; mint egészen szervezett ipariskola virágzik a kassai gépészeti ipartanoda.

Kisdedóvó intézet $187^4/_5$-ben volt 198. Számuk az utolsó két évben 25%-kal növekedett. Kisdedóvók képzése a fővárosban 2, a vidéken 3 intézetben eszközöltetik.

Szól még ezután a szakasz a néptanítók nyugdíjintézete állapotáról, s közölve vannak az $187^3/_4$-ben kiadott fontosabb miniszteri rendeletek. Végül következnek a népoktatás ügye egyetemes állapotáról összeállított táblázatok 1874-ben.

A népiskolákról szóló szakasz után következik toldalékképen a budapesti m. k. állami felsőbb leányiskola szervezete, részletes tanterve, rendtartási és fegyelmi szabályzata. Minthogy ez intézettel már több alkalommal, s most legujabban tüzetesen foglalkozott Közlönyünk, mellőzzük a miniszteri előterjesztést, egyedül azt jegyezvén meg, hogy az ebben közlött tanterv a két éves felső tanfolyamra is kiterjeszkedik. E tanfolyam életbe léptetése akkorra van kilátásba helyezve, midőn a négy éves középtanfolyam már tényleg létezni fog, tehát az $187^8/_{79}$-iki tanévben.

---

A II. Szakasz a középtanodákkal (gymnasiumokkal és reáliskolákkal) foglalkozik. Az érdemleges jelentés nagyon szűk keretben mozog, tekintve az iskolák állapotát; de fel van véve a középtanodai tanárvizsgálatra vonatkozó szabályzat.

A szakasz bevezetésében röviden érinti a miniszter úr a középiskolai oktatásügy állapotát, melyben a tantárgyak legnagyobb részére nézve határozott fejlődést jelez; csupán a classicus nyelvek oktatásában van meg még az az állapot, melyre e szak még a Thunrendszer alatt sülyedett, s melyen az 1861-iki provisorium nemcsak nem segített, sőt növelte a bajokat. Megemlékezik azon káros befolyásról is, melyet a cl. nyelveknek az életben kevésre becsülése, sőt »lerántása« gyakorol a tanítás sikerére.

A reáliskolák csak most egészülvén ki 8 osztályra, s az új tanterv szerint való oktatás csak most léptettetvén fokozatosan életbe, jelenleg még nem lehet határozott itéletet mondani az ujonnan szervezett intézetekről. Felemlíti azonban a miniszter úr,

hogy »a középt. tanügy emelésére, s minden egyes tantárgyban a tanítás sikerének biztosítására elrendelt módszertani értekezleteknek helyes irányban való vezetése tekintetéből intézkedés történik, hogy az értekezleti jegyzőkönyvek időszakonkint a közokt. tanács elé terjesztessenek, mely aztán gondoskodni fog a tapasztalt hiányok pótlásáról, ha kell, külön utmutatással; a mint hogy arra nézve is történt intézkedés, hogy a tanács szakférfiak igénybe vételével minden egyes tantárgyra vonatkozó módszertani utasításokat dolgozzon ki. Ez utasitások fogják betetőzni ama szervezeti munkálatokat, melyek administrativ uton foganatba vehetők voltak.

A tankönyvekről emlékezvén meg a miniszter úr, kijelenti, hogy a folytonos gyarapodás mellett, ha jelentek is meg jeles munkák, »vannak olyanok is, melyek sem a tudomány jelen színvonalát fel nem érik, sem módszertani tekintetből nem felelnek meg a követelményeknek.« A tanintézetek tájékoztatására intézkedés történt, hogy a közokt. tanács útján szakférfiak által az összes középiskolai tankönyvek revisio alá vétessenek, »kijelöltetvén azok, melyek 1) minden tekintetben megfelelők; 2) melyek jobbak hiányában egyelőre használhatók; 3) melyek általában eltiltandók.

Előadja azután, — a mit a Rendtartásból már tudunk, — minő feltételekkel lehet jöröre tankönyveket változtatni.

A tanárképezdék szervezetéről közli azt, a mit az egyetem jelentése nyomán mi is ismertettünk.

A tabelláris kimutatás előtt találunk még néhány érdekes, noha csak hiányos adatot. Ilyenek: Taneszközökre a miniszterium közvetlen rendelkezése alatt álló középtanodákban 32,834 frt fordíttatott. Ez összegbe nincsenek befoglalva a városok és tanítórendek gymnasiumai. Gondoskodva van, hogy a még nem teljes középiskolák fokozatosan kiegészíttessenek. A iskolai helyiségekről szólván, megemliti a miniszter úr, hogy Kassa városával megindíttattak a tárgyalások, hogy elvállalt kötelezettségének, az iskolai célszerű épületet illetőleg, eleget tegyen.

Ösztöndíjakra a kincstári alapból 5520 frt, más alapokból 65,521 frt és 175 db arany, összesen 71,041 frt és 175 db arany fordíttatott. Ide nincsenek számítva azon összegek, melyek a magánosok által kezelt ösztöndíji alapítványokból adományoztattak. A reáltanodák, melyek eddig közvetlenül a miniszterium alatt állottak, a tankerületi főigazgatók alá helyeztettek azon jogokkal és kötelezettségekkel, melyekkel a főigazgatók a gymnasiumok irányában bírnak. Továbbá a reáliskolák új tantervének kiegészitése céljából intézkedés történt a szabadkézi és mértani rajz tantervének kidolgozására. Az orsz. középt. tanáregylet terjesztett elé ez ügyben szakférfiak által készített javaslatot, mely a közokt. tanácsnak adatott ki véleményezés végett.

Következik a tabelláris kimutatás, fájdalom, oly sovány adatokkal, s oly nehezen áttekinthető formában, hogy ha az olvasó

egy-két fontos tekintetben tájékozást akar magának szerezni, csak nagy bajjal szedheti ki belőle a mit tudni szeretne; igen sok kérdésre pedig absolute nem nyer választ. A táblák rovatai: Az intézet helye, az osztályok száma, a tanárok száma, a tanulók összes száma, nyelv és nemzetiség, hány tett érettségi vizsgálatot, hány bukott meg, az előbbi év tanulóinak száma, apadás, növekedés, az intézet jellege, megjegyzés. Vajjon nem tartoznának-e ide még azok a rovatok is, melyeket az évi értesitők fel szoktak venni; az ösztöndíjasok száma, az ösztöndíj mennyisége, tandíjfizetők, tandíjmentesek, az általános előmenetel: fellépők és bukottak mennyisége legalább százalékban, a tanhelyiség mennyisége stb. Nyilván ki kellene mutatni, hány approbatus, hány rendes, rendkivüli, helyettes stb. tanár működött, mert csak ily adatokból szerezhet az országgyülés és az egész nemzet biztos tudomást arról, minő állapotban van a középfokú oktatás külső és belső tényezőire nézve, miben kell haladást üdvözölnie vagy hol kell nagyobb buzgóságot, erélyt kivánnia, sürgetnie.

Az $187^3/_4$ tanévről 147 gymnasium és 32 reáliskola van a jelentésben ismertetve. A gymnasiumok közt 72 VIII. osztályú, 1 (a fiumei) VII. oszt., 20 VI. osztályú, 5 V. osztályú, 46 IV. osztályú, 1 (a sajógömöri egy. ev.) III. osztályú, 2 (a torockói unitárius és a szoboszlói református) II. osztályú. A főgymnasiumok közül 39 kath., 1 állami, 15 ág. ev. h., 16 h. h. ref., 1 unitárius, 1 magán (a Dúshegyi-féle Budapesten). Ez intézetekben működött összesen 1734 tanár, volt 26273 tanuló, (698-al kevesebb mint a megelőző évben) kik közöl 20164 magyar, 2401 német, 1184 tót, 1999 román, 271 szerb, 254 ruthen; vallás szerint 11631 róm. kath., 1607 g. kath., 1083 gör. kel., 5028 reform., 3043 ág. h., 230 unit., 3571 mózesvallásu. Érettségi vizsgálatot tett 1720, visszavettetett 839.

Ugyanazon évben volt összesen 32 reáliskola. Ezek közül 12 VI. osztályú, 1 V. oszt. (a budapesti VIII. kerületi), 1 VII. osztályú (a pancsovai, mely osztrák szervezetű), 5 IV. osztályú, 11 III. osztályú, 2 II. osztályú, 16 állami, 4 községi, 3 városi, 6 felekezeti, 3 magán-intézet. A tanárok száma 387, a tanulóké 7743, köztök magyar 5495, német 1784, tót 117, román 82, szerb 257, ruthén 8; rom. kath. 4381, g. kath. 33., gör, kel. 334, h. h. 342, ág. h. 729, unit. 9 mózesv. 1915. Érettségi vizsgálatot Pancsován tettek 10-en. A növekedés 370.

Az $187^4/_5$-iki tanévben volt összesen 146 gymnasium (a nagyrőcei az 1874 aug. 20-án kelt miniszteri rendeletre felosztott) és 35 reáliskola.

A gymnasiumok közt volt 73 VIII. oszt., 23 VI. oszt., 5 V. oszt., 42 IV. osztályú, 1 III. oszt., 2 II. osztályú. Katholikus főgymnasium volt 39, állami 1, magán 1, ág. h. 14, h. h. 16, unitarius 1, görög keleti 1. Ez intézetekben működött összesen 1768 tanár s volt 27144 tanuló. Nemzetiség szerint magyar 20773, német 2476, tót 1101, román 2051, szerb 483, ruthén 260; vallás

szerint róm. kath. 11924, gör. kath. 1682, gör. kel. 1373, h. h. 5005, ág. h. 2940, unit. 214, mózesvallású 4006. A növekedés 1309. Érettségit tett 1699, visszavettetett 832.

A reáliskolák közt volt 12 VI. osztályú, 1 VII. osztályú (a pancsovai), 2 V. osztályú 7 IV. osztályú, 9 III. osztályú, 2 II. osztályú, 1 I. osztályú (az aradi állami). A brassói g. kel. reáliskola osztályainak száma nincs feljegyezve. Állami intézet 16, községi 5, városi 3, felekezeti 8, magán 3. Működött bennök 431 tanár s volt 8086 tanuló; ezek közt magyar 7526, német 1868, tót 135 román 128, szerb 208, ruthén 21; vallás szerint r. katholikus 4345, gör. kath. 36, gör. kel. 353, h. h. 405, ág. h. 748, unit. 18, mózesvallású 2181. Érettségit tett (Pancsován) 9, visszavettetett 1. A növekedés 718.

A jelentés többi részéről más alkalommal.

---

# Irodalom.

**Görög nyelvtan.** Tanmódszeres rendszerben írta Hoffer Endre. Budapest. Aigner Lajos bizománya. 1876. 8.-r.

Qualis videtur opera tibi vous neoe.
Phaedr. I. 11, 13.

A nyegleség már magában sem valami dicséretes dolog. Mikor pedig a tudomány palástját veszi fel, kénytelenek vagyunk megkiáltani neki Pesti Gáborral (XC. mese) »Ne mutasd magad, ki nem vagy!« A címzett nyelvtan »tanmódszerű«-nek mutatja magát; holott bizony nem az! Elárulja mindjárt a kezdet. Vajjon módszeres eljárás volna-e, ha valaki a növénytant a Linné rendszerének táblázott előmutatásával kezdené? Már pedig e még kristály-tisztaságú dolog ahhoz a hát- és oldaliratozott, vékony és vastag vonalokkal elrekeszelt schematikus táblázathoz képest, melylyel sz. kezdi legelső szakaszát. Nagy kedvem volna bemutatni hű másolatban ezt a »módszeres«-nek állított fogást, hanem sajnálok bajt csinálni vele — a szedőnek.

A helyett lássuk, mivel kiséri sz. a táblázatot világositásul: »*υ*, *ι*, *α* egyszersmind nyujtott ű, i, á is.« Tudja meg az olvasó, hogy a táblázatban a »nyujtott« rovat meg van, de a megfelelő rövid nincs. Már pedig csak így lehet józan értelme az idézett jegyzetnek. Továbbá: »az *υ* még ezen (min?) felül *ο*, *α*, *ε* után **u**-ként (sic!) is hangzik . . . . . (mint lou, sau, keu a magyar tójszálásban«), akarja mondani: némely magy. t. E szerint *ου*-t sz. *ou*-nak olvastatja, mit rajta kívül a földkerekségén senki sem tesz.

»*γ*, — *γ*, *κ*, *χ* és *ξ* előtt n-nek hangzik.« Soha sem hangzik

bíz' a. Ha nem tudja szerző az igazi **n** és a nasalis **n** közt a különbséget, az baj! De aztán ne akart volna javítni Curtiuson, a kitől kölcsönözte a jegyzetet a példával együtt. Egészen felesleges ellenben, a mivel megtoldja: »Magyarban is rokon csügg és csüng.« A dialectikus különbséget nem szokták »rokonság«-nak nevezni. Aztán nem is talál a dologra, sőt hamis eszmét kelt és fogalmat zavar.

»φ = f (ph) mint e szóban »figyel«, hol rokon a »vigyáz« »v«-jével.« S onnét jobb lesz vala magát Curtiushoz tartani, mint a ki világosan kimondja, hogy »mi ugyan a φ-t f-nek hangoztatjuk, de a rómaiak nem írták f-fel.« Természetesen, mert φ és f phonetice különböznek: az első tiszta ajak hang, a második, hogy úgy nevezzem, fog-ajak hang! Sz. félrevezeti tanítványát az igazságtól, s hogy annál kevésbbé juthasson hozzája, meg is kolompozza azzal a különben sem ide való »figyel — vigyáz« féle rokonsággal.

»ζ = dz (= z) mint e szóban ‚pedzi'. Árnyalata ‚övedzeni' = ‚övezni' s ‚tetszik' = ‚teccik'« Valódi gallimathias, melyből utoljára is nem tudja meg a tanuló **z dz** vagy **tz** a ζ?

»Θ = ϑ jegygyel is iratik.« Micsoda constructió az, akárhogy is olvassuk az = jegyet.

És ezzel bevégeztük dicsőségesen az első lapot, melyen több badarságot mint »módszeres rendszert« leltünk, és nem teszi jobbá a dolgot, hogy most következik már az, a minek legelől kell vala állania, u. m. »a betük alakjai és nevei szótári rendben.«

(Jegyezzük meg, hogy sz. a spiritus aspert is a betük közé számítja.)

No, de ha már egyszer megcsinálta a hysteron-proteront, legalább maradt volna következetes és haladott volna tovább a megkezdett úton. De nem, hanem visszatér rajta, s újra kezdi a betük osztályzását. »Hát nem szükséges czikk-e az a hangtanban?« kérdik.

Felelet, igenis az, kiválóan az egy görög grammatikában. Csakhogy már meg volt az említett rendszer táblázatban és a 2—5. §-ok confusum chaosában nincs semmi mondva, a mit abból a táblázatból kiolvasni ne lehetne. A »double emploi«-t pedig »rendszer« és »módszer« egyaránt tiltja. Kívánja ellenben az utóbbi, hogy a tanulóval olvastassa ki a tanító a táblázatból azt, a mi a gáncsolt szakaszokban a szájába van rágva. (A szájbarágás már magában is vétkezés a methodika ellen.) Jobb lett volna a helyett egy kis utasítást adni a járatlanabb tanítónak, miképen vezényelje alkalmas kérdésekkel a kívánt leolvasást.

És még hiányzik bennök valami, a mi az ismétlés és szájbarágás bünét enyhítheti vala, u. m. a felosztás elvei és az osztályzás szükséges voltának kimutatása. E nélkül pedig sötétben tapogatóztatjuk és botorkáztatjuk a tanulót, mit úgy vélem, nem parancsol sem a »tanmódszeres rendszer«, sem a rendszeres tanmód! A bün többnek a nemzője, s a szükségességre való tekin-

tet elhanyagolása bátorította szerzőt arra a merényletre, hogy osztályzásából a szokott rovatokat (semivoralis, muta, liquida, nasalis, sibilans, tenuis media, aspirata), melyek létezése, oka és haszna meg volt és van, részint kihagyja, részint saját maga szerkesztett nevezetek alá burkolja, mint »elő-, utó-, pót-, vont társhangzók«, melyekről csak azt mondhatjuk, a mit Jézus a szélről, hogy »nem tudod honnan jő és hová megy.« Jelesen, mesterség volna kitalálni, hogy minélfogva lehessen a ψ, ξ, ζ betűket »vont társhangzók«-nak nevezni, valamint azt is, hogy a tökélyesen helyes hangzó és mássalhangzó nevezeteket miért váltotta fel ezekkel az idétlen szülöttekkel: »önhangzó« és »társhangzó!!« Ezeket sem logikai, sem nyelvészeti módszer nem dictálta, valamint az oktatásé sem a 7. §-t, melyben **„együttes társhangzók"** cím alatt a görög szavakban összetorlódható mássalhangzókat mutatja be cifra rendszeres táblázattal. Eljárásának legfeljebb annyi érdeme van, mint azénak, a ki összeszámlálta a biblia betűit; de ez legalább mind összeszámlálta őket, holott szerző listájában sok hiány van. És ha teljes volna is, cui bono? Mi szükségből vagy célból kellene valakinek tudni, hogy a consonansoknak minő combinatiói fordulnak elő a görög nyelvben?*) Csak azt kell tudnunk a szavak helyes alkotása kedviért, hogy minő combinatiók nem fordulhatnak elő, s ezek a betűk találkozását illető szabályokban vannak tárgyalva. A gáncsolt szakasz helyett inkább az abbreviaturák listáját kell vala adni, melyre csakugyan szükségünk van olykor-olykor.

Hanem a szükségességgel, valamint az okszerűséggel is a »tanmódszeres rendszer« nem sokat törődik. Fontoljuk csak meg minő voltaképi nagy szolgálatot teszen a szószármaztatás a nyelvtanulásban. Sőt saját anyanyelvét is sokkal, de sokkal későbbre bírná használni tudni a gyermek a nélkül. Ha ezek helyett: bú, bús, búsul, búsít, búslakodik, búsong, búsítgat, búsulás, búsítás, búsan stb. mind külön és egymástól független szók léteznének, mennyi időbe és bajba kerülne megtanulásuk! Holott így, akármelyiköket tudjuk meg egyelőre, a többi csak karikacsapás. És ezt a hatalmas eszközét a nyelvtanulásnak sz. csak amúgy hideg vérrel elejti, azt vetve oda egy jegyzésben, hogy »a szóképzés e nyelvtan körén kívül esik.« Pedig a »társhangzók alkalmazkodása« szabályaiban vonatkozik is reá ottan-ottan, úgy, hogy eljárása eszünkbe juttatja a La Bruyére Menalque-ját, a ki csónakázás közben kiveszi az óráját, hogy megnézze az időt, de azonban

*) Rendszereskedés és tudóskodás szüleménye az egész lista, commentárjával együtt. Sz. megértette félig-meddig, minő revolutiót idézett elő a szanszkit nyelvtan a classica philologiában, s ő is akará szaporítni egygyel a haladás mozzanatait. A szanszkit nyelvtanokban meg van a mássalhangzó-torlatok listája, de szükségből, mert külön figuráik vannak, melyeknek szintúgy meg kell tanulni az olvasását, mint az egyes betűkét. A görögben ellenben a rendes és ismeretes betűkkel írvák és kiolvashatni minden tanulás és előkészület nélkül.

egyebet gondol, s az órát mint valami nyügöt eldobja a vízbe. Inkább dobta vagy ejtette volna el sz. azokat az értetlenségekből s valótlanságokból vegyített állítmányokat, a milyenek pl. »μ, ν, λ, ϱ + ς, rendszerint az ς« (olv. a ς = sigma) »elenyészvén μ, ν, λ, ϱ, azonban az ς beolvadása folytán nyujtott önhangzóval, még pedig ha az ς után σ vagy ε áll, abba olvadtan, . . . . máskülönben pedig az előző önhangzóba olvadtan, mintha t. i. a ς-t befordítva olvasztotta volna be . . . . Nagy néha azonban az σ-t meg is tartják, — mintegy az előtárshangzókat utánozva — olvasztlanul (sic!), . . . . de többnyire csak magok kiestével.«

Érteni ebből valamit?

Lássunk mást: »1. Az alönhangzók, ha rájuk σ következik, minthogy a felönhangzót inkább türik, mint a σ-t, ezt kifordítják: ὁδόσι = ὁδοῖς . . . . πολίτασι = πολίταις.« — 2. Az alönhangzók a rájuk következő ος, ες-nél, mivel hogy az ο, ε alönhangzót maguk után olvasztás nélkül rendszerint nem türhetik, hogy azt (mit?) elkerülhessék, a társhangzó σ-t elválasztóul befordítják (ὁδόος = ὁδόσο, πολίτεος = πολίτεσο), . . . . .

Ezt eddigelé alig értem, s a mit értek belőle, valótlannak tartom. Az idézett két pont, praemissája gyanánt akar szolgálni annak az egyszerű ténynek, hogy flexionális σ két hangzó közül gyakran kiesik, mit sz. a 3. pontjában mond ki. Kár volt ezen nem kezdeni és végezni, mert ama két pont mind magában, mind előzménynek egyaránt hamis és haszontalan. Egyébaránt idézetem a »tanmódszeres rendszer«t és sz. irályát jellemzőleg ismerteti.

Ismerteti őket továbbá a 11. §. („**A jelek**"), melyben azt olvassuk, hogy: »' hiány és összítő jel.« Épen olyan, mintha azt írná valaki: »a + vallásos és összvező jel.« Sőt rosszabb, mert itt három különböző fogalom van összezavarva, u. m. a spiritus lenis, az apostrophe és a coronis, melyeknek nem ok nélkül adtak különböző neveket a nyelvtanárok. Az alak ugyan egy, de az apostrophe mindig a szó előtt vagy után üres helyen áll, holott a spiritus lenis, szintoly változatlanul van hangzó felibe írva. Hiányt csupán csak az apostrophe jelöl; a spir. lenis pedig annyira nem, hogy épen ő maga elhagyhatatlan, kiegészítő része minden kezdő hangzónak, úgy, hogy midőn egy ily hangzó (κρᾶσις következtében) a szó beljébe jut, itt is megtartja eredeti spir. lenisét, melyet itt κορωνίς-nak neveznek. De összítő jelnek azért nem mondhatni, sőt ellenkezőleg az illető szónak az összítés dacára is, a mennyire lehet, megtartott önállóságát jelöli. Igy érthetni aztán az ily alakokat, mint: ἀγαθός, καὶ ἀγαθός és κἀγαθός. Igaz, hogy a coronisról krasisra lehet és kell következtetni; de hiszen arra is, hogy a föld meg van szántva, a barázdákról ismerünk; de hát nevezhetné-e valaki józan észszel »szántató jel«-nek a barázdát? A kimutatott eszmezavart még sürübb homályba borítja a következő magyarázat: »' Önhangzó és ᾽ hiányt jelöl, p. o. παρ᾽ ἐκείνῳ . . . . ἰσχύει οἶνος. Mint összítő jel áll τοὔνομα-ban τὸ ὄνομα helyett.

Sok bajomba került, míg értelmét vehettem, de aztán nem volt köszönet benne. Minthogy a szegény tanuló annyira se bírná kibonyolítni, megmagyarázom. Azt akarja: »Ez a jel: ᾽ önhangzó és **h** hiányát jelöli.« Az első esetben apostrophe és a szón elől is, hátul is állhat, de nem betű felett. Ha elöl áll, oly hangzó helyét jelöli, melyet egy őt közvetlenül megelőző hangzó kedviért hagytak ki, mint: az ε-t μὴ ᾽γώ-ból, mely különben μὴ ἐγώ volna. Ha hátul áll, egy közvetlenül utána következő hangzó miatt maradt ki, mint παρ᾽ ἐκεῖνος-ból az α a reákövetkező ε miatt. A második esetben hangzó felibe van írva a jel, spiritus lenis a neve, és azt jelöli, hogy az illető szót nem kell hehintéssel vagyis magyar **h**-val kezdeni. De ilyes szókat soha se is kezdettek **h**-val. Tehát a feljebb mondott »hiány« más-más értelmű a két esetben. Az elsőben a kihagyott hangzónak valóban ott kellene lenni, s a kihagyás csak bizonyos esetekben van megengedve. A spiritus lenis ellenben a durva hehintést (spiritus asper, jele: ῾) merőben kizárja, s pl. az ἰσχύει-t hiskhüeinek olvasni épen oly hiba, mint magyarul az »ital«-t »hitalnak«, vagy az »ember«-t »hember«-nek, az »ág«-at »hág«-nak mondani. Mind a két spiritusnak csupán csak a szótkezdő hangzón vagy diphthonguson van a helye, és ezeken akármelyikök akkor is megmarad, midőn más szó olvadván elől beléjök, megszűnnek kezdők lenni. Pl. μοὖστί (μοὶ ἐστί), κἄτα (καὶ εἶτα), θὤπλα (τὰ ὅπλα), οὔμός (ὁ ἐμός).

Ki lehet-e ezeket olvasni sz. laconismusaiból, melyek még részben valótlanok is. És meglehet-e ebből, hogy: »῾ tompító jel . . . . . csak a végszótagon tétetik ki,« tanulni; mit »tompít« az a jel? Pedig megmondhatta volna igen röviden és értelmesen, hogy »a szó végtagján levő éles accentust«, vagy sz. nyelvén szólva: »emelő jelet.« Hanem ezt is még ki kell egészíteni egy lényeges körülménynyel, t. i., hogy a tompító jel csak akkor helyettesíti az éles accentust, midőn az illető szót nem zárja valamely pontozat-jel, ha csak comma is. Sz. ezt merőben elhallgatja, s aztán az »accentus« meg sincs említve az egész »Hangtan«-ban, holott könyve más részeiben találkozunk vele »hangsúly« név alatt. Úgy, de hangtan az »accentus« fogalmai ismertetése nélkül olyan, mint a keresztény Róma pápa nélkül. »Fogalmai«, írám, mert az »accentus« nevet különböző két fogalom igényli, u. m. a melyek egyikét hanghordozásnak, akár hanglejtésnek, másikát sz.-vel hangjelnek nevezhetjük. Igaz, hogy szerzőnknél nagyobb nyelvmesterek is hanyagolták el ezt a szükséges megkülönböztetést, pl. Curtius.*) Igen, de a »tanmódszeres rendszer«-től, midőn túl akar tenni Curtius művén, követelhetni,

*) Az elhanyagolás Curtius nyelvtanában, nemcsak hogy homályossá, sőt zavarossá is teszi a „gravis accentus“ ismertetését, hanem következetlenséget is okozott, mely legott kitűnik, ha a 17—21. §§. tartalmát a 79. §. 2) pontjával összevetjük. Amott ugyanis három hangjelről beszél; itt meg azt írja, hogy „Es gibt zwei Arten von Accenten.“ A ki tudja a dolgot, kimagyarázhatja, de a tanuló hogy bírjon eligazodni rajta?

hogy hibáit igazítsa elődjének, és ne azt akarja javítni, a mi annál hibátlan, sőt követésre méltó.

De a »tanmódszeres rendszer« oly sajátságos valami, hogy midőn egyfelől a nem-különböztetéssel vét, másfelől a különböztetéssel esik hibába. Igy a szemünk előtti §-ban azt olvassuk: »A hangjel használatáról . . . megjegyzendő: 1. a neveknél részben etymologiai, a mennyiben míg csak lehet azon szótagon marad, a melyiken az alanyesetben volt, s részben phonologiai, a mennyire a ragok, — az írt« (azaz még eddig nem írt) — »hangjelhatásokon belül, — helyváltoztatására befolynak. 2. Az igéknél teljesen phonologiai, s a fent említett hangjelhatásokon belül minél föntebb áll.« (A „hangjel használhatása" mikép állhat „föntebb" vagy alantabb? — Az 1. pontból t. i. kimaradt a logikai subjectum: a h a n g j e l, melynek az „a mennyiben" után volna a helye. Aztán „föntebb" azt akarja jelenteni, hogy a szó végétől messzebb.)

A dolog valósága az, hogy a különbség csak látszatos. Az etymologia ugyanis csak annyit kiván, hogy az accentus, ha lehet, a szó törzsére (név- és ige esetében egyaránt) essék. A nominativus csak úgy pottyan be a credoba, hogy ragja, mint consonans, nem alkot szótagot, és így az accentus helyére semmi befolyása sincs. A „tanmódszeres rendszer" mnemonicai, jelentéktelen szabályokat emelt organicus különbség jellemzőivé.

A nyelvtan második fejezete a „Ragozástan", melyet a **„szónemek"** előszámlálása kezd meg imígy: 1) főnév, 2) melléknév, 3) pótnév, 4) számnév vagyis n e v e k;" . . . Az interpunctiónál és a „vagyis"-nál fogva azt gondolja eleinte az ember, hogy a 4) alatt a „szám n e v e t mondja el egyes és többes számban. Gondosabban megtekintve azonban, észreveszszük, hogy sz. az 1—4 alatti nemeket akarja egy családba foglalni. Ámde így akarva máskép kellett volna mind pontozni, mind stylizálni. Aztán képzel-e sz. oly ostoba tanítványt, a ki első mondásra azonnal ne értse, hogy pl. „megyeház, tanácsház, iskolaház, lakóház", mindnyájan „házak?" Ismét hát s z á j b a r á g á s, és a mi több, nem is igaz, mert a számszavak (Zahlwort, numerale) közt igehatározók is vannak, s ezek nem „nevek." Következik: „5) i g é k." Ez hát, mint a „nevek" többesben és osztott betűkkel lévén írva, nem különben c s a l á d o t jelöl, és így nem lehet tudni, mikép jutott az „5)" sorsszámhoz, midőn a négy első fajokat jelöl. Rendszerben eddigelé ismeretlen eljárás! s ment lesz vala a gáncstól, ha egyesben írja: „5) ige."

Folytatja: — „6) viszony, 7) határzó, 8) kötő-, 9) indulatszócskák vagyis s e g é d s z ó k." Ezúttal tudjuk, az előbbieken okulva, hogy a „vagyis" után a „segédszók" csak a „szócskák" synonymja, s a 6)—9) rovatok mindnyájára vonatkozik; és gondoljuk, hogy ez is „rendszer!" De nem tudjuk ám, hogy a jellemző „előljáró" nevezetet épen görög nyelvtanban, miért túrja ki a semmit mondó: „viszonyszócska?" Valamint azt sem, miért

bitangolja „pótnév“ az eddig használt „névmás“ helyét. Ezt az új gyártmányt bizony semmi nemű nyelvészeti elv vagy logikai értelmezés „szemei kegytelt fénye“ sem „érintette élete hajnalán!“ Aztán fontoljuk meg, hogy gymnasiumban négy nyelvtant tanulnak, ha már azonos fogalmakat a négy tanító szeszélye négy név alatt tanultatja, lesz-e valami haszna? Nem hiszem, hanem igen azt, hogy nehezíti a különben is eléggé megsúlyosított, mert megszaporított, tanulást. A „módszer“ feladata pedig tán a könnyítés volna, nemde? És ezt a feladatát csak úgy teljesíti, ha a logika vezérli. Szerzőnk módszerét, mint látók vagy nem, vagy erősen hosszú pórázon vezérli, minek újabb példáját leljük mindjárt a következő (13.) §.-ban: „A ragozás kétféle, u. m. név — beleértve fő-, mellék-, pót- és számneveket is“, (hát még mit? — aztán ez a már magrágottnak újrarágása!) — „és 2) igeragozás. Záradékul jönek 3) a rendetlenségek.“ — Ez aztán felosztás! Lássuk párját: „a vetés kétféle, u. m. 1) soros vetés, 2) szórva vetés. Ezekhez járul 3) a vetéskor beálló rosz idő!“ — Persze, hogy a bajnak csak az a szerencsétlen „3)“ az oka, mely, ha vagy kimarad, vagy helyét pl. ez a szó foglalja el: „toldalékul“, kevesebb kifogásra ad alkalmat. A §-t azzal végzi, hogy: »1—5. ragozhatók, 6—9. ragozhatlanok.“ Ezt nem merném állítani a 7-dik nemről, az adverbiumokról.

(Befejezés következik.)

*Brassai Sámuel.*

---

**A nőképzés hazánkban és a budapesti állami felsőbb leányiskola.** Irta Molnár Aladár. Budapest, 1877. Tettey Nándor és társa. Kzp. 8. r. XII. 183. l. Ára: 1 frt 60 kr.

II.

Első közleményünkben, mely füzeteink 4. számában olvasható, csak megemlítettük e könyvnek hazai tanügyünket legközelebbről érdeklő részét, de rövid ismertetését mostanra hagytuk. E részben amaz »emlékirat« foglaltatik, melyet »a nők számára hazánkban szükséges közoktatás szervezése érdekében« szerzőnk a vallás- s közoktatásügyi miniszter úrnak az ő megbizása folytán benyújtott. Miután a hazai nőképzés céljának s jellemének első közleményünkben ismertettük elveit a bevezetésben körülményekben föltünteti, megállapítja ama tanfolyamokat, melyek a nők számára az általános műveltség megszerzését biztosítják. Elsőséget ad a népiskolai törvényünkben elemi iskolának nevezett 6 éves tanfolyamnak. Szigorúan megtartandó közös alapja ez minden későbbi tanfolyamnak. Ezután következik a felsőbb népiskolai tanfolyam, melyet a törvény, a 6 évi elemi iskola fölé leányok számára 2 évvel állít, s a polgári iskolai tanfolyam, me-

lyet a törvény az elemi iskola 4 évén felül 4 éves tanfolyammal rendel. E második tanfolyam már valamelyes általános műveltséget nyújt azok számára, kiknek módjukban van többet tanúlhatni a teljes elemi iskolában szerzetteknél, de sem módjuk, sem idejük, sem körülményeik nem engedik meg, hogy magasabb általános műveltségre tegyenek szert, melyet a középiskolai tanfolyam nyújt.

Ez tehát a harmadik tanfolyam. Áll 1 előkészítő s 4 rendes osztályból. Az előkészítő osztály mindenben (tananyag, tanterv, egyelőre a tankönyvek is) megfelel a népiskolai törvény elemi tanfolyama 6-dik osztályának. Tudvalevőleg e tanfolyam 5-dik s 6-dik osztálya még mindig írott malaszt; országszerte alig van néhány. Még a főváros kitünően szervezett népiskolai állapota is szükölködik benne. Nem csak ezért van tehát reá szükség, hanem azért is, hogy kellő harmoniába hozza a különféle iskolákból s (az eddigi tapasztalat szerint túlnyomó számban) magánnevelésből belépett növendékek részben ellentétes, részben hiányos előkészültségét, mely nélkül a középiskolai oktatás minden buzgalma siker nélküli erőlködés lesz. Nem osztozhatunk tehát azok vélekedésében, kik fölöslegessége mellett nyilatkoznak.

A négyéves középiskolai tanfolyamba e szerint legkisebb számítással 11—12 éves korukban válnak be a növendékek s bevégzik a 15—16-dik életkorban. A kik nem tanúltak az intézet előkészítő osztályában, szigorú felvételi vizsgálatot tartoznak tenni. Fölvételek csak a tanév elején történnek. Egy-egy osztályban a növendékség létszámának maximuma: 35. Ezenfelül az osztályokat párhuzamosítani kell, ha t. i. a szellemi s anyagi kellékek megengedik. A tanerők férfiak- s nőkből szemelendők ki. Az igazgatást férfi vezesse, a nőnevelés specialis igényei azonban megkivánják, hogy azok teljesítése egy tapasztaltabb, művelt elméjü és kedélyü nőre legyen bízva. A tanárok többsége férfi legyen, s olyanok, kik már több éves tanférfiak, főgymnasiumok s főreáltanodákra vannak képesítve, s a magasabb nőképzés körül is gyakorlattal vagy legalább alapos tájékozottsággal bírnak. Az előkészítő tanfolyamban elemi s polgári képesítés is elegendő. A tanítónőkre csak a női tárgyak bizandók: kézi munka, torna, háztartástan, egy-két nyelv pl. az angol. A tankönyvek a határozott eszméből kiinduló tanterv szellemében legyenek írva s előadásaiknak kül- s belszerkezete soha ne tévessze szeméből a női egyéniséget. Ugyanilyenek legyenek az intézet rend- s fegyelemtartási szabályai, nemkülönben a tanterv. Az oktatás körében következő tantárgyak foglalnak helyet: 1) vallás- s erkölcstan, 2) magyar nyelv s irodalom, 3) idegen nyelvek s irodalmak, és pedig: német, francia s angol, 4) rajzolás, 5) egyetemes s hazai történelem, 6) földrajz, 7) szám- s mértan, 8) természetrajz, 9) embertan, kapcsolatban a természetrajzzal s irodalmi olvasmányokkal, 10) vegytan, 11) természettan, 12) ének, 13) testgyakorlat, 14) háztartástan csak a nyelvi olvasmányokban.

Ez emlékirat elvei szerint készült el a budapesti állami felsőbb leányiskola tanterve, melyet legközelebbi füzeteink e könyvből egész terjedelmében bemutattak t. olvasóinknak, s mely a vallás- s közoktatási miniszter úr országos tanügyi állapotunkról imént kiadott terjedelmes jelentésében is bent foglaltatik az intézet rends fegyelemtartási szabályaival együtt. A központ, mely körül a tantárgyak csoportosúlnak, a nyelvek s irodalmak, főleg pedig a magyar nyelv s irodalom. Korai lenne talán a tantárgyak tervezetének birálatát egyenkint megkísérteni. Azt hisszük, hogy az erre szükség anyag csak akkor fog rendelkezésünkre állani, ha az intézet teljes lesz, s a részletekre s egészre alkalmazható tapasztalatok együvé gyűlnek. Egy-két észrevétel azonban már most is tehető. A tanterv figyelmes átolvasójának pl. feltünhetett, hogy az olvasmányokra kiváló gond van fordítva nemcsak a nyelvi, de még a történelmi tárgyaknál is. Ez olvasmányok kétfélék: chrestomatikusok, melyeket az általános műveltség megszerzésének könnyítése s az irásművek különböző elméleteinek gyakorlati nyilvánulatokban való feltüntetése tett szükségessé, s önálló darabok elejétől végig tárgyalása, hogy a növendékek két-három ily nagyobb művön megtanulják a többit is öntudatosan s igazi haszonnal élvezni. Ez utóbbiakat illetőleg a keresztülvitel legalább egyelőre nem csekély akadályokba fog ütközni. Több darabra a kiadói tulajdonjog még érvényben van. De ha megszerezhetők is, kérdés, hogy még több ily intézet nem jő létre a fővárosban s vidéken, lenne-e elegendő kelete a szerkesztendő terjedelmes olvasókönyveknek? E nélkül a mostani irodalmi viszonyok között lehetetlen kiadót találni. Arra sem támaszkodhatni, hogy egy-két példány mégis akad a tanár s növendékek számára, melyekből az olvasást eszközölni lehet. Tapasztalásból tudjuk, hogy ez eljárás mennyit érhet, mint kisegítő a szorúltságban, de az ohajtott sikert nem biztosítja. A tárgyalás alatt lévő darabnak kéznél kell lenni minden növendék előtt. Ugyanazért igen üdvös szolgálatot tenne a hazai magasabb nőképzés ügyének egyesületünk, ha olcsó ifjúságirodalmi könyveinek kiadásaiban e tanterv illető helyeire is reflektál, s az ottan tárgyalásúl kitűzött nagyobb darabokat szintén beveszi programmjába. S ezt annál is inkább megteheti, mert a tantervnek ama törekvése, hogy a nagyobb irodalmi műveket vagy egyes műfajnak ugyanazon iró által termelt több darabját (pl. Arany balladái stb.) olvastatja, legközelebb áll a tanáregyesület intentióihoz, melyek őt e vállalat megindítására bízták. A már eddig megjelent két első füzetet is nagy haszonnal veheti igénybe az e tanterv szerinti oktatás a magyar nyelv- s irodalomnál s történelemnél.

A másik észrevétel, melyről szólani akarunk, nem annyira a miénk, mint inkább azoké, kik a tantervben foglalt tárgyakat keveslik, mert nem találják ott mint külön önálló tantárgyakat a lélek- s neveléstant, az aesthetikát s műtörténelmet, a zenét s közgazdászatot, stb. A mi ezekből a művelt nőnek szükséges,

meg lehet neki adni synthetikus módszerrel az olvasmányok magyarázó tárgyalásánál, a nélkül, hogy e tantárgyak önállóan s száraz elméletekben tanításával szaporítanók a paedagogiai terv nélkül sok mindenfélét tanításnak, a tudományosság fitogtatásának, a magasabb műveltséggel való csillogásnak s felszinességnek boszszantó jelenségeit, melyek a modern nőnevelés terén lépten-nyomon előtünedeznek. Nézetünk szerint csak olyan szervezetü felsőbb nőiskolák tantervében foglalhatnak azok helyet, melyekben a kevesebb számú s igen megválogatott növendékek oktatása úgy van intézve, hogy tanulmányaik befejezése után, valamely szakpályára p. tanítónőségre minden nehézség nélkül azonnal letehessék a képesítő vizsgálatot, mint ez a nőképző-egylet budapesti iskolájának pályavégzett növendékeinél történik. Egyébiránt ha az állami felsőbb leányiskola eszméje életre valónak bizonyúlván be, megállapított tanterve szerint a fővárosban s vidéken a már meglévön kivül több állíttatik fel, vagy a magán, községi s felekezeti nőneveldék hozzá alkalmazkodva szervezkednek; s ha társadalmi viszonyaink fejlődése az oktatás tovább-folytatását a leányok 16. évén túl is kivánatossá teszi: akkor még mindig lehet a középiskolához ha nem is mind, legalább néhány intézetnél 1 vagy 2 éves felső tanfolyamot kapcsolni. Ehhez nyitva is hagyja az utat a különben befejezett egész képzést nyújtó középiskolai tanfolyam. Ennek tantervében aztán önállólag is helyet foglalhatnának a fent jelölt s egyéb tantárgyak.

Az ismertetésünk alatt álló munka végén függelékül ama mozgalmak vannak tanúlságosan leírva, melyek a nők felsőbb oktatása érdekében Németország-, Éjszak- s Oroszországban újabban fölmerültek. Midőn hazánkban az állami magasabb nőképzés eszméje törvényhozásilag meg lőn pendítve, s az első e nemü intézet Budapesten megnyilt, különösen hírlapilag némelyek részéről az a kivánalom nyert kifejezést, hogy a fiukéhoz hasonló gymnasium s reáliskola legyen a görög s latin nyelvvel stb., s előkészítse s képesítse a nőket a tudomány- s müegyetemre. E kivánalom ellenében a lélektani s társadalmi okokat I. Közleményünkben érintettük. A kik pedig külföldi hivatkozásokkal hozakodnak elő, meggyőződhetnek, hogy ott sem úgy áll egészen az ügy, mint gondolják. Németországban a 400-ra menő felsőbb leányiskolák feladatát igy határozza meg a berlini értekezlet, melyet Falk közoktatásügyi miniszter ez intézetek szervezése érdekéből 1873. aug. 18-dikára összehívott: »A népiskola körén túlmenő leányiskolák feladata a női fiatalságot neme sajátlagosságának megfelelő módon hasonló általános müveltségben részesíteni, mint a melyet a népiskolák körén túlmenő tanintézetek a fiúk számára akarnak nyújtani, s ez által növendékeiket arra képesíteni; hogy nemzetük szellemi müveltségében részesüljenek.« E sorok irása közben figyelmesen átlapoztuk Wahl L. neustadt-eberswaldi fels. leányiskola igazgató most megjelent érdekes tanügyi röpiratát (Die höhere Töchterschule. Ein ernstes Wort in ernster Zeit.

Potsdam, 1876. J. Rentel.), melyben annyira méltányolja a női egyéniséget különösen fejlesztő tantárgyakat, hogy a hat osztályból álló magasabb tanfolyamban (az előkészítőt háromra teszi), a vallástannak 3, az anyanyelvnek 5, az éneknek 2, a rajznak 2, a női kézimunkának pedig 4 órát szán hetenkint minden egyes osztályban. A latin s görög nyelvnek semmi nyoma. Igen is feltalálható ez az amerikai nőiskolákban, különösen pedig a nagyhirű Vassar college oktatási rendszerében, mely egyetemi ranggal van ugyan felruházva, de sem jogi, sem orvosi, sem lelkészi pályára nem készít elő, sőt még a mi egyetemeink bölcseleti fakultásaihoz sem hasonlítható. Oroszország 214 női tanintézete (66 teljes női gymnasium, 126 progymnasium 3—4 osztálylyal, 22 körülbelől a mi felső népiskoláinkhoz hasonló leányiskola) évenkint 23—25 ezer leányt oktat, több középfokú intézetben facultative sokat a latinra s görögre is. De dacára ennek az utóbbiak távolról sem hasonlíthatók a magyar s német fiúgymnasiumokhoz, sőt még a mi felsőbb népiskoláinkkal sem tehetők egy rangba. Innét tehát nem sok s nagyon gyönge bizonyíték kölcsönözhető.

A miket I-ső s mostani közlésünkben vázlatosan érintettünk, csak úgy nyernek terjességet, ha e nagyérdekű tanügyi munkát behatólag áttanúlmányozzuk, miért is szabadjon azt a t. kartársak becses figyelmébe melegen ajánlanunk.

*Dr. Károly Gy. H.*

---

**Válasz dr. Brózik Károly tanár urnak.** »Európa földrajza« című munkám fölött irt birálatára.

Nem vagyok barátja a polemiáknak, de azon mód, melylyel biráló úr engem megtámadott*), kényszerít hogy feleljek.

Biráló úr azon nézetben van, hogy a reáltanodák V. és VI. osztályában szorosan csak Európa politikai földrajza tanítandó, én pedig azon véleményben vagyok, hogy a politikai viszonyok csak a természetiek alapján tárgyalhatók. Biráló úr a tanterv egysoros mondatára támaszkodik és látszólag igaza van, de midőn csalhatatlanságot tulajdonít magának, ne feledje saját szavait, hogy »nagy baj az utasitások hiánya.« Engedje tehát, hogy én ezen kifejezést »politikai földrajz« másképen értelmezhessem.

Azt hiszem, biráló úr egyetért velem abban, hogy a német földrajzi kézikönyvek közt első helyen áll Klöden műve. E hírneves iró azt mondja a politikai földrajzról: »Die politische

*) A ki Brózik birálatát olvasta, tudni fogja, miben áll az a „megtámadás.“ Ilyen felfogás mellett aztán csakugyan legjobb volna, ha az, a ki minden tökéletességgel nem dicsekedhető munkától nem tud a világ elé lépni, legalább az irodalmi téren procul negotiis maradna. A t. replicázó urak — ugy látszik — szintén számítanak a Schlagwortok hatására. Szerk.

Geographie, die Lehre von den Staaten, deren Theilen und Kräften und die politische Ostkunde ist nicht ohne tieferen Grund, nicht ein wissenschaftlich reines Objekt, sondern sie besteht aus in- und aneinander gefügten Theilen der physischen Geographie und der Statistik. Diese politische Geographie hat sich mit allen bevölkerten Erdstreichen zu befassen, sie mögen zu einem ruhenden staatlichen Organismus erwachsen sein oder nicht.«

Biráló úr gyülöletesen itél, midőn azt mondja, hogy »lelkemre vettem« a physikai földrajz elhanyagolását s »a tudomány éles megsértését« láttam volna abban, ha nem bocsátok előre egy terjedelmes természeti viszonyok leirását.

Eltekintve attól, hogy a politikai földrajz köre különbözően értelmezhető, maga a nagym. miniszterium $\frac{29681}{1875}$ sz. rendelete is megerősített meggyőződésemben. Nem mondja ez világosan, hogy legnagyobb súly a Föld természeti viszonyára fektetendő; nem mondja-e, hogy a Föld természeti viszonyainak rendszeres tárgyalására természetrajzi tanár jobban levén minősítve, ez tanítsa a földrajzot a felsőbb oaztályokban? Hiheti-e biráló úr, hogy ha a magas kormánynak szándéka volna, három éven át, t. i. 5. 6. és 8. osztályban szorosan vett politikai földrajzot tanittatni, megtette volna ezen intézkedést? Nem volna-e cultur-állapotok tárgyalására hivatottabb a történelmi tanár?

Én tehát a magas kormány idézett rendelete által határozottan a physikai viszonyokat látom előtérbe tolva.

De vegyük a kérdést gyakorlati szempontból s nézzük, birnak-e az alreáltanodából jövő növendékek a természeti viszonyok oly ismeretével, hogy a politikai viszonyokat teljesen megértsék? Erre határozott nemmel kell felelnem. Tanítottam s tanitok az V. és VI. osztályban, vannak jeles növendékeim, de azon ismeretek, melyeket Európáról az I. és II. osztályben nyertek, már annyira feledésbe mentek, hogy Európa természeti viszonyait úgy tekintik mint új tárgyat, pedig vannak növendékeim, kik szép bizonyitványokkal jöttek úgy fővárosi, mint jeleseknek ismert vidéki reáltanodákból. Joggal lehet tehát föltételeznem, hogy az V. osztály ismeretköre mindenütt egy szinvonalon áll. Kérdem tehát biráló úrtól, hogyan fogja »az iparkereskedés, vagyonosság állapotát« előadni, »az emberi életet a Földön leirni,» ha a tanulók az alapot, magát a Földet nem ismerik? Kérdem, hogyan fogja Anglia nagy iparát megfejteni, ha nem tudják, hogy ott kimeríthetlen széntelepek vannak; hogyan világkereskedését, ha nem ismerik Nagybritannia helyzetét? Kérdem, hogy fog földmivelésről szólani, ha a tanulók nem tudják, hogy Európában két esőzési öv találkozik, a mely körülmény okozza, hogy Déli Európában kertszerűleg mívelik a földet, Közép-Európában pedig nagy kiterjedésü szántóföldek s rétségek terülnek el.

De különben is ha két egész tanfolyamon át Európa politikai viszonyait előadnók s e tárgyat kimeritenők? mi maradna

az utolsó, t. i. 8-ik osztályra? Csekély nézetem szerint itt kell tárgyalni az államkormányzati módot, a műveltségi állapotot, az ipart stb. és pedig itt behatóan s rendszeresen, annál is inkább, mert a tanulók itt eléggé érettek arra, hogy a statistika segélyével összképet alkothassanak maguknak.

Biráló úr azért is már az V. osztályban akarja e modern társadalmat ismertetni, mert »a történelem a napoleoni háborúkkal bezáródott a tanuló előtt.« Sérteném biráló urat, ha föltételezném, hogy az új tantervet nem ismeri. A 19-dik század történelmének egy egész tanfolyam van szánva, és pedig heti három órával; úgy hiszem, hogy elég ideje lesz itt a történelmi tanárnak a modern államot s ennek műveltségét ismertetni. Ne használjuk fel tehát a földrajzi órákat müvelődéstörténelmi előadásokra.

Ezek a tárgyra vonatkozó nézeteim: mint biráló úr láthatja, ez nálam nem a tanterv nem ismerése, de meggyőződés. Meglehet, hogy a ngym. ministerium által kiadandó utasítás nézetemmel ellentétben lesz; én mint tanár alávetem magamat az utasításnak, de meggyőződésemet nem fogom feláldozni.

A mi e birálat egyes pontjait illeti, ezekre a következőkben válaszolok: Biráló úr azt mondja, hogy kedvelem a phrasisokat s mint példát ezen mondatomat hozza fel: »Európa nemzetei felhasználják országaik kedvező fekvését, földjük termékenységét s a Föld belsejében levő kincseket, hogy saját céljaikat s általános rendeltetésöket elérjék.« Ezen utolsó kifejezést biráló úr logikai absurdumnak nevezi. Úgy hiszem, hogy az ember rendeltetése a szép, igaz és jó után törekedni, melyeket azonban soha sem érhet el, minthogy a metaphysika szerint ezen eszmék csak Istenben egyesülnek. Nem foglalkozom bölcsészettel, de ha foglalkoznám is, soha sem bocsátkoznám ötödik osztályban metaphysikai tárgyalásokba, e helyett csak azt mondom, hogy minden nemzet rendeltetése, a lehetőleg legnagyobb műveltséget elsajátitani. Biráló úr talán nem fogja tagadni, hogy a tanuló ezt könnyen megértheti? De kérdem, nincs-e minden nemzetnek még külön célja? Háborúk, nemzetiségi surlódások nem kezdődnek-e külön nemzeti célból? Ha nemzetünk századokon át ellenállt a germanisáló szélnek, mely Bécsből fújt, általános cél vagy nemzeti külön törekvés volt-e ez?

S nincs-e erre sokszor befolyással a földrajzi fekvés? Higye el biráló úr, ha Tirol és Olaszország közt a Pyrenéi hegység terülne el, Tirolban nem növekednék az olasz elem s Itália nem vetne sovár pillantást a Trentinora.

Biráló úr naiv kifejezésnek mondja, hogy a fejedelem akarata Oroszországban a közvélemény által korlátoztatik. Én nem bel-, hanem külföldi véleményre célzok s erre a cár talán mégis többet hallgat, mint Perzsia vagy Dahomeh királya!

Mit mondjak azonban biráló úr azon állitására, hogy »Törökország az európai hatalmak gyámsága alatt áll.« Ön azt az ötödik osztály tanulóinak akarja elmondani?! Igaz ugyan, hogy

Európa felhasználja Törökország zilált viszonyait s nyomást gyakorol rá; de kérdem, hol van az jogilag elismerve, hogy Törökország lemondott souverain jogairól?

Végül biráló úr durva, mert igazságtalan kifejezést használ ellenem, azt mondván, »hogy a magyar orthographia nem egészen titokteljes szabályai szerint a melléknevek kis kezdőbetüvel irandók.«

A ki ezen mondatot olvassa, az fogja hinni, hogy a helyesirásban teljesen járatlan vagyok, s hogy minden melléknevet nagy kezdőbetüvel irok. Hozzá kellett volna tehát tennie, hogy csak a geographiai egyedek neveit irom nagy kezdőbetüvel. pl, Korunthusi öböl, Panamai szoros, Atlanti oceán stb; s ezt, higye el, nem tudatlanságból, hanem elvből teszem. Formára nézve tulajdonság nevek ezek, de valóban nem azok, mert nem tulajdonságok, hanem földrajzi egyedek kifejezésére használtatnak. Azt hiszem hogy e kifejezések Quarneroi öböl, Gibraltári szoros épen oly tulajdonevek, mint a Duna vagy Budapest. Mikor a magyar lapályról szólok, Alföldet irok, máskor pedig Szarmát, Német alföldet stb. Első esetben az alföd szó tulajdonnév s par excellence Magyarország lapályát jelzi, második esetben pedig köznév. Különbség van a Jeges óceán és jeges oceán közt, különbség a Fekete és fekete, vagy bármely földközi s a Földközi tenger közt. A Balti tenger pl. földközi, de nem Földközi tenger.

Különben ezen felfogás dicsősége nem illet csak engem; használják ezen irási módot a külföldi irók széltében, használja ezt nálunk is dr. Hunfalvy, kit biráló úr bizonyára nem akar tudatlannak nevezni. Azonban higye el, hogy oly biráló, ki személyek ellen fordúl s nem marad tárgyilagos, nem képes soha annyira ledorongolni ellenfelét, mint a mennyire lealacsonyítja önmagát.

*Requinyi.*

---

Requinyi ur sem a Klödenből vett hiányos idézettel, sem a cél tévesztet min. rendelettel, sem az új tanterv alapján mindeddig megszerezhetlen praxisra való hivatkozással álláspontját — mely szerint a politikai földrajzban a természeti viszonyokra fektetendő a fősuly — nem igazolja. — A »választ«-t befejező kifakadást Requinyi ur érzékenykedése kifolyásának tartom; hiszem, hogy abból a korral járó nagyobb érettség ki fogja gyógyítani.

Dr. Brózik Károly.

---

# Egyleti élet.

— Az I. szakosztály dec. 5-én ülést tartott.

Elnök: dr. Károly Gy H.; jegyző: Lintner L.

Jelen vannak: Komáromy L., Malmosy K., dr. Lechner L., Pfeiffer A., dr. Brózik K., Torkos L., Tomor F., Tiber A., dr. Erődi B., Harrach J., Felsmann J., Névy L.

A múlt ülés jegyzőkönyve felolvastatván, hitelesíttetett Tomor F. azon megjegyzése után, hogy ő felolvasását nem a hangsúlyos verselés ellen, hanem a „hangsúlyos“ elnevezés ellen intézte.

Ezután Tomor Ferenc folytatja értekezését, illetőleg annak második részét olvassa fel. Az értekezés többféle ellenmondást idézett elő; különösen Torkos L., és dr. Erődi Béla tettek az egyes állitások ellen észrevételeket. Az elnök figyelmezteti a tagokat, hogy az értekezés a Közlönyben fog megjelenni, s így alkalom nyílik a nézetek tüzetesebb, alaposabb formulázására. Erre a vita megszünik, s a második felolvasó Tiber Ágoston adja elő értekezését.

Bevezetésében általában a helyes- különösen a magyar helyesírásról szól s azon okokról, melyek a helyesírási bábeli zavart, előidézik s melyek miatt ifjaink igazán szégyenletes ügyetlenséget visznek még az életbe is. Ezután áttér a német orthográfiára, s előadja annak fejlődését különösen a legújabb törekvéseket ismertetvén, melyek a német orthografia egyszerüsítését és szabályozását célozzák, s végül indítványozza, hogy a tanáregylet tegyen lépéseket a más elfogadott helyesírási elveknek iskoláinkba való bevezetése érdekében. Élénk vita fejlődött az ügyben, melyben Felsmann, Lechner, Névy, Harrach, Torkos vettek részt. Közmegegyezéssel határoztatott, hogy a tanáregylet hivatalosan semmi lépést se tegyen, azonban kivánatosnak mondák többen, hogy a tankönyvirók mindazt felhasználják müveikben, a mi a helyesirás dolgában állandó eredmény gyanánt megállapítva van a németeknél. — Különben a tanulságos értekezés a Közlönyben fog megjelenni.

# Vegyesek.

**A hivatalos lapból.**

Kineveztetett: Kerényi Nándor, győri főreáltanodai rendes tanár és helyettes igazgató ugyanoda igazgatóvá. (25,796. sz.)

— Az igazság szava. Gönczy Pál miniszteri tanácsos úr több rendbeli nyilatkozatára.“ Ez a címe egy 72 lapra terjedő röpiratnak, melyet Madzsar János, a dévai tanitóképezde volt igazgatója, s jelenleg a fehértemplomi főgymnasium tanára nem rég közrebocsátott, hogy ama vádakat megcáfolja, s

mint méltatlanságokat viszautasítsa, melyekkel őt nevezett min. tanácsos úr a közoktatási bizottság ülésén, majd az „Ellenőr"-ben insimálta. A vád első sorban úgy hangzott, hogy Madzsar úr a dakoromán irány miatt tétetett el az intézettől; ez absurdumnak bizonyíttatván, a volt igazgató ellen csak az „elnéző lágyság" vádját alkalmazta a tanácsos úr. Madzsar a minden tekintetet letaposító igaztalanságot természetesen becsületbe vágó dolognak nézte és önvédelmére elmondja a történeteket szinte elismerésre méltó türelemmel, a mit műszóval tárgylagosságnak szokás nevezni. Okiratokra támaszkodó előadása semmi kétséget sem hágy az iránt, hogy vele jogtalanul és méltatlanul bántak, s hogy azon gyalázatos machinatiónak, mely áldozatot kívánt, főmestere a most is „fényelgő" tanfelügyelő: Réthi Lajos. Gönczy Pál úr pedig talán jóhiszeműleg, de mindenesetre sajnálatra méltó vaksággal oly intézkedéseket tett, melyek nagyon hasonlítanak az önkény hatalmaskodásához. Madzsar úr nyugodt lehet lelkiismeretében. Röpirata az alkotmányos élet 9-ik évében nagyon tanulságos olvasmány. És tiszteletet érdemel bátorságáért. Mai nap t. i ez is valami.

— Gyakorló tanárjelöltek.

A m. k. gyakorló iskolában foglalkozó tanárjelöltek statisztikáját a múlt és a folyó tanévről a következőben állítjuk össze:

| | $187^5/_6$. | | $187^6/_7$. | |
|---|---|---|---|---|
| | r. őszt. t. | rendk. t. | r. őszt. t. | rendk. t. |
| 1. Classicai philologiai | 3 | 5 | 3 | 2 |
| 2. Modern nyelvészet | 2 | 4 | 2 | 2 |
| 3. Történet-földrajz | 2 | 2 | 2 | 2 |
| 4. Mennyiségtan-természettan | 4 | 7 | 2 | 7 |
| 5. Természetrajz | 2 | 1 | 1 | 1 |
| 6. Rajz | 1 | — | — | 2 |
| | 14 | 19 | 10 | 16 |
| | 33 | | 26 | |

Vallás szerint legtöbb a katholikus: $187^5/_6$-ban 15, $187^6/_7$-ben 12; azután a héber, 5, 6. Egy magyar-szerben kívül valamennyi magyar.

— „Magyar Kalliope."

Ily című munkára hirdet előfizetést Moller Ede, sopronyi főreálisk. tanár. A könyv a „Szigeti veszedelem", „Zalán futása" és a „Kiovi csata" széptani fejtegetését fogja tartalmazni. Fő tekintettel van szerző az iskolára, de a művelt közönség is élvezheti az előadást. A munka 12—14 kis íves lesz; ára 1 frt 50 kr., mely a sopronyi főreáliskolába küldendő. A könyv január elején jelenik meg.

— Philosophiai társas-kör alakult nem rég a fővárosban, mely föladatául tűzte „azon módok és eszközökről gondoskodni, melyek segítségével hazánkban a philosophiai érdekeltséget kelteni és ápolni, különösen a philosophiai oktatást elősegíteni s magasb fokra emelni lehetne." A kör minden hónap első és harmadik csötörtökjén tart értekezletet, melyen a tagok a legalább egy hónappal előbb bejelentett értekezésüket bemutatják. Eddig a kör már négy-

szer gyült egybe s november 16-dikán végleg meg is alakult, érdemleges működését azonban már nov. 2-ikán kezdette meg. A kör alapító tagjai voltak: Alexander, Bánóczi, Bihari, Böhm, Harrach, Kármán, Lechner, Molnár Aladár és Péterfi nrak. Ügyvivőnek megválasztott Molnár Aladár országos képviselő, jegyzőnek Harrach József; vidéki tagok fölvételét illetőleg még megállapodás nem történt, de hiszszük, hogy ez ügyben való határozat olynemű lesz, hogy senkit sem fog kizárni a közös munkálkodásban való részvételből. Évtizedek óta hangoztatják — s joggal — hogy a philosophia mezeje parlagon hever — ráfér tehát minden hozzáértőnek munkássága. Alapos készültség, komoly irány s tudományos szellem kell ide s ha ebben nem lesz hiány, akkor bizton hiszszük, hogy a philosophia nálunk is meg fog honosodni. Mennyit nyerne ezzel nemcsak tudományunk, de műveltségünk is, fölösleges bizonyítani.

— A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumhoz beérkezett f. é. közepéig terjedő jelentések szerint, — mint a hiv. lapban olvassuk — a folyó $187^{6}/_{7}$-ki tanévre bejegyeztetett:

| | rendes, | rendkivüli hallgató | Összesen | $187^{5}/_{6}$. évben volt |
|---|---|---|---|---|
| **I. A budapesti kir. tud. egyetemnél:** | | | | |
| a hittudományi karnál | 73 | 3 | 76 | 73 |
| a jog- és államtudományi karnál | 1320 | 119 | 1439 | 1340 |
| az orvosi karnál | 582 | 18 | 600 | 586 |
| a bölcsészeti karnál | 480 | 37 | 517 | 500 |
| 1-sső éves gyógyszerészek | — | 80 | 80 | 65 |
| 2-od éves gyógyszerészek | — | 54 | 54 | 57 |
| szülészet-hallgatónő | 96 | — | 96 | 95 |
| összesen | 2551 | 311 | 2862 | 2716 |
| **II A kolozsvári kir. tud. egyetemnél:** | | | | |
| a jog- és államtudományi karnál | 146 | 6 | 152 | 164 |
| az orvosi karnál | 70 | 2 | 72 | 62 |
| a bölcsészet-történelmi és nyelvészeti karnál | 56 | 10 | 66 | 63 |
| mennyiség- és természettud. karnál | 59 | 3 | 62 | 64 |
| gyógyszerészek | — | 23 | 23 | 27 |
| összesen | 331 | 44 | 375 | 380 |
| **III. A kir. József-müegyetemen:** | | | | |
| az egyetemes osztályban | 491 | — | 491 | 543 |
| a vegyészi szakosztályban | 9 | — | 9 | 6 |
| a mérnöki „ | 143 | — | 143 | 143 |
| az építészeti „ | 17 | — | 17 | 13 |
| a gépészmérnöki „ | 39 | — | 39 | 30 |
| mind az öt osztályban együtt | — | 10 | 10 | 100 |
| összesen | 699 | 10 | 709 | 835. |

— A közoktatási miniszterium költségvetésének részletes tárgyalása gyorsan folyt le. Az előirányzat kevés módosítással megszavaztatott. Kiemelendő, hogy az országos zeneakadémia számára kivánt 8790 frtot a ház

megszavazta a közokt. bizottság előadójának, Kautznak és Zsedényinek ellenére. Némely tételeknél a ház bőkezűbb volt az előirányzat igényeinél. Különösen nevezetes momentum volt a két alapítandó állami leány-középiskola költségei nek megszavazása. Molnár Aladárnak sikerült az előirányzat egyik tételéből (mely népiskolai tankönyvek és tanszerek kiadására 20,000 frtban volt felvéve) 10,000 frt. e célra kiszakasztatni a ház által, mely egyhangulag fejeszte ki tet szését a nőnevelésnek emelésére irányzott törekvése felett a miniszteriumnak. A két női középiskola Máramaros-Szigeten és Trencsénben fog felállíttatni. Mindkét helyen vannak már oly magánintézetek. melyeknek államivá tétele könnyen fog menni. Máramaros-Szigeten Mán Józsefné úrhölgy buzgolkodása folytán állított fel a nőképző egylet leányiskolát, melynek ez idén 68 növendéke van; Trencsénben pedig magánvállalkozó tart fenn egyet 90 növendékkel. Ez iskolák a budapestinek szervezete szerint fognak átalakíttatni, de úgy, hogy a középtanfolyamon felül nem lesz több osztályuk. — Megemlítjük itt azt is, hogy Eperjesen a folyó tanév elején a kir. gymnasium tanárai alapítottak egy leányiskolát a budapesti mintájára, s az előkészítő tanfolyamot 16 növendékkel nyitották meg.

— A „Középiskolai Rendtartás" tárgyalása.

December 12-én tartotta egyletünk összes ülését a Rendtartás targyalása érdekében. A belvárosi főreáliskola egyik termében mintegy 50 tag gyűlt egybe. Előadó Névy László volt. A titkár hivatalos felszólítására több tanintézet s egyesek is küldöttek be észrevételeket, melyekről tárgyalás közben ugyancsak a titkár referált. A vita három óra hosszat tartott, de csak a 9 első ponton lehetett keresztül menni. A tárgyalás folytatása január első keddjére tüzetett ki. Részletes tudósítást a következő számban fogunk adni az ülésről.

Megjelent és a szerzőnél (Budapest, Al-Dunasor, 9. sz. a.) kapható Garamszeghi Lubrich Ágost Neveléstörténelmének II-ik befejező része (72 iven). Az I. rész ára (bérmentetlenül küldve) 2 frt, a II-diké 4 frt 30 kr. Jövő márciutól kezdve drágább lesz. Az I. rész birtokosai felszólíttatnak, szíveskedjenek nyilatkozni, megküldje-e a szerző a II. részt és hova?

---

Hibaigazítás. Hoffer E. Görög nyelvtana birálatának mottója: Qualis videtur opera tibi vocis meae.

---

## A szerkesztő üzenete.

K. műegyetemi tanár úrnak Bpesten. Későn érkezett. A következő számban.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 8. szám. $187^{6}/_{7}$.

# A francia nyelv középtanodáinkban.

Középtanodai oktatásunk terén alig jelezhető intézkedés, mely jelentőség tekintetében a francia nyelv oktatásának rendszeresítésével vetekedhetnék. E nyelv fontosságát a nemzetközi életben fölösleges hangsúlyozni; elismeri azt mindenki s tanulja, ki csak szerét teheti, s nincs, ki elsajátítván, hasznát ne venné vagy nem vette volna. Nemzetközi nyelv az, melynek segélyével nemcsak sokat tanulhatunk, hanem mindenüvé eljuthatunk is; mely, ha szerfölött megkedvelnők is, nemzetiségünket nem veszélyeztetheti. Annak szélesb körben való elterjedése még eddig kevésbbé ismert forrásokat nyit fel előttünk, megóv az egyre való utaltság szégyenítő kényszerétől s megszünteti azon válaszfalakat is, melyeken át hazánk fiai csak legjobb erejök árán juthattak. Midőn tehát közokt. kormányunk e nyelvet a reáltanodák rendes tantárgyai sorába emelte, bizonyára azon cél is lebegett szemei előtt, hogy nagyobb nyelvműveltség meghonosítása által az általánost is korszerűbbé, életrevalóbbá tegye, hogy ne csak a sors kegyeltjeinek, hanem az előre törekvő szegényebbnek is immár tárva legyen az út azon műveltség megszerzésére, mely, mint európai szinvonalon álló, egyedül képes a kor fokozott igényeinek megfelelni. S erre soha sem volt nagyobb szükségünk, mint épen most, midőn a culturmissióval biró népek sorába fölvétetni kívánunk a nélkül, hogy anyagilag velök versenyezhetnénk. A művelődés terén kell tehát egyelőre babérokat szedni akarnunk, annak bebizonyítása által, hogy e tekintetben a többiek mögött nem állunk, állni nem akarunk. A kérdés azonban, vajjon e cél a legujabb tanterv szerint elérhető-e vagy nem, nincs eldöntve, mert az észlelet és tapasztalás még nem mondták ki az utolsó szót. Legyen szabad addig is nehány véleményemnek s helylyel-közzel meggyőződésemnek is adni kifejezést.

Tanügyi irodalmunk terén a fr. nyelv mostanáig még a leggyöngébben van képviselve. Akadtak ugyan szép számmal, kik nyelvtanokkal elárasztották könyvpiacunkat; de müveikben fölösleget s hiányt egyaránt veszek észre; fölöslegét a sport szenvedélynek, az irói becsvágynak, hiányát, deficitjét a pädagogikai

megfontolás- s ildomnak. E számtalan, jóakaratú kisérlet közepette kimagaslik Hofer nyelvtanirói működése s kedves nyugpontot nyujt a fáradt nyelvtan-keresőnek. Van tehát nyelvtanunk, mely a haladást lehetségessé teszi az iskolában, a második osztálytól fogva az ötödikig bezárólag. Az első két osztály számára irott a németből van ugyan átültetve; de e körülmény mit sem von le becséből, s a helyes választás érdeme kétségbe vonhatatlan. Épp oly keveset von le a rendszeres nyelvtanéból azon körülmény, hogy a szavak és szólamok, főleg a mű elején, túlságosan megjelölvék s oly részletességgel lefordítvák, hogy maga a fordítás gondolkozást nem igen igényel s így összeállítássá válik. Ugy látszik az igen tisztelt szerző a középtanodai törvényjavaslat értelmében írta azt, mely a franciát az ötödik osztályban kívánja megkezdetni, s ekkor inkább helyeslőleg kellene arról nyilatkoznom; ha ellenben csakugyan tévedésen alapul a törvényjavaslat fönebbi pontja, akkor a jövő kiadásban egyszerüen mellőzés vagy a körülményekhez mért szótárka legcélszerűbben ütné helyre a túlrészletesség e jóakaratú hibáját.

Olvasókönyvünk is van, mely a második s harmadik osztályban szerzendő ismeretek körére szorítkozik. Perrault nehány meséje, történelmi olvasmány s nehány kisebb, emlézésre igen alkalmas költemény képezi tartalmát. Bizonyára szép és örvendetes sikert mutat fel a tanár, ha a francia nyelv ismeretének azon fokára viendi tanítványait, melyet e kis s helyes darabokból összeállított könyvecske igényel. E célt annál kevésbbé tartom elérhetetlennek, mert tanulóink örömmel végzik feladott munkájokat. Mily mérvben üzendő azonban az első két osztályban az olvasás? Erre az igen tisztelt szerző maga felelt, s helyesen, midőn könyv helyett könyvecskét nyujtott.

Miután a második s harmadik osztályban a francia nyelvtan alaktana átvétetett, kisebb terjedelmű mesék, történeti elbeszélések s az olvasó könyvben előforduló költemények tárgyalása után, a negyedik osztályban a nyelvtan rendszeres áttekintése mellé synonimák és gallicizmusok vétetnek fel tananyagúl. Nem tekintve, vajjon önálló résznek vehetők-e vagy nem, tanításuk két külön módját különböztethetnők meg: a gyakorlatit, mely az olvasmányokra támaszkodik s azokból mintegy kivonja; s az elméletit, használva azon tankönyvet, melyet e célra Rákosy oly gonddal összeállított. Haszonnal mind a két eljárás össze van kötve; de arra nézve: melyik célszerűbb, melyik kevésbbé fárasztó s a tanítványokra nézve melyik üdvösebb, határozottan azt állítom: az első. A negyedik osztályú tanulók szótár segélyével olvashatván, mintegy játszva szerezhetnek maguknak a synonimák és gallicizmusokról alapos ismereteket, s mert az játszva történik, a mennyiben a tanár magyarázata pótolja a szótárban való kutatást, a fáradság csekélyebb, a tanulás, mert nem gépies, ébresztőbb. A gallicizmusok ily formális fölvétele a tananyagba tévedésnek tünik föl előttem, tévedésnek, mert külön

nem tárgyalhatók s mert tanulásuk legkevésbbé sem köthető egy osztályhoz. Számuk s fontosságuk oly nagy, hogy azoknak csak részben elsajátítása is, egy osztályban a merő lehetetlenségek közé tartozik. Azokra — a mennyiben szófölösleg, elhallgatás vagy inverisóból származnak — meggyőződésem szerint folyton tekintettel lennünk, s tanulmányukra a negyedig osztályig bezárólag, hanem mind a hét évfolyamon át gondot kell fordítanunk. Azok adván a beszédnek legtöbb eredetiséget, velök folyton kell foglalkoznunk. Azon sajátsága levén e nyelvnek, hogy gallicizmusaival mindig rövidebben vagy szebben fejezi ki a gondolatokat, kipótolhatatlan mulasztást, jóvá alig tehető kárt okozna tehát az a tanár, ki a negyedik osztályig várakoznék azok ismertetésével, vagy ki csak ott tárgyalná azokat. De tekintsük más oldalról e kérdést, föltéve, hogy Rákosy tankönyvét a negyedik osztályban használni akarnók. Köztudomásulag a tanulás Akhillesz-sarka az emlézés, emlézés volna pedig a gallicizmusok tanulása, s nem egyéb, ha éltető mellékgondolatok, olvasmány nélkül egyedül magyarázatra szorítkozva igyekeznénk azokat legalább részben tanítványaink fejébe ültetni. Oly munka volna ez, mely sikertelenség tekintetében Sysiphuséval mérkőzhetnék. A szorgalmas és jó tanulókkal elérnők ugyan, hogy az év végén ennyi meg ennyi gallicizmust tudjanak; de volna-e köszönet e munkában, ha készséggel alkalmazni nem tudnák, ha a kéthavi szünet alatt a pleonasmus, ellypsis vagy inversió a tanuló fejében belőlök kiveszne? Gallicizmusok maradnának-e ezek a szólamok? Bizonyára nem! Bármily gonddal, bármi szépen legyen Rákosy könyve összeállítva, mely a tanterv ezen rendelete értelmében került ki sajtó alól, én annak használatát a negyedik osztályban mégsem ajánlanám. S mert e tárgyról szólunk, sokkal üdvösebbnek találom a negyedik osztályban inkább az olvasmányokra s főként a bennök előforduló gallicizmusokra s azok elsajátítására fektetni a súlyt.

A synonimákra nézve szintén azon meggyőződésben vagyok, hogy egy év külön tananyagát nem képezhetik. A fenebbi tankönyvben igen szépen levén összegyüjtve, de egyuttal oly terjedelemben, hogy egy év alatt a francia nyelv első izben kezelésének nehézségeit s az egyéb teendőket is tekintetbe véve, hacsak felületesen, futólag nem, el nem sajátíthatók: mit sem vonna le a tanítás alaposságából, ha egy év helyett, e célnak több időt szentelnénk. Itt is követném a fönebbi, a gallicizmusok körül követett eljárást, s fordítások közben magyaráznám meg mindkét nyelven az értelmi árnyalatokat. Igy járnék el a negyedik osztálytól kezdve az egész nyelvfolyamon át. Igy tartom lehetőnek megfelelni a tanterv azon rendeletének, mely a gallicizmusokat és synonimákat, mint a nyelvtanulás egyik főfontosságú részét együttesen kivánja tárgyaltatni. Ily módon tartom remélhetőnek, hogy a tanulók elsajátítják a nyelvet annyira, miszerint fölfogják eredetiségét azon mérvben, mint azt a tanterv kivánja. Rendesen áttanulmányozni azonban csak a nyolcadik osztályban tartom

szükségesnek, akkor tehát, midőn az ismeretek meglevén — csak a rendezés, kibővítés és kiegészítés munkája van hátra.

Az ötödik osztály számára a nyelvtan rendszeres áttekintése s a francia verstan elemei vannak kitűzve. Eszerint négy éven át a tanulók nyelvtani tanulmányokat űznek. A negyedik s ötödik osztályban tehát részben ismétléssel foglalkozunk, mert a rendszeres áttekintés alatt tantervünk szerint aligha érthetünk el egyebet a meglévő ismeretek rendezése s kiegészítésénél. Erre talán egy év is elégséges; ha mégis kettő vétetett fel, annak csakis az lehet a célja, hogy ne pusztán a nyelvtanra, hanem az olvasásra is, mint a nyelvtanulás hathatós segédeszközére már, tetemes időt fordítsunk. Egyik célja levén az uj tantervnek azon képesség elérése, hogy a tanuló valamely, az oktatás köréből vett tárgyról szóló magyar szöveget hibátlanul franciára fordítson s a francia nyelv szóbeli használatában jártasságot tanusítson: elérkezettnek vélem az időt a nyelv szóbeli kezelésének megkezdésére. Legcélszerűbben történhetnék az: olvasmányok útján taglalásuk, megbeszélésök s átalakításuk által. Ezt az eljárást követném a következő két osztályban is, mind nagyobb súlyt fektetve a nyelv gyakorlati kezelésére. Mily olvasmányok vétessenek fel — erről a tanterv nem szól — teljesen a tanár helyes belátására bízván azok választását. Kivánatos volna mégis, hogy e tárgyban bizonyos egyöntetűség, összhangzat jöjjön létre, annál is inkább, mert negyedik osztályú tanulóink már a végleges tanterv szerint haladni kötelesek. Az olvasás ugyan sem ebben, sem az előbbi osztályban — nem lehet a tanítás célja, mert az a nyelvtan rendszeres átvétele; de igen is hathatósan segíti elő a nyelvtani szabályoknak teljes átértését, fölébreszti a nyelvérzéket s mi a fő, bátorításul szolgál a tanulónak, mert észrevéteti vele, hogy annyi fáradozás után immár ért valamit. A tanulás, mely eddig feladat volt rá nézve, most élvezetessé kezd lenni; ime a fáradságteljes szellemi munkának legédesb, mert első jutalma. De, uraim, létezik-e tanügyi irodalmunkban már most erre eszközünk? Sajnos, nem! Egy oly chrestomatia, mely e cél elérésére okvetetlenül szükséges, még nincsen, mert Salamin Leó kitünő olvasókönyve szellemi gyöngysort foglal ugyan magában, de inkább a nyelvtani oktatást, mint a szabályok összeségét tekintvén mérvadóúl, egyedül egymással ritkán összefüggő mondatokat nyujt; míg Sasváryénak azon érdeme, hogy csinos kötött s kötetlen alakú darabokból össze van állítva, még nem elég arra, hogy az iskolákba bevezettethessék. Az a célja az ily olvasókönyvnek, hogy az egyes kiválogatott darabok művelő hatásával az irodalomtörténeti ismeretek szerzésének lehetőségét is egybekösse, hogy jeles irók kitünő szellemi termékeivel kapcsolatban életrajzaikat s működésök rövid méltatását is közölje, minek tanulását az ötödik osztályban megkezdeni lehessen. Mind ezt tekintetbe véve űrt látunk magunk előtt, melynek betöltéséről minél elébb gondoskodnunk kell, hogy működésünk sikerre számíthasson, ha a tanterv jogos kö-

vetelményeinek megfelelni akarunk. Mily vezérelvek legyenek szerkesztésében irányadók, mennyit szabadjon keretébe fölvenni, erre nézve megjegyzésképp bátorkodom kockáztatni, ne hódoljunk vakon azon régi, elavult szokásnak, mely a francia irodalmat csak virágzási korától, a 17. századtól fogva tartja számba veendőnek. Mutatványkép legalább, a szerzők életrajzával, nehány fejezete Montaigne-nak, egy-két szakasz Rabelais-ből, Amyot-ból nemcsak nem vonna le semmit az összeállítandó mű becséből, sőt inkább csak emelné azt.

Szép próza és kötött alakú olvasmányok váltakoznának egymással, gondos kikerülésével a hosszabb lélekzetű műveknek, melyek az oktatásnak egyformaságot nyujtanának s így ellenkezőjét az okvetlenül szükséges változatosságnak. Nem tartanám helyesnek nagyobbszerű teljes művek vagy szindarabok átvételét, mert itt az olvasás pädagogiai céljának első sorban a kedv fölébresztését, fokozását találom. Ezt ugyan mindig szemmel kell tartanunk s óvakodnunk a meddőséget szülő szárazságtól, de ha arról van szó, hogy a tanítás s tanulás egyaránt érdekeltséget, a nyelv iránt előszeretetet, a tanárnak benső örömet okozzon, akkor, meggyőződésem szerint bizvást tehető fel az alternativa: most vagy soha.

De térjünk a hatodik s hetedik osztályra, melyekben az olvasás s az irodalom ismertetése már az oktatás célját képeznék. Itt kellene az irodalmi ismereteket megszerezni, itt a 17. századbeli francia drámairodalom sajátságát — a hármas egységet figyelemre méltatni s kellőleg fejtegetni. Itt kellene szólni azon befolyásról, melyet ezen s a következő kor irói nem csupán Németország, hanem hazánk irodalmának föléledésére is gyakoroltak. A tanterv ezt lehetőleg teljes művek által kivánja eszközölni, mint a melyek leginkább képesek az irók egyéniségét feltüntetni, azon vonzó, csábos egyéniséget néha, mely nem egy nemzedéket, hanem egy félvilágot vonzott bűvkörébe. De valósítható-e az? Határozottan nem! miről azon csekély óraszám is tanuskodik, mely a franciának a két legfelső osztályban jut. Ezelőtt nehány, legfölebb öt hat évvel, még Franciaországban is a tizenhetedik század irodalmával kezdték annak tanítását. Haladást jelez tehát az ottani közoktatási miniszter azon rendelete, mely az $187^4/_5$-ki tanévre az ugynevezett classe de rhétorique — számára a 16. századbeli nagy irók tanulmányozását tűzte ki. Jelenben már a 14. és 15. századok iróira is került a sor. Ez utóbbiakról szólni nem is akarok, ismertetésök legkevésbbé sem illenék középtanodai nyelvoktatásunk keretébe. De hogy a tizenhatodik század iróit teljesen mellőzzük, hogy egy Montaigne egy Rabelais s egy Amyot-ról említést ne tegyünk, vagy ha teszünk is, nehány alkalmas fejezettel ne ismertessük meg érettebb tanítványainkat, az, oly szántszándékos hézag volna, melyet aligha igazolhatnánk. Hisz a mai irók is kiváló figyelemben részesítik őket, részesítik, mert belőlök folyton uj friseséget, uj üdeséget merítenek; hát mi

semmi tudomással se birjunk rólok? Lehetőleg teljes művek! Mily szép szó; de vajjon keresztülvihető-e oly irodalommal szemben, mint a francia? Ha színművekről volna szó, hagyján; de hisz a tanrend műprózáról is szól. Ugyan hány ily művet olvastatna a tanrend szerzője maga, vagy hányat olvasna a kiszabott rövid időben és mily eredménynyel? Ez oly oedipusi talány, mely elől valószinűleg maga is meghátrálna. Azon megjegyzés: lehetőleg teljes művek által — meggyőződésem szerint mindig pium desiderium marad; marad s maradnia kell, mert ily követelmény a középtanodák céljával s mi a fő a rendelkezésükre álló idővel alig egyeztethető meg. Teljes prózai művek olvasása meggyőződésem szerint — tul mén a reáliskolák számára kitüzött határvonalon, mert azok célja az általános műveltség. De nem akarok félreértetni. Még nem tudományosság ugyan előttem bizonyos kitünő szellemi termékek teljes, beható ismerete, — de méltán tartható attól, hogy annak keresése által elüttetünk eredeti célunktól, ha t. i. tanítványaink más épp oly kitünő irókkal épenséggel sem ismerkedhetnek meg. Mert mindenről, mi a francia irodalmat oly nagyszerűvé teszi, kell az általános műveltség szempontjából legalább bizonyos körvonalokban, tudomással birniok; az ismeretek kibővítése, a részletekbe való hatolás, azok teljességökben való tanulmányozása inkább az egyetemi oktatás s magánszorgalom feladata marad. A kitünőbb irók életrajzának tanulásáról, működésök méltatásáról, itt csak annyiban teszek említést, a mennyiben ezen sok időt igénylő eljárás szintén inkább csak csökkenti, mint előmozdítja a teljes művek olvasását.

Mily módon olvastassék? Erre nézve más eljárás követendő a negyedik s ötödik, más a hatodik s hetedik osztályban. Az első két osztályban az olvasás mintegy betetőzése a nyelvtani tanulmányoknak, bebizonyítása a nyelvtani tételeknek, szabályoknak, míg a két utóbbiban inkább művelő hatásáért gyakoroltatik. Amott a nyelvtan hathatós segédeszköze, itt irodalom dióhéjban. Ebből önkénytelenül foly a hogyan, a miként meghatározása. Ott inkább a nyelv, itt a tartalom s alak képezik a főmozzanatot. Megjegyzésem azonban legkevésbbé sem veendő oly értelemben, mintha amott ismét magát a tárgyat, itt meg a nyelvet tartanám figyelmen kivül hagyandónak. Arról levén szó, mi a különbség az alsóbb s felsőbb osztályokban való olvasás közt, csak megjelölni akarom, hogy az a súlypont áthelyezésében áll.

Mily műveket olvastassunk a hatodik és hetedik osztályban? A fönebb említett egyöntetűség s határozottság érdekében szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a francia irodalmi tanulmányokra nézve is üdvösnek tartanám előleges meghatározását azon műveknek, melyek ismerete a reáliskoláinkon elérendő általános műveltség postulatumának tartassék. A tanárokra semmiféle nyomás nem gyakoroltatnék ez által s kényszernek épenséggel sem volna nevezhető ily megállapodás, annál kevésbbé nem, mert hisz a közös, szent cél érdekében történnék, s mert méltán feltételez-

hető, hogy az irodalom alapos ismereténél fogva az irók személyére nézve egyek lesznek. Ha tehát véleményeltérés léteznek is, az talán inkább az egyes művekre vonatkoznék, mint magára az íróra.

Mielőtt áttérnék a nyolcadik osztályban előveendő tananyag megbeszélésére s kezelési módjára, bátor vagyok nehány szót az emlézésről is kockáztatni. A Hofer-féle olvasókönyvben gondoskodva van arról, hogy a második s harmadik osztályú tanulók nehány szép, érthető s nem túlmagas röptű költeménynyel megismerkedhessenek. Ha azokra mégis megjegyzést teszek, annak nem lehet egyéb célja, mint a fölötti sajnálkozásomnak adni kifejezést, hogy az oly kedves Lafontaine-féle apologokat köztök képviselve nem látom, pedig volna elég, melynek meg nem érthetésétől tartani semmi okunk nincsen. A negyedik s ötödik osztályban már a társalgás megkezdésének szüksége miatt is nagyobb súly fektetendő az emlézés- s szavalásra. Lafontaine nehány nagyobb meséje, más alkalmas költemények, sőt egyes felvonások kisebb párbeszédes jelenetei nyujthatnák a megfelelő anyagot. A szavalt tárgy mindig egy kis megbeszéléssel volna összekötendő, mi kezdetben magyarul, később franciául történnék; erre a tanulóknak okvetlenül el kellene készülniök; ez, reménylem csak kezdetben okozna nehézséget. A hatodik s hetedik osztályban az irók életrajzain kívül nagyobbszerű költemények, a fölvett szindarabok — melyek közt Corneille, Racine, Molière s Scribe-éi különösen volnának kiemelendők — egyes jelenetei, párbeszédei szavaltatnának. A megbeszélés itt nemcsak a tényeket, hanem a működő egyéniségek jellemzését, tetteik indokát, egyszóval a kisebb mérvű aesthetikai boncolást ölelné körül. Az irók életrajza és kisebb keretű méltatása, az ötödik s hatodik osztályban még két nyelven, ezentúl csak franciául történnék.

A nyolcadik osztály befejezését képezné az egész, hét évre terjedő nyelvfolyamnak, vagyis az ismeretek betetőzése, csoportosítása, esetleg kiegészítése képezné célját. Ezt szemmel tartva szükségesnek tartom még egyszer — de francia nyelven — elővenni a nyelvtant, a gallicizmusokat és synonimákat s dióhéjban az irodalomtörténetet. A nyelvtan nagyobb szakaszokban vétetnék át, melyek, nehány fontosabb nyelvtörténeti adatok kiséretében előbb a tanártól franciául magyaráztatnának meg. E célra két, hetenkint egy-egy órát annál is inkább tartok elégségesnek, mert a tárgy ismert levén, csakis a kifejezési eszköz, az előadási nyelv változnék, melynek helyes kezelésére a négy évi gyakorlat már feljogosít. Ausztriában szintén azon eljárás honos, miért azonban még legkevésbbé tartom helyesnek; teszem azt egyedül azért, mert a nyolcadik osztály célja gyanánt szemeim előtt a befejezés, helyenkinti pótlás lebeg. A gallicizmusokat s synonimákat szintén két, hetenkint egy-egy órában tárgyalnám, s e célra Rákosy műve már nem többé segéd-, hanem tankönyvül használtatnék. Az irodalomtörténetre hasonlókép egy-egy óra

jutna két hetenkint; megelőzőleg azonban előrebocsátanám a francia nyelv belképződésének történetét. Fölemlítve a három törzselemet, melyből alakult, a román nyelv képződését, ennek két főágát s ezek tájnyelveit, áttérve azután Páris, mint nyelvképző központ befolyásának ecsetelésére, kitüntetném az okokat, melyek következtében az Isle de France tájnyelve uralkodó nyelvvé lőn. Az idő szűk volta miatt az irodalomtörténeti előadások a tudományok s szép művészetek fejlődésének koráig csakis erre kell szorítkozniok, vagyis nyelvtörténetieknek lenniök, ezentúl az egyes irók s műveik említésére s méltatására terjeszkedhetnek. A legnevezetesb irók életrajza ismert levén, csak azon teendőnk volna, hogy az összefüggést, a szellemi kapcsot s az irók egyéniségei közt fennálló válrokonságot — a mennyire lehetséges — feltüntessük. Itt emelvén ki egyuttal azokat, kik a reáliák terén haladást jeleznek s ennélfogva különböző bölcseleti nézeteik mellett is általános elismerést érdemelnek, minők: Des Cartes, Pascal, Buffon, D'Alembert, Cuvier, kiknek munkáiból megfelelő részleteket a fönebbi chrestomathiába is tartok fölveendőknek.

Ily vagy hasonló eljárás mellett lehetséges megfelelni azon igényeknek, melyeket a francia nyelv taníttatásához kötünk. E szerint négy szakaszra oszlanék fel az egész hét évre terjedő folyam; a kezdőre, a haladóra s az irodalmira két-két s a befejezőre egy évvel. Az első kettőben a nyelv elméleti elsajátítása s írásbeli helyes kezelése, a harmadikban az irodalom vázlatos, de általános megismerése s közegének szóbeli kezelése képezné a főcélt, míg az utolsóban a nyelvtan s irodalomtörténet egyesítésével érne véget az egész folyam.

Két kérdést szántszándékkal hagytam függőben az önálló irásbeli dolgozatokét s a három legfelső osztályban előveendő olvasmányokét. Reménylem azonban, hogy e kérdés, még mielőtt a végleges tanrend szerint haladók oda érnének, tisztázva leend; az általános érdekeltség legalább, mely ez uj tantárgy iránt nyilvánul, megerősít e reményben, e hitben.

Mielőtt soraimat befejezném, kötelességemnek tartom nyiltan kijelenteni, hogy még nem tapasztalás, sem észlelet, hanem csak gondolkodás, a tárgy fölötti elmélkedés érlelte meg helylyelközzel nyilvánult meggyőződésemet, hogy minden véleményemhez ennélfogva föltétlenül nem ragaszkodom, s hogy, mert eszmecsere utáni okulást óhajtok, tapasztaltabb tanártársaim fölvilágosító, útbaigazító észrevételeit az ügy érdekében, mely, reménylem, mindnyájunk szivén egyaránt fekszik, hálával fogadom.

*Tölgyi Gyula.*

# A vallás- és közokt. m. k. miniszter ötödik jelentése.

II.

Előbbi közleményünkben a nép- és középiskolák állapotát ismertettük, a mennyire terünk, részben pedig a jelentés hiányossága engedte. Ez alkalommal a III. szakaszt mutatjuk be röviden. Ebben a felsőbb tanodákról van szó; első sorban az egyetemekről. A miniszter úr hivatkozván az egyetemről külön kiadott, s általunk is ismertetett jelentésre, itt csak kiegészítő adatokat vesz fel. Közölve van a budapesti magyar kir. tudomány-egyetem tanulmányi, fegyelmi és lecke-pénzszabályzata; továbbá az »ügyviteli utasítás a budapesti m. k. tudomány-egy. könyvtár számára.« Ezt követi a táblás kimutatás, és pedig az $187^3/_4$. és $187^4/_5$-iki tanévekről, mely szerint

a budapesti m. k. tud.-egyetemen az $187^3/_4$. tanévben, az I. félévben volt 143 tanerő, 2525 tanuló; legtöbb a jogi szakban 1344. A II. félévben 144 tanerő, 2295 tanuló; jogász 1175. — $187^4/_5$-ben I. félévben 151 tanerő, 2566 tanuló; II. félévben 149 tanerő, 2351 tanuló. Megjegyzendő, hogy a tanulók számába a gyógyszerészek, sebészeti hallgatók és szülésznők is bele vannak véve.

A kolozsvári kir. tudomány-egyetemről az egyes facultások szerint van adva kimutatás. $187^3/_4$-ben az I. félévben volt:

| | | | |
|---|---|---|---|
| a jog- és államtudományi karban | 13 | tanár | 154 tanuló; |
| az orvosi karban | 10 | » | 55 » |
| a bölcs.-nyelv- és tört.-tud. karban | 10 | » | 43 » |
| a mennyiségt.-term.-tud. karban | 7 | » | 58 » |

A II. félévben megtartva a karok sorrendjét, a tanárok és tanulók fennebbi egymásutánját, így következnek a számok: 13—145, 10—95 (t. i. 43 bába-tanulóval szaporodott), 10—39, 7—59.

Az $187^4/_5$. tanév I. félévében 13—170, 11—65, 11—55, 9—79. A II. félévben 13—163, 12—123 (62 bába-tan.), 11—52, 9—79. — Ez egyetem hallgatói a kincstári alapból 8800 frtnyi, más alapokból 4690 frtnyi, a tanárképezdei hallgatók a kincstárból 6000 frtnyi, összesen 19,490 frtnyi évi ösztöndíjakban részesültek, ide nem számítva a magánosok ösztöndíjait.

A kir. József-műegyetemről megtudjuk a jelentésből, hogy az intézet szervezetében szükségeseknek tartott reformok részben létesíttettek, részben tárgyalás alatt vannak. Nevezetes intézkedés volt az, mely szerint mérnöki és gépész-mérnöki

szigorlatra csak azok bocsátandók, kik a szakosztálynak hat félév*en* át r e n d e s hallgatói voltak. Ezzel természetesen együttjár az a kényszerűség, hogy az évenkinti vizsgálatoknak többen vetik alá magukat. A műegyetem hallgatói számára a kincstári alapból 5640 frt, más alapokból 8833 frt, összesen 14,473 frt lőn fordítva ösztöndíjképen. A statisztikai kimutatás szintén $187^3/_4$. és $187^4/_5$. tanévre terjed.

Az $187^3/_4$. év I. félévében volt 35 tanerő (26 rendes tanár), 705 hallgató; a II. félévben 37 tanerő és 712 hallgató. Szigorlatot tett 1 (a mérnöki osztályban).

Az $187^4/_5$. év I. félévében volt 38 tanerő (27 rendes tanár), 818 hallgató; a II. félévben 40 tanerő, 685 hallgató. Szigorlatot sem a mérnöki, sem a gépész-mérnöki osztályban nem tett senki sem.

A h i t t a n i i n t é z e t e k b e n $187^3/_4$-ben összesen volt 121 tanár, 1152 tanuló; $187^4/_5$-ben 134 tanár, 766 tanuló.

A j o g a k a d é m i á k szervezetében nevezetes eredmény a protestáns jogi tanintézeteknek az új szabályzat szerinti (4 éves tanfolyam) átalakítása. A kir. jogakadémiai hallgatók összesen 3110 frtnyi ösztöndíjban részesültek. A prot. jogakadémiákon a hallgatók a két tanévben összesen 8654 frt 24 kr. ösztöndíjat kaptak.

$187^3/_4$-ben 13 jogakadémiában működött összesen 91 tanár (80 rendes), hallgató volt összesen 1843. — $187^4/_5$-ben ugyancsak 13 intézetben volt összesen 111 tanár (92 rendes), tanuló összesen 1418.

A jelentés IV. szakasza az »emberbaráti és közművelődési intézetek«-ről szól.

A s i k e t n é m á k v á c i k i r. i n t é z e t e négy osztálya hatra egészíttetett ki az 1868. népoktatási törvény követelményei szerint. A tanítás módjának alapja $187^3/_4$ óta a beszéd kifejezése szóhangokkal s ezek leolvasása az ajkakról. Az $187^3/_4$. tanév végén 11 növendék (8 fiú és 3 leány) lépett ki az intézetből, 1 betűszedő, 5 szabó, 2 varga, 3 női munkák készítésével foglalkozó. — Az $187^4/_5$. tanév végével 10 növendék (7 fiú, 3 leány) hagyta el az intézetet, közölök 1 betűszedő, 1 könyvkötő, 1 kőfaragó, 1 szabó, 3 varga, 3 női munkákat készítő. — Az $187^5/_6$. tanév végével az intézeti növendékek száma a bejárókkal együtt: 92, (59 fiú és 33 leány). Az intézetet ugyanekkor elhagyta 14 növendék (9 fiú, 5 leány) és pedig: 1 betűszedő, 1 kőfaragó, 4 szabó, 3 varga, 5 női munkát készítő. — Az intézetben jelenleg 47 országos és 25 magánalapítványi hely van; növendék van 82. Kiképzésre alkalmas siketnéma gyermek azonban 1500 van; évenkint 200-nál többen jelenkeznek felvételért, miből látható az intézet elégtelensége. Örömmel értesülünk a jelentésből arról, hogy a miniszter úr gondjainak kiváló tárgyát képezi a siketnémák kiképzése, remélnünk lehet, hogy kedvezőbb viszonyok között valamennyi szerencsétlen gyermek részesülhet az oktatás áldásaiban.

A vakok országos intézetének szervezete szintén javult. A felvétel kiterjesztetett fiúkra nézve 8—18, leányokra nézve 8—16 éves korukra; a 6 éves tanfolyam 7 évesre bővült, sőt egyes jelesebb tehetségű növendékeknek meg van engedve a 8-ik évet is benntölteni valamely szakban, különösen a zenében való teljesebb önképzés végett. Ujabban felvették a zongorahangolást is. $187^{3}/_{4}$-ben volt az intézetnek 67 rendes és 3 bejáró növendéke. $187^{4}/_{5}$-ben a növendékek száma 75, $187^{5}/_{6}$-ban 77. Évenkint mintegy 10-en kerülnek ki az intézetből, kiknek nagy része mint zenész keresi kenyerét.

A balaton-füredi szeretetház betöltötte hivatását, sőt példájával hasonló intézetek alapítására buzdítja a közönséget. 1874-ben 62 növendéke volt az intézetnek, 6—16 életévvel. A tanító személyzet egy igazgató és 5 család-nevelő. A tanmenet ugyanaz, a mi a 6 osztályú népiskoláé.

Az országos zeneakadémia és színi tanoda keletkezését történetét és jelen szervezetét részletesen ismerteti a miniszteri jelentés. Itt legyen elég a következők feljegyzése:

A színi tanodában az $187^{3}/_{4}$. tanév végén a drámai szakban volt 13 férfi-, 12 leány-növendék; az operai szakban 4 férfi-, 19 leány-növ., mindenikben összesen 48. — $187^{4}/_{5}$-ben a tanév végén volt a dr. szakban 8 férfi, 11 leány, az op. szakban 3 férfi, 17 leány, — összesen 39. — Az $187^{5}/_{6}$. tanév végén volt a drámai szakban 9 férfi, 15 leány, az operai szakban 8 férfi, 21 leány, — összesen 53.

A zeneakadémia $187^{5}/_{6}$-ban nyílt meg, s látogatta 38 növendék.

Az országos minta-rajztanoda és rajztanárképezde szintén bőven van ismertetve a jelentésben. Feladatai közé tartozik a rajztanárok képzése is. E célra 16 ösztöndíj van alapítva, »s úgy látszik, ez irányban mutatkozik az intézet legnagyobb és legjótékonyabb fejlődése.« $187^{4}/_{5}$-ben volt az intézetnek 127 tanulója, köztök 42 rajztanárjelölt, $187^{5}/_{6}$-ban 119, köztök 57 rajztanárjelölt. $187^{4}/_{5}$. tanév végén képesítő vizsgálatra bocsáttattak az intézet növendékei közől 16-an, kívülről 7-en. Sikerrel kiállották a vizsgálatot amazok közől 9-en, ezek közől 1. 1875. szept. 30-tól okt. 8-ig tartott vizsgálaton 5 vidéki rajztanár és tanító jelent meg; képesítést nyertek 2-en. Az $187^{5}/_{6}$. tanév végén 24-en bocsáttattak kép. vizsgálatra; kiállotta a vizsgálatot 6 intézetbeli növendék, és 5 vidéki.

A jelentés hátralevő részéről egy következő közleményben fogunk szólani.

*N.*

# Egy kis statisztika.

Igen sokszor hallunk a látszatból kiinduló vagy egyes eseteken alapuló állításokat, hogy pl. e vagy ama társadalmi osztálybeli, vallásu tanulók, a legszorgalmasabbak vagy leghanyagabbak, kitünő tehetségek, a nélkül, hogy ez állítások legalább a valószínüségig bíztos számadatokkal volnának kimutatva. A hivatalos statisztika a dolog ez oldalát nem tekinti, pedig azt hiszem minél több oldalról vett adatok vannak előttünk, annál többet beszélnek a számok s képesítenek nem csak arról az egy intézetről, hanem általánosságban is következtetéseket vonnunk. Fontosak tehát az oly kérdések is, hogy helybeli vagy vidéki szülők gyermekei látogatják-e s mily arányban az intézetet? mennyi tanuló törzshallgató s mennyi szokott máshonnan odajönni? mily arányban vannak ezek a tanulásra nézve? stb. mert tény, hogy minden ilyesre befolyással szokott lenni pl. az intézetben uralkodó szigoruság, tanításmód, szóval az intézet híre. Vagy nem szoktunk-e sokat s talán ellenkezőleg következtetni pl. abból, ha valamely intézet legfelső osztályába nagyon is sereglenek a tanulók? vagy nem vethet-e az intézetre világot saját volt tanulóinak előmenetele vagy elmaradása a kivülről jöttekéhez képest? Én tehát különösen az érintett irányban gyüjtöttem ha talán nem is mérvadó, legalább buzgón szerzett relative biztos adatokat a budapesti kir. egy. főgymnasium 1874/5. évi, vagy szükség szerint a megelőző évek tanulóiról. Egyelőre csak magukat a számokat, illetőleg csak egy részöket közlöm, melyek percenteket jelölnek; a belőlök vont következtetéseket legközelebbre hagyom. De már most fel kell említenem, hogy teljes képet csak úgy lehetne igazán nyerni, ha több intézet részletes statisztikáját lehetne egybevetni. A szülők társadalmi osztályát nem akartam igen élesen megkülönböztetni, de négy osztályt mégis föl kellett vennem és pedig a legfelső osztályba soroztam azokat, kiket közönségesen »nagy urak«-nak szoktunk nevezni, tehát az aristokratián kivül a magas hivatalbelieket is, míg a felső osztályba az u. n. intelligentiához pl. a nagyobb kereskedőket is hozzá vettem. A közép és alsó osztály nevét a közönséges értelemben használom. — *a* jelenti az egész gymnasiumot, *b* az 1. 2. 3. gymn. osztályt együtt véve, *c* a 4. 5. 6. és *d* a 7. és 8. osztályt együtt. Az osztályok számadatait először mind külön számítottam ki, de legelső érdekes észleletem az volt, hogy az itt egybevetett osztályok arányai igen megközelítik egymást s azért helymegtakarítás végett csak együttvéve közlöm:

## I.

| 1) Vallás szerint: | a | b | c | d |
|---|---|---|---|---|
| Róm. kath. | 81 | 80 | 81 | 80 |
| Gör. kath. | 1 | — | 1 | — |
| Ágost. h. v. | 4 | 3 | 2 | 10 |
| Helv. h. v. | 8 | 9 | 6 | 5 |
| Gör. kel | 2 | — | 6 | — |
| Unit. | 1 | — | — | 5 |
| Mózes h. v. | 7 | 10 | 4 | — |
| 2) Bevallott nemzetiség: | | | | |
| Magyar | 92 | 93 | 90 | 95 |
| Német | 7 | 9 | 4 | 2 |
| Szerb | 1 | — | 4 | — |
| Horvát | 1 | — | 1 | — |
| Cseh | 1 | 1 | — | — |
| Rom. olasz | 1 | 1 | 2 | 2 |

## II.

| 1) A szülők társad. osztálya: | a | b | c | d |
|---|---|---|---|---|
| Legfelső oszt. | 9 | 9 | 6 | 15 |
| Felső „ | 68 | 58 | 75 | 85 |
| Közép „ | 18 | 23 | 16 | — |
| Alsó „ | 5 | 9 | 2 | — |
| 2) Hol laknak? | | | | |
| Helyben | 72 | 76 | 58 | 83 |
| Vidéken | 29 | 23 | 41 | 17 |
| 3) Hol jártak az előbbi évben: | | | | |
| Ugyanitt | 80 | 78 | 74 | 85 |
| Másutt | 22 | 22 | 26 | 15 |
| 4) A mózesvallásuak közül: | | | | |
| Kit. v. jel. | 33 | 28 | 50 | — |
| I. rendű | 28 | 36 | — | — |
| II. v. III. rendű | 22 | 28 | — | — |
| Kimaradt | 17 | 7 | 50 | — |
| Vidéki | 6 | — | 25 | — |
| Másutt járt | 11 | — | 50 | — |

## III.

| 1) A legfelső társ. oszt. tanulók közül: | a | b | c | d |
|---|---|---|---|---|
| Kit. v. jel. | 20 | 38 | — | — |
| I. rendű | 44 | 38 | 50 | 50 |
| II. v. III. rendű | 20 | 8 | 33 | 33 |
| Kimaradt | 16 | 15 | — | — |
| Vidéki | 8 | 15 | — | — |
| Másutt járt | 9 | 18 | 17 | — |
| α) A vidékiek közül: | | | | |
| Kit. v. jel. | 9 | — | 13 | 12 |
| I. rendű | 45 | 56 | 39 | 25 |
| II. v. III. rendű | 24 | 21 | 26 | 25 |
| Kimaradt | 22 | 21 | 18 | 37 |
| Másutt járt | 42 | 44 | 45 | 25 |
| 2) A felsőbb társ. oszt. tanulók közül: | a | b | c | d |
| Kit. v. jel. | 20 | 10 | 20 | 26 |
| I. rendű | 49 | 63 | 42 | 31 |
| II. v. III. rendű | 22 | 18 | 22 | 28 |
| Kimaradt | 12 | 9 | 15 | 14 |
| Vidéki | 29 | 22 | 39 | — |
| Másutt járt | 22 | 17 | 26 | 17 |
| β) A helybeliek közül: | | | | |
| Kit. v. jel. | 18 | 16 | 20 | 23 |
| I. rendű | 49 | 54 | 46 | 35 |
| II. v. III. rendű | 21 | 21 | 17 | 29 |
| Kimaradt | 11 | 8 | 17 | 9 |
| Másutt járt | 7 | 3 | 13 | 12 |

| 3) A közép társ. oszt. tanulók közül: | a | b | c | d |
|---|---|---|---|---|
| Kit. v. jel. | 8 | 4 | 20 | — |
| I. rendű | 38 | 34 | 47 | — |
| II. v. III. rendű | 19 | 20 | 13 | — |
| Kimaradt | 8 | 4 | 20 | — |
| Vidéki | 34 | 22 | 67 | — |
| Másutt járt | 23 | 21 | 27 | — |
| γ) Azok közül, kik itt jártak: | | | | |
| Kit. v. jel. | 23 | 21 | 25 | 23 |
| I. rendű | 46 | 56 | 43 | 34 |
| II. v. III. rendű | 21 | 16 | 19 | 34 |
| Kimaradt | 10 | 6 | 13 | 8 |
| 4) Az alsó társ. oszt. tanulók közül: | a | b | c | d |
| Kit. v. jel. | 13 | 15 | — | — |
| I. rendű | 40 | 38 | 50 | — |
| II. v. III. rendű | 33 | 38 | — | — |
| Kimaradt | 13 | 8 | 50 | — |
| Vidéki | 13 | 15 | — | — |
| Másutt járt | 7 | — | 50 | — |
| δ) Azok közül, kik másutt jártak: | | | | |
| Kit. v. jel. | 2 | — | — | 17 |
| I. rendű | 51 | 65 | 46 | 33 |
| II. v. III. rendű | 21 | 23 | 25 | — |
| Kimaradt | 25 | 12 | 29 | — |

E számok vizsgálása közben számtalan s legalább egy esetben indokoltnak látszó gondolat ötlik eszünkbe. Én csak legvilágosabban bizonyított következtetéseimet akarom röviden elmondani, gondolkodjék más is, mennyiben lehetne ez állításokat általánosságban kimondani.

A budapesti kir. egyet. főgymnasium, mint tudjuk, katholikus jellegű intézet s azt a kath. ifjuság túlnyomó száma következtében könnyen fenn is tarthatja. Alig lehetne ezt minden kath. iskoláról elmondani, mert bizony van olyan, a melyben pl. a móz. vallásuak aligha 70—80%-t nem képviselnek. Ebben az intézetben még a helvét vallásuak is többen vannak, mint a mózes. vallásuak, ámbár amazok csak 8%-t képeznek. — Épen mert a móz. vallásuak szorgalmáról s tehetségéről igen eltérő nézetek vannak, hozom fel, hogy ezekből az adatokból az tünik ki, hogy ők 61%-ig jó tanulók s haladnak is. Már a középső osztályokban csak kitünő tanulók vannak (50%), a többi pedig még idején elmarad, hogy más pályára lépjen; vagy más intézetnél próbál szerencsét, erre mutat az, hogy közölök 50% ide is más intézetből jött. Feltünő, hogy a 7. és 8. osztályban egy móz. v. sincs!

A tantervjavaslat vitatásakor azt hozta fel valaki, hogy a tanulók iskola-változtatása nem oly nagy, hogy még arra is figyelemmel kellene lenni. Én úgy hiszem 15—20%-nyi változás elég, de elég rosz is, hogy annyi van. Legtöbben változtatják az intézetet a középső osztályokban (máshonnan jött: általában 26%; móz. v. 50%; alsó társad. oszt. 50%). Hogy ezek legtöbbnyire csak szerencsét próbálni járnak, látszik abból, hogy épen azok közől, kik legjobban változnak, csak kit. tanulók maradnak meg, a roszak pedig kimaradnak, s épen e változtatókat a 7. s 8. osztályban nem találjuk, maguk az intézetváltoztatók pedig, tehát a kik máshonnan jöttek vagy csak I. rendüek vagy ujolag változtatnak 25%-ig. Alighanem az érettségi vizsgálat a punctum saliens! De más oka is lehet annak, hogy közép és alsó társ. osztálybeliek a 7. s 8. osztályban nincsenek!? Minden esetre gyanús, hogy épen az érettségi vizsgálat előtt legnagyobb az intézetváltoztatás, kivált ha azt is hozzá vetjük, hogy még a helybeliek közől is épen akkor változnak legtöbben.

A társadalmi osztályokból legjobban van képviselve a felső társ. oszt., a vidékiek közől a közép t. oszt. s legkevésbbé az alsó t. oszt. De, mindamellett, hogy kitünő legtöbb van a felső t. oszt.-beliek közt, legjobb tanulók, illetőleg legállhatatosabbak általában a közép társadalmi osztálybeliek, a kiknek pedig valószínűség szerint legkevesebb tehetségük van — instruktorokat tartani. A legfelső s felső t. osztálybeliek épen úgy, mint az alsó t. oszt. csak a középszerűségnél maradnak s ezeknél a középszerűek úgy aránylanak akár a kit. akár a roszakhoz, mint 44:20, (49:20). De ha már instrukto-

rokról szóltam, az igazság kedveért azt sem hallgathatom el, hogy az 1—3 osztályban a legfelső t. oszt. közöl 38% kit., s csak 8% II. r., míg a közép t. osztálybeliek közöl ugyanott 4% kit. s 20% II. r. (itt a szülői felügyelet jöhet számításba); azonban már a középső iskolákban a legfelső t. oszt. között kit. egy sincs, II. r. 33%; a közép t. oszt. között kit. már 20% s II. r. csak 13%. — A közép t. osztálybelieknél s a felső t. oszt.-nál is az osztályokkal a szorgalom is emelkedni látszik. Az alsó t. oszt. már a középső iskolákban csak I. r. vannak, a roszak ugyanannyian kimaradnak, mert az első iskolákban a rosz ugyanannyi, mint az I. rendü.

Vidéki tanuló általában mondhatni kevés van ebben az intézetben, hihetőleg, ha a szülő a fővárosba küldi gyermekét, ugy gondolkodik: legyen Pesten. De igen érdekes és sokkal indokolható körülmény, hogy a vidékiek közt aránylag legkevesebb a kit. tanuló, az első iskoláknak épen egy sincs, s ámbár a roszak mindig megfelelő arányban vannak a helybeliekkel, mégis a helybeliek közt a kit. egyenlő arányban vannak a gyengékkel. Valjon a vidéki elemi iskoláknak kell-e ezt felróni vagy a helybeli kosztos gazdáknak? Hogy a vidékiek leginkább változtatják az intézeteket, az természetes.

Mint röviden érintettem a máshonnan jött tanulók ez intézetnél nem tudnak az intézet régi tanulóival egyenlően haladni, mert hiszen legtöbbnyire csak gyenge tanulók változtatják az intézetet épen sokféleképen kárukra, mert vagy csak I. rendüek, vagy ismét elhagyják az intézetet. Csak is a legfelső osztályban van máshonnan jövő kit. tanuló is. Ellenben azok, kik ugyanez intézetben jártak volt, általában 23%-ig kitünő tanulók s még a legfelső osztályokban is 23% kit. míg a máshonnan jövők közöl csak 17%.

Hogy a tanulók majdnem mind magyaroknak vallják magukat, azt örvendetes jelenségnek veheti mindenki, annál inkább pedig az, a ki tudja, hogy ezen »magyarok« közt mennyi az idegen ajku.

Mint előre is megmondtam, tudom, hogy következtetéseim nem oly csalhatatlanok, mint az egyszeregy, noha számokból beszélek; mert hisz az adatok csak kiskörüek: de hogy több ily táblázatból érdekes s a mellett sokszor fontos s hasznos következtetéseket is lehet kivonni, arról is meg vagyok győződve.

*Malmosi Károly.*

# Irodalom.

**Görög nyelvtan.** Tanmódszeres rendszerben írta Hoffer Endre. Budapest. Aigner Lajos bizománya. 1876. 8.-r.

(Vége.)

Még eddigelé a betűk sajátságos osztályzásán kívül csak hibáit, hiányait és botlásait láttuk a „rendszer"-nek; most már következik a második positiv jellemző vonása, mely abban áll, hogy sz. a törzseket*) végbetűik szerint osztályozza, s a ragozás szabályait ahhoz képest rendezi el. Ez már valódi rendszerre mutat és megérdemli, hogy megvizsgáljuk szerkezetét, részleteit, alkalmazását, más rendszerektől való különbségét, netalán előnyeit és gyakorlati, várható eredményeit.

De bíz a csak mutat, mert mindjárt eleinte fel kell akadnunk azon, hogy egyszerre két különböző felosztás bukkan elénkbe. Egyik a 13. §-ban, második a 14-ben, mely utóbbiban a törzseket sorozza be négy rovatba, melyeknek címei (magunk nyelvén szólva): 1) lágy hangzón, 2) tompa mássalhangzón, 3) folyó és sziszegő mássalhangzón, 4) kemény hangzón végződő törzsek.**) Arról pedig, hogy melyik lesz a fő tényezője a rendszernek, egy szót sem olvasunk.

No már kettős felosztást azon egy rendszer élére állítani nem szabad, mert abból aztán nem rend, hanem csak zavar keletkezhetik. Ha Linné, rendszere összeállításakor, hol a porodák viszonyaiba, hol Tourneforttal a bokréták alakjaiba kapdosott volna, soha sem állott volna elé az a jeles alkotmány, mely nem csak közkedvességre kapott, hanem a növény-tudomány fejlése

*) Sz. a bekapott rosz szokás szerint a „Stamm"-ot „tő"-nek fordítja. Annyiszor kimutattam már helytelenségét, hogy restellem itt is felhordani érveimet. Csak annyit mondok, hogy a ki annak a szokásnak öntudatosan hódol, magyar nem lehet.

**) A „muta" szerzőnknek: „előtárshangzó;" de a tanuló nem tudja meg, miért nevezi így, valamint az „utótárshangzó" nevezését sem indokolja sz. Az utóbbit magam sem értem, s gondolom olvasóm se fogja, ha megsugom neki, hogy a „spiritus aspert" is hozzájok számítja függelékképen (pótárshangzó" név alatt) a tanmódszeres rendszer. Aztán a más nyelvészek „kemény-hangzó"-ja sz.-nél „alönhangzó", a lágy hangzó = „felönhangzó." Ezekkel megint zavarba jön a tanuló, mert itt alhangzónak mondják neki az E-t, melyet a magyar nyelvtanban „felhangu"-nak tanult és ellenkező neműnek az α, ο és ω hangzókkal, holott itt egyneműnek tanulja. A „kemény" és „lágy" nevekkel nincs ez a baj, aztán phonologiai alapon nyugosznak.

korában nagyon hasznos szolgálatokat is tett. Szerzőnk azonban ilyesmit nem is sejt, következőleg nem is igazolja vagy menti tétovázását, hanem annak a kimutatására pazarolja a drága időt és helyet, hogy a törzsek osztályainak feljebb idézett sorrendje helyes. — „Sorrend szerint", írja, „az önhangzók két osztálya közbülveszi a társhangzók két osztályát, mivel a hasonjellemű hangok módosítván egymást, ezen sorrendben módosítnak a ragozásnál hová-tovább nagyobb mérvben. Ennek oka pedig az, hogy felhangzón kezdődő ragok épen nincsenek, előtárshangzón kezdődők is alig valamivel többel (sic!) fordulnak elő, s alönhangzón kezdődők vannak legnagyobb számmal. Különben, a hol egyes helyeken, p. o. a jövőben és múltban az utó- vagy előtárshangzós ragok túlnyomóságra jutnak, a sorrend ehhez képest némileg módosul, a mi az illető helyeken megjegyezve van." Irálya megitélését az olvasóra bízom, arra kérve, hogy gondolja magát a tanuló helyébe; tárgyiasan pedig azt jegyzem meg, hogy sajátságos gondolat-szabályokat az esetek száma szerint rendezni! Mit mondanának arról, a ki pl. a növények elősorolásakor úgy rendezné a nemeket, hogy a legcsekélyebb fajuak kezdenék a sort, a többiek aztán a szerint követnék, a hogy több-több faj tartozik hozzájok? De különben sem érdemes a vitatásra, mert nem is szolgál osztás fölelvéül a rendszerben, s aztán az a „sorrend" egy mákszemnyit sem használ, se nem árt az egész ragozástanban. A „ragozástan" hát, mint láttuk, I. név-, II. igeragozásra oszlik. A névragozásban az a sajátsága van a „tanmódszeres rendszer"-nek, hogy ideális ragok sorát állítja fel, melyeknek bármely név casusaira illeniök kellene, azaz, hogy a 3. declinátióból csak egyet csinál, és ezzel túlteszen nem csak Curtiuson, hanem valamennyi indiai és európai panditon is. „De csak úgy, ha lehet!" azt mondja a népdal, s én is azt a „tanmódszeres rendszer"-nek. Mert, ime, Curtius szerint: „Eleinte csak egyetlenegy ejtegetés volt" (a görögben). No már ez maga nem valami történelmi tény, hanem csak nyelvészeti gyanítás, vagy — engedjük meg — némileg valószinű következtetés. De odafokozni, hogy a kifejlett görög nyelvben is, melyet iskoláinkban tanítunk, csak „egyetlenegy ejtegetés van", csupán — másként nem bírom megnevezni — hiú vakmerőség. Sz. pedig ezt a paradoxont teszi a névragozás alapjának, s tanítása abban áll, hogy a törzseket a megállított sorrendben előszedvén, azt mutatja ki minden ejtegetésnél külön-külön, hogy különböző ragozásai ama typikus egyetlenegy ragozással azonosok.

„Hogy lehet az?" kérdi az elbámult olvasó. Nagyon könnyen, sz. szerint, mint mindjárt meglátjuk a nevező*) példáján. Nos hát: az egyes nevező ragja: *s*.

*) Sz. „alanyeset"-nek írja. De subjectum és nominativus csak a teljesen analytikus nyelvekben mindegy; a classicusokban és a miénkben teljességgel nem; és még a német nyelvészek is repudiálják. Kár azt a szintoly káros mint ferde felfogást propagálni.

a) Lágy hangzó végű törzsök: νεκυ-; raggal: νέκυς. (Minden rendén van. Csak az a baj, hogy pl. ἄστυ törzsből a nevező nem ἄστυς, hanem ἄστυ.) *)

b) Muta végű törzsök: χερνιβ-; raggal: χέρνιβς. Igen, de β σ-val találkozva ψ-vé lesznek; tehát nev. χέρνιψ. Sz. így symbolizálja: „χέρνι(βσ)ψ."

„Törzs: ανακτ; rag.: ἄνακτς. Itt egyszer a τ a σ előtt kibukik; aztán κ a σ-val ξ-vé kapcsolódik, s lesz ἄναξ." A tanulónak azt ebből a symbolumból: „ανα(κτς)ξ kell kiokoskodni." Helyesen; de hátha annak a nyomán így okoskodnék tovább: törzs γαλακτ, tehát: γαλα(κτς)ξ, azaz nevező: γαλαξ!

c) Semivocalison végződő törzs: ῥεν; ragozva: ῥῆν. — Itt már elál szemünk, szánk, úgy-e? Pedig lássuk, mily szépen visszük keresztül sz. utasítása szerint: Elsőben egyszerűen ragozzuk: ῥεν + ς, lesz ῥενς; most a ῥ-t „belől fordítjuk, válik ῥεσν; ekkor a σ beleolvad az ε-ba, lesz belőle η és megszületett a ῥῆν, melyet még csak accentuálni kell, hogy megleljük a teljes nevezőt: ῥῆν." Symb. ῥ(ενς = εσν)ην.

Ez igazán „ireg forog mint stb." és mind csak azért, hogy törik-szakad ς legyen ragja a nevezőnek. Az embernek eszébe jut a „Húzd rá cigány!" de felébred reá az az irgalmatlan óhajtás is: „mikor lesz a nyirettyűből bot?" hogy ráverjünk a cigány hátára vele. Mert bizony józan ész nem hiheti, hogy ῥῆν amaz átalakulásokon ment volna át, mielőtt nevezővé válhatott, azaz végleges alakját nyerte. De, az istenért, miért barangoltassuk a tanuló eszét oly labyrinthusban, melyben azé a népé, a melynek nyelvét tanulja, soha sem koválygott? Megmondom miért?: a „tanmódszeres rendszer" kedviért!

E mutatvány után azt olvassuk: „μ-en névtő általában nem végződik." — Nem bajlódom a stylusával, nem is feszegetem az állítás igazságát, hanem egy más oldalról tekintem a dolgot. Ha szerzőnknek egy ügyes, eszes tanítványa, kinek ő jól betanította, hogy a „pót-név" is „név", bele találna pillantani előre a „Rendetlenek" rovatába, s itt meglátván a „ἡμῶν"-t elemezni kezdené, nemde megtörténhetnék, hogy felkiáltana nagy örömmel: „kaptam én μ-vel végződő névtőt: ἡμ!" Tegyük, hogy el is menne felfedezésével a fiú a tanítójához, s elébe terjesztené. Hihetőleg következő beszélgetés támadna köztük: T. Nem ἡμ ott a tő, fiam, hanem ἡμε. — F. Miért t. úr? — T. Mert a ragon vontató jel van (ῶν), s ez annak a jele, hogy a rag hangzója össze van húzva. (NB. Ezt könyve sehol sem tanítja.) — F. Értem t. úr, de ἅλς-nak a többi 3 esetében is ott van a vontató jegy, mégis csak ἁλ és nem ἅλε a tő? — T. ἅλς-nál az a szabály határoz, hogy a B. és T. esetekben, ha az utolsó tagban hosszú hangzó van, azt csupán csak ˜ jellel accentuálhatni. (NB. erről is hallgat a köny-

*) „Igenis, mert neutrum", azt fogja tán ellenem vetni sz. — E nem ok, miután γένος, τάχος, κρέας is neutrumok; még sem dobják el a σ-t.

vünk.) — F. De hátha ἡμῶν-ban is csak ez az ok? — T. Nézd meg a tárgyesetet: ἡμᾶς és meglátod, hogy ennek is a ragján ˜ jel van; holott ἅλας-ban a rag jelnélküli. — Most már tán megadja magát a fiú; de hát, Apollo szerelmiért, mire való egy merőben szükségtelen és haszontalan állítást*) odavetni? Mert hiszen most jól ütött ki a következmény, a mennyiben methodikus discursusra adott alkalmat. De üthetett volna roszul is. Pl. a fiú nem megy a tanítójához felvilágosításért, hanem csak társaival közli felfedezését, s aztán megállítják maguk közt, hogy a könyvük s utána tanítójuk is hazugságot beszél nekik. Van erre példa nem csak a gymnasiumi, hanem az egyetemi életből is. Vagy pedig a tanítóhoz folyamodik a fiú, de az vagy nem oly türelmes, vagy nem oly ügyes, mint a feljebb példázolt, és mind a két esetben utóvégre leszídja s elkergeti a tanítványt. Nem kívánatos és (ismét) nem példa nélküli eredmény. „Denique: maxima puero debetur reverentia."

A (19.) §. imígy végződik: „Ide csatlakoznak az (ν[τ]ς) = ν tők." — A nevező így alakul: „törzsök: λεοντ; nevező: λέ(ον[τ]ς)ων." Megvallom, dolgomba került, míg kitalálhattam a rejtélyes symbolum jelentését. Hogy megkiméljek másokat a fáradságtól, elmondom: a törzshez hozzá teszszük a ς-t = λεοντς; a ς kiugrasztja a τ-t = λεονς; a νς-t befordítjuk = λεοσν; a σ az ο-ba beleolvad = λεων, és accentussal végre: λέων. Tantae molis erat.... condere! Azok az együgyű többi grammatikusok azt gondolták, hogy egyszerűbb lesz kimondani, hogy a nevezőt ς hozzátétele nélkül úgy is alakíthatni, hogy a törzs végragjabeli hangzót megnyujtjuk. Így: t. φρεν, n. φρήν. Λεοντ, λεωντ-at adna nevezőnek, de mivel τ-ban egy görög szó sem végződik, tehát, nev. λέων. Tessék választani!

d) Keményhangzó végű törzs: δουλο. — Itt az egyes nev. alakulása semmi észrevételt nem igényel, lássuk hát a többest, melynek ες a ragja. Tehát: δουλοες = (a σ-t befordítva) δουλοσε = (a σ-t a két hangzó közül kiugratva) δουλοε = (οε-t összehúzva) δουλοι. Symb. δοῦλ(οες = ο[σ]ε)οι.

„Ho, hó!" szól közbe olvasóm, a ki maga is konyít egy kicsinyt a görögöhöz, „hisz οε-t soha sem contrahalják οι-nak!" — Erre én csak bámulok az ő vakmerőségén, hogy kétségbe vonja a „tanmódszeres rendszer" αὐτὸς ἔφα-ját. De bíz' a „rendszer"-től is rosz néven veszem, hogy az egy genitivusban („κριτ(εος=ε[σ]ο)οῦ") ellentmond maga-magának, s ου-vá kontrahálja az οε-t. Ellenben („κριτ(αες = α[σ]ε)αί")-ban megint saját lábán jár, s szerinte αε=αι;

*) Ha még annál igazabb volna is, sem a ragozást nem könnyíti, sem a nyelv minőségére világot nem vet, szerkezetére belátást nem szerez. Hiszen legfeljebb csak a casus törzsekről mondhatni. Igen, de származék-törzs elég van, a mely μι-ben végződik. Hát még igetörzs? Aztán még úgy is kétségbe vonhatni teljes igazságát. A „törzs" csak nyelvtani abstractió, nem történelmi concret adat. Az abstrahálásban pedig különbözhetnek a nyelvészek. Itt tovább nem fűzhetem.

mi megint nem tetszik iménti olvasómnak, a ki ezúttal azt is gondolja, hogy mivel már az utolsó rovathoz érkeztünk, készen is vagyunk a névragozással.

Korán sem, mert itt egy új neme bukkan elé, honnan, honnan nem, a ragozásnak, melylyel hogy megismerkedjünk, vissza kell térnünk az utóbbi két osztályhoz, a semivocális és keményhangzó végű törzsekhez. Beszélje meg sz.

„21. §. **Utánzó névragozás** . . . . . fordul elő még az utótárshangzón és alönhangzón végződő tőknél úgynevezett utánzó névragozás, melyben ezek, az illető utótárshangzón és alönhangzón kezdődő ragokat épen megtartani törekesznek."

Nem azért közlém, hogy tűnődjék rajta olvasóm, mert nem érdemli a fáradságot, hanem hogy ismertessem vele a „tanmódszeres rendszer"-t. — Magyarázata ez:

1) A c) rovat alá csak oly törzseket vett fel sz., melyek a nevezőben ς felvétele helyett hangzóikat nyujtják meg. Itt már pótlólag azokat tárgyalja, melyek ς-t vesznek fel.

2) A d) rovat alatt a másoktól 1. és 2. ejtegetésüeknek nevezett törzsek tárgyalvák; itt pedig „utánzó névragozás" cím alatt a 3. ejtegetésre tartozó törzseket tanuljuk meg.

Ennyi az egész. De hogy az említett törzsek mikép kerülnek egy csávába? Miért „utánzók" vagy mit utánoz a ragozásuk? Mi jogosítja az „úgynevezett" jelzőre? Végre mi célja és haszna van elkülönzésöknek? Mindezekre nem tudok adni, hanem magam várok felvilágosítást, valamint szeretném tudni elvét is ilyes szórendnek: „Utánzó utótárshangzós névtő ragozása" (22. §.), midőn a következő 23. § nak ez a címe: „Alönhangzós névtők utánzó ragozása."

Azonban még sem vagyunk készen a foltozással — Meister! die Arbeit ist fertig, soll ich sie gleich flicken? — Még egy falka nem tárgyalt eset foglalkodtat e közönséges cím alatt:

„Nemek különbségei!" 10. §-t, s azután az articulus, főnevek nemei (Genus), a mellék-, pót és számnevek következnek.

Visszatekintve az egész „névragozásra", felötlik, hogy sz. a vocativust kirekeszti a casusok sorából, s ezért ilyen kifejezéssel kénytelen élni: „alanyeset felhiváskor" stb.; holott tudvalevő dolog, hogy a vocativust csak egyenes parancs esetében lehet a mondat alanyának nézni. Ha a nominativust meghagyta volna sz. n e v e z ő n e k, nem jut vala arra a kietlen gondolatra. Mert megnevezés és megszólítás különböző két dolog!

A névragozásban sem remekelt a „tanmódszeres rendszer!"

„Futása ugyan nem valami különös", — azt mondatja Lessing a szarvassal a strucról, — „de hiszem, annál jelesebb lesz a repülése." Reméljük hát mi is, hogy annál derekabb lesz az „igeragozás." Az én reményemet éleszti az, hogy szerzőnknek egykori tanítványa nyilatkozata szerint ő és társai a görög hajtogatást szerző előadásából jobban felfogták, mint Curtius tankönyvéből. Ez a körülmény feleslegessé tehetne minden kritikát, vagy

eltompíthatná az élét, ha egy kérdés nem tolakodnék közbe. T. i. vajjon az előttünk álló rendszer alkalmazása okozta-e azt a könnyítést, vagy pedig sz. Curtiust használva inkább nyomon követte, s mint jeles magyarázó a tanítvány előtt álló nehézségeket oszlatta el? Minthogy pedig én ezt a kérdést nem dönthetem el, kénytelen vagyok a „tanmódszeres rendszer"-t a Curtiuséval összehasonlítani, s azután egyszerűen az olvasóra bízni, lát-e vagy sem könnyebbítést a tanulóra nézve az elsőbben.

Curtius — röviden mondom el, feltéve, hogy nyelvtana tanár-olvasóm asztalán maradandó helyet foglal, — az igealakok szerkezetét elemezve előszámlálja: 1) az „igetörzset" vagyis azt a betűcsoportot, mely bizonyos ige minden alakjaiban egyenlően meg van; 2) az „igetörzs"-nek toldással vagy rövidítéssel módosított alakjait, melyek bizonyos időcsoportok sajátjai; 3) a személy-ragokat egyes és többes számban; 4) a kapocshangzót, mely egyfelől a két főhajtogatást, és másfelől a módokat megkülönbözteti; 5) az augmentumot. -- És mindezen elemek bármely görög szövegbeli igealakban ott vannak, vagy egész valóságukban, vagy csekélyül — (Cois tibi naene videre est, ut nudam) — elárvázva. Azonkívül viszonyos helyzetök is határozott.

Lássuk már a „tanmódszeri rendszer" eljárását. — Ez ama realitások helyett ideális betűkkel és betű-csoportokkal áll elé. Nevezetesen: 1) személy-ragokkal, számra vonatkozás nélkül; 2) összeolvadt szám- és személyragokkal; 3) összeolvadt szám-, személy- és alak-ragokkal; 4) módcsoportok által változtatott személy-, szám- és alak-rag; 5) módrag, a módok egyenkénti megkülönböztetésére; 6) előragok.

Ez eddigelé már egy rovattal több, mint a Curtiuséi. De ez legkisebb baj, a nagyobb baj, hogy ezek a ragok csak kivételesen jelennek meg láthatólag, reáismerhetőleg és bizonyos helyzetben a valóban előforduló igealakokban; és így, úgy szólva, divinatióból kell hogy reájok akadjon a tanuló; sz. eddigelé nem ad neki arra utasítást. Ő pl. a „módrag"-ot így ismerteti: „1) a teljes módokban: jelentőben egyszerű $\varepsilon = o$, mint alapmódrag; foglalóban az megnyujtva $\eta$ vagy $\omega$; óhajtóban az már együttessé válva $\varepsilon\iota = o\iota$; végre a történetiben két külön $\check{\varepsilon}$, $- \varepsilon = o$.

„Megjegyzendő azonban, hogy $o$ csak $\mu$ és $\nu$ előtt állhat.

„Hogy a történeti módban össze ne vonassék, úgy érhető el, hogy a tőt közbül veszi.

„A mi pedig a személy-szám-alakragnak a módraggal együttállását illeti, különösen megjegyzendő, hogy a módrag a személy-szám-alakrag csoportulaton némi módosításokat eszközöl. Igy p. o. stb." (Tehát csak „p. o.")

Tegyük már próbára, mikép elemez a két rendszer tanítványa. Ez az igealak: $\check{\varepsilon}\varphi\iota\lambda o\upsilon\nu$, elég egyszerű feladat lesz. Curtius tanítványa a szó végére pillant, s mindjárt tudja, hogy $\nu$ személyrag, s a táblácskába tekintve, látja, hogy történelmi idő ragja egy. 1., vagy több. 3. számban. Az $\nu$ előtt sem $\upsilon$, sem $o\upsilon$ nem

kapcsok, tehát ου összehúzva = ε0, s ezzel kitűnik a kapocshangzó (még pedig a jelentő módé) ο, meg a törzsök vége ε. A történ. idő ismerete az augmentumra figyelteti, melyet elvetvén, ott marad a puszta törzs φιλε, melyen nem látszanak aorist-törzs jelei, tehát az igealak mint történelmi múlt csak imperfectum lehet. E szerint ἐφίλουν az imperf. jelentő módjában egy. 1., vagy több. 3. személyű alak. A két egyforma közt aztán a syntaxis dönt.

Hadd álljon elé most a tanmódrendszer tejével táplált növendék. Ez is persze a személyrag-rovatba kapaszkodik belé és sejti, — csakis sejti, mert a „rendszer" nem mondta meg neki — hogy a szó végén kell utána keresni. Ő is hát megakad a ν-n, s bele nézve a tiszta személy-ragok táblácskájába, ott ezeket leli: „3. τι; 2. σι; 1. μι." Az ν-nek semmi nyoma. Ez már baj; de nincs mit tenni, és tovább megy a „szám-személy-ragok"-hoz. Itt már nyilik egy kis kilátás, mert ott van: 3. ντι és 1. μεν. Hanem a εὕρηκα örömét csökkenti az ν melletti τι és με, melylyel nem tudni, mit csináljon, nem lévén semmi kényszerítő eszköze kiugratásukra. Ismét tovább ballag hát a szám-személy-alakragokhoz, megint sikertelenül, valamint hasztalan keresi a rejtélyes ν-t a „módcsoportok" (4.) és „módragok" (5.) táblácskájában.

Hanem a 6-dikban csakugyan megleli a vadászott ν-t, ον alakjában; tehát a mint látszik, a módraggal összeolvadva. De hogy erről megbizonyosodhassék, még négy §-sal, és kitudja, hány táblácskával odébb kell kutatnia, míg végre az 54. §. 3-dik paradigmájában megkapja az ἐφίλουν-t ἐκεῖνον alakjában. Oka az, hogy az időragokat a törzsek négy osztályán, melyeket már a névragozásból ismerünk, külön-külön és hármankint keresztül viszi sz., mire aztán legalább 12 paradigma kell, holott azt némely nyelvtan kettővel is meg tudja tanítani. — Elég az hozzá, hogy sz. tanítványa most már bírja megnevezni az ἐφίλουν alakot imígy: jelen idő, történeti módja, egyes első .... — „Megálljon csak", kiáltja olvasóm, „micsoda az a történeti mód?" Soha se hallottam hirét." Én se bíz' azt; hanem nem azért ír az ember új grammatikát és állít „tanmódszeres rendszer"-t, hogy csak olyakat mondjon, a mikről eddigelé is hallott valamit minden gyalog ember. No, s hát ezt a módot a görögben eddig felvett négy mellé sz. teremtette csupa nagylelküségből. Látván t. i., hogy a négy időnek: a jelennek, múltnak, első és második jövőnek meg van mindeniknek a négy módja; ellenben az imperf. a plusquam-perfectum, az első és második aoristus oly búsan üldögelnek a magányukban, megszánta sorsukat s mediátizálva hont, s a többi módok mellett polgári jogot adott nekik. Hogy aztán lehet-e a „történeti mód" — (azaz: az augmentumos idők csoportja) — fogalmának azokat a jegyeket tulajdonítni, melyeket eddigelé a nyelvtani mód-fogalom tartalmába valóknak hittünk; vajjon nem zavarja-e össze az idő és mód fogalmait az ilyes felvétel, hogy a félmúlt idő egyik „módja" a „jelen időnek", vagy a kezdő múlt idő a „jövő időnek", és van-e voltaképi szükség

erre a forradalmi eljárásra, az mind nem aggasztja szerzőnket. Fiat „tanmódszeres rendszer!“ és „pereat Curtius!“

Jaj, de hogy oda feleitettük a mi fiúnkat! Nincs semmi kár benne; mert a meddig kisértük, elég világos bizonyságot szolgáltatott, hogy a Curtius tanítványa kevesebb veszödséggel és biztosabb léptekkel jut az elemzéshez és eredményéhez. Épen így össze lehetne hasonlítni kettőjök synthesiseit is, ha nem sajnálnám az időt tőle. A helyett bízvást kimondom, hogy minek utána a „tanmódszeres rendszer“-ben a megírt eltéréseken kívül más újságot nem látok, mint roppant halmazát a paradigmáknak, mely részben igenis minden létező, régiebb vagy újabb nyelvtant megver ez a görög nyelvtan; de a paradigmák által való tanítást nem tartom a methodika non plus ultrajának, nem bírom átlátni, miért dobná el akármelyik tanára a görög nyelvnek az eddig használtak közül bármelyiket is a Hoffer Endréé kedviért.

Nem ajánlja inkább az új tankönyvet az a minden képzetet meghaladó szájbarágás sem, mely abban áll, hogy a könyvnek 1001 paradigmájában minden betű-kapcsolat, melyet a nyelvszokás összeolvasztott és kisebb-nagyobb mértékben elváltoztatott, kivétel nélkül, mind a két alakjában, t. i. hypothetikus nyerseségében és phonetikai helyesírással van egymás alá téve, akárhányadikszor is foldul elé azon egy combinatió. Világosban mutatja azt egy kis töredék a paradigmákból.

A 61—62. lapon, λεγ törzsre cselekvő jövő alakjai:

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Egy. 3. | λέ(γ=σ)ει | λέ(γ=σ)ῃ | ἔλε(γ=σ)ε | λέ(γ=σ)οι | stb. |
| 2. | λέ(γ=σ)εις | λέ(γ=σ)ῃς | ἔλε(γ=σ)ας | λέ(γ=σ)οις | stb. |
| 1. | γέ(γ=σ)ω | λέ(γ=σ)ω | ἔλε(γ=σ)α | λέ(γ=σ)οιμι | stb. |
| Több. 3. | λέ(γ=σ)ουσι | λέ(γ=σ)ωσι | ἔλε(γ=σ)αν | λέ(γ=σ)οιεν | stb. |
| 2. | λέ(γ=σ)ετε | λέ(γ=σ)ητε | ἐλέ(γ=σ)ατε | λέ(γ=σ)οιτε | stb. |
| 1. | λέ(γ=σ)ομεν | λέ(γ=σ)ωμεν | ἐλέ(γ=σ)αμεν | λέ(γ=σ)οιμεν | stb. |
| | Jelentő mód. | Foglaló mód. | Történeti mód. | Óhajtó mód. | |

A helynek e borzasztó pazarlásáért kellett aztán a „szóképzés“-nek kimaradni és a görög syntaxisnak 15 rövid §-ba és 5⅙ lapra gémberedni.

Végül, nem tehetem, hogy vissza ne térjek még egyszer a 13. §-ra, melynek fogalmazását csak általános logikai tekintetből hibáztattam. De szintoly nagy hibát lelek benne speciális methodikai nézőpontból.

Ez a kifejezés: „rendetlenségek“, a nyelvészet mostani állásán, merőben kárhoztatni való. Kelletlenségét nem enyészteti el az, ha „szabálytalanság“ helyett euphonistice mondják „rendetlenség“-nek. Mindenik alatt értünk nem csak függetlenséget a szabálytól vagy rendtől, hanem szabály- vagy rendellenessé-

get is; valamint „törvénytelen" tett, rendszerint „törvényellenes" tett értelmű. Úgy, de a gáncsolt rovatba sorolni szokott eseteknek egyikébe sincs se rend- se szabály-ellenesség. Pl. micsoda szabály ellen vét inkább az a görög, a ki ανδρς helyett ανήρ-t, γυναιξ helyett γυνή-t, γοναις helyett γόνυ-t mond, sem mint az, a ki φρενς helyett φρήν, δεικνυντς helyett δεικνύς alakot ád a nevezőnek? Egyik mint másik rendbeli eljárás a szerint a szabály szerint történik, hogy a casus-törzs és nevező-törzs különböznek. — Ismét miért legyen τύπτω, melynek igetörzséhez τ, és δείκνυμι, melyben νυ járul szabályos vagy rendes, és πίνω, δάκνω, δόκεω — rendetlenek? és ha négy rendbeli változtatás helyett az igetörzsen nem teszi „rendetlenné" a jelen idő törzsét; miért tegye a más három (a ν, a σκ és az ε) hozzátevése rendetlenné? — Az általános rend az, hogy a jelen időbeli törzs az igetörzstől többnyire különbözik. A felhozott példák tehát épen r e n d e s e k. Azt mondani pedig, hogy τύπτω rendes, mert az igetörzs τ-val, és πίνω rendetlen, mert ν-vel van toldva, vagy paralogismus, vagy zsarnoki ráfogás. Még csak a szokottság vagy szokatlanság rovataival sem lehet megkülönböztetni, mert pl. jóval több igetörzs van ν-vel, mint νυ-vel (ὄμνυμι, κεράννυμι, δείκνυμι) toldva. Fennmarad még az az úgynevezett rendetlenség, mely szerint azon egy értelmű declinatió vagy conjugatió, különböző törzsek ragozásából van összeállítva. Ámde ezek a különböző törzsek illető természetük szerint szabályosan ragozva alkotják az illető név- és igealakokat. Miben álljon hát a rendetlenségök? A szanszkritban „megy" ige egészen meg van osztva g a m és g a c c h gyökök közt, úgy, hogy a közönséges idők mind az elsőből, a különösek a másodikból alakulnak; de sem grammatikus, sem lexicographus nem nevezi azt az igét, sem más olyast, szabálytalannak vagy rendetlennek, mint a görög nyelvtanárok a „viszen", „megy", „mond" stb. igéket. Hisz a német nyelvtanból is végkép ki van a „rendetlenség" rovata küszöbölve, mire tartsuk meg a többiben? Hogy a Curtius görög nyelvtanában ott van, a nem mentség Hoffer Endre úrnak, a ki túl megy amazon is, midőn a pronomenek ragozását a „rendetlenségek" közé tereli, mi valódi rák-módjára való haladás.

Valódi és jó irányú haladás volna ellenben, ha ezután irandó nyelvtanokban és szótárakban a görög és latin nevek és igék az illető törzsök-alakban lennének felhozva. Ha már a többit eltanulták a szanszkrit nyelvtanároktól, ezt is eltanulhatták volna a tanulónak nagy könnyebbségére. Ő ugyanis olvastában hasonlítatlanul többször találkozik az ép törzsök-alakkal, mint a csonkítottal vagy lárvázottal. Aztán, mikor ilyeket lát is könnyen reá ismer bennök az ép alakra. A ki az „idő"-t ebben az alakban tanulta meg: „t e m p o r", könnyen megérti az egyes nevezőbeli csonkított alakot; de a ki „t e m p u s"-nak tanulta, soha se foghatja meg, mikép lett abból „t e m p o r i s" vagy „t e m p o r a." A törzsök „d o c e" jobban tájékoztatja a tanulót azon ige minden

alakjai közepette, mintha szokás szerint ezt a négy szót tanítjuk meg neki egyszerre: „doceo, docui, doctum, docere.“ Én azt az eszmét valósítottam a német nyelvtanomban, valamint a latin igék hajtogatása tanítására adott utasításomban, pedig nem tanultam a szanszkrit grammatikusoktól, minthogy megirásokkor csak annyit tudtam az egész dologról, hogy létezik az a nyelv. Hanem tapasztaltam, hogy a flectált nyelvekben a törzs tudásából az elváltozott alakokat megérthetni, sőt rendszerint alkothatni is, holott az elváltozott alakokból nem lehet következést vonni az ép alakokra. Igy pl. ebből „senectut“ könnyű alkotni nem csak a genitivust: „senectut-is“, hanem a nominativust is, u. m. „senectut+s“, honnan a **t** az **s** előtt, mint mindig, kimarad. Ellenben „senectus“-ból „senectutis“-t nem lehet kitalálni, miután az egészen hasonló „laus“-nak nem „laut-is“, hanem „laud-is a genitivusa.“ Ajánlom ezt a nézetet classicus tanítóink figyelmébe. Az a szerint való eljárás nem igényel új nyelvtant, mert lehet alkalmazni akármelyik kézikönyv használatában. A szóknak a szótárban való meglelésére is igen nagy segítséget nyujt, mit tovább példázolni vagy magyarázni nem tartok szükségesnek, minthogy értelmes és gondolkodni bíró tanítóknak írok.

*Brassai Sámuel.*

---

**Költészettan**, írta Maczke Valér ciszterci-rendi áldozár, pécsi főgymnasiumi ny. r. s joglyceumi m. tanár. Budapest, 1876.

Nem épen ritka eset nálunk tudományos és tankönyv-irodalomban egyaránt, hogy a szerző nemcsak semmi újat nem mond művében, hanem a különféle könyvekből kiszedegetett részleteket egyszersmind nem képes félig-meddig is összefüggő egészszé egybeolvasztani. Maczke Valér az előttünk fekvő műben nem mutatkozik ilyen lelketlen és lelkiismeretlen szerzőnek. A feldolgozott anyagban nála is találni ugyan sok oly részletet, melyről nem nehéz kimutatni, honnan kölcsönözte; de vannak eredeti gondolatai is, s az anyag feldolgozásában mindenütt meglátszik a törekvés, hogy tanait tudományos alapra fektesse s összefüggő rendszerbe foglalja. Dicséretes törekvését azonban nem kiséri mindenütt kielégítő siker. Művének egyes részeiben a rendszeres összefüggés alig vehető észre, másutt meg nem igazolható erőszakolás nyomai látszanak, szint így egyes részletek csak röviden, felületesen vannak kidolgozva, míg mások az arányosság rovására túlságosan kiszélesednek.

Igy az elbeszélő költemények elosztását szerző a semmit mondó »kisebb« és »nagyobb« fogalomra alapítja, s az egyes fajok viszonyát egymáshoz alig-alig érinti; a lyrai műfajoknál ellenben elvetve az érzelmi és értelmi költeményekre való felosztást, az összes fajokat az oda, elegia és dal fogalma alá szorítja, — s így minden bővebb indokolás nélkül a költői leve-

let, epigrammot, gnomát, satirát és tanköltemény t is az elegiai költemények közé sorozza. Az értelmi, vagy didaktikai lyrának ezen teljes beleolvasztása a többi lyrai fajokba itt annál kevésbbé igazolható, mert az elbeszélő költészetben a »tanelbeszélők« — mint külön faj szerepelnek.

A mi a kidolgozás egyenetlenségét illeti, mindenek előtt a hősköltemény és regény tárgyalásánál tünik fel nagy aránytalanság. Míg ugyanis szerző a hősköltemény elméletét több mint húsz lapon át tárgyalja, a regénynek alig szentel két lapot; holott az újabb költészetben a regény ugyan azt a helyet foglalja el, mint a régiebben a hősköltemény. A drámai fajoknál is legalább tízszer annyi tért szentel a tragoediának és komoediának, mint a többi fajoknak együttvéve, s a lyrai fajok feltüntetésénél, különösen a dalféléknél tartalom és alak tekintetében annyi apró alfajt különböztet meg, hogy a sok részlet mellett az egészről nem képes tiszta, átlátszó képet nyujtani.

Leggondosabban kidolgozott s ennélfogva legsikerültebb része a műnek a verstan. Itt mind az egyes tanok, mind azok rendszeres tárgyalása majdnem kifogástalan s még a külső beosztás is világosabb és átlátszóbb, mint a mű többi részeiben, a mennyiben a főbb szakaszok számozott §. jellel vannak ellátva, minek, a műben egyébütt sehol sem akadni nyomára. Ugy látszik, mintha szerző eredetileg csak verstant akart volna írni, s teljes költészettan megirására csak akkor határozta volna el magát, midön a verstan már egészen kész volt.

Különösen említésre méltó a rímtan, melyet kimerítőbben és rendszeresebben magyar verstan még eddig — tudtommal — nem tárgyalt; de eléggé jól kidolgozott a többi rész is, habár itt-ott nem ment minden ingadozástól és határozatlanságtól. A magyar hangsúlyos verselésre nézve majdnem teljesen elfogadja azon elveket és szabályokat, melyeket ismertető verstani értekezéseiben s költészettanában felállított; de ezen átvétel szerzőnknél nem szolgai utánzás, vagy épen lelketlen kiirogatás, hanem látszik, hogy azokat átértette s helyességökről meg van győződve, — mit az által is bizonyít, hogy a verstani elveket nyelvtanilag törekszik megállapítani. A »trochaeus« és »dactylus« elnevezés hangsúlyos lábaknál és ütemeknél nem hozza őt zavarba, mint másokat, kik — pl. Szász Károly is — gyönyörködve kérdezik, hogy lehet »király« trochaeussal és »kivánság« dactylussal egyenlő értékű?! Jól tudja ő, hogy ezen elnevezések a szavak esését akarják jelezni s a trochaeus és dactylus hangméreti jellemét legkevésbbé sem érintik. — Maczke művének nem annyira megbirálása, mint inkább csak ismertetése levén célom, a részletekbe bocsátkozni s az egyes hibákat lehetőleg kimerítően felszámlálni nem szándékozom. Kettőt azonban még sem hallgathatok el, t. i. azt, hogy a lábmetszetet szerző egészen hibásan magyarázza, — s hogy a hangsúlyos verssoroknál a hangsúly megjelelésében itt-ott ingadozást mutat.

A lábmetszet nem áll láb, vagy ütem végén, hanem a verslábon belül (hisz azért *láb*metszet), s ennélfogva hangsúlyos verseknél nem fordúlhat elő. — Az ingadozás a hangsúly megjelelésében abban tünik ki, hogy a soroknak nem mindig azon szótagjait emeli ki, melyeken a versforma követelménye szerint a hangsúlynak lennie kell, hanem azokat, melyek az idézett, nem egészen hibátlan sorokban leginkább nyomatékosak pl. **Azt** hallottam | **r**ózsám | hogy *el* akarsz | *hagy*ni vagy: Az *első* dal | **szent** var*á*zsa.

Holott a versforma szerint így kellene eme sorokat hangsúlyozni.

**Azt** hallottam | *r*ózsám | **hogy** el *a*karsz | *hagy*ni. és: **Az** *első* dal | **szent** var*á*zsa.

Más a szavalati- és a vershangsúly feltüntetése; — ha a verssorok rhythmusának kijelelésénél nem a tiszta, idealis schemát tartjuk szemünk előtt, a hangsúlyos verselés törvényeit soha sem fogjuk tisztán megértethetni. Hangsúlyozzuk a szótagokat, melyeknek a vers természeténél fogva arsisban kell lenniök, — s ha tényleg nem azok a legsúlyosabbak a sorban, ne féljünk kimondani, hogy az a sor nem a legszabatosabb.

De már abban hagyom, — mert akaratom ellenére is bele találnék mélyedni a dologba.

*Torkos László.*

---

## Nyilt levél a természetrajz tanáraihoz.*)

Tisztelt kartársaim!

Épen azon voltam, hogy egyletünk közlönyében azon kérést intézzem tisztelt tanártársaimhoz, miszerint állattanom utolsó (4-dik) kiadásában mindenekelőtt két hibát kiigazítani szíveskedjenek, midőn Döry úr kritikája visszatartotta »a toll fekete tartalmát« e kérés leirására.

Az egyik hiba a tankönyv 3. lapján, melyet kritikus úr is oly rettenetes módon kiemel, mindenesetre olyan, hogy azt minden IV. osztálybeli hallgató saját magától fölismerni képes; a másik (a 9. lapon) — reám nézve legalább — fatálisabb, a mennyiben épen Margó kutatásait szem előtt tartva azt akartam mondani, hogy »az idegnek vége **sokszor** lép a haránt-csíkos izomrost belsejébe«, sokszor helyett pedig ott áll s o h a s e m.

Magát, a kritikát illetőleg, azt hiszem, hogy az itéletet bátran tisztelt szaktársaimra bízhatom, annyival is inkább, mert kritikus úrnak kifogásai a legtöbb esetben nélkülözik az alapot. A kritikus úr minden áron roszat akart mondani könyvemről. Vagy minek vegyem azt, midőn kritikus úr azt állítja, hogy nem ké-

---

*) Későn jutván kezünkhöz, az előbbi számból kimaradt. S z e r k.

pes fölfogni, mikép lehet az állati állománynak forrása a növényország? A ragadozók, azt mondja, csak tisztán húsevő állatok! De honnan jő az a hús, melyet ezek esznek? Vagy nem tetetés az, midőn azt kürtöli, hogy az állat is képez szerves anyagokat, két sorral lejebb pedig maga azt mondja, hogy szervesekből képez más szerveseket, azaz, hogy a növények által **képezett** szerves anyagokat másokká alakítja. Kritikus úr az anyagcserét sem képes megérteni, dacára, hogy az a 3. lapon kimerítően van tárgyalva, ő a csonttestecseken is fennakad, a kiválás szerinte minden mozgás nélkül történik, s nála a nyugalom hiánya még nem mozgás stb. stb.

Azon kifogásaira, melyeket a kifejezések praecesirozása körül tett, csak annyit mondhatok, hogy az ilyen dolgok egyéni fölfogástól függnek. Mindig fog találkozni ember, a ki azt fogja állítani, hogy én ezt úgy vagy amúgy kimondva jobbnak tartom. Különben említ olyanokat is, melyekre való figyelmeztetésért köszönettel tartozom.

Magamat és könyvemet — mely a mint eddig megtette, reménylem, hogy ezentúl is megteszi a jó szolgálatot — továbbra is az eddig tapasztalt jó akaratukba ajánlva, maradok hazafiúi tisztelettel

*Kriesch János,*
műegyetemi tanár.

---

# Egyleti élet.

— A választ. f. é. dec. hó 12-én tartotta havi ülését.

Elnök: Berecz Ant., jegyző: Köpesdi S.

Jelen vannak: Névy L., Mayer J., Király P., dr. Bihari Pét., Müller Józs., Volf Gy., Sajóhelyi Frigy., György Al., dr. Károly Gy. H., dr. Kármán M, Krisz Fer., dr. Erődi B., Paszlavszky J., dr. Brózik Kár. és Malmosy Kár.

A gyűlés megnyitása után a titkár jelenti, hogy a „Rendtartás"-ra megjegyzéseket küldött be: a kassai áll. főreáliskola, az ungvári, az eperjesi és az ujvidéki főgymnasium tanári kara, továbbá Zsuffa Fausztin nagybányai, Zanbauer Ágoston ujvidéki Zsoldos Benő sárospataki, V. nagyszebeni, Wagner Laj, Polikeit Kár. Dietrich Józs. pozsonyi és Garami Rikárd budadapesti tanár

Tekintve azt, hogy a megjegyzések beküldésének határáúl a mai nap volt kitűzve s hogy e megjegyzéseknek jó része épen csak ma érkezett, azok átvizsgálhatók nem voltak, s így a vál. a szintén mára kitűzött összes ülésen csak a budapestiek megjegyzéseit tartja figyelembe vehetőnek: ebből és a vidékiek megjegyzéséből egy bizottság egy munkálatot készít, mely véglegesen a március hó vége felé tartandó összes ülésen lesz tárgyalva. (Az eltérést l. az összes ülésről szóló jelentésben)

Az elnök jelenti, hogy az „Ifjusági iratok" és a „Jeles irók tárá"-ból egy-egy példányt, ugy szintén a közgyűlési jegyzőkönyv kivonatait is a nm.

miniszteriumhoz és a törvényjavaslatra vonatkozó kivonatot az országgyűléshez is beadta.

A folyó ügyek végzése után uj tagokul b' jelentettek: dr. Nemes Imre főreált tanár Nagyváradon, Obermayer György és Nemcsák János reálisk. t. Esztergomban, Várallyai Sándor főreálisk. t. Pancsován, Koreska Vilmos és László Mihály kir. főgymnasiumi tanárok Budapesten.

---

## Jegyzőkönyv

*felvétetett az országos középtanodai tanár-egyletnek a középiskolai rendtartás tárgyalására a belvárosi főreáliskola egyik termében folyó évi december hó 12-én tartott összes üléséről.*

Elnök: Berecz Antal, jegyző: dr. Erődi Béla, előadó Névy László, a vidéki tagok dolgozatairól jelentést tesz Köpesdi S. első titkár.

Jelen van mintegy 50 tag.

Elnök megnyitván az ülést, előadja, hogy a mai napra összehivott összes ülés tárgyát a középiskolai rendtartás tárgyalása képezi. Előadja, hogy a vidéki tagokhoz intézett felszólításra többen küldöttek munkálatokat névszerint: a kassai áll. főreáliskola, az ungvári, eperjesi, újvidéki főgymn. tanárai, Zsuffa Fausztin nagybányai, Zanbauer Ágost újvidéki, Zsoldos Benő sárospataki, V. nagyszebeni, Wagner L., Polikeit K, Dietrich J., pozsonyi főreálisk., Garami R. budapesti főreálisk. tanárok.

1) Dr. Say Mór utólagosan nem tartja helyesnek, hogy a választmány a vidékről beküldendő munkálatok határidejéül a mai napot tűzte ki, mi által e munkálatok kellő tanulmányozása nélkül fogja az összes ülés a kitűzött munkálatot tárgyalni.

Több oldalról történt felszólalás után az összes ülés elhatározta, hogy az előadó Névy László a középiskolai rendtartáson pontról-pontra haladjon megjegyzéseivel, a titkár pedig a vidéki tagok munkálatairól tegyen jelentést. Az egész munkálatot egy bizottság veszi át, s ebből egy teljes munkálatot terjeszt majdan a közgyülés elé.

2) Névy László, előadó hosszas bevezetés nélkül a rendtartás egyes pontozataira tér át. Megjegyzi, hogy az egész munkálatnak legfontosabb a vége. Kiemeli, hogy az egészet a humanismus lengi át, egyes intézetek autonomiája biztosítva van. Örvendetes jelenségnek tartja, hogy a társadalom s a szülők is bevonattak az iskola tényezői közé. Kellemesen hat a magas lelkesedés, a bizalom, melylyel a rendtartás a tanügynek fontos kérdéseit megoldhatni hiszi. Helyesnek tartja tehát egészben a dolgozatot. Mást kell mondania, ha a részletekre tér át, melyekben itt-ott ingadozó, bizonytalan kifejezések fordulnak elő. A dolgozat készítői nem voltak tisztában minden pontra nézve. Elvi kifogásait a szövegben fogja elmondani. A vidékiek dolgozataiban általános megjegyzések nem fordulnak elő, kivéve a kassaiakét, melyben a humanistikus irány van különösen kiemelve.

Ezzel átt'r az előadó a részletekre. A 2. §-ra nézve pontosan kivánná megállapítani a tanulók felvételének idejét. Dr. Say is osztja előadó nézeteit, s e tekintetben a régi rendszert kivánná fenntartani, mely szerint a hó 15-ikéig lehessen a beiratást eszközölni. Dr. Kármán helyesli e pontot,

mert a beirási idő mulasztásra adna okot. Felsmann a vacatiót csonkítatlan szeretné fenntartani, kezdődjék a beiratás szeptember 1-én és tartson 15-ikéig. Ugyanily értelemben nyilatkoznak a kassaiak is. Dr. Császár, Müller és Petrovich a beirási idő megszorítása mellett szólanak.

A vitatkozás befejezése után az összes ülés elfogadja Névy indítványát, melyben 5 napot ajánl beirásra, az előadások pedig 3-án kezdessenek meg. Elfogadtatott dr. Say indítványa is, hogy szeptember 15-ikéig joga legyen az igazgatónak és tanári testületnek felvételeket eszközölni.

A rendtartás 3. §-a heves vitát idézett elő, de minthogy a kérdés a beirás körüli módozatra vonatkozik, érdemleges határozat helyett, a kérdés függőben hagyatott.

3) A 4. §-nál Névy indítványozza, hogy a beirási díjak egyszerre fizetendők, s tekintve azt, hogy az ifjúsági könyvtár részére szedett díjak nem lettek mindig erre fordítva, indítványozza, hogy ez a rendtartásban határozottan kiteendő. Dr. Say a pénzügyi dologba nem akar bocsátkozni. Az összes ülés az eredeti szövegezést fogadta el.

4) Az 5-ik pont élénk vitát idézett elő. Névy a felvételi vizsgálat alapjául csak azokat a tárgyakat kivánja felvétetni, melyek a középiskolai oktatásban előfordulnak. Dr. Say pártolja előadó nézetét, hogy a vizsgálat csak a főtárgyakra vonatkozzék. A kassaiak a jónevű iskolák tanulóit nem akarnák felvételi vizsgálat alá vetni. György Aladár csak facultative kivánja a vizsgálatot tartani. Dr. Császár az általánosan kötelező felvételi vizsgálat mellett emel szót. Dr. Kármán minden tárgyat bevon a vizsgálat keretébe. Petrovich minden iskola tanulóit vizsgálat alá akarja vonni.

Az összes ülés a minden tárgyra vonatkozó általános felvételi vizsgálatot fogadta el.

5) A 6-ik §-nak elfogadását ajánlja az előadó. Az összes ülés elfogadta a teljes szövegezést.

6) A 7., 8. és 9. §-ra vonatkozólag indítványozza előadó, hogy a magánvizsgálat díjai előre fizettessenek, a tandíj azonban csak a vizsgálat után fizetendő. Az összes ülés elfogadta az eredeti szerkezetet azzal a módositással, hogy a díjak előre fizetendők.

7) Az előre haladott idő miatt az összes ülés a rendtartást tovább nem tárgyalhatván, annak folytatólagos tárgyalásául január 2-ikának délutáni $^1/_2$ 5 óráját tűzte ki a gyülés.

Ülés vége 8 óra után. **Dr. Erődi Béla.**

— A II. szakosztály dec. 19-én tartott ülésének jegyzőkönyve.

Elnök: Dr. Say Móric, jegyző: Paszlavszky József.

Jelen vannak: Dr. Brózik Károly, Hubatsek Alajos, Berecz Antal, Mayer József, Mendlik Ferenc, Müller József.

I. Mendlik Ferenc előadást tart Szedaczek módszeréről a logarok meghatározását illetőleg. Sz. abból az elvből indul ki, hogy minden szám tényezőkre bontható és pedig nehányra azon 71 tényező közül, melyek mantistáit kiszámítva egy táblázatba összeállította. Ezen mantisták segélyével minden szám logarát 12 tizedes pontossággal kiszámíthatja.

II. Paszlavszky József ismerteti dr. Roth Samú „Ásvány-kőzet- és földtan"-át. E könyv már ismertetve volt ugyan a „M. Tanügy" okt.—nov. füzetében, de érdemlegesen sem előnyei, sem hiányai nem voltak kitüntetve. A könyv nem felel meg azon várakozásnak, melyet előszava igér. Eláradozó szóbőséggel ír le mindent, a nélkül, hogy a lényegest kellően kitüntetné; felvesz olyanokat, melyek a középtanodában meg nem érthetők (sugártörésnél a bisetrixek, a polarisatió így előadva, az olvadás-fok és a Na. K. meghatározása Szabó szerint, valamint a rendszernek kifejtése stb.) Hibát követ el, midőn a lelhelyek közül a legnevezetesebbeket kihagyja, s a kevésbbé fontosakat említi. Magyarsága ellen is elég kifogás van. A kőzet- és földtan mindenesetre jobb, mint akármelyik eddig megjelent tankönyvben. Itt szerzőnek érdemei vannak. A könyv egészben ajánlásra méltó.

A jelenlevő tagok a bírálatot tárgyilagosnak, s a Közlönyben való megjelenésre méltónak tartják; előadót felszólítják, hogy nagy súlyt fektessen a nyelvezetre, mert ez tankönyveinknél igen lényeges.

Landau Alajos „A mértani és szabadkézi rajz a középtanoda I. osztályában" című értekezést küldött be a szakosztályhoz felolvastatás végett, s óhajtja, hogy az értekezés a Közlöny legközelebbi számában jelenjék meg.

A szerkesztőséghez tétetik át. **Paszlavszky József.**

---

# Vegyesek.

**A hivatalos lapból.**

Kineveztetett: Letzter Lipót a lőcsei állami főreáltanodához ideiglenes minőségben rendes tanárrá. (28781 sz.) Fialovszky Lajos sopronyi főreált. helyettes tanár ugyanoda rendes tanárrá (29,996 sz.)

— Az iskolalátogatás itthon.

Említettük utóbbi számunkban, hogy a vallás- és közokt. miniszter úr ötödik jelentéséhez térkép is van csatolva, mely az 1874. évi tankötelesek iskolába járó százalékát tünteti elő. A térkép igen csinos, tiszta nyomású s egyszerre tájékoztatja a szemlélőt az iránt: mily arányban látogatják az iskolát a gyermekek tankerületenkint. A százalékot színek mutatják, úgy hogy a legtöbb százalékos kerületek nagyon halványak, a legkisebb százalékosak sötétebb barnák, köztök még négy színárnyalat levén. Az első kategoriába tartoznak: Torna, Mosony, Soprony, a Királyföld, a 16 szepesi város, Veszprém. Ezekben a percent **96%—91.** A második kategoriába tartoznak: Szepesmegye, Baranya, Nógrád, Fehérvár, Vas, Abauj, Győr, Gömör, Somogy, Esztergom, Felső-Fehér, Tolna, Besztercevidéke, Hont. Ezekben a százalék **89%—80.** A harmadik kategoriába tartoznak: Békés, Udvarhelyszék, Pozsony, Komárom, Zólyom, Nyitra, Trencsén, Turóc, Zala, Pest-Pilis-Solt, Hajdu-kerület, Árva, Csikszék, Fogarasvidéke, Háromszék, Sáros, Budapest főváros, Kükülló, Borsod. Ezekben a százalék **79%—70.** A negyedik kategoriába tartoznak: Zemplim, Bars, Szabolcs, Liptó, Temes, Határőrvidék, Heves és K. Szolnok, Doboka, Bács-Bodrog, Kolozs, Torontál, Naszódvidéke. Ezekben a százalék **69%—62.** Az ötödik csoportot képezik: Szathmár, Csongrád, Jászkún-ker., Marosszék, Bihar, Bereg, Krassó, Ung, Középszolnok, Csanád. Ezek-

ben a százalék 59%—50. A hatodik csoportot teszik: Kraszna, Alsó-Fehér, Kővárvidéke, Belső-Szolnok, Arad, Ugocsa, Zaránd. A százalék ezekben 47%—41. Végül a hetedik csoportba Torda, Hunyad, Aranyosszék, Máramaros tartoznak. Ezekben 39%—31-et tesz a százalék. Legjobban állnak tehát a német és legroszabbúl a román vidékek.

— Philadelphiai és egyéb diplomák.

Az üzelmeknek, melyek Philadelphiában már régóta folynak a doktori diplomákkal, ugy látszik még most sincs gát vetve. Nem rég a philadelphiai vámhivatalhoz egy nagy láda érkezett meg ilyen diplomákkal, dr. C. B. Buchanannak címezve. A szállítmányt lefoglalták. A diplomák Európában készültek, s egy része az „University Hospital" más része az „Eklektik Medikal Kollege of Pennsylvania" nevében vannak kiállítva. A két intézet pedig ép oly kevéssé létezik, mint azok a professorok, kiknek nevei a diplomákon már Európában aláirattak, jóllehet Philadelphiában kellene lakniok. Dr. Buchanan már rég megszökött, hogy az elfogatást, — lévén többféle vétségei — kikerülje. — Egyébiránt nem rég is lehetett olvasni a „Köln. Ztg"-ban egy inseratumot, mely promotiot igér in absentia a „leghiresebb déleurópai egyetemen." Hivatalnokok, jogászok, papok, tanítók, technikusok, gyógyszerészek, orvosok, fogorvosok megfelelő doctori diplomát kaphatnak. Az a derék ember, a ki ezeket a szép dolgokat megszerezni segíti Németországban per Berlin, arra is ajánlkozik, hogy Manchesterből, Chicagoból, Jerseiből 100 tallérjával gratis közvetit diplomákat; lehet ugyanezen forrásból még csecsebecséket, u. m. címeket, rendjeleket is szerezni.

— A dr. Kármán szerkesztése alatt megjelenő vállalatnak, a „Jeles irók iskolai tárának" közelebb egy új száma fog megjelenni, Shakspeare Coriolanusával. Bevezetést irt hozzá s jegyzetekkel kiséri Névy László. A reáliskolák tanterve tudvalevőleg ezt a remeket irja elő az ötödik osztálynak költői olvasmányúl, s igy szükséges, hogy legfeljebb március hóig oly kiadás álljon készen, melyet a tanár és tanítványok egyaránt sikerrel használhatnak; a tanár, a mennyiben meg fogja benn találni mindazt, a mit elméletileg tárgyalnia szükséges, a tanítványok pedig, mert a jegyzetek segitségével otthon készülhetnek az előadásra, miáltal maga az iskolai oktatás kétségkivül élvezetesebb és gazdagabb lesz eredményben.

— „A vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter 17,217 sz. a. k. rendeletével megengedte, hogy a dr. Lutter Nándor által szerkesztett „Közönséges Számtan az új tanterv szerint a középtanodák használatára" című — továbbá dr. Császár Károly által szerkesztett „Számtan a középtanodák alsóbb osztályai számára II. és III. rész" és „Algebra a középiskolák felsőbb osztályai számára. Második teljesen átdolgozott kiadás," — dr Bihary Péter által szerkesztett „A philosophia encyclopediája; Békésy Gyula „Görög, római és hun-magyar mondák és Erődi Dániel által szerkesztett „Költészettan" című tankönyvek a középtanodákban használtathassanak.

## A szerkesztő üzenete.

H. E. úrnak Szegeden. A Közlöny teréhez mérten és gyorsan.

AZ ORSZÁGOS
KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET
KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 9. szám. $187^{6}/_{7}$.

# A középiskolai rendtartás tárgyalása.

Már három kedd estéjét vette igénybe a fontos munka, melynek eélja a középiskolai rendtartás alapos megvitatása. A tagok részvéte ugyan csökkent az utóbbi üléseken, de azért elég nagy volt, s a mi fő, oly derék tanférfiak részéről nyilvánult, hogy a tárgyalás beható és eredményes lehetett.

A legfontosabb pont, melyre vidéki tagtársaink is kiváló figyelmet fordítottak, a fegyelmi büntetések kérdése. Általános a vélemény a tanférfiak között, hogy azok a büntetési fokozatok, melyeket a Rendtartás praescribál, egyáltalában nem elégségesek, sőt annyiban veszélyesek is, mert nincs meg bennök az arányosan fokozatos emelkedés, s így a kizárást sokkal több esetben kellene alkalmazni, mint a mi a Rendtartás humanus célzataival összeegyeztethető.

Az összes ülés figyelembe vette a vidékről érkezett hangokat — melyek között csak egy szólt a testi büntetés mellett — s megállapodván a főbb elvekben, az előadót bízta meg a §. formulázásával. A f. hó 9-én tartott ülésen terjesztette elő N. a pontozatokat. Változtatást javasolt mindenekelőtt abban, hogy a büntetések necsak fegyelmi kihágások, hanem hanyagság ellen, a szorgalom élesztésére is alkalmaztassanak. Előterjesztése egy pontot kivéve a gyűlés javallásával találkozott minden pontban. A pontok következők:

1) Megintés vagy feddés az illető tanár, ismétlés esetében az osztályelnök által a körülményekhez képest magánosan vagy nyilvánosan. Alsóbb osztályú tanulóknál alkalmazható a padból való kiállítás is.

2) Megrovó bejegyzés az osztálykönyvbe.

3) Az iskolában marasztás. Az idő az illető tanár ajánlatára az osztályelnök által szabandó meg.

4) Az igazgató elé idézés. Ha a vétség nagyobb fokú, az

igazgató az osztály előtt nyilvánosan dorgálja meg a tanulót; ugyancsak az igazgató alkalmazhatja a bezárást, s ajánlhatja magánlag a tanulónak a csendes távozást.

5) Idézés a tanári szék elé, mely a vétség minőségéhez képest alkalmazhatja a megdorgálást, bezárást, vagy kizárással fenyegeti a tanulót.

6) Kizárás az intézetből, mihez a tanári szék tagjai legalább $^3/_4$ részének szavazata szükséges. A kizárási határozat tudomás vétel végett a miniszteriumhoz terjesztendő fel.

Megjegyzendő, hogy az osztályelnök által elrendelt bezárás 3, az igazgató által elrendelt bezárás 4, a tanári szék által határozott bezárás kétszer 5 órán túl nem terjedhet; továbbá, hogy úgy a visszatartott, mint a bezárt tanuló tanári felügyelet alatt szellemi munkával foglalandó el.

A vétség minősége szerint egyszerre alkalmazható a büntetés magasabb foka is.

Minden komolyabb büntetés alkalmazásáról a tanuló szülői, vagy ezek helyettese azonnal értesítendők. A csendes eltávolítás vagy a kizárás esetében a tanuló elmeneti bizonyítványában kiteendő az eltávolítás vagy kizárás oka.

A 19. pont érintetlenül hagyatott.

Egyszerű összehasonlításból is láthatja a t. olvasó, miben tértünk el a Rendtartás szövegétől. Az a pont, melyben az előadó nem találkozott az ülés helyeslésével, igy hangzott: A tanári szék előtt kiszabott büntetés a tanuló bizonyítványába kiteendő. A többség túlszigorúnak tartotta e javaslatot.

Nem tudjuk bizonyosan, de reméljük, hogy tagtársaink legnagyobb részét ki fogja elégíteni a fenebb közlött pontozat, mely a túlzott szigor és indokolatlan lágyság között tartva útját, számba veszi a tényleges viszonyokat, s nem épít merész reménynyel arra a tényezőre, melyet a Rendtartás annyira előtérbe tol. E tényező a szülők és helyetteseik kötelességérzete, az iskola munkájában való közreműködése.

A mi talán feltünést okozhat, az a 2. pont, mely az iskolában marasztás idejének megszabását az osztályelnökre bízza. Hogy itt nem a többi tanár jogainak csorbítása van célozva, az már abból is következtethető, hogy egy-egy osztályelnök más osztályban szintén csak oktató, e mellett az osztályelnök a tanár ajánlatára szabja meg a büntetést. A pont célzata tisztán paedagogiai, s azon talán ritka, de mégis előfordulható esetnek akarja

elejét venni, hogy valaki elkeseredésében igaztalanságot ne kövessen el, s ezáltal a fokozatos büntetés hatását ne gyengítse.

Jelentékeny változtatás az is, hogy ajánlatunk szerint az egyszerű (az illető intézetből való) kizárás iránt hozott határozat »tudomásvétel végett« terjesztendő a miniszterium elé. Az ülés hosszas tanácskozásban foglalkozott a kérdéssel, s voltak többen, kik a felsőbb »megerősítést« már csak azért is szükségesnek tartották, hogy a tanári kar bárminemű támadás ellen védve lehessen. A többség azonban, szerintünk igen helyesen, fictivnek látta az iskola autonomiáját a fegyelmi kérdésekben, ha végérvényes határozatot nem hozhat oly ügyekben, melyeknek jelentőségét csakis a collegium ismerheti, s melyek esetleg semminemű halasztást sem szenvedhetnek. Nem csekély argumentum e javaslatra nézve az a szomorú tapasztalat sem, mely szerint — tudtunkra is — volt eset, mikor a helytartó-tanács jónak látta érdekek sugalata szerint elrendelni, hogy egy tanári kar a kizárt tanulót vegye vissza. Ha két decenniumban történik egy ilyen eset, botrány marad fél századra; meg nem is emeli valami nagyon a tanárok tekintélyét. Meglehet, sőt valószinű, hogy szavunk e kérdésben nem fog meghallgattatni, de mi tartozunk azzal állásunknak, hogy kimondjuk meggyőződésünket.

A tárgyalás folyamában jelentékeny pontot képezett még a 25., mely az osztályfőnökről szól. Itt tudniillik az a méltó panasz emeltetett, hogy a Rendtartás rendkivül sok teendőt ró az osztályfőnökökre, s míg egy-egy collegiumban akadnak olyanok, kik egy vagy más okból állandóan fel vannak mentve ama tisztség alól, a többiek aránytalanul vannak megterhelve. Vidékről tétetett az ajánlat, hogy az osztályfőnöki teendőkért remuneratió kivántassék, melyet azonban az ülés nem tehetett magáévá. Más javaslat szerint a nem osztályfőnököket is belle kellene vonni az irodai teendők végzésébe, a mi kivihetetlennek látszott az ülés előtt. Praktikusabb és legegyszerűbb azon mód, hogy az osztályfőnökök, a mennyire lehetséges, kevesebb heti órára köteleztessenek, mint a nem osztályfőnökök. Az ezen értelemben tett ajánlatot az ülés is elfogadta. Mindenesetre törekednünk kell, hogy méltányosság legyen közöttünk, s míg a tanári kar egy része kötelessége tudatában türelmesen végzi a bürokratizmus elmaradhatatlan munkáját, a többiek ne tartsák magukat kiváltságolt halandóknak. Érdemes rá a dolog, hogy gondolkozzunk róla.

*Névy László.*

# A hazai unitáriusok középtanodái.

Magyarország sokféle felekezetei között körülbelül legritkábban jönek említésbe az unitáriusok, kik Erdély kies völgyeiben egész zajtalanul gyakorolják Socinus Laelius hitelveit. Az igaz, hogy nem oly annyira imponáló, mint a többi felekezeteké, s egyházakat nem emelnek a Tisza, Duna nagy vidékein, de azért meg kell vallani, hogy ez a hatvan ezer lelket számláló maroknyi hitfelekezet annyi derék, szakképzett munkással látja el közpályáinkat, s oly jelentékeny irodalmi tevékenységet fejt ki, hogy számosabb, elterjedtebb felekezetnek is becsületére válnék.

Maga az unitária hit a vallásujítási időszakból származik szintén. Legelőször 1540-ben Olaszországban keletkezett ilyen társulat Socinus vezetése alatt több kitünő tudósból. A szt. háromságot elvetették, s csupán az isten egységét magyarázták ki a bibliából. Nevüket innen is vették. Müködésük azonban nem folyhatott sokáig, mert nemsokára üldözőbe vették őket. A mint tudjuk, az akkor már életre vergődött más két protestáns felekezet sem nézte jó szemmel egy új versenytárs keletkezését, s az unitarismus fejlődésének akkora ellensége volt, hogy Servet M. pl. épen Kalvin fellépése folytán jutott máglyára. (Genf, 1553.) A megriadt unitáriusok odahagyták hazájukat, s Lengyelországban kerestek menedéket. Itt egyik hitsorsosuk, Blandarata György a király udvari orvosává lett, s mint ilyen az ország főrendei között gyüjtött párthiveket, kik aztán uradalmaikban könnyű szerrel szervezték az egyházakat. Socinus öcscse a menekülők közt szintén Lengyelhonba jutott, s ő formulázta legelőször az új egyház hitcikkelyeit, az u. n. rakowi kátéban (Rakow városáról). A lendületnek indult egyház szervezésében nagy érdemeket szerzett Blandarata, azután a lengyel király leánya kiséretében Zápolyához jutott Magyarországban, s itt működni kezdett az új hit érdekében. Hathatós munkást talált itt Dávid Ferenc, elébb luth. és kalv. lelkész és püspökben. Ő ugyanis Károlyi Péter kolozsvári tanárnak a szt. háromságról írt munkáját megtámadván, 1566-ban a gy.-fehérvári egyházi gyülésen szóval is felvetette e kérdést, s onnan hazatérve egy nyilvános szónoklatával Kolozsvár nagy részét az unitárius hitre térité. Példáját sok székely község követé, sőt, mikor 1568-ban János Zsigmond is felvette e hitet, az ország előkelői tömegesen kezdtek áttérni. E hatalmas egyháztagok mindjárt ki is vitték, hogy az új hit törvényesen bevettnek nyilváníttassék. 1578-ban már 322 unitárius pap gyüle össze a tordai gyülésen, s a vallás terjesztése mellett nagy szorgalommal kezdék iskoláikat is rendezni, úgy, hogy a nagyobb városokban,

mint Kolozsvár, M.-Vásárhely, Gyula-Fehérvár, Deés, N.-Enyed, Torda felsőbb tanodákat bírtak, s a népesebb egyházközségek rendelkeztek elemi iskolákkal. E szellemi hódítás átterjedt a Királyhágón s Felső-Magyarországban, az alvidéken is támadtak egyházak.

János Zsigmond halála után a katholikus Báthori István alatt már szűkebb mederbe lett szorítva az új hitfelekezet működése. A lánglelkű Dávid Ferenc saját párthiveivel is meghasonlásba jöve: a dévai vár börtönében végezte be munkás életét, s utána a magyarországi egyházak nemsokára feloszlottak és az erdélyiek nagy mértékben devalválódtak, részint a társfelekezetek erőszakos térítései, részint az ország zivataros élete miatt. Nagy csapás vala az unitárius hit terjedésére a szombatosság keletkezése is, melynek hivei épen ezen egyház kebelében mutatkoztak. E miatt Bethlen Gábor sok egyházukat elszedette, s a háromszéki megyét ref. püspök hatósága alá helyezé. Igy aztán a korábban túlsúlyra jutott felekezet mind jobban háttérbe szorúlt, s lassankint a reformátusok és r. katholikusoknak engedett tért. A választott fejedelmek jobbára a református hitnek kedveztek; de a Habsburg-ház alatt már a r. katholikusok jutottak a közélet élére, minden időben az unitáriusok megröviditésével, úgy, hogy napjainkban már Kolozs, Torda, Maros, Udvarhely és Háromszékre szorítkozik összesen 108 anyaegyházzal.

Ép ez a kis létszám és elszigeteltség tevé indokolttá a fennebbi bevezetést, melyhez adataimat Ferenc József unitárius kis tükörjéből merítém.

Az egyházközségek megapadásával aránylagosan fogytak a kezdetben pezsgő életre kelt középtanodák is. Többnyire más felekezetek hódíták el azokat, az unitáriusok kezén maradván csak a kolozsvári, tordai, sz.-kereszturi, vargyasi és torockai iskolák. A vargyasi sem létezik már többé, a torockai meg két osztállyal folyvást működik bár, nem igen szerepel a középtanodák közt.

Újabb időben úgy az egyházak, mint a tanodák kiváló jótevőket nyertek az angol és éjszak-amerikai unitáriusokban. Évenkint több tanár- és lelkész-jelölt látogatja a londoni unit. papnöveldét, hol erdélyrészi unit. tanulók felsegélyésére 1000 frtos alapítványt tett a távol lakó hitrokonok buzgósága. 1858-ban 13 ezer frttal segélyezték a hazai unitáriusokat, s évről-évre nevezetes egyháztagok jőnek onnan ide, hogy a különös viszonyt szorosabbra fűzzék.

Még Éjszak-Amerikából is elhat idáig a felekezeti rokonérzület, bárha azok ott még nem is egy század óta (1794.) szervezkedtek. A testvériség kötelékét 1868-ban ismerték el legelőször, mikor az idevaló egyházak fennállásuk háromszázados évfordulóját ünnepelték. A személyes érintkezés jótevő eredménye már is több ízben tetemes pénzsegélyben nyilvánult, mikből az iskolákra eső részt a maga helyén igyekezni fogok felsorolni. Legtekinté-

lyesebb két alap az Augistinovics Pálé, ki egy Lengyelhonból átmenekült unitárius család utolsó ivadéka volt, s minden vagyonát az unitárius felekezetnek hagyta. Hasonló tekintélyes alap a Koncz-féle. E kettőből mindhárom középtanodánál osztnak ki tetemes ösztöndíjakat. Ezeken kívül évre-évre akadnak kegyes adakozók, kik gyakran egész vagyonuk örökössévé a tanodákat teszik. Ilyen hagyományokból keletkezett a tanári fizetések alaptőkéje is. A hol tehát a hívek buzgósága nem hozott össze elég tőkét, ott kénytelenek a tanári fizetéseket mérsékelni, sőt a tanári állomások sincsenek a kor és nevelésügy követelményeinek megfelelő számban rendszeresítve. Ilyen helyeken végzett theologusok szolgálnak egy-két évig kisegítőül. A kolozsvári egyetem fennállása óta főleg ott a központban egyetemet járt tanárjelöltek is vállalkoznak e csekély fizetésű állomásokra. A tanárok elégtelensége tehát itt is egyik állandó baját képezi a középtanodának, mint azt a reformátusoknál több izben jeleztem. De a tanárképzés ügyében is teljesen hasonlók, mert theologiát végzett ifjakat küldözgetnek ki külföldre (legtöbbnyire Angliába), s jóllehet, azok ott főtárgyként hittani tudományokat hallgatnak, s szakszerű előképzésükre elég időt és alkalmat sem találnak, mégis közülök töltik be a megürült tanszékeket. Pályázatot nem hirdetnek, hanem az illető egyház, község vagy az egyházi főtanács választja a fizetés módjához képest. És e tanárok, meg kell adni, minden fogyatékos előképzés dacára az angol irodalom gazdag kincsbányáját akkora sikerrel aknázzák ki önképzésükre, hogy soraikban országos hirű tudósok, írók is akadnak. Ujabban remélhetőleg itt is jobban figyelembe veszik a hazai egyetemeket, s előnyt nyujtanak az onnan kikerült tanárjelölteknek. Erre annyival alaposabb kilátásunk lehet, mert az egyházi főtanács tagjai között találjuk a kolozsvári egyetem pár jónevű tanárát is, kik hivatásszerüleg érvényt szerezhetnek a felekezetükön levő ifjak egyetemi képzettségének, jóllehet, a tanári fizetések még mindig sok kivánni valót hagynak fenn, s a többi felekezetek némely tanodáival sem állnak egy fokon.

A középtanodák közigazgatása itt is a reformátusokéhoz hasonlóan történik. Az iskolák anyagi és szellemi ügyeinek gondozására egy felügyelő gondnoki kar működik változó létszámmal. Az intézet közvetlen vezetője az igazgató, ki mellett Kereszturon még egy tanvezető is áll. Ezen állomások itt állandók, s a gondnoki kar kijelölése alá tartoznak.

Az évi zárvizsgákon az egyházi főtanács kiküldött által képviselteti magát, ki jelentést tesz úgy a vizsga eredményéről, mint a helyszinén tett tapasztalatairól, vagy a tanoda sürgős pótolni valóiról.

És most lássuk rendre az unit. középtanodákat. I. Kolozsvári főtanoda. Keletkezése az unitárismus első időszakára esik. Még Dávid Ferenc apostoli működése idejében bírtak főtanodával az unitáriusok Kolozsváron, az u. n. Óvárban, hol a

hazafiak mellett jeles külföldi tanerők is oktatták az ifjúságot, tanítván nekik különösen hittani tudományokat. A leopoldi hitlevél által Erdély elvesztvén külön önállóságát, az unitáriusok korábbi vallásszabadsága sok sérelmet szenvedett, s mindjárt kezdetben elveszíték e főtanodájukat. A helyett a piacsoron, a püspök szomszédságában szerveztek új iskolát, de 1716-ban gr. Steinville erdélyi katonai kormányzó onnan is kiűzte őket. Ekkor az unitáriusok második vallásalapítója, a később püspökké emelkedett Szentábrahámi L. Mihály 1718-ba 9 tanulóval új iskolát nyitott. A gyenge kis csemetét majdnem egy századig féltékeny gonddal kelle minden legkisebb fuvalomtól óvni, mert még anyagi biztosítéka korántsem volt akkora, hogy megnyugvással gondolhattak volna jövőjére. 1792-ben aztán Zsuki László halálával akkora örökséghez jutott a tanoda, hogy végleges. iskolahelyiséget emelhettek, több tanári állomást szerveztek, s azonkívül az özvegy papnék és szegény papok segély-egyletének alapját vetették meg. Az 50-es években beállott absolut kormányzás ellen visszahatásként általános lelkesedéssel új alapokat teremtett az erdélyi unitáriusok buzgósága. Ekkor nyert a kolozsvári főtanoda külön kórodát is. Az angol nyelv tanítására a Paget-család ekkor tett tetemes alapítványt, s többen ezereket áldoztak szegény tanulók segélyezésére. A bécsi világtárlat alkalmából Budapesten Frettwell J. angolhoni és E. Halle éjszak-amerikai unit. lelkész közreműködésével értekezletet tartottak a hazai unitáriusok vezérférfiai, melynek az a jó következménye lett, hogy Morison amerikai lelkész személyesen meglátogatta Erdélyt, s Amerikában a kolozsvári iskoláknál rendszeresítendő két tanszékre jelenleg nagymérvű gyüjtések folynak.

E főtanoda áll papnöveldéből, 8 gymn. osztályból, melyhez egy 4 oszt. el. iskola előkészítőül szolgál. Az egyházakba szükséges énekvezetőket nem képezik külön tanfolyamon, hanem olyan felső gymn. oszt. tanulókból választják, kik magánúton templomi zeneismeretet is szereztek.

Rendes tanári állomás még nincs elég számban szervezve, mert a theologiai és gymnasiumi rendszeres állomások száma csak 10. Most az egyetemi tanárképző hallgatóiból alkalmas tanerőket toborznak, s az u. n. szaktanítók is állandó működési körrel bírnak, tehát az intézet rendes tanárai közé volnának sorozandók. Nem is igen látjuk indokoltnak ezen elnevezés további használatát, mikor minden középiskolai tanár mai napság tulajdonképen csak szaktanító. Ha a fizetési scálában nem emelhetők is a rendes tanárokkal egy fokra, adjanak nekik segédtanári címet, de küszöböljék ki az ilyen hibás jelentésű elnevezéseket, s annyi csíp-csúp szépirás, rajztanító helyett alkalmazzanak egy mérsékelt fizetéses valódi »szaktanárt.« Rendes tanár működött 10, theologiai tanfolyamon és gymnasiumban 10, póttanár 2, szaktanító 6. De a szaktanítókból állandónak nem mindenik tekinthető. Ezenkívül tanított 4 tanárjelölt és 6 köztanító. Ez utóbbiak tehát vál-

tozó tanerőknek veendők. A rendes tanárokat az egyházi főtanács választja. Örömmel jegyezhetjük meg ezek alapján, hogy a középiskolai tanfolyamon -- egy pár kivételével — a többség mind tanári szakképzettséggel rendelkezik, s a tanár-jelöltek alkalmazásáért csak elismeréssel adózhatunk az iskolai előljáróságnak. Tisztelet, becsület a theologiát absolvált ifjaknak, de részemről szívesebben látom őket saját szaktanulmányaik körében valamely külföldi egyetemen például, vagy pedig óhajtom, hogy tanulmányuk befejeztével rögtön parochia után lássanak, s addig olyan kisegítőről gondoskodjék az egyház, mely teljesen jövő elhivatásukkal függ össze. Hisz napjainkban úgy is megapadtak a hittudományi képzők, s a nagyobb egyházak kebelében rendszeresítendő kápláni állomásokkal merőben biztosítva volnának a netán fennmaradt lelkész-jelöltek. Aztán a tanárképzők is annyi végzett ifjút bocsátanak ki már ez idő szerint, hogy egy kis áldozatkészséggel megnagyobbítandó köztanítói fizetésekre segéd-, pót- vagy nem tudom én miféle tanári címmel mindig akad szakember. Az ilyenek aztán részesüljenek az évenkint előforduló rendes állomások betöltésénél előnyben, s buzogjanak egy kissé a hívek, hogy az a középiskolai törvényjavaslat, ha jogerőre emelkedik, ne találja teljesen készületlenül őket. Az ősök nemes buzgósága ma sem hamvadt még ki bizonyára az egyház-tagok kebeléből, miért ne appellálnánk tehát oda, mikor a kor és tudomány egyaránt megkövetelik ezen iskoláknak állandó tanerőkkel való ellátását.

De hisz ezt csak oly jól érzik az unitárius egyház vezérférfiai is, és mégis csodálkozva veszen észre, hogy legutóbbi közgyülésük sorrendjéből kifeledték ezt a nagyon is életbevágó kérdést.

Mint általán az unitárius középtanodák, a kolozsvári is felügyelő gondnokok ellenőrizö gondja alatt áll. Itt épen odavaló jeles szakemberek teljesítik ezt a tisztet (dr. Brassai és dr. Berde Áron). Az intézet közvetlen vezetője az igazgató tanár, mely állomás mellett nincs meg a reformátusoknál szokásos paedagogarchai hivatal, s többnyire állandóan működnek.

A 8 gymn. osztályba járt 169 rendes, 5 magántanuló, vagyis összesen 174. Egy osztályra tehát átlag esik 22. A 4 előkészítő osztályt járta 88 tanuló. Ezeken kívül volt 21 papnövendék. Az elemi és gymn. tanulók közül csak 143 unitár. volt, 122 pedig idegen felekezetű (r. kath. 47, ref. 40, izrael 26 stb.) Ezt a körülményt onnan magyarázhatjuk ki, hogy a mint említve volt, az unitáriusok tömegesebben a keleti részekben laknak. Kolozsváron népes egyházuk van ugyan, de közelben ismét gyéren találhatók, s az aranyosvidékieken a tordai gymnasiummal kell osztozkodnia.

De ezt a létszámot is vajmi nehéz volna pusztán a tudomány hajlékával beédesgetni, ha nem volnának kegyes alapítványok s nem képezné a tanári testület egyik legfőbb gondját a

szegény tanulók segélyezési ügye. Az adakozók élén ők maguk állnak, s még nejeik is versengve követik példájukat, teljes élelemmel látva el több jó igyekezetű szegény tanulót. Ez a nagy áldozatkészség s a tanároknak ezen emberbaráti magasztos érzülete képezi a protestáns iskolák éltető szellemét. Ők a tanulót nem csak a beirás actusánál fogadják, hanem lelkiismeretes gonddal fáradoznak annak mindennapi eltartásáért is, s az igazgatónak ebbeli fáradalmai legalább kétannyi idejébe kerülnek, mint a mennyit hivatalos elfoglaltatása igénybe vesz. De még így sem tudná több száz ifjú fenntartását elintézni, ha nem rendelkeznék minden egyes tanártársában fáradhatatlan segítővel. Valóban kivánatos volna, ha némely áll. középiskola tanárai tudomást szereznének erről a működésről, mely fényes példája annak, hogy a segélyezést kicsiny körben és csekély eszközökkel is mily jelentékenynyé lehet tenni, ha a tanárok emberbaráti, nevelői tisztüket teljesen megértve, kivétel nélkül ők maguk mennek jó példával elől, s nem engedik azt az ügyet sem a tanuló ifjúság puszta jóakaratára, sem a nagy közönség ritkán fellobbanó lelkesedésére. A kolozsvári unit. főiskolánál épen volt tanárok és lelkészek alapítványai képezik a segélyezés leggazdagabb forrását, de még nagyobb eredményét lesz alkalmam bemutatni a tanári áldozatkészségnek némely ref. középtanodánál.

A kolozsvári jótékony nő-egylet is 3 tanulót látott el teljes ruházattal.

Van e tanodának betegápoldája, hol 17 tanuló gyógyíttatott, kikért 203 frt 46 krt fizettek. Igaz, hogy e célra a tanulók is szoktak némi csekély díjat fizetni.

Van bennlakás, legatió és magántanitási intézmény. Magántanítással felsőbb oszt. tanulók foglalkoztak, s 22 kosztot, 40 pedig 453 frt 30 krt kapott összesen. Az alapítványokból nem igen oszthatnak jelentékenyebb összegeket. Legnagyobb a Koncz János-féle 50 frtos három ösztöndíj; ugyancsak ettől 22 hav. 2 frt 50 kr., 1 pedig 5 frtot kapott. Nagy gondot fordítanak e tanodánál az angol nyelvre, minek az a jó következménye van, hogy évenkint több ifjú látogathatja az angol egyetemeket, s tanáraik, lelkészeik közül sokan felhasználhatják az angol tudományos irodalmat. Elősegíti ezt a dicséretes buzgalmat Paget Oliver, Erdélybe szakadt angol főúr alapítványa, melyből évente 200 frtot fordíthatnak jutalmazásra. Szoros összeköttetésben áll a tanoda, mint a többiek is az amerikaiakkal, angol hitközségekkel, honnan lapokat és pénzsegélyt nyernek. Hazai lapot is több egyháztag járatott a tanodának.

Van ifjúsági olvasó-egyletük, önképző-körük. Az utóbbiban több pályakérdést tűztek ki, s szavallati versenyeket tartottak. Tagjai a VI. osztálytól felfelé járó tanulók. A szavallati versenyeken 1 aranyat, 17 tallért, 3 huszast és több értékes könyvet osztott ki a kör.

Gyüjteményei lassan-lassan szintén gyarapodnak. Ez évben több tantermet új padokkal és kemencékkel láttak el. A physikai muzeum Augustinovics-féle alapból nyert két eszközt.

II. Torda. V. oszt. gymnasium. Ez is az unitarismus betelepedésével egyidejüleg keletkezett. 1595-ben már algymnasiumként működött. 1784-ben a korábbi iskolahelyiséget templommá alakították át, s fából emeltek új iskolát. Ez az épület egész a múlt évtized végéig használatban állott, mikor többnyire adakozásból nagy részét csinos kőépülettel cserélték fel.

Az 50-es években szindi Jobbágy András több ezret érő szindi birtokainak örökösévé tette e tanodát, s jobbára abból teltek ki a közelebbi átalakítások s tanári állomások rendszeresítése.

A gondnoki kar három személyből áll, kik mind megyei és városi előkelő birtokosok és tisztviselők, s az iskola iránt mutatkozó meleg érdeklődés hathatós tényezői.

Tanított 4 rendes tr., 2 szaktanító (irás, rajz, ének), 4 köztanító. A gymnasiális osztályok tárgyait túlnyomólag r. tanárok kezelték, kiknek élén áll a fáradhatatlan tevékenységü igazgató Pálfy Károly.

Az 5 gymn. osztályba járt 79 tanuló. Egy osztályra átlag 15 tanuló jut. A 4 előkészítő osztályt 84 gyermek látogatta. Az összes létszámnak még felét sem teszik ki az unitáriusok, de a magyar nemzetiségüek roppant túlsúlyban vannak.

E tanodánál is többféle ösztöndíj és bennlakás mozdítja elő a tanulók haladását. Csak nem oly rég a hívek áldozatkészségéből csinos iskola-épületet emeltek, s egyesek adományából az iskolai gyüjteményeket folyvást gyarapítják. A Koncz J.-féle alapból jövő éven kezdve itt is 200 frtot osztanak ki. Jutalomdíjakat többnyire a tanító-személyzet osztott, és pedig a természet iránti fogékonyság felébresztése tekintetéből ásványgyüjtemények, herbariumok kiállítói is részesültek díjakban.

A lefolyt tanévben torna-helyiséget is nyert a tanoda. Egyik tanügybarát 25 frttal gyarapítá a természettani szertár alaptőkéjét.

A tanulók közt kis olvasó-egylet (Kazincy-kör) működik.

III. Székely v. Szitáskeresztur. 5 oszt. középtanoda, 3 előkészítő osztálylyal. Alapíttatott 1794-től 1796-ig. Utóbbi évben megnyittatott. Alapítása körül elévülhetetlen nagy érdemei vannak abrudbányai Mikola Szabó Sámuelnek. E lelkes férfiú maga személyesen járta be a székely földet, mindenfelé szónoklatokkal buzdítván a népet, s nemcsak körülbelől ezer frtot tudott összegyüjteni, hanem a hegyvidékieket nagy mennyiségü mész és faanyag felajánlására is rábírta. Igy keletkezett egy 12 szobás épület és igazgatói lakás. A szobákat itt is régi városok neveiről keresztelték el (Corinthus, Ephesus stb.) Egyes szobákat lelkes birtokosok, lelkészek építtettek ki. Szabó után Koronka József jött, ki egy félszázadig terjedő hivatalos működése alatt még

többre tudta vinni a kezdő iskola fejlődését. Csakhamar kiderülvén, hogy a 12 szoba nem elégséges a nagy számban jelentkező tanulók befogadására. Mihály János, udvarhelyi királyi bíróval (főispán) 18 szobás kőépületet hoztak létre. Akkora önzetlenséggel támogatá Koronkát Mihály királyi bíró, hogy a határkiigazításoknál őt illető díjak fejében minden féllel az iskola épületéhez anyagot ajándékoztatott vagy hordatott. Egy község az alapot ásta ki, egy már épített, egy harmadik zsindelyezett, s így 1820-ban már kész volt az épület.

Gymnasiális tanuló volt 85. Egy osztályra tehát esik 17. A 3 előkészítő osztályt látogatta 49 t. Működött 3 r., 1 segédtanár (az unitárius lelkész), 1 rajz, 1 ének, 1 irás és 1 vallásos ének s orgona-tanító. Ezeken kívül 3 köztanító.

Figyelemreméltó, hogy az angol hitrokonok egy lelkész által értesülve e tanoda helyiségének elégtelen voltáról, az 1869-ben megkezdett épület befejezéséhez ez évben tetemes pénzáldozattal 1690 frttal járultak. Ebből s az udvarhelyszékiek adományozásából már-már kiépült a tanoda negyedik oldala is. A múlt évben kezdtek gyüjteni a Jakab Elek országos levéltárnok értékes könyvtárának megvételére. Az 1500 frt vételárból már is jelentékeny összeget hozott össze a hívek áldozatkészsége. Ezenkívül 2732 kötetben 1759 műből álló könyvtáruk van.

Egy esperest (Arkosi Dénes) két termet ajtóval, négyet érckályhával, s egyet padokkal láttatott el.

A gymn. tanulók hetenként egyszer önképzőköri gyülést tartanak az ifjúsági olvasó-egylet helyiségében, hol lapokat olvasnak, szépirodalmi dolgozatokat adnak elé s szavalnak. Az elemi tanulóknak szintén külön könyvtára van 150 darabból.

Végre van egy kölcsönző egylete, melynek célja, hogy tagjait szükség esetén mérsékelt kölcsönnel lássa el, s az olvasó-egyletet segítse. Minden tíz évben a 100 frton felül eső összeget könyvek vásárlására fordítja. Részemről határozott jövedelemmel nem rendelkező tanulók közt nem látom helyén az ilyen kölcsönző egyleteket. Azok helyett a segély-egyletek volnának megfelelőbbek, mert ugyan ki itélheti meg elég helyesen a tanuló pillanatnyi szükségének s az általa felmutatott biztosíték helyes mértékét. Alakítsa át az igazgatóság egyszerüen segély-egyletté ezt, s bízza a könyvtár gyarapítását a tagdíjakból befolyó pénzre.

Évi zárvizsgájukon többféle könyv- és pénzjutalmat osztottak ki. Év folyamában bennlakással és többnemű segélylyel könnyítik a tanulást.

Gyüjteményeik többé-kevésbbé elégséges anyagot nyujtanak a tanításhoz. Állattanra 194, növénytanra 260, ásványtanra 550 példányuk van. Pénzgyüjteményük 206 darabot számlál. Természettan, mértan, földrajz 79 eszközzel van képviselve.

Van még az unitáriusoknak Torockón is egy algymnasiumjok. Ezt azonban ők sem igen veszik fel a létszámba, noha tényleg a 2 gymnasiális osztály ott működik. Ez az iskola egy ma-

radványa a 48 előtti particulaknak. Négy elemi osztálylyal kapcsolatosan van 2 gymn. osztályuk, mind egyetlen egy, mondd egy embernek a vezetése alatt, ki azonfelül még kántori teendőket is teljesít, jó családapa s szorgalmas földművelő gazda. Valóban nem irigylésreméltó állás. De azért ennek az iskolának is meg van a maga specialitása. Itt már a reformátió idejében 12 székely származású ifjút tartott a helység olyformán, hogy a hét egyik-egyik napján rendre főztek nekik, s e jótétemény fejében ők az iskola tisztán tartását gondozták, a templomi, temetési éneklésnél segédkeztek. Ez az intézmény napjainkban is létezik, s Jókai Mór idei körútjában épen jelen volt, mikor a kis muzsafiaknak a jószivű lakosság adományát feltálalták, sőt lelkesítő beszédben emlékezteté őket tartozó hálájukra. S bármilyen fogyatékos is ez az iskola, nem egy kiváló egyházfőt, tudós tanárt, jeles szónokot számít neveltjei közé. Az unitáriusoknak nagyérdemű főjegyzője s idei püspökjelöltje, Pap Mózes is töltött itt pár évet. Az ilyen tanulók emeletes ágyakban hálnak mind a 12-en egy szobában, s nyári szünidőn sem távoznak el Torockóról.

Régibb időben teljesebb volt az algymnasium. Mostani szervezete nem tarthat sokáig, s ha az új középiskolai törvényjavaslat érvényre emelkedik, 6 osztályú népiskolának lesz tekintendő ez a tanoda. Ebben most nincs is nagy káruk, mert Torda csak a közelben fekszik, s a mai középiskolai oktatásnak ilyen kinövéseit semmiféle tekintet nem ruházhatja fel létjoggal.

A fennebbi sorokban bemutatott tanodák, mint alkalmilag több helyen jeleztem is,. igen szerény alapokból tápláljak magukat. Tanári személyzetük nem mindenütt egyenlő, s a legszükségesebb létszámig sem emelkedik. A tanári fizetés épen nem kielégítő, mert idáig 600 frtot kaptak lakás és némely természeti kedvezmény mellett. E folyó tanévre az augusztusban Árkoson (Háromszék) tartott közgyülés 40 frt javítást szavazott meg. Természetesen ez is messze áll a középszerűség fokától is. De ha meggondoljuk, hogy az összes unitárius egyházkerület administratiójára csak 18 ezer frt jut, tehát nem is annyi, mennyiből egy jól rendezett középiskolát fenn lehet tartani, valóban bámulnunk kell ritka önfeláldozásukat, s tisztelettel kell meghajolnunk azon tanárok előtt, kik ilyen csekély kilátások mellett is törhetlen buzgósággal fáradoznak önképzésükön. Azért hát kivánjunk sikert kitartó fáradozásuknak, óhajtva, vajha az egyház hasznos és munkás tanárait minél elébb szakképzettségüknek megfelelőbb javadalmazásban részeltethetné!

*Téglás Gábor.*

# A vallás- és közokt. m. k. miniszter ötödik jelentése.

III.

Előbbi cikkünkben megismertettük a felsőbb iskolákat és emberbaráti tanintézeteket; ez alkalommal amaz intézetek képét adjuk vázlatosan, melyek nemzeti müvelődésünknek az iskolákkal párhuzamban szintén hathatós előmozdítói. Ilyen intézet első sorban a magyar nemzeti Muzeum.

Ezen intézet mindig a nemzet kiváló gondjának tárgya volt; az utolsó három évben is nagyban gyarapodott nemcsak a törvényhozás által megszavazott összeg segélyével, hanem lelkes hazafiak áldozatra kész volta által. Különös haladásnak tekinthető a gyüjtemények »szakszerü, a tudományos igényeket kielégitő beosztása és felállítása,« mely tekintetben a Muzeum »szakavatott tisztviselőinek fáradhatatlan buzgalmú tevékenysége« a miniszter urnak, s bizonyosan az egész nemzetnek is elismerését vivta ki. A gyüjtemények tanulmányozását és használhatóságát nagyban előmozdítja, hogy a termeket 1875-ben közép nyomású forró vízfütési szerkezettel látták el, s igy azok télen is nyitva tarthatók a közönség számára, valamint az is el van érve, hogy egyes gyüjtemények, különösen pedig a képtár a hőmérsék változása által kárt ne szenvedjen.

A miniszteri jelentés előadja, a mi a muzeum egyes osztályainak fejlesztésében történt. Rendkivül buzgón munkálkodtak a könyvtár rendezésén. Különösen fontos a többes példányok kiválasztása (13,450 munka, 18,414 kötetben) s az ezekről kiadott jegyzék (első füzet), mely a régi magyar irodalmat és a hungaricákat tartalmazza 1727 számmal. E jegyzéket első sorban e hazai tudományos és tanintézeteknek küldték meg, melyek valamint a közönség is tetemes megrendeléseket tettek. A duplumok egy részét készpénzért adták el, más részét kéziratokért cserélték be, ismét más részét a t. akadémia és a müegyetem könyvtárának ajándékozták. A kézirat-gyüjtemény rendezése az 1875. év oktoberétől kezdve szakadatlanúl foly. A könyvtár és kézirat-gyüjtemény 1874-ben, 1875-ben és 1876. első felében 18638 nyomtatványnyal, 596 kézirattal és 18214 oklevéllel szaporodott, részben vétel, részben ajándék útján, ugy szintén a nyomdák köteles példányaiból. A jelentés megjegyzi, hogy a hazai nyomdák igen hiányosan felelnek meg az 1848. XVIII. §. 40 rendeletének, a min talán lehetne segíteni. Mint adományozók meg vannak említve: Pulszky Ferenc, Mátray Gábor, Török Károly, Gózon Imre, Zlamál Mária, Ráth Mór. Horváth Lajos; azonfelül az országos levéltár, az orsz. számvevőszék, a m. kir.

Curia. 1876. junius 28-dikán szállíttatott a könyvtárba a Kállay levéltár, melyet a család ajánlott fel az intézetnek, hogy itt örök letéteményképen elkülönitve, őriztessék. E levéltár egyike a leggazdagabbaknak; vannak nagy ritkaságai. Van benne összesen 7283 darab. A vásárlott művek közt megemlítjük Sylvester (Erdősy) János Uj-szigeten 1539-ben nyomtatott Grammatica Ungaro-Latina« c. nyelvtanát, melyet 1874. okt. 27-én özvegy Fáy Jánosnétól 200 db. aranyon vettek meg. E mű csak ez egyetlen példányban létezik. — A könyvtár használatát évsorban kimutatott (folyton növekedő) számok tanusítják. Megtudjuk a jelentésből azt is, hogy a könyvtárhoz vezető folyosón a nevezetes nyomtatványok és kéziratok állandó kiállitása fog rendeztetni, a miért a közönség bizonyosan elismerő lesz.

Az érem- és régiségtár az 1874. és 1875. évek folyamában szintén nagy előhaladást tett; névszerint az éremszekrénytár növekedése 8774 darab. A rendezés és lajstromozás dolgában buzgó munka folyik. Ha minden meglesz, tervezve van egy rajzokkal és szakavatott bevezetésekkel ellátandó nagy leiró lajstrom (catalogue raisonné) közzététele.

Az állattár gyarapodását mutatják a következő számok: 1874-ben a növekvés 16,040 példány; 1875-ben 6940 tárgy és egy 975 üvegben elhelyezett pókgyüjtemény. A gyüjtésekben nagy szorgalmat tanusít maga az osztály személyzete. A szakszerű rendezésben ernyedetlenül folyik a munka, s eddig is jelentékeny eredmény mutatható fel.

Az ásvány-földtani osztály termeinek bebútorozása majdnem teljesen be van végezve, s így az ásvány-gyüjtemény végleg rendeztetett és felállíttatott. A jelentés szavai szerint a két teremben elhelyezett őstény-földtani gyüjtemény tárgyai pontosan meghatározvák, és minden túlzás nélkül lehet állítani, hogy az egész monarchiában nem létezik őslény-földtani gyüjtemény, mely evvel mérkőzhetnék. — A muzeum ez osztályának 8 termében 13,364 tárgy határoztatott meg és állíttatatt ki, felirásokkal ellátva.

A képtári osztály is újra rendeztetett 1875-ben. Megjegyezzük, hogy az Eszterházy-féle és a muzeumi képtár darabjai a szükséghez képest kicseréltettek, úgy, hogy ennek régi jelesbjei amabba tétettek át, míg belőle az ujabbkoriak a muzeumba vitettek át. A muzeum képtára jelenleg 636 darabból áll.

A népismei osztály Duka Tivadar keletindiai és Kállay Béni szerb adomány-tárgyaival gyarapodott, melyek azonban szekrények hiányában még nem állíttattak ki.

Örömmel jegyezzük ide, hogy a miniszter úr ismételten teljes elismeréssel emlékezik meg a Muzeum tisztviselőiről, kik között tagtársaink is vannak, s elodázhatatlan szükségnek tartja az anyagi viszonyok javítását. Erre szolgálna az ötödéves pótlékok engedélyezése. A Muzeumnál teendő dolgok egyik legsürgetőbbike pedig a palotának restaurálása.

Végül megemlíti a jelentés a vidéki muzeumokat. Ide írjuk a jelenleg létező ilynemű intézeteket: az erdélyi muzeum-egylet, az erdélyi honismertető egylet (Verein für siebenbürgische Landeskunde), a Bruckenthal-muzem, a vasmegyei régiség-egylet, a felső-magyarországi muzeum-egylet, a délmagyarországi történelmi- s régiség-társulat, a békésmegyei régiség- és művelődés-történelmi egylet, a biharmegyei régiségi és tört.-társulat, melyek nyomtatásban adják ki, többnyire becses értekezéseket tartalmazó jelentéseiket. — Továbbá a máramarosmegyei, felsőfehérmegye-erzsébetvárosi, a jászberényi, a pozsonyvármegyei, a csongrádmegyei muzeumegylet, a gödöllő-vidéki történelmi és régiségi-egylet, a közép-szolnok zilahi muzeumegylet, a Sopron városi történelmi és művészeti egylet, végre a pozsonyi, halasi, nagykállói, győri, debreceni muzeumok.

»Ezen muzeumok és egyletek, melyek közt többen egyes gyüjteményeik gazdagsága s helyes elrendezése által tünnek ki, a tudományosság és közművelődés mindannyi tényezői és méltó bizonyságot szolgáltatnak azon buzgalomról és tevékenységről, melyet törvényhatóságok és magánosok e téren kifejtenek.« Nem utolsó érdeme Magyarország tanárainak, hogy e téren a munka oroszlány-része az övék, melyet a hivatás lelkesedésével és kitartásával teljesítenek.

A következő szám a műemlékeket ismerteti. A műemlékek fenntartására bizottság van szervezve 1872 óta; előbb (1854 óta) a bécsi központi bizottság működése körébe tartozott Magyarország is; 1866-ban pedig Ő Felsége a m. t. akadémia archeologiai bizottságára ruházta a teendőket. Restauráltattak (részben vagy egészben) a visegrádi Salamon-torony, a lébenyi templom, a szepes-olaszi templom, a jánosii templom, a kassai dom, a budapestvári templom, a pozsonyi dom. — Építési műemlékek fenntartásában buzgó tevékenységet és áldozatkészséget tanusítanak hazai intézetek, egyesek, s főképen az ország főpapjai. Ezek közt első helyen áll Simor János herceg-primás, ki Esztergomban a sz. István-kápolnát, Bakacs-kápolnát állíttatta helyre stilszerűen. Egyik legszebb műemlék a pannonhalmi főapatsági székesegyház, melyet Kruesz Chrysostom főapát restauráltatott.

Megemlékezik még a jelentés az őstörténelmi régiségekről, s az őstörténelmi és embertani congressus VIII. Budapesten tartott ülésről.

Az utolsó szám a képzőművészetekről szól. Vonatkozván a miniszter úr az 1873-ban kitört pénzválság szomorú következményeire a művészet pártolást illetőleg, továbbá arra, hogy az országgyülés is alábbszállította. (20,000-ről 15,000-re) a a képzőművészetek gyarapítására korábban felvett összeget, constatálja, hogy ezek virágzásának nem kedvezők a viszonyok. Mindazáltal hazai művészetünk nem volt meddő. Az egyházi műépítés jelentékeny lendületet nyert, (budapest-ferencvárosi és li-

pótvárosi templom), a közintézetek műépítési szempontból nagybecsűek. Ezek közt vannak: az országos költségen épült egyetemi könyvtár, mely 700,000 frtba került, a sebészeti kórház, mely szintén országos költségen emelkedett s 1030 □ ölnyi tért foglal el. A tanulmányi alap költségén épült a budai kir. gymnasium, a budapest-lipótvárosi kir. gymnasium; továbbá a sugárúton a művészház és a központi rajziskola. — Festészeti művek megrendelésére a legutóbb lefolyt három év alatt 23,656 frt fordíttatott. Legnagyobb mérvben a történeti festészet karoltatott fel, s e műfajban két jelentékeny képcsoport nyert a három év alatt befejezést. Az egyik csoport Lotz és Than képei a lipótvárosi gymnasium aulájában van enkausztikus modorban készítve; a másik a nemzeti Muzeum dísz-lépcsőházát ékesíti. A művészek Lotz és Than; a tárgyak a magyar történelem fő mozzanatai. *N.*

---

# Irodalom.

**Bevezetés a felsőbb algebrába.** Irta dr. König Gyula, műegyetemi ny. r. tanár. Első kötet: az algebrai analysis elemei. Budapest, 1877. Eggenberger. 8-r. 266. l.

Fölösleges, hogy e helyen mathematikai irodalmunk silánysága fölött hangos panaszokat hallassak: ebbeli szegénységünk általánosan ismeretes; hisz a középiskolák számára irt mathematikai könyvekben sincsen mit válogatnunk, bár e téren jutalmazó a vállalat; mikép kívánhatja meg tehát valaki, hogy a felsőbb oktatáshoz szükséges kézi könyvek számára akadjon vállalkozó kiadó! Nem csalódom tehát, midőn azt állítom, hogy mathematikai irodalmunk szegénysége a fogyasztók hiányában leli magyarázatát. E magyarázattal azonban nem segítünk a hiányon, nem távolítjuk el azokat a szomorú következményeket, melyek a jó kézikönyvek hiányával járnak; mert bizony csekély azoknak a főiskolai tanulóknak száma, kik mindjárt a tanfolyam legkezdetén képesek 4—5-féle német kézikönyvből összeböngészgetni azt, mit a tanár előad, a tanároknak utánjegyzett előadásait pedig könyomatu íveken kiadni, miként ez műegyetemünkön divatos, szintén céltalan, mert volt alkalmunk egy-egy ily kinyomatott füzetbe tekinteni és elszörnyülködtünk a látottakon: pongyola, egy-egy szó kihagyása vagy félreértése által elferdített meghatározások, elnyuló, ismétlődő fejtegetések, helylyel-közzel erőszakos magyarázatok stb. jellemzik legalább azokat a füzeteket, melyek szemeink elé kerültek. Bár mily véleményt táplálnak is főiskolai tanáraink a tankönyvgyártás iránt, ily jelenségek mellett mi kereken kimondjuk, hogy nekik, kik rendesen egyedül képviselik az illető

tudományszakot főiskoláinkon, elengedhetetlen kötelességük arról gondoskodni, hogy a tanulni vágyó ifjúság célszerű kézikönyvek hiányában ne szenvedjen. Vajmi kevesen vannak, kik ebbeli kötelességüknek megfelelni igyekeztek, annál örvendetesebb, hogy dr. König tanár oly téren kezdette meg kötelességét leróni, mely nálunk eddig parlagon hevert. A felsőbb algebra, illetőleg a bevezetés hozzá: az algebrai analysis rendszeresen tárgyalva, most fekszik előttünk először magyar feldolgozásban. Ez már önmagában is örvendetes jelenség, de König könyve még más két körülménynél fogva is figyelemreméltó: először a felölelt anyag annyira simul viszonyainkhoz, hogy külföldi könyvben ekkép összehordva föl nem lelhető, másodszor a földolgozás módja előnyösen üt el attól, melyet mathematikai könyveinkben egyáltalában találunk.

Dr. König könyvében mindenütt ott veszi föl a fonalat, hol a középiskola megállapodott, kivételt csak a lánc- és közelítő törteknél tett, mert itt ismétli azt, mi közkeletű középiskolai algebráinkban foglaltatik. De lássuk az előttünk fekvő könyv tartalmát tüzetesen.

Az I. fejezet a szám-elméletből adja a legszükségesebb ismereteket; kiindulva abból, a mit a növendék a törzsszámok- és összetett számokról tud, az osztók számát és összegét, a congruentia fogalmát és Fermat tételét tárgyalja.

A II. szakasz a lánctörtek elméletével foglalkozik. Mint már mondottuk, abban a mérvben, melyet középiskolai kézi könyveink is alkalmaznak, egyetlen új tétel az, mely új közelítő értékek közbeigtatásáról szól. Az elsőfokú egyenlet két ismeretlennel vagyis az első fokú congruentia szorosan a lánctörtek elméletéhez fűződik; ezt követi az első fokú határozatlan egyenlet több ismeretlennel. — Áttérvén most a végetlen lánctörtekre, előbb bebizonyítja, hogy tevőleges hányadosokkal a lánctörtek mindenkor összetartó végszerütlen számértékhez vezetnek, azután pedig a szakaszos lánctörttel foglalkodik tüzetesen és a Pell-féle egyenletet tárgyalván, az elemi úton megoldható magasabb fokú határozatlan egyenleteket ismerteti meg.

A III. fejezet címe: kapcsolástan. Ebben a tulajdonképeni kapcsolástan mellett (permutatio, variatio combinatio) a kéttagú tényezők sokszorozmányával, a binomialis tétellel és magasabb rendü számtani sorokkal találkozunk. A kapcsolástan tárgyalása elüt attól, melyet középiskoláinkban alkalmazunk: szerzőnek tekintettel kellett lennie mind arra, mire majd a determinansok elméletében szüksége lesz, a permutatióknál a megfordítást (derangement, inversio) és a helyettesítést aránylag elég kimeritően tárgyalja, sőt a sokszorozási föladathoz is megvetette az alapot. A többiekben az ismeretes határokon belül mozog.

A IV. fejezet a képzetes számokkal foglalkodik. Az alapfogalmakat az elemi algebra módjára tárgyalván, a képzelt mennyiségeknek geometriai jelentőségét mutatja be; ezt követik a Moivre-féle tétel, a kéttagú egyenletek megfejtése és az egység

gyökeinek tulajdonságai. Az egész fejezetet néhány trigonometrikus összegképlet rekeszti be.

Az V. fejezet az egyenletek átalakitását tárgyalja. A szükséges alapfogalmakra a Horner-féle osztásmód, a gyökök tulajdonságai, azok nagyobbitása és kisebbitése, a reciprok egyenletek és a linearis átalakitások következnek. Az ismeretlenek kiküszöbölése, valamint a homogén alakokkal befejezését leli e fejezet. Az egyenletek megfejtése a következő VI. fejezetben tárgyaltatik. A másodfokú egyenleteknek megoldásmódját tökéletesen ismeretesnek tévén íöl, azoknak csak trigonometrikus megoldásával foglalkodik és mintegy előizlelőül az újabb algebrából Caley-nek az invarians-elméletre alapított módszerét tárgyalja. A harmadfokú egyenleteknél Cardan megoldása és a trigonometrikus módszer mellett szintén Cayley-nek újabb algebrai megfejtésmódját tárgyalja. A negyedfokú egyenleteknél a Descartes- és Ferari-féle harmadfokú resolvenseket tárgyalja és kimutatja az összefüggést, mely az Euler és Descartes-féle resolvens között fönáll.

A VII. és VIII. fejezet a végetlen sorokkal foglalkodik abban a terjedelemben, melyben az anyag a főiskolai előadások tárgyát képezni szokta. Végül az utolsó fejezetben az általános íüggvénytan befejezéseül a végetlen sokszorozmányok és lánctörtek tárgyaltatnak.

A tartalomnak ez analysét kénytelenek voltunk adni, hogy az olvasó fogalmat nyerjen azon anyag felől, melyet szerző könyvében felölel; de az egyébként is tanulságos: ebből láthatjuk, mikép felel meg dr. König tanár kötelességének mint főiskolai tanító. Az elfogulatlan olvasó láthatja rövid vázlatunkból is, hogy König úrnak dicsérendő törekvése a tudomány újabb vívmányait az iskola számára földolgozni; mennyivel modernebb az ő álláspontja, az elegendőképen látható, ha előadásainak fonalatát (mert hisz könyve ezt képezi) összehasonlítjuk elődjének (Komnenovich) algebrájával.

Sokkal fontosabb haladást tüntet föl azonban az előttünk fekvő könyv a nyelv dolgában. Magyar mathematikusaink sokat küzködtek a nyelvvel, még az oly tősgyökeres magyarok, mint Kerekes, sem találták el mindenkor a helyes útat, midőn a mathematikai sajátságos előadásmódot hazai nyelvünk törvényeihez akarták szabni: König úr a külföldön általában divatos előadásmódot tökéletesen követi, mindazonáltal nem követ el erőszakot nyelvünkön annak jeléül, hogy mathematikát is lehet jól magyarúl irni.

Végül a kiállitásról is meg kell emlékeznünk. A laikusnak alig van fogalma arról, mily roppant nehézségekkel küzd meg a mathematika irója kész könyvének kinyomatása alatt. A legkevesebb hazai könyvnyomtató intézet rendelkezik a szükséges mathematikai jelekkel és ha azok meg is vannak, a szedők nem eléggé gyakoroltak az olyféle munkálatokban, milyen egy mathematika helyes szedése. Hogy König úrnak mindamellett sikerült szép

külsője- és kiállítására bármily külföldi könyvvel vetekedő művet létrehozni, az mindenesetre kiváló buzgalomra mutat.

*Dr. Császár Károly.*

---

# Észrevételek

## Brassai S. úrnak „Görög nyelvtan"-omra írt bírálata ellen.

Motto nélkül.

Brassai úr tudtomra még mindenkit, a kit bírált, csaknem leszamarazott. A minek természetes következése, hogy viszont csaknem mindig gorombasággal toroltatott vissza. Ezt tőlem nem kapja el. Nem kapja el nemcsak azért, mert a sárgaságban szenvedőtől nem lehet rosz néven vennem, ha mindent sárgának lát, hanem azért is, mivel úgy tapasztaltam, hogy piszkolódás még egy munkának sem ártott s már rég elkoptatott, ismeretes fogás, azzal az érvek semmiségét födözni akarni. — Sőt érdekemben áll Br. úr mély tudományosságát és magas míveltségét emelni, a tudományt elővivő műveire, — ha volnának, — utalni, országszerte ismert finom míveltségére hivatkozni, hogy aztán kimutassam, hogy még egy ily pankratiaszta férfiú sem tudott bírálata alá vett »Görög Nyelvtan«-om ellen érdemleges érveket felhozni, hanem ama fogásra szorúlt.

Nézzük egyenként, tárgyilagosan felhozott ellenvetéseit.

Első kifogása, hogy g. nyelvtanom nem az öreg A-val kezdődik. Milyen szép is volt a régi »módszerrel« (?) az ABC vegyesen és összevissza, — magán- és mássalhangzó, al, — fel, — hosszú és rövid, egyszerű és contrakt, muta és liquida úgy összekeverve, hogy egyféléből kettő ne jusson egymásmellé.

Hiba (?) tehát tőlem, hogy én ezzel ellenkezőleg már a betűk tanításánál külön veszem az ön- és társhangzókat, külön két alosztályuk szerint, mely osztályozáson épül föl az egész nyelvtani rendszer.

Pedig bizonnyal tudtával van Br. úrnak, hogy még a kis gyermekeket is, midőn írni-olvasni tanítjuk, ma már nem az öreg ABC rendével nyakgatjuk, hanem módszeresen, a legegyszerűbb vonalakból álló betűkön kezdve haladunk tovább fokozatosan az írvaolvasás céljainak megfelelően.

Utat tör e módszer a nyelvtan-irodalomban is. Már a magyar irodalomban is van nyoma Scheffer-Ballagi héber nyelvtanában, melyben az olvasás nem az אבג stb. szent rendének megtartásával, hanem módszeresen taníttatik.

Továbbá kifogása van Br. úrnak az ellen, hogy a magán- és mássalhangzókat ön- és társhangzóknak nevezem. No, ha lényegesebb hiba görög nyelvtanomban nincs, e miatt még megélhet, annyival inkább, mivel az önhangzó elnevezést nem is én,

hanem a magyar nyelvészet egyik legnagyobb tekintélye Fogarassy J. vezette be a magyar irodalomba még anno 1843 »Magyar nyelvtan«-ában.

Ilyen értékű azon gáncsa is, hogy a β, π, φ, γ, κ, χ, δ, τ, Θ-t előtárshangzóknak s az μ, ν, λ, ϱ-t utótárshangzóknak nevezem s nem tartom meg a muta, liquida, semivocalis, nasalis, sibilans, tenuis, media, aspirata stb elnevezést. De hát miért nevezném épen latinosan? miért nem akkor inkább görögösen ἄφωνα, ἡμίφωνα, ψιλά, μέσα, δασέα, ὑγρά? Újabb időben azonban már átalában »kemény«-eknek és »lágy«-aknak nevezik. Hogy azonban a növendék melyiket, t. i. a keménységet (b. úr mutaságát) vagy pedig azt, hogy elül van a mássalhangzói elem a *b*-é, *g*-é, *d*-é stb-ben, továbbá a lágyságot (b. úr liquidaságát) vagy pedig azt, hogy hátul van a mássalhangzói elem e-*m*, e-*n*, e-*l*, stb-en — észleli könnyebben a növendék, azon fordúl meg az elnevezés helyes vagy helytelen volta. És volt alkalmam több mint tíz év alatt azt tapasztalni, hogy míg az utóbbi név alatt soha, az előbbi nevezetek alatt gyakran összezavarta a növendékek nagyobb része, mert a nagyobb rész nincs ám pankratiaszta tehetséggel megáldva.

Egyes betükre írt megjegyzései közül pedig legkiválóbb az, hogy Curtius nyomán hibásan tanítom, hogy γ, — γ, κ, χ és ξ előtt »n«-nek olvasandó, mert az »nasalis« s ha ezt nem tudom, — baj. Még nagyobb baj, hogy erről a görög nyelvtan-irodalom terén legnagyobb tekintélyek, úgy Curtius mint Kühner és Krüger sem tudnak semmit. Különben hát ebben egy kis francia reminiscentia s arra utalás akar lenni.

Nem helyesli továbbá, hogy a φ-t, = f-nek hangoztatom, s utalja a magyar tanulót a latin ph-ra; hibáztatja ζ kiejtését, már várná az ember, hogy a cseh z-re, a ϑ-nál az angol th-ra és így tovább minden betünél, ad maiorem methodi gloriam, más-más nyelvre utasítja. Br. úr szerint továbbá υ, — ο, α, ε után nem »u«-ként hangzik, Krüger, Curtius, Kühner szerint úgy. Hogy pedig én az ου=ou-t miként olvastatom, megmagyarázza Brassai úrnak a példáúl felhozott »lou«, mely a tájszólásban »lú«-nak hangzik. (Míg az αυ= au-ra példáúl felhozott »sau«-ból a tájszólásban sem lesz soha »sú«).

Nevezetes Br. úr azon vallomása, hogy az együttes társhangzók fölsorolásának szükséges voltát nem érti és azon állítással, hogy csak ott, hol, — mint a szanszkritban — a mássalhangzók torlatai külön figurákkal bírnak, szükséges az, be is bizonyítja, hogy valóban nem érti. — Hát az együttes önhangzók = diphthongusok felsorolása is azért szükséges, mert külön figuráik vannak?! Épen nem; mert hisz külön figuráik nincsenek; hanem a helyes szótagolás érdekében soroltatnak föl. Hogy p. o. *Εὔβοια, Αἴκουοι, Εὐφραίνουσα, οἷοι* — ne így szótagoltassék E—u—b—o—i—a, A—i—ko—u—o—i, E—u—fra—i—no—u—sza, ho—i—o—i hanem Eu—boi—a, Ai—kou—oi, Eu—frai—nou—sza,

hoi—oi. Épen úgy az együttes társhangzók felsorolása is a helyes szótagolás érdekében szükséges, hogy p. o. πρᾶγμα, ἐχθρός ne így szótagoltassék prag—ma, ekh—throsz vagy ekhth—rosz, hanem pra—gma, e—kthros. És pedig semmi más ellen anyiszor nem vétenek a növendékek, sőt alkalmam volt tapasztalni, tanárok sem, mint e helyes szótagolás ellen. Miért? Mert általában elégnek tartatik megelégedni azzal, hogy azon mássalhangzótorlatok együtt szótagolandók, melyekkel szó kezdődik. Pedig mellőzve azt, hogy így a szótagolás előtt már minden szót tudni kellene, — nem is igaz, hogy csak azok volnának együttszótagolandók. Igy p. o. γμ és χθρ-en szó nem kezdődik s mégis együttszótagolandók (l. f. πρᾶ—γμα, ἐ—χθρός.) Én is évekig tanítám már a görög nyelvet, míg növendékeimnek e tekintetben positivumot adhaték. A szótárnak éveken keresztül át- meg átkutatása és tanulmányozása után jutottam annak rendszerére. Sőt Br. úrról is meg kelle győződnöm, hogy helyesen szótagolni maig sem tud. Meg kelle győződnöm következő két állításából:

1. Az együttszótagolandó társhangzókat mi szükségből kellene tudni? Csak azt kell tudnunk, hogy minő combinatiók nem fordulhatnak elő, vagy más szóval, csak azt kell tudnunk, melyeket nem kell együttszótagolni. — Csakhogy így sokkal többet kellene felsorolni. Más részről meg ez olyan fonákság volna, mintha a diphthongusokat úgy tanítanók, hogy — nem tanítanók, nem sorolnók föl, hanem a diphthongust nem képező magánhangzó csoportokat sorolva föl, a növendéknek azon utasítást adnók, hogy a fölsoroltaktól különböző hangzó csoportulatok — a diphthongusok. Ez a »Brassai módszer és némi alkalmazása.«

2. Hogy Br. úr helyesen szótagolni nem tud, meg kelle győződnöm azon könnyű odavetésből, hogy az előadtam sorozatból sok hiányzik, a nélkül, hogy csak egyet is tudott volna hozzá adni. Felhívom, tudományos reputátiója által érezze magát kötelezettnek szaporítani! Lássuk, mennyi az a Br. úr soka, s mennyi benne a nagyhangú üresség? Megfelelő díjazást is igérek. (Ezt sem kapta még bíráltjától.) De más részről, ha syllabizálni nem tud, engedje meg kétségbe vonnom, hogy illetékes bíráló.

És így aztán már nem csoda, ha értetlenségből és valótlanságokból vegyített állítmányoknak tűnnek fel bíráló úr előtt következők:

1. Az μ, ν, λ, ρ + σ = ς ritkán lelhetők együtt épen megmaradva. Nevek közül ἅλς, igék közül κυρσ, ἐλσ, ἐρσ, θερσ, κερσ, φυρσ szolgál például.

2. Néha az ς maradván, az μ, ν, λ, ρ-nek esnie kell, p. o. ἀκτί(ν)ς, γλωχί(ν)ς, δελφί(ν)ς, ἑρμί(ν)ς, θί(ν)ς, ἴ(ν)ς, ῥηγμί(ν)ς, τελμί(ν)ς, ᾠδί(ν)ς, μάρτυ(ρ)ς.

3. Az μ, ν, λ, ρ-en végződő tők, ha utánok ς — mint az alanyesetben, — vagy σα, ση — mint az úgynevezett 1-sső aoristosban, — következnek, az σ = ς-t nem tartják meg, vagyis nem

lesz φρέν, ῥήτορς, továbbá ἔνεμσα, μένσῃ, hanem az elenyészett σ = ς helyett rendszerint az előző rövid hangzó nyujtatik meg, s lesz φρήν, ῥήτωρ; ἔνειμα, μείνῃ. — Tehát az elenyészett σ = ς mintegy az előző hangzóba olvadt be. (A helyzeti hosszúság természeti hosszúsággal cseréltetik föl. — Mint a magyarban is p. o. »megysz« helyett »mégy.«)

4. A hol pedig az μ, ν, λ, ρ-en végződő tőkre σε (=σο) következnek, mint p. o. a jövőben, az σ-t szintén nem tartják meg, s nem lesz νέμσει, δέρσει, hanem az σ a következő önhangzóba olvadt be, s lesz νεμεῖ, δερεῖ.

Felteheti Br. úr rólam, hogy ismerem azon régi álláspontot, hogy ha φρεν, ῥητορ tők alanyesete φρην, ῥήτωρ, továbbá, ha míg minden más igék 1-sső auristosa σα-val képezett, addig a liquidáknál ἔμεινα, νείμῃ stb., és ha míg minden más igék jövője σε(=σο)-val képezett, a liquidáké νεμεῖ, μενεῖ alakban fordul elő, ez mind azért van, mert — semmiért sincs. Ismerem ezen álláspontot, mely a liquidáknál okot nem keres, s magoltat a növendékkel, s épen nem gondol a minden más betűkön végződő töknél szereplő σ = ς elenyésztének kárpótlására, holott a nyelvek oeconomiájában egyes elenyészett hangok kárpótlására jelentékeny szerepet játszik.

De jobb meggyőződésem ez álláspontot perhorrescálja.

És ha Br. úr, vagy bárki más nem elfogult, s továbbá nem hiszi magáról, hogy ő bele szorult a világ minden bölcsesége, s megengedi, hogy más is észszel gondolkodik, — lehetetlen, hogy elméletemet jogosultnak ne tartsa, lehetetlen, hogy oly könnyen elütni vélje azzal (hogy elhigyjük neki, mert αὐτὸς ἔφη), hogy valótlanság, a nélkül, hogy egy példában bemutatni bírná

De felhozok még némit.

1. Mi annak az oka, hogy ῥήτωρ, οἰκήτωρ stb. a Sing. Nom.-ban, hol is az alanyeseti rag ς nem tétetik ki, — hosszú hangzóval, s a Plur. Dat.-ban az ς megmaradván, ῥήτορσι, οἰκήτορσι rövid hangzóval van? Nem-e az ς-nek quasi beolvadása vagy kárpótlása?!

2. Megfordítva, mi annak az oka, hogy a liquida semleges főneveknél p. o. ἦτορ stb. az előző hangzó nem nyujtatik meg? Nem az-e, hogy a semleges főnevek egyik fő jellemvonása a más betűkön végződő töknél is (p. o. δάκρυ, σῶμα stb.) az Egy. alanyeseti ς elhagyásában áll, így a liquidáknál nincs mit beolvasztani?! Szintén mi az oka annak, hogy a liquida kétvégű melléknevek Egy. alanyesete a semleges nemben rövid hangzóval, a másik két nemben hosszú hangzóval képeztetik (p. o. σώφρων, σῶφρον.) Nem szintén az-e, hogy más betűkön végződő töknél is az Egy. alanyesete ς rag nélkül képeztetik (p. o. ἴδρις, ἴδρι(ς), εὖχαρι(τ)ς = εὖχαρι(τ)(ς), s így nincs a liquidák Egy. alanyesetében minek quasi kárpótoltatni, míg a másik két nemben van?!

3. Bizonyít még a következő is. Tudjuk ντ a ς elől sokszor kiesik p. o. ἔλεφα(ντ)ς, ἄδάμα(ντ)ς, λῦσα(ντ)ς. És ha a ς csak a τ-t

ejti ki, mi történik akkor? Úgy tapasztaljuk, hogy az ς elenyészve az előző rövid hangzó megnyujtatik, p. o. λέ[ον(τ)ς]ων, δρακ[ον(τ)ς]ών, λύ[ον(τ)ς]ων stb.

És végre 4. azt megengedjük, hogy p. o. μέλα(ν)ς-nál az ς megtartatott, de hogy τερήν = τερένς-ből lett, nem?!

De »érteni ebből valamit?« kérdi Br. úr. — Valószinűen — dilettánsnak keveset!

Lássuk tovább. Előre bocsátom, hogy általában el van fogadva, hogy a görög ige Egy. 2-ik sz. ragja σι (fennmaradt meg ἐσ — σι alakban), mely rendszerint ε alönhangzóra következvén, az által megfordíttatik, s lesz p. o. λέγ-ε-ις, λύ-ε-ις stb. Szintúgy a neveknél a Pl. Dat. ragja σι. Ezen σι minden más betűkön végződő tökhöz megfordítatlanul járul, p. o. νέκυ-σι, γυπ-σί, γλαυκσί, ῥήτορσι stb. csak az ο, α = ε alönhangzóknál találjuk megfordítva δούλο-ις (nem δούλο-σι), κριτα-ίς (nem κριτάσι). Br. úr ez utóbbit nem hiszi. Mit hisz tehát? Hogy nem fordul meg, hanem δούλοσι, vagy κριτάσι marad? Azt nem hiheti, mert olyan nincs. Mit hisz tehát? Azt, hogy δούλοις és κριταίς ugyan, de azért sem megfordulva. A következmény pedig az, hogy a tanuló a módszer dicsőségére magolja be mindezen különlegességeket, mint a melyeket semmi hangtani okbeli láncolat össze nem fűz.

Hasonló az eset a következővel.

Általában taníttatik, hogy két alönhangzó közül a σ kiesik, p. o. ἐλύε(σ)ο mikor aztán a két alönhangzó összeolvad, s lesz ἐλύου.

Szintúgy taníttatik, hogy az Egy. Birt. eset ragja minden más betűknél épen megmaradó ος (p. o. νέκυ-ος, φλεβ-ός, γλαυκ-ός, ῥήτορ-ος stb. csak az ο, α = ε névtőknél találjuk a tő véghangjával — ου-vá olvadtan, p. o. δουλο tőtől δούλου, κριτε tőtől κριτοῦ.

Hogy miként történik ez, — okát adni meg sem kisértik. Magolja be a tanuló így. Én felvettem, hogy az ος ragnak meg kell fordulni, hogy az σ a két alönhangzó közül szabály szerint kiesvén, a két alönhangzó összeolvadhasson. E mellett szól, hogy a régi görög nyelvben az Egy. birt. eset ὀδοῖο, βίοιο stb. alakban fordul elő, mikor is a hátul elenyészett ς helyett a tőséghang és a rag közé ι jön, mely később kikopván, olvadt az ott maradt οο = ou-vá.

A jelek dolgában kárhoztatja Br. úr, hogy ᾽ apostrophe = »önhangzó — hiányjel«-nél szájába nem rágom a tanulónak, hogy a hangzó elől (nem elül?) és hátul hiányozhatik, továbbá, hogy az illető betű hiányozván, az apostrophe nem betű fölött áll. Hát miért ne példából vonja le? A ᾽ spiritus lenis nek » ᾽ hiányjel«-névvel visszaadását gáncsolja, mert ᾽ nem ᾽ hiányt, hanem h kizárását jelez. (Tehát h — kizáró jel?) s kárhoztatja továbbá, hogy el nem mondom (újra), hogy csak szókezdő hangzó fölött áll, — holott a ᾽-ról ezt már (1. l.) elmondtam, s ha a ᾽ azt jelenti, hogy ott ᾽ nincs, világos, hogy csak szókezdő hangzón kell állnia. Harmadszor kárhoztatja, hogy a ᾽ κορωνίς-t mint a „κρᾶσις“ = »összítés« jelét »összítő jel«-nek nevezem, továbbá szerinte

szájába kell vala a tanulónak rágnom az összítés mivoltát. (Hogy ne a példából vonassék le?) Hogy pedig Br. úr előtt még az is ismeretlen, hogy a hangjel a neveknél etymologiai, p. o. ἐλπίδων, ἐλπίδες, ἐλπίς, az igéknél meg phonologiai, p. o. ἐλυέτην, ἐλύετον, ἔλυον, — alig hittem volna.

Mindezek mellett azonban készségesen elismerem, hogy görög nyelvtanomban hiányok és hibák vannak. Melyikben nincsenek?! S én didaktikai tekintetből a közországútról letérni is merészkedtem. — Igy hiba az »olvasztlan« szó, továbbá az »igék« »ige« helyett. (Sőt hiba, mit Br. úr annak nem vett, a »hangjelhatás« is »hangjelhatár« helyett.) Hogy azonban a Rendetlenségek ne »Záradékul«, hanem »Toldalékul« adassanak, abban valami különösebb bölcseséget nem fedezek fel. A »viszonyszócskát« meg az »elől (nem elül?) járó«-nál jobbnak tartom.

Erősen megleckéztet Br. úr, hogy miért nem használom a »névmás«-nevezetet, s miért a helyett a »pótnév« gyártmányt? — Ha hiba, hogy a »névmás«-nevezetet nem használom, annak egyik oka egy oly tekintély, kit annak Br. úr is bizonynyal elismer, tekintély, kit a nyelvészek ép oly nagy mathematikusnak, mint a mathematikusok nyelvésznek tartanak. Brassai S. »A böv. mond.-ról« írt értekezésében 11. l. mondja a mellékelt névmásokról: »ha bitorlás van a világon, ezek ugyan jogtalanul bitorolják a »névmás« címet. Nincs az a túlcsapongó képzelődés, — többet mondok, — az a philologiai leleményesség, mely megmondani bírná, micsoda neveket helyettesítenének: az a, ez a, azon, ezen, meus, tuus stb.« Ugyanő: »a magy. mond.-ról« írt értekezésében 19. §. kifakad a »pronominomania« ellen (nem ragadós betegség ez?) és mondja »soha és semmiben a józan ész és logika oly nyilvánosan, oly hosszasan, oly büntetlenül orra körül packázni nem engedett, mint az úgynevezett névmások által.« Mert ilyet: »a névmás a beszédnek az a része, a mit név helyett mondok, — egy falusi tanítónak sem lehetne megengedni stb.« És ha igaza van Br. úrnak abban, hogy: »az a halmaz, mi a nyelvtanokban a »névmás« rovata alá van gyüjtve, egy idomtalan tömeg, melyet semmi értelmezés, semmi eszme, semmi organikus működés sem kapcsol össze«, szóval, ha »minden többi osztálytól fennmaradt (épen mint a pótadó) egy sereg szó (l. Br. módszer és némi alkalm. 41. l.) a legkülönbözőbb természetűek, melyeket némi analogiák dacára, még sem tudtak a többiek közt felosztani«, ha igaz ez, — akkor a »pótnév«-elnevezés még jobban is talál, s kifejezőbb mint a »névmás!« De didaktikai tekintetben is van némi haszna, hogy t. i. a gyengébb tanulókat (mert ilyenek is vannak) inkább gyámolítja.

(Befejezése következik.)

*Hoffer Endre.*

# Egyleti élet.

— A választmány január 9-én ülést tartott.

Elnök: Berecz Antal, jegyző: Köpesdi Sándor.

Jelen vannak: Dr. Lechner L., dr. Say M., Paszlavszky J., Mayer J., dr. Károly Gy. H., dr. Brózik K., Müller J., Névy L., Szarvas G. v. tagok; Reif J., dr. Wohlrab Fl., dr. Bermüller F., Tiber Á., Cseörgheő A.

A múlt ülés jkve felolvastatván, hitelesíttetett.

Az elnök jelenti, hogy ő excellentiája a miniszter úr egy hozzá intézett leiratban értesíti, hogy a közgyülés jegyzőkönyvének felküldött kivonatát tudomásul vette, és tudatja vele, hogy a szintén egyletünk részéről felterjesztett „Arany J. balladái“ és „Cox Gy. görög regéi“ segédkönyvekül használhatók.

Dr. Lechner L. átad a bécsi középiskolai egylet részéről az egylet számára hozzá küldött több értékes füzetet. Névy László jelenti, hogy Ábel Károly választmányi és szerk. bizottsági tag betegsége miatt lemond az egyletben viselt tisztségeiről, s őt felkéri ebbeli határozatának a választmánynyal való közlésére. Ugyanekkor veszi a választmány magánúton a szomorú hírt, hogy nevezett érdemes tagtársunk már kiszenvedett. Az elnök azonnal felhívja a gyülést, hogy az elhunyt iránt érzett szeretetünk jeléül mentől többen jelenjenek meg a temetésen; ugyancsak ő fogja a jelen nem levőket hirlapok útján felhívni a részvételre.

Következik a pénztári jelentés. A pénztárnok tudatja a választmánynyal, hogy a tagdíjak nagyon lanyhán jönnek be, s a múlt évihez képest elszomorítóan csekély buzgóság nyilvánul a tagok részéről.

Új tagokul felvétettek: Lojka Hugó okl. főreált. r. polg. iskolai tanár Budapesten, Kiszelák Ferenc főreálisk. t. Pozsonyban, Woditska Antal akad. tanársegéd Selmecbányán, Szilágyi Gyula áll. főgymn. t. Nagy-Szebenben, Sinkovics József főreált. t. Nagy-Váradon, Busány Gergely, Hauser Soma főgymn. tanárok Szombathelyen, Harkoss István egy. tanársegéd Budapesten, Tóth Sándor k. főgymn. tanár Selmecbányán.

Elhunyt Kiss Sándor, reálisk. t. Sümeghen.

---

## Jegyzőkönyv.

*Felvétetett az országos középtanodai tanár-egyletnek a középiskolai rendtartás folytatólagos tárgyalására a felsőbb leányiskola egyik termében folyó évi január 2-án tartott összes üléséről.*

Elnök: Berecz Antal, jegyző: dr. Erődi Béla, előadó: Névy László, a vidéki tagok dolgozatairól jelentést tesz Köpesdi S. első titkár.

Jelen vannak: Dr. Károly György Hugó, György Aladár, Tomor Ferenc, Sonnenfeld Zsigmond, Tiber Ágost, dr. Brózik Károly, Harkoss István, dr. Say Mór, Müller József, Paszlavszky

József, Reif Jakab, Lederer Ábrahám, Tölgyi Gyula, Violich Károly, Petrovich Ferenc, Hoffer Károly, Pfeiffer Antal, Szücs Sándor.

Az első ülés óta beérkezett az ujvidéki magyar főgymnasium tanári karának javaslata.

Elnök megnyitván az ülést, üdvözlé ez új év első gyülésén ily szép számmal egybegyült tagokat.

Névy László előadó folytatja a rendtartás egyes pontjainak felolvasását, és előadja megjegyzéseit és indítványait. A 10 §-re vonatkozólag beigtatni kivánja, hogy a más intézetből időközben átlépett tanulóval netán megejtett vizsgálatért díj nem fizetendő.

Dr. Say kimondatni kivánja, hogy a más intézetbe való felvétel okai kiteendő a bizonyítványban, ha csak az igazgatónak nincs kifogása ellene.

Mindkét indítvány elfogadtatott.

A rendtartás 11. §-éből a rendszerint kifejezést törlendőnek véli előadó, hogy határozottabban legyen kifejezve. Kimondatni indítványozza, hogy 50-nél több fel ne vétethessék, a hol e számnál állandóan több tanuló jelentkezik, ott párhuzamos osztályok nyitandók, s azt maga a kormány eszközölje, s ne várja a tanárok magán buzgalmától.

Reif a felsőbb osztályokban az 50 tanulót is soknak tartja.

Petrovich is 50-ben kivánja megállapitani a tanulók számát. A párhuzamos osztályok nyitására vonatkozólag indítványozza, hogy az akkor történjék, ha hatvannál több tanuló jelentkezik.

György Aladár kimondja, hogy a paedagogia követelményei alapján ötvennél több tanuló egy osztályba fel nem vehető. Ha több jelentkezik, erről az igazgató tegyen jelentést és kérje a párhuzamos osztály megnyitását. A tanároknak a párhuzamos osztályban való tanitásért külön díj fizetendő.

A kassai tanár-testület dolgozatában kimondatik, hogy nem kivánható a tanároktól, hogy a párhuzamos osztályok tanitásával új terhet vállaljanak magukra.

Az összes ülés az előadó és Petrovich indítványát elfogadta.

A 12. §-ban előforduló rendszerint szót előadó törleszteni indítványozza, különben a pontot meghagyja.

Elfogadtatott.

A 13-ik §. változatlanul elfogadtatott.

A 14. §-nek az iskola-mulasztásról szóló kikezdésében, hol minden iskola-mulasztás bejelentéséről van szó, az azonnal kifejezésnek a bejelentendő szó elé való igtatását indítványozza előadó, s az egész pontot elfogadásra ajánlja.

Elfogadtatott.

A 15., 16. és 17. §. változatlanul elfogadtatott.

A 18-ik §. heves és hosszan tartó vitát idézett elő. Mielőtt előadó indítványát megtette volna, felolvastattak a vidéki tagtársak dolgozatai. Névy a büntetések fokozatos kimérésében nem lát következetességet. Az első pont épen alkalmazhatlan, a második és harmadik pont felcserélendők. Első büntetésnek mondja a tanár általi megintést, azután az osztályfőnökét, végül az igazgató intését tartja legfelsőbb büntetésnek.

Petrovich a rendtartás szövege mellett emel szót, s azt fenntartatni kivánja.

György Aladár irásba foglalt indítványt nyujt be a büntetési fokozatok megállapítására vonatkozólag.

Dr. Say Mór a bezárás kiviteli módozatát adja elő és ezt a fokozatot beigtatni kivánja a rendtartásba

Petrovich a carcer és a bezárás ellen szól, különösen azért, mert ennek csak úgy van kellő eredménye, ha a tanár maga is ott marad a bezárt tanulóval.

Az összes ülés elvileg elfogadja a visszatartást és bezárást.

A 18. § 6-ik pontja is élénk vitát idézett elő. A kizáratási határozatnak megerősítés végett leendő felterjesztését az előadó nem helyesli, minthogy ez a tanári kar tekintélyét sérti.

Dr. Say a megerősítést helyesnek tartja, mert a tanári kar határozatában is lehet tévedés.

Berecz indítványozza, hogy a kizáratási határozat előbb terjesztessék fel megerősítés végett, s csak azután hirdettessék ki.

Az összes ülés a 18-ik pont feletti vita után kimondja, hogy a mai ülésen nem hoz érdemleges határozatot, hanem megbízza előadót, hogy a vita alapján készítsen egy indítványt, s azt terjeszsze az összes ülés elé, mely január 9-én d. u. 5 órakor fog folytatólagos ülést tartani.

**Dr. Erődi Béla.**

---

# Vegyesek.

— **† Ábel Károly.**

Folyó hó 9-ikén húnyt el s 11-ikén délután 3 órakor tették örök nyugalomra nagy részvét mellett a budai kir. főgymnasium általánosan tisztelt és szeretett jeles tanára, Ábel Károly hült tetemeit. A veszteség minket is mély fájdalomba ejt. Férfi kora delén, 41 éves korában bucsúzott el tőlünk a feledhetetlen bajtárs, a tudománynak egyik felkentje, egyletünknek s ebben a választmánynak egyik legbuzgóbb tagja, s a Közlönynek mint szerk. bizottsági tag és munkatárs egyik kiváló támasza. Tanférfiúi és tudományos érdemeivel csak tiszta jelleme, ügybuzgósága és elvszilárdsága versenyzett. Sokkal kevesebbet élt, mint a menynyire szellemének ereje jogosította, s ha elgondoljuk, mennyit használhatott volna még a legszentebbnek, a művelődés ügyének, elszorúl szívünk a tett romlandósága miatt. De a gondviselés akarta így. Az élőké a megemlékezés. Nyugodjanak hamvai békében!

— Segédkönyvek engedélyezése.

A vallás- és közoktatási magy. kir. miniszter megengedte, hogy az országos középtanodai tanáregylet megbizásából Dr. Kármán Mór által szerkesztett

„Jeles irók iskolai tára“ és „Ifjusági iratok tára“ cimü irodalmi vállalatokból a Franklin társulatnál megjelent: „Arany János balladái“ és Cox György „Görög regék“ cimü füzetek azon középtanodákban, melyek tantervének keretébe beillenek, segédkönyvül használtathassanak“.

— Nyilvánossági jog.

„A vallás és közoktatási magy. kir miniszter Csöndes J. Ferenc, soproni négyosztályu magán gymnasiumát és reáltanodáját $187^{6}/_{7}$. tanév kezdetétől az 1874. évi február 20-án 3720. sz. a. kikötött feltételeknek fenntartása mellett, három további tanév tartamára vagyis $187^{8}/_{9}$ tanév végeig ideiglenesen a nyilvánossági s államérvényes bizonyitvány-okmányok kiadhatási jogával ruházta fel.

— Eltiltott tankönyv.

A hivatalos lapban olvassuk: A Tuducescu János lippai gör. kel. tanitó által szerkesztett „Istoria Romanilor. Manuale Didacticu pentro scolele populare Romane Aradu 1876. Tipografia lui Stefanu Gyulai“ cimü iskolai tankönyv, az arra törvényesen hivatott közegek által behatóan megbiráltatván, kitünt, hogy említett mü nemcsak valótlan történelmi adatokat tartalmaz, de oly tanokat is hirdet, melyek az állam politikai állapotával éles ellentétben állanak, sőt faj-gyülölet ébresztésére és ápolására is alkalmasak; minélfogva, ezen mü a magyarországi román ajkú s minden más népiskolák használatából kitiltatik, szerzője ellen pedig a temesmegyei közigazgatási bizottság részéről a szabályszerü bünvádi kereset a temesvári kir. törvényszéknél megindittatott. — Ilyen eljárás remélhetőleg el fogja venni a drága madarak kedvét a hazaáruló könyvek gyártásától.

— Toldy Ferenc könyvtára.

Arról értesülünk, hogy boldogult Toldy F. gazdag könyvtárát a vallás- és közokt. miniszterium vette meg, és pedig hallatlanul olcsón, 4000 frtért. A könyvkincsek több intézetben osztatnak szét. Igy az akadémiai kiadásokat (a bécsieket és budapestieket), kapja az ujvidéki kir. gymnasium, a jogi és bölcseleti munkákat a pozsonyi akadémia, az orvosi könyvtárt a kolozsvári egyetem. Ezenkivül kap egy részt a n. Muzeum, a t. Akadémia, a Kisfaludy-Társaság, a miniszterium és a müegyetem, Legnagyobb része azonban a budai kir. főgymnasiumé lesz. Az összes irodalmi, nyelvészeti és történeti müvek szótárak, aesthátikai, földrajzi munkák, folyóiratok, ritkaságok ez intézetünk könyvtárát fogják diszíteni, s mondhatni — irigyletté tenni. Nemcsak a müvek ritka értéke jön itt tekintetbe, hanem a feledhetlen tulajdonos egyéniségének nyomai, barátainak és tisztelőinek emléksorai, melyek sokan olvashatók, emelik a gyüjtemény becsét.

— A vasuti tanfolyam.

A budapesti ker. akadémiában fennálló vasuti tanfolyam (ez idén az ötödik) f. é. jan. 2-án nyilt meg. 4 szakma adatik elő benne: 1) általános vasutismе, 2) forgalmi szolgálat, 3) keresk. szolgálat, 4) távirdai szolgálat. Az 1) és 2) alatti szakmát Schuler, felügyelő a magyar államvasutaknál, a 3) alattit Takáts Antal irodafőnök ugyanott, a 4) alattit Szüts Emil távirdai felügyelő az északkeleti vasutnál adja elő. Uj, kitünő tanerő Schuler úr, kinek előde cserbe

hagyta a tanfolyamot. — Ez intézmény habet sua fata. Jóllehet eddig nemcsak életrevalóságát, de szükségességét is bebizonyította, s egyenesen arra volna hivatva, hogy magyar vasuti tisztviselőket képezzen, nyomorúlt pénzügyi viszonyaink között számtalan nehézséggel kell küzdenie. A közlekedési miniszterium a múlt évben megvonta tőle az eddig nyujtott segélyt, s így egyedüli bevétele a 40 frtnyi tandíjakból állott; e szerint csak az intézet, és a tanárok áldozatkészsége tette lehetővé a cursus életben tartását. Az idén még kedvezőtlenebbek a viszonyok, mert a hallgatók száma egy miniszteri rendelet következtében tetemesen csökkent. E rendelet ugyanis meghagyja a vasuti igazgatóságoknak, hogy jövőre csak oly egyének alkalmazhatók üzletgyakornokokúl, a kiknek érettségi bizonyítványuk van. Az így támadt pénzbeli hiányt azzal akarja pótolni a miniszter úr, hogy a jelenlegi tanfolyamot az 1876-iki évből fennmaradt rendelkezési összegből 800 frttal segélyezi s a jövőre nagyobb segélyösszeget helyez kilátásba. Az idén a hallgatók száma csak 20

— Szászországi iskolák statisztikája.

Szászországban a hivatalos kimutatás szerint van egy egyetem Lipcsében, egy polytechnikum Drezdában, egy-egy képzőművészeti akadémia Drezdában és Lipcsében, egy bányász-akadémia Freibergben, és egy erdész-akadémia Tharandtban. Mindezekben van 251 tanár, és pedig 131 rendes, 120 rendkivüli és magántanár. A tanulók száma 3754. Van továbbá Szászországban 13 gymnasium; ezekben 280 tanító és 3368 tanuló van, tehát egy tanitóra 12 tanuló esik. Reáliskola. I. Ordnung van 12, 202 tanitóval és 4129 tanulóval, továbbá 13 II. Ordnung, 122 tanítóval és 1958 tanulóval. 18 seminarium között kettő tanítónők képzője. Valamennyiben van összesen 189 tanító, 1853 férfi és 98 nőtanuló. Van aztán 11 technikus intézet 97 tanitóval és 1013 tanítványnyal. Nyilv. népiskolája van Szászországnak 2116, köztök 2073 evangelikus, 43 katholikus. Néptanító 5015 működik. A tanulók száma 441,393 levén, átlag 88 gyermek esik egy tanitóra.

— Tanító-strike Svájcban.

Nem érdektelen, a mit egy német tanügyi lap a „Friedens und Freiheitspost" után elbeszél. E szerint „man ist in der Schweiz auch noch nicht überall über dem Berge", a mi magyarúl annyit tehetne, hogy Svájcban sem fenékig tejfel. Ez órában még Svájcban, épen úgy, mint a németeknél „im Staate der Intelligenz", számos iskola van, melyekben a tanítóknak miserábilis állásuk van, s a bölcseség, mely e téren nyilvánul, nem épen valami nagy. A szabadelvű cantonokban általában nincsenek már ilyen iskolák; e cantonok becsületbeli dolognak tekintik, hogy a fizetési és oktatási ügyekben elüljárjanak, de az ultramontán és oly cantonokban, melyekben az orthodox protestantismus uralkodik, még mindig roszúl áll a dolog. Igy a nagy és gazdag protestans Bern-canton mind a két irányban alant áll, s szabadelvűség dolgában még ultramontan cantonok is túlszárnyalják. A protestans parasztgazdák azt tartják: minél jobb az iskola, annál roszabbak és ritkábbak a szolgák, s e szerint nem igen fáradoznak az iskola javításán. Valósággal nyomorultak voltak eddig az állapotok Aargau-cantonban, hol a kormány, és demokratia elkeseredett harcot vívtak az ultramontanok ellen, de a küzdelem hevében elfeledték az iskola korszerű fejlesztését. A kormány minden törekvése a legujabb időben, hogy a tanítók fizetését

javítsa, és a tanítónak méltóbb állást szerezzen, megbukott az ultramontánok által felízgatott lakosság ellenállása miatt, és szabad törvényjavaslatok, melyeket a kormány benyujtott, a népszavazásban elvettettek. E helyzetben valami okosat kellett tenni. A tanítók bizonyosan még most is a régi szükséget szenvednék, ha maguk nem tudtak volna magukon segíteni. Szövetkeztek egymással, s kötelezték magukat, hogy nem fogadnak el oly állást, mely eléggé nincs dotálva. Felállították követelésök minimumát, s e strike ellenében nem volt hatalmuk a maradiaknak; a községek nem tehettek egyebet, mint a tanítói fizetéseket megfelelőleg emelni. E példát legujabban a basel-cantoni tanítóság is követte, elhatározván, hogy 1290 frc fizetésen alul nem fogad el állást. Aargau-példája valószínüleg még több követőre is akad, minek az lesz a következése, hogy Svájcban a fizetések kérdése a szövetségtanács hozzájárulása nélkül is a tanítók kivánsága szerint lesz megoldva.

— Kérelem az országos „Eötvös-alap" érdekében.

A magyarországi néptanítók II-ik egyetemes gyülése által kiküldött 50-es bizottság még 1875-ik évben elhatározta, miszerint „Eötvös-alap" cím alatt egy oly országos alapot igyekszik létrehozni a tanítók által befizetendő évijárulékokból, kegyes adományok-, jótékonycélú előadások, vigalmak jövedelméből s netáni végrendeleti hagyományokból, mely alapból szegény ügytársainknak, egyetemünkön s más fensőbb tanintézeteinken tanuló szorgalmas és kitünő gyermekei évi segélyt nyernének tanulmányaik folytatására s ez által lehetővé tétetnék több tehetséges ifjúnak a haza javára való kiképeztetése, mely különben a szegénység miatt elveszett volna; másrészt ugyanaz az alap segélyt nyujtana szegény elnyomorodott, nyugdíjban nem részesülhető tanítók-, vagy ezek özvegyei- és árváinak.

Az e célra alkotott szabályok a nmltóságú belügyminiszter úr jóváhagyását megnyervén, alapunk érdekében még a múlt évben szétküldtük kérvényeinket az egyházi és világi méltóságokhoz, tanfelügyelők-, tanigazgatókhoz, ügytársainkhoz, hatóságok- és pénzintézetekhez s itt el nem sorolható címekhez. Erősen meg valánk győződve, hogy a nemzet valódi napszámosai, a néptanítók érdekében intézett kérelmünk meghallgatásra talál s ez úton fenti célunk megvalósítása el lesz érhető.

A magyar haza fiainak jótékonyságáról s a tanférfiak iránti anyagi és erkölcsi támogatásáról sokkal inkább meg vagyunk győződve, hogysem a csekély eredményt ezek hiányában keresnők; hiszen mi együtt éreztük a nemzettel a múlt évi csapásokat, egyaránt sujtottak ezek kicsit nagyot; ennek következménye volt az, hogy a jótékony közönség minden helyről áldozatra kéretett fel s alapunk nem részesülhetett oly pártolásban, mint azt jobb időkben jogosan reménylhettük volna.

Mind ezen körülmény mellett alapunk egy egy év alatt 1600 frtot nyert és itt köszönettel emlékezünk meg a kegyes adományokról s befizetett évi járulékokról, melyek lehetővé teszik, hogy alapszabályainkban kifejtett célunk egy részét már ez évben megvalósítsuk s általa az „Eötvös-alap" jótékonyságát már ez évben többen élvezhessék.

Mielőtt azonban ez érdemü pályázati hirdetésünket közzé tennők, tisztelettel fordulunk mindazokhoz, kikhez kérvényeinket intéztük és gyüjtőíveket küldöttünk, méltóztassék e kérelmeinket meghallgatni és kegyes adományaikat,

illetve gyűjtéseiket az alap pénztárnokához (Őrley János igazgató úrhoz: Budapest, VIII. ker. ősz-utca) beküldeni. Kérjük továbbá azokat is, kik nem gyűjthettek, méltóztatnék a gyüjtő-íveket is ugyanazon cím alatt beküldeni.

E kérelmünk oka egyrészt abban található, hogy a befolyt összegek aránya szerint hirdethessük ki a pályázatot, másrészt pedig, hogy szabályaink értelme szerint a nmltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz felterjesztendő számadásunkat mielőbb elkészíthessük.

Különösen kérjük tanító társainkat, a tantestületeket, szíveskedjenek az „Eötvös-alap" érdekében a lehetőt megtenni, hogy évről évre gyarapodván, minél tágabb körben terjeszthesse ki jótékonyságát. E célból sietünk — kérelmünk mellett — emlékezetökbe hozni, hogy a téli évszak különösen a farsang tartama alatt köreikben jótékonycélú előadásokat, táncvigalmakat rendeznének, melyek sikerét biztosítja közönségünk áldozatkészsége s a hirlapok buzgó támogatása.

Csak akarni kell s a néptanítók filléreiből s általuk a közönség jótékonyságából nem sokára létesülni fog az örök időig tartó „Eötvös-alap", mely míg egyrészt a hallhatatlan emlékű férfiú nevének megörökítésére szolgál, másrészt a néptanítók benne egy oly örökséget hagynak hátra, melyért a jövő nemzedék áldani fogja emléküket.

Ismételve kérjük azért a magyar haza fiait, tanító társainkat, ápolják, segélyezzék e zsenge intézményt, melynek jótékonysága évről évre növekedni fog; ujolag kérjük folyamodványaink meghallgatását s az „Eötvös-alap" javára szánt kegyes adományok és évi járulékok mielőbbi beküldését, hogy már ez évben minél többen érezhessék az „Eötvös-alap" jótéteményeit.

Mély tisztelettel maradván az „Eötvös-alap" közp. gyüjtő-bizottság nevében: Péterfy Sándor elnök, Komjáthy György titkár.

— Népkönyvtárak.

A népkönyvtárak terjesztése s népszerű tudományos előadások rendezése végett Berecz Antal, Bója Gergely, Dömötör János; György Aladár, Molnár Aladár, Péterfy Sándor, P. Szatmáry Károly, Schvarcz Gyula és Türr István kezdeményezése folytán ismert nevű szakférfiakból egy állandó központi bizottság alakult Budapesten, mely most küldi szét a népkönyvtárak alapítása, szervezése s kezelése tárgyában készített kidolgozott utasításait, ugyszintén azon művek sorjegyzékét, melyeket ily könyvtárak számára hasznosnak s ajánlhatónak tart. Az utasítások egészen gyakorlati szempontból vannak szerkesztve s az alapszabály tervezeten kívül különösen kiterjednek arra, miként kell a népben az olvasás vágyat felkelteni, s hogyan lehetséges ezen első lépés után az illető községben úgy szellemi, mint anyagi tekintetben társadalmi reformmozgalmat megindítani. A könyvjegyzék 43 számból s mintegy 115 kötetből áll, kiterjed a szépirodalom, hasznos ismeretek s tudomány minden ágaira, csak olyan műveket ölel fel, melyek a népnek komoly erkölcsi irányuk, nemzeti jellegök s styl tekintetében egyaránt ajánlhatók. A könyvjegyzék csak a magyar irodalomra szorítkozik, évről évre revideáltatni fog. A bizottság gondoskodott arról is, hogy e műveket népkönyvtárak számára lehető olcsón meg lehessen szerezni s ez okból tett felhivása folytán megnyerte Zilahy Sámuel könyvkereskedő (Budapest, váci utca 9. sz.) igéretét, hogy az itt közlött művekből bármennyit s bármelyiket a kitett bolti árnál 15%-al olcsóbban hajlandó adni. Ugyanitt az

említett utasítás s könyvjegyzék kivánatra ingyen bárkinek is elküldetik. A bizottság ezenkivül lépéseket tesz a közoktatásügyi- s belügyminiszteriumnál ezen utasítás s könyvjegyzék ajánlása s terjesztése végett. Magyarországon eddig közel 300 népkönyvtár létezik. Reménylhető, hogy ezen üdvös mozgalom az említett nagy fontosságú ietézménynek helyes irányt fog adni s egyuttal rövid idő alatt a népkönyvtárakat s ezzel együtt az olvasó s müvelt közönség számát is jelentékenyen meg fogja szaporitani. Minden ebbevágó fölvilágositással megkeresésre szivesen szolgál a bizottság jegyzőjn Mayer Miksa (Budapest, vár, a közoktatási miniszteriumban.)

— Felsőbb tanintézetek Berlinben.

A berlini felsőbb iskolák látogatóinak száma folyvást gyarapodik, úgy, hogy a múlt évben két új gymnasiumot kellett nyitni, egyik az Askanisches, a másik a Humboldt-gymnasium. 16 felsőbb iskolában a férfi-ifjuság számára 1875. végén 10,048 tanuló járt, 792-vel több, mint a megelőző évben. Ez intézetek összes költségei 1.715,690 márkot tettek, mely összegből 844,967 márkot a községnek kellett pótolnia.

— Beküldött müvek.

A gyakorlati természettan vezérfonala, egy függelékkel a villamos és delejes absolut mértékrendszerről. Irta dr. Kohlrausch F. a darmstadti polytechnikum tanára. Fordították dr. Abt Antal és Wagner Alajos. Huszonöt fametszetü idommal és harminckét gyakorlati táblával. Budapest, kiadja Lauffer V. 1877. Ára ?

A földrajz elemei. Az algymnasium alsóbb osztályai számára. Irta Batizfalvy István tanár. Tizedik, s a magyar királyságot illetőleg az új területi beosztáshoz alkalmazott kiadás. Budapest, Kókai L. 1877. Ára 80 kr.

---

**Hibaigazitás.** Az összes ülés első ülésének jegyzőkönyvében Felsmann véleménye úgy igazitandó ki, hogy a vacatiót csonkitatlan kivánja megtartani, a beiratások szept. hó első napjaiban eszközlendők, s ekkor kezdődjenek az előadások is; az igazgatónak legyen joga szept. 15-ikéig is beirni jelentkező tanulókat, ha késedelmöket kellőleg igazolják.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 10. szám. 187⁶/₇.

# A tankönyvek revisiója.

Közoktatási kormányunknak nem lehet tétlenséget vetni szemére. Az utóbbi években életbe vágó kérdések megoldását kísérlé meg, s egyes rendeleti intézkedéseivel korszerű javításokat tett az oktatás minden terén. Jó része azonban az organisáló munkának még folyamatban van, s az érdeklettek: a tanügy barátai úgy, mint maguk a tanférfiak feszült várakozással néznek a közel jövő elé, mely a belső forumon végzett munkáról az Isis-fátyolt fellebbenti. Vannak ugyan olyan skeptikusok, a kik nem bíznak a reformkisérletek sikerében, s ha csak hirét hallják is egy-egy tervezetnek, előre ki merik mondani, hogy az sem lesz életre való; de mi bennünk erősebb a bizalom, s azt hiszszük, hogy az intéző körökben tehetség, jóakarat és buzgalom dolgában nincs hiány, valamint azt is felteszszük, hogy a helyzet ismeretével nyulnak a javításhoz.

A tankönyvek revisiója is kétségkívül azon dolgok közé tartozik, melyektől jelentékeny eredményt várunk. A dolognak elvi oldalára nézve utóbbi közgyülésünk is egyhangulag helyeslését fejezte ki, mert élénken érezte, hogy a különféle viszonyok, legfőképen pedig a tanrendszer és tanterv többszörös változása nagy tömeggé növelte azon tankönyvek számát, melyek a középiskolai oktatás igényeinek ma már vagy épen nem, vagy csak kevéssé felelnek meg, annak dacára azonban még mindig használatban vannak.

Fel lehet, sőt fel kell ugyan tenni általában minden jóravaló tanárról, hogy az oktatás segédeszközei legfőbbjének, a tankönyvnek megválasztásában egyes-egyedül a tanítás érdeke lebeg szemei előtt, s a megszokás kényelme, vagy magánérdek nem teszi őt vétkesen conservativvé; de viszont az emberi gyarlósággal is számot kell vetnünk, s a kormánynak kötelessége arról gondos-

kodni, hogy a lehetőségek közé se tartozzék oly tankönyv használása, mely didaktikai szempontból gyenge létére hátráltatná az oktatást.

Talán kelletlen igazság némelyeknek, de tartozunk kimondani, hogy tankönyveink gyors szaporodása épen nem azonos annak emelkedésével, s hogy az »új tanterv« cégje alatt nem egy gyarló dolog jelent meg a kínálat tárgyai között; köztudomású dolog, hogy a miniszterium engedélyezése az utóbbi időkben tiszta formaság volt, s hogy oly könyvek is minden ellenzés nélkül bejutottak az iskolákba, melyeknek a bírálat nem adta meg a qualificatiót; sőt az is már-már szokássá vált, hogy a bírálót a könyv kelendőségével torkolták vissza a szerző urak. Vádakat, s úgy látszik alaposakat hallottunk olyan eljárásról is, hogy tankönyveket évközben változtattak a tanárok, még olyant is, mely csak második kiadása volt az illető tanár saját munkájának; volt rá eset, hogy egy új könyv olyant túrt ki, melynek nyomán, s talán gyengébben készült ő maga, egészben pedig nyilvánvaló, hogy bizony némelyek a szerzőség dicsőségét könnyű szerrel, kellő tudományos készület és didaktikai tapintat nélkül akarják elnyerni, s ahhoz képest, a mit ma joggal megvárhatunk egy középiskolai tankönyvtől, vajmi kevéssel lettünk a dolog lényegére nézve gazdagabbak. E panaszok nem újak, s nem mi írjuk le őket először. De adhatunk hozzájok még egyet, mely kevéssé volt eddig emlegetve, de a melynek az oktatás terén roppant fontossága van. Ez az, hogy tankönyveink jó része nyelv és stilus dolgában oly silány, hogy már e szempontból sem volnának megtürhetők az iskolákban. Tessék a dologról kissé gondolkodni.

Nem ismerek, de képzelni sem tudok oly országot, melyben általános ne volna a meggyőződés, hogy tankönyvekben a nyelvbeli correctség, s a mennyire a tárgyalt szak megengedi, a tetszetős stilus egyéb feltételei a legfontosabb kellékek közé ne tartoznának, s meg vagyok arról győződve, hogy nincs az a tudományos apparátus, az a methodikai ügyesség, melyért a művelt népek megbocsátanák, legalább t a n k ö n y v í r ó i k n a k az előadás incorrectségét. Sőt úgy áll a dolog mai nap, hogy a tudomány elsőrangú képviselői, még a természettudományokéi is kitünő stilisták, nemcsak a tárgynak, hanem a formának is tökéletesen urai. Nálunk még kevés tudósban ébredt fel az ösztön a nyelvnek helyesen s formailag szép kezelésére, de igenis nem kevesen vannak, kik fenségök érzetében a »nyelvész« nya-

kába varrják a hibátlan és szép előadásra való törekvés kötelességét, nekik elég levén, ha érthetőleg ki tudják magukat fejezni. A példa vonz. A tekintély szava megkönnyíti a nem-tudós dolgát is, és azt látjuk, hogy a tankönyvek írói szintén nem »nyelvészek«, sőt gyakran még egyebek sem.

Nagyon sok volna itt a mondani való; de e sorokban nem a stilistika apologiáját akarjuk megirni, hanem csak egyszerüen akarjuk constatálni, hogy egyéb okokon kivül az ez oldalról tett tapasztalatok is indokolják a közoktatásügyi miniszterium abbeli elhatározását, hogy a tankönyveket revisio alá vétesse, a nem alkalmasakat a használatból kitiltsa.

Ugy tudjuk, hogy a munka már javában foly is. A közoktatási tanács tagjai közt vannak szétosztva szakok szerint a könyvek, s talán még ez idén be is fejezik az illetők nem könnyü és irígylésre épen nem méltó munkájokat. A birálat feladata, mint a miniszter urnak az országgyülés elé terjesztett ötödik jelentéséből már közöltük, megállapítani, 1) mely tankönyvek használhatók általános becsöknél fogva; 2) melyek használhatók jobbak hijában, tehát ideiglenesen, s végre, 3) melyek tiltandók el véglegesen.

Már ismertetett álláspontunk szerint ismételve kimondjuk, hogy a közoktatási kormány eljárását in principio helyeseljük; azonban az ügyet sokkal fontosabbnak tartjuk, hogy sem szem elől téveszthetnők azon több rendbeli veszélyt is, melyek akár a munka elhamarkodásából, akár a netalán helytelenül választott szempontokból, akár egyéb más körülményekből származhatnak.

Az ellen, hogy épen a közoktatási tanács van megbízva a teendővel, kifogást nem tehetünk; de elhibázottnak tartanók a dolgot, ha a megbízás oly kizárólagos volna, hogy véleményadásra a tanács tagjain kivül senki fel nem szólíttatnék. Bár mennyire tiszteljük is a tanácsot egészben és egyes tagjaiban, kénytelenek vagyunk kimondani, hogy az egyes tudományszakok képviselői, részben egyetemi tanárok, vagy tanitással nem foglalkozó férfiak, nem mindig feltétlenül illetékesek tankönyvekkel szemközt itélet mondásra. Nem szükséges bővebben magyaráznuuk, hogy a tankönyveknek a didaktikai szempont, melynek felismerése és átértése első sorban az oktatás gyakorlatával szokott együtt járni, oly tanférfiak kiszemelésére utal, kik tudományos képzettségen kivül az oktatás-tannak elméletét és gyakorlatát vehetik segítségül ilyen nagy felelősséggel járó munkánál. Középiskolai tankön-

veket kiválóan csak azok bírálhatnak meg minden oldalról, kik vagy hosszabb időn át s egész a legujabb fejleményekig tanítottak középiskolákban, vagy tényleg ilyen intézetekben működnek. Csupán a tudományt, mint ilyent szem előtt tartó szaktudós, — véleményünk szerint mindig ki van téve annak, hogy vagy sokat kiván, vagy kevéssel elégszik meg; az élő összefüggést az egyes tantárgyak és módszerek között, theoretikus képzettség soha sem érzi át úgy, mint a ki benne él.

Az itélet-mondásnál azonban nem kevésbbé fontos körülmény az is: vajjon a biráló fél érdekelve van-e? Roppant fontosságú a tankönyvek revisiójánál a minden gyanún felül álló igazságosság, mert csak ettől lehet remélni, hogy a kedélyek felzavarása, egyenetlenségek, sőt gyülölködések szítása nélkül hajtja végre a reformmüvet. Talán vannak emberek, kik magukat is objective tudják megitélni; olyanok pedig bizonyosan vannak, a kiknek egekig érő dicsőség s busás haszon sem kell, ha azt mások szándékos megrontásával szerezhetnék meg; de azt sem lehet tagadni, hogy sok kérdésben nehéz a világot a valóról meggyőzni, ha a gyanúnak csak árnyékába kapaszkodhatik is.

Végül még egy fontos körülményt kell itt szóba hoznunk. Bizonyosan nem vak lárma az a mindenünnen hallható vád vagy panasz, hogy intézményeink teremtésénél és átalakitásánál hiányzik az elv- és tervszerüség, s hogy ennek következtében reformjaink sem egyebek toldás-foldásnál. Tanügyünk hosszas vajudása is elég bizonyiték a panasz mellett. Nem egyszer mondottuk már el, hogy mi közoktatásügyi kormányunk intentiót méltányoljuk; a miniszter ur ritka buzgalmát mély hálával elismerjük; de kifejeztük már több ízben abbeli meggyőződésünket is, hogy az ingadozás, a bizonytalanság minduntalan megbénitja a törekvést, s kétségessé teszi a várt eredményt. Tanügyi politikánkban hiányzik a mindent átható és egybekötő gondolat, mely részletekben feldolgozva világosan megmutatná a teendők sorrendjét, kijelelné a munka folyamatát. Példát mondunk. Nem is tekintve azt, hogy a reáliskoláknak 8 osztályra bővitése rendeletileg lőn kimondva, s ily életbe vágó intézkedés a középiskolai törvény elkészülése előtt realisáltatott; mellőzve azt, hogy a reáliskolák és gymnasiumok már második éve vannak a tanterv által elszakasztva s ezzel a nálunk alig kikerülhető átlépések rendkivül meg vannak nehezítve, sőt majdnem lehetetlenné téve; figyelmen kivül hagyva sok egyéb ismeretes anomáliát: csak azt említjük fel,

hogy az uj Középiskolai Rendtartartás a jelen tanévben egyszerre életbe lépett, a nélkül, hogy legfontosabb »pendent«-ja, a tanácskozmányokra vonatkozó utasitás kiadatott volna. A legtöbb tanár azt gondolja, hogy ez az utasitás készülőben van, s úgy vélekedik, lehetett volna várni, ha már eddig vártunk, a Rendtartással is addig, míg az utasitás elkészül. És csaknem igazuk van az illetőknek. Valóban pedig úgy áll a dolog, hogy az utasitás a Rendtartással együtt elkészült, be is nyujtatott a miniszteriumnak még a mult tanévben, hanem hát még nem látszik elérkezettnek az »óra.«

E talán nem felesleges kitérés után elmondjuk röviden, hogy a tankönyvek revisiója ügyében is félünk az elvtelenségtől, s egyuttal kifejezzük azon óhajtásunkat: bár közokt. kormányunk fontolóra venné: mennyit árthat az ügynek — most nem a huzavona, hanem az elhamarkodás.

Ahhoz, hogy a revisió alapos, igazságos, tehát szintén reformáló szervező munka lehessen, előzményekre van szükség, melyek nem tűrnek halasztást. A középiskolai törvény, melynek érdekében épen most enquête van egybe híva*), a gymnasiumi tantervnek átalakitása és a reáliskolaival összhangzatba hozása mindenekelőtt azok a szükségletek, melyek nélkül a tankönyvek revisiója nehéz, kelletlen és mindamellett valószinűleg fél munka leszen.

*Névy László.*

---

## A mértan és a szabadkézi rajz a középiskola első osztályában.

Középiskoláinkban a mértani alaktan, az úgynevezett szabadkézi mértani rajzzal szoros összeköttetésben taníttatik, oly módon, hogy a mértani alakok, vonalok, szögek, a különféle lapok, a hasonlóság és összeillőség rajz és mérés alapján való ismertetése csak is a szabadkézi rajz és a szemmérték igénybe vételével, mellőzve a valódi mérést és szerkesztést, vonalzó és cirkalom nélkül történik. Ez alapon azután másik feladata, a szemmérték és a kézügyesség fejlesztése.

Már 22 esztendeje, hogy e módszer hozzánk került, azóta gyökeret vert nálunk és célszerüségét soha senki kétségbe nem vonta.

Csak körülbelől 2 év előtt, a középtanodai tantervek tárgyalása alkalmával hallottam először, hogy egy általánosan ismert

*) Mely ugyancsak elhatározta magáról, hogy szükségtelen.

pädagogusunk a mértan elemeinek tanítási módszerét helytelennek és annak helyes tanítását csupán valóságos gyakorlati mérés és szerkesztés alapján, keresztülvihetőnek nyilvánította.

Mindnyájan ismerjük azon vitákat, melyek a Falkeféle módszernek elkeresztelt — e tanmód ellen és mellette tartattak; pedig csodálatos, de igaz, nem is arról volt szó hogy Falke Jakab módszerét, melyet »Propädeutik der Geometrie« című munkájában fejteget, úgy a hogy van, iskoláinkba bevezessük, hanem csupán arról, hogy a mértan tanítása valóságos mérésen alapuljon és a mértani alakok a tanulók által körzővel és vonalzóval szerkesztessenek.

Emlékeznek önök azon indignatióra, melylyel akkor többen szakembereink között, a régi jó szokás ellen tett e merénylet ellen viseltetett. Én magam is szintén megszoktam e módszer csalhatatlanságában bízni és eltörülésében a rajztanítás csorbitását véltem látni. Visszaemlékeztem, ugyan, midőn ezelőtt 18 esztendővel a reáltanodához kerültem és e módszert megismertem, — mert gymnasiumi tanuló koromban a mértani szabadkézi rajz még meg nem született — azon csodálkozással vegyült benyomásra, melyet e különös zagyvalék reám gyakorolt, hol concret kiterjedéseket valóságos mérték helyett szabadszemmel mérnek, de azért nem mertem volna oly általánosan elismert igazság feletti kételyemet kifejezni, lassankint pedig én is megszoktam e módszert nélkülözhetlennek hinni.

Az említett vitákon magam is jelen voltam, de mivel a tárgy felől nem voltam eléggé tájékozva, és sem az egyik, sem a másik mód helyességéről teljes meggyőződéssel nem birtam, a vitában részt nem vettem.

Sőt midőn az 1875-iki egyleti közgyülés alkalmával a mértani és szabadkézi rajztanárok enquête-jén e tárgy ismét szóba jött, és a szakemberek általában »a maradjon úgy mint régen volt« mellett felszólaltak, nem léptem ki neutrális állásomból. Midőn továbbá az enquête megbízásából Krisz barátommal a megtartott »szabadkézi rajz és ábrázoló mértani tanárok enquêtejének« javaslatait a rajztanítás ügyében kidolgoztuk, én az általános és a tisztán szabadkézi rajzra vonatkozó részt készítettem, és a speciális mértanra vonatkozókra, a javaslat érdekében tartott megbeszéléseken a fennt említett okból alig, vagy ha igen, csak a szabadkézi rajztanítás szempontjából mondtam véleményt. Nem lévén tulajdonképeni szakember, — tehettem, mert kenyerem a szabadkézi rajz.

Azóta tanulmányoztam e tárgyat, és miután több intézetben tanítottam, oly tanítványaim voltak a szabadkézi rajzban, kik mértani ismereteiket szabadkézi rajzzal összeköttetésben, vagy a nélkül, nyerték, sőt e tárgyat, az egyik és a másik mód szerint elő is adtam. Tanulmányaim eredményét és tapasztalásból nyert meggyőződésemet kivánom a tisztelt szakgyülésnek előadni.

Bocsássanak meg, hogy annyit foglalkoztam saját álláspon-

tommal, melyet a kérdéssel szemben mindeddig elfoglaltam, de ezt tennem kellett, hogy indokoljam akkori hallgatásomat és jelenlegi okaimat, melyek arra késztetnek, hogy a mértani alaktan és a szabadkézi rajznak szerves összeköttetésben való tanítási módja ellen felszólaljak.

Mielőtt e módszer tulajdonképeni tárgyalására térnék, kutassuk annak eredetét. A rajztanítás methodikai rendezésének első nyomát Pestalozzi korában találjuk, midőn a rajzolás általános képző ereje felismertetvén, az mint rendes tantárgy az iskolába felvétetett. Pestalozzi volt ugyanis az első, ki a szabadkézi rajz egyedüli helyes és természetes alapjául, a mértant ismerte fel, és e módszer keresztülvitelére a tömegtanitást ajánlotta.

Schmidt József, Pestalozzi ifferteni intézetében először tanította a szabadkézi rajzot mértani ismeretek és alakok alapján, és ezek összeállításából különféle idomokat rajzoltatott. Ez értelemben kiadott műve, 1809-ben jelent meg Mohr-nál Heidelbergában.

Követte Ramsauer, ki szintén ez uton haladt és módszerét a távlati rajzolással végzi. Műve Stuttgart és Tübingenben Cottá-nál jelent meg 1820-ban, és ezen időben Németországban nagy feltünést okozott. Továbbá Lamotte Párisban 1834. hasonló módszerrel.

Egészen uj irányban indult Schmid Péter 1826. Berlinben, ki minden előkészület nélkül mindjárt valódi mértani testek után rajzoltatott, a kockától a gömbölyü testeken végig, ezekről azután áttért gypsfejek rajzolására.

A Dupuis testvérek Párisban 1832-ben egy uj módszert állítottak fel. Ezek is természet után való rajzolással kezdik a tanítást, előbb drótminták, később teljes testek gypsdiszítmények, fejek fokozatos kidolgozásban stb. E módszer Eichens berlini tanár által hozatott Németországba. Igy jöttek a drót- és testminták hozzánk, és ma gondolom Hieser és Heissig neve alatt árultatnak és igen hasznavehető tananyagot képeznek.

Schmidt és Dupuis módszere keletkezésük idejében, a rajztanítás terén nagy vívmánynak tekintetett és Német- és Franciaország nagyobb városaiban az iskolákba bevezettetett.

De a gyakorlatban a természet utáni rajzolás kezdők számára nehéznek bizonyúlt, kerestek tehát egy közvetítő utat, s visszatértek a mintához, melyek a mértani alakokon kezdve, az ezekből képezett idomok- és folytatólagos diszítményekig terjedtek ki. E kezdet után tértek csak át a természet utáni rajzra, a drót- és testmintákra, azután grafikus minták után, különösen fejeket másoltak. Ezen időből számtalan minta létezik. A sok közül megemlítem Mitterer mintáit, Münchenben 1832. és Otto módszerét mely Erfurtban 1835-ben jelent meg.

Végre 1850 körül ismét uj időszak állott be. Ugyanis azon meggyőződés terjedt el a szakemberek közt, hogy a tömegtanítás az elemi fokon az egyedüli helyes tanítási mód. A minták

elvettettek és az utóbb említett tananyag felhasználásával először Troschel, tovább Reuleaux, Herczer Jakobsthal és mások a tömegtanítást általánosan meghonosították az iskolákban; azóta a tanulók nagy faliminták, vagy a tanárnak a táblára rajzolt előrajza után rajzolnak. Ezen kezdetleges gyakorlatokat, mértani tárgyaknak távlati rajzolása a nézlet szerint követi; — drót és fa testminták felhasználásával, később gypsdiszítmények és mint utolsó fok gypsfejek után való rajzolás, a másolást grafikus minták szerint egészen mellőzendőnek nyilvánították. Hugo-Troschel Berlin 1865. — Deschner Heilbronn. 1766. — Stulmann Hamburg. 1867. — Zimmermann Dresda 1871. — Schmidt Zwikau 1872. — Herczer, Jonás és Wendler Berlin 1875. és sok mások adtak ki falimintákat.

E módszer némi változással csaknem egész Európában elfogadtatott. E módszer szerint tanítok magam és többen a hazában.*)

Mind ezen említett tanférfiak és művek nem tárgyalják a szabadkézi rajzot összeköttetésben a mértannal mint nálunk; hanem a tanulónál a mértani ismereteket már feltételezik, ezeken tovább építenek és azokat csak felhasználják, de nem tanítják. Megtörténhetik ugyanis néha, hogy valamely tanár saját akaratából a mértan iránt való előszeretetből, ismétlésképen, röviden előadja az alaktan egyes sarkalatosabb részét, a tulajdonképeni mértani alaktan azonban külön és önállóan tanittatik. Az alsóbb fokon pedig a mértani alakokat egyszerüen csak megnevezik és tulajdonságaikat csak megjelölik.

Az úgynevezett mértani szabadkézi rajz oly alakban, a hogy ez nálunk taníttatik, Ausztria szülöttje, és 1850-ben a bécsi politechnikum akkori assistense Heissig Nándornak eszméje volt. Heissig ugyanis különös előszerettel viseltetvén a távlati rajzolás iránt, ez uton hitte a tanuló önállóságát és képességét a távlati szabadkézi rajzra kimüvelni és előkészíteni.

E módszer Ausztriában a rajztanítás emelése céljából és a két tárgy alapjának egyenlősége miatt, az iskolákba bevezettetett és 1852 és 53-ban a bécsi schottenfeldi és országuti reáltanodákban tanítattott először.

Innen azután, ha nem csalódom, az 1855-ben Pest városa által felállított első hazai reáliskolába, az akkor ez intézetet megnépesítő német tanárok által hozatott be. Azóta meghonosodott és több változásokon átmenve, »Vezérfonal mértani tárgyaknak távlati rajzolásában 1856. Heissig«. — »Mértani nézlettan,« — »Szemléleti mértan.« — »Vezérfonal a mértani szabadkézi rajz tanitásánál« — és »Mértan elemei összeköttetésben a rajzolással« megnevezések alatt fordult elő tanterveinkben és jelenleg is általános elismerésben részesül.

---

* Külföldre való kiküldetésem alkalmával tett tanulmányaimban, melyek 1872. junius és julius hónapokban a hivatalos közlönyben közétettek, e módszereket tüzetesen tárgyaltam.

Ausztriában ellenben e módszer, 1874 óta a rajztanítás reorganisatiója alkalmával, lényeges változást szenvedett s a most gyakorlatban lévő, ha nem is egészen ugyanazonos, de igen megközelíti a külföldi módot. — Lásd Lehrplan und Instruction für das Freihandzeichnen den Mittelschulen. Wien 1874. im k. k. Schulbücher Verlage.

E visszapillantás a rajztanítás módszerének történetére, feltüntette, mikép fejlödtek és mily módon taníttatnak a mértan és szabadkézi rajz elemei jelenleg külföldön és Ausztriában. Egyszersmind constatálta azon általános meggyőződést, hogy a szabadkézi rajz észszerüen, csupán mértani ismeretek alapján, mértani alakokon kezdve tanítható. Ebben mi is egyetértünk, csak a mód, mely szerint ezen ismeretek adatnak, különböző.

Vajjon e módoknak melyike biztosít a mértannak, úgy a a szabadkézi rajznak is, nagyobb eredményt? — ez lesz most vizsgálódásom tárgya.

Külföldön a sík alaktan minden tekintet nélkül a szabadkézi rajzra csupán mértani szempontból külön és önállóan taníttatik. A mértan tanárának tehát csak egy feladata van, tudniillik: a sikalaktannak rajz és mérés utján való megismertetése; mit valóságos — mérés és szerkesztés által bizonyára biztosabban elér, mint csupán a szemmérték és szabadkézi rajz igénybe vételével. Nem kell továbbá a tanárnak megelégednie azzal, hogy a tanuló valamely tételt egyszerüen csak ismerjen és annak helyességét csak elhigye vagy talán belássa mint nálunk, hanem adott feladatok által alkalmat adhat a tanulónak, hogy a tétel helyességét úgyszólván próbára tehesse és annak igazságáról magának vonalzóval és körzővel meggyőződést szerezhessen.

Nálunk a szabadkézi rajz a mértan nyüge, azt saját céljának elérésében gátolja, miért is nem adhatja azon ismeretek mennyiségét és nem nyujthat oly biztos alapot a későbbi tudományos mértan számára, mint külföldön.

De nem csak a mértanra, hanem a szabadkézi rajzra is előnyösebb a külföldi mód, mert:

1. A tanulók e fokon tisztább, positivabb ismeretekkel birnak. Minél nagyobb mérvüek pedig a mértani ismeretek, melyeket a tanuló a szabadkézi rajzhoz magával hoz, annál öntudatosabb, biztosabb és sikeresebb lesz haladása.

2. Mivel külföldön a mértan tanításánál csupán mértani szempontok irányadók, a tanulók mértanilag helyesen látni és mérni tanulnak. Mértanilag helyesen akkor látunk, ha a testek kiterjedéseinek arányai mértani nézetben úgy tünnek föl szemünknek, a hogy azok körzővel és mértékkel kimérve nyilvánúlnak. Ezen tehetséget a mértani rajzzal járó vonalzóval, körzővel és mértékkel való folytonos gyakorlás fejleszti legjobban, ez adja meg a méraránvok ismeretét, ez uton fejlődik a szemmérték legbiztosabban és legrövidebb idő alatt.

Tapasztalásból merített meggyőződésem, hogy a tanuló

addig, mig valóságos mértékkel és cirkalommal magát a mérésben nem gyakorolta; addig, mig tényleg nem mért, a mérték valódi kiterjedésének képzetével és fogalmával nem birhat.

Ismerik ugyan tanítványaink a métert és annak felosztását, de hogy mekkora darab, mily hosszu, p. o. 1 vagy 5 dm, 12 cm. vagy 5 mm. azt nem tudják. Ezt pedig nem tanulják a szabadkézi mértani rajz gyakorlása által.

Valamint valamely nyelvnek elsajátításához nem elegendő, ha csak a szavakat és a nyelvtani szabályokat tanuljuk be, hanem hogy azt magunkévá tegyük, szükséges a beszédben való gyakorlás — conversatió, úgy szintén a mérték kiterjedésének valódi fogalmát, a szemmértéket, nem adja meg nevének és felosztásának egyszerü ismerete; — nem veszszük hasznát, ha tudjuk: hogy az ismeretes mennyiséget, melylyel ismeretlen mennyiségeket hasonlítunk össze, illetőleg mérünk, mérték-egységnek nevezünk; hanem ezen mérték-egység tényleges kiterjedésének fogalmával kell birnunk, — mit csak alkalmazásának folyvást való gyakorlása, — azaz a valóságos folytatólagos mérés, a mértékkel és cirkalommal való gyakorlás által érhetünk el.

Látjuk ezt az ács, a kömüves és más iparosoknál, kik folyvást mérnek és mértékkel dolgoznak, kiknek szemmértékük sokszor bámulatra gerjeszt, s kik valamely tárgy kiterjedési arányát egész pontossággal képesek megitélni.

A valóságos mérést, a hosszmértékek gyakorlati ismertetését, a szögek felvételét stb. a tanteremben is elvégezhetjük. Tanítsuk előbb tanítványainkat mérni és adjunk ez által alkalmat, hogy szemmértéküket fejleszthessék; csak, ha evvel némileg már birnak, követelhetjük jogosan, hogy vonalakat, szögeket stb. szabad szemmel osztani képesek legyenek, s hogy Michael Angelo Buonarotti mondásaként »a rajzolónak a cirkalom a szemében legyen.«

A szemmérték fejlesztésének természetes eszköze a mérés, annak teljes érzéki kiképzése pedig a szabadkézi rajzolás feladata.

3. A kézügyesség, a külföldön gyakorlatban levő mértani rajz által, az elemi fokon ép oly mértékben képeztetik mint nálunk. A cirkalom és vonalzó kezelésének gyakorlása ugyanis kéztornászat gyanánt szolgál. Azon tanulónak, ki az első évi mértani oktatás alatt vonalzóval vonalakat és körzővel köröket csinál, keze ügyessége szint oly mértékben képeztetik, — másrészt a mértani alakok képe a folytonos szemlélődés és pontos szerkesztés által képzelő tehetségében kétség kivül nagyobb mértékben megszilárdúl, — mint azon tanulónál, ki a mértani alakokat szabad szemmel és kézzel rajzolva ezek formájáról és kiterjedéséről csak megközelítő fogalmat nyert.

Ez a gépies módon fejlesztett kézügyesség — ismétlem — csak az elemi fokon sík alakokkal szemben lehetséges, és csak

itt engedhető meg, mert a szerkesztéssel úgy is együtt jár. Már a 2-ik osztályban a szabadkézi, távlati s a díszítményi alakzatok rajzolásánál, az öntudatos, gondolkodó és összehasonlító munka minden segédeszköz nélkül, azon út mely célhoz vezet.

Lesznek, kik a középtanodai első osztálybeli tanulót még ügyetlennek tartják a téralaktan elemeinek szerkesztésére, a cirkalom és vonalzónak kezelésére. Ha mi a tanulótól vonalzótollal kihúzott rajzot kivánnánk, azt nem teljesíthetné, az igaz, de teljesen elegendő, ha a szerkesztéseket csak rajzónnal végzi, így is megfelel a kitüzött célnak. Az úgynevezett mértani diszítmények, melyek a már ismert alakokból állítandók össze, s melyek most szabad kézzel rajzoltatnak, szintén szerkesztendők s ha rajzónnal, vastag vonásokkal huzatnak ki, színezhetők is. A rajzok kétségkívül csinosabbak és pontosabbak lesznek, mint a szabadkézzel készültek, és ennélfogva az izlés nevelésére nagyobb befolyást gyakorolnak, mint most.

Mások ismét azt hiszik talán, hogy a külföldi mód által a szabadkézi rajz megrövidül; én magam is azon véleményben voltam, de tévedtem. Mi nem veszthetünk semmit, mert a mostani módszer által semmit sem nyertünk. De nyerhetnénk akkor, ha tanítványaink több mértani ismeretekkel és fejlettebb szemmértékkel kerülnének hozzánk a szabadkézi rajzba.

---

Dacára hogy e két tárgy egyenlő alappal bir, dacára, hogy mindkettő rajzolással foglalkozik és kitünő eszköz a szemléltetés fejlesztésére: mégis egészen különböző és ellentétes céljai vannak, miért külön tanításuk szükséges.

A rajz közvetlen szemlélés által merített tárgyakat állít elő, követeljük, hogy az izlésnek, a szépnek megfeleljen és az eredetinek hü mása legyen.

A téralaktan ábrázolásai ellenben, a belső szemlélet által összeállított fogalmak combinatiói, — a gondoltaknak, csupán jelei.

A rajz a művészet körébe tartozik, az érzékhez szól, az izlést neveli és a tananyag ästhetikai oldalát is felkeresi és tekintetbe veszi.

A téralaktan praktikus logikájával csak az észre hat és tudományos tárgy stb.

Az említettekből látjuk, hogy a mértan és szabadkézi rajz céljainak külömbsége sokkal nagyobb, mint hasonlósága, és nyilvánvaló, hogy e tantárgyak összeköttetése egyikük előnyére sem szolgálhat.

Ha e két tárgy és módszer feletti összehasonlításunk eredményét egybefoglaljuk és áttekintjük, kitünik, hogy Heissig Nándor a mértannak a szabadkézi rajzzal való összeköttetése által tévutra került, melyet kivülünk már senki sem követ. S kétség-

telen, hogy a külföldi mód, mely e két tárgyat külön kezeli, a mértannak valamint a szabadkézi rajznak is nagyobb sikert biztosít. Tisztább mértani ismereteket és fejlettebb szemmértéket nyujt, s általában biztosabb alapot állít a későbbi tudományos mértan, úgy szintén a szabadkézi rajz számára.

Kivánatos és igen okszerü volna tehát tanügyünk érdekében, ha a mértan és szabadkézi rajz külön és önállóan tanittatnék.

E két tárgy elválasztása által a heti óraszám és a tananyag felosztása semmi változást nem szenved. A mértan az első osztályban concret szemléltetés valóságos mérés és szerkesztés alapján — a megközelítő mérés és szabadkézi rajz mellőzésével, — lenne tárgyalandó.

A többi osztályok tananyaga változatlan marad.

A szabadkézi rajz tananyaga anyiban változik meg, hogy a második osztályban a görbe vonalú sík diszítmények helyett, egyenes vonalu mértani alakokból alkotott sík diszítmények képezendik a szabadkézi rajz kezdetét.

*Landau Alajos.*

---

# Irodalom.

**Der Organismus der Gymnasien** in seiner praktischen Gestaltung. Von dr. W. F. L. Schwartz. Berlin, Hertz, 1876. XII. és 182. Ára 3 m. 60.

Ha a külföldi utazás árán szerzünk magunknak tapasztalatokat, nem rosz; de ha ezeket az utazás költsége nélkül is megszerezhetjük, az sem rosz. A kettő közt az a különbség, hogy az első esetben csak egy szerzi meg a tapasztalatokat s nekünk legfeljebb emennek surrogatumát nyujtja, emez esetben kiki azt meríti a forrásból és annyit, a mennyi neki épen tetszik. Ilyen olcsó áron ismertet meg minket a fenn címzett könyv a német és különösen a porosz gymnasiumok belszervezetével és azon elvekkel, melyekre fektetik a gymnasiumi oktatást és a melyeknél fogva ezen tanintézetek a többi müvelt államokéi közt első helyet foglalnak el. A »gyakorlati« elnevezésre azért méltó, mert legalább felét (89—182) a tanári és tanulói beléletnek szenteli; ez a része bevezet az iskolába, egyegy osztály négy fala közé és közvetlenül szemlélteti velünk, hogy mit mivel a tanár az egyik és másik tanórában. Általános elveket csak első része tartalmaz, de ezek is olyanok, hogy meglátszik rajtok, miszerint szerző (a poseni kir. gymnasium igazgatója) e munkában hosszas tapasztalásának gyümölcsét rakta le. Tartalmáról e-rövid kimutatást adjuk: I. rész: a gymnasium fő részei; paedagogiai és módszertani kezelése egyes tárgyaknak, osztályoknak, tanóráknak

és házi dolgozatoknak; tanulók vizsgálata, előléptetése; igazgató, tanár első fellépése. II. rész: tanterv (általános és részletes), a latin nyelvoktatás folyama az első osztályban (poseni gymnasium 1875-diki aprilis 8-dikától september 24-dikéig) óránként, nyelvtani órák, olvasó órák, német mondatok fordítása latinra, első és utolsó rögtönzés (ex tempore fordítás); latin oktatás a második és harmadikban, u. ott olvasás, szószedet és készülés Corneliushoz; latin tárgyfelosztás a negyedikben és nyolcadikban Ellendt-Seyffert nyelvtana nyomán; görög tárgyfelosztás a harmadikban és negyedikben; a francia nyelvoktatás; történelmi, német nyelvbeli és vallástani feladványok; rendszabályok igazgató, osztályfőnök, tanár és tanuló számára.

Ha a tanár örökké élhetne, nem kellene hogy a tanítás mesterségét akár elmélet, akár gyakorlat útján újra meg újra elsajátítsa. De úgy mindegyikünk ezt a fáradságot újra kezdi; csak kevésnek sikerül, hogy tapasztalásait örökségül hagyja az utókornak.

Ilyen örökségnek kell tekintenünk az előttünk fekvő művet is, és midőn ezt honi gymnasiumaink tanárainak figyelmébe ajánljuk, nem állhatjuk, hogy egyes pontokat ki ne ragadjunk, különösen olyanokat, a melyek a mi intézményeinktől különbözők. Bár idegen földön támadt a munka, a hiányok, botlások, melyek ott fordulnak elő, itt is találhatók; aztán mért kellene mindent saját kárunkon tanulnunk? A mi pedig előnyös, annak mi is hasznát vehetjük.

Az előszó (I—X) és bevezetés (1—9) a gymnasium feladatáról, állásáról szól, melyet mai nap társadalmi viszonyaink közt elfoglal. A mai gymnasium egyaránt szolgál a tudománynak úgy mint a nemzetiségnek. Ezért a német ember ép oly hévvel buvárkodik a tudományban, a mily szeretettel átöleli házáját. Békében ép oly szorgalmas polgára a hazának, mint háborúban éber katonája az országnak. Az érettségi vizsgálat képezi a küszöböt az egyetemre; de a katonai tisztségnek és egyévi önkéntességnek is főfeltétele az. Hogy a reál iránynak is eleget tegyen a kormány, a reáliskoláknak is adott érettségi vizsgálatot.*)

De aztán abban vétett a német (porosz) kormány, hogy, míg a reáltanodai folyamot az érettségi által megnehezítette, felfelé még sem egyenlősítette a gymnasiumival. Pedig a reáliskolák egyenlősítése épen a gymnasiumok érdekében állana, mert ez által megtisztulna a gymnasium sok oly reális elemtől, melyet most, engedve a közkívánságnak, kénytelenségből vállalt el.

*) Épen úgy mint nálunk. Az utánzásban csak az a furcsa, hogy 1875-ben a mikor arról tanakodtunk, hogy a reáliskola maradjon-e hat osztályú, vagy legyen hét osztályú, mi azt határoztuk többségileg, hogy maradjon hat osztályú, (téved a t. cikkiró. Szerk.) és nyomba rá lett — nyolc osztályú érettségi vizsgálattal.

Tovább lapozva még a következőket találtuk. A gymnasiumnak 9 évfolyama három részre oszlik, megfelelőleg a gyermek, fiú és ifjúkornak (10. l.) Névleg csak hat osztály van; de ezekben egy előttünk érthetetlen osztályrendszer uralkodik, mely féléves előléptetéssel majd egy majd két éves majd váltakozó (70. l.) A tanulók magatartásáról két gymnasiumnak szabálya van közölve (173—180). Az iskolában a kisebb tanuló a pad felett összetett kézzel vagy a pad lapjára támasztott tenyérrel ül (11), a mi akadályozza a játszásban s egyéb gonosz szokásban. Minden tanuló minden tanórában legalább egyszer felel, máskülönben elrestül, arra számítva, hogy a tanár »ma« nem nézi meg írásbeli gyakorlatát vagy nem kérdezi szóbelileg a leckéből (12). A kikérdezés módja versengő (certatió), melylyel helyváltoztatás van összekapcsolva (24). Ebben a versengő kikérdezésben rejlik a nyilvános oktatásnak egyik fölénye a magánoktatás előtt. A büntetések egyik neme a lecsapatás (degradatió), mely abból áll, hogy a büntettetett a tanár a legjobb deák kiséretében a következő alsóbb osztályba küldi pl. egy órára vagy a meddig javulást igér (15). Megvan az »önözés« is az 5. osztálytól kezdve, s a mikor ezzel címezi legelőb a tanár, arra figyelmezteti a tanulót, hogy ehez a címhez nincs joga, hanem csupán emlékeztetni akarja, hogy a tanuló nagyobb lesz és okosabb stb. (17). A mit a tanuló egyik óráról a másikra leckéül kap, azt a tanárok a kisebb tanulóknak minden óra végén bemondják s ezt a tanulók bejegyzik a rovatolt leckekönybe (97). Osztályozás (classificatió) történik félévenként (169), évharmadonként vagy évnegyedenként (156). Az osztályzó jegyek is különbözők; van háromféle (I. II. III.) és kilencféle is. A rendszabály (148.) erőszakot nem akar alkalmazni, de ajánlja a középútat, az ötfélét. Az osztályozás alapszik a vizsgálatokon; az egyes osztálybeli vizsgálatok olyanak legyenek, hogy a tanuló lassanként előkészüljön a legutolsó vizsgálatra, az érettségire, azaz, legyen irás- és szóbeli (66). Ezáltal lesz az érettségi vizsgálat szabályozója (regulator) az egész gymnasiumi oktatásnak.

A tanmodor alkalmazkodjék a tanuló korához. Az inductiv módszert csak a legfelsőbb osztályokban ajánlja, az alsó osztályokban alkalmasabbnak tartja a deductiv módszert.*)

*) Ennek ellenében nem ajánlhatjuk eléggé Parthének értekezéseit (Zeitschr. f. d. ö. Gymn. 1876, VIII. és IX. f. 691. l.) Aus der Gymnasialpraxis, a hol így szól: „Gymnasiumon tanítani kell, nem előadni; előadások egyetemre valók. Tanítson de ne adjon elő, minden tanár minden tanórában a legalsó osztálytól a legfelsőig", s hogy „tanítás" alatt mit értsünk, azt így mondja: „Wer unterrichten will, muss nicht nur einen gewissen Lehrstoff vollkommen beherrschen, sondern er muss auch die geistige Fassungskraft seiner Schüler, die Entwickelungsstufe, auf der sie sich befinden, sowie ihre Vorkenntnisse genau kennen, um nach dieser Entwickelungsstufe den Unterrichtsstoff zurechtzulegen, zu gestalten, zu beleben. Der beste Unterricht ist ein continuirlicher, mit den Schülern vorgenommener geistiger Entbindungsprocess; er gipfelt in einer geschickten, zielbewuss-

Ir szerző az egyes tantárgyakról is, a nyelvekről, történelemről, mennyiségtanról, természettudományokról. Legtöbbet foglalkozik a nyelvtanítással, s közte a latin és görögével. Nem csoda, mert a szabályszerű tanterv szerint (89) 162 órából 105 esik a nyelvekre és ezekből 82 a latin s görögre. A nyelvtanításban az egyöntetűségre szolgál egy mintanyelvtan, az elfogadott nyelvtanok közt egy példány, mely a hozzájegyzett módosításokkal együtt a tanári szobában levő kézi könyvtárban őríztetik. (18). Az ilyen nyelvtan aztán kötelező lenne minden nyelvtanár magyarázatánál s ki lenne kerülve az az eset, hogy egy és ugyanazon tanuló egy és ugyanarról a tárgyról különféle, sokszor ellenkező magyarázatot tanuljon.

Egy utálatos szokása van némely tanárnak, úgymond (21), hogy az új oszt. tantárgyát az előbbi osztályának ismétlésével kezdi. A tanuló azt, a mit tanult, oly alakban tanulta, a mint azt előbbi tanára tanította. S most egyszerre a tanítványok az uj tanár felfogásához, kérdezési módjához képest számoljanak be! Ez az eljárás nemcsak az előbbi tanárra rosz fényt vet a tanulók előtt, hanem őket is lehangolja, elkedvetleníti. Aztán a jobb tanuló határozott kárával jár, mikor ő előléptetve abban a reményben élt, hogy ő itt valami újat fog tanulni s ime a réginek ismétlése kedvét megrontja. E helyett, azt tanácsolja a szerző, keresse a tanár az új tananyagban a hidat a megértéshez és ha ez a még érintetlen tájon kölcsönösen sikerült, csak akkor nyuljon a múlthoz és ismételgessen, a hol hiányt észlel az ismeretben.

Az idegen nyelv mondattanának elméleti fejtegetése csak annyiban követelő gymnasiumban, a mennyiben eltérő az anyanyelvtől (25). A remekírók műveit is — a porosz rendelet szavaival élve — nem arra fogja a tanár használni, hogy rajtok a nyelvtani szabályokat begyakorolja és a szóbőséget öregbítse; mert ez az eljárás nem fogja megszerettetni az ifjúsággal az írókat, hanem megutáltatni annyira, hogy a gymnasiumi tanfolyam befejezése után bajjal fogna visszatérni gymnasiumi olvasmányaihoz (33).

A latin és görög művek megértésének különös eszközeit: a rögtönző fordítás anyanyelvről (extemporale), szószedet (praeparatió), szófüzet (vocabularium), a 9-dik osztályban a latin beszélés. Az olvasás maga iskolai és házi, az iskolai megint lassított (stataria lectió) és gyorsított (cursoria), a házi magán- vagy szorgalmi olvasás. A házi olvasás szabályozására szolgáljon az ifjúsági könyvtár (62); mivel erről másutt értekezett a szerző, itt csak ráutal. De a házi munkásságra túlságosan igénybe

---

ten Fragenstellung, durch welche Schritt für Schritt der Gedankengang weiter entwickelt und dabei dem Schüler die Columbusfreude des scheinbaren selbstauffindens der Resultate bereitet wird."

ne vegye a tanuló idejét; az idő maximuma, melyet erre fordíthat a tanuló, az alsó és közép osztályokban átlag naponként 2 óra, hetenként 12 óra, s a felső osztályokban 3 óra, hetenként 18 óra (55).

A tanár is el kell hogy készüljön, nem az anyagból, a mit tanítson, hanem a munkából, a melybe az anyag tanítása kerül. A tanárnak tudnia kell minden órában, hogy mit hogyan akar tanítani akár az első-, akár a 9-dik osztályban (47). A tanár feladata az egész osztály figyelmét öszpontosítani önmagába úgy, hogy mindegyik azt higye, hogy a tanár épen vele foglalkozik, az pedig, a ki felel, csak tanúságot tegyen az összes osztály tudásáról, csak mintegy képviselőjeként szóljon az osztálynak (48). A tanár idő előtt ne legyen engedékeny; különben a tanuló gyengének nézi, s csak akkor becsüli szelidségét, ha előbb tisztelni tanulta (84). A valódi tanár nem a tananyagban, hanem a sikerben leli örömét, a tanulók előmenetelében, valamint megfordítva, a tanítványok helyesen azt a tanárt becsülik legtöbbre, a kitől legtöbbet tanultak (85).

Elég ebből ennyi. Ha mind akarnók idézni, a mi nekünk megtetszett, az ismertetésre szabott tért túlhágnók.

Még csak azokat akarjuk figyelmeztetni, a kik új »rendtartásokat« akarnak írni igazgatók, tanárok és tanulók számára, hogy azok a függelékben (149—180) háladatos mintákat fognak találni. *V.*

---

# Észrevételek

## Brassai S. úrnak „Görög nyelvtan"-omra írt bírálata ellen.

(Befejezés.)

Br. úr, mintha maga is érezné, hogy érdemleges bíralatra képesítve nincs, nem riad vissza a ráfogástól sem. Ugyanis midőn a 13. §-ban külön tárgyalni igérem 1) a név 2) az igeragozást s azok után 3) külön a rendetlenségeket, s a 14. §-ban akár név- akár igetőket négy csoportba u. m. 1)*υ, ι*, 2)*β, π, φ, γ, κ,χ, δ, τ, ϑ*; 3) *μ, ν, λ, ϱ*; 4) *ο, α, ε*-n*) végződő tőcsoportba sorozom, —

*) Br. úr az *ε*-t az *υ, ι*-vel egy s az *ο, α*-val ellenkező neműnek mondja, mert a magyarban az. De nem ám a görögben! Akár a diphtongusok combinatióját *ου, αυ, ευ, οι, αι, ει* akár az *ο, α, ε* névtők ragozását, akár az úgynevezett verba contractákat *δουλ(όω)ῶ, τιμ(άω)ῶ, ποι(έω)ῶ* tekintjük az *ε* az *υ, ι*-vel ellentétes s az *ο, α*-hoz hasonló osztálysajátságot mutat. Különben az is feltünő, hogy Br. úr, ki az általa gyülölt névmás nevezetet is megtartani akarja, hogy a tanulónak más nevet ne keljlen tanulnia: itt gáncsolja, hogy a magyarban is használt „fel- és alhang" nevezetek helyett a tanulót mért nem új u. m. „kemény" és „lágy" nevezetekre tanítom. Nem ám! mert az a „lágy" *υ, ι* annyira k e m é n y, hogy szintén v és j-vé is válik, a „kemény" *ο, α, ε* meg annyira l á g y, hogy mindig összeolvad. *οο=ου, αο=ω, εε=ει* stb.

azt fogja rám, hogy kettős beosztást követek, s a helyett, hogy azt fölmutatná, beszél, — hogy a figyelmet elterelje, — Linné és Tournefourt összezavarásáról.

Majd megmossa ártatlan fejemet azért, hogy Curtius azt mondja hogy: »Eleinte csak egyetlenegy ejtegetés volt« (a görögben), az én Nyelvtanom szerint pedig úgy tünik fel, hogy egyetlenegy egy ejtegetés van. »Hogy lehet az? Nagyon könnyen, — mint mindjárt meglátjuk a nevező példáján. Nos hát az egyes nevező ragja — „ς“ — mókázik Br. úr.

Tehát Br. úr, mint ebből látszik, abban és azzal akarja megdönteni a Nyelvtanom szerint egynek feltünő declinatiót, hogy az egyes nevezője nem „ς“ »Hogy lehet az? stb.« kérdem most már én. Hát így. Curtius tanítja: »Gemeinsames aller Declinaiionen: 1) Die Masculina, nicht so consequent die Feminina, haben im Nom. Sing. „ς“ (oder Ersatz dafür). Sőt Br. úr jónak látja meg nem feledkezni arról sem, hogy bizonyos, semleges nemű névtőcsoport is van egyes nevezői „ς“ raggal u. m. γένος, τάχος, κρέας. Thehát mi következik ebből? Más ember szerint az, hogy ez tehát külön declinatióra alapúl nem szolgál, a minthogy még eddig csakugyan nem létezik nyelvtan, mely erre külön declinatiót alapított volna, sőt a más ragokra való tekintetből több, két vagy három declinatiót felvevő grammatikusok is kiemelik az ebben való egyezést, — de Br. úr szerint külön declinatiót kell arra alapítani. Miért mégis? Azért, mert — mondja, —

1) A semivocalison μ, ν, λ, ρ-n végződő törzsek „ς“ nélkül képeztetnek. Vagyis p. o. ποιμέν és ῥῆτορ töktől a ποιμήν, ῥήτωρ S. Nom. — a nem ποιμέν (ς) és ῥῆτορ (ς)-ból az elenyésző „ς“ helyett annak kárpótlása (Ersatz l. f.) végett, (quasi beolvadva) a tő véghangzójának megnyujtásával állanak elő, — hanem így vannak minden o k nélkül, fatumból, (Allah így akarta). A vége pedig az, hogy magold be tanuló így! Azonban ez még csak az egyik vége; a másik pedig az, hogy tehát ποιμήν és ῥήτωρ külön declinatióba veendők?! Hallott ilyet valaki?! No de bizonyitékot is hoz fel. Igy p. o. ellenemben, aki λέοντ tő λέων Nom. — át úgy fogom fel, hogy λέοντ tőhöz jön a Nom. rag „ς“ = λέοντς és ezen „ς“ „τ“-t (átalános hangtani szabály szerint) követi, mikor is λέονς nem maradhat, hanem az elenyésző „ς“ kárpótlására (Ersatz dafür) a tő véghangzójának megnyujtatni kell (λέων) ellenemben hangsúlyozza, hogy a nevező „ς“ h o z z á t é t e l e n é l k ü l a törzs vég tagjabeli hangzójának megnyujtásával alakíttatik; így p. o. tő φρέν. nom. φρήν, s λέοντ tő λέωντ-at*) adna nevezőnek, de mivel -ben egy görög szó sem végződik, tehát nev. λέων.**) (Ez aztán egyszer a bizonyíték!) Hogy is mondja Br. úr? „τ“-ben görög szó

*) Miért ω-val? Csak?!

**) Hát ἐλέφαντ, δείκνύντ, πᾶντ, λυδέντ miért ἐλέφας, δεικνύς λυθείς πᾶς, s miért nem potyogtat és nyújt? Mindezt, b. úr! a „ς“ fölvétele és megtartása vagy meg nem tartása esetében kárpótlása (Ersatz) magyarázza meg.

nem végződik.« — Tehát a „τ“ kipotyog magától?*) Oh nem b. úr. Mert „τ„-n görögszó azért nem végződik, mivel a rákövetkező „ς“ kiveti, vagy mutasson Br. úr csak egyetlenegy hím- vagy nőnemű névtőt is, melyben a „τ“ nem a rákövetkező „ς“ előtt esett ki. ἐλπί(δ)ς, ἄνακ(τ)ς, ἕλμιν(θ)ς.

És tessék csak megnézni ez utolsó példát ἕλμινς az ν az ς-t (igék közt hasonlóan περ(θ)σ) megtartja. Mint megtartja épen ἅλς (igék közül κυρσ, ἐλσ, stb.) Néhánynyal több meg már csak úgy tartja meg, ha az ν, ρ az ς elől kiesik p. o. δελφί(ν)ς, ἀκτί(ν)ς, (l. f. 1. közl.) Igy még ντ alakban is ἐλέφα(ντ)ς, ἀδάμα(ντ)ς, λύσα(ντ)ς stb. (l. f. 1. közl.) Mig másrészről a nagyobbrész az ς-t meg nem tartván, azt (quasi beolvadva) hangzónyujtással kárpótolja (Ersatz)ποιμένς-ből ποιμήν, ῥῆτορς-ből ῥήτωρ, λέον(τ)ς-ből λέων, λύον(τ)-ς ból**) λύων áll elő. Vagyok bátor itt az olvasót, hogy hosszas ismétlésbe ne essem mind arra figyelmeztetni, mit 1. közl.-ben az μ, ν, λ, ρ+ς-ről mondottam. Igy arra hogy p. o. az úgynevezett 1-sö aor.-nál, hol minden más igék σα-val (ἔλυσα, ἔπει(θ)σα) képeztetnek, az μ, ν, λ, ρ-n végződő tök hangzónyujtást kapnak, ἔνεμσα-ból az elenyésző ς kárpótlásával (Ersatz) lesz ἔνειμα (igy μεν-ből ἔμεινα stb.); továbbá a μέλα(ν)ς és τέρ(ενς-)ην összehasonlításából folyó érvre. Sőt hozzá adhatom még, hogy a nőnemet képző σα előtt (πᾶ(ντ)σα, λύσα(ντ)σα, δείκνυ(ντ)σα, λυθε(ντσα)εῖσα, δίδ(οντσα)ουσα) hasonló történik p. o. egyformán μέλ(ανσα-)αινα és τέρ(ενσα-)εινα-nál is.

És mindezeknél, midőn látjuk, hogy a tőhangzó rendszerint ott nyujtatik meg, hol bármiféle (Sing. Nom. vagy aorist. vagy nőnem-képző). „ς“ kárpótlandó, (mig másrészről, ha némely töknél az „ς“ megmarad l. f. a tőhangzó meg nem nyúlik), mindezeknél szemet hunyjunk? S a tanulóval magoltassuk be oktalanul, hogy ῥεν-től ῥῆν, νεμ-től ἔνειμα, τάλαν-től τάλαινα — vakesetből van?! Nem, b. úr. Helyesebb, a szemet felnyitni, mint behunyni!

2. A Nyelvtanomban egynek feltünő névragozást, továbbá azzal akarja megdönteni, hogy az egyes nevezőnek a semleges nemű szóknál „ς“ ragja nincs. P. o. ἄστυ***) stb. Igaz, hogy nem vette fel, de Br. úr akarja, hogy ne lehessen egy declinatió. Pedig megügyelte ám az „ς“ hiányt Curtius is (l. f. Die Masc. u. Fem. u. s. w.) Én is 28. §. azt tanítom, hogy a semleges nem különbsége, hogy valamint a Plur. Nom. és Acc.-ban ες, illetve ας, helyett csak α-t vesz fel, úgy a Sing. Nom.-ban (és

*) Ez aztán a rendszer! Egy helyt nyújt, más helyt potyogtat, a hogy kedve tartja, minden o k nélkül, oktalanúl.

**) Igy λέοντ és λύοντ töknél a „τ“ kivetésében, a „ς“ működése is szembetünőleg észlelhető.

***) Igy σῶμα, πρᾶγμα. μέλι stb. Különben engedje meg ezen észrevételét az előző pontban tárgyaltak támogatására használnom fel. u. m. ἦτορ, ἄορ, Θέναρ, μέλαν, σῶφρον, πάν, λύον, λύθέν semlegesekben ς nem lévén, tővéghangzóik nem nyujtatnak meg; miért nyujtatnak hát meg ποιμήν, σώφρων, λέων, δάμαρ stb. stb. hím- és nőnemüeknél, hanem ha azért, hogy az azoknál ott levő ς kárpótoltassék? — Mi?

aztán természetesen az Acc.-ban is) az ς-t rendszerint elveti. — Hisz különbözik a semleges a hím és nőnemtől a Sing. Acc. Plur. Nom. és Acc.-ban is, azért mégis senkinek eszibe nem jutott a semlegeseknek külön declinatiót csinálni. — Br. úron kivül különben azon logica is ritkítja párját, hogy midőn Br. úr épen arról beszélt, hogy a semleges Egy. nevezőben „ς“ rag nincs, a hímnemű ἄνακ(τ)ς ellenében, azt hozza fel, hogy hátha a tanuló γάλακτ-ból is γάλακ(τ)ς-ot képezne?! De hát hogy képezne?! midőn b. úr maga mondja, hogy a semleges nevező ς-telen és γάλα pedig semleges!

3. De midőn a Nyelvtanomban egynek feltünő declinatiót azzal akarja Br. úr megdönteni, hogy a Sing. Nom. ragja nem ς, legfurcsábban megjárja, midőn az ο, α, ε névtőkhöz ér, mert itt elmélete (vagyis inkább elmefuttatása) saját maga ellen fordul. Ugyanis itt az egyes nev, alakulása semmi észrevételt nem igényel.*) (Miből is tehát az egy névragozás következnék! Tyhü, ez baj). Igyekszik is Br. úr e fonákságon könnyedén átsurranni s a Nyelvtanomban egynek feltünő declinatiót e töknél már (helyesebben) más ragokból dönteni meg.

Curtius mondja, hogy a két declinatió fökülönbsége a Sing. Gen. és Plur. Nom.-ban van, hol is az egyik declinatió ragja ος illetve ες. (És a másiké?) Br. úr is végre annyi maga magának ellenmondó ide-odakapkodás után ebben kapaszkodik meg. — Tehát ezért a 2 mondd két ragért kell külön declinatió! De hát oly természetietlen-e e két ragra nézve is a különbség? Szeríntem nem. Lássuk csak egyiket.

1. Szerintem az ο, α, ε névtőknél is a Sing. Gen. ος ragja felveendő.**) Br. úr, (ki szerint az valószínüen elpotyogtatandó s helyére υ, ι, potyogtatandó) kérdi, — hogyhogy? Én azzal védem magamat, hogy igen-igen sok ο, α, ε-n végződő névtőnél megtartva látjuk p. o. βο-ός(βό-ες), ἀήδο-ος(ἀήδοες), λα-ός(λᾶ-ες), πήχε-ος (πήχε-ες) stb. Tehát szerintem δούλου, κριτοῦ, δούλο-ος és κριτέ-ος-ból alakul. Miképen? Úgy hogy

2. A Sing. Gen. ος ragja megfordúl s lesz δούλοσο, κριτέσο, s azon átalános hangtani szabály szerint, hogy két alönhangzó közül a „ς“ kivettetik οο és οε lesz ου. De Br. úr egykönnyen megfordítani nem engedi. Miket hozhatok fel szíve meglágyítására?

a) Curtius tanítja: »Gemeinsames aller Declinationen: im Dat. Plur. ursprünglich überall σι.« És mit látunk? Az ο, α, ε töknél a σι-t megfordítva találjuk δούλο-ις, κριτα-ίς. És ezen fordu-

---

* Hahogy nem akarjuk. Hát λέαινα, τιμή nőnemüek nem ép úgy „ς“ nélküliek mint ἄστυ semleges l. f. Söt még a Sing. Gen.-ben is különböznek. No de erre nem is reflectálok.

**) A nőnemüeknél maradt is ennek nyoma τιμή-ς Sing. Gen. 1agban. És nevezetes, hogy Br. úrnál ἄστυ sőt még φρήν is σῦς-el egy declinatióban meg nem fért, mert egy. nevezője ς-telen, a τιμή, ης pedig a κριτής, ου-val egyben megfér, holott τιμή nemcsak ς-telen de. ου helyett ης-ben végződik. Ilyen a felfordult bölcseség.

lás ellen nem tett Br. úr kifogást. Hogyis? midőn hasonlán az igéknél az E. 2. sz. ragja σι, mely alönhangzó után megfordul λύε-ις, λέγε-ις stb. Még tán azt is megengedi Br. úr, hogy ezen igeszemélyi ις rag ismét visszafordul a Köz. alakban λέλυ-σαι, de a fordulás privilegiuma eddig tart, »Tovább ne menj, eddig e résznek határa« Losonci szerint, s a Sing. Gen. ος már ου-vá nem fordulhat?! — Lehetne-e még némit felhoznom? Valami keveset igen. Igy p. o. találjuk ὁδοῖο, βίοιο Gen. alakot is. Nem úgy tűnik-e itt az ι fel, mint a befordult σ helyettese? (mely később kikopván olvadt az οο=ου-vá?) Nem akarok itt az εἰμι-nek ἐσμι-ből alakultára figyeltetni, de felhozom azt, hogy a nőnemképző σα-ban (πᾶ(ντ)σα, λύσα(ντ)σα, δείκνυ(ντ)σα, χαρίε(ντ)σσα), az σ helyett ι-t is találunk, γλυκε tötől γλυκεῖα stb. (μελαν tötől μέλ(ανσα=)αινα.)

Nekem mind e jelenségek egybevágása folytán indokoltnak látszik a Sing. Gen. ilyetén contrahalása. (Lényegileg hasonló a Plur. Nom. contrahálása is.)

És midőn minden hangon végződő tők (még ο, α, ε-n végződők is l. f.) egy ugyanazon declinatióba vétetnek, miért különítsünk khinai fallal körülvett külön declinatiót az ο, α, ε-n végződő tők egy részének, — 2 mondd két oly ragért, melynek contrahálása, mint előadtam, indokolt, annyival inkább akkor, midőn az igeragozásban is az ο, α, ε-n végződő tők ragozását nem külön conjugatiónak, hanem ugyanazon conjugatió összevont idomának tanítjuk! — Didactikailag is eredményes, a név és igeragozás parallellismusa által egyiket a másik által támogatni.

Mindamellett épen nem minden módosulás nélküli egy declinatiót tanítok, — sőt a névragozást 4 fő (s két átmeneti) csoportban mutatom be. U. m.

1. υ, ι, tők, a ragok épen megtartásával, νέκυς, ος.

2. β, π, φ γ, κ, χ, δ, τ, θ tők, a ragok orthographiai változtatásával, φλέψ, — βος, λαμπά(δ)ς, — ος.

3. (μ)*) ν, λ, ρ-től a Sing. Nom.-ban elenyésző ς ragnak kárpótlásával. (Ersatz dafür,) quasi beolvadtan a tőséghanzónak megujításával φρήν, φρενός stb.

4. Az ο, α, ε-n végződő tők, melyeknél a Sing. Gen. és Plur. Nom. ragjai összevonatnak. δοῦλος, — ου, κριτής, — ου.

Azonban e 4 főcsoport nincs chinai fallal elkülönítve. Igy:

a) a 3. csoportot az előzővel közvetíti δελφίς, νος.

b) a 4. csoportot az előzőkkel βοῦς, οός, λᾶς, αός.

Melyekhez azt csatolom, hogy az így előadott névragozáson 1. egy hímnemű sem változtat; 2. nem változtatnak a nőne-

*) μ-n névtő nem végződik. Br. úr szerint ezt nem kell tudni. De hisz e nélkül sohsem lehet biztos senki, hogy minden hangon végződő tőt tud-e névragozni? Majd Br. úr mondani akar, de nem tud, mert még növendék sem akad azon fenn, hogy ἡμεῖς Pl. Nom.-nak ἡμ tője nem lehet. — No de végződik ματ-on. De hisz ματ meg τ-vel végződik! No hát van igetőrzs, mondja Br. úr. Csakhogy az igetőrzs meg nemnévtő.

műek közül az *υ, ι, β, π, φ, γ, κ, χ, δ, τ, θ, ν, λ, ρ* tők és az „o“ tők nagy része. 3. Változtat a semleges annyiban, hogy a) Sing. Nom. *ς*-t elveti b) Plur. Nom. *ες, ας* helyett *α*-t használ c) Nom. és Acc. egyforma. (S ezt mind a 4 fő s illető közvetítő alcsoportokban kimutatom.)

S ezt nevezi Br. úr folt hátára foltozásnak. Megengedem, hogy hasonlítsa össze a legtökéletesebbel, Curtiussal.

Curtius rendezése szerint hím- nő- és semlegesnem vegyesen A) Magánhangzós tők: *τιμή—ης; πολίτης—ου; ὁδός—ου; δῶρον ου;* B) Mássalhangzós (?) tők: *φλέψ—βός; λαμπάς—δος; σῶμα—τος; ἡγεμών—όνος; σῦς—ος; πόλις—εος; γλυκύς—εος; ἄστυ—εος; βοῦς—οός; πειθω—ους; γένος—εος; μεῖζον—ος.*

Az én összerendezésem szetint A) (hím és nőnem) I. *σῦς—υος.* II. *φλέψ—βός; λαμπά(δ)ς—δος;* (átmeneti *δελφί(ν)ς—νος*). III. *ἡγεμών—όνος.* (átmeneti *βοῦς—οος; πόλις—εος*) IV. *ὁδός—ου; πολίτης—ου.* B) (Nemi módosítások) (*πειθω(ς)—οος*) *τιμή(ς)ης; δάκρυ(ς)—ος; σῶμα(τ)(ς)—τος; (τί(νς)—νος) μεῖζον(ς)—ονος; ἄστυ—εος; (γένος—εοσ) δῶρον—ον.*

Hogy melyiken igazodik el könnyebben a tanuló, annak megitélését az elfogulatlan itélőre bízom.

Szintén leghelyesebbnek tartom Curtius és Nyelvtanom igeragozását is főbb vonásokban összemérni.

Kétféle ragokat különböztetünk meg, mindaketten p. o. — hogy azokat vegyem elő, melyekben egyezésünk és különbözésünk legszemmelláthatóbb 1. *ται, σαι, μαι, νται* stb. 2. *το, σο, μην, ντο* stb. De itt már köztünk rendszerre kiható külömbség az, hogy míg Curtius amazokat f ő i d ő i (jelen, jövő, múlt) s emezeket t ö r t é n e t i d ő i (félm. aor. régm.) ragoknak tekinti, én amazokat f ő m ó d (jelentő és foglaló) emezeket alm ó d (óhajtó és történeti) csoportragoknak tekintem. Melyik didactikailag helyesebb? Nézzük Curtiusnál: 1) A jelentőmódnak van 6 ideje, jelen félmúlt, jövő, aorist. múlt, régm. 2) A foglalónak 3) u. m. van jelen, (nincs félm.) (nincs jövő) van aorisr, van múlt (nincs régm.) 3) Az óhajtómódnak 4) van jelen, (nincs félmúlt) van jövő, van aorist, van múlt (nincs régm.) Nem bonyolult egy kissé a tanulónak, hogy melyik módban, mi van és mi nincs? De még szövevényesebb lesz az által, hogy ki kell mondania: hogy a jelentőmódban 2-féle u. m. a főidőkben fő, a történeti időkben történeti ragok vannak; a foglalóban már nemcsak a főidőkben, hanem az aor.-ban is (tehát történeti időben történeti rag helyett) főidőrag van, *ται, σαι, μαι, νται.* stb. továbbá az óhajtómódban nemcsak az aor.-ban, hanem a jelen, jövő és múltban is (tehát főidőkben is) főidői rag helyett történeti ragok vannak: *το, σο, μην, ντο* stb.

Szerintem van 4 mód: jelentő, foglaló, óhajtó és történeti mód;*) mind a 4 mód három-három, u. m. jelen, jövő és múlt idővel. A jelentő és foglaló módok (főmódcsoport.) Mindhárom

*) Történetimód jelenéül a félmúlt, jövőjéül az aorist, — és múltjául a régmúltat véve.

ideje fömódcsoporti ται, σαι. μαι, νται az óhajtó és történeti mód (almódcsoport.) Mindhárom ideje almódcsoporti το, σο, μην, ντο stb. ragokkal.

Nem természetesebb, egyszerűbb, világosabb és a növendék által könnyebben megtartható, mint Curtiusnál, hogy ebben s ebben ez van, az nincs, ebben s ebben a főidő is nem főidő, hanem történeti, s emebben és emebben meg a történeti idők is nem történeti hanem főidői ragokkal képeztetnek,

Inkább mellettem szólnak a specifikus i d ő, és — Kühner nyomán úgynevezett — m ó d ragok is. Ugyanis a jelenidőnek időragja nincs, a jövőé σ, a múlté Cs. alakban redupplicatió s κ. stb. Azonban a régi szokott beosztást csakhamar zavarttá tenni látszik az, hogy a félmúlt épúgy időragtalan mint a jelen, továbbá az aor. (ι-ső) is szintúgy σ-el képezett mint a jövő, stb. Ellenben egyszerű-, világos-, rendszeresnek tünik föl, ha a negyedik t. i. történeti módot csoportosítottuk a megfelelő félmúlt aor. és régmúlt időkből, ezek annak jelen, jövő és múltidőit kékezvén. (l. a. a példát). Épúgy a módragok is e beosztásra utalnak, nevezetesen a jelentőmódban ε vagy ο, (utóbbi t. i. μ, ν, előtt l. a.) Foglalóban η vagy ω. Óhajtóban ει=οι. Történetimódban két külön ε u. m. a tő után ε vagy ο s a tő előtt ε. P. o.

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Jövő : | jelentő : | λύ—σε—ται, | λύ—σε—σαι, | λύ—σο—μαι, | λύ—σο—νται stb. |
| „ | foglaló : | λύ—ση—ται, | λύ—ση—σαι, | λύ—σω—μαι, | λύ—σω—νται stb. |
| „ | óhajtó : | λύ—σοι—το, | λύ—σοι—σο, | λυ—σοί—μην, | λύ—σοι—ντο stb. |
| „ | történeti : | ἐ-λύ-σα-το, | ἐ-λύ-σα-σο, | ἐ-λυ-σά-μην, | ἐ-λύ-σα-ντο stb. |
| Jelen : | jelentő : | λύ—ε—ται, | λύ—ε—σαι, | λύ—ο—μαι, | λύ—ο—νται stb. |
| „ | foglaló : | λύ—η—ται, | λύ—η—σαι, | λύ—ω—μαι, | λύ—ω—νται stb. |
| „ | óhajtó : | λύ—οι—το, | λύ—οι—σι, | λύ—οί—μην, | λύ—οί—ντο stb. |
| „ | történeti : | ἐ-λύ-ε-το, | ἐ-λύ-ε-σο, | ἐ-λυ-ό-μην, | ἐ-λύ-ο-ντο stb. |

(Melyik és hol változik inkább az idő- vagy módrag?!)

És melyik rendszer szerint elemeznek a növendékek könnyebben és biztosabban?

Br. úr-féle növendék p. o. λύσωνται-ban keresi az ι-t a táblácskában. Nem találja. Keresi továbbá az αι-t. Ezt sem találja. Keresi tehát a ται-t. Ezt megtalálja. Mondja tehát ται f ő i d ő i r a g jelöli a középalak Egy. 3. s z e m é l y é t a főidőkben. Azonban ebből még nem tudom, hogy főidőben van-e, mert történeti időben is lehet főidői rag, (mint viszont főidőben is történetidői rag l. f.) Majd megtudom később, — ha addig meg ezt el nem felejtem, — a tő, időrag és kapocshang (?) stb. összevetéséből. A ται előtt ν van. Nézem a táblácskában. Úgy látom, hogy azért, hogy a ται is ott van, végig kellett volna néznem az egész táblácskát, mely szerint νται jelöli a középalak T. 3. sz. t. Minthogy azonban, még most is csak azzal tudok többet, hogy többesben van, nézem az előző betűt, mely is ω. Az ω k a p o c s r a g a foglalómódot jelenti, hacsak a tő nem α--ban végződött, mint τιμα, mert akkor a jelentőmódban is lehet p. o. τίμωνται. Meg kell tehát néznem előbb még, hogy van-e időrag benne, hogy a tőt megtudhassam. Az ω előtt σ van, az σ a jövő

képzője. Volna tehát a foglaló jövőben. De az nincs. Azonban az σ az első aor.-nak is időragja. Igaz hogy rendszerint ε augmentummal, — a mi itt nincs, — de az augmentum csak a jelentőmódban marad meg, a többiben pedig nem. Van tehát a foglaló aor.-ban, mert a foglalóban a történeti idő is főidőraggal képeztetik. És ha eddig el nem felejtette, — a mi gyakran megtörténik, — hozzáteszi még a növendék, hogy a középalak Több. 3. sz.-ben.

Szerintem λύσωνται-ban λυ a tő, σ mutatja, hogy van a jövőben, ω mutatja, hogy van a foglalóban, ν mutatja, hogy van a Több. számban, ται-ban τι mutatja, hogy van a 3. sz.-ben, s ται-ban az α mutatja, hogy van a középalakban.

Mert ha Curtius szerint is τι, σι, μι a rag, miért titkoljuk el, hogy a ται, σαι, μαι, νται-ban az α a középalakot jelzi, és ha ται az Egy.-ben s νται a Több.-ben, az ν a többest jelzi. Vagy a magyarban se figyetmeztessük a növendéket hogy »at« vagy »tat« a szenvedő ragja, s ne figyeltessük, hogy a kérünk, kértek, kérnekben a »k« a Többest jelzi.

Míg azoknak tudásával a növendék előtt biztos lesz, hogy p. o. λύσωνται-ból a Többes ν kihagyásával lesz Egy.-ben λύσηται mindkettőből az ω és η megrövidítésével a jelentő, jövő 3. sz.-ei λύσονται, λύσεται, mindnégyből a σ kihagyásával a jelenidő megfelelő helyei u. m. λύωνται, λύονται, λύηται, λύεται. — s ezekből az α kihagyásával a cselekvő alak megfelelő személyei λύ(ωντι)ωσι, λύ(οντι)ουσι, (solvunt), λύ(ητι)ῃ, λύ(ετι)ει, (solvit) megfelelve εἰσι (=ἐσοντι=sunt) és ἐστι-nek.

De minek tanulja értelmesen a tanuló?! Magoljon be minél több ragot, úgy-e? De ha könnyebb is lenne a tanulónak, fennmarad mint utolsó sánc, hogy a történeti módnak az augmentumos*) idők helyett fölvétele igazolt-e? Mindig kérdés marad, hogy a logicához kell-e szabni a nyelvtényeket,**) vagy a nyelvtényeket is elismerjük a logica egyik kútfejének — a grammatikában. (Sokszor más a logicai, más a nyelvtani alany!) Szerintem azonban logikailag is igazolható.

A mit végre Br. úr a rendetlenségekről mond, azt legnagyobb részben Nyelvtanom után mondja, — bár a forrás elhallgatásával, mintha ellenem mondaná. Igy p. o. ν s σκ végzetű igéket a rendesek közé vettem. Sőt a rendetlenek nálam mindössze három lapot foglalnak el, holott több közülök, a rendesek sorában is, — mint csekély számú eltérés, — éintve van. Ugy hogy valódi rendetleneknek csak az maradnak, melyek módosulásaikkal 2—3 szóra szorítkoznak, s a tanulót a rendesek tanulásánál zavarhatnák. Igy p. o. γυναίκ töből γυνή s γάλακτ-tól γάλα, — tud

*) Augmentumos idők? Köztudomás szerint azért, mert a Conj. és Opt.-ban augmentum nélkül állanak. Olyan ez, mint a mássalhangzós névragozás, melyben azért m i n d e n magánhangzó is befoglaltatik.

**) Német tudóstól hallottam, hogy a magyar tárgyas és tárgyatlan alak (várok és várom) logikailag nem igazolt, tehát nem is lehet, nem szabad lennie, — (már t. i. az ő logikája szerint.)

ilyen másodikat Br. úr? vagy γόναι, δόραι tőtől γόνυ, δόρυ tud lyen harmadikat Br. úr? vagy ἐγώ, ἡμεῖς, νώ; οἶδας, ἴσμεν.

Azonban mit várjunk oly tudóstól, ki szóról szóra ezt irja: »az átalános rend az, hogy a jelenidőbeli törzs az igetörzstől többnyire különbözik;« s ebből kihozza, hogy „δοκε" tehát »épen rendes«, mert jövője δόξω, aor. ἔδοξα, múlt δέδομμαι. Csakhogy ekkor meg mindazon (igen sok) igének, melynek jelen időbeli törzse az igetörzstől n e m külömbözik, kell rendetlennek fültünnie. És még inkább rendetlen lesz ποιε, ποιήσω, ἐποίησα, πεποίηκα, πεποίημαι és vele együtt mindazon (felette sok) ε-n végződő ige, melynek jelenidőbeli törzse az igetörzstől nem különböző. Sőt rendetlen lesz magától δοκε tőtől a ποιε mintájára képezett δοκήσω Aesch. Prom. 386, ἐδόκησα Pind. Ol. 6. 40, δεδόκημαι Her. 7. 16.

Nem így áll a dolog, b. úr! hanem rendes minden ige, melynek jelen időbeli töje az igetőtől n e m különbözik, — továbbá ha különbözik, úgy különbözik, hogy különbözésében egész csoport tő által közösen támogatott s z a b á l y s z e r ü s é g nyilvánúl; — nem rendes pedig minden oly különlegesség, mely csak egy-két szóra szorítkozik, — annyival inkább, ha a többi, hasonló tőnél feltünő szabályszerűség ellenében kivételes képeztetést tüntet föl, mint p. o. δοκήσω ellenében δόξω, ἐδόκησα ellenében ἔδοξα, δεδόκημαι ellenében δεδογμαι. stb.

Különben Kühner, Krüger és Curtius nyelvtanaiknak, és as azokat kiserő Gyakorló könyveknek értékét már megmutatta az idő. Kielégítő-é az eredmény?! Hisz még oly tudós is, mint b. úr, mily botlásokat képes elkövetni! Én 15 évi magán tanulmány és iskolai tapasztalat eredményét (tán mondanem sem kell, — 15 évi takarékosság árán) adám Nyelvtanomban. Pedig köztudomású, hogy a tankönyvirodalom mezején a Görög Nyelvtan az, mely legkevésbé fizeti ki magát, (kevesen is írnak, inkább fordítanak), — s ha valaki mégis é l t e j a v á t ennek szentelte, azt nem más, mint azon feladás vezeshette, hogy a görög nyelvtanításnak is legyen már valahára eredménye. Görög Gyakorló és Olvasó-könyvem a Nyelvtani rész mellől megkésett, de pár hó alatt remélem a sajtó alól kikerül. Én ezekkel több sikert értem el, mint Curtius és a többiek felette sok, egymással össze n e m függő, ugyanezért a növendékek által nehezen megtartható szabálytömkelegével, mely csaknem szótárias magolást feltételez, ugyannyira, hogy a Hamilton-Jacotot módszer fölött alig ad valami előnyt. S azon reményben vagyok, hogy nevezett tankönyveim pár évi használata után t. tanártársaim is több eredményt tapasztalandanak. S ez fogja igazán megmutatni, ha feladatomat megoldottam-e? Mert sokszor a nyelvtani aprólékosságok rendszerének és módszerének kikutatására alkalmasabb a türelemmel és kitartással párosult közönséges, mint a netán nagyobb tehetség, mely aprólékosságokkal bibelődésre türelemmel nem bírván, egyes ötletek mellett széles ugyan, de sekélyes ismeretkörre képesíti. *Hoffer Endre.*

# Egyleti élet.

— A középiskolai rendtartás tárgyalása folytattatott január 16-án és 23-án.

A 16-iki ülés kimondotta, hogy a tárgyalás jegyzőkönyve csak végül és a hitelesítés után fog közöltetni. Ez alkalommal tehát csak röviden a főbb momentumokat említjük meg.

A 16-iki ülésen tárgyaltattak 20—42, a 23-ikán 42—50-ig.

A szünnapok közé felvenni javasoljuk halottak napját.

Az osztályfönökökről mult számunk első cikkében szóltunk.

A 29. pontnál világosan kifejezendő, hogy nyilvános előadások (hangversenyek) és bálok tartása tilos.

A 35. pontnál a „házi" feladatok helyett „irásbeli" teendő. E pontnál az ülés különösen hangsúlyozta az igazgató lelkiismeretes eljárásának fontosságát.

Az osztálytanári tanácskozásoknál az igazgató elnököljön.

A nyilvános vizsgálatokat, a mennyiben azok a Rendtartás szerint csak mutatvány volnának, mellőzendőknek tartotta az ülés; ellenben kivánt vizsgálatokat, melyeknek befolyása van az érdemjegyekre.

A bizonyítványi jegyeket szaporitandóknak tartotta az ülés. A magaviseletiek közé teendő a „kevésbbé szabályszerű", az előmeneteliekét igy módosítja: kitünő, igen jó, jó, elégséges, elégtelen.

A bukottaknál a többség jogot kiván adni a tanári karnak, hogy két tantárgyból megengedhesse a tanulónak a javítást.

A tárgyalás folytatása és befejezése a hó 30-ikán történt.

# Vegyesek.

— **A hivatalos lapból.**

Kineveztettek: Bella Lajos sopronyi főreált. helyettes tanár ugyanoda rendes tanárrá (31,258. sz.) — Csomár István munkácsi gymn. helyettes tanár ugyanoda rendes tanárrá. (31,777. sz.) — Frankl István ujvidéki magy. kath. főgymn. ideiglenes igazgató tanár ugyanazon tanintézet rendes igazgatójává. (332. sz.)

Pályázat. A temesvári állami főreáltanodához a magyar és német nyelvészeti rendes tanszékre. Szokásos feltételek. A folyamodványok a magyar határőrvidéki tankerület kir. főigazgatóságához Szegedre f. é. febr. 15-ig küldendők be. (1245. sz.)

— Petrovich F. tagtársunktól következő helyreigazitást veszünk: „A dec. 12-én tartott összes ülés jegyzőkönyvére is (l. a „Közlöny" 8. számát) volnának ugyan észrevételeim, de — tekintettel arra, hogy az inkább hiányos, mint hibás — hallgatok velük. Már a január 2-iki jegyzőkönyv hibái (9 sz.) helyreigazitásra kényszeritenek. A „Rendtartás" 11. §-nál kifejlett vitánál eszem ágában sem volt indítványozni — a mit a jegyzőkönyv nekem tulajdonit, — hogy párhuzamos osztályok akkor állíttassanak, „ha hatvannál több tanuló je-

lentkezik". A „Rendtartás" szövegét pártoltam és utaltam a hosszas vita fölöslegességére oly §-nál, mely felett a törvény fog rendelkezni. — A 18. §-nál nem „a carcer és bezárás ellen szóltam", hanem előadtam az indokokat, melyek a közokt. tanácsot a carcer és bezárás elejtésre birták."

— A természettudományi társulat közgyülése.

Kötelességet teljesítünk, midőn a magyar tudományos élet egyik kiváló mozzanatáról a t. társaság január 17-én tartott közgyüléséről feljegyezzük a főbb adatokat. A gyülés az akadémia falolvasó termében folyt le. Megnyitó szép beszédet Than Károly elnök mondott, igen ügyesen s nagy hatással használva fel Deák Ferencnek és Kossuth Lajosnak enuntiatumait a tudományos műveltségről, illetőleg a magyar t. társulatról. Az elnöki beszéd után következett az első titkár, Szily Kálmán évi jelentése, melyből a közönség a társaság örvendetes gyarapodásáról, hatásának folytonos, intensiv és extensiv növekedéséről győződhetett meg. A titkári jelentés három évről szól, mert eddig tart a cyklus, és a tísztikar megbizatása. A társaság működése nyilvánult. 1) gyüléseiben, 2) a megbizásából véghezvitt kutatásokban, 3) kiadványaiban, 4) könyvtára gyarapodásában és használatában, 5) tagjaihoz való viszonyában.

1) A lefolyt 3 év alatt a társaság összesen 78 gyülést tartott, köztük 3 közgyülést, u. m. 1874. 1875. és 1876-ban, mindenkor jan. harmadik szerdáján.

Szakülést tartott összesen 22-öt s ezeken 26 különböző egyéntől összesen 56 dolgozat terjesztetett elő.

„Ha az előadók névsorát — ugymond a titkári jelentés — kissé figyelmesekben áttekintjük, egy sajnálatos tény azonnal szemünkbe ötlik. A míg az előadások legfőbb contingensét az egyetem, műegyetem és a nemzeti muzeum szolgáltatja, az alatt a középiskolai tanárikart feltünő csekély számmal látjuk képviselve. Pedig fővárosunkban van 5 főgymnasium 4 főreáliskola és több jeles készültségü tanárral dicsekedő polgári iskola. Ezeken legalább is 30 tanár működik, kiknek hivatásszerüleg a természettudományokkal kell foglalkozniok. És mégis a lefolyt három év alatt alig hallottuk 4 vagy 5-nek szavát társulatunk szakülésein" (E megjegyzésre lesz észrevételünk.)

A lefolyt 3 év alatt a társulat 26 estén rendezett tudományos előadásokat a müvelt közönség számára. E 26 Természettudományi Estélyen 19 különböző előadótól összesen 28 előadás tartatott.

A folyó évben az az ujitás történt, hogy az addigi egyes, szaggatott előadások helyett gyorsan egymásra következő estéken 2—3 előadásból álló cyklusok rendeztetnek, miáltal a főváros érdeklődő közönsége még inkább kielégítheti tudásvágyát, mert az előadóknak több alkalmuk van tárgyuk kifejtésére.

A társaság 24 tagú választmánya a lefolyt trienniumban 27 ülést tartott.

2) A lefolyt három év alatt a társaság kilenc behatóbb és szélesebb körü természettudományi búvárlat tételére adott megbizást, melyeknek tiszteletdíjai 11.500 frtra és 100 darab aranyra rugnak. Ezeken kívül négy kisebb megbízást adott ki, mintegy 500 frt tiszteletdíjjal.

És végre a lefolyt triennium alatt indította meg a hulló csillagok rendszeres megfigyelését az ország különböző részeiben. A társulat megbizásából Selmecbányán, Szathmáron, Hód-Mező-Vásárhelyen és Zágrábban az időszakos csillaghullásokat rendszeresen figyelik. A megfigyelések eredményeit átszámítja és egybe állítja Konkoly Miklós, Ó-Gyallán.

3) A társaság kiadványai 4-félék; kettő közölök a lefolyt trienniumban indult meg. Legrégibb a „Természettudományi Közlöny", mely most IX. évfolyamát járja. Utána következik sorrendben „a természettudományi könyvkiadó vállalat, melyet a társaság 1872-ben indított meg. E vállalatot az Akadémia évenként 2000 frttal segíti. Eddigelé 12 kötet jelent meg belőle. E vállalat iránt a közönség részvéte a lefolyt 3 év alatt tetemesen növekedett: 1877. januárig 1458 aláíró volt, 30%-kal több mint az első cyklusra. — A lefolyt trienniumban, t. i. 1874-ben indult meg a társ. harmadik vállalata, az önálló kutatáson alapuló természettudományi monographiák sorozata. E kutatások és közlemények költségeinek fedezése a 4000 frtnyi országos segélyből történik. E sorozatból megjelentek eddig:

Stahlberger Emiltől „az árapály a fiumei öbölben". Krenner József Sándortól: „a dobsinai jégbarlang leirása". Horváth Gézától: „Magyarország lygaeidái". Herman Ottótól: „Magyarország pókfaunája". Schenzl Guidótól: „Utasitás hulló csillagok figyelésére".

Sajtó alatt vannak és legközelebb megjelennek: Bartsch Sámultől: „Az alduna rotatóriái." Kerpely Antaltól: „Magyarország vasköwei." Herman Ottótól: „Magyarország pókfaunája" II-ik kötet. Kossutány Tamástól: Magyarország nevezetesebb dohányfajai." És igy tovább.

A társaság legfiatalabb vállalata a „népszerű term.-t. előadások gyüjteménye", mely a mult év végén indult meg; megj. belőle 4 füzet.

4) 1874 elején volt a társaságnak 66 alapitó (örökitő és pártoló) tagja; jelenleg van 87. Az ujan belépők közt van Kossuth Lajos is. A rendes tagok létszáma jelenleg 4651, 843-mal több, mint az előbbi trienniumban.

A pénztárnoki jelentés szerint 1876-ban az összes forgalom 50,200 frtra rúgott.

Az 1874—76 évi trienniumban a kiadások összege 103 ezer frt volt; ebből kutatásokra és irói tiszteletdíjakra 26.792 frt fordíttatott. Tisztán tudományos célokra az összes kiadások 72%-a, administratiora 28%-a fordíttatott. Három év alatt a társaság vagyona 44%-kal emelkedett, s jelenleg a tiszta vagyon alapítványokban 25 ezer frt.

A könyvtár 1,124 munkával gyarapodott; áll pedig jelenleg 4,532 munkából 8,371 darabban. Az olvasó terembe 96 tudományos folyóirat járt s ezenkivül 67 tudom. társaság cserében küldött kiadványai.

A tisztujitás szabályszerűleg megejtetvén, megválasztottak: elnöknek Than Károly, alelnöknek Balogh Kálmán és Takács János, első titkárnak Szily Kálmán, másodtitkároknak Pethő (Petrovics) Gyula és Paszlavszky József, pénztárnoknak Leutner Károly, könyvtárnoknak Heller Ágost.

— A bécsi „Mittelschule" című egyesület beküldötte jelentését az 187⅚. tanévről. A füzet címe: „Jahresbericht des Vereins „Mittelschule" in Wien. October 1875 bis Mai 1876. Redigirt von dem Schriftführer des Vereines Prof. Heinrich Koziol. Wien 1876."

Nevezett egyesületnek a lefolyt évben 11 estélye volt, melyeken a középiskolát igen közelről érdeklő számos előadás tartatott. E füzetek szük kerete nem engedi meg, hogy ezek mindegyikét felemlítsük, s ezért csakis a fontosabbakra szorítkozunk.

Dr. Johannes Volkelt az 1875. nov. 27-én tartott estélyen megbeszéli

Eduard von Hartmann-nak „Zur Reform des höheren Schulwesens“ (Berlin, C. Duncker, 1875.) című dolgozatát. Előadó kiemeli, hogy Hartmann határozottan állítja, hogy a tanulók a középiskolában túl vannak terhelve, mi pedig úgy a testi, valamint a szellemi fejlődés kárával jár. A gyermekeket óvnunk kell a paedagogia botlásai ellen. Ajánlja, hogy tekintettel a házi feladatokra, a facultativ órákra, a testgyakorlat, a zene és rajz tanulására, a heti tanórák száma 24-re szállíttassék le. Azon kérdésre, hogy mely elv szerint határoztassék meg, hogy ezen 24 óra alatt mi tanittassék, Hartmann azt mondja: hogy miután a gymnasiumok- és reáliskoláknak más célja nem lehet, mint általános képzettséget nyujtani: ezen iskolák tananyagából kihagyandó mind az, mi magában véve bár hasznos, de mégis nem más, mint különleges előképzés a theologiai, philologiai és technikai tudományok tanulására. Az egyetem a szakiskola, s épen ezért kell a középiskolai növendékeket a hivatásra vonatkozó előleges képzéstől megkímélnünk. A középiskolákból tehát mind az kizárandó, mi az általános képzettséghez feltétlenül nem szükséges. Mivel pedig az általános képzettség csak egyféle, a középiskola is csak egyféle lehet. Ezen általános képzettség elérésére vezető legjobb út pedig közelebb esik a gymnasiumhoz, mint a reáliskolához. A latinnyelv helyett a fősúly a görögre volna fektetendő; a természetrajzot pedig, miután az nem tudomány, hanem csak bizonyos ismeretek halmaza, s így általános képző hatással nem bírhat, el kellene hagyni. Elég volna egy osztályban (tertiában) heti két órán a tanulókat a természettel megismertetni. — A természetrajz ezen kicsinyléséért Hartmannt Volkelt erősen megtámadja. Végül a vallástanításra is vet egy pillantást s arra nézve Hartmannal teljesen egyetért, hogy a vallástanítás pusztán csak a vallástörténetre szorítkozzék, vonatkozással a kereszténység kulturjeleneteire; mi azonban csakis a felsőbb osztályokban volna gyakorolható; az alsóbb osztályokban a vallástanítás a szülők magánügyének tekintendő.

Az 1876. jan. 8-án tartott estélyen tárgyaltatott a miniszteriumnak 1875. dec. 21-én kiadott s a szünidőre vonatkozó rendelete, mely által az is elrendeltetett, hogy a tanórák egy része ismét a délutánra tétessék át. Ugyanezen tárgygyal foglalkozott még a jan. 15-diki ülés is, mely hosszu érvelések után Kummer tanár indítványára elhatározta, hogy az érintett rendelet ezen határozata ellen memorandumot nyujt át az egylet a miniszternek, melyben kéri, hogy Bécsben s oly városokban, melyekben a bécsiekhez hasonló viszonyok vannak, a tanórák ezután is csak délelőtt tartassanak.

Langl tanár az 1876. febr. 5-diki estélyen terjedelmes és szép előadást tartott a következő tárgyról: „Alfred Rethels Historien-Cyclus „Hannibals Zug über die Alpen“ und d. II. Cyclus seiner eigenen „Bilder zur Geschichte“. Die Denkmäler der Römer“ — Ezen előadás az évkönyvben egészen közölve van 27 oldalon.

A febr. 19-diki estélyen dr. A. Egger-Möllwald birálat alá veszi az 1873-diki kiállitáson az osztrák gymnasiumok részéről bemutatott német dolgozatokat s kimutatja, hogy a themák legtöbbje a középiskolai tanulótól a jogosnál sokkal többet követel. Az előadás külön lenyomatban ily cim alatt: „Deutsche Aufsätze von Abiturienten österr. Mittelschulen“ szintén beküldetett.

A márcz. 18-diki estélyen élénk eszmecsere fejlődött ki Becker lovag és udvari tanácsos „Bemerkungen über den geografischen Un-

terricht aus Anlass des Pariser geographischen Congresses" című előadása alapján. Előadó meg van győződve, hogy a földrajz tanítását teljesen át kell alakítani; s az első teendő, hogy az külön tanittassék a történelemtől elválasztva.

Az előadás végén Lang tanfelügyelő indítványára a következő tételek alapján fogják e tárgyat bővebben megvitatni: Mit kell elérni a földrajz tanításával? Mit nyujtson a földrajz tanítása, s mit nem? — Mire legyen alapítva? Mely segédeszközöket használjon? — Miképen osztassék fel a tananyag? — Miképen használják a tanulók az atlaszt? — Mi legyen az eljárás a térkép rajzoltatás körül? — Lehet-e térképchablonokkal valami célt elérni vagy nem?

Az egyletnek jelenleg 202 tagja van, s ez idei elnöke Dr. Egger Alois, Ritter von Möllwald. —ba—

— **Magyar földrajzi társulat.**

Ezen társulat f. é. január 25-én tartotta rendes évi közgyülését dr. Hunfalvy János elnöklete alatt. A tárgysorozat első pontját Vámbéry Armin alelnök jelentése képezte a földrajz terén 1876-ban tett munkálatokról. Az érdekes jelentés a társulat közlönyének f. é. első füzetében lelhető fel, s nem késünk azt a t. földrajzi tanárok figyelmébe ajánlani s egyszersmind kiemelni, hogy valóban igen dicséretes szokás ezen ifju társulat kebelében, hogy az elnökök egyike az évi közgyülésen a legközelebb lefolyt évben történt földrajzi munkálkodásról áttekintő jelentést tesz. A társulat alakulása óta, mi 1872-ben történt, öt ily jelentés tétetett közzé, s ezek oly szakavatottsággal vannak összeállítva, hogy nemcsak a földrajz kedvelői, hanem ezen tudomány művelőire nézve is becscsel birnak, miután bennök az utóbbi öt év alatt a földrajz terén történt minden nevezetesebb mozzanatot megemlítve találunk.

Berecz Antal társulati első titkár által felolvasott s a társulat működéséről szóló jelentésből látjuk, hogy a társulat folytonosan gyarapodóban van, s hogy kitűzött feladatának a mérvadó körülmények szerint megfelel. Sajnos ugyan, hogy mig Európának majdnem minden országában a földrajzi társulatok a kormány részéről is hatalmasan támogattatnak s mondhatnók, hogy e tekintetben egymással versenyeznek: addig a mi társulatunk kormányunk részéről még eddig semminemű segélyben sem részesül s igy saját csekély anyagi erejére hagyatva, épen egyik legfontosabb feladatának, mely szerint hivatva volna hazánkat földrajzi tekintetben tanulmányozni, eleget nem tehet. Pedig hát sok volna e tekintetben nálunk a teendő! Mily szép tér nyílhatnék itt, különösen a középtanodai tanároknak, a tudományos működésre!

A titkári jelentésből értesülünk, hogy a társulatnak jelenleg 465 tagja van; ezek közül 23 tiszteletbeli, 6 levelező, 10 alapító, 426 pedig rendes. A kiadott névjegyzékből örömmel constatáljuk, hogy a rendes tagok közt a középtanodai tanárok igen szépen vannak képviselve; a 426 rendes tag közül ugyanis nem kevesebb mint 84 középiskolai tanár; tehát nem kevesebb mint körülbelül 18%, azaz közel egy ötöd része!

A társulat felolvasó ülésein, a lefolyt évben 15 felolvasás tartatott; folyóirata pedig „Földrajzi Közlemények" cím alatt Berecz Antal szerkesztése mellett 10 füzetben jelen meg,*) melyeket a tagok évdíjuk fejében kapnak. Ily

*) Előfizetések ezen füzetekre 5 frtjával a magyar földrajzi titkári hivatalába Budapestre intézendők. Könyvkereskedések is elfogadják az előfizetést.

uton a társulati tagok máris szép négy kötetnek jutottak birtokába, melyek igen becses anyagot tartalmaznak.

A pénztári kimutatás szerint a kiadás 2573 frt 58 kr. volt, mely a bevételek által fedezve van. A társulati vagyon 2030 frt, s így a mult évhez képest 470 frt gyarapodás mutatkozik. Szóval minden oda mutat, hogy a társulat gyaradodóban van!

Társulati rendes tagok nemcsak személyek, hanem iskolák, hatóságok és testületek is lehetnek. Tagsági nyilatkozatok a titkári hivatalba (főposta-palota) küldendők.

A közlemények ezidei első füzete már szintén megjelent a következő tartalommal:

Jelentés a földrajz körében 1876-ban tett munkálatokról. Vámbéry Ármintől. — Utazás Pekingből a mongol sivatagon át Urgába. Gr. Zichy Ágosttól. — Földrajzi társulat. — Magyar földrajzi társulat. — A „Magyarországi kárpát-egylet". — Könyvészet. — Revue de Géographie. — Vegyes közlemények. A laterna magica a földrajzi oktatásban. — Újszéland és Ausztrália közötti kabel. — Vasút Khinában. — Trebau Gyula. — D'Albertis. — Az oroszok kutakat ásnak. — Neptunusz holdja.

Reméljük, hogy ezen élénken szerkesztett szakfolyóirat egy középiskola könyvtárából sem fog hiányozni.

— Megjelent és beküldetett:

**Természet** népszerű lap természettudományi és földrajzi ismeretek terjesztésére. Szerkeszti Berecz Antal. Kilencedik évfolyam 1. és 2. szám. Tartalma: A Nap és Mercur közt sejtett bolygóról. Konkoly Miklóstól. — A folyó víz eleven erejéről. Polák Edétől. — A Geyserekről. Requinyi Gézától. — A légköri villanyosságról. Szűts Ferenctől. — Különfélék: A szines világsugarak hatása a szemre. — Az 1875-ben felfedezett kisebb bolygókról. — Vörös csillagok. — Mesterséges ráktenyésztés. — Mireny mérgezés. — Virágbetegségek ellen kitünő szer. — Két lombos fa december derekán. — Gallium. — Kemény üveg. — Csillagászati jegyzetek január hóra. — Remington író gépe. Soja Hispida. — Oroszország, Törökország és Szerbia területe és népessége. — Arany Guianaban.

E közhasznú lapot melyet az ifjúság is nagy haszonnal lapozgat, melegen ajánljuk t. kartársaink figyelmébe.

Előfizetési ára egy évre 4 frt — tanulók számára 3 frt. Az előfizetési pénz Berecz Antal tanárhoz Budapestre (Hársfa-utca 1. szám) küldendő.

— Mily hosszú a tudós élete?

A Poggendorff-féle „Annalen der Physik und Chemie" című folyóirathoz 1875-ben megjelent Registerbandban Poggendorff függelék gyanánt elhalt munkatársai névsorát közli, egyszersmind a mennyire ez előtte ismeretes, az illető tudósok születése és elhalálozása idejét említve. A névsorban összesen 450 tudós van említve és felületes megtekintés is mutatja, hogy sok tudós igen tekintélyes kort ért el. Midőn annyi adat kinálkozik, az ember akarva, nem akarva, statisztikussá lesz. Igy jártam én is. Minthogy azt hiszem, hogy az eredmények másoknak is érdekesek lehetnek, ezennel nyilvánosságra bocsátom.

450 tudós közül 438-nál közölve van úgy a születés, mint az elhalálozás éve. E 438 tudós közül a legfiatalabban elhalt volt 26, a legöregebb pedig 93 éves. Elért pedig: 26 évet (1), 27 évet (3), 28 (1), 29 (1), 30 (2), 31 (3), 32 (3), 33 (2), 34 (1), 35 (0), 36 (6), 37 (7), 38 (7), 39 (4), 40 (4), 41 (4), 42 (4), 43 (3), 44 (5), 45 (0), 46 (1), 47 (10), 48 (7), 49 (5), 50 (3), 51 (7), 52 (7), 53 (6), 54 (5), 55 (11), 56 (9), 57 (7), 58 (10), 59 (10), 60 (9), 61 (14), 62 (9), 63 (13), 64 (8), 65 (10), 66 (15), 67 (11), 68 (13), 69 (19), 70 (12), 71 (14), 72 (12), 73 (12), 74 (12), 75 (11), 76 (16), 77 (7), 78 (10), 79 (13), 80 (7), 81 (5), 82 (7), 83 (2), 84 (0), 85 (2), 86 (4), 87 (3), 88 (3), 89 (2), 90 (2), 91 (0), 92 (1) 93 (1).

E szerint tehát 26—35 éves kort elért 17
36—40 „ „ „ 28 és
41—50 „ „ „ 42 tudós,

vagyis

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 26—50 | éves | kort | elért | 87, | a mi a 438-nak | 19.86% -a |
| 51—60 | „ | „ | „ | 81, | „ „ | 18.59 „ |
| 61—70 | „ | „ | „ | 124, | „ „ | 28.31 „ |
| 71—80 | „ | „ | „ | 114, | „ „ | 26.03 „ |
| 81—90 | „ | „ | „ | 30, | „ „ | 6.85 „ |
| 90 évesnél | | nagyobb | | 2, | „ „ | 0.47 „ |
| | | | Összesen | 438, | „ „ | 100·00% -a |

A 438 tudós élt összesesen 27426 évet és így esik átlagosan egyre **62.61 év.** Ebből azonban még senki sem mondhatja meg, vajjon hát a tudós hosszu életű-e vagy nem, mert erre átlagos élettartamát más foglalkozású emberek élettartamával kell összehasonlítani. A mennyire e tekintetben adatok állanak rendelkezésemre, ezt az összehasonlítást is megtettem, miből kitünik, hogy általában csak a papok szoktak ennél hosszabb életkort elérni.

Hufeland „Makrobiotik"-jának 8-ik kiadásában (Berlin 1860) ugyanis Casper után Dr. Suckow következőleg adja meg a különböző foglalkozásoknak megfelelőleg az élettartamot:

| | | |
|---|---|---|
| Papok élnek | átlagosan | 65·1 évet. |
| Kereskedők | „ | 62·4 „ |
| Hivatalnokok | „ | 61·7 „ |
| Földmívesek és erdészek | „ | 61 5 „ |
| Katonák | „ | 59·6 „ |
| Ügyvédek | „ | 58·9 „ |
| Művészek | „ | 57·3 „ |
| Tanítók | „ | 56·9 „ |
| Orvosok | „ | 56·9 „ |

**Müller József.**

— Ösztöndíjak:

Az országos magyar izraelita ösztöndíj-egylet választmánya január 17-én tartott ülésében határozott az 186$^{6}/_{7}$ tanévre hirdetett 20 ösztöndíj felett. Az adományozás következőkép történt. I. A báró Eötvös József-féle 200 frtos ösztöndíjat 100—100 frtnyi összegben kapja egy I. éves bölcselet-hallgató és egy V. éves műegyetemi h. 2. A Podhrágyi Popper Lipót-féle 100 frtos ösztöndijat egy IV. éves joghallgató. 3. A dr. Oestreicher Ede-féle 100 frtos ösztöndíjat egy V. éves orvosnövendék. 4. A Fochs M. F.-féle 100 frtos ösztöndíjat egy

V. műegyetemi hallgató 5. A Fochs Johanna-féle 100 frtos ösztöndíjt egy II. éves orvosnövendék. 6. A Schreiber Mór és Ernesztina-féle 100 frtos ösztöndíjat egy VIII. oszt. reáliskolai tanuló. 7—20. Tizennégy 100—100 frtos egyleti ösztöndíjat egy IV. éves orvosnöv. két V. éves orvosnöv. egy III. II. és I. éves joghallgató, egy II. éves bölcselet-hallgató egy I., III., és IV. éves műegyetemi hallgató, három VIII. osztályú gymn. és egy VII. oszt. gymnasiumi tanuló. Ezen ösztöndíjakon kivül még Wolfner Gy. választmányi tag 100 frtot bocsátott az egylet rendelkezésére, mely összeg két egyenlő részben két talmudthora-hallgatónak adományoztatott. — Mindössze 157 tanuló pályázott, kik közöl legtöbbnek megvolt az ösztöndíj elnyerésére szükségelt minősítvénye, de az egylet szerény anyagi viszonyai miatt tekintetbe nem vétethettek. Ismerve azonban izraelita honfitársaink áldozatra kész buzgalmát, mikor a cultura emeléséről és szegény sorsosaik támogatásáról van szó, bizton reméljük, hogy e nemes célú egylet évről évre szélesebb körben fogja gyakorolni jótékonyságát.

— A „Botanische Zeitung“ utolsó száma Schuch József tagtársunk „Ist der Epheu die einzige Pflanze, welche bei uns Luftwurzeln bildet“ eímű cikkével kezdődik. Örvendünk, hogy tagtársaink tollából olykor-olykor csordúl ki oly dolog, a mit a túdós külföld is figyelemre méltat, s a mi a tudomány egyes ágait tágasbítja. E cikk különben terjedelmesebben remélhetőleg a magy. akadémiánál jelenik meg.

## A szerkesztő üzenete.

V. Nagy-Szeben. Az egyik most jött. A másodikra is rá kerül a sor. Folyóiratnál sokféle körülményt kell számba venni. — O. P. Lőcse. Jöhetett volna utóbb. Nehézséget a metszetek okoznának, mert azokat az egylet nem csinálhatja meg; legfeljebb a honorarium rovására. Sziveskedjék rendelkezni.

## NYILT-TÉR. *)

### Óvás.

Tankó ur a többek közt a világtörténelemből ókort is »szerkesztett«, (Budapest Lampel R. kiad. 1875. 142. l.) ebben a következő lapok nagyobbára egészen, részben kivonatilag vannak az én müvemből átvéve: 3., 4., 6., 11., 15., 17., 18., 19., 20., 41., 42., 67., 78. (80—82. kivonatok) 85 és 86 kivonatozás; 88., 89., 90., 91., 92., egészen 95. (kivon.) 102., 103., 104., 105., 106.. 107., 108, végre 168. és 169. Ez történelmének mintegy ötödét teszi. Miután pedig T. ur arra, hogy művemből kivonatozzon vagy saját ókori történelmét »szerkeszsze«, tőlem engedélyt nem kért, ezennel óvást teszek, hogy az idézett helyek egy második kiadásban lenyomassanak. A szöveg többi részéhez, mely szintén ily módon van szerkesztve és kivonatozva, semmi közöm, az illető írók védelmezzék, ha tetszik, tulajdonjogukat.

**Dr. Ribáry Ferenc.**

*) Az e rovatban foglaltakért nem vállal felelősséget a szerkesztő.

AZ ORSZÁGOS
KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET
KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 12. szám. 187⁶/₇.

# A magyar nemzeti verselésről.*)

I.

Midőn a magyar verselést választom előadásom tárgyává, nem kecsegtetem magamat azzal, mintha valami sok újat mondhatnék azaz: olyant, mit előttem már mások részint értekezésekben, részint könyvekben nem mondottak volna. Célom inkább a meglevő anyag fölhasználásához, rendezéséhez, szóval tanmódjához járulni némi adatokkal, hogy a magyar nemzeti verselés törvényeinek megállapítását és célszerű alkalmazását több évi tapasztalatom közlésével, bármely csekély mértékben én is elősegítsem.

Verstanaink ujabb időben általában külön tárgyalják a magyar nemzeti verselést és helyesen; de hogy annak alapjául szintén csaknem általában a hangsúlyt tartják, azt egyáltalában nem tudom sem helyeselni sem elfogadni.

E tekintetben ujabban Brassai Sámuel szólamlott föl, ha jól emlékszem, a tavali Figyelőben, hol a maga módja szerint eléggé nevetségessé tette a hangsúlyos verselés elnevezését, melynél fogva Névy László szerint: „ha egy hangsúlyos szótagra két, három, ritkán négy gyönge vagy egészen súlytalan szótag következik, s ezeket ismét hangsúly követi a hozzá tartozó súlytalan tagokkal, — akkor támad a hangsúlyos rhythmus, vagyis hangidom.

Az elméletet maga a felhozott példa azonnal megcáfolja. Lássuk a példát:

*Azt* hallottam | *rózsám*, | hogy *el* akarsz | *hagy*ni |
*Nem* akarsz | *ve*lem egy | *fa*luban | *ma*radni |

Itt az első sor harmadik ütemében, | hogy *el* akarsz | a ‚*hogy*' súlytalan, mint minden egyszerű kötszó; a hangsúly tehát a 2. tagon az ‚*el*' igekötőn áll. A második sorban a második ütemben ‚| velem *egy* |' az ‚egy' nem határozatlan számnévmás, mely esetben súlytalan, hanem igenis határozott számnév, mint ha azt mondanók; *egy* és *u*gyanazon faluban, mely esetben mindig hangsúly esik rá, a mint a kiejtésből világosan kiérezhető, mint ezekben: *egy* tálból esznek; *egy* gyékényen árulnak, *egy* követ fújnak. stb.

*) Felolvastatott az I. szakosztály nov. 7. és dec. 5-iki ülésén. Lásd a Közlöny nov. 15. és dec. 15-iki számának „Egyleti élet" rovatát. Szerk.

Ugyanezt a példát használja Maczke is legujabban megjelent költészettanában.

Már Torkos László, a hangsúlyos elnevezésnek buzgó védője, megengedi, hogy a fő hangsúlyos szó a felmenő, helyesebben: emelkedő sorokban egy vagy több súlytalan szótagra következzék.

Zsilinszky ennyire sem köti meg a hangsúlyt, csak annyit kiván, hogy „minden a zenei ütemnek megfelelő versrész egy emelkedett, hangsúlyos szótaggal bírjon.“ E meghatározás úgy látszik, a korábbi Szvorényiféle verstanból van véve, mely szerint „az ütemet szintén a zenei ütemnek megfelelő nyugok határozzák.“

Szász Károly szerint a magyar nyelv nem tartozik a hangsúlyos nyelvek közé, — de a szótagok időmérete mellett a hangsúly is valami; azaz: mint alább mondja, annyi, hogy „ütemet a hangsúly tünteti ki s különzi el.“ E szerint tehát ő is a Névy-Torkos-féle elmélet álláspontját vallja.

Ez elmélet szerint a magyar lantot bátran szegre lehet akasztani; mert ennek értelmében verselni teljes lehetetlenség. E szerint ugyanis egy ütemben csak egy hangsúlyos szótag állhat, pedig a tapasztalat szerint áll több is. Pl. itt:

„*He*j, *huj*! | nem bánom |
„*He*j, *huj*! | *le*szakasztom | a *nyá*ron.“ |

Az első ütemen való indulatszók mind hangsúlyosak.

Vagy a megszólításokban; pl.

„*Rá*kos, *Rá*kos | *ho*vá lettél!“

mind a két Rákos hangsúlyos.

Továbbá még azt is kellene tudni, vajjon a hangsúly az ütemnek melyik tagjára essék, a mi ismét lehetetlenné tenné a verselést; mert tényleg van az első, van a második, van a harmadik, van az utolsó tagon. Pl. e négy sorban:

„*Föl* felé megy | borban a *gyöngy*, | *jól* teszi; |
„Tőle *sen*ki | e *jo*gát el | *ne*m veszi. |
„Törjön is *mind* | *ég* felé *az*, | ami *gyöngy*, |
„Hadd maradjon | *gyá*va földön | a *gö*röngy.“ |

És hány oly ütem van, mely a súlytalan névelővel kezdődik! Az ilyenekben mindig a második tagon áll a hangsúly; pl.

A *Ti*sza, | a *Du*na | *beh* zavaros |
A *rózs*ám | a *mol*nár | *beh* haragos! |

Ha tehát a hangsúly helyét meg nem határozzuk, meg nem határozhatjuk: akkor világos, hogy a versben sincs egyéb hangsúly, mint a prózában, t. i. a) értelmi hangsúly, melynél fogva azt a szót, mely a mondatnak tulajdonképen lelke, veleje, nyomósabban ejtjük, mint a többit. De ez még mind nem elég az egyhanguság kikerülésére, e mellett még más szókat is szoktunk nyomatozni a szerint, a mint a mondatban nagyobb vagy kisebb fontosságuk van, ez lenne b) az úgynevezett szép hang-

zati hangsúly, mely ismét versben és prózában egyaránt érvényes. És ez értelemben minden nyelv hangsúlyos, mert a nélkül egyikben sem beszélnek, hogy egy vagy más szót a többi fölött ki ne emelnének s következésképen meg ne nyomíntanának. A különbség mindössze az, hogy mig más nyelvben a hangsúly törvénye többé kevésbbé bonyolult; addig a mienkben nagyon egyszerü; azaz: hogy a hangsúly a kiemelendő szónak első tagjára esik „kivéve természetesen a kiveendőket, midőn nem a gyököt, hanem valamely ragasztékát kell kiemelnünk, pl. nem dolg*oz*, ha nem dolgoz*ik*. Vagy: Hall*od*; lát*od*? stb. a mint a verstanokban található. Az értelmi és széphangzati hangsúly meg van minden nyelvben, a latinban, görögben, épen úgy mint a németben vagy franciában. A nélkül ugyanis csak a kis gyermek szokott beszélni, de az is csak akkor, mikor valamit beszajkoltatnak vele, a mit nem ért; mert mikor a maga gondolatjait adja elő, épen úgy hangsúlyoz, mint akármely példányszerű szónok vagy színész, ha nem jobban; mert a legjobb színész is roszul hangsúlyoz, ha szerepét úgy be nem tanulja, mintha az saját benjesének kifolyása volna.

Még az úgynevezett szóbeli hangsúlyról kell megemlékeznünk, melyet Névy László igen bölcsen mellőz verstanában; Maczke azonban, úgy látszik, Torkos nyomán, épen oly szeretettel tárgyal, mint mestere. E szerint minden két tagnál hosszabb szóban az első tagra eső fő hangsúlyon kívül még mellék hangsúly is van, mely a három és négytagú szóban a harmadik, öttagúban a harmadik és ötödik, a hat és több tagú szókban „a fő hangsúlyos első szótag mellett általában a többi páratlan szótagokra esnék. Pl. *Bo*ldog*ta*lan*sága*, *ke*serű*ség*ben, *szo*morú*ság*ban. Ha azonban az utánok következő páros szótagok hosszúak, a mellék hangsúly azokra is eshetik. Igy pl. e szót boldogtalanságunkat Torkos kétféleképen hangsúlyozza, a) *bo*ldog*ta*lan*ság*un*kat*, és b) *bol*dogta*lan*ság*un*kat.

Mit akarnak az illetők e tannal elérni, megvallom, nem bírtam tisztán kitanulni. Ezzel ugyanis egyenesen Brassai Sámuelnek adnak igazat, ki a hangsúlytan nevetségessé tételére felhoz egy pár sort és így hangsúlyozza:

*Ha*zádnak *ren*dületlenül, *légy hí*ve, *oh ma*gyar!
*Böl*csőd *az, maj*dan *sí*rod is, mely *á*pol s eltakar!

Igy érti ezt Szász Károly is, midőn ugyan-e sorok eme hangsúlyozására megjegyzi: — „valóban kiállhatatlan volna." Hát ha még a mellék hangsúlyt is beszámítjuk, akkor lesz ám még kiállhatatlan; mert a szerint meg épen így kellene hangsúlyoznunk:

*Ha*zád|*nak* | *ren*dü|*le*tle|nül | *légy* | *hí*ve, | *oh* | *ma*gyar!
vagy: *El*ke|*sere*|*dé*sé|*ben* | *mi* | *t*elhe|*tett* | *tő*le.
*Na*gyot | *ütött* | *bo*tjá|*val* a | *szamár* | *fejé*|*re*. stb.

Igy már egy kissé megközelítenők az időméretes lejtegetést, az u. n. (skandálást), csakhogy ez a hangsúlyozás sokkal skandalózusabb, botrányosabb lenne amannál, mely, midőn a verslejtésnél kell kitüntetni, egyáltalában nem sérti fülünket; pl.:

*Né*ma bo|*ron*gás|*sal* megy az | *ős* kor | *l*elke fö|*lötted*,
*Cs*erhalom | *és* nem | *kér* em|*lé*kül | *osz*lopot | *érc*ből. stb.

Vagy talán a hamar verselőknek akartak egy kis kibuvó ajtót hagyni az ütemes verselés nehézségeinek könnyítése végett. Itt ezt meg kell vallani, hogy az ütemes verselés az eddig érvényre emelt szabályok korlátai közt sokkal nehezebb, mint az időméretes. Gondoljuk meg csak, mit tesz az, hogy minden zenei ütemmel egyuttal a versütemnek is végződnie kell, mint pl. Kisfaludy Sándornál könnyen megszámlálható kivétellel. — Mit tesz az négy tagnál hosszabb szók használatáról teljesen lemondani a magyarban, hol a hosszú szóknak szükében ugyancsak nem vagyunk.

Véleményem szerint e szóbeli mellék hangsúly sem egyéb széphangzati hangsúlynál, s mint ilyen épen oly kevéssé szolgálhat a verselés s e g é d e s z k ö z e ü l, mint bármely fő hangsúly nem szolgálhat annak a l a p j á u l.

Mit tesz ugyanis e mellék hangsúly? Nem egyebet, mint mérsékli a nagyon hosszú szók egyhanguságát, s mint ilyen meg van a maga széphangzati értéke, de egyéb semmi. A mi pedig a helyét illeti e mellék hangsúlynak, nem lehet azt sem számmal, sem röffel kimérni; nem szabhatom ki, vajjon a páros vagy a páratlan szótagokra esik-e, vagy a hosszúkra és rövidekre-e. Ez utóbbi esetben mindjárt ott lennénk az időméretes verselésnél.

A mellék hangsúly helyét a szó elemeinek értéke határozza meg. Példával úgy hiszem legkönnyebben megértethetem. E szóban: *bol*dogtalan*ság*a van egy fő hangsúly a szó gyökén és egy mellékes hangsúly a *ság* képzőn, még pedig nem azért ezen, mivel hosszú vagy nyujtott hangzó van benne, hanem azért, mert a *ság* főnévképző levén, sőt még maig is mint önálló szó szerepelvén, fontosabb tényező a nyelvben mint a *talan* melléknévképző. Általában szólva: a képzők fontosabbak a ragoknál, vagy az igékben az időjellemzők a személyragoknál.

Összetett szókban, talán mondanom sem kell, az első részre fő, a másodikra melléksúly esik. És tulajdonképen csak az ily összetételek mellékes hangsúlya jöhet tekintetbe a verstanban, ezeket ugyanis úgy tekintjük mint jelzőt és jelzettet, melyek egymástól el is válhatnak, úgy, hogy a jelző az előbbi, a jelzett az utóbbi ütemre essék. Pl. Aranynál:

Madár látta | k e n y é r-|d a r a b o c s k á t | lelne.|
vagy: Kinálják || erősen | k á p o s z t a-|l e v é l l e l.
vagy: Sötét a r c|-r e d ő i | elsimulnak | szépen,
vagy: Kiteszi | középre | a *na*gy a s z t a l-|s z é k e t.

Ezekből kitetszik, hogy én elismerem a szóbeli, értelmi és széphangzati hangsúlyt, sőt megengedek egy és ugyanazon szóban fő és mellékes hangsúlyt is; de a verselés alapjául sem egyiket, sem másikat el nem fogadom, nem fogadhatom, mert annak érvényéről a nevezett, különben mind igen derék tankönyvek, valamint Torkos Lászlónak, verstani vezéreszmék c. becses értekezése (Közlönyünk 1871. 8—9. füzetében) nem hogy meggyőztek volna, sőt egyenesen annak tagadására juttattak.

---

A mondottak után nem marad egyéb hátra, mint kereken kimondanunk, hogy a verselés alapja általában a hangmérték; mert csupán ez idézheti elő azt a dallamosságot, vagy zeneiséget, vagy bármikép nevezzük, mi a kötött beszédet a kötetlentől megkülönbözteti s mely Névyként „a beszédet a zenével hozza párhuzamba. Valamint t. i. (mondja Névy a hangidomról szóló cikkében) a zenében a hangok föl s alászállása, lassú vagy gyors menete, az ütemek kimértsége s ezek szerint az összhang és dallam bája tükrözi vissza a zenei tartalmat; úgy a beszédben is erősen és gyöngén ejtett, hosszú vagy rövid szótagok váltakozása, mozgása s az ebből alakult hangidom felel meg——a zeneiségnek." Ha e meghatározásban a két tagu körmondatból egytagut alakítunk, véleményem szerint sokkal helyesebb lesz, így: Valamint a zenében, úgy a versben is a hangok föl és alászállása, lassú vagy gyors menete, az ütemek kimértsége, s ezek szerint az összhang és dallam bája tükrözi vissza a zenei tartalmat.

Hasonlókép határozza meg a verset Greguss Ágost, mikor így ír: „A hangzatosságot eredményezi az összeállított szavaknak és ezek tagjainak zenei esése, változatossága, összeillése; más szóval a hangoknak, melyekből a tagok és szavak állanak mennyiség- és minőséges symmetriája vagy egyaránya. Nevezhetni a hangzatosságot — ma már dallamosságot — gördületnek is, mely ha szorosan és folytonos következetességgel van előre kiszabva és megtartva, a kötött vagy verses előadást eredményezi.

Vagy a mint Kazinczy Berzsenyihez írt tanlevelében írja röviden és velősen:

„Mi teszi a verset verssé? „Szózatosság."
S mi ezt? „A hosszu és a rövid tagok
Arányos és kedveltető egyezése."

Hogy a dallamosságot a puszta hangsúlyozás bármily szabályos ütemezés mellett sem adhatja meg, kitűnik oly versekből, melyekben vagy semmi vagy igen kevés esés vagy lejtem van. Pl.

Mátyást mostan | választotta | mindez ország | királyságra.
Mert ezt Isten | adta nekünk, | mennyországból | ótalmunkra
Azért mi is | választottuk, | mint Istennek | ajándékát,
Kiből Isten | dicsértessék, | mind örökké | mondjuk Amen!

Próbálja valaki e verset a „Gott erhalte" dallama szerint énekelni, holott a szótagok száma mindkettőben egyenlő! és a császárhymnus inkább egyházi mint világi dallamú s elég hosszú hang fordul elő benne, de a Mátyás-féle dalban alig van rövid tag, hol valami kis gördületet venne.

Mennyivel zengzetesebbek e mértékes, de egyuttal ütemes sorok:

Nyugszik a szél | csöndes a hab, | de szívemben | zaj vagyon,
Merre térjek | hol pihenjek, | messze még a | part nagyon.
Messze mint a | boldog élet, | vissza folyt jó | napjai,
Melyeket még | nem zavartak | ifjuságom | napjai.

Vörösmarty.

Hogy a verset a dallammal (áriával) egyedül az időmértékes verselés hozhatja csak összhangzatba, érezte Kazinczy is, midőn idézett költeményében így ír:

»Az ének és a vers ellenkezésben
Állottanak mind eddig. Az rövid
Ütést adott emennek hosszújára,
És a midőn ez megszökött, amaz
Balul hosszúra tátogatta száját.«

S így a tudom majd túdom, majd tudóm lön, mint különösen idegen ajku énekesektől nem ritkán lehet hallani ma is, hol a vers időmérete a zenéjével nem vág össze. A magyar ajk persze segít némileg a bajon, de sem mindig, sem teljesen nem sikerül az ellenkezés kiegyeztetése.

Ezek után, úgy hiszem, nem hibázunk, ha a verset így határozzuk meg: A vers határozott számú és időméretü tagokból álló művészi sor, melynek alkatrészeit a görög-latin versekben lábaknak, a magyar nemzeti versben pedig ütemeknek nevezzük, mivel e részek határozottan a zenei ütemnek felelnek meg; valamint t. i. a zenei ütem magában véve egy önálló kis egészet tesz: úgy a vers üteme is, vagyis a magyar versnek azon legkisebb része, „melyben — Torkos szerint — már bizonyos ritmus vehető észre; miből következik a magyar versnek azon fő szabálya, mely szerint az ütemmel együtt a szónak is végződnie kell, mig a görög-latin versek épen ellenkezőleg akkor legszebbek, ha mennél több lábmetszet van bennök, mi nélkül pl. a hatos és ötös (hexameter és pentameter) megszünnének versek lenni, idomtalanabbak lennének a prózánál.

(Vége következik.)

*Tomor Ferenc.*

# Némi adatok a helyesirásról különös tekintettel a német helyesirásra.

(Vége.)

A német birodalomnak 1872-ben történt politikai egyesülése alkalmával számos hang nyilatkozott a helyesirás terén is keresztülviendő egyesülésre és ugyanazon év október havában a felsőbb oktatás érdekében Drezdába összehivott német birodalmi szövetséges kormány delegatusai egyedüli célra vezető eszköznek azt ismerték, ha valami szaktudós által egy később egybehivandó conferentia részére egy előmunkálat készül. Ezen előmunkálat elkészítésére dr. Falk porosz közoktatási miniszter Raumer Rudolf erlangeni tanárt szólította fel. A felszólítás 1874. okt. 18-án történt és Raumer a következő év február haváig két kis iratot készített el: 1. Regeln und Wörterverzeichniſs für die deutsche Orthographie és 2. Zur Begründung der Schrift: Regeln und Wörterverzeichniſs für die deutsche Orthographie, mely művecskék kinyomatván a kormányoknak megküldettek. 1876. január 4-ikére és a következő napokra dr. Falk Berlinbe hívta össze a szaktudósok conferentiáját, mely következő 14 tagból állott: Raumer tanár Erlangenből, Wilmanns tr. Greifswaldból, Scherer tr. Strassburgból, Bartsch titkos tanácsos és tr. Heidelbergből, Klix tartományi főigazgató Berlinből, Höpfner tart. főigazgató Koblenzből, Kuhn gymn. igazgató Berlinből, Imelmann tanár Berlinből, dr. Frommann a nürnbergi german muzeum másodelnöke, Duden gymn. igazgató Schleizből, Kraz gymn. tanár Stuttgartból, Sanders Dániel Ó-Strelitzből, dr. Töche Berlinből, mint a német könyvárusok egyesületének kiküldöttje és O. Bertram Halléből, mint a német nyomdász-egyesületnek küldöttje. A tanácskozásokban a miniszter rendeletéből részt vettek még Greiff miniszteri igazgató, Wätzold, Schneider, Göppert, Bonitz, Stauder titkos tanácsosok; azonkívül többnyire jelen volt báró Rheinbaben lovas-generális és a katonai intézetek vezér-igazgatója. Az elnökséggel Bónitz, a jegyzőséggel Imelmann bizatott meg. Összesen 11 ülés tartatott januar 4-ikétől 15-ikéig. A conferentia egész folyama és annak határozatai a porosz közoktatási miniszter meghagyásából külön lenyomatban jelentek meg Halleben e cím alatt: »Verhandlungen der zur Herstellung gröſserer Einigung in der deutschen Rechtschreibung berufenen Konferenz. Berlin, den 4—15 Jänner 1876.« Ezen 12 ívre terjedő mű 5 részből áll: 1. Történeti bevezetés. 2. A Raumer-féle fennebb említett 2 előmunkálat. 3. A conferentia jegyzőkönyvei. 4. Szabályok

és szójegyzék a conferentia határozatai szerint és 5. Függelékül magyarázatok Raumertől.

Hosszú volna a conferentia menetét és határozatait egész terjedelemben közölni, csakis a leglényegesebb pontokra, melyek egyszerüsítést foglalnak magukban, fogok ismertetésemben szorítkozni. Az accentus külön jel által nem jelöltetik. A hangzók két csoportját különböztetjük meg, az egyikbe az alhanguak a, o, u és ezek lágyulásai ä, ö és ü (nem ae, oe, ue) tartoznak; a másikba a felhangú e és i. Az első csoportbeliek vagyis az alhangú hangzók, valamint a kettőshangzók csak hangsúlyos szókban és szótagokban fordulhatnak elő; a felhanguak ellenben mind hangsúlyos, mind hangsúlytalan szótagokban; de azért a hangsúly és a szótag quantitása a legtöbb esetben itt is felismerhető, mint: ent e h r t, e n tert; Gebét, Gébet; ily eseteknél a hangsúly megjelölésére az accentus (') is használható. A hangzó rövidsége mindig a hangzóra következő mássalhangzónak megkettőzése által jeleltetik, mint: fallen, hallen, ritt, dick, Satz, dannen, hinnen, még a ragokban is, mint: Königin, Königinne, Kenntnis, Kenntnisse, des—dessen. Ennek következtében, ha a hangzóra csak egy mássalhangzó következik, az hosszú lesz, és így a hangzó hosszúságát külön jelelni nem szükséges; pl.: Kan—kann; lam—Lamm; dem Sone—Sonne; fal—Fall; fülen—füllen; kam—Kamm. Ezek után az első csoportba tartozó alhangú hangzók a, o, u és ezek lágyulása ä, ö, ü sem nem kettőztetnek, sem *h*-val nem nyujtatnak; ezek mind fölöslegesek, egyszerüen elesnek. Ezek után tehát nem írjuk Aas, hanem As; nem Moor, hanem Mor; nem ahnen, hanem anen, änlich, faren, par, Sat, war, warlich, hol (üres), Lon, one, wonen, Jar, Büne, fülen, Stul stb. A hosszúság megjelölésére a cirfumflex (ˆ) is használható. De a második csoportba tartozó felhangú e és i hangzók, mert ragokban is előfordulnak, a hosszúságot külön is jelölik, és pedig az i e-vel, az e pedig vagy kettőzéssel, vagy h-val. Ezen fejezetnél a conferentia már nem járt el oly reformálólag. Vívmányként kiemelendők, hogy wider mindkét értelemben (ismét és ellen) egyszerű i-vel irandó, widerkommen, widersprechen; továbbá fing, ging, hing, gib, melyekben az i rövid és hosszú közt fluctuál, szinte egyszerű i-vel irandók; hasonlóan egyszerű i-vel irandók az idegen szókból származott Mine (mindkét jelentésben arc-akna) Stil, Tiger, valamint az iren-nel képzett igék, mint: negiren, studiren, halbiren stb., kivételt képez regieren és spazieren; kár, hogy e két szót elegendő ok nélkül kivették az általános szabály alól; de a franciából kölcsönzött ie és ier-re végződő főneveket és igéket ie, ier és ieren-nel kell írni, mint: Artillerie, Barbier, barbieren, turnieren. Az e hangzó nagyrészt az eddigi kettőzést és h-t megtartja. Egyszerüsités történt a következőkben: Fem, Hel, helen, Kamel, Lorber, quer, Schere, scheren, Schmer, Wergeld, Werwolf.

Örvendetes egyszerüsítés történt a *h*-ra nézve, miután kimondatott, hogy th csak összetétel által származhatik, mint: Rat-haus, Mathilde. Tehát a *h* akár a szó elején, akár a szó végén vagy közepén fordul elő t mellett jogosulatlan, s így mellőzendő; tehát ezentúl Turm, Tal, tun, Tat, Rat, raten, Tor (mindkét értelemben), Teil, teils, Heirat, nötigen, rot, Mut, Eigentum, eigentümlich stb. irandó; de kiteendő a h, hol a töhöz tartozik, mint: ehe, sahen, nahe stb. A heit képző előtt álló h elesik, mint: Roheit, Hoheit. A h csak ott hagyatik meg, hol vagy az értelemzavarás elkerülése, vagy a töben előforduló h-val való rokonság megkivánja, mint: Ahn—an; fahnden—fanden; Uhr—ur; Ruhm—Rum (ital); Ohm—oheim; mahlen—Mühle, Mehl; Mahd—mähen; Draht—drehen; Nacht—nähen. De itt is el lehetett volna törülni, mert végre is nem egyes szókat, hanem összefüggő mondatokat irunk és olvasunk, melyek minden értelmi zavart megszüntetnek, holott ily praecizirozás által csak a szabály általánositását nehezítik meg.

A mássalhangzóknál eddig a dt és s betük használatában találkozunk sokféle eltéréssel. Egyszerüsítés történt az által, hogy a dt csak ott hagyatik meg, hol az etymologia megkivánja, mint: Stadt (ez semmiképen sem indokolható), beredt, bewandt, sandte stb. és ezek származékainál, másutt mint indokolatlan a dt az egyszerü t-nek enged helyet, tehát: Brot, Ernte, Schwert, gescheit, tot, töten, totschlagen, Totschlag (!); de der Tod, todmüde, Todschlag is így lenne irandó, mert összetétel a főnévvel stb.

Egyike a legvitásabb hangzóknak az *s*, mely különféle alakban fordul elő; erre nézve abban történt megegyezés, hogy két s hang különböztetendő meg, a lágy (alveolar) ſ, s, vagy latin betükkel ſ, s, és a kemény (dorsal) ß, ſſ, vagy latin betükkel ſs, ss. És pedig ß, ſs hosszú hangzó után áll, mint: Fuſs, reiſsen; ſſ, ss pedig rövid hangzó után a szó közepén két hangzó közt, mint: hassen, Kenntnisse. De a szó végén és összetételekben, valamint mássalhangzós rag előtt ſs, ss irandó, tehát: Fluſs, Flussufer, hasst; különben a kemény (dorsalis) s is s vagy ſ által irandó: 1. Oly tőszótagokban, melyek hangzón kezdődő rag előtt gyengének hangzanak, mint: Haus, Haustür. 2. Oly szók kihangzatán, melyekre rag nem következik, mint: aſs, bis, was, es. 3. Minden rag kihangzatán, mint: Finſternis, Kenntnis, des Kindes. 4. Mint kapcsoló betü az összetételeknél, mint: Ordnungsliebe, Freiheitskampf. A miſſe vagy miſs ösazetételekben kemény, a nis képző lágy, tehát: Miſſetat, missverten, Kenntniss, Kümmernis. Des, wes, deshalb, indes, unterdes, dacára a dessen és wessen-nek lágy-nak iratik; das megkülönböztetésül a kötőszótól daſs-nak iratik. Ugyanezen fejezet tárgyalásánál szóba jött a német helyett a latin betük általános használata, mely különben is a tudományos munkákban mind általánosabb lesz. Elég vívmány már az is, hogy érzik izoláltságuk tarthatatlanságát, és hogy las-

sankint előkészítik az átmenetet az Európa minden kulturnépétől használt latin betűkre, és azok begyakorlását már az elemi iskolákban elrendelték és a felsőbb osztályokban a latin betűk használását megengedhetőnek nyilvánították.

A mindinkább lábra kapott helytelenség a nagy betű használatában indította a conferentiát ennek a szabályozására is. E szerint kis betűvel irandók a főnevek is, ha más beszédrészekként alkalmaztatnak; mint coniunctiók és praepositiók: falls, kraft sef.; határozatlan névmások: ein par, ein bischen; adverbiumok: anfangs, morgens, montags, zeitlebens (de des Morgens, des Abends stb.); mint igekötők: leidtun, es tut mir leid, er nimmt teil vagy anteil, er ist ihm gram, mir ist angst, er gibt sich preis; hasonlóan az általános értelemmel bíró személy-, hely- és népnevekből képzett melléknevek, mint: lutherische Kirche, römisch, preußisch, kölnisch, míg ellenben nagy betűvel irandók a személy- és helynevektől er-rel képzett melléknevek, mint: Die Grimmschen Märchen, Breslauer Rathaus.

Az idegen szók sem kerülték el a conferentia figyelmét és ezek irására nézve már eddig is meglehetősen egyező eljárás követtetett. Az eddig követett két általános alapelv most is fenntartatott, t. i. 1. »Idegen szók, melyek a német nyelvben semmiféle változást nem szenvedtek, megtartják eredeti irásukat«, pl.: Corps, Cousine, Chef, Genie, Tour, Toast, Agio, Giro, Exposé stb. és 2. »Idegen szók, melyek hangzóikban a német nyelvhez alkalmazkodtak, annál inkább követik a német orthographiát, minél előbb vétettek át és minél használtabbak.« Igy írjuk Diskurs (ou helyett), Domäne (ai h.), Dämon (ai h.), religiös (eu h.), Kanal, Kloster, Oktober, Sekte, abstrakt, Artikel (k--c helyett), Zins, Prinzipal, Provinz, Justiz, Miliz, (c és latin ti helyett z), Etikette (qu h.), antik (qu h.), Kasse (c h.). Rég meghonosodott és általánosan használt idegen szók ellenben eredeti irásukat megtartják, a mint ez főleg a görög th és ph-ra áll, mint: Philosoph, Phantasie, Physik, Orthographie, Thron, Theater, Ethik stb., valamint a régi idegen és germán szók: Thee, Theobald, Theodorich.

A szótagok elválasztásáról a sor végén, valamint a kötőjel és apostroph használatáról szóló szabályok összefoglaltattak, a mint azok többé-kevésbbé eddig is használatban voltak. Ezek azon pontok, melyek a konferentia határozataiból, lényegesek, és melyeknek messzebbre kiható hatásuk lesz, a mennyiben biztosan remélhető, hogy rövid idő múlva általánosan fognak elfogadtatni, habár még itt-ott változtatást fognak szenvedni, hol még nagyobb egyszerüsítés lehetséges minden erőszak nélkül; vannak azonban pontok, melyek már változtatást nem fognak szenvedni, melyek tehát minden tartózkodás nélkül használatba vehetők, a mint tényleg sokaktól már használtatnak is; és ha a conferentia nem is töltötte be tökéletesen feladatát, mégis jelentékenyen javított a helyesiráson, sok tévedésnek és ingadozásnak vetvén véget, és

fölötte megkönnyítette a német orthographiát, adván biztos szabályokat, melyek útba igazítják a kevésbbé jártasokat is. Menynyivel megkönnyítetett a helyesirás, azt tapasztalásból látom, miután én a főbb egyszerüsítéseket már alkalmazásba vettem tanítványaimnál. A kettőzést a, o, u mellett, valamint ezen hangzóknak nyujtását h-val és a h-t t előtt vagy után már nem használja; hasonlóan az s helyes használatát is könnyen felfogta. Sokkal biztosabban ír, ha tudja, hogy megállapított elv szerint ír, melynek okát is tudja adni. Kivánatos tehát, hogy ezen egyszerüsítések, melyek közmegállapodásnak eredményei, és melyeken változtatás többé tétetni nem fog, lassanként nálunk is tért foglaljanak az iskolákban, a honnan azután az életbe fognak hatolni. És ha valaki van hivatva e tárgyban irányadóként fellépni és cselekedni, az a tanár-egylet, mely fog módot találni, miként lehetne az eddigi tarthatatlan bajon legegyszerübben és legbiztosabban segíteni.*) Meg vagyok róla győződve, hogy mindenki a legnagyobb örömmel fogja az intézkedéseket fogadni és foganatosítani, mert egy általánosan érzett baj fog mellőztetni.

*Tiber Ágost.*

---

# Irodalom.

**Ásvány-, közet- és földtan** gymnasiumok és reáliskolák felsőbb osztályai számára. Irta dr. Roth Samú lőcsei főreáliskolai tanár. Budapest 1877. Franklin-Társulat. Ára 1 frt 60 kr.

E könyv irodalmunkban, már ismertetve volt, a »Magyar tanügy« 1876. okt.—novemberi füzetében. Ez ismertetés azonban csak általánosságokra szorítkozik, a nélkül, hogy a könyv előnyeinek vagy hiányainak érdemleges tárgyalásába bocsátkoznék. Különben úgy látszik, hogy ez ismertetés írója nem is szándékozott részletes és kimerítő bírálatot e könyvről írni, a mennyiben magát egyszerüen »r e f e r e n s«-nek nevezi.

S így nem fog talán indokolatlannak látszani, hogy a megjelent referada mellett, saját, nagyobb részt eltérő nézeteim kifejtésére a »tanáregylet közlönyé«-nek lapjait igénybe veszem.

Meg kell vallanom, hogy én, ki az ásványtannal csakis azon szerény határok között foglalkozom, melyekben a középtanodai oktatás mozog, némi tartózkodással és mondhatnám félénk vonakodással fogtam a könyv olvasásához, midőn annak bíráló ismertetése lebegett szemem előtt, mint kitüzött feladat. Az előszó ugyanis: »Ezen könyv megirására a tudomány, a módszertan és a tanterv követelményeinek megfelelő tankönyv hiánya bírt« —

*) A szakosztálynak ez óhajtásra vonatkozó határozatát lásd a Közlöny dec. 15-iki számában. Szerk.

olyan magas hangon van kezdve, hogy egy szerény chorista az ilyen magas hangból kezdett dallamot csak bámulni, de nem bírálni tudja. — Meggondolva azonban, hogy az ilyen magas hangból könnyen lehet gixer is, s lapozgatás által meggyőződve, hogy nem egészen olyan az ördög, mint a milyennek festik, csak hozzáfogtam olvasásához és a jegyzetek készítéséhez.

Nem titkolhatom el azon kellemetlen hatást, melyet szerzőnek túlságosan önérzetes — mondhatnám önhitt előszava bennem keltett; különösen az a rendkívül kicsinylő modor, melylyel az eddig használt hasonló-tárgyú könyvekről nyilatkozik, nagy megfeledkezésről tanuskodik. Sokkal részrehajlóbbnak kellene itéletemben lenni, hogy sem azokat, a miket előszavában az eddigi könyvekről mond, egészen aláírnám. Különben maga szerző sem veszi ezt szó szerint, mert hiszen, mint alább mondja, Wissinger tankönyvét »kútforrás» gyanánt használta. Az előszó annál viszszatetszőbb, mivel a kivitel, egészben véve, nem sikerült úgy, a mint azt szerző itt kicirkalmozza. — Lássuk!

Az ásványtani rész anyagának beosztása teljesen megegyezik az eddig megjelent ásványtanokkal. Eltérésnek legfeljebb azt mondhatjuk, hogy míg mások a jegectant külön, szerző a természettani tulajdonságokkal egy szakaszban tárgyalja. Ez egészen mindegy; nem árt, nem is használ. — De van egy új szakasza is, mely eddigi tankönyveinkben — legalább ilyen cím alatt — nem található. Ez az első főrész III. szakasza, melynek címe »Az ásványok élete.« (73. l.)

Midőn szerző az ásványoknál végbemenő vegyi változásokat az élet fogalmával hozta párhuzamba, gondolatainak szilaj csikóit jól megabrakoltatta kövér idealismussal s a helyett, hogy a nyugodt összehasonlítás kantárszáránál fogva féken tartotta volna őket, közébök vágta a gyeplőt mint egy Phaëton, és — — elvetette a sulykot. Érezte ezt sz. maga is, mert előszavában azt mondja, hogy »talán a legtöbb támadásnak ki lesz (!) téve könyvem azon része, mely az ásványok élettana cím alatt szerepel.« Én tőlem ugyan távol van azon gondolat, hogy »megtámadjam«, még csak sárkányvérbe sem mártom tollamat, de e felfogást, csakis a költészet birodalmában tartom megengedhetőnek, a hol sok a licentia. Higyje el sz., hogy én »tudom és akarom is tudni« miszerint a szervetlen világban végbemenő változások ugyan vegyfolyamatok, mint a szerves lények életfolyamata; de én azért mégis nagy különbséget látok, az élet fogalma és az ásványokon végbemenő vegyi változások között. Az élet abban áll, hogy egy szerves lény anyagokat vesz fel a külvilágból, azokat a vegyfolyamat utján átalakítja saját testének alkatrészeivé és más anyagokat kiválaszt. Míg az élet tart, a vegyfolyamat folytonos ugyan, de a szervezet felbomlása nem következik be. Az ásványoknál ez nem áll. Az a Pyrit, a melyen a vegyváltozás — a szerző szerénti élet — bekövetkezik, megszünik Pyrit lenni. A mi megszünik lenni, arról nem igen szoktuk mondani, hogy él. Az élet

folyamata szükségképeni és állandó: oxydatio, desoxydatio, minden körülmények között; az ásványoknál létrejövő változások rendkívül sokfélék és a véletlenség szüleményei. Ha a vegyfolyamatokat általában azonosítjuk az élet fogalmával, akkor akár a döglött kutyára meg »akármire« is ráfoghatjuk hogy élete van, mert a vegyfolyamatok itt is »ugyanazon törvényeken alapszanak«. Hogy az ásványok életében épen úgy három korszakot: »a növekedés, tetőzés (!) és hanyatlás korát« lehetne megkülönböztetni, azt nagyon problematicusnak találom. Mikor éri el valamely ásvány növekedésének tetőpontját, azt senki sem határozhatja meg. Az ásvány növekedhetik, de meg is maradhat górcsői nagyságában — mint ezt szerző maga is mondja — a nélkül, hogy valaki azt mondaná rá: gyerek- vagy kölyökásvány. Az ásványok hanyatlása sem szükségképeni. Egy gyémánt- vagy quarcjegec ott lehet a föld gyomrában akár az évezredek myriadjain át, a nélkül, hogy a kor terhe alatt megtörnék és végelgyengülés fenyegetné. Az említett korszakok tehát legkevésbbé sem oly általánosak és szükségképeniek, hogy azoknak értéket tulajdoníthatnánk. Szerző felfogása költői, de nem igaz; és mint ilyen, tankönyvbe nem való.

A költői felfogás még magasabbb sphaerába csap ugyanezen szakasz 43. §-ban, melyben szerző az »ásványok létérti küzdelmé«-ről szól, tárgyalván a metamorphismus és pseudomorphismus tüneményeit. Minden esetre merészen repülő képzelettel kell bírni annak, a ki azt a tüneményt, midőn a levegő és nedvesség hatásának kitett vas megrozsdásodik, vagy az ugyan ily tényezők hatása alatt álló Pyrit és Markasit vasgáliccá váltakozik: küzdelemnek nevezi. Furcsa küzdelem az, melynek kimenetelét előre meghatározhatjuk, melyben pontosan megmondhatjuk, hogy a levegőnek és nedvességnek kitett vas, Pyrit és Markasit minden esetben tönkre megy s létének fenntartására semminemű fegyverrel nem bír. Mondhatná e szerző egy állatról, mely pl. szénéleggel telt szobába záratva megszünnék élni, hogy éz küzdött léteért? Ilyen a viszony az ásványok és elenségeik (!) között. Ez prózai felfogás ugyan, de igaz.

Tagadhatatlan, hogy sokkal szebb és gyöngédebb kifejezés volna az ásványokra nézve, ha valamely ásvány-gyüjtemény őre, a helyett: »a Nr. 35. Pyrit elmállott« azt írná jelentésébe: »a Nr. 35. Pyrit, mely a múlt évben oly viruló egészségnek örvendett, ez évben nagy megpróbáltatásnak volt alávetve: ádáz ellensége az Oxygen, szövetkezve gyilkos társával a Hydroxyddal orozva lopódzott be a szekrénybe s az áldozatot marcangolni kezdte; a derék Pyrit bámulatosan védte magát, míg kéthónapi heves küzdelem után az ellenségek martaléka lett s jelenleg mint vasvitriollá változott rabszolga tengeti életét, míg az élők sorából ki nem dobjuk. — Tárcaírónak ez szabad volna.

Az ásványtani rész I. II. és III. szakaszára nézve az én szerény nézetem oda megy ki, hogy rendkívül terjedelmes; és

pedig, meg kell jegyeznem, nem annyira tárgyának felkarolásában, mint a szavak bőségében. Teljesen találónak és helyesnek tartom a »Tanügy«-ben azon megjegyzést, mely szerént különösnek tünik fel, hogy a 78 lapból álló általános részt kell áttanulmányozni, hogy az 59 lapot elfoglaló leiró ásványtant megértsük. — Ez annál sajnosabb, mert, mint említém — a tudni valókat illetőleg ilyen terjedelem mellett sem tartalmaz sokkal többet mint más kézi könyv s az a sok szó, azok az erőltetett magyarázgatások a mellett, hogy az egészet rendkívül unalmassá teszik, csak fák, melyektől a tanuló nem látja az erdőt. Sok benne a lé; a tápláló darabokat halászni kell. Pedig a tankönyvben — nézetem szerént — sokkal többet ér a lényeget magában foglaló rövidség, mint a sok szószaporítás és a tuláradott magyarázgatás.

Például hozhatom fel erre a sok közül »az összalaklatok elemzésé«-t (16. l.) Ez az egész § kimaradhatott volna. Ezen § végén van egy pár sor petit betükkel, melyben azt mondja szerző, hogy az elemzés begyakorlása még igen jeles rajzokon is igen bajos és a legtöbb esetben eredménytelen lesz« — — és szerző mégis két egész lapon elemzi a könyvébe felvett rajzokat.

Tizenkét lapon bibelődik csak a szabályos rendszer alakjaival. Naumann erre maga is csak 19 lapot vesz igénybe.

Hasonló hosszadalmassággal írja le az optikai tulajdonságokat, a nélkül, hogy a fogalmakat megfelelő világításba helyezné. A polarisatio tüneményének magyarázata rendkívüli litánia, mely a tanulót csak megzavarja, de fel nem világosítja. A palarisatiot így határozza meg: »a sugárirányítás tüneménye abban áll, hogy valamely fénysugár bizonyos körülmények között nem minden irányban viselkedik egyformán« (52. l.) Én kételkedem, hogy ebből valaki tiszta fogalmat nyerjen ezen tüneményről; még akkor sem, ha az egész §-t elolvassa.

A hosszadalmasságot általában csak úgy jellemezhetném kellően, ha valamely szakaszt ide iktatnék; erre azonban a közlöny lapjait sajnálom igénybe venni. A ki állításomról meg akar győződni, üsse fel a könyv általános részét, bárhol is, példát talál eleget.

A könyv tudományosságát illetőleg kötelességemnek tartom megjegyezni, hogy némely fejezetben valóban sokkal többet s igazán tudományosabb dolgot ölel fel, mint eddigi tankönyveink; másrészt pedig nem mulaszthatom el hangsúlyozni, hogy részemről elhibázott dolognak tartom a magasabban szárnyaló tudományosság elvéből indulni ki akkor, midőn a középiskolák számára akarunk segédkönyvet irni. Eddigi tanrendszerünkben épen az volt a hiba, hogy készen nyujtottuk a rendszerbe öntött tudományt tanítványainknak, kanállal igyekeztünk teletömni fejöket, minek eredménye ex omnibus aliquid ex toto nihil lett, vagy még ennél is rosszabb. Parvulis lac! — ez az én elvem.

Azon tudományos dolgok, melyeket sz. könyvébe bevett, helyet foglalhatnak dr. Szabó könyvében, ki azt felsőbb oktatásra szánta, de középtanodai tankönyvben csak teher a tanárra, kinek ezt elő kell adni, teher a tanulóra, ki azt nem érti, és teher a szülőkre, kik az ennek következtében megnagyobbodott könyvet drágábban kénytelenek fizetni.

Mire való a középtanodában a fényverési szögmérő s az élszögek evvel való mérésének olyan bő leirása? (39. l.) Nem tudom, hány intézet van Magyarországon, a hol fényverési szögmérő létezik; és ha van is, azt hiszem a tömegtanításnál absolute nem használható egy eszköz az. Elég nekünk a goniometer.

Az 51. lapon a két utolsó pontot is bátran kifelejthette volna sz. könyvéből, a nélkül, hogy tudományosságából csak egy mákszemnyit is vesztett volna. Vajjon micsoda jelentőséggel bírnak a kettős törésnél azok a biseetrix-ek, a középtanoda VII. illetőleg V. osztályában, a hol az optikából a tanulók még vajmi keveset vagy semmit sem tanultak? Én a kettős sugártörésből csak anynyit tartok megengedhetőnek előadni, amennyit ásványtani eszközökkel könnyen be lehet mutatni; a részletesebb dolgokat, az elméleteket hagyjuk a physikusnak vagy a felsőbb oktatásnak.

Ugyancsak ez a nézetem a polarisatiora nézve is; azért szerző hosszas fejtegetését egészen kihagyandónak vélem. Legcélszerűbbnek s ásványtani célokra teljesen elegendőnek tartom, ha a megértéshez szükséges fénytani törvények rövidre foglalt előrebocsátása után megmondjuk, mi az a polárisált fény s a polarisatiót csak tüneményeiben, a turmalin fogóval mutatjuk be.

Az olvadás fokának meghatározásánál előadja sz. Kobell fokozatát s kifejti dr. Szabó J. elveit, melyeket ő különösen a földpátok meghatározására állapított meg. Bár mennyire méltányoljam is dr. Szabó e téren szerzett érdemeit s olvadásfokozatának előnyeit, az ásványtani ismeretek felsőbb-foku kezelésénél, érettebb, önállóan és kizárólag ásványtannal foglalkozó egyénekkel szemközt; a középiskola korlátai között, s olyan tanulókkal szemben, kiknek az ásványtanon kívül még 8—10 heterogen tárgyra is ki kell terjeszteni figyelmöket, alkalmasnak és czélszerűnek nem tartom. E fokozat bemutatása — eltekintve a tömegtanítás gördítette nehézségeket — igen sok időt vesz igénybe s olyan finom megkülönböztetések vannak benne, hogy azt mindegyiknek bemutatni, mindegyikkel megértetni és megtanultatni alig lehet; azonfelül annak mibenlétét és értékét csak a gyakorlott szem fogja fel, de nem a kezdő tanuló.

A vegytani törvények, tömecs parány s az ásványok vegyjegyeinek megértéséhez szükséges fogalmak előismeretét a reáliskola VII. osztályában már fel kell tételezni, azért — leszámítva az ásványok meghatározásánál alkalmazni szokott egyszerü kisérleteket (forrasztó cső, borax, szóda, Bunsenláng) — az egész szakasz kimaradhatott volna. A gymnasiumi tanulóra nézve pedig, ki az V. osztályig még vegytant nem tanult, a tárgyalás

igen rövid és célhoz nem vezető. Ezeknek más könyvre van szükségök. Egy csapással, két legyet, nem mindig sikerül ütni.

A mit sz. a lángkisérleteknél a 69. lapon a színkép elemzés teréről átvett, annak a középiskolai oktatásra nézve semmi értéke sincs; dr. Szabónak a Na és K meghatározására vonatkozó módszere (70 l.) egy középt. tankönyvben fölösleges és hiábavaló. Fölösleges, mert e nélkül is megérti a mi még megértendő; hiábavaló, mert a tanulónak sem ideje, sem alkalma nincs ennek gyakorlatára; egyszeri látására pedig épen annyit tanul meg belőle, mint ha Kratki Baschik művészetét nézi. Szerzőnél, a volt tanára iránti kegyelet felülemelkedett a paedagogia szaván s ez az oka, hogy ez érdemekben igen gazdag tudósunknak minden kisérleti eljárását felvette könyvébe. Mindenesetre nemes lélekről tanuskodik, de engedje meg, hogy didaktikai szempontból helyeslésemet megvonjam eljárásától.

A 130. lapon a földpátok alkatrészeinek százalékokban való táblázatos előtüntetése és tárgyalása sok helyet foglal el, s a középtanodában értéke nincs

Különben az elszámlált magasabb felfogást és több időt igénylő dolgokra előkészít bennünket szerző mindjárt a 2-ik lapon, midőn az ujabbkori ásványtan irányát jelezi. »Az ujabbkori ásványtan« — mondja sz., miután a régibb irányt jelezte volna — eltérő irányt követ: most az ásványnak tulajdonságainak összeségében való felismerése, valamint az ezen tulajdonságok együtthatása által létrehozott tüneményeknek megértése a cél.« — Megfelel-e ez a középiskolai tanuló felfogásának, mondja meg szerző maga.

Ezeken kívül még következő megjegyzéseim vannak:

A jegecalakok levezetésében nem értek szerzővel egyet; azt hiszem, hogy az nehézkes s tulajdonképen nem levezetése, hanem egyszerü képzése, az alaknak bizonyos adott körülmények között. Ha ugyanis azt mondom, hogy ha az octaëder minden csucsára lapot ugy fektetünk, hogy az a másik két tengelylyel egyközesen halad, hexaëder támad,« — akkor azt mutatom meg, hogyan lehet egy oktaëderre hexaëdert épiteni, de nem származtatom le az oktaëdertől. A Wissinger tankönyvében levő levezetést (némi módosítással) helyesebbnek, a dolog természetével megegyezőbbnek, s az alakok összefüggését világosabban elő tüntetőnek találom s tapasztaltam, hogy igy a tanulók nemcsak könnyebben felfogják, hanem meg is tartják*)

A teljes és feles alakok fogalmát nem találtam precisirozva.

A négyszerhathuszonégyest m0∞-el jelzi. Naumann, kinek könyvét szerző kutforrásul is használta, a jelzésre vonatkozólag egy külön jegyzetben azt mondja, hogy a nagyobb számot mindig előre, a kisebbet pedig hátra kell tenni s épen ezt az alakot hozza fel, mint a melyet sokan következetlenül jeleznek. Naumann

*) Ugyanilyen levezetést találtam Hochstetter és Bisching, Leitfaden der Mineralogie und Geologie. Wien 1876. Alfred Hölder.

szerint a négyszerhathuszonégyest így kell jegyezni; ∞0m.*) Az egyöntetüség tekintetéből mindenesetre lényeges.

A 19. lapon a 26. ábrában a jobboldali alak nem áll helyesen. A tengelyeknek mell-hát és bal-jobb irányban kell feküdni.

»Érintési ikrek« (Contactzwillinge) helyett jobb a Szabó által használt »ránőtt ikrek«, 40 l.

Az olyan lényeges dolgot, mint a keménységi fokozat, nem szabad a sorok közé szorítani, hanem feltünő módon, fokozat alakjában, egymás alá kell nyomatni. Ilyen dolognál már nem ajánlatos a papirost kimélni. (43 l.)

A színes ásványokra például hozza fel az Azurítot. Ezt a tanulók még nem ismerik. Mért nem hozta fel az aranyat, ezüstöt? — ezek ismeretesebbek. (47 l.)

»A legnagyobb fénytörő képességet tanusító ásványoknak fémfényt mutatnak, ami egyszersmind átlátszatlansággal is jár.....« (49. l.) Ez talán nem is igaz. Az ásványok között legnagyobb törésmutatója van a vörös ólomércznek: 2·97 azután a gyémántnak; 2·43, de azért ezekről senki sem mondja, hogy fémfényüek, de még azt sem, hogy átlátszatlanok. Azon ásványok melyek a fényt erősen törik, erősen fénylenek, de nem mutatnak fémfényt. Itt bizonyosan valami zavar történt.

A lángfestésnél » . . . . kék szín az arsen, autimon ólom stb. vegyek által okoztatik.« (69. l. Az arsen és autimon fakó színt kölcsönöznek a lángnak. Én legalább így tudom.

A bekérgezés egy neme a pseudomorphismusnak (Umhüllungspseudomorphose) azért úgy vélem, hogy a paramorphosis nem felel meg. neki. (78 l.)

(Vége következik.)

*Paszlavszky József.*

---

## Észrevételek Hoffer E. úr észrevételeire.

Mère écrevisse un jour â sa fille disait:
Comme tu vas, bon dieu! ne peux-tu marcher droit? —
Et comme vous allez vous-même! dit la fille.

A falángató rákanya már így is eléggé nevetséges jelenség, s a nevetséges mellé még undorító is volna, ha leánya nem is talál vala oldarolni. Hanem ha H. úrnak tetszik a rákanya szerepét viselni, én semmi tekintetben a leányáét nem vállalom el. Jelen észrevételeim sem hozzája intézvék, hanem azokhoz az (reménylem kevés számú) olvasókhoz, a kik netalán azt tartanák, hogy annak van igaza, a ki utoljára beszélt a vitatkozásban.

Pedig, bizony kár volna jelen esetben azt tartani, mivel H.

*) Naumann: Mineralogie. 8-te Aufl. Leipzig 1871. 16. l. Anmerkung 2.

úrnak jelen replicájában egyetlen egy pontra nézve sincs igaza. Lássuk pontonként:

1. »Br., Hoffer úr tudtára, mindenkit, a kit megbírált, csak nem leszamarazott.« -- Nem »tudtára« bíz'a, mert a mi nem volt és nem történt, azt hinni és állítni igenis, de »tudni« nem lehet. Ha H. csak egyetlen egy bírálatomban is személyességet bír kimutatni, akkor fele részben hordozom a költséget, hogy görög nyelvtana minden példányát vásároljuk meg, s a köszén áráét is, a melylyel megégessük.

2. pontja az »öreg ABC-vel« gúnyolódik, s azt állítja, hogy arra »ma már a kis gyermekeket se tanítják.« — Ez egyszer nem való, mert azt bizony széltiben tanítják számtalan helyt ma is. És a kinek nem tanították, kénytelen vele, hogy későbbre megtanulja, bármily »vegyes és össze-vissza kevert« legyen, már csak azért is, hogy szótárban különben nem bírja magát tájékozni. Aztán még mathematikusnak, physikusnak, természetrajzzal foglalkodónak, s általában minden rendező embernek mennyiszer van szüksége az ABC-ét a bevett rendben tudni! Végre a görög nyelvet tanulni kezdő nem »kis gyermek«, s erősebb táplálékot is megbír.

3. H. úr rendítetlenül ragaszkodik a »társhangzó«, »elő- és utótárshangzó« sületlen nevezetekhez, melyeket nyelvészetileg sem igazolhatni. Nem veszem rosz néven tőle, mert hiszen »bagolynak sólyom fia.«

4. Nem különben fenntartja azt a tanítását, »hogy $\gamma$, — $\gamma$, $\varkappa$, $\chi$ és $\xi$ előtt **n**-nek olvasandó« és Curtiussal takaródzik mentségében. De a takaró igen rövid, s a lóláb kiér alóla. Curtius ugyanis (4. §.) mondja a mit idézénk, de hozzá teszi a mit H. úr (politice) elhallgat, t. i. megmagyarázta, hogy milyen **n**-et ért, ime szavaiban: »wie *n* im deutschen ‚lang' gesprochen wird.« És így azt mondja meg implicite, a mit Buttmann (Schulgr. §. 3. 2.) explicite imígy fejez ki: »$\gamma$ lautet vor einem andern $\gamma$ und vor den übrigen Gaumenbuchstaben wie **ng**. —*) In allen diesen Fällen hat nehmlich **n** der latein. Schreibart, die Aussprache des deutschen **ng**, und dass man gewöhnlich An-chises, statt Ang-chises spricht, ist nur ein erhärteter Fehler.«

Igen, de a német írók az **ng** betűpárral a nasalis **n**-et képezik, mint minden »Fremdwörterbuch«-ban ad satietatem láthatni. Van tehát a görögben »nasalis **n**«, s ha ezt görög nyelvtan írója nem tudja, igazán baj! »Még nagyobb baj«, ha nemtudását az igazság megtagadásával akarja palástolni. Azt állítja t. i. H. úr, »hogy erről a görög nyelvtan-irodalom terén legnagyobb tekintélyek, úgy Curtius mint Kühner és Krüger sem tudnak semmit.« Egyről egyig mind tudnak bíz azok. Curtiust már idéztem, és járuljon hozzá még: »33. §. Tönend (semivocales) sind: $\lambda$, $\varrho$, nasales $\gamma$ (4. §.), $\nu$, $\mu$, $\sigma$.« — Kühner (Elem.

*) Képezni = repraesentiren, abbilden. A világért sem = bilden.

Gr. §. 2. A. 2.) ezt írja röviden: »γ lautet vor γ, κ, χ, ξ wie **ng**.« És (Ausführl. Gr. I. 3., 14. §.) így magyarázza: »Γ hat von den Kehllauten γ, κ, χ, ξ den Nasenlaut ν, wie n in Engel, Angst..... Das Sanskrit hat für diesen Nasallaut einen besonderen Buchstaben. Krüger (Gr. Spr. §. 3. 2. A. 3.): »Die Medien β, γ, δ spricht man wie unser b, g, d aus; jedoch das γ vor einem K-Laute, gleich den Neugriechen, wie unser n in Engel, Anker. —

Világos hát, hogy azok a grammatikusok, kiket H. név szerint sorol elé, nem csak tudtak a nasalis γ-ról v. nas. ν-ről (így is, úgy is nevezik), hanem e tudásukat világosan meg is írták. Úgy, de a »görög nyelvtan-irodalom terén« több nagy tekintély is létezik; lássunk ezek közül is egy párt.

α) Buttmannt már idéztem. Bővebb nyelvtanában pedig többször is visszatér a nasalisok tárgyalására.

β) Matthiae (Ausf. gr. Gramm. §. 7. 2.): »γ wird vor einem andern γ und vor andern Gaumenbuchstaben wie **ng** in einem Nasenlaut ausgesprochen.«

γ) Müller-Lattman (Gr. Gr. §. 3. II) »Liquida, gutturalis, nasalis: γ=ν.« Az igazi **n**-et ellenben: »dentalis nasalis«-nak nevezi.

δ) Koch (Gr. Schulgr. §. 1. A. 2.) »γ vor den Kehllauten γ, κ, χ, ξ entspricht dem deutschen **n** in Engel.«

ε) Westphal (Method. Gramm. §. 6.) »Unter dem nasalen γ ist derselbe wie das n in unserem ‚krank, trinken', wie das ng in unserem ‚eng, Hoffnung' verstanden, der, obwohl er im zweiten Falle durch zwei Consonanten ausgedrückt wird, dennoch nur ein einziger Consonantenlaut ist, denn das g in ng wird nicht mitgehört. Auch die Griechen haben für diesen gutturalen vom dentalen n verschiedenen Nasal keinen besondern Buchstaben, sie bezeichnen ihn durch dasselbe Zeichen, welches ihr g ausdrückt, doch wurde dies wenigstens von einzelnen Grammatikern als Buchstabe für den gutturalen Nasal nicht γάμμα, sondern ἄγμα genannt.«

ξ) Mullach (Ersch. u. Gruber Encycl. Arr. Griechische Sprache. 43. l.) »Steht γ vor einem andern γ oder vor κ, χ, ξ, so bildet es mit dem vorhergehenden Vocal einen Nasallaut.«

Idézhetném még Thiersch-et és Rost-ot, de nem kaphatván hamarjában kézhez, úgy vélem a többi is elég a megalapítására annak az itéletnek, hogy egy görög nyelvtan írójára, a ki nem tudja azt, a mit a többiek mind tudnak, alkalmazhatni az ismeretes közmondást: »Pap házán gólyafészek, minden ember látja, csak a pap nem látja!« Midőn pedig azon (idem) grammatikus azt állítja, hogy más se látja, merészsége az Esopus vágott farkú rókájára emlékeztet, a ki reá akarta beszélni a többi rókát, hogy harapdálják le mindnyájan egymás farkát.

»Különben hát«, így végzi H. úr az ő jeles hadjáratát: »ebben egy kis francia reminiscentia . . . . akar lenni.«

Igaza van! De nem csak nálam, mint értetni szeretné, hanem valamennyi görög és latin grammatikusnál. Mert a »nasalis«, melyet kisebb-nagyobb »tekintélyek« széltiben használnak nem latin szó, midőn még az infima latinitasban sincs nyoma, hanem a francia »nasale«-ból van latinizálva. A dolog ugyan régesrégen meg volt, csakhogy nem adtak nevet a gyermeknek. Első említését Gelliusban leljük, a ki P. Nigidiust, Cicero és Caesar korabeli grammatikust, idézi imígy: »Inter literam N. et G. est alia vis: ut in nomine anguis, et angaria et ancorae, et increpat, et incurrit, et ingenuus, in omnibus enim his non verum N., sed adulterinum ponitur. Nam N. non esse, lingua indicio est. nam si ea litera esset, lingua palatum tangeret.« Csakis ezt tette az én megjegyzésem, melyet H. úr úgy látszik, nem értett. Nem csodálkozom rajta, hiszen Gellius sem értette Nigidius észrevételét és úgy idézi, mint »obscuritas« és »subtilitas« példáját.

Azt sem értette H. úr, a mit az φ, ζ, ϑ betükre jegyeztem meg. Én pedig neki meg nem magyarázom, mert elfogulatlan olvasóknak irok, s ezek megértették. Csupán az ου-ra nézve említem meg, hogy Erasmianusok és Reuchlinianusok egyaránt **ú**-nak olvassák, s az »**uo**«-val csak kinevetik más iskolába H. úr tanítványát.

Igaz, hogy én sem értettem »az együttes társhangzók felsorolásának szükséges voltát.« És most, miután H. úr okát adta, hogy »azok a helyes szótagolás érdekében soroltatnak fel«, nem csak hogy nem értem jobban, hanem már most merőben tagadom is a szükségét. Elsőben is a görög szótagolás ilyen vagy amolyan módja oly közönyös dolog, hogy bátran az író önkényére hagyhatni, akár tanuló, akár tanár legyen. ἐ-χθρός, ἔχ-θρός, ἐχθ-ρὸς és ἔχθρ-ὸς egyaránt jó vagy rosz, mindeniket egyformán olvassuk és értjük. Nem csak én mondom ezt, mert Buttman és Westphal (a ki egy vastag könyvet töltött meg a »Formenlehre«-vel), oly kicsibe veszik az egész ügyet, hogy a szótagolást meg sem említik. Másodszor, azok a grammatikusok, a kik foglalkoznak vele, szabályaikban nem egyeznek egymással. Pl. H. úr korholja azokat, a kik azt tartják, hogy csak oly mássalhangzótorlatokat kell együtt szótagolni, a melyeken szó kezdődik. Pedig ez a legrégiebb és görög grammatikustól származó szabály s a latinban is érvényes. Aztán a compositumok szótagolásában sincs megegyezés. No, de harmadszor, akármely szabályt adoptáljunk, 12 nyomtatott sorba be lehet értelmesen írni, holott H. úr 33 veszteget reá, melyekben nem jutott hely a megmondására annak, hogy mi a tárgya és célja az illető §-nak, melynek címe: „**Együttes társhangzók.**“ Csak most (»Észrevételei«-ből) tanuljuk meg, hogy az a 7. §. »a helyes szótagolás érdekében« van írva. És ennek a kedviért még 48 sor magyarázatot kell minden haszon nélkül megemésztenünk. A mi azt a felszólítását illeti, hogy én szaporítsam az »együttes társhangok sorozatát«, arra, ha neki írnék, azt mon-

danám, hogy »otthon parancsoljon!« Olvasóimnak pedig, hogy miért szaporítnék oly sorozatot, melyet egészben szükségtelennek állítok. Azonkívül maga H. úr megteszi a mit tőlem vár, midőn mentegeti, hogy »βν, θλ hiányzik« a táblácskájában, nem számítva 13 ablakot a 70 rekeszben. Denique Carthaginem delendam esse censeo.

Azt pedig, hogy én görögül syllabizálni nem tudok, egy cseppet sem szégyenlem, mert lám magok a hajdani görögök sem tudtak, olvasóimat az ó-görög inscriptiók meggyőzhetik. Azt a legelső szabályt is, a melyet feljebb érinték, egy byzantiumi grammatikusnál lelhetni s abban a korban keletkezett, midőn a classicus görögség már csak tudósok nyelvévé kezdett válni.

De az elő- és utótárshangzó nevezetek nem keletkezhettek sem a hajdani, sem a közép, sem az uj-korban egészen H. úrig, mivel rajta kívül senki sem hívja az λ-át *el*-nek, a μ-t *em*-nek, a ν-t *en*-nek, ϱ-t *er*-nek, az σ-t *es*-nek, hanem úgy hogy: λάμβδα, μῦ, νῦ, ῥῶ, σίγμα v. σάν. És így minden betü nevében »elül van, a mássalhangzói elem; hátul« pedig egyikében sincs. Hibáját védve újabb hibába esik H. úr, midőn azt állítja, hogy »újabb időben átalában keményeknek nevezik a mutákat és lágyaknak a liquidákat.« A dolog valósága az, hogy »keményeknek« a muták harmadát (π, κ, τ), »lágyaknak« a másik harmadát nevezik a német grammaticusok, a liquidák közül pedig senki sem nevezett egyet is, sem keménynek, sem lágynak.

4. Téved abban az állításában is H. úr, hogy én előttem a 277—78. lapon 1., 2., 3., 4. számok alatt írtak értetlenségekből és valótlanságokból vegyített állítmányoknak tünnek fel.« A világért sem! Hisz' azok mind helyes, világos, érthető és való állítmányok. Csakhogy a bírált nyelvtanban egészen másképen és oly szerencsétlenül vannak eléadva, hogy igazán csak az értheti meg, a ki a dolgot különben is tudja s ez sem azt a mit írt szerző, hanem csak azt, a mit akart kifejezni. Igen de az, a mi H. úr nyelvtanában valamint »Észrevételeiben« is helybenhagyható, az (az újabb görög nyelvtanokban, jelesen a Curtiusében) mind meg van írva, értelmesen és szabatosan eléadva. A mi pedig amabban új, arról változatlanul megmaradok elébbi itéletem mellett.

Nevezetesen az a σι és ος ki- és befordítása, azt a népdalt juttatja eszünkbe: »Kifordítom befordítom, mégis bunda a bunda!« Hanem, hogy komolyan is szóljunk hozzá, ime az οις és αις dat. ragok forgató elmélet szerinti deductiója ellemében mit mond Krüger, kit maga H. ur is a »legnagyobb tekintélyek« egyikének ismer el, (Gr. Spr. §. 14. 7. Anm. 2.)

»Der Dat. des Plu. endigte sich ursprünglich in allen drei Declinationen auf σιν. Und so finden sich diese Da. der ersten Decl. auf αισιν und der zweiten auf οισιν auch bei den attischen Dichter noch häufig (neben den gewöhnlichen) und selbst in der att. Prosa ist besonders der Da. auf οισιν an manchen Stellen

unzweifelhaft.« Vajon erre-e vagy arra a bundaféle elméletre illik a Bonitz kritikája: »Die Erlernung der Deklination oder der Conjugation bei den Schülern dadurch erreichen zu wollen, das man die so nicht existirenden Endungen, mit den so ebenfalls nicht existirenden Stamm nach den Lautgesetzen verbinden ässt, ist eine ganz nutzlose Verzögerung, eine ganz überflüssige Qual.!!? — itélje meg az olvasó.

Színtúgy reá bízom azt is, hogy H. hosszadalmas kitéréseivel és »magolás« elleni declamatióival vesse össze a mit V. e lapok 1876. dec. 15. füzetében a 197—201. lapokon »a hasonlító nyelvészetről, és a latin, meg görög elemi nyelvoktatás«-ról elmondott. In medio veritas!

5. »A jelek dolgában« nem azt kárhoztatom, hogy az apostrophenál »szájába nem rágja a tanulónak, hogy a hangzó elöl és hátul hiányozhatik« meg, »hogy az illető betü hiányozván, az apostrophe nem betü felett áll.« Azt hibáztattam, hogy ez e jel: ' három különböző dolgot jelelvén, a grammaticusnak kötelessége a hármat világosan megkülönböztetni. És e végett én rágtam a szájába H. urnak azt, a mit neki nálam nélkül is tudni kellene, és most tőlem sem akarja megtanulni.

6. A »névmás« helyett javasolta, és használta »pótnév« szó védelmére engemet akar következetlenségbe keverni H. úr. Ámde az idézett helyeken én nem a »névmás« szót, hanem a vele jelölt rovatot támadtam meg. Szerző ellenben meghagyta a rovatot s megváltoztatta a címét. Mi közöm nekem a címváltoztatással? — Kár volt fáradni az idézetek kiirásával.

7. A következetlenségnél sulyosb vád volna a »ráfogás«, melyet nem különben kockáztat bírálója ellen a szerző. A kocka azonban vakot vet, mert a 29. lapra nyitva egyszerre ezt látjuk: „Felönhangzó jellemü igetők jelen ideje. "Ajakszervi: v. E pedig kettős felosztás! Igenis, ha csak egy parányi intéssel is tudtára adná a tanulónak, hogy az alsó cím a felsővel jelölt főosztálynak alosztályát jelöli, akkor hagyján. És még így is volna kifogásom a H. úr rovatozása ellen, mely minden más nyelvtanokétól, nem előnyére különbözik. Elég az, hogy a »kettős felosztás« áll, és sem ráfogás, sem rágalom.

A többit mind szó nélkül hagyom, mivel az eddigiekkel vigyázóvá tett olvasóm magától is ki fogja szemelni a tiszta búzát a konkolyból; nekem pedig üres szalmát csépelni nincs kedvem.

*Brassai Sámuel.*

## Programm-szemle.

11. A Budapest fővárosi VIII. ker. (józsefvárosi) községi főreáltanoda negyedik tudosítványa. $187^5/_6$. Szerkesztette Felsmann József igazgató. 8-ad r. 76 lap. Értekezés: Két tétel a sorok összehajlóságáról. Éberling Józseftől. Adatok az iskola történetéhez. Kiemeljük ezekből, hogy az országos középt. tanáregylet 1875. aug. 5. 6. 7-én ez intézet helyiségeiben tartá közgyülését és az első rajzkiállítást; a distantiátlan padoknak mind a négy alsó osztályba behozatalát. A tanulók oly nagy számmal jelentkeztek, hogy egy harmadik első osztály nyitása vált szükségessé. Január 25-én király Ő Felsége szerencséltette az intézetet látogatásával. — Az előadott tantárgyak stb. részletezve. A tanári testület a hitoktatókon kívül 17 egyénből állott; az utóbbiak 10-en voltak. Többen a tanárok közől buzgó irodalmi mukásságot fejtettek ki. Beiratott az év elején összesen 428 tanuló, az év végén maradt 376. Tandíjmentes volt az első félévben 99, a másodikban 92; az elengedett tandíjak összesen 1910 frt képviselnek. Ösztöndíjképen kiadatott 500 frt. Az ifjusági segélyalap 675 frt 84 kr. A Szilágyi-féle alapból tanszerekre kiadatott 120 frt; pénzsegélyképen 30 tanulónak 2400 frt. Közölve van még az iskolai leltár, mint a múlt évi kimutatás folytatása. Mint rendkivüli tárgy a francia nyelven kívül az első osztályban, csupán az ének adatott elő, melyet 35-en tanultak.

12. A budapesti kir. kath. állami főgymnasium értesitője. $187^5/_6$. Közli dr. Corzan Avendano Gábor igazgató. Nagy 8-ad r. 35. lap. Értekezés: A nevelés- és müveltségről. Eszmetöredékek. Kürcz Antaltól. A tanári kar 16 egyénből állott*) melléktárgyakat 6-an tanitottak. — A tanrend, de a tankönyvek megnevezése nélkül. Statisztikai táblázat és kimutatás nincs. Beiratot összesen 335 tanuló, kimaradt 49, vizsgálatlan maradt 33. Érettségi vizsgálatot tettek sikerrel 22-en, visszalépett 3, visszavettetett 11. Mint rendkivüli tárgyat tanulták: az éneket 66-an, a gyorsirást 37-en, a francia nyelvet 32-en. Magánvizsgálatot tet-

*) A tanárok neveinél meg van jegyezve, hogy egy vagy más társaság tagjai. Ott látjuk a term. tudományi, történelmi társaságot is több helyütt megemlítve. Hanem az országos középtanodai tanáregyleti tagságot sehol; pedig a tanárok közt van az egylet első titkára is. Ugy hiszszük túlzott szerénységből hagyják el a t. tagtársak ebbeli minőségök megemlítését, mintha azt akarnák mondani: hisz ez magától érthető. Pedig, sajnos, nem érthető magától. Az, hogy müvelődési, bármely egyletnek tagjai vagyunk, első sorban pénzáldozatot feltételez, melyet körülményeinkhez képest meghozunk, a nélkül, hogy a címre súlyt fektetnénk; de ilyen kimutatásoknál nem közönbös dolog, hogy példaadás kedveért bevalljuk, minő ügyek iránt érdeklődünk. Szerk.

tek az intézetnél 31-en. A segélyző-egylet alaptőkéje 2793 frt 43 kr., melyhez 479 frt 29 kr. kamat járult. Az önképző kör Köpesdi Sándor tanár vezetése alatt működött.

13. A csurgói reform. nagy-gymnasium értesítője $187^{5}/_{6}$. Kiadta Héjas Pál igazgató. Kis 4-ed r. 16 lap. Adatok a tanintézet ez évi életéből. A tanterven „addig is, míg a középtanodai min. törvényjavaslat törvényerőre emelkedik" korszerű módosítások történtek; a tanári kar a b. somogyi ev. ref. egyházmegye gyámoldája kebelében létesítendő „tanári nyug- és gyámintézet" alapítását indította meg. — Az intézetben a vallástanitókon kívül 7 tanár működött. Közölve van a tanterv stb. A könyvtár 145 kötettel szaporodott; a jellenlegi állomány 6170 kötet. — Jótétemények, ösztön- s pályadíjak címén a tanulók összesen 799 frt 40 krt kaptak. — A tápintézetnek 97 tagja volt 50 frtnyi díjjal. Az intézet fenntartására a ref. egyház kebeléből rendes évi adományként bejött 934 frt 87 kr. — Hat osztályba beiratott összesen 159 tanuló, az év végén volt 153.

14. A debreceni városi főreáltanoda értesítője $187^{5}/_{6}$. Közli Gelencei Pál ig. 8-ad r. 43 lap. Értekezés: A magyar nyelv és irodalom tanításáról. Beczner Frigyestől. Ez idén nyílt meg az V. osztály. A tantárgyak vázlata. A hitoktatókon kívül 9 tanár működött az intézetben, köztök 3 helyettes, 2 ideiglenes. Beiratott összesen 108 tanuló, az év végén volt 97. A legfelső osztálynak volt önképző-köre is, mely Beczner Fr. vezetése alatt állott. A könyvtár 58 művel gyarapodott. A folyó $187^{6}/_{7}$. évben megnyílt a VI. osztály is.

15. Értesítvény a reformatusok debreceni főiskolájában a gymnasiumról és tanító-képezdéről. $187^{5}/_{6}$. Szerkesztették: Kovács János gymn. ig., Jóo István tan.-kép. ig. 8-ad r. 72 lap. Tartalma (a gymnasiumok illetőleg): Nagy Pál tanár székfoglaló beszéde „az anyagi természet alapelveiről". „A magyar őstörténelem forrásai és irodalma" (vázlatosan), Géresi Kálmán székfoglalója. A gymn. 15 rendes és 4 melléktanár működött. Tanterv stb. Beiratott a 8 osztályba összesen az első félévben 674 (I. 117. II. III. VII. 109.) a fél év végén voltak 649-en. Bennlakó volt 144. A második félében 649, az év végén voltak 613-an, bennlakó 134. — Az intézetnek nagy számú, s nem egy jelentékeny összegű segély és ösztöndíj alapítványai vannak: segély-alapítvány 3, ösztöndíj-alap 28. Csak a gymnasium növendékei között több mint 2400 frtot osztottak ki csupán ösztöndíjképen. Érettségi vizsgálatra bocsáttatott 76 tanuló. Kitünően érettnek találtak 10-et, jelesül érettnek 14-et, elegendően érettnek 41-et, nem elegendő érettnek 11-et.

16. A dévai m. k. állami alreáltanodának ötödik tudósítványa. $187^{5}/_{6}$ Szerk. Matusik Nep. János kir. igazgató 8-ad r. 81 lap. Értekezés: Sokrates. (Egy kép a bölcsészet történelméből) Ferenczy Gyulától. — Adatok a tanoda történelméhez. Az iskola uj pótlék-épületet kapott, melyben három tan-

és tágas rajzterem van. A tanári kar nagy vesztességet szenvedett Lefranc (valódi nevén) gróf Franking Adolf elhúnyta által. Beiratott 4 osztályba összesen 68, kettővel kevesebb, mint a megelőző évben. Az igazgató iparkodik kimutatni e jelenség okát, s épen abból magyarázza az iskola missióját, mert Hunyadmegye igen alacsony fokán áll a műveltségnek. Téglás Gábor és Éder Géza tanárok tanulmányi kirándulásokat tettek a növendékekkel. A hitoktatókon, s két melléktanitókon kivül 7 tagból állt a tanári kar. Közölve van a tanterv s az iskolai leltár. Mindenben szép gyarapodás látható. A segélyző-egylet alapítványának összege 1338 frt., miből gr. Kún Kocsárd alapítványa 1000 frt. Ez alapítvány az elolahosodott magyar gyermekek segélyezésére fog fordíttatni; a jelen évben az egylet mint ilyen szabályszerüen megalakult s az alap javára folynak a gyüjtések. A derék tanári kar buzgósága által a nemzet elismerésére teszi magát érdemessé.

17. A cisterci rend egri kath. főgymnasiumának értesítője. $187^5/_6$. Nagy 8-ad r. 78 lap. Értekezések: A Faust monda a népköltészetben. Göthénél és Lenaunál. Irodalmi tanulmány. Mayer Alberiktől. — A légtünettan fejlődése és vívmányai. Horváth Zsigmondtól. A tanári kar 18 egyénből állot. A tanterv részletezve stb. A szertárak gyarapodása. Volt önképző-egylet. Az »ifjusági könyvtárban« van 1096 mü 2369 kötetben. Ösztöndíjak s egyéb pénzbeli fejében segély kiosztatott 4473 frt. 42 kr., 47 darab ar 3 darab tallér. Beiratott összesen 527 nyilv., 13 magántanuló, év végén megvizs. 498 ny. 6 m. tanuló. Parallel osztályok nem voltak. A francia nyelvet tanultak 22-en, a gyorsirást 23-an. A műéneket 116-an. Érettségi vizsgálatra jelentkeztek 40-en, megvizsgáltatott 39, kik közöl jó sikerrel 37-en állották ki a vizsgálatot, köztök hat kitünően.

18. Az eperjesi kir. kath. főgymnasium értesitvénye. $187^5/_6$. Szerk. Nuber Sándor igazgató. Nagy 8-ad r. 85 lap. Értekezés: Az opál és válfajai, különös tekintettel a vörösvágási nemes opálra. Kavalszky Ágostontól. — Jelentés a tanévről. Az I. osztálybeli növendékeket két hónapon át, mint a megelőző két évben, a tanév kezdetén a német nyelvre szánt órákban is a magyarra tanították. Ez eljárás miniszteri rendelettel most már állandósítva van. Beiratott összesen 332 tanuló, a tanév végén voltak 306-an. Érettségi vizsgálatra 16 növ. jelentkezett, kik közöl 2 mindenből kitünő, 4 több tárgyból kitünő és jeles tanjegyet nyert, 8 egyszerüen érettnek nyilvánittatott, 2 félévre utasittatott vissza. Volt az ifjuságnak önképző köre is. A tanári könyvtár 87 művel (78 köt. és 176 füzet) szaporodott; az összes állomány 1059 mü, 1690 köt. 840 füzet. Az ifjusági könyvtár áll 627 müből 820 kötetben és 242 füzetben. Tetemesen gyarapodtak a tanszerek gyüjteményei is. A segélyző-egylet 32 növendéknek nyujtott ingyen vagy csekély járulékért élelmi ellátást; 17-et tankönyvekkel látott el. Az egylet vagyonának összege

7196 frt 63 kr. — A tanári kar 18 tagból állott, 13 egyletünk tagja. Irodalmilag Kavalszky Á., Lévay István, Vida Aladár működtek. Az I. osztály mellett párhuzamos is volt. Közölve van a tanterv, olvasmányok, szabad dolgozati tételek stb. részletezve. Mint melléktárgyakat tanulták: a ruthén nyelvet 70-en, a franciát 11-en a műéneket 131-en, a szabadkézi rajzot 6-an, a magyar gyorsírást 12-en. Tandíjmentes volt az I. félévben 138, a II.-ban 134-en.

19. Az eperjesi ev. ker. collegium értesítője. $187^{5}/_{6}$ 8-ad r. 61 lap. Összeállította O. Végh Dániel coll. jegyző. Adatok a collegium ez évi történetéhez. Rendes tanára az egész intézetnek volt 17, rendkv. tanára 2, segédtanító és hitoktató 4. A gymnasium 8 osztályába beiratott összesen 227, az év végén volt 221: a tanító képzőbe beiratott 22, az év végén volt 21; a theologiában 13, az év végén 16; a jogakadémiában (2 éves tanfolyam) az év elején 25, végén 24. Összes szám az év elején 289, az év végén 282. — Ifjusági egyesületek: 1) A jogászok testülete. 2) a jogászok becsületbirósági esküdtszéke. 3) A jogászok segélyegylete. Tőkéje 3603 frt 45 kr. 4) Magyarnyelvművelő társaság (1827 óta). A társaság könyvtára jelenleg 1387 kötetből áll. 5) A Markovics-kör gyorsíró társaság. 6) Főgymnasiumi zenekör (1871 óta). 7) A tanító-képező intézet önképző-köre. Jótékonysági intézetek: 1) A tápintézet, mely az I. félévben 80 tanulót látott el ebéddel, 62-őt vacsorával; a II. félévben 77 tanuló járt ebédre, 62 vacsorára. A díj ebédért és vacsoráért összesen 17 frt 50 kr. egy félévre. Soknak díját el is engedték; az elengedett díjak összege 257 frt 50 kr. 2) A convictus, melyben ebédért és vacsoráért félévenkint 45 frtot fizettek a növendékek. 3) Gyámintézet, tanulókat segélyez. 4) Ösztöndíjak. 25 különböző alapítványból évenkint 52 ösztöndíjat oszt ki összesen 675 frt 33 krban. Ezenkívül más újabb ösztöndíjak vannak, melyekkel együtt 1156 frt 35 krt tesz ki a kiosztandó díjak összege. Az intézetben van állandó bennlakás is; továbbá kórház, rendesen két ágygyal, de a szükséghez képest többet is felszerelnek. — A taneszközök szépen gyarapodtak. A tanterv stb. részletezve. Szabad tárgyak voltak: a rajz, (57 tanulóval); a francia nyelv, (39 tanuló); angol nyelv, (5 tanuló); zene, (46 tanuló). — Közölve vannak az irásbeli feladványok. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 17 tanuló. Az eredmény még nincs közölve.

20. Az érsekujvári kath. algymnasium értesítvénye $187^{5}/_{6}$. Kiadja Tallay Nándor igazgató. 8-ad r. 19 lap. Értekezés: Érsekujvár korszaki jegyzékekből. Foglár után közli T. T. A tanári személyzet állott 7 rendes tanárból, (6 sz.-ferencrendi); a rendkv. tárgyakat előadták 3-an. Volt az ifjúságnak »gyakorló iskolája«, melynek 53 tagja volt, szavalással foglalkoztak. Beiratott a 4 osztályba összesen 104 tanuló; kimaradt 3, vizsgálatot nem tett 6.

21. Értesítvény a pannonhalmi sz. benedek-rend eszter-

gomi főgymnasiumáról $187^{5}/_{6}$. Közzéteszi Fehér Ipoly igazgató. Nagy 8-ad r. 70 lap. Értekezés: »Buda halála.« A magyar költészetben és irodalomban. Irodalomtörténeti tájékozás. Erődi Dánieltől. A tanári személyzet állott 15 egyénből. Tanterv stb. részletezve. Irásbeli feladványok. — Az ifjúság egyesületi önképzése helyébe a tanári kar ez évben a pályázás útján való önképzést léptette. Pályakérdéseket a magyar irodalomból, a latinból, történelemből, természettanból, mennyiségtanból tűztek ki. A siker kielégítő. (Az önképzés e módja bizonyosan többet ér a verselgetésnél.) Külön könyvtára van a fő- és algymnasiumnak. Van ifj. segélyző-egylet, melynek alaptőkéje értékpapirokban 500 frt, készpénzben 1128 frt 63 kr. — A tanszerek gyarapodtak. Beiratott összesen 235 tanuló, az év végén maradt 229. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 6 nyilv. és 22 magántanuló (az utóbbiak közt 19 az érseki főegyházmegye papnövendéke. Kitünően érettnek nyilváníttatott 4, egyszerűen érettnek 21, visszalépett 1, visszavettetett 2.

22. Sz. kir. esztergomvárosi nyilv. reáltanoda értesítvénye $187^{5}/_{6}$. Nagy 8-ad r. 20 lap. Adatok a reáltanoda történetéhez. Az árviz következtében a tanítás három hétig szünetelt, mert nem lehetett az iskola-épülethez férni. A tornatanítás egészen elmaradt, mert téli helyiség nincs, a nyárit meg elrongálta a víz. — A gyüjtemények szaporodása roppant csekély, a mi pedig annál nagyobb baj, mert az iskola még nagyon fiatal, s tanszerekben nem valami nagy a bőség. — A tanári személyzet 7 egyénből állott. — Közölve van a tantárgyak stb. vázlata. Beiratott IV. osztályba összesen 134 tanuló, az év végén volt 130.

23. A fehértemplomi államgymnasium első évi értesítője $187^{5}/_{6}$. Szerk. Fazekas Elek, id. ig. 8-ad r. 43 lap. Értekezés: Mikép kezeltetett gymnasiumunkban a latin nyelv és miket tartok általában szükségeseknek annak sikeres tanításához? Fazekas Elektől. — Adatok a gymnasium történetéhez. A főgymnasium, melynek most még csak 4 osztálya nyilt meg, 1875-ben alapíttatott. A tanári kar 6 rendes tanárból, 1 tornamesterből és 4 hitoktatóból állott. A tanterv részletezve. A gyüjtemények az első szükségleteknek megfelelők. Beiratott a 4 osztályba összesen 88 (56 német, 7 magyar, 16 szerb, 9 román), kimaradt 8. — Ezen nemzetiségi szempontból rendkívül fontos intézetet különösen ajánljuk a magyar szülők figyelmébe. Sokan vannak, kik német szóra küldik gyermekeiket. Fehértemplom kiválóan alkalmas arra, hogy a magyar fiú megtanuljon németül, mert bár a tannyelv magyar, a németekkel való érintkezés könnyen célhoz segíti a gyermeket.

(Folytatás következik.)

# Egyleti élet.

— A választmány február 20-án ülést tartott.

Elnök: Berecz Antal, jegyző: Köpesdi S.

Jelen vannak: dr. Károly Gy. H., Mayer J., dr. Lechner L., Müller J., dr. Say Móric, Brózik K., Heller Ágost, Névy L.

Az utóbbi ülés jegyzőkönyve felolvastatván hitelesíttetik.

Elnök felkéri Heller Ágost urat, hogy Ábel K. elhunyta után szíveskedjék a választmányba belépni. Egyuttal felhívja a választmányt, hogy Ábel tagtársunk halála felett érzett fájdalmának jegyzőkönyvileg adjon kifejezést. A tagok felállva adták jelét az elhunyt iránti tiszteletnek, s a jegyzőkönyvi megörökítést egyhangulag elfogadják.

Felhívja ezután az elnök a választmányt, hogy az Ábel K. halálával megürült szerkesztő-bizottsági tagságra új tagot válaszszon. A választás titkos szavazással történik. 10 beadott szavazat közöl 9 esett Müller Józsefre, ki e szerint a szerk.-bizottság tagjává lett a physika-mathematikai szakra.

Köpesdi Sándor bemutatja a Rendtartás tárgyalásának jegyzőkönyvét, mely még a tárgyalási utolsó ülésben megbizott tagoknak fog kiadatni, s a legközelebbi vál. ülésen hitelesíttetni.

Következik a pénztárnok jelentése. Minthogy eddig csak 260-an, tehát a tagok alig egy harmada fizette meg a tagdíjat, a választmány felhatalmazza a pénztárnokot, hogy a hátralékokat utánvétellel szedhesse be, a mire egyébként az alapszabályok jogot adnak a választmánynak.

A három vagy több év óta tartozókhoz a titkár fog hivatalos felszólítást intézni.

A szakosztályi elnökök jelentik, hogy a legutóbbi időben nem tarthattak szakületeket, mert a keddi napokat a Rendtartás megvitatása foglalta el. A jövőre már érdekes előadások vannak bejelentve.

Az elnök constatálván, hogy az egylet több tekintetben örvendetesen fejlődik és hat, egy nagyon érzett hiányra hívja fel a választmány figyelmét, t. i. arra, hogy az egylet könyvtárának alkalmas helyisége nincs. Ő ugyan fáradozott utána, hogy ilyent szerezhesseu; de sikertelenül. E bajon szerinte csak úgy lehet segíteni, hogy egy külön helyiség bérlendő, mely egyuttal irattár, s a titkár hivatalos helyisége is lesz. Ezzel összefüggésben van az is, hogy a könyvtárnak gyarapítására és használhatóvá tételére gondot és költséget kell fordítani. A választmány teljesen egyetért az elnökkel, de tekintve a tetemesebb költségeket, melyekkel ez intézkedés járna, elhalasztandónak tartja. Határoztatik azonban, hogy a könyvtár számára helyiség a budai főgymnasium épületében kérendő.

A közgyülés megtartására szintén a budai főgymnasiumban fog az elnökség helyiséget kérni.

A közgyülés előkészítésére bizottság választatik, melynek tagjai: Köpesdi Sándor, Paszlavszky József és Névy László.

A pénztárnok bemutatja a párizsi magyar egylet titkárának levelét, melyben az egylet számára a Közlöny egy példányát kéri. A kérelem teljesíttetni fog.

Uj tagokul felvétettek. Dr. Versényi György főreált. t. Körmöcbányán; Szűcs Sándor lyceumi. t. Miskolcon; Eiselt Antal, Winter József, nagygymn. tanárok Selmecbányán, Lippay Lajos főgymnasiumi igazgató Jászberényben, Szabó Szilveszter, Zanathy Bódog főgymnasiumi tanárok Győrött, Krcsméry Athanáz Szilveszter főreált. t. Körmöcbányán, Rayé Lajos fels. leányisk. tanár Budapesten, Hlavacsek András ev. gymn. tanár Besztercebányán. Piribauer Alajos főreált. t. Budapesten.

---

# Vegyesek.

— **A hivatalos lapból.**

A vallás és közokt. m. k. miniszter az erdélyi, brassói és csíksomlyói r. k. főgymnasiumoknak 1876/7 tanév kezdetétől további két tanév tartamára, a nyilvánossági jogot megadta és id. felhatalmazta, hogy érettségi vizsgálatokat tarthassanak és ezekről jogérvényss bizonyítványokat kiadhassanak. (2904 sz.)

— A vallás- és közoktatásügyi miniszteriumtól 3535. szám alatt érkezett hozzánk a következő

Értesítés. Az érdekelt rajztanárjelölteknek és ideiglenesen alkalmazott rajztanítóknak, kik a folyó 1876/7-ki tanév végével a szabadkézi rajzolásból tanképesítő vizsgálatot tenni kívánnak, tudomására hozatik, hogy a vizsgálat megindítására célzó, szabályszerűen bélyegelt kérvények alólírott igazgatóhoz, mint az orsz. rajztanárvizsgáló bizottság elnökéhez (sugárút 80-ik sz. alá) f. é. márczius hó 15-kéig lesznek beküldendők.

A kérvényhez mellékelendők: 1-ször a vizsgálatra jelentkezőnek tudományos és művészeti tanulmányairól szóló iskolai vagy akademiai bizonyítványai. 2-szor. Rövid életrajza, mely főleg szakmíveltségének iránya- és terjedelméről képet nyujtson. 3-szor. Sajátkezű rajzaiból nehány mutatvány. 4-szer. Ha a vizsgálandó már rajztanítói hivatalt viselne, vagy viselt volna, az illető tanintézet igazgatóságának erre vonatkozó bizonyítványa. 5-ször. A vizsgálati díjnak (10 frt) az illető adóhivatalnál történt lefizetéséről szóló nyugta.

A zárthelyi és szóbeli vizsgálatok rendje annak idejében fog közzététetni.

Budapest, 1877. február hó 1-én. Keleti Gusztáv, az orsz. rajztanárvizsgáló bizottság elnöke.

— Felkérettünk a következő sorok közlésére.

Iskolai takarékpénztárak. A budapesti kereskedelmi akademiában, f. é. január hóban, 327 tanuló közül — 102 takarított 230 frtot, 40 krt mely összeg az előbbi e tanév kezdetétől hozott betétekkel együtt, 1039 frtot s 10 krt tesz.

A helybeli polgári kereskedő testület vasárnapi iskolájában 487 növendék közül — 73 tett be 79 frtot 50 krt, mely az ez előtti betétek összegével, 294 frtra, s 50 krra megy.

A vidékről nem igen pontosan jönnek ugyan a tudósítások, de érdekes az is a mi jön. Igy p. o. bámulatos látni, mit tehet a jó akarat. Szabadkán, a hol Dr. Guln György úr takarékpénztári igazgató buzgólkodik az iskolai takarék-pénztárak ügyében, múlt év végén 647 iskola-gyermek takarított 8803 frtot 77 krt, f. é. január hóban hoztak 724 frtot 95 krt, és így február 11-én 9528 frtot 72 krt tett a gyermekek megtakarított vagyona; vagyis majd annyit, mint az egész országban ez intézmény folytán egybegyült.

Szombathelyről pedig Lábos Imre igazgató tanító úr az ottani községi népiskoláról következőt ír: 1875. október 17-től — 1877. január 28-ig 499 fi, és 153 leány növendék közül takarított 128 fiú — 110 frtot 11 krt, s 66 leány 64 frtot 89 krt, — összesen 194 növendék — 175 frtot. Két községi tanító vesz részt e műveletben. Köszönettel vettem e becses tudósításokat, és jövőben is minden érdekes hírt nagy örömmel fogadok.

Weisz B. F.

A dévai ügyről.

Réthi Lajos kir. tanácsos úr, Hunyadmegye tanfelügyelője szíves volt beküldeni hozzánk a kolozsvári „Kelet"-nek január 24—31-iki számait, melyekben „A dévai állami tanítóképezde ügyei a nyilvánosság előtt" címen felvilágosításokat ád, némely ellene felhozott kemény vádak iránt, névszerint: az intézet dako-romanismusát, Balázs Lőrinc igazgatóságát, és a Madzsar Jánoson „némely lap szerint elkövetett méltatlanságokat" illetőleg. Mi a képezde ügyeiről, a mint ezek budapesti lapokban, és két röpiratban tárgyalva voltak, ujabb időben többször hozzászóltunk, természetesen oly adatokra támaszkodva, melyek egyidejüleg sem hivatalosan, sem magánlag meg nem cáfoltattak. A közleményekből elfogulatlanul, csupán az ügy által érdekelve itéltünk, s különösen egy tanártársunk zaklatását olyan dolognak tekintettük, hogy miatta a keményebb szó leirásától sem riadtunk vissza. Közlönyünk azon száma, melyben Madzsar J. röpiratáról szóltunk, m. évi december 15-én jelent meg. A budapesti lapokban nem olvastuk a benne foglaltak megcáfolását, hanem igenis jött egy másik röpirat, a mely uj panaszokat és vádakat halmozott az elsőkre. Erről az iratról is tettünk említést, s annak a nézetnek adtunk kifejezést, hogy végére kell járni a dolognak, s legyen igazság szolgáltatva annak, és úgy, a hogy érdemli. Réthi tanfelügyelő úr méltatlannak tartja felszólalásunkat, s rosz néven veszi tőlünk, hogy nem vettünk tudomást a Keletben megjelent közleményéről. Valóban nem szánhatjuk el magunkat arra, hogy minden ujságot elolvassunk, s a „Kelet", bár derék hírlap, nem tartozik rendes olvasmányaink közé. Ebbeli mulasztásunk nagyon megbocsátható; de kevésbbé indokolt a tisztelt tanfelügyelő úr azon eljárása, hogy ama lapokat, melyek Madzsarnak pártját fogták, egyenesen nem világosította fel a dolgok mibenlétéről. Közleményének tartalmát azonban ezennel szívesen tudomásul veszszük; elismerjük, hogy a mint a tanfelügyelő úr előadja a dako-romanismus ügyét, ő hivatásának megfelelően, s nemzetiségünk érdekében cselekedett, s óhajtjuk egyszersmint, hogy most már a szenvedélyek láza lecsillapodván, a művelődés közös szent ügye kölcsönös szeretetben és tiszteletben egyesítsen bennünket a munkában.

— Polg. iskolai rendtartás.

A budapesti polgári iskolák azon rég óhajtott állapotnak örvendhetnek, hogy számukra a főváros viszonyaihoz alkalmazott külön Rendtartás készül. A fővárosi tanács t. i. miniszteri utasítás folytán a közoktatási bizottságot szóllította föl egy ily Rendtartás elkészítésére ; a közoktatási bizottság egy albizottsága Békey Imre tanácsos úr elnöklete alatt már munkába is vette az erre vonatkozó elaboratumot, mihez a szakférfiaknak, mint az elmélet és tapasztalat képviselőinek véleményét is kellő figyelembe vette s úgy tudjuk, hogy a nevezett Rendtartás, mely meghatározza és szabályozza az iskolaszéknek, a polgáriskolák kormányának jogait és teendőit, az igazgatók, osztályfőnökök és tanítók kötelmeit s magát az iskolai rendet, már maholnap teljesen elkészítve lát napvilágot. Az ily mozgalmat a sok tekintetben s különösen a miniszterium részéről amugy is elég mostoha figyelemre méltatott polgári iskolák terén örömmel üdvözöljük.

— A középt. törvényjavaslat az ágostai hitv. ev. egyetemes bizottság előtt.

Az ágostai hitv. ev. egyetemes bizottság részéről a középtanodai törvényjavaslat iránt 1876. dec. 3-dikán kiküldött albizottság január 26-án terjesztette elő véleményes jelentését. E bizottság tagjai: Bánó József mint elnök, Zsilinszky Mihály mint jegyző, Hunfalvy Pál, Pap Gábor, Fest Imre. — A jelentés határozott álláspontot foglal el a kormány törvényjavaslata ellen az autonomia kérdésére nézve, s bár nem ellenzi a kormány felügyeletének elfogadását, azt meglehetősen megszorítja. A tanárképesítést az egyház kezében kivánja tartani, valamint azt sem fogadja el, hogy a kormány bármily cím alatt beavatkozzék az iskolák alapítványainak vagy jövedelmeinek kezelésébe stb. Az egyetemes bizottság e jelentést csekély módosítással elfogadta. — Azon helyzetben levén, hogy az albizottság munkálatát legközelebb egész terjedelmében közzé tehetjük, ez alkalommal csak azt constatáljuk, hogy a bizottság tagjainak felfogása lényegesen különbözik attól, mely a lapok szerint abban állana, hogy „a protestans felekezeti iskolák nem igénylik az állam részéről a többi iskoláknál nélkülözhetetlen felügyeletet, mert a protestans iskolák szabadelvű és nemzeti irányát a közvélemény és törvényhozás folyton elismerte és méltányolta."

— Budapest főváros közgyüléséből.

A február 8-án tartott közgyülésben a főváros hatósága ismét egygyel szaporította az érdemek ama hosszú sorát, melyet a tanügy felvirágoztatásában szerzett volt. A közoktatási bizottság előterjesztésére ugyanis elhatározta, hogy az „Eötvös-alap" létesítésére 100 frtot mint alapítványt tesz, s 8000 frttal alapított a maga részéről egy „Eötvös alap"-ot, melynek kamataiból évenkint 4 érdemes budapesti néptanító szorgalmas gyermekének 100—100 frtot fog ösztöndíjképen kiszolgáltatni.

A nemzetgazdasági egylet kérvénye az iskolai takarékpénztárak életbe léptetése iránt élénk vitát idézett elő. Mellette szóltak: Weisz B. F., Hegedüs, Zichy, Éles, ellene Szabóky, Végh, Ribáry. A közgyülés a tanács javaslatát fogadta el, hogy az isk. takarékpénztárak nemkötelezőleg léptettessenek életbe, s a betételek bizonyos napokban és órákban történjenek.

— Iskolai alapítvány. Gróf Kun Kocsárd, a szászvárosi ev. ref. tanoda érdemekben megőszült főgondnoka, a gondozására bízott tanintézet javára tett számtalan áldozataira egy nagyszerű alapítványnyal tette fel a koronát. Febr. 10-én 50,000 frt urbéri kötvényt adott át az intézet pénztárába, oly feltétellel, hogy annak kamataiból építtessék fel a már tervbe vett osztály-épület, azután pedig tőkesíttessék mind addig, mig oly összegre nő, hogy az intézet többi jövedelmeihez csatoltatván, elégséges lesz, egy a kor kivánalmainak megfelelő teljes gymnasium fentartására. Addig is, mig az urbéri kötvények szelvényei esedékesek lennének, az építkezés megkezdhetése végett 1000 forint kész pénzt előlegezett az intézetnek. Az intézet előljárósága meghatott szavakban mondott köszönetet a nemes jóltevőnek, fogadva, hogy éltök legszentebb feladatának fogják tekinteni, a dicső alapító magasztos intentióit megvalósítni.

— A paedagogia a németországi egyetemeken. Hogy a németek sem látják be még mindenütt a paedagogiának, mint tudománynak fontosságát, azt mutatja az a körülmény, hogy a folyó semestrisben több egyetemen nem tartanak belőle előadást. Igy Boroszlóban, Greifswaldban, Marburgban, Münsterben, Rostockban, Strassburgban, Giessenben. Megfelelő figyelemben csak Lipcse és Jena részesítik. Ezekhez még csak az osztrák és svájci egyetemek foghatók (meg a budapesti). Lipcsében csupán a paedagogiának öt tanára van, kik hetenkint összesen 20 órát hirdettek. A többi porosz egyetemen: Berlinben, Königsbergben, Bonnban, Göttingában, Hallban és Kielben összevéve csak 21 órai előadás és gyakorlat van; Berlinben csak 4 órát szánnak neki.

— Délamerikából. Chilinek uj közoktatásügyi minisztere van, Sennor Amunategui, kinek első teendője volt megszüntetni a latin nyelv kötelezett tanítását azokra nézve, kik egyetemre akarnak menni. A tanulók szabadon választhatnak a latin, vagy valamely élő nyelv, (francia, angol vagy német) között. A papság nagyon rosz néven veszi ezt az intézkedést. Ez országban 1875-ben 1359 elemi iskola volt, köztök 848 nyilvános, 511 magánintézet. A nyilvánosakat 65,875, az utókbiakat 23,630 gyermek látogatta. A költségek 801,522 dollárt tettek; a kormány azonban emelni akarja a tanítók fizetését. Chilinek 53,000 kilometer területe és 2 219,266 lakosa volt a legutóbbi census szerint.

— A porosz tanító-képzők népessége. Mult évi decemberben Poroszországban 6945 seminarista volt, 2219-el több, mint 1870-ben. Ez év óta összesen 3o seminarium keletkezett; azonban a régiek növendékei is 815-tel szaporodtak. Az intézetek közöl 59 tiszta internatus, 32 tiszta externatus, 17 vegyes. A királyi 27 intézetben jelenleg 1100 növendék van, másféle 83-ban, melyek állami segélyt kapnak, 2380.

— A jezsuiták száma az Egyesült-Államokban 1662-re tétetik. Kollegiummal bírnak Boston, Worcester, New-York, Fordham, Philadelphia, Frederick, Baltimore, Washington, Mobile, St. Louis, New-Orleans, St. Charles, Bardstown, Cincinnati, San Francisco és Santa Claraban. —ba—

## NYILT-TÉR. *)

## Válasz.

Dr. Ribáry Ferenc úr írói tulajdonjogának (?) megsértése miatt jónak látta óvást tenni világtörténeti munkám I. köt. második kiadása ellen. Nem akarok az óvástétel jogossága fölött vitatkozni, miután erre hajlamot nem érzek magamban, csak annyit szabadjon megjegyeznem, hogy soha sem volt szándékom munkám eredetiségével dicsekedni. Az előszóban ezen szavak: »Azon tankönyveket, melyekből az anyagot nagy részben *leforditottam*, — *kivonatoztam*, minden szakértő ismeri s azért azok címét nem tartottam szükségesnek ide írni,« — azt hiszem a plagizálás vádja alól teljesen fölmentettek. Most is azt mondon Dr. úr: **szerkesztettem** és nem **irtam.** Hogy van-e e két szó közt lényeges különbség, azt itélje meg Dr. úr.

Lássuk most miben áll Dr. úr írói tulajdonjogának megsértése.

3-ik *lapon* egy szót sem vettem át, hanem a mit az emberfajok és nyelvcsaládokról mondok, azt Blumenbach nyomán *szerkesztém*; állításom igazságáról meggyőződhetik a zárjelek közé írt latin elnevezésekből is.

4-ik *lapon* nagy változtatás mellett csak 10 sort hasonlíthatna össze művének 9., 10-ik lapjaival. Ugyanazon lapon a többi sorokban egy árva szó sem vág össze művével, mert a földirati részt Weber műve nyomán szerkesztém. Tessék a magyar fordítás 39., 40., 41., 42., 43., 44., 45., 46. és 47-ik lapjait megtekinteni.

6-ik *lapon* semmi sem vág össze művével; ugyanez áll a 11-ik lapra. Hasonlítsa ezt össze Dr. úr Nösselt művének a phoenikiekről szóló passusával.

15-ik *lapon* semmit sem vettem át; Stacke művében van az meg szóról-szóra.

---

*) Az e rovatban foglaltakért nem vál felelősséget a szerkesztő.

17., 18., 19., 20 ik lapokat Heraklesig csak nagy változtatás mellett hasonlíthatja össze művével, megjegyzem, hogy e lapokon Dr. úr is szoros viszonyban áll más szerzőkkel.

41., 42-ik lapon. Változatlanul átvettem Dr. úr művéből 8. sort, változtatva 23-al.

67-ik lapon egy sor sem hasonlítható össze művével; nézze meg Weber id. m. 109., 110. és 111. lapjait.

78-ik lapon egy szó sincs kivéve.

80—82 semmi sem vág össze művével (átvételt, vagy ha jobban tetszik plagiumot értek).

85—86 ugyancsak ez áll.

88—92, mint Dr. úr maga is megjegyzi — kivonatozás. Ezt megfelelő változtatással vettem át, mint művének legsikerültebben kidolgozott részeit.

93—95 Webert használtam.

102., 103., 104., 105., 106., 107., 108. lapokon csak hiszi Dr. úr hogy, átvettem valamit, de legyen meggyőződve, hogy könyvének ide vágó passusaiba a szerkesztésnél bele se néztem. Azokat a műveket, melyekből e részeket kidolgoztam, Dr. úr jobban ismeri, mint én.

Ez képezné az óvástétel alapját.

Ha ezek miatt szerkesztett munkám ellen óvást lehet tenni, akkor **irott** és **eredeti** történeti tankönyveinket (Dr. úréi sem képeznek kivételt) hitem szerint meg kellene égetni, mert azokban az eredetiségnek csak elvétve akadunk nyomaira.

Különben legyen nyugodt Dr. úr, óvástételét tudomásul veszem s kívánságának adandó alkalommal eleget teszek.

Trahit sua quemque voluptas.

**Tankó János.**

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 13. szám. $187^{6}/_{7}$.

# Shakspere Coriolanusa az iskolában.

*Tisztelt szakosztály!*

Azon intézkedések között, melyeknek a magyar nyelvi oktatás reformja a céljok, egyik legszembeötlőbb, legnagyobb fontosságú az eddigi töredékes olvasmányoknak lehetőleg egész művekkel való pótlása. Az elv, mely ez intézkedésben valósulást keres, kétségtelenül helyes, mert arra törekszik, hogy a classicus írók legkitünőbb termékeit vonván az oktatás keretébe, a növendék lelke előtt mindazon tartalmi, szerkezeti, alaki, nyelvbeli sajátságokat összefüggő egységes egészben tárja fel, melyeket megismervén, a tanuló nemcsak az irodalomnak egy-egy nagy szabású termékét teszi szellemi kincsévé, hanem a műfajnak mintáját nyeri benne, értékesebb útmutatót a további olvasásban, mint bármily kicirkalmozott, napjainkban egész az émelyítésig dagályossá vált szépműtani elmélet.

A mily helyes azonban az elv magában véve, ép oly gondos körültekintésre van szükség az olvasmányok kiszemelésében. Még a mienknél sokkal gazdagabb irodalmakban is nehéz az oktatás fokozatainak minden tekintetben megfelelő olvasmányokat kiválasztani; annyival nehezebb nálunk, a hol eszményibb jelentésben vett paedagogiai író oly kevés van, a hol épen a legmagasabb műfajokban oly gyéren mutatkozik az alakító erő, az a hatalom, mely legkevésbbé magyarázható meg elméletileg, s mégis legmélyebben hat az ifjú kedélyre és phantasiára. Az epikában, lyrában nem jövünk zavarba; ott van az antik nyerseségeiben is hatalmas Zrinyi, ott a homéri plasztikáju Arany, ott a mondák és regék csodás világában otthonos Tompa; más részről a lyra ódon formáiban fenséges Berzsenyi, a romantikusan érzelmes, modern nemzeti irányú Vörösmarty, és ismét Arany és Tompa, s egyes remekeiben Petőfi, — kik az iskolai oktatásnak gazdag,

és paedagogiai szempontból is kitünő anyagot szolgáltatnak. De már a drámában, a komoly úgy, mint a víg nemben, megakad a paedagogus. Ha az irodalomtörténettől kér tanácsot, akkor szinte odajut, hogy az »embarras de rihesse« akasztja meg a választásban. Hála azon nemzeti lelkesedésnek, mely irodalomtörténetünk megalkotóját nemcsak búvárlataiban, hanem kritikájában is vezérlé, drámairodalmunk termékei között is van, legalább mondva, annyi remek, hogy bizony kikerülhetne belőlök az oktatás anyaga. Tényleg azonban nagyon kicsire olvad azon eredeti drámai művek száma, melyeket az iskolában olvasni lehet. Kisfaludy Károly »Irene«-je, bármennyire lelkesedik is érte a phrasisok barátja, meglehetősen gyenge compositió; a cselekvény úgy halad benne, mint az a patak, mely futásában minduntalan lapályba ér, hol ki kell szélesednie, merengő tavacskává alakulnia. Nekem az a véleményem, hogy »Irene« csak jelentékeny változtatása után, rövidítve válhatnék iskolai olvasmánynyá. Vörösmartynak a romanticismus minden jó és rosz oldalát chemiai vegyületben letükröző drámái már csak azért sem valók iskolai olvasmánynak, mert teljesen hiányzik bennök a tárgyi érdek, a minek az oktatásban ép oly fontosnak kell lennie, mint a formainak; ezenkívül a compositió túlságosan bonyodalmas volta épen nem teszi őket alkalmasakká arra, hogy a szerkezet architektonikájában példákul szolgálhassanak. Teleki »Kegyence« még nagyobb mértékben szenved e bajban, azonfelül drámai motivumai között olyan is van és pedig a legerősebb, a minőt az iskolában magyarázni nem lehet. Hugó Károly, kinek compositióját és jellemző képességét általában dícsérik, nem tudott magyarúl, s csakis »Báró és bankár« című darabja jöhet tekintetbe. Ennél azonban baj a próza, mely még ha jobb volna is, mint a milyen, alig volna tekinthető a magasabb tragédiai stil példányának. Szigligeti Ede negyven évet túlhaladó munkássága hosszú sorát hozta ugyan létre a derék műveknek, s hatásra nézve alig mérközhetik meg vele a régibb és ujabb drámaírók egyike is; mindazáltal aránylag kevés műve, s azok is a víg nemben, emelkedik ki az időszaki hatás feltételeinek szük köréből; a tragédiában talán az egy »Trónkövetelő« lesz felhasználható alkotása. Az a classicus mű, melyet eddig is elő- elővettek tanáraink egész terjedelmében, t. i. Katona »Bánkbán«-ja, az oktatás magasabb fokán, a VII. osztályban helyén lesz, bár ennek tárgyalása is meglehetős tapintatot feltételez a tanár részéről. E szerint tényleg csakugyan nincs nagy választé-

kunk, legalább a komoly színmű terén, sőt a komédiában is csak néhányra fog leolvadni azok száma, melyek az iskolába bevihetők.

Nem kis nehézséget okoz az a körülmény sem, hogy a modern dráma csaknem kivétel nélkül a szerelmet használja fő motívum gyanánt, a miről igen könnyen megfogható okokból lehetőleg keveset kell az iskolában beszélni. Nem tartozom azon emberek közé, kik a legemberibb érzelemnek, a legegyetemesebb költői motivumnak nevét is félnek kiejteni az iskolában; de azt sem tartózkodom kimondani, hogy még az ideálisan tiszta költészettel is óvakodnunk kell az ifjúság könnyen gyúló phantasiáját ingerelni; bár módunk volna benne, hogy az életnek, színpadnak, magánolvasmányoknak e nemű ingereit egyébb tartalmas és hathatós erkölcsi principiumokkal ellensúlyozzuk!

Az oktatásban a moralis és aesthetikai elveknek mindig együtt kell járniok, és valóban paedagogiai csak az az olvasmány, mely e két elvnek együtt és egyformán szolgál. Minél szegényebbé válik a napi irodalom tárgyának egyoldalúsága, indító okainak egyhangúsága által, — minél nagyobb halommá nőnek a prózaian tendentiosus művek, melyek mindig és mindenütt az élet misérjeit hangoztatják, s óvszer vagy orvosság gyanánt nem ritkán vakmerő cynismussal az erkölcstelenséget hirdetik: annál nagyobb súlyt kell fektetnünk a valóban classicus művek olvastatására, melyeknek tiszta morálja erőszakolt parallelák és célzatos prédikációk nélkül is mélyen hat a lélekre, s e mellett motivumaik gazdagságával az ember szellemi és erkölcsi világát minden oldalról való alakjában, örök mivoltában mutatják be.

Nem szükséges hangsúlyoznom, hogy a görög-római irodalom remekei e tekintetben is első helyen állanak, s ép azért olvastatásuk nemcsak oly mértékben kivánatos, a mint az illető nyelvek tanításával lehetséges; hanem óhajtandó, hogy mint magán olvasmányok, sőt a mennyire lehet, valóságos iskolai olvasmányok a magyar irodalmi oktatás körében helyet fogjanak.

A lángelmék nemzeti jellegök dacára egyetemes hatásnak, műveik a népek köztulajdonai s csak szánandó elfogultság nem látná be azt a rendkivüli hasznot, a mely egy Shakspere, egy Molière műveiből háramolhatik bármely nemzet ifjúságára, ha őt a nagy szellemekkel az iskola gondos vezetése mellett megismertetjük. Bizonyos, hogy nekik sem minden soruk iskolába való; de az, a mi kihagyni való, alig érinti a lényeget, s ha egyes darabjaik nagyobb szabadságot tüntetnek fel a társadalmi élet ké-

nyesebb természetű kérdéseiben, ezek mellőztével még mindig marad nálok elég, a mit a classicismus példányaiként tárgyalhatunk az iskolában.

Az tehát, hogy Shakspere mint rendszeres olvasmány kerül a magyar középiskolákba, még akkor is egészen rendén volna, ha másutt nem történnék, és hogy első sorban Coriolanus van kijelölve, az csak azt bizonyítja, hogy a tanterv készítői tudták, mit csinálnak.

Mindazáltal a dolog nem oly egyszerű, mint a minőnek első pillanatra látszik. Meg vagyok róla győződve, de hallottam is nem egy oldalról, hogy különben értelmes és buzgó tanárok korainak tartják dráma s főkép a shaksperei dráma olvastatását a középiskola V. osztályban. Az érvek, melyek ilynemű olvasmány ellen felhozhatók, nem épen súlytalanok. Mindenekelőtt fontos az, hogy a mi ifjuságunk általában véve oly nehézkesen fejlődik — az okokat itt nem fejtegetem —, hogy Shakspere megértését kivánni tőle ezen a fokon, szinte vakmerőség; azután magának a drámai compositiónak, mint a compositiók legművésziebbikének felfogása csakugyan más előzményeket feltételez, mint a minőket ötödik osztálybeli tanulónál, még ha Etonban vagy Berlinben, avagy Lipcsében tanult is, vakmerőség volna feltenni; arról meg, hogy ily fiatal növendék képes legyen a drámai stil, a jellemzés stb. sajátosságait kellőképen felfogni, szó sem lehet.

Kétségkívül nyomós észrevételek, de korántsem alapítvák leküzdhetetlen nehézségekre.

A mi Shakspere megértését illeti, arra nézve szükséges megjegyeznem, hogy itt épen nem Sh. világirodalmi jelentőségéről van szó. A nagy szellemnek csak egy, és pedig ismert történelmi anyagot tárgyaló műve forog itt kérdésben, melynél a tanárnak nincs egyéb teendője, mint szembe állítani a költői alkotást a történeti tényekkel, vagy ha jobban tetszik, a mondai adatokkal, s megmutatni, hogy a költészet a történetnek lényegét használván fel, arra fektet súlyt, hogy a historiai anyagban az örök emberit, a szív és ész harcait fesse elénk az okok és okozatok ama kényszerű következetességében, melynél fogva már a stagirita bölcs philosophikusabbnak ismerte fel a költészetet a történelemnél. És ennek bebizonyítása a gyengébb korú ifjuságánál sem lesz nehéz. A történelem azt mondja például, hogy a plebejusok ki nem állhatván tovább a patriciusok zsarolását, a szent hegyre vonúltak, ott uj várost akartak alapítani, s már formalis alkotmányt is

szerveztek; a senatus megijedvén, módot keresett az elkeseredett nép megengesztelésére, s követeket küldött hozzá, kiknek szószólója Menenius Agrippa a gyomorról mondott mesével bírta őt engedelmességre és visszatérésre. — A költő semmit sem tud a szent hegyről, s Meneniussal Róma utcáján, akkor mondatja el meséjét, mikor a tribunok már meg voltak választva. Évek eseményeit és küzdelmét adja elénk egy rövid jelenetben, de úgy, hogy megismerjük benne a római államélet két ellentétes principiumát, oly élesen állítva egymással szemközt, hogy évtizedek története kevés szóban tisztázva van előttünk. Cajus Marcius, emez incarnatiója az ős patricius büszkeségnek, a rövidlátó, bár hősies hazafiságnak, meg a kenyeret követelő nép, az évszám és a hely megnevezése nélkül is azok a tényezők, melyeknek antagonismusa Róma beléletének századon át mozgatója volt.

Vagy vegyünk fel más esetet, a mi, mellékesen megjegyezve, a megfejtendő kérdések egyik legfontosabbika.

Shakspere a mily előszeretettel foglalkozik Coriolanussal, ép oly kedvezőtlen világításban tünteti fel a népet, és vezéreit. A benyomás, melyet a nép magaviselete az olvasóra tesz, elidegenítő, s annak, ki a történelmet ismeri, könnyen igaztalannak, részrehajlónak tünhetik fel a költő, mert a római polgárságot valóban nem erényeiben mutatja be; s a kép, melyet (Plutarch festése után) a plebsről nyujt, csaknem kétségbe ejt bennünket az iránt, hogy e nép valaha nagyot is tehetett.

És csakugyan voltak műbírák, kik a költő felfogását ez oldalról határozottan roszalták, őt arisztokratikus hajlamokkal gyanusították, s egyáltalában kétségbe vonták, hogy Shakspere a történeti igazság követelményének eleget akart volna tenni, midőn Coriolanus ellenfeleit oly silányaknak, ingatagoknak festette.

Annál érdekesebb és tanulságosabb meggyőzni az ifjakat és pedig mondhatni kézzel fogható argumentumokkal, hogy a genius e kérdésben sem tagadta meg magát, s azzal, hogy a népet úgy állítja elénk, a mint teszi, nem művel kevesebbet, mint hogy a népnek, mint tömegnek örökké egy és ugyanazon, valódi alakját mutatja be. Ha valakinek, Shaksperenek van érzéke az emberi természet mindennemű jelenségei iránt, s a ki alaposan tud itélni, az e darabban is meg fogja találni azokat a helyeket, melyek a nép jó tulajdonságainak elismeréséről tesznek tanubizonyságot; de egészben véve nemcsak a hős jellemének colossális con-

ceptiója hozta magával az ellenkező principiumnak legalább látszólagos devalválását a képviselők köznapiságában, hanem historiailag is igaz, hogy a tömeg mindig és mindenütt kicsinyes, önző, ingatag, háborgásra, hálátlanságra hajlandó, s mit ilyen, az egyéni derékséggel szemközt valóban elenyésző. E tudatnál azonban tényleg sokkal magasabbra emel bennünket Shakspere Coriolanusa, a mit az ifjúnak magán a darabon könnyen meg lehet, és meg kell magyarázni. Minő eszmének ád kifejezést a catastropha, Coriolanus megrázó bukása? Melyik principium vívja ki a diadalt emez összeroppanásában az ellenséges elemeknek? A nép az örök emberi jogok képviselője, Coriolanus a patriciusi előjogoké. Küzdelmök a történelem nagy kérdőjele, melyre az a felelet, hogy az egyén, ki magát teszi a világrend helyére, abban a pillanatban törik meg a szív örök jogainak követelése előtt, a mikor leghangosabban tagadja e jogok lételét; és a nép, mint az örök emberi jogok képviselője, minden gyengesége dacára megmarad a csatatéren, hogy emelkedve és bukva, a család, az állam, a haza eszméjeért és birtokáért küzdjön, s megalkossa a — történetet.

Igazi tragikai conceptióban a cselekvény morálja mindig, minden ízben, könnyen felismerhető, s e tekintetben épen Cor. mintaszerű. A jellemek, indító okok oly határozottan, oly éles vonásokkal vannak itt elénk rajzolva, hogy egy kis figyelemmel minden tényezőnek jelentőségét megmutathatjuk a növendéknek. Nemcsak az állami actus, hanem a személyek kedélyélete is világos drámai mozzanatokban fejlik le szemünk előtt. Az egész darabban egyetlen rövid monológ van, a mi eléggé bizonyítja, hogy a költő a lélektant cselekvénybe öntötte, s az érzelmeket, a gondolatokat a dialog formájában mindenütt a dráma szerves részeivé tette. A mi különösen a jellemeket illeti, alig van a világirodalomban egy-két oly drámai mű, melynek személyei oly plasztikusan volnának kidomborítva. Nemcsak egymáshoz való viszonyukban, hanem külön és egyenkint tekintve fel fogja bennök ismerni maga az ifju is az alapvonást, az erkölcsi eszmét, mely életet ad nekik. Coriolanus és a tribúnok, meg Aufidius, Menenius Agrippa, Volumnia és Virgilia, — kész példányok lesznek a drámai jellemekre, melyeket az elmélet mindig halaványan fog értelmezni, s ha a tanárnak van érzéke a dolog iránt, nemcsak haszonnal, de gyönyörködve fogja növendékeivel az aesthetikai kérdések legnehezebbikét fejtegetni és megértetni. Nehogy elő-

adásom kelleténél hosszabbra nyuljék, kénytelen vagyok lemondani arról az élvezetről, hogy példában mutassam be állításomat; szaktársaim azonban a nélkül is el fogják találni azt a helyes módot, melyre célozok.

Egy észrevételt azonban nem hallgathatok el, azt t. i. hogy itt is megvan a »ki sokat markol, keveset szorít« veszélye. Összes törekvésünknek arra kell irányozva lennie, hogy ifjaink magával a darabbal jöjjenek tisztába, s az elméletből csak annyit szabad mondanunk, a mi a concret dologhoz szól, jobban mondva, a mi a müremekből önként következik, vagy nagyobb nehézség nélkül elvonható. A drámai elmélet, mint ilyen, a műfajok és stilnemek különféleségei szerint előadva, e fokon nagyon korán volna; ennek helye a poetika körében lesz. De ha egyetlen shaksperei darabot alaposan átdolgoztunk az V. osztályban, megbecsülhetetlen anyagot fog magával vinni a tanuló a felsőbb osztályokba is.

Mielőtt tovább mennék, kapcsolatban a történeti anyaggal és annak költői feldolgozásával, azt is megemlítem, hogy Shakspere-nek mint egyebütt, e darabjában is több tévedése van a történeti tények ellen. Az iskolai oktatásnak meg kell jelölnie ezen anachronismusokat. Ilyenek: Coriolanus korában a consulokat nem a nép, hanem a senatus választotta; Titus Lartius helytelenül nevezi Coriolanust c a t ó i bajnoknak, mert Cato jóval később élt, hogy sem Lartius hivatkozhatott volna rája; Menenius Agrippa Galenust említi, a ki 600 évvel élt utána; vonatkozás van «színészre«, minő ekkor még Rómában nem létezett, és Nagy Sándorra, a ki még nem született; említve van két ízben is a temető, a milyen a keresztényeknél van, s még egy-két apróság. Kellő jegyzetekkel ellátott kiadás mindezekre figyelemmel lesz, s a rectificatiót keze ügyébe adja tanárnak és tanulónak. De nagy hiba volna az ilyenekből valami olyast következtetni, hogy Shakspere nem tudta, vagy meghamisította a történelmet. Lehet, hogy egy és más dolog valóban elkerülte a nagy költő figyelmét; de Shakspere anachronismusai általában olyanok, hogy soha a dolog lényegét nem érintik, s több mint valószinű, hogy gyakran tudva és akarva követett el olyasmit, a min kicsinyeskedő kritikusok fennakadhatnak, neki azonban a drámai dictio hatásosságára a legalkalmasabb volt, s épen azért inkább a művészi célnak, mind a tudákosság követelményeinek hódolt.

E megjegyzés után térjünk vissza a nehézségek másodikára: a drámai compositió megértetésére. A tanterv egyszerüen azt

mondja, hogy olvastassék Coriolonus, különös tekintettel a compositiora.

Valóban nem csekély követelmény.

Ha meggondoljuk, hogy a compositió a tulajdonképeni műalkotás, s hogy az V. osztálybeli tanló, ha tanult is valamit a megelőző olvasmányokon a compositióról, az főkép az elbeszélő művek szerkezetének, s itt is a legegyszerüebbekének megismerése lehet, az ujabb feladat nem egy okot ád a meggondolásra.

Szerencsére a kiválasztott minta e tekintetben is olyan, hogy a tanár teendőjét nagyon megkönnyíti.

Itt azonban még egy dologról kell szólanom. Előbb csak arra az ismeretre hivatkoztam, melyet a növendék az olvasmányokon szerzett volt; kiegészítőleg hozzá kell tennem, hogy tulajdonképen már némi elméleti ismeretekkel is kell rendelkeznie. Csekélységem volt az, a ki az oktatási uj tervezetnek intentióit a kérdésre nézve egy tankönyvben először kisérté meg megvalósítani, s bár e könyv csak általában beszél a szerkezetről, s szintén gyakorlati uton iparkodik a törvényeket megmagyarázni, annyit mégis nyujt a tanulónak tájékoztatóul, hogy a drámai olvasmányban tanára vezérlete mellett eligazodhatik. Nem szerénytelenségből hivatkozom könyvemre, hanem azon tény következtében, hogy a hol az uj tanterv szerint tanitanak, ott — talán egy-két kivétellel, ezt a munkát használják. De bár síkerüljön másnak jobbat adni, az bizonyos, hogy mire Coriolanusra kerül a dolog, az ifjaknak a compositió legfőbb szabályait ismerniök lehet, sőt kell.

Ez előfeltétel mellett Coriolanus remek épülete nemcsak átlátszó szerkezetnek fog előttök feltünni, hanem érzéküket a műalkotás sajátságai iránt hatalmasan fogja fejleszteni.

Tudvalevőleg a compositiónak kettős technikája van, u. m. belső és külső. Ez utóbbi az elsőnek következménye, s azért az oktatásnak is első sorban erre t. i. a belsőre kell kiváló gondot fordítania. A drámai compositió, melyhez szorosan véve a jellemalkotás is tartozik, a cselekvénynek célszerű, azaz olyan elrendezése, hogy természetes, de érdekgerjesztő fejlődésben, a hatás és ellenhatás tényezőinek világos szemléltetésével, folyvást fokozódó erélylyel siessen a kifejlethez. E szerint a compositió a drámai élet kifejezése, s annál tökéletesebb, minél intensívebben juttatja érvényre a drámai elemeket: az indulatot és cselekvést. Az élet ellensége a tespedés, a stagnatio, a miből önként követ-

kezik, hogy a cselekvénynek bár művészileg egyenméretesen, de gyorsan kell fejlődnie, s minden uj mozzanatnak közelebb kell vinnie legalább egy lépéssel az egészet kifejletéhez. Ilyen természetü a shakspere-i compositió. a legtökéletesebb, a mit dramatikus költő alkotott. Már fennebb említettem, hogy Sh. a lélektant cselekvénybe önti, az érzelmeket és gondolatokat a dráma szerves részeivé teszi. E sajátsága az ő művészetének kiválóan Coriolanusban ragyog elő, minél fogva épen e darab alkalmas a compositió menetének tanulságos szemléltetésére.

Vegyük immár, hogy a compositió alapszabályai szerint bármily cselekvényben kell kiindulásnak, fejlődésnek és kifejletnek lenni: a drámában az összeütközés, küzdelem és catastropha lesznek azok fő részek, melyeket nemcsak lélektani szempontból megmagyarázni, de technikailag is feltüntetni szükséges.

Nem akarom a t. szakosztály türelmét primitiv dramaturgiai fejtegetésekkel fárasztani, s az sem célom, hogy Coriolanushoz commentárt adjak; de nem hagyhatok érintetlenül némely dolgot, a mit talán egyik-másik társam haszonnal alkalmazhat az olvastatásban.

Mint a jellemek kérdésében, úgy itt a compositio vizsgálatában is egyes-egyedül magára az olvasásra kell szorítkoznunk, s meg kell elégednünk azzal, ha a növendékek nyomról-nyomra tudják követni, megkülönböztetni, egymáshoz való vonatkozásukban átérteni a drámai mozzanatokat. Ha a tanár a tanuló önmunkásságát rövid figyelmeztetésekkel, utalásokkal támogatja, alig fog nehézséggel járni annak megállapítása: miben áll és meddig tart az expositio? minő tényezők lépnek fel benne egymás mellett és egymás ellen? minő történeti előzményekre van alapítva a megindulo cselekvény? mi a fő személyek jellemének alapvonása? mi mindeniknek törekvése és célpontja? s melyek azok az akadályok, a melyek a cél elérésében tényleg gátolják őket, vagy a jövőben gátolhatják? Sokféle kérdés; de a felelet mindenre meg van már az első felvonásban; csupán a dialogusaknak csattanóját kell megkeresnünk, s tisztán fog előttünk állani minden, annál inkább, mert a darab tárgyát Plutarchos elbeszélése után minden történelmi tankönyv előadja legalább fő vonásiban, s az itjakat különösen az fogja érdekelni, mint lesz újjá és jelenvalóvá az ismert és múlt esemény a drámai formában.

Azt is meg kell jegyeznem, hogy Shakspere külső technikája, mely a modern szinpadnak nem egy nehézséget okoz a

jelenetek csoportosításában, a darabok olvasásánál nem kis előnyt nyujt a szerkezet áttekintésére nézve. Ismeretes dolog, hogy a Shakspere-kori szinpadnak egy tábla is elég volt a szinhely átalakítására, s így a költő nem volt kénytelen a csoportosítás kedvéért erőszakot tenni a helyviszonyokon, mint ez a modern drámában gyakran történik, s nem kellett a cselekvényt hosszadalmas elbeszéléssé fagyasztania, mint az aristotelesi hármas egység buzgó hiveinek: a francia classicusoknak. Shakspere »szinei« a felvonásokon belül többnyire megannyi kis egészek, melyek azonkívül, hogy szerves részei a cselekvénynek, a kezdet, közép és vég szempontjait is symmetrikus fejlődésben tüntetik fel, s így kicsiben is alkalmasak a compositio tanulmányozására. Legjelentékenyebb a »szinek«-ben mindenesetre az, hogy a cselekvény folytonos és fokozatos emelkedését szemlélhetőbbé teszik, s ezt a tanuló kétségkívül észre fogja bennök venni. Természetes azonban, hogy a »szinek«-en belül is nem egy megjegyzésre lesz szükség, a mennyiben új fellépések (jelenetek) szintén a fejlődés tényezői. Mondanom sem kell, hogy Shakspere-nél mindig határozottan azok. A fő dolog, hogy a tanuló világosan megkülönböztesse az egymásutánt, és a causalis összefüggést. E célból nagyon tanácsos lesz minden egyes »szín«-nek, azután minden felvonásnak tartalmát röviden irásbelileg is feljegyezni, és pedig szemléltetőleg a táblán; valamint azt is meg kell követelnünk, hogy a tanulók bizonyos kijelölt részből praeparálván magukat, képesek legyenek a cselekvény és párbeszéd menetét lehetőleg részletesen elmondani, mielőtt a tanár vezetése mellett együtt olvassák a feladatot. Igy az anyagnak minden oldalról való megvilágítása után könnyű és élvezetes lesz a növendékre nézve a vázlat összeállítása, melyből az egész compositió kidomborodik.

Ha az expositiot alaposan megértette a tanuló, vagyis ama feljebb említett kérdésekre megtalálta a feleletet, a küzdelem, melyből a bonyodalom alakul, s a catastropha megértése semmi nehézséget sem fog okozni, mert minden az előzményeknek természetes következménye-, a feltevéseknek igazolásaként fog megjelenni. Küiönös gondot a tanárnak azon mozzanatok kiemelésére kell fordítania, melyekben új gerjesztő motivumok foglaltatnak; minők például a felvonások zárójelenetei. Továbbá figyelemmel kell kisérnie az ellentétek intensiv fejlődését s főkép azon phasisokat, melyen keresztül a hős sorsa a válságig jut, (Coriolanusban a számüzetés), s innen le a végkifejletig mindazt, a

mi az okvetetlenül, drámai szükségességgel bekövetkező bukást indokolja. Coriolanusban nagyon tanulságosan lehet felhasználni a drámai bukás magyarázatánál azt a történetmondai elbeszélést, mely szerint ő, miután seregét elvezette Róma falai alól, a volszkok közt maradt, s késő vénséget ért el. Megjegyzi ugyan ez az elbeszélés is, hogy az agg Coriolanust gyötörte a hontalanság gondolata; de azt a gyermek is belátja, hogy ha Cor. úgy hal meg, mint Plutarchos után Shakspere előadja, a mellett, hogy a költői igazságszolgáltatás csak így teljes, a szerkezet is ezzel lesz művészetileg kerekded.

Mélyebb dramaturgiai fejtegetésekbe, mint már érintém, nem lehet bocsátkozni; de e darab nem egyszer fog alkalmat nyujtani arra, hogy okkal-móddal kissé behatóbban foglalkozzunk egyes lélektani jelenségekkel. Coriolanusnak anyjához való viszonya az különösen, mely taglalásra ajánlkozik, s melynek megértése nélkül Cor. tragikumáról csak egyoldalú lesz a tanuló felfogása. Igaz, hogy a tragikumnak, mint aesthetikai fogalomnak magyarázata nem is való még az V. osztályba, de arra mindenesetre törekednünk kell, hogy a l e h e t ő t egy concret példán elérjük; az pedig, hogy Coriolanus behatóbb ismeretére segítsük a növendéket, egyáltalában nem lehetetlen. A conditio sine qua non persze az, hogy a magyar nyelvet szaktanár adja elő, s ne maradjon a többi tantárgy között hamupipőke. Azt, a mi e gondolat kapcsán még tollam hegyére szökött, lerázom róla, mert attól tartok, hogy kelletlen dolgokat kellene mondanom. Térjünk vissza Coriolanushoz.

Azon szempontokon kívül, melyeket eddig mint az olvasásban fontosakat említettem, még a drámai stil jelentékeny.

A drámai stilről is el lehet mondani annyit, a mennyit az olvasmányon magán észlelhetni. Az eposzszal, lyrával szembe állítani a drámát csak határozott különbségek alapján lehet, s csak oly vonatkozásokkal, melyek az ifjak előbbi olvasmányain igazolhatók. Ugy hiszem két lényeges dolog kiemelése és szemmel tartása nagyban elősegíti a tanár oktatásának sikerét. Az egyik az, hogy Shakspere elbeszélést alakított át drámává, és pedig lényegben Plutarchos felfogását érvényesítve; néhány feltünőbb ponton tehát igen tanulságos lesz a párhuzamos helyek összehasonlítása, melyekből ki fog tünni, miként elevenül meg a drámában minden; miként lesz a beszéd által közvetlenné az érzelem és gondolat. A másik dolog az, hogy a drámában egy

részről a szenvedély hangját halljuk, mely heves, gyors, hyperbolizáló; más részről gyakran maga a helyzet beszélvén, a dialogus rövid, szaggatott, s épen azért jellemzetes; tehát a beszéd jellemzetes volta az, a mit esetről esetre meg kell mutatnunk. Talán mondanom sem kell, hogy Shakspere stiljét igen sokszor csak a tanár átgondolt és érzett, művészi felolvasásából fogja a tanuló igazán megérteni, és kellőkép méltányolni. Nem szinpadias productióról van itt szó, hanem azon factum természetes következményéről, hogy a drámának az actio és a szavalás ád életet, s hogy a hol az actiót csak a képzelet látja, ott legalább a szavalás tegye a dráma szellemét jelenvalóvá. Egyébiránt nézetem szerint az sem volna tisztán céltalan játék, ha a tanulók képesebbjei egy-egy érdekesebb jelenetet drámailag, azaz dialogusban, szerepek szerint szavalnának, természetesen azután, hogy a szöveget minden izében teljesen átértették.

Még csak darabunk nyelvéről kellene röviden szót tennem. Petőfi fordítása, melyben Shakspere-t olvassuk, méltó az eredetihez; azt mondhatnám, hogy a magyar szövegben két genius ölelkezik. A mi nehézség két-három helyen található, részben az eredetinek nehézsége, részben könnyen megigazítható tévedés. Mindazáltal feltétlenül szükség van oly iskolai kiadásra, mely nemcsak a tanárnak tesz szolgálatot magyarázataiban, hanem a tanulót is képesíti arra, hogy az olvasmánynyal otthon behatóbban foglalkozzék. Egész sorát idézhetném amaz eredetiségeknek, célzatokban, tropusokban, s a költői dictió egyéb sajátságaiban, melyek szokatlan voltuknál fogva értelmezést igényelnek Ne feledjük, hogy egy-egy remeknek az iskolában olvastatásával azt is el akarjuk érni, hogy a tanuló képes legyen más remeknek saját szorgalmából való olvasására; ehhez pedig alapos, szakértő kalauzra van szüksége. E szempontból fontosnak tartom, hogy az iskolai kiadás mindarra tekintettel legyen, a miről a fenebbiekben szólottam; fontosnak tartom különösen, hogy tájékoztassa a tanulót a drámaiság legáltalánosabb feltételei iránt: megmutassa legalább vázlatban a szerkezet törvényszerűségét, mely vázlatra lehet aztán alapítani a compositió részletesebb kidolgozását; továbbá közölje azon párhuzamos helyeket Plutarchosból, melyeknek egybevetése a drámával, mint már előadtam, az oktatás egyik kiváló feladata lesz. Ez iskolai kiadásból természetesen ki fog maradni az a néhány szó és sor, melyek a mai társadalmi erkölcsök szerint egyáltalában, a tanítás szempontjából pedig kü-

lönösen is mellőzendők. Bizonyos, hogy ezzel csonkítást követünk el a szövegen, de nem oly jelentékenyet, hogy a költemény értékéből vesztene.

Az egyletünk aegise alatt megindult »jeles írók iskolai tárának« egyik darabja lesz »Coriolanus«, s a ki a bevezetést és jegyzeteket írta hozzá, az itt előadott elveket iparkodik benne megvalósítani. Óhajtom, hogy a tisztelt szakosztály helyeslésével találkozzék.

*Névy László.*

---

# A magyar nemzeti verselésről.

(Vége.)

Hogy mennyire megfelel a magyar vers üteme a dallam ütemének, arról nagyszámú népdalaink a leghangosabban tanuskodnak; miből bátran lehet következtetni, hogy dal és dallam egyszerre születik. Véleményem szerint azonban a dallam megelőzi a dalt, vagy is a verset, mint az ikrek egyike megelőzi a másikat, habár csak néhány perccel is. A természet egyszerü fia, ki verstanról soha sem hallott, midőn egyedül van, el-elméláz, el-elfütyörész, vagy furulyáz, egyszer csak azon veszi észre magát, hogy dudolásból furulyázásból valami öszhangzó egész, vagyis dallam kerekedett, melyben akkori lelki állapotjának hangulatát ismeri föl. Az így tamadt dallamot a zene-értő hangjegyekkel menti meg az enyészettől, a puszták fia pedig az által, hogy azonnal érthető szavakat is keres, melyek érzelmeinek épen oly hü kifejezői, mint a kész dallam. Innen a vers-ütemnek egyezése a dallam ütemével. Ezt főleg az első szakaszokban találjuk, melyek a költői ihlet hatása alatt születtek, mig az utóbbi szakaszokkal talán már egy második, harmadik stb. dalos toldotta meg az eredeti szerzeményt, kinek alkotását már nem az ihlettség, hanem a kontár utánzat hozza létre.

Már most, ha a magyar dallamokat vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy valami rokon hang mindegyikéből kiérzik, de e mellett mily változatosság uralkodik bennök! E rokon, vagyis alaphang a magyar dallamok lejtő, vagy a mint közönségesen nevezik lemenő természetéből foly, mire nézve a fölmenő vagyis emelkedő német dallamokkal a magyar dallam homlokegyenest ellenkezik. Mig a német dallamra keringőt járhatunk, addig az igazi magyar dalra soha senki sem fog keringeni, hanem igen is andalog a lassúban, tombol a szaporában vagyis csárdásban. Kérdés, vajjon a puszta hangsúly elég-e arra, hogy azt a nagy számú dallamot egész szabatossággal visszatükrözze? Alig hiszem.

Greguss Ágost szerint a l e n g e d e z ő (choriiambus) láb

az, melyet voltaképen magyar verslábnak nevezhetünk, e lengedező menet jellemzi különösen a magyar dalt. A lengedező uralkodása oly egyetemes a magyar dallamban, hogy minden, úgynevezett lassúnak első lába kivétel nélkül lengedező, és számos magyar dallam csupa lengedezőből áll. Ez állítása igazolására fölhoz vagy harminckét ismert dallamot, de a ki nem resteli a fáradságot, nézzen utánna, s meg fog győződni róla száz meg száz dalból.

Az igaz, hogy a felhozott dallamok időmértékének nem mindig felel meg a vers időmértéke is, de ebből nem az következik, mintha a magyar versben nem időmérték, vagyis a hosszú és rövid szótagok dallamszerü változása uralkodnék, hanem az, hogy a mezei költő nem iparkodott vagy nem tudott a versnek dallam igényelte minden követelményével megbirkózni; megelégedett, ha az ütemek összevágtak és valamiféle rímekkel dicsekedhettek. Épen azért inti Greguss a műköltőket, hogy »verseikben ne csupán a tagszámra figyeljenek, de legyenek tekintettel azon jellemzetes mértékre is, mely a magyar dallamokban nyilatkozik, s melynek szorgos megtartása mellett a rím dolgában nagyobb szabadságot engedhetnek magoknak.«

Hogy ez nem lehetetlen, fényesen igazolva látjuk a „Fóti dalban" melynek három ütemü dallamában e verslábakat találjuk:

– ⏑ ⏑ – | – ⏑ ⏑ – | – ⏑ ⏑ | vagy | – ⏑ –
Lengedező | lengedező | lengedi | vagy | ugrató

Azonban ha a lengedezők helyet lejtvelépőt (epitritus secundust) vagy lejtve lejtít (ditrochaeust) teszünk, a dallamban, úgy szólván, semmi változást sem idéz elő, így:

– ⏑ – ⏑ | – ⏑ – ⏑ | – ⏑ ⏑.
Lejtve lépő | lejtve lépő | lengedi.
vagy: Lejtve lejti | lejtve lejti | ugrató. stb.

E három, egymáshoz nagyon közel álló verslábat, t. i. lengedező, | lejtve lépő | lejtve lejti | találjuk a nagyon gyakori tizenegyes dalsorok két első ütemén csaknem kivétel nélkül, mig a harmadik ütem akár ugrató, akár lengedi, miből következik, hogy a magyar verselő kezei nincsenek oly nagyon megkötve, mikor egy-egy tizenegy tagu sorban öt verslábbal rendelkezhetik, melyekhez szükség esetében még a dispondeus | lassanlépő | sőt a futamodi (proceleusmatikus) és a harmadik ütemen a szapora (tribrachys) is járulhat; holott egy 17 tagu hexameterben sem használhat a négy első lábon csak kétféle (lépő és lengedi) az ötödiken csak egyféle (lengedi) a hatodikon szintén kétféle (lépő és lejti) lábakat tehát az egészben 3 félét.

Mily zengzetesség rejlik csak ez egy verssor tényezőiben, hol a esés és emelkedés (arsis és thesis) oly hullámszerűen váltakoznak, úgyanazon ütemekben. E mellett azonban nem ritkák az oly dallamok sem, melyek mint a alkaeosi sorok, első felökben

lengedi vagy lengedező, második felökben azonban lebegő (anapaestus) menetüek. Pl.

Gyere be, rózsám gyere be
— ∪ ∪ | — — | ∪ ∪ —

dallama e háromféle lábat tünteti föl, melyek az egész szöveget helyettesíthetik, így:

Lengedi | lépő | lebegő stb.
vagy: Nem kell ahhoz | tudomány
Csak jó bor és | szép leány.

ennek zenei ütemei a következő képletet adják.

Lengedező | lebegő.

---

Jelenleg nem ereszkedem bővebben a magyar dal-alakok vizsgálásába, majd jövő alkalommal veszek magamnak bátorságot a magyar ütemes verselést módszertanilag előadni, úgy a mint én szoktam kezelni; most még csak nehány általános elméleti megjegyzést kivánok tenni. Név szerint meg fogom jelelni a módot, miképen könnyíthető meg a vers és dallam hangméreténeк összeegyeztetése. Erre nézve legcélszerűbbnek találom meglevő példányra támaszkodni. És pedig vegyük ismét a Fóti dalt, mely e tekintetben ritkítja párját, hogy a hangmérték a zenei ütemmel úgy összhangozzék. E költeményt az én tanuló koromban általában lejti (trocheus) versnek tartottuk, úgy is tanultuk. S valóban a legjobb lejti versek egyike, még pedig két sorban irt hatod feles, melyben legalább is három lejti van, még pedig a páratlan lábakon; azonban vannak sorok, melyekben a páros lábakra is lejti esik. És minthogy a negyedik és nyolcadik tag után kivétel nélkül metszet van, ha két-két lejtít, (ditrochaeus) vagy lejtvę lépőt (epitritus secundus) egy-egy ütemre veszünk, előttünk áll a legtökéletesebb vegyes három ütemü tizenegyes, melynek képlete: 4+4+3=II tag, s mely egyike a leggyakoríbb magyar dal-alakoknak.

Hasonló ehhez Vörösmarty „Tünődés“ cimü dala, mely Kisfaludy Sándor regéinek vegyes ütemü tizenötösével egyez meg, melynek képlete: 4+4+4+3, két sorban írva, s melytől csak a tökéletesebb mértékelésre nézve különbözik; két sorában azonban az első ütemek után hiányzik az ütem metszete. S alkalmasint Kisfaludy szakasza lebegett Vörösmarty előtt, midőn ez alakot választotta:

Nyugszik a szél, | csendes a hab, | De szívemben | zaj vagyon,
Merre térjek, | hol pihenjek, | Messze még a | part nagyon
Messze mint a | boldog élet, | Visszafolyt jó | napjai.
Melyeket még | nem zavartak, | Ifjuságom gondjai. stb.

Ha tehát valaki (csak például hozom föl) ez egy pár alakot választja költeménye külalakjául, írja meg mint lejti (trochaeus) verset, arra ügyelve, hogy a metszet a második lábnak ne élére, hanem aljára essék, és költeménye a zenei ütemnek min a tagok számára, mind azok mértékére nézve tökéletesen meg fog felelni.

Hogy pedig nyelvünkben a mértékes verselés nem jár valami legyőzhetetlen nehézséggel, arról Vörösmarty, Czuczor, Bajza, Garay, Vahot Sándor, Császár Ferenc stb. kötetekre terjedő trochaeus, iambus, dactylus stb. verselései elég fényesen tanuskodnak.

A mi pedig az ütemezést illeti, annak legkiválóbb kezelője Kisfaludy Sándor, kinek szintén kötetekre menő dalaiban és regéiben én egyetlen egy sort találtam, hol a zenei ütemmel a szó is nem végződik; a hibás sor e dalban fordul elő:

A halaványy | olajfáknak
Ülvén csöndes | békében,
Keblem iszony | ú csatáknak
Forog vesztő | dühében.

Mennyit ront itt az iszonyú szónak ketté metszése a hangidomon. Pedig, ha megszorítjuk, az utólsó tagra valami kis mellék hangsúlyt is juttathatunk.

De különben fölvihető az ütemezés a legrégibb korig. Ott van mindjárt a fehér ló regéje, vagy: Ének Pannonia megvételéről, melynek egyes sorai egy másik, igen gyakori magyar dalalakra, a két egyenlő ütemü nyolcasra (4+4) emlékeztetnek.

Emlékezzünk | régiekrel
A Szityából | kijüttekrel
Magyaroknak | eleikrel stb.

Ott van továbbá a Katalin-legenda, melynek uralkodó verse szintén e nyolcas. Csakhogy a szük korlátok közől mind az egyik, mind a másik költemény szerzője kikirugaszkodik.

Kisfaludy előtt, mint már érintém, Faludi legöntudatosabban használta az ütemes vers-alakot, mely tekintetben egy mult századbeli költő sem mulja fölül, még Csokonai sem.

Hol vették ezek a verselés eme kiválólag nemzeti alakjait, nem nehéz rá a felelet. Elméletből nem vehették, mert az a legújabb időig nem volt, hanem vették az életből, a nép ajkán zengedező dallamokból, mit Faludinál Toldy meg is jegyez, hogy ismerte a magyar köznép dalait s azoknak melegítő hatása alatt irogatta — — — költeményeit; miért is méltán nevezi őt a lyrai müköltészet megkezdőjének, s valóban a beltartalom mellett a kül-alak tökélyére nézve még Kisfaludy Sándoron is fölül áll, nem ugyan tán művészibb rímelésre, hanem dallamosságra nézve, mert mig Kisfaludynál a Gregussféle lengedező (choriiambus), az emelkedővel (diiambus), ez épen

ellenkező menetü lábbal gyakran ugyanazon sorokban váltakozik: addig Faludinál vagy az egyik, vagy a másik uralkodik egy-egy költeményben.

Kisfaludyn innen már minden oly költőnél akadunk több, kevesebb példájára az ütemes verselésnek, kik népies tárgyat, népies alakban zengenek. Hogy többet ne említsek, csak Czuczor népdalait, Kisfaludy Károly dalait és kisebb elbeszélő költeményeit hozom föl. Az uj népies iskola bajnokai: Petőfi, Tompa, Arany és számos követőik, a népies alakoknak adtak ugyan elsőséget, de ütemezés tekintetében sem ama fő hősök, sem utánzóik nem kifogástalanok. Pedig én azt hiszem, hogy valamint Gyöngyösi István a magyar alexandrin sorok közép metszetével roppant javitást tett az elbeszélő költészet e kedves és alkalmas versében: úgy egy ujabb lángelméjü költő még mindig talál csak ez egy versen is tökéletesítni valót, ha például nem elégedve meg a Gyöngyösiféle közép metszettel, az egy helyett két, vagy három metszetet honosít meg, mit Arany nagyban megközelített már Toldijában, hol találunk *három egyelő ütemü, négy egyenlő ütemü és vegyes négy ütemü* tizenkettesseket e képlet szerént: 4,+4,+4=12;—3,+3,+3,+3=12;— és 4,+2;4×2,=12; de e két utóbbi képletből még két újat lehet alkotni u. m. 4,+2,+3,+3,=12; vagy 3+3+4+2,=12; úgy hogy a magy. alexandrinnak következő képletei lehetségesek:

4, + 4, + 4.
3, + 3, + 3, + 3.
4, + 2, + 4, + 2.
4, + 2, + 3, + 3.
3, + 3, + 4, + 2.

A mint e képletből látható, az első sorban *két* metszet van, a négy utóbbiban *három*; holott eddig megelégedett költő és olvasó, ha a sor közepén, a hatodik tag után egy sormetszet volt, a mely szabadsággal költőink csakugyan kivétel nélkül éltek is, élnek is.

Itt meg kell jegyeznem, hogy az elbeszélő költeményben a költő keze nincs és nem lehet annyira megkötve az ütem szabályai által, mint a dalneműekben, hol is még a következő igen fontos szabályt tartom megemlítendőnek: *minden szakasznak egyenlő ütemekből kell állni*; mert valamint a dallam minden szakaszra nézve egy és ugyanaz: úgy a sorok ütemeinek is ugyanazoknak kell lenni a többi szakaszban, mint az elsőben. Ezt találjuk a jó népdalban, ezt a népies alkotású műdalban. Pl. A rákosi szántó minden sora két egyenlő ütemü nyolcasból áll e képlet szerint: 4+4=8.

Rákos! Rákos! | hová lettél?
Szép híredből | beh kiestél!
Fáj szívem fáj, | ha ezt látom,
Hazám földjét | sírva szántom.

Az elbeszélő költeményekben ellenben megengedhető a szótagok számának korlátai között az ütemek váltakozása, úgy azonban, hogy az egyenlő rímű sorok egyenlő ütemekből álljanak. Pl. Aranynál:

„Ki volt ez? | mi volt ez? | ördög-e, vagy | barát?
„Mért föl nem | födözte | a királynak | magát?

mindkét rímelő sor ütemei ezek: 3+3+4+2=12.

vagy: „Úgy intézte | a sort, | hogy gazdája | mellé
„Érkezzék, de | mintha | észre nem is | venné.

Itt pedig így állanak az ütemek: 4+2+4+2=11. És így tovább.

Az ütemes verselés egyéb szabályait, melyek verstanainkban többnyire föltalálhatók, s melyek ellen, — előre mondhatom, — kevés kifogásom van, jövő előadásomban fogom alkalmilag érinteni.

*Tomor Ferenc.*

---

*Az ágostai hitv. evangelikus egyetemes bizottság részéről* **a középtanodai törvényjavaslat** *iránt 1876. dec. 3-kán kiküldött albizottságnak véleményes jelentése jan. 26. 1877.*

Nagyméltóságú egyetemes Felügyelő Úr!
Mélyen tisztelt e. Bizottság!

Múlt évi dec. 3-kán tartott ev. e. bizottsági ülésből albizottságképen a végből lévén kiküldve, hogy a nm. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr által az országgyülés elé terjesztett középtanodai törvényjavaslat felett evangeliumi egyházunk szempontjából véleményes jelentést tegyünk, kijelölvén mindazon pontokat, melyek protestáns egyházunknak fenálló törvényes jogaival s tanintézeteink felekezeti érdekeivel netán ellentétben lennének, s ekként egyházegyetemünk felszóllalását és intézkedését okvetlenül szükségessé tennék: van szerencsénk ebbeli véleményes jelentésünket a következőkben tisztelettel előterjeszteni.

Az albizottság lelkiismeretes bírálat alá vevén az említett törvényjavaslatot, örömmel tapasztalta, hogy a magas kormány a gymnasiumi és reáliskolai oktatás ügyét biztos alapokra óhajtván fektetni, komolyan hozzáfogott azon visszaélések és rendellenességek megszüntetéséhez, melyek a különböző jellegü középtanodáknál épen alkalmas törvény hiányában országszerte mutatkoztak. Örömmel tapasztalta azt is, hogy a célba vett országos nyugdíjban felekezeti tanáraink is részesíttetni szándékoltatnak; és hogy általában a szabad tanítás és taníttatás elvét e törvényjavaslat az 179$^0/_1$-ki. XXVI. törvénycikk értelmében kivánja valósíttatni.

De midőn a törvényjavaslatnak indokolásában bevallott ezen vezéreszméjét méltányoljuk, s egyházunk szabadságát az állami főfelügyelet gyakorlása által veszélyeztetve nem látván, azt kész-

séggel elismerjük: ugyan akkor kénytelenek vagyunk őszintén kijelenteni, hogy a főfelügyeleti jognak olynemű értelmezését, minő e törvényjavaslat némely pontjaiban jelentkezik, sem egyházunk történelmi múltjával, sem középtanodáink jelen és jövendő érdekével összeegyeztethetőnek nem találjuk.

Szivesen elismerjük az államkormánynak abbeli jogát, hogy megbizottjai által tanodáinkat bármikor meglátogathassa, hogy biztos tudomást szerezzen magának tanodáink szellemi és anyagi állapotáról; azt sem vonjuk kétségbe, hogy az államkormány a törvényhozás által megállapított rendes kötelezett tantárgyak taníttatását ellenőrizze, s hogy a tantárgyak terjedelmét s azokkal a középtanodák által elérendő cél minimumát meghatározhassa: de egyátalán véve nem tartjuk szükségesnek, hogy a kitűzött cél elérésére szolgáló módozatok törvényileg részleteztessenek, és hogy ekkép az állam rendelkezőként nyúljon egyházunknak oly dolgaiba, melyekhez anyagi segítséget egyátalában nem nyújt. Általában nem tartjuk méltányosnak, hogy a nemzeties irányú közmüveltségnek eddigelé annyi szolgálatot tett egyházunk iskoláinak nyilvánossági joga és közvetve létele is oly anyagi áldozatokból tétetik függővé, minőket meggyőződésünk szerint — a jelen viszonyok között — maga az állam sem képes hozni a nevelés oltárára.

Mi azt hiszszük, hogy az állam jól felfogott érdeke csak kettőt követelhet meg a mi felekezeti intézeteinktől, t. i. (negative) azt, hogy azok az állam magasabb érdekeit semmiféle körülmények között ne veszélyeztessék, és (positive) azt, hogy a korral haladva a nemzeti kulturának ezután is oly hű és méltó terjesztői legyenek, mint voltak a múltban.

Ezen nézetekből indúlva ki, a kezünk alatti törvényjavaslat egyes pontjaira nézve a következőket vagyunk bátrak megjegyezni, s az egyetemes bizottságnak becses figyelmébe ajánlani:

1) Az első §-ban, hol a középtanodák osztályozásáról van a szó, feltünő, hogy míg a vallás és közoktatásügyi miniszter közvetlen vezetése és igazgatása alatt álló intézetek sorában a tanulmányi alapokból ellátott kath. intézetek külön fejezet alá foglaltatnak, addig a protestáns intézetek egy sorba helyeztetnek a törvényhatóságok, községek és egyesek által fentartott oly iskolákkal, melyeknek történelmileg kifejlett külön jogalapjuk nincs. Véleményünk szerint tehát a protestáns iskolák megkülömböztetve »Önkormányzati joggal bíró hitfelekezetek iskolái« címmel külön volnának szervezendők, megfelelőleg a tényleges állapotnak; mihez képest a törvényjavaslat V. fejezetének nemcsak címe, hanem egyes §-i átalakítandók.

2) Az 56. §. azon mondatát, hogy „külföldi államoktól és azok uralkodóitól s kormányaitól segélyt és anyagi gyámolítást (a felekezetek) semmi esetben sem nem kérhetnek, sem el nem fogadhatnak" úgy véljük módosítandónak, hogy a kérelmezési jog érintetlen hagyása mellett ez legyen mondva: „anyagi gyámolí-

tást ő felségének beleegyezése nélkül el nem fogadhatnak." Ez által a törvényjavaslat intentiója nem szenved.

3) A következő §-ban egy igen életbevágó módosítást kívánunk tenni; nevezetesen a felekezetnek fentartott jogok közé kívánjuk igtatni a tanárképesítést is, mint a mely joggal egyházunk eddig is élt az államnak minden kára nélkül. Jelen t. javaslatnak 18. és 19 §-ai azt mondják, hogy tanárságra csak oly egyének alkalmazhatók, kik a közoktatásügyi miniszter által kinevezett középtanodai tanárvizsgáló bizottságok valamelyike előtt tették le a képesítő vizsgát. Ugyanez érvényesnek mondatik ki a felekezetekre nézve is a 63. § ban, miáltal a prot. tanárvizsgáló bizottságok egyszerűen megsemmisíttetnek. Ezt mi jogsérelemnek tekintjük, s épen azért a második kikezdésben „a tanerők" szó után teendő e kifejezés: „képesítése"; végül pedig egy külön pontban ez: „A felekezeti tanárok képesítése az állam közegének jelenlétében történik", miáltal a miniszter azon aggodalma, hogy tanügyünk a különböző szellemű tanárképesítés folytán veszélyeztetnék, eloszlatható.

4. Az 59. §-ban a testgyakorlatra és katonai gyakorlatokra utaló 23. §. töröltetni óhajtjuk azért, mivel az abban foglalt dolgok nem törvénybe, hanem egyenesen a tantervbe valók.

5. A 61. § végén a 15. és 24. §.ra való hivatkozás, mint a melyekben az egy—egy osztályba felvehető tanulók száma rendszerint 50-re tétetik, s e szám szaporitása a miniszter intézkedésétől tétetik függővé; — továbbá az egész 62. §, mint a melyben az iskolai épületekre, tanitási helyiségekre és ezeknek felszerelésére vonatkozólag felesleges és csak meddő civódásra okot szolgáltató követelések foglaltatnak, egyszerűen kihagyandók.

6. A 63. §-ban 18. és 19.-re való hivatkozás a tanárképesitésre vonatkozván, melyet mi fentartandó jog gyanánt hangsúlyoztunk, itt felesleges; ugy szintén egészen kihagyandónak véljük a hatodik és hetedik kikezdést, mely a 179$^{0}/_{1}$-ki 26. t. c. 5. § ába ütközve a tanárok számát határozza meg oly formán, hogy a szépirás és testgyakorlat-tanitón kivül egy 8 osztályu középtanodában legalább 10, hat osztályunál legalább 8, négyosztályunál legalább 6 tanár legyen. E részben elegendőnek véljük a következő kikezdésben levő általános pontot, mely igy hangzik: »Minden intézetben legalább annyi rendes tanár alkalmazandó, a hány osztály van.« A párhuzamos osztályokról való gondoskodás elmaradhat.

7. A 67. §. a közoktatásügyi miniszter főfelügyeleti jogának gyakorlására szól, s jelesül a 3-ik pontban a statisztikai adatok és a használt tankönyvek átszolgáltatását tévén a felekezet kötelességévé, a miniszteri visszaélésnek igen tág tér nyittatik azáltal, hogy felhatalmaztatik valamely tankönyv betiltására »ha azt államellenesnek vagy egyébiránt ártalmasnak s a használatra egyátalában alkalmatlannak találja.« Elismerjük, hogy a netán államellenes tanokat magokban foglaló

könyveket a miniszter betilthassa; de ez az egyébiránt ártalmas és alkalmatlan tankönyvek megbirálhatási jogát felekezetünk fel nem adhatja a nélkül, hogy ügyét ne veszélyeztesse. Épen azért e szavakat: »vagy egyébiránt ártalmasnak s a használatra egyátalában alkalmatlan« kitöröltetni javasoljuk.

Ugyanezen § 5-dik pontját, mint a mely a protestáns tanintézetek vagyonának mikénti kezelésére is kiterjeszti a miniszter felügyeleti jogát, egészen törlendőnek véljük, mert nem engedhetjük meg, hogy a kormány bármily cím alatt beavatkozzék iskoláink alapítványainak és jövedelmeinek kezelésébe. Azon célnak, hogy a miniszter tudomást szerezhessen magának valamely intézetünk anyagi helyzetéről, tökéletesen megfelel az előbbeni 4. pont, melyben kimondatik, hogy minden középtanoda köteles évenként a tanév bevégeztével külön értesitvényt benyujtani, melyből kitünjék az intézet anyagi és szellemi állapota stb.

8. A következő §. a nyilvánossági jog megvonhatását precisirozza, kimondván az első kikezdés második pontjában azt, hogy „a már létező tanintézetek tanerőinek létszáma, avagy meglevő épületei miatt netán szükségesnek mutatkozó ily megintések a jelen törvény szentesitésétől számitott két év mulva kezdhetők. A mennyiben a fentebb előadottak folytán mi sem a tanerők számát, sem az épületek minőségére vonatkozó rendelkezéseket a törvénybe veendőknek nem találjuk, mert ez végtelen zaklalásoknak nyitna tért; azért e pontot is egyszerűen elhagyandónak véljük.

A mi pedig a következő 69. §-ban foglalt intézkedést illeti, ha t. i, a kormány valamely középtanodánkban erkölcsi bajoknak, vagy államellenes irányoknak jönne tudomására, ez esetben készséggel elismerjük ugyan. hogy vizsgálatot rendeljen; de autonom jogaink tiszteletben tartása szempontjából óhajtjuk, hogy az, az illető felekezeti hatóság közbenjöttével történjék. S e végből ez utóbbi szavaknak a törvénybe való igtatását szükségesnek itéljük.

Végül az érettségi vizsgálatokra nézve is van észrevételünk. Lehetetleu ugyan nem helyeselnünk a miniszter urnak azon intézkedését, melynél fogva az érettségi vizsgák tartását nem külön e célra kinevezett bizottságokra — mint a régibb javaslatban volt — hanem minden nyolc osztályu gymnasium vagy reáltanoda tanártestületeire bizta; de sajnálattal tapasztaljuk, hogy itt sem elégedett meg azzal, hogy az eddigi gyakorlathoz képest egyházunk főhatóságainak elnökségét tiszteletben tartva, a maga közegeit csupán ellenőrzőkként szerepeltetné, hanem egyenesen a vizsga vezetőjévé teszi őket. Mi azt hiszszük, hogy az érettségi vizsgálat által feltüntetett általános műveltség és képzettség megbirálására leginkább azon intézet előljárósága és tanártestülete van hivatva, a mely intézetben a tanuló tanulmányait végezte; mert csak az ismerheti az illető tanulónak az egész tanfolyam alatt tett előmenetelét, erkölcsi és jellembeli fejlettségét, és csak az állapithatja

meg biztosan és méltányosan az érettségnek megfelelő bizonyitványt.

Az államközegek jelenlétének — nézetünk szerint — nem lehet egyéb célja, mint egyrészről ellenőrizni az érettségi vizsgát vezető bizottság eljárását, másrészről pedig betekintést szerezni a vizsgáló tanárok tanmódszerébe, bánásmódjába, szóval összes tanitási eljárásába. Épen ezért kivánjuk, hogy a tanfelügyelő vagy a miniszter által beküldendő bármely vizsgálati biztos csakis ügyelői szerepében maradjon, s az elnökség joga mint eddig, ugy ezután is fentartassék egyházi főhatóságaink számára. Ebből kifolyólag a 82. § második sorában e szó után „szakférfiú" beszurandók lennének e szavak: „illetőleg az autonom felekezeteknél azok főhatóságainak" elnöklete stb, — mihez képest az egész § igy hangzanék: „Az érettségi vizsgálatot az illető tanfelügyelő, vagy akadályoztatása esetében más, a közoktatásügyi miniszter által erre felhatalmazott szakférfiu, az autonom felekezeteknél pedig azok főhatóságainak elnöklete, s ugyancsak a közoktatásügyi miniszter által kijelölt, még legalább egy vizsgálati biztos közreműködése mellett minden nyolc osztályu nyilvános gymnasium vagy reáliskola tanártestülete tartja a maga saját intézetében."

---

Ezek volnának, t. bizottság! azon pontok, melyeknek megváltoztatását úgy a tényleges viszonyok, valamint protestáns tanügyünk jövőjének tekintetbe vétele mellett, óhajtjuk; úgy vagyunk meggyőződve, hogy e változások mellett egyrészről iskoláink protestáns jellege és további fejlődhetésre, más részről az államkormány felügyelete is eléggé biztosítva lenne; a további sikert az életerős fejlődést és versenyképességet a mi saját buzgóságunk és apáink emlékéhez méltó lelkesedésünk és tevékenységünk fogja csak biztosíthatni.*)

Közli: *Zs. M.*

---

# Irodalom.

**Ásvány-, közet- és földtan** gymnasiumok és reáliskolák felsőbb osztályai számára. Irta dr. Roth Samú lőcsei főreáliskolai tanár. Budapest, 1877. Franklin-Társulat. Ára 1 frt 60 kr.

(Vége.)

Az ásványok rendszertana csakugyan a tudomány legújabb elveire van alapítva, s úgy keresztül vive, hogy különben Dana világra szóló nagy könyvében sem találjuk. De épen ezért ez az,

*) Ezen jelentés csekély változtatással elfogadtatván. Emlékirat alakjában fog az országgyűlés elé terjesztetni.

a mit én, didaktikai szempontból határozottan elitélek. Nem vagyok képes ugyanis elképzelni azon reáliskolai tanulókat (a gymnasium nec nominetur), kik az egész rendszert átlátni, összefüggésben és egyes részeiben megérteni képesek lennének. Ilyen bonyodalmas összeállításra, középtanodai tanárt, csak a tudományosság fitogtathatásának hiúsága ragadhat. Azok számára, a kik a könyvet talán nem ismerik, ide igtatok egy kis mutatványt:

III. OSZTÁLY.

**A tevőleges elemek vegyületei a kettős jellegüekkel.**

α) Kettős vegyek.
A) A tevőleges elemek vegyületei a két vegyértékű kettős jellegüekkel, vagyis a kéncsoport elemeivel.
B) A tevőleges elemek vegyületei a három vegyértékű kettős jellegüekkel, vagyis az arsencsoport elemeivel.
C) A tevőleges elemek vegyületei több különböző csoportbeli kettős jellegű elemmel.

β) Többszörös vegyek.
A) Oly testek, melyek két hasonló vegyi természetű kettes vegyből állanak és nem sók.
B) Sulfosók.

Ezeket pedig nagyon szépen össze lehet foglalni a »kénegek« egyszerű fogalma alá; minek tehát megnehezíteni az úgy is elhalmozott tanulóknak a rendszer felfogását ilyen szőrszálhasogató beosztásokkal! Ez valóságos merénylet minden paedagogia és didaktika ellen! Qui multum docet, nihil docet. Meg kell ám gondolni, hogy ezek a tanulók először hallják ezt életökben és nincs idejök pusztán ezen rágódni. A tankönyvnek arra kell törekedni, hogy a tanulást megkönnyítse, nem pedig hogy szándékosan megnehezítse.

Határozott hibának tartom szerzőnek túlságos patriotismusából kifolyó s épen azért egyoldalú eljárását az ásványok lelhelyeinek előszámlálásában. — Szerző a »hazai viszonyok« előtérbe helyezése által vezéreltetve, azon hibát követte el, hogy az ásványra nézve fontos lelhelyeket, ha azok nem hazaiak, a legnagyobb részt mellőzte, de a hazaiakat, ha még oly csekély jelentőségüek is, bevette. Igy pl. a termés Antimon szerinte előfordul Oláhláposbányán, de Alemont-ról nem szól; a Cuprit-nál elmondja, hogy előfordul Iglón és Gölnicen, de Chessy t, honnan a legszebb jegeceket kapjuk, nem említi; a Haematit-nál Elbát és Sz.-Gotthardot kifelejti; a Pyritnél ott szerepel Buda (!) de Elbát és Traversellát, honnan a leggyönyörűbb kristályok származnak, hiába keressük; a Pyrargyritnál felhozza N.-Bányát és Zalathnát, de Kongsberget mellőzi. A Krétá-nál azt mondja, hogy előfordul Déván. Punctum. Legalább Táját említette volna, ha már Franciaés Angolországot, honnan az egész világot ellátják krétával, nem akarta bevenni. — De hibát követ el sokszor a magyarországi lelhelyek méltatása tekintetéből is, a mennyiben nem találja el mindig a legfontosabbat. Igy pl. a Sphaleritnál említi, hogy előfordul Selmec-Körmöcbányán, Magurkán, Szomolnokon, de Kap-

nik-ot és Rodnát, melyek a többieknél, e tekintetben nevezetesebbek, kifelejti. A Tetraëdritnél ott szerepel Igló környéke, de Kapnik, hol oly nagy mennyiségben és gyönyörű jegecekben fordul elő, ki van hagyva. A legszebb és legnagyobb Baryt jegecek Felsőbányán fordulnak elő nálunk, ezt mindenki tudja; de szerző úgy gondolta, hogy lényegesebb lelhelye a Barytnak Buda. — Mindezen hibák onnan származnak, hogy szerző pusztán könyvekből dolgozott, a nélkül, hogy valamely nagyobb gyüjteményt áttanulmányozott volna. Ezen hibákkal bizonyos következetlenségekbe vonja a tanárokat, kik az ásványokat a könyvben levő lelhelyről nem fogják tudni bemutatni, mert nagyon kevés intézete lesz Magyarországnak olyan, a hol iglói Cuprit, oláhláposbányai Antimon, budai Pyrit, nagybányai Pyrargyrit, iglói Tetraëdrit stb. megvolna, de alig fogunk találni olyat, melyben az általam felhozott lelhelyekről példányok ne volnának. De az igaztalanság és bizalmatlanság érzetét költi fel a tanulókban is, kiknek alkalmuk lesz valami nagyobb gyüjteményt (például a budapestieknek a nemzeti muzeum gyüjteményét) megtekinteni, s ott a könyvben említett lelhelyekről csak elvétve fognak egyet-egyet találni, míg a kihagyott lelhelyekről egész szekrények vannak megtöltve a legdíszesebb darabokkal. Az elv, mely szerint sz. nem akarja, hogy a tanulók 20—30 helynevet minden ásványnál betanuljanak, igen helyes; s épen ezért kellett volna mind a hazaiak, mind a külföldiek közül a lényegeseket s az ásványra nézve jellemző helyeket behatóbb figyelemre méltatni. A középtanodában lehetünk hazánkra különös tekintettel, de nem tárgyalhatjuk hazánk ásványtani viszonyait különösen, mert akkor egészen úgy kellene azt kezelni, mint Zepharovich megírta, a mi nem »ásványtan.«

Az Azurit lelhelyei nincsenek megmondva.

Az egyes ásványok leirása nem sokkal élvezetesebb, mint az eddigi tankönyvekben; eltekintve az egyeseknél figyelembe vett átalakulásokat és vegyfolyamatokat, csak olyan »száraz nomenclatura« az, mint más könyvekben. A keménység, hasadás, törés, tömöttség, forrasztó cső előtt való »viselkedés« *minden egyes ásványnál* való chablonszerű leirása az én tapasztalatom és meggyőződésem szerint a középtanodában rendkívül haszontalan valami. Ezeket minden ásványnál be nem mutatjuk soha, mert nem lehet; betanultatni a tanulókkal csak azért, hogy legyen mit elfelejteniök, valóságos tortura. Igen, tanultassuk meg ezek közül azokat, a melyek valamely fontosabb ásványra kiválóan jellemzők, de ne követeljük azokat minden ásványnál, mert — tegyük mellünkre kezünket — nagyrészt magunk is elfelejtjük.

Az egyes ásványok physikai tulajdonságainak ilyetén tárgyalása helyett sokkal célhoz vezetőbb s a tanuló lelkületének megfelelőbb volna a fontosabb ásványok előjöveteli körülményeiről és jelentőségéről az iparban kimerítőbben szólani; azon ásványokat illetőleg, melyek az emberi nem művelődésére is befoly-

tak és befolynak, ajánlatos volna a száraz nomenclaturát érdekessé tenné s tetemesen élénkítené, ha ezeknek történetéről, szerepléséről, sőt talán a hozzá kötött mesékről is nyujtanánk valamit a tanuló ilyen szárazságban megsivárodó lelkének. Igen jól hat a tanulókra, ha egyes nevezetesebb ásvány-példányoknál, melyek eme vagy ama muzeumban őriztetnek, hosszabban időzünk, elmondjuk hogyan került oda, mennyit ér, stb. Nagyon elősegíti az értelmes felfogást és az emlékezetet az ásványneveknek etymologiai magyarázata is. Valami ilyen psychologiai elveken nyugvó haladást szerettem volna én látni ez új paedagogia-, didaktika- és módszeres értekezésektől harsogó időben született tankönyvben, nem pedig a tudomány sürüjét, melyből a tanuló, ha ki is evickél, zavaros iszapnál nem marad rajta egyéb.

Tekintve az anyag felölelését, nincs eléggé indokolva egyes ásványoknak kihagyása vagy csakis puszta felemlítése. Igy nem érthető, miért nem tárgyalja a Nagyagit mellett a Sylvanitot is. Mind a kettő specialiter magyar ásvány, s ez utóbbi nemzetgazdasági szempontból fontosabb is; mert míg a Nagyagit 6—8% aranyat tartalmaz, a Sylvanit arany-tartalma 26—28%-re tehető. — A Coelestint és Pyromorphitot is csak mellékesen tárgyalja; pedig ezek érdekesebb és fontosabb ásványok, mint pl. a Vivianit. (120. l.)

Az Avanturinban nem »vascsillám« (thaemarit), hanem csak csillám (chuskovit . . . ) lemezek vannak. (104. l.)

A Pyrop külön speciesnek tekintetik, minthogy más állandó jegecalakjai vannak, mint a gránátnak. (124. l.)

A carlsbadi borsókő rendesen az Aragonithoz számíttatik, nem pedig a Calcithoz.

Az Apatit mellett említi — nem tudom milyen szerző után — a guanot. Ezt csak nem tartja sz. ásványnak?

Ezek után én a könyv ásványtani részének nem nyujthatok oly dús babérlombot, mint első ismertetője. A tanulmány, szorgalom s a legtisztább lelkesedéstől vezérelt jó akarat és önállóság, igaz, minden sorából kitünik; de ez még nem biztosítja a sikert. Ha szerző saját tankönyve nyomán fog tanítani, s a mi abban van, mind elő fogja adni, s a tanítványoktól követelni, meg fog győződni kifogásaim alaposságáról, melyeket ügyünk érdekében barátságos indulattal a megelőző sorokban elmondtam. Nagyon sajnálnám, ha felsorolt észrevételeim ellenében azt hozná fel, a mit a könyv használatáról előszavában mond, hogy t. i. »e könyv csak olvasmányul szolgáljon.« Ez téves felfogás. Ha olvasmányt akarunk nyujtani a tanulónak, nyujtsuk azt olvasmány alakjában; a tankönyv legyen olyan, hogy az előadottaknak magvát meg lehessen belőle tanulni.

Ha szerzőt tanácsommal meg nem sértem, ajánlom neki, hogy ha könyvének második kiadására kerül a sor, kerülje a sok szót, legyen rövid és velős, mint az epigramm; a vaskos és nagynevű emberek műveit olvassa magának, tankönyve érdekében

pedig tanulmányozza a kisebb s iskolákban használt idegen könyveket; és végre, lebegjen szeme előtt a középiskolai tanuló fejlettsége, karöltve a céllal, melyet az oktatás ezen foka el akar érni.

---

A könyv második részéről: a kőzet- és földtanról sokkal nagyobb elismeréssel szólhatok. Erre mondhatom, hogy egyedül áll tankönyvirodalmunk terén. Itt szerzőnek határozott és elvitázhatlan érdemei vannak. Már maga az anyag elég tágas felkarolása és a hazánkra vonatkozó elszórt adatoknak összefoglalása oly érdem, melyért szaktársai részéről elismerés és hálás köszönet illeti meg. — Mennyire felel meg részleteiben és modorában a középiskolai tanításnak, azt a jövő mutatja meg. Eddig még nem volt alkalmunk a kőzettant és földtant ilyen mérvben előadni, azért e tekintetben tartózkodnunk kell minden részletes itéletmondástól. A mennyiben azonban az elméletekből conjecturát lehet csinálni, jó sikert remélhetünk.

A sok szó — különben — itt sem hiányzik. A kőzetcsiszolatok készítésmódját pl. elmondhatja a tanár, de a könyvből kimaradhat.

A melophyr »nálunk Lucsiona és Maluzsina között több vonulatban lép fel.« (145. l.) Nem sok természetrajzi tanár lesz, a ki tudja, hol is van az a Lucsiona és Maluzsina? A megyét kitehette volna szerző.

»Ha az agyag mésztartalmú . . . . . tályognak nevezetik.« (152. l.) Talán tályag? Tályog = abscessus.

Az erszényesek családja helyett rendje volna a helyes. (182. l.)

A geologiai rész illustrátiói sikerültek és igazán jellemzők. A földkéreg átmetszetének eszményi képét jó gondolat volt bevenni; az egyes képletek megértése sokat nyer általa. Ugyanily dicséretet érdemel a szerves lények fellépésének sorrendjét előtüntető vázlatos rajz is.

Még csak a könyv styláris tulajdonairól akarok egyet-mást megjegyezni. A mit a »Tanügy« ismertetésének írója mond, hogy »folyékony, könnyen érthető magyaros stylusa e könyvnek fényoldalait képezik«, teljességgel nem mondhatom. Nagyobb kifogást nem tehetek ellene, igaz; de az apróbb hibák és helytelenségek száma annyi, hogy a dicséretet okvetlen meg kell tőle vonni. Eltekintve a hosszabb és sokszor hibás szerkezetű mondatoktól, melyek a tankönyveknek nagy hátrányára szolgálnak, következőket ajánlom szerző figyelmébe:

Az igekötők elhelyezése rendesen fordított, s igazán oly gyakori, hogy a nyelvérzékkel bíró olvasó ideges lesz tőle. »A basalt egy sötét . . . kőzet, mely . . . . vizsgálva angit-, magnetit- és egy plagioklas földpárból állónak **be**bizonyul« (149. l.) (bizonyul be). »Cu S — — vegyület, mely Szászkán is fordul elő« (előfordul) (93. l.) »Légenysavban feloldódva vörös szint

kölcsönöz az oldatnak (smalim) és arsenessavat kiválaszt« (93. l.) (választ ki). »A lemezt a síkjában tovább forgatva a másik láng is fog előtünni« (53. l.) (a másik láng is elő fog tünni.) »Az egyhajlású pyramis olyan alaknak tekinthető, mely két felpyramisból össze van téve« (33. l.) (van összetéve). Ilyenektől hemzseg az egész könyv.*)

Másik különös és mindenütt fel-felbukkanó sajátsága az, hogy a távolra mutató névmás helyett de regula a közelre mutatót használja. Olyan helyett ilyen (9. l. 1. p.) »Ilyen ásvány, (minden előzmény nélkül) mely a napfény összes szineit..... szétszórja, fehér szinben mutatkozik . . . . .« (47. l.) Ilyen meteorvas, (kikezdve) melynek esésideje . . .« »Brasiliában vannak ilyen darabok, melyeknek súlyát . . .« (85. l.) és a többi. Igy használja azon helyett ezen, addig helyett eddig és több e félét. Valamennyi sokszorosan és következetesen roszul fordul elő.

Harmadik furcsa tulajdona a kötőszóknak és igehatározóknak sajátságos összehalmozásában van. »A jég mint kőzet fordul elő és még pedig kétféleképen:« (99. l.) »A közéletben használtnak legnagyobb mennyisége a higany ércekből és még pedig leginkább a cinnoberből állíttatik elő.« (83. l.) »— . . . . . és már csak a szénsav tódul ki és még pedig vagy mint gáz . . . . .« (164. l.) Ebből is volna egy jó szénás-szekérrel.

Kifogásom van a »hasadási alak, villamossági, delejességi tulajdonok, izlési, szaglási érzékeink« szavak ellen, mint a melyek nyelvtanilag helytelenek. »Kötőszer« (ragaszték) (144. l.), »kint« (157. l.) (az Ausweg fordítása) ugyancsak erőtetett szavak. »A trachytokhoz soroztatnak . . . a **savasabb** kőzetek, míg a **bazisosabbak** . . . . . a basaltokhoz számíttatnak. (145. l.) Ez is kemény eledel a magyar gyomornak.

Abban sem értek szerzővel egyet, hogy az ásványneveket: »coelestin, anglesit, pyromorphit« stb. nem nagy kezdőbetűvel írja: Én ezeket tulajdonneveknek tartom.

Ezek az én megjegyzéseim és az én nézeteim. Nagyon örvendenék, ha valaki más is nyilatkoznék az ügy érdekében, melyet szolgálni, hivatásunk kötelez.

*Paszlavszky József.*

---

## Programm-szemle.

### III.

24. A kassai állami főreáltanoda értesítője $187^5/_6$. Közli Mauritz Rezső igazgató. 8-ad r. 60 lap. Értekezés: A cozmikus hőről és annak okairól. Dr. Lúcz Ignáctól. — Az intézet története a lefolyt tanévben. Megjegyezzük ebből, hogy az eddigi cél-

*) És ezért, még az alábbiakért „nagyobb" kifogást is lehet ellene tenni. Szerk.

szerűtlen épület helyett újat szándékoznak építeni, s ez iránt a város és a miniszterium között a tárgyalások folyamatban vannak. Rendk. tantárgy ez idén nem adatott elő; a vegytani gyakorlatokban Vadász J. tanár vezetése alatt 23 tanuló vett részt. A művelt közönség számára Baczoni A., Kaplártsik M., dr. Lúcz I., Paulikovics L., dr. Szemák J., Vadász J. tanárok hat előadást tartottak tetszés szerinti belépti díj mellett, mely a »szegényalap« tőkéjének növelésére fordíttatik. Ez előadásokat 292 nő és 376 férfi, összesen 668 egyén látogatta; a belépti díjakból begyült 65 frt 85½ krajcár. Volt önképző-kör, melyet Paulikovics L. vezetett. A tanári személyzet 14 egyénből állott (köztök 10 egyleti tag), a testgyakorlatot tanították ketten, hitoktató 5. A tanárok közől irodalmi munkásságot fejtettek ki: Mauritz A., Miskovszky V., Paulikovics L., dr. Szemák J. — A tanterv. — Szabad dolgozatok feladványai. — A tanszerek, könyvtár szaporodása. — Az ifjúság segély-egylete alakulóban van; eddig egybegyült 501 frt 42½ kr. Közölve vannak az érettségi v. feladványok. Ösztöndíjképen 6 tanuló kapott 710 frtot. Beiratott összesen 372 tanuló (79-cel kevesebb, mint a megelőző évben); az év végén voltak 351-en. Nemzetiség szerint mind magyar. Tandíjmentes volt az I. félévben 63, a II.-ban 56. Az érettségi vizsg. eredményéről a jövő évben lesz értesítés.

25. A körmöcbányai m. k. állami főreáltanoda hatodik évi értesítője. 1875/6. Szerkeszté Schröder Károly k. igazgató. 8-ad r. 82 lap. Értekezés: Többtagúak n-ik hatványa. Kuppis Leotól. Adatok az iskola történetéhez. Az intézetben a vallástanítókkal együtt 19 tanár működött (8 egyleti tag), a rendk. tárgyakat 4-en adták elő. Rk. tárgyak voltak: ének, gyorsírás, a fr. nyelv, vegytani kisérletek. — A jövő évben követendő tanterv. Tanszerek és könyvtár. A tanári könyvtár áll 1597 műből 2216 kötetben. — Az ifjúsági könyvtár 206 művet tartalmaz 471 kötetben. A tanulók segélyzése történt tankönyvekkel, s egy alumneum alapításának kezdeményezésével. Az alumneum alapjára a körmöcbányai takarékpénztárban már kamatozik 4435 frt 61 kr; ebben az idei gyarapodás 883 frt. — Az ifjúságnak volt »Toldy« önképző-köre, melyet Kosztka György tanár vezetett. A folyó tanévben lépett életbe a »reáliskolai takarékpénztár« is Kuppis Leo tanár felügyelete és kezelése alatt. A tanév végeig 31 tanuló betett 106 frt 58 kr. — Ösztöndíjképen 4 tanuló kapott 425 frtot. Beiratott összesen 292 tanuló, az év végén volt 278. Tandíjmentes az I. félévbe 93, a II. 97. Érettségi vizsgálatot tettek 29-en.

26. A losonci m. k. állam gymnasium hatodik évi értesítője. 1875/6. 8-ad r. 38 l. Értekezés Ráday Pál, XVIII. századbeli lantos költő. Ambrus Mórtól. Adatok a gymnasium történetéhez. Az intézetnek négy osztálya volt, de fokozatosan ki fog egészíttetni főgymnasiummá. Az emelendő épület 20,000 frtba fog kerülni. — Rendes tanár volt az intézetnél 6, 1 tornatanító, 4 hitoktató. — A tanterv stb. részletezve. A tanszerek gyarapodása. Alapítvá-

nyok összege 2835 frt. Beiratott összesen 139 tanuló, az év végén volt 134. Tandíjmentes 21.

27. A lőcsei m. k. állami főreáltanoda értesítvénye. VII. sz. $187^5/_6$. Kis 4-ed r. 47 lap. Értekezés: Lőcse városa környékének geotektonikai és hydrographiai viszonyai 4 idommal. Dr. Roth Samútól. A tanári kar állott 15 egyénből (7 egyleti tag). Dr. Steiner Antal értekezéseket közölt egy német chemiai folyóiratban; dr. Roth Samú cikkeket és egy ásványtani kézikönyvet írt. Volt önképző-kör, melyet Görög Gy. tanár vezetett. Az iskolai takarékpénztár intézménye október végén lépett életbe. Kezelője dr. Roth S. Betett 34 tanuló 131 frt 87 krt. Tápintézet is volt, melyben 8—9 frtnyi havi fizetésért kaptak szegény tanulók ebédet és vacsorát. A tananyag részletezve. Beiratott összesen 175 tanuló, az év végén volt 169. Tandíjmentes 76. Német anyanyelvű 112. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 21, ezek közől visszavettetett 1.

28. A lőcsei kir. kath. főgymnasium értesítvénye $187^5/_6$. Közli Halász László igazgató. 8-ad r. 75 lap. Értekezés: A római irodalom elterjedésének tényezői és a Dodwell-féle töredékek. Okányi Páltól. A tanári kar 17 egyénből állott. A német ajkú tanulók az alsóbb osztályokban használhatnak német szövegű tankönyvet is; nehány tót ajkú tanuló tannyelvül a tótot használta. Taneszközök. A tanári könyvtár a múlt évbe 1704 kötetből és 1639 füzetből állott; az újabb gyarapodás is elégséges. Az ifjúsági könyvtár a múlt tanévben 1034 kötetet és 182 füzetet számlált. Gyarapodása jelentéktelen. — Közölve vannak a szabad dolgozati feladványok; a latin és görög olvasmányok. A gymnasiumi segély-egylet bevétele 8977 frt $43^1/_2$ kr.; ebből a tápintézet kiadásai 6530 frt 5 kr. (az 1874—75. tanévben.) Örömmel jegyezzük fel, hogy Császka György szepesi püspök 41 tanuló tartási díja fejében 1625 frtot fizetett az egyleti pénztárba. Ösztöndíjképen 15 tanuló 1410 frtot kapott; többen jutalomdíjat nyertek. Az ifjúsági önképző-kör vezetője dr. Versényi György volt. A kör saját könyvtára 443 kötetből állott. Volt az ifjúságnak zeneegylete is. Beiratott összesen 308 tanuló, az év végén maradt 294. Németnek van írva 101. Tandíjmentes volt az I. félévben 159, a II.-ban 192. Érettségi vizsgálatra jelentkeztek 16-an; ezek közől visszavettetett 1, kitünőleg érett 3, érett 12.

(Folytatása következik.)

# Egyleti élet.

— Az I. szakosztály február 27-én ülést tartott.

Elnök: dr. Károly Gy. Húgo, jegyző: Lintner Lajos.

Jelen vannak: Volf Gy., Tomor F.. Petrovich F., Köpesdi S., dr. Bermüller F., dr. Erődi B., dr. Brózik K.. Névy L.

Az utolsó ülés jegyzőkönyve felolvastatván, hitelesíttetik. Az elnök jelenti, hogy Malmosi Károly úr, kinek felolvasása a „classicusok tanításáról" a mai ülésre ki volt tűzve, betegsége miatt nem jelenhetik meg; értekezését Volf Gy. úr lesz szíves felolvasni.

Ezután Volf Gy. felolvassa az értekezést, mely több tekintetben uj módszert ajánl. Hozzászóltak: Petrovich F., Névy L., Köpesdi S., nem az értekezővel vitatkozva, hanem a felolvasásban érintett egy és más pontot kifejtve saját felfogásuk szerint. A szakosztály sajnálattal veszi tudomásul hogy a felolvasott dolgozat más folyóiratnak van eligérve.

— Az I. szakosztály március 6-án ülést tartott.

Elnök: dr. Károly Gy. H., jegyző: Lintner Lajos.

Jelen vannak: Torkos László, Tiber Ágost, Komáromi Lajos, dr. Lederer Ábr., Tomor Ferenc, Pfeiffer Antal, dr. Bermüller F., Névy László, Köpesdi Sándor.

A mult ülés jegyzőkönyvének felolvasása és hitelesítése után Torkos László felolvasta értekezését. „Körültekintés a magyar verstani Babelben", előrebocsátván azt az észrevételt, hogy dolgozata már készen volt, mielőtt Tomor F.-nek a magyar hangsúlyos verselésről szóló értekezését olvashatta volna. A szövegben tehát csak gyér vonatkozásokat tehet ez utóbbira; azonban iparkodni fog megjegyzéseit mellékelsen megtenni. Az értekezést tetszéssel fogadta a szakosztály. A Közlönyben fog megjelenni.

Ezután Névy László olvasta fel „Shakspere Coriolanusa az iskolában" című értekezését. (Lásd a jelen számban) A szakosztály elismeréssel fogadta, de Pfeiffer Antal aggodalmának adott kifejezést, arra nézve, hogy a nehézségek oly könnyen volnának, leküzdhetők, mint a felolvasó állítja. Névy ismétli, hogy csak az abstractióktól kell óvakodni, s csak annyit kell mondania a tanárnak, a mi a tárgyhoz tartozik. Példával is megmutatja, hogy a legnehezebbnek látszó kérdés megoldható, ha nem öltöztetjük a magyarázatot tudós formába

# Vegyesek.

— **A hivatalos lapból.**

Kineveztetett: Solymosy Lajos székelyudvarhelyi főreált. hely. tanár ugyanoda rendes tanárrá. (3460. sz.) Kuncz Elek losonci állam-gymnasiumi r. tanár és ideigl. igazgató ezen tanintézet rendes igazgatójává véglegesen. (5011. sz.)

Pályázat. Az $187^{6}/_{7}$. tanévtől kezdve két, évenkinti 300—300 frtos gróf Löwenburg-féle tápintézeti ösztöndíj állomás üresedésbe jött, melyek az alapító levél értelmében magyar nemzetiségű nemes ifjaknak adományozandók.

Ezen ösztöndíjak csak az alapító levélben körülírt kellékekkel ellátott pályázóknak, és pedig: nyilvános gymnasiumi vagy reáliskolai tanulóknak adományozhatók, oly módon azonban, hogy az ösztöndíj az azt élvező magasabb tanfolyamba való lépése alkalmából és ennek tartamára évenkinti 100 frttal emeltetik s az a tanpálya bevégzéséig tart.

Az ezen ösztöndíjakra pályázók folyamodványukat nemes levéllel és nemesi leszármazásukat igazoló okmányokkal, keresztlevéllel és hímlőoltási- és szegénységi bizonyítványnyal, s a két utolsó tanfélévben tanulmányi előmenetelüket, tanusító iskolai bizonyítványokkal felszerelve, melyek a törvényes bélyegkötelezettség alól csak akkor vannak felmentve, ha törvényes szegénységi bizonyítványokkal vannak ellátva, legkésőbb az 1877. évi március 25-ig az alsóausztriai helytartósághoz kötelesek benyujtani. — A folyamodványban lelkiismeretesen kiteendő a jelölt testvérei száma, továbbá van-e, és hány van ezek közöl ellátva, élvez-e alapítványt, ösztöndíjat, vagy valamely nyilvános alapból illetményt?

Bécs, 1877. évi február hó 23-án. — A cs. kir. alsóausztriai helytartóság.

— Gr. Kún Kocsárd alapítványa.

Utóbbi számunkban említést tett ama nagyszerű alapítványról, melyet gr. Kún K. a szászvárosi ref. gymnasiumnál tett. Az „Erd. prot. Közlöny" közzé tette a febr. 10-én Algyógyon kelt okiratot, melyből közöljük a következőket:

Az alapítvány levél-bevezetésében előadja a nemes gróf, hogy már többszörös esetek által bizonyságot kivánt tenni, hogy a szászvárosi ev. ref. iskola iránt kiváló részvéttel viseltetik. Tette pedig ezt azért, mert meggyőződése volt örökké, hogy az írt iskolának, az ország e szegletén, az oláhság lakta e vidéken, a csekély számú magyarságnak az elolához hosodástól való megmentésére kétség alá nem hozható missiója van, és e hivatásnak szemmel láthatólag, sőt bebizonyított sikerét mutatta föl eddig. Mivel pedig az iskola jelenlegi vagyona nem bírja meg a megkivántató tanerők fenntartása költségeit, a szegény tanulók segélyezését, sem pedig a megye ev. ref. népiskolái a csekély fizetés miatt jó tanítókkal nem rendelkezhetnek: a nemesszívü gr. f. évi febr. 10-én 50,000 (ötvenezer) frtot tett le urbéri papirokban a szászvárosi ref. iskola pénztárába, hogy az mindaddig kamatoztassék s a kamatok tökésittessenek míg ez összeg 103,700 (százháromezerhétszáz) forintra fel nem növekszik. Miután a tőke e magasságra felnövekedett, abból hatvan ezer frtnak 5%-os kamatjával a szászvárosi iskolában felállítandó 3 új tanári állomás javadalmazandó, tanári szálláspénzül a gróf egy házának jövedelme engedtetvén át. A tőke további 20,000 frtjának kamataiból az algyógyi, tordosi, rápolti, bosdáti, rákosdi, kereszturi, felső-szilvási, alsó-szilvási, felső-szálláspataki, zajkani, klopotivai, pestényi, bajesdi, fehérvízi, borbátoizi, livádiai, kis-barcsai, harói, pestesi és porosi, többnyire elolához hosodott magyar szülők gyermekei, időnkint egy-egy, segedelmeztessenek minden községből, míg a nagyvárosi iskolában legalább is jelesen tanulnak; minden fiú 40 írt ösztöndíjat kap. A 20,000 frt kamatjaiból évente fennmaradó 200 frt 5 szegény elolához hosodott magyar növendék segélyezésére fordítandó. A felnövekedett tőke további 23,700 frintjának kamatait azon protestáns felekezetű községek tanítóinak fizetésnövelésére rendeli, kik ma 400 forintnál kisebb fizetést húznak. Jelesen a bródi tanítónak 36, a tordosinak 49, a haróinak 97, a hátszeginek 56, a hosdátinak 183, a hunyadinak 215, az alpestisinek 261 és végül a rápoltinak 287 frtot. Igy a gróf egyházme-

gyéjének minden felek. tanítója négyszáz forint fizetést fog élvezni. Ha valamely tanító méltatlanná válnék a segélyre, a rá eső összeg a dévai reáliskola segélyegyletéé lesz.

— Orosz egyetemek.

Oroszországnak, Finnországon kívül 8 egyeteme volt 1875-ben, u. m Sz.-Pétervárott, Moszkvában, Kasanban, Charkowban, Odessában, Kiewben, Varsóban, Dorpatban, melyek mindegyikének négy facultása van; jogi, orvosi, történet-philologiai, és physiko-mathematikai; Dorpatnak ezenkívül theologiai facultása is van, melyben ev. lutheranus papokat képeznek. Egyéb felekezetek papjai seminariumokban nevelkednek. Ezen 8 egyetemen volt 586 tanár, köztök 267 rendes, 72 rendkivüli tanár, 134 docens és prosector, 7 tanító, 12 segédtanár, 30 lector; továbbá 64 rendes fizetésen kívül. — Az üres állomások betöltésére jelentékeny számú fiatal erők növekednek, részint Sz.-Pétervárott, részint külföldön, főkép Németországban.

A tudósítás, melyből ez adatokat veszszük, azt mondja, hogy az egyetemi tanulmány Oroszországban kiválóan kenyértanulmány. A tanulók legnagyobb része szegény; sokan csak stipendiumokból tartják fenn magukat, mások magántanításból, másolásból stb. A fizetés nyomorult. Kasanban naponkinti 2—3 óráért átlag 10 rubelt tud szerezni az ifjú havonkint; Moszkvában 3—4 óráért mintegy 30 rubelt kap. Ösztöndíjak és segélyezések már bővebben folynak. 1874-ben 1506-an, vagyis a tanulók 28%-a fejenként átlag 233 rubelt kapott, összesen 351,272 rubelt; 2310 tanuló, vagyis 43% kapott összesen 60,585 rubel segélyt, fejenként 10—1000 rubelig. Maga az állam 249,630 rubelt fordított a tanulók támogatására ösztöndíj- és segélyképen.

1875 elején a nevezett intézetekben 5692 tanuló volt, köztök 324 „szabad hallgató"; 37% az orvosi, 35% a jogi, 8% a phisika-mathematikai, 18% a történet-philologiai facultást látogatta; 2% theologus és orientalista volt. 1872 óta apadás van a tanulók számában, úgyszintén nagy ingadozás az egyes facultások hallgatóiban. Igy Dorpaton és Varsón kívül a többi egyetemen 1866-ban 1818 jurista volt; e szám 1872-ben 2770-re szaporodott, míg 1875 nyarán ismét 1364-re szállott.

— Hol nincs felsőbb népoktatási intézet?

A „Polgári iskola" összeállította azon községek névsorát, melyek a vallás- és közoktatásügyi miniszterium 1874. évi 19425. sz. a. kelt rendelete, dacára még nem állítottak felsőbb népoktatási intézetet. Nagy ezeknek a száma. A rendelet tudvalevőleg oly községeket kötelez, melyeknek 5000-nél több lakosuk van. Már hogy szegényebb, s a minimumon álló községek nehezen tudnak valamit teremteni, azt értjük; de hogy nagy városok is annyira hanyagok a rendelet teljesítésében, vagy jobban mondva, a cultura ügyének előmozdításában, az szégyen a nemzetre. Csak arra vagyunk kiváncsiak, vajjon a miniszteri rendelet azért van-e kiadva, hogy annyival több legyen az irott malaszt széles Magyarországban. Az idézett lap szerint egyebek között nem teljesítette kötelességét: Pozsony, Győr, Veszprém, Pápa, Székes-Fehérvár, Pécs, Baja, Zombor, Ó-Becse, Ujvidék, Nagy-Körös, Félegyháza, Kalocsa, H.-M.-Vásárhely, Mező-Tur, Jászberény, Karcag, Eger, Eperjes, Szatmár-Németi, Nyiregyháza, Szolnok, Böszörmény, Békés, Orosháza, Szarvas, Makó, Pécska, N.-Becskerek, Temesvár, N.-Szeben, Brassó, pedig ezeknek mindnek több van 10,000 lakosánál; hát még a kisebb községek!

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 14. szám. $187^{6}/_{7}$.

# Min. rendelet a módszeres értekezletekről.

»Két éve, hogy középtanodáinkban oly »módszeres értekezletek« tartását rendeltem el, melyek az időszakonkint bevégzendő tananyagot előre összhangzólag megállapítsák, célszerűen beosszák és alkalmúl szolgáljanak a tanítás módszeres kezelésének megbeszélésére.

Ezen értekezleteknek hozzám felterjesztett jegyzőkönyveiből örömmel vettem tudomást a buzgalomról és ügyszeretetről, mely néhány jelesebb középiskola tanártestületében nyilvánúl, és tagadhatatlan, hogy az értekezletek általában jó hatással voltak, nevezetesen üdvös intézménynek bizonyúltak a tanári lelkiismeretesség fokozására.

Mindamellett kénytelen vagyok kijelenteni, hogy az értekezletek eredménye, a mint az a jegyzőkönyvekben foglalva van, korántsem felel még meg a feladatnak, sőt, az értekezleti megállapodások, nagy részben, még oly alakban sincsenek szerkesztve, hogy az egyes intézetekben követett tanmenetet pontosan feltüntetnék, és a miért felterjesztésök kivánatos, azoknak tüzetes megvizsgálását és egybevetését lehetővé tennék.

Nemcsak hogy egyirányú eljárást nem tapasztalni, még az egy és ugyanazon főigazgatói tankerülethez tartozó intézetekben sem; hanem igen csekély azon középiskolák száma, melyek a feladat kellő tudatában, célszerüen, az oktatás egybevágó alakítását tartva szem előtt, osztályonként állapították meg a tananyag részletezését.

A legtöbb intézet inkább tantárgyak szerint határozta meg a különböző osztályokra nézve a tananyagot és annak egymásutánját, mely mód nem igen látszik alkalmasnak arra, hogy ép az egy osztályban tanító szaktanárok működésében meglegyen a szükséges egyöntetüség, egymásra vonatkozás és összefüggés.

Még kevésbé érhető az el, ha éppenséggel a tanárok szerint, bár azok különböző osztályokban különböző tárgyakat tanítanak, történik a tananyag részletezése; sőt, azon körülmény, hogy nem ritkán az ily módú megállapodások minden egyes tantantárgyra vagy tanárra vonatkozólag külön-külön lapon vannak

közölve, igen valószínűvé teszi, hogy talán a megállapodás nem is volt külön tanártestületi tanácskozás eredménye.

S így nem csupán a tanácskozás módja nem felel meg teljesen a kitűzött feladatnak, a jegyzőkönyvek legnagyobb része is nem tartalmaz egyebet, mint az általános országos tantervnek körülírását, leginkább valamely tankönyv fejezeteit követve, ezek címeit leírva. Ilyetén eljárás nem adhat sem magának az intézet, tanártestület, egyes tagjainak, még kevésbé a felsőbb tanhatóságnak semminemű tájékozást arra nézve, miként kívánja az iskola az országos tantervnek keretét kitölteni, tekintetbe véve mind a különböző tárgyak rokonságát és összefüggését, mind a sajátos helyi körülményeket; nem is nyujthat semmiféle alapot az oktatás menetének, a tanítandó anyag célbavett kapcsolatának megitélésére.

A követendő tantervnek pontos részletezését, ezen részletezésnek időszakonkint a körülményekhez és a tapasztalathoz alkalmazott óvatos módosítását, a tudományos haladással járó javitását, minden egyes tanártestület igen fontos feladatának kell tekintenem, mert egyedül ő maga határozhatja meg, hogy az intézet a rendelkezésére álló erők, segédeszközök tekintetbevételével, sajátos állapotainak megfontolásával, minő úton és módon közelítheti meg az országos tantervben kitűzött célt.

Ez okból, az országos közoktatási tanácsnak meghallgatása mellett, szükségesnek látom a tanterv részletezésére nézve a középiskolai Rendtartás 26-ik szakaszának kapcsolatában néhány főbb szempontra figyelmét irányozni, főleg azért is, hogy országosan némi egyirányú eljárás érettethessék el és a beérkezendő jegyzőkönyvek, míg egyrészt tanulságos képét nyujtsák intézeteink belállapotának, másrészt alkalmúl is szolgáljanak a kellő egybevetésre s talán az itt-ott mutatkozó fogyatkozások pótlására, a hiányok orvoslására.

Ezek szerint:

I.

A részletes tanterv osztályonként állapítandó meg és veendő fel a jegyzőkönyvbe. Az év elején közlendő egyszersmind az egyes osztályok órarendje, valamint a tantárgyaknak osztályonkénti felosztása a tanárok közt. Az órarenddel kapcsolatban kiteendő, mily napon adatnak az egyes tárgyakban irásbeli munkálatok, főleg azon szempontból, hogy egy napon több össze ne halmozódjék. A második és harmadik időszaki jegyzőkönyvekbe csupán az órarendben vagy a tárgyak felosztásában netán beálló változások veendők fel.

II.

Minden egyes tantárgyra nézve kiteendő a használandó tankönyv; kiemelendő továbbá, hogy minő feladatokat szán a tanár a tanulók házi munkásságára. Főelvül tekintendő ez irányban,

hogy főleg az iskolai munkára essék a tanulás súlypontja. A házi foglalatosság az alsóbb osztályokban inkább csak az iskolai munkásság folytatása, az iskolában megértett és ott megtanult részeknek alkalmazása legyen; a felsőbb osztályokban pedig egyrészt az iskolai oktatásra való előkészületből, másrészt a tanultakra vonatkozó szabad dolgozatokból álljon.

III.

Az intézet részletes tantervének megállapítása céljából az egyes időszakra szánt tananyag oly apróbb részekre osztassék, mely mindegyike, mennyire lehetséges egy kis összefüggő egészet alkot.

Különösen szem előtt tartandók az egyes tantárgyakra nézve a következő pontok:

1) A történelemben a kisebb egységes részletek úgy alakítandók, hogy egy művelődéstörténetileg fontos esemény képezze mindegyikének középpontját, az adhasson irányt a tárgyalásnak. A jegyzőkönyvbe ezek a középponti események irandók, a tankönyv illető helyére való vonatkozással.

2) A nyelvek tanításában első sorban meghatározandók az olvasmányok. Kívánatos, hogy a különböző nyelvekben egy időszakban tárgyalt olvasmányok közt némi rokonsági összefüggés legyen. Elérhető ez, ha oly szempontból választatnak, hogy egyik olvasmány a másiknak tán bővítő kiegészítésére, vagy hasonlósága vagy ellentétessége által helyes megvilágosítására szolgálhat; továbbá ha mindegyike tekintettel van a történeti s természeti oktatás menetére, úgy, hogy a választott olvasmányok az e tárgyakban keltett érdekeltséget tovább fűzhetik. A jegyzőkönyvbe felveendő mindenik olvasmány címe.

A nyelv theoretikai, grammatikai, stilisztikai, poetikai, rhetorikai tanításában mindenkor a magyar nyelvi oktatást illeti az alapfogalmak megállapítása s csak ezután tárgyalhatók ezek, a a mennyiben tán külön tárgyalásuk még szükséges volna. Célszerű, ha az olvasmányok kiválasztásában a nyelvtani fogalmak egymásutánjára is van tekintet, de kár volna e szempontnak hódolva, talán más tárgyi tekintetből alkalmasabb olvasmányt mellőzni.

Elégséges, ha a nyelvtani ismeretek, melyek az olvasmányokból szemelt példákon világosíthatók meg legcélszerűbben, minden időszak végével rendszeresíttetnek. A jegyzőkönyvben minden egyes olvasmány mellé irandó: minő nyelvtani szabályok vagy fogalmak csoportjának, a nyelvtan minő szakaszának magyarázatára fog példákat szolgáltatni.

Felsőbb osztályokban, hol lehetőleg egész művek, vagy azoknak nagyobb egységes részletei olvasandók, külön kiemelendők azok a részek, melyek tüzetes mind a tartalomra, mind a stilusra kiterjeszkedő magyarázatnak lesznek tárgyai, s külön azok, melyeket az összefüggés áttekintésének érdekében vagy magán-ol-

vasmány tárgyává akarja tenni a tanár, vagy tán csak tartalmilag fővonásaiban maga elmondani.

A házi írásbeli dolgozatok, melyek mindig kapcsolatban tartandók az iskolai olvasmánynyal vagy a tanulók tapasztalata körével, szinte olyképen sorolandók fel a jegyzőkönyvben, a mint azok időszerint az oktatás menetében egymásután következni fognak.

3) A mennyiségtan részletes terve az alsóbb osztályok számtani tanításában jelölje ki azon tárgyi köröket is, melyekből az egyes számműveletek begyakorlására a példákat veszi; a mértaniban hasonlóképen az egyes testalakokat, melyek szemléltetésével a mértani alapfogalmakat megvilágítja. A felsőbb osztályokban, hol a tanítás menete a rendszert követi, legyen a feladatoknál egyszersmind tekintet a physikai s chemiai tanításban nyert ismeretek számtani alkalmazására, valamint e tárgyakban nyujtassék viszont alkalom a mathematika s különösen az arithmetika folytonos gyakorlása.

4) A phisikai s chemiai tanításban a részletes terv az alsóbb osztályokban sorolja föl a főbb experimentumokat, melyek a tanítás alapjául szolgálnak; a felsőbb osztályokban a törvények sorát, melyet a tanítás menete szem előtt tart, különösen kiemelve azokat, melyre az iskolai oktatás fősúlyt fektet.

5) A természetrajz tanításában az alsóbb osztályokra nézve kijelölendők az állati s növényi individuumok, melyek szemléltetése a tárgyalás kiinduló pontját adják s a főbb sajátságok s functiók, melyekre az egyesek tárgyalásánál tekintet lesz; hasonlókép az ásványtanban a közéletben előforduló azon ásványok, melyeket első sorban külső tulajdonságaira nézve az oktatás a megszemlélés tárgyává tesz. A felsőbb osztályokban a tanítás menetének a systema adván irányt, a részletes tervben a főbb typusok sora, melyekre a tárgyalás súlyt fektet, említendő fel.

6) A földrajzi tananyag részletezésében legyen kellő tekintet a fiúk mind természetrajzi mind mathematikai ismereteire s indokoltnak látom, hogy e tárgyban, a fennálló gymnasialis terv keretén belül, mely a mathematikai s physikai földrajz elemeit mindjárt az első osztály tárgyává teszi, az egyes intézetek e részben főleg a mathematikai tanítás tanmenetére való tekintetek érvényesítését tartsák szem előtt.

E szabályzat életbeléptetése iránt szíveskedjék a kellő intézkedéseket megtenni.

Budapest, 1877. évi február hó 13-án.

*Trefort.*«

# A földrajzi tananyag megválasztásáról.*)

Általános és nem alaptalan a panasz, hogy a középiskola növendékei az iskolai teendőkkel túl vannak terhelve. Része van ebben a földrajznak is; több földrajzi tankönyv azáltal vél nagyobb tökélyt elérhetni, hogy minél több részletet vesz fel, minél több adatot hord össze. Eltekintve attól, hogy ezen körülmény az ifjúban a tanulási kedvet megöli, oly adathalmazt sajátíttatunk el, a mely gyorsan elrepülve, sem a gondolkodási képességet elő nem mozdítja, sem a tájékozást a térképen, illetőleg a földön nem biztosítja. Iparkodjunk e bajon segíteni.

A tanterv a földrajzi oktatás elé kettős célt tűz ki: a természeti, azután az állami viszonyok ismeretét, Európára és hazánkra különös súlyt fektetvén.

A német paedagogusok vették először észre, hogy a földrajzot untató szárazságából csak azáltal lehet kivetkőztetni, ha a természeti viszonyokat összeköttetésbe hozzák az emberi élettel. Ha a kivitelben nem voltak is mindig elég szerencsések, ez az elv helyességéből mit sem von le. A természettudományok mind kül- mind belterjedése azon meggyőződésre juttatta továbbá a tudósokat, hogy a földrajzi viszonyok nem csupán az emberre, de egymásra is gyakorolnak behatást. E két elv helyességéről mindnyájan meg vagyunk győződve, s ha ezek teljes megértetésére törekszünk, szellemképző erőt kölcsönzünk tárgyunknak s elhárítjuk azon vádat is magunkról, mintha a földrajz tanításával csak encyclopedicus ismereteket terjesztenénk. A föntebb említett két elvet kívánom tehát a középiskolában a földrajzi tananyag megválasztásánál vezérelvül elfogadtatni és pedig először a földrajzi egyedek megválasztásánál, másodszor bizonyos tekintetben azok különböző tulajdonságainak leirásánál. Csakis oly földrajzi egyedeket vegyünk fel tanításunk körébe, melyek valamely nép, népcsalád vagy néptörzs életére módosító behatást gyakoroltak vagy gyakorolnak; vagy olyanokat, melyek más egyedek létére, változására bírnak befolyással s ezek közül is a propaedeutikus cursusban csak azokat, a melyek bizonyos irányban való hatásuk által typicus alakokat képeznek. Az ezen elvek alapján kiszemelt földrajzi egyedek tulajdonságai és részeinek leirása ugyanazon elvek szemmel tartását igényli.

E szerint a hegységekben az egyes kisebb láncolatok, ágak vagy csúcsok megnevezése és leirása elhagyandó, helyette mint a hegységet sokkal jobban jellemző területnagyság, középmagasság

*) Felolvastatott a II. szakosztály okt. 17. és febr. 20-iki ülésében.

és átjárhatóság emelendő ki. A propaedeuticus cursusban a tanítás élénkítése céljából hegyeket bemutathatunk egyes képben, a melyek a hegységet alkotó anyagra, vagy az egész hegység alakjára nézve jellemzők.

A folyóknál nem a mellékfolyók száma és neve, a görbületek tanítandók a systematicus cursusban, hanem a folyamterület nagysága és hajózhatósága. A propaedeuticus cursusban az eredet és az irány. A tengerek és tengeröblöknél a hajózást nagyban előmozdító vagy lehetetlenítő, illetőleg akadályozó viszonyok.

A természetrajzi elem a földrajzban kiváló figyelmet igényel. A tanterv azáltal, hogy a földrajzot a történelem szolgájából önálló természettudományi tárgygyá tette, amaz elemnek is nagyobb jogosultságot kivánt szerezni. A természetrajzi elemnél a geologiai, floristicai és faunisticai viszonyokat kell tekintetbe venni.

A geologiai viszonyokat illetőleg az előadásom élére állított két elv könnyen tájékoztat. Azon kőzet, mely valamely földrajzi egyed alakját, termékenységét vagy terméketlenségét föltételezi, a mely tehát quantitave tulnyomó, az veendő fel a tanítás keretébe.

»Hogy megismertessük a föld termékeit azon viszonyban, a melyben állanak az egyes földrészekhez és az egészhez« — az állat- és növényvilágot mind a többi természeti tényezők és az emberi munkásság eredményét kell tekintenünk. Mint a természeti viszonyok eredménye, az állatok és növények zonákba osztatnak, a tanítás körébe tehát a zonák két-három főképviselője veendő fel; mint az emberi munkásság eredménye, az állatok és növények eledelül, illetőleg kereskedelmi cikkül szolgálnak, tehát a fő élelmi és kereskedelmi cikkek tanítandók. A földnek állati és növényi zonákra való beosztása a systematicus cursus feladata.

Europa és hazánk természeti viszonyaira nézve a tanterv az előbb felállított elvekből eltérést követel; azon hosszú idő (4 illetőleg 6 év) mely ezen viszonyok tárgyalására fordítandó, azon következtetésre vezet, hogy azoknál nem a tisztán tudományos, hanem practicus nézetek is vezethetik a tanárt, és ehhez mérten Europa földrajzánál kiterjeszkedhetünk a bányászati viszonyok, a gyógyforrások vagy természeti szépségöknél fogva említésre méltó természeti viszonyok leirására is.

Az állami viszonyok ismerete, illetőleg politikai földrajz alatt Klödennel egyértelműleg oly tant értek, mely megismertet az államok szervezetével s kormányzatával, megismertet azok részével, anyagi és szellemi erejével s végre biztos tájékozódást nyujt a topographiában azaz a politikai helységismeretben. Az államszervezetnél figyelembe veendő: az államterület, a népesség politikai osztályok és nemzetiség szerint; az államhatalom köre, illetőleg az államalkot, a parlamentáris kormányformánál a törvényhozó testület jogai, megalakulása és szerkezete; a kormányhatalomnál annak alkata és jogköre; az állam részeinél a politikai felosztás;

az állam erejénél a népesség absolut és viszonylagos száma, a népesség foglalkozás szerint, a népesedési mozgalom, a mezei ipar, erdészet, bányászat, a műipar és a kereskedés fejlettsége, a közlekedési eszközök állapota, a társadalmi és művelődési viszonyok, végre a harcképesség; a topographiában való jártasság megkivánja, hogy a növendék a helységek fekvését s azok kiválóbb tulajdonait ismerje. Mindezekhez sorolhatjuk még az ethnographiai viszonyokat.

Mi veendő fel e roppant halmazból a középiskolai tananyag körébe; minek kell nagyobb tért engedünk; hogyan osztandó az meg a propaedeuticus-, a közép- és a systematicus cursus közt?

A concentricus módszert, a mely szerint mindezen viszonyok a propaedeuticus cursusban röviden, a közép cursusban kiszélesítve, a systematicusban végre terjedelmesen adassanak elő — nem tartom alkalmazhatónak, részint mert a kis gyermek egyesek felfogására képtelen, részint mert a systematicus cursusban mind helyet nem foglalhat. Szükséges lesz tehát kijelölni minden cursusban: mi veendő fel a tananyag körébe, a fentebb említett politikai viszonyok közől.

A propaedeuticus cursusba csak az veendő fel, a mi bármely módon szemléltethető, vagy a gyermek felfogásához van mérve, tehát az államterület nagysága, hazánk politikai felosztása, a népesség absolut és viszonylagos száma, a népesség főfoglalkozási neme, a közlekedési eszközök állapota, a topographia és végre az ethnographiai viszonyok.

Az államterület nagyságát a nélkül, hogy az állam fogalmát megismertetnők, bemutathatjuk a térképen s mellé tehetjük: ez országot ennyi millió ember lakja; a viszonylagos népesség begyakorlására graphicus térkép kivántatik meg; a nép főfoglalkozási neme csak annyiban lesz ismertetendő, a mennyiben a növendék a foglalkozási nemeket ismeri; ugyanez áll a közlekedési eszközökre. Fősuly a politikai viszonyok közől a propaedeuticus cursusban a topographia- és az ethnographiára fordítandó. Ezek ugyanis azon mozzanatok, melyek a gyermekre nézve leginkább hozzáférhetők. Nem akarom ugyan ezzel azt mondani, hogy mellőzve a többi politikai viszonyokat, minél több helyiségnevet s nép elnevezést taníttassunk; sőt inkább határozottan ellene mondok azon nehány tankönyvünkben található szokásnak, mely szerint számos oly város van megemlítve, melyről a tankönyviró sem tud többet mondani, minthogy nyolc, tiz vagy tizenöt stb. ezer lakossal bír. Száraz nomenclatura itt is csak visszatetszést, mondhatnám undort fog kelteni. A topographiai tananyag megválasztásánál különbséget tettek a civilizált és nem civilizált államok között; amazokban a nemzet ereje a városokban központosul, emezekben a nemzeti erő nem gyüjtetvén, egy pontban összehalmozódást nem ismert. A civilizált államokban tehát csakis azon városok volnának ismertetendők, a melyekben a nemzeti vagyon valamely faja van összehordva, a melyekben valamely iparág első

rangú kifejlődést nyert, melyekben a nemzeti művelődés nyer kifejezést, a melyek a kereskedés emporiumai, vagy a melyek a nemzet harcképességét kiválóan emelik. A közigazgatás székhelye a középső cursusra hagyandók, a mikor a közigazgatással ismerkedik meg a növendék. A nem civilizált államokban a helységek nem képezik az állami erő és vagyon gyülhelyeit s így az állami viszonyok szempontjából nem jöhetnek tekintetbe, ellenben ethnographiai szempontból annyiban; a mennyiben a nép életmódjára nézve jellemzők; ritka eset lesz tehát, ha egy nem civilizált államban egynél több helységnevet kellend a geographusnak megemlíteni a középiskolában; egy a tanterv által felölelt mellékte-kintet azonban kivételt igényel s ez a felfedezések története; azon helyeknek tehát, melyek a felfedezések történetében kiváló helyet vívtak ki maguknak, tért kell engednünk a propaedeuticus cursusban. Végre tárgyalandók a propaedeuticus cursusban az ethnographiai viszonyok; a tanterv egyik szerencsés fogásának tartom azt, hogy ezen viszonyok tárgyalását határozottan kimondja; különösen szerencsésnek tartom annyiban, a mennyiben Afrika, Amerika és Ausztrália ethnographiai viszonyainak tárgyalását határozottan megkívánja. A vad népek társadalmi viszonyai, szokásai, életmódjuk, vallási nézeteik, mondáik a tudományos kutatások körében is mindinkább figyelmet vívnak ki maguknak. Az emberiség őstörténelme, a kezdetleges cultura, a vallási nézetek fejlődése s így a mythologiai magyarázatok is csak ethnographiai tanulmányok által lettek megállapíthatók. Az ethnographiai viszonyok megismertetése által tehát bevezethetjük a növendéket a történelembe, megismertethetjük vele a kezdetleges társadalmi szervezetet, az emberi cultura csiráit, egy szóval kitölthetjük, ha mindjárt a tudomány jelen állása mellett csak hézagosan is, amaz ürt, mely az összehasonlító bonctan és geologia vívmányai és a történelem tanai közt létezik. Hogy azonban e célt elérhessük, legtöbb tankönyvírónk szokásától eltérni kívánnék és ama vad népek szokásait, életmódját stb. nem általánosságban, nem hézagosan kívánnám tárgyaltatni, hanem kiválasztva nehány a fejlődés különböző fokán álló vad népet, azok ethnographiai viszonyait részletesen, lehetőleg minden tekintetben teljes képet nyujtva ismertetném. Annál célirányosabb ez, a mennyiben azon népek intézményei a lényegesebb jegyeket illetőleg nehány typusra vezethetők vissza.

Hátra volna még a propaedeuticus cursust illetőleg szólanom a felfedezések történetéről; mily elvek szerint kellene eme tananyag megválasztásánál eljárnunk? A felfedezések és gyarmatosítások történetének a tantervbe való felvétele csak azt célozhatja, hogy a tanuló megismerje: miként és mily eszközök által jutott az ember ismeretére és birtokába valamely földterületnek. E célt szem előtt tartva helyesen fogunk eljárni, ha valamely földterület, ország vagy tartomány ismertetésével kapcsolatban előadjuk azon módot, mely szerint az ember annak ismeretére jutott vagy ha az gyarmatosítva van, kik és mily eszközök által lett elfoglalva;

mindig elég lesz e tekintetben, ha csak azon mozzanatát említjük meg a felfedezések történetének, a mely által a geographiai egyed részletesebb ismeretét értük el.

A földrajz-tanítás középső cursusában az V. illetőleg VI. osztályban bírja már a tanuló az ókori történelemből az államhatalom s részben az államigazgatás fogalmát, ismeri azon tényezőket, melyek az antik állam erejét képezték s így nagyobb fokú érettségénél fogva is megismertethetjük vele mindazon viszonyokat, melyek az állam szervezetét és erejét meghatározzák. Megismertethetjük tehát az egyes államokban a népességet politikai osztályok szerint, (a hol még azok vonálnak) az államalkatot, a törvényhozó testületek jogait s megalakulását, a kormányhatalmat s annak hatáskörét, a politikai felosztást, a népességet foglalkozás szerint, a népesedési mozgalmat, a mezei ipar, erdészet, bányászat, műipar s a kereskedés fejlettségét, a közlekedési eszközök állapotát, a társadalmi és művelődési viszonyokat s végre a harcképességet; topographiát csekély részben ismétlőleg s ujból a mennyiben a közigazgatási főhelyek is bevonatnak. Mindezen viszonyok tárgyalása kisebb nagyobb mérvben feltalálható már régibb tankönyveinkben is; kevés újat kívánok felvétetni s ezt indokolni is fogom. Az államalakulatok leirásába az vétessék fel, a mi azt egy magasabb államalakulati fajba emeli, de egyszersmind az is, a mi a leírt specialis alkotmányt más hason fajúaktól megkülönbözteti. Ha tehát az aristotelesi állam-felosztást fogadjuk el, minden alkotmány leírásánál ki kell tüntetni, vajjon monarchiai és pedig absolut vagy alkotmányos monarchiai, aristocratiai vagy democratiai, respublicai-e? foederativ vagy centralisticus stb. Nem elég megneveznünk az alkotmányformát, szükséges, hogy a formát úgy, a miként létezik, megismertessük; nem elég azonban ez sem, mert akkor a gyermek minden alkotmányos monarchiai államalakulatot egyenlőnek fog tartani; szükséges rámutatni azon különbségekre is, melyek azokat egymástól lényegben megkülönböztetik; végre hazánk államalakulatát részletesen ismertessük meg; illő, hogy ha a polgári iskolában megismerkedik a növendék hazája alkotmányával, ismerkedjék meg a középiskolai tanuló is. Az absolut monarchiában a végrehajtó és törvényhozó hatalom egyesítve levén, nem igényel külön-külön tárgyalást, a hol azonban e két hatalom egymástól el van különítve, azon államnál külön kell szólnunk a törvényhozó, külön a végrehajtó hatalomról. A törvényhozó hatalomnál megismertetendő annak jogköre a törvényalkotásban és viszonya a végrehajtó hatalomhoz, továbbá a törvényhozó test megalakulása, vajjon egy vagy két kamarából áll, vajjon általános népszavazat vagy censuson alapuló választás kifolyása-e? A végrehajtó hatalom leirandó annyiban, hogy kitünjék a központi kormány jogköre a hatósági önkormányzattal szemközt, tehát az, vajjon centralisticus-e vagy nem? Tankönyveink nagy része e két utóbbi tényezőt s a köztük levő viszonyt alig érinti, aligha nem azért, mert ennek a középiskolai tananyagba való

felvétele nehézségekkel jár; — beismerem, a modern kormányzat bonyadalmassága egyrészt, másrészt a tanulók teendőkkel való elhalmozottsága elég okot látszik képezni arra nézve, hogy azt mellőzzük. Ámde az előbbi érv elveszti élét, ha figyelembe veszszük, hogy a kormányzat két főirányának megismerésére nem szükséges mindazon közegeket megismertetni, melyeket a kormány igénybe vesz, sőt nem szükséges a legapróbb ügyeket sem felsorolni, a melyek a központi és a melyek a hatósági kormány kezében vannak, elég e tekintetben a legfőbbekre szorítkozni; a második érv pedig veszít erejéből az által, hogy a részletesebb megkülönböztetés csak két ellentétes irányú kormánynál kivántatik meg, a melyek közül egyiknek okvetlenül Magyarországnak kell lennie; a többi államra nézve elég, ha azokat a systematicus cursusban e szempontból osztályozzük.

Az állam erejének felismerésére szükséges, hogy a népesség necsak számszerint legyen ismertetve, hanem foglalkozás szerint is, sőt a népesedési mozgalom is vétessék figyelembe; a foglalkozási nemet illetőleg az arány a földműveléssel és iparral foglalkozók között, a népesedési mozgalmat illetőleg a szaporodás vagy fogyás. Az erdészetet és bányászatot, mint a melyekben egyik europai államnak sem fekszik ereje s mint a melyek a természeti viszonyok leírásánál úgy is érintendők, mellőzendőnek vélem. Nem úgy a mezei és műipar, továbbá a kereskedés fejlettségét.

A mezei iparnál, a mellett, hogy úgy, miként a műiparnál a vele foglalkozók egymás közti arányát megemlítenők — mint azt fentebb mondottam —, fölvehetnők a középiskolai tananyag körébe azt is: mennyiben képeznek cikkei kiviteli tárgyat; a műiparnál a fő-iparcikkeket, azok átlagos értékét, végre mennyiben képezik a kereskedés tárgyát; a kereskedésnél a már említetteken kívül a be- és kiviteli forgalom közötti arányt.

A közlekedési eszközökből csak a vasúthálózatoknak és a gőzhajózásoknak az egyes európai nagyobb államok közt levő arányát kell megemlítenünk, egy szomszéd államot vevén alapul.

A művelődési viszonyokat mindeddig leginkább csak annyiban tárgyaltuk, a mennyiben elmondottuk: X városnak van egyeteme; sokkal helyesebbnek tartom, ha e helyett az írni-olvasni tudók számát, illetőleg arányát az összes népességhez említjük fel, a kibővítést a systematicus cursusra hagyván.

A systematicus cursusban végre a topographiai és részben az ethnographiai viszonyok kivételével mindazt, talán itt-ott kibővítve, a mit a középső és propedeuticus cursusban tanult az ifjú, rendszerbe foglalva fogja ismételni. E szerint a systematicus cursusban körülbelül a következő fejezetek volnának tárgyalandók. Az europai és amerikai államok terület, népesség szerint; monarchiai (absolut, parlamentaris, foederativ), köztársasági (egységes foederatio) államalakulat; az állam fogalma, a végrehajtó, a

törvényhozó hatalom. A mezei ipar, a műipar, a közlekedés, a kereskedés. A népesség nemzetiség, foglalkozási nem és müveltségi fok szerint. Az ipar és a kereskedelem.

*Dr. Brózik Károly.*

---

## Az ifjuságí véderő Svájcban.

Közoktatási miniszter úr a honvédelmi miniszteriummal egyetértőleg 1873-ban egy rövid 7 pontból álló törvényjavaslatot tett volt le a képviselőház asztalára. Ezen törvényjavaslat értelmében minden középtanoda, tanító-, képezde, felső nép-, polgári-, szak- vagy magániskolának 15—20 éves növendékei évenkint legalább hat hónapig a kerületi honvédparancsnok felügyelete alatt katonai fegyvergyakorlatok tanulására lettek volna kötelezve, a szükséges fegyverekről, tanitókról az állam gondoskodván. A törvényjavaslat ellen még azon év folyamában feliratot intézett egyletünk a képviselőházhoz, a középtanoda összhangzó, általános müveltségre irányuló törekvésére károsnak nyilvánítván a honvédelem egyoldalu szükségéből tervbe vett emez intézkedést, mely nemcsak az iskola békés szellemét fenyegeti, hanem az által, hogy a növendékeket bizonyos időre az iskola kötelékeiből kivonja, a legnagyobb paedagogiai visszásság veszélyeit helyezi kilátásba. Az idők nyomása, a fusió után előtérbe nyomult közigazgatási reformok e törvényjavaslatot leszorították a napirendről, hanem annak lényege be van foglalva miniszter úrnak 1875. november 6-án beterjesztett újabb törvényjavaslatába. A 23. § ugyanis úgy intézkedik, hogy az V. osztálytól kezdve középiskolai növendékeink a rendes tornaórákon kivül hetenként 1—1 órán a tanfolyam bevégeztéig céllövészetre és katonai (gyalogsági) fegyvergyakorlatokra is tanitandók. A szükséges fegyvereket s egyéb eszközöket az állam minden tanintézetnek díjtalanúl szolgáltatja s a miniszter által külön megbizandó hatóság gondozná azokat. Tantervet a közoktatási- és honvédelmi miniszterek közös egyetértéssel dolgoznának ki s a céllövészet és katonai gyakorlatok egyik rendes tanár vezetése alatt volnának eszközlendők, kivéve ha alkalmas egyén nem találkoznék a testületben, mikor is a honvédelmi miniszter hozzájárulásával külön díj mellett bizatnék meg valamely szakember.

A katonai gyakorlatok kötelezővé tétele tehát ha nem is külön törvény által, de a középiskolai törvény útján ki volna mondva, csak hogy most az igazgató közvetlen felügyelete alatt mennének azok végbe s első sorban tornatanitók végeznék az oktatást és az egész szorosabb viszonyban állna az iskola fegyelmi és nevelési feladatával, mint az előbbi tervezet szerint, habár most is érvényben állnak mindazon aggodalmak, melyekkel egyletünk 1873-ban a fegyvergyakorlatok életbeléptetését fogadta.

Minthogy azonban idáig az egész continensen csupán Svájc középiskoláiban foglal helyet a rendes tárgyak között a katonai oktatás; most a törvényjavaslat tárgyalása idején tekintsük közelebbről az ottani eljárás módozatait. Észrevételeimet saját közvetlen szemléletemből s az illető igazgatókkal folytatott megbeszéléseimből meritem s így félig meddig hozzászólhatok ahhoz a szellemhez is, mit a »katonásdi« az általam meglátogatott cantoniskolák ifjuságánál eléidézett.

Svájc középiskoláiról írt cikkemben említettem volt, hogy minden canton teljes önállósággal alkotja meg középiskolai tantervét. Ezen függetlenséget gyakorolják a cantonok a tanulók fegyvergyakorlatának szabályozásánál is. Állítsuk tehát egymásmellé három cantonban tett észleleteimet.

I. Zürich. Legrészletesebben ez a canton szabályozta az ifjusági véderőt. Vezetője egy törzstiszt (itt őrnagy), kit a felügyelő bizottság 2 évre választ. Szükség esetén ő maga gondoskodik helyettesről. Tantervet ő készít, de a felügyelő bizottság hagyja helybe. Ez a bizottság külön e célre van választva egy elnökből s a körülményekhez képest 4—5 tagból, kik közé az igazgató is tartozik. A fegyvergyakorlatot vezető parancsnok maga mellé az egyes fegyvernemekre (gyalogság, tüzérség) oktatókat választ illetőleg javasol a felügyelő bizottság előtt. Ezek maguk mellé megint segédeket hoznak javaslatba. Ezen személyzetből telik ki a fegyverraktár gondnoka is. Utóbbi az egyes fegyvernem parancsnokaival együtt a nyári félév végével kimeritő jelentést terjeszt be a gyakorlatokról. A parancsnokok és segédeik méltányos tiszteletdíjban részesülnek.

A katonai igazgatónak jogában áll kijelölni a gyakorlatok idejét, sőt azokon kivül az intézeti igazgatóval egyetértőleg rendkívüli órákat is tűzhet ki.

A tanuló ifjúság számarányához képest több kevesebb században foly a gyalogsági oktatás. Segédoktatókúl s altiszti helyekre felsőbb osztályok olyan növendékei alkalmaztatnak, kik e mellett jó magaviseletüek s elég testi ügyességet tanusítottak. Dobosokat kisebb osztályos növendékek önként ajánlkozóiból szoktak toborzani. Lövészeti gyakorlatokat legalább egy évi szolgálat után kezdenek az ügyesebbek.

Gyakorlatokra egyenruhában vonulnak ki. Minden növendék megállapított sorrend szerint kapja ki fegyverét és katonai felszerelését. Azokat szolgálatban ő maga tisztítja és gondozza. Szolgálat után államköltségen történik a tisztítás. Véletlen rongálásokat is az állam javíttat ki, de a segédparancsnok bizonyítványával tartozik erről magát kiki igazolni. Év végén senki bizonyítványt nem kap, a míg a fegyvertár felügyelőjétől igazolványt nem mutat be az iskolai igazgatónak.

Nem minden gyakorlatra vonulnak ki, hanem benn egyes termekben történik akárhányszor az oktatás. Nyári félév végén tanulmányaikból vizsgát állnak, melyet azonban nyári ünnepnek

neveznek ott. Vizsgáló biztosokul szerepelnek itt a kat. parancsnok, ki egyszersmind elnök, a rectorok, a zászlóaljfőnökök s minden helybeli intézet egy-egy küldöttje, valamint a felügyelő bizottság képviselője. Engedély nélkül büntetés terhe alatt (bezáratás, gyakorlat) nem szabad elmaradni s az egész vizsgálat idején katonai módon élnek.

Gyakorlat idején következő büntetési eljárás van előirva:

a) Szakaszparancsnok (intsructor) által intés, sor elé szólítás, szünetek alatt való elfoglalás, egy félórai utólagos gyakorlat.

b) Zászlóaljparancsnok (oberinstructor) által elutasítás a gyakorlótérről, intés az egész zászlóalj előtt, büntetési gyakorlatok külön napokon, egyszer—háromszor 2—3 órai bezárás.

c) A katonai parancsnok részéről: eltiltás magasabb functióktól, céllövéstől és díszgyakorlatokról.

d) A felügyelő bizottság részről: dorgálás teljes ülés előtt, nem cantonbeliek azonnali kizárása az ifjúsági véderőből; cantonbelieket pedig a gymnasiumi és industrieschulebeli igazgatótanács közös határozata folytán lehet így büntetni.

Bármelyik büntetési fok alkalmazását a mulasztásokkal együtt azonnal be is jegyzik egy külön e célból nyitott könyvbe, melyet a rector félévenkint áttekint. A b) és d) alatt felsorolt büntetési eljárás azonban rögtön bejelentendő a rectornak.

Idegen tanulók a katonai gyakorlatokért 10 frankot, egy-egy félévi tanóráért meg 5-5 frankot kötelesek fizetni.

A felügyelő bizottság félévenkint tartja üléseit, melyekről egy kebeléből választott jegyző által jegyzőkönyvet vesz fel. Határoz az említett eseteken kívül még a felett is, vajjon idegen tanulókat katonai gyakorlatokban részeltessenek-e? A kerületi iskolatanács felhivására véleményt ad minden a katonai gyakorlatok vezetését is tökélyesbítését célzó kérdésben. Testi épség hijányából is ez a bizottság mentheti fel természetesen, orvosi bizonyítvány alapján a tanulókat a fegyvergyakorlatok alól.

A fennebbi szabályzat által megszabott katonai oktatásban csakis a felső osztályok tanulói vesznek részt. A gymnasiumból prima- és secundbeliek, a canton-iskolából I., II., III., IV. osztályokra terjedt ki. Az I., II. osztály tananyagát gyalogsági szolgálat képezte. Gyengébbek tornaórákon ujjonc szolgálatban nyertek oktatást. A III., IV. osztály tananyaga: tüzérség és mérnöki szolgálat.

A nyári próbatét rendesen két szakaszból áll: délelőtt díszlövészet, délután nagy hadigyakorlat, tábori szolgálat történik. Ugyanakkor kivonúl az egész iskola s a gyakorlatokra nem kötelezett tanulók valamelyik tanárral egyik-másik közel helységbe, vagy nevezetes pontra látogatnak el. A tábori szolgálathoz mintegy bevezetésül szolgálnak ott ugyanis a tanulók nyári utazásai előleges terv szerint és tanári felügyelet alatt.

Zürichben fegyverraktárul egyik földszinti tágas terem szol-

gál. Hosszú állványok szép sorjában várják a gyakorlatról visszatérő tanulókat, kik fegyvereiket, tölténytáskájukat, szúronyukat illő rendben előre megállított helyre illesztik.

II. St. Gallen Cantoniskolájának ifjuságával együtt tanul a r. kath. Cantonschule és reáliskola. Szervezete ugyanolyan, minő a zürichi. Tantervére épen azért több térrel rendelkezünk. Nyári félévben: Előoktatás az ujjonan felvettek részére; minden szerdán délután 3 óráig együttes oktatás szakasz zászlóalj és ezred iskolánként a gyalogsági és tábori szolgálatból. Nagyobb kirándulások fegyvergyakorlatokra. Céllövészet fegyvertannal, lövési elmélettel és távismével összekötve. Díjlövészet a nyári zárünnepélyen, vagy más ifjusági ünnepen. A tüzérségi osztályt a ágyu felszerelés, lőanyag és taktikából, céllövészetből s távisméz ből oktatják.

Téli félévben: céllövészet zárt helyiségben. A keret: szolgálati szabályzatot, a tisztek s a felső osztályok összes tanulói hadiszervezetet tanulnak különös tekintettel a szövetségi seregre és hadi szervezetre. A taktika, terep térképrajzolás és tábori erődités elemei. Dob- és kürtgyakorlatok.

A tanító személyzet áll 1 parancsnokból 2 oktatóból (egyik gyalogság-, másik tüzerségre) továbbá egy karnagyból. Az igazgató tanácsot öt egyén képezi. Fegyverraktára tágas nagy első emeleti terem, mig a torna külön fedél alatt adatik elé.

III. Bern. A katonai oktatás kötelező tárgya Cantonschulejának. Nyáron 2—4 órát fordítnak rá hetenként, téli félévben 14 napban legalább 2 óra esik ide. Részt vesznek benne az I—VI. oszt. tanulói, miután már a katonai mozdulatokban, fegyvertanban, térképismében elég tájékozottságot nyertek a tornaórák alatt. Bern többi iskoláinak megfelelő korban levő növendékei is részt vehetnek ezen gyakorlatokon évi 5 frank tandij mellett. Iskolába nem járó ifjakat csak az igazgató tanács vehet fel; úgyszintén kötelesek nem cantonbeliek is mindjárt tanév elején kérelmezni felvételükért.

Nyári félév kezdetével szervezik a véderőt. Mindenkit korához képest oszt be a parancsnok. A kis véderő keretét az évenkénti legfelsőbb osztály alkotja. Az állam ad fegyvert, lőszert, felszerelést, de tölténytáskát, egyenruhát, mindenki maga szerez be.

Az így szervezett ifjusági véderő fegyelem és szolgálati függésben egy 5 tagu igazgató-tanácstól áll. Ebben mindig hivatalból van jelen a rector, sőt a társiskolák ha legalább 12 tanulót küldnek a gyakorlatokra, egy tag által képviseltethetik magukat. Ezen bizottság állapítja meg a tantervet, némely büntetési fokozatokat, rendez katonai ünnepélyeket, s meghatározza a kötelező egyenruhát. Egyes csapatparancsnokok hajtják végre a tantervet, gondozzák a fegyverraktárt. Továbbá ők fogadják fel és bocsátják el a segédtanítókat és fegyverkovácsot. Az egész felett parancsoló katonai főnök szervezi a keretet. Ő vezeti az egész oktatást s sulyosabb büntetéseket ő szabhat ki. Minden csapat-

parancsnok időnként a többivel értekezik, de év végén mulhatatlanul köteles jelentést terjeszteni be az igazgató tanács elébe.

A berni ifjusági véderő egyik legnépesebb egész Svajcban. Tanító személyzete is nagyobb van a többinél, mert a parancsnokon kívül rendesen 7—10 gyalogsági, 1 tüzér, 1 dobos és 1 karnagy vannak szolgálatra kirendelve. A növendékek száma 250—300 körül áll, minthogy társiskolák is oda küldik növendékeiket.

Szeptember első 2 hetében tartják meg a nagy maneuvert vagy vizsgát. Az ifjak ellenség- és barátként két táborra szakadnak s előre megadatott terv szerint végzik feladatukat. Egyik évben pl. ezt kelle megoldaniok: Egy félezred gyalog és 4 ágyúból álló francia hadosztály Aarbergből Bernbe haladva Ortschwaben vidékén táboroz. A Bernből kémszemlére kiküldött, svájci zászlóalj rájuk tör, de makacs küzdelem után visszavettetik, s minthogy a várt honvédzászlóalj erősség nem érkezett meg: egész az uj hídig (az Aaron) vonul vissza.

A csatát Bern előkelő polgársága által rendezett tábori lakoma fejezte be, s esti 5—6 óra közt harsogó dobpergés mellett ért vissza az ifjuság.

E sorok írója épen tanúja volt egy ilyen vidám hazaérkezésnek. Az ifjak sötét kék blouset és piros szegélyes pantallont viseltek. Nemez kalapjuk tolldíszét könnyedén lengeté az alkonyi szellő, mig dobjelzésükre a város apraja és nagyja kisietett. Katonai tartással léptettek be a cantoniskola udvarára. Ott a tisztek oszlopokba állíták őket s a katonai parancsnok szónoki hévvel fejezé ki megelégedését a nap mutatványai felett, ajánlva, hogy a »Cadettencorps« szabatos magatartását továbbra is tartsa meg, s a gyakorlatokat végezze mindig oly összevágólag mint az nap tette. Beszéd végeztével szakaszonként lerakták fegyvereiket a raktárban, majd meg ujra helyükre tértek, várva az „oszolj" vezényszavát.

Mindez tagadhatatlanul kellemes benyomást gyakorol a szemlélőre. A tisztek meglett ifjak a zubbony szélére varrt sávjelvénynyel és szolgálatban hosszú karddal járnak, de azt el is hagyhatják. Olyanféle szerepük van, mint a mi előtornásszainknak. A Cadeten-Corps tagjai egész 13 évig különböző koruak voltak, de mind nagy könnyüséggel hajtották végre feladatukat s a sorban kitünő nyugalmat mutattak.

Kérdezősködtem az ifjak magatartása felől, tekintve különösen a katonai oktatásnak egészen önálló szervezetét, s feleletül mindenütt megnyugtató tapasztalatra hivatkoztak. Az általános védkötelezettség állításuk szerint már egészen áthatotta a nemzet jellemét s kiölte azon sajnos ellentéteket, melyek a continens többi országaiban a polgári és katonai osztályt távol tartják egymástól. Aztán náluk a többi évi tényleges szolgálat terhén alól is mentesítik az ifjusági véderő tagjait, sőt egész honvédelmi rendszerük oly kevés időt és költséget szab ki az állandó hadsereg

részére, hogy a magasabb tanodáknál már csak financialis elvekből is munkálniok kell a katonai szellem kifejlödését. A vezető egyének az igaz, nem mindig intézeti tanárok, de rendesen előkelő városi egyének, kik polgári minőségükben is a hazafiui érzületüek s a gyakorlatokat inkább tanodai ünnepélyekké tudják avatni. Szerintök az egész intézmény egy kis spartai kép s a megszokottság már régóta elejét vette minden hívalgási parádézó ingernek. A tornaórák legközönségesebb rend és tömeggyakorlatait sem igen vesszik egykedvűbben, mint a katonai kivonulásokat. Külön tanodai majálisokat, ünnepélyeket nem is tartanak ott, miáltal még inkább emelik az egésznek családias házias jellegét, de azért mód nélküli hasznot látnak mégis utána, mert a mi családainkat terhelő egyévi önkéntesség helyett, ott nehány héti fegyvergyakorlatból áll a valóságos katonai szolgálat. Kérdést tettem a költségekre nézve is, mit ők ismét előnyös színben tüntettek fel. A tanítószemélyzet katonai járulékain felül esetről esetre meghatározott nem igen nagy, de méltányos tiszteletdíjban részesül. Minden intézetnél már az épités alkalmával egy teremmel többet vesznek fel vagy utólag toldják meg a tornatermet egy mellékhelyiséggel, hova aztán a fegyvereket s katonai felszerelést helyezik. Lőport, töltényeket a katonai raktárakból vesznek ki minden céllövés alkalmával. A céllövészet is legtöbb helyen a katonai laktanyán történik, minthogy a cantoniskolák ott többnyire összeesnek a katonai központokkal.

Még csak azt jegyzem meg, hogy eltekintve az ifjusági véderő paedagogiai horderejétől, miniszter úrnak a tanító személyzetet és igazgatást illető tervei ezen intézményt esetleg jobban beillesztenék a középtanodák organismusába, mint a hogy Svájcban létezik, csakhogy az ifjuság hadkötelezettségére távol sem igéri azokat a kedvezményeket.

*Téglás Gábor.*

---

## Egy új perje-faj — Poa — hazánk flórájában.*)

Még az $187^4/_5$ telén törte egy pázsit-féle fejemet, melyik fajhoz csatoljam. Dr. Sanio lycki botanikussal a P. pumilánál Host állapodtunk meg, mely hazánk Királyhágón innen fekvő részén eddig nem volt ismeretes. Kerner, a kinek Innsbruckban tartózkodásom alkalmával e növényt előmutattam, szintén eltérő formának találta, de e különösséget onnan magyarázza, hogy mi a Poa bulbosát közönségesen fiadzó állapotban (planta vivipara), azaz olykép ismerjük, midőn a virágrészek rügyekké alakulnak, s onnan leválva új fajt képeznek. Növényem tehát a P. bulbosa L. virágzó, szokatlanabb alakja lett volna, s egy ideig

*) Előterjeszté a szerző a március 20-ki szakülésen.

ezen alakok közt hevert. Mostanában a hazai perje-fajokat ismét tűzetesen előfogtam, és midőn a P. bulbosának, Pest körül is gyakori P. Pseudo-concinna Schur alakját is megkülönböztettem, sehogy se voltam megelégedve azzal, hogy a Kázán-völgy szikláin növő csinos perje-faj a P. bulbosa között maradjon, s ha teljes érett példányaim lennének, talán inkább a Colpodium (Aira) humiléhez (MB.) lehetne csatolni, melynek originaléivel még Berlinben összehasonlítottam növényünket.

A gramineák terén mostanában alig ismerünk nagyobb auctoritást, mint Grisebach, göttingai tanár, spicilegium florae Rumeliae, s a »Vegetation der Erde« című jeles munka szerzője, ki a pázsit-féléket Ledebour Flora Rosticája részére is kidolgozta. Ő hazánkat igen jól ismeri, írt is róla (Iter hungaricum v. Grisebach et Schenk in Wiegm. Arch. 1852.) Hozzá fordultam tehát, s kérésemre a következőket feleli:

»A küldött kázán-völgyi Poa pumila Graf eredeti Poa pumilajától csak abban tér el, hogy a laibachi (itt van a Poa pumila Host szülőföldje, locus classicusa) pázsitnál a buga ágai ép szög alatt terjednek szét a virágzat főtengelyétől, a mi azonban a kifejlődés szakától függ, ezért kétségtelenül ugyanazon ritka növényfaj. Ime itt küldök egy buga-ágacskát, melyből maga is meggyőződhetik, hogy a kázán-völgyi növény pelyvái valamivel apróbbak, a mi változatosságnak lehet alávetve. A Poa attenuatához semmi köze sincs. Ha a kalászkák nagysága és a virágzat ágai irányában rejlő különbség állandó lenne, akkor az ön növényét a Poa pumila külön alfajának tekinteném. Különben megjegyzem még, hogy gyüjteményemben van egy, Schurtól, Erdélyből származó Poa, P. pumila név alatt, mely azonban nem ide tartozik, hanem a Poa concinnához Gaud. Eme faj összehuzódott bugája és a P. bulbosaéinál még nagyobb pelyvái által különbözik.« Göttinga, 1877. március 15. Grisebach.

Akár maga a ritka Poa pumila, akár ennek alfaja legyen is növényünk, mindenesetre igen érdekes lelet. Nekem szintén vannak laibachi P. pumiláim, láttam Kerner herbariumában is, és a mi növényünk attól hosszú leveleinél fogva is különbözik. A növényt tovább fogjuk vizsgálni, én Grisebach levelében főkép annak örvendek, hogy meggyőzött arról, miszerint növényem nem a közönséges Poa bulbosához tartozik.

*Dr. Borbás Vince.*

# Irodalom.

**A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése.** Összeállította Beöthy Zsolt. I. kötet. A legrégibb időktől Kisfaludy Károlyig. A középiskolák VI., VII. és VIII. osztálya számára. Budapest. Az Athenaeum r.-társ. kiadása. 1877. Ára az I. kötetnek 1 frt 80 kr.

Beöthy Zsolt nevét mint hivatott elbeszélőét, kinek jövőjéhez a novellistikai téren a legszebb reményeket kötjük, ismeri közönségünk. Az ifjú író költői működésének már is oly eredménye van, hogy a szépirodalom mai állapotában szinte sajnálnunk kell gyér megszólalását.

Mióta kartársunkká lett, kiváló szeretettel foglalkozik m. irodalmi tanulmányokkal; szorgalmának gyümölcse az a könyv, melyet bemutatunk. Nem oly rendkívüli jelenség, minőnek itt-ott a hirlapi kritika túlbuzgósága hiresztelte, de mindenesetre érdemes mű, bizonysága a szerző tárgyismeretének, fáradatlanságának és ügyszeretetének. Adataiban gazdag; felhasználja a legújabbakat, s helyes tapintattal választja meg, a mi jellemző vagy érdeket tud kelteni; itélete alapos; tárgyának elrendezésében és feldolgozásában több tekintetben önálló; előadása correct, folyékony. Ezek pedig mind oly tulajdonok, a melyek a mily ritkák tankönyveinkben, ép oly dicséretre méltatják a szerzőt. Mindazáltal, épen mert »tankönyv« akar lenni a munka, lesznek rá észrevételeink.

Beöthy így kezdi »Előszavát«: »Az az állítás, hogy a jó könyv nem sok magyarázatra szorúl, az iskolakönyvekre nézve mindenesetre áll.« Én ezt nagyon téves nézetnek tartom, s talán nem is kell sokat magyarázgatnom: miért? Az iskolakönyvnek az a feladata, hogy azon fogalmakat, elveket, tényeket (itt-ott hypothesiseket) foglalja össze tanszerű rövidséggel és módszerben, melyek a tanulót, az ismeretanyag minősége szerint inductive vagy deductive, genetikai módon, analysissel vagy synthesissel bizonyos fokára emeljék a képzettségnek, s alapot adjanak neki a szorosan tudományos foglalkozásra. Az iskolakönyvnek az a feladata, hogy vezérfonál legyen a növendék kezében, s az oktatás anyagának lényegére nézve támogassa annak elméjét. Életet maga az oktatás ád a tanításnak; a tanító van arra hivatva, hogy belevezesse a növendéket a fogalmak, az ismeretek alakulásának menetébe, s kijelölje az útakat és módokat, melyeken és melyek szerint az ismeretet valódi tudássá lehet emelni. Az az iskolakönyv, mely az élő tanítást feleslegessé vagy legalább másod-

rangúvá akarja tenni, nem számol magával a legfőbb tényezővel: a tanulók képességével, melyet túlbecsülni ép oly paedagogiai hiba, mint egyáltalában kicsinyleni.

Abban igaza van a szerzőnek, hogy »a tanuló értse meg (az iskolakönyvekből) tisztán, világosan a tárgyat, a tényeket és fejtegetéseket; de a tanár se szoruljon külön felvilágosító utasításokra az író által követett, s általa követendő módszer tekintetében.« Igaza van, — mondjuk — legalább annyiban, hogy erre kell törekednie az írónak; de meg vagyok róla szentül győződve, hogy a ki e téren a célt megközelíti, az első sorban nem az aprózás, hanem a didaktikai választékosság és rendszer segélyével boldogúl.

Különben Beöthy könyve maga is kész bizonyíték arra, hogy szerzőjének gondossága mellett is szükséges lesz hozzá, pedig sok helyütt a magyarázat. Alapelvének kétségkívül van jó következménye is. A történeti szöveghez és az olvasmányokhoz adott jegyzetek helyesek, részben kitünőek, s tanár és tanítvány számára nagybecsüek, bár megérzik rajtok az encyclopaedia; az egyes pontok végén adott »Repertorium«-mal leköteleži a tanárt, s a törekvő tanulót egyaránt, jóllehet utalásaiban nem mindig kritikus; azonban egészben véve lehetett volna takarékosabb, s könyvének sokat használt volna (didaktikai szempontból), ha nem borzadott volna annyira a »kivonatos«-ságtól. A mi rövid, az nem mindig kivonat, s én azt hiszem, hogy főkép történeti tárgyalásban a »kivonat«-ban tanusított ítélet legalább is szerez az írónak annyi érdemet, mint egy másiknak a »felelesztés.«

Ez észrevétellel korántsem akarok szerző eljárására célozni, mert már fennebb kijelentettem, hogy elismerem önállóságát; csupán annyit akarok mondani, hogy Beöthy túlterjeszkedett a középiskolai tananyag keretén, s tárgyalásában Toldy módszeréhez hajlik. Pedig bármennyire fájjon kegyeletünknek, előbb-utóbb el kell jutnunk oda, hogy a középiskolai irodalom-történet a főbb, és csak a főbb momentumok összefoglalására szorítkozzék.

Toldy módszerére célozva, nem akarok igazságtalan lenni szerzőnk iránt, a ki eltér nagynevű tudósunktól abban, hogy a jelesebb írók életviszonyait a szövegbe vette fel, egészen helyesen.

Különben a könyv tárgyalásmódjáról képet fog nyujtani az anyag berendezése, mely következő:

A bevezetés az alapfogalmakat magyarázza, s adja a felosztást korok és időszakok szerint I. Szakasz. Ó-kor 1000 ig. Ez a pogány kor. II. A közép kor 1526-ig. Ez a hit kora. III. Az uj kor 1772-ig. Ez a nemzetségi küzdelmek kora. IV. A legujabb kor. Ez az általános művelődés kora, mely maig tart. Az időszakok megkülönböztetésében eltér szerzőnk Toldytól és követőitől abban, hogy a »Legujabb kor« első időszakába az 1772—1820 iki évet számítja, t. i. Kisfaludy Károlyig; annak körén belül a »francia iskolát« uj klasszikai«-nak nevezi azon alapon, hogy a franciák is a classicismus hívei voltak, csak-

hogy az antik ideált modernizálták; a debreceni kör mellett szól a »mesterkedőkről« (Gyöngyösi János, Édes Gergely, Varjas János, ifj. Kovács József) a kiket kár megtisztelni azzal, hogy középiskolai tankönyvben is beszélnek rólok); azután az »ingadozókról«, a kiket eddig az átmenet képviselőinek, átmeneti iskolának szoktak nevezni. Ez időszakon belül tárgyalja természetesen a nyelvujítást, egészen Toldy felfogása szerint; ettől csakis Kazinczy költői tehetségéről kimondott véleményében tér el, mig a nyelvujítás tévedéseire szívesen bocsátja a kimélet fátyolát. Berzsenyi Dánielt az ó-klassikai iskolához számítja, s elég csodálatosan utána írja Toldynak, hogy B. tizenhétéves korában irta »A felkölt nemességhez« címzett ódáját, s még korábban a Romlásnak indult . . . .« kezdetüt. A mult évben az egész irodalmat bejárta az a hiteles adat, hogy Beszternyi 1776. május 7-én született. Curiosumképen megemlítem a szerző abbeli botlását, hogy a fejezet elején 1780-t ir B. születése éveül, később pedig azt mondja, »Vasmegye fényesen ülte meg születésének százados fordulóját.« Azt sem igen tudná bebizonyítani szerzőnk, hogy Berzsenyi, »a legynagyobb magyar ódaköltő«; kevesebbet mond, mint Toldy a maga prófétáival és zsoltárköltőivel, de még mindig többet, mint a mennyi iskolakönyvben szabad. A mit Kölcseynek Berzsenyiről mondott emlékbeszédéből idéz a költő, magára a t. szerzőre bízom megitélését: mennyit ér? Tudniillik nem az idézett szavak, hanem az, hogy idézi. Bizony ez is azok közé tartozik, a mik magyarázatra szorulnak, és én meg vagyok győződve arról, hogy az idézet rosz szolgálatot tesz az ügynek, ha a magyarázat kellő felvilágosítást nem ád róla,

Ez időszakkal végződik az I. kötet, melynek történeti része 133 lapot foglal el. A könyv nagyobb része olvasmányokat tartalmaz.

Ez olvasmányokat kétféle szempontból kell megitélnünk. Az egyik: alkalmasak-e annak illustratiójára, a mi a szövegben mondva van; a másik: szolgálhatnak-e azon osztály olvasmányai gyanánt, melynek (VI.) az iró szánta őket.

Az elsőre nézve nem sok kifogást tehetünk a könyv ellen; a mellett, hogy a szerző legnagyobb részt az eredetiekből veszi a szemelvényeket, s iparkodik a hol csak lehet az eddigi olvasókönyvektől különbözni, van elég tapintata a jellemzetes és vonzó kiválasztására, olyan termékeket is felhasználván, melyeket csak a legujabb kutatások hoztak napvilágra. Igy pl. bemutatja »Szabács viadaljáť«, (1476-ból); »Túri György énekét«, a »Mivesek lakodalmát« (a XVI. századból), Mánkóczi István viselt dolgaiból (1589 kör.) egy kis részt, b. Balassa Bálint két szép szerelmi dalát stb.; az »ujkori« népies költészetet több darab képviseli, köztök a Rákóczi-nóta, s két kedves »virág-ének»; nagy szerencsétlenség azonban, hogy a tankönyvirónak mindenféle tekintetek által megszabott korlátok között kell mozognia. E tekintetek egyike a pénzügyi, mely azt követeli, hogy a könyv lehetőleg

olcsó legyen, a mi más szóval annyit tesz, hogy ne legyen nagyon terjedelmes. Ha már az író a történeti részben jónak látott annyi mindent felölelni, s az ott mondottakat mutatványokkal akarja illustrálni és bizonyítani, nem marad egyéb hátra, mint apró-cseprő szakaszokat, töredékeket összeválogatni, a melyek legjobb esetben a nyelv, verselés fejlődését tüntethetik elő, de arra, hogy egy hatékony szellem munkásságát megismertessék a tanulóval, teljesen elégtelenek.

A mi a másik szempontot illeti, arra nézve következő megjegyzésünk van. Ha a könyv, a mint írója mondja, a jelenlegi (reáliskolai) tanterv intentiójának akar megfelelni, és pedig a VI. osztályban, akkor egész tervezetében el van hibázva. A VI. osztály tananyaga a prózai műfajok elmélete; az olvasmányokban tekintet fordítandó a nemzetiségi harcok korának irodalmára (természetesen a prózaira, a rhetorikára). Mit ád mindebből Beöthy? Az elmélet egyáltalában hiányzik a könyvéből, tehát valószinü, hogy oly művel lesz pótlandó, mely e tekintetben megfelel az igényeknek. Az olvasmányokban, mert nagy időt ölel fel, ép az a rész, mely a kivánt szemelvényeket tartalmazná, sovány; azonkivül, midőn rhetorikát tanítunk, a fő súlyt mégis csak az ujabb műpróza termékeire kell fektetnünk. Ebből az következik, hogy a VI. osztálynak külön olvasmányokra is lesz szüksége, melyek között Pázmány, Mikes, Faludi, Kazincy, Kölcsey, Eötvös stb. a mennyire lehet, egész művek által kell hogy képviselve legyenek. Már most kérdem, mire használható a VI. osztályban az irodalom-történet? Szerzőnk előszavában iparkodik e kérdésre feleletet adni. Tudja, hogy »az irod. történeti olvasókönyv egy-két mutatványa nem elégséges, s hogy ezek mellett irodalmunk kiválóbb termékeit egész terjedelmükben lesz szükséges olvastatni és magyarázni,« hanem szerinte »az olvasmányoknak csak úgy lesz igazi haszna, ha a növendék azonnal hall és tanul valamit az illető íróról is.« »Valamit«, a mi az olvasmány megértéséhez szükséges; de ez egészen más, mint pragmatikai történet; ez nemcsak nem szükséges, sőt meggyőződésem szerint káros is lehet, mert komolyabb didaktikai cél nélkül szaporítja az anyagot, s a figyelemnek a fő feladatra való irányzását megnehezíti. Tisztelem a szerző lelkesedését, de hosszú tapasztalatom alapján ellent mondok neki abban, hogy az írót nem szabad »akármikor is korából, környezetéből kiszakítanunk«. Én nagyon is tudok erre eseteket gondolni. Mit csinálunk például a magyar olvasmányokkal a VI-on aluli osztályokban? Vajjon pl. ha Arany Toldi-ját olvassák a III. osztályban, szükséges lesz-e Ilosvai korát, meg a népiesség történetét a költészetben magyaráznunk?

Az olvasmányokban, mert mintákat akarunk adni, a történeti fejlődés feltüntetése nem lényeges, és a ki rhetorikai olvasókönyvet fog szerkeszteni, inkább a műfajokra, mint a historiai egymásutánra lesz tekintettel. Ha már most azt tennők, a mit a t. szerző ajánl, hogy t. i. az olvasmány tárgyalása alkalmával

necsak az író életrajzát adjuk, hanem a megfelelő irodalomtörténeti fejezetet is olvastassuk és elmondassuk, bizony nem egyszer jönnénk zavarba Beöthy ur könyvével. Hisz ennek egyik kiváló érdeme az, hogy pragmatice, összefüggő láncolatban vezeti elénk az irodalom fejlődését. Nem találtam benne fejezetet, mely előzményekre ne utalna, s így a mi a maga helyén, a VIII. osztályban nagy előny, az a VI-ban confundál.

Mindebből azt vonom le, hogy Beöthynek szép igyekezettel készült munkája használható az irodalom áttekintésére, de nem a szerző intentiója szerint.

Ha a II. kötet megjelenik, nem késünk bemutatni olvasóinknak.

*Névy László.*

---

## Programm-szemle.

### IV.

29. A jászóvári prémontrei kanonokrend kassai főgymnasiumának tudósítványa. 187⁵/₆. Közrebocsátja: Benedek Ferenc igazgató. Nagy 8-ad r. 90 lap. Értekezés: Az emberi nem őskora. Bolkai Vilmostól. — A tanári kar 18 egyénből állott, köztök 14 rendes tag; (15 egyletünk tagja.) A tanterv részletesen; olvasmányok, irásbeli feladványok: a magyar, latin, görög és német nyelvből és irodalomból; olvasmányok a francia nyelvből. — A »tudósítás a tanoda bel- és küléletéről« mintaszerüen van összeállítva. Közölve vannak egyebek között a módszertani értekezletek megállapodásainak főbbjei: általános elvek, s az egyes tantárgyakat illetőleg. Az önképző-kör ez évben is fennállott Bolkai Vilmos tanár vezetése alatt. A kör könyvtára 1231 kötetből és füzetből áll. Volt az ifjúságnak dalköre; azonban az 187¹/₂-ben alakult zene-egylet feloszlott. A tanári könyvtár 3285 kötetből és 786 füzetből áll. Külön van a társházi és ifjúsági könyvtár. A gyüjtemények gyarapodása jelentéktelen. Ösztöndíjképen két tanuló kapott 220 frtot; 24-en élelmezési vagy pénzbeli segélyt, vagy könyveket kaptak; 47-en könyv- és pénzjutalmat. Beiratott összesen 417 (köztök 18 magán) tanuló; az év végén volt 389. Tandíjmentes 87. A francia nyelvet tanulta 10, a műéneket 67, a gyorsirást 17. Érettségi vizsgálatra (feladványok közölvék) jelentkeztek 42-en; kit. érett 5, érett 35, megbukott 7.

30. Az iglói ág. hitv. ev. főgymnasium értesítője. 187⁵/₆. Közli Pákh Károly e. i. igazgató. Nagy 8-ad r. 35 lap. Adatok a főgymn. ez évi történetéhez. A tanórák látogatását gyakran zavarták betegségek. A tanulók tanári vezetése alatt 7 kirándulást tettek. Fegyelem dolgában szigorúbb büntetéseket is kellett alkalmazni, sőt az I. félévben 6 tanuló távozni kényszerült az intézetből. A tanári személyzet 12 egyénből állott. Tan-

tárgyak stb. Elengedett tan- és tápintézeti díjak összege 1085 frt. Volt az ifjúságnak magyar és német önképző-köre, amaz Jeszenszky Pál, ez Guhr Márton tanár vezetése alatt. A magyar kör könyvtára 678 kötet, a németé 383 kötet; volt még dalkör, zene- és gyorsíró-kör. A francia nyelvet tanulták 45-en; a felsőbb osztályokban a rajzot 10-en. A könyvtár 3140 kötetből áll. A tápintézetben az év végén voltak 235-en. Beiratott összesen 460 tanuló, az év végén volt 437; magyar 245, német 176, tót 16. Érettségi vizsgálatot tettek 39-en; ezek közöl kitünőleg 6, jelesen 4, jó osztályzattal 5, kielégítőleg 19 lett érett; 5 pótló vizsgálatra utasíttatott.

31. A jászberényi kath. főgymnasium értesítvénye. $187^5/_6$. Szerk. Laky Mátyás igazgató. 8-ad r. 52 lap. Értekezés: Philosophiai reflexiók. Golenich Károlytól. A tanári kar 14 egyénből állott. (3 egyleti tag). Közlemények az iskoláról. A tanszerek gyarapodása. Volt önképző-kör, melyet Golenich K. tanár vezetett, melynek tagjai a kör javára szindarabokat is adtak elő. Könyvtára 730 kötetből áll. Beiratott összesen 188 tanuló (15 magán), az év végén volt 176. Melléktárgy volt az ének és francia nyelv. Az érettségi vizsgálatról nincs kimutatás.

32. Értesítvény a máramaros-szigeti kegyes-tanítórendi algymnasiumról az $187^5/_6$. évre. Nagy 4-ed r. 7 lap. A tanári kar 10 egyénből állott. A négy osztályba beiratott összesen 136 tanuló; év végén volt 131. Ösztöndíjas 1, tandíjmentes 27. Rendkv. tárgy volt a műének és gyorsirás. A tanszerek gyarapodása jelentéktelen.

33. A miskolci helv. hitv. ref. liceum értesítője. $187^5/_6$. Szerk. Porcs János, ez évi ig. Nagy 8-ad r. 20 lap. Az intézetben működött 9 rendes tanár; 4-en tanították a rkv. tárgyakat. A tantárgyak stb. vázlata osztályonként. Volt dal- és zene-egylet, »Kazinczy« önképző-kör, magyar gyorsíró egylet. Ösztöndíjképen kis összegekben 143 frtot, ezenfelül többféle jutalmat osztottak ki. — A tápintézetbe, mely 1871-ben alapíttatott, az első félévben 7, a másodikban 8 tanuló volt felvéve; tőkéje 4000 frt. A tanszerek szépen gyarapodtak. A liceumi nagy könyvtár 9225 darabból áll. Beiratott összesen 395 rendes, 48 magántanuló (443); eltávozott 14, megh. 1, nem vizsg. 11. Érettségi vizsgálatra jelenkezètt 60 ny. és m. tanuló; tényleg vizsgálatot tett 58. Ezek közöl 2 kit., 3 jelesen, 35 első renddel lett érett; 18 megbukott.

34. A munkácsi m. kir. állami gymnasium értesítvénye. $187^5/_6$. Közli: Fankovich Sándor ig. Kis 8-ad r. 32 lap. Értekezés: Rousseau »Emil«-je vagy nevelésről írt könyve. Schultz Antaltól. A tanári kar a vallástanítókon kívül 6 egyénből állott. Rendkívüli tárgyak voltak: a gyorsirás és az orosz nemzetiségüeknek mint tájnyelv az orosz nyelv. A tanterv részletesen. A tanszerek szépen gyarapodtak. A tanári könyvtár 576, az ifjúsági

152 kötetből áll. Négy osztályba beiratott összesen 128 tanuló; a tanév végén maradt 117.

35. A minorita tanító-rendiek vez. a. álló Nagybánya sz. k. bányavárosi róm. k. nagygymnasium ifjúságának érdemsorozata. $187^5/_6$. Nagy 4-ed r. 11 lap. A 6 osztályba beiratott 170 tanuló; az év végén maradt 156. A tanári személyzet 13 egyénből állott. Melléktárgy volt a francia nyelv (tanul. 3) és a zene (tanul. 13). Az ifjúság fele 78 magyar, fele, 78 román nemzetiségű.

36. A nagy-enyedi ref. Bethlen-főtanoda $187^5/_6$. tanévi értesítője. Kiadta az igazgatóság. Nagy 4-ed r. 64 lap. — Emlékbeszéd Deák F. felett 1876. márc. 25. Makkai Domokos tanártól. — A Foucault-féle ingakisérletről. Felolv. az erdélyrészi ev. ref. tanárok székely-udvarhelyi értekezletén, ápr. 12. 1876. Löte Lajostól. — Tanévet bezáró beszéd. Garda József igazgatótól. E beszéd jelentést tesz a pályakérdésekről és a pályázatok eredményéről, úgyszintén az önképző-kör évi működéséről. A siker kielégítő. Jutalom-, pálya- és ösztöndíjak összesen 1106 frt 75 kr. 18 arany. Az ifjúság könyvtára 797 műből áll 1319 kötetben. A főiskolának 68 kegykosztosa volt; ezenkívül 30 szegény tanulónak adtak a tanárok és más 20 család élelmet. A tanítói személyzet: A) rendes tanár 11, B) segédtanár 2, C) szaktanító 4, D) rendes osztálytanító 12, továbbá irásra, rajzra, énekre több póttanító. — A jelentés az elemi, középiskola, bölcsészeti tanfolyam, theologiai tanfolyam és a tanítóképezde tantervét adja egymásután. A középiskolának 6, a bölcs. tanfolyamnak 2 osztálya van. Rendkív. tárgyak a francia, angol nyelv, zene, műének. A középtanodában volt 310, a bölcseleti tanfolyamban 44 tanuló. Az intézet összes növendékeinek száma az év elején 736, az év végén 660. Halott 10. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 17 tanuló, 1 visszalépett, 4 dicséretesen, 5 jelesen, 4 egyszerüen érettnek nyilváníttatott, 3-at visszautasítottak; a szeptemberben tartott pótvizsgálaton 4 tanuló közöl átment 3.

37. A csíksomlyói r. k. főgymnasium értesítője $187^5/_6$. Imets Fülöp Jákó ig. 8-ad r. 38 lap. A csíksomlyói r. kath. gymnasiumnak az utolsó 10 év alatti állapotáról való jelentés. E jelentésben az igazgató azon hivatalos tudósítást akarja ellensúlyozni, melyet Mészáros Nándor miniszteri biztos 1873-ban az erdélyi r. k. gymnasiumokról, s ezek közt a csíksomlyóiról is adott volt. Adatai a bár lassú, de fokozatos fejlődésről tesznek bizonyságot. Az iskola $187^3/_4$-ben egészíttetett ki 8 osztályuvá, s érettségi vizsgálat tartására jogot nyert azon feltétel alatt, hogy 3 év leforgása alatt a tanárok nagyobb része tanképesítést szerezzen. A tanári kar e követelményt méltánytalannak itélte. Nincs is más approbált tanár, mint maga az igazgató; egynek vizsgálata folyamatban van, kettő pedig készül reá. Az intézet könyvtára 1882 darabból áll. A szertárak gyarapodnak. A tanári kar (megyei papok, szerzetesek, világiak) 12 egyénből

áll. Ezek egy rendszeresített állomást helyettesítettek is. Egyletünknek csak egy tagja van köztök (az igazgató.) — A tanterv. Irásbeli feladványok a magyar nyelvből. A helybeli finöveldében 35 nyilv. alapítványi ösztöndíj volt 100—100 frttal. Az önképző kört Királyi Lajos tanár vezette. Van az intézetnek házi tartalékalapja, mely 1350 frtot erd. urb. kötvényekben, 227 frt 56½ krt készpénzben képvisel. — Az igazgató ez évben is folytatta meteorologiai észleleteit, s közli az eredményt. Beiratott összesen 162 tanuló, az év végén maradt 156 (153 katholikus). Érettségi vizsgálatra jelentkezett 8. Ezek közöl kit. érett 3, jelesen 2, jól 1, egyszerüen 2 nyilváníttatott érettnek.

38. A nagy-kállói m. k. állami reáltanoda értesítvénye. $187^5/_6$. Közzé teszi Schurina István kir. igazgató-tanár. 8-ad r. 15 lap. Adatok a reáltanoda történetéhez. A folyó tanévben megnyilt az V. oszt., mit főkép a város áldozatkészsége tett lehetővé; a mostani tanév elején megnyílt a VI. oszt. is. A részletes tanterv takarékossági szempontból nincs közölve. A tanári kar a vallástanítókkal együtt 11 egyénből állott, de csak 4 rendes t. — Jutalmazások egy alapítványból és egyesek adományaiból kerültek ki. — A tanszertárak főleg adományokból szaporodtak. Beiratott összesen 73 tanuló, az év végén volt 68. Valamennyi magyar.

39. A nagyszombati érseki főgymnasium értesítvénye. $187^5/_5$. Közli Graeffel János igazgató. 8-ad r. 48 lap. Értekezés: A gyökökről. Klimstein (Kőhalmi) Józseftől. A tanári kar 15 tagból állott (13 eszt. egyhm. áldozár). Közölve van a tanterv stb. A taneszközök állása és gyarapodása csak általános frázissal van érintve. »Szabad művészetek« czím alatt (bőbeszédüen) van ismertetve az intézeti ének- és zeneoktatás, gyakorlás, színi előadások tartása, a szinház stb. Az V. szám címe ez: Irói szárnypróbálgatás, vagyis a főgymnasiumi Önképzőkör (Pázmánykör) 1875—6-iki működése. A kör »productiv munkássága belterjü és a szárnypróbálgatás álláspontján maradó.« Vezető Klimstein József tanár. A kör könyvtára 539 kötet és 94 füzetből áll, a mi Nagyszombatban igazán csekély. Beiratott összesen 277 tanuló (köztök 22 magántanuló); az év végén vizsg. tett 250. Ösztöndíjas 20. Szabad tárgy volt: a francia nyelv, műének, zene, gyorsirás. A főgymnasiummal összekötött királyi-érseki convictusban (fenáll 25 év óta) 72 növendék volt; köztök 19 alapítványos. A díj 1330 frt. Az érettségi vizsgálatokra nem találunk értesítést.

40. A nagyváradi m. k. áll. főreáltanoda értesítője. $187^5/_6$. Szerkeszté Valkovszky Miklós, kir. igazgató. 8-ad r. 103 lap. Értekezés: A Pascal-féle hatszögről. Stofán Győzőtől. A tanári kar a vallástanítókkal együtt 21 egyénből állott (11 r. tanár). A gyorsirást egy rendes tanár, a zenét külön melléktanító adta elő. A tanárok közöl Bach N., dr. Haydu Gy., Krüger Gy., Requinyi G., Simkovics L. működtek irodalmilag is. — A tanterv stb. Irásbeli dolgozatok a magyar és német nyelvből. Érte-

kezletek. E pont alatt közölve van Requinyi Géza előadása a földrajz tanításáról. — A taneszközök stb. gyarapodása. A könyvtár gyarapodása jelentékeny, valamint a gyüjteményeké is. Ösztöndíjat 1 tanuló élvezett. A segély-egylet bevétele 211 frt 88 kr. Beiratott 231 tanuló, az év végén volt 191 rendes, 9 magántanuló. Csendesen eltávolíttatott 2, nyilvánosan kizáratott 1. Érettségi vizsgálatra jelenkezett 13 rendes, 2 magántanuló. Kitünő eredménynyel tett vizsgálatot 2, egyszerüen érettnek nyilv. 8, nem érett 3, 1 nem bocsáttatott vizsgálatra, 1 pedig az irásbeli után kizáratott.

41. A prémontrei kanonok-rend nagyváradi kath. főgymnasiumának értesítvénye. Közli Szentpéteri Th. Károly igazgató. 8-ad r. 131 lap. Értekezés: A trigonometriának alkalmazása az algebrára. Makróczy J. F.-től. — A Toldy-ünnepély alkalmával felolvasott beszédek. Az I. számú Kolozsvári Lajos VIII. osztálybeli tanulótól, a II. sz. »Toldy és a m. irodalomtörténet« Agáczy Norbert tanártól. Az intézetben 14 prémontrei rendü tanár, 8 különféle szaktanár és tanító, 6 hitoktató működött. Az első osztály mellett volt párhuzamos is. Tanítottak román nyelvet és irodalmat. Rendk. tárgyak voltak: a francia ny., gyorsirás, müének, zene. Közölve vannak az irásbeli magyar dolgozatok feladványai. Az önképző-kört Agáczy Norbert tanár vezette. A segély-egylet vagyoni állapota 990 frt 10 kr. A könyvtár, tanszerek gyarapítására 2231 frt 61 krt fordítottak. Ösztöndíjas tanuló volt 24, tandíjmentes 116. Tápintézetekben teljes ellátást kapott 97 tanuló. Beiratott összesen 576 nyilv., 25 magántanuló, összesen 601. Vizsgálatot nem tett 37, kimaradt 53, kiutasíttatott 2, meghalt 2. Érettségi vizsg. jelenkezett 47, visszalépett 1, kitünően érettnek nyilv. 6, érettnek 36, visszavettetett 4.

(Folytatás következik.)

---

# Egyleti élet.

— A II. szakosztály febr. 20-án tartott ülésének jegyzőkönyve.

Elnök: dr. Say Móric; jegyző: Paszlavszky József.

Jelen voltak: Berecz A., dr. Károly Gy. H., Reif J., Mayer J., Tiber Á., Hidegh K., Heller Ág, Müller J., Lederer Ábr, dr. Brózik K., Mandlik F., Névy L., Tomor F., Lechner L., Köpeczdy S. tanárok és Mokos Gy. mint vendég

Az ülés megnyitása után az 1876. nov. 21-én és dec. 19-én tartott ülések jegyzőkönyvei olvastatnak fel és hitelesíttetnek.

I. Dr. Brózik Károly „A földrajzi tananyag megválasztásáról (II politikai rész)" értekezik. Értekező a politikai földrajz definitiójából indul ki, s külön választja a propaedeuticus cursust a közép- és a rendes

vagyis felsőbb cursustól. Az elsőben súlyt fektett a topographiára és az ethnographiai viszonyokra. A népfajokat nemcsak általánosságban hanem egyeseket részletesen is kiván ismertetni. A civilisált államok városai közül a nemzeti vagyon székhelyeit, a nem civilisáltak közül csak azokat kivánja leirni, melyek a nép életmódjára és szokásaira nézve valami jellemzőt tüntetnek elő. — A középső cursusban az államalkatot, a törvényhozó testületet, a közigazgatást, ipart, kereskedelmet stb. veszi fel a tananyag körébe. A rendszeres cursusban a különféle államalkatokat, az állam fogalmát és az ethnographiát, az anthropologgal párhuzamban óhajtja előadni.

Az értekezés élénk eszmecserét költött, mely különösen a felkarolt anyag tömege (Tiber Á.) és a körül forgott, vajjon az ethnographiát a földrajz vagy az anthropologia tanárára kezelje-e? Lederer a földrajzt összpontosító tudománynak nevezi s az egyes népfajok tárgyalását nem választja el a földrajztól. Paszlavszky azt hiszi, hogy előadó ezt teljesen nem is akarja elválasztani s az emberfajokat úgy a földrajz mint az anthropologia tanárának tárgyalnia kell, persze más-más viszonyok között és más-más szempontból.

Az értekezést a szakosztály köszönettel veszi, s a szerzőt felkéri, hogy azt a már felolvasott, első részszel együtt a „Közlöny" számára átengedni szíveskedjék.

A kézirat a szerkesztőséghez tétetik át.

II. Müller József „Megjegyzések a természettudományi, különösen physikai és chemiai kifejezések helyes értelmezésére", cimü értekezését olvasta fel. — Előrebocsátván, hogy a felsőbb tanintézetek tanárai a középtanodából jövő tanulókra, a középtanodai tanárok az alsóbb iskolából felkerültekre panaszkodnak; ezek az elemi, amazok a középtanodai oktatás hiányos voltát hozzák fel okul arra, hogy hallgatóikkal a haladás majdnem lehetetlen: kifejti, hogy ennek okát nagyrészt azon megemészthetetlen s a józan észt megzavaró kifejezések és meghatározások képezik, melyek tankönyveinkben minden jó lélek megbotránkozására csak úgy hemzsegnek. Ezek után physikai, chemiai és földrajzi ujabb tankönyvekből sorol elő, számos s valóban hajmeresztő példát, melyeket a szakosztály tényleg elmerontóknak tart. Felemlíti továbbá azon kifejezéseket, melyek különböző értelemben használtatnak és különbözőképen magyaráztatnak, mint fajsúly — tömöttség, súly, súlyegység, nehézség stb.

A szakosztály elismerését fejezi ki előadónak buzgalmáért, melyet e vészthozó dudvák kiirtására való törekvésével kifejtett; magáévá téve azon eszmét, hogy e téren a bajon segíteni kell, előadót felkéri, hogy állítsa össze az ilyen korcsszülötteket, és két értelemben használt kitételeket, s terjeszsze a szakosztály elé megbeszélés s illetőleg helyreigazitás és egyöntetüség behozatala végett.

Müller értekezése egész terjedelmében a „Közlönyben" fog megjelenni.

A szakosztály óhajtását fejezi ki, vajha valaki ily üdvös munkára, a természettudományok más ágaiban is vállalkoznék.

Több tárgy nem levén, az ülés befejezettnek nyilvánittatott.

Jegyzette: **Paszlavszky József.**

— A választmány március 13-án ülést tartott.

Elnök: Berecz A., jegyző: Köpesdi J.

Jelen vannak: dr. Say M., Hofer K., Mayer J., Krisz F., Paszlavszky J., dr. Brózik K., dr. Lechner L., dr. Erődi B., Heller Á., Tomor F., dr. Károly Gy. H., Pfeiffer A., Névy L., Felsmann J.

A mult ülés jegyzőkönyve felolvastatván, hitelesíttetik.

Az elnök közli a vallás- és közokt. miniszterium következő leiratát:

„4582. sz. Az országos középtanodai tanáregylet által 1875. évben rendezett középtanodai rajzkiállítás költségeiről szóló, Tekintetes uraságod, múlt évi 1. eln. sz. alatt kelt jelentésével ide juttatott számadás megvizsgáltatván, 263 frt 62 kr. kiadással, 252 frt 98 kr. bevétellel helyesnek találtatott.

A kiadási összegből a bevételt illetőleg a fedezeti összeget levonva tényleg 110 frt 64 kr. többköltség mutatkozik.

A mi Tekintetes uraságodnak ezen költségtöbblet megtérítése iránti kérelmét illeti, sajnálattal értesítem, hogy azt fedezet hiányában, legjobb akaratom mellett sem teljesíthetem.

Budapest, 1877. évi marcius hó 3-án. A miniszter ur meghagyásából Kárffy Titus, miniszteri tanácsos. Tekintetes Berecz Antal urnak, mint az országos középtanodai tanáregylet elnökének"

Berecz elnök kérdezi a választmányt, nem tart-e szükségesnek ujabb lépést az ügyben? Erre Névy L. indítványozza: fejezze ki a választmány jegyzőkönyvileg mély sajnálkozását a felett, hogy a közoktatási kormány nem talál fedezetet oly kiadásokra, melyeket az egylet a miniszterium pártfogása mellett rendezett kiállításra tett. E kiállítás gyakorlati haszna a rajztanítás terén nemcsak a helyes módszer megállapítása, hanem az is, hogy a miniszteriumnak alkalma nyílt a legegyszerűbb módon összegyűjteni a szakférfiakat, kik munkálatukkal a tanterv egy nagy hiányán segítettek. Az ügy fontosságáról tanférfiak előtt felesleges beszélni; szóló azonban nem hallgathatja el, hogy a miniszteriumnak ezerek kiadásától sem szabadna visszariadnia ott, hol — mint ez esetben 110 frtra nem talál fedezetet. A választm. egyhangulag elfogadja Névy indítványát.

Felkéri ezután dr. Say Móric urat, legyen szíves a választmányt érte síteni, minő eredménynyel járt a budai főgymnasium igazgatóságánál, a könyvtár helyiségét és a közgyülésnek ott tarthatását illetőleg. Dr. Say jelenti, hogy dr. Lutter Nándor igazgató ur, egyletünk tiszteletbeli tagja készségesen fogja teljesíteni az egylet kérelmét. A formalis hivatalos felkérést tehát az elnök legközelebb fogja a tisztelt igazgatósághoz beterjeszteni.

A szakosztályi elnökök tesznek jelentést.

Következik a pénztárnok jelentése, és utalványozások.

A Rendtartás felett folyt tárgyalások teljes jegyzőkönyve elkészült, de még nincs revideálva minden megbizott által. Hitelesitése csak a jövő vál. ülésben történhetik. Bővebb eszmecsere fejlődött ki aziránt, vajjon az ez ügyben készítendő emlékirat mentől előbb, tehát még a tanév folyamában,

vagy csak a közgyülés után terjesztessék a miniszterium elé? A többség azt határozta, hogy a kész memorandum mutattassék be a közgyülésen s csak azután terjesztessék fel. — Az emlékirat elkészítésére bizottság választatik, melynek tagjai: dr. Say Móric, Köpesdi Sándor, Névy László.

Uj tagul felvétetett: dr. Alexander Bernát VI ker. főreálisk. tanár Budapesten.

---

# Vegyesek.

— **A hivatalos lapból.**

Kineveztettek: Holtzmann József oklev. tanárjelölt a temesvári állami főreáltanodához rendes tanárrá. (5022. sz.) — Cselkó József kaposvári államgymn. ideiglenes igazgató-tanár ugyanezen tanintézet rendes igazgatójává véglegesen. (6527. sz.)

— Pályázati hirdetés a kelet történelmét tárgyazó munkára.

A vallás- és közoktatásügyi miniszteriumtól kaptuk közlés végett a következő pályázati tervezetet:

A kelet történelmét tárgyazó s az orientalistáknak Flórenzben tartandó IV. nemzetközi gyülése alkalmára való emlékirat iránti pályázati tervezet. A midőn az orientalisták negyedik nemzetközi congressusának Flórenzbe leendő egybehivása iránti határozat nagyméltóságú Coppino Mihály közoktatásügyi miniszter és tanárral közölve lett, azon eszme fogamzott meg benne, hogy ezen ünnepélyes alkalomból a kelet valamelyik tényezőjét tárgyazó fontos munkálat szerzése élesztessék. A congressus rendező bizottságának meghallgatása után, ő nagyméltósága ötezer olasz lirányi jutalomdíjt állapított meg azon szellemi munkáért, mely a következő feltételek alatt mint a legjobb elismertetni fog: A mű tárgya lészen: az árjai kulturának végzetei Indiában. Előrebocsátva történelmi-itészeti tanulmányt az árjai kulturának a Pengiab felé való vándorlása előtti sajátságos képező elemeire nézve, a mint ezek a nyelv, a rege, a hit s szokásokból kivehetők; azon kulturának Indiában való történelme korszakonként részletezendő, megismertetve egyúttal azon elemeket, melyek azt különböző indiai lakhelyein módosittatták. Minden országnak tudósai pályázásra meghivatnak. — Kiki saját kéziratát vagy Amari Mihály olasz királysági tanácsnak, tanár és a szóban levő IV. congressus, valamint a rendező bizottság elnökéhez Rómában, vagy pedig Európa vagy Amerika bármelyik államában székelő olasz követséghez legfeljebb 1877-ik évi december hó 31. napjáig bérmentve fogja beküldhetni. — A kézirat nem a szerző nevével, hanem csak jelszóval lesz jelelve, mely egy — a szerző nevét tartalmazó — pecsételt boriték címlapjára is reá vezetendő. Ezen boriték ép úgy, mint maga a kézirat Amari tanácsnokhoz Rómába, illetőleg az említett olasz követségek valamelyikéhez címezendő. — A mű értékét öten fogják megbirálni, kik is az árjai irodalom legilletékesebb művelői közül a rendező bizottság által már is megválasztattak, és kik között csakis egy olasz van. — Ezen birálóknak különváltan adott szavazatai a rendező bizottság által beszedetnek, s a jutalomdíj azon műnek itéltetik meg, a mely az említett birálók által egyhangúlag vagy pedig szótöbbséggel arra érdemesnek mondatik ki. — Erre felbontatik a boriték, mely a szerző nevét tartalmazza, a többiek pedig elégettetnek. — A megjutalmazott szerző művének legteljesb tulajdonát megtartandja, a többieknek kivánságuk s költségükre műveik visszaküldetnek. — A congressus megnyitó ülésében az elnök kihirdetendi a pályázat eredményét, valamint tudtul adandja a birálók neveit. — A beküldendő mű latin, olasz, francia, angol vagy német nyelven szerkesztve lehet. — A jutalomra sem a rendező bizottság tagjai, sem pedig a pályázat birálói pályázhatni nem fognak. A rendező bizottság tagjai felkéretnek, jelen hirdetménynek

a lehető legnagyobb nyilvánosságot szerezni és annak a hirlapokon való beiktatását szorgalmazni. — A rendező bizottság nevében. Rómában, 1877. évi január hó 12-én. A m a r i M. elnök; D e G u b e r n a t i s A. titkár.

— A p o l g á r i i s k o l á k r ó l.

A közmunka- és közlekedésügyi m. kir. miniszter 20,372/876 sz. alatt a következő rendeletet intézte valamennyi vasútvállalathoz:

Múlt évi március 6 án 268. sz. alatt kelt rendeletem 1. §. d) pontjának kiegészítéseül megengedem, hogy idézett rendeletem egyéb határozatainak figyelemben tartásával, vasúti gyakornokokul oly egyének is felvétethessenek, kik az 1868. évi XXXVIII. t.-c. 67—68. §§-ban körülírt polgári iskolát jó sikerrel végezték.

Ez alkalommal szükségesnek tartom a vasúti vállalatot arra is figyelmeztetni, miszerint az ezen és m. évi március 6-án 268. szám alatt kelt rendeletemben előírt képzettség oly díjnokoktól is követelendő, kik a szakvizsgák letétele után hivatalnokokká kívánnak kineveztetni.

Kelt Budapesten, 1877. évi március hó 9-én. P é c h y s. k.

— V a l a m i a l é g f ű t é s r ő l.

Egy német tanügyi lap közli dr. Kayser B. vegyésznek a légfűtés által melegített levegőre vonatkozó kisérleti módját, s e kisérletek eredményét. E kisérletek a légfűtés által melegített levegő szénéleg tartalmának s holmi ártalmas poralaku csapadékok jelenlétének kimutatására vonatkoznak. A szénéleg kimutatására Ludwig C. eljárását követi, mely a szénélegnek, kevéssé koncentrált chromsav segélyével eszközölhető, szénsavvá élenyülhetésén alapszik. Közvetlen a vezetőcsőből vett ötven liter melegített levegőt gyapoton átfiltrált, s egy aspirator segélyével (a benne levő szénsav eltávolítása végett) átvezetett kálilugon, s innét egy oly csövön, melyben chromsavoldatba mártott bimskő volt elhelyezve; az ezen csőből kiáramló levegőt, kénsav és chlorcaliummal való szárítás után egy oly készülékbe vezette, melyben megmért kálium volt elhelyezve s ezen kálium súlyának nagyobbodásából határozta meg a szénsavval élenyült szénéleget. Továbbá hasonló mennyiségü meleg levegőt, concentrált sósav és rézchlorür oldatba vezetett, a rézoldatot egy alkalmas készülékben vízzel hígította, minek következtében belőle gázalaku test fejlődött, mit ő szénélegnek ismert fel. A leirt kétféle eljárás szerint különböző napokban és a nap különböző részeiben tett tíz vizsgálat alapján meggyőződött a szénéleg jelenlétéről. Hasonló kisérlet alá vette azon levegőt is, mely még a légfűtőbe nem jutott, s ebben szénéleget nem talált.

A poralaku csapadékok kimutatására a vezetőcsőből nagyobb mennyiségü, k. b. 60—70 liternyi levegőt vett, és azt egy aspirator segélyével absolut alkohollal kezelt kalium készlettel elnyelette. A kisérlet után az alkohol sárga, sőt két esetben sárgabarna színt vett fel, azonfelül sok sötét pelyhecske volt benne látható. Átszürés és elpárologtatás után, vízben oldhatlan barna üledék maradt vissza, melynek kellemetlen karcos íze még a torokban is érezhető, szaga pedig kátránszerü. Pontos vizsgálat után bebizonyult, hogy az említett pelyhek korom-testecskék. Azon levegő, mely még nem jutott be a fűtőbe, az alkoholt nem festette meg; egy kevés korompehely volt ugyan benne, de filtrálás által ettől megtisztulván, üledék nélkül elpárologtatható volt. A karcos ízü kátrányszerü anyag tehát a fűtés folyama alatt képződött. Több mint való-

színü tehát, hogy azon sajátszerü száraz érzet a torokban, valamint a nyákhártya egyéb bántalmai, melyeket a légfütéssel melegített levegő belégzésénél tapasztalunk, ezen anyagok által idéztetnek elő, melyek akként keletkezhetnek, hogy a por szerves részei, a hővezetők erősen hevített falain egészen vagy részben ily kátrányszerü terményekké alakulnak át. A szénéleg keletkezése hasonló okokból magyarázható ki, vagy is meglehet, hogy az ízzó vas permeabilis tulajdonságánál fogva bocsátja azt át a tüz légköréből a melegített küllevegőbe.

A levegő, vízgőz és szénsav tartalma a légfütőn áthaladása előtt és után jelentékeny különbséget nem mutat. Szóljanak hozzá a vegyészek.

— London népiskolái.

A londoni iskolahatóság 1873-ban több mint szász telket szemelt ki, vagy szerzett meg 100,000 gyermek számára épitendő iskoláknak. A mondott év végén 36 iskolát épitettek és szereltek fel mintegy 36,000 gyermek számára, s 28 már épülőben volt. 1874. szeptemberben 65 iskolát végeztek be, mintegy 65,000 gyermek számára, s megkezdték 28 másnak épitését. A telkek, melyeken az intézetek épültek 2.269,842 márkába, s az épületek 8.086,040 márkába kerültek, úgy hogy minden gyermekre 139 márka esik. E szerint mintegy 10.350,000 m. kiadása által 65 iskolában 61,987 gyermekről gondoskodtak ama 112,000 közöl, kiket a legsürgősebben kellett elhelyezni az iskolában. Ezenkívül azonban sok ideiglenes iskola nyilt meg, melyek mind túl vannak tömve. Még 35-öt épitenek, hogy az eredetileg tervezett 100-at kiegészitsék, s ismét más 34 teleket jelöltek ki, úgy hogy összesen 134 iskolát teremtenek 109,000 gyermek számára. Ha mindez elkészül, akkor az iskolahatóságnak évenként 10-et kell még épitetnie, hogy az iskolába járni kötelesek évenkint 7000-nyi szaporodásának eleget tegyenek. Ennyit tettek 21 év alatt! Sheffield egy napon 5 nagy iskolát nyitott meg, midőn már 4 megnyilt volt, s még más 7-et épitenek. Bradford 8-ad nyitott meg.

— Iskolai alapítvány.

Az „Erdélyi prot. Közlöny" lélekemelő tettről ád hirt. Öralya-boldogfalvi haszonbérlő, tordai születésü Háver Mihály végrendeletében, az uj-tordai fiu-iskola tanitói fizetésének növelésére 5,000 frt. urbéri kötvényt, a hátszegi ref. iskola tanitói fizetésének növelésére szintén 5,000 frt urbéri kötvényt rendelt, úgy, hogy a kamatokat ő, vagy özvegye élvezze holta napjáig, azután pedig a nevezett iskolák tanitói. Testvérének 4,000 frt urbéri kötvény kamatait hagyja, de a tőke a szászvárosi ref. gymnasium pénztárába helyeztetik el. A kamatélvező halála után a kamat négy, a szászvárosi ref. gymnasiumban tanuló hátszegvidéki szegény, de jó viseletü ref. v. gyermek segélyezésére fordítandó „Háver alapitvány" címen. Hagyort még 1000 frtot a hátszegi egyháznak, s reményt nyujtott más jótéteményre is. A derék férfiu érdeme annál nagyobb, mert e vagyon a maga szorgalmának gyümölcse s ő maga irni olvasni nem tud.

— A női gymnasium Németországban.

A Lette-egylet elnöke (az egyletet Lette W. A. alapitotta 1865-ben Berlinben a nők kereseti képességének emelésére) előterjesztést tett a közoktatásügyi miniszteriumnak a női ifjuság számára állitandó felsőbb iskolák érdekében. Falk miniszter f. é. január 25-én következőleg válaszolt a feliratra: „A

Lette-egylet elnökének f. hó 3-án kelt beadványára kinyilatkoztatom, hogy figyelmem a leány-iskolák sikeres fejlesztésére nem kevésbbé van irányozva, mint a férfi-ifjuság iskoláira; azonban nem érzem magamat indíttatva az elnök előterjesztésének megfelelően oly intézkedések tételére, melyek által a női ifjuságnak lehetővé tétessék a gymnasiumi érettségi bizonyítvány megszerzése, s az egyetembe való belépése azon joggal, hogy állami vizsgálatot tehessen."

— Iskolák jogai.

A trencséni izr. hitközség által Trencsén sz. kir. városban alapított és fenntartott, hitfelekezeti jelleg nélküli négy osztályú reáliskolát két év tartamára nyilvánossági joggal ruházta fel a vallás- és közokt. miniszter 4411. sz. alatti rendeletével.

A brassói g. kel. keresk. középiskolai végzett növendékei is élvezhetik az egy éves önkéntességi jogot, ha e tanintézetbe történt belépésök előtt algymnasiumot, vagy alreáliskolát, vagy a polg. iskola 4 alsó osztályát elégséges eredménynyel végezték, s a keresk. középiskola egész cursusát áttanulták.

— Különös iskolakötelezettségi törvény. Ausztrália Victoria telepén 1876 julius havában a lakosok száma 825,000 volt és hivatalos kimutatás szerint 25,681 gyermek nem járt iskolába. Ennek folytán a parlament kimondotta az iskolakötelezettséget, de oly hozzáadással, hogy minden iskolaköteles gyermek minden félévben csak 60 napon át tartozik az iskolát látogatni. —ba—

— Beküldött könyvek.

A vegytan alapelvei. A középiskolák felső osztályai számára. Balló Mátyás budapesti tanártól. 60 fámetszetű ábrával és 1 szines táblával. Második teljesen átdolgozott kiadás. Budapest 1877. Franklin-Társulat. Ára 2 frt 80 kr.

Földrajz. Népiskolák számára. Irta Ballagi Károly. I. évfolyam, vagy a népiskola 3. osztályának tananyaga. Budapest, 1877. Franklin-Társulat. Ára 20 kr. — Ugyanannak II. és III. évfolyama a 4. és 5. osztály számára. Ára amannak 40, ennek 25 kr. — Vezérkönyv a földrajz tanításában tanítók számára. Irta Ballagi K. Bp. 1877. Fr.-T. Ára 40 kr.

Logika. Lélektani alapon fejtegetve. Irta Brassai Sámuel, m. t. ak. tag. Második javított kiadás. Kolozsvár. Stein János. 1877.

---

**Hibaigazitás.** Dr. Roth Samú: Ásvány-, kőzet- és földtan-ának bírálatában a „Közlöny" 12. és 13-ik számában következő értelemzavaró nyomdahibák javítandók ki: a 364. l. alúlról 11-ik sorban ugyan h. ugyan **csak**, a 365. l. alúlról a 22-ik sorban váltakozik h. változik, a 15-ik sorban éz h. **ez**, a 367. l. felülről a 15. sorban biseetrix h. bisectrix, a 369. l. az utolsóelőtti pontban autimon h. antimon, a 409. l. a harmadik pontban thaemarit h. haematit, chuskovit h. **M**uskovit, a 410. l. melophyr h. Melaphyr, Lucsiona h. Lucsivna, ugyanazon lapon az utolsó pontban angit h. Augit, földpárból h. földpátból, a 411. lapon az első sorban smalim h. Smal**t**in, a harmadik pontban alúlról kint h. **kiút** (Ausweg) teendő.

---

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 15. szám. 187⁶/₇.

# A legújabb miniszteri rendelet.*)

A középtanodai tanárságot miniszteriumunk megint meglepte egy rendelettel, a melylyel, merek fogadni, a legtöbben nem fogják tudni, hogy mit csináljanak. A mi miniszteriumunk nem barátja a lassú, természetes fejlődésnek; egyszerre eléáll oly követelésekkel, melyek célját tehetségesebb tanárok sejtik, a közönségesebbek meg sem értik. Miniszteriumunk eme rögtönző (rhapsodicus) eljárásáról fényesen tanuskodott a tanévnek évharmados felosztásáról hozott rendelete; mielőtt a tantárgyaknak félévenkénti beosztását megszüntette volna, mielőtt egyéb az öthavi felosztásra alapított intézményt (rendkívüli tantárgyak jutalmazása, ösztöndíjak kiutalása, táblázatos kimutatások stb.) módosított volna, megrendelte az évharmados felosztást, a nélkül, hogy a félévi hibásnak bizonyult vagy általában annak megváltoztatása a magyar középtanodai tanártestületek előtt indokolt volna. Más miniszteriumok hetekkel, hónapokkal azelőtt közlik a napi lapokban a netalán célba vett ujitásokat, és ezzel a hozzá szólást mintegy kivánatosnak jelentik ki. A tanférfiak hozzá kell hogy szokjanak a meglepetésekhez. Az igaz, hogy az ilyen mulasztás a rendeletek közzétételének nem okoz adóhátralékot, árvizeket, téves vasúti vállalatokat, csatavesztéseket: de okoz téves felfogást a szándékolt újitásban, zavart a tanügy rendes menetében, kétséget a pontos igazgatásban.

Eme rögtönző eljárásnak lehet tulajdonítani ama tétovázó lépéseket 1873-ban és 1874-ben, midőn egy tanterv a másikat követte; egyik az országgyülés elé is került, már a bizottmányokon áttárgyalták s épen napi rendre kitüzetése előtt vonták vissza; ennek tulajdonítjuk a görög nyelvnek egyszer facultativ, máskor általánosan kötelező, majd a harmadik majd az ötödik gymnasiumi osztálytól kezdve kötelező tantárgygyá tételét is.

*) E sorok egy érdemes veterán tagtársunk tollából jönnek. Észrevételei több tekinterben fején találják a szeget, de azért nem teszik feleslegessé, hogy alkalmilag mi is elmondjuk nézetünket az új rendeletről.

Szerk.

Az előttünk fekvő rendelet most az egyszer sem a görög nyelvet, sem a tanév felosztásának változtatását, hanem a tananyag módszeres megbeszélését, a tantárgyak összefüggését illeti.

Már 1873-ban egyes fővárosi tanárokból alakított bizottmány, a középtanodai oktatásnak sikertelenségét a módszertelenségben találta. Ezen tanácskozás első eredménye volt egy mintagymnasium (paedagogium) felállítása. Másfelől majd minden középtanodai tanártestület tanácskozásaiban módszertani kérdéseket vetett fel s iparkodott a tanmodor hiányait eltávolítani és azt helyesebbel pótolni. Az ilyen módszertani tanácskozmányokat tulajdonképen már a volt német kormány szabta meg, s magyar kormányunk, bár itt is jobban tette volna, ha erre vonatkozó rendeleteit a németével kapcsolatban hozta volna, úgy is jót tett, hogy a mármár feledésbe ment intézményt az azóta ujjá alakult testületekben felfrisítette.

De az előttünk fekvő rendelet, ugy látszik, mintha emennél is különbet akarna. A német rendelet értelmében az igazgató kötelessége volt a havi tanácskozmányok elé tárni ellátogatásait (hospitálás), szerzett tapasztalatait közzé tenni és a tanításban észlelt hiányokat orvoslás végett közölni. A többi tanárokra nézve a kölcsönös ellátogatás nem volt kötelesség, hanem csak javaslat. Eme kötelességénél fogva az igazgató folytonos figyelemmel kisérhette a tanintézeti oktatást, a tapintattal vezetett tanácskozmányok a tanárokat kényszerítették, hogy a legjobb tanmodor után lássanak, szóval, az ellátogatásra alapított módszertani tanácskozmányok az egyesek tanképességét tökéletesítették, a tanintézeteket pedig felvirágoztatták.

Az előttünk fekvő rendelet csak annyiban áll rokonságban az előbbi német rendelettel, a mennyiben ez is módszertani tanácskozmányokat követel. A különbség a kettő közt az, hogy a német rendelet az országos tantervet maga részletezte és módosította a helyi viszonyok szerint, a magyar rendelet pedig az általános tantervnek részletezését az egyes tanár-testületektől követeli. A német rendelet a módszertani tanácskozmányoktól azt követelte, hogy őrködjék a felett: vajjon helyesen és sikeresen van-e életbe léptetve az elészabott tanterv? A magyar rendelet pedig előre követeli, hogy a részletezendő tananyagnak minő módszer fog megfelelni.

Ezen általános jellemzések után áttérünk a rendelet különös követelésére. Azt mondja, hogy az egy osztálybeli tantárgyak közt legyen »összefüggés«. Ezt a szót helyettesíti felváltva az oktatás »egybevágó« és »kapcsolatos« alakítása. Világért sem akarjuk e szókat üres frazisoknak tekinteni; de szerettük volna e feladatot először magától a kormánytól megoldva látni. Szerettük volna, hogy maga a kormány alkossan egy »összefüggő« tantervet.

Hisz ép ebben áll egy tanterv első követelménye, hogy a

tantárgyak ne látszassanak mint egy halomra csak oda vetve, hanem egymás közt szerves összefüggésben álljanak. Ez az összefüggés mutatja meg nekünk, hogy alkotóját minő alapeszme vezette. A tantárgyak t. i. vagy ugy vannak megszabva, hogy egy köztök, pl. az ókori nyelvek a gymnasiumban, a természettudományok a reáliskolában, képezi a tanintézet magvát (concentricus, központosító rendszer), vagy pedig a tantárgyak kör alakban (periphericus) sorozvák egymás mellé; pl. a nyelvekkel összefügg a történelem, ezzel a földrajz, ezzel a természetrajz, azután a természettan, mennyiségtan, logica, bölcsészet, irodalom, s ezzel visszatér a tantárgyak sora a nyelvekhez. A miniszteri rendelet is követel egy bizonyos összegfüggést, de minőt? Azt mondja, »egymás közt«. Szeretném én látni, minő összefüggést képes e rendelet elé állítani a történelem és mennyiségtan közt *) a földrajz és logica közt, a latin nyelv és természetrajz közt **) Hivatkozik a rendelet egy »országos tantervre«, melynek keretében történjék a tananyag részletezése. Melyik az a tanterv? az 1871-ki? Én a gymnasiumiról beszélek, s attól tagadom, hogy képes volna egyöntetű oktatásnak alapját képezni. Ugy hát melyiket értsük? Félek, hogy itt egy hysteronproteronnal van dolgunk és hogy a rendelet szerzője egy jövendő egyöntetű tantervre hivatkozik.

Alkosson tehát maga a kormány egy egyöntetű tantervet, mely ne csak a nehány állami, hanem Kárpátoktól Adriáig valamennyi középtanodára nézve kötelező legyen, részletezze ezt osztályonkint és tantárgyonkint maga a kormány úgy, hogy az általános tanterv alapeszméjébe minden tantestület, minden egyes tanár belehathasson s módositásokat vagy eltéréseket ettől az egységes tantervtől csak annyiban engedjen meg, a mennyiben egyes tájak nemzetiségi vagy felekezeti sajátsága szükségképen megköveteli. Azt a helyet az előttünk fekvő rendeletben, a mely mindegyik intézetnek megengedi, hogy az országos tantervet »sajátos állapotai« szerint módosíthassa, nem csak helytelennek, hanem károsnak is tekintjük. Már is annyira eltérők egymástól a hasonnemű és nevű tanintézetek, hogy rá sem ismernénk, hogy egy és ugyanazon országbeliek, hogy egy és ugyanazon miniszterium felelőssége alatt állanak. Maga a rendelet panaszolja, hogy »egyirányu eljárást nem tapasztalni még az egy és ugyanazon főigazgatói tankerülethez tartozó intézetekben sem.« Minő lesz a szakadás, ha kinek-kinek megengedjük, hogy azon »az úton és módon közelítse meg az országos tantervben kitűzött célt«, a mely »sajátos állapotainál« fogva lehetséges.

Egy másik panasza a rendeletnek, hogy a jegyzőkönyvek nem tüntetik fel a »módszeres értekezletek« eredményét, hogy az évharmados tananyagot nem állítják össze osztályonkint, hanem tantárgyankint vagy tanáronkint. Véleményem szerint ezen leg-

*) Tán nem szolgálnának kapcsul az évszámok?
**) Például az első osztályban.

könnyebben lehetett volna segíteni, ha a kormány minta-táblázatokat nyomatott volna, melyekben a rovatok címei a tanártestületeket útba igazították volna, mint pl. ezt az uj »rendtartással« tette.

Ellenben igen üdvösnek tekintjük a rendeletnek 2. pontját, melyben a középtanodai oktatás főelveként van felállítva, hogy a tanulás súlypontja főleg az iskolai munkára essék. Ez az elv az értelmetlen könyvnélküli tanulást kizárja és a leghelyesebb módszer alkalmazására készteti a tanárt. Erre azonban a paedagogiai munkákon kívül csak az említett német rendeletben követelt módszertani tanácskozmányok vezetnének, mig a magyar rendeletben követelt tananyag »összhangzó részletezése« tapogatódzásra és puszta doktrinarismusra vezetne.

A miniszteri rendeletről elmondtuk véleményünket, hazaflas jó szándéktól vezérelve; még csak azt kivánjuk, hogy a kormány elégedjék meg a tanártestületek működésével, ha azok a kormány által előírt, részletezett és a vidékek kivánalmaihoz alkalmazott tantervet valósították, a tanintézet céljához szabott ismereteket tolmácsolták oly formán, hogy azok a tanulók valódi tulajdonává váltak.

*Erythros.*

---

# A magyar nemzeti verselésről.*)

II.

Mielőtt első közleményem irásához fogtam, nem tartottam szükségesnek sem Arany János, sem Fogarassy János közleményét a magyar versről olvasnom; egyszerüen megbíztam a fölemlítettem szerzők müveiben, melyek ama két úttörő bajnok nyomán készültek, módosultak vagy kiegészültek; de meg célom sem volt a magyar verselés elméletének történeti fejlődését adni, mert akkor még fölebb is kellett volna böngésznem. Elégnek tartottam a tankönyvekbe átment anyagot bírálat alá vennem és saját tapasztalatomból szerzett nézeteimnek kifejezést adnom. Minthogy azonban az értekezésem keltette nemes szóváltás közben mintegy mulasztással vádoltak főleg Arany meg nem említéseért: kötelességemnek tartottam nemcsak Arany értekezését, hanem Fogarassy »Müvelt magyar nyelvtanának verstanát« is átlapozni.

Ez eset természetesen változást idéz elő értekezésemben is, a mennyiben t. i. a hangsúlyos verselés forrásával, Arany János értekezésével is be kell számolnom.

Előre is kijelentem, miszerint cseppet sem csodálkozom, hogy Aranynak aranyokat érő értekezése után akár egyik, akár másik

*) Lásd az I. cikket, A Közlöny 12. és 13. számában.

tankönyv-szerzőnk vagy értekezőnk a kiválólag magyar verselést hangsúlyosnak nevezte el; mert bár Arany ugyanazt ki nem mondja is, de oly erősen utal reá, hogy szinte lehetetlennek látszik bővebb vizsgálódás nélkül az első benyomás hatása alatt hasonlót nem cselekedni.

Arany azt mondja, hogy a vers lényegét a rhythmus teszi, mi a kötött beszédet a folyótól már elemeiben elválasztja; továbbá,

hogy a kötött beszéd lényege nem a rím, mérték, hanem a rhythmus, mely egykori a költészettel;

hogy a mi költészetünk is eredetileg csupán a rhythmus báját ismerte, s minden afféle, mint rím és mérték nála legfölebb esetleges volt.

Hogy mi az a rhythmus, azt nem határozza meg, de igenis sejteti, midőn például fölveszi e közmondást:

»Járt útat a járatlanért el ne hagyd«,

s erre nézve azt mondja, hogy bármily prózailag ejtenők is azt ki, e szótagokat: — járt, jár, el — »kissé fölemelnünk, hangsúlyoznunk kell.«

Tökéletesen igaz! »Ha már — folytatja tovább, ugyanezt mint verssort tekintjük, a népdalainkban oly ismeretes 11 tagú sort adja vissza, mely metszetek által három ízre, ütemre oszlik így:

Járt útat a | járatlanért | el ne hagyd,

miből látszik, hogy »mindenik ütem egy hangsúlyos szótag által emeltetik ki, mely itt épen az ütem elejét nyomja meg.«

Ha tovább nem kisérnők is Aranyt, ennyiből is megengedhetőnek tarthatnók a hangsúlyos vers elnevezést. Pedig alább még többet is mond, midőn így szól: »Ha a sormetszet határai közé egy hangsúlyos szótag s az alárendelt hangsúlytalanok esnek, úgy a részarányos felosztás bensőleg is tökéletes.«

E szerint az előbbi közleményemben említett szerzők közől Aranyhoz legközelebb Szvorényi és Zsilinszky járnak, mint kik a hangsúly helyét az ütemben nem kötik meg; míg Torkos csak az emelkedő sorokban engedi meg, hogy a fő hangsúly egy vagy több súlytalan tagra következzék. Azonban Névy meghatározása is megkapja az igazolást, még pedig mind a többi szerzőnk rovására, midőn Arany azon sorokat nevezi legjobbaknak, »hol a hangsúly épen az ütem első tagját emeli ki.« Például saját verseit idézi:

*Rit*ka vendég | *Rác*-országban | *Zsi*gmond a ki|rály a császár;
*Jól* fogadja | István *va*jda, (?) | *Ist*ván, kinek | apja *Lázár*;
*Hét* egész nap | látja *dú*san, | *B*ecsülettel | *em*berséggel;
*Nem* felejti | *ki* a gazda, | *Nem* felejti | *kit* vendégel,

mely sorok közől a másodikat hibásnak vallja, mivel a sormetszet hiányzik benne; legjobbnak tartja a három utolsó sort, hol

a hangsúly épen az ütem elejére esik. Szerintem pedig, közbevetőleg mondva, a második soron kívül mind igen jó.

De talán még nyomósabb érvet olvashatnak ki a hangsúlyozás barátai Arany értekezésének negyedik pontjából, hol a beszéd oly módon való összeforgatását tárgyalja, »hogy a minek a prózában elül kellene jönni, hátrább marad és viszont; hogy a kötszó, mely különben a sor kezdetén állana, középre vettetik; a visszahozó névmás (»aki« dologról is) szokatlan helyet nyer, a névelő vagy valami particula kihagyatik; pl.:

»*Szent* körösztfán | *ha* imádlak,«
És *nem* leszen | te testedről | *ki* őket elűzze,
Búnál *kik* | egyebet | nekem nem | hoztatok,
(a) Fülemile | ágon | függ csak kicsi | szálon,
Történék azonban | kertében *hogy* | járna,
Remélhetsz *mindaddig* virágzó napokat stb.,

és számtalan ily példában, melyek a római költők utánzásaul látszanak összeforgatva, de Arany szerint nem azok, hanem az eredeti magyar rhythmusnak a mainál erősebb lüktetései, s hogy nem csupán a sormetszet vagy rím erőszakolja ki«, kilátszik abból, mert rendes prózai szórend szerint is megmaradhatna mind a metszet, mind a rím; pl.:

*Ha* szent körösztfán imádlak,
És nem leszen | *ki* őket szent | testedről elűzze,
*Kik* búnál | egyebet | nekem nem | hoztatok,
*Azonban* történék, | hogy kertében | járna,
Mindaddig | remélhetsz | virágzó | napokat | stb.

De Arany szerint történik e felforgatás gyakran azért (is), hogy a hangsúlyos szó a sor vagy ütem elejére essék, s azt megnyomva, erősebb rhythmust adjon. Mindennél azonban ama szétszórást maga Arany fontosabbnak tartja a végett, hogy »a körmondatos szerkezetnek még árnyéka is eltünjön;« mert a mint értekezése elején a próza és vers közti különbséget tárgyalja, igen helyesen jegyzi meg, hogy ez utóbbi, t. i. a vers, lehány magáról minden fölöslegest, mindent, mi lazává, pongyolává tehetné, milyen: a particulák, névelő stb.; feloldja a prózai körmondatosságot, a szórendet merész inversiókkal forgatja össze; a gondolatokat nem mint a próza, egymásba fűzi, hanem egymásután sorozza.

Végül, hogy semmit el ne hallgassak, a mire a hangsúlyos elnevezés barátai támaszkodhatnak, felhozom még Aranynak következő szavait:

»E csoportosulása a gondolat- és szóknak minden ütemben egy góc, a hangsúlyos tag körül, bármely nyelvű költé-

szettel közös ugyan, de sehol sem annyira érezhető, mint nálunk: azért ezt úgy tekintem, mint egyik jellemvonását a magyar rhythmusnak. Minél kevésbbé nyujtani el a gondolatot, a mondat részeit hangsúlyos tagjai körül egy ütembe, egy caesura korlátai közé osztályozni: ezt kivánja a magyar fül. Ily értelemben a magyar rhythmus folyvást érezhető a régi költői maradványokban stb.«

---

Ime felhoztam mindent, a mi Arany János értekezésében ellenem szólhat; s hogy mindezek után is múltkori állításomat visszavonnom vagy megváltoztatnom nem kell, azt Arany János nyomán épen úgy kimutathatom, mint már kimutattam Arany János értelmezői, magyarázói nyomán.

Elismertem ugyanis a szóbeli, értelmi és széphangzati hangsúlyt, sőt ugyanazon szóban megengedtem fő és mellék hangsúlyt; de a verselés alapjául sem egyiket, sem másikat el nem fogadtam; most sem fogadhatom el, még pedig nem makacsságból, vagy a megismert igazság ellen való tusakodásból, hanem érett megfontolásból, meggyőződésből s azon tudatból, mely szerint a hangsúly csak egy tényezője a versnek, még pedig oly tényezője, melyet a prózától sem tagadhatunk meg: ellenben a szótagok határozott, korlátolt száma, azoknak emelkedése és esése, lassú vagy gyors menete oly tényezők, melyeket a prózában nem keresünk, nem is találunk, de nem is engedünk.

Sokkal fontosabb tehát a versnek azon kelléke, mely szerint Arany Jánosként: »bizonyos ízekre osztassék, miknek zenében az ütem felel meg. Igy hát a magyar rhythmus sajátlag annyi caesurát kivánna, a hány ütem van egy sorban,« mi az alexandrinra nézve bármely kényelmetlennek tessék is, de Aranyként: ha figyelmezünk hangzatosabb régi verseinkre, nem mondom állandóan, de mégis elég gyakran fölleljük ez átszegdelést (ütemezést) arra nézve, hogy benne ne csupán véletlenséget, hanem a magyar zene érverését sejtsük.

Igy már egy rímetlen ének a 16. századból:

Oh mely nagy | bujaság | az gonosz | gazdagság,
Ki embert | elveszti | átkozott | hamisság!
Csodálok | én, ember | az te dol-|gaidon,
Hogy te nem | keresed | az örök | életet stb.

Idéz azután a különben oly caesurátlan Zrinyiből, kiről én azt bátorkodom megjegyzeni, hogy mind Zrinyiászában, mind idylljeiben valahol magasabb szárnyalást veszen: versei is mindinkább dallamosakká válnak nemcsak a hatodik szótag után álló, hanem gyakoribb ütemek következtében is. Idéz Faludyból, kiről már múltkor emlékeztem, s jelenleg nincs más mit az akkor mondottakhoz adnom, mint utalnom az eredeti forrásra.

Hogy »a nyelv nem bírná meg folyvást e sűrű caesurákat«, mint Arany alább mondja, azt nem írom alá; mert ha kötetekre menő költeményekben megbírta, megbírja még több kötetben is. De igenis aláírom azt, hogy »a költők nem jártak el öntudatosan«, s hogy »legnépiesebb költőink is csak ösztönüket követték, midőn költői alkotásaikban a népi dallamok és daloknak öntudatlanul bennök zengő rhythmusára figyeltek, mint már múltkor megjegyzém.«

A mondottak után talán fölösleges említenem is, hogy én a magyar verselés legsajátosabb kellékének a szabatos ütemezést tartom; miért is azt egyszerűen ütemes verselésnek nevezem, melyben azonban mind a mérték, mind a hangsúly érvényesülhet.

De honnan van az, kérdhetné valaki, hogy, jóllehet eleve minden költemény, még az elbeszélők is énekeltettek: a szabatos ütemezés különösen az alexandrin sorokban oly későn és teljesen még maig sem fejlődött ki? Erre nézve csak Dávid zsoltáraira utalok, melyeknek a kath. egyházban divatozó dallamai oly rugalmas természetüek, hogy nem csak ugyanazon zsoltárnak több, kevesebb szótagból, szóból, sőt mondatból álló szakaszaira alkalmazhatók; hanem minden egyes dallam alkalmas valamennyi zsoltárra, sőt az újabb vers-alakokban fordított Tárkányi-Sujánszky-féle szakaszok is bármely dallam szerint énekelhetők. Az egészben csak arra kell ügyelni, hogy a szöveg emelkedése (arsis) a dallam emelkedésével összeessék.

Mielőtt ehhez bővebben szólhatnánk, szükségesnek tartom Tinódy dallamainak tanulmányozását, melyekről, hogy már most nem szólhatok, azt fölötte sajnálom.

Jelenleg tehát csak a népdalainkban található szabályok elvonására szorítkozom, mire midőn ezennel áttérek, ki kell jelentenem, hogy a mint értekezésem elején elismerést szavaztam verstaníróinknak a magyar versidom külön méltatásáért; úgy most kénytelen vagyok amaz elismerésből valamicskét levonni azért, mert az egyes versidomok feltüntetésére általában nem fektetnek oly súlyt, minőt valóban megérdemel.

Legátlátszóbban tárgyalják azokat Arany után és nyomán Szvorényi, Szász K. és Zsilinszky, kik többnyire oly költeményekből veszik példáikat, melyeknek eredeti teljes szövege által a tanuló nem látja megcáfolva az ütemezés fölállított szabályait; mig pl. Névy, ki szintén külön lapot szentel az ütemes soroknak, oly költeményekből is vesz egyes sorokat, melyek egészben véve egyáltalában nem ütemesek. Hogy többet ne említsek, a 9 tagú sorra Tompa »Temetés«, a 10 tagúra ugyanannak »A madár fiaihoz« c. költeményéből, holott mindkét költemény igazi lejti vers, az ütemezés itt-ott csak esetleges, főleg az utóbbiban. Torkos a klassikus sorokkal vegyest, Maczke a szökő és lejti sorokkal együttesen tárgyalja az ütemes sorokat.

Véleményem szerint mindenekelőtt a klassikus versekkel

kellene megismertetni a tanulót, részint, mivel a magyar verstan tagadhatatlanul annak alapján fejlődött ki, részint, mivel leginkább a klassikus versfajokkal hasonlíthatók össze a mieink, mi nem kis mértékben bizonyít a magyar vers időméretes és nem hangsúlyos természete mellett.

Megismerkedvén a tanulók az időmértékkel, hangsúlytannal és a költészetünkben képviselt klassikus versfajokkal: áttérünk az ütemes, vagyis kiválólag magyar versidomokra, melyeket így osztályoznak: I. Oly sorok, melyek egyenlő ütemekből, és II. Olyanok, melyek vegyes ütemekből állanak. Például mindig egész szakaszokat veszek föl, többnyire ismert népdalokból, melyeknek dallamait is tudom, hogy a tanulók meggyőződést szerezhessenek az ütemezés azon fő szabályára nézve, mely szerint a magyar vers ütemeinek a dallam ütemeivel egyezniök kell. Közben-közben, ha található, a müköltöktől is idézek, vagy legalább utalok olyanokra, melyek a szóban forgó versidommal egyeznek.

E szerint az én ütemes verstanom példákban így áll:

## I. Egyenlö ütemü sorok.

Egyenlö ütemü sorok csak a hármas és négyes ütemekből alakulnak; a kettös ütem csak a vegyes ütemü sorokban fordul elö. a) Lássuk elöször a hármas ütemü sorokat:

1) Egy ütemü hármas: = 3, nem alkot egész költeményekre terjedö sorokat vagy egész szakokat, hanem igen is fordul elö hosszabb sorokkal vegyítve, vagy a négyes szakok után mintegy nyomósító toldalék, még pedig majd indulatjával, majd mással kifejezve. Pl.:

Beh magas a | Mátra tetö, vagy: Nem szeretem | az uramat,
Ott eprész a | szép szeretö, Hejeha!
Oda megyek, | fölkeresem, Csak a kisebbik uramat,
Hol eprész az | én kedvesem Hejeha! stb.
valahol.

2) Egyenlö két ütemü hatos: 3+3=6. Pl.:

Szeretnék szántani,
Hat ökröt hajtani,
Ha rózsám eljönne
Az ekét tartani.

Ez alak szemre igen gyakorinak látszik költészetünkben; de ha a sor végét oda helyezzük, hol a rím van, (mert szerintem oda kell helyezni) akkor sokszor oly dalt, mely két ütemü hatosnak látszik, tulajdonképen a tizenkettesekhez kell számítani, minö pl. Bajza »Sóhajtás« vagy »Rab költö dala« c. versei:

Múltadban | nincs öröm, | jövödben | nincs remény,
Hanyatló | szép hazám, | miattad | vérzem én.

3) Egyenlő három ütemű kilences: 3+3+3=9.

Ez alakra Arany János nem tud példát, Szász K. Petőfi »Lopott ló« c. verséből idéz egy szakot, de helyesen jegyzi meg rá, hogy azt is lehet másképen is ütemezni. Dallamaink között hasonló sorokat nem találunk.

4) Egyenlő négy ütemű tizenkettes: (3+3+3+3 =12.) — Egyik változata az alexandrinnak, olvasható mind régibb költőinknél, igen sok helyt — — — — még Zrinyinél is, mind az újabbaknál. Aranynál »Mátyás anyja« nagyobb részt ily sorokban van írva. Pl.:

Adassék | e levél | Hunyadi | Mátyásnak,
Tulajdon | kezébe | senkinek | se másnak. — Alább:
Madarat | nem egyet, | százat is | meglőnek:
Hire sincs | nyoma sincs | a levél- | vivőnek.

Népdalainkból ime egy szabatos példa:

Virágos | kenderben | pitypalaty, | pitypalaty,
Megöl a | búbánat, | galambom, | el ne hagyj!
Virágos | kenderem | elázott | a tóba,
Megcsaltál | ne is járj | hozzánk a | fonóba!

Hosszabb sorok a hármas ütemekből nem alakulnak.

b) Négyes ütemű sorok:

5) Egy ütemű négyes: (4). Ez is, mint az egy ütemű hármas, többnyire csak a szakaszok végén vagy hosszabb sorok között fordul elő, amott mint a szakasz kiegészítő része, emitt pedig gyakran a hosszabb sorokban nyilvánuló nyugodt méltósággal ellentétes sebesség, gyorsaság, rohamosság kifejezésére. Pl.:

Nagy gazda volt az apám,
Hej sokat is hagyott rám,
Hat ökörnek kötelét,
Meg egy vasvilla nyelét.
Eszem adta.

»Fuss tőlem, verseid mert nekem éles tör,
»Dér virágnak, Nyit szívemnek,
Kis buzának, Bús kedvemnek,
Horog halnak, Mirigy életemnek.
Lép madárnak,
Háló vadnak,
Métely juhnak. Viola Zrinyinél.

6) Egyenlő két ütemű nyolcas: (4+4=8.) Egyike a legkedveltebb és legrégibb magyar versidomoknak, mely a Fehér ló regéjétől, Katalin legendától kezdve maig népdalokban és műköltöknél egyaránt nagy számmal található. A Füredi Mihálytól kiadott »100 magyar népdal«-gyüjteményben nem kevesebb mint 34 ez idomot tünteti elő; és mindannyi más és más dallamra! Pl.:

Három fehér | kendőt veszek, dallam: Lengedező | lengedező
Ha fölteszem | fehér leszek, Lengedező | lejtve lépő
Fehér leszek | (mint a hattyú), Lassan lépő | (lengedező)
Nem csókol meg | minden fattyú. Lengedező | lejtve lépő.

E szakaszban a leszek szó két helyen fordul elő, s szerencsétlenségre mindkét helyen $^3/_4$ dalhangot képvisel, mire minden hangsúlyozás mellett is sokkal gyöngébb, mint ha az első szótagú természettől hosszú vagyis ékezett hangzót tartalmazna. Ugyanez eset áll a következő dalban:

Ne menj rózsám | a tarlóra, dallam: Lengedező, toborzéki v. pici lépő
Gyönge vagy még | a sarlóra, Lengedező | toborzéki ∪ ∪ — —
Ha elvágod | a kezedet, Lengedező | lejtve lépő ∪ ∪ — —
Ki süt nekem | jó kenyeret. Lengedező | pici lépő. ∪ ∪ — —

Itt a kezedet, kenyeret szók második tagjának a dallam szerint hosszúnak kellene lenni, s mennyivel szebben hangzanék!

A müköltöktől idézhetők ez idomra: Csokonai: Csikó börös kulacsa. Faludi: Nincsen neve. Kisfaludy K.: Rákosi szántója. Gyulai: Hadnagy uram. Petőfi: Ez a világ a milyen nagy. Ereszkedik le a felhő, és sok más mind ezektől, mind másoktól.

7) Egyenlő három ütemű tizenkettes: 4+4+4=12.

Szintén az alexandrin változata s az e nemű versekben írt elbeszélő költeményekben elég gyakori, habár másképen ütemezett sorokkal fordul is elő, mi nem válik előnyére a rithmusnak, mert a mint már megjegyzém, legalább az egymással rímelő soroknak nem ugyanazon ütemeket kellene tartalmazniok. A népdalok közt nem ismerek egyet sem, mely egészen ily alakban fordulna elő, hanem másnemű sorokkal igen. Pl. Az ismert dal: Mariskám, Mariskám, eszem a szemedet. Ennek két első sora szintén alexandrin ugyan, de a dallam szerint az ütemek következők: 3+3+4+2, tehát vegyes ütemű, még pedig kivétel nélkül hibásak; míg a két utolsó sor minden szakaszban szabatos a föntebbi idom szerint, így:

Már a szívem | nyugodalma | oda vagyon,
Mert én téged | szerettelek | igen nagyon,
Sem éjjelem, | sem nappalom | te miattad,
Mert hallom, hogy | hamis szíved | másnak adtad,
Áldjon meg a | mindeneknek, alkotója,
Ámbár te vagy | nyugodalmam | elrablója.

E résznek dallama: Lengedező | lengedező | toborzéki.

Cucornak van egy ide vágó szép kis dala, de dallama alig van.

Aranysikos | a kalapom | karimája,
Rubint és gyöngy | az én rózsám | pici szája,
Félre nyomom | a kalapom | karimáját,
Megcsókolom | kedves rózsám | pici száját.

8) Végre egyenlő négy ütemű tizenhatos: (4+4+4+4=16) mint mondani szokták, nem egyéb, mint kettős nyolcas, melytől azonban abban különbözik, hogy az a nyolcadik, ez pedig a tizenhatodik szótagon rímel. A népköltészetben nem igen fordul

elő, mivel a rímek nagyon is messze esnének egymástól. A költőknél nem ritka; ilyen Tóth Kálmán »Ki volt nagyobb« című verse, »Szilágyi Erzsébet«-e, Garai »Hazám búja« stb. Pl.:

Megnőttél már, | édes fiam, | a ki eddig | visszatartott,
Maga anyád | mondja már most, | hogy kösd fel a | harci kardot.
Vagy: Nem tudom én, | melyik volt szebb, | talán az a | hires László,
A ki kivált | seregéből, | oly magasan, | mint egy zászló.

Egyik legszebb ide vágó példa Arany Szibinyáni Jank-ja, melynek több szakaszát még az is emeli, hogy az első és második ütem rímel; pl.:

Rövid a szó, | gyorsan hangzó | kisérője | büszke jelnek,
De sokalja | meg se hallja | már nyomul a | hősi gyermek.

Ezzel kimerítettük az egyenlő négyes ütemekből alakult idomokat.

Most nézzük a vegyes ütemüeket, melyek még nagyobb változatosságot mutatnak.

(Vége következik.)

*Tomor Ferenc.*

---

## A növénytani munkálatok hazánkban, 1875. évben.

A fennírt cím alatt nem akarok minden növénytani mozzanatról, egyszerü tankönyvekről, ismertetések-, nem eredeti cikkekről szólani, hanem mivel nálunk is jönnek napvilágra olyanok, melyek az általános növénytani tudományosságba lassanként kiszivarognak, csak azon munkálatokról célom megemlékezni, melyeknek erre nézve több kevesebb értékök van. Nem ártana ugyan az egyes szakokról évről évre számot adnunk, hogy az eredmény összecsoportosítva magunk előtt álljon, s hogy történtek idejében összejegyezve későbbre is felmaradjanak; mégis engem ez alkalommal nem ez indított az 1875-ki eredmény összefoglalására.

A botanikusok, talán az irodalom más barátjai előtt is ismeretes a dr. Just Leopold carlsruhei, polytechnicumi tanár szerkeztése alatt álló »Botanischer Jahresbericht«, mely 1874. év óta a megelőző évekről, systematicus rendben referál, minden nemzet azon botanikai termékeiről, melyek a tudományosságot, ha még oly csekély mértékben is, előmozdították, a növénytan minden specialis ágára, minden nemzet nyelvére lévén külön referense. Egy-egy évfolyamban tehát össze vannak állítva, a mennyiben a munkákhoz hozzá tudnak férni, a megelőző évben földünk kerekségen történt növénytani mozzanatok főbb eredményei német nyelven. E vállalat pártolását, mely még a tudós Németországban is anyagi nehézségekkel jár, nem lehet

eléggé ajánlani a botanika hazai barátainak; ránk nézve még erezhetőbb ennek szüksége mint külföldön, kik a nemzetek irodalmi termékeihez nehezebben juthatunk, stb. Eddig megjelent (Berlin, Borntraegernél) e vállalatból 1873. évről szóló jelentés két kötetben, az 1874-ről szóló 3. kötetben, az 1875-ről szóló első kötete, a második pedig legközelebb kerül ki sajtó alól.

A múlt októb. hó vége felé a szerkesztő engem azon megtisztelő felszólításban részesített, hogy a magyar nyelven 1875-ben megjelent floristicai munkákról referáljak, később ismét hogy a más irányban végzett munkálatokat is vegyem figyelembe. A mennyire elfoglaltságom és saját irodalmi kötelezettségem engedé, hozzá láttam a dologhoz, összeállítottam a melyekhez csak hozzáférhettem azon rövid idő alatt, a melyet erre nézve elém szabtak, megtoldottam egyesekkel, melyek az előbbi évekről esetleg elmaradtak. Ha kései felszólítás következtében valamint elhagytam volna, s ez később tudomásomra jut, arról utólag a következő évben fogok megemlékezni.

A nevezett vállalat részére beküldött referatumok után bátorkodom tehát most, az 1875. évben megjelent munkákról — főleg a II. szakosztály jegyzője felszólítására — itt is számot adni.

Az 1875. év folytán hazánkban az általános tudományosságra becscsel biró munkák általában egyes cikkekben szórvák el, nagyobb terjedelmű munka ez évben nem jelent meg botanika mezején.

A tudomány irodalmi fejlesztésében első helyen áll hazánkban a magy. tud. akadémia, mely különösen a hazai mathematicai és természettudományi viszonyok kutatására és fejlesztésére évenként jelentékeny összeget is szokott fordítani. Szakülésein az 1875. évben 7. növénytani tárgy került elő: Jurányi Lajos levelező tag a math. és term. tud. szak második ülésén saját észleleteit a Tmesipterisről, Hazslinszky Frigyesét hazánk trifoláiról, a harmadik ülésen Lojka Hugóét, adatok az ország zuzmóflórájához, Bolla Jánosét, adatok gombaflóránkhoz, és Borbás Vinceét »Ujabb jelenségek a magyar flórában«, az ötödik szakülésen pedig ismét Hazslinszkyét »Egy földszinti hypogaeus« és Janka Viktorét. Adatok az ország délkeleti flórájához terjesztette elő, melyek közül Lojka, Bolla és Janka urak cikkei csak a következő évben jelentek meg*) Az összes ülésen botanicus, Dorner József felett egy emlékbeszéd tartatott.

A természettudományi munkák közlésére szolgálnak a magy. tud. akademiának az Értesítő, az Értekezések, és Közlemények, a nagyobb munkákat pedig külön adja ki.

Értesítő 3. sz. 33—36 lapján Jurányi Lajos előleges jelentése áll a Tmesipterisről. Ő már régebben a Lycopo-

*) Bolla munkájáról azonban más van referálva az 1875-ki munkák közt a Jahresbericht 164. lap

diaceak közé tartozó Psilotumnál megállapította, hogy a sporangium nem a levél terménye, a melynek tövében áll, hanem hogy a támogató levelekkel együtt egy adventív ág morphologiai értékével bír. Jurányi e vizsgálata német nyelven is megjelent. (Botanische Zeitung 1871. Nr. 12.) Mostani, a Tmesipterisszel folytatott vizsgálata két tekintetben nevezetes: 1) A sporangium rekeszei száma ellenében, mely mind a két genusnál változó, generius bélyegül az edénynyalábok és a bőr szövetét emeli ki: a Psilotumnál csak a szár és az ágak, a Tmesipterisnél a levelek is fel vannak ruházva edénynyalábokkal; a bőrszövet a Tmesipteris levelein jól ki van fejlődve, a Psilotum satnya levelein alig lehet mint külön réteget megkülönböztetni. 2) A Tmesipteris nyeles, kéthasábú levelei a tövükben álló sporangiumokkal együtt eredetileg szintén adventív ágak, s e tény itt még világosabban tűnik elő, mint a Psilotumnál.

E cikk után 36—37. lapon Hazslinszky Fr. Magyarország trifolái következnek, Szám szerint. 9. faj van a termő hely felemlítésével röviden elősorolva, ezek közül a Hydnangium nudum új faj. Bőven van kidolgozva e cikk a bécsi zoologisch-botanische Gesellschaft XXV. kötet 63—68 lapján, hol a cikket 5. nappal előbb terjesztették elő, mint a magy. tud. akademiánál. Megemlítendőnek tartjuk itt, hogy Hazsliszky a trifola szót a német Trüffelből (szarvasgomba) polgáriasította, s hogy hazánk legelterjedettebb szarvasgombái a Choiromyces nemhez tartoznak.

Az Értesítő 5. sz. 54—55 lapjain Lojka H. Bolla J. és Borbás Vince előterjesztett cikkeiről rövid jelentés olvasható.

Az Értesítő 162. lapján Hazslinszky Fr. földszinti hypogaeusának kivonata áll (Értekezések 8. szám). Követi a 163. l. a Janka V. cikkéről szóló jelentés, mely szerint Al-Dunánk vidékére 22. növényfajt talált, mely eddig itt nem volt ismeretes, melyek közül 3. a tudományra, más három az összes osztrák-magyar monarchiára, kettő pedig ezen kívül egész Magyarországra nézve új, (Janka 1876-ban megjelent cikke 154. lapjáról), ezenkívül a phytographiai jegyzetek és új synonymokkal is járul a hazai füvészet fejlesztéséhez.*)

Az Értekezések között két növénytani dolgozat áll: 2. sz. **Dorner József emléke** Kalchbrenner Károlytól, és 8. sz. Hazslinszky földszinti hypogaeusa.

Dorner József mindannyiunk előtt ismert férfiú. Tisztelt az ő neve itthonn úgy mint a külföld előtt; érdemei vannak úgy a morphologia-, mint a systematicában. Életrajzát az előttünk fekvő füzetkén kívül a »Magyar Tanügy« II. évf. s a Term. tud. társulat (Közlöny 472. l. is közölven, én csak néhány vonást jegyzek fel életéből, melyet rövid ideig tartó ismeretsé-

*) E cikkre a mennyiben rám is vonatkozik v. ö. Észrevételeimet. Közl. II. sz. 1876.

günk alkalmával tőle ellestem. — Dorner, mint herbariumából is kitetszik, nagy kedvelője és ismerője volt a pázsit- és sásféléknek, a mi a nehezebb vizsgálatok miatt ritkaság. Kérve-kért az 1873. tavaszán, midőn az Alduna vidéke felől tőle tanácsot kértem, gyűjtsek részére Carexeket (sás). Érdeme volt neki a Carex pyrenaica Wahlenb. fellelésben, mely csinos cyperacea mintegy átugorva a közbeeső tájakat, az Alpeseket, a Retyezát hegységben üti fel tanyáját. A herkulesfürdői Domugled tetejéről egy sást Carex trachyanthának*) nevezett el, mely, ha később faji önállósága meg is ingattatott, a Carex vernának Vill. mégis megemlítendő, déli alakját képezi (Ascherson Verhand. d. zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien 1867. 576. lap). Tudományos közlekedésben állott több növénycsere-egyesülettel, több jeles szakférfiúval, köztök Neilreichchal, ki őt, mint egykori szarvasi tanárt Békésmegye óhajtott flórája összeírására gyakorta ösztönözte. De Candolle Prodromus systematis naturalis regni vegetebilisa részére a hazai tölgyeket dolgozta fel, melyeket, mint szokta volt mondani, kérgökről még sötétben is meg lehet különböztetni (v. ö. Pestmegye tölgyei, Akad. Értesítő 1863. 100 stb. l.). Dorner nem tartozott a fajfaragók közé, tölgyeink megkülönböztetésében azon bélyegek vezették, melyek a természettől adva vannak, melyeket felismerni, magyarázni a füvésznek feladata. Sok füvész azonban a fajok elfogadásánál tartózkodó, ha egészen el nem fogúlt, a leirt jegyek dacára a különböző növényeket összevonja, vagy hogy kegyelmet osztogasson, alfajúl vagy ennek formájául degradálja. De Candolle sem fogadta el Dorner véleményét tölgyeinkről, tehát az illető helyen nincsennek is kellően méltatva, pedig mily gazdag a mi flóránk a tölgyekben, mindenki meggyőződhetik, a ki Heuffel idézett munkáját, Kerner: Vegetationsverhältnissét (Nr. 1528—38.) figyelemmel kiséri vagy csak a budai erdőkben is körültekint.

Dorner J. Emlékéből valami hiányzik, a mi ennek értékét fölöttébb emelte volna. Az elbeszélés szerint Kitaibel Pál, hazánk legérdemesebb botanicusa sírjához sokáig a Kitaibelia, egy slavoniai mályva vezette a kegyeletes botanikust. Dorner neve a systematicában tudommal két növény által van megörökítve. Heuffel, a magyar Carexek monographusa, a Carexek azon csoportját, a hová a C. pyrenaica tartozik, Dornerának és egy retyezáti cruciferát Draba Dornerinak**) nevezett el. Meddig birnák diszíteni az említett havasi növénykék gyá-

*) Lásd Heuffel: Enumeratio plantarum Banatus Temesiensis. 188. lap.

**) Neilreich A. „Über die Draben der Alpen- und Karpatenländer" (Oest. bot. Zeitschr. 1859) 16. lapján a Draba Dornerit nem ismeri el fajnak, hanem a Dr. Hoppeanával egyesíti. Stur azonban, ki a Drabákat újra feldolgozta (Oest. bot. Zeitschr. 1861. 188–89 és 211. l), megadja neki a faji önállóságot, sőt azt u. ott (III. tábl) más kárpáti Drabákkal együtt képben is megörökítette.

szoltunk sírját, nem tudom,*) de bizonyos az, hogy ezek képének az emlékbeszédhez való csatolása kegyeletes megemlékezés lett volna a jeles férfiúról, valamint az is, hogy ez maradandó ciprusa lett volna Dorner emlékezetének.

Az Értekezések második növénytani tárgya egy a föld felszintjén élő hypogaeus (földi gomba, v. ö. földi mogyoró) leirása, melyet a berlini botanikusok egyik jelese, Magnus Pál az egyetemi üvegház virágcserepein talált s küldött Hazslinszkynak, megtudván azt, hogy ezek leirásával monographice foglalkozik. H. e gombát a Hydnangium carneumhoz Wallr. mint új alfajt var. caldariorum név alatt csatolta, s úgy vélekedik, hogy a tőalakból a melegház sajátságos tenyészeti viszonyai között keletkezett. Ez adat reményt nyújt arra, hogy a föld alatt termő gombákat talán sikerül a föld fölött is tenyészteni, s így fejlődésük, s a gombák egyéb csoportjaival való rokonságuk könnyebben lesz nyomozható, mit az előterjesztő is fontosnak tart.

A math. és term. tudományi közlemények XII. kötete, melyben az 1875-iki munkák foglaltatnak, 1874-re szól. Négy növénytani cikkéből csak Borbás Vincéé »Ujabb jelenségek a magyar flórában« jelent meg 1875-ben, a többi következő esztendőben.

Ezen cikkemben én a budai puskaporos malom mocsaras rétjein növő Cirsium (aszott) canum, brachycephalum és palustre var. seminudum Neilreich két új fajvegyületét irtam le, s egy szegfüvet a verseci Várhegyről; említek továbbá nehány növényfajt, melyek hazánk flórájára nézve újak más ritkábbakat pedig eddig ismeretlen helyekről. Tisztába hoztam némely kétes vagy hibás adatot a berlini királyi gyüjtemények alapján, a hol az illető cíkket készítettem. E cikk ismertetését lásd az oest. bot. Zeitschr. 1876. évf. 71—72. lapján.

Megemlékeztem utólag az Értekezések IV. köt. 1. sz. cikkéről, Kalchbrenner Károlynak a magyar gombászat fejlődéséről irt munkájáról, hogy a szakemberek figyelmét rá felhíjam s H. W. Reichardtnak taval meg jelent: C. Clusius, Naturgeschichte der Schwämme Pannoniens 1876. dolgozatával összehasonlítható legyen, továbbá a Közlemények X-ik k. 6. számú cikkéről, Feichtinger compositáiról is, melyek a megelőző évek referatumából kimaradtak Utóbbi az 1872. nyarán szervezett füvészeti társas kirándulás egyik szakjelentését képezi a retyezáti fészkes növényekről. Ezután már csak a Retyezát moszatjai és harasztféléi megjelenését várjuk, melyeket e kiránduláson gyüjtöttek.

A magy. tud. akadémia egyik nevezetes vállalatát képezi végre hazánk hymenomycetái (kalapos gombák csoportja) válogatott képeinek kiadása, melyet Schulzer István és saját

*) Az innsbrucki botanikus kertben az általam küldött magból kikelt és nevelik.

észleletei és rajzai nyomán jeles mycologunk Kalchbrenner Károly szerkeszt. A gombák külső alakját tekintve igen csinos és hasznos hazai tudományosságunkra nézve e munka. Az ezidei III. füzetben 29 faj van leirva és lerajzolva, eddig a megelőző két füzettel összesen 79 species.

Az akadémia után a m. kir. természettudományi társulat az, mely a természettudományok terjesztésén nagyot lendít a népszerűsítés által. E társulatnak növénytani cikkei tehát mind nem tartoznak az én referátumom keretébe, azok forrását külföldi munkák, cikkek képezik, melyek népszerű előadása azonban tudományosságunk felvirágoztatására jótékony befolyással van. Némire azonban kérjük itt a növénytan t. rovatvezetőjét. Ne hallgassa el sehol a forrást, a honnan cikkeit szószerint fordítja, ha egyszerű évi jelentés is az, mert az olvasó a forrás megemlítése által is nyer legalább irodalmi tájékozódást (v. ö. a Bot. Jahresbericht 1874. III. köt. 1105 és 1106. lapon Ascherson referatumát, mely magyar ruhában is megjelent a forrás elhallgatásával a Közl. 1876. évf, 244—45. lapján); ne adja továbbá rövid időközökben kétszer is ugyanazon egy dolgot, mint a rovarevő növényeket — a népszerű előadások füzérjén kívül — a legutóbbi januári füzetben, mely tényeket az illető források nyomán (Stein és Cohn)*) már az 1875. august. füz. 323.—24. lapjáról ismerünk.

(Vége következik.)

*Dr. Borbás Vince.*

# Irodalom.

## Észrevételek Paszlavszky József „Ásvány-, közet- és földtan" című könyvem feletti birálatára.

Nem vonom kétségbe, hogy tankönyvemnek, különösen a nyelv tekintetében, lehetnek és vannak is egyes fogyatkozásai, de olyan hasznavehetetlen és kinevetni való munkának, a milyennek bíráló találja, még sem tartottam volna; és azt hiszem, hogy nagyon csekély lesz azon részrehajlatlan (!) tanférfiak száma, a kik Paszlavszky bírálatát aláírnák. Egyebek között könyvem »önhitt előszava« bántotta a bírálót, mert ott áll: »Ezen könyv megírására a tudomány, a módszertan és a tanterv követelményeinek megfelelő tankönyv hiánya bírt.« Ezt a mondatot P. így értelmezi: Ime, itt van egy tankönyv, mely azt hírdeti magáról, hogy

*) Stein Berthold már 1874. októb. óta az insbrucki növénykert inspectora; a rovatvezető szerint, a term. tud. társ. jan. füzetjében még Berlinben szerepel.

a tudomány, a módszertan és a tanterv követelményeinek megfelel. Eszem ágában sem volt ilyet állítani; én ezen mondatban csak azt akartam kifejezni, hogy miért fogtam könyvem megírásához. És hogy nem telik kedvem a tankönyvek szükségtelen szaporításában, azt a bíráló igen jól tudja, mert midőn az első osztály számára készült állattani tankönyve megjelent, hasonló célú és beosztású kéziratomat az asztalfiókba tettem. Hogy ezen mondat csak is az általam most említett értelemben vehető, azt az utána következő mondatok bizonyítják, melyekben az addig megjelent tankönyvek hiányait kiemeltem, némileg értelmezésül az első mondatokhoz; továbbá bizonyítja az előszó végén levő következő pont: »Hogy mennyire sikerült nekem az adatokat a tudomány, a módszertan és a tanterv követelményének megfelelőleg feldolgozni és egy összefüggő egészbe foglalni, azt itéljék meg a tisztelt kartársak stb.«

Egy másik körülmény, mely a bírálót boszantja, azon kicsinylő modor, melylyel az eddig használatban levő tankönyvekről nyilatkoztam. Én elitéltem a most használatban levő tankönyveket, azt nem tagadom; de nem én vagyok első, a ki pálcát tört felettök. Különben felkérem bírálót, közölje velem amaz ásványtani tankönyvek lajstromát, melyek a fent említett föltételek mindegyikének megfelelnek. Wissinger tankönyve kivételt képez, de neki is vannak nagy hiányai. Én benne hiánynak nézem épen azt, a mit biráló követésre méltónak talál, értem az alakok származtatását. Wissinger ugyanis pl. a szabályos rendszerben a különböző alakokat az egyes tengelyek növesztése által fejleszti; ez tudományos tekintetben helyes, de didaktikai tekintetben nem. Milyen képe legyen a tanulónak a szabályos rendszer tengelykeresztjéről, ha egy negyedóra előtt azt praedikáltuk, hogy mind a három tengely egyenlő hosszú, és most megint arra figyelmeztetjük, hogy az egyik vagy másik tengely növekedik? Hol vannak ott az egyenlő tengelyek, ha az egyik vagy másik növekedhetik, kérdi a tanuló? Egy másik hiánya ezen tankönyvnek, hogy a természettani tulajdonságokat nagyon röviden tárgyalja; elősorolja egyszerűen a tüneményeket, de azok okaival keveset törődik. Hiszen arra való a physikus, gondolja sok természetrajz-tanár, és a bíráló is úgy látszik ezen véleményben van; a physikus pedig azt mondja a tanulóknak, ez vagy amaz a tárgy már az ásványtanba tartozik; és így épen azon terület, melyet mind a két tanárnak együttesen kellene művelniök, parlagon marad.

Azon észrevételeket illetőleg, melyeket bíráló »az ásványok élete« című szakasz ellen felhozott, egy természetrajz-tanár azt írta nekem: »Midőn ezeket (az észrevételeket) elolvastam, azt gondoltam, hogy valami vaskalapos plébános írta a bírálatot.« És valóban nem foghatom fel, hogy miképen lehet oly hosszú praedikációt egy haszontalan cím ellen írni. Egy elfogulatlan bíráló azt mondta volna: a szakaszban foglaltak mind helyesek, de a szakasz címét nem tartom célszerűnek, mivel téves felfogásra ad-

hat alkalmat; az ásványokban véghez menő változások bírnak ugyan némi hasonlatossággal a szerves világban mutatkozókhoz, de nem azonosak ezekkel. Bírálónak azonban tőkére volt szüksége, hogy humoros oldalát is mutassa az olvasónak. És ki nem gyönyörködnék, ha P. kölyök-ásványokról szól? Hogy állításaim azonban nem voltak a légből kapva, ennek bebizonyítására hivatkozom egyebek között a következő két munkára: Das Wachsen der Steine v. Alb. Müller. Basel 1874. és Die Umwandlungsprocesse im Mineralreich v. Dr. Ferd. Zirkel. Berlin 1871.

A mit „az ásványok létérti küzdelme" című paragraphus ellen felhoz, az igen élénken emlékeztet azon tanárra, a ki azon nemes feladatot tűzte ki magának, hogy Darwin theoriáját ad absurdum vigye, és ezt elérendő például hozta fel, hogy Darwin elmélete szerint légyből elefánt lehet. Ilyen példa hat! P. kérdi tőlem, hogy mondhatnám-e egy állatról, mely pl. szénéleggel telt szobában záratva megszünnék élni, hogy ez küzdött a létért? Válaszom ezen kérdésre a következő: ne válaszszuk a szélsőségeket például, hanem vegyük fel azt az esetet, hogy egy erősebb és egy gyengébb testalkotású ember egészségtelen climatikus viszonyok közé kerülnek; ott az erősebbnek szervezete a káros behatások elleni küzdelemben megerősödve talán alkalmazkodik a körülményekhez, míg a másik elvész. És ez talán már küzdelem? A bíráló furcsának tartja azon küzdelmet, melynek kimenetelét már előre tudjuk. Én abban furcsát nem látok. Az talán furcsa mulatság — bíráló szerint nem küzdelem — ha a gólya a békát csőrével felszúrja, vagy ha a macska az egeret karmai közé keriti? Pedig már előre meg tudjuk mondani, hogy mi lesz vége ezen összetalálkozásnak.

Hogy az ásványok nem bírnak activ fegyverekkel a küzdelemben, azt elismerem, de annál változatosabbak passiv fegyvereik, alattok értvén a vegyalkatot, a jegecalakot, az előfordulási helyet stb. És hány állat van, mely szintén csak ilyen passiv fegyverekkel rendelkezik; pl. a bőr színének megegyezése a tartózkodási hely színével. Azt pedig maga a biráló is fegyvernek mondja az első osztály számára készült állattan több helyén. Ezen okoknál fogva egészen jogosult az én felfogásom; de egyúttal nem titkolhatom el legmélyebb meggyőződésemet, hogy a bíráló ily drasztikus példák felemlítése által csak hatni akart az olvasóra, állításaimat a phantasia szüleményének bélyegezvén. Ezen eljárásáért feleljen lelkiismeretének.

Könyvem általános részének a leíró részhez való viszonyát illetőleg már válaszoltam a Pester Lloyd »Unterrichtszeitung«-jában 1876 okt. 23-án. Nem akarván a közlöny becses lapjait annyira igénybe venni, az ott tett nyilatkozatomra hivatkozom.

Bíráló az általános részből kihagyandónak véli az összalaklatok elemzéséről szóló 11. §-t, és ezen állításának támogatására hivatkozik saját szavaimra, hogy az elemzés begyakorlása még igen jeles rajzokon is igen bajos és a legtöbb esetben eredmény-

telen lesz.« Erre csak azt mondhatom a bírálónak, hogy olvassa el még egyszer könyvem előszavát, és ott fogja a következő mondatot találni: »A tanítás alkalmával az illető tárgyak vagy eredeti, vagy utánzott példányokban bemutatandók, és a könyvben foglalt rajzok csak arra szolgáljanak, hogy tárgyakról szerzett képzeteknek visszaidézésénél némileg segítségéül legyenek a tanulónak«. P-nak azonban ki kellett szakítania egyes mondatokat, hogy legyen mi ellen küzdenie.

Az optikai tünemények leirását is hosszadalmasnak találja. Tudom, hogy könnyebb a tünemény egyszerű leirását közölni és annak okával mit sem törődni; de azt is tudom, hogy ez által száraz nomenclaturává válik a különben oly érdekes tantárgy; a tanuló lajstromot tanúl és nem tudományt és az észlelt tünményből épen annyit ért, »mintha Kratki Baschik művészetét nézte volna.« Ettől akartam óvakodni, a mint ezt már könyvem előszavában mondtam, és ezért igyekeztem a legtöbb tüneményt a maga okára visszavezetni. De ezen célt is könnyebben értem volna el, ha a tanulók az optikát már tanulták volna; de miután ezen tárgy csak a nyolcadik osztályban fordúl elő, szükséges volt a tanulók előismereteit annyira kibővíteni, hogy ezen tüneményeket ne csak lássák, hanem meg is értsék. A bíráló citálta mondatból a polarizatió tüneményét nem lehet megérteni, azt elismerem; de a ki azt az egész §. elolvasása után sem érti, azt csak sajnálhatom.

A bíráló továbbá hibának tartja, hogy könyvem megirásánál a magasabban szárnyaló tudományosság elvéből indultam ki, és egyszersmind elősorolja mind azt, a mi kimaradhatott volna. Igy ajánlja a fényverési szögmérő elhagyását, mert azt be nem mutathatjuk. Én ezen indítványt nem pártolhatom, mert ha a tanulónak megmutattuk a szögmérést nagyobb jegeceken kézi goniométerrel, okvetetlenül azon gondolatra jön: hát kis jegeceken hogy mérik ezen szöget? Mit válaszoljon a tanár? Nem célszerűbb-e, hogy már előre megmondja, miszerint a kis jegecek élszögei ilyen készülék segítségével méretnek meg. Elegendő, ha azt csak egyszerű rajzban bemutatjuk. A bisectrix ajánlott elhagyásából nem csinálok tárcakérdést, de megmondom, hogy miért tartottam azt felveendőnek. Van sok természettani tanár, a kik az ásványtanból nagyon keveset tudnak, még a krystályrendszerek tengelykeresztjeit sem ismerik, de még is beszélnek és tanítanak rugalmi tengelyekről a természettanban. Ha a tanár nem ismeri a krystálytani tengelyeket, természetesen nem ismerheti azok viszonyát a rugalmi tengelyekhez sem; nem marad tehát egyéb hátra, minthogy a mineralogus azt megmagyarázza és létesítse a kapcsot a két rokon tantárgy között. De még azon esetben sem tartom feleslegesnek a szomszéd területre való benyomulást, ha a physikus ismerné viszonyát az ásványtanhoz, miután az érintkező pontok két oldalról való tárgyalása által csak szorosabbra füződhetik a fent említett kapocs.

A bíráló továbbá kihagyandónak véli dr. Szabó olvadási módszerének tárgyalását, mivel annak elvei a tanulók felfogását felülmúlják és mibenlétét meg értékét csak gyakorlott szem fogja fel. Én megvallom, hogy ezen indokolás nagyon meglepett. Miért képes csak »érettebb és kizárólag ásványtannal foglalkozó egyén« egy fél kölesszem nagyságú darabon megismerni, vajjon gömbbé olvadott, vagy csak az élein meg csúcsain olvadott-e meg? Kell ahhoz valami nagy tudomány? Hogy a finomabb megkülömböztetésekre gyakorlott szem kell, azt elismerem, de nem is volt szándékom ezen szakasznak könyvembe való felvétele által oly gyakorlott egyéneket kiképezni, a kik éjfélkor is beállhatnak segédnek dr. Szabó úr laboratoriumába. Én csak az ásványok vizsgálatának módszerét akartam vázolni, hogy azoknak is némi képe legyen az ásványok tanulmányozásáról, kik a középiskola elhagyása után már nem foglalkoznak többé ezen tárgygyal, és hogy azok, kik a tanulmányozást ezen irányban még folytatják, némi előismeretekkel bírjanak; mert nem elegendő az oktatásnál csak l e f e l é alkalmazkodni, hanem f e l f e l é is kell tekinteni. Azon kell lenni, hogy a tanuló a középiskolában egy befejezett egészet nyerjen az illető tantárgyból, és hogy ezen egész egyszersmind alapúl és kiindulási pontúl használtathassék felsőbb tanításnál. Mert, míg nem leszünk figyelemmel a felsőbb intézetek által támasztott igényekre, addig mindig panasz lesz a középiskolákra. Ezen körülmények bírtak rá, hogy ezen, valamint a Na és K lángkisérleti meghatározásáról szóló szakaszt felvettem. Az utóbbinál sem kívánható, hogy a tanuló képes legyen első megtekintésre a hatályosság fokát meghatározni, de kívánandó, hogy tudja, miszerint létezik egy módszer, melynek segítségével a Na és K megközelítőleg meghatározható, és tudnia kell egyszersmind, hogy miben áll ezen módszer. Azt pedig a tanulóval elsajátíttatni — hogyha hatályosabb a láng sárga szine, akkor több Na van benne stb. — nem lesz elérhetetlen cél.

A 130. lapon közölt táblázat nem betanulandó, hanem arra szolgál, hogy a tanuló maga vonja le a következtetéseket ezen adatokból és tanuljon ezek alapján is összehasonlítani és szabályokat felállítani.

A vegytani szakasz ellen emelt vádját illetőleg először meg kell jegyeznem, hogy a vegytani részben a vegytan legfőbb törvényeit és elméleteit akartam röviden feltüntetni, hogy oly tanulók is megértsék a következő szakaszokat, kik még nem haladtak annyira a vegytanban, pl. a gymnasiumi tanulók. Itt azonban megint nem tudom magamnak a bíráló eljárását megmagyarázni, a ki azon nemes buzgalmában, hogy könyvemet lehetőleg használhetetlennek tüntesse fel, azt állítja, hogy a gymnasiumokban az ásványtan az V. osztályban taníttatik és hogy a tanulónak addig még nem volt alkalma vegytant tanulni. Ezen állításokra nézve megjegyzem, hogy könyvem megirásánál az új tanterv lebegett a szemem előtt, mely jelenleg már a gymnasiumokban is

kezd érvényesülni. Ebben pedig az ásványtan nem az V-dik, hanem a VII. osztályban fordúl elő és addig a tanuló már két esztendőn át (a IV. és VI. osztályban) tanult vegytant. De mit törődik bíráló a tantervvel! Ha tönkre kell tenni valakinek munkáját, akkor **minden** eszköz jogosult.

Az én könyvemre, mely tudvalevőleg gymnasiumok és reáliskolák számára készült, megjegyzi bíráló, hogy nem mindég sikerül egy csapással két legyet ütni; ő maga pedig olyan könyvet dolgozott át, mely a következő címet viseli. „Az állattan kézi könyve, gymnasiumok és reáliskolák felsőbb osztályai, erdészeti, gazdászati intézetek gyógyszerészek és orvosnövendékek, valamint magántanulók és a művelt közönség számára.“ Másnak szemében meglátja a szálkát de — — —.

A kihagyandó §-ok elősorolása után idézi bíráló könyvem azon mondatát, melyben az újabb ásványtan feladatát vázoltam, és azt kérdi tőlem: vajjon megfelel-e az a középiskolai tanuló felfogásának? Erre nézve a következőket van szerencsém válaszolni: Én tökéletesen meg vagyok győződve, hogy a könyvemben foglaltakat még a gyengébb tehetségű VII. osztálybeli tanulók is megérthetik, és hogy ugyanazon osztályban a mennyiségés természettanban sokkal nehezebb feladatokat oldanak meg. Miért szorítkozzék tehát a természetrajz csak száraz leirásokra?

Ezen általános megjegyzések után áttér bíráló az egyes részletekre. Én térkimélése céljából csak a főbbekre fogok válaszolni.

A jegecalakok származtatását illetőleg jobbnak tartja a Wissinger tankönyvében található eljárást. Én már fentebb vázoltam az okokat, hogy miért nem tartom azt használandónak.

A mit a fényről irtam, az alappal bír. Tessék Fellöckernek felgymnasiumok számára irt munkájában a fényről szóló szakaszt elolvasni! Itt legfeljebb annyiban hibáztam, hogy a veres ólomércet nem említettem fel, mint kivételt.

Azután elitéli biráló úr a könyvemben felállított rendszert és mutatja, hogy miképen lehetne, például a III. osztályt egyszerűen »kénegeknek« nevezni. Itt azonban megfeledkezett a biráló, hogy bizony más vegyek is tartoznak ezen osztályba, nemcsak kénegek. Azután a III-ik osztályon kívül nincsen is más, mely olyan bonyolódottnak látszanék. Én biztosíthatom a birálót, hogy még a gyengébb tanítványok és képesek ezen rendszert áttekinteni és ebben nemcsak ásványtani, hanem vegytani ismereteiknek összefoglalását is találják. Én magam elitélném ezen rendszer behozatalát, ha először hallaná a tanuló alapelveit; de ha már a IV. osztályban az elemeket és fontosabb vegyeiket és ezekkel kapcsolatban a nevezetesebb ásványokat és sziklafajokat tanulta ismerni; és ha a VI. osztályban a nemleges elemek és azok vegyei az ismertető vegyhatásokkal, valamint a fémek és azok vegyei előfordultak, akkor nem mondhatjuk, hogy a tanulónak nincs alapja mire építeni a rendszert, akkor kárhoztatnunk kellene olyan rend-

szer behozatalát, mely a vegytanra fektetett alapon nem nyugodnék. És ha a tanulók ezen előismereteit figyelembe veszszük, nem fogjuk a könyvemben felvett rendszert merényletnek nevezni. A bíráló azonban, úgy látszik, a rokon tárgyakkal és az ásványtannak azokhoz való viszonyával nem sokat törődik; járjon mindegyik a maga lábán, gondolja ő.

A lelhelyeket illetőleg megmondtam már véleményemet a könyv előszavában. Én, az igaz, leginkább csak a hazai lelhelyeket vettem fel, de ezek betanítását is lehetetlennek tartom olyképen, a mint az én könyvemben, vagy bárki más könyvében van. Ha könyvem talán második kiadásra kerülne, külön szakaszban szándékozom tárgyalni a fontosabb ásványok nem csak előfordulási helyeit, hanem előfordulási viszonyait, valamint ipari fontosságukat, figyelmeztetvén azon hatásra, melyet a nép foglalkozására és gazdasági viszonyaira gyakoroltak. Ez által a földrajz területe felé óhajtanék haladni, hogy ezen tárgygyal is létesíttetnék a közös kapocs.

A bíráló továbbá nem helyesli, hogy minden ásványnál a forrasztó cső előtti viselkedéséről szóltam, és azt mondja, hogy lehetetlen azt megtartani. Én is azt mondom, hogy nagy teher volna csak száz ásványnak is a forrasztó cső előtti viselkedését megtartani, ha nem volnának bizonyos alapelvek, melyek annak megtartását lehetségessé teszik. Tanítványaim a legtöbb esetben már előre meg tudják mondani, hogy miképen fog ez, vagy amaz az ásvány viselkedni, ha ismerik annak képletét. Például a tetraedritnál meggyőződtem, hogy a tanulók — természetesen az általános vegytani részben foglaltakat ismervén — már előre megmondották, hogy mit fogunk ezen ásványnál észlelni. És milyen volt az öröm, midőn valósággal ez mind bekövetkezett, a mit előre mondottak. Itt azonban megjegyzem, hogy én sem viszem véghez minden ásványnál a forrasztó csővel való vizsgálatot, hanem csak ott, hol valami jellegzőbb tüneményt akarok bemutatni; másutt, a hol a tanulók a képlet felirása után már előre megmondhatják az eredményt, ott többnyire mellőzöm a keresztülvitelt.

A talyog szó a sajtóhibák sorában van kijavitva.

Azután felemlíti még biráló, hogy az avanturinban nem vascsillám, hanem csak csillámlemezek vannak. Erre nézve figyelmeztetem bírálót Zirkel »Die mikroskopische Beschaffenheit der Mineralien und Gastanie« című művére, melynek 107. oldalán meggyőződhetik állításom helyességéről.

Az általam használt egyes kifejezésekért — ugymint kötőszer, savasabb, bazisosabb stb — nem engem illet a felelősség, hanem azokat, a kik ezen szavakat gyártották és a közettanba behozták.

Végül csak azt jegyzem meg, hogy könyvem ilyképeni megirásánál sem a tanárom iránti kegyelet, sem pedig hiúság nem vezérelt, hanem azon őszinte törekvésem, hogy az ásványtan méltó helyet foglaljon mindinkább tudományosabbá váló testvérei

— az állat- és növénytan — mellett, és hogy a tanulókban a szervetlen világ iránt is támadjon nagyobb érdekeltség.

*Dr. Roth Samu.*

---

Roth úr észrevételeire nincs sok megjegyezni valóm. Azt az egyet sajnálom, hogy — a mint látszik — sokkal idegesebb hangulatban olvasta, mint én azt írtam. — Azt hiszi, hogy én könyvét minden áron tönkre akartam tenni, s erre nézve minden fegyvert megengedhetőnek találtam. — Ezt csak a fiatal vér felpezsdüléséből fakadó frázisnak tekintem. Mert hiszen ezt be kellene bizonyítani is. De uram isten, hát ugyan mi okom volna nekem valakinek könyvét ex professo tönkre tenni? — A dolog úgy áll, hogy: »Wie mann den Brief liest.« »Apám pénzt!« (mérgesen), »Apám pénzt!« (kérve). Hanem ha valaki minden tűben gyilkot s minden fűszálban dárdát lát, arról nem tehetek. — Nézeteimet — különben — különösen a könyvében felvett anyag halmazára nézve a tanulók túlterhelése szempontjából továbbra is egészben fenntartom. — Én önt boldognak nevezem a nemzetségek között, ha ön oly tanítványok körében szerencsés működni, kik mindazt, a mi könyvében van, megtanulják és tudják. Én ezt a legnagyobb erőfeszítés mellett sem volnék képes elérni. — Azzal, hogy saját, többnemű intézet számára dolgozott könyvemet vágja szemembe, s azt mondja, hogy más szemében a szálkát is, magamében pedig a gerendát sem látom, nem fegyverez le; legfeljebb felkölti azt az érzetet, mely magától is ébren van. Ha az én könyvem nem felel meg a célnak, abból csak az következik, hogy én is hibázhattam, de az nem, hogy ön nem hibázhatott volna. Lássa, én nem vagyok sem önhitt, sem vastagnyakú, sem elfogult; én elismerem, hogy annak a könyvnek nagy, igen nagy hibája a középiskolával szemközt az anyag halmaza, melyet a középiskolában úgy, a mint ott fel van véve, előadni nem lehet. De az a könyv nem eredeti; szerény fordítás, részben átdolgozás. És mikor én azt a könyvet írtam, a középiskolában még nem tanítottam. Ha most írnék egyet, az egészen más lenne. Hiszem, hogy a kor, az idő, a tapasztalat önnél is más nézeteket fakaszt. Gyarló emberek vagyunk. Errando discimus. Ez már régi dolog. — Ha a szerző előszavában azt mondja, hogy »megfelel e könyvem e vagy ama célnak, — itéljék meg szaktársaim«, akkor ne haragudjék, ha az ember őszintén kimondja itéletét, illetőleg nézetét. Lehet, hogy másnak más nézete van. — Tessék elmondani!

Paszlavszky J.

## Programm-szemle.

V.

42. Tizenkettedik értesítvény a nyiregyházi ág. ev. hat osztályú gymnasiumról. 1875/6. Közli Martinyi József e. é. ig. 8-ad r. 23. lap. Adatok a tanév történetéhez. Nyiregyháza városának alapítvány levele. (1861.) Reuniók, adományok alapítványok. A tanári kar 9 egyénből állott. Tantárgyak osztályonként. Tanszerek szaporodása. A tanári testület saját költségén több lapot és folyóiratot járatott. Van az intézetben fiillér-egylet, melybe hetenkinti krajcáros betételekből 67 frt 96 kr. gyült össze. Ez összegből jutalmakat osztottak ki. A 6 osztályba beiratott összesen 173 tanuló; az év végén marad 156.

43. Tudósítvány a nyitrai róm. k. főgymnasiumról 1875/6. 8-ad r. 39 lap. A tanári kar 14 tagból állott; rendk. tárgyakat előadtak 4-en. A tananyag vázlata stb. Az ifjusági önképzőkör 8. évét élte. Könyvtára, mely egy az ifjuságival, 460 műből áll, 900 kötetben. A könyvtár stb. gyarapodása meglehetős. Beiratott összesen 318; kimaradt 26, meghalt 2. Ösztöndíjat élveztek 85-en. Az érettségi vizsgálatról nem találtunk kimutatást.

44. Értesítő a pannonhegyi k. benedek-rend kisgymnasiumáról. 4-ed r. 22 lap. Ocsovszky Kasimér igazgató. Értekezés: A spanyol inquisitio vázlatos története. F. A. Adatok az iskola történetéhez. Tanszerek gyarapodása. A „Szalpicz-egylet" összes vagyona 2953 frt 96 kr. 28 tanuló nyert több-kevesebb jutalmat. A tanári kar 7 egyénből állott. Beiratott összesen 170 tanuló, a tanév végén volt 161. Ösztöndíjas 1.

45. Értesítvény a pécsi m. k. állami főreáltanoda $187^5/_6$. tanévről. Közli Vész Albert kir. ft. igazgató. Nagy 8-ad r. 51 lap. Emlékbeszéd Deák Ferencről. Bokor Ferenctől. Tanodai közlemények. A tanári karnak volt egy halottja is: Fuchs Pál, kiről a jelentéstevő melegen emlékszik meg. A tanári kar a hitoktatókkal együtt 19 egyént számlált, köztök 13 rendes tanár. (Egyleti tag 8). A segély-egylet vagyona 387 frt 8 kr. Tanterv, tanszerek stb. nincsenek közölve. Beiratott összesen 367 tanuló, az év végén volt 328. A két első osztály két-két csoportra volt szakasztva. Fenállott az iskolai takarékpénztár az igazgató kezelése alatt. Betettek 1875. ápr. 16-tól kezdve 627 frtot; tőkésítve maradt 471 frt 60 kr. Tandíjmentes volt az I. félévben 84, a II-ban 67, ösztöndíjak 9. Közölve vannak az érettségi vizsg. irásb. thémái. Jelentkezett 24 tanuló, szóbelire bocs. 23. Kitünően érettnek nyilvánittatott 5, egyszerűen érettnek 14, egy évre visszautasíttatott 4.

46. A pozsonyi k. kath. főgymnasium értesítője. $187^5/_6$. 8-ad r. 52 lap. Közli Wiedermann Károly igazgató. Értekezés: Néhány görög alaktani részletnek tudományos álláspont szerinti fejtegetése s iskolai kezeléséről. Straub Józseftől. A tanári kar 18 egyénből állott. A tanterv stb. Szabad dolgozati feladványok a magyar és német nyelvből. — Tanodai közlemények. A „régi" könyvtárban volt 9010 darab, a tanári könyvtárban 3248 darab, az ifjuságiban 2425. A taneszközök darabszáma 26895, melyek 29428 frt 96 krt képviselnek. A segély-egylet vagyona 1875. dec. 31-én 10,356 frt 81 kr., melyből a segély-egylet alaptőkéjére 9345 frt 60 kr., az Eötvös-alap alaptőkéjére 1011 frt 21 kr. esik. Ösztöndíjat élveztek 18-an. 2032 frt 50 kr. összegben. Beiratott összesen 363 tanuló, köztök 26 magántanuló, az év végén voltak 340-en, vizsgálatlan maradt 31. Tandíjmentes az I. félévben 120, a másikban 119. Rendkívüli tárgyak voltak az ábrázoló mértan, francia nyelv, gyorsírás, ének, zene. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 27. Megvizsgáltatott 24. Kitüntetéssel érettnek nyilv. 8, egyszerűen érettnek 16, visszavettetett 3.

47. A pozsonyi ág. hitv. ev. főiskola értesítője. $187^5/_6$. 8-ad r. 36 lap. Közzé teszi Csecsetka Sámuel igazgató-tanár. Ig. jelentés a tanintézet állásáról. A tanári személyzetben volt az igazgatón kívül 12 rendes, 2 rendkiv. tanár, 5 melléktanító. A tantárgyak: a tót nyelv, francia nyelv, tornászat, ábrázoló mértan, rajz, angol nyelv. A gymn. magyar önképző-kör könyvtára 1833 kötet; a tót könyvtár 1525 k., a szerb könyvtár 592 k., a német könyvtár 517. A lyceumi könyvtár összes osztályaiban van 39692 kötet, több ezer darab eredeti és lemásolt kézirat. A tanszerek gyűjteménye elég gazdag. — Az Alumneumba felvétetett 112 tanuló, ingyenes 12. Élelmezésért 10 hónapra a legtöbben 26 frtot fizettek; a kisebb rész 42 frtot. Az intézet kamatozó tőkepénze 45,490 frt. A Skaricza-Jeszenák-féle convictusba felvétetett 44 tanuló. Ennek tőkepénze 45,735 frt 36 kr.; azonkívül van kétemeletes háza a belvárosban és 14 hold szántóföldje. — A tanári nyug.-, özvegy- és árvaintézet tőkepénze 1876. március végével 33,246 frt 33 kr. A segélyzett özvegyek, árvák és elhagyott tanárok száma 8, kik összesen 1306 frt 56 krnyi segítséget kaptak. A segélyezési összeg, mely 1851. óta az intézet pénztárából kifizettetett, 12387 frt 39 krt tesz. Van többféle ösztöndíj. Egyesületek: theologiai magyar önképzőkör, gymnasiumi magyar önképzőkör, német egyesület, gyorsírók egyesülete, theol. daltársulat, gymn. daltársulat, theol. gymnasiumi gyám-egyesület. Beiratott összesen 312 tanuló, köztök 22 magántanuló, vizsgálatot tett az év végén 299, köztök 20 mt. A melléktárgyaknak nem volt sok hallgatójok; a tótnyelvet összesen 6-an, a tornát 15-en tanulták; amazt aligha ki nem lehetne hagyni, ezt meg kötelezővé kellene tenni. Az érettségi vizsgálatról nincs jelentés.

48. A rimaszombati egy. prot. gymnasium XXIII. ér-

tesítője, $187^5/_6$ negyed r. 10 lap, a gymnasium épületének csinos rajzával. Közli Zachar Gusztáv ez évi ig. Adatok az év történetéhez. A gymn. épülete 1875-ben készült el. Az V. és VI. osztálynövendékei gyorsírást tanultak; ez évben szerveztek zeneegyletet. A növendékek összes száma 6 osztályban 208; tandíjmentes 10, féltandijmentes 6, magántanuló 5. A tanári személyzet a hitoktatókkal és melléktanítókkal együtt 13 egyénből állott. A „nagy könyvtár" 2612 kötet és 582 füzet, a tanári könyvtár 192 kötet s az ifjúsági könyvtár 468 kötet. A tanszergyüjtemények elég gazdagok s rendezésök folyamatban van; a rajzoktatás reformja megkezdődött. A tornászatban 36 rendes és 20 magán növendék vett részt. Füvészkertül a gymnasium a várostól 624 négyszög ölnyi területet kapott. — A tápintézetben 54 tanuló nyert ellátást. — Az intézet alaptőkéje 6749 frt 70 kr. Volt önképző-kör; az ifjúság a „Peleskei notáriust" kétszer játszotta el; az első előadás jövedelmét egy pályadíj-alapra fordította, a másodikét (80 frt) az árvízkárosultaknak ajándékozta. Az önképző-kör aegise alatt állott fenn az olvasó-kör is, mely kevés de jóra való lapokat és folyóiratokat tartott. Volt „zenede" is, melyet ez évben nyitottak meg, s 25 ifjú látogatott. Szerveztek ifjúsági takarékpénztárt nov. hóban. Május 17-ikéig 44 ifjú betett 55 frt 17 krt. Kezdeményezték ez évben a kézimunka oktatását is, de egyelőre csak a lombfürészelést meg a könyvkötést vették fel. A munkát az ifjak szabad idejökben üzték. A tanárok célja a könnyedén készítendő munkák netaláni jövedelmét az ifjúsági takarékpénztárban kamatoztatni. Összesen 45 tanuló készített 386 fürészelt munkát, és 23 tanuló 204 darab könyvet kötött be. Volt még gyám-egylet is. Ötféle ösztöndíj osztatott ki a tanulók között.

(Folytatás következik.)

---

# Egyleti élet.

— A II. szakosztály március 20-án ülést tartott.

Elnök: Dr. Say Móric; jegyző: Paszlavszky József.

Jelen vannak: Berecz A., Heller Ág., Hahóty S., Deme L., dr. Borbás V., dr. Brózik K., Schuch J., dr. Károly Gy. H., Kont Gyula.

A mult ülés jegyzőkönyve felolvastatik és hitelesíttetik.

I. Berecz Antal tanár nehány újabb készüléket mutatott be a Holtz-féle villanygéphez. Elöadásának sulypontja az electricitás tanának azon törvényére irányult, mely szerint a villanyosság a testek felületén terjed el. A készülék az eddig e célre használtaktól abban tér el, hogy rendkivül egyszerű s a tüneményt a legnagyobb precisítással s nagyobb hallgatóság által is látható módon tünteti elő; Lényege: egy elszigetelt asztara

s egy sodronyból készült olyan forma takaró, mint a minőt nyáron, a gyümölcs, sajt lefedésére szoktunk használni. Az asztalkára különböző készülékeket tesz, melyek a villanyosság behatására felborzolódnak, felmerednek sat. Ha e villanyozott készülékeket az asztalkán az említett sodronyburokkal lefedi, azonnal összeesnek, mig a sodronyburok villanyos lesz, jeléül annak, hogy a villanyosság ennek felületén oszlott el. Ha a fedőt felemeli, a készülékek azonnal felborzolódnak.

A szakosztály köszönettel fogadja a tanulságos előadást és sajnálatát fejezi ki a felett, hogy oly kevés physikus tanusított ez előadás iránt érdeket.

Dr. Borbás V. a múlt szakosztályi ülés jegyzőkönyvének azon pontja folytán, mely szerint a szakosztály óhajtását fejezte ki a helytelen szavak javitására nézve, előadó által használt „villanyosság" helyett a „villámosság"-ot hozza javaslatba, minthogy ezt inkább lehet a magyar „villám"-tól származtatni.

Némelyek szerint a villám maga is a „villan"-igétől származott s igy talán „a villanyosság" is helyes.

A szakosztály egyelőre nem döntötte el a kérdést.

II. Dr. Borbás Vince tanár kitüzött előadását megelőzőleg hazánk flórájának egy általa felfedezett új gyermekéről tesz jelentést. Ez a Poa pumila. E faj hazánkból még nem volt ismeretes. Szerző itéletének támogatására jeles szakférfiakhoz fordult, kik közül Kerner a szóban levő növényt a P. bulbosával azonositotta, mig Sanio szerzővel egyetértett. Griesebach is P. pumilának tartja. S ez bátoritotta fel szerzőt erről, mint hazánk flórájában új jelenségről jelentést tenni.

III. Dr. Borbás V. „A botanikai kutatások eredményei hazánkban 1875-ben" cimen statisztikai és bizonyos tekintetben kritikai összeállitását adta a botanikai kutatások eredményeinek. Előadó Justh a „Botanischer Jahresbericht" szerkesztője részéről azt a megtisztelő felszólitást kapta, hogy a hazánkban megjelenő botanikai munkákról ő referálna a nevezett évkönyv számára, melyben röviden minden összefoglaltatik, amit egy-egy éven át e téren Európa összes államai nyujtottak. Ennek alapján előadó kijelenti, hogy csakis a tudományos értékü dolgozatokra fog szoritkozni.

Összeállitása szerint következő folyóiratokban jelentek meg dolgozatok hazánkról a) magyarnyelven:

A magy. tud. akademia kiadásában hét cikk nevezetesen Jurányi L.-tól 1., Hazslinszky F. 2., Loyka H.-tól 1. Bolla János, pozsonyi igazgatótól 1, Borbás V.-től 1, Janka V.-tól 1, Kalchbrenner K. folytatta „Magyarország hártyagombái"-t leirván 29 fajt. — Megemlékezett előadó Dornerről, kinek emlékét a Draba Dorneri és Dornera (Carex pyraenaica) őrzik meg az utókor számára.

A „Természettudományi közlöny"-ben 5 értékesebb cikk jelent meg! Borbástól 2, Staubtól 1, Gabányitól 1, Schuch J.-tól 1.

A „Természet"-ben 2 phytografiai érdekü cikk látott napvilágot Kunszt Jánostól.

A „Közlemények az állat- s növényhonositás köréből" 2 közleményt hozott: Borbástól 1-et. b. Nyári Gy.-tól 1-et.

A „Kárpátegylet évkönyvé"-ben Ambros János-tól egy dolgozat foglaltatik.

b) német vagy latin nyelven:

A „Verhandlungen des zol. bot. Gesellschaft" — hozott Borbástól 1, Hazslinszkytól 1, Schulzertől (v. Müggenburg) 1 értekezést.

Az „Oesterr. bot. Zeitschrift" (Skofitz) közlött Kernertől, Ucchritztól, Jankától nagyobb, s Holubytól, Bohatschtól, Richtertől, Schulzertől, Borbástól, Simkovicstól, Vukotinovicstól és Fregutól kisebb dolgozatokat, melyek hazánkra vonatkoznak.

A „Bot. Verein für Brandenburg" közlönye Borbástól 1-et.

A szakosztály elismeréssel fogadja ez érdekes összeállitást, melyből kitünik, hogy a természettudományoknak nálunk alig van ága, melynek oly buzgó munkásai volnának mint a botanikának.

A dolgozatot szivesen átengedi a „Tan-egylet. közlönye" számára.

Elnök ezzel az ülést berekeszti.

Jegyzette: **Paszlavszky József.**

— A választmány április 10-én ülést tartott.

Elnök: Berecz Antal; jegyző Köpesdi Sándor.

Jelen vannak: dr. Say Mór, dr. Károly Gy. H., Torkos L., dr. Bihar, P., dr. Lechner L., Krisz F., dr. Brózik K., Mayer J., Müller J., Névy L. Paszlavszky J., Heller Ág.

Az utóbbi ülés jegyzőkönyve felolvastatván, hitelesíttetik.

Az elnök felhívja a közgyülés előkészítésére kiküldött bizottság tagjait, hogy megállapodásaikról jelentést adjanak. Névy L. a biz. nevében következő tételeket ajánlja az összes ülés elé: A Rendtartás ügyében készítendő memorandum bemutatása. Az ifjúsági könyvtárakról. — A módszertani értekezletekről szóló rendelet értelmezése.

A választmány elfogadja az ajánlatokat. Az elsőnek referense Névy L., a másodiké dr. Lechner L., a harmadikra nézve végleges megállapodás nem történt. Az első szakosztály ülésén a múlt közgyülésen megbizottak, Wolf Gy, dr. Erődi B., Névy L. fogják előterjeszteni a magyar nyelvi olvasmányok canonját; a második szakosztályban Paszlavszky J. fog értekezni: az anthropologiáról a középiskolában. Egyéb tárgyak még felvehetők, ha a t. tagtársak a titkári felhivás szerint bejelentik ajánlataikat.

A titkár bemutatja a „Középiskolai Rendtartás" ügyében folyt tárgyalások hitelesített jegyzőkönyvét, melyet a választmány észrevétel nélkül tudomásúl vesz. A jegyzőkönyv a Közlöny legközelebbi számában fog megjelenni. Az elkészítendő memorandum a közgyülés idején.

A szakosztályi elnökök tesznek jelentést.

A pénztárnok jelenti, hogy 350 darab posta-utánvételi jegyet küldött szét a tagdíjak beszedésére; eddig 100 jött vissza beváltva, 15 tagtárs visszautasította.

Az elnök bemutatja Landau Alajos levelét, ki betegsége miatt a tanévet a fővárostól távol tölti, s ez alkalommal lemond a könyvtárnoki tisztségről. A választmány sajnálattal veszi tudomásul az igen tisztelt tag-

társ visszavonulását, s neki fáradozásaiért meleg köszönetet mond jegyzőkönyvileg.

Dr. Say Mór felemlítvén, hogy dr. Petzval Ottó egyetemi tanár úr f. h. 14-én 40 évi tanári jubileumát ünnepli, óhajtja, hogy az egylet választmánya ez alkalommal üdvözletét fejezze ki az érdemekben gazdag tanférfiú iránt. A választmány egyhangulag elfogadja az indítványt. Az üdvözletet küldöttség fogja megvinni az ünnepeltnek.

Uj tagokul felvétettek: Fehér János gymn. tanár Pozsony-Szentgyörgyön, Teschler György középisk. tanár Budapesten, Valló Vilmos polg. iskolai tanár és id. igazgató Csáktornyán, Sinkovics János főreálisk. tanár Nagy-Váradon.

---

# Vegyesek.

## — A hivatalos lapból.

Pályázatok. Az aradi állami reáliskolában a történelem és földrajz tanszékére. A folyamodványok a nagyváradi tanker. főigazgatósághoz f. é. május elsejéig küldendők (6064. sz.) A debreczeni kath. gymnasiumnál megüresülendő rajztanári állomásra, melylyel évi 800 frt rendes fizetés és hetenkint 16 órai tanítás van összekötve, ezennel pályázat nyittatik. Pályázók képesítési okmánynyal, saját rajzműveiknek legalább két hitelesített mutatványával, végzett iskolai tanfolyamokról, jelen állásukról, életkoruk, s vallásukról, viselt szolgálatjokról tanuskodó bizonyítványokkal fölszerelt folyamodványaikat a nagyváradi tankerület főigazgatóságához legfölebb folyó 1877. Május hó 15-ig tartoznak benyujtani. (7534. sz.)

— A nemzetgazdasági egylet és az iskolai takarékpénztárak.

A n. e. „a főváros tisztelt iskolaszékeihez és tanító-testületeihez levelet intézett, s azt hozzánk is beküldötte. Az egyesület hivatkozván a fővárosi képviselő testület folyó évi február 8-án tartott közgyülésének egyik határozatára, mely szabadságot ád a fővárosi községi iskolák tanító karának az isk. tak. pénztár intézményének életbe léptetésére, meleg szavakban ajánlja, hogy az illetők e szabadsággal éljenek. Helyesli a képv. test. határozatát, mely nem kényszerít, mert az intézmény ellenzői, hogy elvöket megmentsék, nem vezethetik az ügyet gyakorlatban ad absurdum; míg azok, kik az eszmének barátjai, buzgalommal láthatnak a megvalósításhoz, s lassankint másokat is megnyerhetnek a nemzetgazdaságilag is oly fontos ügynek. A lelkes felhívásnak egy pontja így szól:

„Mellőzni kivánjuk itt az iskolai takarékpénztári intézmény társadalmi és erkölcsi horderejének tüzetes taglalását. Ha valaha valamely államnak volt: különösen hazánknak van szüksége takarékos és öröklött vagy szerzett vagyonával gazdálkodni tudó nemzedékre. Naponkint pusztulunk, fogyunk, ijesztő mérvben növekszik köztünk az elszegényedés s legfontosabb államintézményünkké kezd válni a dob, mely megperdülésével egy-egy előbb virágzó vagyoni életet olt ki. És e jelenség egyik legelső soru létoka, nemzetünkben a takarékosság hiánya, a bő költekezés szenvedélye, mely a kunyhótól a palotáig

terjeszti ki gyászos uralmát. Mint statisztikai kímutatásaink tanusítják, hazánk a belőle kivitt áruk összes értékén felül még több mint másfélszáz millió forintot fizet évenkint a külföldnek az onnan behozott árukért s azok közt főkép fényüzési cikkekért; mert megszoktuk a számítni nem tudó, az erőnk felett való könnyü költekezést; mert nem szoktuk meg, hogy jövedelmeinkből még félre is rakjunk terhesebb időkre, hanem minden tekintet nélkül az évi hozadékra, költjük magát a tőkét is, mig benne tart.

Ily jellemelbetegedés, mert istennek hála csak szerzett betegség az és nem öröklött nyavalya, csupán ernyedetlen és céltudatos gyógykezelés útján orvosolható. Az uj nemzedéken kell kezdeni a gyógykezelést; annak véréből kell kiégetni a könnyelmüség és bőköltekezés rákját és beleoltani az egészséges takarékosság csiráját, hogy a kidölők helyén takarékos vagyonával és keresményével okosan bánni tudó sarj nőjön fel. Önöké e részben a legfontosabb feladat. Önök a gyermek szellemi vezetői, Önök idomítják annak jellemét és fejleszthetik ki abból úgy a könnyelmüség szenvedélyét, mint a józan gazdálkodás eszélyét. Önöké lesz az érdem, ha az uj nemzedék jelleme ez utóbbi irányban alakul, de önöké lesz a bűn és mulasztás, ha abban amaz előbbi válik öröklővé."

Aláirva. Korizmics László, elnök.

— Szőlő-e vagy szőllő?

Engedje meg a tisztelt szerkesztőség, hogy ide csatolhassam azon jegyzetet, melyet a term. tud. társ. szerkesztősége kérésemre, mult számában közölt cikkem végén maradt néhány sornyi üres helyre fel nem vett, hanem a helyett azt irta oda, határozott kivánságomra hagyták meg a „csanált" (helyesebben csanalat) és „szőllőt". Az orthographiára nézve, bár elmondottam észrevételeimet, én a szerkesztőségnek szabad kezet adtam. „A szőllőt nálunk közönségesen szőlőnek irják, bár a kiejtésnél két l hallatszik. Összehasonlítva azonban hasonló származékokkal pl. padló, szellő, himlő, gyeplő, dűllő, szeplő, süllő, komló, homlít, olló, taplό, (topló), Somlyó (?), hálló, párló, kotlik, kagyló (?), zűllik, szűllés (takarmány). hidlás (istállók padlózata) stb. több mint valószínűnek tartom, hogy itt szöl (szőr?) a szó töve. a l + ö pedig ige és igenév (részesülő) képző. Hogy a részesülő jelen ideje főnévképen szerepel, arra más példánk is bőségben van: seprő, véső, furó, gyürű, csengetyű, fogó (nem fogantyú) bőgő stb. — A szőllő tehát egy l-lel irva ép oly szócsonkitás, mint az áthasonítás (helyesen Brassaival átsajátitás v. áthasonlitás), hason-fekvésű, mely (melly = mez+ly helyett; v. ö. a+maz, e+mez) oly (= az + ly v. ö. osztán). Nem lenne érdektelen kideríteni, valjon a szőllőben az első l nem a palló (padló), pallag, salló (sarló), talló (tarló) s több effélékhez hasonló hangalakulás-e; nincs-e valami rokonságban a nógrádias szület (szüret, születelni,) és szüléssel. Hogy a szavak jelentése gyakran egész más fogalomba megyen át, hogy a hangzók is változnak említenem se szükséges." — A csanálra nézve azt jegyzem meg, hogy én az uras csalánt a nép ajkáról nem ismerem, származékai pedig a parasztos csanalat ajánlják: csanalaz, csanalas, csaná (elkopással), Csanálossy (nevekben). Én a szavak irásánál az eredeti szóelemek megőrzésére iparkodom, a „Nyelvőr" is erre figyelmeztet a szavak gyüjtésénél. Nem is magam állok a szőllő irásánál.

Dr. Borbás Vince.

— Utazás külföldre.

Arányi Ágost kegyesrendi pap és főgymnasiumi tanár felhivást intéz azon szülőkhöz, kik serdülő gyermekeikkel a külföldet s annak nevezetességeit megismertetni óhajtják. Ő t. i. társas-utazást tervez tanuló-ifjakból, olyképen, hogy az utazás évenkint a szünnapok alatt hat hétig tartana, julius 7-étől augusztus 18-ig. Ez idén tervbe van véve Bécs, München, Svájc, Passau, Regensburg stb. Az útra csak ép, legalább 15 éves ifjak vállalkozhatnak. Indulóhely és végpont Budapest. Az összes költségek 500 frtot tennének. A gondolat nem rosz.

— Szászországból.

A szászországi középiskolai törvényhez való utasítás nem rég jelent meg 12 4-ed rétü iven. Egy paed. lap az utasítás tartalmából a következőket közli: Az osztály-elnökök egyik fő teendőjének mondja, hogy a házi dolgozatok mértékére ügyeljenek, s hogy azok a hét napjaira egyenletesen legyenek felosztva. Az egyes intézeteknek jogában áll biztosabb ellenőrzés céljából minden osztály számára külön munkatervet megállapítani, s ezt az osztályban kifüggeszteni. A tanári értekezletnek kiváló feladata: Egységes tevékenység előmozdítása. Kölcsönös buzdítás, közlés és megbeszélés által; továbbá tanácskozás és határozás az iskola fontos ügyei felett; végre a felsőbb helyről elrendelt ügyek elintézése. Bezárás nem szabható egy óránál hosszabb időre. Carcer-büntetést csak az igazgató és a tanári értekezlet róhat ki. Következnek aztán a határozmányok a tanulóknak, szünnapokra adandó dolgozataira vonatkozólag.

— Beküldött könyvek.

A középiskolai didaktika alapvonalai. Irta Suppan Vilmos, a sz.-udvarhelyi főreáliskolánál a mathematika és ábrázoló mértan tanára. Külön lenyomat a sz.-udv. főreálisk. $187^5/_6$. évi értesítőjéből. Székelyudvarhely 1876.

Elemző betűszámtan a főreáltanodák VII. osztálya számára. Irta dr. Láng István. Temesvár, 1877.

Die Schulsparcassen vom Standtpunkte der Pädagogik und National-Öconomie von Carolina Schröter Communal-Lehrerin in Temesvár. Budapest, Franklin-Társaság 1877.

A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. Összeállította Beöthy Zsolt. I. kötet. A legrégibb időktől Kisfaludy Károlyig. A középiskolák VI. VII. és VIII. osztálya számára. Budapest, az Athenaeum kiadása. 1877. Ára az I. kötetnek 1 frt 80 kr.

## A szerkesztő üzenete.

T. G. Déva. Lehetetlen még most. A közlés tulajdonkép attól is fog függni, minő állást foglal el ez ügyben a választmány.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 16. szám. 187⁶/₇.

# A francia nyelv a reáliskolai érettségi vizsgálaton.

A reáliskolák igazgatóságaihoz legközelebb két miniszteri rendelet érkezett a főigazgatók útján. Az első április 3 dikán, 8487. szám alatt kelt, a második 8630. szám alatt április 7-dikén. Az első arról intézkedik, hogy a francia nyelv a főreáliskolai VIII. osztálynak immár rendes és kötelező tárgyát képezvén, az a f. tanév végén tartandó érettségi vizsgálatnak is tárgya lesz. Minthogy azonban a VIII. osztály »azon tanulói, kik a VI.-ból léptek fel, csakis két éven át tanulják és gyakorolják legnagyobb részt e nyelvet, sőt a VII. osztályból átlépettek meg épen először foglalkoznak vele,« felhivatnak az igazgatóságok, hogy a vizsgálati tananyagnak megállapításánál a tanári testület e körülményt figyelembe vevén, a megállapodást a főigazgatósággal tudassák.

A budapesti főigazgatóság április 7-iki kelettel küldte át leiratát az intézetekhez. Ugyane napról kelt a második miniszteri rendelet, melyet a főigazgató úr április 13-iki kelettel közöl a reáliskolai igazgatókkal. E rendelet, hivatkozván a miniszterium múlt évi 3334. sz. a. kelt rendeletére, ismételten kimondja, hogy »a francia nyelv már a jelen tanévtől kezdve, — természetesen csak oly mérvben, mint azt az illetőknek az átmeneti tanterv szerint tanulniok alkalmuk volt, — az érettségi vizsgálat tárgyát képezi. — Az idei VIII. osztálybeli tanulók közől azok, kik a múlt tanévben a VII. osztályba jártak, s a francia nyelvet mint kötelező tantárgyat csak az idén tanulták először, szintén kötelezvék a jelzett vizsgálatra, de ezeknek tanjegyéhez a bizonyítványban kiteendő, hogy e tantárgyban kezdők voltak.«

Nem mondhatjuk bizonyosan, de sejtjük, hogy e második rendelet kiadására egyik vagy másik fővárosi tanintézet tanári

karának gyorsan megejtett felterjesztése adhatott okot, vagy, ha tévednénk, akkor lassanként arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a közoktatási kormány csakugyan elvvé tette a fél rendszabályok kibocsátgatását, a mi a pótrendeletek, felvilágosítások, utasítások oly búja tenyészetét idézi elő, hogy a legidealisabb burokratismus is büszke lehetne rá. Nem is utolsó dicséret ebbeli állapotainkra, hogy . . . . az élclapok kezdik őket megénekelni.

A mi magát az intézkedés tárgyát illeti, a pótrendelet után jelentékenyen megváltozik a dolog képe; az a »kezdő« epitheton olyan nagy hatalom, hogy érettségi vizsgálat tárgyává emelheti az a-b-c-zést is. Nekünk azonban még mindig vannak aggodalmaink. Ha a kérdést nem abból a szempontból tekintjük, hogy meg kell tudnunk, vajjon az ifjú egy év alatt, hetenkinti két órában megtette-e kötelességét, declinált és conjugált-e szorgalmasan, tud-e illendően franciául jó estét kívánni stb., hanem azt nézzük: minek kell nemcsak a művelt világ felfogása szerint, hanem lényege és célja szerint lennie az érettségi vizsgálatnak: akkor nem mondhatjuk helyesnek, hogy a közokt. kormány egy évi tanfolyam után már érettségi vizsgálatot követel a francia nyelvből.

Igaz, hogy minálunk sok minden másként van, mint egyebütt. Az érettségi vizsgálat évek hosszú során át sok helyütt, nyiltan kimondom, alig volt egyéb paródiánál. Szívesen elismerjük, hogy újabb időben e tekintetben is javultak az állapotok, s míg egy részről az igények a középiskolai oktatás tárgyaihoz szabva, magasabban állanak, mint a közel múltban, más részről, a mi az első lépésből önként következék, az egész intézménynek is nagyobb lett a méltósága. A végső határig azonban még nem értünk el. Azon arányban, a mint a középiskolai oktatás egészséges reformja halad, a mint a tanítás egész rendszere helyesebb didaktikai és methodikai alapokra helyezkedik, a tanulás eredményének megitélésében és követeléseinkben is más, még jóval magasabb mértéket kell alkalmaznunk.

Lelkem mély meggyőződésével mondom, hogy, feltéve az oktatás részéről minden szükséges előzményt, nem lehetünk eléggé szigoruak a censurában. Ha már azt hozza magával az idő, hogy a naplopó hajlamok ellen nyersebb óvószereket nem alkalmazhat az iskola, nem szabad odáig mennünk, hogy a különben méltánylandó humanismus inaszakadt lágysággá, együgyüséggé fajuljon, s iskoláinkban dologtalan suhancok ásítsák le azt a né-

hány évet, melyek az élettől elválasztják őket. Nem magam állítom, száz oldalról lehet hallani, hogy az ifjúság nagy része képzeletet túlhaladó apathiát tanusít a tudományok iránt; minden tanférfiú tudja, hogy a középiskolákban, különösen pedig a reáliskolákban tömérdek azok száma, kiknek a tudományos pályára erejök, hivatásuk sincs, s mint ilyenek évről-évre fél sikerrel folytonos nyügei az intézeteknek; ha kitekintünk a közéletbe, azt a szomorú tapasztalatot teszszük, hogy még mindig nem a tehetség és szorgalom a boldogulás legfőbb feltéte. Ily körülmények között az iskolának a maga moralis eszközeivel kell döntőleg fellépni. Ez eszközök között pedig leghatalmasabb a vizsgálati rendszer, azért ennek reformja a kor egyik legsürgetőbb teendője.

Arról, a mit a »Középiskolai Rendtartás« a vizsgálatokra nézve elrendel, elmondottuk már nézetünket a nyilvános tárgyalásakon, s itt csak ismételhetjük, hogy oly vizsgálati rendszertől semmi jót sem várhatunk; ez alkalommal az érettségiről, mint a vizsgálatok legfontosabbikáról szólván, alig kell bővebben fejtegetnünk annak szükségességét, hogy e vizsgálat, jelentőségéhez illően, követelő, de igazságos, az ifjúnak szellemi érettségét puhatoló és megitélő eljárás legyen. Miként válhatik igazán ilyenné, azt itt röviden elmondani nem lehet; de az alig szenved kétséget, hogy az érettség megállapításához egészen elemi ismeretek kutatása szükségtelen oly tárgyban, melynek tanítása ez ismereteken túl nem mehetett. Nyelvek tulajdonképen csak akkor képezhetik az érettségi vizsgálat tárgyát, ha a tanulót az illető irodalom bizonyos körébe bevezették, s a növendéknek fogalmat nyujtottak a népnek irói által nyilatkozó szelleméről. Ha ily tekintetből nem tehetünk kérdést, s vizsgálatunk üres formaság, a megállapítandó »elégséges« vagy akár »jeles« jegy a kezdőnek érettségéről vajmi csekély értékű bizonyságot tesz. A közoktatási kormány kétségkívül abból az általános elvből indult ki, mely szerint a »rendes« tantárgynak elő kell fordúlnia az érettségi vizsgálaton. De mi az ügy érdekében jobban szerettük volna, ha egyelőre kivételt tesznek. A gymnasiumi érettségi vizsgálatok bizonyítványaiban volt nyoma az ifjú előmenetelének oly tantárgyakban is, melyeket az V., VI. osztályban végzett be, — egyszerüen az évi bizonyítvány alapján. Ez eljárást lehetett volna követni most a francia nyelvvel, s valószinüleg az illető tanárok is szivesebben végezték volna elemi

vizsgálásukat — kevesebb pompával; hogy azonban a tanulmánynak meg legyen adva a kellő súly, célszerű lett volna kimondani, hogy a ki a francia nyelvből elégtelen jegyet kap, nem bocsáttatik az érettségi vizsgálatra. E rendszabály teljesen megfelel egy »rendes« tárgy fontosságának, e mellett pedig megóvja az érettségi vizsgálat intézményének méltóságát, nem kényszerítvén tanárt, tanulót, elnököket a II. osztály tananyagával vesződni. Egyébiránt várjuk az eredményt.

*Névy László.*

---

# A magyar nemzeti verselésről.

(Vége)

## II. Vegyes ütemü sorok.

Legrövidebb ezek közöl:

1. Két vegyes ütemű ötös: (3+2=5.) Pl.:

Kocsira | ládám, dallama: Lengedi | lépő } = az adonikus
Kocsira | párnám! Lengedi | lépő } verssel.

2. Két vegyes ütemű hatos: 4+2=6. Fél alexandrin, mely a népköltészetben elég bőven van képviselve. Arany János Zách Klárája szintén ez idom felé hajlik. Dallamára két ismert népdalt hozok föl, melyek majdnem ellentéteseknek látszanak; egyik ez:

Fölszállott a | páva
Vármegye há-|zára,
Sok szegény le-|génynek
Szabadulá|sára.

Az első soron kívül mind hibás, de mert a vers mértéke a zeneivel összeesik, sokkal tűrhetőbb, mint a verstanilag sokkal szabatosabb utolsó szakasz, de melynek időmértéke a zeneivel nem egyez meg:

Rab vagy rózsám, | rab, vagy: — ∪ ∪ — | — —
Én meg beteg | *va*gyok;
Ha el nem jösz | hozzám,
Talán meg is | *ha*lok. — — | — ∪ — ∪

Itt a dallam a *va*gyok és *ha*lok első szótagjain okvetlenül hosszú tagot kiván. — Másik példa, mely a közönséges szabálytól abban üt el, hogy két első sorában a rövidebb ütem előzi meg a hosszút, a két utóbbiban azonban a hosszabb ütem áll elül, az ötötik sor ismét a két elsővel egyez meg; im ez:

»Jó bor | jó egészség«, dallama: Lépő | lejtve lépő
Szép asz-|szony fe*leség*, — — | — ∪ — —
Szép asszonynak | jónak, Lengedező | lépő
A jó járó | lónak, — ∪ ∪— | — —
Kár meg | öregedni. — — | — ∪ — —

3. Vegyes ütemű hetes nem állhat más ütemekből, mint négyesből és hármasból: 4+3=7. Pl.:

Ha meghalok|se bánom, vagy: Szegény legény|*va*gyok én –∪∪–|– – –
Úgy sincs engem|ki szánjon, Vásárokra | járok én,
Koporsómra | boruljon, Csikót lovat | lopok én,
Keservesen | sirasson. Cak úgy élde|gélek én, (ez hibás sor.)
Mégis szegény | vagyok én.

Piros kukor|ica szár Lengedező | andalgó
Kapálatlan maradtál, – ∪ ∪ – | – – –
(Hej szőke | piros | kis leány) – ∪ ∪ | – –|∪∪–
Csókolatlan | hagyattál. – ∪ ∪ – | – – –

Ennek különben második szaka szabatosabb:

Haza haza | rózsa szál,
Piros hajnal | hasad már,
(Hej piros | almát | ehetném), (e sor 3-ütemű 8-as)
Veled enye-|leghetném.

4. Vegyes ütemű nyolcas: egyike a legszebb versidomoknak, melynek első része eső, utolsó pedig emelkedő; e kettő között van a semleges lépő (spondeus.) (3+2+3=8.) Pl.:

Gyere be | rózsám | gyere be, Lengedi | lépő | lebegő
Csak magam | vagyok | ide be, – ∪ ∪ | – – | ∪ ∪ –
Két cigány | legény | hegedül, dtto
Csak magam | járom | egyedül. dtto

Hasonló ehhez némileg e dal:

Nem ettem | én ma | egyebet, dallama: Lengedi | lépő | andalgó
Fekete | retket | kenyeret, – ∪ ∪ | – – | – – –
Fekete | retket | (kenyeret) – ∪ ∪ | – – | (∪ ∪ –)

Csimcsom, | Csalavér (ez ötös) – – | ∪ ∪ –
Meghalok a | rózsámér (ez hetes). –∪∪– | ∪ ∪ –

Ez idomban írta Tompa (ha jól emlékszem) Egri basa, vagy mily című versét, mely így kezdődik:

A török | úr fönn | Egerben,
Sok deli | lány van | Gömörben,
Halmai|ban forr | sok kútfő,
Egy üdí|tő, más | hűsítő stb.

Ez azonban csak négy soros szakban van, melyeknek sorai mind egyenlők.

5. Vegyes ütemű kilences, előfordul ily ütemezéssel: 4+2+3=9. Pl.:

Hortobágyi | pusztán | fuj a szél, dallama: Lengedező | lépő | lebegő
Juhász legény | búsan | útra kél, — ∪ ∪ — | — — | ∪ ∪ —
Hová lett a | nyája? | Eladta. — ∪ ∪ — | — — | ∪ ∪ —
Hová lett a | kedve? | Elhagyta. — ∪ ∪ — | — — | ∪ ∪ —

Vagy: Veszek neki | csizmát | pirosat,
Üttetek rá | patkót, | magasat, Dallama ugyan oly mé-
Fénylik a te | csizmád | ragyog is, retű ütemeket igényel.
Ragyogó csil-|lag vagy | magad is.

Más változata ily ütemekkel: (4+4+1=9.) Pl.:

Uccu bizony | megérett a | meggy,
Ez a pohár | kézről-kézre | megy. Vagy Petőfinél:
Feleségem | van nekem csak | egy,
De mikor az | az egy is oly | sok,
Előbb-utóbb | sírba vinni | fog.

6. Vegyes ütemű tizes, többféle változatban; legegyszerűbb ez: 4+4+2=10. Pl.:

Be van az én | szűröm ujja | kötve, dallama: — ∪ ∪ — | — ∪ ∪ — | — —
Kincsem rózsám | nem tod mi van | benne, Lengedező | lenged. | lépő
Az egyikben | acél, kova | tapló,
A másikban | százforintos | bankó.

Másként 4+3+3=10. Pl.:

Beszaladt a | kutya a | konyhába, dallama: Lengedező | lebegő | toborzó
Megette a | sült krumplit | hajába, — ∪ ∪ — | ∪ ∪ — | ∪ — —
Fölkiáltott | az Icig | bújába:
Vej, mir! | mi lesz va-|csorára!

Az utolsó sor nyolcas, de a hiányzó két tagot bőven pótolja az erős hangsúlyú indulatszó:

E szerint megy Arany »Török Bálint«-ja, még pedig kevés kivétellel mindvégig szabályszerűen. A mely sorokban az ütemezés hibás, azok bizony nem válnak a költeménynek előnyére, hibásaknak tartom az oly sorokat, melyek ugyanazon ríműek, de különböző üteműek, mint u. o.:

Jár a barát | póstája, | követje,
Szolimánhoz | titkos üze-|netje.
Vagy: Nagy sokaság | közibe | úgy léphet,
Halljátok-e | ti budai | népek,
Hosszas ebéd | a török | zultáné,
Hátra van még | a fekete | kávé.

Vagy: 4+2+4=10.

A kállai | utca | ki van festve, dallam: Lengedező | lépő | toborzéki
Arra jár a | rózsám | minden estve. — ∪ ∪ — | — — | ∪ — — ∪
vagy: Lengedező | lejti | pici lépő
— ∪ ∪ — | — ∪ | ∪ ∪ — —

Vagy: 3+3+3+1=10. Pl. Faluditól:

Fortuna | szekerén | okosan | ülj,
Úgy forgasd | kerekét, | hogy ki ne | dülj.

A hasonló hosszúságú sorok mind ily szabatosak.

7. Vegyes három ütemű tizenegyes, majdnem kizárólag ily idomban: 4+4+3=11; a mint már érintém, az egyenlő ütemű nyolcason kívül ez a leggyakoribb dalalakja a magyar népnek, melyből, valamint a nyolcasból, csakugyan a legtöbb szabatos példányokat is mutathatjuk föl. Csak néhány ismert dalra mutatok:

| | |
|---|---|
| Tisza partján \| van egy hajó \| kikötve. | Lengedező \| toborzéki \| toborzó |
| Beszegődtem \| Tarnócára \| bojtárnak. | – ∪ ∪ – \| – ∪ ∪ – \| – ∪ ∪ |
| Az alföldön \| halászlegény \| vagyok én. | – ∪ ∪ – \| – ∪ – – \| ∪ – – |
| Deres a fű \| édes lovam \| ne egyél. | Lengedező \| lengedező \| toborzó |
| Kerek az én \| kis kalapom \| de drága. | Lengedező \| lengedező \| toborzó |
| Ki tették a \| holt testet az \| udvarra. | – ∪ ∪ – \| – ∪ ∪ – \| – – – |
| Korcsmárosné \| bort ide az \| itcébe. | Lengedező \| lengedező \| toborzó |

és így tovább.

8. Vegyes ütemű tizenkettes, mint a föntebbi hatos összetétele: 4+2+4+2=12. — Számtalan példát lelhetni erre az alexandrinban írt elbeszélő költeményekben, vegyesen az alexandrin múltkor ismertettem változataival:

Vagy talán azt | várta, | hogy mint földi | féreg?
Lábaihoz | csúszok | és kegyelmet | kérek?
— — — — — — — —
Nem vénség az | a mi | engem sírba | teszen,
Régi kardját | ime | most is bírja | kezem.

Toldi Aranynál.

9. Vegyes ütemű tizenhármas: 4+3+4+2=13. Pl.:

| | |
|---|---|
| A kanász az \| erdőben \| a botjával \| játszik, | Lengedező \| lebegő \| lengedező \| lépő |
| Úgy forgatja \| a baltát, \| csak az éle \| látszik. | – ∪ ∪ – \| ∪ ∪ – \| – ∪ ∪ – \| – – |
| Fölpattan a \| szamárra, \| haza felé \| vágtat, | |
| De már későn \| érkezik, \| csak holt testet \| láthat. | |

Petőfinek e költeményében láthatjuk, mennyire képes a különben hibás ütemezést feledtetni a dallamnak megfelelő versmérték. Ugyanis minden többi szakaszban van egy hibás ütem, de az alig észre vehető; pl.:

Nagy a legény \| de nagyobb \| boldogtalan\|sága,
Egyszer csak azt \| hallja, hogy \| haldoklik ba\|bája.
Elkesere\|désében \| mi telhetett \| tőle,
Nagyot ütött \| botjával \| a szamár fe-\|jére.

Előfordul ily ütemezéssel is: 4+4+4+1.

Czuczor »Magyar tánc«-a ily tizenhármas sorokból áll, de az utolsó ütem csak kivételesen szabatos, az utolsó csonka ütem többnyire az előzőről ugrik át; jók ezek pl.:

Helyes deli | test-állásban | tapsolhat a | kéz,
De egyszerre, | mert különben | a zür-zavar | kész.
Most már rakjuk | szaporábban, | mert három a | tánc,
Nem bánom, hadd | oszoljon szét | a karéjos | lánc stb.

Hogy mily gyönyörü elbeszélő alakot szolgáltatna az úgynevezett Nibelungen-szak az előbbi ütemezéssel: $(4+3+4+2)$. Garay Obsitosának néhány szabatos szakából megitélhetni; ilyen ez:

De ők hitték | mindannyin | a potrohos | bíró,
A vigadó | legények | meg a gonosz | író.

Különben elbeszélésben ez idom váltakozhatnék így is: $4+3+3+3$. Pl.:

A hat lovas | hintóban | egy úri | asszony ült,
Aranytól és | gyémánttól | ruhája | nehezült.

10. Vegyes ütemü tizennégyes; mind a nép-, mind a müirodalomban igen használt és igen szép alak ily ütemezéssel: $4+4+3+3$; pl.:

Lám megmondtam | Angyal Bandi | ne menj az | alföldre,
Csikósoknak, | gulyásoknak | közibe | közibe,
Mert megtanulsz | lovat lopni | izibe | izibe,
Majd úgy kerülsz | a vármegye | kezibe | kezibe.

Vagy ki ne ismerné a hires Kerekes András nótáját!

Nem volt párja | a faluban | Kerekes | Andrásnak,
Siratták is | őt a lányok | Hogy elment | huszárnak.

Többi sorai két ütemü nyolcasok. — Vagy Arany J. Rozgonyiné c. verse, melynek ugyan egyéb ütemezése is van, de számos szaka egészen Angyal Bandi nótája szerint hangzik; fordul elő 4, 4, + 4, 2 is pl.:

Galambócot | a Dunánál | ostromolni, kezdik,
Folyamon is | szárazon is | egyre törik | vesztik.

11. Vegyes ütemü tizenötös; legszokottabb alakja $4+4+4+3$. Kisfaludy Sándor regéinek kedvelt alakja, természetesen mindig két sorba írva:

Rózsa, Rózsa | közel vagyok, | ha hogy hívem | maradtál,
S megtartottad, | a mit nekem | Badacsonyban | fogadtál,
Szigligetben | fogunk élni | szerelmünkben | boldogok,
Hol fészkünkből | kirepülni | már egykönnyen | nem fogok stb.

Megemlíthető még a vegyes tizenhatos, melynek fejletlen példáját a szendrői névtelen Szilágyi és Hajmási tünteti föl, de melyből alig lehet tisztán kivenni valami állandó rhyth-

must. Véleményem szerint talán ez volna ütemezése: 3+2+3+2+4+2 =16. Pl.:

Szilágyi | Mihály | másiknak | neve | az Hajmási | László stb.

De nem tartom elhallgatandónak a vegyes tizennyolcast, mely nem egyéb, mint három vegyes hatosnak, vagy a tizenkettős és hatosnak összetétele. Szabatos példát azonban nem mondhatok rá; megközelíti ezt Jókai »Szigetvári vértanúk« c. szinművében. Pl.:

Azt sem tudom | él-e | azt sem tudom,| hol van,| mely ég alatt | szenved?
Kétségbe | esésem | éjére a | remény | csak egy sugárt | sem vet.
Anna.

Még csak azt jegyzem meg, hogy miután így a verstanon végig mennek a tanulók, a tőlök ismert népdalok dallamaiból határozzák az azokban előforduló ütemeket, valamint azon mértéket is, a verslábak szerint, melyet a dallam igényel, hogy így megszokván füleik a nemzeti rhythmust, ha egyik-másik a Pegazusra talál kapni, s ha már az ó-klasszikus formáktól bucsút vettünk, a saját nemzeti vers-alakjaink tökélyesbülésének örvendhessünk.*)

*Tomor Ferenc.*

---

Hibaigazítás. E közlemény első felében több hiba csúszott be, melyeket azonban az olvasó magától is kiigazíthat. Kettőre azonban szükségesnek tartok rámutatni. Egyik a 457. l. az 1. szám alatt az utolsó mondatban indulatjával áll indulatszóval helyett. Másik a 459. l. a 7. pont 5., 6. sorában e helyett: legalább az egymással rímelő soroknak (nem) ugyanazon ütemeket kellene tartalmazniok, olvasd: — — ugyanazon ütemeket kellene tartalmazniok. T.

---

## A növénytani munkálatok hazánkban, 1875. évben.

(Vége.)

A term. tud. társ. füzetjei némely cikkeiről helyén van itt megemlékeznem.

A febr. füzet 67. lapján »a növények életküzdelme» (létért való küzdelme) ismertetésénél hazánkból a Centaurea spinulosát Roch. és a Colchium Haynaldit oly növényekül tüntettem fel, melyek az Al-Duna völgyében a typicus Centaurea Scabiosát L és Colchicum auctumnalét az életküzdelemben e vidékről kizárják.**)

---

*) Nem hiszszük, hogy e dolgozat megoldotta volna a kérdést; érdeme azonban, hogy eszmecserét provokál. Már legközelebbi számunkban hozzá fog szólni a legcompetensebbek egyike, Torkos László Szerk.

**) A nógrádi C. spinulosára nézve nézve lásd észrevételeimet a magy. tud. ak. math. és Term. Közl. XIII. k. 54. l.

A következő számban „Adatok Közép-Magyarország flórájához« cím alatt 131—33 l. azokon kívül, melyeket az oest. bot. Zeitschrift 1874. évf. 243—45. lapján közzé tettem s melynek referatuma a Jahresbericht III. évf. III. köt. 1085. lapján áll, némely Centaureát és a pemetefüvek hybridjait vitatom meg a berlini kir. gyüjtemény példányai és Reichardt cikke (Verhandl. der zool. bot. Gesellsch. in Wien 1861. 343. lap) alapján. Legérdekesebb itt két ritka sás (C. Buekii Wimm. és C. brevicollis DC.) újabb termő-helye; a többi egyes adat Nógrádvármegye eddig úgy szólván ismeretlen flórájához.

Az áprilisi füzetben 170. l. Staub Mór „némely növény rendellenes virítása" cím alatt az 1873. és 1874-iki évek hőmérsékletéről és egyes, közönséges növény virításáról közöl adatokat, a nélkül azonban hogy valami határozott eredményt vagy eligazodást látnánk. Arról se győződünk meg, vajjon a felsorolt növények virágzásbeli különbsége általában áll-e egész Buda vidékére, vagy annak csak bizonyos részére, a mi kivánatos lett volna, mert az észlelés helyétől távolabb talán más mutatkozik. Kár, hogy a szerző Sachs „Arbeiten des botanischen Instituts" füzeteit, különösen a IV. és XVIII. cikket figyelemre nem méltatta, melyek mellett a felvetett kérdések is fölöslegesekké válnak. Az utóbbi 578. lapján Pedersen egyenesen kimutatja, hogy a hőmérsék ingadozása a növekedésre sem előmozdító sem késleltető, de épen semmi hatással sincs. E cikkekből (v. ö. utóbbi 584. l.) könnyen meggyőződhetik bárki is, minő csekély értéket lehet, főleg a nálunk űzött növényphaenologiának tulajdonítani, de nyerhetni egyszersmind alapot is, minő irányban lehetne a növénytannak sikeresebben szolgálni. Előbb szükséges lenne ismerni, hogy az időjárás, a klima egyes viszonyai s a talaj minő hatással birnak a növények egyes szakai kifejlődésére. A Dorycnium pentaphyllumnál óhajtandó volna tudni, melyik formáról van szó, mert a budapesti, legalább is igen jó alfajok (D. decumbens Jord. (Kern.) és D. herbaceum Vill.) körülményekhez képest virágzás tekintetében is más-máskép viselhetik magokat.

Az augusztusi füzet 334 l. Gabányi Endre közli, hogy Felső-Bányán túl, a Guttin és Fekete hegy között 1872. auguszt. havában a Vaccinium Vitis idaeát másodszor virágozva látta. Én nem akarom ez adatot legkevésbbé sem kétségbe vonni, de megemlítem, hogy én taval aug. 21-én a Guttin tetején, melyet csaknem kizárólagosan Vacciniumok (köztök V. Vitis idaea is) és törpe buróka (Juniperus nana Willd.) uralnak, e tüneményt nem láttam. Ugyanezt mondhatom a horvát Velebit hegyláncára nézve is.

Végre az utolsó füzet 480—81. lapján Schuch József »a maghéj befolyása a csírázásra« cím alatt röviden ismerteti, miszerint a Gleditschia magvait egy hónapig vízben tartván azok csírázásra nem gondoltak, ellenben felhasítva rövid idő

múlva feldagadnak a vízben mind a száraz, mind a vízben állott magvak is. Ebből azon tanúlságot vonja le, hogy a lepényfa magva vízgátló héjjal van burkolva, továbbá hogy a mag vízgátló héja, a míg az épségben van, a csírázást teljesen képes megakadályozni.

Schuch ezen, hosszasabb*) tanúlmányából kiszakított igénytelen közleményével majdnem pórúl járt. Szomorú szokás nálunk, hogy egy németből átültetett ismertetésnek, melynek velejére szintén nem ritkán lehetne tenni megjegyzéseket, könnyen oda nyújtjuk a babért, a mi jó vagy új pedig tőlünk eredne, az elé dorongokkal állunk. Nincs hitelünk magunk magunk előtt, ha csak külföldre nem küldöttünk cikkeinkből előre kivonatot. Schuch cikkét a legközelebbi számban nem illő támadás érte, de a mellett, hogy felelete nagy nehezen mégis megjelenhetett, becsületes elégtételt szolgáltatott neki az, hogy utána később mások, németek ugyanazon eredményre jutottak, s hogy neki épen a Botanischer Jahresbericht következő füzete a prioritást meg fogja őrzeni. A »Landw. Versuch-Stationen« f. é. első füzetében ugyanis Dr. Nobbe és Dr. Haenlein egy hosszasabb értekezésben, melynek címe »Die Resistenz von Samen gegen die äusseren Factoren der Keimung« kimutatják, hogy csakugyan vannak magvak, melyeknek héjait a víz nem képes átjárni. A nevezett irók a 79. és 80. lapon a nehezen csírázó magvakat két csoportba osztják. »Az egyik csoport magvai több hónapon keresztül is nyugalomban maradnak s meg nem rothadnak, jóllehet vízzel vannak átitatva pl. a Cirsium arvense (mezei aszott), pipacs, tarsolyfű (Thlaspi arvense), sok fa: kőris, juhar, tölgy, bükk, tiszafa stb. magvai, melyek, mint tudjuk, gyakran csak egy év elteltével s később csíráznak. Ezen magvak a mellett többnyire alig vannak dagadva. A vízjárta csíra mért nyugszik oly hosszú ideig, mért nem indúl csírázásnak ma még rejtve van, — egy időre meg kell elégednünk e tény felemlítésével. A második categoriába tartozó magvak egyéni ellenállásának oka világos, mert maghéjok a vizet magán át nem bocsátja [»Die Hülle undurchdringlich für Wasser«] — és minthogy ez nem férhet a csírához, úgy a csírázás, mint a rothadás gátolva van. Ily magva van a Chenopodium album stb. nevezetesen pedig a lóherefélék- és egyéb vitorlás növénynek.«

A természettudományok terjesztésének egyik hasznos közegét képezi továbbá nálunk a Berecz Antal által szerkesztett »Természet« is, mely már kissé keményebb dolgokat is mer az olvasó elé tárni. Az 1875-ki évfolyamban Kunszt János

*) Nem óhajtanók, hogy e tanulmány is az asztal-fiókban maradjon, mint a Sachs laboratoriumában, a mohokkal tett tanulmánya, melyet csak Sachs tankönyve IV. kiadásából, s a kérdésnek másodszor feldolgozója iratából (Sachs id. füz.) ismerünk.

közölt cikkeket. Ezek vonzóan írva a közönségnek szánvák, minket azonban annyiban érdekelnek, mert a fűvészetileg ismeretlen Nógrádmegyéből közöl adatokat, melyek helyességét én, ki a vidéket ismerem, s az illető növények tőle és a buzgó abelovai lelkész-, Rell Pál úrtól nekem is többnyire meg vannak, legnagyobb részben konstatálhatom is.

A 34—38., 46—51. lapokon a Losonc vidékén élő sásfélék (Cyperaceae) flórája van előszámítva 29. fajban. Legjelentékenyebb a Heleocharis ovata R. Br. (Losonc-Tugar), mely Pestmegyében ritka, a Carex Goudenoughii Gay 1839., (C. vulgaris Fr. 1842.) melylyel azonban megfoghatatlan módon (vagy talán sajtóhiba?), a C. gynobasis Vill. és C. alpestris All. synonymok vannak egyesítve.

A 76—82. lapon »Adatok Felső Nógrádmegye flórájához« cím alatt ugyancsak Kunszt János fontos adatokat nyujt, közli a megye növényritkaságait. Kunszt 1866. febr. 28-tól okt. 15-ig 788, 1867. febr. 27-től szept. 30-ig 864, 1868. márc. 5-től jul. 12-ig 700 különböző fajt gyüjtött a megyében. Az enumeratió, sajnos, a megye legszebb ritkaságai eltünésével kezdődik: Hottonia palustris L. Sedum reflexum L., Pulsatilla pratensis (L.), [de a mely nő a Vajashegyen, Ipoly-Litke és Piliny között], Petasites officinalis Moench. Polygonum bistorta L. Erre a vidéket festi, a mint az időszakonként más-más szinű virágruházatba öltözködik, ezután pedig a ritkaságok következnek. Kitünik Nógrádmegye, pl. Pestmegye fölött a Hacquetia Epipactis D. C.!, Polygala depressa (nem láttam; mind a kettő a losonci erdőkben) Vaccinium Myrtillus L.! (Polichno) Aconitum moldavicum Hacqu.!*) (Lentvora), Polygonatum verticillatum! Phegopteris polypodioides Fée (Osztroska tető) Lunaria annua L. (? Ref.), Achillea Ageratum (Nagy-Libercse) (?? Ref.) A. Ptarmica L.! (Fábianka), Fritillaria Meleagris L.! (Kalnó és Garáb), Sarothamnus scoparius Wimm. (Rónya), Pirola rotundifolia L.! Geum rivale L.! (Brzova) által, melyek közül egyesek a magasabb fekvésnek köszönik kitüntetésöket. Természetes, hogy ezért Pestmegye több ritkasággal dicsekszik, mint Nógrádmegye, de ezt csak akkor lehet előszámlálnunk, ha Nógrádmegye egyes vidékei (gyarmati homok, Cserhát stb.) jobban át lesznek kutatva s növényzete teljesebben elő lesz sorolva. — Érdekes a ritka Silene viridiflora L. Achillea crithmifolia (? Ref.), Scrophularia vernalis L., Waldsteinia geoides Willd. Chrysanthemum serotinum L. is a többiek fölött. A Nuphart a miksii és terbelédi tólakból (így ejtik itt ki a tavakat) nem tartom N. sericeumnak Láng, legalább

*) ! a botanicában signum autopsiae.

az én nógrádmegyei: halaszii, litkei példányaimnál a bibe nem selymes, csak a szára.

Ez évben egy új, állat- és növénytani lap is indúlt meg, Serák Károly szerkesztése alatt, „Közlemények az állat- és növénynemesítés és honosítás köréből" cím alatt, mely e vállalatnak akart jó szolgálatot tenni, azonban, úgy látszik, úgy anyagi mint szellemi pártolás hiában, még az év végével búcsút vett tőlünk. Sok, ismeretterjesztő cikk látott benne világot. A jun. 15-iki számában közöltem legelőbb a Verbascum glabratum Friv. és V. phoeniceum L. eddig ismeretlen fajvegyületét a Verbascum Haynaldiánumot, báró Nyári Gyula pedig 109. l. a bodzát mint élősködőt mutatja be, mely a pilisi kertben egy öreg akác csipkefán (Robinia Pseudo-Acacia) a kéreg hajából nőtt ki, s távolról fagyöngynek tetszik. A bodzafa magvait az aranybegyek vitték volna a nevezett fára, hol a repedésekben kicsíráztak, s már „kétévi tengődésnek örvendenek." — A bodzafa itt természetesen nem a legjobban érezheti magát, az ily élesködők az író szerint is csenevész és rövid életre vannak kárhoztatva; én azonban igazi élösködőnek nem tartom.*)

Végre a magyarországi Kárpát-egyesület Évkönyve 76. stb. lapján Ambros P. „Némely ritkább növény álláshelye (helyesebben álló vagy termő helye) a magas Tátrán" (ford. Kalchbrenner) cím alatt közöl adatokat. E hegységre nézve egész új ugyan nincs benne, de egyes ritkább növény elterjedésére nézve értékekkel bir, vagy az előbbi, ismert adatokat erősíti meg. Phytographiai megjegyzések nincsennek, bár ez pl. a Cochlearia groenlandicánál kivánatos lett volna. Az auctorok neve mindenütt el van hallgatva, a mi épen nem helyeselhető, mert félreértésekre szolgáltat alkalmat, az adatok helyenként zavartakká válnak. Hogy többet ne említsek, fel vesz pl. Rhododendrum ferrugineumot (havasi rózsa) a Gewonton. Kérdhetjük itt: az igazi, Linnéféle speciest érti-e, melyet typicus alakjában eddig a Tátrán nem találtak, vagy a mi valóbb színű, a Waldstein- és Kitaibelfélét, vagyis a Rh. myrtifoliumot Schott et Kotschy? A nevezett helyen különben az előbbi adatok szerint a Rh. hirsutum var. glabratum Aschers. et Kuhn terem. Egyesek kiirásából az ember nem igazodhatik el, vajjon a szerző mit akar, pl. Hieracium grandifolium-, (grandiflorum?) vagy a Hypericum quadrilaterumnál. (quadrangulum?)

Az „Erdélyi muzeumnak" kezeinkbe került hiányos számú évfolyamában növénytani adatokat nem találtam. Az 1873-iki Évkönyvben Csató János, nagyenyedi alispán írja le a Strigy mente és mellékvölgyeinek növényzetét Az orvosok és természet-

*) E közleményekből egyes számok nekem hiányzanak, s könyvtárakban sincsenek meg.

vizsgálók gyüléseire készített monographiában ez idén (Előpatak és vidéke) a növénytani rész nem érdemel említést.

Az alkalmazott növénytan terén az „Erdészeti Lapok" működnek szép sikerrel.

A nem magyar nyelven megjelent, de tőlünk eredő cikkekről a szakreferensek, a hazánkra vonatkozó floristicai adatokról most Kurtz Fr. berlini fiatal botanikus referálnak. E munkák világot láttak:

A bécsi állat- és növénytani társulat évkönyveiben, s pedig Hazslinszky említett hypogaeusai 63. stb. lap. (Jahresb. 1875. I. r. 215 lap.) Schulzer gombászati adatai (79. stb. lap.) Slavoniából, (Jahresb. 165. l.) s az én pteridographiai adataim (781. stb. l.) Lásd Jahresb. 356. l.

A berlini növénytani egyesület közleményeiben tőlem jelent meg egy cikk a hazai Verbascumokról (58—64. l.)

A Florában dr. Christ, a schweizi rózsák monographusa közöl néhány rózsafajt hazánkból, melyeket tőlem kapott.

Boissier flora orientalisa III. k. 548. l. az area geographicában a Cirsium siculumot DC. (v. ö. Bot. Zeitung 1872. p. 623.) Új-Orsova mellett említi, melyet eddig még senki sem talált hazánk területén.

A Grevilleában Hazslinszky közli hazánk Geaster gombáit. (Jahresb. 165. l.)

Legtöbb közleményt hozott az Oesterr. bot. Zeitschrift hazánkból. Legtöbbet írtak itt Kerner A., Schulzer J. Vinkovcéből, b. Uechtritz R. Boroszlóból, Janka V., Holuby J. Nemes Podhradról; kevesebbet Bohatsch F. Borbás V. Freyn J. Polából, Richter Lajos, Simkovics L., Staub M. (a mit a term. tud. társulatnál közölt), Vukotinovics L. Zágrábból, Vrabélyi M. Egerből.

Évi munkáinkról az eredményt röviden összefoglalni igen nehéz, mert majdnem minden munkás (jó részök közép- és polgáriskolai tanár) más-más irányban működött. Legtöbb történt a floristicában és a gombászat terén.

Végre tisztelettel kérem fel egyesületünk tagjait, s a növénytan művelőit és barátjait, hogy a rejtettebb helyeken megjelent cikkekre való figyelmeztetés, vagy azoknak legalább bizonyos időre való megküldése által a vállalatban támogatni szíveskedjenek. Egyszersmind kérem, hogy a hasznos vállalatot pártfogásukba venni és terjeszteni szíveskedjenek.

*Dr. Borbás Vince.*

# Irodalom.

**F. Feinzer. Lehrbuch des Zeichenunterrichtes an deutschen Schulen.** Wissenschaftlich entwickelt und methodisch begründet. Mit 43 Abbildungen im Text und 26 lithographirten Tafeln. Leipzig, Velhagen und Klasing 1876. 5 Mark 50 Pf.

Még néhány év előtt indokolt volt a panasz, hogy a rajzoktatás nélkülözi a theoretikus szakmunkákat. A legtöbb csak mértani rajzoktatással foglalkozott. E hiányan segítve van. Feinzer, szászországi rajz-tanfelügyelő, oly munkával lepte meg a világot, mely a szabadkézi rajzoktatás terén korszakot fog alapítani, és mely vonzó érdekes előadásánál fogva nemcsak szaktanároknak képez nélkülözhetetlen segédkönyvet, hanem mindenkinek, ki a rajzoktatás iránt érdeklődik, vagy annak okszerű taníttatására és terjesztésére hivatva van. Grau, sok tekintetben Feinzer ellenese, kénytelen bevallani: hogy ha phrásisnak nem vétetnék állítása, azt mondaná, e könyvnek helyet kell szerezni a palotában és a kunyhóban; mert akkor másképp állana a rajzoktatás és a rajztanítók ügye az egyes országokban és akkor valósulna a remény, melyet a kormányok a rajzoktatás kötelezettségéhez kötöttek.

Feinzer a régi módszerekkel, melyek a rajzoktatás célját kézügyességben keresték vagy azt az egyes vonalak szerkeszhetésével vélték elérhetni, tökéletesen szakított. Nem a száz és száz vonal másolása, hogy egy helyesre tudjunk szert tenni, nem az észölő másolása temérdek előlapoknak, melyekben az ifjúság csak egymás mellé rendelt vonásokat lát, általában semmiféle gépies utánzás, hanem az érző és értő látás, a gondolkodó szem kimüvelése adja a módot, melyen az okszerű rajzoktatást vezetni kell. »Gondolkodó szemmel lásson, tanuljon, működjék és élvezzen a nép.«

A választás a régi és ezen új irány között nem nehéz. A rajzoktatók is szivesen válnak el a régi módszertől, melynek mostani kevésbbé becsült kényelmes állásukat köszönhetik, mert az új irány tisztességes állást biztosít számukra tanártársaik között, emeli tekintélyöket az ifjúság előtt és megszerzi nekik a hozzáértő közönség tiszteletét és becsülését.

Feinzer munkáját három fő részre osztá. Az első szól a módszer okadatolásáról, a második a tanalak és tanmenetről, és a harmadik a tanidő, taneszközök és a vizsgálatról.

Indokolása világos. A rajzoktatás — mondja szerző — arra célozzon, hogy az ifjúság azon képessége, melylyel látott vagy élénken képzelt tárgyakat képes képekben előállítani, oly alakban műveltessék, hogy a nyert külső hatásokat mindig jobban felfogják és megértsék, és hogy az ifjak észre vegyék, miszerint gongolkodó szeme előtt a külvilág folyton változó alakjai látszólagos zavarukból oly rendszeresített és áttekinthető egységgé alakulnak, melyek általánosan elismert törvények szerint természetes elemeikre felbonthatók és szétszedhetők. Csak az ily megértett, gondolható látásra nevelt ifjú képes lelke előtt világosan álló benyomásokat és képzeleteket papirra tenni, nekik látható alakot nyújtani. — Az idomok bemutatásánál a sajátságos jellemző pontokra irányzandó a figyelem. E pontok előfordulnak minden alakban, és ezek távolsága, egymástól viszonya és fekvése képezi az idomok sajátságát, egyediségét. A tanítónak kötelessége ezek felismerésére vezetni az ifjúságot, uj nézőpontokat és uj felfogásokat szolgáltatni, a tárgyhalmazt hasonlóság és különbség szerint csoportosítani és osztályozni és a fiút képesíteni, hogy a szemlélt tárgyak lényegét helyesen értse és felfogja. A fiú erről kezével, rajzával számol. A rajzoktatás fő súlya tehát a helyes felfogáson fekszik, és a nélkülözhetlen technicus rész az ész főnöksége alatt szolgál. A hol paedagogia ellen a kéz-ügyesség megszerzésére fordítanak legtöbb időt, ott az eredmény azonos azon tantárgyak eredményével, melynek oktatása a »magoláson« alapszik.

Szerző ezen elvekkel két, hazánkban is sok helyen divó, módszernek adja a haláldöfést: a stigmaticus alapon levőnek, mely a mindenség összes csodálatos alakzatait merev schemába akarja ütni és természet-ellenes módon nem az alakzatból kutatja az alapidomot, hanem viszont az alakokat szorítja a hálóba, — és az egyes tanításnak, mely előlapok gépies másolatával foglalkozik és a közös haladásnak, közös célnak sírásója. Módszere a tömegtanításon alapszik, az alakzatok alapidomukból fejlesztetnek. A második fejezetben a tananyag felosztásáról szól. Indokolása érdekes és meggyőző. A rajzolást feltünteti mint a látás legközelebbi rokonát, testvérét. Valamint a látás azon alapszik, hogy a távolságokat képesek vagyunk helyesen megbecsülni, úgy a rajzolás is két meglevő ponthoz viszonyított harmadik pont távolságának helyes meghatározásában áll. Ennélfogva a rajzolás alapalakja a háromszög, és mivel ez is a tájékozási alapfogalmakon nyugszik, a rajzolás a függélyes és vízszintes egyenesek szerkesztésével, elhelyezésével és igazolásával kezdődik. Az egész anyagot központi körökre osztotta, melyek tágulásával az ismert részek mint ismétlések fordulnak elő, és az ismertek bizonyos egységig kiegészíttetnek. Ily ismeretkör van 8, két fő csoportban, 4 évre osztva. Az első ismeretkör tárgya: pont, egyenes, négyzet, szabályos háromszög; a második: szab. hatszög. nyolcszög, kör és ötszög; a harmadik: a görbe és alkalmazása oly idomokban és idomok összetételén, melyek a

szabályos polygonokra támaszkodnak. Evvel befejeztetik az első tanév. A második év körei a negyedik, melyben kerülék, spirál és csigavonal tárgyaltatik, és az ötödik, hol az egyenetlen száru háromszög mellett ugyanily sokszög, levélalakok, virágidomok, kagyló és pillefélék vétetnek elő. A harmadik év tananyagához tartozik a hatodik és hetedik ismeretkör az elemi testek után való rajzolással. Képviselői a kocka, hasáb, gula, henger, kup és gömb. A negyedik év anyaga mint utolsó ismeretkör a fény- és árnytan. Gyakorlatilag elővétetik a gömb, hasáb, gula, henger és kúp. Következik föszöntvények, és természeti tárgyak utáni rajzolás, melyre azonban nincsenek már útmutatások.

A részletes fejtegetésekkel nem mindig értünk egyet a szerzővel. A négyzet származtatása észszerűbben és biztosabban a derékszög segélyével történik, mint az egyenközü oldalakat középen metsző tengelyekkel. A hatszög származtatása a csillagidomból, két keresztbe fektetett egyenoldalu háromszögekből, igen könnyen vezet értelem nélküli szerkesztésre; itt is az utat a derékszög harmadozása mutatja. Kitünő azonban a páratlan számu szab. sokszögek fejlesztése, és a köré. Érdekes a testek rajzolása distáncia és enyésző pontok nélkül. Vajjon kielégítő-e e mód a testek bármely fekvésénél, nem merem mondani; annyi bizonyos, hogy szerző valamennyi példát úgy választotta, hogy a testek egy-egy síkja a képsíkkal egyenközü.

A szinezésnek külön cikket szentelt. Nézete szerint a szín kiegészítő része a rajznak. Művelése összeesik a rajzoktatással, azért szükségesnek tartja, hogy már az első évben is kijelöltessék számára az őt illető hely. A színezés azonban az maradjon és ne fajuljon festéssé, mi szaktanodákba való.

Nagyon sajnos, hogy a szabadkézi rajz ikertestvérét, a mértani rajzot, tökéletesen mellőzte a szerző. Majdnem egész tananyagát mértani idomok képezik, melyekről pedig tudjuk, hogy annál sikeresebben vésődnek be emlékezetünkbe, minél többet ismerünk tulajdonaikról. Egészben véve azonban oly könyv fekszik előttünk, mely feladatának derekasan megfelel. A könyv kiállítása elegáns, rajzai hibátlanok és szépek, szinezett lapjai pedig olyanok, hogy tankönyvekben ilyenek még nem léteztek.

Rajzoktatásunk érdekében szívemből kivánom, hogy e nevezetes munkát ne csak szaktanárok olvassák, hanem hogy képezdékben és a tanodák vezetőinek kezében is megforduljon.

*Ádám Iván.*

## Programm-szemle.

### IV.

49. Jelentés a sárospataki ref. főiskola (akadémia és gymnasium) állapotáról az $187^{5}/_{6}$. isk. évben. Összeállították Antalfi János akadémiai, Tarnóczy Tiv. gym. igazgatók. XX. évi folyam 8-ad r. 66 lap. Hiv. tudósítás az akadémiáról. — A gymnasium tanügyi állapota. Mint fontos momentumot kiemeljük, hogy a tanári kar felkérte a tavaszi egyházker. gyülést, bízza meg a tanártestületet egy, az állami középiskolákéval egyező tanterv készítésével. A megbízás meg is történt, sőt egyelőre ugyancsak átmeneti alakban, a tanterv elkészítése is, de a végrehajtást jobb időkre halasztották, mert a tanerők száma elégtelen, ezt pedig szaporítani nem engedi az iskola anyagi állapota. A nyári közgyülésen azt is vita, tárgyává tették, nem volna-e czélszerűbb az eddig szokásban volt hivatal-kor szerint következő igazgatók helyett 3 évre, vagy állandó igazgatót választani? Elvben a közgyülés az állandó igazgató mellett nyilatkozott, de a megállapítást elhalasztotta, részint azért, mert ez intézkedés új tanerő alkalmazását vonná maga után, részint, mert bevárandónak itélte a középisk. törvény határozatát. — Tarnóczy T. »Eszmecserét« közöl »a magyar irodalomtörténeti oktatás felett középtanodáinkban«. A tanári személyzet 13 egyénből állott. A gymnasiumnak volt előkészítő osztálya. A tanterv stb. részletesen. — Az ifjúság önmunkássága nyilatkozott az »Erdélyi-körben;« e körnek könyvtára 321 kötetből áll. Az olvasó-egyletnek 72 tagja, s 8 lapja volt. Az előkészítő és 8 gymn. osztályba beiratott az I. félévben összesen 534 tanuló, a félév végén maradt 524; a II. félévben beiratott 531, a félév végén maradt 503. Nemzetiségre nézve mind magyar. Az érettségi vizsgálatról nem találunk jelentést.

50. A soproni magyar kir. áll. főreáltanoda első évi értesítője $187^{5}/_{6}$. Szerkeszté Salamin Leo kir. igazgató. 8-ad r. 75 lap. A főreáltanodai Toldy-gyász-ünnepély Moller Ede tanár beszédével. — A reálisk. oktatás terve, szabályzat az éretts. vizsgálatról. A tanári kar. A kötelezett tárgyakat tanították 17-en, a nem kötelezetteket 5-en. Közölve vannak azon okiratok másolatai, melyek alapján az intézet városiból államivá lett. Szabad dolgozati feladványok és olvasmányok a magyar és német nyelvből. Volt önképző-kör, melyet Schlosjarik Károly tanár vezetett. Könyvtára 240 kötet könyv és 9 évfolyam folyóirat. A tanszergyüjtemények szépen szaporodtak. A vegytani laboratoriumban 17 tanuló foglalkozott dr. Wallner tanár vezetése alatt, 2 azonban közölök igazolatlan elmaradások miatt elutasíttatott. — A

segély-egylet bevétele összesen 1289 frt 4 kr. A budapesti vízkárosultak javára az ifjúság és a tanári kar részéről begyült 85 frt 40 kr. 9 ösztöndíjas tanuló kapott összesen 1130 frt — Életbe volt léptetve az iskolai takarékpénztár is. 35 ifjú betett junius 8-ig 208 frt 57 krt. Beiratott összesen 242 tanuló, az év végén maradt 227. A beirtak közöl 121 magyar, 121 német anyanyelvű. Ez arányból látható, hogy a derék tanári karnak nagy feladata van. A francia nyelvet mint nem kötelezett tárgyat 13-an, a gyorsirást 19-en, az éneket 40-en, a zenét 23-an tanulták. Az érettségi vizsgálatra. (melynek irásb. feladványai közölve vannak), 11-en jelentkeztek; 2 visszalépett a szóbeli előtt; a 9 közöl 7 érettnek nyilváníttatott, 1 félévre, 1 egész évre utasíttatott vissza. A reáliskola mellett van »ipariskola« is, melyet a közokt. és keresk. miniszterium segélyez.

51. Csöndes I. Ferenc tan- és nevelőintézetének értesítője az $187^5/_6$. iskola-évről Sopronban. 8-ad r. 38 lap. Az intézet legközelebbi múltja. A tananyag vázlatos kimutatása. Kizárólag az intézetben működött 13 tanerő, bejáró volt 6. Az intézet áll 4 gymnasiumi, 4 reáliskolai, 1 előkészítő, 4 elemi osztályból. A növendékek összes száma 62; 35 magyar, 27 német. Nyilvánossági jogot nyert 1874-ben.

52. A sümegh-városi államilag segélyezett reáltanoda XIX. értesítvénye $187^5/_6$. Közli Ádám Iván h. igazgató. 8-ad rét 74 lap. Értekezés: Milyen olvasókönyvet használjunk a francia nyelv tanításánál? Bellaagh Aladártól. — Adatok az iskola történetéhez. Az értesítő szót emel az előkészítő osztály szükségessége mellett. Nevezetes, hogy az intézet fennállása tehát 19 év óta nem volt halottja az iskolának. A tanári testület 11 egyénből állott. Rendkívüli tárgyak voltak: a müének és a gyorsirás. Közölve van a tanszerek leltára. A könyvtár 908 müből áll 1702 kötetben vagy füzetben. A tanárok közöl többen irodalmilag is működtek. 4 osztályba beiratott összesen 103 tanuló, az év végén volt ugyanannyi. Tandíjmentes az I. félévben 80, a II.-ban 20.

53. A szegedi állami főreáltanoda értesítvénye $187^5/_6$. Közzé teszi Hoffer Endre. Nagy 8-ad r. 47 lap. Értekezés: Gondolkodás és tudás. Bölcseleti értekezés. Bauer Simontól. — A szegedi reáltanodát 25 éves fennállása óta látogatott tanulók létszámának kimutatása. (Legkevesebb $185^1/_2$-ben, t. i. 15, mikor az első osztály megnyílt, legtöbb $187^4/_5$-ben, 614.) A tanári kar a vallástanitókkal együtt 24 egyénből állott. Közölök többen irodalmi munkásságot is fejtettek ki. A könyvtár 963 müből, 1272 kötetben áll. Ösztöndíjas tanuló volt 8. Van úgynevezett »segélyzőkirály-alap«, melyre az ifjúságtól begyült 258 frt 69 kr., összes bevétele 410 frt 90 kr., alaptőkéje 1102 frt 65 kr. Beiratott összesen 512 tanuló (az I., II., III., VI. párhuzamosak); az év végén volt 468. Tandíjmentes az I. félévben 99, a II-ban felmentett és kimaradt 119. Érettségi vizsgálatra jelentkeztek 23-an, kik közöl kitünően érettnek 6, érettnek 14 nyilváníttatott; visszavettetett 3.

54. A székes-fehérvári hat osztályú városi reáltanoda értesítője $187^{5}/_{6}$. Szerkeszté Mendlik Alajos id. igazgató. Nagy 4-ed r. 13 lap. A távozó igazgató búcsúszava (ki ugyanott leányiskolát állított). A tanári testület 18 egyénből állott. Statisztikai kimutatás nincs. Beiratott összesen 313. Magánvizsgálatot tettek az I. osztályból 18-an, köztök 7 leány, 3 jeles, 4 I. r. bizonyítványt nyervén.

55. A szakolcai kir. kath. algymnasium értesítvénye $187^{5}/_{6}$. Közli Lukavszky Al. ig. 8-ad r. 31 lap. Adatok a gymnasium történetéhez. A tanári kar 9 egyénből állott. Az I. és II. osztályban a tót és német nyelv segédnyelvekül használtattak. Tanterv, tankönyvek. Melléktárgy volt a műének. Tanszerek. Az ifjúsági könyvtár 205 kötet, 427 füzet; a tanári könyvtár mintegy 900 kötet és 100 füzet. A segély-egylet összes bevétele 1159 frt 24 kr. A kimutatás magyar, német és tót nyelven van közölve. Beiratott összesen 86 tanuló, év végén volt 84. Ösztöndíjas 2. Tandíjmentes az I. félévben 36, a másodikban 40.

56. A szatmári kath. kir. főgymnasium értesítvénye $187^{5}/_{6}$. 8-ad r. 39 lap. Adatok az iskola történetéhez. Van tápintézete, melynek összes bevétele 1341 frt 12 kr.; összes vagyona a tanév végén 6990 frt 12 kr. 31 tanuló segélyezésére kiadtak 587 frtot. Az ifjúságnak volt »Kazinczy«-önképzőköre, melyet dr. Zafféry Károly tanár vezetett. A tanári személyzet 17 egyénből állott, 3 kivételével mindnyájan áldozó papok. Beiratott összesen 326 tanuló, az év végén volt 308. Ösztöndíjas 12. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 29 tanuló, kitüntetéssel érettnek nyilvánítottak 3-at, egyszerűen érettnek 26-ot, köztök egy magántanulót.

57. A szatmár-németi h. h. gymnasium 6. évi értesítője $187^{5}/_{6}$. Szerkesztette Szathmáry Sámuel e. é. ig. 8-ad rét 29 lap. Adatok az iskola történetéhez. A tanári személyzet 6 rendes és 3 rendkívüli tanárból állott, ide nem számítva a vallástanítókat. A tanterv stb. Magyar dolgozati feladványok. Beiratott a 6 osztályba összesen 197 tanuló, az év végén volt 189. Anyanyelvre nézve mind magyar. Tandíjmentes 17. Az ifjúságnak volt »Kölcsey«-önképzőköre. A könyvtár áll összesen 6130 darabból. Tanári nyugdíj- és gyám-intézet alapjára a gyüjtést $187^{4}/_{5}$. folyamában kezdették meg. Az alap eddig 2841 frt 85 kr.

58. A kegyes tanítórendiek v. a. álló szegedi városi főgymnasium értesítője $187^{5}/_{6}$. Közzé teszi Magyar Gábor igazgató. Nagy 8-ad rét 50 lap. Értekezés: Az emberi lélek anyagtalansága és egysége. Martin Pétertől. A tanári kar 15 rendes tanárból állott; a rendkívüli tárgyakat (francia nyelv, műének) 2-en adták elő. A gyorsirást egy VIII. osztálybeli tanuló adta elő. Beiratott összesen 536 tanuló, év végén volt 498. Az első osztály A) B); a II-ba 116 volt beírva, de nem volt ketté osztva. Az érettségi vizsgálatra jelentkezett 21 tanuló; kitünőn érettnek nyilvánítttatott 5, egyszerűen érettnek 13, megbukott 3.

Az ifjúsági segély-egylet vagyona 2470 frt, 295 darab tan- és segédkönyv. Volt önképző-kör. A stat. kimutatás hiányos.

59. $187^{5}/_{6}$-iki tudósítás a Szentes városi hat osztályú gymnasiummal egybekötött polgári fitanodáról és a két oszt. polg. leánytanodáról, megtoldva az ismétlő iskolákról szóló jelentéssel. Nagy 4-ed r. 20 lap. Az intézetben 8 tanerő működött. Beiratott összesen 133 tanuló, köztök 112 gymnasiumi; az év végén volt 107 gymnasiumi, 20 polg. iskolai. Tandíjmentes 8 gymn. t.; a francia nyelvet tanulta 37 gymn., 8 polg. isk. növendék. A taneszközök szerény mértékben gyarapodtak. A tanári könyvtár 325 mű, 426 kötetben, 80 füzet, 8 folyóirat. Az ifjúsági könyvtár 223 mű, 343 kötet, 9 füzet. — Az oktatás jelentékeny akadályaul szolgált az árvíz, melynek következtetében mintegy 6 hétig nem voltak előadások.

60. A székely-udvarhelyi kir. áll. főreáliskola 5. évi értesítője $187^{5}/_{6}$. 8-ad r. 126 lap. Értekezés: A középiskolai didaktika alapvonalai. Suppan Vilmostól. (Külön lenyomatban is megjelent.) — Tusnád a Szt.-Anna-tó és a torjai Keinbarlang geologiai tekintetben. Molnár Károlytól. — Az előkészítő osztály. A múlt évi értesítőben megjelent értekezés kiegészítése. — Az iskola Deák-gyászünnepe. Az igazgató beszédével és Ujvári Béla tanár ódájával. — A főreáliskola tanterve. A tanári kar 15 egyénből állott. A gyüjtemények szaporodása, különösen a könyvtáré jelentékeny. Az intézetnek 6 osztálya volt, melyekbe összesen beiratott 158 tanuló, az év végén volt 143. Tandíjmentes volt **120.** Az értesítő végén hirdetmény van, mely szerint Székely-Udvarhely város és Udvarhelyszék törvényhatóságai a székely-udvarhelyi áll. reáliskolába járó 60 szegény sorsú tanuló számára az $187^{6}/_{7}$. iskolai évre is ingyen-lakást ajánlanak fel, melyben a tanulók ágyfával, asztallal, székkel és fűtéssel ingyen láttatnak el; a világítás és egyéb apróbb közös szükségek költségeit a lakásra felvett tanulók közösen viselik. Nevelői felügyeletről a reáliskola tanárkara gondoskodik. Az együttlakással együttétkezés is van kapcsolatban, melyben 10—12 legszegényebb tanuló ingyen nyer részt. Van hirdetve pályázat a Dávid Antal Mózes-féle alap kamataiból 10 50—50 frtos ösztöndíjra. Vannak még egyéb emberbaráti intézkedések arra nézve, hogy a székely ifjúság mentől nagyobb számmal s mentől kevesebb költséggel léphessen tudományos pályára.

(Folytatása következik.)

# JEGYZŐKÖNYV

*az orsz. középt. tanár-egyletnek a* **„Középiskolai Rendtartás"** *tárgyalására 1876. évi december hó 12. és az 1877. évi január hó 2., 9., 16., 23. és 30-dikán tartott* **összes üléseiről.**

Elnök: Berecz Antal; jegyző: dr. Erődi Béla.

Jelen van mintegy 50 tag.

1. Az elnök megnyitván az ülést, említi, hogy a nm. közoktatási miniszter úr egy — a középiskolák administrativ ügyeit rendező — szabályzatot tett közzé; ez orsz. tanügyünkre sok tekintetben üdvös intézkedést tartalmaz ugyan, de úgy az elmélet, mint a rövid félévi alkalmazás arról tanuskodnak, hogy vannak hibái is; a tanár-egylet választmánya e hibáknak megjavítását tanügyünk emelkedhetésére nézve okvetetlenül szükségesnek találván, elhatározta, hogy a »Rendtartást« összes ülésen tárgyalja, s hogy ahhoz ne csak a helybeli, hanem a vidéki tagok is hozzá szólhassanak, az egyes pontokra észrevételeiket és indítványaikat megtehessék — ezeknek irásban való beküldésére idejekorán őket is felszólította, a beküldés határául a mai napot tűzvén ki.

E felszólításra érkezett is több s közöttük egynehány igen terjedelmes munkálat; észrevételeiket beküldötték a kassai áll. főreáliskola, az eperjesi, ungvári, újvidéki m. kir. főgymnasium tanárkara, Zsuffa Fausztin nagybányai, Zanbauer Ágost újvidéki, Zsoldos Benő sárospataki, V. nagyszebeni, Wagner L., Polikeit K., Dietrich J. pozsonyi és Garami R. budapesti főreáliskolai tanárok.

2. Előadóul Névy László kéretett föl, ki ezen fáradságos tisztet készségesen elvállalta.

3. Az épen most tartott ülésen a választmány e megjegyzésekre vonatkozólag abban állapodott meg, hogy — mivel átvizsgálás végett egy bizottságnak előbb kiadhatók nem voltak — jó részök épen ma érkezvén, a tárgyalás alatt azoknak a rendtartás egyes pontjaira vonatkozó megjegyzéseit az első titkár — mint a ki azokat már átolvasta — terjeszti az ülés elé.

4. A tárgyalás módja jövén szóba, az összes ülés elhatározza, hogy az előadó Névy L. a »Rendtartást« pontonkint vegye és azokra külön-külön mondja el megjegyzéseit; utána a titkár a vidéki tagoknak az illető pontra vonatkozó megjegyzéseiről tesz jelentést, s ezután a jelenlevő tagok szólanak; az így hozott határozatok egy általános jegyzőkönyvbe foglaltatván, ez egy bizottságnak adatik át, mely annak alapján a közgyülés elé terjesztés végett egy kész munkálatot mutat be a választmánynak.

5. E megállapodások után Névy L. előadó kiemeli, hogy az egész »Rendtartást« korszerű humanismus lengi át; kellő figyelembe veszi a tanár-testületek autonomiáját; haladásnak tartja, hogy az iskola tényezői közé a társadalmat s különösen a szülőket is bevonni törekszik; kellemesen hat a tanférfiúra az az itt-ott felötlő lelkesedés és bizalom, melylyel tanügyünknek egyes rég érzett bajait orvosolni iparkodik, s e szempontból tekintve a rendtartást általánosságban örömmel fogadja. De egészen másképen kell nyilatkoznia akkor, ha azt részleteiben vizsgálja. — Az ily vizsgálat után arról győződött meg, hogy a Rendtartás készítői sokat engedtek az eszményképnek, s gyakran nem vették számba a gyakorlati körülményeket; — innen van a rendtartás némely részén tapasztalható ingadozás; innen, hogy némely helyen egész a túlságig részletes, máshol pedig hiányos; a homályos kifejezések- és gyönge szerkezetről pedig ez alkalommal nem is akar szólani, e munkát ama bizottságra óhajtván hagyni, mely e tanácskozások alapján a rendtartást át fogja dolgozni. Egyéb észrevételeit az egyes pontok tárgyalásánál mondja el.

Köpesdi S. említi, hogy a rendtartáshoz általánosságban a vidékről Zanbauer Ágost szól, a ki egyenkint és általában magáévá teszi Névy L.-nak a Közlönyben erre vonatkozólag fejtegetett nézeteit; üdvözli a rendtartást, a mennyiben arra törekszik, hogy a középiskolák határozott elveken és módszeren alapuló egyöntetű tanítás által biztos és alapos ismeretet nyujtsanak; — de vannak a rendtartásnak pontjai, melyek nincsenek kellőleg körvonalozva, s így hozzájuk többféle magyarázat fér. Azt hiszi azonban, hogy ezeket a gyakorlat és a rendtartásban is igért utasítás kellően meg fogja világítani.

A kassai főreáliskola a rendtartásról általánosságban így ír: »Az általános hatást, mit az új rendtartás mindnyájunkra tett, igen kedvezőnek mondhatjuk, s különösen kedvesen vettük ama humanus és művelt szellemet, mely az egészen átleng, s míg egyrészt korunk kivánalmaival nagyon összevág, addig másrészt igen illik azon intézethez, a melynek feladata a műveltség alapját megvetni, az igazi humanismus fáklyáját lobogtatni. — Vannak azonban a rendtartásnak pontjai, a melyeknek intentióival nem érthetünk egyet, s melyekről annál szívesebben elmondjuk szerény nézetünket, minthogy a tanár-egyletnek kitartó és tapintatos működésétől tanügyünkre mindnyájan sok üdvöset várunk.«

Ezeket az általános megjegyzéseket az összes ülés tudomásul veszi.

6. Az előadó a részletes tárgyaláshoz fogván, a »Rendtartás« első két §-ára véleménye az, hogy ezek — mint egymással szoros összefüggésben levők együtt tárgyalandók. E véleménye általános helyesléssel találkozván, elmondja, hogy ő úgy a tanév elején eddig szokásban volt huza-vona eljárás elkerülése végett, mint a vidéki tanulók érdekében helyesnek látná, ha a beirás

szept. hó első három napján történnék, s így az iskolai év kezdete e hó 4-ke lenne, de — mi a rendtartásban hiányzik — világosan ott szeretné látni: hogy az igazgatónak v. a tanári karnak van-e joga e napok után is valamely tanulónak fölvételére?

A kassai főreáliskola tanári kara: »Az 1. és 2. pont intézkedését sem méltányosnak, sem egészen kivihetőnek nem tartjuk. Nem méltányosnak azért, mert ha a tanévet minden munkájával együtt junius 30-án kell befejeznünk (a múlt évet az érettségi vizsgálat miatt jul. 3. zártuk be), hogy a jól kiérdemlett két havi szünet meg ne csonkíttassék, nem lehet az új tanév munkáját már a szünet második havában megkezdeni. — De egészen kivihetőnek sem tartjuk, azért, mert tapasztalás szerint fiaikat, kivált a vidékiek, első v. másodikánál előbb nem iratják be, mivel a szállást-adóknak csakis 1-től fizetnek, s így azok szolgálatát előbb igénybe venni átalják stb.« — »A beirást 1., 2., 3-ra, a tanítás megkezdését 4-re óhajtjuk tétetni.«

Dr. Say M. egyetért az előadóval abban, hogy a beirás szept. hó első három napján történjék; a későbbi fölvételre pedig az előbbi rendtartás ide vágó határozatait látná célszerűnek megtartani, a mely szerint az igazgató és a tanári kar a hó 15-ig jelentkező s elmaradásukat kellőleg igazoló tanulókat fölvehesse; fölhozván, hogy ily elkésések egészségi, családi s egyéb körülményeknél fogva a legszigorúbb intézkedések mellett is alig lesznek kikerülhetők.

Dr. Kármán M. az eredeti szöveget pártolja, kiemelvén, hogy a rendtartás ily intézkedésének célja épen az, hogy a beiratásoknál tapasztalt mulasztásoknak elejét vegye. »A szabály alkotásánál ne azt tekintsük, — mondja — hogy elkésések szoktak-e előfordulni akármily okból is, hanem oda kell hatnunk, hogy ilyesminek előfordultát minden áron megakadályozzuk.«

Felsmann J. határozottan a mellett van, hogy a két havi szünidő sértetlenül megtartassék« részint a tanárok érdekében, a kik a tanintézet helyére csak a hó legvégső napjaiban szoktak visszatérni, de meg azért is, mivel — tudvalevőleg — a szülők sok körülménynél fogva gyermekeiket csak a hó első napjaiban iratják be; a rendkívüli beiratásra nézve szintén az előbbi rendtartás intézkedését tartja célszerűnek.

Dr. Császár K. az új rendtartás intézkedése mellett szól.

Petrovich F. polemisál Felsmannal, s azt pártolja, hogy a beirás augusztus utolsó napjaiban történjék.

Müller J. is e mellett van, hozzá tévén, hogy ha az összes ülés ezt nem fogadná el, abban még nem lát oly nagy veszedelmet, mint abban, hogy a beirás — habár kivételesen is — szept. hó 15-ig terjesztetik ki; ezt a tanításra határozottan károsnak mondja, sőt — a meddig, úgy mint jelenleg, egyes intézetek nem lesznek képesek az összes jelentkező tanulóságot fölvenni, hanem még a rendes terminus lefolyása előtt is a hely szűke miatt a rendes felvételt beszüntetik — épen a még rendes időben érke-

zőkkel szemben igazságtalanság, mivel ezek nem vétetnek föl, míg náluknál talán csak hanyagságból később jelentkezők mégis felvétetnek.

Garami R. a »szabályszerű« fölvételből arra következtet, hogy a rendtartás készítői »szabályszerűtlen fölvételre« is gondoltak; de ezt ide fölvenni vagy elfeledték, vagy az igért utasításnak tartották fen, a minek ugyan okát nem látja. Legyen mind a rendes, mind a rendkívüli fölvétel ideje határozottan megjelölve, — a két havi szünidő pedig sértetlen maradjon.

Más a tárgyhoz szólani nem óhajtván, az elnök szavazásra tűzi ki a tett indítványokat, melyek közül Névy L-é fogadtatott el ama csekély módosítással, hogy az előadások 3-án kezdődnek, megelőzőleg 5 napra terjed a beirás. A rendkívüli beiratásra az összes ülés dr. Say indítványát fogadta el.

7. A 3. §. első fele az előadó szerint homályos.

A kassai áll. főreáliskola tanári kara célszerűnek látná, hogy a tanuló az igazgatónál jelentkezésekor az anyakönyv rovatait tartalmazó bárcát kapna, ezt oda haza kitöltvén, az osztály-tanárnak átadná, s ez a tanulók által sajátkezüleg kitöltött ily bárcák alapján készítené az anyakönyvet.

Tiber Á., Paszlavszky J. az előadó nézetének támogatására példákat hoznak föl, a melyekből nyiltan látszik, hogy e §. első fele már eddig is több félreértésre adott alkalmat.

Dr. Say és Petrovich F. a homályos részek fölvilágosítására szólanak; különösen pedig dr. Say kiemeli, hogy a rendtartás követelte beirásmód szerint a beiratásra szánt napokon nemcsak az igazgató, hanem az osztályfőnökök is folyton kötelesek az intézetben lenni, pedig az utóbbiak egyike-másika csak itt-ott leend néhány percre elfoglalva; a kassai réáltanoda által ajánlott eljárásnak elfogadását kéri, mely eljárás a budapesti II. ker. áll. reáltanodában is évek óta alkalmaztatik, s igen célszerűnek mutatkozik.

E pontnak megigazítására az ülés később visszatér.

8. A 4. §-nál Névy L. fölhozza, hogy az említett díjak a beiratási díjjal együtt fizetendők; s minthogy tudomása van arról, hogy az ifjúsági könyvtárra szedett díjak némely tanintézetnél e célra csak részben fordíttatnak, célszerűnek látná, ha a rendtartás erről világosan intézkednék.

Dr. Say és Császár K. nem közvetlenül az állam felügyelete alatt álló intézetnél levő szokásból példákat hoznak föl arra, hogy e tekintetben nem lenne célszerű, ha a rendtartás pénzügyi dolgokba is beavatkoznék, azért az ülés az eredeti szöveget változtatás nélkül elfogadja.

9. Az 5. §-ról Névy L. helyeslőleg nyilatkozik, kiegészítésül csak azt kivánná még, hogy fölvételi vizsgálat csupán azon tárgyakból tartassék, melyek a középiskola első osztályában is előfordulnak.

Az újvidéki magy. főgymn. tanárkara az elemi isko-

lák hiányosságát tekintve szükségesnek látná, ha a fölvételi vizsgálat mértéke, mint a régi rendtartásban, úgy itt is ki volna téve.

A kassai megjegyzés, a minden tekintetben megbízható iskolából kielégítő bizonyítványnyal jövő tanulót nem vetné vizsgálat alá.

György Al. a mellett van, hogy a fölvételi vizsgálat megtartassék ott, a hol a tanári testület azt szükségesnek tartja, de kötelezőleg kimondva ne legyen.

Dr. Császár K. kiemelvén azt, hogy a népiskola tulajdonkép nem is előkészítő a középiskolára, megjegyzi, hogy ha a rendtartás a fölvételi vizsgálat mértékét megszabja, a népiskola utolsó osztályában más tárgyak rovására egyedül erre lenne gond fordítva, — mi által a népiskolának ártanának; — a vizsgálati mérték meghatározása nélkül az általánosan kötelező fölvételi vizsgálat mellett van.

Dr. Kármán M. hasonló szempontból ugyanazt fejtegeti.

Petrovich F. a kellő haladhatás biztosítására szükségesnek tartja, hogy minden tanuló minden tárgyból tegyen fölvételi vizsgálatot, a mi nem zárja ki, hogy egyik-másik tárgyra nagyobb súly fektettessék.

Az elnök szavazatra híván föl az ülést, az a minden tárgyra vonatkozó általában kötelező fölvételi vizsgálat mellett nyilatkozott.

10. A 6. §-t az előadó változás nélkül elfogadásra ajánlja.

A kassai reálisk. tanári kara a mellett van, hogy nyilvános tanintézetek bizonyítványai föltétlenül érvényesek legyenek; azért az ily tanintézetből első rendű bizonyítványnyal jövő tanuló új vizsgálatot tenni kénytelen ne legyen.

E pont — minden további vitatkozás nélkül — az eredeti alakban fogadtatott el.

11. A 7., 8. és 9. §-t az előadó helyesli, s hozzájuk csak azt a kiegészítést tenné, hogy a vizsgálati díj előre, a tandíj pedig a sikeresen kiállott vizsgálat után fizetendő.

Dr. Say megjegyzi, hogy úgy a vizsgálati, mint a tandíjat eddig is előre kellett lefizetni, s célszerűnek tartja, hogy ez az eljárás mindkét díjra nézve jövőben is megtartassék.

Az ülés e pontokat azon kiegészítéssel fogadja el, hogy a díjak előre fizetendők.

Az idő előrehaladta miatt az ülés a rendtartást tovább nem tárgyalhatván, ennek folytatását január hó 2-ára d. u. $^1/_2 5$ órára tűzi ki.

## Jegyzőkönyv.

*Az orsz. középt. tanár-egyletnek a „Rendtartás" tárgyalására az 1877. évi január hó 2-án tartott összes üléséről.*

Elnök: Berecz Antal; jegyző: dr. Erődi Béla.

Jelen van mintegy 30 tag.

12. Az elnök megnyitván az ülést, üdvözli az ez évbe eső első gyülésen oly szép számmal egybegyült tagokat. Ezután a titkár jelenti, hogy a múlt ülés óta érkezett az újvidéki magy. főgymnasium tanár-testületének a »Rendtartás«-ra tett észrevétele.

Az összes ülés ezt tudomásul veszi.

13. Névy L. előadó fölolvassa a rendtartás következő pontjait, s megteszi azokra észrevételeit és indítványait. A 10. §-ba beigtatni óhajtja azt, hogy a más tanintézetből évközben átlépő tanulóval netalán megtartott vizsgálatért díj nem fizetendő.

Dr. Say M. fegyelmi tekintetből kivánatosnak tartja, hogy az évközben más intézetbe menő tanulónak bizonyítványába kitétessék, hogy a tanár-karnak a más intézetbe való fölvétel ellen kifogása nincs.

E §-t az ülés e két módosítással helyesnek találja.

14. A 11. §-nál az előadó röviden figyelmeztet arra, hogy a rendtartás sok tekintetben igen tartózkodó; szeret kibúvó ajtót hagyni, s ezért itt-ott homályos; ily célra szánt e §-ban a »rendszerint« szó: véleménye tehát az, hogy a határozottság, világosság kedvéért e szó kihagyandó, s így határozottan ki lenne mondva, hogy egy osztályba 50-nél több tanulót fölvenni nem szabad, — a hol pedig több szokott jelentkezni, ott a kormány, v. az iskolát fönntartó hatóság párhuzamos osztályt állítson föl új tanerőkkel, s ne — mint a rendtartásból érthető — a tanárok újabb megterhelésével.

Reif J.-nek az a megjegyzése, hogy a felsőbb osztályokban az 50 is túlságos nagy szám, — ama több oldalról jött közbeszólás után, hogy nagyon csekély azon intézetek száma, melyeknek felsőbb osztályaiban állandóan ötvennél több tanuló jelentkeznék — bővebb eszmecserére nem szolgált.

Petrovich F. fölöslegesnek tartja az e fölötti hosszabb vitatkozást, annyival inkább, mert a törvény fogja a fölvehetők számát megállapítani. De a paedagogiai érdeket lehet és célszerű is hangsúlyozni, mely kívánja, hogy 50 tanulónál több egy osztályban ne legyen.

György Al. paedagogico-didacticai szempontból szükségesnek tartja, hogy az 50 határozottan kitétessék; a hol ennél több jelentkezik, az igazgató a tanhatóságot azonnal kérje meg a párhuzamos osztály fölállítására; azt, hogy a párhuzamos osztályban működő tanárnak különbeni rendes óráit meghaladó foglalkozásáért külön díj adassék, jogosnak tartja.

A kassai megjegyzés a rendtartásnak a párhuzamos osztályok ellátására vonatkozó intézkedését homályosnak találja; nem

lehet méltányos követelés az, hogy a testület, a mely nem párhuzamos osztályok ellátására van kiküldve, az új terhet minden jutalmazás nélkül viselje; ha ez nem fogadtatnék el, a tanártestület legalább ideiglenesen új erőkkel gyarapíttassék.

Hosszabb eszmecsere foly vala még a fölött: célszerű és megtartható-e a rendtartás akkor, ha az 5o szám határozottan ki van téve.

Ehhez szólottak dr. Say, ki az eredeti szöveg megtartása mellett szól, továbbá:

Reif J., dr. Brózik, Tiber és Müller, ki Petrovich véleményéhez csatlakozik.

Az elnök a fölmerült indítványok összefoglalása után szavazásra híván föl a tagokat, a nagy többség az eredeti szöveg mellett van.

15. A 12. §. előadónak azon javításával, hogy a »rendszerint« szó kihagyandó

Egyhangulag elfogadtatik.

16. A 13. §. az előadónak a rendtartás gyarló fogalmazására tett megjegyzése után elfogadtatik.

17. A 14. § a második bekezdésnek ama módosításával, hogy az iskolából való elmaradásnak oka ‚azonnal' bejelentendő; úgy szintén a 15., 16. és 17. §§ is

Változatlanul elfogadtatnak.

18. A 18. § felolvasása után Köpesdi S. jelenti, hogy a rendtartásnak e §-ához a beküldött észrevételek mindegyike, még pedig némelyik igen bőven szól. — Erre fölolvassa a vidéki megjegyzések ide vonatkozó részeit. Ezek majdnem mind ugyanabból — a házi nevelés elégtelenségéből, a rosz hatású társadalmi viszonyokból stb. indulván ki: körülményeinket is tekintetbe véve, a rendtartás eljárását túlságosan, veszélyesen humanusnak tartják és óhajtják, hogy a büntetések közé még az iskolában visszatartás célszerűen vezetett szellemi foglalkoztatással egybekötve — fölvétessék.

Sajátságos szinben tünteti föl a rendtartás e §-át az, hogy ugyanazok a megjegyzések, egyik oldalról tekintve túlságos engedékenynek — úgyszólva a tanulót dédelgetőnek — tartják, másik oldalról nagyon is szigorúnak találják. Szerintünk ugyanis nagyot ugrik a rendtartás, a midőn a megintésekről azonnal az eltávolítás —, kizárásra jut. Íveket kellene írnom, ha az e §-ra tett észrevételeket ide bevezetni, vagy csak főbb vonalaiban is összeállítani akarnám, — a paedagogia, a tapasztalat, a helyi körülmények és érdekek számtalan okkal kínálkoztak itt a rendtartás e §-ának megtámadására.

Nem mulaszthatom el itt — tájékozásul — annak fölemlítését, hogy Zsoldos Benő t. tagtársunk és az ungvári tanári kar e § fölött jó másfél ívnyi tanulmányt írtak.

E § hosszan tartó heves vitát keltett a helybeli tagok között is.

Névy L. a büntetések kimérésében nem lát fokozatot. Az 1) pontot egészen fölöslegesnek tartja, és ennek elhagyása után első foknak a 3-kat, s ezután a 2-at tenné, a 4. és 5. pontok helyesek.

Petrovich F. fölvilágosításul előadja a paedagogiai és tapasztalati (sokszor helyi) okokat, melyek a közoktatási tanácsot e §-nál vezérelték; kiterjeszkedik a vidéki megjegyzések némelyikeinek cáfolására, azután figyelmeztet, hogy a bezárást helyesen csak úgy javasolhatja a tanár-egylet, ha egyszersmind azt is javasolja, hogy az illető tanár gondoskodjék a bezárt tanuló hasznos foglalkoztatásáról, s akadályozza meg a bezárás céljának illusoriussá tételét.

György Al. helyesli a vidékiek észrevételeit, mert bizony e pont egyrészt csakugyan gyönge v. hiányos, másrészt szigorú; ő a Névy által ajánlott fokozatot sem tartja egészen helyesnek, azért egy külön büntetés-fokozatot olvas föl, s annak elfogadását ajánlja.

Dr. Say M. az iskolába bezárást sok tekintetben hasznosnak tartja, s elmondván a módozatot, a hogy a bezárás jelenleg a vezetése alatt álló intézetnél rendezve van: az többoldalu helyesléssel találkozik. Célszerűnek látná, ha e bezárási módozat fölvilágosítás végett a rendtartásba is fölvétetnék.

Tomor F., Tiber Á. osztálykönyvbe-jegyzést, mint az osztály-tanárra tájékoztató és egyszersmind mint büntetési fokozatot ajánlja; és dr. Brózik K. szintén a kellő felügyelet és szellemi foglalkoztatással egybekötött bezáratás mellett szól.

Mire az ülés az iskolában visszatartást elvileg célszerűnek mondja. Ezzel a megintés és eltávolítás közé még egy büntetés-fokozat vétetvén föl, a rendtartásnak általában kifogásolt része javítva lön.

19. Külön vétetik ezután tárgyalás alá a 18. § 6-ik pontja, a melyre az előadónak az a véleménye, hogy a tanári szék által kimondott kizáratási határozat ne megerősítés, hanem csak tudomásvétel végett terjesztessék a magas miniszterium elé. Ez ajánlatánál utal arra, hogy a rendtartás a tanár-testületeknek bizonyos autonomiát óhajt adni: ez az intézkedés azonban azt egészen megsemmisíti. A tapasztalatból több példát hoz föl arra, hogy a megerősítés végett fölküldött határozat helyben nem hagyása sokszor mily kellemetlen helyzetbe hozta már a tanár-testületeket.

Dr. Say M. a felsőbb tanhatóságnak ily fontos kérdés eldöntésébe befolyását megakadályozni nem óhajtja: azért a rendtartás szövegét helyesli.

Berecz A. a mellett van, hogy maradjon meg a rendtartás szövege, de a tanár-kar által kimondott határozat csak azután legyen kihirdetve, ha annak megerősítése a főbb tanhatóság által megerősíttetett.

Tekintve azt, hogy az itéletnek ily függőben tartása az ifjú-

ságra nézve sokszor káros lehet, hogy a körülmények gyakran az elitéltnek azonnal eltávolítását követelik

A nagy többség a mellett van, hogy a kizárásról szóló határozat csak tudomásvétel végett terjesztessék a magas miniszterium elé.

A büntetések fokozatát az ülés ma nem határozza meg, hanem az előadót arra kéri föl, hogy az e fölött folyt vita alapján készítsen egy a jövő ülés elé terjesztendő indítványt.

---

*1877. január hó 9-én.*

Elnök: Berecz Antal; jegyző: Köpesdi Sándor.

Jelen van 24 tag.

20. Az elnök megnyitja az ülést és Névy L. előadót fölkéri, hogy a múlt ülés határozata értelmében készített indítványát — a büntetések fokozatáról — terjeszsze elő.

Az előadó indítványa így szól:

1) Megintés vagy feddés, az illető tanár, ismétlés esetében az osztályelnök által, a körülményekhez képest magánosan vagy nyilvánosan. Alsóbb osztályu tanulóknál alkalmazható a padból való kiállítás is.

2) Megrovó bejegyzés az osztálykönyvbe.

3) Az iskolában marasztás. Az idő az illető tanár ajánlatára az osztályelnök által szabandó meg.

4) Az igazgató elé idézés. Ha a vétség nagyobb fokú, az igazgató az osztály előtt nyilvánosan dorgálja meg a tanulót; ugyancsak az igazgató alkalmazhatja a bezárást, s a szülőknek ajánlhatja a tanulónak csendes eltávolítását.

5) Idézés a tanári szék elé, mely a vétség minőségéhez képest alkalmazhatja a megdorgálást, bezárást, vagy kizárással fenyegeti a tanulót.

6) Kizárás az intézetből, mihez a tanári szék legalább $^3/_4$ részének szavazata szükséges. A kizárási határozat tudomásvétel végett a miniszteriumhoz terjesztendő fel.

Megjegyzendő, hogy az osztályelnök által elrendelt bezárás 3, az igazgató által elrendelt bezárás 4, a tanári szék által határozott bezárás kétszer 5 órán túl nem terjedhet; továbbá, hogy úgy a visszatartott, mint a bezárt tanuló tanári felügyelet alatt szellemi munkával foglalandó el.

A vétség minősége szerint egyszerre alkalmazható a büntetés magasabb foka is. — Minden komolyabb büntetés alkalmazásáról a tanuló szülői vagy ezek helyettesei azonnal értesítendők. A csendes eltávolítás vagy a kizárás esetében a tanuló elmeneti bizonyítványában kiteendő az eltávolítás vagy kizárás oka.

Ezt a múlt ülésben fejtegetett elvek alapján készült büntetésfokozatot az ülés helyesléssel fogadja.

21. A 19. § változtatás nélkül, a 20-ik pedig az első §-sal összevágólag az »ünnepélyes iskolai« kihagyásával fogadtatott el.

22. A 21. §-nak első felét az előadó homályosnak mondja; második felén pedig azt a módosítást ajánlja, hogy a 2-ik időszak ne jan. 2-án, hanem 3-án kezdődjék, mert a szülői körben levő tanulóknak hogy 2-án előadáson legyenek, épen új év napján kellene utazniok.

A kassaiak megjegyzése e pontra egy értelmű az előadóéval; kivánatosnak látják azonban, hogy szünidő legyen a farsang két utolsó napja is, mert akkor úgy a családi körben, mint uton-utfélen sok minden szórakoztatja a tanulót.

Garami Rik. e § első felét szintén érthetetlennek találja.

Petrovich F. azt, hogy a 2. időszak jan. 3-án kezdődjék, az említett oknál fogva helyesnek tartja; azonban erősen kikel mindazon okok ellen, melyekkel az utolsó farsangi napokat, a durva materialismus ezen ünnepeit is iskolai szünnapokul fentartani kívánják; célunk inkább az legyen, hogy ilynemű szórakozásoktól az ifjúságot elvonjuk.

Dr. Say M. a farsangi szünet ellen szól. Furcsának tartja, hogy a rendtartás a szünnnpok között a pünkösd vasárnapját és hétfőjét külön fölemlíti, holott a 23. § azon intézkedése folytán, hogy vasárnapok és a szokásos ünnepnapok szünnapokúl tekintendők, annak fölemlítése egészen fölösleges.

Müller J. azt hiszi, hogy a farsangi napokat szüunapokúl követelni alaposan nem indokolható, másképen áll azonban halottak napjára vonatkozólag, mely mint a halottak emlékezésére szánt nap, mint eddig, ezentúl is szünnapnak tartandó volna.

A 22. §-nál az előadó a szünnapok közé veendőnek tartja a királyné neve napját. Meghatározandónak véli az »iskolai ünnep« jelentését: vajjon egyszerüen recreatio-e az, vagy részvétel a szokásos isteni tiszteletben, vagy valóságos ünnep az iskola falai között?

Petrovich F. megjegyezvén, hogy iskolai ünnepély, szónoklat, szavalás stb. értendő, figyelmeztet ily ünnepélyek hasznosságára, mint a melyeken mind a tanulókra, mind a szülőkre és egyéb érdeklődőkre hatni lehet az iskola érdekében A mióta ez ünnepélyek teljesen kimentek a divatból, mindinkább pusztul intézeteinkből a családias tónus.

Felsmann J. sajátságosnak tartja a rendtartás készítőinek eljárásmódját, hogy a szünnapok között oly két ünnepet is említ, melyekről azt, hogy nem azok, senki nem gondolhatja. Ez eljárás szerint meg kellett volna ott említeni minden vasárnapot s más ünnepet is. A § többi megjelölt napot helyesen veszik szünnapnak, de hogy azok külön iskolai ünneppel ülendők meg, ezt mindenütt kivihetőnek nem tartja.

Cseörgheö Al. a halottak napjának szünnapúl fölvétele mellett szól; a többi közt főleg azt hangsúlyozván, hogy ez nem

is vallásfelekezeti, hanem társadalmi ünnep, a kegyeletnek nagy napja.

A vidéki megjegyzések között a ponthoz főleg a kassai, mint már az előbbi §-nál említettem, s azután az eperjesi bőven szól; megünnepelendő lenne e szerint:

a) a királyné Ő felségének nevenapja;

b) farsang hétfője és keddje, mint mely országszerte úgy a polgárok szerény hajlékában, mint a gazdagok termeiben a víg szórakozás ideje. Mily elkeserítő volna úgy a családra, mint magára a tanulóra, ha ilyenkor a körülötte pezsgő élettől visszavonulva komoly tanulmánynyal kellene foglalkoznia?

c) a husvéti ünnepek közé teendő még a »szerda«, mert a kir. kath. és az egyházi rendek által ellátott tanintézetekben a nagyhét három első napján a szokásos szt. gyakorlatok tartatnak, s így a husvéti szünidő tulajdonkép csak szerdán kezdődik; másrészt meg ugyan e nap délutánján már a nagyhéti egyházi szertartások kezdődnek, melyekben az egyházi rendhez tartozó tanárok már állásuknál fogva résztvenni erkölcsileg kötelezvék, s így a 3-ik időszakot megelőző módszeres tanácskozmány alkalmas időben alig tartható meg. Azután a szerdának szünnappá adása mellett még azok az okok is szólanak, melyek az új év másodnapja mellett; a husvéti ünnepekre még a legtávolabb lakó növendék is siet kedves övéi körébe, s ha az előadás már kedden megkezdődik, már az ünnep első v. másod-napján búcsut kell vennie övéitől; kérdés — megteszi-e ezt, v. otthon marad, s elmaradását költött okokra alapított bizonyítványnyal igazolja, s így hazudásra maga a rendtartás kényszeríti. (Erre ezt mondja a kassai megjegyzés is.) Végre a pünkösd utáni kedd is szünnap legyen.

Zsuffa Fausztin, szintén ily értelemben óhajtja szünnapnak a halottak napját és húshagyó keddet.

Dr. Brózik K. a királyné Ő felsége neve napjának megünneplése mellett szól.

Az elnök az egyes indítványokat szavazásra tűzvén ki, az ülés e §§-at a következő módosítással fogadja el: az előadás jan. 3-án kezdődjék, a »pünkösd vasárnapja és hétfője« kimarad; kimarad továbbá ez: »külön iskolai ünneppel ülendők meg« a megnevezett szünnapok közé veszi még »halottak napját.«

22. A 23. § változás nélkül, a 24-ik pedig a »minden év végén előzetesen a jövőre nézve« kihagyásával fogadtatik el, még pedig így azért, mert az ily »előleges« beosztás tanügyi, v. a testületben a következő tanévig történhető változásnál fogva a legtöbbször hiába volt intézkedésnek bizonyult.

A 25. §-ra az előadónak nézete:

A kassai megjegyzéseknek e ponthoz szóló veleje: az osztályfőnöknek teendője mindig több volt mint annak, a ki nem az; e rendtartás szerint pedig az osztályfőnökség egész hivatallá nőtte ki magát. Az osztályfőnöki terhek egyenlőtlen viselé-

sében nincs méltányosság, nincs meg az egyenlően osztó igazságosság; mert azt némelyek évről évre viselik, míg mások paedagogiai vagy más okoknál fogva attól mintegy dispensálva vannak. A dolgok ily állásánál azt tartják méltányosnak, hogy az osztályfőnökök vagy valami remuneratióban részesüljenek, vagy hetenkint órájuknak száma egy-kettővel kevesebb legyen, mint a nem osztályfőnököknek.

E pontnál óhajtaná ugyanez a fölterjesztés eldönteni azt is, hogy ha a jegyzői teendőket egy tanár huzamosabban p. o. egész éven át végzi, — mi kivánatos, hogy így legyen — akkor ez is külön díjazva legyen.

Szarvas G. egészen alaposnak tartja a kassai főreálisk. részéről történt fölszólalást; a dijazást azonban nem tartja kivihetőnek, hanem pártolja azt, hogy az osztályfő heti órájának száma kevesebb legyen.

Az ülés némi kifejezési módosítás után ezt a §-t azzal toldja meg, hogy »az osztályfőnök óráinak száma egy-kettővel kevesebb legyen mint a nem osztályfőnöké«.

---

*1877. január hó 16-án.*

Elnök Berecz Antal; jegyző: Köpesdi S.

A jelenlevők száma 18—22 között változik.

23. A tárgyalás megkezdése előtt dr. Say M. és Petrovich F. szót emelnek az ellen, hogy a közlönynek a múlt ülésről szóló értesítése nem mindenben hű, és hiányos is.

Névy L. mint szerkesztő, erre azt a megnyugtatást adja, hogy a közlönyben megjelent értesítés nem hivatalos jegyzőkönyv s óhajtja, hogy a tárgyalások befejezése után a hivatalos jegyzőkönyv közzététessék.

Ez megnyugtató tudomásul vétetvén a »Rendtartás« tárgyalása folytattatik.

24. A 26. §-hoz az előadónak csak az a megjegyzése, hogy a 3 módszeres tanácskozmányt kevésnek tartja; de minthogy az igért utasításnak, mely talán ezt határozottabb alakban tünteti majd föl, minél előbb megjelenését fontosnak tartja: most e § ellen nem szól.

Dr. Say M. sem helyesnek sem kivihetőnek nem tartja, hogy a módszeres értekezések aug. utolsó hetében, vagy az évharmadokat megelőző szünnapokban tartassanak, minthogy azokat a tanárok is iskolai teendők nélkül óhajtják tölteni; indítványa azért az, hogy a módszeres tanácskozások az évharmadok első hetében, de az előadási időn kívül tartassanak.

Garami Rik. beadott észrevétele e pontra ugyanaz.

Az ülés ezt az indítványt egyhangulag elfogadja.

25. Az előadó a 27. pontnak első felét üdvözli, mint olyat, mely középiskolai oktatásunknak egy mélyen gyökerező ba-

ját orvosolja; helyesli a 2-ik felének kezdetét is, de az a rész, mely a fölterjesztésre adandó felelet bevárás árol szól, egész az érthetetlenségig homályos.

Dr. Say M., Tomor F. teljesen okadatoltnak találják az előadónak észrevételeit, — de hangsúlyozni óhajtanák itt még azt, hogy a tanítás a bevett tankönyv szerint történjék.

Petrovich F. fölvilágosításúl említi, hogy e §-nak »a már megindúlt tanfolyam« kifejezése alatt nem iskolai évet, hanem osztályok cyclusát kell érteni, melynek kisebb-nagyobb részében egy szerző által az egész cyclus számára írt könyv volt használatban. — Ily tankönyvet kár nélkül csak a cyclus elején lehet, s a mennyiben valaki a cyclus alatt kívánja változtatni, ezt ne tehesse oly könnyen, mint eddig. Azért e pontot ő igen célszerűnek találja és a fennemlített helynek világosabbal pótlása után elfogadásra ajánlja.

Ily kifejezési módosítás után e pontot a gyülés helyesnek találja.

26. Az előadó a 28. §-nál utal ama sok is mindenféle panaszra, melyeket az önképző körök ellen hallhatunk, azt a meggyőződését fejezi ki, hogy ez az intézkedés a helyes utat eltalálta, s ehhez tartva, az önképzőköri működés sikeres lesz.

Az eperjesi tanári karnak óhajtása az, hogy az önképzőkörnek legalább rendkívüli tagjai 5. és 6. osztálybeli tanulók is lehessenek, mert az önképző köröknek — főleg a felvidéki középiskolákban — még az a speciális rendeltetésük is van, hogy a nem magyar ajkú növendékeknek bővebb s igen kedvező alkalmat nyujtanak a magyar nyelv elsajátítására, hangzatos tiszta kiejtésére, és a fogalmazásban való jártasság megszerzésére.

Garami R. az önképző köröket teljesen eltörlendőknek tartja.

Ha a rendkívüli tagság csak arra jogosítja a tanulót, hogy a 7. 8. oszt. tanulók gyülésein — egyedül csak mint hallgató lehet jelen —: a gyülés az ily értelemben vett rendkívüli tagságot az eperjesiek által említett 5. 6. osztályra nézve károsnak nem tartja.

27. Névy L. a 29. §-nak ismét homályosságát említi föl, mert ha az a kifejezése, hogy »a nyilvánosságot soha igébe nem veszik« úgy értendő, hogy a segélyző egyesület sem szerezhet alapító, pártoló tagokat az intézeten kívül, akkor ezt a kifejezést teljesen elhagyandónak tartja; mert ezzel a középiskolai segélyző egyesületek fönnálhatása van veszélyeztetve, már pedig tagadhatlan, hogy ezeknek már eddig is számos ifjú köszöni kiképeztetését.

Petrovich F. Ama kérdéses kifejezés nem az iskolán kívül való gyüjtést, alapító vagy pártoló tagok szerzését tiltja, hanem az ifjaknál újabban szokásba jött táncvigalmak és hangversenyek rendezését; számos példát hoz ezután föl annak bizo-

nyítására, hogy ezek mennyire károsak a középiskolai ifjúság kötelességszerű foglalkozására.

Müller J. tapasztalatból kiemeli, hogy hangverseny rendezése, az azzal járó nehézségeknél fogva, — főleg a fővárosban — mennyire kényszeríti a tanuló ifjúságot mulasztásra. Azért hangverseny vagy táncmulatság rendezését nem tartja megengedhetőnek. — Véleménye az, hogy világosan ki kell írni, hogy mit szabad az ifjúságnak tenni és mit nem a segélyző vagy más megengedett egyesületek érdekében, — mert látszik, hogy a rendtartásnak ez a része mily különféle magyarázatot enged meg.

A gyülés ezt a §-t ily értelemben tartja módosítandónak.

28. A 30. és 31. §-t a gyülés kifogástalannak tartja.

A 32. §-ban egy sajtóhiba által nagyon is érthetetlenné lett »óraközben« helyett olvasandó ugyanis »órák között.«

De még ily alakjában is ellene szólnak dr. Say, Müller, Paszlavszky, Tiber, a gyakorlatból, a szerekkel dolgozó tanárnak elfoglaltságából annak kivitelét lehetetlennek tartván.

Petrovich F. azonban e §-nak védelmére kel és úgy magyarázza, hogy »a tanár ügyel« kifejezés alatt nem tényleges bennülést, sem örökös járkálást a folyosón nem kell érteni. A tanár különféle módokon eszközölheti ki azt, hogy az osztály, a melybe menni készül, az illem korlátai között maradjon. De azért valakinek felelősnek is kell lennie, s nem lehet más, mint az, a kié az egész óra.

A gyülés ezt a §-t is határozottabb alakba öntve helyesli.

29. A 33. §-t az előadó azzal toldja meg, hogy a »rokon szakok tanárai egymás előadását meglátogatni és erről jelentésükben számot adni kötelesek.«

Müller J. ezt igen célszerűnek találja, de még célszerűbbnek találná, hogy ily látogatást más tanintézetnél is lehetne tenni, hogy így a rokon szakok tanárai egymásnak magyarázó és kérdező módjával megismerkedhetvén, a jónak tapasztaltat alkalmazhassák.

Dr. Lechner L. nincs abban a véleményben, hogy az ily eljárás haszonnal nem járna, de attól tart, hogy ez amennyi hasznot, épen annyi kárt is okozhatna; a más intézetben látogatást tehát nem helyesli.

Dr. Say M. nincs ellene annak, hogy a rokon szakok tanárai egymás előadását saját intézetükben látogassák, sőt az egyöntetű eljárás tekintetéből azt kívánatosnak is tartja; de a más intézetben való látogatástól egyebektől eltekintve már csak azért is óva int, mert tapasztaljuk, hogy már a saját intézetbeli tanárnak más óráján megjelenése is zavarólag hat a tanulókra, hát még idegennek?

A Rendtartásnak ez a §-sa változtatás nélkül lön elfogadva. A 34. § szintén változatlanul. A 35. § »tudomást szerez a házi föladatokról« ha »írásbeli föladatokról« változtatással helyesebbnek találtatott.

30. A 30—35. §§.-ra Wágner L. Polikeit K. és Dietrich J. pozsonyi reáliskolai tanároknak az az észrevételük, hogy e §§. csak a tanárok kötelességeiről szólanak, de jogaikról, a tanárok és az igazgató közt levő viszonyról, továbbá a helyettes, pót- és melléktanárokról nincs említés téve.

A gyülés az e §§-ban fölhozottakat helyesli, de a jó rendtartás egyik elmaradhatlan részének tartja azt, mely az igazgató és tanárok közt levő viszonyt, a rendes, helyettes és mellék tanárok jogkörét világosan meghatározza, azért szükségesnek tartja, hogy e rendtartás ily részszel minél előbb kiegészíttessek.

31. A 36. § ellen az előadónak semmi kifogása sincs.

Dr. Say M. nem találja okát annak, a mi a § végén áll, hogy e tanácskozások »vasárnapokon stb. ne tartassanak«; különben is ez annyira a testületnek — úgynevezett — házi ügyeibe vág, hogy ezt a Rendtartásból egészen kihagyandónak véli.

Petrovich F. A vasár- és ünnepnapokról azt tartja, a mit az angolok, hogy azok az ist. szolgálat és a nyugalom napjai; azért helyesnek tartja, ha e napokon az iskolai dolgok alól a tanító is föl van mentve; szükségesnek találja, hogy ez ki legyen fejezve, mert akadhatnak oly igazgatók, kik az értekezleteket következetesen vasár- vagy ünnepnapra teszik.

A többség dr. Say nézetét helyesli.

32. A 37. §-on dr. Say azt a változtatást ajánlja, hogy az osztálytanári értekezleteken ne az osztálytanár, hanem az igazgató elnököljön a célból, hogy mindenről kellő tudomása legyen.

Tomor F. és Köpesdi S. fölhozzák azt, hogy náluk az értekezletek e Rendtartás követelte módon tartatnak meg, s az igazgató így is értesülve lehet mindenről.

Az eredeti szöveg helyesnek tartatik.

A 38. 39. § változatlanul marad.

33. A 40. §-ba az előadó — ama számtalan s káros következményü visszaéléstől indíttatva, melyeket a szállásadók követnek el — betoldatni kivánja azt, hogy »az atya vagy ennek nem létében a törvényes gyámnak átadja s azzal aláiratja.«

A gyülés e kiegészítést helyesléssel fogadja.

A 41. §. egyhangú helyesléssel fogadtatik.

---

*1877. január hó 23-án.*

Elnök: Berecz Antal; jegyző: Köpesdi Sándor.

A jelenlevők száma 18—20.

34. Az elnök megnyitván az értekezletet, Névy L. előadó a 42. §-t célszerünek látná a 49-ikkel együtt tárgyalni, minthogy e két § egy és ugyanarról szól.

A gyülés ezt helyeselvén, elmondja nézetét az itt célba vett u. n. »díszvizsgálatok«-ról, mint a melyeknek sem nevelés, sem

tanítás tekintetében hasznát nem, de káros voltát igen is mindannyian ismerhetjük. A mellett van, hogy legyenek a vizsgálatok nyilvánosak, de legyenek egyszersmind szigorúak is, és hogy jelentésük is meg legyen, ne a tanulók bizonyítványainak elkészítése után csak fitogtatásra rendeztessenek, hanem készíttessék a bizonyítvány a megtartott vizsgálat után, s az itt nyert érdemjegy a bizonyítványra befolyással legyen.

A kassai fölterjesztés a Rendtartás szeme előtt forgó vizsgálatot határozottan roszalja, mert hisz', ha annak célja csak az, hogy »a szülői ház és a társadalom érdeklődő képviselői tudomást szerezzenek arról, hogy az iskolában mit és hogyan tanítanak«, arra még ily új mód nem kell, mert azt az eddig volt módnál is elérhették. Vagy ha már a régi nem kell, a Rendtartásánál még az is célszerűbb, hogy a tanár az utolsó leckeórákban a gyöngébb és kétes előmenetelű tanulókat behatóan vizsgálná meg, hogy ennek alapján az osztályozást igazságosan eszközölhesse; a nyilvános vizsgálatokon pedig — a közönség kedvéért — csakis a megbizhatóbbak felelnének, — kivévén, ha valaki érdekeltjét minden áron hallani akarná. — Ily módon ki lenne kerülve az a kellemetlenség is, hogy elégtelenül felel az is, a kinek a tanár már előbb elégségest adott, vagy megfordítva.

Dr. Erődi B. hasonló nézetben van.

Petrovich F. elmondván egyet-mást e §-nak viszontagságos történetéből, a Rendtartásban meghatározott nyilv. vizsgálatot haszontalan időveszteségnek és oly concessiónak tartja, melyet sokan követelnek az iskolától, de igénybe vajmi kevesen vesznek. Ellenszenve e § ellen nő, ha azon zavarra gondol, melybe a tanárt oly tanulónak, ki évközben hanyag volt és a 46. §. alapján elégtelennek találtatott, vizsgálati, esetlegesen tűrhető felelete ejtheti, föllépésre stb. ad alkalmat.

Dr. Say M. a Rendtartás által célzott nyilvános vizsgálatok megtartása mellett emel szót, de úgy, hogy az az ellen fölhozott kifogások mind elesnek akkor, ha az érdemsorozás a vizsgálat után történik.

Müller J. az időt sokkal becsesebbnek tartja, mint hogy 2 hetet csupán díszvizsgálatra lehetne elfecsérelni. Vagy ne legyen vizsgálat, vagy ha van, akkor legyen annak az érdemjegyre is befolyása.

György Al. a ma szokásban levő vizsgálati mód megtartását óhajtja, azzal a határozott kijelentéssel, hogy a vizsgálatokra csak két hét fordítható.

Petrovich F. bővebben indokolja, hogy miért van a mai rendszer ellen; legcélszerűbbnek tartja az u. n. áttételi vizsgálatokat, de azok szigorúak legyenek a kétesekre nézve.

Dr. Say M. a hallottakhoz még azt óhajtja csatolni, hogy a vizsgálaton nyert érdemjegyet az elnök is jegyezze, és ez az osztályozásnál kellő tekintetbe vétessék.

Garami R. a Rendt. által megszabott vizsgálatot középkoriasnak, port a szemébe-féle intézménynek tartja.

E pont körül nyilvánult többféle nézetet az elnök összefoglalván, a gyülés elé terjeszti, melyeknek alapján határoztatott:

A vizsgálatok nyilvánosak és junius 2-ik hetében kezdődjenek; a rokon tantárgyak csoportosíttatván, a vizsgálat ezekből egyszerre történjék, melyen lehetőleg minden tanuló felel, a kétesek azonban tüzetesebben vizsgáltatnak, e vizsgálatokon az elnök is ír érdemjegyet, mely az osztályozásnál kellő tekintetbe vétessék. — A tanulók érdemjegyeinek megállapítása a vizsgálatok után történjék.

A 43. §. változatlan marad; a 44. azonban a fenntebbi határozatok értelmében egészen mellőzendő volna.

Névy L. a 45. §-t vevén föl, a »jeles« elé még a nagy ritkán használandó »kitünő«-nek fölvételét ajánlja.

A vidéki megjegyzéseknek mindegyike szól e §-hoz. Az ungvári: a tanító gyakran abba a helyzetbe jő, hogy a tanulónak megrovás alá eső viseletét rosz-nak, lelkiismeretesen nem mondhatja, de épen úgy »szabályszerűnek« sem, mivel a rosz csak az erkölcsileg sülyedt ifjú viseletét illetheti meg, — ily esetben tehát helyén levő a »kevésbbé törvényszerű.«

Az eperjesi a legjobb magaviselet jelzésére a dicséretest, s a nem épen roszra a »kevésbbé szabályszerűt« óhajtja, mert valamint kivánatos az, hogy a minden tekintetben kitünő ifjú megdicsértessék, úgy szintén nem tapintatos eljárásunk, ha pezsgőbb vérű növendékünkre, a ki nem erkölcsi fogyatkozásból, hanem könnyelmű pajzánságból követ el, habár ismételten csínyeket, azt mondanók, hogy viselete rosz, de a mely azonban szabályszerűnek sem mondható.

Zsuffa Fausztin azt óhajtja szintén, hogy a jó elé még a dicséretes tétessék.

Az újvidéki: minthogy az előmenetel tanjegyei már úgy is egyszerüsítve vannak, a szorgalom jegyeit jutalomkép használhatónak tartja.

Petrovich F. helyesli, hogy a szorgalomnak, melyről a tanár csak úgy szerezhetne biztos tudomást, ha látná, hogy egyes tanítványai mennyit dolgoznak, classificatiója nem említtetik a Rendtartásban. A magaviselet jelzésére elégnek tartja a három fokot. A »roszra« vonatkozó aggodalmakat eloszlathatja az, hogy indokolni kell a bizonyítványban.

Az elnök a fölmerült nézeteket összefoglalván, az indítványokat szavazásra tűzi ki: a szavazás szerint sem a jó elé, sem a jó helyett a dicséretes nem fogadtatott el; helyesnek találtatott azonban az, hogy a szabályszerű és rosz közé még a »kevésbbé szabályszerű« vétessék föl.

Most az előadónak indítványa vétetvén föl, hogy a jeles elé a nagy ritkán alkalmazható kitünő is vétessék föl.

Dr. Say M. az eddig használt érdemjegyek megtartása,

tehát a kitünő mellett emel szót. A »rosznak« elhagyásával az eddigi 5-féle érdemjegynek megtartása mellett szól azon tapasztalás, hogy a tanárok nagyobb része az elömenetel megbirálásánál még az 5 érdemjegyet sem tartotta elégségesnek: igen gyakori az $^1/_2$, $^2/_3$, $^3/_4$ és $^4/_5$, sőt $^5/_4$ jelzés is.

Petrovich F. hosszabban beszélvén a tanjegyekkel oly gyakran tapasztalt visszaélésről, a tanulónak elbizakodottá tételéről, s fejtegetvén, hogy mennyi nálunk a »kitünő«, pedig alig érdemelnek »jót«; a kitünő használata ellen, s a tanjegyek devalvatiója mellett nyilatkozik.

Müller J. helyesli, ha a »kitünőt« elhagyjuk, de az 5 fokozatot nagyon szükségesnek tartja, a jeles és jó közé igen jót ajánl.

Az elnök ezeket az indítványokat is szavazatra tüzvén ki:

A »kitünő« elfogadtatik, a többi érdemjegyekre nézve pedig a következőkben történik a megállapodás: igen jó, jó, elégséges, elégtelen.

36. A 45. §-nak harmadik része ismét másról szólván, ez is külön megfontolás tárgyát képezi.

Dr. Say M. itt a gyakorlatra, a már eddig is fölmerült nehézségekre és zavarokra mutat, a bizonyítvány minőségének megjelölésénél valami terminus technicusra, melynek értékét széles körökben ismerik, okvetlen szükségünk van; már csak azért is az általános osztályozás megtartása mellett van, mert az iskolapénz elengedésénél, de még inkább az ösztöndíjak adományozásánál, katonai intézetekbe való lépésnél és számos esetben bizonyos kedvezmények kérésénél határozottan kivántatik annak megjelölése, hogy a kérelmező milyen általános sorozatú bizonyítványnyal bír.

Dr. Lechner L. és dr. Erődi B. a gyakorlatból szintén több példát hoznak föl arra, hogy az általános sorozatnak megtartása szükséges.

Az elnök föltéve azt, hogy a közokt. nm. miniszterium az általános sorozat megtartása ellen volna, — a mi, mint itt a nyilatkozatból látható általános óhajtás — szükségesnek látná annak kimondását, hogy az általános sorozat meg nem tartásának esetén a bizonyítvány alján egy külön rovat legyen a célra, hogy abba jegyeztessék: fölmehet-e az illető tanuló a következő osztályra vagy nem.

Az általános sorozat megtartása egyhangulag szükségesnek tartatik.

Dr. Say M. ezután még — mint már fenntebb az újvidéki megjegyzés — a szorgalom megjelölése mellett szól.

Petrovich F. fölemlítvén azt, hogy a szorgalmi jegynek helyes adása milyen bajos, hogy a gyönge tehetségű, de szorgalmas tanuló hányszor nyer roszabb szorgalmi jegyet, mint a jó tehetségű, de nem iparkodó: erre nézve csattanós tapasztalati példákat hoz föl, a szorgalom megjelölése ellen van.

Az elnök által föltett kérdésre a gyülés a szorgalmi jegynek fölvételét szükségesnek nem tartja.

37. Névy L. a 46. §-t vevén föl, kiemeli először is azt, hogy e § az osztályozásnál az igazgatónak túlságos hatalmat ad, melyet némelyik a szaktanár itélete ellenében is érvényesíthet: ezt tehát e §-ból elhagyandónak tartja. A javító vizsgálatokra nézve helyesnek mondja az eddig volt gyakorlatot az egy, két és három v. több tantárgyból elégtelen jegy megkülönböztetésére és a javító vizsgálatra nézve.

Dr. Say M. e §-nak hosszas intézkedését fölöslegesnek tartja. Sokkal szükségesebbnek tartja annak meghatározását, hogy a két tantárgyból elégtelen jegyet nyert tanuló a testület által javító vizsgálatra legyen bocsátható; a miniszteriumhoz folyamodásról pedig említés se tétessék.

Utal ezután arra, hogy számos tanuló a vizsgálat elől szándékosan visszavonul, megjelenésében betegség v. más fontos ok nem akadályozza; ezek sok tekintetben kellemetlenséget okoznak, s a törvényeket iparkodnak kijátszani: azért, hogy az ily eljárástól lehetőleg visszariasztassanak, célszerűnek látná annak fölvételét, hogy »a mely tanuló a vizsgálatról szándékosan elmarad, ha elmaradását orvosi bizonyítványnyal, vagy más, valami tekintetbe vehető okkal nem igazolja, a pótvizsgálaton minden tantárgy után 5 frt fizetésre köteleztessék.«

A kassai észrevétel e ponthoz: E pont nem világos szerkezetéből némelyek azt olvassák ki, hogy minden — akárhány tárgyból — elégtelen jegyet kapott tanuló javító vizsgálatra bocsátható; ezeket tévedésbe hozta a rendtartás humanus szelleme. De később megtudták, hogy csak az egy elégtelen-t kapott tanuló bocsátható javító vizsgálatra; ezt túlszigorú eljárásnak tartják. — Sokszor a tanuló önhibája nélkül is kerül abba a helyzetbe, hogy a követeléseknek teljesen meg nem felelhet; de a tanár tudja róla, hogy a jövő év kezdetéig a mulasztottaknak pótlására képes; a tanár tehát vagy kénytelen az ily tanulót keményen sujtani, vagy iránta túlságos elnéző lesz; e kellemetlen helyzetén segít az az intézkedés, ha a tanári kar fölhatalmazva lesz arra, hogy a 3-nál kevesebb tantárgyból elégtelen jegyet nyert tanulót javító vizsgálatra bocsáthatja.

Poz'sonyi: a rendtartást szintén túlszigorúnak mondja, s abban a nézetben van, hogy a főigazgatóságot föl kellene hatalmazni arra, hogy a két tantárgyból elégtelen jegyet kapott tanulót javító vizsgálatra bocsáthatja.

Az újvidéki: e pontnál azon indítványokat teszi, hogy a két tantárgyból elégtelen jegyet nyert tanulók a tanári kar ajánlatára javító vizsgálatra bocsáttassanak.

Dr. Say M. e pontnak hosszas intézkedését szükségtelennek tartja; a régibb gyakorlat megtartása mellett van.

Müller J. tekintetbe véve azt, hogy az eddigi, a javító vizsgálatokra vonatkozó túlságosan elnéző rendszer mellett igen

sok igazán selejtes tanuló felebb emelkedett, a mi csak a többinek kárára van, a rendtartás szövegét helyesli.

Petrovich F. a pótló vizsgálatot úgy érti, hogy ilyet azok tesznek, a kiket a tanári testület az év végén egy tárgyból elégtelennek talált, vagy fontos okból nem osztályozott azon reményben, hogy a jövő iskola-év elejéig mulasztásukat pótolják. Ezután említvén ama tapasztalásokat, melyeket a javító vizsgálatot tevő tanulók körül szerezni mindenkinek lehetett alkalma, a rendtartás intézkedését helyesli, s a két tantárgyból megbukottakat kivétel nélkül ismétlésre utasítandóknak tartja.

A rendtartásnak különös vívmánya gyanánt tünteti föl azt, hogy benne a miniszteriumhoz folyamodásról említés sincs téve; a mi a tanulót bizonyosan nagyobb buzgóságra serkenti, a tanári testületeket pedig, főleg a vidékieket sok kellemetlenségtől óvja meg.

Az elnök e pontot szintén túlszigorúnak tartja, tekintetbe kellene itt venni a szülők helyzetét és azt is, hogy a gyakorlati életben gyönge tanulókból sokszor legderekabb emberek válnak.

Dr. Brózik K. is oda nyilatkozik, hogy a két elégtelen jegygyel bíró tanuló javító vizsgálatra bocsáttassék.

Az elnök a tantárgyak mennyiségét illetőleg szavazatra hívván föl a már meggyérült tagokat: a mellett, hogy a két tantárgyból elégtelen jegyet nyert tanulók javító vizsgálatra bocsáttassanak — a többség — az, hogy a több tárgyból bukottak a miniszteriumhoz sem folyamodhatnak, általános helyesléssel találkozott.

---

*1877. január hó 30-án.*

Az elnök meg nem jelenhetvén ezen ülésen az elnöki széket dr. Say M. foglalja el; jegyző: Köpesdi S.

Jelen van 16 tag.

38. A 47. §. változtatás nélkül, a 48. §. pedig dr. Say M. indítványára ily megtoldással fogadtatik el: A másodlatok csak a főtanhatósághoz intézett folyamodványra — s mint eddig — díj mellett adhatók ki.

39. A 49. §. már előbb a 42-vel együtt tárgyaltatván, az előadó az 50. §-ra megy át, melynek intézkedését helyesli, a mennyiben az középiskoláink jó részénél meggyökerezett visszaélést törekszik megszüntetni; de nem helyeselheti, sőt kivihetetlennek is tartja azt a módot, a melyen a rendtartás ama bajt orvosolni akarja, a §-nak e részét: »magántanulók csak az érettségi vizsgálatok idejében, s lehetőleg a főigazgató közbenjárásával tehetnek vizsgálatot.« Így véli módosítandónak: »magántanulók lehetőleg a főigazgató jelenlétében stb.« — Hogy azonban a főtanhatóság meggyőződést szerezhessen magának arról, hogy a magánvizsgálat csakugyan kellő szigorral lön megtartva, e §-nak utolsó pontját ekkép módosítja: »A magánvizsgálatokról szóló

részletes jegyzőkönyv stb., mely a magántanulónak adott minden kérdést magában foglalná.«

Dr. Say M. teljesen egyetért előadóval abban, hogy e §. visszaélést törekszik megszüntetni, de minden tanférfiú tudja, hogy ezek a visszaélések legfőkép azokban a tanintézetekben fordultak elő, melyekre nézve ezen rendtartás nem lehet kötelező; az ismert bajt tehát nem is fogja orvosolhatni; azért azt, hogy magánvizsgálatok csak a főigazgató jelenlétében történhetnek, helyesnek nem tartja; annál nagyobb örömmel fogadja azonban e §-nak végét, mely szerint az irásbeli dolgozatok és a szóbeli vizsgálatról szóló részletes jegyzőkönyv a főigazgatósághoz terjesztendő.

Petrovich F. kérdi: van-e szükség arra, hogy a magánvizsgálatok minél nagyobb ellenőrzés alá helyeztessenek? Nem szól a fővárosi tanintézetekről, hanem sok felől tudomására jutott adatokból bizonyítgatja, hogy arra főleg némely vidéki tanintézetnél égető szükség van. A §. intézkedését kivihetetlennek nem tartja, mert a középiskolai törvényjavaslat szerint a főigazgató a tanintézeteket évenkint háromszor köteles meglátogatni, s így magánvizsgálatok évenkint ugyanannyiszor tarthatók. De különös esetekben máskor is tarthatók, s nézete szerint ilyenkor kell az irásbeli dolgozatokat és szóbeli vizsgálatokról szóló jegyzőkönyvet a főigazgatósághoz fölterjeszteni. — Ezen és alább következő intézkedésével a magántanulást lehetőleg megszorítani akarta, s azt teljes mértékben helyesli.

Az elnök szavazásra tevén föl a kérdést: a többség Névy L. módosító indítványait fogadja el.

40. a) Az előadó az 51. §-nál azt a kérdést veti föl, hogy a vizsgálati díj előlegesen fizetendő-e, vagy csak a sikeresen kiállott vizsgálat után?

A kérdéshez többen ugyanegy értelemben szólanak, hogy a vizsgálati díj mindenkor a vizsgálat megkezdése előtt fizetendő le.

b) Dr. Say M. azt véve tekintetbe, hogy vannak viszonyok, a melyek néha a szerényebb vagyoni állású tanulónak sem engedik meg, hogy nyilvánosan tanuljon, az ilyeneknek a 40 forint vizsgálati díj lefizetése nehezökre esik, gazdag szülőket pedig az esetben, ha viszonyaiknál fogva azt kívánatosnak tartják, hogy gyermekeik magántanulók legyenek, a 40 frtnyi díj nagysága alig fogja visszariasztani; ez okból az itt kitűzött vizsgálati díjt magasnak tartja.

Petrovich F. szigorú és drága magánvizsgálatot tart helyesnek. Ha a díj az előkelőbb ifjak közül némelyeket nyilvános tanulásra kényszerít, ez haszon ama szerényebb sorsú tanulókra, kik amazokkal egy osztályba járván, naponkint társaságukban vannak. Kivételes esetekben a tanári karon áll a díjról vagy egészen, vagy legalább részben lemondani.

Tiber, Kont Gy. nem találják okadatoltnak a rendtartásnak azt az intézkedését, hogy az igazgatót a vizsgálati díjból

két rész illeti, mint a ki az irásbeli vizsgálatoknál épen nincs, a szóbelieknél pedig legalább nem annyira van elfoglalva, mint a vizsgáló tanár.

A pozsonyi megjegyzések e §-nál említik föl azt, hogy — ha a tanuló a javító v. pótló vizsgálatot az arra kitűzött időn kívül teszi le — e vizsgálatért köteles-e és mennyit fizetni?

A gyülés a 40 frt díj megtartása mellett szavaz a §-nak oly módosításával, hogy az igazgatót — ha nem vizsgáló is egyszersmind — a díjból csak egy rész illesse.

41. a) Az 52. §-nak változatlanul elfogadása után az előadó az 53. §-ra a következő észrevételeket teszi: nem is tekintve azt, hogy milyen tárgyú legyen az az értesítőben megjelenő értekezés, azt nem okvetetlenül szükségesnek, hanem csak kivánatosnak tartja, mert — hogy csak egy okot hozzon föl — mai napság senkitől sem követelhető az, hogy hosszabb idejét az »Értesítőben« megjelenő cikk irására díjtalanul fordítsa; van intézet, a hol évről-évre e teher csak egy-két tanárra háramlanék, a mi méltányos eljárás nem lehet; hátra volna még az, hogy a cikkirásra a testületnek minden évben más-más tagja kötelezteinék; ez azonban előreláthatólag célhoz nem vezet.

Petrovich F. a címet nem tartja helyesnek, és a helyett »zárjelentés«-t ajánl.

Névy L. ezt a roszúl összetett szót nem fogadja el, s e helyett »Évi jelentés«-t ajánl, a mi általános helyesléssel fogadtatik.

Kont Gy. a mellett emel szót, hogy az évi jelentésből a tudományos értekezés egészen kihagyassék, minthogy a tudomány minden ágára már külön szaklapjaink vannak.

A bevezetésre Névy L. nézete helyesléssel találkozik.

b) Petrovich F. az I. pontnak e kifejezését: » a nyilvánosságot érdeklő személyes viszonyai« nagyon tág értelmünek találja, s e helyett a világos: irodalmi vagy a művelődés terén kifejtett bárminő munkásságot« ajánlja.

Elfogadtatik.

c) A III. pontnál Petrovich F. a classificatiónak az évi jelentésben kinyomatása ellen szól, azt tartván, hogy az a rosz tanjegyet nyert tanulót a nagy közönség előtt szégyeníti meg, s kérdés, hogy joggal-e?

Tiber Ág. azt tartja, hogy a tanjegyek kinyomatása, nem kis mértékben hat a tanulóknak ösztönzésére: azért a rendtartás intézkedése mellett van.

A gyülés az érdemsorozat kinyomatását helyesli.

42. Az 54—56 §§-nak felolvasása után a gyülés előbb a kassai észrevételt hallgatja meg: »Az egyes tanárok működése óráról-órára be van jegyezve az osztály naplójába és az igazgató — a ki nemcsak az év végén, hanem időszakonként is megteszi jelentését mindenről — a mulasztásról, ennek mily módon történt helyettesítéséről, azokról, miket látogatásai alkalmával ta-

pasztalt, tehát a testület egyes tagjainak tanítási módszeréről is, ismételjük mindenről, a mi csak az intézetben történik: a tanárokra e §§-ban rótt újabb munkát tanügyi szempontból hasznosnak nem tartjuk s abban a meggyőződésben vagyunk, hogy ez az új munka, melylyel főleg az osztályfőnökök lesznek ismét elhalmozva — és pedig akkor, mikor különben is legtöbb teendőjük van — korántsem fog annyi hasznot hozni, mit hozna az, ha a tanár az iskolai szükséges teendők bevégzése után fennmaradt idejét nem relatióra, hanem önmagának tovább képzésére fordíthatná.«

Névy L. Az egész rendtartás odatörekszik, hogy a tanárokat methodicai és paedagogiai elvek követésére szorítsa; hogy az ilyenek fölött való gondolkodáshoz szoktassa.

Ez theoriában nagyon szép; bizonyos mértékig a gyakorlatban is hasznos; de a rendtartás itt annyira ment, hogy ha követelésének az összes középiskolák megfelelnek, — nem lehet ember, nem hivatal, mely a beérkezendő roppant halmaz jelentést annyira átvizsgálja, hogy abból tanügyünk fejlesztésére üdvös intézkedések legyenek vonhatók; tekintetbe véve itt még azt, hogy a módszertani értekezletek jegyzőkönyvei nem egyebek szakjelentéseknél, — az év végén a szakjelentéseket egészen mellőzhetőknek tartja; meghagyandók volnának azonban az osztályelnöki jelentések, melyeknek mintegy betetőzésére szolgálna az igazgatónak terjedelmes jelentése.

Tiber Ág. a szakjelentéseknek hasznát szintén nem látja, s úgy gondolja, hogy ha a tanár az ily jelentéstételre kényszeríttetnék, egyszer kidolgozná s némi változtatással mindig ugyanazt terjesztené föl; a mellett van ő is, hogy csak osztályfőnöki és igazgatói jelentés legyen.

Petrovich F. a szükségesség és a hasznosságnak teljes tudatában emel szót a rendtartás intézkedése mellett. Nem is a végből szükségesek azok, hogy azokat administrativ hatóságok, hanem, hogy a közoktatási tanács tanulmányozhassa és képet nyerjen arról, hogy a törvény, rendeletek és a tanterv mikép lesznek érvényesítve, és mily intézkedésre van szükség. Már pedig közoktatásügyünkről teljes képet csak akkor nyerhet, ha minden egyes tanár maga tesz jelentést saját működéséről, mert csak így készíthet az igazgató valamire való jelentést.

Névy L. ama meggyőződését fejezi ki, hogy a beérkező nagy számú jelentést a közoktatási tanács sem lesz képes áttanulmányozni, s itt az a véleménye, hogy teljes kép készíthetésére az igazgató — házilag — kérhet ugyan az egyes tanártól jelentést, de az ilyenek jelentése készítésénél csak az ő támogatására szolgáljanak és föl ne küldessenek.

Kont Gy. a szakjelentések megtartása mellett van, de hogy azok könnyeben átvizsgálhatók legyenek, az igazgató jelentését úgy készítse, hogy ebből ki legyen vehető — mely egyes jelentések tartalmaznak valami fontosabb s átvizsgálásra érdemes elveket.

Müller J. azt gondolja, hogy a tanárra nézve — ha már egyszer jelentést kell készítenie — korántsem mindegy akár olvassák át a közokt. tanácsban, akár nem; meg van győződve arról, hogy oly terhet, mely tanügyünket bármely tekintetben előmozdítja, minden buzgó tanár szivesen vállal magára. — A szakjelentéseknek hasznát nem látja, — azoknak behozatala ellen van.

Dr. Say M. a tanügynek chablon-szerű rendezését helyesnek nem tartja; ez a rendt. pedig nagyon is olyan, a mire a koronát e §-sal teszi föl; eltekintve attól, hogy az ily szakjelentéseknek hasznosságát ő sem látja, csak arra a burokratismusra figyelmeztet, a melylyel ez az intézkedés jár. Már előbb hallotta, hogy ez az intézkedés sok dolgot ró, főleg az osztályfőnökre és pedig akkor, mikor úgy is legjobban el van foglalva — az év végén; hát mit szólunk akkor, ha arra gondolunk, hogy minden ily jelentést két példányban kell leírni, mert az ilyen jelentés egyik példányát az intézet irattárába okvetlenül el kell helyezni. Egészen fölöslegesnek találja az 56. §-nak azon rendelkezését, hogy a jelentéshez az osztály tanulói névkönyvének másolata is mellékeltessék. Ez alatt a tanulók névsora látszik értve lenni, az pedig az évi jelentésben amúgy is nyomtatva van.

Petrovich F. azt látja, hogy e szakjelentést sokan valami terjedelmes munkának képzelik; ennek az egész évi működést csak legfőbb vonalaiban kell tartalmaznia. Arra vonatkozólag, hogy a jelentéseket senki sem nézi át, megjegyzi: sajnos, ha eddig úgy történt, de épen arra törekszünk, hogy ezután máskép legyen. Kétségét fejezi ki még a fölött, hogy egyes tanárok jelentése nélkül csak egy igazgató is képes lenne az egész évi működésről helyes és érdemleges jelentést tenni.

A nagy többség Névy L.-nak e §§-ra vonatkozó indítványait elfogadja.

43. Az 57. §. e megállapodások értelmében így módosíttatik: »Az igazgató részletes jelentést terjeszt a közokt. nm. miniszteriumhoz, mely az ő saját eljárását, intézkedéseit és az intézetnek anyagi és szellemi összes állapotját tárgyalja.«

Az 58. §. minden megjegyzés nélkül helyesnek találtatott.

Ezek után az előadó hangsúlyozza még, hogy mennyire szükségesnek tartja azt, hogy az igazgató, tanár, helyettes, póttanárok stb. közt levő viszony vagy ebben a rendtartásban, vagy más rendeletben már megállapíttatnék.

Köpesdi S. megjegyzi, hogy ugyanebbeli óhajtásukat terjesztették be Wagner, Polikeit stb. pozsonyi reáliskolai tanárok is.

Végre Névy L-nak még az az észrevétele, hogy a rendtartásnak kellett volna gondoskodnia az érettségi vizsgálatra szóló szabályokról is.

E kérdést fölveti a kassai főreáliskolától érkezett megjegyzés is.

Petrovich F. megnyugtatásul felemlíti, hogy a közokt.

tanács szabályzatot az érettségi vizsgálatra már rég dolgozott ki; hiszi, hogy a közokt. kormány azt rövid idő mulva közzé teszi. Ezután a szolgálati szabályzatnak szükségességét hangsúlyozza.

A gyülés az utóbb fölvett indítványokat tanügyünkre nézve egyhangulag hasznosaknak mondja s abbeli forró óhajtását fejezi ki, bárcsak a gymnasiumi tanterv, az igazgató és a a tanarok stb. közt levő viszony, az érettségi vizsgálatra szóló és szolgálati szabályzat minél előbb megalkottatnék.

44. Dr. Say M. tekintve azt, hogy e tanácskozásokról szóló jegyzőkönyv hosszú lesz, hogy annak hitelessége annál inkább előmozdíttatassék, ajánlja, hogy a jegyzőkönyv hitelesítésére a gyülés oly 6 tagot válaszszon, kik a tárgyalásokon rendesen jelen voltak.

Ezen indítvány egyhangú helyesléssel találkozván, a jegyzőkönyv hitelesítésére dr. Say M., Petrovich F., Névy L., Müller J., Tiber Ág. tagtársak kéretnek fel.

45. Az elnök megragadja az alkalmat, hogy Névy László előadó úrnak a tárgyalás alatt kifejtett fölájdozó buzgalmáért, valamint a jelen volt tagsársaknak kitartó részvételükért köszönetet mondjon.

Az összes ülés Névy László előadónak köszönetet szavaz.

*Berecz Antal,*
egyl. elnök.

*Köpesdi Sándor,*
egyl. e. titk.

A jegyzőkönyv hitelesítői:

*Dr. Say Móricz, Tiber Ágost, Petrovich Ferencz, Müller József, Névy László.*

---

# Vegyesek.

**— A hivatalos lapból.**

Pályázatok. A körmöcbányai állami főreáliskolát a természetrajzi valamely s ezzel a rokontárgy tanszékére. A szokásos feltételek. A folyamodványok május 31-ig a körmöcbányai reálisk. igazgatósághoz intézendők. (8488. sz.) — A losonci állami főgymnasiumnál az $187^{7}/_{8}$. tanév elején a VI. osztály fogván megnyittatni, két rendes tanszékre pályázat hirdettetik. Az egyik tanszékkel a latin és görög nyelvnek, a másikkal a mennyiség- és természettannak az egész gymnasiumban való tanítása lesz összekötve. A szokásos feltételek. A folyamodványok a tankerület kir. főigazgatóságához Beszterczebányára f. é. junius 10-ig intézendők.

— Szily Kálmán úrtól, a Termi. Társulat első titkárától kaptuk a következő sorokat: „Tisztelt szerkesztő úr! A középtanodai tanár-egylet Közlönye április 15-diki számában megjelent, s „a növénytani munkálatok stb.“ címet viselő cikk végszavaira vonatkozólag a következő felvilágositó sorok fölvételét kérem :

A Természettudományi Közlöny 1875. augusztusi füzetében levő növénytani apróbb közleményekre a rendes rovatvezető, Klein Gyula tanár úr épenséggel nem folyt be, a mint ezt az is mutatja, hogy neve nem áll, mint különben mindig, a rovat címe alatt. Klein Gyulának az a cikke pedig, mely a Term. tud. Közlöny 1877. januári füzetében (a Magyarországban előforduló rovarevő növényekről) megjelent, a társulat egyik legbuzgóbb tagjának egyenes fölszólítására iratott, a mint ez az 1876. decemberi füzet levélszekrényéből (28-ik szám) is kiderül. A figyelmes olvasó különben a szóban levő két cikk közti lényeges különbséget mindenesetre észrevette: az első előleges jelentés egy érdekes fölfedezésről, a második pedig ugyanannak alkalmazása a magyarországi flórára. És el-végre is senki, a ki elfogulatlanul itél, nem találhat abban roszalni valót, hogy egy populáris lap ugyanarról az egy tárgyról két különböző időben, két különböző szerzőtől, két különböző irányú cikket ad ki. Fogadja kiváló tiszteletem kijelentését, melylyel vagyok alázatos szolgája Szily Kálmán, a term. tud. társulat első titkára."

— Osztrák gymnasiumok.

Nyilvánossági joggal felruházott osztrák gymnasium a múlt tanévben volt 91, melyek között 78 teljes és kiegészülő félben levő, 13 algymnasium, továbbá 72 állami, 5 községi intézet, 12 szerzeteseké, 2 saját alapú. Az összes tanító-személyzet 1714, kik közől 432 pap, 1282 világi. A tanulók száma 24,030 mely számból 1439 esik az algymnasiumokra. Reálgymnasium volt 61, és pedig 24 felső osztályok nélkül, 27 felső gymnasiumi osztályokkal, 5 felső gymn. és reáliskolai osztályokkal, 5 csak felső reáliskolai osztályokkal; 35 állami, 9 tartományi és 17 községi intézet volt. A tanítók száma 931, köztök 123 pap, 808 világi. A tanulók összes száma 11,898 és pedig 11,789 nyilvános. 109 magántanuló. Külállamokból való 66.

— A népiskolák költsége.

A népiskolák fenntartására egy lakóra esik Bécsben (1870) 1.20 márka Prágában (1872) 1.68 m., Grácban (1873) 1.94 m., Antwerpenben (1873) 2.04 m., Berlinben (1871) 2.06 m., Triesztben (1870) 2.48 m., Budapesten (1874) 2.66 m., Párisban (1871) 2.88 m., Münchenben (1875) 3.75 m., Boroszlóban (1874) 3.60 m., Drezdában (1875) 3.96 m., Nev-Yorkban 7 m. és Bostonban 20 márka.

— Cox György regéinek, melyeket Komáromy Lajos tagtársunk fordít, megjelent a „hősöket" tartalmazó II. füzete az ifjúsági iratok tárában. Az I. füzet megjelenése alkalmával elmondottuk nézetünket röviden e kitünő munkáról, melynek magyar fordítása is a legjobbak közé tartozik. A második füzet méltó párja az elsőnek minden tekintetben.

— Irodalmi adatok a természetrajzi füzetek (II. sz.) közleményeihez.

Az Epilobium mixtum Simkovics (104. lap) a tudományra nézve új növények közé van sorolva. Ascherson Pál azonban (Botan. Jahresbericht 1863. 612. l.) nem tartja új növénynek (hybridnek) az olyat, a melyről már említés van valahol téve, ha nincs is az egyszerű névvel megjelölve. Az

Epilobium parviflorum és adnatum hybridját pedig Prof. Haustknecht említi már az Oest. bot. Zeitschr. 1876. 44. lapján.

Az Epilobium parviflorum × roseum E. tetragonum L. herb. jelölésére 105, lapon Simkovics E. tetragoniforme nevet hoz ajánlatba. „Von Bastarden (bei den Epilobien) sind bis jetzt festgestellt: E. parvifloro-roseum = **E. opacum Peterm.**“ Gremli Excurs. fl. für die Schweiz. 1874. 185. l. — Celakovsky Prodromus der Flora v. Böhmen (1875.) 551. lapján. „E. Knafii mihi (E. parviflorum × roseum ?) áll, mely a Haustknecht thüringiai példányaival jól megegyezik. E biztos combinatiót én még tavaly a Celakovsky-féle néven közöltem hazánkból. (Oest. bot. Zeitschrift 424. lap.)

A 107. l. dr. Staub M. azt állítja, hogy a Polypodium vulgare L. v. serrata Willd. csak Botzen és Merán körül fordulna elő. E szerint a Monte Maggiore (Kerner szerint 4402') lenne a III. termő helye (föltéve természetesen, hogy az igazi Willdenow-féle, nem pedig valami fürészes sallangú, közönséges alak, melyet gyakran a Willdenow-féle alaknak tartanak, s tartottam azelőtt én is (v. ö. Symbolae ad Ptesidographiam Hungariae 4. lap.) Mildének azonban más, nagyobb munkája is van: „Filices Europae et Atlantidis etc. s itt már 12. helye van említve a szóban forgó alfajnak.

A Staubféle Geranium Robertianum az Oest. bot. Zeitschr. 1876. 348. megjelent közleményem szerint G. purpureum Vill. A Karston, Fiume körül is mindenfelé ez helyettesíti a kövér G. Robertianum-ot. L.

A Corydalis ochroleuca Staub szerint ritka. (108. l) Neilrewt Vegetationsverhältnisse v. Croatien 177. lap. 15 helyet említ. Ha az ember juliusban a Karston vasúttal utazik, megunja a szeme a sok Corydalis ochroleucát, mely a sziklákat, főleg a tunelloknál töménytelenül ellepi. A Recina völgyében se mondható ritkának.

Közli: **Borbás Vince.**

— Beküldött könyvek:

Magyar könyveshá z. 36. Elbeszélések. Caballero után Szulik. Józseftől. Budapesten, Aigner Lajos.

Magyar Kalliope. Széptani fejtegetés. (Szigeti veszedelem. Zalán futása. A kióvi csata.) Irta Moller Ede. Soprony, 1877. Aigner Lajos.

Magyar nyelvtan mondattani alapon. Irta dr. Simonyi Zsigmond, a magyar nyelvtudomány m. tanára a budapesti m. kir. egyetemen. I. Rész. Az egyszerű mondat és a szóképzés. A középiskolák első osztálya számára. (Középiskolai tankönyvek tára). Budapest, 1877. Eggenberger-féle könyvkeresk. Ára 60 kr.

Cigány nyelvtan. Irta Ihnátko György, főgymn. rendes tanár. Losoncon, Roth S. 1877.

---

## A szerkesztő üzenete.

Sz. J. Kassa. Magánlevelet fogok írni az ügyben.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 17. szám. $187^{6}/_{7}$.

# Az erd. r. kath. középiskolák életéből.

Vége felé közeledvén az $187^{6}/_{7}$-iki iskolai év, nem fog ártani, ha mindazon nevezetesebb mozzanatokat, melyek a jelen iskolai évben az erd. róm. kath. gymnasiumok életében előfordultak, e füzetekben kissé figyelemre méltatjuk, tájékoztatásul mindazoknak, kik ezen intézetek mint olyanok iránt érdeklődnek, melyek keleti Magyarország kultur-törekvéseinek egyik jelentékeny tényezőjeként vannak hivatva szerepelni.

Nem tudjuk, hogy a magas kormány és az erd. róm. kath. igazgató-tanács is ily hatáskör betöltésére hivatottnak tekintik-e ezen intézeteket, mert azon akadékoskodás, melylyel az első, az erd. r. kath. státus-gyülés ezen iskoláknak igazán életkérdéseit érintő határozatait állítólag megbénítani célszerűnek látja, és azon könnyűvérüség némely kérdésekben, melylyel a második azok felett, valamint ez intézetek némely hiányai avagy egyes teendők felett a napirendre tér, ellenkezőt árulnak el.

Avagy hogyan értelmezzük, hogy az erd. r. kath. tanári és tanítói nyugdíj-alapszabályzat, mely, mint a múlt évi státus-gyülés terménye, magában véve elég rosz ugyan, s különösen a gymn. tanárokat erősen megadóztató, de az állami tanítói nyugdíj-szabályzatnak szóról-szóra édes testvére lévén, jogszerű, és a munkaképtelenség esetére a koldusbottól megmentő: a magas kormány által visszautasíttatott. És honnan magyarázzuk ki, hogy míg a törvények által szentesített autonomikus egyházmegyének iskolai alapját kezébe nem adva, azt alig $3^{1}/_{2}$—$4^{0}/_{0}$-kal kamatoztatja, addig az ily módon anyagilag általa szorongatott gymnasiumok egy némelyikét (brassói és csíksomlyói) az évről-évre engedélyezett nyilvánosság nyomoraival sujtja, s ezzel nevezetesen a brassóvidékiek egyetlen magyar intézetének tekintélyét szemben a többi nem-magyarajkú vallásfelekezetekével, melyekben a magyar nyelv mostoha gyermekként ápoltatik, s melyek az ezen intézettől megkivánt kellékeket épen csak oly mértékben képesek kimutatni, aláássa és megsemmisíti. Részünkről határozott hivei vagyunk a kormány legszigorúbb érteményben vett ellenőrzési jogának, de a célba vett monopoliumokat az iskolaügy halálának tekintjük, mert

jól ismerjük a verseny jótékony befolyását. Nem tudjuk elképzelni, hogy a magas kormánynak a célba vett javítások kierőszakolására más eszközei ne lennének! Ennyit azon mozzanatokról, melyek illetékes helyek állítása szerint a magas kormányban találják zátonyukat. S lássuk most azon ügyeket, melyek elintézése a r. kath. igazgató-tanács jó akaratára várakoznak.

Erdély egyik püspöke körútja alkalmával a hires Oláhfalut is meglátogatta, melv alkalommal elég ünnepélyesen fogadtatott ugyan, de a harangok a szokás ellenére szörnyen hallgattak, s midőn a püspök ennek oka felől kérdezősködnék, a jelenlevő székely atyafiak egyike így okoskodék: »Jaj kegyelmes uram! annak száz oka van; először is: mert nincs harangunk!« Természetesen a többi ok mind elengedtetett neki.

Tagadhatatlan, hogy ügyeink legtöbbjének kielégítése a százféle ok azon elseje miatt nem hajtható végre, mert nincs pénz; ilyenek volnának pl. a gyulafehérvári gymn. épületének kitágítása s alkalmilag tanár-testületének nagyobbítása, ha jövőre is úgy kénytelen lenne párhuzamos osztályt nyitni, mint ez idén; a rendes tanárok fizetésének felemelése az államiakéhoz; a muzeumok és könyvtárak gyorsabban eszközlött teljes felszerelése stb. stb., mert a fővárosi nagy könyvtárak hiánya miatt kiválóbb szellemi előhaladás nem kecsegtetvén a tanárvilágot versenyezni a mi tanszékeinkért, legalább azok által kellene ezen hátrányt pótolhatóvá tenni. De vannak egyes mozzanatok iskoláink életében, melyeket egy krajcárnyi kiadás nélkül is lehetne rendezni. Ilyennek tartjuk legelső sorban a kilenc r. kath. gymn. kilencféle tantervének egységesítését, a mennyire lehet, az állami intézetekben jelenleg dívó tanterv keretében annál is inkább, mivel az államnak egyéb rendeletei szó szerint közöltetvén velünk, sokszor a legellentétesebb helyzetbe sodortatunk. Arra várni, hogy az állam által alkotandó tanterv törvényhozásilag szentesíttessék, köztapasztalás szerint annyit tesz, mint az ügyet ad graecas calendas elnapolni. Ezen tantervek alapját Eötvös által a 60-as években kiadott tanterv képezi, mely idők folytán a tanár-testületek által a főigazgatóság engedélyével a kilenc gymn.-nál kilencféleképen annyira módosíttatott, hogy ma azon intézetek, hová a többi intézetekből gyülnek össze a tanulók, akár egyébre se szorítkozzanak, mint ezen ellentétek folytán felmerült ismeret-hiányok kiegyenlítésére. Hanem hogy ez így mind nem jó, azt nálunk még sokan belátni nem akarják.

Második sorban itt a gymnasiumi segély-alap megindítását kell felemlítenünk. A múlt évi státus-gyülés határozata az, hogy gyüjtés útján egy segély-alap szerveztessék, mely hivatva lenne az erd. róm. kath. tanulmányi alapnak a magas kormány által alig $3\frac{1}{2}$ %-kal fizetett jövedelmét oda egészíteni ki, hogy iskoláink állapota anyagilag a kormány által kezeltekét legalább megközelítse. Tagadhatatlan, hogy ha a magas kormány alapjaink után legalább $5\frac{1}{2}$ %-ot adna, szükségeink a szó teljes értelmében kielé-

gítve lennének; de miután ezt nem teszi, ezen útat kell megragadnunk, mely tisztességes eszközökkel leghamarább célhoz vezet. Az autonomikus egyházmegye némely tekintélyei a hitelünknek nagy mértékben emelését eszközölte volna, önmegadóztatást elvetették, de készségesen elfogadtatott a gyüjtés, és célhoz vezető végrehajtásával az igazgató-tanács megbizatott. Nem tudjuk minő pénzügyi reményekkel kecsegteti magát az igazgató-tanács, hogy nem siet még akkor sem, midőn iskoláit épen a vizsgált tanárok hiánya miatt az évről-évre engedélyezett nyilvánossággal kínozzák, megragadni mindazon eszközöket, s így a megszavazott gyüjtést is, melyekkel jövedelmeit oda emelhetné, hogy vizsgált tanárok pályáznának tanintézeteihez; avagy hogy minő rémképeket festett maga elé ezen gyüjtés sikerét illetőleg; de mi azon meggyőződésben élünk, hogy az összes magyar birodalom katholikusaiban él még annyi lelkesültség, hogy jól rendezett gyüjtés ama szükségelt 300 ezer frt tőkét megteremteni tudná.

Ámde, ha az erd. r. kath. iskolaügy sötétebb oldalait megfigyeltük, illik, hogy az örvendetesebb mozzanatokról is megemlékezzünk. Ilyen a státus-gyülés határozata szerint a rendes (t. i. tanképesített) tanárok fizetésének 700 frtról 800-ra való felemelése, kik közé nehány olyan egyén is esett, kik, mint ezen intézetek régibb tanárai, elismeréssel működtek a tanítás terén. Csak kár volt ez utóbbiakat akkor, midőn megkülönböztetni akarták, azon cynikus feltétellel terhelni, hogy tanárvizsgálat alól való felmentésért maguk folyamodjanak a miniszteriumhoz, s kitenni ezzel azon meg nem érdemlett szégyennek, mely eshetőleg érheti őket, ha a magas kormány jónak találja kérelmöket, az ajánlás dacára is visszautasítani.

Ilyen intézkedés továbbá, hogy a miniszterium által legújabban kiadott gymn. Rendtartás kötelezőleg e középtanodákban is elrendeltetett azon kivétellel, hogy az eddig szokásban volt osztályzás egész terjedelmében érvényes maradt, de egyúttal felhivattak a tanár-testületek, hogy véleményöket e Rendtartás felett mondják el és az általuk véleményezendő módosításokat kellőleg indokolva terjeszszék fel, nem különben örvendetes mozzanat az is, hogy a csík-somlyói gymnasiumnál a hiányzó 12-ik tanári állomás szerveztetett, végül, hogy a hajdan gr. Csáky-féle nagy-almási uradalom 400 ezer frt úrbéri papirral az erd. r. kath. ösztöndíj-alap javára megvásároltatott.

*Áved Jákó.*

---

# Körültekintés a magyar verstani Bábelban.

Ki a legközelebbi években megjelent magyar verstani műveket figyelemmel kisérte, meggyőződhetett arról, hogy azon felfogás, mely a »magyar nemzeti versidom« fő rhythmikus elvéül a szóhangsúlyt tünteti fel, mindig több és több követőre talál; míg ellenben azok, kik a szóbeli hangsúlyt a magyar nyelvben tagadják, vagy azt a verselésben rhythmikus elvül elfogadni vonakodnak, a küzdőtérről mindinkább és inkább visszavonulnak, s ha itt-ott mégis elszánják magukat komolyabb támadásra, csak hamar kénytelenek belátni, hogy az elvesztett tért visszafoglalni többé nem képesek.

Tapasztalhatjuk, hogy olyan írók, kik költészet- vagy verstanok régebbi kiadásaiban hangsúlyos verselésről egy szóval sem tettek említést, műveik ujabb kiadásaiban már arra is kiterjeszkednek; láthatjuk, hogy azon szerzők, kik — mint Erődy Dániel s újabban Maczke Valér — költészettanokban a verstant legterjedelmesebben s legtöbb kedvvel tárgyalják, fő rhythmikus elvül a magyar verselésnél határozottan a szóhangsúlyt tüntetik fel, s tanaikat ezen alapon törekesznek felépíteni; sőt ha elolvassuk Greguss Ágostnak azon verstani fejtegetéseit, melyeket Arany János balladáinak magyarázatához csatolt, arról is meggyőződhetünk, hogy a magyar verstannak eme régi, tekintélyes művelője is teljesen és feltétlenül a szóhangsúly alapjára állott. S mit találunk e tényekkel szemben az ellenfelek táborában? Az akadémia nyelv- és széptudományi osztályának »költő« tagjai, — kik néhány évvel ezelőtt, midőn Barna Ferdinánd a magyar hangsúlyról értekezett, szentül igérték, hogy a »nyelvészek« nézeteivel ellenkező nyelv- és verstani elveikkel legközelebb meg fogják ismertetni a kiváncsi világot, mind e mái napig mélyen hallgatnak, s igéretök beváltásáról, úgy látszik, teljesen megfeledkeztek; Ponori Thewrewk Emil, ki »A hang mint műanyag« című értekezéséből itélve verstani nézeteivel nyelvész letére is inkább a költők, mint a nyelvészek pártjához csatlakozott, a magyar zenéről és verselésről szóló akadémiai felolvasásának második, a verselésre vonatkozó részével szintén még mindeddig késik az éji homályban; s Tomor Ferencz a lengedezők, toborzékik, ugratók és lebegők legujabban feltünt elszánt harcosa, midőn néhány hóval ezelőtt hosszasan fejtegette e helyen rég elavult elveken alapuló nézeteit, tagtársainak számtalan ellenvetéseiből világosan átláthatta, hogy nézeteivel teljesen elszigetelten áll közöttük.*)

*) E cikk irásakor Tomor értekezése még nem jelent volt meg a tanáregylet Közlönyében; azért itt nem reflectálhatok rája tüzetesebben.

Habár tehát a mondottak szerint a magyar verselés megitélésében s tanításában a helyes felfogás mindig tágabb körben tesz hódításokat; mégis nagyon csalódnék, ha netán valaki azt hinné, hogy a magyar verstan terén már nem is igen sok a tenni való. Sőt inkább sajnosan tapasztalhatjuk a szóhangsúlynak nemcsak elleneinél, hanem híveinek nagy részénél is, hogy tanaikban még sok a zavar sőt ellenmondás; minek forrását azon szomorú tányben találhatjuk fel, hogy a verstannak legelső, alapeveire nézve sem vagyunk még tisztában, s így egymást igen gyakran nem is vagyunk képesek megérteni. Ennél elfogva, azt hiszem, csak szolgálatot teszek azon ügynek, melynek érdekében már több ízben volt ajkalmam tollát ragadni, ha ezúttal néhány alapelvről, névszerint: a verstan céljairól és forrásairól nézeteimet rövideden elmondom, — mert — úgy veszem észre — íróink ezekre nézve, tán öntudatlanul, különféle elveknek hódolnak, mi nemcsak a kölcsönös megértést, hanem még a vitatkozást is szerfelett megnehezíti. Ha az elmondandókra nézve szerencsés leszek tagtársaim közül némelyeknek helyeslésével találkozni, a verstani elméletek teljességére nézve is minden esetre könnyebben fogunk egymásközt megegyezésre jutni; ha ellenben nézeteim a verstan céljait és forrásait illetőleg nem találnak helyeslésre, ellenfeleim legalább egyenesen az alap ellen irányozhatják támadásaikat s remélem — előbb utóbb ez is csak az igazság diadalára fog vezetni.

---

I. Lássuk tehát mindenek előtt minő céljai vannak a verstannak, vagy világosabban szólva, mire kell törekednie az írónak, ha verstant ír?

Azt hinné az ember, hogy erre nézve nem is lehetnek eltérő nézetek az írók között; s a különböző verstanok egyes szabályai szintúgy, mint azok összessége mégis világosan mutatja, hogy nem mindnyájan indulnak egy úton, egy cél felé. Verstaníróink nagy része azt hiszi, hogy a verstannak más célja nincs is mint némi útmutatást nyujtani arra nézve, mikép kell költőink műveiben a rhythmus lüktetését s egyéb technikai szépségeket észre venni, s ezek mintája szerint türhető folyású verseket készíteni. Vagy ha ezen célt nem is formulázzák magoknak ily teljes határozottsággal, mint a hogy itt kifejeztem, legalább nem igen gondolnak arra, hogy a verstannak az említetteken kívül még más céljai is lehetnek. Pedig én részemről azt hiszem, hogy vannak bíz annak egyéb céljai is.

Fő célja mindenek előtt a verstannak is csak az lehet, mint bármily más tudományé, t. i. hogy a tiszta, hamisítatlan igazságot tüntesse fel, s a tudomány igényeinek formailag is megfeleljen, s azért szükség hogy tanai megdönthetetlen rhythmikai alapelvekre építtessenek s egymással teljes öszhangba hozassanak, — hogy ne csak kritika nélkül felszedegetett, lazán összefüggő isme-

retek sorozatát, hanem szorosan összefüggő öszhangzatos egészet képezzenek.

A fentebb említett gyakorlati célok csak ezután jöhetnek tekintetbe, de a fő céltól egyáltalában nem függetlenek, sőt azokat is csak így érhetjük el valóban, ha tanainkat szilárd, tudományos alapra fektetjük.

Különösen a versek írására vonatkozó útmutatás tekintetében fontos valódi tudományos alapból indúlni ki, mert csak azáltal leszünk képesek a különféle versalakokat idealis tökéletességökben tüntetni fel, melynek kisebb-nagyobb mértékben való megközelítésétől függ a vers kisebb-nagyobb szabatossága; csak ezáltal leszünk képesek a figyelmet olyan versalakokra is irányozni, melyek eddig még nem is igen akadtak művelőkre, s ezáltal mintegy kijelelni a költői technika jövő fejlődésének irányát; — mi nézetem szerint, a verstannak szintén egyik fontos célja és feladata.

Mily fontos az említett céloknak lelkiismertes követése, arról szomorú tanúbizonyságot szolgáltat a sok zavar és ellenmondás, melyet az időmértékes verselés elméleténél majdnem minden verstanunkban egyaránt tapasztalhatunk. A különféle verslábak egész rendszere nem különben, mint a verslábakból összeállított schémák hossza sora mind csak azért állíttatik szemeink elé, hogy a hosszú és rövid szótagoknak egymás utáni következésének módját világosan lássuk s így a versalakok rhythmusával úgy a hogy megismerkedjünk. Határozott elveknek következetes keresztülvitelét nem igen van alkalmunk tapasztalhatni a felállított szabályokban és schémákban, s azért nincs is köztük valódi megegyezés és összehangzat. Lehet-e akár csak azt is világosan megérteni bármely verstanban — a magamét sem véve ki teljesen — mi a verslábaknak lényege; — a szótagszám, esés, időmennyiség vagy mind a három együttvéve? — Időmennyiségre és szótagszámra nézve nagyon sok versláb teljesen egyenlő, s így a lényeges különbség köztük — úgy látszik — esésökben rejlik; de vannak — a mint tudjuk — olyan verslábak is, melyekben határozott esés nem vehető észre (spondeus, pyrrhichius stb.), hogyan lehet most már ezekben az a lényeges, mi bennök fel sem található? Továbbá tudjuk, hogy egyes verlábakat, — főleg a spondeust — használjuk pótlábúl dactylus és anapaestus helyett szintúgy, mint trochaeus és jambus helyett; és pedig a dactylus és anapaestus helyett azért, mert — a mint tanítani szokás — két hosszú szótagja egyenlő értékű egy hosszúval és két röviddel. De ha ezen ok alapos, mi joggal helyettesíthet a spondeus trochaeust vagy jambust, mely lábak csak egy hosszú és egy rövid szótagból állanak? Megtartja-e a spondeus a trochaei vagy jambusi sorban teljes értékét, s e szerint terjedelmesebb, többet érő-e olyan trochaei vagy jambusi sor, melyben pl. három trochaeus vagy jambus között két spondeus fordúl elő, mint a mely tisztán öt trochaeusból vagy jambusból áll? Ha megtartja értékét s a három

rövid szótagnak megfelelő verslábak között valóban mint négy rövid szótag összege szerepel, az egymásnak megfelelő trochaei vagy jambusi sorok megegyezését a spondeusok tetszés szerinti alkalmazása mindenesetre megzavarja, sőt a sorok jellemét is határozottan megváltoztatja; ha ellenben alkalmazkodik a trochaeusok és jámbusok időmennyiségéhez s két hosszú szótagjában csak három rövid szótag értékének felel meg, ez esetben alaptalannak bizonyúl be az a felfogás, mely a spondeust négy rövid szótaggal egyenlő értékűnek tünteti fel, s általában megingattatik a verslábak megállapított időmennyiségének tana.

Ime mennyi határozatlanság és ellenmondás csak egy-két kérdésben is, melyekhez, ha tárgyamtól nem vezetne nagyon is messzire, még számtalan mást csatolhatnék; s mindez majdnem kizárólag onnan ered, hogy a kik az időmértékes verstan szabályait megállapították, főleg csak arra törekedtek, hogy az egyes versformákat minél könnyebben megértessék s szemlélhetővé tegyék, a dolog lényegébe ellenben nem törekedtek behatni, s mi mind azt, a mit azok örökségül reánk hagytak, jóhiszeműleg, minden kritika nélkül utánok szoktuk mondani.

A hangsúlyos verselést illetőleg is nagyon sok függ attól, csak a versalakok felületes megértését és jó folyású versek készítését czélozzuk-e felállított szabályaink által, vagy pedig valódi tudományos alapra akarjuk-e azokat állítani, — mit néhány példával szintén fel fogok világosítani. A verstanokban — Arany János után — az egyes ütemek közötti sormetszetet rendesen mint a hangsúlyos versek egyik legfontosabb kellékét szokták feltüntetni, s ha a versíró ezen követelményt lelkiismeretesen szeme előtt tartván a sormetszetek ellen valóban soha sem vét, biztosak letetünk abban, hogy rhythmus tekintetében meglehetősen kifogástalan verseket fog készíteni. Gyakorlati eredményét tehát nem lehet tagadni a sormetszetek elméletének, s tudományos szempontból még sem lehet azt helyeselni, mert főelvül tüntet fel olyan jelenséget, mely a tulajdonképeni fő elvnek csak szükségképeni következménye. Hangsúlyos verseknél ugyanis az a fődolog, hogy minden ütem lehetőleg főhangsúlyos szótaggal kezdődjék, s minthogy főhangsúlylyal csak a szavak első szótagja szokott bírni, ebből szükségkép következik, hogy az ütemeknek valamely szó első szótagjával kell kezdődniök, s valamely utolsó szótaggal végződniök, — s ez által támad köztük sormetszet.

Nagyon elterjedt, s majdnem általános szokás továbbá a verstanokban az ütemeknek csak a bennök foglaltató szótagok száma szerinti megjelelése. A hangsúlyos versalakok legnagyobb részének felületes megértésére és sikeres utánzására ezen mód is kielégítő és czélhoz vezető; de a versalakok jellemének szabatos feltüntetésére épen nem elégséges. A különböző verssorok ugyanis nemcsak abban különböznek egymástól, hogy az ütemek egyikben több, s a másikban kevesebb szótagból állanak, hanem a lényeges különbség

köztük abban rejlik, hogy némelyek, melyekben a rhythmus alapjául a négy szótagu ütem szolgál, olyan jellemüek, mint a $^4/_4$ vagy $^4/_8$ ütemü zenedarab, melynek ütemeiben két erősebben hangoztatott rész van (úgynevezett jó ütemrészek), mások ellenben, melyekben a három szótagu ütem szolgál a rhythmus alapjául, a $^3/_4$ vagy $^3/_8$ ütemü zeneműnek felelnek meg, melynek ütemeiben csak egy erősebben hangoztatott rész van. A négy tagu ütemek között előforduló háromtagu ütemek ennélfogva — szintúgy mint a két- és egytaguak, — nem egyenlő értéküek azon három- két- és egytagu ütemekkel, melyek a háromtagu ütem rhythmusa szerint gördülő sorokban fordulnak elő; mert ezekben a háromtagu ütem teljes, a két- és egytagu pedig egy, — illetőleg két taggal csonkított, — amazokban pedig már a háromtagu ütem is csonka, s a két- és egytagu ütem két, illetőleg három szótaggal csonkított az alapul szolgáló ütemhez képest. Figyeljünk csak következő két sornak rhythmusára, s hasonlítsuk össze bennök a három-három szótagu ütemeket:

Izabella | Királyné | Budában
Fortuna | szekerén | okosan | ülj.

nem tünik-e fel mindjárt a különbség az első sor két utolsó, és a másodiknak három első üteme között, holott a szótagok számára nézve teljesen megegyeznek? Az előbbiek ugyanis alkalmazkodva az előttök álló négytagu ütem rhythmusához, lassabban, kényelmesebben haladnak előre, mig az utóbbiak menete gyorsabb, élénkebb. Ha tehát három- és háromtagu ütem között (szint így két- és kéttagu közt is) lehet lényeges különbség, azoknak egyenlő, pusztán csak szótagjaik száma szerinti jelelése nem lehet helyes és szabatos.

Nem puszta szeszély ennélfogva némely verstanírótól, ha négytagu ütemekben s a velök kapcsolatban álló háromtaguakban mellékes- vagy másodhangsúlyt is tüntetnek fel,*) valamint annak sem volt szeszély vagy különczködés az oka, hogy ujabb verstani dolgozatáimban a hangsúlyos versalakok tárgyalásánál is használtam a »trochaeus« és »dactylus« elnevezéseket. Ez is, amaz is csak azon törekvésnek köszöni eredetét, hogy a hangsúlyos

*) A mit Tomor fennemlített értekezésében a mellékes hangsúlynak a verselésnél való alkalmazása ellen felhoz, (t. i. a „Szózat" első sorainak valóban barbár hangsúlyozása) az csak arról tanuskodik, hogy Tomor egyrészt nem is érti, a mi felett itéletet mond, másrészt pedig nagyon felületesen olvasgatta azon verstani műveket, melyek ellen harczol. A szóhangsúly leghatározottabb hívei, kik rhythmikus tényezőül a mellékes hangsúlyt is elismerik (névszerint Erődi Dániel, Maczke és én,) mindnyájan világosan kifejtik, hogy a mellékes hangsúly gyakran nem emelkedik érvényre (pl. főhangsúlyos szótag előtt), sőt a főhangsúly sem jelentkezik minden szóban egyenlő erősen, mert nyomatékos főhangsúly, nyomatéktalan főhangsúly s mellékes hangsúly egymásnak fokozatosan alá vannak rendelve. Ezt szemelőtt tartva, nem fogunk soha így hangsúlyozni:

Hazádnak rendületenül légy híve óh magyar.

versalakok feltüntetése határozottabb és szabatosabb legyen, mint ha a sorokat egyedül az ütemek — s a bennök foglalt szótagok száma szerint különböztjük meg egymástól, — s mellékesen azon törekvésnek is, hogy a költők figyelme még kevéssé, vagy épen nem mívelt versalakokra irányoztassék.

---

II. A verstan czéljainak szabatos megjelelésénél nem kevésbbé fontos azon kérdés, hogy minő forrásokból kell a verstan szabályait meríteni.

A ki azt hiszi, hogy a különféle mű-, és népköltemények versalakjainak szorgalmas megfigyelése s egybevetése a verstani szabályok bő és tiszta forrásául szolgálhat, az sok tekintetben helyes uton jár ugyan; ha azonban azt gondolná, hogy az említett forrás egyszersmind a legfőbb vagy épen egyedüli, nem kevésbbé tévedne, mint ha a csillagos égnek buzgó és kitartó megbámulását elégségesnek tartaná csillagászati törvények felfedezésére.

Ha valamit keresünk, biztos eredményre csak akkor számíthatunk, ha mindenek előtt tiszta fogalmunk van arról, a mit keresünk, azután meg ép egészséges szemmel birunk, mely a dolgok képét tisztán, világosan fogja fel. Hogy jósolhatnánk pl. bár mily szerény síkert is olyan kutatónak, ki valamely vidék virágaival óhajtana megismerkedni, ha nem tudná határozottan, mit értünk virág alatt, vagy pedig gyenge, beteges szemei következtében félig meddig homályban kellene tapogatódsznia?!

Pedig a ki nincs tisztában arra nézve, mit értünk általában rhythmus, és különösen nyelvrhythmus alatt, kinek nincs sejtelme arról, miben hasonlít s miben különbözik egymástól a zene és a nyelv rhythmusa, s ki ezen ismeretek mellett nem bír finom rhythmikus érzékkel; az a különféle szabatos és nem szabatos versekből csak oly kevéssé fogja kivonhatni az elveket, és szabályokat, mint a mily kevéssé juthat eredményhez az olyan botanizáló, ki, a mit keres, nem ismeri, s a mellett még vaksi is.

Helyes verstani, s minél alaposabb zenei előismeretek és ép rhythmikus érzék ennélfogva szintén nagyon fontos forrásai a verstannak, a minden tudományos kutatásnál szükséges éles kritikai értelmet nem is említve, s a műköltemények és népdalok formáinak szorgalmas megfigyelése csak is akkor vezethet czélhoz, ha kutatásainkban alapos előismeretek és hamisítatlan rhythmikus érzek által vezéreltetünk. Csak így vagyunk képesek tudományos alapon nyugvó verstani szabályokat állítani fel; csak így ismerhetjük fel a tapasztalati anyag tömegében az állandót, a törvényt; csak így itélhetjük meg biztosan hibás, vagy hibátlan-e a vers, melylyel foglalkozunk; csak így tüntethetünk fel tökéletes idealis versalakokat s adhatunk útmutatást uj versalakok teremtésére.

Hogy a kutató csak olyasmit kereshet és találhat, miről legalább némi fogalma van, azt a magyar hangsúlyos versalakokra vonatkozó régebbi nézetek világosan tanusítják. Kölcsey még nem látott mást Kisfaludy Sándor verseiben, s így természetesen a magyar népdalokban sem, mint mértéktelen rímes alakokat, később a hangsúlyon alapuló népdalainkban erőnek erejével bizonyos sajátszerü mértéket akartak felfedezni, — mely törekvéshez, a mint tapasztaltuk, legujabb időben Tomor barátunk is csatlakozott — s minthogy ezen sajátszerü mértéket magokban a népköltményekben egyáltalán nem tudták felfedezni, a költemények dallamait tették kutatásaik tárgyává, s azután ráfogták a szövegre, hogy tulajdonképen olyan mértékének kellene lenni, mint a minőt dallama felmutat, — épen úgy, a mint azt legujabban Tomor Ferencnél volt alkalmunk tapasztalhatni. Pedig nagyon hiu és czéltalan törekvés a költemények dallamaiból akarni azok versalakját meghatározni, mit könnyen átláthatunk, ha a dallam, s általában a zene főbb tényezőit kissé szemügyre veszszük, s aztán megvizsgáljuk, melyek alkalmazhatók közülök a nyelv zenéjében, a versben, és minő mértékben.

A zene főtényezői közé tartozik a hangok különböző magassága és időtartama, azután bizonyos egyenletes tagoltság és szabályszerü lüktetés, mely annál szabályosabb és erőteljesebb, minél inkább szolgál a zene a tánc kisérőjéül. Ezen egyenlő időtartamú tagjai a zeneműnek ütemeknek neveztetnek, s a bennök észrevehető szabályszerü lüktetés az által támad, mert az ütemek elején (s némely ütemeknél mint: $^4/_4$, $^4/_8$, $^6/_8$ stb. a középen is) a tagoltságban rejlő rhythmus kiemelése végett nagyobb hangerőt szoktunk alkalmazni, mit főkép a tánczenénél leghatározottabban a nagybőgő hangjai tüntetnek ki. Az említett zenei sajátságok közül csak a hangok időtartama és szabályos lüktetése alkalmazható a beszédre vagy nyelvre rhythmikus elvül. A klassikus mértékes versekben a szótagok időmennyiségi különbségei foglaltatnak szabályok alá, de azért az ütemezés, a soroknak határozott részekre való felosztása és tagoltsága itt sem mellőzhető, habár a kiemelt szótagokat önkényesen nyomjuk is meg, s nem kivánjuk, hogy azok hangsúlyosak legyenek; a hangsúlyos versekben ellenben a szótagok időmennyisége általában közönyös, s a rhythmus kizárólag az ütemek szabályszerü, természetes lüktetésén alapul, azért bennök szükségkép megkivántatik, hogy az ütemek kiemelkedő szótagjai valóban hangsúlyosak legyenek.

Azonban a szótagok időmennyiségének és rhythmikus lüktetésének módozatai sem lehetnek oly különbfélék a versben, mint a hangokéi a zeneművekben, különösen a szótagok időmennyisége nagyon is korlátolt a versekben a zenei hangok ebbeli szabadságával szemben. A szótagok között ugyanis a versben csak hosszúakat és rövideket különböztetünk meg, melyek nem minden körülmények közt egyenlők ugyan, de azért csak

nagyon kis eltéréseket tüntetnek fel, s a mint közülök egyrészt négynél több nem igen foglalható össze egy ütemben, úgy másrészt egy szótag egynél több ütemre nem terjeszthető ki, sőt az egytagu ütem is csak ritkán fordúl elő, leginkább a sorok végén. A zenei hangok ellenben nagyon különbféle értékűek lehetnek; úgy annyira, hogy míg egy hang néha két-három ütemen is áthuzódhatik, más az ütemnek csak 32-ed, vagy épen 64-ed részét képezheti.

A népdalok dallamaiban nincs ugyan olyan nagy eltérés az egyes hangok időmennyiségét illetőleg, mint más zenei művekben; mindamellett gyakran itt is hosszabbra nyujtatik egy-egy hang, mint a hogy az a nyelv természetes folyásához kötött versben megengedhető, — s ezáltal sokszor a dallam ütemei is egészen másképp oszlanak fel, mint a hogy a vers rhythmusa kivánja, s a dallamban néha két-három ütemre van kihúzva annyi külön hang, a hány szótag a versben csak egy ütemet képezhet.

Igy Petőfi »Befordultam a konyhára« című versének dallama ekkép oszlik fel ütemekre:

Befor | dultam | a konyhá | ra
Rágyuj | tottam | a pipá | ra

s a hangok benne hosszuság és rövidség szerint így sorakoznak:

— — | — ∪ | ∪ ∪ — | ∪ *)

holott a vers maga csak kétümü így:

Befordultam | a konyhára
Rágyujtottam a pipára stb.

s a szótagok hosszúságának és rövidségének azon sora, melyet a dallam feltüntet, a versben épen nem lényeges, s azért majdnem minden sorban különböző is.

A mondottakból láthatjuk, hogy a magyar népdalok versalakját, illetőleg mértékét azok dallamaiból levonunk, még akkor sem lehetne, ha volna bennök határozott mérték, annál kevésbbé juthat pedig az ebbeli törekvés kielégítő eredményhez, minthogy a magyar népdalokban a fő rhythmikus elv nem az időmennyiségen alapuló mérték, hanem a hangsúly. A sajátságos hangsúlyos rhythmust azonban lehetetlen bennök felfedezni, ha annak szabályaival, s a magyar hangsúlylyal nem vagyunk tisztában, sőt még tán azt sem tudjuk, hogy az időmértékesen kívül van más verselés is. Hogy tehát valaki rhythmikus elveken alapuló rendszeres verstant írjon, mely szabatos útmutatásul szolgáljon versek készítésére; arra szorgalmas kutatás mellett főkép alapos előismeretek szükségesek, s azonkívül finom rhythmikus érzék, melynek hiányát más alig képes pótolni.

*) A trochaeus hosszú szótagja itt természetesen három rövidnek felel meg.

Az említett alapelvek sikeres alkalmazhatása végett még sokat kellene ugyan szólni a zenei és versrhythmusról, hangsúlyról stb. — sokkal többet, mint a mennyit jelen soraimban állításaim némi igazolásául tehettem; mind erről azonban — ha ugyan tehetségemben fog állani fejtegetéseim folytatása — csak más alkalommal.

*Torkos László.*

---

# Irodalom.

**Megjegyzések dr. Borbás Vince cikkére** »A növénytani munkálatok hazánkban 1875. évben« és »Irodalmi adatok a természetrajzi füzetek (II. sz.) közleményeihez.«

Borbás úrnak fennt idézett értekezéseire bátorkodom a következő megjegyzéseket tenni:

A »Természettudományi Közl.« 1875. ápr. füzetében, a 170-ik lapon a XVII. szakülésen (1875. febr. 17.) tartott két előadásom van közölve. Az elsőnek címe: »A veres áfonya virítás-ideje«, melyben Focke ide vonatkozó észleleteit az itt hazánkból ismeretesekkel bővítettem, és az egész cikknek nem volt más feladata, mint e növény sajátságos magatartására az észlelők figyelmét fölkelteni. E cikkemet a referens egészen elhallgatta, noha jónak találta Gabányi úr ide vonatkozó apró észleletét fölemlíteni.

De a második, melynek címe: »Némely növény rendellenes virítása« nemcsak referáló, hanem bíráló figyelmében is részesült. E cikkem tartalmát referens úr egészen elferdítve adta vissza; mit a következőben be fogok bizonyítani. Azt mondja a többi között: (490. l.) »Arról se győződünk meg, vajjon a felsorolt növények virágzásbeli különbsége általában áll-e egész Buda vidékére, vagy ennek csak bizonyos részére, a mi kivánatos lett volna, mert az észlelés helyétől távolabb talán (sic!) más mutatkozik.« A szóban levő cikkemben pedig a következőt mondom: »Ezen összeállításból kitűnik, hogy a növények, melyek mindkét évben majdnem ugyanazon helyeken észleltettek, milyen sajátságos különbséget mutatnak a két év virítási idejében« és kilenc sorral alább: »Első pillanatra hajlandó voltam e tüneményt észlelési hibából eredőnek tekinteni, de két, nálunk annyira elterjedt növénynél, mint a minők Carduus acanthoides és Linaria genistifolia, különösen ott, hol különben is az észlelés szándékából rándulunk ki, hiba oly hamar nem képzelhető.«

A referens továbbá azt mondja: »Kár, hogy a szerző Sachs »Arbeiten des botanischen Institutes« füzeteit, különösen a IV. és XVIII. cikket figyelemre nem méltatta, melyek mellett a felvetett kérdések is fölöslegesekké válnak. Az utóbbi 578. lapján

Pedersen egyenesen kimutatja, hogy a hőmérsék ingadozása a növekedésre sem előmozdító, sem késleltető, de épen semmi hatással sincs.«

Erre vonatkozólag a következőket jegyzem meg:

Hogy reflektálhattam volna egy 1875. febr. 17-ikén tartott előadásomban oly értekezésre, mely a »Botanische Zeitung« 1875-iki évfolyamának második számában csak 13 félsorral lett megismertetve, és mely szám könyvkereskedői úton csak februárban jutott kezemhez! E dolgozat különben a szóban levő cikkemmel semmi összefüggésben sem áll, mert Pedersen kisérleteit **csiragyökerekkel** szobában végezte és ezeken azt figyelte meg, vajjon a hőmérsék változásai befolyással vannak-e ezen **csiragyökerek növekedésére**; én pedig a szabad természetben a már **kifejlödött növényeken** figyeltem meg a **virítási idő beállását** a meteorologiai viszonyokkal szemben!

Nem is állítottam azt, hogy az általam megfigyelt tünemény a hőmérsék változásának volna tulajdonítandó, mert cikkemet a következőkkel fejeztem be: »Kérdezhetjük e szerint: vajjon a növény rendes fejlődése csak a faj-meleg szükségletének határán belül történik-e? — vagy a hőmérsék bizonyos foka, mely azt föltünően nem módosító esőzésekkel jár, idézi-e elő a növény rendes fejlődését? — vagy a mint én gyanítom: a hőmérsék szabályos előhaladása, ha mindjárt nagyobb fokokat ér is el, mozdítja-e elő a növény virágának fejlődését? Mindenesetre érdekes, hogy egy és ugyanazon vidék növényei különböző igényeket tanusítanak nedvesség és meleg ség iránt.«

Hogy a kritikától nincs okom mit tartani, bizonyítom az által, hogy a szóban levő cikkem, mint minden egyéb értekezésem is: »Zwei phänologische Erscheinungen« cím alatt az »Oester. bot. Zeitschrift« 1875-iki évfolyamában (216. lap) jelent meg és közvetlenül utána azt írja nekem Prof. Dr. P. Aschersen Berlinből julius 23-ikán kelt levelében: »Auch Ihre Abhandlung in der »Oestr. bot. Zeitschrift« Juni hat mich sehr interessirt. Ich habe ähnliches oft beobachtet. Meine in den letzten Jahren leider sehr unregelmässig geführten Excursionstagebücher würden mancherlei Material bieten. Wie Sie wissen, mache ich jetzt die officiellen Excursionen mit Hörern, was mit sich bringt, dass ich dieselbe Wertlichkeit ungefähr um dieselbe Zeit in verschiedenen Jahren besuche. Da ist mir nun oft aufgefallen, wie sehr manche Pflanze zuweilen unerwartet vorausgeeilt oder zurückgeblieben war, so dass ich öfter unangenehm überrascht ward diese Pflanze noch nicht blühend, jene schon verblüht zu finden oder angenehm im entgegengesetzten Falle. Da der Wärmeeinfluss in einer ebenen Gegend, wie bei uns wohl annähernd bei allen Pflanzen derselbe ist, so kann hier hauptsächlich nur die Feuchtigkeit in Frage kommen« stb.

Nem hagyhatom továbbá említés nélkül a referens következő

kifakadását. »E cikkekből könnyen meggyőződhetik bárki is, minő csekély értéket lehet, főleg a nálunk ůzött növény-phaenologiának tulajdonítani stb. Miután a referens egész cikkében más phaenologiai munka nem jő szóba, magától értetődik, hogy e sorok megint csak reám, mint hazánkban a phytophaenologia szerény előmozdítójára vonatkozhatnak. Nem csodálom, hogy a referens fürkésző szeme ilyen körülmények között kikerülte a magyar kir. meteorologiai központi intézet 1871 óta (és így 1875-ben is!) megjelenő dolgozataimat, melyeknek címe: »Az 1873-ik évben Magyarországon tett phyto- és zoophaenologiai észleletek összeállítása,« melyek eddig is Just botanische Jahresbericht-jében is lettek fölvéve, (a külföldi referensek részéről!) és ha Borbás úr »csak csekély értéket tulajdonít főleg a nálunk ůzött növény-phaenologiának«, akkor nem tehetek mást, bármennyire is sajnálom, ismételve egész határozottsággal kijelenteni, hogy ő *ahhoz nem ért*. Én miután 1871 óta e téren működöm, a phytophaenologiát tanulmányozom, másokat buzdítok, igazítok és serkentek, már hat év múlva megnyugtató öntudattal tekinthetek az elért eredményre. Az 1871-iki esztendőben csak 4, az 1875-ben már 24 hazai állomáson tétettek phytophaenologiai észleletek. Olvassa el a külföldi jelentéseket az 1875-iki párisi földrajzi kongressusról, hol összes phaenologiai munkálkodásomról számot adtam és csak is ezen bírálatoknak tulajdoníthatom, hogy Ő nagyméltósága a kir. közoktatási miniszter úr 1616. szám alatt *elismerő okmányban* részesíttetett! Legújabb phytophaenologiai dolgozataim pedig a m. tudományos akad. közleményei közé lettek fölvéve. (Lásd XIII. köt. 7. sz. és XIV. köt. 1. sz.)

A Közlöny 528-ik lapján Borbás úr még a »Természetrajzi Füzetek« második számában csak kisebb részében megjelent »A vegetatio elterjedése a Monte Maggiore-n és környékén **Istriában**« című értekezésemre is tesz megjegyzéseket, ugyanis:

»A 107. l. dr. Staub M. azt állítja, hogy a Polypodium vulgare L. v. serrata Willd. csak Botzen és Meran körül fordulna elő.« Nem **én** állítom azt, hanem a mint az általam csillag alatt álló idézett jegyzetben olvasható: »Milde, die höh. Sporenpflanzen Deutschlands u. d. Schweiz p. 8 szerint csak Botzen és Meran köröl fordulna elő«, azt mondja még, »föltéve természetesen, hogy az igazi Willdenow-féle . . . . ., melyet gyakran a Wildenow-féle alaknak tartanak és *tartottam az előtt én is*.« Tehát azért, mert Borbás úr hibázott, következik, hogy más is hibázzék? Biztosítom, hogy az általam új termőhelyen talált növény csakugyan az igazi Wildenow-féle növény! Bárki láthatja gyüjteményemben. — Továbbá:

»A Staub-féle Geranium Robertianum az »Oest. bot. Zeitschrift« 1876. 348. megjelent közleményem szerint G. purpureum Vill.« Bíráló itt megint saját tekintélyére hivatkozik, de biztosítom, hogy az általam talált Geranium Robertianum a Linné féle és nem a Staub-féle!

Végre a Corydalis ochroleucá-t illetőleg Borbás úr Neilreich könyvéből (Die Vegetationsverhältnisse v. Croatien) **15 horvátországi** álló helyére hivatkozik; én pedig **Istriában** (cikkem címében is olvasható ez!) figyeltem meg. Állításának még nagyobb súlyt akar adni az által, hogy megint saját tekintélyére hivatkozik, mondván, hogy ha »az ember juliusban a Karston vasúttal utazik, megunja a szeme a sok lorydalis ochrolencá-t, mely a sziklákat, főleg a tunelloknál töménytelenül ellepi.« Tehát a Karst vasútjának tunellainál figyelte meg e növényt? Tudja-e a bíráló is, hogy ez több mint 2000 lábnyi magasság és több mint 10—15 mértföldnyi távolság, míg én Istriában a tengerpart közelében találtam?

Tekintettel Borbás úr egyéni sajátságaira és a tanár-egylet Közlönyének szentebb céljára, tartózkodom e helyen minden egyéb megjegyzéstől; de tiltakozom egyszersmind Borbás úr illoyalis eljárása ellen, ki személyes antipathiától vezéreltetve a kellő szakismeret hiánya mellett éveken át folytatott tudományos törekvéseimet megbírálni bátorkodott; mi mellett az szolgál megnyugtatásomra, hogy a szakképzett és művelt külföldi referensek lelkiismeretesebben — mint eddig is — fognak az elvállalt kötelezettség teljesítésében eljárni.

*Dr. Staub Mór.*

---

Becses lapjának*) f. é. május 1-én megjelent számában az 527—528-ik lapon Borbás Vince tanár az Epilobium mixtum [E. parvifloro × adnatum] Simk, növénynek a tudományra nézve új voltát kétségbe vonja, — megjegyezvén, hogy az »Oestr. bot. Zeit.« 1876-ik évi folyamának 44-ik lapján Hausknecht, weimari tanár közöl egy E. parviflorum × adnatum-ot. Én az említett helyen s egyáltalán sehol a rendelkezésemre álló irodalomban leírva, illetőleg jellegezve az E. parvifloro × adnatumot nem találom, s így azt a tudományban megállapítva az általam készített leírás közzétételéig nem tekinthetem, nem azon nevezéstani (nomenclaturai) szabályzat [»Die Regeln der botanischen Nomenclatur] értelmében, melyet annyi nagytekintélyű fűvész az 1867-iki Párisban tartott fűvészeti kongressuson elfogadott és a tudomány érdekében minden fűvészre kötelezővé tett. Nevezett szabályzat ugyanis kimondja, hogy puszta nevek, illetőleg név-combinatiók közzététele által egy növény sincs tudományosan megállapítva. Azt hiszem ezért, hogy e nomenclaturai szabályzatra támaszkodva, melyet nemcsak azért hangsúlyozok, mivel számos tekintélyes fűvész által lett megállapítva, hanem gondolkodástanilag is helyesnek és tévedések elkerülése meg az eljárások egyöntetűsége végett a tudományra hasznosnak és szükségesnek tartok, — az Epilobium mixtum (parvifloro × adnatum)-ot joggal

*) Nem az én lapom, hanem az orsz. középtanodai tanáregylet Közlönye. Szerk.

írtam le, mint oly növényt, mely eddig a tudomány számára megörökítve nem volt. — Az E. mixtumot 1875. jun. 4-én szedtem és nyomban közöltem több fűvész-barátommal.

Szabadjon itt mellesleg megemlítenem, hogy egyéb tekintetekben is eltérnek nézeteim és tapasztalataim a B. úrétól. Igy pl. a magyarság tőhelyein: Szabolcsban és Biharban részemről mindig csak csalánt és szőlőt hallottam a néptől emlegetni, de soha a csanált (csanalat) meg a szől-őt, mint azt B. úr adja a magyar nép ajkára. Hogy B. úr e fogalmak megjelölésére az említett szavakkal él, még akkor sem helyeselhetem, ha megengedem is, hogy Nógrádban a provinciális szóejtés csanált és szőllőt használ; mert az elsőbbség-jogot e szavakat illetőleg is el kell ismernünk, már pedig Diószegi és Fazekes első magyar »Fűvészkönyve« a csalán meg szőlő szavakat ruházza fel e joggal.

E soraimnak közzétételét tisztelettel kérve, maradtam kitünő tisztelettel lekötelezett szolgája

*Simkovics Lajos.*

---

## Programm-szemle.

VII.

61. A székely-udvarhelyi ev. ref. kollegium értesítője $187^{5}/_{6}$. Kiadta az igazgatóság. 8-ad r. 62 lap. Tíz esztendő iskolánk életéből. Szakács Mózestől. A tanító-személyzet áll 3 rendes, 2 helyettes, 2 segédtanárból, 2 állandó szaktanítóból, egy zene- és műének-tanítóból. A bölcsészeti tanfolyamban volt 28, a középtanoda 6 osztályában 118, az elemi iskola 4 osztályában 154 tanuló, összesen 300. Az önképző-kört Bod Károly tanár vezette. Van iskolai, ifjúsági és gyermek-könyvtár, de kimutatás nincs rólok. Különös említést érdemel, hogy néhai Magyarósi József tanár, ki már életében megkezdte rakni 500 forinttal a zenetanító fizetésének alapját, végrendeleti intézkedésében hagyott tanári lakásnak egy épületes telket, tanári nyugdíjalapra 1050 frtot, s a tanuló ifjúság számára alakítandó kert megszerzésére, berendezésére több darab külső fekvőségek mellett 1200 frt készpénzt. E derék pályatárs 34 évig szolgált az intézetben. Néhai Gidófalvi Gábor 15 ezer frtot hagyott az iskolának ösztöndíjak alapjául; nagy-kedei Fekete Sámuel pedig 406 darab arany-, ezüst- és réz régi pénzek- és érmekből álló gyüjteményt adott az iskolának. Vannak az intézetnek egyéb jóltevői is. — A tantárgyak beosztása stb. Középiskolai tanulók 50-en kaptak összesen 1288 frt ösztöndíjat, ezenfelül jelentékeny segély-, jutalom- és cipőpénzt osztottak ki. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 15 tanuló; mindenből kitünő 1, több tárgyból 7, egyszerűen érett 6, visszavettetett 1.

62. A székely-udvarheli róm. kath. főgymnasium tudosítványa $187^5/_6$. 8-ad r. 36 lap. Értekezés: A vízpárák feszerejének meghatározása (részben dr. Wüllner Adolf kisérleti természettanából) 2 ábrával. Szigethy Istvántól. A tanári kar 13 egyénből és egy zenetanítóból állott. Tanterv: Szabad dolgozatok feladványai a magyar nyelvből és irodalomból. A tanszerek gyarapodása. Az önképző-kört Móricz Gyula tanár vezette. Beiratott összesen 108 tanuló, az év végén volt 98. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 7 tanuló; ezek közől kitünően 1, dicséretesen 1, jól 1, egyszerűen 4 állotta ki a vizsgálatot.

63. Értesítvény a szombathelyi kath. főgymnasiumról $187^5/_6$. Szerkeszti dr. Kuncz Adolf igazgató. Nagy 8-ad rét 43 lap. Értekezés: A megelégedés fő tényezői. (Lélektani tanulmány). Kőfalvi Vidortól. A tanári kar 12 prémontrei rendű, 1 világi pap, 2 világi. Melléktárgyak voltak: a francia nyelv, gyorsirás és szabadkézi rajz. A tanártestület valamennyi tagja tagja egyletünknek. A gyüjtemények kitünően állanak; az 5467 kötetet tartalmazó könyvtár, valamint az 1478 kötetből álló ifjúsági könyvtár szépen gyarapodott. Volt ifjúsági önképző-kör. — A segély-egylet 635 frt 90 krt adott ki. Alapítványi ösztöndíjban részesült 10 tanuló. Szabó Imre megyés püspök 10 tanulónak adott élelmezést, 19-en a papnöveldében kaptak élelmet, Simon Vince csornai prépost pedig 4 tanulónak adott 80—80 frt ösztöndíjat. — A tanterv. Beiratott összesen 349 tanuló (12 m. t.); év végén vizsgálatot tett 291. Tandíjmentes 69. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 19 ny., 5 m. tanuló. Kitüntetéssel 4, egyszerűen érettnek 19 nyilváníttatott; 1 fél évre utasittatott vissza.

64. A tolna-baranya-somogyi ág. hitv. ev. egyházmegye bonyhádi algymnasiumának értesítője $187^5/_6$. Közzé teszi Arndt János e. i. ig. 4-ed rét 10 lap. Az intézetnek 5 tanára volt. A tanterv stb. Tanultak gyorsirást is két csoportban. Beiratott a 4 osztályba összesen 124, az év végén volt 121 tanuló, anyanyelvre nézve 90 magyar, 34 német. — A tanszerek gyarapodása jelentéktelen. Ösztöndíjas volt 3 tanuló. Az iskolai tápintézet 50 frtért ebéddel és vacsorával látja el az ifjakat, bármely vallásfelekezethez tartoznak is. Az első félévben 23, a másodikban 21 ifjú vett részt benne.

65. A temesvári róm. kath. főgymnasium értesítvénye $187^5/_6$. Nagy 4-ed r. 20 lap. Értekezés: Tanulmány a classicai tudományok újra-felélesztése idejéből. (Petrarca és kora.) Krinitzky Ferenctől. A tanári testület 20 tagból állott. Van ifj. segély-egylet, melynek vagyona az év végével 1225 frt 92 kr. Beiratott összesen 359 nyilv., 13 magy. tanuló, az év végén megvizsgáltatott 322 nyilv. 37 m. tanuló. Anyanyelvre nézve 197 magyar, 98 német, 37 román, 26 szerb, 3 horvát, 1 tót. Ösztöndíjas volt 12. Melléktárgyak voltak, a francia nyelv, műének és gyorsírás. A taneszközökről nincs kimutatás. Érettségi vizsgálatra jelenkezett 27 ny. tanuló és 1 m. tanuló. Eredmény: kitüntetés-

sel 5, egyszerűen érett 15; 8 tanuló részint fél, részint egész évre utasíttatott.

66. Az ungvári kir. kath. főgymnasium értesítvénye $187^5/_6$. Közli Szieber Ede igazgató. 8-ad r. 93 lap. Deák Ferenc emlékezete. Zoltsák Jánostól. — Meteorologiai észleletek 1875-ben. Zékány Lajostól. — Iskolai közlemények. A tanári kar 21 egyénből állott, köztök egyletünknek 15 tagja van. A tanterv stb. A magyar nyelvből adott feladványok. — Taneszközök gyarapodása. Az ifjúságnak van Daykáról nevezett önképző-köre, melyet Zoltsák J. tanár vezetett, és pedig nagyon helyes irányban. Volt még gyorsíró-kör, zene-egylet és dal-társaság. Az ifjúsági segélyegylet tőkéje az év végén 1440 frt 44 kr. Az ifjúság és a tanári kar a budapesti árvízkárosultak javára 87 frt 47 krt adományoztak. Elismeréssel jegyezzük fel a főgymnasium több tanárának buzgalmát és áldozatra kész voltát, melylyel a munkácsi egyházmegye által megnyitott leánynevelő-intézet ötödik osztályában, — csakhogy e hiányt pótló iskola fennállását lehetségessé tegyék, a legtöbb tantárgyat egész éven át díjtalanul tanították. — Beiratott összesen 530 tanuló, az év végén maradt 497 nyilv. tanuló. Vallásra nézve túlnyomó a görög-katholikus rész. Nemzetiségre nézve: 417 magyar, 63 ruthén, 12 német, 5 tót. Az I., II. és IV. osztályok párhuzamosak voltak. Tandíj mentes az I. félévben 253, (és 9 félig) a II. félévben 288 (és 6 félig). 11 tanuló élvezett ösztöndíjat összesen 745 frt összegben; ezenkívül volt még többféle jutalom és jótétemény. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 26 ny. tanuló; kit. érett 1, egyszerűen érett 22, visszautasíttatott 3.

67. A kegyes tanító-rendiek veszprémi nagygymnasiumának tudósítványa $187^5/_6$. 4-ed r. 24 lap. Értekezés: Vilany-Phosphorus. P. 31. Szabó Ferenctől. Értesítés a tanintézetről. — A tanári kar állt 11 egyénből. A melléktárgyakat: francia nyelvet, műéneket, szabadkézi rajzot 3-an adták elő. Gyűjtemények gyarapodása. Beiratott a 6 osztályba összesen 248 tanuló (mind magyar); vizsgálatot tett az év végén 228. Ösztöndíjat élvezett 9 tanuló 930 frt összegben. Szegény tanulók jóltevői különösen a káptalan több tagja. Az elhúnyt nagy-prépost Markl Ignác és Polák József kanonok különösen áldott emlékezetet hagyták magok után jótéteményeikért.

---

A polgári iskolák közől csak a nagy-kanizsainak, szegedinek, zala-egerszeginek és zilahinak értesítője jutott kezünkhöz. Megismertetjük röviden ezen intézeteket is.

1. A nagy-kanizsai nyilv. polgári fiú-iskola 4. tudósítványa $187^5/_6$. Szerkesztette Morgenbesser János igazgató. Nagy 8-ad r. 31 lap. Értekezés: A költészet a polgári iskolában. Hoffmann Mórtól. Az iskola történetéből kiemeljük, hogy ez évben az V. osztály is megnyilt, — jövőre meg fog nyilni a VI. is. A

miniszteri tanterven egyebek közt azt a változtatást tették, hogy az I. és II. osztályba a német nyelvet is felvették. Nagy baja az iskolának, hogy nincs saját épülete, hanem az iskolai célokra teljesen alkalmatlan városház II. emeletében van elhelyezve. A tanári kar a hitoktatókon kívül 7 egyénből állott. Beiratott összesen 85 tanuló, az év végén volt 80. Tandíjmentes 27.

2. A szegedvárosi nyilvános polgári fi-iskola 3. értesítője. $187^{5}/_{6}$. Közzé teszi Nagy János igazgató. Nagy 8-ad r. 16 lap. Adatok a lefolyt tanévről. Ezekből látjuk, hogy Szeged városában a népes gymnasium és reáliskola mellett a polgári iskola is nagy számú növendékeket kap. $187^{3}/_{4}$-ben, midőn az intézet 2 osztálylyal megnyilt, 111 tanulója volt, $187^{4}/_{5}$-ben 156, az évben pedig 176. — Roth Endre az énekről az iskolában ír rövid cikket. A tanterv egészen a miniszteri. A tanító-testület a hitoktatókon kívül 6 tagból állott. Beiratott 4 osztályba összesen 176 tanuló, az év végén volt 154. A tanszerek szépen gyarapodtak. A következő évben megnyilt az V. osztály is.

3. A zala-egerszegi polgári fiú-iskola 3. értesítvénye $187^{5}/_{6}$. Szerkesztette Udvardy Ignác igazgató. 8-ad r. 25 lap. Néhány szó a t. szülőkhöz az iskolai takarékpénztárak ügyében. Udvardytól. — Adatok az iskola történetéhez. Említésre méltó hogy a város szép emeletes épületet állított az intézet számára, melyet október 7-én nyitottak meg ünnepélyesen. A városi képviselő-testület gondoskodni akarván arról, hogy az intézet növendékei a gymnasiumba is átléphessenek, elrendelte a latin nyelvnek mint rendkívüli tárgynak tanítását. Ezzel az igazgató bizatott meg 400 frtnyi külön díjazással, — e jövő évre azonban 500 frttal. — A tanterv. A tanári testület 9 egyénből állott. A tanszerek szépen gyarapodnak. Az ifjúsági könyvtár 316 műből állott. Beiratott 3 osztályba 93 tanuló, az év végén volt 83. A tanulóknak többféle jutalmat adtak, — takarékpénztári könyvecskékben. A jövő (most folyó) tanévben az isk. takarékpénztár intézményét életbe léptetik.

4. A zilahi államilag segélyezett községi polgári iskola első értesítvénye $187^{5}/_{6}$. Kiadta Kerekes Sándor igazgató. 8-ad r. 28 lap. Adatok az intézet történetéhez. Közölve vannak az állam és a város, a ref. főiskola és a város között kötött szerződések, melyek alapján az iskola $187^{3}/_{4}$-ban három osztálylyal, de szerződésileg kikötve »a gymnasiumi feltételnek lehetőleg megfelelő polgáriskolai tantervvel« életbe lépett. A tanári testület 8 egyénből állott. Beiratott 4 osztályba összesen 121 tanuló, az év végén volt 116. A latin nyelv mint »nem-kötelezett tantárgy«, az I., II. osztályban heti 5, a III., IV. osztályban heti 4 órában adatott elő.

---

Befejezvén szemlénket, lehetetlen néhány észrevételünket elhallgatnunk. Mindenekelőtt sajnálattal jegyezzük meg, hogy több

intézet többszörös felszólalásunk, kérésünk dacára következetesen kifeledi a szerkesztőséget azok sorából, a melyeknek az évi értesítőt meg szokta küldeni. Nem tudjuk, vajjon azért történik-e ez, mert a Közlöny illetékességét a programmok megismertetéséhez kétségbe vonják az illetők, vagy azért, mert nem tudják, hogy van egy országos középtanodai tanáregylet, melynek 10 éves Közlönye van, vagy azért, mert tartanak a mi netalán ejthető ártatlan észrevételeinktől, vagy valami másért, — de az bizonyos, hogy ilyen eljárással egyáltalában nem tesznek szolgálatot maguknak s a tanügynek; véleményünk szerint jóravaló tanintézetnek az áll érdekében, hogy állapota, működése mentől nagyobb téren legyen ismeretessé, az írás szavai szerint nem arra való levén a gyertya, hogy véka alá rejtsék, hanem hogy világítson.

Másik megjegyzésünk az évi értesítők tartalmára vonatkozik. Vannak a megismertetettek között mintaszerűek, melyek teljes, részletes könnyen áttekinthető képet nyujtanak az intézetről; de nagyon sok van, melyek hiányosak. E hiány nem abban áll, hogy nem közölnek értekezést. Más alkalommal már kifejezést adtunk a Rendtartással szemközt abbeli véleményünknek, hogy az értekezés kötelező volta nem célszerű, s bár szívesen elismerjük egy talpra esett dolgozat becsét, tudunk képzelni igen tanulságos, értékes értesítőt, mely ilyennek hiányában tisztán az iskola állapotának és működésének megismertetésére szorítkozik. Az észleltükhiány épen azon rovatok tökéletlenségében áll, melyeknek az utóbbiak képét kellene rajzolniok. Akadtunk olyan értesítőkre is, melyekből a statisztikai összefoglaló kimutatás hiányzik; még több olyanra, melyekben e kimutatás hézagos, lényeges adatokat nélkülöző. A különféle gyüjteményekről kisebb-nagyobb részletességgel mindenik szól, de csak kevésben találtuk meg azt a pontosságot, mely lehetővé teszi a tényleges állománynak, a szaporodásnak felismerését, s ezzel oly adatok megszerzését, melyekből culturánk fejlődésének nem jelentéktelen tényezőiről világos fogalmat alkothatnánk. Reméljük azonban, hogy a Rendtartás intézkedése, megszabván az évi értesítők körét és anyagát, az egyöntetüség mellett azt is fogja eredményezni, hogy azok e tekintetben is a kivánalmak magaslatán állanak.

Nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül az értesítők stilusát. Ha az ember külföldi programmokat olvas, azonnal észre veszi, hogy az ily munkák, mint irodalmi termékek, kifogástalan nyelven, oly formában lépnek a világ elé, mely az intézet tanárainak, s első sorban igazgatójának irodalmi képzettségéről tesz kétségbe vonhatatlan bizonyítékot. De hisz ez tulajdonképen alig is lehet másképen. Ha az értesítő nem jutna másnak, mint a tanulóknak kezébe, már akkor feltétlenül követelnünk kell, hogy formai szempontból tökéletes, az ifjú olvasóra nézve művelő, tanulságos legyen. Minálunk az ilyen dolog iránt még kevés érzék mutatkozik. Vannak ugyan itt is dicséretes kivételek, de általában véve

sok a kívánni való. Olvastunk alkalmi beszédeket, melyek csomószám szolgáltatnák a bombasztok csattanó példáit; találtunk tudományosnak lenni akaró cikket, melynek csak logikája szerencsétlenebb, mint előadása. Akadtunk évi jelentésre, mely émelyítő frázisokban mondja el a legegyszerűbb dolgokat, s gazdag hajtásokban szemléltük mind azt a fattyút, a mit a helyes úton járó magyar nyelvészet újabb időben írtani törekszik.

Sajnos, hogy ez ügy iránt oly csekély a komoly érdeklődés a tanárok között. A magyarosságra való törekvés egy-két felkapott szónak alkalmazásán kívül alig nyilvánul egyébben. Az »idény« helyett »ivadot«, »képezde« h. »tanítóképzőt« írnak, de ugyanakkor tanodát, dolgozdát, gyakordát, fárdíjat (!) itészt stb. is, hogy a syntaxisnak kificamodásairól hallgassunk. Vajjon megjön-e az a jobb kor, melyben kivétel nélkül ambitiónk lesz a jó magyarsággal írni tudás és a stilus öntudatossága?

Végül még csak azt jegyezzük meg, hogy nem válnék kárára nemzeti méltóságunknak, ha a művelt nemzetek példájára takarékosabbak volnánk a címek osztogatásában és az ezzel együtt járó hálálkodásban. Az iskolai értesítő történetet foglal magában, s ennek komolyságához az egyszerű, nemes hang illik. *Őz.*

---

# Egyleti élet.

— A II szakosztály április 17-én ülést tartott.

Elnök: Lederer Ábrahám; jegyző: Paszlavszky József.

Jelen vannak: Mayer J., Schuch J., dr. Brózik K., dr. Borbás V.

A szakosztály elnöke akadályozva levén, a jelenlevő tagok az elnöki szék elfoglalására egyhangulag Lederer Ábrahám urat kérik fel

I. Dr. Borbás V. Braun Sándor hirneves botanikus emlékének szentel nehány szót, kihez őt a tudományosság tisztelete mellett még mint tanárjához is gyöngéd kötelék csatolta. Braun 1805-ben született. Működése kiterjedt a sejttantól kezdve egész a phytopalaeontologiáig, a növénytan minden ágára. Jussien, De Candolle és Endlicher mellé helyezik őt érdemei. Meghalt 1877. március 29-én Berlinben, életének 72-ik évében. Emlékét a botanikában több növény fogja megőrizni az utókor számára: Braunia, Aspidium Braunii stb. — Legyen áldott a tudomány bajnokának emléke.

II. Dr. Borbás V. A marmarosi tengerszemekről tesz rövid előterjesztést. Előadó M.-Sziget közelében meglátogatta a Gutin, Kőhát stb. hegyeket, s azokon a tengerszemeket. A tengerszemek tőzegesek, melyekben a tőzegképződés igen előre haladt, majdnem az egész medence ki van töltve; partjain a Drosera, Vaccinium s több jellemző növény található — Ilyenek vannak Eger közelében s a Retyezáton is.

III. Dr. Borbás V. A bogácsfélék 18 hybridjét említi fel, mint újabb búvárlatainak eredményét.

IV. Dr. Borbás V. Irodalmi adatok a „Természetrajzi fuzetek“ flo-

ristikai közleményeihez címen a nevezett folyóiratban új dolgok gyanánt feltüntetett, de szerinte fölöslegesen gyárlott növény-elnevezések ellenében sorol fel meggyőző irodalmi adatokat. Jegyzette: **Paszlavszky József.**

— Az I. szakosztály április 24-én tartott ülése.

Elnök: Dr Károly Gy. Hugó; jegyző: Lintner Lajos.

Jelen voltak: Dr Lechner L., Tiber Á., dr. Brózik K., Schuch J., Tomor F., Lederer Á.

A jegyzőkönyv hitelesítése után Lederer Ábrahám olvassa „Az érzelmek phisikája" című értekezését. Az értekező bevezetésében indokolja értekezésének címét, összehasonlítja az érzelmeket a hővel, figyelmeztetvén az érzelmek magyarázásánál felmerülő nehézségekre. Elsorolja az érzelmek lényegéről ismeretes elméleteket, előadván az érzelmek különböző felosztását, tárgyalván inductiv módon az érzelem tíz okát. Minden oknál előre bocsát sok érdekes tudni valót; az állatoknak, vad népeknek s a művelt embernek életéből merített tüneményt, melyekből az anthropologiai törvényeket levezeti, kimutatja mi módon alkalmazandók eme törvények a nevelés és társadalom kormányzásában, végül megigéri, hogy adandó alkalommal az érzelmek okozatairól fog értekezni.

A szakosztály elhatározza, hogy e tanulságos, értekezés — rövidítve — a Közlönyben lásson napvilágot. **Lintner Lajos**, jegyző.

— A választmánynak május hó 8-án tartott ülése.

Elnök: Berecz Antal; jegyző: Köpesdi Sándor.

Jelen vannak: Hofer Kár., Mayer Józs., dr. Kármán Mór, Névy L., dr. Károly Gy. H., Volf Gy., Müller J., dr. Bihari P., Pfeiffer Ant., dr. Brózik K., Paszlavszky J.

A múlt ülés jegyzőkönyve fölolvastatván, hitelesíttetik.

Az elnök a választmányt a közgyülés idejének és tervrajzának megállapítására hívja föl (l. alább).

Dr. Kármán M. az „Ifjúsági könyvtár" és a „Jeles írók tára"-ról jelenti, hogy Cox „Görög regéi"-nek II. kötetje és Shakespeare „Coriolanus"-a Névy L. által értelmezve megjelent; jelenti továbbá, hogy Sophokles regéinek összeállításán Szarvas G., Shakspeare regéinek átültetésén pedig Volf Gy. dolgozik. — A tervezett természettudományi kötet kiadása most elmarad, mivel a Franklin-társulat időközben J. Vernenek e célra kiszemelt művét kiadta; hanem a tanulókra nagy haszonnal járónak tartaná, ha ebben a gyüjteményben szemtanúk által kiadott utazás-leirások is jelennének meg: e célra már ki is szemelt egy, a felfedezések korából származó mexikói útat és Benyovszky Móric önéletirását; az előbbinek kivonatos átültetésére már előbb dr. Brózik Károlyt kérte, az utóbbira pedig most Berecz Antalt kéri föl.

Mayer Józs. pénztárnok említi, hogy az utánvételi lapoknak szétküldése előtt egy hóval fölszólítá a díjakkal hátralékban levő tagokat, hogy fizetési szándékuknak idejét és módját nála jelentsék be: ezt azonban csak nagyon kevesen tették. Sajnálattal kell jelentenie, hogy a szétküldött utánvételi lapokból 67 darab 4 frtos, 30 db. 8 frtos és 5 db. 12 frtos beváltatlanul érkezett vissza, s igy e tagtársak — bár az egylet Közlönyét elfogad-

ják — úgy ezzel, mint az utánvételi lapoknak visszaküldésével az egyletnek tetemes kárt okoznak.

A választmány sajnálattal veszi tudomásul, hogy sok tag az egyletnek érdekét oly kevéssé hordja szívén ; — a költségeket szaporító eljárásukat pedig épen nem helyeselheti : miért is kimondja, hogy a tagdíjjal hátralékban levő tagok a szünidőben árleengedést biztosító „Igazoló jegy"-re jogot nem tarthatnak. K. S.

## Közgyülés.

*Az orsz. középtanodai tanár-egylet 1877. évi julius hó 5. és 6-án — a budai kir. egyet. fögymnasiumban — tartandó közgyülésének tervrajza.*

Julius hó 4-én este 8 órakor találkozás a Hungária-vendéglőben.

Julius hó 5-én d e. 8 órakor választmányi ülés.

„ „ „ „ 9 órakor a közgyülés megnyitása a következő tárgysorozattal :

1. Az elnök a gyülést megnyitja.
2. A titkár évi jelentése.
3. A pénztárnok jelentése.
4. A könyvtárnok jelentése.
5. Bizottságok kinevezése a pénztár-, az évi számadás-, a könyv- és irattárnak megvizsgálására.
6. Emlékbeszéd Ábel Károly fölött : tartja Petrovich Ferenc.
7. A középiskolai Rendtartásra készült memorandum bemutatása, előadó : Névy László.

Délután 4 órakor. Az első szakosztályban: „A magyar olvasmányok kanonja", előadó : Volf György.

A második szakosztályban: „Az anthropologia mint reáliskolai tantárgy", előadó : Paszlavszky József.

A szakosztályi ülések az „Állami felsőbb leány-iskolá"-ban (Bejárat Erzsébet-tér 13., vagy József-tér 4. sz. a.) lesznek megtartva.

Este 8 órakor találkozás a Klemens-féle helyiségben

Julius hó 6-án d e. 8 órakor választmányi ülés.

„ „ „ „ 9 órakor a közgyülés folytatása és befejezése a következő rendben :

1. A módszertani értekezletekről — tekintettel a miniszteri utasításra
2. Az ifjúsági könyvtárak, előadó : dr. Lechner László.
3. A középiskolai törvényjavaslat — tekintettel a hitfelekezeti és községi iskolákra, előadó : Wagner Lajos.
4. A kiküldött bizottságok jelentése
5. A benyujtott indítványok tárgyalása.

Minden indítvány legkésőbb julius 5-én a közgyülésnek bezárása előtt az elnöknél irásban nyujtandó be.

6. Választások.

Délután 2 órakor társas-ebéd, a melyre jegy Mayer József tanárnál váltható.

**Köpesdi Sándor**, egyl. titkár.

# Vegyesek.

— **A hivatalos lapból.**

Pályázatok. Az aradi áll. reáliskolánál a jövő tanév elején két tanári állomás lesz betöltendő. Egyikkel a francia és német nyelv, a másikkal a vegytan és természetrajz tanítása lesz egybe kötve. Szokásos feltételek. A folyamodványok a nagy-váradi tank. kir. főigazgatóságához küldendők f. évi junius 15-éig. (8965. sz.) — A fehértemplomi államgymnasiumnál a jövő $187^{7}/_{8}$. tanév elején a VI. osztály megnyitandó levén, a német és magyar nyelvészeti, továbbá a természet- és mennyiségtani két rendes tanszékre pályázat hirdettetik. Szokásos feltételek. A folyamodványok a magyar határőrvidéki tankerület kir. főigazgatósághoz Szegedre küldendők f. é. jun. 15-éig. (10,594. sz.)

— Tankönyv engedélyezése.

A vallás- és közokt. m. kir. miniszter úr megengedte, hogy a Róder Flórent által készített „Bibliai föld- és országisme“ című munka azon középiskolákban melyeknek tantervkeretébe beillik, használtathassék.

— A vallás- és közokt. m. kir. miniszter a teljesen kiegészített zombori államgymnasiumot felhatalmazta, hogy az $187^{6}/_{7}$. tanév végétől fogva, a fennálló szabályok értelmében érettségi vizsgálatokat tarthasson és ezekről jogérvényes bizonyítványokat kiadhasson.

— A polgári iskolák köréből.

A fővárosi polgári iskolák rendtartásában legközelebb azt a változást hozta be az iskolaszék, hogy a szokásos szüreti szünnapok eltöröltetnek; a mennyiben egyes tanulóknak az iskolából távollétét a családi körülmények szükségessé tennék, az iskolaszék elnökének van joga engedélyt adni. Nevezetes az a határozat, mely szerint az iskolai bizonyítványokat az igazgatón kívül az iskolaszék elnöke is aláírja, — úgy, mint a népiskolák bizonyítványait. Most már legalább tudhatják a polg. iskolai tanárok, mely categoriába sorozza őket, illetőleg iskolájokat a főváros.

— „Ifjúságunk elszilajulása.“

Ezen cím alatt adott ki Nagy Alajos kegyesrendi áldozár egy 68 oldalra terjedő füzetet, mint külön lenyomatot a „Népiskolából.“ A dolgozat lelkesen, energiával és bátorsággal van írva. Törekvése teljes méltánylást érdemel, csak az a kár, hogy hajlandó a rémlátásra, s nem tud kellőképen különbséget tenni a dolgok között. A füzet ára 30 kr.

— Beküldött könyvek.

A bölcsészet története kezdettől mostanig. Magán- és iskolai használatra készítette Nagy Ferenc, a bölcsészet rendes tanára a kecskeméti ref. főiskolában. Ó-, közép- és új-kor. Ára 1 frt 40 kr. Kapható a szerzőnél Kecskeméten. Kecskemét, Tóth László betűivel. 1877.

Természettudományi füzetek. A dél-magyarországi term.-tudom.-társulat Közlönye. A választmány megbizásából szerkeszti dr. Kuhn Lajos titkár. Kiadja a délm. t. t. t. I. II. füzet. Temesvár. E füzetek megjelennek két havi időközben évenkint hatszor, egy-egy füzet 2 ívnyi tartalommal. Előfizetési ár egész évre 4 frt. A közlemények a titkárhoz, az előfizetési összegek Bukó Kálmán tanár-pénztárnokhoz küldendők. — Az első füzet gazdag tartalma a vállalat életrevalóságáról tanuskodik. Ajánljuk a tagtársak figyelmébe és pártfogásába.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 18. szám. 187⁶/₇.

# Megjegyzések a helyes értelmezések

## (különösen a physikai és chemiai helyes értelmezések) érdekében.

Általános a panasz, hogy az iskolák nem hozzák létre azon eredményeket, melyeket tőlük várni és kívánni lehet. Mi az oka ennek, azt kideríteni nagyobb feladat, mint én magamnak kitűztem. A főiskolák egyik oka gyanánt mindig azt adják, hogy a középiskolától nem kapnak kellően előkészített tanulókat, a középiskolák pedig ugyanezt állítják a népiskolára vonatkozólag. Ki iskoláink viszonyait ismeri, tudja, hogy ez állítások nem alap nélküliek, de ép úgy tudja, hogy a bajnak más, s talán ennél fontosabb és az illető isk. belül fekvő okai is vannak. Egy némely oly körülményre utalni, mely mind csak az illető iskola körén belül keresendő és mindenesetre az által létrehozott eredményekre nagy befolyással van, az jelen előadásom célja és föladata. Előadásomban különösen a középiskolákat tartottam szem előtt.

Hogy az iskola által létrehozott siker mindenesetre nagy mértékben a tanárok buzgóságától, műveltségük terjedelmétől és tanítói ügyességétől fog függni, azt, úgy hiszem senki sem vonja kétségbe; hogy továbbá oly körülményektől is függ, melyek teljesen a tanárokon kívül is fekszenek, (pl. az isk. felszerelésétől, tanulók számától stb.) bizonyára ezt is bárki elfogadja. Én azonban azt hiszem, hogy nem csekély részben azon céltól is függ, a mit elérésre magunknak kitűzünk.

Hogy ez utóbbi, talán némileg merésznek látszó állítás ne lássék indokolatlannak, vizsgáljuk meg: hogy mi pl. a középiskola feladata és célja, és mit követel a főiskola belépő hallgatóitól? E kettőnek szükségképen egymással összehangzásban kell lennie, mert mai nap a középiskolákat csakis a főiskolák számára előkészítő iskoláknak tekintjük.

Látszólag meg is van a kettő között való teljes összehangzás, mert a középisk. célja általános műveltséget adni és a főiskola a belépőtől csakugyan csak azt kívánja. Az összehangzás azonban nagy mértékben megváltozik, ha a középiskola is meg a főiskola is az általános műveltség alatt mást-mást ért, a mi nem

lehetetlen, mivel az általános műveltség fogalma még koránt sincsen oly praecise meghatározva. Az összehangzás már akkor is zavarodik, ha csak a főiskola bizonyos körülménynek nagy fontosságot tulajdonít, melyre a középiskolában talán kevés súlyt fektetnek, a mi pedig szintén nem lehetetlen.

Minthogy e szerint abból, hogy a főiskola általános műveltséget követel, még nem lehet teljesen tisztába jönni, mit kíván tulajdonképen, és minthogy másrészt a főiskola kívánalmai a középiskolára szükségképen irányt adók, vizsgáljuk meg: mik azok a tulajdonságok, melyeket a hallgató magával hozhat és melyekre a főiskolai oktatásnál okvetetlenül szüksége van, hogy arra építhessen? Ezáltal azt hiszem a középiskolának is meg lesz szabva a működés iránya. Már most, hogy mit kíván a főiskola belépő tanulóitól, arra azt hiszem, először is azt kell felelni, hogy legyen a belépő épeszü, szellemileg kellően érett és tudjon helyesen gondolkozni, másodszor: legyen szorgalma és harmadszor: bizonyos ismeretek száma. Mind a három fontos, de nem egyformán fontos. Hogy melyik legkevésbbé fontos, azt eldönteni talán nem lesz túlságosan nehéz. Kérdezzük csak a főiskolai tanárokat, hogy ha csak oly tanulókat kaphatnának, kiknél a fönemlített három dolog közül csak kettő van meg, melyik volna az, mit legszívesebben nélkülöznének, vagy minimumra reducáltatnának? A mit szívesebben nélkülöznek, bizonyosan az lesz, melynek kisebb fontosságot tulajdonítanak. Én pedig azt hiszem, hogy az első kettőt semmi esetre sem akarná nélkülözni egy sem, és inkább szívesen hagyná az ismereteket egy minimális értékre redukálni.

Ebből pedig a középiskolára vonatkozólag mi következik? Az én véleményem szerint az, hogy iparkodjék ugyan az ismereteket lehetőleg szaporítani, de mindenesetre bármikor tartsa szem előtt azt, hogy még ennél is fontosabb a gondolkodás fejlesztése és a szorgalom felébresztése és illetőleg ébrentartása. Én részemről a gondolkodás fejlesztését legfőbb feladatunknak tartom. Sőt azt hiszem, hogy ha mindig csak is ezt tartjuk szem előtt, elérjük a többit is. A szorgalom e mellett bizonyára nem fog csökkentetni, az ismeretek pedig szintén meg fognak szereztetni, mivel a gondolkodást szükségképen bizonyos anyagon kell gyakorolnunk. Ne értsen félre és ne gondolja valaki, hogy én talán valami tárgyon futólagosan, mintegy szellemi gymnastika gyanánt, csak végig nyargalni kívánok; ellenkezőleg, én azt hiszem, hogy a gondolkodást legjobban gyakorolhatjuk ismeretes tárgyon és épen ezért azt hiszem, nem annyira kellene az ismeretek nagy mennyiségét elérni iparkodni, hanem azokban a legnagyobb alaposságot. Keveset, de jól! Oly eljárást, mely a gondolkodást és a szorgalmat elölni képes lenne, mindenesetre kerülni kell. Ily eljárások pedig nem tartoznak a lehetetlenségek közé. Mely eljárások ezek? Ámbár nem tűztem ki feladatom gyanánt ezt kimerí-

tően megvizsgálni, még sem mulaszthatom el az eljárásokat elősorolni, melyeket én igen ártalmasoknak tekintek.

Igen ártalmasnak tartom mindenekelőtt azon eljárást, mely szerint a tanár csak elmondatja a tanuló által a leckét a nélkül, hogy meggyőződést szerezne arról, vajjon a tanuló meg is értette-e a mit elmondott. Ez által a tanuló sohasem indíttatik arra, hogy gondolkozzék; és minthogy e nélkül a tanulásban valami oly eredmény, melyben saját magának a tanulónak öröme telhetnék és vele haladását észrevétetné, nem képzelhető, a hiába való fáradozás pedig senkinek sincsen kedvére, bizonyosan azt mozdítja elő, hogy a tanuló szorgalma ne csak hogy ne ösztönöztessék, hanem hogy a meglevő is csökentessék, sőt egészen el is ölessék. Talán valaki azt fogja ellenvetni, hogy mai nap ily eljárást csak nem követ már senki. Erre azt jegyzem meg, hogy én meg vagyok győződve, hogy ez nem épen valami ritkán követett eljárás lehet, mert különben nem is volna képzelhető, hogy a III., IV., sőt a legmagasabb osztályokban is van sok oly tanuló, ki tényleg egy könnyen érthető rövid mondatot első vagy második hallásra utána sem mondhat, ha pedig ily mondatot betanult, meg sem értett.*)

Nagyon hibás eljárásnak tartom másodszor, ha a fogalmak, melyekről szó van, meg nem határoztatnak, vagy nem mindig határozott és nem csak egy értelemben használtatnak, úgy, hogy mindegyik tanuló talán mást-mást képzelhet alatta.

Hibásnak tartom harmadszor, ha az egyik tantárgy kezelője nincsen tekintettel arra, mi fordúl elő más tantárgyban, és vajjon valamelyik más tantárgygyal nem jön-e ellentmondásba, továbbá különösen, vajjon a rokon tárgyak nem használják-e ugyanazokat a fogalmakat más értelemben.

A második és harmadik pontra vonatkozólag akarom megjegyzéseimet tenni; és itt különösen a physikát és chemiát tartottam szem előtt.

Szükségesnek tartom, hogy minden fogalomról, mely nem definiálhatatlan, (mint idő, tér) h e l y e s, könnyen m e g é r t h e t ő és f é l r e n e m é r t h e t ő értelmezés legyen adva és hogy bárki e fogalmakat csak azon értelemben használja, a mely értelemben ezeket az illető szaktudomány használja. A helyes értelmezésnek csak is azt tartom, mely sem kevesebbet sem többet nem tartalmaz, mint a mennyi szükséges, hogy az illető fogalmat semmi mással összetéveszteni ne lehessen.

Mennyire van e szükségnek elég téve, arra nézve nem lesz érdektelen egyik-másik használatban lévő tankönyvből nehány próbát venni.

Egy elterjedt középisk. természettan második kiadásában (5—8 lap) találom pl. a következőket:

»T ö m e c s e k (Molekule). A testeknek érzékeink által meg

*) Majd később példát mondok erre.

nem különböztethető részecskéit tömecseknek vagy anyagi pontoknak (materielle Punkte) nevezzük. Ezeket külerőművileg oszthatlanoknak tartjuk.«

»Parányok (Atome). A tömecseket még kisebb, külerőművileg oszthatlan (csak?) részekből azaz parányokból összetéve gondoljuk.« Ebből nem hiszem, hogy valaki szerez magának tiszta fogalmat a tömecs és parány fogalmáról és a kettő különbségéről.

»Tehetetlenség a testeknek azon tulajdonsága, melynél fogva csak akkor szünnek meg mozogni, vagy nyugodni, ha erre valamely ok vagy erő által kényszeríttetnek.« Ez értelmezés bizony bárkit azon feltevésre indíthatna, hogy erő a mozgó testet nyugalomra, a nyugalomban lévő testet pedig mozgásra kényszeríti. Az erő a test mozgási állapotát megváltoztatja, ez a bizonyos; a nyugalomban lévő testben tehát mindenesetre fog bizonyos mozgást előidézni, a mozgásban lévő testnek azonban mozgását ép úgy növesztheti, a mint csökkentheti is.

»A nehézség azon törekvése a testeknek, mely szerint azok a föld felé esnek. A föld tehát(?) a rajta levő testeket bizonyos erővel vonzza, melyet nehézségi erőnek vagy nehézségnek nevezzünk.«

»Súly. Azon nyomás vagy **vonzás** nagysága, melyet valamely test a nehézség következtében az alatta levő tárgyra vagy a készülékre, melyen függ, gyakorol, súlynak neveztetik.« Ebből a tanuló azt olvashatja ki, hogy azon vonzás, melyet a test az alatta vagy fölötte lévő testre gyakorol, neveztetik súlyának.

»Az általános súly alatt, mely közönségesen csak súlynak neveztetik, értjük a test azon súlyát, melylyel az térfogatának tekintetbe vétele nélkül bír.«

»A tömöttség hányados, mely a tömegből és térfogatból ered.« (D=$M$ : $V$.)

»Valamely test tömöttsége alatt közönségesen azon **számot** értjük, mely mutatja, hányszor nagyobb vagy kisebb az illető test súlya, mint ugyanakkora térfogatú víztömeg súlya.« Ha ez igaz volna, akkor azt mondhatná a tanulá, hogy a platina tömöttsége 22, a levegőé pedig 773.

»A fajsúly a testnek azon súlya, mely a testben bizonyos egységül vett térfogat mellett találtatik. Ha már most a bécsi köbhüvelyket veszszük fel térfogat egység gyanánt, akkor a víznek, ónnak, vasnak, ólomnak fajsúlyai 1·04, 7·28, 8·32 és 11·44 által fejeztetnek ki.«

Ennyi csak 4 lapon. Ugyanerről a 4 lapról még többet is lehetne összeszedni, az azonban inkább a magyarázathoz tartozik.

Az itt említett értelmezések közül, vajjon melyik helyes? és a mely helyes, vajjon könnyen megérthető-e és félre nem érthető-e? és vajjon mindig ugyanazon értelemben használtatik-e? Nem zavartatik-e össze az absolut és relativ tömöttség és fajsúly fogalma?

Ha azt állítom hogy e könyv még igen sok lapján ugyanily minőségü definitiókkal találkozhatunk, azt hiszem, hogy a fentebbi próbák után ennek igazságában senki sem fog kételkedni. Csak nehány nagyon rosz értelmezést akarok még említeni. P. o. »Az első másodperc végsebessége, sebedésnek (Accelleration) neveztetik.« Ez bizony csak egyetlen egy esetben igaz, ha t. i. kezdetsebesség nem volt, és a mozgás egyenletesen gyorsuló mozgás.

»A pillantnyi erő vagyis a mozgás nagysága, mely a pályának minden pontjában az érrintői irányában kifejlődik, érintői erőnek hivatik.«

A centrifugálerőt körülbelül következőképen értelmezi: Ha a centrálmozgásnál a középpont felé tartó erő megszünnék, akkor a test a tangentiális irányban mozogna, és ha e mozgásnak megfelelő végtelen kis utat két összetévőre bontjuk föl, melyek a pálya és a radius vector irányába esnek, kitünik, hogy a radius vector iránya szerint egy erő müködik, ez a centrifugal erő stb. Ilyen borzasztó zavart fogalom a centrifugal erőről! Ez értelmezés szerint tehát a centrifugal erő létezik még akkor is, midőn már a centripetal erő megszünt. Ez igazán hajmeresztő zavartság.

»Lábfont valamely erőnek azon munkája, mely szükséges, hogy egy fontnyi folytonos ellenállást egy lábnyi úton egy másodperc alatt legyőzzön«. Bizony annyi munka lesz akkor is, ha a font súlyának megfelelő erő egy év alatt tett csak egy lábnyi utat.

»A villanyosság sürüsége. Egy nagyobb és egy kisebb testnek fölületén egyenlő mennyiségü villanyosság lehet. A villanyosság sürüsége ekkor az utóbbi testen sokkal nagyobb mint az elsőn.« Hát ha a kisebb test csak kevéssel kisebb?

A csúcsokat szívóknak nevezi stb. Nem volt szándékom e könyvet bírálni, azért nem is nevezem meg, és azért nem is tartom szükségesnek rajta végig menni.

Elég ebből ennyi!

Egy 1875-ben megjelent vegytanból a következőket akarom csak említeni:

»A paránysúlyok oly számok, melyek jelentik, hogy: 1) hányszor foglaltatik egy könenyparánynak súlya egy más elem egy parányának súlyában; és 2) micsoda súlyviszonyok szerint egyesülnek az elemek egymással.« Ha a 2) alatt lévő pont igaz volna, akkor az elemek csak egy viszonyban egyesülhetnének, mivel mindegyik elemnek csak egy paránysúlya van.

»Az elemek épen vegyületeikből való leválásuk pillanatában birnak legnagyobb vegyrokonsággal egymás iránt.« Ez is igen nagy tévedés. A vegyrokonság a tömecset képező parányoknak egymásra gyakorolt vonzása, ez pedig bizonyosan csak a parányok tömegétől és egymástól való távolságuktól függ. A vegyülésre való törekvés legnagyobb a leválás pillanatában, mivel ekkor szabad parányok vannak.

»A Gay-Lussac-féle törvény szerint a gázok feszélye a mérséklettel egyenes viszonyban áll.« Ebből az következnék, hogy 1 liter 1 foku gáz hevítve 10 fokra, 10 literre terjed ki, a mi bizony nem igaz.

A sűrűség folyvást fajsúlynak neveztetik.

Egy 1876-ban megjelent földrajz mennyiségtani részéből csak a következőket akarom említeni:

»A nap felületét fényanyag borítja . . .«

»A nap sarkai vagyis önmaga körül 610 óra alatt fordul meg.« Ugyanaz van mondva a planétáknál is.

A Merkur fajsúlya roppant nagy, az ón súlyát fölülmulja!« Az ón súlya sok is, kevés is lehet; fajsúlyt ért alatta.

»A föld 365 nap . . . . alatt befutja roppant nagy pályáját a nap körül, ebből származik a négy évszak: tél, tavasz, nyár, ősz.« Ebből hizony sohasem származik!

»Ezen két pontja a földnek, melyek körül az egész tömeg megfordul, földsarknak hivatik:«

»Azon képzelt vonal, mely a két sarkot a központon keresztül összeköti, földtengelynek neveztetik.« Ily vonalat számtalant lehet képzelni, ha pedig egyenest akart mondani, akkor kár volt föltétel gyanánt megszabni, hogy a föld középpontján menjen keresztül, ez másként nem is képzelhető.

»Oly kör, mely a sarkokat és az egyenlítőnek megfelelő két pontját metszi, s így a földet keleti és nyugati egyenlő részekre osztja, délkörnek neveztetik.« Sok fölöslegest tartalmaz. Elég ha azt mondja: a föld körül járó oly kör, mely a két sarkponton megy keresztül délkörnek neveztetik.

»A négy évszaki viszony még onnét is ered, mert a földsarkok az egész pályán az égi sarkokra függélyesek maradnak.« A mathematikai praecis kifejezéseket annyira kitekerni!

»Ha földünkön ennek pályáját leirva képzeljük: kör támad, mely az egyenlítőtől északra is, délre is $23^1/_2$ fokra eltérve a földgömböt két egyenlő részre osztja; ezen nagy kör földpályának hivatik.« A ki kis mennyiségtant tanult, meg nem értheti.

Azt hiszem ebből is ennyi elég bennünket azon meggyőződésre bírni, hogy e mennyiségtani földrajz nem nagyon törődik azzal, mit tanítanak más tantárgyban, és menyiségtani fogalmakkal és praecis kifejezésekkel tisztába jönni nem iparkodott.

Most azt kérdezem, vajjon érdemesek a fentebb elősorolt dolgok, hogy a tanuló ezekre idejét és szorgalmát igénybe veszi? vajjon lesz-e belőle haszna, lesz-e tiszta fogalma azokról?

Azonban tegyük föl, hogy a tanár által adott értelmezések a tudomány jelenlegi állása szerint mind jogosultak, akkor is még lehetséges, hogy két tanár látszólag egymásnak ellent mond. Igy pl. definiálható az anyag miléte: Anyag mind az, a minek kiterjedése van, vagy a mi a tért betölti; vagy a mi képes érzékeinkre hatást gyakorolni. A tömeg értelmeztetik egyesek által

mint a test anyagának mennyisége; mások által pedig az erő és gyorsulás hányadosának.

Fajsúly alatt a természettanban a térfogategységnek megfelelő súlyt értjük, a vegytanban és ásványtanban pedig a test fajsúlyának viszonyát a víz fajsúlyához, tehát azon viszonyszámot értik, melyet a természettanban sűrűségnek nevezünk. Egyesek a kilogramm alatt egy liter legsűrűbb tiszta víz tömegét értik, mások meg e tömeg súlyát értik alatta. Ezek az erőt fejezik ki kilogrammokban, amazok meg a tömeget stb.

Már most képzeljük, hogy talán ugyanazon intézetnél e fogalmak ennyire különböző értelemben használtatnak. Mily zavart fog ez előidézni, és képesek lesznek-e a tanulók e fogalmakkal tisztába jönni? És ha nem jöhetnek tisztába ez alapfogalmakkal, vajjon lehet-e akkor a folytatástól azt várni, hogy az át fog értetni? Az én meggyőződésem az, hogy valamely tudományban való haladhatásra legelső feltétel az, hogy az alapfogalmakkal tisztában legyünk. Azért igen fontosnak is tartom határozott meggyőződést szerezni arról, vajjon a tanulók ez alapfogalmakat megértették-e? Azt pedig, vajjon a tanuló tisztában van-e ez alapfogalmakkal, abból, hogy a fogalom értelmezését visszaadja, sokszor még nem lehet megitélni; mindig kutatni kell, vajjon ez értelmezés tartalmát meg is gondolta-e és megértette-e? Oly fogalmaknál, melyek mathematikai illetőleg physikai mennyiségekre (mint tömeg, sűrűség, sebesség, gyorsulás, erő, súly, fajsúly stb.) vonatkoznak, egyik kényelmes reagensnek tartom azt, hogy a tanuló a mennyiséget egységekben fejezze ki. A ki bizonyos tömegről nem képes megmondani, mily nevü egységekben fogja kifejezni, annak nincsen tiszta fogalma a tömegről. A ki nem tudja, hogy a gyorsulást, erőt, súlyt stb. mily egységekben fogja kifejezni, annak ép oly kevéssé lehet tiszta fogalma ezekről, mint p. o. bizonyosan nincsen kellő fogalma valakinek bizonyos pénzösszeg nagyságáról, ki ez összeget nem képes ismeretes egységekben kifejezni. Másik reagens gyanánt tekintem az egyszerü feladatok megoldását. A ki egy egyszerü, könnyen áttekinthető és könnyen megérthető feladatot nem tud megoldani, annak arról a dologról, a mire az vonatkozik, nem lehet sejtelme. Hogy félre ne értessem, csak egy példával akarok élni. A tanuló megmondja pl. hogy gyorsulás alatt érti az időegységnek megfelelő sebességváltozást, és egyenletesen gyorsuló mozgás alatt oly mozgást, melynél a gyorsulás állandó. Ha most e tanuló következő primitiv feladatot: az időszámítás kezdetén a sebesség volt 20 méter, egyenletesen változva pedig 10 másodperc mulva 100 méter, mennyi a gyorsulás? — nem képes megoldani, nem nyilván való-e ebből, hogy dacára annak, hogy a gyorsulást és egyenletesen gyorsuló mozgást helyesen értelmezte, még sem értette és nem tudta, mit mond. És most bocsánatot egy kis kitérésért. Valóban szomorú és talán szégyenletes tény is az, hogy, fájdalom, a főnebbi és hasonló más egyszerü kérdésre az év közben

is, végén is sokszor nem kapunk feleletet. De miért nem? Oly nehezen megérthető-e az, a mi e föladat megoldására szükséges volt? Korántsem! Bátran azt állítom, hogy a III. és IV. osztálybeli tanulóknak 75% képes ezt megérteni, tényleg meg is érti, sőt az említett föladatot meg is oldja és mégis előfordúl, hogy a legmagasabb osztályok tanulói közül is akadnak olyanok, kik e feladatra a feleletet megadni nem képesek. Miben találjuk e tény magyarázatát? — Azt hiszem, mindenki elfogadja azt, hogy oly tanuló, a ki ily egyszerű feladatot megoldani, illetőleg csak saját maga által elmondott mondat értelmét fölfogni nem iparkodott vagy nem képes, az nem VII. vagy VIII. osztályba való. Még is ott van! Hogyan került tehát oda? Egy körülmény lehet az: hogy a tanárok az előbbi osztályokban és vizsgákon túlságosan elnézők voltak. Más körülmény azonban az is lehet, a mit már egyszer említettem, hogy a tanárok megelégedtek a dolgok puszta elmondásával, nem törődve azzal, vajjon meg is lettek-e ezek értve, s igy tényleg a tanuló nem volt gondolkodásra szoktatva s igy természetesen nem is tud gondolkozni. Az ilyen tanuló gondolkodó tehetsége egészen eltörpül; és azért az csak emlékezetére támaszkodik, és a mint a legcsekélyebb dolog előfordul, a mi még ugyanazon alakban nem fordult elő, vagy a mit emlékezetben nem tarthatott, vagy mi a gondolkodását csak némileg veszi igénybe, nem tud magán segíteni. A III. vagy IV. osztálybeli tanuló gondolkodó tehetségének megrontására pedig még nem volt annyi idő.

E kitérés után, az elhagyott fonalat megint felveszem. Én tehát az alapfogalmakban teljes jártasságot kivánok és nem tartom megengedhetőnek, hogy a tanuló ezekben ingadozzék. Hogy ez elérhető legyen, szükségképen mindig csak teljesen correct értelmezést szabad használni, de azonkívül elkerülhetetlen szükségesnek tartom, hogy a physikus a mathematika fogalmait oly értelemben használja, mint a mathematikus; a chemikus pedig a physika fogalmait oly értelemben mint a physikus stb. és viszont. Valaki talán már régen azon megjegyzést akarná tenni, hogy erre valók a methodikai conferenciák. Helyes, és föl is akarom tételezni, hogy az illető tanárok mindig hajlandók ezt egymással megbeszélni; még akkor is nagy nehézségekbe ütközik, s pedig a használt tankönyvek miatt.

A physika sűrűsége minden előttem ismeretes magyar vegytani és ásványtani tankönyvben fajsúlynak neveztetik; a természettani tankönyvben pedig (fájdalom nem mondhatom, hogy mindig) a fajsúly a térfogategységnek megfelelő súlyt jelenti. A physikus, chemikus, mineralogus tehát vagy egymással vagy egyik másik a tankönyvével jön ellenkezésbe, a mi körülbelül egyforma nagy baj.

Azon kívül tekintetbe kell még venni azon körülményt, hogy mi nálunk évről-évre is bármely osztályba sok tanuló szokott más intézetekből jönni, hol talán azok az alapfogalmak,

mikre folyvást szükség van, egészen más értelemben használtattak. Ez okból bizony szükséges volna, hogy nem csak egy intézet tanárai, hanem valamennyien, a fogalmakat egy értelemben használjuk. A dolog nem is oly nehéz, ha az akarat meg van. A vegyész épen oly egyszerűen mondhat sűrűséget mint fajsúlyt, és ha talán tankönyvet szerkeszt, ugyanannyi fáradságot vesz igénybe a sűrűség mint a fajsúly szó. Azt gondolom csak azért, hogy a német könyvekben (vegytanokban és ásványtanokban) specifisches Gewicht«-et találunk, nem szükséges azt fajsúlynak nevezni, mikor tudjuk hogy téves elnevezés; annál inkább nem, minthogy ugyancsak angol könyvekben »density«-nek*) találjuk nevezve. Ennél tehát némi jó akarat mellett könnyen lehet megegyezni, ez pedig már nagy nyereség volna. Nem oly könnyű a megegyezés azon kérdésben:

Vajjon a kilogramm tömegegység vagy súlyegység gyanánt használtassék-e? E kérdésben talán már a physikusok sem tudnak egy könnyen megegyezni (és tényleg nem is egyeznek meg; pl. a németek súlyegységnek, az angolok tömegegységnek használják).

A kik a kilogrammot súlyegységnek nevezik, azzal indokolhatják hogy: 1) a metrikus rendszerről szóló törvény is annak nevezi. Erre azonban meg kell jegyezni, hogy akkor e törvény értelmében a kilogrammetert (a munkaegységet) erőegységnek is kellene használni, pedig azt hiszem, ezt egy physikus sem teszi. Továbbá könnyen be lehet látni, hogy a törvény és az általános szokás a kilogrammot (azelőtt a fontot) ugyan súlyegységnek nevezi, de korántsem ért itt súly alatt azt, a mit a physika, hanem tényleg tömeget, tehát tömegegységnek használja. Hogy ez úgy van, mindenki felismeri, ha a tömeg és súly értelmezését tartja szem előtt. Tömeg alatt értjük a test anyagmennyiségét, a test súlya alatt pedig azon vonzás nagyságát, a mit a föld és az illető test egymásra gyakorol. Már most mit kíván az a ki a boltba megy és 3 kgr. cukrot kér? Azon vonzást-e a mit a 3 kgr. cukor és a föld egymásra gyakorol? Nem gondolom, hogy ez valakinek kávéját vagy teáját édesítené és épen azért azon véleményben vagyok, hogy magát a cukor anyagát, tehát nem a súlyt, hanem a tömeget akarja megvenni. Ha különben csakugyan a súlyt akarja megvenni, akkor neki mindegy lehet vajjon 3 kgr. cukkorról vagy 3 kgr. kavicsról van-e szó. Ha pedig csakugyan a kereskedésben a kilogramm súlyegységnek használtatnék és a kereskedő nem az árú anyagmennyiségét, hanem súlyát akarná megvenni, akkor célszerűen tenné az árukat mindig csekélyebb földrajzi szélességű vidékekből hozatni, mert így míg megérkeznek, súlyuk több lesz, míg ellenben, ha na-

*) Találunk ugyan „specific gravity"-t is, ez azonban annyi mint a magyarban „fajlagos nehézség" és nem egyértelmű „specific weigh" telfaj súlylyal.

gyobb szélességü vidékből hozatja, súlyuk csökken. Pedig hiszem, hogy arra kereskedő még nem gondolt, hogy így lehetne talán szintén gazdag emberré. Nem is lehetne, mert bizony nála nem az árú súlya, hanem anyagmennyisége, tehát tömege teszi ki, ez pedig ugyan az marad, akár honnét hozatja azt. Azt hiszem ebből eléggé kitünik, hogy a kilogrammot, ámbár közönségesen súlyegységnek szokták nevezni, még is tömegegységnek használják.

Hogy a tömegre gyakorlatilag úgy is csak is a súlyból lehet következtetni, ez ugyan teljesen igaz, de azt kérdezem: okszerü-e olyan alapegységet fölvenni, melynek értéke helyről helyre változik és bármely más szélességekben más-más? Ez pedig megtörténik, ha a kilogramm alatt azon kgr-nak nevezett platina darab vagy egy liter legsűrűbb tiszta víz súlyát értem; ellenben tömege ennek bárhol ugyanaz marad.

Valaki ugyan azt is hozhatja fel még, hogy azt se tudjuk határozottan, mi a tömeg. Igy p. Wüllner tankönyvében is a tömegről az van mondva: »Dieses für einen Körper ganz constante Verhältniss zwischen den einen Körper antreibenden Kräften und der Beschleunigung, welche sie ihm ertheilen, nennt man die Masse des Körpers.« Továbbá: »Man kann also die Masse eines Körpers als ein reines für denselben Körper ganz constantes Zahlenverhältniss betrachten.« A fönnebb adott értelmezésre vonatkozólag azt mondja: »Dieselbe sagt zu viel, denn wir sind mit den Wesen der Materie viel zu unbekannt, als dass wir sie messen könnten. Streng genommen kann man nur Kupfer mit Kupfer, Blei mit Blei vergleichen und keine Beziehung aufstellen zwischen der Materie des Kupfers und der des Bleis. Diejenigen welche diese Definition (Tömeg = a testanyag mennyisége) beihalten wollen, müssen daher vor allem definiren, was sie unter gleichen Quantitäten Materie oder gleichen Massen verstehen. Diese werden dann dahin definirt, dass gleiche Massen diejenigen sind, welche gleiches Gewicht haben. Das ist aber mit unserer Definition, dass gleiche Massen die sind, welche unter Wirkung gleicher Kräfte gleiche Beschleunigung erhalten, dasselbe etc.«

Ez ugyan igaz, de kérdezem, kit elégít ki Wüllner definitiója? és vajjon a középiskolában melyik lesz alkalmatosabb? Én azt hiszem, a tanuló inkább képzelhet határozott valamit, mikor azt mondjuk neki, hogy a test tömege alatt értjük anyagának mennyiségét, és hogy a tömeg nagyságára gyakorlatilag miként lehet súlyából következtetnünk, mint mikor Wüllner definitióját akarnók használni.

3) Az hozható még föl, hogy a nálunk meglevő könyvek legnagyobb része a kilogrammot mindig súlyegységnek tekinti. Ez azonban oly körülmény, melyen bármely könyv ujabb kiadásánál segíteni lehet; ez magában véve tehát nem lehet döntő.

4) Lehet még azt az ellenvetést tenni, hogy ha a kgr-ot tömegegységnek fogadjuk el, mi legyen akkor a súlyegység? Súlyegység külön nem annyira szükséges, mert a súly erő, tehát erőegységben fejezhető ki, de ha kell, még mindig lehet a kilogramm súlyát egységnek elfogadni.

A mi a kilogrammnak tömegegység gyanánt való használata mellett szól, volna a fenntebbieken kívül még a következő:

1) Hogy ez akkor változatlan mennyiség, mert ugyanazon test tömege mindenhol és mindenkor ugyanannyi.

2) Ha a kilogrammot súlyegység számára foglaljuk le, akkor nincs elnevezés a tömegegység számára, ez pedig a középiskolában baj, mert a tanulónak nem lesz tiszta fogalma valamely mennyiségről, ha azt nem fejezheti ki egységekben. Súlyegység külön elnevezésére nincsen annyira szükségünk, mert a súly erő, tehát erőegységekben fejezhető ki.

3) Tekintetbe veendő azon körülmény, hogy a Gauss által behozott absolut erőegységben, mely csak egymaga rationális erőegység, a kgr., gr. vagy mgr. úgy is csak tömegegység értelmében használtatik, és végre ismétlem:

4) hogy a közönséges használatban mégis csak tömegegység értelmében használtatik, habár súlyegységnek neveztetik.

Indítványom tehát a következő:

1) Különböztettessék meg határozottan a fajsúly és sürűség fogalma. Fajsúly a test térfogategységében lévő súly, sürűség pedig viszonyszám, mely megmondja, hogy a test egyenlő térfogatában hányszor akkora tömeg foglaltatik, mint egyenlő térfogatú vízben.*)

2) A kilogramm legyen tömegegység. Hogy azonban mégis súlyegység se hiányozzék (ámbár nem szükséges, minthogy a súly erőegységben fejezhető ki), fogadjuk el a kilogramm súlyát súlyegységnek, és hogy a mathematikai kifejezésben is ezt mindjárt fölismerjük, jelöljük meg a kilogramm súlyát G-vel. G Gauss-féle vagy absolut erőegységben kifejezve 9·8 erőegység. Ha tehát szó van 1000 kgrról, akkor ez csak tömeget jelent, ha pedig nem az ezer kilogramm tömegét, hanem e tömeg

---

*) Hogy mennyire fontos ez, arról a napokban is ujra meggyőződtem. Balfour Stewart Physier (Primers) német fordításában, mely E. Warburg freiburgi egyetemi tanártól származik, az utolsó lapokon az van mondva,

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| hogy 1000 köbcentimeter | levegő | súlya | 1000 | mgramm. |
| „ „ „ | szénsav | „ | 1524 | „ |
| „ „ „ | hydrogen | „ | 69 | „ |

és ezek közül egy sem igaz. Honnét szerezhette Warburg ez adatokat, azt teljesen el nem tudom képzelni, de hogy a fajsúly és sürüség fölcserélése itt szerepet játszik, arról meg vagyok győződve, mert a levegő sürüsége 1-nek elfogadva, a szénsav-é 1·524 és a hydrogén-é 0·069; mindenki láthatja, hogy a számjegyek ugyanazok. Minthogy azonban a levegő egy literjének súlya 1293 mgramm, következik, hogy a fentebbi adatok helyesen 1293, 1970 és 89 mgramm.

súlyát akarjuk érteni, akkor írjuk 1000 G (olvasva: 1000 kilogramm súlya).

3) Állítsuk össze a fogalmak meglévő értelmezéseit, és használjuk mindannyian ugyanazokat és csak helyeset.

*Müller József.*

---

# Észrevételek Tomor Ferencnek

## „A magyar nemzeti verselésről" című értekezésére.*)

»Körültekintés a magyar verstani Bábelban« című cikkemben már tettem néhány általános észrevételt Tomor Ferencnek »A magyar nemzeti verselésről« szóló értekezésére; névszerint kimutatni törekedtem, mily régen meghaladott álláspont, s mily hasztalan erőlködés a magyar népdalokban határozott mértéket keresni, s ezen mértéket a népdalok dallamaiból vonni el. A fenn nevezett értekezésnek polemikus, legnagyobbrészt ellenem, s az általam elfoglalt álláspont ellen irányzott részére azonban nem reflektálhattam, mert egyrészt maga a megvitatott tárgy természete nem engedte, másrészt Tomor értekezése nyomtatásban még nem feküdt előttem. A mit tehát érintett cikkemben nem tettem és nem is tehettem, azt jelenleg utólagosan kipótolni szándékozom, nehogy a hallgatás itt-ott tán félremagyaráztassék.

Tomor értekezésének minden egyes pontjára nem fogok kiterjeszkedni, mert valóban fárasztó és céltalan munka volna a zavart, egymásnak gyakran ellentmondó állításokkal egyenkint szembe szállani; elég lesz kimutatni annyit, hogy Tomor a legáltalánosabb verstani elvekkel sincs tisztában, hogy egyáltalán nem érti azoknak elveit és nézeteit, kik ellen polemizál, s hogy végre a következetes gondolkodásban sem igen járatos, mert értekezésének folyamában sok olyat állít, mi egyenesen az általa megtámadott verstani elmélet malmára hajtja a vizet.

A ki verstant ír vagy verstani elméletek felett itéletet akar mondani, annak mindenesetre szükséges először is tisztába jönni a felől, hogy mi a vers, mi a vers rhythmusa. Tomor e kérdést nem is mellőzi, s hivatkozik Névyre, Gregussra és Kazinczyra; de kutatásaiban e kérdést illetőleg nagyon félszeg, határozatlan eredményre jut, s mintegy eszményképet tünteti fel Kazinczy Ferencnek azon nagyon régi, s inkább költői, vagy szónoki, mint tudományos meghatározását, mely szerint a verset »szózatosság« teszi verssé, s ez a szózatosság: »a hosszú és a rövid tagok arányos és kedveltető egyezése.« Ha meggondoljuk, mily határozatlan valami az az »arányos és kedveltető egyezés«, s mily ke-

---

*) Lásd „Az orsz. középtanodai tanár-egylet Közlöny"-ének $187^{6}/_{7}$. évi 12, 13., 15. és 16-dik számát.

vessé meríti ki a versrhythmus fogalmát egyedül csak a hosszú és rövid tagok arányos egyezése; könnyen átláthatjuk, mily zavart fogalmai lehetnek a verset és versrhythmust illetőleg annak, ki az említett meghatározásra mint valamely szent iratra hivatkozik.

Ha láttuk, hogy Tomor a vers és versrhythmus fogalmával nincs tisztában, épen nem lehet csodálnunk, hogy nagyon zavart fogalmai vannak arra nézve is, hogy mit értünk felmenő vagy emelkedő és lemenő vagy leszálló rhythmus alatt. Értekezésének elején azt mondja egy helyen, hogy én megengedem: »hogy a főhangsúlyos szó a felmenő, helyesebben: emelkedő sorokban egy vagy több súlytalan szótagra következzék.« Ez épen olyan állítás, mintha valaki azt mondaná, hogy X vagy Y megengedi, hogy az áltörtnek nevezője nagyobb legyen a számlálónál. Hisz épen azt a sort nevezzük emelkedőnek, mely egy vagy több súlytalan szótaggal kezdődik, valamint azt a törtet nevezzük áltörtnek, melynek nevezője nagyobb, mint a számláló; hogy lehet tehát valakinek tetszésétől vagy egyéni nézetétől tenni függővé, vajjon kezdődhetnek-e az emelkedő sorok súlytalan szótaggal vagy nem?

Az ember zavarba jöhetne a felől, vajjon mit is ért hát Tomor emelkedő sorok alatt, midőn arra nézve, mit én (a dolog természete szerint) az emelkedő sor lényegének nevezek, azt állítja, hogy: »megengedem.« Értekező azonban nem oly kegyetlen, hogy gyötrő bizonytalanságban hagyna felfogására nézve, csak hamar kimutatja foga fehérét, midőn értekezésének második közleményében következő sorról: »Gyere be | rózsám | gyere be«, — azt mondja, hogy első felében lengedi (— ∪ ∪), a másikban pedig lebegő (∪ ∪ —) menetű, vagyis — a mint kétségkívül gondolja — fele részben leszálló, fele részben pedig emelkedő menetű.

Emelkedő rhythmusnak e szerint valószinűleg azt tartja Tomor, mely rövid szótaggal kezdődik; pedig épen nem nehéz kimutatni, mily nagyon téved, ha csakugyan az a véleménye. Hányszor kezdődik ugyanis jambusi sor spondeussal, tehát hosszú szótaggal; de hát lehet-e azért a sor, ha csakugyan jambusi akar lenni, más mint emelkedő, habár hosszú szótaggal kezdődik is? — Bizonyára nem. — Az első szótag azonban mindenesetre súlytalan lesz, vagy legalább súlytalannak fog vétetni, mert a sort ez teszi emelkedővé, nem pedig az első szótag rövidsége; sőt rövid szótaggal kezdődő sor lehet leszálló is, ha a rövid szótagon a vers hangsúlya nyugszik. A Tomor által felhozott sor utolsó üteme is lemenő vagy leszálló, bár két rövid szótaggal kezdődik is, és az egész sor is dallamban úgy mint a versben, mert minden ütemes úlyos szótaggal kezdődik így: *Gye*re be | *rózsám* | *gye*re be, — és dallama: ´ ◡ ◡ | ´ — | ´ ◡ —.

Ezen zavart és hibás nézeteknek róható fel azután a gyarló bizonyítgatási mód is, melylyel Tomornál minden lépten-nyomon találkozhatunk. Derűre-borúra idézget egyes költőkből állításainak

igazolására, legkevésbbé sem gondolva arra, valóban szabatosak, hibátlanok-e az idézett sorok. Igy annak bebizonyítására, hogy az ütemben akármelyik szótag lehet hangsúlyos, többek közt Vörösmarty »Fóti dalának« ezen sorát is idézi:

Senki tőle | e jogát el | nem veszi,

mely a hangsúlyos rhythmus követelményeinek csak nagyon kis mértékben felel meg, mert második ütemének utolsó szótagja (el) határozottan súlyosabb, mint a harmadik ütem első szótagja (nem). — Az idézett sor ennek következtében csak oly keveset bizonyíthat Tomor állítása mellett, a mily kevéssé szolgálhat Arany Jánosnak következő két sora:

»Izabella királyné Budá*ban*,
Azt sem tudja, hová lesz buvá*ban*«

bizonyítékul arra nézve, hogy ugyanazon ragnak ismétlése is adhat teljesen kielégítő rímet.

Bizony fordúl elő a legjelesebb költőknél is elég szabálytalanság s költői szabadság; s ha hiba volna őket ezért komolyan kárhoztatni vagy műveik értékét alászállítani, bizonyára még sokkal nagyobb hiba és félszegség, mint tekintélyre hivatkozni rájuk ott is, hol a szabály ellen vétenek, vagy az elméletet épen ily szabályellenességekre alapítani.

Mindenesetre nagy merészséget tanúsít tehát Tomor, midőn ily tompa fegyverekkel, ily készületlenül indít támadó háborút; merészségét azonban még inkább kell csodálnunk, ha észreveszszük, hogy egyáltalán nem érti azon elveket, melyek ellen síkra száll, sőt az általa megtámadott ügynek állásáról is csak nagyon zavart fogalmai vannak.

A hangsúlyos verselés kérdésének zürzavarába bele keveri többek között a derék jó Szvorényit is, holott ő kézikönyveiben leginkább a hangsúlyos elmélet el nem fogadása által tüntette ki magát; továbbá Szász Károlyról egy ízben azt mondja, hogy »ő is a Névy—Torkos-féle elmélet álláspontját vallja«, később pedig hivatkozik rá, mint ki Brassaival együtt a hangsúlytant nevetségessé tette; végre pedig teljesen ignorálja Arany Jánosnak alapvető értekezését »a magyar nemzeti versidomról«, sőt egyenesen be is vallja, hogy azt még csak értekezése polemikus részének bevégezte után olvasta el.

Ily előzmények után elképzelhetjük, minő fogalmai lehetnek értekezőnek a hangsúlyról s a hangsúlyos verselésről! A zavarnak és határozatlanságnak legvilágosabb jelei abban mutatkoznak az értekezés folyamában, hogy a mit értekező eleinte tagadott vagy legalább kétségbe vont, azt később megengedi, s így önönmagának gyakran ellent mond.

Értekezésének elején ugyanis, úgy látszik, azok álláspontját vallja a magáénak, kik a magyarban csak értelmi hangsúlyt ismernek el (minek képtelenségét »Verstani vezéreszmék« című érteke-

zésemben már törekedtem kimutatni), s a szóbeli hangsúlyról — melyet különben összetéveszt a mellékes hangsúlylyal — egész naivul megjegyzi: »mit akarnak az illetők e tannal elérni, megvallom, nem bírtam tisztán kitanúlni.« — Később pedig egész határozottsággal kijelenti, hogy: »én elismerem a szóbeli, értelmi és széphangzati hangsúlyt, sőt megengedek egy és ugyanazon szóban fő és mellékes hangsúlyt is; de a verselés alapjául sem az egyiket sem a másikat el nem fogadom.«

De vajjon hogyan is képzeli magának Tomor a hangsúlyt s annak alkalmazását a verselésre? Azt gondolja, hogy minden szótag, melyen akár értelmi, akár szóbeli fő- vagy mellékes hangsúly van (vagy lehet), minden körülmények között, bármily helyzetben is egyenlően nyomatékos, s igy a versben, mely a hangsúly alapján készült, nagyon sok súlyos szótagnak kell lenni, melyek erős kiemelkedése a verset kiállhatatlan szaggatottá s szökdécselővé teszi. De hát mi ád jogot Tomornak a hangsúlynak a verselésre való alkalmazását így fogni fel?

Minden verstan, mely a hangsúlyos verselést alaposabban tárgyalja, világosan tanítja, hogy az értelmi hangsúly a mondatban a legerősebb s a pusztán szóbelit gyakran el is nyomja (pl. **Ki** kopog?) a mellékes hangsúly pedig csak gyengén nyilatkozik, s csak akkor vehető számba, ha utána nyomatéktalan egytagú szócska következik; ha ellenben többtagú szó következik egy más többtagú szónak olyan szótagja után, melyen lehet mellékes hangsúly, — az első szótagján levő főhangsúly az előtte álló mellékes hangsúlyt nem engedi érvényre emelkedni. (pl. **Me**redek a | pincegádor, — és: **me**redek | *le*jtő).

Olvasta és átgondolta-e Tomor mind azon elveket és tanokat, melyeket a hangsúlyra s annak a verselésre való alkalmazására vonatkozólag ujabb időben írtak? Ha igen, hogy tud olyanokat állítani, mikhez ezen elveknek és tanoknak semmi közük sincs,? — ha pedig nem, — mi alapon izenhet hadat olyan elméleteknek, melyeknek tanúlmányozására s megértésére nem vett magának elég időt és fáradságot?

Mily sajátságosan fogja fel Tomor a hangsúlynak rhythmikus elvül való alkalmazását, kitünik azon, a maga nemében páratlan okoskodásából is, mely szerint a hangsúly a verselésnek azért nem lehet alapja, mert azt a prózában sem tagadhatjuk meg. De hát a szótagok időmennyiségét megtagadhatjuk-e a prózában, ejthetünk-e ki ott hosszú szótagot röviden- és viszont? A szavak és szótagok rhythmikai sajátságai, — hangsúly és időmennyiség — egyaránt meg vannak versben és prózában, csak hogy a versben határozott szabályok alá vannak foglalva, s a szabály alapja lehet épen úgy a hangsúly, mint az időmennyiség, sőt mind a kettő együtt is.

Azonban Tomor nem csak arról tesz tanuságot értekezésében, hogy tárgyáról nagyon hiányos és zavart ismeretei vannak; világos jelét adja ő annak is, hogy a következetes gondolkodás-

ban nem igen járatos, — vagy legalább hogy magát ez alkalommal a gondolkodásban legkevésbbé sem erőltette meg. Mert ha állításainak egy részét tekintjük, azt vehetjük észre, hogy azok sokkal inkább tanuskodnak az általa megtámadott elmélet mellett, mint ellene.

Azok ellen, kik azt tanítják, hogy egy ütemben csak egy hangsúlyos szótag lehet, határozottan állítja, hogy lehet bizony kettő is, — később elismeri a magyarban az értelmi hangsúly mellett a szóbelit is, és pedig fő- és mellékes hangsúlyt egyaránt.

Mi következik most már ez állításból és elismerésből. Az-e hogy képtelenség a magyar verselést a hangsúlyra alapítani, — a mint Tomor mondja? — Legkevésbbé sem, hanem épen az ellenkező. Ha ugyanis lehet egy ütemben két hangsúlyos szótag is — a mint valóban lehet is, sőt vannak versalakok, melyekben kell minden teljes ütemben két hangsúlyos szótagnak lenni, — s ha továbbá a több-tagú szavakban a főhangsúlyos szótag mellett elismerünk mellékes hangsúlyt is; — nem a legegyszerűbb dolog-e beszédünk folyamát úgy szabályozni, hogy az csupa két hangsúlyos szótaggal bíró ütemekből álljon? A hangsúlynak rhythmikus elvül való alkalmazása a magyar versekben tehát nagyon is lehetséges.

Nem kevésbbé maga ellen beszél Tomor akkor is, mikor a magyar versnek mintegy előnyéül tünteti fel, hogy a költő megírásánál a legkülönfélébb verslábokkal rendelkezhetik, vagyis más szóval, hogy a szótagoknak időmennyiség szerinti csoportosítására nézve keze egyáltalán nincs megkötve. De hát hogyan lehet valami a verselésnek alapja, miben nem találhatunk szigorúan megállapított, következetesen keresztülvitt szabályt, — mire nézve sokkal több a szabadság mint a megkötöttség? — A verselés alapja, vagy rhythmikus elv csak az lehet, mi a versben állandó, folyton ismétlődő szabálynak képezi alapját, s ilyen állandó, folyton ismétlődő szabályt a magyar népdalokban a szótagok időmennyiség szerinti sorakozása nem mutat fel. Tomor ezt elismeri s mégis az időmennyiséget vagy hangmértéket tünteti fel a magyar verselésnek is alapjául, — nem világos-e ebben az ellenmondás?

Az értekezésnek nem polemikus részét nincs szándékomban bonckés alá venni. Ha az alapelvek hibásak, — nagyon természetes, hogy alkalmazásuk is csak tévedésre vezethet.

*Torkos László.*

# Irodalom.

**Az ásványtan elemei középtanodai alosztályok számára** írta Mihálka Antal. Harmadik bővített kiadás. Teljesen átdolgozta és újra berendezte Madaras Elek főreáltanodai tanár. Budapest, Franklin-Társulat 1876. Ára 40 kr.

Ha más irodalomban valamely könyv harmadik kiadásban megjelenik, azt már ezen oknál fogva életre valónak tekinthetik. Nálunk azonban másképen áll a dolog. Vannak a kormány által ajánlott tankönyveink, melyeknek olvasásánál elborzad az ember; és ilyen tankönyvek már 5—6 kiadást értek; ezekről tehát már biztosan feltehetjük, hogy nem jó tulajdonságaik, hanem más okoknál fogva tartották fenn magokat eddig a tankönyvek sorában és terjedtek annyira el. — Véletlen és rájok nézve kedvező körülmények találkozásának köszönik létöket. Ezen körülmények közül csak egyeseket akarok itt felemlíteni. Midőn a magyar nyelv lett tannyelvvé, próbáltak egyes, többnyire jó hírnévvel bíró tanférfiak magyar tankönyveket szerkeszteni. A könyvíró hírneve a legtöbb esetben már elegendő biztosíték volt a könyv használhatóságára nézve, de ezen már magában is kedvező körülményhez csatlakozott még a tankönyvekben való szükség, mely az illető könyv feltétlen elfogadására kényszerített. Igy történt, hogy egyes, sem a tudomány, sem a módszertan igényeinek meg nem felelő könyvek a legtöbb hazai intézetben elterjedtek. Az illető tanárok érezték ugyan a könyv hiányosságát, de bízva abban, hogy a következő kiadás javíttatni fog, vagy hogy időközben majd ennél jobb könyv fog megjelenni, belenyugodtak. De mi történt? A könyv megjelent második, harmadik stb. kiadásban, de többnyire a régi schlendrian szerint; újabb, jobb könyv pedig nem látott napvilágot, és ha ilyen megjelent volna is, akadt elég bátor férfi, a ki az újszülöttek ledorongolásában megmutatta vitézségét; nem maradt tehát egyéb hátra, — rosz könyvet még roszabbal már csak nem cserél fel az ember — megmaradni a réginél. Ennek közvetlen következménye pedig az volt, hogy még ma is akadunk olyan tankönyvekre, melyekről nem tudja az ember: vajjon mi okozza azok nagy elterjedését? Ezen kérdés támad bennünk, ha a szóban forgó könyvet végig olvassuk; és itt annál inkább jogosult ezen kérdés, miután a kiadó érdemesnek tartotta ezen könyvet még a szerző halála után is újra kiadni.

A könyv újabb kiadása »teljesen átdolgozva és újra berendezve« fekszik előttünk; és ha ezen teljes metamorphosisnál tekintettel lettek volna a jó tankönyv iránt támasztott igényekre,

lehetséges volna, hogy ezen új alakjában megállná a versenyt fiatalabb társaival. De az átdolgozó azt nem tette. Buzgalmában sok oly dolgot vett fel ezen, kezdők számára írt tankönyvben, mely csak felsőbb osztályokba való és melyet kezdő fel nem foghat; ehhez járul a sok tárgyi hiba és a nyakatekert kifejezések nagy száma, az általános és systematikus rész közötti összefüggés hiánya és a tanítás fokozatos haladásának mellőzése. Ezek mind megannyi hibák, melyek egy tankönyv használhatóságát csökkentik. De ha el is tekintünk ezen hibáktól, még akkor sem használható a könyv középiskolák alsóbb osztályaiban, mivel ott az ásványtan a vegytanhoz van kapcsolva. Itt tehát legfeljebb olyan középiskolákról lehet szó, melyeknél sem a reáliskolai sem a gymnasiumi tanterv nincsen alkalmazva. Az utóbbi állítás helyességéről meggyőződhetünk a könyv egyszerű átlapozgatásánál; annak bebizonyítására pedig, hogy a könyv kiányairól szóló állításom nem alaptalan, felhozok majd egyes hibákat.

Az ásványokról általában szóló rész inkább a könyv végén foglalhatna helyet, ott már lehet általános szabályokat felállítani annak alapján, a mit a tanuló az ásványokról tanult. Ugyanezen szakaszban (1 lap) arról van szó, hogy a kőzet részeit erőszakkal szétválaszthatjuk »a nélkül, hogy a kőzetnek ártanánk.« Ha szétválasztjuk az elegyrészeket, megszünik a kőzet kőzet lenni. A 2-dik lapon egy igen veszélyes módszerre tanítja a fiukat, midőn a víz halmazállapotait előadva, azt mondja, hogy »ebből önként következtethetjük, miszerint az ásványok halmazállapotainak különfélesége a hő különböző fokától függ.« Ez helyes ugyan, de nem szabad egyetlenegy tényből törvényt felállítani. A halmazállapotról mondottakat különben jobban lehetett volna az egyes ásványok leirásánál felhozni.

A 6-dik lapon a kártékony gázokról szólván az áll, hogy ha a kályha csövét elzárjuk, szénsav fejlődik. Ez nem helyes; ilyenkor nagyobbára csak szénoxyd szokott képződni. A 7. lapon szintén hibásan áll, hogy a levegő a fény és meleg tárháza. Ugyanazon lapon a fajsúly meghatározása nem szabatos. A 9-dik lapon a konyhasó jegeceinek állásáról szólván az van mondva, hogy a jegec rendes állásában a főtengely függélyesen áll. De eddig sehol sem volt szó sem tengelyről sem főtengelyről. Később a 10. lapon magyarázza a tengelyeket és ezek állását, de ez az előbb mondottakkal nincsen semmi összefüggésben. A 11. lapon a salétrom tárgyalásánál felemlíti, hogy az a dülényrendszerben jeged, de addig sem jegec-rendszerről sem dülényrendszerről nem volt szó, és nincs is magyarázat mellette. Csak oda vetni a tényeket, nem tekintve a többi tulajdonságokkal való összefüggésre, nem módszeres tanítás. Ugyanazon lapon állnak a haméleg és szikéleg, ha tetszik chinai kifejezések.

A 13. lapon az áll, hogy a szénsav a szén nem tökéletes elégésénél nagy mennyiségben fejlődik; úgy látszik szerző egynek tartja a széndioxydot a szénoxyddal. A 15. lapon a lelhelyek

sorában áll Urakvölgye és ezen név többször ismétlődik. Tudtommal Úrvölgy a hivatalos elnevezés. A 16. lapon szintén a lelhelyek sorában van Bánát. Ezen tartomány ma már nem létezik. A 17. lapon van szó »minden jegecrendszerekről,« a tanuló előtt pedig csak a szabályos- és a dülényrendszer ismeretes; a vasgálicnál és rézgálicnál szól ugyan ferde szögű oszlopokról, de azzal sem az egy, sem a három hajlású rendszer nincsen megismertetve; szerző különben egy szóval sem említi ezen kifejezéseket és csak később, nehány lappal tovább ismerteti meg az egyhajlású rendszert és még tovább a többi rendszereket. Ugyancsak a 17. lapon áll: »Az efféle tulajdonságokkal bíró ásványokat »sóknak« mondják.« Ez határozottan hibás! Ezen hibáért szerző azonban csak annyiban felelős, a mennyiben azt mások nyomán csinálta. A német irodalomban ugyanis még szerteszét használják ezen kifejezést az ásványtanban, nem azért mintha nem tudnák, hogy mit ért a modern vegytan só alatt, hanem azért, mivel a Wernerféle rendszert némileg mint nemzeti ereklyét megőrzik, dacára annak, hogy nem felel meg a tudomány mai álláspontjának. Nekünk magyaroknak nincs okunk miért ragaszkodni ezen kifejezéshez, sőt didactikai szempontból tilos nekünk az ahhoz való ragaszkodás. Milyen chaos fog támadni a tanuló agyában, ha az ásványtan tanára egészen mást tart sónak mint a vegytan tanára! A 17. lapon továbbá áll, hogy a calcit jegec a rhomboeder alakjában hasad és ezen alakban jegecedik is; és csak később magyarázza a hatszögesrendszert. Ezen gondolatmenetet nem lehet helyeselni.

A 19. oldalon áll kagymárvány kagylós mész helyett, a 22-diken pirföld, a 23-dikon folyany (Fluor) a 25-en kigyla (Serpentin), u. o. zsirla (zsirkő, steatil); lavany (36. lap) mangan helyett; higpir cinnober helyett, a 48. lapon Horgtüle horganykéneg (sphalerit) helyett stb; ezek mind oly kifejezések, melyek nemsokára a Borsszem-Jankó állandó rovatában fognak mutatványképen megjelenni. A 22. lapon Karlsbad Károlyfürdőnek van lefordítva. A 24. lapon áll: A mészkövek, arragonit, gypsz, folypát, apátit és ezek válfajai összesen véve képezik a sókhoz hasonló ásványokat, vagy a Haloidcsoportot. Itt ugyan az a kifogásom, a mit a sókról már elmondottam. A 24. lapon ábrákra hivatkozik szerző, de ott egy szál ábra sincs. Ugyanazon lapon a BaO-t súlyföldnek mondja. A 26. lapon áll, hogy a muskovit kovaggal és orthoklassal a granitot alkotja. Ez nem helyes definitiója a granitoknak, mert a legtöbb granit nem tartalmaz muskovitot, hanem biotitot; és van sok, mely az orthoklas helyett oligoklasból áll. Azután az van mondva a kálicsillámról, hogy timföld és kovasavból áll; a kaliumról egy szó sincs, pedig kalium tartalma után kapta a nevet. A 28. oldalon a földpát mezőpátnak van lefordítva. Az orthoklas fajsúlya 2, míg az oligoklasé 2·5-nek van véve; ez nem helyes, nincs is ezen két földpát között oly nagy eltérés a

tömöttségre nézve; az orthoklas tömöttségé 2·5—2·6; az oligoklasé 2.65—2·67. Másutt ezen finomabb megkülönböztetést nem is szükséges keresztül vinni, itt földpátoknál azonban megtehető, miután a fajsúly itt igen fontos, de épen azért kell azt nagy pontossággal közölni. A 28. és 29. lapon az obsidion a szurokkő és gyöngykő mint »a trachytképlet érdekes ásványai« vannak felemlítve; ezek nem egyebek, mint többé kevésbbé megolvadott trachytok.

A 29-dik lapon az amphibolnak megkülönböztetése közönségesre és Basaltamphibolra, valamint a sok válfajnak felemlítése itt és a többi ásványoknál, csak teher a tanulóra, melytől ismeretei egy cseppel sem öregbednek.

A 31. lapon az van mondva a quarcról, hogy jegecvize szintelen, víztiszta, de gyakran festett; a 37. lapon a korundról áll: »Az igen tiszta krystallvízzel biró, szép átlátszó jegecei stb. Ezen adatokból kitünik, hogy szerző a festett ásványok szinét a jegecvíz szine által okozottnak tekinti. Ezen feltevés határozottan téves és a fent említett két esetben annál inkább, mivel ezen ásványok krystályvizzel nem is bírnak. A quarc és korund csepp-folyó zárványai nem krystályvíz, hanem anyalug; de nem ettől, hanem inkább szilárd zárványoktól származik az ásvány szine. És a szerző maga hozza fel a quarc egyes változatainak leirásánál, hogy milyen szilárd anyagok által okoztatik annak, vagy amannak a színe. A 33. lapon amorphnak olyan test neveztetik, mely nem bír szabályos mértani alakkal. Ezen definitio szerint igen sok testet amorphnak kellene tekintenünk. Ugyanazon lapon a »becses opál« tulajdonságairól csak az van mondva, hogy »félátlátszó átvilágló«; színjátékáról egy szó sem áll, pedig az teszi a főjellegét. Az opál lelhelyéül Csernewitza hihásan van felemlítve Cservenicza helyett. Szerző szerint a tűzopál hazája Mexikó, pedig nálunk Telkibányán is van elég és szép. A 34. lapon a gránát leirásánál igen sok és nem épen lényeges válfaj van felemlítve. A 36. lapon a turmalin leirásánál szól pleschroismusról a nélkül, hogy csak egy szóval magyarázná ezen tüneményt. A Turmalin sok változatának ilyképpen való felemlítése felesleges kezdőknél. A topáznál fel van említve, hogy a keménysége 8, a korundnál, hogy 9, a gyémántról, hogy 10, a nélkül, hogy a szerző figyelmeztetett volna, hogy épen ezen ásványok képviselői az illető fokozatnak.

A 40. oldalon az áll, hogy a vas jegecei a hatszöges rendszerbe tartoznak. Ez téves; a vas a szabályos rendszerben jegecedik. A magnetit lelhelyei sorában ismét a Banát szerepel. A 43. lapon a tetraedrit »szürkeérc«-nek van lefordítva. Tudtommal »fakóércnek« nevezik a magyar irodalomban és a bányászatban is. Az érceknél a forrasztócső előtti kisérleteknek csak a legszükségesebbekre kellene szorítkozni; a savakkal és egyéb oldószerekkel ilyképen való bánás, a mint az e könyvben történik, a vegytanban nagy jártasságot feltételez. Nagy hibának tar-

tom, hogy szerző még mindig a dualisztikus képletekhez ragaszkodik, miután ezek már nem felelnek meg a modern vegytannak. Használatuk didaktikai szempontból sincsen igazolva, mert a fiú hamarább megérti ha mondom neki, hogy a fehér ólomérc áll ólomból és szénsavból, mintha mondanám szerzővel, hogy a fehér ólomérc áll ólomélegből és szénsavból. Ezen hiba ejtetik az összes sók alkatrészeinek felemlítésénél. A 48. lapon az van mondva a sphaleritról, hogy szénen csapadékot ad; azt verödéknek nevezik, csapadék oldatokból keletkezik. Az 53. lapon az asphalt használatának felemlítésénél kimaradt, hogy utcák kövezésére használtatik.

Az általános részben főleg a következő hibákra akarok figyelmeztetni. Az 58. lapon a feles jegecek feleslapuaknak vannak mondva, ez ugyan még nem mondható hibának, de ha a felesek definitióját nézzük, azt látjuk, hogy az nem szabatos. Felesek, szerző szerint, azon jegecalakok, »melyek valamely más alak felesszámú lapjaiból képződtettek.« E szerint valamennyi tizenkettőst egy huszonnégyesből lehetne származtatni és valamennyi tizenkettős volna felese egy huszonnégyesnek, és valamennyi huszonégyes, még a teljesek is, felesei volnának a negyvennyolcasnak. A 60. lapon az oktaederről az van mondva, hogy élszöge 190°-ot teszen. Ez valószínüleg nyomtatási hiba. A 63. lapon az ötszögtizenkettősről az áll, hogy felese a négyszerhataljnak, a 61. lapon pedig a négyszerhatalj négyszerhathuszonnégyesnek van mondva. Minek az a név szaporítás? A 66. lapon rhomboeder van skolenoedernek lerajzolva (39. ábra).

Az általános résznek a leiróhoz való viszonyát illetőleg el kell ugyan ösmernünk a szerző törekvését, hogy az újabb időben annyira hangoztatott módszeres eljárás igényeinek megfeleljen, de egyszermind be kell vallanunk, hogy kitűzött célját nem érte el. A módszertan ugyanis kívánja, hogy kezdőknél az ásványtant egyes ásványok leirásával kezdjük és hogy azon legyünk, miszerint az egyik vagy másik tekintetben fontos ásványoknál új fogalmakat és új képzeteket sajátíthassunk el a tanulóval. Ezen új fogalmakat és képzeteket adandó alkalommal viszonyba kell hozni más rokon vagy ellentétes fogalmakkal, vagy más szóval mondva összehasonlítólag kell eljárnunk; legvégül összefoglaljuk az ilyképen nyert ismereteket egy rendszeres egészbe és az legyen az úgynevezett általános rész. Nézzük, mennyiben felelt meg szerző a módszertan ezen követelményeinek. Ő elkezdi a tanítást általános elmélkedéssel, de mivel az semmiféle összefüggésben nincsen a leiró részszel, ki is hagyható egyelőre. Ezen esetben mondhatnók, hogy a tanítás egyes ásványoknak leirásával kezdődik. De a leirásban nem látjuk keresztül vive a módszertan azon alapelvét, hogy az ismeretesből kiindulva kell az ismeretlent megismertetni. Itt azon rendben lát-

juk a tényeket felsorolva, a mint azok akár egyetemi hallgatók számára írt könyvben találhatók. Összehasonlításról szó sincsen. Az egész leíró részben még nyomát sem látjuk annak, hogy szerző az adatok elősorolásával alapköveket igyekezett volna szolgáltatni egy tervszerű épület felállítására, vagy, más szóval mondva, hiányzik az öntudatos eljárás. Az összehasonlítás elhagyása folytán kimaradtak a magasabb egységek, melyek az egyed valamely tulajdonsága és az általános érvényű törvény között a közvetítő kapocs szerepével bírnak. És ez egyszersmind annak oka, hogy az általános részt nem lehetett a kellő összefüggésbe és összehangzásba hozni a leíróval. Az általános rész így tartva a leíró rész e l ő t t is állhatna, és valóban, nem is látok eltérést szerző könyvének általános része között, mely a könyv végén áll, és más hasoncélú tankönyvek között, melyekben az általános rész elül van. Az általános rész itt nem betetőzése és koronája az egész tanításnak, hanem, mondjuk őszintén, egy felesleges függelék.

A könyv árnyoldalain végig tekintve sajnálattal kell konstatálnunk, hogy ez új átdolgozása nem szolgál előnyére. Eddig fennmaradását és nagy elterjedését a szükség igazolta, jövőben azonban már nem szabad maradnunk mellette, miután most már ennél célszerűbb és minden tekintetben jobb könyvekkel rendelkezünk. Ilyen, helyes irányban szerkesztett tankönyvvel szándékom a szíves olvasót mindjárt itt nyomban megismertetni, címe:

**Ásványtan a szemléleti és gyakorlati módszer alapján.** Középiskolák alosztályai számára, írta dr. Szabó József magy. akadémiai tag stb. Budapest, 1877. Franklin-Társulat. Ára 40 kr.

Ez új kiadása egy 1861-ben megjelent hasoncélú tankönyvnek. A szerző úr neve már elegendő biztosíték az előadott adatok megbízhatóságára nézve. És már ezen körülmény nyom sokat a latban, miután kézikönyveinkben többnyire csak úgy hemzsegnek a tárgyi hibák. De vannak a könyvnek még egyéb előnyei is a többi hasoncélú tankönyvek felett. Az adatok oly természetes egymásutánban és oly könnyű nyelven vannak összeállítva, hogy még gyengébb tanuló is megtarthatja és reprodukálhatja azokat, különösen, ha az illető tanár a szerző ajánlotta módszert követi. Az összehasonlítás a rokon és ellentétes tulajdonságok illetőleg tüneményekközött ezen könyvben is igen szűk térre szorúl ugyan, de ez olyan hiány, melyet a tanár nagyon könnyen pótolhat. A jegecrendszerek elhagyását illetőleg, mely azonban nem tévedésből, hanem a szerző úr indokolt meggyőződéséből történt, nem értenek egyet a tanférfiak. Egyesek határozottan helyeslik a szerző úr eljárását, mások azonban hibáztatják azt. Szerény véleményünk szerint mind a két félnek lehet igaza. Ha azon intézeteket veszszük kiindulási pontúl, melyekben a tanítás előkészítés a közéletben megkivánt általános műveltségre (ipariskola, polgáriskola), feleslegesek a jegecrendszerek.

Olyan intézetekben pedig, melyek feladata előkészíteni a későbben tudományosabban előadandó tantárgyra (gymnasium, reáliskola) tárgyalhatók a jegecrendszerek elemei, annál is inkább, mivel a mértani alakok már a 2-dik osztályban a mértani rajzban fordulnak elő. Ezen utóbbi intézetekben azonban nem fog használtatni ezen könyv tankönyvül, hanem csak segédkönyvül, miután ott az ásványtan nem mint önálló tárgy, hanem kapcsolatban a vegytannal fordúl elő. Egyéb intézeteknek azonban tökéletesen megfelel. Egyúttal figyelmeztetjük az illető tanférfiakat, valamint mindazokat, a kik az ásványtan alapismereteit könnyen elsajátítani óhajtják, ezen tankönyvre, melynek eddig nincs párja irodalmunkban.

*Dr. Roth Samú.*

---

**Coriolanus.** Irta William Shakespeare. Fordította Petőfi Sándor. Bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta Névy László tanár. Budapest, 1877. Franklin-társulat. Ára 60 kr. (Jeles írók iskolai tára. Az orsz. középt. tanár-egylet megbízásából szerkeszti dr. Kármán Mór II.)

Egyletünk teljes elismerést érdemlő, s mindenütt azzal találkozó vállalata nem ugyan oly gyorsan, mint kivánatos, de halad. Az előttünk fekvő kötet, különösen, ha kellő időben jelent volna meg, élénken érzett szükséget is pótol. A tantervbe fel van véve Coriolanus, s a tanulók kezei közt alig forog egy-két példány a régi vagy Kisfaludi-Társaságféle kiadásból; már pedig behatóbb tanulmány alá venni egy nagy szabású költői művet csupa hallás után ugyan nem lehet. Az idő rövidségénél fogva ez idén már nem sokat segít a bajon ez új kiadás, de legalább a jövőre nem kell ide-oda kapkodnunk. Coriolanus Névy magyarázataival egészen az oktatás igényeihez van alkalmazva, és pedig azon elvek szerint, melyeket e tanév folytában a szakosztály osztatlan tetszése közt előadott s e Közlönyben is közzé tett.

A szöveget »Bevezetés« előzi meg, mely a szinházak culturalis jelentőségét érintvén, kijelöli a helyet, melyet a dráma a költészet körében elfoglal, azután röviden, de zsengébb koruak által is könnyen megérthető módon fejtegeti a dráma lényegét általában, a drámai jellemeket, a dráma szerkezetét, a dialogot és monologot, utalván s shakspere-kori és jelenkori szinpad közti különbségre is. E tömött kis drámai elméletből nemcsak tanulók okulhatnak. Utána jő a dráma szövege, kevés, paedagogiailag indokolt kihagyással a Kisfaludy-Társaság kiadása szerint. A szöveget folyton jegyzetek kisérik, részint a történetre, részint a kifejezésekre vonatkozva. A magyarázó itt-ott az angol kifejezésekre is utal, a hol Petőfi különben classicus fordítása tüzetesebb illustratiót kíván, továbbá Plutarchosnak ama helyeire, melyekben a költő hűséggel követi forrását. A felvonások végén adja a magyarázó az egyes felvonások tartalmát Színenkint kivonatban, hogy

segítségére legyen a tanulónak a szerkezet áttekintésében, a drámai fejlődés megértésében, kiemelvén a cselekvény ama főbb mozzanatait, melyekben eme fejlődés határozottan feltünik. Végül Függelékben közli Shakespere forrásának Plutarchosnak parallel helyeit North Tamás angol szövege után, a mint e helyeket Delius a maga stereotyp kiadásában összeállította. E Függelék kiegészíti azon rövidebb utalásokat és jegyzeteket, melyek a szöveg alatt előfordulnak, s a tanulónak kiválóan tanulságosak lehetnek azon mód megértésére nézve, hogyan értékesíti a drámaköltő a történeti anyagot a maga alkotásában.

Igy e könyv minden tekintetben megfelel azon feltételeknek, melyeket a classicusok iskolai kiadásaival szemközt felállíthatunk. A magyarázó gondossága semmi kívánni valót sem hagy hátra, s bár még elfért volna itt-ott egy-egy megjegyzés, e látszólagos mulasztást nem rójuk fel neki hibául, mert egész eljárása arról győz meg bennünket, hogy a tanulót gondolkodásra akarja serkenteni, s a lelkes tanárnak nem akar minden tehető észrevételben eléje vágni. Annyit mindenesetre nyujt, hogy a tanulók önszorgalmukból készülhetnek az előadásra e könyvből. Nem kételkedünk rajta, hogy ezt nagy buzgalommal fogják is tenni, mert egy szakértő kalauz karján ismerkednek meg a legnagyobb költők egyikének egyik remekével.

A mű kiállítása csaknem hibátlan. Nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül, hogy míg a magyarázó Shakspere-t ír, a címlapon Shakespeare áll. Jó lett volna Névynek és a szerkesztőnek e tekintetben valamiben megállapodniok. Igen helyeseljük, hogy a Franklin-társulat a több mint 9 ívre terjedő kötet árát csak 60 krra szabta. E méltányos áron remélhetőleg nagy lesz kelete. Óhajtjuk, hogy a tervbe vett többi jeles író is mentől előbb közre kerüljön ilyen commentatióval. Ugy halljuk, hogy Shaksperéből a legközelebbi cyklusban Julius Caesart fogja hozni a vállalat, a hazai írókból pedig Vörösmarty válogatott lyrai költeményeit. *R. F.*

---

**A francia nyelv reáliskoláinkban.** (Paedagogiai tanulmány.) Irta Ujvári Béla, a francia nyelv és irodalom ny. r. tanára. Ára 30 kr. Budapest, Kókai Lajos bizománya, 1877. Külön lenyomat a sz.-udvarhelyi főreáliskola $187^{6}/_{7}$-iki Értesítőjéből.

E dolgozatot nagy érdeklődéssel olvastuk az első közlés alkalmával is, de mivel programm-szemlénk csak adatok referálására szorítkozott, nem bocsátkozhattunk méltatásába. Annál szívesebben teszszük azt most, s eleve kimondjuk, hogy tisztelt kartársunk szolgálatot tett az ügynek e tanulmány közlésével. A kérdés fontossága sokkal evidensebb, hogy sem erről bővebben kellene szólanunk, és sokkal kevésbbé van még tisztázva, hogy sem a szakértelemmel járó buzgóságnak ne maradt volna még

nagyon sok mondani valója. A francia nyelvi oktatásnak minálunk még nem egy nehézsége van. A legfőbbek egyike mindenesetre az, hogy paedagogiailag képzett tanerő kevés van, s a tényleg működő tanárok közől alig van mindegyiknek világos tudata arról a célról, mely felé a középiskolai francia nyelvtanításnak törekednie kell, s így homályban tapogatózik nem egy azon útak és módok iránt is, melyeken és melyek szerint e célt el lehet érni. A reáliskolák gyakorlatiasságáról való felfogás nem csak a nagy közönségnél, hanem jó részben még a tanároknál is egyoldalú, a mennyiben az ezen intézetekben szerzendő ismeretek értékét, s így maguknak az intézeteknek jelentőségét is a szerint mérik, a mint az ifjú csakugyan közvetlenül értékesítheti amaz ismereteket. E felfogás szerint természetesen a francia nyelv tanításának is csak az lehet a feladata, hogy a tanuló megtanuljon franciául, s ezzel, a világ bölcs nézete szerint, egy emberrel több legyen belőle.

Reáliskoláink új szervezete ugyan elég döntő tény a téves véleményben élők kiábrándítására, de már az benn van az emberi természetben, hogy nehezen mondunk le előítéleteinkről, kedvenc eszméinkről, s így bizony nem felesleges, ha valaki meg-megmagyarázza a dolgok mibenlétét.

Ujváry füzete mindenekelőtt a reáliskolák jelentőségét fejtegeti, ez intézetek rövid történetét is közölvén, Német-, Franciaországban és hazánkban, s megállapítja egyenrangúságukat a gymnasiumok mellett. Reáliskolákban a modern nyelvek azok az eszközök, melyek a gymnasiumokban a classicusak, különösen pedig a francia a legalkalmasabb képző eszköz paed. szempontból. Ennek constatálása után azon kérdéssel foglalkozik, hol vegye kezdetét a francia nyelv tanítása? Helyeseli a miniszteri tantervet, mely szerint ez a II. osztályban történik, míg a középisk. törvényjavaslat azon tételét, mely szerint a francia nyelv tanítása az 5. osztályban kezdődnék, — bár polemizál ellene — tollhibának tartja.

Ezután a didaktiko-methodikai kérdéssel foglalkozik, előadván a francia nyelv tanításának rövid történetét, különösen reflectálván a Meidinger-Mozin-, Seidenstücker-, Hamilton-Jacotot-féle módszerekre, s a legújabb törekvéseket ismerteti. A módszerek közől a Magerét tartja legjobbnak, s középiskolai tanításra legalkalmasabbnak, mely a Hofer-féle magyar tankönyvekből ismeretes, sürgeti a módszer egyöntetűségét, mely igazán csak akkor volna elérhető, ha a nyelvek tanítása egy kézben volna. Minthogy azonban ennek lehetősége nálunk valószinűleg még nagy időig igen csekély, a módszertani értekezletekbe veti bizalmát. Értekezik ezután a gyakorlati szempontokról, a reáliskolák methodikájáról, s elismeri, hogy ezek nagyon fontosak, de tagadja kizárólagos voltukat, s hangsúlyozza az irodalmi oktatás szükségességét. Osztályonkint követvén a tantervben kijelölt tananyagot, helytelennek tartja, hogy a negyedik osztálynak a synonymák és

gallicismusok sajátlagos tananyaga. Hivatkozván Tölgyi Gyulának a Közlönyben megjelent értekezésére, ő is úgy hiszi, hogy ezeknek az összes oktatásban élő elemet kell képezniök, s azért szabad kezet óhajt e tekintetben a tanárnak. Az oktatásnak mindig olvasmányon kell történnie. Az olvasmányok kérdésénél a chrestomathiák ellenében a teljes művek mellett nyilatkozik, — Herbart tekintélyére is hivatkozva, — s ajánlja már a 3. osztályra Télémaque első hat könyvét, a 4.-re kilencet, az 5.-re a többit, s ezenkívül La Fontaine kiválóbb meséit. A felsőbb osztályokban Molière, Bossuet, Racine, Corneille egy-egy remekét, míg a 8. számára, a tanterv követelményei szerint, tekintettel a reáliskolai tanulmányok tárgyára, olvasókönyv szerkesztendő. A nyolcadik osztály teendője még a tanítás betetőzése. A szerző nézete, hogy ez évben még egyszer át kell tanulni a nyelvtant, de már francia nyelven; különben a francia nyelv szóbeli használatát már a hatodik osztályban meg kell kezdeni, úgy, hogy az olvasottak tartalma francia nyelven ismételtessék, s az olvasmányok francia jegyzetekkel legyenek ellátva.

Igen természetes, hogy az oktatás sikerének egyik legfontosabb feltétele a classicusok iskolai kiadása, (a jeles írók iskolai tárának tervébe külföldi írók művei is fel vannak véve), valamint olcsó iskolai szótáré. A szerző örömét fejezi ki a felett, hogy a francia nyelv már ez évben tárgya az érettségi vizsgálatnak, mely kellemes indulatban mi, másutt elmondott okainknál fogva, nem osztozunk; de igenis feltétlenül szükségesnek tartjuk, a mint hogy nem is lehet másként, hogy jövőben, mikor az oktatásra már elég időt fordítottak a reáliskolák, a francia nyelv csak oly jelentékeny tárgya legyen az érettségi vizsgálatnak, mint bármelyik másik. Szerző szerint azon esetre, ha a három nyelv sokaltatnék az érettségi vizsgálaton, úgy lehetne segíteni a dolgon, hogy szóbeli vizsgálatra a német és francia nyelv közől ezt vagy amazt választhatná a főigazgató, de választását csak közvetlen a vizsgálat előtt tudatná a tanárkarral. — Ezt lehetőnek tartjuk mi is; de nem a sok szempontjából. Kiváló tanulókat kitünő irásbeli dolgozatok alapján másutt is felmentenek a szóbeli alól.

A szerző célja volt egyszersmind eszmecserét indítani. Szükséges is, hogy a hozzá értők ne fukarkodjanak gondolataik közlésével, mert életbe vágó ügyről van szó, arról t. i., hogy a modern nyelvi oktatás csakugyan felemelje a reáliskolákat a gymnasiumok magaslatára, s indokolva legyen az az óhajtás, hogy amazok maholnap emezek jogaiban osztozkodhassanak.

*Névy László.*

# Vegyesek.

— **A hivatalos lapból.**

Pályázatok. Az újvidéki kir. kath. magyar főgymnasiumnál a jövő $187^{7}/_{8}$. tanév elején a VIII. osztály megnyitandó lévén, a magyar nyelv és irodalom rendes tanszékére ezennel pályázat nyittatik. Szokásos feltételek. A folyamodványok a magyar határőrvidéki tankerület kir. főigazgatóságához Szegedre f. évi junius 25-ig küldendők. (12,210. sz.) — A dévai m. kir. állami főreáltanodánál $187^{7}/_{8}$. tanév kezdetén a VI-dik osztály életbe léptetése alkalmából 1) az ábrázoló (leirati) mértan és mértani rajz, s 2) a francia nyelv és irodalom számára, mely utóbbival a német nyelv tanítása is össze lesz kapcsolva, az alsóbb osztályokban egy-egy tanszék rendszeresittetvén, azok elnyeréséért ezennel pályázat hirdettetik. Szokásos feltételek. A folyamodványok az erdélyi tankerület kir. főigazgatóságához Kolozsvárott julius 10-ikeig küldendők. (11,755. sz.)

— Legyünk óvatosak a tanszerek megszerzésénél. A közmondás „olcsó húsnak híg a leve“ nagyon is gyakran találja jogosult alkalmazását az életben, a legkirivóbban pedig akkor, ha a vásár után az derül ki, hogy a megvett tárgy a célnak éppen nem felel meg, hogy a pénz haszontalanul van kidobva. Ilyen szomorú helyzetben van a tanár, ha a tanintézet rendelkezésére álló többnyire igen csekély pénzösszeget haszonvehetlen tanszerekre kidobta; annál szánandóbb az ilyen iskola, minél kevesebb pénzzel rendelkezik ilyen célra, mert annál kisebb a kilátás arra, hogy a rosz helyébe egy másik jó taneszközt szerezhessen. Hogy ilyenkor vigaszul nem szolgál, hanem ellenkezőleg még annál boszantóbb az ilyen megkárosodott tanodára nézve, ha az olyan haszonvehetlen tanszerek, valamely iskolai patronus vagy felsőbb tanhatóság által ajánlott cégtől szereztettek meg, magától értetődik.

Habár a fenn említett közmondás még a legegyszerűbb tanszerre is áll, mennyivel inkább alkalmazható olyanoknál, melyeknek készítésére már nagyobb ügyesség és több szakismeret kell, mint a minők p. o. a természettani apparatusok. Itt a takarékosságnak bizonyos határa van, melyen túl észszerüen már nem várhatjuk, hogy az ilyen nagyon is olcsó áron kinált tanszer a célnak megfelelő legyen. A legjobb esetben az ilyen célszerűtlen, rosz tanszert lehet ugyan javíttatni, de a többszöri javíttatás még jobban megdrágítja azt, a nélkül, hogy a foltozgatás által valaha tökéletes és a célnak egészen megfelelő lenne.

A legnagyobb óvatossággal kell tehát eljárnunk az ilyen physikai vagy másféle tanszerek megszerzésénél, és nagy gondot fordítani arra, hogy 1) a célnak valóban megfeleljenek, és 2) hogy solid szerkezetük által, észszerű kezelés mellett, használhatóságuk hosszabb időn keresztül biztosítva legyen. Erről, ha az intézet a tanszereket nem veszi megbízható hírneves mechanikustól, hanem valamely raktárból, természetesen még a vétel előtt kell meggyőződést szerezni a tanárnak, vagy személyes, vagy egy megbízható közbenjáró szívessége által. Semmi esetre se vegyenek a tanodák előre ki nem próbált apparatusokat raktárakból, ha nem akarnak zsákban macskát venni.

Görög István, budapesti üvegkereskedő „tanszerek országos főraktára“ cím alatt hirdeti természettani, vegytani, földrajzi stb. tanszereit. E hirdetés a következő sorok által nyer különös jelentőséget; „Miután a magas ministerium intentiója szerint a fönnebb említett tanszerek és eszközök legnagyobb részben hazai gyártmányok, és ezek áruba bocsátás előtt kiszemelt szakférfiakból álló bizottság által megvizsgáltatnak, és az egyes eszközök és tárgyak elárusítása a magas ministerium ellenőrző intézkedése mellett a lehető legjutányosabb árak mellett történik: ujból azon kérelemmel fordulok a t. c. Főigazgatókhoz, stb. stb.“

Hogy a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi ministerium ezen célszerű hazafias intézkedését mindenki örömmel fogja üdvözölni, továbbá, hogy Görög úrnak ezáltal is tanusított életrevalóságát senki sem fogja tagadhatni, úgy hiszem, kétséget sem szenved. Mindazonáltal hazafias kötelességemnek tartom az érdekelt tanodákat és tanférfiakat a következőkre figyelmeztetni.

Midőn most husvétkor Budapesten lévén ezen tanszerraktárt futólagosan megjártam, és kiváltképen a physikai készülékeket nagyjában és egyeseket közelebbről is megtekintettem, úgy tetszett, mintha azokat nem szakértő mechanikus készítette, sőt mintha az, a ki készítette a szükséges szerszámokkal sem rendelkezett volna. Azok közül, a melyeket közelebbről megnéztem, ne hányat hiányosnak vagy egészen haszonvehetetlennek találtam. Más nap egy budapesti tanárral találkoztam, a ki szintén azt állította, hogy reá is hasonló benyomást tettek az ott látott tanszerek, és hogy a raktárban több haszonvehetlen készüléket talált. Igaz ugyan, hogy az árak mérsékelten vannak szabva, de mivel tudtommal a ministerium Görög urat ezen vállalatban segélyezi, azért még ezen árak mellett is haszonvehető állapotban állíttathatja elő a miniszterium ellenőrző intézkedése mellett kínált tanszereket.

Az óhajtott cél csak akkor lesz elérve, ha az ellenőrzés nem csak az árak mérsékeltségére, hanem egyszersmind a tanszerek haszonvehetőségére is kiterjed. Ezen ellenőrzésnek, mely nélkül a tanodák és az ezeket fentartó alapok érdeke nincsen megóva, természetesen a ministerium által megbízott és ezen fáradságos munkáért kellően honorált szakférfiak által kell történni, úgy, hogy ezen a miniszterium által segélyezett és annak ellenőrzése alatt álló országos tanszerraktárból ne legyen szabad olyan tanszert elárusítani, mely előbb megpróbálva és jónak találva nincsen. A hazai ipar ezen ága is csak úgy lesz sikeresen előmozdítva, ha a tanszerek kellő célszerüséggel, soliditással és legalább némi csínnal vannak kiállítva.

1877-dik februárius 15-kén ezen tanszerraktár már meg volt nyitva, és akkor Görög úr a Néptanítók Lapjában és másutt már hirdette tanszereit, a nélkül, hogy azok akkor még megvizsgálva voltak volna. Azóta a nagyméltóságú ministerium bizonyára már gondoskodott olyan szakférfiakról, kik az ezen országos raktárban elárusítandó tanszereket megvizsgálják.

Hogy ezen figyelmeztetést nem gáncsoskodási viszketegből, vagy valami más, hozzám nem méltó indokból irtam, úgy hiszem Görög úr sem fogja kétségbe vonni; hozzá való eddigi viszonyom legalább feljogosít ezen feltevésre. Jó akaratát és életrevalóságát tisztelem és becsülöm. Figyelmeztetésem egyedüli célja, a mennyire lehet meggátolni a Hauck-fél aerát második kiadásban. Igen szomorú emlékben van még a physika tanárai előtt azon szerencsétlen idő, mikor Hauck bécsi mechanikus, igaz hogy olcsó, de annál silányabb és

haszonvehetetlenebb tanszerekkel árasztotta el az országot. Ennek meggátolását csak a szakférfiakból összeállított bizottság lelkiismeretes felügyelete fogja lehetségessé tenni, melynek figyelme a vidékre elszállítandó kényesebb természetű tanszerek pakolási módjára is kiterjedhet.

Csak is ilyen intézkedés mellett várható, hogy ezen országos tanszerraktár jó hírnévre fog szert tenni, és Görög úr üzlete virágzásnak indulni, mit neki magunk részéről is tiszta szívből kivánunk. **Dr. Abt Antal.**

— A néptanítók egy. gyülésének határozatai.

A magyarországi néptanítók egyetemes gyülésének 50-es bizottsága május 20. és 21-én tartotta évi közgyülését. Simay István lemondása után elnökké Péterffy Sándor, jegyzővé Bálinth Mihály ceglédi tanító választatott. Az első napon, mint a „Hon" referálja, az Eötvös-alap ügyeit tárgyalták. Komjáthy György évi jelentése szerint az alapnak jelenleg 415 tagja van, eddigi összes bevétele 2474 frt 11 kr., kiadása 466 frt 88 kr., s így jelenleg 2010 frt 27 kr. fölött rendelkezik. Az alap most az első évben mutat fel gyakorlati eredményt, a mennyiben alapszabályaihoz híven a múlt év végeig begyült tiszta eredmény felét 650 frt ösztöndíjakra s segélyezésekre fordíthatta. Az Eötvös-alap központi bizottságának tagjaivá újabban Hang Kamill, Kerékgyártó Elek, Luttenberger Ágost, Magdics, Stauffer Adolf s Weber Ede fővárosi tanítók választattak meg. Elhatároztatott továbbá, hogy az alap javára évkönyv helyett egy „Eötvös-alap naptára" című vállalat fog megindíttatni s mielőbb egy sorsolás lesz. Az ülés délutáni folytatásában Lederer József felolvasást tartott a tanmenetek- és tantermekről, s a bizottság elhatározta, hogy a miniszteriumhoz, az országgyüléshez kérvényt intézzenek, miképen a magyarországi összes népiskolákban a magyar nyelv kötelező tantárgy legyen, s minden tanító köteles legyen magyar nyelven is tudni. Ezen utóbbi határozatot egyedül Rill József nem szavazta meg. A második napi ülésben a bizottság kimondotta a népoktatási törvény revisiójának szükségét, s a revisió pontozatainak kidolgozására egy 15 tagú albizottságot küldött ki. Az 50-es bizottság kimondatni s sürgettetni kéri a következőket: 1. Az államérvényes tanítói oklevelek semminemü hatóság által ne superrevideáltassanak. 2. A középtanodák a nyilvános elemi iskola 4-ik osztályát bevégzett s erről hiteles okmányt felmutató növendéktől felvételi vizsgát ne követelhessenek. 3. A tankötelés gyermekek szülői, ha iskolába nem járatják azokat, taníttatásokról s vizsgálataikról a helybeli iskolaszéknél évenkint bizonyítványt tartoznak felmutatni 4. A tankötelés gyermekek szülői a lakásváltoztást az iskolaszéknél bejelenteni tartoznak s ez hivatalosan tudatja azt a másik iskolaszékkel. 5. A tanítónőképezdéknél a felvételi s képesítési vizsgák feltételei lehetőleg egyenlővé tétessenek a tanítóképezdékével. 6. A tanítóképezdék reformja ezen intézetek tanárai által a mult egyetemes tanítógyülés alkalmával kifejezett elvek szerint sürgettessék. 7. A polgári iskolák oly módon alakíttassanak át, hogy a városi elemi iskolák 8, esetleg 9 osztályuvá tétessenek. 8. Ott, hol a népiskolák 5 és 6-ik osztálya még felállítva nincs, ezeknek a törvény értelmében kiegészítése elrendeltessék. 9. A miniszterium s törvényhozó-testület kéressék fel, hogy a tankötelezettség alól felmentett testileg vagy szellemileg nyomorék gyermekek (vakok, hülyék stb.) számára törvényesen szervezett s országosan kiterjesztendő intézetek állíttassanak fel. Az ülés délutáni folytatásában a német

néptanítók fürthi vándorgyülésének üdvözlésére táviratot küldöttek, s kimondották, hogy a „Népnevelők Lapja“ és „Ung. Schulbote“ című budapesti szakközlönyöket egyelőre hivatalosaknak tekintik.

— Kolozsvár reáliskolát kér. Kolozsvár sz. k. városa képviselő bizottsága emlékiratot intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszter urhoz, községileg fenntartott polgári fiuiskolájának teljes reáliskolává kibővitése, s illetőleg magyar kir. állami főreáliskolává leendő átalakítása ügyében. Az emlékirat részletesen fejti ki az átalakítás szükségességét és módozatát. A szükségességet különösen azzal indokolja, hogy a felsőbb osztályokban alig van növendékök; csakis azok látogatják, kik tanulmányaikat reál irányban folytatni akarják. Hivatkozik az államtól elvárható méltányosságra is, mely azt hozza magával, hogy az erdélyi részeknek is jusson arányosan az állami intézetekből. Az állam tudniilik Erdélyben csak 3 intézetet tart fenn: a nagyszebeni főgymnasiumot, a székelyudvarhelyi és dévai főreáliskolát. — Azon esetre, ha az állam átvenné és reáliskolává alakítaná a kérdéses polg. iskolát, Kolozsvár városa jelentékeny ajánlatokat tesz. Azonkívül, hogy átadná a polg. iskola minden tanszereit, bútorát stb. adna az intézet fenntartására évenként 10,000 frtot! továbbá ingyen adna, vagy venne a maga költségén iskolai helyiségnek alkalmas telket, s hordozná az építési költségeknek $^1/_3$-át vagy még felét is, ha erre pénzt 10—15 évi törlesztésre kamat nélkül kapna az államtól. — Ez ajánlatok mutatják, hogy Kolozsvár, mely Budapesten kívül legtöbbet költ culturai célokra, nem terhektől akar szabadulni, sőt kiadásait jelentékenyen szaporítja, csakhogy egy erősen érzett hiányon segíthessen. Ohajtjuk, hogy a képviselő bizottság kérelmének sikere legyen.

— A nép- és polgári iskolák reorganisatiója fölött Bécsben nem rég heves vita volt a tanférfiak közt. A többség dr. Dittes fejtegetései után az egységes népiskola eszméjét tette magáévá. A polgári iskola e szerint jövőben elesnék s helyébe 6 osztályu népiskola lépne élétbe, a szükséghez képest megbővítve 7. és 8. osztályokkal. Végleges megállapodás azonban még nem történt. Ez irányban indult meg nálunk is közelebbről egy hasonló irányú mozgalom Nagyváradon. Nagyvárad város törvényhatósági bizottsága ugyanis kérvényt nyujtott be a képviselőházhoz, melyen az 1868. XXXVIII. t. c. revideálását sürgeti. E kérvény egyszersmind pártolás végett hazánk minden törvényhatósági bizottságának megküldetett. E kérvény súlypontja e sorokban fekszik: „Méltóztassék a törvényhozás intézkedni az iránt, hogy a népoktatási törvény a t. ház birálata tárgyává tétetvén, egyes tételeiben, különösen az elemi iskola 5. és 6. osztályára és a felsőbb népiskola és a polgári iskolára vonatkozó részeiben átalakíttassék, még pedig oly formán, hogy az elemi iskola fölé a magasabb polgári kiképzésre 3 osztályú felsőbb népiskola állíttassék fel, ezeknek látogatása kötelezővé tétetvén, a növendékek akként készíttessenek elő az iparos és kereskedelmi pályára.“

E tény, melyet a kolozsvári „Család és iskola“ után közlünk, nem kevésbbé tanulságos, mint Kolozsvár városának fenebb közölt kérvénye. A közvélemény úgy látszik, egyáltalában nem kedvező a jelenlegi szerkezetü polgári iskoláknak. A vagy-vagy kérdése mindig élesebbé válik. Azok a férfiak, kik elismerésre méltóan búzgólkodnak a polgári iskolák mellett, számot vethetné-

nek már valahára az élettel is. Vagy tegyék félre az eddig meglehetősen magasra csigázott igényeket, vagy iparkodjanak valami elvben megállapodni, s minden erővel azon lenni, hogy a polgári iskolának határozott célja is legyen. A polgári iskolai tanító-egyesület fejtsen ki nagyobb energiát, ha életre valónak hiszi az intézetet, s szegüljön ellene az oly rendelkezéseknek, minőkről a fővárós polg. iskoláit illetőleg ujabban is értesültünk a lapokból. Avagy csakugyan lehetséges, egyebek közt, hogy a polgári iskolákban a rajzolás oly mellékes dolog, a melyről tanuskodó tanjegynek nincs befolyása az ifju feljebb lépésére? Többször gyanusították a középiskolai tanárokat, hogy „ellenségei" a polgári iskoláknak. Részünkről e vádnak semmi alapját sem tudnók adni, hanem az bizonyos, hogy nagy a zavar maguk az érdeklettek között, s ha félreértések merülnek fel, annak okai jó részt másutt keresendők, mint abban az antagonismusban, melyben némelyek a középiskolai tanárokat szeretnék elmarasztalni.

— Ajándékkönyvek:

A k. m. természettudományi társulat május 17-én tartott választmányi ülésén elhatározta, hogy Helmholz, Tyndall, Greguss Gy. müveiből és az „Értekezések gyüjteményé"-ből, melyek a társulat kiadásában megjelentek, összesen 220 kötetet (több mint 650 frt. értekben) szorgalmi jutalmul a következő 55 hazai tanintézet jelesebb tanulói közt fog szétosztatni a jelen tanév végén: a) gymnasiumok közül: az aradi, békési, beszterczebányai, budapesti református, budapesti evangelikus, debreceni, esztergomi, gyulafehérvári iglói, jászberényi. kecskeméti k. tanítórendi, kecskeméti reform., kézsmárki, kis-kun-halasi, losonczi, maros-vásárhelyi, mezőturi, miskolczi ref., nagy-enyedi. nagy-szebeni, nyiregyházi, nyitrai, pécsi, pozsonyi, rozsnyói kath. rozsnyói ref., sárospataki, selmecbányai, soproni, szarvasi székely-udvarhelyi, székes-fehérvári, szolnoki, temesvári, ujvidéki és ungvári gymnasiumoknak; b) a reáliskolák közül: az aradi, budapesti II. kerületi, IV. kerületi községi és a VI. ker. állami, dévai, győri, kassai, kecskeméti, kormöcbányai lőcsei, nagy-kállói, nagy-váradi, pozsonyvárosi, szeged állami, székely-udvarhelyi és székesfehérvári reáliskoláknak. Ezeken kívül még a győri állami tanítónőképzőnek, a losonci állami tanítóképzőintézetnek és a váci országos fegyintézetnek. Az itt említett iskoláknak a fentebbi 4 kötet a pünkösdi ünnepek után már el is küldetett. Sajátságos, hogy midőn a nevezett társaság felszólította az intézeteket: jelentkezzenek az ajándékkönyvekért, csakis 55 intézet használta fel az alkalmat. Talán csak nem félnek a többiek a természettudományoktól?

— Az isk. takarékpénztárakról.

Weisz B. F. úrtól ismét kaptunk felhivást az isk. takarékpénztárak érdekében. Hivatkozva Franciaország példájára, a hol $2^1/_2$ év alatt már 4000 ilyen pénztár jött létre 260,000 betevő gyermekkel, továbbá a fővárosi hatóság azon határozatára, mely szerint az iskolai takarékpénztárak életbe léptetését megengedi és ajánlja, buzdítja a tanitókat és tanárokat, hogy e nagy hasznú intézményt felkarolják. A dolog azonban meglehetős nehezen tör keresztül. Eddig a fővárosi iskolák közöl a keresk. akadémián kívül csak a VI. ker. polgári iskolában és a VIII. ker. bezerédi-utcai ismétlő iskolában akadtak hívei.

— Budapest iskoláinak statisztikája.

Bója Gergely budapest-fővárosi tanfelügyelő úr szívességéből kaptuk a fővárosi tankerület népoktatási állapotának táblás kimutatását az 1875. és 1876. évről. Budapestnek az 1876. évi népszámlálás szerint volt 309,208 lakosa; a tanköteles gyermekek száma 41937. Elemi, felső nép- v. polgári iskola volt 1875-ben összesen 145, 1876-ben 149; köztök községi 72, ill. 77. Elemi iskolába járt 1875-ben 22137, 1876-ban 23087 gyermek; ismétlő és ipariskolába 1875-ben 6021, 1876-ban 5492; felső nép- v. polgári iskolába 1875-ben 981, 1876-ban 1363; magánintézetbe 2534—, ill. 2271; középiskolába 2516, ill. 2921. Az iskolába járók főösszege 1875-ben **34,189.=18.**$=_{52}\%$, 1876-ban **35,134=83**$_{77}\%$ Vallásra nézve az iskolába járók közt van róm. kath. 21230, ill. 21309; görög kath. 74, ill. 37; g. kel. 85 ill. 99; helv. hitv. 1159, ill 1145; ág. hitv. 1251, ill. 1317; unit. 3, ill. 5; Mózes vallású 7871, ill. 8301. Nemzetiségre nézve magyar 20,916, ill. 22,008; német 10,085, ill. 9679. — A tanítók összes száma 1875-ben 454. köztök képesített 430, 1876-ban 496, képesített 472. Egy tanítóra jut 69, ill. 64 tanuló; egy tanteremre 56, ill. 55. — Csupán a községi iskolák évi jövedelme 1875-ben 576050 frt. 1876-ban 653530 frt.; ugyanez iskolákban a tanítók fizetése 349000, ill. 413000 frt.

— Légrády Károly budapesti nyomdatulajdonos és kiadó, a magyar tanuló ifjúság számára a kiadásában megjelent különféle válogatott ifjúsági olvasmányokat, összesen 440 kötetet ajánlott fel, mely nemes lelkű és hazafias ajándékért a vallás- és közokt. m. k. miniszter az ajándékozónak legmelegebb köszönetét fejezi ki.

— Adakozás.

Ádám György nem rég elhúnyt apostagi ev. ref. lelkész, végrendeletében a nagy-kőrösi főgymnasiumnak 5000, a szabadszállási ev. ref. egyháznak 1100, a pesti prot. árvaháznak 100 frtot hagyományozott.

— Beküldött művek.

Német nyelvtan. Középtanodák használatára szerkesztette Heiling Károly. I. és II. Rész. Budapest. Aigner Lajos. 1877. 60 és 70 kr.

Történelmi és régészeti Értesítő. A dél-magyarországi történelmi és régészeti társulat Közlönye. Az igazgató választmány megbizásából szerkeszti Milesz János titkár. Kiadja a délm. tört és rég. társ. III. évfolyam. II. füzet. Temesvárott, 1877.

---

## A szerkesztő üzenete.

Cs. J. Munkács. A kérdés, melyre reflectál, nem képezi a dolog lényegét. Megjegyzések nélkül nem adhatnám, sőt így is alig e folyamban, mert régibb munkákat kell letárgyalnom. Valami mást szeretnék. Az önök helyi viszonyai nagyon érdekes tárgyakat szolgáltathatnak.

Torday Gy. Újvidék. Tőled is szeretnék valami olyast, a mit a fennebi sorokban érintettem.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 19. szám. 187⁶/₇.

# A titkolózás rendszere.

Ebbe is belejutottunk, hogy semmi se hiányozzék tökéletességünkből. Régebben az volt az eljárás a megüresedett tanári állomások betöltésénél, hogy pályázatra hívták a competenseket; a tanári karnak jogot adtak a candidatióra, és ajánlatait figyelembe szokták venni. Azután jöttek olyan esetek, és pedig mindig sürűbben, hogy a tanári kar kivánságát nem vették tekintetbe, s a kinevezések meglepésekké váltak. Legujabban ott vagyunk, hogy egyik-másik állami intézetnél pályázatot sem hirdetnek, hanem egyszerűen kinevezik a tanárokat. Igy történt ez a budapesti felsőbb leányiskolánál, így történik legközelebb a budapesti állami nőtanító-képzőnél, a hol hallomás szerint öt rendes állomást szerveztek.

Nehogy félre értsen valaki bennünket, előre kijelentjük, hogy igenis lehetőnek, sőt bizonyos körülmények között elkerülhetetlennek tartjuk egyes kiváló tanerők közvetetlen meghívását valamely állomásra. A kit a szükség, vagy valami más erő nem hajt, hogy elfoglalt állását mással iparkodjék felcserélni, de a kinek munkássága minden garantiát nyujt a hivatás betöltésére, azt talán megmozdítja az ilyen megtisztelés és a szerzett nyereség igazolja a kivételes eljárást. Ha azonban ez eljárás rendszeressé válnék, méltó okunk volna az aggodalomra, annyival inkább, mert indító okai, a mint mi felfogjuk, visszás állapotokra mutatnak.

Miért is mellőzik a pályázatok kihirdetését, s ezzel a nyilvánosságot? Akárhogy hányjuk-vetjük a dolgot, nem tudunk más okot képzelni, mint azt, hogy a tömegesen jelentkezők között olyanok is lehetnek, kik bár érdemre nézve mögötte állanak másoknak, befolyásos emberek pártfogása alatt visszautasíthatatlan igényekkel lépnek fel, s a kormány, hogy keze szabad maradjon, titkon végzi el teendőjét?

Első tekintetre úgy látszik, hogy a közoktatási-kormány radicalis óvószert talált a protectió ellen, mely már csakugyan félelmessé kezd válni minden téren, s a ki csak egy ellenséggel számol, az még a szabálytalan eljárást is helyeselni fogja, csak az az ellenség legyen ártalmatlanná; azonban sajnos, a dolognak több oldala is van. Mindenekelőtt fájdalmas már maga az a körülmény, hogy a közoktatás mezején is félni kell a protectiótól, s ott, a hol a rátermettségnek, a képességnek és érdemnek a legszentebb ügy érdekében egyesegyedül kellene döntőnek lennie, melléktekintetek fenyegetik a méltányosság és igazság jogkörét.

A kérdés azonban másként is alakulhat? Ugy t. i. vajjon a titkolózás csakugyan megmenti-e az igazságot? Vajjon a zárt tanácskozások előtt okvetetlen az érdem képezi-e a tanár qualificatióját? Nincs-e a közoktatási kormány így is kitéve a veszélynek, hogy jóhiszemüleg szintén igaztalanságot követ el a kinevezésben? Általánosságban szólván, távol van tőlünk a gondolat, hogy az eddigi kinevezések ellen kifogást tegyünk; sőt ha helye volna itt, legőszintébb elismerést szavaznánk a kormánynak azért a tapintatért, melylyel a felsőbb leányiskola tanárait kiszemelte; de az elvi szempontok parancsolják, hogy ama kérdésekre leplezetlenül kimondjuk nézetünket. Mi azt hiszszük, egy igazgató-tanács sem oly tökéletes, hogy akár tudva, akár nem tudva hibát ne követhessen el. Ha tudva követ el, az mindenesetre baj, a mi ellen nehéz orvosságot ajánlani; ha azonban akaratlanul, ezért a felelősség egyenesen a rendszert, illetőleg annak alkotóját illeti. Pedig elkövethető a hiba már azon egyszerű oknál fogva is, hogy az az egy vagy néhány ember, kikre az ajánlat bízva van, nem ismerheti valamennyi szaktanárt, s midőn a legjobb erőt szemeli ki, meglehet, hogy ez csak abban a kis körben legjobb, melyet esetleg ismer, míg az, ki talán távol vidéken, igénytelenül de a hivatás minden feltételével teljesíti feladatát, ott marad a homályban elfeledve, nem méltányolva.

A főváros, kevés kivétellel, a vidéki tanárok vágyainak célpontja. Ezen nem is csodálkozhatunk. A főváros mind anyagi, mind erkölcsi tekintetben sok előnyt igér a munkás embernek, mi természetesebb tehát annál, hogy a munkabírók, nemesebb ambitiójuak ide kivánkoznak? Középiskolára képesített, kitünő qualificatióju tanárok pályáznak polgári iskolákhoz, s pályáznának kétségkívül tanítóképzőkhöz is, csakhogy a fővárosban működhessenek. A nyilt verseny abba a helyzetbe hozza a kormányt,

hogy a legjobbak közt választhat, míg a tanároknak azt a megnyugvást adja, hogy nincs előttök elzárva az út, érvényesíthetik erejöket ott, a hová szívök vonja őket. Megeshetik ugyan, hogy a pályázat nem kielégítő, hogy az igényeknek egy folyamodó sem felel meg; akkor még mindig hátra van az egyenes kinevezés, illetőleg meghívás útja. És ekkor áldozatoktól sem szabad a kormánynak visszariadnia, hogy oly tanerőt nyerjen meg egy-egy fontos állomásra, a ki igazán nyereség az ügynek. De a nyilvánosság, a nyilt pályázat szükséges már csak azért is, mert a titkolózás elidegenítő, bizalmatlanságot kelt, s megerősíti azt a nagyon is elterjedt véleményt, hogy tulajdonképen itt is csak protectió játszsza a legfontosabb szerepet, s azok, a kik ezzel egy vagy más okból nem dicsekedhetnek, eresz alól csurgó alá kerültek.

*Névy László.*

---

## Az iskolai kirándulások s szünidői utazások kérdéséhez.

Minél magasabbra csigázzuk középiskoláinkkal szemben a követelményeket s minél inkább megköveteli a tulságosan felhalmozódott tananyag a tanítási módszer tökélyesebbitését, az iskolai oktatás intensivitását, annál elengedhetetlenebb kötelessége a növendékek előrehaladását szivén viselő tanárnak alkalmazásba venni a tanítás olynemű eszközeit is, melyek nem állnak rendeletileg előirt kapcsolatban kiszabott teendőivel, de valódi létszeres kiegészítői hivatása betöltésének. Ilyenül tekinthetjük mi természetrajzi tanárok magunkra nézve a szabad természet életnyilvánulásainak tanítási célokra felhasználását, s a hazai tanárok hivatalos közlönyében tán felesleges is fejtegetni, hogy főleg tanterveink jelenlegi célját kirándulások nélkül elérni merő lehetetlenség. Nagyvárosokban és kisebb vidéki iskoláknál egyaránt felmerül a természet szemléletének szükségessége, melyet még olyan jól felszerelt gyüjtemények sem képesek pótolnia. Gyakorlati tanárok előtt hányszor merültek fel olyan módszertani nehézségek, hol csupán a természet nyitott könyve segített ki s ékesszólásunk. tapasztalataink egész tárházával sem voltunk képesek a nélkül a növendék értelmét felvilágositani. Vegyük péld. csak a talaj- és növényfajok, sőt alakok közt levő élettani viszonyosságot. Ugyan melyik tanár volna képes erről a tanterem vagy múzeum négy fala közt növendékeit tájékoztatni? — ki tudná megértetni a száraz, köves lejtők silányabb növénytermékeinek keletkezését ugyanazon fajnak kövér televényes vizpartokról került pozsgásabb,

üdébb egyedeivel szemben s azt kellőleg indokolni! Pedig ilyen esetlegességektől eltekintve maga az organographiai oktatás nem teszi-e lépten-nyomon mellőzhetetlenné a tenyészési körülmények figyelembevételét? Elvi tekintetben tehát alig lehet hivatásukkal tisztában levő tanárok közt meghasonlás a kirándulások életrevalóságát illetőleg, de a kivitel módjai annál többféle táborra oszthatnak, sőt akárhányszor teljesen el is ejtik tanításunk eme hathatós emeltyüjét.

Átalában azonban kimondhatjuk, hogy Magyarország legtöbb középiskolájában a természetes tárgyakról való tanítás módszerét vallják hitelvekül az illető tanárok, s különbség köztük inkább annyiban van, hogy némelyek tán kényelemszeretetből (mert nem hiszem, hogy Vorschriftot várna valaki erre is) pusztán a növendékek belátására bízzák a természeti tárgyak begyüjtését s az eléjövési körülmények megfigyelését s a rendszeres tervszerűséggel vezetett kirándulásokat tanárainknak csak egy része ismeri erkölcsi kötelességének. Semmi kétség, hogy az utóbbiak vannak többségben s ha elgondoljuk, hogy tanárképzőink neveltjeivel népesülnek be maholnap középiskoláink: bízvást remélhetjük, hogy országszerte gyakorlattá emelik nemsokára a kirándulásokat. Minthogy azonban a legüdvösebb intézmények is könnyen a tulzás veszélyeivel fenyegetnek: részemről megkivánom jegyezni, hogy ezen kirándulások rendkívüli gyakoriságát egyátalán nem tartom ohajtandónak, mert máskülönben saját tárgyunk előtérbe tolásával megzavarjuk a tárgyak szükséges egyensulyát, túlon túl igénybe vett növendékeink idejét többi teendőik rovására veszszük igénybe. Nem látszik tanácsosnak tehát a derüre borura való kirándulás a helyi körülményekben rejlő nehézségeken kivül már csak azért sem, mivel tavaszi hónapokban a természet gazdagon ömlő böségszaruját ugysem volnánk képesek kimerítni s később a tenyészés előhaladtával rövid időközökben excursióink az ujság ingerét is könnyen elveszithetnék, miután több izben egymásután mindig ugyanazon alakzat várna ránk. Még fegyelmi tekintetből is könnyen károssá válna az ilyen gyakoriság. A tanár nem bírván folyvást ujjat, érdekfeszítőt mutatni tanítványainak, s azok összetartását és szerfelett megnehezítné a tétlen szemlélődésre utalt ifjui elevenség. Célszerübb azért legalább két hetes időközökre osztani be a kirándulásokat. Ekkor felváltva foglalkoztathatjuk osztályainkat, ha mindjárt kettőt hármat foglalunk is együvé, s legkönnyebben megvalósíthatjuk az egész környék physiographiai viszonyaira kiterjedő terveinket. Szólhatnék ugyan arról is, hogy az ilyen kirándulások némelyikén milyen találó helye lenne a földrajz első év folyamait tanító kartársunknak is, ki a helyrajzi tájékoztatás mellett a föld kérgének képződését s a külső domborzati vízrajzi eltéréseket másképen észszerűleg megértetni aligha fogja. Tantervünk követelményeivel szemben lehetetlenség levén másképen eljárniok: teljes joggal megköveteljük tehát tőlük is, hogy, jóllehet semmi-

nemű rendelet idáig még nem intézkedik erre nézve, a józan methodica mindennél kötelezőbb alaptörvényének ők is sietni fognak e téren szintén eleget tenni. A hol azonban alsó osztályok földrajzával is a természetrajz tanára van megbízva (a mi valóban sokkal hivatásszerűbb is volna rájuk nézve a taval kötelezővé tett rendszernél), ott nagyon természetesen a jó tanítás eme követelménye külön fáradság nélkül nyer kielégítést.

Az iskola környékére kiterjedő emez excursiók elme- és szívképző hatását azonban még jobban fokoznák olyan kirándulások, melyek távolabbi pontok természeti vagy történeti nevezetességeihez vezetnék el tanítványainkat, s mig egyfelől nagyobb területek természeti jellegéről áttekintést nyujtanak, másfelől a népszokásokkal, hazafiúi nagy tettekről emlékezetes helyekkel ismertetnék meg őket. Ha elismeréssel kell adóznunk olyan tanároknak, kik az iskola közvetlen környékét rendszeres egymásutánban a növendékek tanulságára, lelki fejlődésére sikerrel feltudják és akarják használni: bizonyára kétszeresen nagyobb érdemet szereznek az ifjúság kiképzése körül azok, kik a haza valamelyik nagyobb környékének, ha mindjárt bár egy megyének megismertetését szintén nemes feladataik közé sorolják. Kell-e bizonyítgatnom: minő gazdag forrását nyítnák meg ilyen nagyobb területekre kiható utazások a hazafiúi lelkesedésnek, magasabb vágyaknak, s az iskolai oktatás mennyi sekélyes vagy homályos pontját egészítenék ki a tanuló lelkében! Ha a történelem tanára Mohács terén vagy a Kenyérmezőn végig vezeti tanítványait, s Drégel hőseinek sasfészkét, vagy a Hunyadiak sziklavárát a helyszinén bemutathatná évente bár 10—20 tanítványnak, nem hiszem, hogy tanítása mélyebbre ne vésődnék az ifjú fogékony lelkében s akárhányban később a megpróbáltatások idején vagy az élet viharában magasabbra ne csapna a hazafiúi gerjedelem. Hátha valamely bányába, ipartelephez vezetnők őket, vagy a hegyvidék magasabb régióiból alátekintve a félország panorámáját bemutathatnók s a magasság és mélység csodás világában tanulnák ismerni a természet fenségét, alkotásainak nagyszerűségét, a tenyészet és hőmérséklet pházisait, — az elemek gigasi küzdelmét s a föld életének ezernyi tényezőit. Melyik atlasz, múzeum, s melyik tanár előadása pótolná egy ilyen óra benyomásait!

De az ilyen utazások jelenségei iránt a lélek fogékonysággal csak az esetben bírhat, ha az iskolai tanítás rendén mintegy praeparaljuk a tervünkbe bevont látnivalókra s a kellő alapvetés immár gondos előrelátással megtörtént. Az iskolai utazások hasznára tehát csupán tervszerű, előrelátó vezetés mellett számíthatunk, szigoru felügyelet nélkül, vagy a véletlenre számítással jobb meg sem kísérteni azokat.

Mikor nyilik azonban alkalom ilyen utazásokra, miután tanrendünk egymásutánja elégséges időt e végből nem enged? Nézetem szerint egyedül szünidőkön vagy ünnepnapokon van azokra a legjobb alkalom, s így a címbe is méltó joggal vettem

fel a szünidei utazások elnevezést. Nálunk idáig tanítóképzőinken kivül kevés iskola fordítá hasznára a környék nevezetességeiben rejlő képzőerőt, de külföldön s nevezetesen Svájczban rendszeres intézménynyé fejlődött a szünidői utazás. Pedig hol van arra épen nagyobb tér, mint hazánk classicus földjén, hol csaknem minden vármegye dicsekedhetik az ifjú lelkét képző egy vagy más tekintetből érdekes nevezetességgel? De a hol ilyeneket kevesebb számban találunk, még ott sem igen kellene lemondanunk az ilyen utazások eszméjéről, mert közlekedési hálózatunk jelenlegi rendszere mellett onnan is könnyü szerrel, kevés költséggel átrándulhatunk a legközelebbi látnivalók vidékére. Sőt a földrajzi s történeti és physiographiai tekintetben egyhangu vidék lakóinál még elengedhetetlenebb kisegélője volna az iskolai életnek egy-egy ilyen excursió, mert ott már épen támpontokat kell keresni magyarázatunkhoz, s ennyiben még tanszermuzeumokat is bajosabb ilyen pontokon a vidék terményeiből megfelelő mérvben felszerelni, s már csak a domborzati viszonyok fokozatának megértetése is a legnagyobb nehézségekbe szokott ütközni.

A hegyvidékek lakóinál kisebb körben is feltaláljuk mindazt, mire ilyenkor ki kell terjeszkednünk, következőleg ilyen vidékek iskoláinál még a költség se okozna nagy gondokat. E tekintetben azonban mindenekelőtt az iskolafentartó hatóságra, testületekre kell számítanunk. Állami tanintézeteknél képezdéink példájára elméleti és gyakorlati tanítás rovatába sorolhatnók e költségeket, ha nem sikerülne is kizárólag ilyen célokra pár száz frtot kieszközölni. Felekezeti tanodáknál szintén találhatna az elüljáróság fedezetet. Ha azonban nem vehetjük igénybe semmi cím alatt az iskolai költségvetés rendelkezési alapját s felsőbb hatóságainktól sehogy se remélhetnénk némi subventiót: gyüjtésekhez kell folyamodnunk. A tanév 10 hónapja alatt apró összegekben könnyen befolyna egy-egy utazás költsége, még pedig olyképen, hogy egészen vagyontalanok se legyenek az utazások előnyeitől elejtve. Fődolag mindenekfelett a tanári kar erős akarata, magától megjő aztán minden tényező. És e költségeket rendes beosztás mellett mérsékeltebben lehetne ki is számítani. Tapasztalásból mondhatom, hogy az erdélyi részekben, felső Magyarországon a szives vendéglátás is sokat könnyitene vállalatunkon. És ha a svájcziak gyakorlatát követnők, kik 4—5 csoportban teszik utazásaikat s fokozatosan mennek át a hosszabb időt igénylő körutakra, valóban tanulság és költség tekintetében egyaránt sokat nyernénk. Ott az iskolai hatóság külön szabályzatban állapítja meg az utazások módozatait, s nemcsak az utazás üditő, testedző befolyását és tehető tapasztalatait tűzik célul, hanem hathatos nevelőeszközzé is sikerült qualificalniok, mennyiben már a tanév megnyitásakor kijelenti az igazgató, hogy a megelőző évben tanusított előmenetel, szorgalom és maga-

viselet kiket tesz méltókká e kitüntetésre, s ha a kirándulások idejéig valamelyik visszaesést tanusít, menten kitörlik még azután is a megállított névsorból. És valóban igyekszik is minden tanuló, hogy sikerüljön tanárainak összhangzó megelégedését oly mérvben kiérdemelni, miszerint a szerfelett korlátolt számú csoportok valamelyikére méltónak nyilvánittassék. Ez a szorgalomnak és jó magaviseletnek leglelkesítőbb jutalma náluk! Már maga a szervezet mulhatatlanná teszi a tanodai törvények által megkövetelt erkölcsi és szorgalmi előhaladást, mert csupán a 7 felső osztály tanulói vesznek azokban részt, az első osztályuak meg feltétlenül ki vannak zárva.

Minden iskola növendékei több csoportban végzik utazásukat. Bern kanton iskolájában péld. négy csoportra vannak a növendékek felosztva. Az első csoport részesei a legfiatalabb korosztályból legfelebb tízen a legérdemesebbek, kik egy-két napi utnál hosszabb időre nem mehetnek ki. A II. csoportba jő a következő két korosztály legfeljebb 12 tanulóval s 2—3 napi időtartammal. A III. csoportba ismét két idősebb korosztály jő legfeljebb 20 tanulóval s hat napi utazással. A IV. csoportba a legidősebb két osztály, legfeljebb 10 tanulóval s 14—20 napi utazással. A két utolsó csoport legalább két tanár kiséretében indulhat, a más kettő pedig egygyel is. E kirándulásokban még oly tanuló sem vehet részt, a kinek tulnyomó számban csak elégséges osztályzata van. Egyenlő bizonyítvány esetén a nagyobb szorgalom mérvadó, ugyszintén akkor is, ha a kitett maximumnál többen bírnának megfelelő qualificatióval. Ugyanazon egy csoport utazásában egyszernél többször senki sem vehet részt. Hasonlóan ki vannak zárva még megfelelő előmenetel esetén is, a kik nem ott járták végig az illető tanévet s csak félévnél több ideig ott tanult ifjaknak adhat a felügyelő-bizottság engedélyt. Az ilyen ifjak költségeit a vezető tanárokéval együtt az iskola fedezi, s e végből Bernben 3000 franc hitelt nyit az elüljáróság. A ki előmenetelénél, vagy magaviseleténél fogva nem érdemli ki a felvételt, saját költségén se vehet részt egyik csoport utazásában sem.

A vezető tanár minden sectióra nézve külön utazási tervet készit, tekintettel a növendékek korára, erejére és képzettségére. Ezt az igazgató tanács felülvizsgálja s nyomos indokok nélkül attól eltérni nem lehet. Köteles aztán a tanár utazási naplóját, az észleletek nevezetesebbjeit jelentés alakjában benyujtani. Utazás alatt a tanulók kötelesek mindenben alkalmazkodni vezetőjük rendeleteihez, engedetlenség, vagy kihágás esetén bármelyik tanuló szülői költségen visszaküldetik. Alárendeltségük odáig megy, hogy privátkiadásokra sincsenek feljogosítva vezetőjük engedelme nélkül. Elutazás előtt mindig felolvassák nekik az utazási szabályokat.

Ily módon szervezve, azt hiszem, az iskolai szünidők egy része henye tétlenség helyett gyümölcsöző önmunkássággal telnék

el. Egészen különbözik ez az eljárás a németországitól, hol a vasutigazgatóságok árelengedési kedvezménye tömeges kirándulásra csábitja a tanulókat, de a tanári kar ritkán vonja meg ez utazások korlátait, s az ifjuság haladási fokának megfelelő fokozatosságról szó sincs. Itt aztán nem ritka eset, hogy a tanuló egyenesen a vasuti indóházba lép zárünnepély után s onnan csak a beiratkozások napján tér vissza, anélkül, hogy egy sereg állomáshely puszta névismereténél egyébbel gyarapodott volna.

Svájcban a szünidőn kívül még egy-egy napi tavaszi kirándulást is rendeznek a nálunk szokásos majális helyett. A többi iskolában is rövidebb-hosszabb ideig tartó hasonló kirándulások történnek s az igazgatóknál és tanároknál tett kérdezéseimre mindenütt a legkedvezőbb tapasztalatokra hivatkozva, intézményüknek ajánlatosságát nem győzték eléggé jelmezni. Minthogy ott a nyári szünidő a két félév közé esik, tehát némileg könnyebben is felügyelhetik kirándulásaikat; de vajjon ne folytathatnók mi is a tanév bezárultával, az iskola oktató-nevelő szerepét? Bizonyára feladatunkat teljesebben oldjuk meg, ha a szünidőnek sokszor henye tétlenségre szoktató vagy moraliter káros szórakozásokra vezető hosszú idejét ily módon kellemesen megrövidítve, növendékeinknek utat és módot nyujtunk a hasznos és szép folytonos ápolására. Igy vezetjük rá tanitványainkat, hogy ők se számítsák a lelki munkásság idejét a bizonyitványok kiosztása napjáig, s pihenni nem tudó nemes önmunkásság szellemével lépjenek az életbe. Kétségen kivül sokkal több boldog ember volna hazánkban, ha a munkaszeretet általánosabb volna, s úgy volnának szoktatva ifjaink, hogy a néma természet minden jelenségét mintegy kérdésül tekintvén: magános sétáikon is lelkűket ezen kérdésekre való feleléssel gyakorolnák. Akkor a legkietlenebb puszta közepén sem éreznék elhagyatottnak magukat, hanem minden fuvalom, minden porszem a legmagasztosabb eszmék láncolatát keltené fel lelkükben.

Családi tűzhelyeink közelében s a hivatalszobákban egyaránt mennyi áldozatát találjuk a lelkiszegénységnek, átkos szenvedélyek uralmának, s a saját magunkénak nem ismerése miatt hányan rabjai a külföldnek. Talán egyet-kettőt megmenthetnénk ily uton is. A hazaszeretet lángját azonban szemlátomást élesztenék, főleg a mi vérrel áztatott, elmult időkről regélő megyéinkben az ilyen utazások. Nem kellene azokat messzire kiterjeszteni. Elég volna egyelőre a saját megyénk, majd a legközelebbi, s három négy tervszerű utazással tanulóink látkörébe mennyi szépet s vonzót, lelkesítőt vonhatnánk be. A falutornyához ragaszkodó szükkeblűség s a kicsiny körben forgó világnézlet félszegségei mindenesetre gyérülnének. Ha pedig szorgalomélesztő eszközül használnók fel: minden bizonnyal növekednék a tanulók nemes versenye is, mire pedig mostani rendtartásunk mellett vajmi nagy szükségünk van. Ne várjunk felsőbb intést erre is, hanem próbáljuk meg saját körünkben, ha jónak

látjuk, a husvéti vagy pünkösdi szüneteken bár. Később a gyakorlat sanctionálja kisérleteinket s kimutatja a legajánlatosb eljárási módozatokat. Tartsunk a szt. irás szavaival, mely azt mondja: »Mindeneket megprobáljatok s a mi jó, azt megtartsátok. Én részemről saját szük körömben próbáltam már, s bár tervszerüséggel vagy egymásutánban következő fokozatossággal még nem dicsekedhetem, máris évről évre méltónak találom az ismétlésre. Mi nem igen tettünk még egy-két napnál hosszabb utazást s a szülék és vidéki családok vendégszerető ellátása alig számbavehető csekélyre apasztották költségeinket. Igy látogattuk meg már Hunyadot, M.-Illyét, a nagyágú bányakat, csertési aranyolvasztót, Tordos kőkorszaki telepeit, a kaláni vaskohót, Hátszeg gyönyörű völgyét Demsussal, Várhelylyel, Kolcvárával. Mire tanítványaink osztályainkon végig jutnak: teljesen ismerik legalább saját szülő megyéjüket. Ha isten éltet, a nyári szünidőn nagyobb tanulóink nehányával Abrudbánya, Verespatak, Zalatna környékéig szándékozom el. Utazás alatt minden tanuló naplót vezet s a látottakról közben-közben elbeszéléseket tart. A ki aztán igy ismerni tanulta hazáját, az nem fog feltétlen bámulója lenni a külföldnek, sőt a hazai kicsinylése helyett egész buzgósággal hozzálát majd a mivelt népek intézményeinek átplántálásához. Az ilyenekre aligha fognak illeni majd, »A külföld rabjaihoz« szóló szemrehányások. Nem méltó-e tehát már csak ez az egy tekintet is arra, hogy ajánlatommal t. kartársaim kisérletet tegyenek? Én legalább erősen hiszem és remélem, hogy legközelebbi tanévünk Értesítőjében már nem egy iskola ad jelentést ebbeli buzgóságáról, s maholnap országosan gyakorolni fogjuk azt, a minek a kicsiny de méltán irigyelt Svajc intelligentiája magasztalt hazafiságának, tevékenységének és testi edzettségének jó részét köszönheti.

*Téglás Gábor.*

---

## A módszer fogalma.

Ha végig tekintünk a jelenkor pädagogusain, oly különbségeket találunk a módszer fogalmának használatában, hogy az ember utoljára még zavarba jön, hogy mit értsen e szó alatt. Alig van kettő, ki teljesen egyet ért egymással, a legönkényesebb módon bánnak el a fogalom elemeivel, vesznek el némelyeket, tesznek hozzá ujakat. Vannak, kik módszer alatt csak az oktatás milyenségét értik, az eljárást, melyet az oktató az anyag közlésénél követ; mások meg a tananyag megválasztását és csoportosítását is bevonják a fogalom keretébe. Beszélnek analytikus és synthetikus, genetikus, objectiv, subjectiv, gyakorlati, mechanikus, katechizáló, dogmatikus s egyéb módszerekről; hallunk említeni tanalakot, tanszellemet, tanmenetet, nevelés alakot,

nevelés szellemet, nevelés menetet stb. Egy szóval, oly zűrzavart látunk, hogy jól esik, ha találkozik valaki, a ki megkisérti ama fogalmat határozottan körülírni és határolni s így tisztába hozni, mit kell hozzá számítani s mit nem. Ezt tevé Rein »Betrachtungen über Methode und Methodik« című értekezésében, s azt hiszem, nem lesz érdektelen, ha kivonatosan közlöm az általa nyert positiv eredményeket.

Mindenekelőtt jól megkülönböztetendő az elemi módszer a tudományos módszertől. Ott, a hol az anyag lép az előtérbe, ott, a hol egy tudomány systematikus előadásáról van szó tekintet nélkül a tanulóra, ott tudományosnak nevezzük a módszert. Ez az egyetemek módszere. Ennek azonban nincs helye, ha a tanuló a főszereplő, ha arról van szó, hogy ez könnyű, biztos és lélekképző módon egy jól előkészített és határozottan körülvonalozott tanayagot elsajátítson. Itt elemi módszert értünk; ez középiskoláink módszere.

Palmer így magyarázza a módszer fogalmát: »Ha egy hosszabb vagy rövidebb ideig tartó , de mindig különböző módokból álló cselekvés által egy bizonyos cél érendő el, egy munka teljesítendő; ha ezen cselekvés céljának megfelelőnek el van ismerve; ha ezért az eljárás ezen szabály szerint mindannyiszor ismételtetik, a hányszor el kell érni ama célt: akkor az ilyen cselekvés módszeres, a szabály, melyet követ, módszer.« A módszer tehát ellentétben áll a szabály nélküli eljárással, melyet az önkény hoz létre; de ellentétben áll a slendriánnal is, mely következetes ugyan, melynek szabálya azonban nem elismert okokból követtetik; ellentétben áll végre azon consequens és okokra is hivatkozó eljárással, mely azonban csak egyeseknek talál, míg okai általános érvényességgel nem bírnak. A módszer jellemzői tehát az egyenletesség, a belső összefüggés, a következetesség, az általános érvényesség és észszerüség.

A pädagogiában a teleologiával, mely a nevelés céljával foglalkozik, a methodologia áll szemben, mely a nevelés eszközeit tárgyalja. A mennyiben azon szellemi állapotok, melyeket a teleologia kiván, közvetlen vagy közvetett behatás által idéztetnek elő a növendékben, annyiban feloszlik a methodologia a vezetésről és az oktatásról szóló tanra. (Stoy.) Az utóbbi megyére vonatkozik a nyelvszokás, ha módszerről beszél, m. p. azon egészen különös értelemben, miként s mily módon közöltessék a tanulóval a tananyag. Ezen nyelvszokás megállapítja tehát azt, hogy a módszertan elválasztva gondolandó a tantárgyak megválasztása, elrendezése és összefüzése felöli vizsgálódásoktól, hogy csak az oktatás eljárására szorítandó. Azon meggondolások, melyek az általánosan megállapított módszernek az egyes szakmák oktatásában való alkalmazásával foglalkoznak, a különös didaktikába tartoznak.

Megkülömböztetük tehát: Általános és különös didaktikát. Az elsőt három részre osztjuk: 1) Az oktatás célja; itt Her-

bartra való tekintettel fejtegetni kell az érdek fogalmát, és ennek tárgyait. 2) Az oktatás anyaga, m. p. az egyes szakmák szükségességének es érdekének a megállapítása, valamint belső összefüggésök. 3) Az oktatás módszere, melyet tanmenetnek is nevezhetünk. S így ki van jelölve azon hely, melyet a módszer az oktatás keretében elfoglal.

Az ily értelemben vett módszertanban két nagy részt látunk: 1) A módszer szükebb értelemben; 2) az oktatás technikája. Herbart, ki az első részt tanmenetnek nevezi, ez alatt az ábrázoló, a synthetikus és analytikus oktatást tárgyalja. Az ábrázoló oktatás tulajdonképen a Synthesisnek azon neme, mely utánozza a tapasztalatot s így marad a synthetikus és analytikus oktatás. Ezen kifejezések azonban össze nem tévesztendők a logikai értelemben használtakkal. Kern ezért más elnevezést ajánl, és az analytikus helyett részletezőt vagy fejtegetőt, a synthetikus helyett bővitőt mond. Az utóbbit felosztja ábrázoló oktatásra mely új képzeteket alkot, és kifejtőre, mely a képzeteket új összeköttetésekbe hozza. Az analytikai oktatás kiindul a gyermeknek azon gondolatköréből, melyet az oktatás hoz, szétbontja ezt alkotó részeire, melyeket rendez, kijavít és teljessé tesz. A synthetikai oktatás tovább halad egy elemtől a másikhoz és tágítja ezáltal a növendék gondolatkörét. Ezen módszerek alapos tárgyalása képezi az első rész anyagát.

A gyakorlatban mindakét módszer együtt lép fel: egymás mellett és egymás után. Ezen eljárás genetikusnak neveztetik, a mennyiben általa ismeretek alkottatnak a növendékben. Ellenkezik a dogmatikus módszerrel, mely a kész eredményt nyújtja a növendéknek. A nevelő-oktatásban — s minden iskolai oktatás az — csak a genetikus eljárásnak van helye. A két módszernek — az analytikai és genitikainak — a gyakorlatban való alkalmazása módjával a didaktikai technikáról szóló második rész foglalkozik. Itt szemügyre kell venni az oktatás segédeszközeit, melyeket könnyen alkalmazni minden tanítónak tudni kell. Itt érvényre emelkedik Herder mondása; „Minden tanítónak külön módszere legyen, melyet ő maga eszével teremtett", melyet így alakíthatunk át: „Nem külön módszere, de külön és hozzá illő technikája mindenkinek legyen." De azért még itt sem uralkodik az önkény, hanem itt is vannak bizonyos alapvonalok, melyek mindenkit köteleznek. Nem azokat az általános szabályokat kell érteni, mint a milyen péld.: haladj az egyszerűről az összetettre, a könnyebbről nehezebbre stb. Ezek csak receptek, melyek nélkülözik a belső összefüggést, s épen ezért a didaktikai technika vissza fog menni a mélyebb alapra, a psychologiára, mely egyedül képes az irányt mutatni, a hol képzetek és képzetsorok alkotásáról és megszilárdításáról van szó. Herbart a didaktikai technika alapvonalait fokozataiban adta, az oktatásnak úgynevezett formális fokozataiban: világosság, associátó, rendszerezés és alkalmazás (methodus).

Mindaz végre, a mit különben a módszer nagy nevével illetnek, nem egyéb külső alaknál; az oktatás alakjáról szóló fejezetben tehát elő kell fordulnia a „kérdés", a hang, és a külső technikai segédeszközök fejtegetésének, melyek azonban a formális fokozatoknál is tárgyalhatók. Az oktatás technikája tehát felosztható: 1) Az előkészítés: a) (elméleti rész) az apperceptió feltételei; b) a gyakorlati kivitel útjai és módjai. 2) A közlés vagy az oktatás positiv része: a) psychologiai folyamata, a tanulás jelenete; b) az eszközök: az előadás, kérdezés stb. egy szóval a tanalak. 3) A megszilárdítás: a) elméletileg a psychologiai folyamatok: gyakorlat, ügyesség, biztosság; b) a begyakorlás eszközei: feladatok, ismétlés stb.

Nyerjük tehát a következő schémát:

Paedagogia

| A) Teleologia | B) Methodologia |
|---|---|
| I. Oktatás | II. Képzés |
| 1) Általános didaktika | 1) Különös didaktika. |
| a) Cél b) Anyag c) Menet. | |
| α) Módszer | β) Technika |
| aa) Analytikus | aa) A 4 formális fokozat |
| bb) Synthetikus | bb) A tanalakok |
| | cc) Az intézkedések. |

*Suppán Vilmos.*

# Irodalom.

## Megjegyzések a 17. számi „Megjegyzésekre." (540—44. l.)

Staub M. úr megjegyzéseivel szemben a magamét (490. és 528. l.) továbbra is feltartom, s pedig annyival is inkább, mert az idéztem meggyőző munkákat St. úr most se méltatta nagy figyelemre, pedig én ezekből várhattam tanulmányt. E mellett hosszas megjegyzései pontjait se hagyhatom érintetlenül.

St. M. neheztel, hogy »A veres áfonya (ékes oláh szó) virítás-ideje« [talán virítása is úntig elegendő lenne] című cikkét elhallgattam referatumomban, holott maga bevallja róla »Megjegyzéseiben«, hogy »az egész cikknek nem volt más feladata, mint e növény sajátságos magatartására az észlelők figyelmét felkölteni.« Mint saját, új adatokkal nem dicsekvő referatumot természetesen 465. lapon elmondott oknál fogva elhallgattam, mint történt a »Term. tud. társ. Közl.« más refe-

rensei [nem szerzői! l. a »Tanáregyl. Közl.« 1877. 527. l.*)] derekabb cikkeivel is. Gabányi már saját tapasztalatát adta elő.

A mit Staub 540. lap. elferdítésnek hisz, az nem referatum az ő cikkéből, hanem saját egyéni megjegyzésem, az én kíváncsiságom kifolyása, vajjon a mondott virágzásbeli különbség kiterjed-e egész Buda vidékére. Régi phrasisai ismétlése helyett jobb lett volna az eredményt, az eligazodást közzé tenni.

Mildének Filices Europae et Atlantidis ect. című könyve 1867-ben (!), Sachsnak a szabadban tett kisérletek (ez, ha nem csalódom, a phytophaenologusoknak is szól) értéktelenségéről szóló cikke (III. sz.) 1872-ben, a Pedersené pedig 1874-ben jelent meg, s erre a »Botan. Zeitung« 1874. dec 25-ki száma is figyelmeztetett (Staub az 1875. II. számából vett róla tudomást), tehát lehetett volna rájok reflectálni. Utóbbi Staub szerint az ő dolgával nem áll semmi összefüggésben; én pedig azt hiszem, a meleg hatása ugyanaz, akár a csírázó, akár a virágját fejlesztő növényre.

Hogy én — St. úr szerint — a phytophaenologiához nem értek, Sachs idézett munkája s azok után, a mit a phytophaenologiáról a »Geschichte der Botanik« végén, különösen pedig a 607. lapon mond: »Es ist aber merkwürdig, dass ein solches Monstrum von Logik bis in die sechziger Jahre die Wissenschaft nach den verschiedensten Richtungen hin schädigen konnte. Es entstand sogar eine neue Wissenschaft, die sogenannte Phytophaenologie, welche Tausende und aber Tausende von Zahlen aufhäufte und als diese grobe Empirie zeigte, dass die einfache Multiplication von Vegetationszeit und Temperatur keine constante Zahl liefere, so versuchte man es mit dem Quadrat der Temperatur und anderen Zahlenspielereien«, — bajnak részemről nem tartom, de tény az is, hogy a német referens is talál Staub cikkében gáncsolni valót, (l. »Oest. bot. Zeitschrift« 1876. 384. l. és 1877. 34., 35. l.**) valamint az is, hogy Staub legújabb phytophaenologiai munkájában, bár az a »Botanische Zeitung«-ban is volt ismertetve, a másoktól (természetesen a forrás megjelölésével) vett dolgok-, mások véleményéhez való csatlakozásokon kívül különös eredményt, önállóságot nem látok; ellenben észre vettem benne, hogy Staub a modern Centaurea Sadleriana***) mellett a hazánkban nem is termő †) Centaurea paniculatát is megfigyelte Budapesten, hogy Marschall **von**

*) Én „Tanáregyl. Közl." 465. l. csupán Stein és Cohn kutatásai eredményére hivatkoztam, a mely mind a két cikkben közös.

**) A Centaurea Sadlerianának nem a fészek-pikkelyei kétszinüek, mint St. állítja az „Oest. bot. Zeitschr." 1876. 410. lapján, hanem a fészek-pikkelyek függelékei.

***) NB. Az 528. lapon a Geranium Robertianum előtt álló kövér szó a G. purpureumra értendő.

†) Lásd Kerner „Vegetationsverh" nr. 973. jegyz. és „Term. tud. társ. Közl." 1875. 131. lap.

Bieberstein ő szerinte két személy (M. et. B. id. cikk 226. lap.), hogy ő azt is ismeri, a mit Kerner nem ismer, az Euphorbia pilosát Linn. 241. l. (v. ö. Kern. Vegetationsverh. nr. 1499.) Az id. cikk IV. fejezet (240. l.) kiinduló pontját, a hol Staub Kerner jegyzeteire támaszkodik, szintén elévültnek tartom. Kerner t. i. a rákosi Alyssum montanumot a Vegetationsverh. nr. 151. a budaitól külön fajnak tartja, s ezért St. cikkének helyes alapját nem képezheti az, hogy a budai hegyeken termő Alyssum montanum L. a Rákoson később virágzik, mert az utóbbi más faj, Alyss. arenarium. Erről tudomást szerezhetett volna Staub úr az »Asyngamia« című ismertetésemből (»Természet« 1876. 22. lap.) is.

A Polypodium vulgarénál Staub leletének ritkítása érdekében Milde adatát a »csak« és »fordulna elő« által sajátjává tette, s mint figyelmeztettem, Milde nagyobb, Európáról szóló munkáját kellett volna használnia. Tanácsos különben Willdenow originaléját is megtekinteni.

A Corydalis ochroleucáról Staub a »Term. rajzi füzetek« idézett 108. lapján és »Megjegyzéseiben« (543. l.) más-más kép vélekedik. Az előbbi helyen a »ritka Cor. ochroleuca« alatt úgy hiszem a környéken [vagy hol?] ritkát kell érteni, tehát a Karst környéken, a hol Castua is fekszik, Istria és a magyar litoralé érintkező helyein, azért hivatkoztam Neilreich karstvidéki helyeire, a hol Fiume is bennfoglaltatott, a karstvidéki vasútakra, s ilyen, mint tudjuk, S. Péter felől is közeledik a Monte Maggiore felé, s erre is nő az illető növény (v. ö. »Oest. bot. Zeitschr.« 1877. 64., 66. l.) St. véleménye a C. ochroleucáról legújabban úgy látszik oda módosul, hogy a tengerpart közelében ritka (azaz megritkul). Nagy súlyt fektet arra, hogy ő **Istriában** találta; de hány puskalövésnyire Fiumétől, a honnan már (Istriából is) Koch ismerte? Vagy a közöltem Recsina völgyi hely (a völgy kezdetén), melyre St. nem reflectált, »több mint 2000 lábnyi magasságban fekszik, több mint 10—15 mértföldnyire fekszik« az istriai tengerparttól, Castuától?

Staub M. úrnak következő mondata figyelemre méltó: **„kellő szakismeret hiánya mellett** éveken át **folytatott** tudományos törekvésemet« stb. A kitüntetett hely nyelvtanilag (az 543. lapon) csak Staub úrra vonatkozhatik.

Tovább, netalán újabb megjegyzésekre nem reflectálok, adandó alkalommal azonban — mint másoknál is tettem — észrevételeim kimondásától nem tartózkodom. A »személyes antipathiát« St. úr úgy látszik saját, a »Tanügy« némely cikkeibe rejtegetett fullánkjaiból következteti. »Medice cura te ipsum.«

---

Simkovics L. úr nem arra felelt, a mit én mondottam. Eljárása helyes, a hybrid fellelése hazánkban szükséges volt, de azért én újnak most se tartom, s az illető helyen én csak

ennyit mondottam. A szülők kijelölése által a hybrid bizonyos tekintetben jellemezve van. Prof. Haussknecht (nem működő tanár) az 1876. február 1-én közölt Epilobium-hybridet legkésőbb szintén 1875. nyarán gyüjtötte.

A magyar orthographiában »elsőbbség-jog« tudtommal nincs; itt az etymologia dönt. Diószegi és Fazekas írtak-e különben először »szőlőt« és »csanált«, azt a történeti tudomány tudja megmondani.

*Dr. Borbás Vince.*

---

**Magyar nyelvtan**, mondattani alapon. Irta Simonyi Zsigmond. I. Rész. Az egyszerű mondat és a szóképzés. A középiskolák első osztálya számára. Budapest, 1877. Eggenberger-féle k. keresk. Ára 60 kr.

Egy egészen új jelenséget mutatok itt be magyar nyelvtanirodalmunk terén, egy oly nyelvtant, mely teljesen szakit a régi hagyományos tárgyalással. Új benne a berendezés, mert a mondattani alap egész következetességgel keresztül van benne vive; új a tudományos felfogás, mert e tekintetben az összehasonlító nyelvészeti tanulmányok alapján áll.

Sem e berendezés, sem a tudományos alap ellen átalában nem lehet kifogása a paedagogia és nyelvtudomány mezején tájékozódó tanárnak. Azokban, kik a magyar nyelvtan régi, hagyományos tárgyalási módjába bele élték magokat, kétség kívül megütközést és visszatetszést fog szülni ez az új berendezés, s ez a sok tekintetben új tan; de a jobb előtt előbb-utóbb meg kell hajolni a józan gondolkozásnak.

A berendezés sajátságos volta, bővebben körülírva, abban áll, hogy az u. n. declinatio és conjugatio nem a maga szokott folytonosságában, hanem a mondat tagjainak különböző fejezetei alatt van, jól szétszórva előadva. A bevezetést a hangtan képezi, melynek alapján a régi »szabálytalanságok« eltünnek a nyelvből. Ez után a mondat- és beszédrészek rövid ismertetése következik. Aztán jön az állítmány rovata alatt az ige ragozás. Majd a névszók ragozása a következő fejezetek alá beosztva: 1. A névszó mint állítmány, 2. A névszó mint alany. (Ezen fejezet alá van sorolva a főnévi névmások felosztása, természetesen csak alanyesetjök levén megemlítve.) 3. A névszó mint tárgy. (A tárgyrag, a személyes névmások tárgyesetei; a tárgyas igeragozás is itt van, melyet az igetan föntebb nem tárgyalt). 4. A névszó mint határozó. (Ezen jó hosszú, a munkácskának majdnem harmadát tevő szakaszban van előadva jó formán az egész névragozás, a mennyiben a névragok legnagyobb része mondatban határozók alkotására szolgál; itt vannak a névutók s a határozó szók.) 5. A névszó, mint jelző. (Jelzői névmások, névelők, számnevek, u. n. participiumok; birtokos jelző, birtokrago-

zás, birtokos *é* rag, birtokos névmások). A szóképzés. Az összetett szavak.

A ki megszokta az alaktant a beszédrészek rendjében tanítani, az meglehetős szétesettséget fog ebben a berendezésben találni. De mihelyt a mondat képezi az alaktanban a principium divisionist, természetes, hogy a részeknek egészen másképen kell sorakozniok. Én alapjában helyeslem e berendezést, de a részletes kivitelt, épen az összetartozók túlságos szétszórtsága miatt, nem tartom teljesen sikerültnek és gyakorlatinak. Némely részlet még nem találta meg a maga kellő helyét ebben az új rendszerben, s a felvett fonal rögtöni megszakítása, a kapocs nélküli átmenetek, imitt-amott feltünő ellenmondások bizonyos kapkodó rendszertelenség színében tüntetik fel ez egész munkát. Igy pl. a mit az u. n. *sz* toldó igékről (leszek, teszek, hiszek sat.) el kell mondani, az 4. §-ba van szétszórva, holott e szétszórást a mondattani elv nem is kívánja. A 42. §-ban említve van a l e s z e és l e v tő, de csakis felemlítve, a nélkül, hogy amabban az *sz*-nek misége és belőle a *v*-nek hová levése megmagyaráztatnék. A 219-ben a t e s z e tő t e l j e s e b b t ő n e k mondatik egyszerüen; a 241-ben meg van mondva, mi az az *sz*, s hogy van egy i g a z i tő is s a t e v. Végre a 247-ben minden bemutatás, megnevezés és kimagyarázás nélkül megjelenik a t e tő a t e h e t alakban. A mutató névmások, bár a mondattani elv által igazolhatólag 9 cikkbe (57., 82., 126., 163., 173., 182., 183., 189., 196.) szóratnak szét.

Ily előadás mellett nem nyerhet a tanuló tiszta képet ugyanazon szó csoportjairól. Igaz ugyan, hogy a tanár, ha a tovább haladásnál az előzőket ismétli, összefoglalhatja a szétszórtakat; de ez a körülmény nem menti fel a kézikönyv íróját az áttekinthetőség felé való törekvés alól.

A mi továbbá a tudomány szempontjából való újításokat illeti, itt legfontosabb annak kimondása s keresztül vitele, hogy a m a g y a r b a n a n é v- é s i g e s z ó k e r e d e t i t ő j e m a g á n h a n g z ó n v é g z ő d i k. E szerint a kötőhangzók elmélete elesik s a tanítás sokkal egyszerübbé válik. Pl.:

száll-tok, szálla-nak, szállo-k, szállu-nk
ház-ból, háza-k, házo-n, házu-nk.

Az ige és névszó ezen alakjaiban a rag előtti magánhangzó különfélesége vagy annak nem léte meg van fejtve azon fölvétel által, hogy a nevek- és igéknek van egy r ö v i d e b b, mássalhangzón végződő és egy teljesebb,

a, o, u,
e, é, ü, vagy
e, ö, ü, magánhangzókon végződő töve.

Fölvételnek nevezem e tételt, mert $2 \times 2 = 4$-szerű bebizonyítását lehetetlennek tartom. Olyan fölvételnek, mint a milyen pl. a homerosi költemények egy vagy több szerzőjüségéről való

elméletek. Egykorú történeti bizonyítékok hiányában mind a kétféle elmélet mellett és ellen sokat lehet beszélni. Még inkább áll ez az eldönthetetlenség e nyelvészeti kérdésben; mert a nyelvek s közelebbről nyelvünk fejlődésének kezdetétől végtelen távolban vagyunk, s a történeti s élő nyelv ide vonatkoztatott bizonyítékai oly természetűek, hogy azokat ugyancsak a nyelvből vett más bizonyítékokkal meg lehet cáfolni. — Ha való a nyelvbeli tövek magánhangzói végződése: akkor ez alig lehet más, mint physiologiai tünemény; mely esetben minden nyelvben így kellene lennie. Úgy de, hogy csak pár példát hozzak fel, a nagy összehasonlító nyelvész, Curtius, a görög nyelvben kötőhangzókról tanít; s míg Budenz »Finn nyelvtan«-ában a finn ige- és névtövek magánhangzón végződését tanítja: addig Hunfalvy, Vogul és Osztják nyelvtani dolgozataiban (Nyelvtud. közl. 9. és 11. kötete) a magánhangzósok mellett mássalhangzós tövekről is beszél. Nincs tehát bebizonyítva, sőt csak föl se téve, hogy az ugor nyelvek eredeti tövei magánhangzón végződők, s közelebbről a magyar nyelvet illetőleg sincs e tétel alapos elmélet által kifejtve s fölállítva. Hibát követett el azért szerzőnk, hogy ezt a tételt nyelvtanában alkalmazta, mielőtt annak feltehető voltát a nyelvtudomány minden segédeszközeivel ki nem mutatta (természetesen más helyt); vagy meg nem várta, míg nyelvtudományunkban össze nem halmozódott az alap nyelvtana e részének megirására. Igaz, hogy a kötőhangzós elméletnek sincs nyelvtudományi irodalmukban valami tisztán kimutatott alapja; de legalább a gyakorlat, a hagyomány támogatja. És így természetes bennünk a kételkedés, melylyel egy eléggé nem indokolt fölvételt fogadunk egy régi, megszokott, bár szintén indokolatlan föltevéssel szemben. — A tanítás könnyítése szempontjából kétség kívül teendő elébe e fölvétel a réginek. S ha a görög nyelv tanításánál az etacismus és itacismus el nem dönthetősége mellett, didaktikai szempontból is az etacismust fogadjuk el: épen úgy elfogadhatjuk s az iskolába bevihetjük e szempontból a magyar nyelv töinek magánhangzón végződéséről való fölvételt is.

Bármennyire következetesen keresztül van is vive e felvétel az alaktanon: mégis tünik szemünkbe itt-ott egy kis ingadozás és homály. A 38-ban az u. n. elbeszélő alak ismertető jeléül *á* v. *é* van feltüntetve (éneklé-nek, mondá-nak), tehát e szerint itt a tő éneklé-, mondá-, a 219. szerint pedig a ragok előtti magánhangzó a töhöz tartozónak van mondva. — A 209.-ben a mennem, látnod, látnunk úgy vannak tagolva, hogy tövek: menne, látno, látnu. Ha már most nehány sorral alább csak annyi van, hogy e szavakban a főnévi igenév (infinitivus) végső *i*-je kiesett: akkor logice nem lehet más a tő, mint menn-, látn-; s ugyanazon logikai kényszerűségnél fogva a birtokragok előtt levő *e*, *o*, *u* nem lehetnek mások, mint kötőhangzók. Talán mind e két nehézség elenyésztethető bizonyos hangok kiesésének fölvétele által; de akkor hát ki kell valahogy magyarázni.

Fontos újitás továbbá a határozók tanának kidolgozása, úgy alaktani, mint mondattani tekintetben. Az eddigi nyelvtanainkban alakilag nem elemzett határozó szóknál, különösen a helyieknél, ki vannak tüntetve az egyes viszonyok jelölésére szolgáló végzetek, s az egyfajták csoportosítva, mint hol? belül, kívül, alúl stb. aztán a *tt* végzetű névutók: alatt, fölött stb. s ezekkel párhuzamba állítva Győrö-tt, Pécse-tt. — Új ugyanitt az, hogy a névmások köre kiterjesztetett, s pl. hol, honnan, hová a kérdő névmások, így, úgy, amúgy, akkor, most, itt a mutató névmások, ha a vonatkozó névmások, soha, néha a határozatlan névmások közé van sorolva. A régitől való ezen eltérés felfogásbeli különbség; de azt már túlzásnak tartom, hogy a ha, most is névmásoknak vannak nevezve. S egyáltalában nem lehet belátni, mi a haszna ennek az újjításnak. Zavart mindenesetre nagyot fog csinálni; mert a tanuló az alsóbb osztályokban megszokta ezeket kötőszóknak és határozó szóknak nevezni, úgy nevezik a latin, német, francia nyelvtanok is. Épen ily zavaró az idegen nyelvek tanítása szempontjából a birtokragos viszonyragoknak, mint bennem, töl-ed, nálu-nk, határozó szóvá keresztelése. Semmit sem vetünk a magyar nyelv természete ellen, s az idegen nyelvek tanítását könnyítjük, ha az ilyeneket személyes névmásoknak nevezzük. — A mi az ide vágó mondattani újítást illeti, ez az, hogy a határozók a hely, állapot, eredet, vég, mód, ok, cél és idő nyolcas kategoriájába vannak beosztva. Ezekbe aztán bele vannak olvasztva igen helyesen a kiegészítők, és az újabban ú. n. részes tárgy is. Ez a felosztás theoriának igen szép, philosophusi éles észszel van kigondolva; de gyakorlatilag minden határozót bele erőszakolni e 8-as osztályba igen-igen bajos; még bajosabb az állapot és mód, a vég és cél finoman distingvált s egymáshoz közel eső kategoriáit 10—11 éves gyermekekkel felfogatni. A határozók pontos elnevezése, tudom, a magyar nyelvtanítás achillesi sarka; de hogy jelen kisérlettel nagyon jól legyőzhetjük a nehézségeket, alig hiszem. A jobb felé való törekvés meglátszik rajta, s e tekintetben jobb is a régi, ki nem merítő felosztásnál; de még sok igazítni való van benne. S ez igazítás úgy történhetik, hogy azon a 8-as beosztáson, bármily szépnek lássék rovatos táblázatba foglalt csoportosításuk, — tágítani kell, s fel kell venni eszköz-, társ-, hasonlítási-mérték, stb. határozókat, megfelelőleg a latin abl. istrumenti, a görög közösségi dativus, a latin abl. comparationis és mensurae-nak. Mindezzel világért sem vonjuk nyelvtanunkat idegen kaptára, mert az említett határozók nélkül a magyar nyelv sem lehet el; de más részt, a mire épen törekednünk kell a magyar nyelv tanításával, — lényegesen könnyítjük az idegen nyelvek tanítását. Nem jó elvül tűzni ki a minden áron való reformálást. Csak nehány példán mutatom itt meg e felosztás ki nem elégítő voltát. »A falnál fehérebb. Keve sírján kő állt emlékjelül. Eljött családjával.« Szerző sze-

rint e mondatokbeli határozók állapothatározók. Sokkal természetesebb, s a tanuló által könnyebben felfogható lenne, az elsőt hasonlítási, a másodikat vég-, — a harmadikat együttléthatározónak nevezni. »Veri őket nagy kötéllel« — itt meg a nagy kötéllel módhatározó, holott a helyes elnevezés eszközhatározó volna.

Lényeges ujításokkal találkozunk továbbá az igetanban is. Az ige időket végképen kiküszöböli e nyelvtan, hihetőleg csak azért, hogy minden áron reformáljon. Szerinte van 3-féle módja a cselekvésnek, u. m. folyó, befejezett és beálló cselekvés. (Közben legyen mondva, ez a »mód« elnevezés magából e nyelvtan szempontjából is hibás; minthogy ezen viszonyt, a miről itt szó van, másutt maga e könyv is állapot-nak nevezi.) A mi eddig volt folyó jelen, az szerinte folyó cselekvés (folyó cselekvés pedig lehet ám a multban és jövőben is); a végzett jelen szerinte végzett cselekvés, és a jövő idő beálló cselekvés. Legmerészebb refolmálni akarás itt az, hogy a jövő idő beálló cselekvésnek neveztetik. Azok, kik mint Curtius, az igetanban beálló cselekvést különböztetnek meg, ezt korántsem azonosítják a jövő idővel. A beálló cselekvés a helyes értelmezés szerint olyan, mely se nem tartós, se nem bevégzett, hanem a melyben a cselekvés a kezdés stadiumában van. Ilyen cselekvés pedig, ép úgy, mint a folyó és bevégzett cselekvés, eshetik jelenbe, múltba, jövőbe. A beálló cselekvés tehát világért sem egyenlő a jövő időbeli cselekvéssel. — A magyarban nincs is külön alakja a beálló cselekvésnek; és nincs egy europai nyelvben sem, a görögön kivül.*) De eltekintve a tudomány ezen megállapodásaitól, s végre magát a szót, a »beálló« szó jelentésileg sem alkalmazható ezen nyelvtani alak elnevezésére: »irni fog.« Épen most állok be a sorba — ki tagadhatja, hogy itt a beállok nem jelen cselekvésre vonatkozik? Hogy beáll nem szükségkép annyi, mint be fog állani, bizonyítja maga a szerző, midőn a 60. lapon a múlandó-t beálló cselekvés igenevének nevezvén, ezt azzal bizonyítja, mert »a múlás még csak be **fog** állani.« — Különös az is, hogy az ira elbeszélő alak-nak van keresztelve. Itt az alak szó használata nagyon átalános és nem jellemző; mert az ira kétségkivül múlt cselekményt jelöl. — Nagyon merész újítás még itt a conjunctivus teljes kiküszöbölése a magyar nyelvből. Alakilag, igaz, egy a parancsoló és foglaló mód nyelvünkben, de használatára nézve nem mindig az, mint a mit parancsolónak nevezünk. Maga a szerző megismeri másutt (Nyelvőr VI. 202—203. l.), hogy az ilyen mondatokban: »Nem hittem, hogy csalfa légy«, «Nem hallottam, hogy a borjúnak mája legyen«, — nem lehet az igei állitmányokat a parancsolás fogalmára vonatkoztatni. Ezek hát ha nem parancsoló módok, nem lehetnek mások, mint conjunctivusok. Fel kell azért emliteni a conjuncti-

*) Igy fogja fel a dolgot Szarvas Gábor is. l. a „Magyar igeidők" 288. lap.

vust a magyar nyelvtanban is. E kiküszöbölés igazolására nem elegendő az, a mit szerző a Nyelvőr idézett helyén mond, hogy az ily példákban »hajlandó a nép ajkára átment latinosságot látni.« — Különben az igeragozással alig pár lapon nagyon könnyen elbánik e könyvecske, s e rövidség egy részt onnan magyarázható ki, hogy igealakokat, melyek kétségtelen létezéssel birnak nyelvünkben, mint írok vala, írtam vala v. volt, írandok, írtam legyen, egyszerűen, a nélkül, hogy okát adná, kitagad. Ezek legutolsójáról, az írt legyen-ről így nyilatkozik az idei Nyelvőr 153. lapján: »Ez egészen helyes és magyaros, csak hogy az élő beszéd ezt a körülírt alakot most már nem használja.« Magyaros is, meg használja is, kivált mivelt ember, s hogy kimaradt a nyelvtanból, csak az okon történt, mert ezen alak is a föntebb elvetett magyar conjunctivusról tesz bizonyságot. — De ez elvetett alakokért kárpótlásul felvesz szerző egy újat, ezt »írni fogna,« hihetőleg csak azért, hogy nagyon kedvelt csoportosításainak egyikét kikerekíthesse, s rovatait betölthesse. A csoportosítás ez:

jel. m. ír, írt, írni fog
fölt. m. írna, írt volna, írni fogna.

Az írni fogna alaknak a nép nyelvében való használatát egyetátalában nem ismerem, s ha a történeti nyelvben valamely fordító elvétve használja, idegenszerűséget követ el.

Új végre e nyelvtanban a hangtannak és szóképzettannak szerző által így kivitt tárgyalása. Mind a két részt, egyes aprólékosságokon kivül, átalában véve sikerültnek, s az iskolai tanításra alkalmatosnak tartom. A hangtant, természetesen, nem előzőleg, hanem az alaktan tanítása közben kell tárgyalni, a mint ott egyik vagy másik hangtani tünemény előbukkan. A szóképzéstanban a képzők ügyesen csoportosítvák, s a képzők functiója a legtöbb esetben szerencsésen van definiálva. A nyelvújítás óta divatba jött nem igazi képzőkről és korcs képzésekről úgy gondolkozott szerzőnk, hogy rólok »szóljon az, hogy hallgatok«.

Lenne még sok aprólékos megjegyzésem, mit a könyvecske egyes helyeire tehetnék. Igy elmondhatnám, hogy a helyesírási szabályokat itt-ott praegnansabban óhajtanám kiemeltetni, hogy az apja, anyja, azután korsaja, erdeje-féle alakok kimagyarázásának fölvételét szükségesnek látom, hogy e neveknél a nevezővel a tőhöz való viszonyát sehol tárgyalva nem találom, hogy a többes *k* ragját nem tarthatom képzőnek, hogy a kötőszavakról valamit már itt is kellene mondani stb. stb; de helyén valónak tartom már úgyis jó hosszúra terjedt ismertetésemet s megjegyzéseimet bevégezni. Az illető szaktanár, ki e tárgy tanításában otthonos, könnyen belátja a még kivánni valókat, s azokat, ha e könyvet tanítványai kezébe adja, könnyen jegyzésbe tétethetí.

Én mindezen elősorolt kifogásaim mellett is e könyvet sok tekintetben nyereménynek tartom iskolai könyveink irodalmában.

A szaktanárok sok oly újat is találnak benne, melylyel célszerű javításokat tehetnek nyelvtanításunk eddigi rendszerén. Sőt, ha tekintem azt, hogy a magyar nyelvtan inkább s e g é d k ö n y v, melynek nem kell minden szavát betanúltatni, hanem inkább csak tájékoztató a gyermek kezében: az iskolákba való fölvételét is ajánlhatom. Igazítni való lesz benne, de van az bőven eddigi magyar-nyelvtanaink bármelyikében. — A fő-fő igazítás (illetőleg igazolás) és átdolgozás pedig magára a szerzőre vár, melylyel ő bizonyosan nem fog sokat késni.

*Komáromy Lajos.*

---

**Heiling Károly**: Német nyelvtan középtanodák használatára. I. rész (60 kr.), II. rész (70 kr.).

Csak minap folyt egyik tekintélyes tanügyi folyóiratunkban hatalmas vita egy bíráló és két szerző között, melyben volt módja gyönyörködni mindenkinek, ki a ledorongolásoknak, elagyabugyálásoknak, sárral és piszokkal való hajigálódzásoknak szeret nézője lenni, és melyben a szerzők azzal felelnek a bírálónak, hogy ők egymással szóba sem állhatnak, mivel felfogásuk között principiális különbség van. Félek, hogy a címül irott német nyelvtan szerzőjével, vagy — a mint ő irja — szerkesztőjével szemben magam is ilyen helyzetbe kerülök. Nem mintha én is szerelmes lovagja volnék a dorongnak, hanem mivel az ő felfogása és az enyém közt szintén sarkalatos elvi különbség van, melyre jónak látom előre figyelmeztetni a szíves olvasót.

Szerző ugyanis azon dogmára esküszik, mely szerint ősrégi időkben kinyilatkoztattatott a nyelvtan tíz beszédrésze, örökre kötelességévé tétetvén minden nyelvtanítónak, hogy a tanítást az abc-n kezdje és sorba véve a névelőt, a főnevet, melléknevet, névmást igét stb. az indulatszón végezze; továbbá hogy ugyanakkor egy kaptafa adatott az emberiségnek, melyre rá kell húzni minden nyelvtant, akár az anyanyelvnek, akár idegen nyelvnek, akár a görögök, akár az angolok vagy khinaiak vagy hottentottok nyelvének nyelvtanát. Én ellenben azon heretikus nézetet vallom, mely szerint a nyelvtanitásnak ama tiszteletre méltó mohlepte rendje nem szentirás, ama kaptafa pedig nem egy és változhatatlan, hanem nagyonis sokféle, tárgy és cél szerint. Mivel pedig nincs reményem hozzá, hogy szerzőt és ecclesiáját annyi szóval, a mennyit itt elmondhatnék, a magam hitére téríthetném, méltán kérdezheti tőlem a szíves olvasó, hogy miért avatkozom hát a dolgába és miért nem engedem, hogy imádja bálványát a maga módja szerint?

Igen ám, csakhogy a szabad tankönyvírás kora, fájdalom! lejárt, mióta az oktatásügyi miniszterium tucatszámra adja ki a rendeleteket, megkövetelvén, hogy a nyelvtanítók is, akármiféle felekezethez tartoznának, bizonyos úgy nevezett tantervhez alkal-

mazkodjanak, félre téve magasztos, de az államnak sok hasznot nem hajtó dogmatikus vitatkozásaikat. Van tehát egy szempont, melyből a heretikus is mondhat ítéletet az orthodox nyelvtan felől, t. i. annak használható vagy nem használható volta az adott tanterv körén belől, és ezen szempont az, melyből nézetemet röviden elmondani akarom.

Szerkesztő nem mondja meg, hogy nyelvtana a középtanodák melyik osztályának vagy osztályainak van szánva. Én, mikor először ránéztem erre a sajtra, azt gondoltam, hogy cipó, de azután meggyőződtem róla, hogy mégis csak kulacs. Más szóval: mikor átnéztem a könyv nyelvtani részét, mely »Dr. D. Ch. A. Heyse és más, a nyelvtanítás mezején elismert tekintélyek után indul,« azt gondoltam, hogy azt a negyedik osztályban, hol a tanterv a nyelvtan rendszeres áttekintését követeli, talán használni lehetne, persze kihagyva a kihagyandókat, máskép helyezve a máskép helyezendőket és hozzá toldva a hozzá toldandókat, mely — a tanterv által kitűzött cél és feladat szempontjából okvetlenül szükséges — változtatásokat minden tanár megtehetne a szerző iránti szivességből; hiszen, különösen a negyedik osztályban, hol még csak egy kis olvastatást, egy kis irásbeli dolgoztatást s egy kis verstant kell végeznie, úgy is bővelködik az időben. Azonban jobban utána nézve a dolognak, hajlandóbb lettem azt a hypothesist elfogadni, hogy az I. rész az I-sö, a II. rész a II.-dik osztálynak van szánva. Kezeskedni azonban nem kezeskedhetem ezen feltevésem helyességéért; mert valamint a «ceglédi reálirányú polgári iskola,« hol szerkesztő a német nyelv tanára, olyan izé, mely közoktatási organismusunkban — legalább tudtommal — eddig még nem vívta ki törvényes helyét, úgy e nyelvtan is — az látszik előttem legvalószínűbbnek — egyedül az ilyen reálirányú polg. iskoláknak előttem ismeretlen tantervét tartja szem előtt.

Könnyű lesz azonban ezen eddigelé még ismeretlen tantervet az előttünk fekvő nyelvtan alapján construálni. Én megpróbáltam a dolgot az első részszel s a következő érdekes eredményre jutottam.

Az I. osztályban összefüggő olvasmány körülbelől csak a legutolsó évharmadban vétetik elő, mert csak ekkor jutnak a tanulók az »előszócskák« (praepositiók) fejezetéhez, ilyenek nélkül pedig összefüggő olvasmányban alig van mondat. Historikus olvasmány az I. osztályban egyáltalában nem vétetik, kivéve olyant, melynek igéi mind, elejétől végig praesens historicusban állnak, a nyelvtan első részében csak a jelen idő tárgyaltatván. Tancél a nyelvtan (a nevek alaktana) és a nyelvtan, és azután megint a nyelvtan, de nem ám csak fővonásokban, hanem minden aprócseprő szabályocskájával és kivételecskéjével, még akkor is, ha e kivételecskék esetleg többecskén volnának mint a szabályocskák. A tanulók itt-ott az egyes szabályokban sokat hallanak a képzőkről, de egy szót sem a szóképzésről. (Igy pld. a 42. és 43. lap nagyobb részén mindazon csapatos és egyes mellékne-

vek tárgyaltatnak, melyek fokoztatáskor hangzólágyítást nem szenvednek; felsoroltatnak az el, er, en, n végűek, a bar, sam, haft, ig, lich képzőkkel — képzésről sehol sincs szó — ellátottak, a részesülők, az összetett hangzóval birók, 21 egyes melléknév és 9 ingadozó). Hogy pedig a nyelvtan így tárgyalva nagyon száraz ne legyen, a szellemdús szabályok itt-ott zengzetes költeménybe foglaltatnak, melyekből meg nem állhatom hogy egyet, példa kedveért, ide ne igtassak, megjegyezve, hogy olyan tanulóknak van szánva, kik még nem olvastak egyebet mint szakgatott mondatokat:

„Unweit, mittelst, Kraft und während,
Laut, Vermöge, ungeachtet,
Oberhalb und unterhalb,
Innerhalb und ausserhalb, stb.

Stehen mit dem Genitiv,
Oder auf die Frage: Wessen?
Doch ist hier nicht zu vergessen,
Dass bei diesen letztern drei
Auch der Dativ richtig sei.

Kérem, tanár úr, miféle alak ez a »sei?«

Egy a hátulsó padból.

Ezzel azonban az I. osztály teendője még nincsen kimerítve. Nyelvtanulásnál a fődolog a gyakorlás. A gyakorlatok, úgy látszik, a szerkesztő műve; ezekben »olyan anyagot törekedett nyújtani, mely a nyelvtanítás mellett tartalmas gondolatokkal bővitse a tanuló ismereteit... azon jelesek példáját követve, kik, midőn a tudomány elemeit közlik az értelemmel, egyúttal életszabályokat, életbölcseséget ültetnek a tanuló szívébe« .....

Ne nézzük őket. Minden elméleti fejezetre egy-egy gyakorlat következik, mely első sorban természetesen az azon fejezetben előadott szabályok begyakorlására szolgál. Például: A 12. és 13. lapon tárgyaltatik a határozó és nem határozó névelő és következik imez gyakorlat: »Sie sengen, brennen und morden. Rennet, rettet, flüchtet.*) Hört und erstaunet. Sie weinen und segnen stb.; az egész gyakorlatban nincs egyetlen egy névelő sem.

A részletekbe nem bocsátkozom. Heyse meglehetősen ismerte a német nyelv szabályait.

És most még arra vagyok bátor kérni a szerzőt, hogy legyen szíves még egyszer elolvasni a középtanodai tanterveket és a ministerium által a módszertani conferenciák ügyében kiadott rendeleteket, és ha még azután is haragszik rám, akkor, bizony isten, nem tehetek róla.

*Jónás János.*

---

*) Schiller, Gesammelte Werke, a lap nem jut eszembe.

# Egyleti élet.

— A II. szakosztály május 15-dikén tartott ülésének jegyzőkönyve.

Elnök: Berecz Antal; jegyző: Paszlavszky József.

Jelen voltak: Szily Kálmán, Müller József, Heller Ágost, dr. Brózik Károly, Loyka H., dr. Károly Gy. H., Alexander B.

A szakosztály elnöke akadályozva levén, a jelenlevő tagok a mai ülésben való elnöklésre egyhangulag Berecz Antalt kérik fel.

I. Müller József nehány physikai és chemiai fogalmak meghatározását terjesztette elé megbeszélés, illetőleg megállapítás végett. E téren oly zavar uralkodik a tankönyvekben s az egyes intézetekben, sőt ugyanazon intézetben működő tanárok közt is, hogy a tanítványnak lehetetlenség magát kiismernie s az igazi helyes fogalmat elsajátítania. Ezen segíteni kell. S ez volt előadónak célja, midőn e térrel a sarkalatos fogalmak összeállítására és a szakosztály eléterjesztésére magát elhatározta. A felhozott meghatározások ezuttal a „mozgás, sebesség, egyenletes mozgás, gyorsulás, phasis, szögsebesség, sűrűség“ fogalmainak megállapítását célozták.

Majdnem valamennyi meghatározásnál kitünt, hogy az, a mely a tankönyvekben használatos, rendszerint hamis, és hogy a szavak rendesen nem azt fejezik ki, a mit a képlet.

Az említett fogalmak meghatározásai, különösen Szily Kálmán műegyetemi tanár hathatós segédkezése mellett formuláztattak, s a „Közlöny“-ben fognak megjelenni.

II. Paszlavszky József statisztikai adatokat terjesztett elő a II. szakosztály üléseiről.

Ez iskolai év folytán ez volt a szakosztály utolsó ülése. A szakosztály jegyzője illendő dolognak tartja, hogy visszapillantva a lepergett időre, mérlegelje a szakosztály tevékenységét, s a reális eredményeket összeveszi amaz ideális célokkal, melyeket a tanáregyesületnek egészben s a II. szakosztálynak részben el kellene érni.

A szakosztályok élete az üléseken előterjesztett paedagogiai és tudományos értekezésekben nyilvánult.

Mennyire felelt meg a szakosztály az ez irányú követelésnek, arról az egyes jegyzőkönyvek és a közlött dolgozatok adnak felvilágosítást.

Voltak a szakosztálynak munkás tagjai, kiknek köszönettel tartozunk. De, hogy a szakosztály összes tagjaiból a munkások megfelelő arányban állanának, azt legkevésbbé sem mondhatjuk. A szakosztály tagjainak száma Budapesten, felületes számítással is túl van az ötvenen. S ezek közül egész éven át nem több mint hét tisztelte meg az egyletet előadásával.

A szakosztály a maival együtt hét ülést tartott, melyeken hét előadó 15 előadást tartott.

Az előadások nagyobbrészt paedagogiai jellegüek s egyesek igazán tudományos értékűek voltak, s valóban megérdemelték volna, hogy az ülések iránt a t. tagtársak nagyobb érdeket mutassanak, s hallatlan közönyükkel legalább a jobbak munkakedvét el ne rontsák. Jegyző megdöbbentőnek találja, hogy a budapesti tagok közül az elnökön és jegyzőn kívül az egész évi üléseken összesen csak 19 jelent meg; sőt, ha ezekhez az I. szakosztálybelieket, kik mint vendégek látogatták meg az üléseket, ugyancsak hozzászámítjuk, az összeg akkor sem emelkedik magasabbra 25-nél.

Ezek közül csak egy van, a ki 6 ülésen volt jelen.
kettő „ „ „ 5 „ „ „
kettő „ „ „ 4 „ „ „
kettő „ „ „ 3 „ „ „
négy „ „ „ 2 „ „ „
tizenkettő „ „ „ 1 „ „ „

Ebből látható, hogy az ülések nem voltak nagyon látogatottak. 1876. nov. 21-én volt az a nevezetes ülés, melyen az elnökön és jegyzőn kívül 3 szál tag volt jelen. Ennél kevesebb már nem volt. Volt ülés 4, 5 és 8 taggal. Az ülések látogatása maximumát érte el okt. 17-én, midőn 9 tag jelent meg, kikhez ugyanez alkalommal jelenlevő 3 vendéget s az elnököt és jegyzőt hozzászámítva 14 jön ki. Ezt csak az az ülés múlta felül, a mely után választmányi ülés következett, s az előadás vége felé nehány vendég is bevetődött. — Ekkor az elnökkel és jegyzővel 17-en voltak jelen. Ennél magasabbra nem hágott a tagok száma.

Budapestnek van 4 reáliskolája s 5 gymnasiuma, melyekhez odaszámíthatjuk még mint középtanodát a gyakorló iskolát, a felsőbb leányiskolát és részben a polgári iskolákat is. A reáliskolákban és a gymnasiumokban körülbelül 7 olyan tanár van, ki a II. szakosztályba beillik. És így csak a 9 középiskolában 63 tagnak kellene lenni, kik a II. szakosztályhoz tartoznak.

Meglepő, mily csekély szám képviseli az egyes intézeteket a szakosztályi ülések látogatóinak számában.

A budai főgymnasium, az evang. főgymn., a ref. főgymn., a kegy. r. főgymn., a gyakorló isk. soha egyetlen látogatót sem szolgáltattak.

Elnök elszomorodását fejezi ki, hogy az egyletben ily közönyösség és részvétlenség uralkodik. Óhajtja, hogy ez a beteges állapot mielőbb szünjék meg, s az egyletnek a munkában pezsgő élet képezze jövőben jellegét.

Több tárgy nem levén, az ülés befejezettnek nyilváníttatott.

Jegyzette: **Paszlavszky József.**

— A választmány junius 12-én ülést tartott.

Elnök: Berecz Antal; jegyző: Köpesdi Sándor.

Jelen vannak: Felsmann József, Komáromy Lajos, Mayer József, dr. Károly, Gy. H., dr. Lechner László, Paszlavszky József, dr. Brózik Károly, Névy László, dr. Erődi Béla, Torkos László.

A múlt ülés jegyzőkönyve felolvastatván, hitelesíttetik.

Tárgy: Intézkedések a közgyülés iránt.

A pénztár előleges megvizsgálására felkérettek dr. Say M. és dr. Brózik K. urak. Az irattárt megvizsgálja dr Lechner L. A könyvtárt vizsgálat

alá nem lehet addig venni, míg a mostani helyiségből Budára nem szállíttatik.

Következik a pénztárnok jelentése. Ugyancsak a pénztárnok beterjeszti azon tagok névsorát, kik sem kilépésöket, sem tartózkodásukat be nem jelentették, s indítványozza, hogy az ilyenek töröltessenek a tagok névsorából. A választmány elhatározza, hogy e tagok nevei e helyen közzé tétessenek azon felhivással, hogy az illetők e tanév végeig értesítsék a pénztárnokot tartózkodási helyükről, valamint az egylet többi tagjai is szóllíttassanak fel, hogy, ha az alább elsorolandó tagokról van tudomásuk, róluk hirt adni szíveskedjenek. Ha az illetők a tanév végeig nem rendezik ügyeiket, a tagok sorából kitöröltetnek, de az egylet fenntartja abbeli jogát, hogy rajtok a hátralékos tagdíjakat törvényes uton is megvegye. Az érdeklettek következők: Bálint István egykor Szabadkán, Farkas Gyula egyk. Fehértemplomon, Kovács Bálint egykor Gyöngyösön, Marecker Florent egykor N.-Károlyban, Richter Lajos rkt. egykor Budapesten, Stern Jakab reálgymn. t. egykor Liptó-Sz.-Miklos, Tutsch János reált. egykor Versecen, Tomecsko Nándor egykor Csöndesféle intézetben Sopronban, Tóth Valér u. o.

Új tagul felvétetett: Schürger Ferenc, főgymnasiumi tanár Ungvárott.

---

# Vegyesek.

## — A hivatalos lapból.

Kineveztettek: Kuszák József és Novák Antal győri főreáliskolai helyettes tanárok ugyanoda rendes tanárokká. 13,067. sz.)

Pályázat. A temesvári áll. főreáliskolához három rendes tanári állomásra. A szakok: magyar nyelv és irodalom, az ábrázoló mértan és mennyiségtan, a szabad kézirajz. Szokásos feltételek A folyamodványok a magyar határőrvidéki tankerület kir. főigazgatóságához Szegedre küldendők junius hó 30-ig. (10,666. sz.)

— A m. kir. honvédelmi miniszter f. évi 15,728. sz. alatt a következő körrendeletet intézte valamennyi törvényhatósághoz:

A cs. és kir. közös hadügyminiszterrel egyetértőleg, s a m. k. vallás- és közoktatásügyi miniszter hozzájárulásával létrejött megállapodás folytán, a védtörvény végrehajtása tárgyában kiadott utasításnak 130-ik szakasza, a mely a főgymnasiumot, vagy főreáliskolát, avagy ezekkel egyenjogosított tanintézeteket nem végzett ifjak által az egy évi önkéntesi kedvezmény elnyerhetése céljából leteendő fölvételi vizsgálatot szabályozza, s a melynek megváltoztatása már mult 1876-ik évi 7940. számú körintézvényem IV. pontja által elvileg kimondatott, ezennel akként módosíttatik: hogy annak eddigelé érvényes szövege helyébe, folyó évi junius 1-jétől kezdve, a következő szöveg, illetőleg a következő szabályok lépnek hatályba ugymint:

* * *

## 130 §.

Az egy évi önkéntességhez megkívántató tudományos képzettség igazolása külön felvételi vizsga letétele által.

1. A vizsgálat tárgyai a következő:

A) Nyelvek.
B) Földrajz.
C) Történelem.
D) Természetrajz.
E) Természettan.
F) Vegytan.
G) Mennyiségtan.

2. A vizsgálat, a vizsgálatot tevő ifjúnak szabad választása szerint, bármely nyelven letehető, a mely a monarchia egyik vagy másik államának nyilvános középiskoláiban törvényesen bevett oktatási nyelvet (főnyelvet) képez.

3. A nyelvekből való vizsgálat két nyelvre terjed ki: jelesen a főnyelvre, vagyis azon nyelvre, a melyen a vizsgálat letétetik, és még egy második nyelvre.

Ezen második nyelvet, a vizsgálatra jelentkezőnek szabad választása szerint, képezheti vagy a 2. pont alatt említett, s a monarchia középiskoláiban a vizsgálat nyelvéül választott nyelven kívül divó egyik vagy másik országos nyelv, vagy pedig a francia, angol, avagy latin nyelv.

Mindegyik nyelvből írásbeli és szóbeli vizsgálat teendő le.

4. Az egyes tantárgyaknál megkívántatik.

A) A nyelvekből, és pedig

A főnyelvből:

nyelvtani és irálybeli szabatosság, biztosság, és ügyesség a nyelvnek írásbeli és szóbeli használatában az azon eszmekörből vett tárgyakra nézve, a melyben való jártasságát a vizsgálatot tevő ifjúnak a vizsgálat által kell igazolnia;

a prózai és költői előadás legkiválóbb alakjainak olvasmány útján nyert jellemzése;

az újabb irodalomnak az egyes főbb művek olvasása alapján szerzett némi ismerete.

Az írásbeli vizsgálatnál, szabad feldolgozás végett, gondolat-körének és a megkívántató műveltségi foknak megfelelő feladatot kap a vizsgálatot tevő ifjú.

A szóbeli vizsgálat, a nyelvtan köréből, kiválólag olyan pontokra, a melyeknek taglalására közelebbről a vizsgálatot tevőnek írásbeli munkája nyújt alkalmat, s különösen a mondatról és a mondat jelekről szóló tanra szorítkozik.

A második nyelvből és pedig:

a) a 2. pont alatt említett országos nyelvből:

nyelvtani és irálybeli szabatosság, biztossag és ügyesség a nyelvnek írásbeli szóbeli használatában az azon gondolatkörből vett tárgyakra nézve, a melyre a nyelvtanítás a középiskolákban rendesen kiterjed;

a többire nézve, úgy, mint a főnyelvből;

b) a francia, vagy angol nyelvből:

a francia vagy angol irodalmi művek értése, kielégítő nyelvtani és nyelvanyagbeli (szótári) ismeretek alapján;

az illető irodalom némely legnevezetesebb műveinek olvasmány útján szerzett ismerete;

könnyűség és biztosság a prózai műveknek francia vagy angol nyelvből való szóbeli átfordításában;

szabatosság valamely középszerű nehézségű feladványnak francia vagy angol nyelvre írásban való lefordításában;

c) a latin nyelvből:

biztosság és gyakorlottság a római, s főképen prózai írók (Caesar, Livius Cicero, Tacitus) műveinek lefordításában, a latin nyelv pontosabb nyelvtani ismeretének alapján;

a római irodalomnak, s legkitünőbb jelenségeinek ismerete;

szabatosság a latin nyelv irásbeli használatában valamely prózai műnek latin nyelvre való fordítása mellett.

B) A földrajzból:

a mennyiségtani földrajz elemeinek ismerete;

Európa helyi és politikai földrajzának, s különösen az osztrák-magyar monarchia földrajzi viszonyainak ismerete;

tájékozottság a többi világrészek fontosabb földrajzi viszonyai körül;

emlékezet utáni vázlatos rajzok, az európai államok alakjáról, a nagyobb folyók útjáról, a hegységek főirányairól, s a legnevezetesebb helyek fekvéséről.

C) A történelemből:

a világtörténet főbb eseményeinek pragmaticai összefüggések szerint való ismerete, kivált az újabb és legújabb korban;

a művelődés történetének áttekintő ismerete;

Magyarország és Ausztria történetének alaposabb ismerete.

D) A természetrajzból:

az állat- és növény-csoportok áttekintő (rendszeres) ismerete, az ezekre vonatkozó bonctani, élettani és alaktani legfontosabb adatok és tények ismeretének alapján;

a kiválóbb ásványok alakjainak és tulajdonságainak, úgyszintén a földtan köréből a legjelentékenyebb adatoknak ismerete.

E) A természettanból:

a legnevezetesebb természeti tünemények értése, s különösen a tapasztalati résznek világos felfogása; a mennyiségtani bizonyítás pedig csak azon terjedelemben, a mennyiben ahhoz az elemi ismeretek is elégségesek.

F) A vegytanból:

a vegytani törvények értése;

a legnevezetesebb vegytani elemeknek, s azok vegyülékeinek és lelhelyeinek, úgyszintén a természet és az ipar szempontjából való jelentékenységének ismerete.

G) A mennyiségtanból:

az egész elemi mennyiségtannak alapos ismerete, és gyakorlottság annak alkalmazásában; jelesen

a) számtan, és betűszámtan, ide értve a másod fokú egyenleteket egy ismeretlennel, s az első fokú számtani, és a mértani haladványokat;

b) mértan, és pedig sík-mértan, tömörmértan, sík-háromszögtan, s a kupszeletek főtulajdonságai;

c) vetülettan, és annak alkalmazása az árnyéktanra.

A mennyiségtani vizsgálat írásbeli és szóbeli; az írásbeli vizsgálat azonban csak a gyakorlati részre terjed ki.

* * *

Felhívom tehát a törvényhatóság közönségét: hogy ezen körrendeletemet, saját területén, haladék nélkül tegye közhírré; s a védtörvény végrehajtása tárgyában kiadott „utasítás"-nak hivatalos használatban levő példányait, ez értelemben, igazittassa ki. **Szende Béla**, s. k.

— Programm ügyünk.

Időszerünek tartom ezt az ügyet most érinteni, midőn a tanév befejezése küszöbön van és az értesítők körüli intézkedések folyamatban vannak. Észrevételeim nem a kiállítási módozatokra vonatkoznak, ezek a legujabb miniszteri rendelettel elég szigorúan vannak körülírva, sem az értesítők tartalmára, melyről hasonlólag kivántatik, hogy a nevelés, oktatás vagy irodalom köréből vétessék és lehetőleg helyiérdekü legyen, hanem azon eljárás tisztázására, mely az értesítőkben foglalt értekezések köztudomásra való hozatalára vonatkozik és az értesítők hováküldését végre valahára szabályozná.

A „Tanáregyleti Közlöny" foglalkozott ugyan a programmok tartalmának közlésével, de ez oly későn történt, hogy az értekezés vagy egyéb statistikai adatokért kopogtató tanférfiu legtöbb helyen azon választ kapta: elkésett, elfogytak a példányok. Elismerem, sajnos, hogy későn, sok utánjárás után jutott a szerkesztőség is az illető példányokhoz. És ha még akkor is teljes számmal szerezhette volna meg őket. Dr. Károly H. hozott már a tanév első füzetében 116 programmról tudósítást, csak hogy annak majdnem egyötöde népiskoláról, polgári, képezdei, leány, ipar és kereskedelmi tanodákról valamint akadémiai és egyetemi értesítőkről szól. Hol marad a középtanodák másik két harmada? Reméljük, hogy most nem ugy lesz.

E bajon igen könnyen lehetne segiteni. Az értekező urak vagy a tanintézetek igazgatói tegyék meg saját érdekükben azt, hogy a t. egyl. közl. t. szerkesztőségét az értekezés címéről és tárgyáról rövid tudósítást nyerjen, még a tanév befejezése előtt. A t. szerkesztő ur bizonyára szíves lesz azokat tárgyi csoportokban az utolsó füzetben közzétenni. Az érdeklődők akkor intézkedhetnek; kiki megszerezheti magának a kivánt értesítőt és mentve lesz az „elfogytak" csalódásoktól.

A mi a másik kérdést illeti, kinek küldjük az értesítőket, egyszerű válaszom: legalább is minden középtanodának. Nem képeznek akkora számot, hogy, mint a németek, attól kellene tartani, miszerint könyvtáraink helyiségeit rövid idő alatt betöltik, de annyit sem, hogy e miatt tetemesebb költségbe kerüljenek. Legilletékesebb helye ez; a közös foglalkozás közös úton, kozös célra; vigaszt, erőt, buzgalmat, ügyszeretet, kitartást és sok tekintetben felvilágosítást és útmutatást szerez az értesítőkből; ép úgy mint a hasontörekvésü férfiak érintkezés és eszmecserélés által. 200 példánynyal valamennyi középtanodának, sőt a képezdék és főtanodáknak is jut.

Ezen számhoz csatoljuk azon példányokét, mely az illető intézet szükségletének fedezésére szolgál, mely a főigazgatóságokhoz, a hely és vidékének

egyházi és világi hivatalainak és a tanügygyel foglalkozó lapok szerkesztőségeinek küldendő. Egészben véve legfölebb egy vagy másfél száz példánynyal többet kell nyomatni, mi azonban a kiállítási összegen csekélyet változtat, minthogy ezen utóbbiakért a nyomda igen kevés többletet számít.

Németországban a programm-irodalom nagy virágzásnak örvend. Értekezéseik többnyire olyanok, hogy velök nem csak tanférfiak, hanem hivatalnokok és tudósok is foglalkoznak. Egyes könyvkereskedések (Berlin, Lipcse) rendes rovatukba helyezik ezen termékeket, és ezekhez fordulnak a vásárlók. Nálunk is így lehetne; adja az ég, hogy közönségünk szintén érdeklődjék iránta s hogy szükségessé válnék hasonló intézkedés Magyarországon is. Addig azonban elégedjünk meg avval, hogy közlönyünk az értekezések címeit tárgyi csoportokban jó eleve hírdeti és ezen hírdetésről a napi- vagy szaklapok is tudomást vesznek. A szép jövő az értekezők tapintatosságából és komoly törekvésétől függ. **Ádám Iván.**

— Pályázat.

A magyar kir. orsz. minta-rajztanoda és rajztanár-képezdénél a jövő $187^{7}/_{8}$. tanévre öt rajztanár-jelöltnek évi 300 frtos állami ösztöndíjjal javadalmazott állomása lesz betöltendő, mely ösztöndíjakra a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium ezennel nyilvános pályázatot hirdet.

A pályázat feltételei a következők:

1) Hiteles igazolása annak,

a) hogy a pályázó ép testalkatú, hibátlan látérzékkel bír, és 18-ik korévét már betöltötte;

b) hogy az orsz. rajztanár-képezdének előkészületi tanfolyamát, vagy

c) valami állami tanító-képezdét, vagy pedig

d) a főgymnasium vagy a főreáltanoda 6 osztályát jó sikerrel végezte.

2. Előjoggal bírnak az oly pályázók, kik érettségi vizsgálatot tettek, vagy netalán magasabb körű tanulmányokat is végeztek

3. Kivántatik, hogy a pályázó a szabadkézi rajzolásban oly fokú készültséggel bírjon, melyből további kiképzés föltétele mellett, rajztanári hivatására következtethetni lehessen.

4. Készültségének kellő fokát a pályázónak eshetőleg fölvételi vizsgálat útján kell igazolnia.

5. Az ösztöndíjaknak az első tanféléventúli élvezete az arravalóság és sikeres haladás bizonyítékaitól tétetik függővé.

6. A kellően felszerelt kérvények a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumhoz címezve f. évi julius hó 15-ig a m. kir. minta-rajztanoda és rajztanár-képezde igazgatóságához (Budapest, sugár-út 80. sz. a.) nyujtandók be.

A vallás- és közokt. m. kir. miniszteriumtól.

— A közokt. miniszterium felhívására közöljük a következő sorokat:

Az orientalisták nemzetközi IV. congressusa által 1877-ik évi március hó 14-én Rómában (Gazetta Ufficiale Nr. 68/1877) kibocsátott pályázat. — Az 1878-ik évi szeptember havában Florencbe egybehivandó negyedik nemzetközi orientalista-congressusnak rendező bizottsága f. évi január hó 12-én pályázati

tervezetet közhírré tett azon 5000 lirányi jutalomdíjra vonatkozólag, mely az Olasz királyság közoktatásügyi misztere Ő nagyméltósága által „az ázsiai culturának Indiában való viszontagságairól“ szóló legjobb munkáért felajánltatott. A kérdéses tervezet szerint, a pályázók által beküldött munkák a bizottság részéről már is megválasztott öt — e részben szakavatott tudós (Indianista) által, kik közül csak egy olasz megbirálandók. Tekintettel arra, hogy könnyen megtörténhetnék, miszerint valamelyik bírálónak szavazata vagy éppen nem, vagy tán annak idejében be nem érkeznék, a bizottság azonban szándékolja, hogy a bírálóknak szavazatai túlcsekély számnak semmi esetre sem legyenek, ugyanaz egyhangulag elhatározta még két bírálót és pedig egy külföldit s egy olaszt nevezni ki, úgy hogy azok összesen heten és pedig közülök öten külföldiek és ketten olaszok lesznek. — Egyebekben a pályázat érintetlenül hagyatik. — A bizottság kéri a congressushoz kiküldött urakat, miszerint a jelen felhivásnak a mennyiben tőlük függ — a lehető legnagyobb nyilvánosságot szerezni, és arról gondoskodni szíveskedjenek, hogy az a lapokban közhírré tétessék. A bizottság nevében: M. Amari s. k. elnök, A. de Gubernatis s. k. titkár.

— Még egyszer a polgári iskolákról.

E cím alatt közöl az „Ellenőr“ egyik közelebbi száma egy rövid cikket, melyet tárgyának tanulságos voltánál fogva jónak látunk megismertetni olvasóinkkal. A cikk így szól:

„E lapok hasábjain nem rég említve volt, hogy a fővárosi polgári iskolaszék a szépirást, tornászatot, éneket és szabadkézi rajzolást töröltetni határozta azon tárgyak sorából, melyek az évi siker megbirálásánál, — vagyis, — hogy a tanuló egy osztálylyal felebb mehet-e vagy nem — befolyással bírnak. — Kimutatta e cikk, mennyire káros volna a szabadkézi rajzolást, melynek a polgári életben a tanuló oly kiszámíthatatlan hasznát veheti, — e befolyással bíró tantárgyak közől elhagyni. Bíztunk azonban abban, hogy a legfelsőbb forumra ily tudatlanságra csak nem ütik rá a helyeslés bélyegét! No hiszen bizhattunk! Az igaz, hogy nem hagyták helyben a bizottság felterjesztését egész terjedelmében, — mert az, kire ez ügy elintézése bízva volt, — csak nem hagy helyben egy felterjesztést minden megjegyzés nélkül, hanem tett rajta olyan változtatást, melylyel nagyobb komikai érről tett tanúságot, mint az egész felterjesztő bizottság.

A változás t. i. abban áll: hogy a tornászat, a szépirás és szabadkézi rajzolás a befolyással bíró tárgyak közül töröltetik, — de az ének a befolyással bíró tárgyak közé visszahelyeztetik.

Ne neked logika! Ne neked polgári iskola! Leszünk tehát ezentúl muzsikális művész-nemzet, ad normam csehek. Az éneklés hasznosabb a közéletben, mint a rajzolás. Hogyne? Hisz az ének nemesíti a lelket, elnyomja a gyomor korrogását és nevel ebben a tenorhiányos világban kitünő énekművészeket; míg a rajzolás sok szerencsétlenséget rejt méhében, mert bankócsinálásra ingerel. Különben nagy előrelátás rejlhetik ez intézkedésben, mert, ha egyszer vagyonilag végkép tönkre mennénk, a koldustarisznya nyakunkba kerülvén, — jó lesz, ha minden gyermek legalább hárfázni s énekelni fog tudni. Sapienti stb. Most már aztán tisztában lehetnek a szülők, hogy mire készít elő a polgári iskola. Nyomorúság bíz ez, — és minden józan észjárás arculcsapása.“

— Értesítés.

Tisztelt tanártársaim közől többen azon kérdést intézték hozzám, valjon szótáram magyar-latin része meg fog-e jelenni. — Van szerencsém tehát ezennel a tisztelt kollega uraknak tudtára adni, hogy a gymnasiumok számára készített magyar-latin kéziszótár a legrövidebb idő alatt sajtó alá kerül.

**Holub Mátyás.**

— Beküldött művek:

Lapok a tudományok könyveiből. Irta Dongó Gy. Géza gymn. k. r. tanár. Szerző sajátja. Budapest, 1877. Kocsi Sándornál.

Görög nyelvtan. Tanmódszeres rendszerben írta Hoffer Endre. Budapest, 1877. Aigner Lajos bizománya. Ára 1 frt 50 kr.

Görög gyakorló olvasókönyv. Tanmódszeres rendszerben szerkesztette Hoffer Endre. Budapest, 1877. Aigner L. bizománya. Ára 80 kr.

## A szerkesztő üzenete.

V. Nagy-Szeben. Homo proponit .... A cikkekre nem került a sor. Az elsőt úgy akartam közzé tenni, hogy nyomban utána elmondjam ellenkező nézeteimet. Erre hely és alkalom nem nyilt, s így az elsőnek is el kellett maradnia. Ha azonban megmarad régi álláspontján, jövőre még fel lehet használni. A másik is hely szűke miatt maradt ki. A jegyzőkönyv nagy tért vett igénybe, s a memorandum az egész utolsó számot elfoglalja. Hogy menynyire túl voltam halmozva kéziratokkal, mutatja az is, hogy a módszertani értekezletek kérdéséhez, jóllehet igértem, nem szólhattam. — T. G. Déva. Az egyik, mint látja, jön. A többi marad. A szászokról szóló cikk nagyon terjedelmes, a rövidítésre nem vállalkozhattam, s talán nem is lett volna az ön intentiója szerint. Igy, sajnálatomra bár, de mellőznem kell. Nagyon szívesen venném, ha átalakítva, s önálló cikk formájában kaphatnám jövőre. Az adatokból igen érdekes képet lehetne összeállítani. Dr Szombathy Ignác úrnak Győrött. Panaszának, illetőleg kifakadásának ismét sajátszerű módot tetszett választani. Szerencsétlenségem, hogy bár akaratlanul, mindig az ön érdekeit sértem meg, de én ilyen ügyért nem húznám meg a vészharangot, s nem dobálnám pósta-utalványi lapon az egylet szemébe a clique-ség vádját. Mert uram ezt könnyebb kiírni, mint bebizonyítani Micsoda igaztalanság történt t. collega úrral? Hogy beküldött könyvei nem voltak registrálva a Közlönyben. Hát ez megtörténhetett egyszerű elnézésből is, úgy, hogy a könyvek a felhalmozódott irományok stb. közt félrecsúsztak; megtörténhetett úgy, hogy a „túlszedés“ miatt ki kellett hagynom ezeket és többeket, a mint ez már megesett mások műveivel is, a nélkül, hogy a szerzők azonnal megtámadtak volna olyan argumentummal: „a Közlöny mindnyájunké!“ A Közlöny az egyleté, s én felelős szerkesztő vagyok. Ismerem kötelességemet, s ha csak abban áll mulasztásom, hogy véletlenül egy és más könyvet kihagyok a beküldöttek jegyzékéből, nyugodtan várom az illetékesek itéletét. Ilyen esetekben az volna a helyes eljárás, hogy a szerző magánuton megkeresné s figyelmeztetné a szerkesztőt. Ha az ön által proclamált elvet elfogadjuk, azt is követelhetné tőlem, hogy könyvét okvetetlen megdicsérje a Közlöny, mert hisz' a Közlöny mindnyájunké. Igy csap aztán túlságba az önszeretet, s így követ el igaztalanságot olyan emberen, a ki az egyletért és a tanárok érdekeiért önzetlenül és férfiasan évek során át küzdött, dolgozott. Sajnálnám egyébiránt, ha azt gondolná a t. collega úr, hogy személyes érdemeim elismerésére akarnám kényszeríteni. Ön sokkal inkább el van foglalva magával, hogysem ideje jutna mással veszödni. A ki képes arra, hogy tankönyvébe lenyomat egy magánlevelet, melyben a mű és szerzője meg vannak dicsérve, az kivételes állást foglal el az illem kérdéseiben. Ennyit a nyilt levélre. Sinc ine et studio.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

X. évfolyam. 20. szám. 187⁶/₇.

# Az országos középtanodai tanáregyletnek

a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett

## EMLÉKIRATA

a „Középiskolai rendtartás“ ügyében.

*Nagymélt. vallás- és közokt. Miniszter úr.*
*Kegyelmes Urunk!*

Azon nehány év alatt, mióta a nemzet a közoktatásügy kormányán Nagyméltóságodat tiszteli, valóban sok történt, a mit reformnak kell neveznünk a szó igazi értelmében, s a mi az oktatásügynek s igy a nemzeti müveltségnek fejlesztésében már a közel jövőben is a legszebb siker reményével kecsegtet bennünket. Mi, az orazágos középtanodai tanáregylet, hivatásunkból folyó meleg és lankadatlan érdeklődéssel kisérjük e reformáló intézkedéseket, s látván, mint buzog Nagyméltóságod tanügyi állapotaink javításán, mint törekszik érvényt szerezni minden téren a haladás feltételeinek, s mint lelkesül ellenkező áramlatok közepett is eszményeinek megvalósításáért: lelkünket az őszinte, mély hála érzelme tölti el Nagyméltóságod iránt s bízalmunk a nagy munka sikerében rendületlenné válik. Erősíti e bizalmat különösen azon meggyőződésünk, hogy Nagyméltóságod, egyedül az eszményi célt tartván szem előtt, messzeható intézkedéseiben nemcsak hivatalbeli tanácsadói kis körére támaszkodik, hanem figyelemre méltat minden, bármely igénytelen helyről jövő életre való gondolatot, ha az ama cél elérését elősegíteni igérkezik, annál inkább oly szózatot, melyet Magyarország középiskolai tanárainak egyesülete intéz Nagyméltóságodhoz. Egyletünk országos voltára hivatkozván, távol van tőlünk az önbizakodás, de a nélkül is szabad talán reménylenünk, hogy mély tisztelettel elő-

terjesztendő észrevételeink nem lesznek súlytalanok Nagyméltóságod előtt. Mi első sorban a gyakorlat emberei vagyunk, s a gyakorlatnak érvei az elméletekkel szemközt gyakran igen nyomatékosak, s az elméletre alapított reformműnek sikere kétségessé válik, ha az alkotó a tényleges factorok jelentőségét nem méltányolja kellőleg.

Nagyméltóságod ujabb szervező kibocsátványai közt kiváló fontosságú az 1876. évi julius hó 22-én 12,787 sz. a. kelt rendelettel kiadott »Középiskolai rendtartás«, mely mig egy részről összefüggő szabályzatban adja elé az administratív teendőket, más részről érvényt szerez nem egy paedagogiai elvnek, s több pontban határozottan ellentétes állást foglal el a régi rendtartásokkal, úgy, hogy egész irányzatában a reformtörekvés nyilvánul.

Egyletünk tehát elmulaszthatatlan kötelességet teljesített, midőn e »Rendtartás«t beható vizsgálat tárgyává tette, első sorban azért, hogy annak célzatait megértvén, erkölcsileg támogassa a magas kormány törekvéseit a gyakorlati alkalmazásban, de azért is, hogy ha netalán egy és más tekintetben tökéletlenségeket találna benne, ideje korán megtegye a maga részéről alázatos észrevételeit.

A tárgyalásokban Budapest középiskoláinak tanárai tekintélyes számmal vettek részt s a vidéki karok többje, valamint egyesek is, irásban terjesztették elé megjegyzéseiket. Az ezen tárgyalásokban hozott határozatok alapján bátorkodunk Nagyméltóságod tudomására hozni, hogy mi, mint már bevezető sorainkban szerencsések valánk érinteni, bizalommal fogadjuk a tanügy terén foganatba vett reformműveket, s általánosságban az uj Rendtartást is olyannak tekintjük, mely ügyünket előbbre fogja vinni; midőn azonban jó oldalait készségesen elismerjük, lehetetlen elhallgatnunk, hogy a műnek vannak hiányai, hézagai, formai gyengeségei, melyek okvetetlen pótolást, javítást igényelnek, mig egyes intézkedései életbe vágó kérdésekben annyira eszményiek, hogy félő, a valóságban vagy épen nem, vagy nagyon tökéletlenül fog sikerülni alkalmazásuk.

Előterjesztésünk természetesen kiválóan azon pontokat fogja érinteni, melyekben felfogásunk szerint a »Rendtartás« gyengéi vannak, s bizalommal számítva Nagyméltóságod kegyes elnézésére és türelmére, a következőkben ki fogjuk fejteni indokolt észrevételeinket azon sorrendben, a mint a »Rendtartás« szakaszai és pontjai megjegyzéseinket követelik.

Az oktatásban kétségtelenül nagyon fontos, hogy megkez- Az 1. 2. ponthoz.
dődése határozott napon történjék, s hogy menete elkésett tanulók belépése által meg ne zavartassék. Azonban alig tartjuk kivihetőnek, hogy a tanév szeptember 1-én kezdődvén, már e napon minden a rendes kerékvágásban legyen. Maga a »Rendtartás« sem látszik ebben bízni, mert a tanulók »szabályszerű« felvételéről szól, a nélkül azonban, hogy a szeptember 1-je után jelentkezők felvételéről intézkednék. Mi azt hiszszük, hogy nem szabályszerű felvételek mindig szükségesek és elkerülhetetlenek lesznek. Nagyon helyes ugyan, hogy a »Rendtartás« kényszeríti a szülőket, hogy kényelmük és képzelt privilegiumaik rovására is alkalmazkodjanak az iskola szabályaihoz, de a túlzás ép oly kevéssé vezet célhoz, mint az engedékenység, s inkább meg kell alkudni a körülményekkel, mint merevség által szaporítani a kegyelem útján nyerendő kedvezéseket. Nézetünk szerint legcélszerűbb, ha augusztus három utolsó és szeptember két első napja határoztatik beiratási napokúl. Ennyi idő a legnépesebb intézetekben is elégséges, a távol lakó szülőknek is kényelmesebb, s kellő energia mellett lehetővé teszi a tanítás pontos megkezdését és zavartalan folytatását. Minthogy azonban a kivételes esetek számításon kivül nem hagyhatók, célszerű az előbbi rendtartás idevágó intézkedését megtartani, mely szerint az igazgató és tanári kar a hó 15 ig felvehet oly tanulókat, kik elkésésöket kellőleg igazolják.

A tanulók beirását szabályozó intézkedés szerint az igazgatón A 3. ponthoz.
kivül az osztályfőknek is, még pedig külön-külön helyiségben, a beirásnak egész ideje alatt jelen kell lenniök; pedig gyakran megesik, hogy egyik vagy másik osztályfőhöz egész napon át alig jő egy vagy két tanuló. Az osztályfő által való beirásnak még azon hátránya is van, hogy a tanuló ritkán tudja mindazon adatot teljes pontossággal elmondani, melyekre a beiratási anyakönyv kitöltésénél szükség van, mi azután a kimaradtak pótlásának szükségét vonja maga után. Sokkal gyakorlatibbnak látszik azon eljárás, hogy az igazgatónál beirt tanulók olyan lapokkal láttatnak el, melyeknek rovatai a beirási anyakönyv rovataival teljesen egyezők. Ezen lapokat a tanuló maga tölti ki s az osztályfőnek készen adja át, ki azután a nyert adatokat a lapokról egyenesen a *főkönyvbe* vezeti. Ez utóbbi tehát kiegészítendő azon rovatokkal, melyek azt, a díjrovatok kivételével, a beirási anyakönyvéivel egyenlővé teszik. E szerint a *fő-névkönyv* lenne a tanulóra vonatkozó adatok egyedüli tára. Ez eljárás a beirást és a nyil-

vántartást egyszerűsítené, mi a pontosságnak is előnyére válnék. A begyüjtött lapok a fő-névkönyvekbe történt igtatás után az osztályfőknél maradnak, kiknek az év folyamában amugy is sokszor van szükségük mindenféle adatra.

Az 5. ponthoz. A felvételi vizsgálatok díjairól intézkedik ugyan e Rendtartás, de nem említi, hogy azok előre, vagy utólagosan fizetendők-e? Ámbár a Rtrs intentiója kétséget alig szenved, minden félreértés kikerülése végett mégis célszerű kimondani, hogy mindenféle díj előre fizetendő.

A 11. ponthoz. Az oktatás csekély eredményének jó részt bizonyosan iskoláink túlnépessége levén az oka, nagyon örvendetes volna azon intézkedés, mely szerint egy-egy osztályba 50 tanulónál több fel nem vehető, kivéve, ha mód van párhuzamos osztályok állítására és ellátására. Ez intézkedésnek azonban, hogy foganatja legyen, kategorikusnak kellene lennie. A Rendtartás szövegébe csúszott »rendszerint« tág kaput nyít az eddigi eljárásnak; s mi sajnosan látjuk, hogy maig is vannak az állam közvetetlen felügyelete alatt levő intézetek, melyek korlátlan számmal fogadják be egy-egy osztályba a jelentkezőket, a nélkül, hogy párhuzamos osztályok állítását kötelességöknek tartanák. E visszás állapot megszüntetése kiáltó korszükség, s óhajtandó, hogy a várva várt középiskolai törvény eziránt határozottan intézkedjék. Addig természetesen rendeletileg kell gátot vetni annak a nagy buzgóságnak, mely a tanintézet dicsőségét a tanulók mentől nagyobb számában keresi. Nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül a szóban levő pont azon kifejezését sem, mely szerint 50-nél több tanuló is felvehető, »ha az intézetben elég a helyiség párhuzamos osztályok felállítására, s a tanártestület ezek tanítását is kellő módon és szabályszerint láthatja el.« Az ily osztályok tanítása jelentékeny szaporodása a munkának, s lehetetlen a tanároktól kivánni, hogy erre kellő jutalmazás nélkül vállalkozzanak. Ideiglenes tanerők alkalmazása, vagy a rendeseknek külön díjazása elkerülhetetlen, ha az iskolát túltömni, vagy a tanulni vágyókat világgá bocsátani nem akarjuk.

A 12. ponthoz. Azon elvnél fogva, mely szerint az iskola feladata nemcsak tanítani, hanem nevelni is, a Rendtartás egyik legfontosabb részének méltán azt tartjuk, mely a fegyelem ápolásáról és ellenőrzéséről intézkedik. E tekintetben az uj Rendtartás a dolog természete szerint nagy tért enged a család befolyásának, a legnagyobb felelősséget azon tényezőkre hárítván, melyek első sorban vannak

hivatva a tanulók erkölcseinek őrzésére és fejlesztésére. De az iskola is köteles a maga részéről mindazt megtenni, a mi az erkölcsös nevelés sikerét biztosítja. E kötelességből származik egyszersmind az a joga is, hogy szükség esetén a megtartás eszközeit, a büntetést alkalmazza. A fegyelmi eljárásnak, a büntetések fokozatának megszabása e szerint a Rendtartás kiváló feladata, melynél azonban, ha minden körülményt számba nem veszünk, könnyen szélsőségekbe tévedhetünk. Tárgyalásaink folyamában a kérdés jelentőségéhez képest teljes figyelmet szenteltünk a »Fegyelmi büntetések« pontjainak, s azon meggyőződésre jutottunk, hogy ezek a mi viszonyaink között elégtelenek, s az iskolát fennebb érintett feladata teljesítésében nem támogatják kellőleg. Az, hogy a Rendtartás mérséklettel kívánja gyakoroltatni az iskola büntető hatalmát, elvnek tökéletesen jó, s tulajdonképen az egyedül helyes elv. A testi fenyítés mellőzése, jóllehet nem minden paedagogus van e nézeten, s külföldön folyvást élénk vita tárgya, a mi véleményünk szerint a középiskolában korkövetelmény, s távol van tőlünk a gondolat, hogy a tisztán szülői hatalmat az iskola számára vindicáljuk. Azonban különösen két dologra felhívni Nagyméltóságod becses figyelmét kötelességünknek ismerjük. Egyik az, hogy nálunk, bőséges tapasztalatok alapján mondhatjuk, a házi nevelés roppantúl hiányos, és az az eszményi együttműködés az iskola és család között, melyre a Rendtartás számít, nagyon gyéren észlelhető; a másik az, hogy az iskolának nem csupán az erkölcsi magaviseletet kell tekintetbe vennie, hanem arra is kell törekednie, hogy szükség esetében a tanuló szorgalma is élénküljön, s a meddig lehetséges, kell őt, habár némi kényszerítéssel is, kötelessége teljesítésére ösztönöznie.

A Rendtartás mellőzi az eddig megengedett büntetésnemek közől: a tanulónak az iskolában való visszatartását, s fegyelmi ügyekben a bezáratást. Mi mind a kettőt visszaállíttatni óhajtanók. Az első, ha kellő felügyelet alatt történt, s a tanuló mulasztásának pótlására szorítkozott, eddig is sikeres eszköz volt, s bizonyosan nem egy tanulót mentett meg a bukástól és elzülléstől. Hiánya csak abban van, ha a tanár lelketlenül alkalmazza. Hogy ez ne történhessék, az osztályfő, igazgató és főigazgató szigorú ellenőrzése megteheti, s erre nézve a Rendtartás adhat utasítást, megszabhatja a módozatot. A fegyelmi vétségek büntetéseül alkalmazott bezárás szerintünk oly hathatós ellenszer, mely-

nek mellőzése esetleg az intézetre és a tanulóra nézve nagy károkkal járhat. A Rendtartás »közbotrányt« okozó magaviselet ellen elégnek tartja az osztály előtt való nyilvános megdorgálást. A következő fok az igazgató elé idézés, ki, ha jónak látja, ajánlhatja a tanuló csendes eltávolítását. Azután a tanári szék fenyegeti őt a kizárással, végre jön maga a kizárás. Mi e fokok között nem találjuk meg a szükséges emelkedést, mert correctiv eszközök hiányában a tanári kar vagy könnyen elnéző lesz, nem akarván a tanulót kizárással sujtani, s ez a fegyelmet bénitja, vagy kénytelen túlszigorú lenni és kizárni olyant, a kit érzékenyebb büntetés megmenthetett volna.

Ezen okokból mi a fegyelmi büntetések egész rendjét és fokozatát megváltoztatandónak véljük, s bátorkodunk javaslatunkat mély tisztelettel Nagyméltóságod elé terjeszteni, a mint következik:

1) Megintés vagy feddés, az illető tanár, ismétlés esetében az osztályfő által, a körülményekhez képest magánosan vagy nyilvánosan. Alsóbb osztályu tanulóknál alkalmazható a padból való kiállítás is.

2) Megrovó bejegyzés az osztálykönyvbe.

3) Az iskolában marasztás. Az időt az illető tanár ajánlatára az osztályfő szabja meg.

4) Az igazgató elé idézés. Ha a vétség nagyobb fokú, az igazgató az osztály előtt nyilvánosan dorgálja meg a tanulót; ugyancsak az igazgató alkalmazhatja a bezárást is, s a szülőknek ajánlhatja a tanulónak csendes eltávolítását.

5) Idézés a tanári szék elé, mely a vétség minőségéhez képest alkalmazhatja a megdorgálást, bezárást, vagy kizárással fenyegeti a tanulót.

6) Kizárás az intézetből, mihez a tanári szék legalább $^3/_4$ részének szavazata szükséges. A kizárási határozat tudomásvétel végett a miniszteriumhoz terjesztetik fel.

Megjegyzendő, hogy az osztályfő által elrendelt bezárás 3, az igazgató által elrendelt bezárás 4, a tanári szék által határozott bezárás kétszer 5 órán túl nem terjedhet; továbbá, hogy úgy a visszatartott, mint a bezárt tanuló tanári felügyelet alatt szellemi munkával foglalandó el.

A vétség minősége szerint egyszerre alkalmazható a büntetés magasabb foka is. — Minden komolyabb büntetés alkalmazásáról a tanuló szülői vagy ezek helyettesei azonnal értesíten-

dők. A csendes eltávolítás vagy a kizárás esetében a tanuló elmeneti bizonyítványában kiteendő az eltávolítás vagy kizárás oka.

A 6. pontban lényeges módosítása a Rendtartásnak az, hogy mi a kizárási határozatot nem „megerősítés," hanem „tudomásvétel" végett óhajtjuk a magas miniszteriumhoz felterjesztetni. Indító okunk erre nem bizalmatlanság, vagy hatalombitorlás ingere, hanem a meggyőződés, hogy egyes intézeteknek fegyelmi ügyekben szükségök van lehető nagy autonomiára, mely fictio lesz, ha a tanári szék határozatainak érvényessége csak feltételes. A felsőbb helyen való megerősítés időt igényel, — addig az ifju sorsa függőben van; pedig lehetnek esetek, mikor a vétkesnek eltávolítása nem tűr halasztást. A közoktatási kormány megnyugodhatik egy tanári szék méltóságában, s e bizalommal csak uj és nagyobb ösztönt adna a tanférfiaknak hivatásuk lelkiismeretes betöltésére.

A tanulmányi időszakok felosztásában ezt a módosítást ajánljuk: A 21. ponthoz.

Az első időszak szeptember 3-ikától december 23-ikáig bezárólag, a második január 3-ikától virágvasárnapig, a harmadik husvét utáni szerdától junius 30-ikáig tart. Január 3-dikát 2-dik a helyett azért óhajtjuk felvenni, mert a vidéken, távolabb lakók ujév napján volnának kénytelenek visszautazni, a mi a Rendtartásnak nem lehet intentiója.

A szünnapok közé, mint a kegyelet ünnepét, halottak napját óhajtanók felvétetni. A 22. ponthoz.

Az osztályfők teendői a Rendtartás követelményei szerint jelentékenyen megszaporodván, méltányosnak tartjuk, hogy az e tisztet viselő tanárok más oldalon nyerjenek könnyebbséget. A collegiumok oly tagjai, kik egy vagy más okból következetesen kimaradnak az osztályfőségből, a tanítási órák nagyobb száma által osztozhatnak a munka arányos viselésében, mig az osztályfők egy-két órával kevesebbet tanítván, könnyebben teljesíthetik administrativ teendőiket. Ez ugyan oly méltányossági dolog, mely szabályzat nélkül is megvalósulhatna, de mégis célszerű, ha a Rendtartás erre nézve is intézkedik, s minden előfordulható félreértésnek elejét veszi. Ezzel kapcsolatban engedje meg Nagyméltóságod abbeli óhajunkat is kifejeznünk: vajha mentől előbb elkészülne s közzé bocsáttatnék a tanárokra vonatkozó szolgálati szabályzat, hogy e tekintetben is tisztán álljon előttünk a jog és kötelesség. A 25. ponthoz.

A 26. ponthoz. Mélyre ható intézkedése a Rendtartásnak az, mely a tanterv részletezésére és a módszeres tanácskozásokra vonatkozik. Elvben örömmel üdvözöltük ez ujítást, mert meg vagyunk győződve, hogy nagy fontosságu paedagogiai reform csirája van e pontban elültetve. Nem is mulasztottuk el tárgyalásunk folyamában kifejezést adni ebbeli meggyőződésünknek, jóllehet a kivitelre nézve aggodalmaink is valának. Minthogy azonban maga a Rendtartás igéri, hogy a kiadandó „Utasítás" részletesebben szól e tanácskozásokról, ez alkalommal nem bocsátkoztunk e pont taglalásába. Azóta az „Utasítás" megjelent, s a tanintézeteknek legalább egy évharmadban volt alkalmuk a gyakorlatban is megkisérleni a magas kormány által előirt módszerinti eljárást. Nem érezzük magunkat feljogosítva még most véleményt kockáztatni arról: vajjon ez „Utasítás" szerint sikerülni fog-e mindenütt megvalósítani a célzott paedagogiai reformot, de a mennyiben közreműködhetünk a helyes út-mód megállapításában, kötelességünknek tartjuk egyletileg is hatni a jó érdekében, mint viszont teljes bizalommal fogunk járulni Nagyméltóságod elé netán támadható kétségeink eloszlatásaért, vagy a tapasztalható hiányok pótlásáért.

A 28. ponthoz. Az önképző-körök munkásságának a középiskola két felső osztályára szorítása kétségkivül több biztosítékot nyujt az eredmény iránt, mint az eddigi szokás; azonban, mint egy felső vidéki tanári testület hangsúlyozta, ez önképző-köröknek némely helyen az a specialis rendeltetésök levén, hogy a nem magyar ajkú növendékeknek alkalmat nyujtsanak a magyar nyelvben való öngyakorlásra, megengedhetőnek véljük a részvételt, mint rendkivüli tagoknak, az V. és VI. osztály növendékeinek is.

A 29. ponthoz. Ismervén és méltányolván azon okokat, melyek a tanulóifjuságnak a saját maga működési körére való szorítását kivánják, hálával fogadjuk Nagyméltóságod azon intézkedését, mely szerint az önképző-kör munkálatainak nyilvánossá tétele, illetőleg kinyomatása tilos, valamint azt is, hogy bármely ifjusági egyesületnek tartózkodnia kell a nyilvánosság igénybe vételétől. Azonban a Rendtartásnak ez utóbbi követelményt magában foglaló szövege homályos és félreérthető, a mennyiben az is magyarázható belőle, hogy Nagyméltóságod a jótékony-egyesületeknek sem engedné meg a közönséghez való fordulást, például alapító, pártoló tagok gyüjtése céljából. A legtöbb tanintézetben fenálló ilynemü egyesületek legnagyobb részben a közönség áldozatra kész voltának köszöni létét és gyarapodását, s fájdalmas volna, ha e forrást

is elzárnák a szegény tanulók elől. Ha a Rendtartásnak nem ez a célja, véleményünk szerint határozottan ki kell mondania, hogy a tilalom oly tényeket illet, melyek az ifjuságot — tapasztalat szerint — kötelességeik teljesítésében akadályozzák, minő a táncvigalmak rendezése. Ily értelemben a Rendtartás ismét egy régi, már-már veszedelmessé válandó szokást irt ki, a miért a tanárokat hálára kötelezi.

Az időszaki értesítőkről úgy intézkedik a Rendtartás, hogy A 40. ponthoz.
a tanulónak kötelessége a magáét, mihelyt kikapta, atyjának vagy helyettesének bemutatni, vele aláiratni, s mihelyt ismét iskolába jő, az osztályfőnek visszaadni. Ez intézkedésben csak a »helyettes« szó kelt bennünk kétséget, ha az alatt netalán a szállásadó gazda is érthető. Sajnos ugyanis, de sokszoros tapasztalatból tudjuk, hogy a szállásadóknak nincs mindig szivökön a tanuló valódi érdeke, s hogy akár gyengeségből, akár önzésből inkább fedezgetik a tanuló hibáit, mintsem a szülők igazi helyetteseiként komolyan törekednének azok javítására. Nem egy eset volt, hogy távol lakó, kevésbbé, vagy épen nem képzett szülőknek maguk a gazdák hintettek port szemökbe, aláirván az értesítőt, mig a tulajdonképen érdeklettek csak későn tudták meg gyermekök állapotát. Mi határozottan kiteendőnek tartjuk, hogy az aláirást csak a szülők, illetőleg az atya, ennek nem létében a törvényes gyám teljesítheti, ez lévén az egyedüli mód a visszaélések s az ezeket követő panaszok megszüntetésére.

Az eddigi Rendtartástól határozottan eltérő az ujnak az a A 42. ponthoz.
része, mely az »év végi intézkedéseket« tartalmazza. Nyilvános vizsgálatok tartandók, osztályonkint, tanszakok csoportjaiból, és pedig azután, mikor a tanulók érdemjegyei már megvannak állapítva. Nem titkoljuk Nagyméltóságu Miniszter ur, hogy ez intézkedés egyáltalában nem egyez meg azon fogalommal, melyet mi az iskolai vizsgálatokról magunknak alkottunk. A nyilvános vizsgálat egyik célja, mint a Rendtartás is mondja, az, »hogy a szülői ház s a társadalom érdeklődő képviselői közvetlen tudomást szerezhessenek az iskolai oktatás szelleméről és módjáról«, a másik és főbb cél pedig, »hogy a tanuló-ifjuság annak tudatában, hogy tanulmányainak egy nagyobb egységes részét befejezte, összönzést és alkalmat nyerjen a tanultaknak különböző pontokból kiinduló áttekintésére«. E célból fektet súlyt a Rendtartás a megelőző általános ismétlésre, mely után a tanjegyek meghatározandók. Nekünk úgy tetszik, hogy a Rendtartás ez esetben csak

oly tanintézeteket tartott szem előtt, melyekben a tanulók csekély számmal vannak, s igy lehetséges szorgalmukat és előmenetelüket egész éven át, különösen pedig az ismétlések alatt, oly biztosan megitélni, hogy a tanév a nyilvános vizsgálatok alkalmával semmi ellenmondásba sem keveredhetik magával. De mi történik ott, hol a tanulók nagy száma ily alapos itéletet lehetetlenné tesz? A tanár kénytelen szerzett adataiból megállapítani a tanjegyet. A nyilvános vizsgálaton a gyengének talált növendék jobbnak, a jó gyengébbnek mutatkozhatik, s a tanár, ha az itt észlelt eredményt figyelmen kivül hagyja, kiteszi magát a legbántóbb gyanusításoknak és vádaknak, nemcsak az ifjuság, hanem az érdeklődő közönség részéről is, mely a közvetlen szerzett tudomást bizonyosan eléje teszi annak, a melyhez a tanár magán informátiója után juthat. Vajjon emeli-e az ily állapot az iskola és tanárok tekintélyét? Vajjon szolgál-e az ily intézmény a tanár ösztönzésére, hogy az emberi gyengeségeken felülemelkedve, szigoruan a törvényes uton maradjon, s ne iparkodjék kellemetlenségek elkerülése végett a tanulót épen olyannak bemutatni a közönség előtt, a minőnek ő ismerte? S a mi a szülők és a társadalom érdeklődő képviselőinek tájékoztatását illeti, nem válik-e gyanússá maholnap az oly vizsgálat, mely már elvileg csak mutatvány akar lenni, és semmi egyéb? Mi teljes meggyőződéssel valljuk, hogy az ily vizsgálatok céljokat tévesztik, s a helyett, hogy az iskola ügyének használnának, erőszakolt rendszeröknél fogva gyötrelmesek lesznek tanárra és tanitványra egyaránt. A Rendtartás ellenében tehát bátorkodunk azt az indítványt terjeszteni Nagyméltóságod elé: méltóztassék a nyilvános vizsgálatokat úgy szervezni, hogy jelentőségök semminemű csorbát ne szenvedjen. A rokon tárgyak csoportosítása megmaradhat, s lehetőleg minden tanulónak adható egy főkérdés, de súly fektetendő a kétesek megvizsgálására, s a vizsgálat elnöke által irandó érdemjegynek legyen befolyása a vizsgálat u t á n megállapítandó végleges érdemjegyre. Ha az ily vizsgálatok junius második hetében veszik kezdetöket, a legnépesebb iskolákban is elvégezhetők, s szervezetöknél fogva hatalmas eszközül fognak szolgálni az évi tananyagnak beható és gyümölcsöző áttanulására.

A 45. ponthoz. Ezzel kapcsolatban bátorkodunk az erkölcsi magaviselet és tanulmányi előmenetel jegyeire nézve módositást ajánlani. Az elsőt illetőleg óhajtandó, hogy a »szabályszerű« és a »rosz« közé a »kevésbbé szabályszerű« vétessék fel, mert a két jegy között

a szavak általánosan értett jelentése szerint sokkal nagyobb a távolság, hogysem velök méltányosan és igazságosan lehetne jellemezni. Hasonlókép megtoldandónak véljük az előmeneteli jegyeket a »kitünő«-vel, mig a második fokon határozottabb volna a különbség az »igen jó«-val.

A »kitünőnek« emlegetett káros hatása nem a szóban, hanem abban van, ha pazarul osztogatjuk. Ez ellen szükséges a rendszabály, míg maga a tanjegy, mint ritkán elnyerhető, de megérdemlett kitüntetés, a jelesek közől és kiváló tanulóknak jutalma és búzdítója levén, alig hagyható el nagyobb haszonnal, mint a milyent eredményez megtartása.

Ugyane pontban van elrendelve az általános osztályozás, valamint a számszerinti sorozás megszüntetése is. Az utóbbi intézkedésre nézve semmiféle megjegyzésünk sincsen, hiszen az nálunk tudtunkra már sehol sem volt alkalmazásban. Az általános osztályozásnak megszüntetése azonban aggályokat kelt bennünk, melyeknek kifejezést kivánunk adni. A szülők és a közönség a századok óta szokásban volt azon megjelöléseket, melyekkel az egyes bizonyítványok értékükre nézve osztályoztattak, pontosan ismerték; mindenki tudta, mi az értéke a kitünő, I., II., III. rendü bizonyítványnak. Ez ideig tudta a közönség, hogy az I-sö rendü vagy az annál jobb bizonyítvány képesítette a tanulót a magasabb osztályba való fellépésre; tudta, hogy a kitünő, illetőleg jeles bizonyítványnak az ösztöndíjak elnyerésénél előnye van, míg a Rendtartás szerint kiállítandó bizonyítványból mindez közvetlenül nem látható, és valószínü, hogy az érdemjegyek összeszámlálására utalt nagy közönség a tornászatból, szépirásból rajzból és esetleg az énekből beirt jelest teljesen egyenértékünek fogja venni a másik bizonyítványban a magyar, latin vagy francia nyelv, a történelem- és a mennyiségtanból beirt jelessel. A Rendtartás által célzott ujítás gyakorlatiatlan voltát bizonyítja egyebek közt az is, hogy a magas kormánynak az ösztöndíjak és katonai szolgálat kérdéseiben előforduló nehézségek elhárítása végett pótlólag kellett intézkednie. Mindezen bajok megszüntetésére ajánljuk, hogy a bizonyítvány értéke, mint eddig, magában az iskolában állapíttassék meg, és az a bizonyítványon magán feltünő helyen kifejezést is találjon. Az általános osztálynak hiányát érezvén már jelenleg is oly módon segítenek a fővárosi középiskolák a bajon, hogy a bizonyítvány alá irják, hogy az illető »a felsőbb osztályba felléphet, vagy vizsgálat-ismét-

lésre, vagy pedig az osztálynak ismétlésére utasíttatik.

A 48. ponthoz. Az iskolai bizonyítványokról szóló pontnak, véleményünk szerint, az a hiánya, hogy a másodlatok kiadásáról nincs benne intézkedés. Alázatos indítványunk, hogy erre nézve az eddigi gyakorlat vétessék fel a Rendtartásba, mely szerint a másodlatok csak a főtanhatósághoz intézett folyamodványra, díj mellett adhatók ki.

Az 50. ponthoz. A magánvizsgálatok szigorú ellenőrzése osztatlan óhajtásunk levén, a Rendtartás intézkedése megnyugvásunkra szolgál; a szöveg azonban javítást igényel, a mennyiben egy kifejezése értelmetlen. E helyett: »lehetőleg a főigazgató közbenjárásával« ez volna teendő:« »lehetőleg a főigazgató jelenlétében«; továbbá nagyobb határozottság kedveért kimondandó volna, hogy a magánvizsgálatok minden phazisáról részletes jegyzőkönyvet kell felvenni, s ez az irásbeli dolgozatokkal együtt terjesztendő fel a főigazgatósághoz. A vizsgálati díjakra vonatkozólag abban áll módosító ajánlatunk, hogy azok mindig a vizsgálat előtt fizetendők, s hogy az igazgatót, ha nem egyszersmind vizsgáló is, csak egy rész illesse.

Az 53. ponthoz. Az »Évi Értesítő« — mely elnevezés helyett a jellemzőbb »Évi jelentés«-t ajánljuk — a Rendtartás utasítása szerint készülvén, minden igénynek meg fog felelni. Mindazáltal bátrak vagyunk Nagyméltóságod figyelmét arra irányozni, hogy az értekezés kötelező volta nem igér valami gazdag eredményt tudományos és paedagogiai irodalmunkra nézve. Nem is tekintve Németország példáját, a hol ép mostanában szünteték meg az ily kötelező rendszabályt, maga a dolog természete sem ajánlja, hogy e követelmény fennálljon. Joggal meg lehetne ugyan várni, hogy minden középiskola tanárai képesek legyenek akár szaktudományuk, akár a népszerű paedagogia körében jóravaló dolgozatokkal ellátni az évi jelentést, de mi azt hiszszük, hogy ez kényszerítéssel kevésbbé fog menni, mint akkor, ha a magas kormány óhajtásképen szabja elő a feladatot. Nem minden tanintézetben oly rendesek az állapotok, hogy minden tanártól buzgó és önzetlen közreműködést lehetne várni; a miből az következik, hogy idő multán egyik-másik csak kötelességből írna valamit, ha a sor rá kerül. Lehetséges, hogy az így készített dolgozat nagyon derék lesz, de az is könnyen megeshetik, hogy a laptöltelléknél egyéb nem válik belőle, a mi bizonyosan nem használ az

ügynek. Különben az is megtörténhetik, mint megtörtént eddig is, hogy az iskola fenntartója nem nyújt fedezetet nyomtatási költségekre, s a tanároknak legjobb akaratuk mellett sem lehet buzgalmukat e téren érvényesíteniök. — Incorrectnek találtuk e pont azon kifejezését is, mely szerint az évi jelentésben tekintettel kell lenni »a tanári karnak a nyilvánosságot érdeklő személyes viszonyaira«, a mi azzal volna pótlandó: »a tanári karnak irodalmi vagy a művelődés terén kifejlett bárminő munkásságára.«

Az 54. ponthoz.

Nagyfontosságú ujítást hoz a Rendtartás a középiskolák administratiójába azon követelményekkel, melyek a tanári »végjelentés«-ekre vonatkozólag vannak felállítva. Iparkodtuk e követelmények céljával tisztába jönni, s azt abban találtuk, hogy a közoktatásügyi kormány teljes képet akar nyerni a középiskolai oktatás egész menetéről, mindannak miképeni foganatosításáról, a mit a tanterv, törvény és rendeletek előszabnak, hogy a felmerülő hiányokat pótolni, a hibákat orvosolni lehessen. Nincs tanférfiú, ki e szándékot ne méltányolná, s oktatásügyünk gyökeres javítását magunk is akkor tartjuk csak lehetőnek, ha felső helyről minden jelentékeny tényező ápoló gondozásban részesül, a minek előfeltétele állapotaink tiszta ismerete. Engedje meg azonban Nagyméltóságod, hogy e kérdésben a «minimumi« veszélyére fordítsuk figyelmét, őszintén kimondván, hogy a Rendtartás szabványai túllőnek a célon, s nevezetesebb eredmény bíztosítása nélkül csak terhes, idő- és lélekölő bürokratismust honosítanak meg. Az iskola állapotáról első sorban az igazgató részletes jelentése ad képet, melyhez az adatokat minden egyes tanártól megkivánni jogában állhat, s ha ehhez hozzá veszszük az osztályfő jelentését, úgy, mint az 56. pont kivánja — a tanárok szakjelentése tökéletesen felesleges munka, annyival inkább: minthogy a módszertani értekezletek beterjesztendő jegyzőkönyvei már előlegesen megmutatják, mit és hogyan tanít a tanár. Ha a szakjelentések csak száraz vázlatok, okulásra nem igen szolgálhatnak; ha pedig beható módszertani értekezések, eltekintve attól, hogy nem minden hangzatos szó hű képe a valóságnak, nem képzelhető olyan tanács, mely a roppant halmaz tanulmányt átvizsgálhassa, s abból a közoktatás javítására szolgáló intézkedésekre biztos alapot nyerjen. De ha lehetséges volna is e munkálatok feldolgozása: vajjon célszerű-e évek hosszú sorára számított Rendtartásnak olyasmit követelnie, a mi csakhamar okvetetlenül üres

chablonná válik! Az ellenőrzésnek vannak más biztosabb módjai s azokat egész szigorral érvényre emelni égető szükség; de nagyon óhajtandó, hogy a magasztos céloknak eszközei ne legyenek szükségtelen terhek, melyek a tanári foglalkozást az irodai gépies munka nehézségeivel súlyosítják.

Nagyméltóságú Miniszter úr! Ezek azok, miket a Rendtartás egyes pontjaira nézve legmélyebb tisztelettel előadni szükségesnek tartottunk. Csak a lényegesebbre szorítkozván, mellőztük a szöveg több helyütt javítást igénylő fogyatkozásainak felsorolását, bár nagyon kívánatos, hogy revisio esetében ezekre is kiterjedjen a figyelem, nem levén közömbös dolog az ily szabályzatokban a határozott, szabatos, hibátlan előadás.

Alkalomszerűleg kifejeztük, s most ismételjük abbeli óhajtásunkat, vajha a Rendtartást kiegészítő »Szolgálati szabályzat« is mentől előbb kibocsáttatnék, hogy a puszta szokáson, hagyományon vagy önkényen alapuló s illetőleg ezektől függő viszonyok a tanárok működési körében rendeztessenek, véglegesen megállapíttassanak.

Nem szenved kétséget, hogy az érettségi vizsgálatok szabályozását öntudatosan mellőzte a Rendtartás, valószínüleg legközelebb erre nézve is meglesz az intézkedés. Bár legyen mentől előbb, mert az érettségi vizsgálat életbe vágó momentum, melynek nem szabad a vizsgálók egyéni felfogásától függnie, hanem kell, hogy részletekbe ható rendszabályok adjanak neki határozott formát, s ezzel súlyt és tekintélyt.

Engedje meg Nagyméltóságod, rendületlen bizalmunk sugallta eme soraink után reménlünk, hogy alázatos észrevételeinket kegyesen figyemre méltatja, s a mennyiben sikerült a Rendtartás javításának vagy módosításának szükségességét kimutatnunk, ajánlatainknak és óhajtásainknak érvényt is fog szerezni. E reményben mély hódolatunk kifejezésével vagyunk

a Nagyméltóságu Miniszter urnak, kegyelmes urunknak

alázatos szolgái

az országos középtanodai tanáregylet választmánya nevében:

Kelt Budapesten, 1877. junius 23-án.

Berecz Antal,

elnök.

# Egyleti élet.

— A választmánynak junius 23-án tartott rendkivüli ülése.

Elnök: Berecz Antal; jegyző: Köpesdi Sándor.

Jelen vannak: Névy L., Mayer J., dr. Say M., dr. Lechner L, Paszlavszky Józs., dr. Brózik Kár., Pfeiffer Ant., Volf Gy. és Révy (Rajz) Ferenc egyleti tag.

A mult ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után az elnök jelenti, hogy a titkárral együtt Ns. dr. Luther Nándor főigazgató s egyl. tiszteletbeli tagnál megjelenvén, eléadta neki a választmánynak abbeli egyhangú óhajtását, hogy a közgyülésen „A módszertani értekezletek"-re az előadói tisztet magára vállalni szíveskednék.

A főigazgató ur az egyletnek abbeli eljárását, hogy e fontos tárgyat a közgyülésre kitűzte, teljesen helyeselte és a módszertani értekezletekre vonatkozó tárgyalásnak megkezdését a legkészségesebben magára vállalta.

A választmány az elnöknek jelentését örömmel veszi tudomásul.

Az elnök jelenti továbbá, hogy a „Philologiai Társaság" idei közgyülését jul. hó 5-én d. u. 3-kor tartja s utána a Muzeumban a Corvinákat szemléli meg. A társaság elnöke, P. Tewrewk Emil tanár, oda a tanáregylet tagjait is meghívta; célszerünek tartaná, ha ez a közgyülés programmjában is megjelöltetnék. A vál. a meghívást köszönettel és az elnök nézetét helyesléssel fogadja.

Névy L. bemutatja az összes ülések tárgyalásának alapján a „Rendtartás"-ra készült memorandumot. A vál. ezt teljesen magáévá teszi és Névy L.-nak a Memorandum szerkesztése körül való fáradozásáért forró köszönetet mond.

Taggá lett: Dr. Dezső Béla tanár-segéd a kolozsvári tud. egyetemen.

K. S.

## Az Orsz. középtanodai Tanáregylet

*1877. évi julius hó 5-dik és 6-dikán tartandó közgyülésének*

## TERVRAJZA.

Julius hó 4-én este 8 órakor találkozás a Hungária-vendéglőben.

Julius hó 5-én d. e. 8 órakor választmányi ülés a budai kir. egyet. főgymnasiumban.

Julius hó 5-én d. e. 9 órakor a közgyülés megnyitása ugyanott a következő tárgysorozattal:

1. Az elnök a gyűlést megnyitja.
2. A titkár évi jelentése
3. A pénztárnok jelentése.
4. A könyvtárnok jelentése.
5. Bizottságok kinevezése a pénztár-, az évi számadás-, a könyv- és irattárnak megvizsgálására
6. Emlékbeszéd Ábel Károly fölött: tartja Petrovich Ferenc.
7. A középiskolai Rendtartásra készült memorandum bemutatása. Előadó: Névy László.

Ebéd: Budán „Noe Bárkájá"-ban á la carte.

Délután 3½ órakor a második szakosztályban: „Az anthropologia, mint reáliskolai tantárgy", előadó: Paszlavszky József.

A szakosztályi ülések az „Állami felsőbb leány-iskolá"-ban (Bejárat Erzsébet-tér 13., vagy József-tér 4 sz. a) tartatnak.

Ugyanitt tartja közgyülését d. u. 3. órakor a „Phylologiai társaság" is. Ennek tagjai P. Tewrewk Emil tanár vezetése mellett 5 órakor a nemz. muzeumba mennek a Corvinák megszemlélésére. A társaság t elnöke erre a Tanáregylet tagjait is meghítta.

Este 8 órakor találkozás a Redoute-sörcsarnokban. Bejárás a Duna felül, fölülről 2. ajtó.

Julius hó 6-án d. e. 8 órakor választmányi ülés a budai kir. egyet. főgymnasiumban.

Julius hó 6-án d. e. 9 órakor a közgyűlés folytatása és befejezése ugyanott a következő rendben:

1. A módszertani értekezletekről — tekintettel a miniszteri utasításra. Előadó: Dr. Lutter Nándor főigazgató és egyleti tiszteletbeli tag.
2. Az ifjúsági könyvtárak. Előadó: dr. Lechner László.
3. A középiskolai törvényjavaslat — tekintettel a hitfelekezeti és községi iskolákra. Előadó: Wagner Lajos
4. A kiküldött bizottságok jelentése
5. A benyujtott indítványok tárgyalása.

Minden indítvány legkésőbb julius 5-én a közgyülésnek bezárása előtt az elnöknél irásban nyujtandó be.

6. Választások.

Délután 2 órakor társas-ebéd a városligetben, a Klemens-féle helyiségben, a melyre jegy Mayer József tanárnál váltható. Indulás társas kocsikon a „Miatyánk" utcából.

**Köpesdi Sándor**, egyl. titkár.

# Vegyesek.

— Néhány szó Torkos úr észrevételeire.

Midőn Torkos urat annyira idegességbe ejtő értekezésemet irtam, mint minden elfogulatlan olvasó meggyőződhetik annak egész végig komoly és sehol sem sértegető tartásából, nem volt egyéb célom, mint az igazság keresése. Tettem ezt nem ujjamból szopott új tanok hirdetésével, hanem nagy érdemű és tekintélyű férfiak műveinek egybevetésével, kik fölött Torkos úr vezér szerepet látszik magának vitatni. Hogy mind e mellett sem birtam annyira emelkedni, hogy a legáltalánosabb verstani elvekkel, a vers és versrhytmus fogalmával stb. tisztába jöhettem volna, az nagy szerencsétlenség lehet reám, még nagyobb mestereimre nézve; de a tudatlanság, ostobaság, utoljára nem bűn, vagy a modern káté szerint erkölcstelenség, nem becstelenség. Azt azonban senki sem olvashatja fejemre, hogy az egybevetett értekezéseken csavarást, fordítást követtem volna el, amit Torkos urról nem mondhat, aki csak pár megjegyzésemet összeveti észrevételeivel.

Az 565. l. azt mondja, hogy még az emelkedő és eső sorokat sem ismerem, mert e sort: „Gyere be rózsám, gyere be," részben leszállónak, részben emelkedő menetünek tartom. Ez világos ferdítés, mert én (398. l.) szóról szóra ezt mondom: „nem ritkák oly dallamok (áriák) sem, melyek, mint az alkaeosi sorok, első felökben lengedi, vagy lengedező, másik felökben azonban lebegő menetüek. És a ki e vers dallamát tudja, be kell vallania, hogy az megfelel a versmértéknek: — ∪∪ | — — | ∪∪ —; (lengedi, lépő, lebegő). Hát kérdem, nem leszálló-e a lengedi, nem emelkedő-e a lebegő? Ha ez nem csak dalban, hanem Torkos úr észrevételeként dallamban is lemenő vagy leszálló, akkor e szókő sor: „Ki az, kiért ugy égek, mi az, mi úgy epeszt" nem emelkedő, mert az alá huzott tagok hangsúlyosak; akkor a magyar jámbus nem emelkedő, és egyáltalában nyelvünkben akkor emelkedő vers nincs is.

Másik ferdítés az, mely szerint Torkos úr rám fogja, hogy (szeréntem) az ütemben bár melyik szótag lehet hangsulyos (566 l.); holott én (354 l.) azt mondom, hogy a hangsúly tényleg van az első, van a második, van a harmadik és negyedik tagon pl. Föl felé megy | borban a gyöngy | jól teszi, Tőle senki | e jogát el | nem veszi, stb. Ex his disce crimes.

Ha ez érvekben nem, de gorombaságban annál inkább dúskodó Észrevételekbe bővebben akarnék bocsátkozni, csak ismételnem kellene mind azt, amit, úgy hiszem elég érthetőn megírtam, valamint Torkos úr sem tesz egyebet (a személyeskedésen kivül) mint elmondja ugyanazt, amit már oly sokszor és épen oly világosan, oly kézzel foghatólag, mint egyébkor; csakhogy izgatottsá-

gában még azt is elfeledte, amit talán tudott, hogy mi az áltört; mert Észrevételei szerint mától fogva: „azt a törtet nevezzük áltörtnek, melynek nevezője nagyobb mint a számláló (miért nem számlálója? 565 l. (vagy talán már a kétszer kettő is meghaladott álláspont, avult nézet? *) **Tomor Ferenc.**

— Az „Évi jelentések"-re vonatkozó felszólalásnak (Ádám Iván tagtársunktól) nagyon csekély eredménye lett. Nem commentáljuk a dolgot, hanem sgyszerüen közöljük az értesítéseket:

Hanthó Lajos a temesvári kir. főreáliskola jelentésében jegyzeteket ir a Rendtartáshoz, melyekben sokban eltérő nézetek foglaltatnak a mieinktöl.

Gerevich Emil az alsó-lendvai poigári fiu-iskola jelentésében „A házasságtartam"-ról értekezik.

Lippay Lajos a jászberényi kath. főgymnasium jelentésében „A család és iskola együttmüködésének szükségességéről" értekezik.

Pachinger Alajos a váci nagy-gymnasium jelentésében a részletes mineralogiának előadásában követett módszerét közli, próbául a silikátokat tárgyalván. Anyagát a legelső forrásokból, u. m. Szabó József, Seuft, Naumann, Groth, Kobell és Bisching müveiből meríti. A szerző külön lenyomatokról is gondoskodott, s az érdeklődő collegáknak megkeresésre szívesen szolgál ingyenpéldánnyal.

— Tantervjavaslat.

A polgári iskolai tanító-egyesület választmánya közzé tette „Polgári iskola" cimü lapjában a 6 osztályú polg. fiú-iskolák számára készített tantervjavaslatát. Gonddal készült dolgozat, mely a legközelebbi közgyülésen fog tárgyalás alá, s azután a miniszterium elé kerülni. Alkalmilag, ha csak tehetjük, hozzá fogunk szólani.

— Csornáról gyászjelentést kaptunk, melyben a prémontrei kanonok-rend Conventje Pintér Endre alperjel, aranymisés áldozár, kiérdemült gymnasiumi igazgató a koronás arany érdemkereszt tulajdonosának junius 16-án, élete 81-ik, áldozársága 55-ik évében végelgyengülésben történt elhunytát jelenti. A derék férfiu emlékét nemcsak tanári működése és nagyhírű fejszámító képessége, hanem ritka jó szíve, társadalmi erényei is fenn fogják tartani. Mint tanár és igazgató élete legnagyobb részét Keszthelyen töltötte, s mint az egész vidék „Bandi bácsi"-ját osztatlan szeretet és tisztelet vette körül. Áldás hamvaira!

— Beküldött könyvek:

Francia olvasmányok a reáliskolák II. III. IV. osztályai számára értelmező magyarázatokkal és szótárral ellátva. Szerkesztették Salamin Leo állami főreálisk. igazgató és Leupin János, főreálisk. ideigl. tanár Sopronban. Soprony, 1877. a szerkesztők kiadása. Ára 1 frt. 70 kr.

A magyar történelmi időrend vezérfonala. A tanulás könnyítésére irta dr. Szombathy Ignác, a győri állami főreáltanoda rendes

*) Ezzel az ügy a Közlönyben be van fejezve. Szerk.

tanára. Második rész. 1270—1526. Az uralkodók többféle táblázatával. Budapest 1877. Aigner Lajos. Ára 20 kr. Ugyan e szerző mutatványul beküldötte készülőben levő világtörténetéből a Julius és Claudius-ház táblázatát.

Német tan- és olvasókönyv felsőbb iskolák használatára. Szerkesztette Felsmannn József, főreáliskolai tanár és igazgató Budapesten. Második rész. Poetika. Tudományos próza. Budapest, 1877. Lampel R. kiadása. Ára 2 frt.

Földrajz középiskolák használatára. Amerika, Ausztrália, Polynezia. Különös tekintettel a felfedezések és gyarmatosítások történelmére. Irta Kaszap Antal, budapesti főreálisk. rendes tanár. II. kötet. Budapest, 1877. Lampel R. kiadása. Ára 70 kr.

Ábrázoló mértan, a reáliskolák felső osztályai számára Krisz Ferenc budapesti IV. kerületi községi főreáliskolai tanártól. Első rész: derékszögű vetülettan (I—IV. fejezet.) A hatodik osztály számára. 19 a szöveg közé nyomatott fametszésű ábrával és X táblával. Budapest, 1877. Franklin-Társulat. Ára 1 frt. 60 kr.

Magyarország pók-faunája. A kir. magy. Természettudományi Társulat megbizásából irta Hermann Otto, a magy. nemz. muzeum s. őre, a Kir. Magyar Természettudományi, a csász. kir. bécsi Állat- és Növénytani társulatok rendes-, a danzigi Természetvizsgálók társaságának kültagja stb. I. kötet. Általános rész. Három kőnyomatú táblával. Magyar és német nyelvű szöveggel. Budapest, 1876. Kiadja a Kir. Magy. Természettudományi Társulat.

Magyarország vaskövei és vastermények, különös tekintettel a vas legfőbb chemiai és physikai tulajdonságaira. A kir. Magy. Természettudományi Társulat megbízásából irta Krassai Lovag Kerpely Antal, magy. kir. bányatanácsos, rendes tanár és aligazgató a selmeci magy. kir. bányászati és erdészeti akademián. Három táblázattal a szövegben, négy rajzmelléklettel és 11 fametszettel. Budapest, 1877. Kiadja a Kir. Term.-tud. Társulat.

Rotatoria Hungariae. A sodróállatkák és Magyarországban megfigyelt fajaik. A Kir. Term.-tudom. Társulat megbízásából kutatta és leírta Dr. Bartsch Samu. Négy kőnyomatu táblával. Budapest, 1877. kiadja a Kir. Term.-tud. Társulat.

Monographia Lygaeidarum Hungariae. Magyarország bodobács-féléinek magánrajza. A Kir. Term.-tud. Társulat megbizásából trta Horváth Géza, orvos- és sebész-tudor, a Kir. Magy. Term.-tudom. Társulat, a berlini és brüsseli rovartani egyesületek, a bécsi cs. k. állat- és növénytani társulat, a magyar kárpáti Egyesület, a magyar Földr. Társulat és a Felső-Magyarországi Muzeumegyesület rendes tagja. Egy színes nyomásu táblával. Budapest, 1875. Kiadja a Kir. M. Term.-tudom. Társulat.

— Komáromy Lajosnak utóbbi számunkban megjelent cikkében javítandók a következő sajtóhibák:

601. lap ‚kétségkivül **teendő elébe** e helyett elébe teendő.
603. „ 27-sor , **végre** , e h. véve.
604. „ 10 „ **az idei** , e h. szerző az idei
„ „ 38 „ **e neveknél** e h. **a** neveknél
„ „ 38-39 sor **a nevezővel** e h. a nevezőnek.

# Az országos középtanodai tanáregylet tagjainak NÉVSORA

az $187^{6}/_{7}$-dik egyleti év végén.

## Tiszteletbeli tagok:

Baintner János dr., kir. tanácsos, m. k. egyetemi r. tanár.
Bubreg Mihály, sz. kir. Pécsváros kiérd. polgárnagyja.
Horváth Mihály, püspök, a m. orsz. közokt. tanács v. elnöke.
Lutter Nándor dr., kir. h. tank. főigazg. budai főgymn. igazgató.
Mészáros Ferenc dr., miniszteri tanácsos.
Ney Ferenc, a budapesti IV. ker. községi főreált. igazgatója.
Pauler Tivadar dr., v. b. titkos tanácsos, m. k. egyet. r. tanár.
Schvarcz Gyula, bölcs. tudor, orsz. képviselő, az orsz. közneveléси társulat elnöke.
Sztoczek József, kir. tanácsos, műegyet. r. tanár, a tanár vizsg. bizottság elnöke, a magy. orsz. közokt. tanács alelnöke.
Török Pál, kir. tanácsos, ref. superintendens.
Trefort Ágoston, vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszter.

## Alapító tagok:

Balogh Péter (Papi).
Bartal Antal, a gymn. tanár-képezde igazgatója.
Görög Imre, nevelő-intézet tulajdonosa.
Magyar nevelési társaság.
Sz. k. Pest városa.

## Tisztviselők:

Elnök: Berecz Antal.
Alelnök: Hofer Károly.
Első titkár: Köpesdi Sándor.
Másod titkár: Erődi Béla dr.
Pénztárnok: Mayer József.
Könyvtárnok: Landau Alajos.*)

*) Betegsége miatt történt visszalépése után Tomor Ferenc bizatott meg a könyvtárnok teendőivel.

## Választmányi tagok:

*a) budapestiek:*

Ábel Károly*)
Bihari Péter dr.
Brózik Károly dr.
Felsmann József
György Aladár
Kármán Mór dr.
Károly Gy. H. dr.
Király Pál
Komáromy Lajos
Krisz Ferenc
Lechner László dr.
Müller József
Névy László
Paszlavszky József
Petrovich Ferenc
Pfeiffer Antal
Ribáry Ferenc dr.
Sajóhelyi Frigyes
Say Móric dr.
Szarvas Gábor
Tomor Ferenc
Torkos László
Vidéky János
Volf György.

*) 1877. január 9-én meghalt; helyette belépett Heller Ágoston.

*b) Vidékiek:*

Abday Asztrik
Ávéd Jákó
Balázs Árpád
Barlanghy Adorj.
Benedek Ferenc
Fehér Ipoly
Fehér Péter*)
Gresics Miksa
Halász László
Hehelein Károly
Iványi István
Kunc Adolf dr.
Kunc Elek
Lasztókay László
Lucz Ignác dr.
Margalits Ede dr.
Mauritz Rezső
Nátafalussy Kornél
Nuber Sándor
Porcs János
Rejtényi József
Salamin Leo
Schenek István dr.
Schröder Károly
Stöhr Sziárd
Straubert Ödön
Szabó Ignác
Szamosi János
Szegedi Sándor
Szieber Ede
Téglás Gábor
Tóth József
Veress Ignác
Vész Albert
Wagner Lajos
Wiedermann K. dr.

*) Az egyleti év elején meghalt; helyére lépett Hemmen Ferenc.

## Szerkesztőség:

Felelős szerkesztő: NÉVY LÁSZLÓ.

### Szerkesztő bizottsági tagok:

Ábel Károly, (halála után Müller József), Károly Gy. Hugó, Komáromy Lajos, Landau Alajos, Paszlavszky József.

**I. SZAKOSZTÁLY:**

*Elnök:* Károly Gy. Hugó; *jegyző:* Lintner Lajos.

**II. SZAKOSZTÁLY:**

*Elnök:* Say Móric dr.; *jegyző:* Paszlavszky József.

| | *Rendes és rendkivüli tagok:* | Hány év óta? | $187^4/_5$ | $187^5/_6$ | $187^6/_7$ |
|---|---|---|---|---|---|
| | Abday Asztrik, ben. r. főgymn. t. Győrött . | 8 | 4 | 4 | . |
| | Abt Antal dr., egyet r. tanár Kolozsvárott . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Ádám István, reáltanodai tanár Sümegen . . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Agáczy Norbert, prém. főgym. t. N.-Váradon | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 5 | Ágoston Károly, tanár Palócon . . . . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Ágotha János, rajztanár N.-Szebenben . . . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Aiben Mátyás, kir. főgymn. t. Szathmárott . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Aigner Lajos, könyvárús Budapesten IV. rkt. | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Alexander Bernát dr., főreált. t. Budapest VI. | 1 | — | — | . |
| 10 | Alliquander Ádám, főreált. t. Nagy-Váradon | 2 | — | 4 | 4 |
| | Ambrus Mór, államgymn. tanár Losoncon . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Antolik Károly, főgymn. tanár Aradon . . . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Arányi Ágost, kegy. r. főgymn. t. Szegeden | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Arányi Béla, kegy. r. főgymn. t. Kecskeméten | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 15 | Aujeszky Lipót, közs. főreált. t. Budapesten IV. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Avéd Jákó, r k. főgymn. t. Gyulafehérvárott | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Babics Kálmán dr., főreált. t. Budapesten II. | 12 | 4 | 4 | . |
| | Bacsa József, polg.-isk. tanár Budapesten VIII. | 1 | — | — | 2 |
| | Baczoni Albert, főreáltanodai tanár Kassán . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| 20 | Balás Antal, plébános Csík-Csatószegen . . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Balás Árpád, gazd. int. igazg. Keszthelyen . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Balázs Imre, főgymn. tanár Szabadkán . . † | 11 | . | . | . |
| | Balázsovics Norbert, polg. fit. t. Szentesen . | 3 | 4 | 4 | 2 |
| | Baligo János, r. k. gymn. t. M.-Szigeten . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| 25 | Bálint István, főgymn. tanár Zomborban . † | 4 | . | . | . |
| | Balló Mátyás, közs. főreált. t. Budapesten IV. | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Balogh Kálmán dr., egyetemi r. t. Budapesten | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Balugyánszky Józs., k. főgym. t. Beszterbányán | 10 | 4 | . | . |
| | Bandl János, kir. főgymn. igazgató Baján . | 12 | 4 | 4 | . |
| 30 | Banóczy József dr., főreált. t. Budapesten VIII. | 2 | — | 4 | 4 |
| | Bárány Lukács, gymn. tanár Szamosujvárott | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Bárány Ignác, képezdei igazgató Csurgón . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Baranyovszky Ignác, k. fög. t. Budapesten V. | 12 | 4 | . | . |
| | Barlanghy Adorján, pr. főgymn. t. N.-Váradon | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 35 | Barna Mihály, főgymn. tanár Ungvárott . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Baszel Aurel dr., egyetemi m. t. Budapesten | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Báthori Nándor, közs. főreált. t. Budapesten IV. | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Batizfalvy István, ág. főgymn. t. Budapesten IV. | 5 | 4 | 1 | . |
| | Bauer Simon, áll. főreált. tanár Szegeden. . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| 40 | Beck József, keresk. akad. t. Budapesten VI. | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Becsek Sándor, főgymn. tanár Szathmárott . | 6 | 4 | 4 | . |
| | Beervaldszky János, főreált. tanár Lőcsén . . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Behyna Gyula, főreáltanodai tanár Lőcsén . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Békési Gyula, főiskolai tanár Debreczenben . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| 45 | Bellovits Ferenc, reált. tanár Esztergomban. | 6 | 4 | 4 | 4 |

| | *Rendes és rendkivüli tagok:* | Hány év óta? | $187^4/_5$ | $187^5/_6$ | $187^6/_7$ |
|---|---|---|---|---|---|
| | Béndek József, polg. isk. tanár Zsombolyán | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Benedek Albert dr., főreáltanodai tanár Déván | 1 | — | — | . |
| | Benedek Ferenc, pr. főgymn. igazg. Kassán | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Benka Gyula, ág. főgymn. tanár Szarvason . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 50 | Beöthy Zsolt., főreált. tanár Budapesten VI. | 1 | — | — | . |
| | Bercsán János, főgymn. tanár Aradon . . . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Berecz Antal, fels. leányisk. t. Budapesten V. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Berényi Dániel, főgymn. tanár Baján . . . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Berényi Gedő, főgymn. tanár Nagy-Bányán. | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 55 | Bermüller Ferenc, főgymn. t. Budapesten II. | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Bertalanffy Tódor, b. r. főgym. t. Győr-Sz.-Márton | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Bierbauer Lipót, b. r. főgymn t. Győrött . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Bihari Péter, ref. főgymn. t. Budapesten IX. | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Billmann Márton, főgymn. igazg. Lugoson . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| 60 | Biró Béla, gymn. igazgató Gyula-Fehérvárott | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Bocskay Kristóf, tanitó képezdei tanár Baján | 2 | — | 4 | 4 |
| | Bócz Aurél, pr. főgymn. tanár Rozsnyón . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Bodnár István, áll. főreált. t. Budapesten II. † | 11 | . | . | . |
| | Bodnár Zsigmond, áll. főreált t. . Budapesten VI. | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 65 | Bogsch Albert, ág. főgymn. tanár Kassán . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Bója Ferenc, főreált. tanár Szegeden . . . . | 10 | 4 | 4 | . |
| | Bója Gergely, kir. tan., budapesti tanfelügyelő | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Bóka Péter, reáltanodai tanár Kecskeméten. | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Bokor Ferenc, főreáltanodai tanár Pécsett . | 7 | . | . | . |
| 70 | Bolkai Vilmos, pr. főgymn. tanár Kassán . . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Bonis Károly, gymn. tanár Nagy-Körösön . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Borbás Vince, dr., áll. főreált. t. Budapesten VI. | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Borsody Miklós, főgymnasiumi tanár Lőcsén | 10 | 4 | . | . |
| | Brandl Antal, rajztan. és szobrász Pozsonyban | 3 | . | . | . |
| 75 | Braun Ferenc, kath. hittanár Budapesten VI | 2 | — | 4 | 4 |
| | Brózik Károly dr., áll. főreált. t. Budapesten II. | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Bruck Ferenc, főgymn. tanár Ujvidéken . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Budaváry József, k. r. főgymn. t. Szegeden | 9 | 4 | 4 | . |
| | Burger Dózsa, pr. főgymn. tanár Kassán . . | 7 | 4 | 4 | 4 |
| 80 | Burghardt Leó, főgymn. t. Székesfehérvárott | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Busány Gergely, főgymn. tanár Szombathely | 1 | — | — | 4 |
| | Cherven Flóris dr., áll. fög. t. Budapesten . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Chobot Ferenc, főgymn. tanár Szabadkán . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Christe Károly, főreált. tanár Pozsonyban . | 2 | — | 4 | 4 |
| 85 | Corzán-Avendano Gáb., áll. fög. ig. Bpest V. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Csáka Károly, gymn. igazgató Trsztenán . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Császár Károly dr., közs. för. t. Budapesten IV. | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Csávolszky József, szentszéki jegyző Vácon . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Cselkó József, főgymn. igazg. Kaposvárott . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| 90 | Cseörgheö Aladár, áll. főreált. t. Budapesten II. | 12 | 4 | 4 | 4 |

| | *Rendes és rendkivüli tagok:* | Hány év óta? | $187^{4}/_{5}$ | $187^{5}/_{6}$ | $187^{6}/_{7}$ |
|---|---|---|---|---|---|
| | Cséplő Péter, pr. főgymn. tanár N.-Váradon | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Cserép Sándor, k. r. főgymn. t. S.-A.-Ujhelyen | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Cserni Béla, gymn. tanár Gyulafehérvárott | 2 | — | 4 | . |
| | Csiby Tamás, plébános H.-Gelenczén . . . . | 2 | — | 4 | . |
| 95 | Csizmazia Vilmos, áll. főreált. tanár Pécsett. | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Csomár István, gymn. tanár Munkácson . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Csonka Lajos, áll. főreált. tanár Déván . . . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Csuday Jenő, főgymn. tanár Szombathelyen | 2 | — | 4 | 4 |
| | Czeiner József, gymn. tanár Ujvidéken . . . | 5 | 4 | 4 | . |
| 100 | Czetz Gergely, gymn. tanár Szamos-Ujvárott | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Czirfusz Ferenc, tanfelügyelő Zomborban . . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Czógler Alajos, főreált. tanár Szegeden . . . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Dallos József, főgymn. tanár Szombathelyen | 2 | — | 4 | 4 |
| | Daniel Joakim, r. k. főgymn. t. Kolozsvárott | 5 | 4 | 4 | 4 |
| 105 | Danilovics János, főreált. tanár Lőcsén . . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Danninger József, áll. képezdei t. Pozsonyban | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Darvay Mór, főreált. tanár Pécsett . . . . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Deésy Károly, áll. főreált. tanár Pécsett. . . | 5 | 4 | . | . |
| | Dékány Rafael dr., áll. reált. ig. Kecskeméten | 12 | 4 | 4 | 4 |
| 110 | Deme László, közs. főreált. t. Budapesten IV. | 5 | 4 | 4 | . |
| | Dénes Ferencz, főgymn. tanár Lőcsén. . . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Dezső Béla dr., okl. középisk. t. Kolozsvárott | 1 | — | — | . |
| | Dezső Dénes dr., t. Bécsben (Theresianum) | 2 | — | 4 | 4 |
| | Dezső Lajos, képezdei igazgató Sárospatakon | 2 | — | 4 | 4 |
| 115 | Dier Lajos, főgymn. tanár Szathmárott . . . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Dietrich József, főreált. tanár Pozsonyban . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Dischka Győző, áll. főreált. tanár Pécsett . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Dolmányos Döme, áll. főreált. tanár Pécsett | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Domanovszky Endre, jogakad. t. N.-Szeben | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 120 | Dömöter László, kép. rajztanár Budapesten | 2 | — | 4 | 2 |
| | Draskóczy Gábor, főgymn. tanár M.-Szigeten | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Drescher Lajos, alreált. tanár Aradon. . . . | 10 | . | . | . |
| | Duma György, főgymn. t. Budapesten II. . | 11 | 4 | 4 | . |
| | Dunay Ferencz, jogakad. tanár Győrött . . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| 125 | Dúshegyi Márt. nevelő-int. tulajd. Budapesten | 7 | 4 | 4 | . |
| | Dvihally József, gymn. tanár Érsekujvárott . | 4 | . | . | . |
| | Éberling József, főreált. tanár Budapesten VIII. | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Éder Géza, állami főreált. tanár Déván . . . | 4 | . | . | . |
| | Egry Ferenc, főreáltanodai tanár Lőcsén . . | 3 | 4 | 4 | . |
| 130 | Eiselt Antal, főgymn. tanár Selmecbányán . | 1 | — | — | . |
| | Eissinger Ger., esperes Fehértemplomban . . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Elefánty József, polg. isk. igazg. Czegléden. | 4 | 2 | . | . |
| | Elischer József, ág. főgymn. t. Budapesten IV. | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Éltes Károly dr., kanonok Kolozsvárott. . . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 135 | Endrődy Gyula, gymn. rajztanár Nyitrán . . | 2 | — | 4 | 4 |

| | *Rendes és rendkivüli tagok:* | Hány év óta? | $187^{4}/_{5}$ | $187^{5}/_{6}$ | $187^{6}/_{7}$ |
|---|---|---|---|---|---|
| | Engelmann Gusztáv, fög. t. Besztercebányán | 2 | — | 4 | 4 |
| | Engerth Vilmos, műegyet tanár Budapesten | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Entz Géza dr., egyet. tanár Kolozsvárott. | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Ereky Alfons, cist. fögym. t. Székesfehérvárott | 6 | 4 | 4 | 4 |
| 140 | Ertl Bertalan, gymn. rajzt. Szombathelyen . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Erődi Béla dr., közs. főreált. t. Budapest VIII. | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Fabián Imre, pr. fögymn. tanár Kassán. . . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Fábry Emil, pr. fögymn. tanár Kassán . . . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Fábry Jenő, fögymnasiumi tanár Baján . . . | 12 | . | . | . |
| 145 | Fábry Pál, pr. fögymn. tanár Szombathelyen | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Falvai Antal, ág. el. t. Budapesten IV. rkt. † | 7 | . | . | . |
| | Fankovich Gyula, főreált. t. Sz.-Udvarhelyen | 3 | 4 | 4 | . |
| | Fankovich Sándor, reálgymn. ig. Munkácson | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Farbaky István, akad. t. Selmecbányán . . . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| 150 | Farkas Antal, főreált. tanár Szegeden . . . † | 11 | . | . | . |
| | Farkas Gyula, gymn. t. Fehértemplomban? † | 7 | . | . | . |
| | Farkas Miklós, pr. fögymn. t. Szombathelyen | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Fazekas Elek, gymn. igazg. Fehértemplomban | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Fehér Ipoly, b. r. fögymn. ig. Esztergomban | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 155 | Fehér János, gymn. t. Pozsony Sz.-Györgyön | 1 | — | — | 4 |
| | Fejér Bertalan dr., tanfelügyelő M.-Szigeten | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Feil Ede, fögymn. tanár Kézdi-Vásárhelyen† | 4 | . | . | . |
| | Fekete Endre, k. r. fögymn. t. Budapesten IV. | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Fekete József, k. fögymn. tanár Budapesten V. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| 160 | Felsmann Józs., közs. főreált. t. Budapest. VIII. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Fendler Józs., keresk. akad. t. Budapesten VI. | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Fertsek József, fögymn. tanár Aradon. . . . | 5 | . | . | . |
| | Ferenczi Gyula, főreált. tanár Déván . . . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Ferenczy Alajos dr., fögymn. t. Kolozsvárott | 5 | 4 | 4 | 4 |
| 165 | Ferenczy József, tanárjelölt Baján. . . . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Ferenczy Zs. Jak., b. r. házfőnök Esztergomban | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Fésüs György dr., jogakad. t. Pozsonyban . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Fialovszky Lajos, főreált. tanár Sopronban . | 2 | — | 4 | . |
| | Fillinger Károly, polg. isk. ig. Budapest. VIII. | 9 | 4 | 4 | 4 |
| 170 | Finkey József, h. h. fögymn. tanár Miskolcon | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Fischer Lajos dr., fögymn. tanár Szabadkán | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Fogelthon János, pr. fögymn. t. N.-Váradon | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Fonyó Gyula, fögymn. tanár Nyitrán . . . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Forberger Vilmos, reált. t. Nagy-Kállón . . | 2 | — | 4 | . |
| 175 | Forgách János, nevelő Fiumében . . . . . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Földessy Joakim, izr. képezdei t. Budapesten | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Frank Ferenc, gymn. tanár Léván . . . . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Frankl István, kir. fögymn. igazg. Ujvidéken. | 11 | . | . | . |
| | Frey József, nyug. főtanitó Budapesten . . . | 7 | 4 | 4 | 4 |
| 180 | Fridrik Dezső, fögymn. t. Pozsonyban . . . | 10 | 4 | 4 | 4 |

| | *Rendes és rendkivüli tagok:* | Hány év óta? | 1874/5 | 1875/6 | 1876/7 |
|---|---|---|---|---|---|
| | Fröhlich Róbert, ág. h. fög. t. Budapesten IV. | 8 | 4 | . | . |
| | Fuchs János, fögymn. t. N.-Becskereken . . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Garami Rickárd, közs. för. t. Budapesten IV. | 9 | 4 | 4 | . |
| | Gáspárdy Rezső, h. h. fögym. t. Szathmárott | 6 | 4 | 4 | 4 |
| 185 | Gebauer Izor, cist. fögymn. t. Sz.-Fehérvárott | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Genersich Antal dr, egyet. t. Kolozsvárott . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Géressy Imre, fögymn. t. M.-Szigeten. . . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Gérésy Kálmán, fögym. t. Debrecenben. . . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Gerevich Emil, polg. isk. t. Alsó-Lendván . | 1 | — | — | 4 |
| 190 | Gerevics Gusztáv, kir. fögymn. t. Lőcsén. . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Gidófalvy Géza, fögymn. t. Szebenben . . . | 6 | 4 | . | . |
| | Gódor Gyula, tanár Béládon, Bars megye. . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Gonda István pr. fögymn. tanár N.-Váradon | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Gottl Rezső, főreáltanodai tanár Győrött . . | 7 | 4 | 4 | 4 |
| 195 | Gömöry Ede, plébános Jászó-Debrődön. . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Görög Gyula, főreáltanodai tanár Lőcsén . . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Grabovitz Gergely, kir. fögymn. t. Eperjesen | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Gresits Miksa, reálgymn. tanár Fiumében. . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Grimm Rezső, reáltanodai tanár Pécsett . . | 6 | . | . | . |
| 200 | Gróo Vilmos, tanfelügyelő Rimaszombaton . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Guhr Márton, ágostai fögymn. tanár Iglón . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Gulyás Isván, főreált. tanár Sz.-Fehérvárott | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Gürtler Ernő, gymnasiumi igazgató Zsolnán | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Gyalókay Mózes, főreált. t. Sz.-Udvarhelyen | 5 | 4 | 4 | . |
| 205 | Gyertyánffy István, képezdei ig. Budapesten I. | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | György Aladár, Budapesten . . . . . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Gyulay Béla, polg. isk. igazg. Budapesten V. | 5 | 4 | 4 | . |
| | Gyulai László, rajztanár Selmecbányán . . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Haberern Jonathan, egyet. m. t. Budapesten | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 210 | Hadik Rickárd, fögymn. tanár Kolozsvárott | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Hahóthy Sándor, polg. isk. t. Budapesten IV. | 1 | — | — | 4 |
| | Haits Lajos, ágostai fögymn. tanár Eperjesen | 9 | 4 | 4 | . |
| | Halász László, kir. gymn. igazgató Lőcsén . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Halbik Ciprián, b. r. fögymn. tanár Győrött | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 215 | Halmy Gyula, h. h. fögymn. tanár Miskolcon | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Hampel János, fögymn. tanár Ungvárott . . | 11 | 4 | 4 | 4 |
| | Hanthó Lajos, kir. főreált. igazg. Temesvárott | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Hanusz István, reáltanodai tanár Kecskeméten | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Harkoss István, egyet. tanársegéd Budapesten | 1 | — | — | 4 |
| 220 | Harrach József főreált. tanár Budapesten IV. | 4 | 4 | 4 | . |
| | Harmath Károly, ev. lyceumi t. Pozsonyban | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Harsányi Ferenc, reált. tanár Sümegen . . . | 1 | — | — | . |
| | Hatala Péter dr., egyetemi tanár Budapesten | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Hattala Parthen, fögymnasiumi t. Eperjesen . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 225 | Hausherr Ferenc, főreált. t. Sz.-Fehérvárott | 7 | 4 | . | . |

| | *Rendes és rendkivüli tagok:* | Hány év óta? | 1874/5 | 1875/6 | 1876/7 |
|---|---|---|---|---|---|
| | Hauser Soma, főgymn. t. Szombathelyen . . | 1 | — | — | 4 |
| | Haverda Mátyás, főgymn. tanár Szabadkán . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Hehelein Károly, főgymn. ig. Szathmárott . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Heinrich Gusztáv dr., egyet. t. Budapesten. | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 230 | Héjja András, főreált. ig. Sz.-Udvarhelyett . | 11 | 4 | 4 | 4 |
| | Heller Ágost, állami főreált. t. Bndapesten II. | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Hemmen Ferenc, főgymn. igazg. Temesvárott | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Herich Károly, osz. t., ker. ak. t. Budapesten. | 2 | — | 4 | . |
| | Heverdle Ferenc, rajztanár Ungvárott . . . . | 2 | — | 4 | 4 |
| 235 | Hidegh Kálmán dr., főreált. t. Budapesten VI. | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Hillay Neit, főgymnasiumi tanár Lőcsén . . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Hlatky József, főreált. tanár Körmöcbányán | 1 | — | — | 4 |
| | Hlatky Miklós, főrelt. tanár Sz.-Udvarhely . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Hlavatsek András, ev. gymn. t. Besztercebányán | 1 | — | — | . |
| 240 | Hoffer József, tanár Félegyházán . . . . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Hofer Karoly áll. főreált. ig. Budapesten VI. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Holló Sándor, képezdei tanár Léván . . . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Holub Mátyás, k. főgymn. t. Budapesten . . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Hómann Ottó dr., egyet. tanár Kolozsvárott | 9 | 4 | 4 | 4 |
| 245 | Homicskó Miklós, főgymn. tanár Ungvárott | 11 | 4 | 4 | . |
| | Hoppé Lip., polg. isk. t. Gyergyó Sz.-Miklóson | 2 | — | 4 | 4 |
| | Horváth Ferenc, főgymn. tanár Nyitrán. . . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Horváth Henrik, főgymnasiumi tanár Baján. | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Horváth Ignác, műegyetemi r. t. Budapesten | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 250 | Horváth József, főgymnasiumi tanár Baján . | 12 | 4 | . | . |
| | Horváth Lajos, gymn. torna-tanító Kassán . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Horváth Miklós, polg. isk. t. Budapesten II. | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Horváth Zsigmond, cist. főgymn. t. Egerben | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Hrabár Mihály, gymn. igazgató Munkácson. | 7 | 4 | 4 | 4 |
| 255 | Hudra János, főgymnasiumi tanár Nyitrán . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Huzsik Jakab, főreáltanodai tanár Déván . . | 2 | — | . | . |
| | Ihnatko György, főgymnasiumi tanár Losoncon | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Illés Ráfael, prém. főgymn. t. Szombathelyen | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Imets Fülöp Jákó, főgymn. ig. Csík-Somlyón | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 260 | Imre Lőrinc, kir. tan., tanfel. Szomolnokon | 9 | . | . | . |
| | Imrei János, főreáltanodai tanár Lőcsén. . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Iványi István, kir. főgymn. tanár Szabadkán | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Jablonszky Ján., IV. k. közs. főr. t. Budapesten | 3 | 4 | 4 | . |
| | Jagics Ignác, magángymn. tulajd. Bpesten VIII. | 2 | — | 4 | 4 |
| 265 | Jancsó Ádám, h. h. főgymn. t. Kecskeméten | 10 | 4 | . | . |
| | Jandrisics János, kir. főgymn. t. Szathmárott | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Janky Károly, k. r. főgymn. ig. M.-Szigeten | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Jankovszky Demeter, áll. főr. t. Körmöcbányán | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Janny László, főgymnasiumi tanár Vácon. . | 7 | 4 | 4 | 4 |
| 270 | Jánosi Boldizsár, főgymnasiumi tanár Baján. | 4 | 4 | 4 | 4 |

| | *Rendes és rendkivüli tagok:* | Hány év óta? | 1874/5 | 1875/6 | 1876/7 |
|---|---|---|---|---|---|
| | Jánosy Döme, főgymnasiumi tanár Aradon . | 5 | 4 | 4 | . |
| | Jeszenszky Dezső, főgymn. tanár Zomborban | 4 | 4 | . | . |
| | Jeszenszky István gymn. tanár Losoncon . . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Jeszenszky Pál, ágostai főgymn. tanár Iglón | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 275 | Jezsovics Károly, evang. lyc. t. Selmecbányán | 5 | 4 | 4 | . |
| | Jonás János, főreált. tanár Sz.-Fehérvárott . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Juszti Károly, főgymn. tanár Kolozsvárott . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Kaán János, reáltanodai tanár Esztergomban | 2 | — | 4 | 4 |
| | Kádas Rudolf dr., tanker. főigazgató Győrött | 4 | 4 | 4 | 4 |
| 280 | Kalas István, gymnasiumi tanár Debrecenben | 5 | . | . | . |
| | Kalyávszky János, gymn. tanár Lugoson . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Kändl János, kép. tanár Felső-Lócon . . . . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Kaplártsik Mihály, főreált. tanár Kassán . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Kardos Károly, főgymn. tanár M.-Szigeten . | 5 | 4 | 4 | 3 |
| 285 | Karl János dr., ág. főgymn. t. Budapesten IV. | 4 | 4 | 4 | . |
| | Kármán Mór dr., gyakorló isk. t. Bpesten IV. | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Károly Gy. Hugó, fels. leánytanodai t. Bpesten | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Kaszap Antal, főreált. tanár, Budapesten VIII. | 1 | — | — | 4 |
| | Kavalszky Ágoston, kir. főgymn. t. Eperjesen | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 290 | Kékuss Vidor, pr. főgymn. t. N.-Váradon . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Kelemen Vince, főreált. tanár N.-Váradon . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Kerényi Nándor, főreált. Igazgató Győrött . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Kerner Pétet, áll. képezdei igazg. Aradon . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Kérészi István, h. h. főgymn. t. Sáros-Patakon | 10 | 4 | 4 | . |
| 395 | Keserű József, főgymn. tanár M.-Vásárhelytt | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Király Pál, h. h. főgymn. t. Budapesten IX. | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Kiss Gábor, közs. főreált. t. Budapesten IV. | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Kiss Károly, k. r. gymn. t. N.-Becskereken | 8 | . | . | . |
| | Kiss Rezső, főreáltanodai tanár Nagy-Kállón | 6 | 4 | . | . |
| 300 | Kiszelák Ferenc, főreált. tanár Pozsonyban . | 1 | — | — | . |
| | Kitzinger Ignác, főreált. tanár Körmöcbányán | 6 | 4 | 4 | . |
| | Klamarik Ján. dr., főgym. ig. Besztercebányán | 10 | 4 | . | . |
| | Klatt Virgil, főreáltanodai tanár Pozsonyban | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Klein Gyula dr., müegyet. r. t. Budapesten | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 305 | Klimkovics Béla, főreált. tanár Kassán . . . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Klimkovics Fer., áll. főgymn. t. Budapesten V. | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Klug Lipót, főreáltanodai tanár Pozsonyban | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Koch Antal dr., egyet. r. tanár Kolozsvárott | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Kocsmár József, áll. főgymn. ig. Zomborban | 5 | 4 | 4 | . |
| 310 | Kohányi Károly, főgymn. t. Fehértemplomban | 2 | — | 4 | 4 |
| | Kókai Lajos, könyvkereskedő Budapesten rkt. | 1 | — | — | 4 |
| | Kolecskáry József, polg. isk. t. Keszthelyen. | 8 | 4 | . | . |
| | Kollman Gyula, főreált. tanár Aradon . . . | 8 | 4 | . | . |
| | Kolozsváry Kálmán, fög. t. Sz.-Fehérvárott. | 2 | — | 4 | 4 |
| 315 | Komáromy Laj., h. h. fög. t. Budapesten IX. | 5 | 4 | 4 | 4 |

| | *Rendes és rendkivüli tagok :* | Hány év óta? | $187^4/_5$ | $187^5/_6$ | $187^6/_7$ |
|---|---|---|---|---|---|
| | Komor Elek, pr. főgymn. tanár Kassán. . . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Kondor Gusz. dr., egyet. r. t. Budapesten. . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Kont Gyula, polg. isk. tanár Budapesten VI. | 5 | 4 | 4 | . |
| | Kopcsay János, gymnasiumi tanár Szakolcán | 6 | 4 | 4 | 4 |
| 320 | Korbonics János, főgymn. tanár Temesvárott | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Koren István, ág. főgymn. tanár Szarvason. | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Korény-Schek Vince, kir. főgymn. t. Baján . | 9 | 4 | 4 | . |
| | Koreska Vilmos, főgymn. t. Budapest V. . . | 1 | — | — | 4 |
| | Kosztka György, főreált. tanár Pécsett . . . | 5 | 4 | 4 | . |
| 325 | Kosztka Vince, pr. főgymn. tanár Kassán. . | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Kotunovich Sándor, pr. fög. t. N.-Váradon. | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | KovácsÁbel, ben. r. fög. t. Győr-Sz.-Mártonban | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Kovács Antal, főgymn. t. Székely-Udvarhelytt | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Kovács Bálint, gymnasiumi tanár Gyöngyös? | 4 | 4 | 4 | . |
| 330 | Kovács Béla, ref. főgymn. tanár M.-Szigeten | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Kovács Imre, gymnasiumi tanár Karcagon . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Kovács János, főgymn. tanár Ujvidéken. . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Kovács Mihály, főreált. tanár Budapesten II. | 1 | — | — | 4 |
| | Kovács Simon, főgymn. t. Gyula-Fehérvárott | 9 | 4 | . | . |
| 335 | Kovacsics Jenő, főgymn. tanár Zomborban . | 4 | 4 | 4 | . |
| | Kovalik József, kir. főgymn. t. Eperjesen . . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Kozma Józs., áll. tan. kép. ig. Kolozsvárott | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Kőfalvy Vidor, pr. fög. tanár Szombathelyen | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Könyöki József, főreált. rajzt. Pozsonyban . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| 340 | Könyvey József, kir. fög. t. Budapesten II. . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Köpesdi Sándor, kir. fög. t. Budapesten V. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Körmendy József, főreált. tanár Pancsován . | 6 | 4 | 4 | . |
| | Kőváry Tivadar, kanonok N.-Váradon . . . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Kövesdi Ignác, főgymnasiumi tanár Aradon. | 6 | 4 | 4 | 4 |
| 345 | Kövi Imre, gymnasiumi tanár Iglón. . . . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Krajnyák Ede, főgymn. tanár Pozsonyban . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Krausz G. Lász. dr., pr. fög. ig. N.-Váradon | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Krcsméry A. Szilv., főreált. t.Körmöcbányán | 1 | — | — | 4 |
| | Kreilisheim Jakab, főreált. tanár Pozsonyban | 3 | 4 | 4 | . |
| 350 | Krenedits Ferenc, gymnasiumi tanár Vácon. | 2 | — | 4 | 4 |
| | Krenner József dr., műegyet. r. t. Budapesten | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Kreybig Lajos, áll. főreált. t. Budapesten II. | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Kriesch János, műegyet. r. tanár Budapesten | 11 | 4 | 4 | 4 |
| | Kriesch Mihály, főreált. tanár Budapesten VI. | 6 | 4 | 4 | 4 |
| 355 | Krinitzky Ferenc, főgymn. t. Temesvárott . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Krisz Ferenc, közs. főr. tanár Budapesten IV. | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Krisztiani Alajos, főreált. tanár Debrecenben | 2 | — | 4 | 4 |
| | Kropper József, kir. főgymn. t. Szathmárott | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Kuhn Lajos dr., főgymn. t. Temesvárott . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| 360 | Kun Pál, h. h. főgymn. tanár Miskolcon . . | 10 | 4 | 4 | 4 |

| | *Rendes és rendkivüli tagok:* | Hány év óta? | $187^{4}/_{5}$ | $187^{5}/_{6}$ | $187^{6}/_{7}$ |
|---|---|---|---|---|---|
| | Kun Pál, h. h. főgymn. tanár Sáros-Patakon | 5 | 4 | 4 | . |
| | Kun Robert, főreált. tanár Lőcsén . . . . . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Kunc Adolf, dr., pr. fög. ig. Szombathelyen | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Kunc Elek, gymn. igazgató Losoncon . . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| 365 | Kuncz Kor., pol. is. ig. Gyergyó-Sz.-Miklóson | 2 | — | 4 | 4 |
| | Kupetz Lykurg, főreált. igazgató Lőcsén . . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Kuppis Leo, főreált. tanár Körmöcbányán . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Kurovszky Adolf, főreált. tanár Lőcsén . . . | 1 | — | — | 4 |
| | Lackner Ambró, pr. fög. tanár Szombathelyen | 7 | 4 | 4 | 4 |
| 370 | Láday Kázmér, pr. főgymn. tanár Rozsnyón | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Lahner Boldizsár, pr. főgymn. tanár Kassán | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Lakatos Ottó Fer., minor. r. házfőnök Aradon | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Laky Dániel, h. h. fög. t. Budapesten IX. . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Landau Alajos, áll. főreált. t. Budapesten VI. | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 375 | Lapsánszky János, főreált. tanár Kassán. . . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | László Mihály, főgymn. tanár Budapest. V.. | 1 | — | — | 4 |
| | Lasztókay László, kir főgymn t. Eperjesen. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Lechner László dr., főgvmn. t. Budapesten II. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Lederer Ábráhám, izr. képezd. t. Budapesten | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 380 | Legeza Victor, polg. isk. t. Budapesten III. | 2 | — | . | . |
| | Lengyel Béla dr., egyet. tanár Budapesten . | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Lengyel Pál, Kassán? | 2 | — | 4 | . |
| | Lengyel Zsigmond, főisk. tanár Debrecenben | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Lenner Nándor, pr. főgymn. tanár Rozsnyón | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 385 | Lenényi Márk, főgymn. tanár Pécsett . . . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Lessenyey Ferenc dr, theol. t. Szathmárott | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Lévay Imre, kegy. r. főgymn. t. Veszprémben | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Lévay István, kir. főgymn. tanár Eperjesen. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Lewin Jakab, ker. akad. ig. Budapesten VI. | 6 | 4 | 4 | 4 |
| 390 | Lidy Nándor, polg. isk. tanár Aradon . . . | 10 | 4 | 2 | . |
| | Lintner Lajos, közs. főreált. t. Budapesten IV. | 4 | 4 | . | . |
| | Linkess Miksa, kir. főgymn. tanár Lőcsén . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Lipp Vilmos, pr. főgymn. t. Szombathelyen | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Lippay Lajos, főgymn. igazg. Jászberényben | 1 | — | — | 4 |
| 495 | Liptay József, főreált. tanár Győrött . . . . | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Lojka Hugó, polg. leányisk. t. Budapesten IV. | 1 | — | — | 4 |
| | Loos József, főgymn. tanár Budapesten V. . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Lovassy Sándor, főgymn. tanár Baján . . . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Lucich Géza, főreált. tanár Pozsonyban. . . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 400 | Lucz Ignác dr., főreált. tanár Kassán . . . . | 11 | 4 | 4 | 4 |
| | Lukácsy György, főgymn. tanár Szathmárott | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Lutter János, gyak. isk. t. Budapesten IV. . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Lux Ede, evang. tanitó Budapesten IV. rkt. | 6 | 3 | 4 | 4 |
| | Madarász Gusztáv, főreált. t. Nagy-Kállón . | 1 | — | — | 4 |
| 405 | Máday János, főgymn. tanár Kaposvárott . . | 10 | 4 | 4 | 4 |

| | *Rendes és rendkivüli tagok:* | Hány év óta? | $187^{4}/_{5}$ | $187^{5}/_{6}$ | $187^{6}/_{7}$ |
|---|---|---|---|---|---|
| | Magyarász Ince, k. r. főgymn. ig. N.-Károlyban | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Maitz Antal, theol. tanár Szombathelyen . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Maklári Pap Miklós, főgymn. t. S.-Patakon. | 5 | . | . | . |
| | Makróczy Gábor, pr. főgymn. t. N.-Váradon | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 410 | Malonyai István, k. r. főgymn. t. N.-Kanizsán | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Malmosi Károly, gyakorló isk. t. Budapest. IV | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Marecker Ferenc, főgymn. t. N.-Károlyban? | 3 | 4 | 4 | . |
| | Margalits Ede, főgymn. t. Baján . . . . . | 3 | 4 | 4 | . |
| | Márgay Károly, főreált. t. Budapesten IV. . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 415 | Márk Pál, ref. főgymn. tanár Debrecenben | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Martelet Ágost, áll. főreált. t. N.-Váradon . | 5 | 4 | . | . |
| | Mártonfy Márton, polg. isk. igazg. Kassán . | 5 | 4 | 4 | . |
| | Mauritz Rezső, áll. főreált. igazgató Kassán | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Mayer József, áll. főreált. t. Budapesten II.. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| 420 | Mébold F. J., keresk. akad. t. Budapesten VI. | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Medvigy János, kir. főgymn. t. Ungvárott . | 7 | 4 | 4 | . |
| | Medgyesi Ödön, gymn. tanár Ujvidéken . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Melkovits Antal, nevelő Tarnócán . . . . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Mendlik Ferenc, áll. főreált. t. Budapesten VI. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| 425 | Merényi Lajos, főreált. tanár Szegeden . . . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Mészáros Alajos, k. r. főgymn. t. N.-Károlyban | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Mészáros Nándor, főigazgató Szegeden . . . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Mészáros Sándor, teng. akad. tanár Fiumében | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Mezey József, főgymn. t. Fehértemplomban. | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 430 | Mezei István, kir. főgymn. tanár N.-Szebenben | 8 | 4 | 4 | . |
| | Miálovics Mór, főgymn. t. Budapesten II. . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Mihálfy József, ág, gymn. tanár Szarvason . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Mihály Caeskr, gymn. tanár Szolnokon . . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Miletz János, főreált. tanár Temesvárott . . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| 435 | Moller Ede, főreált. tanár Sopronban . . . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Molnár Aladár, orsz. képviselő Budapesten . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Molnár József, főreált. tanár Sopronban . . | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Mondok János, kir. főgymn. tanár Ungvárott | 11 | 4 | 4 | 4 |
| | Moos János, k. r. főgymn. tanár Kolozsvárott | 5 | 4 | 4 | 4 |
| 440 | Morvay Ignác, főgymn. tanár M.-Szigeten . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Moser József, főgymn. tanár Ujvidéken . . . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Müller József, áll. főreált. t. Budapesten VI. | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Müllner Frigyes, pr. főgymn. tanár Kassán. | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Müllner Pál, főgymn. tanár Selmecbányán . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| 445 | Nagy Elek, főisk. tanár Debrecenben . . . . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Nagy István, főgymn. tanár Gyulafehérvárott | 2 | — | 4 | 4 |
| | Nagy Pál, főiskolai tanár Debrecenben . . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Nátafalussy Kornél, főgymn. ig. Rozsnyón . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Nemes Imre dr., főreált. tanár N.-Váradon . | 1 | — | — | 4 |
| 450 | Németh Kelemen, főgymn. t. Jászberényben | 8 | 4 | 4 | 4 |

| | *Rendes és rendkivüli tagok:* | Hány év óta? | $187^4/_5$ | $187^5/_6$ | $187^6/_7$ |
|---|---|---|---|---|---|
| | Németh Vilm., ben. r. főgymn. t. Komáromban | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Nemtsák János, főreált. tanár Esztergomban | 1 | — | — | 4 |
| | Névy László, keresk. akad. t. Budapesten VI. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Novák Gerő, gymn. tanár Szamosujvártt . . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| 455 | Nuber Sándor, kir. főgymn. ig. Eperjesen . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Obermayer György, főreált. t. Esztergomban | 1 | — | — | 4 |
| | Okányi Pál, kir. főgymn. tanár Löcsén . . . | 8 | . | . | . |
| | Orbán Antal, közs. főreált. t. Budapesten VIII. | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Orbán Bertalan, pr. főgymn, tanár Kassán . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 460 | Ormay Ármin, kir. főgymn. t. Selmecbányán | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Ormay Sándor, gymn. tanár Nagy-Szebenben | 2 | — | 4 | 4 |
| | Otrokocsi Végh Dán., ág. főgymn. t. Eperjesen | 7 | 4 | 4 | . |
| | Óvári József, kir. főgymn. tanár Pozsonyban | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Öreg János, gymn, tanár N.-Körösön. . . . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| 465 | Örvényi Vilmos, főisk. tanár Debrecenben . | 5 | 4 | 4 | 2 |
| | Paál Gyula, főgymn. t. Maros-Vásárhelyen . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Pákh Károly, ág. főgymn. igazgató Iglón . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Palczer Ernő, gymn. tanár N.-Károlyban . . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Palóczy Lipót, főreált. tanár Budapesten II. | 2 | — | 4 | 4 |
| 470 | Pap János, k. r. főgymn. t. Budapesten IV. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Pap József, főgymn. tanár Ujvidéken . . . . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Pápay Zsigmond, főgymn. tanár Kassán . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Parády Kálmán, ref. főgymn. t. Kolozsvárott | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Pasteiner Gyüla, egyet. magánt. Budapesten † | 4 | . | . | . |
| 475 | Paszlavszky József, áll. főreált. t. Budapesten II. | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Pauer Imre dr., jogakad. tanár Pozsonyban | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Paulik István, főgymn. tanár Szabadkán? † | 12 | . | . | . |
| | Paulikovics Lajos, főreált. tanár Kassán. . . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Pavetics Mihály, képezdei tanár Budapesten I. | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 480 | Payer Jenő, ág. főgymn. tanár Iglón . . . . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Péky Géza, főgymn. tanár Kaposvárott . . . | 5 | 4 | 4 | . |
| | Péterfy Jenő, főreált. tanár Budapest VIII. . | 1 | — | — | . |
| | Péterfy Sándor, képezdei tanár Budapesten VI | 12 | 3 | 4 | 4 |
| | Petricsko Jenő, főgymn. tanár Zomborban . | 2 | — | 4 | 4 |
| 485 | Petrik János, kir. főgymn. tanár Ungvárott. | 11 | 4 | 4 | 4 |
| | Petrovich Ferenc, főgymn. t. Budapesten II. | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Pfeifer Antal, k. r. főgymn. t. Budapesten IV. | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Pflanczer Gábor, főgymn. tanár N.-Kanizsán † | 6 | . | . | . |
| | Pintér Elek, k. r. főgymn. t. Nagy-Kanizsán | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 490 | Piribauer Alajos, főreált. t. Budapesten II. . | 1 | — | — | 4 |
| | Pokorny Fr., főgymn. t. Győr-Sz.-Mártonban | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Polikeit Károly, főreált. tanár Pozsonyban . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Polyakovics Alajos, főgymn. t. Szabadkán . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Póra Ferenc, polg. isk. tanár Budapesten II. | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 495 | Porcs János, h. h. főgymn. tanár Miskolcon | 10 | 4 | 4 | 4 |

| | *Rendes és rendkivüli tagok:* | Hány év óta? | $187^4/_5$ | $187^5/_6$ | $187^6/_7$ |
|---|---|---|---|---|---|
| | Porszász József, áll. főreált. t. Budapesten VI. | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Pósa Lajos, főreált. tanár Budapesten VIII.? | 2 | — | 4 | . |
| | Prámer Ágoston, polg. isk. t. Budapesten IV. | 2 | — | 4 | 4 |
| | Pramer Elek, főgymn. tanár Zomborban . . | 8 | 4 | 4 | . |
| 500 | Propper Ferenc, rajztanár Kolozsvárott . . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Pröll Antal, keresk. akad. tanár Budapesten | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Pszotka Ferenc, főreált. tanár Körmöcbányán | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Pugin Leo, főreált. tanár Budapesten VI.. | 4 | 4 | 4 | . |
| | Rácz Endre, főgymn. tanár Sopronban . . . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| 505 | Radics György, főgymn. igazg. Zomborban. | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Ragányi Károly, főgymn. tanár Szathmárott | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Ralovich Lajos, főgymn. t. Besztercebányán | 3 | 4 | 4 | . |
| | Rappensberger Vilm., k. r. főgymn. B.-pest IV. | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Rayé Lajos, francia nyelvtanár Budapesten . | 1 | — | — | 4 |
| 510 | Reif Jakab, áll. főreált. tanár Budapesten II. | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Reisz György, álll. főreált. t. Budapesten. II. | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Rejtényi József, kir. főgymn. t. Zomborban | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Réthy Mór dr., egyetemi tanár Kolozsvárott | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Requinyi Géza, főreált. tanár N.-Váradon . | 2 | — | 4 | 4 |
| 515 | Révy Ferenc, polg. isk. tanár Budapest VI.. | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Rezsőfy György, pr. főgymn. t. Szombathelyen | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Rezsuha Vencel, reáltanodai tanár Versecen | 10 | 4 | . | . |
| | Ribáry Ferenc dr., főgymn. t. Budapesten II. | 12 | 4 | 4 | . |
| | Richter Ferenc, főreált. tanár Pancsován . . | 6 | 4 | 4 | . |
| 520 | Richter Lajos, tanító Budapesten IX. rkt.? † | 5 | . | . | . |
| | Ring Mihály dr., jogakad. tanár Pozsonyban | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Roder Florent, hittanár Budapesten IV. . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Roller Mátyás, polg. isk. ig. Budapesten VI . | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Romeiser J., segédlelk. r. k. hittan. Budapesten | 3 | 4 | . | . |
| 525 | Rosiü Tivadar, kir. főgymn. t Belényesen . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Rostaházy Kál., plébános, hittan. Budapesten | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Roth Márton, ág. főgymn. tanár Iglón . . . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Roth Samu, főreáltanodai tanár Lőcsén . . . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Rotter János, alreált. igazgató Aradon . . . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 530 | Rózsa Ferenc, főreált. tanár Szegeden . . . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Rózsaági Antal, főreált. tanár Kassán . . . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Rozsnyai Károly ,főgymn. t. Besztercebányán | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Rösch Frigyes, főreált. tanár Sopronban . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Röser Mik., keresk. int. tulajd. Budapest IV. . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| 535 | Ruby József, kir. főgymn. tanár Eperjesen . | 11 | 4 | 4 | 4 |
| | Rybár István, főgymn. tanár Ungvárott . . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Sacher Guszt., közs. főreált. t. Budapesten VIII. | 6 | 4 | 4 | k |
| | Sáfrány Péter, ref. főgymn. t. M.-Szigeten . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Sailer Ármin, pr. gymn. tanár Keszthelyen . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 540 | Sajóhelyi Fr., közs. főreált. t. Budapesten VIII. | 7 | 4 | 4 | 4 |

| | *Rendes és rendkívüli tagok:* | Hány év óta? | $187^4/_5$ | $187^5/_6$ | $18{}^6/_7$ |
|---|---|---|---|---|---|
| | Sajósy Alajos, főgymn. tanár Egerben . . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Salamin Kelemen, főreált. t. Körmöcbányán | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Salamin Leo, főreált. igazgató, Sopronban . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Samarjay Mihály, főreált. ig. Pozsonyban . . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 545 | Sándy Gyula, főgymn. tanár Budapesten II. | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Sántha János, főgymn. t. Gyulafehérvárott . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Sárga: Tamás, gymn. tanár Szolnokon . . . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Sarlay János, ág. gymn. tanár Szarvason . . | 4 | 4 | 4 | . |
| | Sárói Szabó Pál, reált. tanár Kecskeméten . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| 550 | Say Móric dr., áll. főreált. ig. Budapesten II. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Schauer Ipoly, gymn. tanár Érsekujvártt . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Schehák Imre, gymn. tanár Pápán . . . . . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Schenek István dr., akad. t. Selmecbányán . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Schey Lipót, főreált. t. Győrött. . . . . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| 555 | Schneeberger János, gymn. t. Ujverbászon . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Schmidt Ágoston dr., egyet. m. t. Kolozsvárott | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Schmidt Kálmán, pr. főgymn. tanár Kassán | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Schmidt Sándor, főreált. t. Budapesten IV.. | 1 | — | — | 4 |
| | Scholtz Ágoston, ev. főgymn. t. Budapesten IV. | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 560 | Schopper Gyula dr., pol, isk. t. Budapesten II. | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Schröder Károly, főreált. ig. Körmöcbányán | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Schuch József, polg. isk. t. Budapesten VI.. | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Schulcz Imre, tanítóképezdei tanár Pécsett . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Schultz, Antal, gymn. tanár Munkácson . . | 7 | 4 | 4 | 4 |
| 565 | Schurina István, reált. igazgató N.-Kállón. . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Schürger Ferenc, főgymn. tanár Ungvárott . | 1 | — | — | . |
| | Schwarz Gy. Sánd., lelkész F.-Mecenzéfenben | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Schwarz Ottó dr., akad. t. Selmecbányán. . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Schwicker J. Henrik, főgymn. t. Budapesten V. | 5 | 4 | 4 | . |
| 570 | Sebestyén Dávid, Budapesten, városháztér 7. | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Sinkó Károly, kir. főgymn. tanár Baján. . . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Sinkovics József, főreált. tanár N.-Váradon . | 1 | — | — | 4 |
| | Skoff Béla, főreált. tanár Sopronban . . . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Skrobanek Florid Pét., közs. főreált. t. Bpest IV. | 4 | 4 | 4 | 4 |
| 575 | Skvarenina József, reált. tanár Sümegen . . | 1 | — | — | 4 |
| | Solcz Frigyes, lyceumi igazgató Késmárkon. | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Solymosi Samu, h. h. főgymn. t. Miskolcon | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Somogyi Ágost, polg. isk. rajztanár Aradon | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Somogyi Gerő, lelkész KirályeHelmecen. . . | 6 | 4 | . | . |
| 580 | Sonnenfeld Zsigmond, fel. leányisk. t. Bpest V. | 1 | — | — | 4 |
| | Soostó Gyula, főgymn. tanár Pécsett . . . . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Spehár Mihály, főgymn. tanár Fiumében . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Spitkó Lajos, lyceumi tanár Aradon . . . . | 9 | 4 | . | . |
| | Stanczel Károly, k. r. főgymn. t. Szegeden. | 12 | 4 | 4 | . |
| 585 | Staub Móric dr., gyakorló isk. t. Budapest. IV. | 10 | 4 | 4 | . |

| | *Rendes és rendkivüli tagok:* | Hány év óta? | $187^4/_5$ | $187^5/_6$ | $187^6/_7$ |
|---|---|---|---|---|---|
| | Steinberger Ferenc, nőképezdei t. Szathmárott | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Steinmayer János dr., Budapesten, váci utca 20 | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Stepán János, kir. főgymn. tanár Eperjesen | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Stern Jakab, reált. tanár Liptó-Sz.-Miklóson? | 6 | 4 | . | . |
| 590 | Stettner Gyula, lelkész Felső-Lövön . . . . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Stirling Sándor, reált. tanár Sümegen. . . . | 1 | — | — | 4 |
| | Stofán Győző, áll. főreált. tanár N. Váradon | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Stojanovics Isván, pol. isk. ig. Budapest. IV. † | 5 | . | . | . |
| | Stöhr Sziárd dr., pr. főgymn. tanár Kassán | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 595 | Straub József, főgymn. tanár Pozsonyban. . | 8 | . | . | . |
| | Straubert Ödön, főgymn. t. Gyula-Fehérvárott | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Streitmann Antal, rajztanár Radna Lippán . | 1 | — | — | 4 |
| | Strommayer Máté, főreált. t. Budapesten IV.. | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Stuppacher Lajos, főreált. tanár Sopronban. | 9 | 4 | 4 | 4 |
| 600 | Suppan Vilmos, főreált. t. Sz.-Udvarhelyen. | 2 | — | 4 | 4 |
| | Szabó Ferenc, főgymn. tanár Veszprémben . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Szabó Ignác, főgymn. tanár Egerben . . . . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Szabó József, főreált. tanár Győrött. . . . . | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Szabó Károly, h. h. gymn. tanár Pápán . . | 10 | 4 | . | . |
| 605 | Szabó Károly, tanfelügyelő Miskolcon. . . . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Szabó Lajos, képezdei tanár Léván . . . . . | 8 | 4 | 4 | . |
| | Szabó Szilveszter, főgymn. tanár Győrött. . | 1 | — | — | 4 |
| | Szabóky Adolf dr., közs. főreált. t. Budap. IV. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Szakács Mózes, h. h. főgym. t. Szék.-Udvarhely | 12 | 4 | 4 | 4 |
| 610 | Szalay Alfréd dr., főgymn. igazgató Pécsett | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Szalkay Gyula, főreált. tanár Temesvárott . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Szalmássy Gergely, h. h. gymn. ig. Karcagon | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Szamosi János, egyet. r. tanár Kolozsvárott. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Szarvas Gábor, főgymn. t. Budapesten V. . | 9 | 4 | . | . |
| 615 | Szauter Antal, nyug. főreált. ig. Görcsönyön | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Szegedi Fülöp, főgymn. tanár Pécsett. . . . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Szegedy Sándor, ref. főgymn. t. Debrecenben | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Szeitz Károly, polg. iskolai t. Keszthelyen . | 3 | . | . | . |
| | Szemák István dr., főreált. tanár Kassán . . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| 620 | Szendi György, ág. gymn. tanár Szarvason. | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Szendrői János, főreált. tanár Szegeden . . . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Szentimrey Tamás, ref. gymn. t. M.-Szigeten. | 5 | 4 | 4 | . |
| | Szentmiklóssy Jenő, k. főgymn. t. Gy.-Fehérvár | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Szentpétery János, főgymn. t. Gy.-Fehérvárott | 2 | — | 4 | 4 |
| 625 | Szentpétery Károly, pr. főgymn. t. N.-Váradon | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Szepessi Géza, pr. főgymn. tanár Kassán. . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Szerencse Menyhért, főgymn. tanár Egerben | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Szidanics Fer., főreált. torna t. Budapesten II. | 7 | 4 | 4 | . |
| | Szieber Ede, kir. főgymn. ig. Ungvárott . . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| 630 | Szignarovics Ágost, pr. főgymn. t. Kassán . | 10 | 4 | 4 | 4 |

| | *Rendes és rendkivüli tagok:* | Hány év óta? | 1874/5 | 1875/6 | 1876/7 |
|---|---|---|---|---|---|
| | Szíjjártó Izidor, gymn. tanár N.-Bányán . . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Szikay Lipót, főreált. tanár Kassán . . . . . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Szikla Gábor, főreált. tanár Sz.-Fehérvárott. | 2 | — | . | . |
| | Szilágyi Gyula, áll. főgymn. t. N.-Szebenben | 1 | — | — | 4 |
| 635 | Szily Kálmán, műegyet. tanár Budapesten . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Szivós Mihály, h. h. főgymn. t. Sáros-Patakon | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Szmik Gyula dr., Tiszolcon, Gömör megy.. | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Szolcsányi Ferenc, ág. főgymn. t. Bpesten IV. | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Szombathy Ignác dr., főreált. tanár Győrött | 9 | 4 | 4 | 4 |
| 640 | Szombathy István, reált. tanár Kecskeméten | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Szonngott Kristóf, gymn. t. Szamosujvártt . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Szpák Lipót dr., főreált. tanár Győrött . . . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Szőke Endre, gymn. tanár Fehértemplomban | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Szunter Nándor, főgymn. tanár Aradon . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| 645 | Szutrély István, kir. főgymn. tanár Baján . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Szücs István, h. h. főgymn. t. Sáros-Patakon | 5 | . | . | . |
| | Szücs Sándor, ref. lyceumi tanás Miskolcon | 1 | — | — | . |
| | Tafferner Béla, reált. tanár Sümegen . . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Tálassy Gyula, somogym. m.-tanfelügy. Pécsett † | 10 | . | . | . |
| 650 | Tankó János, főreált. t. Budapesten VIII. . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Tapody Tamás, főgymn. tanár Lugoson . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Tatay István, ág. főgymn. igazg. Szarvason | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Téglás Gábor, főreált. tanár Déván . . . . . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Terlanday Gergely, kir. algymn. t. Szakolcán | 12 | 4 | 4 | 4 |
| 655 | Terner Adolf, egyet. r. tanár Kolozsvárott . | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Ternyey Fer., közs., főreált. t. Budapesten IV. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Teschler György, középisk. t. Budapesten . | 1 | — | — | 4 |
| | Theisz János, főreált. tanár Pozsonyban . . | 2 | — | 4 | 4 |
| | Thewrewk Árpád, főgymn. t. Budapesten II. | 11 | 4 | 4 | . |
| 660 | Thewrewk Emil, egyet. r. tanár Budapesten | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Tiber Ágost, áll. főreált. tanár Budapesten II. | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Tipka Antal, kir. főgymn. tanár Szabadkán. | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Tipold Özséb, főgymnasiumi tanár Pécsett . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Tobiás József, h. h. főgymn. tanár Miskolcon | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 665 | Tomecsko Nándor, tanár Sopronban?. . . | 4 | . | . | . |
| | Tomor Ferenc, főgymn. tanár Budapesten II. | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Toperczer Gyula, áll. főreált. t. Budapesten II. | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Topler Sándor, főgymn. tanár Budapesten V. | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Tordai György, főgymn. tanár Ujvidéken . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 670 | Torkos László, leányisk. tanár Budapesten V. | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Tóth Antal, főgymn. tanár Szegeden . . . . | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Tóth Ince, gymn. tanár Esztergomban . . . | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Tóth János, rajztanár Rimaszombaton . . . | 2 | — | 4 | . |
| | Tóth József, ref. főiskolai tanár Debrecenben | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 675 | Tóth Lőrinc, pr. főgymn. tanár Rozsnyón . | 4 | 4 | 4 | 4 |

| | *Rendes és rendkivüli tagok:* | Hány év óta? | $187^{4}/_{5}$ | $187^{5}/_{6}$ | $187^{6}/_{7}$ |
|---|---|---|---|---|---|
| | Tóth Sándor, főgymn. tanár Selmecbányán . | 1 | — | — | 4 |
| | Tóth Valér, főgy. t. Csöndes int. Sopronban? | 10 | 4 | . | . |
| | Tölgyi Gyula, főreált. tanár Budapesten VIII. | 2 | — | 4 | 4 |
| | Töreky Gábor, kir. főgymn. tanár Baján . . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| 680 | Tragor József, főgymn. rajztanár Eperjesen. | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Turcsányi János, közs. főreált. t. Bpesten IV. | 10 | 4 | 4 | . |
| | Tury Imre, polg. isk. tanár Budapesten III. | 8 | 4 | . | . |
| | Tutsch János, reált. tanár Versecen? . . . . | 10 | . | . | . |
| | Tyrnauer Károly, főreált. t. Budapesten VI. | 11 | 4 | 4 | 4 |
| 685 | Udvardy Ignác, polg. isk. ig. Zala-Egerszegen | 2 | — | 4 | 4 |
| | Ulber Mátyás, főreált. tanár Sopronban. . . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Ullerich Gyula, polg. isk. t. Budapesten VIII. | 1 | — | — | 4 |
| | Vadász József, főreált. tanár Kassán . . . . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Vagács Caesar, bened. r. gym. ig. Komáromban | 7 | 4 | 4 | 4 |
| 690 | Vágó Ferenc, gymn. ig. Gyöngyösön . . . . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Vajda Gyula, k. r. főgymn. t. Budapesten IV. | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Vajdafy Géza, kir. főgymn. tanár Ungvárott | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Valent István, gymn. igazgató N.-Bányán. . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Valkovszky Miklós, főreált. ig. N.-Váradon . | 7 | 4 | 4 | 4 |
| 695 | Valló Vilmos, polg. isk. tanár Csáktornyán. | 1 | — | — | 4 |
| | Váradi Antal dr., főreált. t. Budapesten II. | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Várady Károly, polg. isk. ig. Kolozsvárott . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Várady Móric, k. r. főgymn. ig. Kolozsvárott | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Várallyai Sándor, főreált. tanár Pancsován . | 1 | — | — | 4 |
| 700 | Varga József, főreált. tanár Győrött. . . . . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Vass Ferenc, főgymn. tanár Budapesten . . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Vasváry Benő, főreált. t. Budapesten VIII. . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Vaszary Dózsa, bened. r. főgymn. t. Győrött | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Vaszary Kolos, bened. r. főgymn. ig. Győrött | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 705 | Végh Ferenc, főreáltanodai tanár Déván . . | 4 | . | . | . |
| | Vékony Antal, főgymn. tanár M.-Szigeten † | 5 | . | . | . |
| | Verbőczy István, főgymn. tanár Pécsett. . . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Veress Ignác, kir. főgymn. ig. N.-Szebenben | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Versenyi György dr., főreált. t. Körmöcbányán | 1 | — | — | . |
| 710 | Veskoy Jenő, h. h főgymn. tanár Miskolcon | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Vessely Ferenc, főreált. tanár Pécsett . . . . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Vész Albert, főreált. igazgató Pécsett . . . . | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Vida Aladár, kir. főgymn. tanár Eperjesen . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Vidéky János, közs. főreált. t. Budapesten VIII. | 5 | 4 | 4 | . |
| 715 | Vidovich Bonaventura, főreált. ig. Pancsován | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Villányi Szaniszló, főgymn. tanár Győrött . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Violich Károly, áll. főreált. t. Budapesten II. | 8 | 4 | 4 | . |
| | Virkler Endre, főgymn. t. Budapesten V. . | 12 | 4 | 4 | . |
| | Visontay János, áll. főreált. t. Budapesten VI. | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 720 | Vojnits Nándor, kir. főgymn. t. Szabadkán . | 11 | 4 | 4 | 4 |

| | *Rendes és rendkivüli tagok:* | Hány év óta? | $187^4/_5$ | $187^5/_6$ | $187^6/_7$ |
|---|---|---|---|---|---|
| | Volf György, áll. főreált. t. Budapest VI. | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Vutkovics Sándor, jogakad. tanár Pozsonyban | 11 | 4 | 4 | 4 |
| | Wagenhoffer Tit., ben. r. főgymn. t. Sopronban | 8 | 4 | 4 | . |
| | Wagenhoffer Bódog, főgymn. tanár Pécsett? | 4 | 4 | . | . |
| 725 | Wagner Alajos, főgymn. t. Besztercebányán | 2 | — | 4 | 4 |
| | Wagner Lajos, főreált. tanár Pozsonyban. . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Waldfogl Károly dr., képezdei ig. Pécsett . | 7 | 4 | 4 | 4 |
| | Walkovszky Mihály, kir. főgymn. t. Eperjesen | 12 | 4 | 4 | 4 |
| | Wallner Ignác dr., főreált. tanár Sopronban | 7 | 4 | 4 | 4 |
| 730 | Wargha Samu, ben. r. főgym. t. Esztergomban | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Weber Rudolf, ág. főgymn. t. Budapesten IV. | 7 | 4 | . | . |
| | Weisz Béla dr., keresk. akad. t. Budapesten VI, | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Weixlgärtner V., k. r. főgymn. rzt. Budap. IV. | 9 | 4 | 4 | 4 |
| | Werner Rudolf dr., jogakad. tanár Kassán . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| 735 | Wibiral Gyula, főreált. tanár Győrött. . . . | 6 | 4 | 4 | 4 |
| | Wiese Károly, Keszthelyen . . . . . | 5 | . | . | . |
| | Wilcsek János, főgymn. tanár Ungvárott . . | 6 | . | . | . |
| | Winkler Benő, akad. tanár Selmecbányán. . | 6 | 4 | 4 | . |
| | Winter József, főgymn. tanár Selmecbányán | 1 | — | — | . |
| 740 | Wissinger K., főreált. t. Sz.-Fehérvárott . . | 8 | 4 | 4 | 4 |
| | Wittenberg Ignác, keresk. ak. t. Budapesten VI. | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Woditska Antal, bányászisk. t. Felső-Bányán | 1 | — | — | 4 |
| | Wohlrab Flóris dr., főgymn. t. Budapesten II. | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Záboy Alaj., ev. el. főtan. Budapesten VII. rkt. | 8 | 3 | 4 | 4 |
| 745 | Zachár Gusztáv, ev. gym. t. Rimaszombaton | 7 | 4 | 4 | . |
| | Zaffery Károly dr., főgymn. t. Szathmárott. | 10 | 4 | 4 | . |
| | Zahumenszky János, gymn. rajztan. Zsolnán | 5 | 4 | 2 | . |
| | Zaka Gyula, főreált. tanár Aradon . . . . . | 5 | 4 | . | . |
| | Zalka Antal, kir. főgymn. t. Budapesten V.. | 11 | 4 | . | . |
| 750 | Zámbó János, gymn. tanár Halason. . . . . | 10 | 4 | 4 | 4 |
| | Zanathy Bódog, főgymn. tanár Győrött. . . | 1 | — | — | 4 |
| | Zanbauer Ágoston, főgym. tanár Ujvidéken† | 9 | . | . | . |
| | Závodszky Adolf, főreált. tanár Szegeden . . | 4 | 4 | 4 | 4 |
| | Zboray Tamás, pr. főgymn. tanár N.-Váradon | 6 | 4 | 4 | 4 |
| 755 | Zerich Tivadar dr., Brassóban . . . . . | 12 | 4 | 4 | . |
| | Zierer Géza, főgymn. rajztanár Pozsonyban. | 2 | - - | 4 | 4 |
| | Zilahy Samu, könyvk. Budapesten IV. rkt. . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Zimándy Ig., főgymn. t., pléb. Tör.-Bálinton | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Zoltsák János, kir. főgymn. tanár Ungvárott | 8 | 4 | 4 | 4 |
| 760 | Zombori Emőd, gymn. tanár Sárospatakon . | 2 | — | 4 | 2 |
| | Zvér Endre, főgymn. tanár Temesvárott . . | 3 | 4 | 4 | 4 |
| | Zsilinszky Mih., orsz. képv. gym. t. B.-Csabán | 10 | 4 | 4 | . |
| | Zsoldos Benő, főgymn. tanár Sáros-Patakon | 5 | 4 | 4 | 4 |
| | Zsuffa Fausztin, gymn. tanár Nagy-Bányán. | 9 | 4 | 4 | 4 |

| | |
|---|---|
| Az $187^{5}/_{6}$ kimutatás szerint volt rendes és rk. tag. | 758 |
| Az $187^{6}/_{7}$ egyleti év alatt belépett . . . . . | 51 |
| Összesen . . . . . | 809 |
| Ezek közül meghalt . . . . . | 11 |
| » » kilépett . . . . . | 27 |
| » » kitörültetett . . . . . | 6 |
| Marad . . . . . | 765 |

| | *Előfizetők:* | $187^{4}/_{5}$ | $187^{5}/_{6}$ | $187^{6}/_{7}$ |
|---|---|---|---|---|
| | Alsó-Lendvai polgári fitanoda . . . . . | 4 | 4 | 3 |
| | Balázsfalvi gör. kath. főtanoda . . . . . | — | 4 | 4 |
| | Baltzár Ágoston, polg. isk. igazg. Modorban . | 4 | 4 | 4 |
| | Bárothi gazd. fels. népiskola könyvtára . . . . | — | 4 | 4 |
| 5 | Békési reálgymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Békés-csabai h. h. gymnasium . . . . . | — | 4 | 4 |
| | Beregszászi tanáti olvasókör . . . . . | — | 4 | 4 |
| | Bokor Imre Békésen . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Bonyhádi algymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| 10 | Borbély Kornél, lyc. ig. Győr-Sz.-Mártonban . | 4 | 4 | 4 |
| | Brassói r. k. főgymn. igazgatósága . . . . . | — | — | 4 |
| | Budapesti kir. egyet. főgymnasium II. . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | » állami főreáltanoda II. . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | » kegy. r. főgymnasium IV. . . . . | 4 | 4 | 4 |
| 15 | » ág. h. főgymnasium IV. . . . . | — | 4 | 4 |
| | » állami főreáltanoda VI. . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | » kereskedelmi akadémia VI. . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | » kir. főgymnasium, V. . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | » polg. iskola VIII. . . . . | — | — | 4 |
| 20 | » h. h. főgymn. IX. . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Csík-megyei felső népiskola Csík-Szeredán . . | — | — | 4 |
| | Csongrádi polgári fitanoda . . . . . | — | 4 | 4 |
| | Csornai prémontrei Convent . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Csöndes J. F. Sopronban . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| 25 | Csurgói ref. főgymn. tanári kar . . . . . | — | — | 4 |
| | Debreceni főreáltanoda . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | » ref. főiskolai könyvtár . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Dévai állami főreáltanoda . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | » tanító képezde . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| 30 | Dubai János, Rigicán, Bács-megy. . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Egri r. kath. főgymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Eperjesi ev. collegium . . . . . | 4 | 4 | 4 |

| | *Előfizetők:* | $187^4/_5$ | $187^5/_6$ | $187^6/_7$ |
|---|---|---|---|---|
| | Erdélyi püspöki hivatal Károly-Fehérvárott . . | — | 4 | 2 |
| | Érsekujvári r. kath. algymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| 35 | Fábián Sándor, püspöki titkár Károly-Fehérvárott | — | — | 4 |
| | Fehértemplomi állami főgymnasium . . . . . | — | 4 | 4 |
| | Félegyházi állami tanítóképezde . . . . . | — | 4 | 4 |
| | F. L. Manitius (Karl Schwarz) Sopronban . . | — | — | 4 |
| | Gyöngyösi kath. nagygymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| 40 | Győri áll. főreáltanoda . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Halasi főgymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Hód M.-Vásárhelyi ref. főgymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Kassai r. kath. főgymn. tanári kar . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | » állami főreáltanoda . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| 45 | Kecskeméti kegy. rendi főgymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | » ref. főiskola . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Keszthelyi r. kath. algymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Klein Lajos, Gyéren u. p. Detta . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Kolozsvári ref. főiskola . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| 50 | » r. kath. főgymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Kolozsvári unitárius főgymn. tanári kara . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Kolozsvári ref. főtanodai tanári kar . . . . . | — | — | 4 |
| | Komáromi szt. Benedekrendi székház . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Kőszegi kath. kisgymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| 55 | Kőszegi polg. fiu és leányiskola . . . . . | — | — | 4 |
| | Kuts István, tanárjelölt Sz. Lőrincen . . . . . | — | — | 4 |
| | Losonci államgymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Löcsei főgymn. tanári kar . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Magyar-Óvári kath. kisgymn. . . . . | — | 4 | 4 |
| 60 | Maros-Vásárhelyi ref. főtanoda . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | » » r. kath. főgymnasium . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Mező-Turi gymnasium . . . . . | — | 4 | 4 |
| | Nagybányai r. kath. főgymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Nagy-Becskereki főgym. igazgatósága . . . . . | — | — | 4 |
| 65 | » községi iskola könyvtár . . . | — | — | 1·50 |
| | Nagy-Enyedi ev. ref. főtanoda . . . . . | — | 3.60 | . |
| | Nagy-Kanizsai k. r. főgymn. igazgatósága . . | 4 | 4 | 4 |
| | Nyiregyházi ág. ev. gymnasium . . . . . | — | 4 | 4 |
| | Nyitrai r. kath. főgymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| 70 | Oravica bányai m. k. polg. isk. igazgatózága . | 4 | 4 | 4 |
| | Pápai sz. Benedek-rendi székház . . . . . | — | 4 | 4 |
| | Pécsi r. kath. főgymn. tanári testülete . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | Pozsonyi r. kath. főgymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| | » főreáltanoda . . . . . | 4 | 4 | 4 |
| 75 | Privigyei algymnasium . . . . . | — | — | 4 |
| | Rimaszombati egyesült prot. gymn. tanári kar | 4 | 4 | 4 |
| | Rozsnyói r. kath. főgymnasium . . . . . | 4 | 4 | 4 |

| | *Előfizetők:* | $187^4/_5$ | $187^5/_6$ | $187^6/_7$ |
|---|---|---|---|---|
| | Rozsnyói ág. h. főgymn. tanári kar | — | — | 4 |
| | Sárospataki ref. főiskola | 4 | 4 | 4 |
| 80 | Selmeci evang. lyceum | 4 | 4 | 4 |
| | Sipos Elek, ig. tanító Rév-Komáromban | 4 | 4 | 4 |
| | Soproni főreáltanoda | 4 | 4 | 4 |
| | Soproni szt. Benedek-rendi székház | — | 4 | 4 |
| | Szabó József ur Budapesten | — | — | 4 |
| 85 | Szakolcai kir. kath. algymn. igazgatósága | 4 | 4 | 4 |
| | Szamosujvári örm. kath. algymnasium | 4 | 4 | 4 |
| | Szászvárosi ref. főtanoda | — | — | 4 |
| | Szegedi állami főreáltanoda | 4 | 4 | 4 |
| | Székely-Kereszturi unitár. középt. nagykönyvt. | 4 | 4 | 4 |
| 90 | Székely-Udvarhelyi r. kath. főgymn. | 4 | 4 | 4 |
| | » » állami főreáltanoda | 4 | 4 | . |
| | » » ref. collegium tanári köre | 4 | 4 | 4 |
| | Székesfehérvári főreáltanoda | 4 | 4 | 4 |
| | Szombathelyi kath. főgymnasium | — | — | 4 |
| 95 | Tatai k. r. gymnasium | 4 | 4 | 4 |
| | Tordai középtanoda | — | — | 4 |
| | Trencsényi kath. főgymnasium | — | — | 4 |
| | Trsztenai gymnasium | 4 | 4 | 4 |
| | Turcsányi Dezső, nevelő N.-Lángon, Fehér m. | — | — | 4 |
| 100 | Ujverbászi alreálgymnasium | 4 | 4 | 4 |
| | Ujvidéki kir. magy. főgymnasium | 4 | . | . |
| | Váci gymnasium | 4 | 4 | 4 |
| | Zilahi ref. főtanodai tanári kar | — | — | 4 |
| | Zsilinszky Endre, tanár Békés-Csabán | — | 4 | . |
| 105 | Zsolnai gymnasium | 4 | 4 | 4 |

# Figyelmeztetés.

1) A t. c. tagok kéretnek a cimre vagy lakhelyre vonatkozó netaláni észrevételeiket a pénztárnoknak *mielőbb* tudomására juttatni, mert ezen névsorban foglaltak alapján az új expeditiókönyv lesz összeállítva. A kimutatás 1877 junius 20-ig bezárólag terjed.

2) Azon években, hol vonalok vannak, az illetők az egylet tagjai még nem voltak, azon évekre pedig, hol pontok állnak, tagdíjaikat még nem fizették le. A kereszttel jelöltek még az előbbeni évekre is hátralékban vannak.

3) A t. c. tagok kéretnek a tagdíjhátralékokat minél előbb beküldeni.

4) Az első rovatban ki van téve, hogy kiki hány év óta tagja az egyletnek.

5) A tagdíjakat illetőleg az alapszabályok 13., 14. és 15. §§. következőleg intézkednek:

13. A tagok kötelesek az egylet célját az alapszabályok által kitüzött határon belül előmozdítani, *az évi tagdíjat december 31-ig pontosan befizetni. Január 1-én túl a tagdíjhátralékok az illetők költségére postán utánvételeztetnek.* Kivétetnek az évközben felvett tagok, kik első évi tagdíjukat felvételüktől számítva két hónap eltelte alatt tartoznak beszolgáltatni.

14. *Az oly tagoktól, kik tagdíjukat 3 éven át nem fizetik, jogában áll a választmánynak az egylet követelését biróilag behajtani.*

15. A rendes és a *rendkivüli tagok* 4 frt évi tagdíj fizetésre kötelezik le magukat *három-három* évre. Azon egyleti tag, ki a *lefolyt három év után* irásban *nem jelenti be kilépését úgy tekintetik, mint ki kötelezettségeit újabb három évre hallgatag vállalja el.* A tiszteletbeli tagok tagdíjat fizetnek.

# Névsora

**azon tagoknak, kik a tagdíjat 1877. május 24-től 1877. jun. 25-ig lefizették.**

$187^{5}/_{6}$-ra: Elischer József. Hátralékban van még 78 tag.

$187^{6}/_{7}$-re: Barna Mihály, dr. Cherven Flóris, Darvay Móric, Elischer József, Hewerdle Ferenc, Pröll Antal, Rozsnyai Károly, Szentmiklósy Jenő, Szieber Ede, dr. Szombathy Ignác, Volf György, Zambó János, Zilahy Samu. Összesen fizetett csak 604 tag, azaz 79·47%.

$187^{7}/_{8}$-ra: Billmann Márton, Fejér János, Madarász Gusztáv.

Előfizettek $187^{6}/_{7}$-re: B.-Csabai gymnasium (II. felét), Fehértemplomi főgymnasium, F. L. Manitius úr Sopronban, Turcsányi Dezső nevelő úr N.-Lángon.

Budapest, 1877. junius hó 25-én.

**Mayer József,**
egyleti pénztárnok.
(II. ker. állami reáltanoda, Budán.)

# Pályázat.

A nagybecskereki városi főgymnasiumnál a jövő $187^{7}/_{8}$. tanév elején a VI. osztály megnyitandó s két tanári állomás betöltendő lévén, a főgymnasiumi bizottságnak f. évi junius hó 2-án 1. és 4. szk. alatt kelt határozatához képest, — a német nyelv és földrajz, nem különben ó-classicai, philologia és magyar nyelv és irodalom rendes tanszékeire ezennel pályázat nyittatik.

Ezen állomásokkal évi 800 frt fizetés, 200 frt szálláspénz és 100 frt ötödéves pótlék van összekötve. Pályázni kivánók kellőleg felszerelt folyamodványaikat, melyekben életkoruk, állapotuk, katonai kötelezettségtől való mentességük, tanulmányaik, tanári képesített minőségük, eddigi netáni szolgálataik okmányilag igazolandók, f. évi julius hó 8-ig Nagy-Becskerek város polgármesteri hivatalához címezve tartoznak benyujtani.

Tanképesített folyamodók hiányában évi 700 frt díjjal és 200 frt szálláspénzzel helyettes tanárok fognak alkalmaztatni, — minél fogva ily irányú folyamodványok is elfogadtatnak.

Kelt N.-Becskeren, 1877. évi junius hó 6-án.

**Kulifa Lajos**
polgármester,
mint a főgymn. bizottság alelnöke.

Budapest, 1877. Nyomatott Fanda József könyvnyomdájában.